De nieuwe en onbekende wereld: of beschryving van America en 't Zuid-land / [Arnoldus Montanus].

Contributors

Montanus, Arnoldus, 1625?-1683

Publication/Creation

Amsterdam : J. Meurs, 1671.

Persistent URL

https://wellcomecollection.org/works/acweuwfj

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

wellcome collection

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
https://wellcomecollection.org

Amer Rm

MONTANUS, A

82042

De Nieuwe en Onbekende WEERELD:

OF

BESCHRYVING

VAN

AMERICA

EN

't ZUID-LAND,

Vervaetende

d'Oorſprong der Americaenen en Zuid-landers, gedenkwaerdige togten derwaerds,

Gelegendheid

Der vaſte Kuſten, Eilanden, Steden, Sterkten, Dorpen, Tempels,

Bergen, Fonteinen, Stroomen, Huiſen, de natuur van Beeſten, Boomen, Planten en vreemde Gewaſſchen, Gods-dienſt en Zeden, Wonderlijke Voorvallen, Vereeuwde en Nieuwe Oorloogen:

Verciert met Af-beeldſels na 't leven in America gemaekt, en beſchreeven

Door

ARNOLDUS MONTANUS.

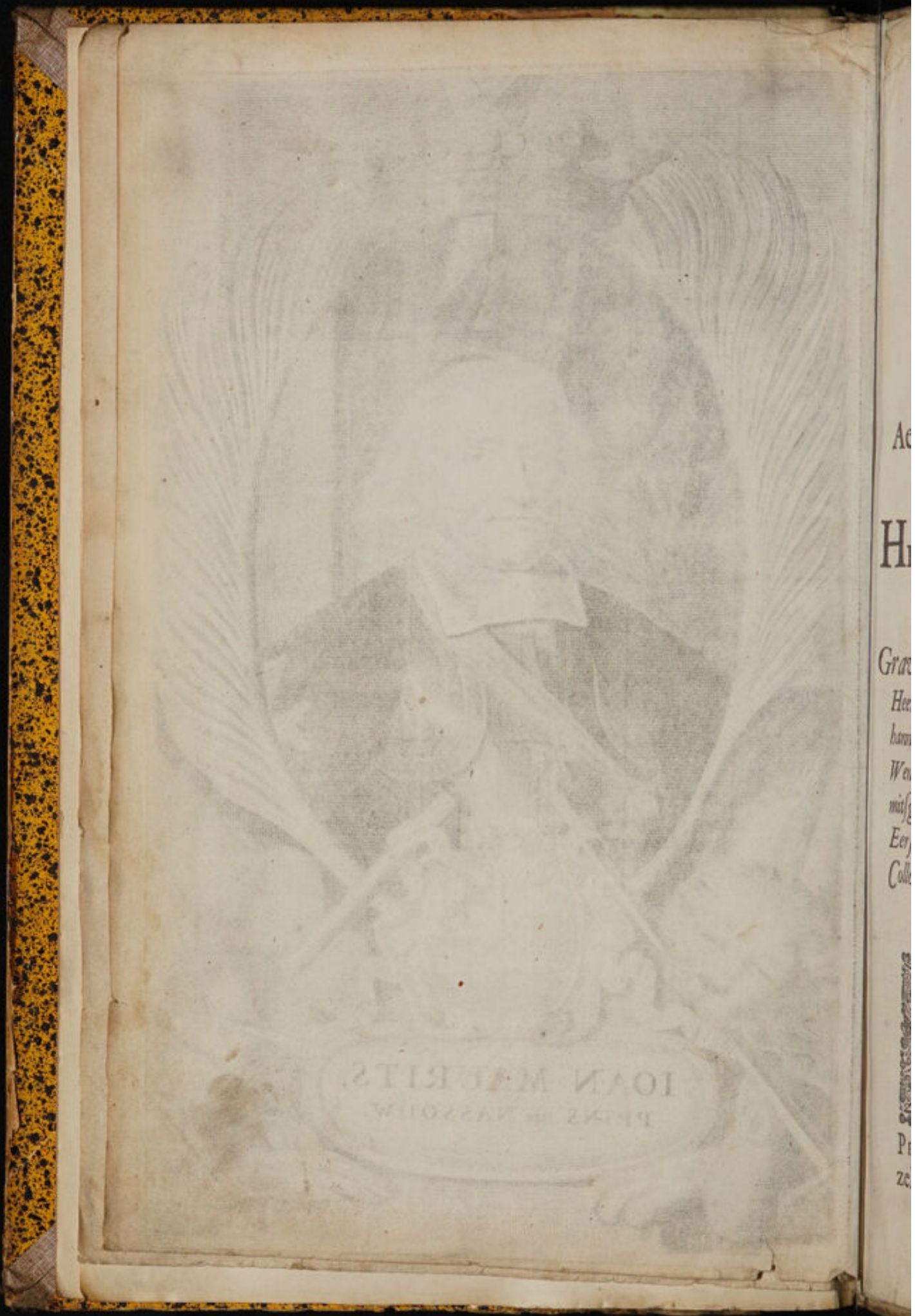

t'AMSTERDAM,

By JACOB MEURS Boek-verkooper en Plaet-ſnyder, op de Kaiſars-graft, ſchuin over de Weſter-markt, in de ſtad Meurs. *Anno* 1671. *Met Privilegie.*

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

IOAN MAURITS,
PRINS van NASSOUW.

OPDRAGT

Aen den Doorluchtigen Hoog-geboren Furst en HEERE,

HEER JOAN MAURITS,

PRINS *van* NASSOUW,

Grave van Katzenellebogen, Vianden en Diets, &c.

Heer van Beilsteyn, Groot-Meester des Ordens des heiligen Johannes van Jerusalem, door der Mark, Saxen, Pomeren en Wenden; Stadthouder van de Furstendommen Cleve en Minden, mitsgaders de Graefschappen vander Mark en Ravensbergen, &c. *Eerste Veldmaerschalk van den Staet der Vereenigde Nederlanden, Collonel, Gouverneur der Stad en omleggende Forten van Wesel.*

DE Nieuwe Weereld America en 't Onbekende Zuid-land, bondig afgemaelt op dese bladeren door Arnoldus Montanus, uit veelvoudige schriften bekend, worden u, HOOG-GEBOORENE PRINS, in alle eerbiedigheid opgedraegen. Gy zelf verschaft geen klein gedeelte tot de stoffe aen

dit tegenwoordig boek: die over America zeeghaftige ſtandaerden voerde: toen de Weſt-Indiſche Maetſchappy des Vereenigden Nederlands U E. op droeg 't hoogſte bewind van Braſil: welk als noch over de wijde plas der Oceaen wijdluftig roept: hoe een Naſſouwſche Vorſt haer woeſte boodem acht jaer betreeden heeft, tot ſchrik van Portugal, voort-zetting der Nederlandſche moogendheid, en verwondering des gantſchen aerdboodems. Waerlijk, DOORLUCHTIGSTE HEER, gy zijt de eerſte, die, volgens 't loffelijk voorbeeld van de beruchtſte volkeren en veld-heeren, de Naſſouwſche wapenen onder een andere hemel diervoegen manhaftig gevoert hebt: dat zoo lang Porto Calvo, Maragnan, Parayba, rio Grande, 't Reciffo, Olinda en de vordere Braſilſche ſteden, ſterkten, rievieren en landen blijven zullen, de geheugenis uwer helden-daeden blijven zal. Nederland had hier genoegzaeme proeven af gezien voor Grol, 's Hartoogenboſch, Maeſtricht, Rhynberk, Schenken-ſchans, in vordere belegeringen en togten tot af-breuk der Spaenſche moogendheid; maer gy hebt Nederland te klein geoordeelt, om te verſtrekken tot een wapen-ſchool, alwaer ieder over uwe krijgs-oefening verbaeſt ſtond. De groote weereld, eerſt door Columbus aengeweſen, en zedert by Americus Veſputius nader ontdekt, opende een ruim veld, op welk gy voorzichtig te velde trok, gelukkig ſlag leverde, omzichtig ſteden en ſterkten belegerde, zeeghaftig tot haer poorten introk, konſtig beziens-waerdige gebouwen timmerde, zachtmoedig onder wreede, beleefd onder woeſte, goedertieren onder booſaerdige, godſalig onder goddelooſen. Gy zijt de

be-

beruchte voetſtappen der Romainen na-geſtapt; die, daerze Italien beheerſcht hadden, oordeelden niet verricht te hebben, tenzy haer wapenen over-ſcheepten na Aſie en Africa. Maer hier in overtreft uwe manhafte dapperheid die vermaerde oorlogs-blixems, dat gy niet alleen verder over d' Oceaen den Spanjaerd in een Nieuwe Weereld aentaſte; maer ook 't Euangelium derwaerds voerde: en zeege-praelde, niet min wegens verſlaegene vyanden, als bekeerde afgooden-dienaers en ongeſchikte heidenen tot Chriſtus gebragt. Een groot deel der bladeren van dit tegenwoordig werk is beſchreeven met zulk een ſtof, welke uwe manhafte daeden, DOORLUCHTIGSTE VORST, te meer tegen de vergetelheid bewaerd, alzoo in verſcheide taelen te voorſchijn komt: ten einde Vrankrijk, Duitſland, Britannien en de Latijnen zonder tolk konnen leſen, 't geen JOAN MAURITS, tot luiſter der Naſſauwſche ſtamme, verricht heeft. Verwaerdig dan, HOOG-GEBOOREN HEER, dit boek met goede oogen aen te zien, daer het aen 't voor-hoofd pronkt met uwe ACHTBAERE naem: hoewel 't uwe helden-ſtukken ſlapper beſchrijft, als gy de zelve verricht hebt.

Uwe alder-onderdaenigſte
dienaer

JACOB MEURS.

Extrait

Extract uit de Privilegie van

De STATEN van HOLLANDT en WEST-VRIESLANDT.

DE Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, hebben by brieven van Octroy, gedateert den 28sten July 1670. aen JACOB MEURS, *Boeck-verkooper en Plaet-snyder tot Amsterdam, verleent, om alleen te mogen doen Drukken en Verkoopen voor den tijd van 15 achter een volgende Iaren, een Boek geintituleert* America, of Beschryving der Nieuwe Wereld, &c. *beschreeven door* ARNOLDUS MONTANUS, *met verbod van het zelve by iemand anders in geenderhande Talen te mogen na-drukken of verkoopen, in 't geheel ofte ten deele, in groot of klein formaet, op alzulke pœne en Amenden als in't zelve Octroy breeder is begreepen.*

Was onderteekent

JOHAN DE WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB. van BEAUMONT.

B

AMERICA
T' AMSTERDAM
By Jacob van Meurs, Plaetsnijder en Rockverkooper op de Keyserz gracht in de Stadt Meurs. 1671.

Unable to display this page

BESCHRYVING
VAN
AMERICA:
EERSTE BOEK:

Eerste Hoofd-stuk.

America is by de Oude onbekend geweest.

Beschryving der Oceaen.

DE *Oceaen*, die zijn by-naem meenig-werf verandert, na de landschappen welker stranden bespoelt, omringt 't aerdrijk met kromme bogten. Tusschen *America* en *'t Onbekende Zuid-land*, benaeuwt door de straten, na *Magellanes* en *Le Maire* genaemt, vind wederzijds een ganssch woeste ruimte: welker een voor *Europe*, *Asia*, *Africa* en *America* in diepe gronden neder-zinkt, daer d'andere *America* en *Asia* seer wijd van malkander affscheid: beide door manhafte zee-helden roemwaerdig ontdekt, daer de sonne op en ondergaet. Ten noorden heeft het ys 't meermaels hervatte voornemen by stoute schippers van verscheide landaerd gestuit. Met *d'Oceaen* zuidwaerd is minder gehardebolt: sulx als noch ten meestendeel onbekend blijft, hoe verre 't water aldaer over diepten of ondiepten vloeid: alleenlijk is by ervaerendheid bevonden, dat de zee doorgaens over laeger gronden spoelt ten zuiden, dan ten noorde. De oude *Romainen*, *Grieken*, *Pheniciers*, of ook wat volk immer uit de zee-vaert een beruchte naem hadden, zijn niet min schroomachtiger als meer onervaeren geweest op de waeteren, in vergelijking met de tegenwoordige *Europeers*. Door een onverbreekelijke wet bleef de zee geslooten, volgens *Plinius*, *Vegetius* en andere, van den elfden der slagt-maend tot den tiende van lente-maend, sulx geen schepen zeil maekten, uit vrees voor stormen. Ook bestondenze niet verre buiten 't gesicht der stranden af te steecken ter voller zee. Ondertusschen nochtans mag niemand in twijfel trekken, of verscheide volkeren hebben, bereeds voor ettelijke eeuwen, haer in de scheep-vaert dapper uitgesiooft. De Heilige Schrift getuigt, hoe de Joodsche Koningen *Salomon*, *Josaphat*, *Ozias* en andere, vlooten toerusteden, die, uit verre afgeleegene gewesten, *Ophirs goud* en verscheide vreemde kostelijkheden na *Canaan* voerden. Inschelijx teikent *Strabo* aen, dat ten tijde van *Homerus*, dewelke *Salomons* leven bereikte, *Indien* bevaeren is. En, volgens *Plinius*, hebben *de Romainen*, onder 't beleid van *Augustus*, tusschen de straet *Gibralter* uitgeroeid, ontdekt de Spaensche, Fransche en Duitsche stranden, niet alleen tot *de Uithoek der Cimbers*, (nu genaemt *'t Schaeger Rif*) maer self *de Noorder Oceaen*, die *Noorwegen* en *Lapland* bespoeld. De selve *Plinius* voegt hier by: hoe d'Africaensche kusten, buiten *Gibraltar* westwaerd aen, voorby den berg *Atlas*, door stoute schippers nu en dan besigtigt wierden. Meer gedenkwaerdig is de togt *der Carthaginienser Hanno*, als dewelke uit *Gibraltars straet* de wijd uitgestrekte stranden van *Afrika* tot *de Gorgades* bezeilde. *Eudoxus*

Veget. de Re Milit. l. 4. c. 39.

Scheep-vaert is seer oud.

Geograph. lib. 1.

lib. 2. Hist. Nat. c. 67.

Kleine kennis der scheep-vaert by de ouden.

Zee-togt van Hanno.

van Eudoxus. Strabo l. 2.

Cyzicenus, vluchtende voor den Koning *Lathyrus*, uit *d'Arabiſche Zee* afgeſtooken, liep voor *Gibraltar* ten anker. Voorts verdient het onſe byſondere aenteikening, dat *der Suaeben* Koning, gelijk *Cornelius Nepos* verhaelt, aen de Roomſche onder Burgemeeſter *Metellus Celer* ten geſchenk ſond ettelijke *Indiaenen*, die by ſwaere ſtormen in *de Noorder Oceaen* vervielen: en, na veel zukkelen en droevige ſchip-breuk, den Duitſchen boodem onder de voet kregen. Doch lang voor deſe voorval heeft *Menelaus* Griex Koning door *de Middellandſche Zee* zeil gemaekt: de ſtevens gewend rondom *Africa*: *Indien* beſichtigt: en is na acht jaer t'huiſwaerd gekeert; indien *Ariſtonicus Grammaticus* in deſe vertelling geloof verdient. 't Geen de Griexe hiſtoorie-ſchryvers getuigen van *Ptolomæus Euergetes* Koning over *Egypten* dient geenſints over-geſlaegen. Zijn opſigters langs de ſtrand *der Arabiſche Inwijk* ontdekten een verlaeten ſchip, binnen welk een half-dood menſch vonden, onder verſcheide lijken. De half-doode, door ſpijs te mets verquikt, wiſt geen aenwijſing te doen van waer en waer na toe ſtreek ſette? Niemand konde hem verſtaen, uit wat landſchap herkomſtig was. De vreemdeling dan word aen *Euergetes* over-geſchikt: dewelke byſondere vlijd aenwende, ten einde kundſchap kreeg van de Griexe tael, om alſoo achter de geſchaependheid der gantſche zaek te komen. Te mets in de geſeide ſpraek gevordert, beduide: hoe hy *een Indiaen* was, door ſtorm by *d'Arabiſche Inwijk* ingedreven. Op de togt had hy alle zijn metgeſellen verlooren, van ongemak en honger. Beloofde voorts de weg na *Indien* te wijſen. *Euergetes* ſliep hier niet op: hy ruſt een vloot toe, voorſien van heerlijke geſchenken: voor welke de vloot eindelijk te rugge bragt koſtelijke droogeryen en geſteenten. Na de dood des Koninx *Euergetes* hervatte zijn gemaelinne *Cleopatra* de voorige togt, met meerder aental ſchepen, die buiten *de Roode Zee* een ſteven vonden, wiens top een paerd vertoonde, overgebleven uit ſchip-breuk: uit het paerd wierd bekend, dat het een *Gibraltars* ſchip was geweeſt, welk *Afrika* omgezeild, aldaer bleef. De ſteven is zedert tot geheugenis op de markt binnen *Memphis* geplaetſt.

Wonderereis van ſommige Indiaenen:

van Menelaus:

Gedenkweerdige togt van een Indiaen, in Egypten gelandt:

als ook van Cleopatra.

In de laetſte eeuwen hebben *de Venetiaenen*, voor alle andere *Europeers*, ſich onderwonden met 't afgelegen *Indien* koophandel te dryven. Zy waeren dan eertijds gewend door *d'Adriaetiſche* na *de Middellandſche Zee* ſtreek te houden op *Alexandria*: alhier ſtaptenze te land, in *de Arabiſche Inwijk* wederom ſcheep, en vervorderde voorts haer reis na *Ooſt-Indien*. Langs dit vaerwaeter en deſe land-togt, voerdenze d'Indiſche waeren ſoo lang na *Europe*, tot eindelijk *d'Egyptiſche Sultan* die weg door ſtrooperyen bekommerde: weshalven haer benoodſaekt vonden *Alexandria* te laeten leggen, en voor *Antiochien* (nu *Aleppo*) te ankeren. Uit *Antiochien* vertrokkenze na *Babylon*, van *Babylon* na *Balſarum*, van *Balſarum* na *Ormus*. Alhier maektenze zeil in *de Perſiſche Zee*, om met *d'Indiaenen* te handelen. *Venetien* voorſag dan *Europe* van alle gewaſſchen en koſtelijkheden, welke onder d'Ooſter Sonne vallen.

De Venetiaenen dryven d'eerſte in Europe handel op Oost-Indien:

hunzy haer reis voortſetten.

En zy waeren noch in beſit gebleven, ten zy aldereerſt *de Portugeeſen* ſich beweegd hadden, ten einde met ſchepen *Indien* ontdekten, ſonder de goederen op kameelen over land te ſleepen. 't Werk dient weinig hooger aengehecht. *Joan de eerſte* Portugaels Koning had d'Africaenſche ſtad *Septa den Mooren* ſtormender hand afhandig gemaekt. Onder zijn vijf zoonen munten byſonder uit de vierde zoon *Henrik*: die in 't inneemen van *Septa* ſich boven gemein manhaftig droeg: zedert uit de verheerde ſtad ſterke uitvallen op *de Mooren* deed: en, met buit verrijkt, twee ſchepen toe-ruſte tot vordere ontdekking van *Afrika* ten zuiden. 't Voorneemen evenwel ging langſaem voort, ter oorſaek veel tijd en geld ſpilde aen 't bouwen van een nienwe ſtad *Terzanabali*, namaels genoemt *Villa Infantis*. Doch, in een droom beſtraft wegens dit uitſtel, vervaerdigt eerlang twee zeilen, op

Hunne gelegendheid de Portugeſen aldaer eerſt onderſtonden de kuſten van Africa en Indien te ontdekken.

't jaer

't jaer veertien honderd en tien : te meer alsoo uit zekere Africaensche gevangene bericht kreeg, hoe *Afrika* sich boven den berg *Atlas* wijd en zijd ten zuiden uitbreide. De voet van 't gebergte *Atlas* was tot noch toe geweest d' uiterste bepaeling der scheepvaert ; want dewijl aldaer een groot rif in *d'Oceaen* seer verre uitkijkt, was niemand tot dier tijd gevonden, dewelke soo diep zeewaerd dorst steeken, buiten alle gesicht van stranden, om boven de gezeide ondiepte te stevenen.

Joan Consalvus, *Tristan Varseus* en *Ægidius Annius* zijn d'eerste geweest, die in d' open zee stoutmoedig inliepen, en verscheide Afrikaensche Kusten en onbewoonde eilanden ontdekten. Onder dusdaenige eilanden zijn *Madera* en *Sant Joris de Picho:* welk eerste *Henrik* voornoemd bevolkte met *Portugeesen*, en 't andere met *Vlaemingen*. Hy verkreeg voorts van Paus *Martijn de vijfde*, dat alle landschappen, haer uitstrekkende van d'Uithoek *Ganaria* af tot *Indien* toe, *den Portugees* souden onderhoorig blijven.

Na *Henrik*, afslijvig op 't jaer veertien honderd en sestig, bleef 't werk van landen te ontdekken voor een tijd steeken: ter oorsaek de Portugaelsche Koning *Alfonsus*, in swaere oorloogen bedremmelt, de handen niet ruim had, om op onzeekere kans *d'Oceaen* te bouwen. Echter bragt hy de zaek soo verre, dat, na slissing der inlandsche beroerten, zijn vlootelingen by de stroom *Zanaga* invoeren : en voor de vermaerde koopstad *Genne*, van welke *Guinea* haer benaeming ontleent, ten anker liepen. Alhier kregenze by ruiling elpen-been, goud slaeven en een vaste voet op 't land, vermits besettelingen lieten binnen een opgeworpen sterkte : de slaeven wierden na *Lissebon* vervoert.

Joan de tweede, zijn vader *Alphonsus* in 't rijk gevolgt, kreeg 't oog op *Arabien* en *Indien*, en bysondere lust, om een weg te openen uit *d'Atlantische* na *d'Indische Oceaen*. De meeste swarigheid lag in 't bestieren der schepen, wanneer buiten 't gesigt van stranden de volle zee moesten kiesen ; en boven de banken, die vaek ettelijke mijlen weegs in zee uitstacken, benoodsackt wierden te zeilen. Toenmael waeren seer vermaerd in de Wis-konst *Rhoterik*, *Joseph* en *Martijn Bohemus* leerling van *Joan Monteregius* : met deze raeds pleegt de Koning *Joan*, te einde iets bedachten, na welk de schippers by 't onbekend gesternte aen de zuid kant der middag-lijn, eenigsints gissen konden, hoe verre van dit of dat land af steevenden. De geseide Wiskonstenaers vonden eindelijk uit een seer heilsaeme werk-tuig, namentlijk 't astrolabium, niet alleen om de loop der sterren af te meeten ; maer ook ten dienst van de zee-vaert heilsaem verandert. Zedert kregen de matroosen meer moed en vastigheid in 't bezeilen *der Oceaen*. Onder andere stelde Koning *Joan* over een vloot *Jacob Canus*, die ter mond van de stroom *Zaires* invoer : en aldaer een pylaer, behakt met Latynsche en Portugeesche letteren, oprechtede, vervaetende d' ontdekking der Africaensche kusten, door wie en onder wat Koning volvoert. Hy vond hier beleefde *Mooren* : uit welke soo veel bericht kreeg ; dat een magtig koning over haer heerschte, die eenige dagreisen landwaerd in hof hield. Derwaerds schikt *Canus* gezanten af : behoud vier *Mooren* tot gyselaers : en voerdze met haer wil na *Portugael*, onder beding van herstelling binnen vijftien maenden. De gyselaers onderweesen in de Portugeesche tael, deden bericht : hoe haer vaderland *Congo* genaemt wierd. Ter gesetter tijd verruild *Canus* aldaer de selve met de Portugeesche gesanten: trekt recht toe na den koning, niet sonder heerlijke schenkaedjen : en vind hem sitten op een elpenbeene throon : 't boven-lijf was naekt tot de schamelheid toe, voorts bedekt met een bombazijne kleedje : om de slinker arm droeg hy een goude arm-ring : over de schouders hing een paerde staert, welke der koningen dragt is. *Canus* leid zijn geschenken voor 's koninx voeten neder, en onder de selve een blinkende kruis-vaen, by de Paus *Innocentius d'Achtste* plechtelijk inge-

Gedenkwaerdige verrichting van Jacob Canus.

Ontdekking van Congo.

wijd. Zedert wierd 't Roomsche geloof by vele aengenoomen ; sulx de koning self den doop ontfing. Eerlang nochtans door sommige opgeruid, wierd de nieuwelinx ingevoerde godsdienst t'eenemael gedempt. Ondertusschen sliep *Joan de tweede* niet op d'ontdekking van onbekende landen. Hy vaerdigde *Joden* en *Christenen* over *Egypten* en *Alexandria* af na *Indien :* ten einde elders kondschap kreeg, hoe 't vaer-waeter, boven d'uiterste uithoek van *Afrika*, ten handel met *d' Indiaenen*, gevonden mogt werden. By *Joans* dood bleef die toeleg steeken : soo nochtans, dat des selfs staetvolger *Emmanuel* 't werk zedert niet min yverig opvatte. Onder *Emmanuels* beleid, voerde *Vascus Gama* vier schepen, die, niet sonder duisend gevaerlijkheden, voor *Calecut* ten anker liepen : en d'eerste uit *Europe* ontdekten, langs een zorgelijke vaert, *'t Oosterssche Indien.*

Joan de Tweede soeks Oost-Indien te water te ontdekken.

Togt van Vascus Gama.

Maer *Christoffel Colonus* was nu vijf jaer voor *Gama* in de weer, om nieuwe landschappen westwaerd op te soeken. De toeleg gelukte : alsoo eerlang een geheele weereld gevonden is, die namaels van *Americus Vespucius* haer benaeming *America* ontleende : sulx de verdeeling des weerelds, door onkunde van d'oudheid onrechtmaetig gemaekt, tot een rechte stant gebragt wierd. Want indien eertijts de gantsche aerdboodem geen ander naem droeg als *Asia*, *Africa* en *Europe :* soo blijft nu onwederspreklijk, dat die drie gedeelten slechts een uitmaeken, namentlijk *den Bekende Weereld :* terwijl ten zuiden een tweede weereld leid, welke, by weinig kusten bekend, voorts *Onbekend* is. Voor 't derde weerelds deel komt de *Nieuwe Weereld* of *Amerika.*

Christoffel Kolonus.

Verdeeling der aerde.

't Sal niet ondienstig zijn, ons self in te wikkelen in een dubbeld onderzoek wegens dit *Amerika* ; eensdeels, of het ooit by de oudheid bekend stond ? En ten anderen, wat volk en wanneer voor dese *Nieuwe Weereld* inwoonders beschaft heeft ? Over 't eerste stuk verschillen de geleerde onderling. Die aen de oudheid soo veel eer toeschryven, als of *Amerika* by haer ontdekt, of ten minsten niet onbekend was geweest, steunen op 't aensienelijk gesach van beruchte schrywers onder *de Grieken* en *Romainen.* Zy behelpen haer dan met de weereld-wijse *Plato*, dewelke wijdloopig gewaegt van een landschap *Atlantica* vetre buiten *Gibraltars straet* door twee woeste zeen bespoelt en van magtige eilanden beset. By de zeen verstaenze *d' Atlantische* en *Zuiderzee*, by d'eilanden *Cuba*, *Espanola*, *Jamaica*, *Californta* en andere, wederzijds voor *America* verspreid. Maer het kan waerlijk niet ontkent, of *Plato* beschrijft een land 't welk nergens te vinden is, niet sonder dartele versiering van een weelderig verstand. Immers soo weinig doed *Diodorus Siculus* voor die *America* by de oude bekend stellen ; want als hy verhaelt, hoe *de Pheniciers*, van d'Africaensche Kust door storm westelijk afgerukt, op een groot eiland vervielen, welk d' uitleggers voor *America* houden, is het daerom *Amerika ?* Neen : het blijft seggen sonder bewijs. *Aristoteles* word hier met even-gelijke waerschijnelijkheid aengetrokken : wanneer ter neder stelt, dat buiten *de Pylaeren van Hercules* in *d'Atlantische Zee* eertijds een groot onbewoond eiland by *de Carthaginienser* koopluiden gevonden wierd : dit bragt niet voort als wilde dieren en boomen : doorsneeden van visch-rijke stroomen en ettelijke dagen zeilens afgezondert van 't vaste land. De koopluiden, aldaer uitgestapt, vonden de vruchtbaerheid der grond en getemperdheid des hemels soo aengenaem, dat sich op 't ontdekte eiland ter neder-sloegen. *De Carthaginienscrs* verbooden op lijfstraf, dat niemand derwaerds soude over-steeken, beducht voor verswakking, indien groote volk-plantingen verhuisden. Maer hoe vonden *de Carthaginienscrs America* sonder zeilsteen ? Hoe wierdenze verlekkert op *America*, daer de landstreek rondom *Carthago* boven gemein vruchtbaer is ? Sulx 't geen *Aristoteles* verhaelt meer geduid kan worden op *de Canarische Eilanden* of *Brittannie*, als wel op *Amerika.* Voorts komt ook de Prins der La-

Atlantica Plato in Critia & Timæo.

Diod. Sic. l. 6.

Arist. de Meraudis : Natura au- dita.

Onderzoek of Amerika by de ouden bekend is geweest.

Latynſche Dichters *Virgilius* te voorſchijn : als of die *den Nieuwe Weereld* gekend had, wanneer aldus ſingt:

Daer leid een landſchap buiten het geſternte verre,
En buiten wegen van het jaer en ſon:
Alwaer de torzer Atlas *dragen kon*
Op ſchouderen den as met ſchintelende ſterren.

Wie ſal hier tael of teiken vinden van *America?* Hoewel ondertuſſchen niet ontkent word, dat de ſchranderſte weereld-wijſen onder de ouden lichtelijk konden afnemen de volmaekte geſtalte, die d'aerde en zee kloots-gewijs uitmaeken, uit de ronde ſchaduwe, welke den naem verduiſtert, de verſchillende op en ondergang der hemelſche lichten en ongelijke verheffingen des as-punts : en dewijl d'aerde en zee rond zijn, dat aen d'ander zijde van de middag-lijn ten zuide ſoo wel een bewoonde weereld konde leggen, als ten noorden. Welk gevoelen meer ſteunde op de geſonde reden, dan op een ondervonden ervaerendheid, die voor de laetſte eeuwen ſchijnt bewaert te zijn. Sulx niet alle oude ſoo verre miſgetaſt hebben als de Latijnſche dichter *Lucreſius*, of ſelf onder d' Oudvaeders *Lactantius Firmianus* en *Auguſtinus*, beſpottende 't gevoelen van een bewoond aerdrijk ten zuide der middag-lijn. *Lactantius* in zijn dwaeling ſteunt op deſe bewijſen : Namentlijk, indien een aerdrijk lag onder onſe kimmen, ſoo moeſten de voetſtappen der inwoonders aldaer hooger zijn dan d'hoofden der ſelve : de boomen nederwaerds met de kruinen waſſchen : de regen, hagel, ſneeuw en blixem averechts vallen : de ſteden, bergen en ſtroomen omgekeert hangen. Doch dit bewijs van *Lactantius* is t'eenemael redenloos ; want dewijl de aerde en zee een kloot met malkander uitmaeken en alles op aerde en zee ſich na haer middel-punt ſtrekt, ſoo gaen de tegen-voetelingen niet meer averechts als wy : en hebben nevens ons niet te vreeſen, datter iets des aerd-kloots in den hemel mogt neder-ſtorten. Maer *Auguſtinus* heeft een andere grond gehad als *Lanctantius*, waer op zijn miſſlag bouwde. Hy mein ſchoon genomen het aerdrijk en z een ronde geſtalte hadden, nocht daerom niet volgde, dat bewoon landen laegen ten zuiden tegen noorder geweſten aen : aengef d' Oceaen aldaer met woeſte plaſien over de gronden ſpoelde : of indien eenige kuſten in die weereld 't hoofd uit 't water opſtaecken, wie had ooit beweeſen, datze menſchen voededen? Want hoe ſoudenze konnen derwaerds geraeken, over een onmeetelijke Oceaen? hoe ſoudenze door de middag-lijn door booren, alwaer de ſon diervoegen barnt, dat geen levendig ſchepſel ſoo overmaetige hette weder-ſtaet? En waer ſal dan blijven de goddelijke waerheid der H. Schrift die alle menſchen ſtelt herkomſtig van *Adam*, en zedert de ſonde-vloed uit de drie ſoonen *Noachs*? De menſchen dan in die andere weereld, moeſten noodſaekelijk een andere herkomſt erkennen, alſoo derwaerds onmoogelijk konden komen uit deſe weereld. Doch, zedert de ontdekking van *Ooſt* en *Weſt-Indien*, heeft d'ervaerendheid geleert, dat ten zuiden groote landſchappen, ſoo verre bevaeren zijn bevolkt gevonden, haer uit-ſtrekken van ooſten tot weſten. En hoewel *Auguſtinus* deſe waerheid loochent, voor hem nochtans hebben *Cicero*, *Plinius* en andere onder de *Grieken* en *Romainen* ſtaende gehouden, hoe 't aerdrijk lag onder een vijfderhande lucht-ſtreek. Deſe verſcheidentheid van landen, onder een heete, gemaetigde of koude hemel, beſchrijft de Latijnſche dichter *Virgilius*. Zijn zin-rijke vaerſen luiden, vertaelt in 't Neder duitſch, aldus :

Vijf ſtreken d' hemel heeft, van welk een door het branden *Georg. l. 1.*
Des ſonne-lichts is rood, en rooſtert by het vuur.
De uiterſt' weder-zijds in 't ronde klapper-tanden,
Met glaeſig ys verſtijft en vlaeg op vlaegen zuur.
Hier tuſſchen en de middelſt', uit Gods goed-gunſtigheden,
Zijn aen den menſch ter woon twee ſtreeken toegeſtaen.

Een weg aen beide zijd, ten midden door-geſneden,
Alwaer de teeken-kring moet ſchuinſche gangen gaen.

Macrobius in Somnium Scipionis lib. 2. c. 5.

Met *Virgilius* komen ook *Cicero* en *Plinius* over-een. Die Prins der Latijnſche redenaers ſegt: *Gy ſiet, hoe die 't aerdrijk bewoonen, niet alleen diervoegen van malkander afgeſcheurt zijn, dat niets onder haer van d'een tot d'ander kan afkomen; maer datze ten deelen ſchuins, ten deelen zijelinx, ten deelen als tegen voetelingen ſtaen. Gy ſiet, hoe de ſelve aerde, gelijk als omringt is met ſommige zwachtels, welker twee alder-verſt van elkander zijn afgeleegen: en, wederzijds duikende onder 'shemels as-punten, door rijp verſtijft leggen; maer de middelſte en grootſte van een barnende ſonne geſengt word. Twee landſtreken zijn bewoonbaer: welker een zuidelijk leid, alwaer de menſchen voetſtappen ſetten recht tegen ons aen. Doch d'ander, ten noorde uitgeſtrekt, bewoont gyluiden.* Voorts getuigt *Plinius*, dat

Plinius lib. 2.

het wel ſtrijd tegen 't gevoelen des gemeinen volks; maer echter waerachtig is: *hoe aller wegen rondom d'aerde menſchen verſpreit zijn, en met de voeten tegen malkander aen wandelen. Iemand vraegende waerom de tegen-voetelingen niet in de lucht vallen', gelijk of de reden niet by de hand was, dat zy haer niet verwonderen, waerom ook wy niet vallen?*

Doch hoewel de oude, uit redenen voornoemd, konden afmeeten, datter onder onſe kimmen een weereld ten zuiden lag, ſoo ſteldenze nochtans den toegang derwaerds ontoegankelijk: alſoo, (gelijk ook *Auguſtinus*) oordeelden, 't aerdrijk t'eenemael onbruikbaer te leggen, niet alleen onder de noorder en zuider aspunten, wegens ondraegelijke koude, maer ook onder de middag lijn, wegens geenſints lijdelijke hette. Tuſſchen de middag-lijn en de koude lucht-ſtreeken in 't uiterſte noorden en zuiden, (het zijn de woorden van

Macrob. in Somn. Scip. l. 2.

Macrobius) *worden wederzijds de geweſten door nabygelegendheid van beider ongetemperdheid getempert: en in deſe getemperde alleen heeft de natuur vergunt te leven.* Vorders ſchijnt *Auguſtinus* ſelf oploſſing te geven op zijn voorgewende ſwaerigheid: naementlijk hoe de menſchen over een onmeetelijke *Oceaen* aen de kuſten onder een andere hemel konden landen? Die geleerde Oudvaeder, ondersoekende na de herkomſt der beeſten, die uit vermenging van manneken en wijfken haer oorſprong hebben, ſtelt vaſt: datze alle tot voortelers moeten erkennen, die met *Noach* in d'Arke op de waeteren der ſond-vloed dobberden. Maer hoe zijnze geraekt aen de eilanden? tot d'eilanden, dicht by vaſte kuſten gelegen, kondenze gemakkelijk over-ſwemmen: tot verre gelegene, ten gebruik der menſchen, door menſchen met ſchepen gevoert worden. Ondertuſſchen is hier de ſwaerigheid niet weg-genomen; want indien ſulx plaets had in dieren die dienſt doen, wie bragt de verſlindende en onhandelbaere beeſten derwaers, als wolven, leeuwen, tygers en diergelijke, langs een ruim en ſorgelijk vaer-waeter, na kuſten rondom beſpoelt door een ruime zee? Weſhalven *Auguſtinus* in deſe ſwaerigheid bedraeid, meind waerſchijnelijk te weſen: datze, het zy God ſulx gebiedende, het zy toelatende, van d'Engelen aen ſoodanige landen gevoert zijn. Indien nu ſulx konde plaets hebben in 't wild gedierte, waerom ook niet in de menſchen, op gelijke wijze tot bevolking van een afgeleegen aerdboodem derwaerds gebragt? Te meer nadien d'aerde bysonder geſchaepen is om de menſch. Doch waer toe dit noodig? Daer de menſchen niet alleen met vaertuig konden over ſcheepen: het zy uit opſet nieuwe landen ſogten, het zy tegen meining na onbekende geweſten by ſtormen heen gedreeven wierden. Hier komt by, dat de aerde, hoewel hier en daer door woeſte plaſſen van haer ſelf afgezondert leid, evenwel by andere oorden of aen een vaſt is, of ſlechts door kleine water-boezemen geſcheiden: ſulx lichtelijk door uitdying van geſlagten, nieuwe inwoonders tot nieuwe landſchappen konden over-ſtappen. Dieshalven behoeft niemand ſwaerigheid te maecken, als of uit Adam, of noch nader uit een

Hoe de beeſten zijn geraekt op of gelegene eilanden?

byſonderlijk de wilden?

Auguſtinus wederleid.

Hoe de menſchen geraekt zijn in nieuwe landen?

der

der drie soonen *Noachs Sem*, *Cham* en *Japhet* niet herkomstig souden zijn, die een ander gedeelte des weerelds bewoonen.

Waerom America soo lang onbekend is geweest?

Ondertusschen dient hier een vraeg-stuk noodwendig beantwoord: hoe eerst na verloop van soo veel eeuwen, in de laetste tijd, een weereld ontdekt wierd, welke den ouden gantschelijk onbekend is gebleven, daer d'oude voor de laete nakomelingen geensints wijken, noch in stoutmoedigheid, om gewigtige toeleg by de hand te vatten, noch in schranderheid, om de selve te begrijpen, noch in hardvochtigheid, om uit te voeten? 't Blijft buiten alle tegenspreeken, dat de zee van ouds her bebouwt is; doch in den aenvang by rouwe schippers binnen reddeloos vaertuig. De heidenen schryven *den Cretensers* toe, datze aldereerst een vloot in zee bragten, onder 't beleid van *Neptunus*. Doch *Plinius* beweerd, hoe d'Egyptische koning *Erythra*, voor alle, met zaemen-gebondene vlotten, *de Roode zee*, tusschen d'eilanden bevoer: onaengesien andere die eer over-brengen tot *de Trojanen* en *Mysiers*, wanneer na *Thracien* over-staeken, om de selve te beoorlogen: andere wederom meinen, dat *de Britten* schuiten met leder bekleed uitvonden, eer ergens vaertuig in 't water dreef: sommige pleiten voor *de Samothraciers*, sommige voor *Danaus* uit *Egypten* na *Griekenland* geroeid. Maer buiten alle tegenspreeken heeft *Noachs* arke den nakomelingen tot een voorbeeld gedient, om schepen te bouwen: te meer alsoo zijn kinderen, te mets weelig uit-gedijt, benoodsaekt zijn nieuwe woonplaetsen te soeken, en by gevolg over stroomen en meiren af te steeken. Ondertusschen heeft ieder iets bedacht tot voltoying der scheep-bouwery. Alsoo vond *Jason* de schiet-schuiten, namaels by de koning *Sesostris* in *Egypten* gebruikelijk. De galeyen met twee riemen verzonnen *d'Erythreers*, met drie *de Corinthier Amocles*, met vier *de Carthaginiensers*, met vijf *Nefichthon*, met twaelf *Alexander de Groote*, met vijftien *Ptolemæus Soter*, met dartig *Demetrius* soon van *Antigonus*, met veertig *Ptolomæus Philadelphus*, met vyftig *Philopator*. *De Tyrier Hippius* stelde een vracht-schuit op staepel, *de Rhodiers* een jagt, *de Duitsche* booten. Vorders bedachten *de Copen* een riem, *Dedalus* den mast en spriet, *Pisens* de snuit, *de Tyrrheniers* 't anker, *Anacharsis* de dreggen, *Tiphys* 't stuur onderweesen door 't beweegen van de staert eens vliegenden kieken-diefs, *Icarus* de zeilen, hoewel sommige dese eer overbrengen aen *Dædalus*. *Minos* sloeg d'eerste zee-slag. Waer uit lichtelijk is af te meeten, waerom in die vereeuwde tijden, vermids de rouwe stand der vaertuigen, niemand over *d'Oceaen* na afgelegene gewesten af stak. De laeter eeuwen hebben 't werk temets tot grooter en grooter volmaektheid gebragt; maer echter soo verre niet, dat in 't eerst buiten 't gesigt van land zeewaerd boorden. *De Tyriers* bestonden voor andere op de noord-sterre te zeilen: en wanneer, by donker weder, dit hemels-licht quijt geraekte en te gelijk de kust, sette streek by gissing op de wind; indien twijfelden, of de wind mogt veranderd wesen, lieten eenige vogels vliegen, die altijd 't naeste land kiesen. Maer hoe weinig soude sulx te passe komen in de by na onmeetelijke *Oceaen*? 't Is wel waer, dat de *Romainen*, wanneer haer moogendheid met *Julius Cæsar* en *Augustus* den weereld, tusschen *d'Euphrates*, *Rhijn*, *Oceaen*, *Donauw* en 't gebergte *Atlas*, onder de knie had, *d'Oceaen* met swaere vlooten bezeilden, welke ook 't geweld der golven veilig uitstonden: evenwel behieldenze nooit soo veel moed, om nieuwe weerelden op te soeken. Het zy geoordeelt wierd, dat haer alleen-heersching te overmagtig en als top-swaer was: als die te veel hadden te bestieren; weshalven onraedsaem na meer uit te sien. Het zy zeder 't verval der Roomsche moogendheid, *Euroope* ettelijke eeuwen achter een in een geduurige wapenkreet bleef, door de verwoestingen aengerecht by de *Gotthen*, *Hunnen*, *Alanen*, *Vandalen*, *Noormannen*, *Longobarden* en vordere landaerd, di

't noo

Waerom eertijds geen verre over-zeesche landen ontdekt zijn?

Manier van vaeren der oude:

der Romainen.

Waerom America soo laet bekend is?

Waerom America soo laet bekend is?

't noorden t'ellekens met groote swermen uitleeverde: sulx de volkeren allenthalven alle krachten en gedachten inspanden ten tegenweer van sulke overlastige vyanden. In 't ooſten stond het niet beter geschaepen: als welk voor de geduchte wapenen *der Scythen*, *Persen* en *Saraceenen* jammerlijk zidderde: en naderhand de dagelijx aenwas van de Turksche magt, tot een eindelijk verderf, met bedrukkingen te gemoed sag. Sulx de bekommerde weereld te veel te doen vond met haer self, dan om op onzekere toeleg een onbekende weereld te soeken. Voorts word met geen waerschijnelijk bewijs by gebragt d'oude schryver, welker getuigenis *Hieronymus* ter neder-steld: *Wy ondersoeken ook wat zy de eeuwe deser weereld: of ook een andere eeuwe zy, welke niet behoort tot dese, maer tot andere weereldden*, waer van Clemens *in zijn brieven gewaegt: d'Oceaen en weerelden die over de selve leggen? Of het een weereld zy, die op't begin der eeuwen, wanneer* Adam *gemaekt is, tot zijn voleindiging voorby gaet? Of waerlijk de weereld word, met een andere benaeming, genoemt de vorst des luchts, die nu werkt in de kinderen der ongehoorsaemheid?* 't Schijnt *Clemens* met *Cicero*, *Plinius*, *Virgilius* en andere heidensche geleerde over een stemt, wegens de bewooning des aerdboodems ten zuiden der zuider-zon keerkring in gemaetigde gewesten, buiten de strenge koude en brandende hette. Maer hoe raekt dit *America*, 't welk niet alleen onder de middag-lijn verzengt word: maer ook onder de noorder as-punt verstijft? Minder schijn heeft, 't geen d'*Augustijner monnik Luidewijk Leo* uit *Obadja* voor den dag brengt: even als of die Propheet in de drie laetste vaersen sijner voorsegging sprak van *de Spanjaerden*, die *America* niet alleen souden ontdekken; maer ook ten Christendom bekeeren: ter oorsaek *die in* Zarphad *zijn*, *de steden van 't zuiden erfelijk sullen besitten*, *en Heilanden op den berg* Zions *sullen opkoomen*, *om* Esaus *gebergte te richten*. Doch waerlijk handelt *Obadja* van de herstelling des Joodschen volks uit *Babels* gevankenis, welke diervoegen heerlijk soude zijn, dat haer stand verre de voorige te boven ging: als die door *de Messias* tot den top der geestelijke gelukzaligheid moest gebragt worden: wanneer ook de selve sijn Apostelen en vordere dienaers wilde afvaerdigen, om 't heil te verkondigen aen d'einden der aerde. Quansuis *de Joodsche Rabbynen* verstaen door *Zarphad*, niet sonder een stout verdichtsel, *Spanjen*, dieshalven spreekt *Obadja* van *der Spanjaerden* verrichtingen op *Amerika*? En by gevolg blijft *America* lang voor *Christus* bekend? 't Verdichtsel heeft geen wederlegging van nooden.

Hieronymus in c. 2. Epist.

Gevoelen der oude wegens een onbekende weereld.

In Comment super Obad. v. 19, 20, 21.

Of America in Gods Woord bekent is.

Eindelijk kan ook hier geensints dienen, 't geen *Pinedas*, *Fullerus* en *Levinus Lemmius* drijven: namentlijk, dat *Salomon* 't zee kompas had uitgevonden: weshalven zijn vloot, toegetakelt tot *Ezion-Geber*, uit de *Roode Zee* gemakkelijk konde over-steeken na de straet *Magellanes*, om 't Peruaensche goud af te haelen. In de beschryving van *Peru* sal duidelijk getoond worden, dat *Peru* niet is *Ophir*, gelijk sommige, sonder reden of waerschijnelijkheid, gevoelen. Maer belangende 't gebruik des zeil-steens tot de scheep-vaert, by *Salomon* verzonnen, kan niet meer zijn, als een seggen, van alle bewijs ontbloot. Want of schoon *Salomon* alle menschen voor en na hem in wijsheid voorby stapte: en self de natuurlijke verborgendheden der kruiden, boomen, berg-gewassen, steenen en alle vordere natuurs-geheimenissen met een naeuwkeurig oog beschouwde: nochtans volgt geensints, dat hy ontdekt heeft 't geen in de zeil-steen ten dienst der schippers verborgen lag. Immers hier af is nergens gewag. En indien bereeds by *Salomons* tijd 't kompas in swang ging, hoe geraekte soo heilsaem gebruik zedert uit de weereld? *Albertus Magnus* beuselt, wanneer hy aen *Aristoteles* de wetenschap deser verborgendheid toeschrijft. Nergens word noch by *Aristoteles*, *Galenus*, *Alexander*, *Aphrodisiensis*, *Plinius*, *Lucretius*, of soo veel als ooit onder *de Grieken*, *Romainen*, *Arabiers*, ja wat land-

Salomons vloot is niet gevaren na Peru.

Salomon heeft 't kompas niet gevonden.

landaerd 't mogt zijn, 't minst gewag des zee-kompas gemaekt. Want hoewel sommige d'eerste vinding des zeil-steens toepassen *een Indiaen*, andere een harder, wiens schoenen met spijkers beslaegen aen den zeil-steen achtigen berg *Ida* bleven hangen. Hoewel de ouden veel geheimenissen uit-vonden, als het trekken des yzers, ter oorsaek 't yzer voedsel verschaft voor den zeil-steen, 't driederlei onderscheid tusschen de zeil-steenen, welker sommige 't yzer afkeeren, gevonden by *den Griek Theamedes*, en voorts andere bekende eigenschappen: nochtans zijnze nooit soo verre gekomen, dat bedachten, hoe een zoort der zeil-steenen alle pijn en uitgudzen des bloeds benam, schoon eenige scherpte, met de selve bestreeken door huit, aderen, vleesch en zeenuwen door-ging: gelijk sulx *Hieronymus Cardanus* aen sich self en andere by ervaerendheid waerachtig bevond, uit onderrechting van de genees-meester *Laurentius Guascus Cherascius*: veel min dat niet alleen 't kompas gevreeven met een zeil-steen, gegraeven ten noorden der Middag-lijn, 't noorden aen-wijst, gelijk een ten zuiden gehaelt het zuiden; maer dat het na verscheidendheid des hemels verscheiden mis-wysingen heeft: alsoo, onder andere, wanneermen van 't eiland *del Cuervo* noordelijk streek steld, wraekt het kompas een weinig west-waerd; maer zeilende na de middag-lijn wijkt het af ten ooslen. Waet uit dan dit besluit volgt, dat onmoogelijk *America* konde bevaeren worden sonder streek-wijser, gevonden by *Flavius Melsius Napolitaen*, op 't jaer dartien honderd en drie. Sulx *Joseph d'Acosta* mis-tast, wanneer d'eer van soo boven gemein nuttige vond schijnt toe te schrijven aen eenige Muhammedische zee-luiden door *Vasco de Gama* omtrend *Mozambique* ontdekt, *de Oceaen* bevaerende by 't kompas daer *Gamaes* reise meer als een eeuw na *Melsius* is voor-gevallen. En dese beleefde een tijd, diergelijke de weereld naeuwelijx sag, wegens de bloeyende stand der wiskonst: in welke toemaels, niet sonder algemeine verwondering uitmunteden *Richard Walingford*, *Nicolaes de Lynna*, *Joan Halisax*, *Gualther Britte*, *Joan Duns* en *Joan de Lignariis*, aensienelijke lichten in de sterren-kykery en zee-vaerd, en buiten twijfel tot geen klein behulp voor *Melsius*. Eindelijk 't geen by sommige verhaelt word, (ten bewijs als of *America* bereeds omtrend *'s Heilands* geboorte *den Europeers* bekend was) van een oude penning, vertoonende 't beeld des kaisars *Augustus*, in *Peru* uit-gegraeven en na *Romen* over-geschikt, mag geplaest by de bedriegery die *Hermicus Cajadus* te werk stelde, op 't jaer vijftien honderd en vijf, buiten 't Portugeesche stedeken *Syntra*, alwaer drie marmor-steenen heimelijk in d'aerde dolf, behakt met oude letters, vervatende de voorsegging van een *Sibylle*, wegens d'ondekking van *Indien*, onder *Emmanuel* koning van *Portugael*. De steenen, quansuis by geval uit-gegraeven, maekten sulk een beweeging onder de geleerde, dat verscheide sich met groote uitleggingen af-sloofden.

Zeil-steen t'an wie gevonden?

Door wie en wanneer 't Compas gevonden is.

Wondere kracht des zeil-steens.

de Subtilitate. l. 7.

Miswysingen van 't kompas.

Genebrard. Chron.

Tweede Hoofd-ſtuk.

Herkomſt der Americaenen: Op wat tijd? Hoe? Uit wat land? Van wat volk?

Herkomſt der Americaenen lijd veel zinſwiſting.

OVer d'herkomſt *der Americaenen* zin twiſten de geleerden diervoegen, dat naeuwelijx in de Land-beſchryving iets ſwaerder voortkomt, om rechte ontknooping te vinden. Want, het zy onderſoek gedaen word na de tijd, wanneer *d'Americaenen* ſich nederſloegen op den boodem, by haer tegenwoordig bewoond: het zy iemand na de manier vorſcht, op welke derwaerds quaemen, of te ſcheep, of te land, of met opſet, of by geval door ſtorm aengedreven, of door magtiger volkeren verjaegt: het zy een ſchrander verſtand wil na-ſpeuren haer voetſtappen, uit wat land na deſe *Nieuwe Weereld* heen leiden: het zy 't volk, aen welk *d'Americaenen* d'eerſte oorſprong ſchuldig blijven: alles ſal vol twiſtige gevoelens bevonden worden, die ſelf uitſteekende geeſten, op geleerde papieren, met wederzijds ſchijnbaere redenen, vinnig aen-dringen tegen elkander.

Voyagie I. 1. c. 8.

De eerſte ſwaerigheid word gemaekt over de tijd. *Samuel Purchas* meind de bevolking van *Amerika* voor weinig eeuwen geſchied te zijn. 't Bewijs tot deſe meining haelt hy aldus. Indien *Aſia*, *Africa*, of *Euroope* aen *America* volk beſchaft hadden ten tijden *Abrahams*, of ten minſten voor 's Heiland geboorte, ſoo moeſt het noodwendig by verloop van ſoo veel eeuwen, vry meer inwoonders hebben, als wel gevonden zijn, toen door *de Spanjaerden* ontdekt wierd. De woeſte Landſchappen, als noch van menſchen ontbloot, betuigen genoegſaem, hoe *de Nieuwe Weereld* nieuwe volkeren voed, die derwaerds niet voor honderden jaeren overquaemen. Anderſints hoe ſoude 't land niet duiſendmael meer bevolkt zijn, daer de vruchtbaere grond ſulk een getal rijkelijk de koſt konde geven. En wat zijn de kenteikenen van nieuwelingen in eenig geweſt, als een rouwe manier van leven: gelijk huiſgeſinnen verhuiſende in een nieuw huis, alwaer voor een tijd ſich behelpen, terwijl alles over hoop leid. Als *Noach* op 't gebergte *Ararath* uit de arke ſtapte, en eerlang zijn zaed verſpreid ſag over *Armenien* en *Aſſyrien*, beſtond 't nieuwe menſchelijk geſlacht uit ſchaep-herders, die by putten zich neder-ſloegen. Dorpen, ſteden en veel min koningrijken vonden noch geen plaets op de grond des aerdboodems. Ambachten, koophandel, rijkdommen in onderſcheide landen, koſtelijk huiſraed of kleding waeren niet verzonnen door ſcherp-zinnige vernuften. De tijd leerde by 't geen gevonden was nieuwe vonden toevoegen, tot verbeetering van d'oude. Om de boosheid, meer en meer uitgeſpat, te beteugelen, wierden borgerlijke wetten gemaekt. 's Weerelds rouwe gedaente kreeg te mets beſchaefder ſtand: welke aldereerſt in *Aſſyrien*, en vervolgens in *Egypten* plaets greep. Uit *Egypten* haelden *de Grieken* haer bezaedigde manier van leven, uit *Griekenland de Romainen*. En deſe hebben voorts *Vrankrijk*, *Spanje*, *Britannie*, en eindelijk ook *Duitsland*, te gelijk met zeeg-haftige wapenen, van een woeſte inborſt tot borgerlijke beleefdheid gebragt. Maer dewijl nu by *d'Americaenen* een ſchaep-herders leven, onkunde van ambachten, ſlechte hutten en kleding, verachting van allerlei grootsheid, onbeſchaefde wetten, en voorts alles 't geen d'eerſte menſchen na de ſond-vloed hadden, gevonden word: wie kan haer dieshalven anders houden dan voor nieuwelingen op d'Americaenſche grond? En dit erkennen ze zelf. *De Mexicaenen* roemen ſich aldaer d'oudſte te zijn: als van welke *Peru*, *Chili*, *Chika* en vordere geweſten zuid-waerds inwoonders ontleent het-

De tijd, wanneer America alder-eerſt bevolkt is.

Toeſtand der eerſte weereld na de ſond-vloed.

hebben: en nochtans konnen de vereeuwdste daeden van *Mexico* nergens na duisend jaer haelen, volgens blijk der gedenk-teikenen, in dit rijk te vinden.

Aldus reden-kaeveld *Samuel Purchas*; maer waerlijk zijn redenen konnen 's waerheids toets niet uitstaen. Want schoon-genoomen *America* aller weegen niet volk-rijk was, toen *de Spanjaerden* aldaer te land stapten, volgt hier uit, dat het te vooren nooit volkrijk geweest is? Misschien heeft d' inlandsche oorlog, door welk dese landaerd geduurig elkander afbreuk doet, sonder iemand te verschoonen, de voortsetting der menschen dapper te rugge gehouden: te meer nadien haer beestelijke verwoedheid soo verre uitspat, dat hier en daer 't menschevleesch op roosters gebraeden voor d' aengenaemste lekkerny dient. En neemt sulk vernielen had onder *d' Americaenen* geen plaets, gelijk het nochtans heeft, was het wonder indien sulk een groote hoek des weerelds, verre overtreffende in uitgestrektheid niet alleen *Euroope*, maer *Asie* self, hier en daer onbewoonde land-streeken vertoonde? Dese konnen wegens dorre grond onbruikbaer zijn in haer self: hoedaenige gronden meenigwerf voorkoomen in 't midden van landschappen met volk gepropt. Doch boven dit alles is het tegendeel waerachtig; want waerlijk *America* is noch huiden ten daege (onaengesien byna ontelbaere honderd duisend *Indiaenen* eertijds door *de Spanjaerden* aen kant geraekten) diervoegen bevolkt, dat het noch voor *Asie*, noch voor *Euroope*, dien aengaende behoeft te wijken. En hoe konde nu sulk een meenigte de wijduitgestrekte boodem van *Amerika* beslaen, ten zy door 't behulp van veele eeuwen. Voorts krijgt dese waerheid geen klein steunsel: wanneer iemand beschtigt d'eilanden, met welke *America* aller wegen beset leid. Immers zijnze van de vaste kust niet over-gescheept na d' eilanden, dan door oorlog verdreeven: of, gelijk meesten tijd geschied, door al te weelig uitdyen der landzaeten, die van haer boodem niet konden gevoed worden? Hier komt by de verscheidendheid van spraeken, in welke *America* meer verdeelt leid als *Euroope*, of eenig ander deel des bekenden weerelds. Waer uit licht te gissen valt, dat *America*, nevens andere gewesten, kort na de verwerring der taelen, tot twee en seventig toe, onder 't bouwen van *Babels-toorn*, bevolkt is. Indien vorders *d' Americaenen* een woest leven leiden, slecht gekleed, sonder pracht van huisen; maer soodaenige zeden grypen stand by verscheide volkeren, als *de Tatters*, *Numiden* en andere, welker oudheid nochtans niemand diesweegen in twijfel trok. Ook moet hy noodwendig geen kennis draegen van de konsten en handwerken, by *d' Americaenen* gebruikelijk, die uit haer verzierde onwetendheid meind te besluiten, datze in *America* nieuwelinx sich ter neder-sloegen. Een staeltje tot wederlegging kan volstaen: by de vordere beschryving sal 't tegendeel duidelijker blijken.

America is voor veel eeuwen bevolkt.

Purchas word wederlegd.

Hieronymus Benso verhaelt, hoe hy verwondert stond over de goud en silver-smeeden in 't landschap *Chito*, als welke, sonder yser-gereedschap, vaerdig toestelden beelden en allerlei vaten. 't Werk gaet aldus toe. Zy maeken een langwerpig ronde smeltkroes uit een wolle lap, rondom besmeert met gekneede aerde vol gemorzelde houts koolen. De kroes, langer hand gedroogt tegen de sonne, word met stukken goud of silver ten vuur gebragt. Rondom staenze met ses en meer pijpen uit riet, door welke 't vuur soo lang op blaesen, tot 't metael gesmolten is: het welk de goud-smeden, ter aerde neder-sittende tusschen swarte steenen, sonder veel moeite een gestalte geven na eigen goed-vinden. Eindelik hoewel *Mexico* geen ouder geheugenis bewaerd, als van duisend jaeren, volgt hier uit, dat d'ingezeetene niet ouder zijn? Hoe meenige vermaerde plaets kent zijn oorsprong niet, of indienze eenige rekening weten te vinden, zy weet echter den

Americaensche goud-smeeden.

aenvang der ſelve niet. 't Bygebragte, dieshalven, ons bedunkens, beweerd genoegſaem, dat *America* niet voor weinige eeuwen haer inwoonders gevoed heeft.

Op wat manier d' inwoonders van America derwaerds gekomen zijn.

Op de tijd volgt de manier, hoe *d' Amerikaenen* zijn overgekoomen? Namentlijk te water of te land. Beide kan geſchieden op tweederhande wijſe. Indien met vaertuig derwaerds ſcheepten, is de reis of voorbedachtelijk aengeſteld, of by toeval door onweder ten einde gebragt. Het eerſte heeft min waerſchijnelijkheid; want hoe ſoudenze door de woeſte Oceaen na een land de ſtevens wenden, van welk nooit gehoort hadden, ontbloot van ſtreek-wijſer en ſchepen ten hoogſten noodig, tot ſulk een groote togt. *Der Americaenen* onervaerendheit, om een lange reis over zee te doen, en haer kleine ſchuitjens laeten niet toe, dat men kan gelooven, zy opſettelijk uit de bekende weereld na een onbekende ſtreek geſet hebben: En echter ſoude eenige ſchijnbaere reden gevonden worden, by welke iemand mogt giſſen, door ſtorm na *America* gedreven te zijn. Maer hoe ſteldenze het met de lijf-togt en 't klein vaertuig tuſſchen 't barnen der golven, aengeſien niet konden voorſien weſen van levens-middelen? De laetſte ſwaerigheid is gering. Daer zijn ſtaeltjens genoeg voor de hand, by welke blijkt, dat meenigmael groote kielen in 't onweder ſneuvelden, en echter 't boots-volk het lijf afbragt met booten. En hoewel geen lijftogt binnen boord genoomen was, om over *d' Oceaen* te ſetten: buiten twijfel hebbenze 't weinige door ſchaerſche omdeeling gerekt, en de ſtormen de reis verkort. Alſoo verhaelt *Plinius* van *Annius Plocquius* pachter *der Roode Zee*, dat des ſelfs vry-gelaetene ſlaef, langs d' Arabiſche kuſt door een ſchrikkelijk onweeder uit den noorden beloopen, met hemels-hooge golven voorby *Carmanien* geſlingert, ten vijftienden dag ten anker liep binnen *Hippu-*

Plin. l. 5. c. 22.

Wonderlijke reis van een Roomſche vry-gelaetene ſlaef.

ros

ros een haven van *Taprobane*, welk eiland *Ortelius* oordeelt te zijn *Sumatra*; doch *Mercator* en *Cluverius*, op beter grond, *Zeylon*. Inschelijx getuigt *Joseph de Acosta*, hoe hy in vijftien dagen van *Canaria* tot *Amerika* toe door een noordelijke stooker binnen vijftien dagen voort-geset wierd: ja de reis had noch korter gevallen, indien alle de zeilen konden by-staen. En soo schijnt de voorgemelde swaerigheid te zijn weg-genoomen.

van Joseph d'Acosta.

Vorders brengen *de Peruaenen* self eenig bewijs by, wegens vereeuwde vaerten op *America*. Haer oude gedenk-teikenen gewaegen van reusen, over zee herkomstig, en in *Peru* uitgestapt: alwaer yselijke bloed-baeden aenrechteden: en, na dat 't gantsche land onder de knie kreegen, timmerden heerlijke gestichten: onder welke noch overig is een put, niet min konstig als kostelijk. Ook toonenze by *Manta* en *Puerto Viejo* wanschaepe groote menschen-beenderen, driemael overtreffende eens gemeinen mans lengte en dikte. Zy vertellen inschelijx, hoe voor vele eeuwen een *Tca* en *Arica* westelijk voeren met opgeblaese zee-wolfs vellen, na verre afgelegene kusten westwaerd. Doch onaengesien dit alles, blijft het buiten alle tegen-spreeken, dat *d'Americaenen* nooit soo swaer vaertuig gekend, veel min gebouwt hebben, met welk zy een verre reise over *d'Oceaen* konden afleggen: haer *balsas*, *piraguas*, en *canoas* konnen te zaemen geen smak-zeil uitmaecken. Waerom d'ingezeetene van *Tumbez*, wanneer den Spaensche vloot afgestooken om *Peru* te ontdekken, in 't gesicht kregen, verset stonden, over de hooge masten, uitgestrekte zeilaedje en 't magtig beloop der schepen: zy sagen 't eerst voor rotzen aen, uit de zee opgeborrelt; doch bemerkende, hoe den kust naderden, vol gebaerde mannen, waenden de Goden binnen boord te wandelen. Hier by komt een nieuwe swaerigheid; want schoon-genoomen *d'Americaenen* waeren, door onweder op *America* vervallen; maer hoe geraekten derwaerds de beesten. 't Is waer 't gediert van welk de mensch eenig voordeel trekt, als honden te jagen, ossen, schaepen tot spijs andere nuttigheid, konden lichtel ingeschoept worden. Alsoo voerc *de Spanjaerden* uit haer Vaderla ossen, koeyen, paerden, verkens hoenders na de nieuw gevondenc landen *Cuba*, *Espanola*, *Jamaica*, *M.* *gareta* en *la Dominica*, alwaer te vc ren geen viervoetig gedierte wie d gevonden. De weelige grond heeft 't ingebragte gedierte diervoegen aengesokt, dat de honden, in 't wilde vermeenigvuldigt groote schaede aen 't vee toebrengen, en bysonderlijk d'ossen weiden met sulk een meenigte, dat geen eigenaers erkennen: die een schiet, vild slechts de huit af ten koophandel, en laet 't vleesch leggen, hoewel andersints seer smaekelijk.

't Gevolen der Peruaenen, wegens oude togten ter zee.

Americaensche eilanden.

Acosta Histor. Nat. l. 1. c. 21.

Belacchelijke dwaerheid der Americaenen.

'tVervoeren dan der tamme en voordeel toebrengende dieren soude licht konnen worden ingeschikt; maer wie heeft zijn schepen gelaeden met leeuwen, tygers, beiren, wolven, vosschen en andere vergiftige en verslindende schepsels? 't Is wel waer, dat sommige te vooren konden getemt zijn, eer scheep gingen. *Lampridius* verhaelt, hoe *Heliogabalus* Roomsch Kaisar in getemde leeuwen en luipaerden vermaek schepten, om zijn gasten te verschrikken; want met 't derde gerecht quam dit gedrocht ter zael in, en nam plaets nevens de genoode. Alsoo is ook *de Groote Cham* gewend, volgens de sichtbaere getuige *Paulus Venetus*, met makke luipaerden ter jagt te gaen. De selve gewoonte onderhoud de Koning van *Cambaja* met panters: *Cæsar Scaliger* voegt daer by, datmen een lam of geit ter jagt gelijkelijk afvoerd, ten einde de panter met 't selve gestild werde, en niet aenvalle op den jager, wanneer niet gevangen is. Doch onaengesien sommig wild gedierte haer wreedheid schijnt af te leggen, soo blijft echter sorgelijk 't vervoeren van 't gesceide wild, ter oorsack meenigmael d'ontwende natuur weder boven komt. *Vrankrijk* kan hier af getuigen: alwaer twee luipaerden manneken en wijfken, beide mak gemaek soo haest de Koning *Franciscus* wa

Hoe wilde dieren in America en d'eilanden gemaekt zijn.

In Vita Heliogabali.

lib. 2. c. 17.

Wonderlijke Jagt.

Vreemde voorval van twee

overleeden, het zy door onachtzaemheid, het zy door moedwilligheid des bewaerders los gelaeten, boschwaerd vloogen, en onder *Orleans* geen gering getal vee en menschen scheurden. *Conradus Gesnerus* verteld, hoe ettelijke vrouwen-lijken gevonden zijn, welker borsten alleen door de luipaerden afgegeten waeren, gelijk of dit voor 't lekkerste deel hielden: niet ongelijk *de oude Ieren*, die, volgens *Hieronymus*, voor aengenaemste spijs ter tafel bragten gebraeden vrouwe-borsten en mans billen. Behalven dese ontrouw van 't getemde wild, wat nut konden tygers, wolven, leeuwen, beiren en diergelijke beesten den over-voerders toe-brengen? En hoe zijn voorts slangen, adders en ander gedrocht, welk door geen kunst mak gemaekt word, derwaerds over *den Oceaen* geraekt? Hoe, waeren juist de kleine schuitjens met sulk vervaerlijk ongediert bevracht, wanneer door storm tegen meining aen een nieuwe kust vervielen? Uit dusdaenige ongerijmdheden kan lichtelijk afgemeten, dat *d'Americaenen* te land getrokken zijn. By wat toeval sulx nu geschied is, staet naeder te onderzoeken.

Adv. Iovin. l. 2.

Twee oorsaeken waerom de volkeren uit haer land verhuisen.

De histoorien gewaegen doorgaens van tweederlei oorsaeken waerom 't een en ander volk verhuist is na andere gewesten, het zy onbewoond, het zy vaek bewoond, het zy door overmagtiger verdreeven, het zy vrywillig opkraemende, als 't land d'ingezeetenen, tot groote meenigte uitgedijd, niet konde voeden. Alsoo verlieten de gebanne *Japanders* haer vaderland *China*; en sloegen sich neder op woeste gronden, te mets met soo veel dorpen en prachtige steden bebouwt. Alsoo naemen *de Bataviers*, volgens 't billijkste recht besitting van 't ledige eiland gelegen tusschen *Rhijn* en *Wael*, verdreven uit *Hessen* door inlandsche twist: en bewaerden de geheugenis van haer afkomst-plaets aen 't uiterste des eilands in de dorpen *Catten-wijk*; want *de Hessen* eertijds de benaeming *Catten* droegen. Andere verhuisers zijn den nabuuren niet alleen op 't lijf gevallen; maer maekten elf ruim baen met zeeghaftige wapenen, om een woonplaets te kiesen, boven begunstigt door een sachte hemel en aengename landsdouw beneden. Op die voet vielen *de Franken* in *Gallien*, en namaels *de Noormannen* in *Vrankrijk*: sulx de verheerde gewesten zedert na d'overwinnaers *Vrankrijk* en *Normandye* genoemt wierden. Hoewel nu niet lichtelijk kan gesegt worden, hoedaenig de verhuising geweest is der bevolkers van *America*, soo blijft het buiten tegenspreeken, of de eerste hebben een ledig land gevonden. 't Geen dese inwoonders hier af gevoelen, steekt vol heidensche beuselingen. Zy haelen dan haer oorsprong op met de zond-vloed, welke soo verre in aller volkeren geheuchenis sit, datze allenthalven bekend is, hoewel onder verdichtselen lelijk mishandelt. Wie merkt niet 't geen de Latijnsche en Griexe dichters, gelijk ook andere heidensche schrijvers, van de rechtvaerdige *Deucalion* en *Pyrrha* verhaelen, bewaerd in een schuitje, terwijl de weereld verdronk, eindelijk uitgestapt op een berg, alwaer 't menschelijk geslagt herstelden uit steenen achter de rug geworpen, of dit beduid den heiligen *Noach*, van welk de menschen, versteend in 't quaed, haer herkomst haelen? Het selve gevenze te kennen met *Prometheus*. Aldus spreekt *Diodorus Siculus* dienaengaende: *Men seid de Nijl, door dammen en dyken doorgebrooken, Egypten overstroomt heeft, en aldermeest 't gedeelte, waer over Prometheus gesach had: daer meest alle menschen in de watervloed sneuvelden*. Niemand behoeft te denken, als of *Diodorus* alhier slechts gewaegde van een bysondere vloed, en niet des algemeine, ten tijden *Noachs*; want, gelijk *de Grieken* alles toeschryven aen haer helden, alsoo *d'Egyptenaers* aen d'haere. Derhalven hebbenze van een algemeine vloed gemaekt een bysondere in *Egypten*, hoedaenig nooit was. Sulx 't geen wegens de waters-nood onder *Prometheus* verteld word, zijn d'overblijfsels van de zondvloed: aengesien niemand beter kan toegepast 't verhael belangende *Prometheus*, dan aen *Noach*. Niet alleen brengt de naem *Prometheus* dese waerheid mede, als beteikenende

De zondvloed by d'Americaenen en veerts andere heidenen bekend; doch onder verdichtselen.

Prometheus en Noach is de selve.

Unable to display this page

En ſtuwden d'holle kiel met rijke koopmans-waeren
Tot 's weerelds handel: zy, by ſtille kalmt' en waeijen,
Op ſterren namen acht, die om den aspunt draeijen.

Oorſprong en woonplaets der Phenicieren, van welke volgens verſcheide geleerden, de Americaanen herkomſtig zyn.

Ariſtoteles haeld d'oorſprong der benaeming *Pheniciers* van 't Griexe woord *dood-ſlaen*, ter oorſaek alle vreemdelingen, die op haer kuſt uitſtapten, aen kant hielpen: doch waerlijk zy heeten *Phæniciers* of *Erythreers* na *Eſau* of *Edom*, van welke herkomſtig zijn; want de twee eerſte woorden beteikenen in de Griexe taele *rood*, gelijk de twee laetſte in 't Hebreeuſch. *Phenice* ſelf beſloeg eerſt al 't land gelegen tuſſchen de ſtroom *Eleutherus* en de Egyptiſche ſtad *Peluſium*, namaels *Damiaeten*, beſpoeld door *de Middellandſche Zee*. Maer zedert zijn de bepaelingen verandert, ten noorden door *Galilea*, weſtelijk door *de Middellandſche Zee*, zuidwaerd door *Egypten*, en na 't ooſten door *Woeſt Arabien*. De voornaemſte ſteden zijn *Ptolemais*, anderſints ook *Acon* genaemt, *Sidon*, *Arad*, *Groot Cana*, *Sarepta*, *Biblis*, *Bothris*, *Berithus* en 't magtig *Tyrus*, eertijds gelegen op een eiland; maer door *Alexander de Groote* aen 't vaſte land gehecht. Niemand kan ontkennen, of *de Pheniciers* hebben allenthalven de vlagge gevoert over de zee: ſulx de magtigſte vorſten haer ontzaegen.

Herodot. l. 1.

Als de Perſiſche Koning *Cambyſes*, met een geducht heir-leger afgekomen was, ten ſtrijd tegen *de Carthaginienſers*, moeſt hy zijn toeleg ſtaecken: ter oorſaek *de Pheniciers* weigerden in zee te ſteken, om *Carthago* te beoorloogen, dewijl die ſtad van haer geſticht was. Doch niet alleen *Carthago*, welk met *Romen* hardebolde om 's weerelds alleen-heerſching: zy hebben ook gebouwt de vermaerde ſteden *Leptis*, *Utica*, *Hippo* en *Adrumetum* op d'Afrikaenſchen boodem, en *Cales* en *Tarteſſus* in *Spanje*: ja volkplantingen afgeſchikt in 't hert van *Iberie* en *Libie*. En laet hier by komen 't getuigenis van *Curtius*: *Alwaer de* Phenicier *vlooten ten anker liepen, bragtenze 't land onder haer geweld. Waerlijk haer volk-plantingen zijn byna over de gantſche weereld verſpreid*, Carthago *in* Africa, Thebe *in* Beotia, Cales *aen* d'Oceaen. *Ariſtoteles* verhaelt, hoe zy ſoo veel ſilver van haer koopmanſchappen, en byſonderlijk van oolie maekten in *Spanje*, dat haer ankers en vorder ſcheeps yſer-werk uit enkel ſilver beſtond. Doch om eenmael te toonen, waer in 't bewijs leid van *der Pheniciers* over-ſchepen na *Amerika*: *Comtæus* voornoemd dringt het aldus aen. Niemand kan met reden in twijfel trekken, of zedert *de Pheniciers* d'heerſchappy der zee *den Rhodiers* uit d'hand wrongen, hebbenze haer ſcheep-vaert meer en meer voort-geſet. Meeſters geworden van *Calis*, ruſten alle gangs vlooten op vlooten toe, die, verre voorby den berg *Atlas*, d'Afrieaenſche kuſten en d'eilanden voor deſelve bezeilden. Zy voeren dan ſterk op de *Canaeriſche Eilanden*, en die wijd en zijd voor *Cabo Verde* leggen, eertijds *Gorgades*. En deſe vaert was ook *den Grieken*, *Spanjaerden* en andere volkeren niet onbekend. Doch nademael *de Pheniciers* dit vaer-water voor haer alleen wilden behouden, verdronkenze ſoo meenig achterhaelden, als derwaerds de ſtevens dorſten wenden. *Curtius* ſchijnt nu hier eenig gewigt toe te brengen: *Ik geloof*, ſeid hy, *dat de* Pheniciers, *loopende in volle zee, onbekende landſchappen hebben ontdekt*. En welke zijn die landſchappen? Niet *de Canariſche eilanden* of *Gorgades*; want die waeren genoeg bekend; maer *America*, niet verre van *de Gorgades* afgelegen. Doch waerlijk 't leid ſoo breed niet met de vaert der *Pheniciers*. Zy zijn wel de eerſte voor andere in de weer geweeſt op *de Middellandſche zee*: ja beſtonden ſelf, buiten *Gibraltars ſtraet*, tuſſchen de pilaeren van *Hercules*, een ſtuk weegs *d'Oceaen* te bezeilen. Hoe verre? Niet tot *de Gorgades*, meer als half weg tuſſchen *Spanje* en *America*; maer tot *de Caſſiterides* of *Vlaemſche eilanden*, genoegſaem in 't geſicht van *Spanje* tot negen toe verſpreid. *Strabo* beveſtigt deſe waerheid: *De Caſſiteridesz zijn tien, dicht by den andere noordelijk*

Bewijs-redenen, dat d'Americaenen van de Pheniciers afdaelen:

eerſte bewijs:

word weder-leid.

Lib. 3. Geograph. Vlaemſche eilanden.

Sallust. in Jugurtha.

Verwonderens-waerdige macht der Pheniciers.

Unable to display this page

gedood; de huit, haer afgetrokken, is gevult, en na *Carthago* gevoert, alwaer langen tijd tot gedachtenis en verwondering besichtigt wierd. 't Eiland, by *Hanno* bezeild, kan geen ander wesen, als 't geen tegenwoordig, aen *Thomas* toegewijd, een seer ongesonde lucht voor alle vreemdelingen heeft, anderssints vruchtbaer door zuiker gewasch. De ruige menschen zijn bavianen, welke *Africa* in desen hoek tot verbaerstheid toe uit-levert; alsoo die leelijke wanschepsels, meer dan eenig beest, vertoonen d'uiterlijke gestalte en trekken van redelijke schepsels. *'t Eiland sant Thomas.*

Hertogt van Hanno.

En alhier staekte *Hanno* zijn reis, verhindert vorder te trekken, by gebrek van levens middelen. Vijf jaer had hy gespilt aen dese togt, wanneer voor *Calis* ter reede liep, en eerlang ook de stevens wende na zijn vaderlijke stad *Carthago*: alwaer, met geen minder verwondering als staetzie, diervoegen wierd ingehaeld, dat naeuwelijx, voor of na hem iemand grooter eer scheen ingeleid te hebben, en 't vaderland meer verplicht, door de hoop van gewigtige voordeelen, uit de nieuw-ontdekte landschappen te trekken. Ja *Hanno* kreeg een naem onder de Goden in de tempels: en hy self, van een schrandere geest, bevorderde dusdaenige godheid op een wondere wijse. Hy voede meenigte van leersaeme vogelen, welke heimelijk gewenden te klappen, *de groote God Hanno.* Aldus geleerd, wierden uit-gelaeten snaeterende, volgens gewoonte, tot ieders verbaestheid door de lucht, *de groote God Hanno.*

word om zijn reis onder Goden geplaetst.

Dit is de gedenkwaerdigste togt, die ooit by de oude voorviel: het zy gesien word op 't gebrek in de scheepvaert, by mangel van kompas en behoorlijk vaertuig, het zy op de lange reis tot *Sierra Liona* toe; daer nooit iemand te vooren 't werck soo verre bragt, ja soo veel eeuwen na *Hanno* de vermaerdste schippers door de Portugaelsche koningen afgevaerdigt, in lang den middag-lijn niet bereikten: onaengesien by verloop van jaeren de vaer-konst, ieder iet vindende, tot grooter volmaektheid gebragt was. *Hannoos* togt gaet 's Heilands geboorte vier honderd en veertig jaeren voor. Indien dan iemand verder geweest is als *Hanno* tot de tijd *de Portugesen* boven d'uithoek *Bone Esperanze* zeilden, hoe komt *America* ter zee ontdekt? Hoe staekenze van *de Zoute eilanden* of *sant Thomas*, buiten 't gesicht des lands, door de volle *Oceaen*, na *een onbekende Weereld? Hanno* self, de stoutste van alle oude zee-luiden, hield geen andere streek, dan langs de Africaensche kust: hierom hy soo veel tijd spilde, de wijl binnen alle boezemen inliep, en by de hoofden t'ellekens verre moest omzeilen. En wanneer by hem een *Nieuwe Weereld* gevonden was, waerom sulx niet aen den dag gebragt? Te meer daer zijn eer-zucht vele onwaerheden verzonnen heeft, om uit een wonderlijke reis meer lof te behalen. En hoe vast ook eindelijk 't verhael deser alder-gedenkwaerdigste togt gaet, kan *Plinius* getuigen: *Daer zijn ook voor handen geweest de dag-aenteikeningen by* Hanno *gehouden, toen d'omtrek van* Africa *na-speurde, 't geluk der* Carthaginiensers *op haer hoogst zijnde. De meeste uit de* Grieken, *als ook d'onse, hebben* Hanno *gevolgt, en uit hem veel beusselingen, en steden door den selven gesticht, ter neder-gestelt, van welke noch gheugenis noch overblijfsel te vinden is.* Dit wijdloopig verhael dient nergens anders toe, dan om te bewijsen, hoe vergeefs steunsel gesocht word, om d'oude verkeerdelijk te verheffen met d'eer van 't ontdekte *America.* Immers soo weinig doen de aengetrokken getuigenissen uit *Diodorus Siculus, Plinius, Pomponius Mela,* en *Ælianus.* 't Sal de pijne waerd zijn, ieder schrijver bysonder te hooren. *Diodorus* seid: *Na Libien toe aen d'Oceaen, leid een seer groot eiland ettelijke dagen zeilens, met een vruchtbaere grond, vermaekelijke beemden, onderscheiden door bergen, bevochtigt van stroomen, voor schepen bevaerbaer: ten ouden tijden onbekend, ter oorsaek 't schijnt afgesneden van d'andere weereld, is aldus gevonden.* De Pheniciers, *houdende over d'Oceaen langs* de Libier *kust, wanneer, ettelijke etmaelen achter een door storm geslingert, voor dit eiland*

Bewijs dat America den ouden niet bekend was.

lib. 6. c. 7.

Tweede bewijs, dat d'Americaenen van de Pheniciers zijn herkomstig:

eiland ter reede liepen, bemerkende des selfs weeligheid, hebben 't den overige bekend gemaekt. Maer hoe soude dit nameloos eiland *America* juist zijn? Wat vreemdeling konde het voor een eiland opneemen, 't welk 't vaste land van *Asia* verre te boven gaet? En hebben *de Pheniciers* de vinding deser *Nieuwe Weereld* niemant gebrek laeten lijden, waer uit ontstaet dan sulk een diep stilswijgen van een gantsche Weereld, by alle oude schryvers, die anderstints 't minst afgelegen gehucht, of gebergte, of beekjen haer benaeming toepasten: *Plinius* vorders komt hier even soo te passe. *De schryvers gewaegen, hoe* d'Atlas *uit 't midden der zanden een rouwe en vuile kruin ten hemel verheft, alwaer hy na de stranden* der Oceaen *afwijkt, aen welke zijn naem mede deelt: dat de selve belommert en hofschachtig en besproeit is met fontein-bronnen, alwaer* 't Africa *beschouwt: allerlei vruchten komen uit haer self voort, sulx nooit satheid voor wellusten ontbreekt. By dag komt geen inwooner te voorschijn: alles is niet anders in stilte, als in schrik van wildernissen: den naederende slaet een swijgende godsdienst om 't hart: en, behalven de vervaerlijkheid der top boven de wolken gesteigert, en tot naby-gelegendheid aen de kring der maen, soo schinteld het des nachts van duisend vlammen: 't klinkt wijd en zijd wegens de pijpen, fluiten, trompetten en cymbaelen der Box-voeten en Boschmannen: de reise derwaerds is seer lang en onzeeker.* Ik verstae niet, hoe *Plinius* hier *America* verstaet, dewijl hy self in dese eerste afdeeling van sijn vijfde boek een begin maekt, om *Africa* te beschryven. En wat voorts belangende dusdaenige vervaerlijkheden te houden zijn, is weinig te vooren in *Hannoos* togt getoond. Want 't is een slecht bewijs, hier door te willen verstaen *d'Americaenen*, ter oorsaek die gewend zijn haer te vermaeken met allerlei speeltuig. *Pomponius Mela* beslaet de derde plaets; doch brengt geen gewichtiger reden toe, als de voorige. *Wy hooren*, seid hy, *dat d'uiterste ten westen, zijn* d'Atlantes, *naeuwelijx menschen en eer half wilden, Box voeten en hoofdeloose met een breed aengesicht op de borst, en bloote mannen met een groote voet, en Bosch-duivels, allenthalve sonder dak en huisen, omswervende: sy hebben meer 't land, dan datze 't bewoonen.* Eindelijk schijnt *Ælianus* iets te seggen, ter neder stellende een zaemen spraek tusschen de koning *Midas* en *Silenus* uit *Theopompus*. *Silenus* verhaeld aldaer: hoe *Europe*, *Asia* en *Lybia* eilanden zijn: en een magtig vast land buiten dese weereld leid, vol swaere beesten en menschen, tweemael grooter als die hier woonen: haer leven duurt inschelijx even soo veel langer: zy besitten ontelbaere schatten: onderhouden strijdige zeden en wetten met de onse. In dit gewest leggen twee heerlijke steden: de stad *Machimus* voerd altijd oorlog: heeft onder sich verscheide volkeren. De burgers maeken uit 't getal van twee honderdmael tien duizenden: zelden stervenze door ziekte, alsoo meest aen steenen of stokken sneuvelen: yser is in geen gebruik; doch zijn diervoegen voorsien van silver en goud, dat het de prijs van ons yser niet ophaelt, alsoo niets geacht word. Voor eenige jaeren trokkenze met duisendmael tien duisenden herwaerds aen: en waeren bereeds genaedert tot *d'Hyperborei*: wanneer te rugge keerden, ter oorsaek bericht ontfingen, hoe onse landaerd een oneedel leven leide. Doch de tweede stad, genaemt *Eusebes*, word bewoond van godsaelige burgers, die gerechtigheid oefenen: weshalven de Goden self sich niet verontwaerdigen met haer om te gaen. Wie merkt niet dit verhael te smaeken na een verdichtsel der dichteren? of ten minsten onder een verdichtsel te vertoonen 't onderscheid tusschen ongeschikte en geschikte ingezeetenen? Om te swijgen, dat het hier geensints konde dienen, ten bewijs voor d'eerste oorsprong *der Americaenen*: alsoo uit dit getuigenis van *Ælianus* geen ander gevolg mag getrokken worden, dan dat d'oude geloofden, een andere bewoonde weereld zuidwaerd

word weder-leid.

lib. 5 c. 1.

Beschryving der Atlas.

lib. 1. c. 4.

Vreeselijke menschen.

l. 3. c. 18.

Zamen-spraek tusschen Midas en Silenus, wegens de onbekende weereld.

te leggen, onder een gemaetigde lucht-ſtreek, recht aen tegen die by ons ten noorden des middaglijns bewandelt word: welke waerheid in 't voorige hoofd-ſtuk beweeſen is uit eenige heidenſche ſchryvers.

Dus verre is gezin-twiſt wegens d'herkomſt *der Americaenen* met getuigeniſſen, getrokken uit Griexe en Latynſche boeken: en getoont, datze ongegrond de ſelve aentrekken, om voor *Amerika* inwoonders te haelen uit *Sidon*, *Tyrus* of *Carthago*. Volgen voorts redenen: onder welke in 't eerſte gelid komt d'over-eenkomſt tuſſchen de Phenicíſche en Americaenſche zeden, het zy ontrend burgerlijke huishouding, het zy Godsdienſt. 't Is waerachtig, dat d'oude *Pheniciers* onder tenten woonden, en nu en dan haer kaele weiden met graeſige verwiſſelden: welke gewoonte als noch by *d'Americaenen* ſtand grijpt: waer uit ſoude moeten blijken, te zijn van een Phenicíſche herkomſt. Doch waerom dan ook niet oorſpronkelijk uit *Numidia*, of *Scythia* of uit de lendenen der Patriarchen, die alle ſoodaenig omſwervende leven leiden? Behalven dat *de Pheniciers* lang ontwend waeren 't voorige harders leven, wanneer volk-plantingen met ſwaere vlooten over zee affchikten. Behoorden *d'Americaenen* dan, indien niet wilden verbaſteren van de zeden haerer vaderen, groote ſteeden gebouwt te hebben, gelijk ſoodaenige in *Phenicia* overvloedig gevonden wierden.

Onderſoek of de zeden der Pheniciers en Americaenen met malkander over-eenkomen.

Immers ſoo weinig ſteunſel verſchaft de Gods-dienſt, welke *Comtæus* tracht te toonen ſeer over-eenkomſtig te zijn tuſſchen *de Pheniciers* en *Americaenen*. Want gelijk d'eerſte eertijds buiten gemein genegen waeren tot tovery, alſoo zijn ook d'andere van ouds her en als noch in de ſwarte konſten ſeer ervaeren. Doch heeft deſe goddeloosheid alleen plaets gehad by *de Pheniciers*? 't Meeſte heidendom ſtaet hier aen ſchuldig. *De Perſiaenſche tovenaers*, volgens *Julius Firmicus*, *aenbaeden 't vuur als een afbeeldſel Gods*. De handeling der Egyptiſche met *Moſes* is uit de Heiltge Schrift bekend. En indien de tovery ten bewijs diende, om d'inwoonders voor *America* van 't toverachtig *Phenicien* te ontleenen: waerom ook niet van *Nederland*, *Vrankrijk*, of *Duitsland*, alwaer de ketter-meeſters by honderd duiſend tovenaers verbrand hebben? Voor tovenaers wierden gehouden, die in 't gerecht niet ſchreiden: of door *'t Ordal*, ketel-vang, of water de proeve eens goeden Chriſten, gelijk voor-gaven, niet uit-ſtonden. *'t Ordal* ging in *Nederland* aldus toe. Iemand aengeklaegt onroomſch te weſen, vaſte drie dagen, onder 't opſicht van een Prieſter: met welke thans na de kerk ging. De Prieſter, in geeſtelijk gewaed, leide by 't outaer een yſere bout, meermaels met wijwater beſproeid op glimmende koolen: ſong 't lied der drie jongelingen in den gloeyenden oven: deed miſſe: ſtak den beſchuldigde 't ouweltjen ter mond in: beſwoer hem, en bad: t beliefde God de ſchuld der verdachte van tovery te ontdekken, door 't verzeeren zijns hands, in welk een gloeyend' yſer geleid ſoude worden, of des ſelfs onſchuld wanneer niet beſchaedigt wierd. Soo gebeden, ſoo gedaen. Negen voetſtappen verre moeſt hy de gloeyende bout draegen. Dan omwond de Prieſter de geſchroeide hand met doeken, en zegeldze. Ten derden dag beſchouwdmen d'hand. Indien niet gaef was, moeſt d'onderſochte, niet ſonder papier-gewaed, met duivelen beſchilderd, levendig verbrand. Immers ſoo pijnelijk ging *'t Ketel-vang* toe. Een ketel vol ziedend water, door d'alder-ſchrikkelijkſte vervlockingen beſworen, ſtond in de kerk. Om tot kennis van miſdrijf of onnooſelheid te geraeken, ſtak de betichte de bloote arm ten elleboog toe in 't borrelende nat. Anderſints bleef ook gebruikelijk de proeve met koud water, in grachten, ſlooten of ſtroomen. De Prieſter dan beſwoer 't water: bond den aengeklaegde de duimen aen de groote teenen kruis gewijs over malkander. Wanneer zonk ging vry; maer driftig ontfing 't vonnis des vuurs. Is de

Malleus Maleſic. Bodin. Daemon. l. 4. c. 1.

Boxhorn. Nederlandſche Hiſt. Duitſche tovenaers.

Ordal een een wonderlijk onderſoek.

't ook beider Godsdienſt?

als ook ketel-vang.

De Errore Prof. Relig.

de tovery een bewijs van *der Americaenen* herkomst, waerom haer geen plaets opgeruimt in *Nederland*, alwaer eertijds sulk een merkelijk aental eunjers (doch valschelijk beticht) woonden, die immers alle gelegendheid souden soecken, om aen 's weerelds einden te verhuisen, ten einde uit handen der ketter-meesters mogten geraken? Doch wat dese tovenaers belangt, die niet geweldiger hand de waerheid wil verkrachten, weet wel hoe sulke moorderyen, om 't geloof zijn aengerecht.

De bekende weereld eertijds vol tovenaers.

Ja waerom niet *d' Americaenen* uit geheel *Asia*, *Europe* en *Afie* over-gescheept, eertijds vol eunjers en hexen, die gelooft wierden, dat by maen-verdonkering dit hemels licht dichter na d'aerde trokken, ten einde kracht mede deelden aen de tooverkruiden: datze de maen als dan met kloppen op bekkens en geroep te hulp quamen? En waerom eindelijk niet de genoemde landaerd tot *Salmantica* te huis gebragt, alwaer in de hooge School, gelijk *Laurentius Ananias* verhaelt, de toverkunst openbaer geleert is? Ook grijpt onder *d' Americaenen* de duivel-dienst stand, welke goddeloosheid eertijdts inschelijx by *de Pheniciers* in swang ging. Maer by *de Pheniciers* alleen? Neen: de gantsche weereld der heidenen was hier aen schuldig. Immers sommige geloofden, dat de duivelen by menschen-offer leefden en door wierook smooken vet wierden. Andere slagteden ter eeren der boose geesten kinderen, levendig uit 'smoeders liechaem gesneden. Hoe vermaerd is onder *de Persen Zoraster* en de gansche school der oosterse duivel-jaegers? Ten tijde van *Moses* had dese vervloekte sonde bereeds d' overhand genoomen. Voorts kan niet ontkent, of *de Pheniciers* voerden d' afgoden op haer schepen. Herodotus bewijst sulx: *'t Beeld van Vulcanus* seid hy, *is seer gelijk der Pheniciers* Patacoioi, *welke zy op de voor-steeven van haer galeyen plaetsen.* En *Pesychius:* Pataici *zijn Phenicische goden, die zy in 't achter-schip neder-setten.* En op gelijke wyse vaeren *d' Americaenen* met haer afgooden. Doch dit is eertijds by alle gemeen geweest: waerom dan de schepen den naem ontleende, na 't beeld des afgods welk of achter aen de spiegel geschildert stond, of gehouwen van hout of steen, ergens op 't verdek plaets besloeg. Dusdaenige gewoonte onderhouden ook noch tegenwoordig *de Chineesen*. *Franciscus Xaverius* verhaelt, hoe hy met een Chineesche schipper uit *Goa* na *Japan* reisde. Dese had een afgod achter op 't schip, voor welken kaersen aen-stak met aloë-hout rookte, vogelen offerde, en spijs aen-bood: versoekende 't ellekens door looting na d' uitkomst der Japansche reis. Somtyds viel 't lot ten goede, somtyds gaf 't quaede voorspook. Eindelijk getuigt *Porphyrius*; *De Pheniciers offerden by swaere ongelegendheden van oorloogen, hette, of besmettelijke ziekten, iemand der alderliefste kinderen, hier toe voor gemeine stemmen verkooren, aen Saturnus op.* En *Eusebius* uit *Porphyrius* voornoemd: *Saturnus, welken de Pheniciers Israel* noemen: (de geleerde *Vossius* en *Grotius* lesen *il* of *el*, een der tien naemen Gods by *d' Hebreen*) *en die zy tot een gestarnte van de selve benaeming ingewijd hebben: wanneer hy over dese land-streek heerschte, en een eenige zoon* Jeoud *uit de nymph* Anobret *hem gebooren was: als 't rijk waggelde onder den last eens gevaerlijken krijgs, heeft hy hem, bekleed met koninglijk gewaed, op een outaer, ten dien einde gebouwt, tot een offer gekeelt.* En hoewel nu diergelijke moorden in *America* inschelijx gepleegt worden, volgt hier uit, dat d'inwoonders van Phenicischen herkomst zijn? Immers stonden meer andere volkeren hier aen schuldig: ja naeuwelijx ergens een landaerd, die niet d'een of ander tijd sulx pleegde, self de bescheidenste onder d' heidenen. Immers zijn voor soodaenige gehouden de *Romeinen*, *Grieken* en *Persen*? En nochtans waerenze afschouwelijk door menschen-offer. Onder de kaisar *Adrianus* hield eerst dit moorden in 't Roomsche rijk op: soo nochtans, dat self ten tyden van *Tertullianus*, *Lactantius* en *Eusebius*

Duivels op schepen.

De Abstinent. animal. l. 2.

Præpar. Evang. l. 1.

Menschen en Kinderen te offeren by de Phenitiers, Americaenen en andere gebruikelijk.

De Nat. daemon. l. 3.

Lucanus lib. 6.

Lev. 17. 6.

Duivel-dienst eertijds over de weereld en nu by d' Americaenen in gebruik.

binnen *Romen Jupiter Latialis* met menſchen-bloed is geviert. *De Grieken*, die d' uiterſte hoek van *Italien* bewoonden, waeren dagelijx beſig met vreemde mannen te offeren aen *Saturnus*, of wierden vaek ſelf geoffert.

By wie 't menſchen offer afgeſchaft is.

Eindelijk is deſe wreedheid in een gekkelijk ſpel verandert; want, *de Romainen* te mets bezaediger, ſchaften ſulk woeden tegen *d'Argiven* (alſoo noemdenze *de Grieken* op d'Italiaenſche boodem neder-geſlagen) by een ſtreng raed-ſlot af. Doch, om eenige geheugenis van 't voorgaende menſchen-offeren te behouden, wierden dartig beelden, uit bieſen gevlochten, jaerlijx den vijſtiende der bloeimaend, door de Roomſche prieſters en Veſtaelſche Maegden, van de brug *Milvius* in *den Tyber* geworpen. Vorders getuigt *Manethon*, hoe *d'Egyptenaers* binnen *Heliopolis* drie menſchen voor *Juno* ſlagteden; welke gewoonte ſoo lang ſtand greep, tot de koning *Amaſis* in plaets van menſchen ten offer gebood te brengen waſſe kaerſen. *Ameſtris*, huiſvrouw van de beruchte *Xerxes*, liet twaelf menſchen, volgens *Plutarchus*, voor haer behoudenis tot *Plutoos* eer levendig begraeven. *Procopius* verhaelt wegens de volkeren tuſſchen *d'Arabiſche Inwijk* en *Nyl Blemyes* genaemt, datze meermaels menſchen ten offer bragten, om den ſon te dienen. *De Indiaenen* (het zijn de woorden van *Pomponius Mela*) *ſlagten haer naeſte bloedverwanten en ouders, eer door ziekte of jaeren tot magerheid vervallen: en oordeelen 't billijk en ten hoogſten heilig te zijn, ſich vrolijk te maeken met d'ingewanden der gekeelden.* By *d'Albaners* wierd jaerlijx een der Prieſteren aen de maen op-geoffert, gelijk *Strabo* getuigt. Diergelijk ſtelt *Mela* ter neder van *de Tauri*, dewelke de vreemdelingen, in plaets der ſlagt-offeren den hals afſneeden. d'Egyptiſche afgod *Typhon*, als te ſien is by *Manethon*, ſtond dagelijx gloeyend, door de vlammen, in welke levendige menſchen tot ſijner eer verzengden. En, om verſcheide andere volkeren voorby te gaen, ſchuldig aen ſulk een bloedige afgoden-dienſt, hoe zookten eertijds op den Duitſchen en Franſchen boodem d'outaeren in de dichte boſſchaedjen, geſticht voor *Taran*, *Heſus*, *Teutates*, en *Wodan*, van ontzielde mannen en vrouwen? *De Kaiſar Julius* ſpreekt wegens *Gallien* aldus: *Alle Galloiſers zijn ſeer genegen tot gods-dienſtigheden: en dieſwille, dewelke in ſwaere ziekten leggen, en in veld-ſlaegen, en anderſints gevaer loopen, ſlachten voor offerhanden levendige menſchen, of doen beloften haer ſelf te ſullen op-offeren: en gebruiken tot ſulke offerhanden den dienſt der* Druides: *nadien oordeelen, dat, ten zy voor 't leven eens menſch 't leven eens menſch gegeven word, de godheid der onſterfelijke Goden op geen andere wijſe kan worden verzoent: en zy hebben opentlijk offerhanden van ſulk ſlag ingeſteld. Zy keuren de dood-ſtraffen der gene die op dieſſtal of ſtruik-roovery, of eenig miſdrijf betrapt zijn, den Goden aengenaemer te weſen; maer als ſulke zoort niet voor handen is, komenze ook tot bloed-vergieten van onſchuldige.* Eindelijk ſpreekt Gods woord aldus: *Als de koning der* Moabiten *ſag, dat hem de ſtrijd te ſterk was, nam hy tot hem ſeven honderd mannen, die 't ſwaerd uit-toogen, om door te breeken tegen den koning van* Edom; *maer zy konden niet. Doe nam hy ſijn eerſt-gebooren zoon, die in ſijn plaetſe koning ſoude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muer.* De by-gebragte getuigeniſſen bewijſen genoegſaem, hoe 't oude heidendom allenthalven aen menſchen-moorden ten gods-dienſt ſchuldig ſtond: gelijk als noch tegenwoordig *Indiaenen*, *Chineeſen*, *Japanders* en andere ſulk een vervlockte gewoonte onderhouden: weshalven geenſints tot een reden ſtrekken kan, om *der Americaenen* herkomſt uit *de Pheniciers* te haelen, ter oorſaek deſe eertijds, en die huiden ten dage, d'afgoodery door moorden t'afſchouwelijker maekten en maeken.

lib. de Superſtit.

Rer. Perſic. l. 1.

lib. 3. c. 8. Georg.

lib. 11. Georg.

lib. 2. c. 1.

Bell. Gall. Comm.

2 Reg. 3. v. 26, 27.

Het derde bewijs, ten einde meermaels geſegt, word ontleent van d'over-eenkomſt der Pheniciſche en Americaenſche talen. *Comtæus* ſtelt eenige woorden ter neder: namentlijk *de*

Derde bewijs, dat d'Americaenen zijn herkomſtig uit de Pheniciers, ons

dat de talen overeen-komen.

de Pheniciers noemde *een berg Abila, bloed edom, een staepel gadon, een moeder anech, een maegd hellotia, water. heui* en *jam*: met 't eerste komt overeen *der Mexicaenen anthla*, met 't tweede *Holedonch*, met 't derde *gadonguene*, met 't vierde *anan*, met 't vijfde *hellotii*, met 't seste *ame* en

word wederleid.

jame. Maer die aldus de woorden wilde raebraeken, wie soude niet d'ongerijmdste gevolgen trekken? 't Is waer, *de Pheniciers* en sommige *Americaenen* noemen beide *een beker asur*, en *wijn-ruit belasa*: volgt hier uit dat d'eene van d'andere haer oorsprong hebben? Hoe veel naemen beteikenen 't selve by volkeren, die nooit met malkander gemeinschap hadden? Dit ontstaet immers door enkele toeval. Anderstints indien ettelijke byna-gelijk-luidende of self even-gelijk-luidende woorden, gebruikelijk onder verre afgezonderde landaerd, schoon in de selve beteikenis, terstond d'herkomst des eene van d'ander moest inbrengen, soo sullen noodwendig *de Grieken, Latynen* en *Duitsers* van *d'Hebreen*, of *de Latynen* van *de Grieken*, of *de Duitsche* van *de Latynen*, of de *Persen* van *de Duitsers*, of in 't tegendeel de laetste aen d'eerste haer oorsprong schuldig blyven. Ik sal ten bewijs uit een groote hoop weinige staeltjens te voorschijn brengen.

Over eenkomst van de Griexe tael met de Hebreeuwsche:

Hoe weinig verscheelt in veel woorden 't Hebreeuwsch van 't Griex? *d'Hebreen noemen een kerkelijke vergadering sanhedrim, de Grieken Synedrium*: d'eerste *ik raede aen pitha*, d'andere *peitho*: d'eerste heeten *wijse mannen zophei*, d'andere *sophoi*. En min onderscheid tusschen *symphoniah* en *symphonia een geschikt maet-gesang*, tusschen *psanterin* en *psálterion een goddelijk gedicht*. En wie sal niet wederom vinden groote gemeinschap der Hebreeuwsche woorden met de Latynsche? Immers verscheelt niet veel *mesurah* en *mensura een maete*, *shekar* en *saccarus een soete vocht*, *levya* en *lœna een leeuwinne*, *shebet* en *sceptrum een schepter*, *comon* en *cuminum kumijn*, *sabbeca* en *sambuca een hakke-berd*, *pesa* en *passus een schreede*. De Duitsche spraek soude inschelijx veel woorden leveren, die de selve zin met de selve letteren, by *d'Hebreen* gebruikelijk, uit-brengen. Want is soo groote verschil tusschen *chobel* en *kabel*, *ethmol* en *etmael*, *bara* en *baren*, *sothim* en *sotten*, *comon* en *comijn*, *arets* en *aerde*, *phert* en *peert*, *ever* en *over*, *peth* en *beet*, *levyah* en *leeuw*, *schad* en *schaden*, *shekar* en *suiker*, *shakel* en *schakel*, *kisse* en *kussen*, *gebvul* en *gevel*, *schakan* en *schenken*, *schavah* en *schave*, *makkar* en *makker*, *bel* en *beeld*; want *bel* beteikent eigentlijk *een Heer*, misschien ter oorsaek d'afgoodische beelden Heeren zijn der afgooden-dienaers, of om dat *Ninus* d'alder-eerste een beeld oprechte voor zijn afgesturven vader *Bel*, om aen-gebeden te worden. 't Vereischte een gantsch boek, indien vorders wilden toonen de naeuwe zamen-menging, die de Latynsche tael heeft met de Griexsche, want niet alleen de woorden met kleine verandering der letteren 't selve meenigmael in d'een en andere tael beduiden; maer self sonder de minste verandering. Beide *Grieken* en *Latynen* drukken uit, *ik doe* door *ago*, *stuurs* door *austerus*, *acht* door *octo*, *een arm* door *brachium* of *brachion*, *ik eet* door *edo*, *een schaele* door *phiale*, *gordijn* door *cortina* of *cortine*, *vroolijk* door *hilaris* of *hilaros*, *geklank maeken* door *clango*, *kameel* door *camelus* of *camelos*, *een knie* door *genu* of *gonu*, *een beker* door *calix* of *kulix*, *een muis* door *mus*, *een mudde* door *modium* of *modion*, *knorachtig* door *morosus* of *morosos*, *bedrog* door *dolus* of *dolos*, *een huis* door *domus* of *domos*, *ik draege* door *fero* of *phero*, *ik* door *ego*, *ik trekke aen* door *induo* of *enduo*, *een ieeuw* door *leo* of *leon*, *vlasch* door *linum* of *linon*, *een moeder* door *mater* of *meter*, *nu* door *nunc* of *nun*, *de nacht* door *nox* of *nux*, *een rotsteen* door *petra*, *een scheld-woord* door *scomma* of *skomma*, *een boot* door *scapha* of *skaphe*, *een schat* door *thesaurus* of *thesauros*, *vader* door *pater*, *ik beve* door *tremo*, *een uur* door *hora*, *d'avond* door *vespera* of *hespera*. Voorbedachtelijk worden ontallijke andere over-geslaegen. Niet minder over-eenkomst sal iemand bespeuren tusschen de Latynsche

met de Duitsche.

Beeld waer van herkomstig?

Over-eenkomst der Griexe en Latynsche taelen. Abrah. Mylii. Long. Belgica c. 5, 6, 7, 11.

van de Hebreeusche met de Latynsche:

Over-een-komst tusschen de Latynsche en Duitsche taelen:

sche en Duitsche tael. Want beteikent niet *axis een asse*, *ager een akker*, *armus arm*, *anchora anker*, *anxius angstig*, *butirum boter*, *barba baerd*, *balare blaeten*, *crux cruis*, *capo capoen*, *clarus, claer*, *curtus cort*, *corona croone*, *chorda coorde*, *cuppa cuip*, *creta crijt*, *camera camer*, *edo ete*, *discus dis*, *ulna elle*, *festum feest*, *granum graen*, *jocus jok*, *mamma mamme*, *mortarium mortier*, *mespilum mispel*, *metior mete*, *mola molen*, *mus muis*, *flamma vlamme*, *facula fakkel*, *remus riem*, *lampas lamp*, *cista kiste*, *caseus caes*, *lelium lelie*, *littera letter*, *linum linnen*, *laterna lantaerne*, *monstrum monster*, *macer mager*, *nasus neus*, *nebula nevel*, *ordo order*, *oleum olie*, *plaga plaege*, *persona persone*, *sugo suige*, *sobrius sober*, *scævus scheef*, *pirum peer*, *palus pael*, *penna penne*, *pluma pluime*, *pondo pond*, *porta poort*, *planta plante*, *par paer*, *purpura purpur*, *rosa roos*, *regula regel*, *rectus recht*, *spongia spongie*, *spuo spuwe*, *testa teste*, *vas vat*, *vinco winne*, *soccus, socce*, *vallis valleye*, *floccus vlocce*, *longus lang*, *truncus tronc*. Van sulk slag soude niet ontbreeken vry merkelijk ker getal der woorden bykans gelijkluidende en 't selve beteikenende by *de Latynen* en *Duitschen*. Ja de Griexe spraek, die met de Duitsche ongelijk meer gemeinschap heeft dan de Latijnsche, kan ook vry meer naemen leveren, welke den selven zin uitbrengen. Kortheids-halve sullen weinige, gepikt uit vele, ten bewijs dienen. Om over te slaen, dat *de oude Duitschen*, volgens *de Kaisar Julius*, Griexe letters gebruikten: hoe weinig verschil is tusschen 't Griexe *axine* en Duitsche *axe*, *anchos* en *angst*, *aasmos* en *aasem*, *ballo* en *vallen*, *brazo* en *braden*, *brotos* en *broot*, *burgos* en *burg*, *kamera* en *kamer*, *enioi* en *eenige*, *cratos* en *cracht*, *angelos* en *engel*, *kolpos* en *golve*, *kalein* en *kallen*, *klange* en *klank*, *kerytto* en *kryten*, *kamelos* en *kemel*, *chnauo* en *knauwen*, *lampas* en *lampe*, *linon* en *linne*, *meter* en *moeder*, *modion* en *mudde*, *milion* en *mijle*, *nun* en *nu*, *kopto* en *kappen*, *nux* en *nacht*, *ois* en *oye*, *poine* en *pijne*, *rencho* en *ronchen*, *stello* en *stillen*, *sterigma* en *sterkte*, *stylos* en *stijl*, *stelechos* en *steel*, *stemma* en *stamme*, *scandalon* en *schandael*, *ptuo* en *spuwen*, *spelaion* en *spelonke*, *thronos* en *throon*, *telon* en *tol*, *titlos* en *tytel*, *tapes* en *tapijt*, *pyr* en *vuur*? En wat meenigte van woorden waeren te vinden, in welke gantsch geen verandering valt? Als onder vele *kakke*, *morge*, *plage* en meer andere. Ja wie soude bevroeden, dat d'afgelegene *Persiaenen* in oosten, of door een weinig verschillende geluid, of een over-een-komstig, de selve tael in veel zaeken voeren met de Duitschen? Immers scheelt naeuwelijx 't Persiaensche *Phader* van 't Duitsche *vader*, *dochtar* van *dochter*, *men* van *mijn*, *aval* van *aenval*, *achterratz* van *achterraed*, *berudar* van *broeder*, *batsa* van *bassen*, *avar* van *over*, *mus* van *muis*, *cab* van *caf*, *casti* van *casse*, *garm* van *gram*, *garph* van *graf*, *madah* van *maechd*, *mah* van *maen*, *nam* van *naem*, *nuh* van *nu*. Behalven de naemen die geheel niet verschillen: soodaenige, *jok*, *droch*, *band*, *God*, *star*, *vast*, *gebaer* en andere: waeraen de geleerde *Franciscus Raphelingius* in zijn *Persiaens Woordenboek* niet min moeite als verstand te kost leide. Indien nu op 't honderdste deel soo veel gelijkheid niet tusschen de Phenicische en Americaensche tael gevonden word, als wel tusschen *Hebreen*, *Grieken*, *Latijnen*, *Duitschers* en *Persiaenen*, volgens by-gebragte staeltjes, die nochtans dieswegen niet konnen aengemerkt als van elkander herkomstig, wat bewijs sal steeken in vijf of ses woorden, welke slechts eenige letteren hebben, niet verschillende, als namentlijk 't voorverhaelde Phenicisch *abila* en Americaensche *anthla een berg*, *edom* en *Holedonch bloed*, *gadon* en *gadonguene een staepel*, *anech*, en *anan een moeder*, *bellotia en belloty een maegd*, *heni jam* en *ame jame water*? Maer schoon-genoomen d'over een-komst der Phenicische en Americaensche tael konde ten bewijs strekken van d'oorsprong des laetsten volks uit 't eerste, soo blijft hier een andere swarigheid, te weten wat *Americaenen de Pheniciers* tot vaders erkennen; want haer landschap soo groot is, dat het naeuwelijx, voor alle

Griexe en Duitsche tael overeen.

De Bell. Gall. Comm. 5.

Persiaensche en Duitsche tael komen in veel over-een.

Lexicon Persicum ex Pentateucho Persico.

Phenicische en Americaensche talen hebben geen gemeenschap.

Americaenen seer verdeelt in volkeren en taelen.

alle de drie deelen der Bekende Weereld wijkt: 't leid verdeelt in soo veel inboorlingen, niet alleen t'eenemael onderscheiden in zeden, maer ook talen, die met malkander geen de minste gemeinschap hebben. Ja meenigmael spreeken d'inwoonders van 't selve rijk diervoegen verschillende woorden, dat volgens *Petrus de Cieca*, d'een den ander niet een woord verstaet. *In Amerika heeft d'eene tael met de andere de minste gemeenschap.* *Joan de Laet* teikent aen, uit *Gabriel Sagardus*, *Garcilassus de la Vega*, *Petrus Martyr* en andere schryvers van *West-Indien*, verscheide woorden, by verscheide Americaensche volkeren gebruikelijk. Alsoo noemen *d'Hurones een hooft scouta, de Mexicaeners tzontecontli, d'inwoonders van Nieuw-Nederland anonst, de Brasiliaenen acanga, de Jaos hoppe.* *'t Getal een, twee, drie, vier* tellen *d'Hurones* aldus: *Escate, teni, hachin, dac: de Mexicaeners, ce, ome, yei, nahuy: de Sankikanders, cottè, nysse, nacha, wyue: de Brasiliaenen, oyepe, mocoy, mocapir, oioirundi: de Jaos, tewyn, tage, terrewaw, tagyne: d'inwoonders van Nieuw-Nederland, onsat, tiggeni, asse, cayere.* Wederom seggen *d'Hurones* tegen *een vader, aysan: de Mexicaeners, tathli: de Canadensers, notaovi: de Nieuw-Nederlanders, ragina: de Brasiliaenen, tuba.* En voorts staet het even eens gesteld met alle andere woorden, die geensints de minste sweem na malkander hebben. Sulx niet alleen ieder land een spraek op haer self heeft; maer meenigwerf ieder land twee, drie en meer verscheide spraeken, of ten minsten vele en verschillende uit-spraeken, waer door steden en self dorpen elkander onderkennen. d'Eilanders, by *de Spanjaerden* ontdekt, en uit-geroeid, hebben weinig woorden na gelaeten. *Ducad. 3.* *Petrus Martyr* stelt eenige ter neder, eertijds gebruikelijk op *Hispaniola: d'hemel* wierd genoemt *tures, een huis boa, goud cauni, een goed man tayno, niet mayani.* *De Laet Origi. Amer. obs. 5.* 't Is aenmerkens waerdig, dat in haer tael geen blaesing of H komt, of heeft de kracht van een mede-klinkaert, en word harder gesprooken dan een F, met open lippen en een geschudde borst, na de wijse *der Arabiers* en *Hebreen*.

Voor 't laetste en krachtigste bewijs dient *Moses*, welker woorden in 't eerste boek aldus luiden: *Vervloekt zy Canaan, een knecht der knechten zy by sijnen broederen.* Vorder seide hy: *Gezeegent zy de Heere de God Sems: en Canaan zy hem een knecht. God breide Japhet uit, en hy woone in Sems tente: en Canaan zy hem een knecht.* En in de volgende afdeeling: *Canaan gewan Zidon.* *Gen. 10. v. 15.* Dese plaetsen worden geduid op *d'Americaenen*, ten bewijs dat van *de Pheniciers* oorspronkelijk zijn. *Laetste bewijs voor der Americaenen herkomst uit Phenicien.* 't Bewijs steunt op volgende gronden. *De Pheniciers* zijn *Canaans* nakoomelingen, en hebben *Spanjen* verheert: *de Americaenen* moeten *de Pheniciers* voor broeders erkennen: sulx in *d'Americaenen* vervuld wierd, datze een broederen-jok draegen, toen haer *de Spanjaerden* tot slaeverny bragten. Docht 't is een groote misslag *de Pheniciers* te stellen onder de nakoomelingen *Canaans Chams* zoone; want zy zijn herkomstig uit *Sem*, *Heber*, *Abraham* en de alder-naeste *Esau*, toegenaemt *Edom*, door een na-aeping van zijn seggen *adom, adom*, eischende van *Jacob dat roode, dat roode daer*, alsoo 't toebereide linsen-zop by eigen naem niet scheen te kennen. En dewijl *Edom* sich neder sloeg op 't gebergte *Seirs*, tusschen *de Doode Zee* over den bodem van *'t Steenachtig Arabien*, langs *de Roode Zee*, welke na hem die benaeming ontfing, ter oorsaek die zee by zijn nakomelingen sterk bevaeren wierd. *De Grieken* noemen dit vaer-waeter *Erythreum*, na *Erythras*, die geen andere is, als *Esau*, en inschelijx *rood* beteikent. Hier komt by, dat *Pheinix* en *Erythros* in de Griexe tael 't selve uit-drukt. *De Pheniciers*, na dat haer armen wijd en zijd onder magtige Koningen door de schip-vaert over *de Roode Zee*, aen verscheide kusten en eilanden, geslaegen hadden, zijn eindelijk verhuist na *Syrien*. De sevenste der Edomitische koningen word van *Moses* gesteld *Baal Hanan*, welke naem 't achterste voor gekeert, gevoert heeft de beruchte Carthaginienser veldheer *Hannibal*. Voorts kan licht getoont, dat *de Pheniciers* herkomstig van *Heber* Hebreeusch, en zedert ook Arabisch, (want zy bewoonden voor haer verhuising *'t Steenachtig Arabien*) eertijds

Gen. 10. v. 15. *Laetste bewijs voor der Americaenen herkomst uit Phenicien.* *word wederlegd.* *Franc. Burmann. in Gen. 25. v. 30.* *Pheniciers zijn herkomstig uit Esau.* *Gen. 36. v. 39.*

gesproken hebben. Het zijn de woorden van *Hieronymus : De tael der Carthaginensers komt ten grootsten deel over-een met de Hebreeuwsche.* En *Augustinus : Seer veel Carthaginienser woorden zijn Hebreeuwsche, ja meest alle. Elisa Dido Carthagoos* eerste stichteresse bekrachtigt dese waerheid; want wat beteikent *Elisa* of *Elissab* by *d' Hebreen* anders als *een lam van mijn God*, of indien 't met de benaming des Sienders *Elisa* over-een komt, dan *Gods heil, Dido een beminde?* Maer wie kan de minste over-eenkomst vinden van de Hebreeuwsche of Arabische tael met eenige spraek *der Americaenen?* Eindelijk dewijl *de Pheniciers Esau* tot een vader erkennen, hoe raekt *den Americaenen* de vloek over *Canaan* uitgesproken, dewijl niet meer uit *Canaan* als *Canaan* uit *de Pheniciers* herkomstig zijn?

1. in Jes. 5. v. 25. *In Ps. 136. Voss. Orig. Idol. l. 1. c. 32.* *Carthagoos tael Hebreeusch.*

Of de Americaenen uit de Joden, of de tien verstrooide stammen Israels herkomstig zijn.

Dus lang wegens *de Pheniciers*. Andere brengen *d' Americaense* herkomst tot *de Joden :* andere tot de tien verstrooide stammen *Israels*. De grond van sulk gevoelen steunt op de Joodse en Israelitische verstroying onder alle volkeren des aertbodems: waer uit besluiten als of ook *America* bevolkt hadden: te meer alsoo de oude *Joden* en *Americanen* in kleding en aerd met elkandre groote gemeinschap hebben. Beide namentlijk gaen ongeschoeid, met soolen boven toegeregen: dragen een boven-rok over een kort hembd. Beide zijn kleinmoedig, scherpsinnig en dienstplichtig. Doch waerlijk verscheelt de dragt *der Americaenen*, na kouder of warmer gewest bewoonen, diervoegen, dat niet minder als d'een den ander in gewaed gelijk is, ik laet staen *den Joden*. En even soo staet het gelegen met de moed *der Americaenen;* want indien sommige van klein-hartige inborst zijn, andre daerentegen wijken geensints voor de moedigste volkeren. De Jesuiet *Immanuel de Moraes* verhaelt gesien te hebben, hoe *een Brasiliaen* tegen drie Portugeesche soldaten sich diervoegen weerde, dat weinig scheelde, of had alle afgemaekt. Eindelijk wat dienstplechtigheid is by *d' Americaenen*, welker sweem in 't Jodendom word gevonden? Immers hebben *de Joden* de besnijdenis aen soo veel

word ontkent en wederleid.

Oosterse volkeren, onder welke nochtans als ballingen verkeerden, overgeset? En hebbense dit sacrament in *America* alleen vergeten, aen welk andersints de gantsche zaligheid hangen, welk overal als noch onderhouden? Geen meer bewijs steekt in haer verstroying. Aengesien de H. Schrift de selve duidelijk beschrijft by de volkeren, waer onder schuilden. 'tIs waer de Joodsche verstrooying kan aengemerkt, of voor of na de geboorte van Christus. Voor 's Heilands geboorte woonden *de Joden* als vreemdelingen verstrooyt in *Pontus, Galatien, Cappadocien, Asien* en *Bythinien. Jerusalem* was de hooft-plaets haerer godsdienst en burger-bestier; hoewel ook eenig behielden binnen *Babylon* en *Alexandria*. Want daer was een Asiatische of Europeesche verstrooying. De Asiatische verstrooide erkenden voor hooftstad *Babylon:* en gebruikten aldaer in de Synagogen *de Chaldeese uitbreiding des Bybels* Der Europeesche stoel stont tot *Alexandria:* hier vergaderden se binnen een tempel, na de manier die in *Jerusalem* stant greep; en dewijl sich hielden aen de Griexe vertaling der H. Schrift, door de beruchte twee en seventig Oversetters onder *Ptolemæus Philadelphus*, wierden ze genaemt *de Verstrooide Grieken*. Immers zijn uit dese *Joden* niet herkomstig *d' Americanen:* en even so weinig, die door *Titus Vespasianus*, sedert *Jerusalem* en de tempel ten grond toe in puinhoop lagen, onder verscheide volkren verjaegt, swerven: also haer nooit vergunt is, niet alleen (op dat ik de woorden van *Cyprianus* ontleene) *om met een voetstap, onder 't recht van reisigers haer vaderland te begroeten*; maer self niet om met menigten samen te komen: 'twelk immers noodig was, indien *den Nieuwen Wereld* souden bevolken; haer by eenkomsten tot eenig merkelijk getal zijn onder alle volkren ten allen tijd verdacht gehouden, en gewapender hand in bloed gesmoort.

Joodsche verstrooing.

1. Pet. 1. v. 1. *Scaliger in Notis ad N. T.*

Joa. 7. v. 35.

1. de Idolo. vanitate.

Een klein schijn-bewijs word ingebragt uit 'tvierde boek *Esdre:* teneinde de tien stammen *Israels* met de koning *Hosea*, na *Nahalah, Habor*, de riviere *Gozan*, en steden *der Meden* weg-gevoert door *Salmanasser*, mogten erkent staen

2. Reg. 17. v. 6.

voor

Unable to display this page

Unable to display this page

ſpeuren is, indien van Yſlandſche Chriſtenen oorſpronkelijk zijn? En waerom verhuiſden *d'Yſlanders* na kouder geweſten, als *Groenland* en *Friſland*, dewijl haer vaderland ten grooten deelen onbewoond lag? Wegens *Groenland* en *Friſland* is bekend door d'Engelſche ſcheep-vaert, dat aen malkander vaſt-leggen, en beide aen *'t Noorder America*; doch niet ſonder wijd-uitgeſtrekte boezemen, die tuſſchen *Groenland* en *America* vol yſelijke ys-ſchollen drijven: ſulx d'over-togt t'eenemael beſwaerlijk leid. En immers ſoo moyelijk indien niet onmogelijk, ſoude de land-reis vallen: alſoo de boodem diervoegen dik beſneeuwt is, byſonder in diepe valleijen, dat geen reiſiger door-raeken kan. 't Geen vorders *Grotius* verhaelt van de viſſchers, dewelke *Eſtotiland* alder-eerſt ontdekten, ſteunt op 't verhael der Venetiaenſche ridders *Nicolaes* en *Marcus Zeno* gebroeders. In 't jaer dartien hondert en tachtentig leed *Nicolaes Zeno* ſchip-breuk voor de Friſlandſche kuſt. *Marcus* hier af verwittigt, wend de ſteven derwaerds: veertien jaer brachtenze beide toe, om *Eſtotiland* aen te doen. Eindelijk vervielen wederom op *Friſland*, alwaer *Nicolaes* ſtierf. *Marcus* t'huiſwaerd gekeerd, heeft zedert ſijn dag-boek gemein gemaekt: waer in verhaelt hoe *Eſtotiland*, meer als duiſend mijlen van *Friſland* afgelegen, by Friſlandſche viſſchers door ſtorm vervallen, ontdekt is. Doch dewijl verſcheide dingen ter neder-ſteld, die met de waerheid weinig gemeinſchap hebben, volgens 't geen zedert by geloofwaerdige ſchippers is bevonden, kanmen niet zeker zeil gaen op Zenoos vaert.

Togt van twee Zenoos.

Relatie Mare Zenoniæ.

Joan de Laet toont *Grotius* een groote misſlag aen, dat tot bewijs van *der Americaenen* oorſprong uit *Noorwegen* d'over-eenkomſt der tael by-brengt. Hy teld ettelijke plaetſen benoorden *Panama* op, die eindigen met den letter-greep *lan*, in plaets van *land*, ter oorſack *de Spaniaerden* de letter *d* aen 't einde hebben uit-gelaeten. 't Is waer in 't Noorder *America* leggen *Cimatlan*, *Coatlan*, *Gueſcolan*, *Artlan*, *Quaxutatlan*, *Zeiotlan*, *Icatlan*, *Tapatlan*, *Cinacatlan*, *Cinantlan*, *Tenuchitlan*, *Comitlan*, *Metzitlan*, *Guatitlan*, *Necotitlan*, *Curcatatlan*. Behalven dat de meeſte by-gebragte naemen niet zijn van landen; maer van ſteden en vlekken; en dienvolgende geenſints dienſtig om de Duitſche uitgang *land* hier uit te haelen: ſoo is 't kennelijk, hoe vele Americaenſche woorden op *lan* eindigen, die nochtans niet minder als *land* beteikenen. Alſoo ſeggen *de Mexicaenen puertatitlan*, beduidende *aen de poort: itzintlan beneden: ocachi tlatzintlan meer na beneden: Tenoxtitlan* (deſe hoofd-ſtad word ook na haer ſtichter *Mexis Mexico* geheeten) beduit *toortze op een rotze*. Voorts mag het niet ſonder reden ieder vreemd ſchijnen, dat *de Noorder Americaenen* uit de ganſche Duitſche ſpraek niet meer als drie letteren; namentlijk *lan*, in plaets van *land*, behouden hebben. Belangende *Groenland*, door welk *de Noorweegers* na *America* ſouden getrokken zijn, getuygt *Lyſcander*: dat by toeval door *Eric Rauder*, op 't jaer negen hondert ſeven en tachtentig, gevonden, en dartien jaer na die tijd bevolkt is. *Olaus* Noorweegſche koning ſtelde over de nieuwe inwoonders twee biſſchoppen, den Dronthenſchen aerds-biſſchop onderworpen. *De Noorweegers* voeren vier eeuwen achter een ſeer ſterk op *Groenland*; doch ſedert haer koningen veel te doen vonden met verarming en oorloogen, bleef de vaert ſteecken. Men leeſt nergens van deſe Noorweegſche volk-planting, langs de zee gehuiſveſt, datze over d'ontoegankelijke ſneeu-bergen een pad ſogten na *de Nieuwe Weereld*.

Taal der Americaenen heeft geen gemeenſchap met de Noorweegſche.

Serm. 3. Antiq. Danic.

Groenland wanneer ontdekt en bewoont.

Grotius vorders pleit voor *de Noorweegers* uit 't getuigenis der *Mexicaeners*: als dewelcke *den Spanjaerden* bericht deeden: hoe haer voor-ouders geen inboorlingen des Mexicaenſchen boodems geweeſt zijn; maer uit 't noorden herwaerds verhuiſt: hoe alder-eerſt ſich neder-ſloegen op *Eſtotiland*, alwaer tegenwoordig noch de voetſtappen der Noorweegſche afkomſt in de ſtad *Norumbega* baer blykelijk te vinden zijn. Na *California*

Wat te houden zy van de ſtad Norumbega, in America.

woond een volk van de selve tael en zeden met *de Mexicaeners*. In dese hoek onthouden haer ook *de Alavarden* of *Longobarden*. *De Spanjaerden* noemen *Nieuw Mexico*, 't geen waerlijk *het oude* is, uit welk voor acht hondert jaer op-kraemden. Doch waerlijk *de Mexicaeners*, van *Nieuw Mexico*, verhuisende, lieten soo seer niet achter de ruggen leggen 't noorden, als wel 't noord-westen. Dit *Mexico* leid in 't gesigt van *California*, welk gelooft word te paelen aen *Tattarye*, of ten minsten door een kleine straet gescheiden te wesen. Doch *Norumbega*, indien 't ooit was, moest, volgens 't gevoelen der West-Indische schrijvers, eertijds plaets beslaegen hebben, alwaer 't gedeelte van *Nieuw Vrankrijk* leid, by *d' Engelsche* bewoont: tusschen welk en *Nieuw Mexico* een ongemein groote landstreek sich wijd en zijd verspreid. Ondertusschen word ook alhier nergens 't minste overblijfsel van een *stad Norumbega* gevonden. Ja d' inwoonders bewoonen geen steden: zy slaen haer dorps gewijs neder: veranderen t'ellekens, onder een hoofdman, na wien 't dorp een naem krijgt, d' opgeslagen hutten. En aen dit *Norumbega* konden *de Noorweegers* over *Yfland* en *Groenland* na *Estotiland*, wegens de woeste inhammen en groote middelandsche zeen, by *d' Engelsche* ontdekt, te land niet komen: sulx zy onmoogelijk verlaetende *Estotiland* niet geraekt zijn tot *Norumbega*. Hier komt by 't getuigenis *der Mexicaenen* selfs: als die erkennen, hoe zy uit 't noorden aftrekkende 't land voor haer niet ledig vonden; maer met *de Chichimecen* een woest volk, sonder godsdienst en wetten, bloedige en langwijlige oorloogen voerden, eer ruim baen kregen. Ook komt de landaerd tegen *California* over, in spraek en zeden met *de Mexicaeners* geensints over-een; want hier leid *Nieuw Mexico* verdeelt in verscheide volkeren van strijdige zeden en gantschelijk verschillende tael. *De Alavarden*, by *Grotius* vermeld, zijn nergens te vinden. Misschien is hy misleid door *Alvaradus een Spanjaerd*, die in dese hoek veel kusten ontdekt, aen welke sijn benaeming toepaste.

Chichimecen.

Grotius dwingt de volgende bewijsen uit d' overkomst der Americaensche tael en zeden met de Noorweegsche. Alsoo, seid hy blijft klein verschil tusschen *pagod* en *by-god* of *minder God*, *guaira* en *waetjer*, *Ilama* en *lam*, *peko* en *beke*. Beider zeden inschelijx hebben onderling groote gemeinschap. *De Mexicaeners* berichten, hoe haer voor-ouders alleenlijk by de jagt leefden. Voorts deilenze den tijd af niet by dagen, maer by nachten: wasschen de kinderen, soo haest ter weereld komen in koude vloeden: zijn diervoegen genegen tot dobbelen, dat de vryheid self aen 't lot waegen: ieder man vergenoegt sich met een vrouw, uitgezondert weinige onder d' adel, die somtijds in dartelheid met veel gemaelinnen uitspatten: werpen hier en daer heuvelen op tegen d' hooge zee-vloeden: gelooven d' onsterfelijkheid der zielen: ieder eet aen een bysondere tafel: zy gaen meest bloot, bedekt rondom de schaemachtige leden: sommige offeren, en eten menschenvleesch. Dit alles, volgens *Tacitus*, *Plinius*, *Lucanus* en andere Romainsche schrijvers, heeft stand gegrepen in d' aloude *Duitschers*, welker affetsels d' inwoonders tusschen de Noorweegsche bergen zijn.

Zeden der Mexicaeners.

Dese ingebragte bewijsen voor *de Noorweegers*, als vaders der noordelijke *Americaenen*, wederleid *Joan de Laet* aldus: 't brengt geensints eenig gevolg in, dat 't een volk uit het andere herkomst trekt, schoon-genoomen hier en daer eenige woorden gevonden werden, die deselve beteikenis hebben onder verscheide landaerd; want sulx kan by toeval of uit andere oorsaeken geschieden: veel min wanneer eenige naemen met toe-doen of af-doen van letteren geweldiger hand gerekt worden. Daer en boven schuilt geen kleine misslag d' aen-getogen woorden self; want *pagod* word niet bekend over gantsch *America*: de volkeren in *Oost-Indien* tusschen de stroomen *Indus* en *Ganges* passen de benaeming *pagod* of

pagoode

pagoode haere afgodiſche tempelen toe. *Guayra* is nergens gebruikelijk in *America*, dan by *de Peruaenen*; doch beteikent *een kleyne bak-ooven*, en niet *een waeijer*: inſchelijx *ilama* beduid geenſints aldaer *een lam;* want voor d'aenkomſt *der Spanjaerden* nooyt lammeren of ſchaepen in *Peru* geſien zijn; maer wel een wol-dragend beeſt, by *Joſeph de Acoſta* aldus beſchreven: *Ilama* is een viervoetig dier, welker gelijk nergens dan in *Peru* gevonden word, want 't verſchaft ſijn meeſter koſt en kleederen, en vervult de plaets van laſt-voerende vee, ſonder de minſte koſten, alſoo te voeden is met 't kruid 't geen by de weg of op 't gebergte waſt. Doch *d'Ilama* is van tweederlei ſlag, wollig of kort hairig: d'eerſte draegen de benaeming *pacos*, d'andere zijn weinig kleinder als een kalf, met een laage hals, niet ongelijk een kameel, van verſcheide verven, alſoo ſommige wit, andere ſwart, ettelijke geſpikkelt, by de *Peruaenen* geheten *moromoro*, vertoonen een wonderlijk vreemd geſicht: byſonder wanneer vermoeid ſtille ſtaen, ſonder beweeging, een geruime tijd achter een, ſtar-oogende op de harders, niet ſonder belacchelijke ſtatigheid: hoewel ook ſomwijl gebeurt, dat onvoorſiens een ſnelle loop na een d'ontoegankelijke top der rotzen nemen, waerdoor laſt en beeſt verlooren gaet. *De Pacos* hebben inſchelijx niet min vreemde luimen; want altemets hol over bol met pakkaedje ter aerde plotſen: verroeren haer geenſints ſchoon aenſtukken wierden gekapt. 't Beſte middel, by *de Pacos* neder te ſitten en te ſtreelen, tot na eenige uuren vertoevens uit haer ſelfs opſtaen. Dit vee blijft ſeer onderhaevig, een ſchurfte, *caraſche* genaemt, waer aen gemeinelijk ſterven: en dewijl 't quaed ſeer beſmettelijk is, word *de Pacos* levendig begraeven, ten einde de ſchurftheid niet voort-ſette onder d'andere. Ook taſt *Grotius* mis, wanneer 't Mexicaenſche *peke* met 't Duit-

Beſchrijving 't wonderlijk beeſt Ilama in Peru.

't Duitsche *beke* soekt over-een te brengen; want hoewel veel Mexicaensche plaetsen, bergen, stroomen eindigen op *peke*, soo beteikend nochtans sulx niet *een beek*, want *een beek* noemenze *atlauhtli*. *Joan de Laet* betuigt, hoe hy met bysondere vlijd door snuffelt had *een Mexicaens Woorden-boek*, by *de Spanjaerden* binnen *Mexico* ter druk-perse besteld, om te ondersoecken, of ook aldaer te vinden waeren eenige woorden, die met d'Europische taelen, hem bekend, de minste gelijkenis hadden; doch vond niet minder. 't Staet vorders even soo gestelt, belangende de overeenkomende zeden van *Noorweegers* en *Nooder Americaenen*. Want wat de jagt aengaet, hoe veel volkeren hebben eertijds by de jagt geleeft? De oude *Duitschers* en als noch de *Scythen* zijn dieswegen berucht, om andere landaerd over te slaen. Behalven dat *de Mexicaeners* van bezaedigde imborst bereeds voor veel eeuwen haer voor-ouders niet erkennen jaegers geweest te zijn; maer wel *de Chichimeeen*, die zy in dese gewesten vonden. De rekening des tijds by de nachten, herkomstig van *de Hebreen*, gaet by verscheyde Oosterse volkeren in swang. Ook hebben niet alleen *de Duitschers* de even-geboorene kinderen afgespoelt in de stroomen: hoewel sulke gewoonte daerenbooven nooit by *de Mexicaeners* gebruikelijk is geweest; maer wel dat de vroed-moeder 't kind ten vierden dag na de geboorte neder-leid op d'open plaets des huis: ten midden des plaets, gedekt met biezen, staet een pot vol water, in welk 't kind gewasschen word. Aen dobbelen zijn *d'Americaenen* niet schuldig; doch wel verscheide andere volkeren. Sulx haer *Grotius* te onrecht dese sonde te last leid: gelijk in 't tegendeel verontschuldigt, als of niet schuldig stonden aen echtschending door de veelheyd der vrouwen. Immers ieder *Mexicaener* trouwt soo veel bed-genooten, als hem goed-dunkt. 't Selve getuigt *de Iesuit Martijn Perez* van *de Cinaloanen*, en andere van andere Americaensche volkeren: gelijk ook *Quarterius* wegens d'inwoonders in *Nieuw Vrankrijk*, die de naeste leggen aen *Noorweegen*. En wat behoeven *d'Americaenen* juist *de Duitsers* voor leermeesters te hebben, om hoogten tegen hooge water-vloeden op te werpen, dewijl de noodsaekelijkheid sulx uit haer self leert? En waer is ergens een volk, welk soo redenloos holt, en 't slaeuwe licht der natuur diervoegen uit-dooft, dat het den beesten en menschen gelijk verderf toeschrijft na de dood. De manier van maeltijd te houden is verscheiden in *America*, alwaer ieder volk naeuwelijx met 't ander eenige gemeenschap heeft. Ook gaen *d'Americaenen* niet bloot; *de Spanjaerden* vonden de *Mexicaeners* niet alleen keurig gekleed; maer die ieder gewaed en deel des selven een eigen naem toepasten. De inwoonders van *Virginia* gebruiken lange hembden: *de Floridaenen* vachten van wild gedierte: ten noorden steekenze van den hoofde tot de voeten in ruige huiden. 't Menschen-offer heeft sich wijd en zijd eertijds over de weereld verspreid. Hoe verre dit moorden stand greep, is te vooren overvloedig aengewesen. Eindelijk zijn alle *d'Americaenen* niet schuldig aen 't eten van menschen vleesch. Dese onmenschelijkheid word meest in *'t Zuider America* gepleegt.

de Orig. Gentium. Americ.

Zeden der Americaenen.

haer kleederen.

Dus lang wegens de bewijsen voor *de Noorweegers*, om haer plaets op te ruimen binnen d'omtrek van *'t Noordelijck America*, als ook de wederlegging der selver: volgt nu te vorschen na de volk-planters des zuidelijken gedeelte, van d'engte tusschen *Panama* en *Nombre de Dios* tot *de straet Magellanes*. *De Peruaenen* beslaen langs *de Zuid-zee* een groot stuk lands op den Americaenschen bodem. *Grotius* soekt haer herkomst in *China*. Sijn redenen loopen hier op uit. *De Peruanen* van schrandere imborst, betoonen genoegsaem niet gemeins te hebben met d'andere Americaensche landaerd: ja sich herkomstig uit *de Chineesen*, welker scherpsinnig vernust, als in geen ontaerde affetsels, duidelijk bespeurt word. Dese waerheid vind geen klein steunsel aen d'over-

Peruaenen zijn niet herkomstig uit China.

d'overblijfsels der Chineesche schepen op strand alhier te sien. En 't is geen wonder, indien de nieuwsgierigheid of 't geval *de Chineesen* lang geoefende zee-luiden, na dit gewest, slechts door een zee gescheiden, vervoert heeft. Hier by komt de godsdienst; want beide eeren den son: noemen haer koning den zoone des sons: schryven geen letteren, maer zaek-teikenen, van boven na beneden. Ook was *Mancocapacus een Chinees* van wonderlijk vernuft: dewelke verkundschapt, hoe sijn landzaeten over *de Zuid-zee* vruchtbaere landeryen bewoonden; doch sonder wetten en bestier, derwaerds over-stak, de verstrooide tot een liechaem verzaemelde, en voor sich en zijn nakomelingen een rijk oprechtede, na de wijse *der Chineesen*. De ingebragte redenen beantwoord *Joan de Laet* aldus. Hoewel *de Peruaenen* in schranderheid d'andere *Americaenen* overtreffen: en, op d'aenkomst *der Spanjaerden*, na een geschikte voet van landbestier leefden, nochtans konnenze geensints haelen by de scherpzinnige geestigheid *der Chineesen*. Ja nergens zijn in *Peru* gevonden soo konstige hand-werken, waer mede *China* de gantsche weereld den loef afsteekt: nergens sulk een gestalte van huisen of steden: nergens de minste sweem na de Chineesche schranderheid. Wegens de Chineesche schepen in *Peru* gevonden, kan niet bevroeden wat geloofwaerdig schryver sulx getuigt? Immers het blijft onwaerschijnelijk. Want waerlijk *de Chineesen* konden veel gemakkelijker en nader door *d'Atlantische zee* aen *Americaes* kusten, ten oosten van *Peru* afgeleegen, over-stevenen, dan langs de woeste en vry groote *Zuid-zee* met de afgrijselijke stormen jammerlijk worstelen, waer tegen de swaere Europische schepen naeuwelijx bestendig zijn, veel min 't Chineesche vaertuig. *De Spanjaerden*, die na *Acapulco* uit *de Philippijnen* jaerlijx afstecken, verneemen wel 't groot gevaer, 't geen bysonder van de swaere storm-vlaegen loopen onder *California*. Voorts wisten *de Peruaenen*, voor d'aenkomst *der Spanjaerden*, van geen groote schepen of zeilen. Hoe? Soudenze diervoegen de konst, welk uit haer vaderland *China* afbragten, t'eenemael vergeten hebben, en te gelijk 't vaderland, dat nooit derwaerds keerden? Te meer nadien 't gemakkelijker valt, uit *Peru* na *China* te verzeilen, dan uit *China* na *Peru*, ter oorsaek de winden onder de middag-lijn oostelijk waeijen. En dies te wonderlijker is het, hoe de kleine Chineesche jonken by toeval door onweder aen *Peru* te land quamen; dewijl niet konden verdacht zijn op lijstogt voor negen maenden, welke tijd vereischt word, om de geseide togt af te leggen. Doch indien iemand wil staende houden, dat voorbedachtelijk dit vaer-water zijn ingeslaegen: hoe setten *de Chineesen* juist streek op *Peru*, en niet na *Nieuw Spanje*, vry dichter aen *China*? Waerom werden geen koop-waeren *der Chineesen* in *Peru* gevonden, dewijl dese ten handel derwaerds trokken? Hoe bleef de vaert steeken, die eens ontdekt was? Vorders is d'afgodery met de son gepleegt, verre eertijds verspreid over de wereld: sulx sulk bewijs niet kan dienen, om *de Peruaenen* herkomstig te maeken uit *de Chineesen*, schoon beide den son d'hoogste godsdienstigheid bewesen. Maer nu is 't tegendeel in beide waerachtig; want *de Peruanen* eeren voor opperste God *Viracocha* een Schepper van alles. *De Chineesen*, indien *Trigautius* sichtbare getuige, geloof verdient, zijn verdeelt in driederlei gedeeltheden wegens godsdienst: de eerste volgt den wereld-wijsen *Confutius*, en erkent een koning der hemelen, die alleen mag gedient worden door de Chineesche Alleen-heerscher: tot welken einde twee tempelen gesticht zijn binnen de koninglijke steden *Nanquin* en *Pequin*, d'eene siet op d'hemel, en d'ander op de aerde. De tweede sekte draegt de benaming *Sciequia*, dienende d'afgod *Omyto*: de derde *Lauzu*, besig met duivelen te besweren, welker afschouwelijke afbeeldsels, op geel papier met swarte inkt afgemaelt, aen de wanden hecht, en als dan een geluid in de kamers maekt, niet anders of vol duivelen staeken. Ook drijstze de boose geesten binnen

Verhael van Mancocapaceus.

Zeden der Peruaenen:

Kircheri China Illust. p. 321. der Chineesen.

zekere beelden, waer uit antwoord op voor-geſtelde vraegen afvordert. Wat gemeinſchap heeft ſulke afgodery met *der Peruaenen* ſonnen-dienſt, welke in *China* nergens ſtand grijpt? Doed hier by, dat *de Peruaenen* haer koning noemden *een koning des rijx*, en niet *zoon des ſons*, gelijk in *China*: hoewel anderſints *de Mexicaenen* den ſon aenbidden, en *den Spanjaerd Corteſius zoon van de ſon* noemden. Wat belangt de gemeinſchap van ſchryven tuſſchen *de Peruaenen* en *Chineeſen* is kennelijk, hoe de laetſte alle haer woorden bevatten in een letter-greep, ſulx ſoo veel letters als woorden hebben, welke diervoegen te zaemen voegen, dat niet boven tachentig duiſend beloopen; doch met tien duiſend kan ieder ſich behelpen, om alles uit te drukken. De letteren ſtaen begrepen in haer Woordenboek *Halpien*. De oude *Chineeſen* gebruikten ſeventien ſchrijf-beelden, beſtaende of uit wonderlijk gekronkelde ſlangen, of uit gereedſchap der land-bouwery, of uit vlerken des vogels *Fum-hoan*, of uit oeſters en wormtjens, of uit wortels van kruiden, of uit afgekorte vogels-pooten, of uit ſchild-padden, of uit paeuwen, of uit kruiden en vogel-wieken, of uit *Co*, of uit dwael-ſterren en ſoo voort. Maer wat gemeinſchap hebben *de Peruaenen* met duſdaenig ſchryven? Want, volgens *Inca Garcilaſſus de la Vega een Peruaen* uit koninglijke ſtamme, kent *Peru* noch papier noch ſchrift of eenig bewijs van aenteikening. Zy bewaeren de geheuchenis der oudheid by liedekens: welke manier voor vele eeuwen in ſwang ging onder verſcheide volkeren. Belangende *Mancocapacus*, kan niet ontkend, of bekleed d'eerſte plaets in orde onder de Peruaenſche koningen, zijnde een inboorling en niet een vreemde *Chineeſch*. Vier honderd jaer voor d'overkomſt *der Spanjaerden*, begon hy 't land te beſtieren: bouwde *Cuſco*; doch breide zijn rijk niet uit tot *de Zuid-Zee*. *Capacypanqui* na-neef van *Mancocapacus* ſtoof ſoo zeeghaftig de nabuuren op 't lijf, dat hy alle ſich onder-wierp, tot de bergen die uit *Peru* tegen *de Zuid zee* ſtooten. Indien iemand een waerſchijnelijkheid op reden gegrond wil plaets geven, ſal naeuwelijx ontkennen, of *Mancocapacus* word d'eerſte Peruaenſche koning geſteld, ter oorſaek ſich alleen-heerſching boven d'andere gemeine land beſtierders, beſtond aen te maetigen: niet ongelijk 't geen *Holland* beleefde, wanneer ieder Heer een byſondere heerlijkheid of riddermaetige hof-ſteede beſat, over welke ſich *Dideryk* onder de benaeming van Graef ten Opperhoofd verheſte. Maer gelijk deſe eerſte Hollandſche Graef t'onrecht uit *Aquitaenien* gehaeld word, alſoo inſchelijx *Mancocapacus* uit *China*, om over *Peru* te heerſchen. Want hoe quam hy derwaerds? Bragten ſijn landzaeten de tyding in *China*? Noodwendig dan moet tuſſchen *Peru* en *China* een vaert zijn geweeſt. d'Ongerijmdheid is allenthalven taſtelijk.

Geſantſchap aen den Cham l. 2. c. 2.

Bedrijf van Mancocapacus: en ſijn na-zaeten in Peru.

Dus lang zijn opgeloſt de verſcheide gevoelens wegens d'herkomſt *der Americaenen*, by welke 't onderſoek niet kan blijven ſteeken, alſoo 't geſchil geenſints beſlecht leid. Voor af kan geſeid, dat het lichter valt in dit onderſoek 't by-gebragte te wederleggen, als iets zekers vaſt te ſtellen: te meer nadien de woeſte inwoonders *der Nieuwe Weereld* ſelf geen bericht konnen geven, door mangel van bewaerde geheugenis des oudheids. Echter ſeer waerſchijnelijke giſſingen, op goede redenen gegrond, ſullen ten draed verſtrekken in dit duiſter doolhof. Want niemand ſal ontkennen, of 't menſchelijk geſlacht, te mets door voor-teeling na de zond-vloed vermeenigvuldigt, verhuiſde uit 't eene land, onmagtig d'overlaſtige meenigte te voeden, na 't ander, tot eindelijk ook geraekte op d'Americaenſchen boodem: welke alſoo haer buiten gemein wijd uitſtrekt, en echter allenthalven dicht bewoond is, ſtaet af te meeten, dat juiſt niet een volk aldaer ſich heeft neder-geſlaegen. Waerom ſoud het niet konnen weſen, dat gelijk *de Franken* onder *de Galloiſers*, *de*

Herkomſt der Americaenen is duiſter.

Wat van deſelve te gevoelen zy.

Lichtelijk beſtaen d' Americaenen uit verſcheide volkeren.

de Noormannen onder *de Franken*, *de Gotthen* onder *de Spanjaerden*, *de Wilten* en *Slaven* onder *de Bataviers* haer ſelf, geweldiger hand of by verdrag, plaets maekten, alſoo tot de eerſte bevolkers van *America* vreemdelingen uit verſcheide geweſten zijn toegevloeid. Immers geeft ſulx niet duiſter te kennen de duiſenderlei verſcheiden landaerd in zeden en tael, door welke *de Nieuwe Weereld* meer gedeelt is als *Europa* en *Aſia*: als ook d'inlandſche oorlog, die *America* gelijk in geduurige wapen-kreet houd. Voorts konnen bequaemelijk verſcheide volkeren derwaerds overſchepen. Gelegen leggen *de Canariſche eilanden*, om *America* aen te doen. *Acoſta* leide deſe reis af in vijftien dagen. Voorts getuigt *Plinius*, hoe deſe eilanden t' ſijner tijd onbewoond lagen; doch dat echter overblijfſels van gebouwen gevonden wierden. Lichtelijk zijn d'ingezetenen over-geſcheept na 't by-geleegene *America*. Voor 's Heilands geboorte is bereeds *Tercera*, gelegen ter halver weg tuſſchen *Spanjen* en *America*, bevaeren. En even ſoo licht viel het van *Tercera* voor *America* ten anker te loopen. Hier quam by de dringende nood, die *de Spanjaerden* genoegſaem dwang, om uit te ſien na andere geweſten. Want, zedert haer zeeghaftige voorvechter *Baucius Gapetus* quijt raekten, kregenze allenthalven de ſlagboeg tegen, uitgemergelt door de Phenicíſche overlaſt. En zedert droegenze geen minder jok der Roomſche moogendheid. Waerom niet vreemd ſchijnt, indien een merkelijk aental ſich weg-gepakt heeft, ten einde elders in vryheid mogten leven. Hier toe ontbrak geen gelegendheid, alſoo van bequaem vaertuig voorſien waeren: en goede kennis uit de zee-togten *der Pheniciers*, welkers vlooten dagelijx in *d'Oceaen* van *Caliz* en *Gibraltar* ſtaeken, konden hebben, om weſtelijk land te bezeilen. Te meer nadien *Hanno* bereeds tot *de Gorgades*, gelijk als in 't geſicht van *America*, gevordert was geweeſt. En hoewel *Britannien*, *Yerland* en *d'Orcades* verder afleggen, ſoo kan, behalven de giſſing, niet t'eenemael verworpen worden 't gevoelen der gene die ſtellen, dat ook, voor eenige eeuwen, togten na *de Nieuwe Weereld* uit die eilanden gedaen zijn. Immers is deſe landaerd boven andere berucht in byſondere kundſchap der ſcheep-vaert; ſulx *de Cretenſers* en *Pheniciers* na de kroon ſtaeken, ja voor beide op *d'Oceaen* in de weer waeren. Haer haevenen leggen geenſints ongelegen, om na *America* over te ſtevenen.

Marian de Reb Hiſp. l. 1. c. 18.

Engelſche beruchte zee-luiden.

Hier af brengenze een ſtaeltjen aen den dag, voor-gevallen op 't jaer elf honderd en ſeventig: wanneer *Owen Guyneth* aflijvig ſijn zoonen naliet uit-geſtrekte heerlijkyen en groote tweeſpalt wegens de ſelve; want onderling in de waepenen geraekt, vochten ſoo ongelukkig, dat, te mets verſwakt, alles quijt raekten: alſoo haer onechte broeder ſich diende van deſe gelegendheid: en eerlang hem in 't beſit der nagelaetene goederen geweldiger hand ſtelde. Onder *Guyneths* ſtrijdende zoonen was ook *Madok*, die haeſt bekomſt kreeg aen duſdaenige broeder-ſtrijd. In d'havenen van *Venedotia* (toenmaels na ſijn vader *Guyneth* genaemt) ruſt hy eenige ſchepen toe: verzaemelt volk in *Noord Wallis*: en verzeild voorby *Yerland* weſtelijk op. Eindelijk ontdekt een onbekende kuſt, ſonder inwoonders; doch ſeer vermaekelijk en vruchtbaer: weshalven na *Wallis* de ſtevens wederom wend, en alomme ruchtbaer maekt 't nieuw gevonde land; welk nu ieder verruilen konde voor de dorre Walliſche gront, alwaer dagelijx tot onderling verderf burger-bloed geſtort wierd. Geen klein getal kreeg ooren na ſulk een gewenſchte gelegendheid. Eerlang lagen tien ſchepen zeil-reede met wijf en kinderen, die te land geſtapt zijn op *Acuzamil* een geweſt in 't noorden van *America*, volgens *Franciſcus Lopez de Gomara*; dewijl aldaer inwoonders vond 't kruis aenbiddende, hoewel anderſints de minſte ſweem na 't Chriſtendom niet hadden behouden. Duſdaenig verval moet niemand vreemd ſchijnen;

Oude tegt van Madok na America.

David Powallus in Hiſtoria Cambria.

want indien verhuiſde volkeren de tael en zeden van die over neemen tot welke quaemen: (alſoo hebben de burgers binnen 't Pruiſiſche ſtedeken *Holland* niet behouden van 't graefſchap *Holland*, en de ingezeetenen in *Normandye* van haer afkomſt-plaets, als de geheugenis in d'over-eenkomſt der naemen) of indien bevolkers van leedige landſchappen te mets, gelijk met een nieuwe lucht, nieuwe manieren aenneemen, ſulx in d'affetſelen geen ſwier des eerſten vaderlands word gevonden. Wie ſoude by *d'Hollanders* ſoeken eenige byſondere gemeinſchap met *d'Heſſen*, uit welke nochtans herkomſtig zijn? De tijd, nood, gelegendheid des woonplaets en vordere omſtandigheden brengen groote veranderingen by, waer door de nakomelingen haer verhuiſde voor-ouderen meer en meer ongelijk worden. Ten bewijs kan dienen de voerval op 't jaer vijftien honderd acht en negentig, wanneer de markgraef *de la Roche* verlof kreeg van den Franſchen Koning, een volk-planting over te brengen na *Nieuw Vrankrijk*. *De la Roche* ſette vijftig menſchen onderweeg op 't eiland *de Sable* uit: ter oorſaek de gelegendheid des geſeiden lands niet recht kende. Voort-getrokken, met inſicht, om een bequaeme haeven elders op te doen, alles keurig t'onderſoeken, en thans af te haelen, die op *Sable* te land ſtapten. 't Was beſchikt; doch, derwaerds ten dien einde gekeert, wierd beloopen van ſoodaenig hard weder, dat voorby *Sable* moeſt laeten ſtaen, en in een Franſche haven vallen. d'Hartoog *de Mercure* wiſt tegen den weder-gekeerde ſoo veel in te brengen wegens wanplicht, dat ter hechtenis beſteld wierd. Terwijl *de la Roche* vaſt ſat, taelde niemand na die op *Sable* waeren uitgeſet. En deſe onderhielden haer ſelf by viſch-vangſt, varkens en koeyen, die de baron *Leri*, uit-getoogen tot bevolking van *Nieuw Vrankrijk*, door nood op *Sable* door deſe voorval te land ſette. Eindelijk gelaſte koning *Franciſcus d'eerſte*, dat *de Terre-Neufs* vaerders *la Roches* volk ſouden af-voeren. Deſe, van vijftig tot twaelf vermindert, hadden te gelijk met de vellen der zee-wolven ten kleeding ſeer woeſte manieren aen-genoomen. Doch ſoo ſulx plaets grijpt omtrend 't tydelijke, veel meer 't geeſtelijke. Want hoe ſoude niet een volk in duiſternis dwaelen, die ſonder 't licht der beſchreeve leer en rechtzinnige leeraers, alleenlijk toe-leid, om door de weereld te geraeken, en geenſints goed, ja 't voornaemſt acht, den waeren God in gedachtenis te houden, hem te danken en te verheerlijken? Langs die weg heeft de duivel 't heidendom den weereld opgedrongen, en d'eene dwaeling aen d'andere beſpottelijk vaſt-geknoopt. Voorts konnen ook uit de naeſt-bewoonde landſchappen aen *America* ſommige derwaerds geraekt zijn by toeval en door ſtorm. Want gelijk een groot deel der heilſaeme kruiden, ſteenen, bergwerken, goud, ambar-grijs en byſondere genees-middelen, niet ſoo ſeer door menſchelijk vernuft, als wel toevallig, tot 's menſchen kennis quamen, ten einde meer de goddelijke voorſienigheid als der menſchen ſcherpzinnige door-ſnuffeling mogt geroemt worden: even ſoo zijn meenigwerf nieuwe landſchappen ontdekt, werwaerds de ſchippers niet dachten te zeilen. *America* ſelf dient ten bewijs; want hoe is *Columbus* gaende gemaekt, dan door een zee-man, die dicht onder d'Americaenſche eilanden by ſtorm verviel; zederd naeuwer-nood binnen *Maderaes* haven 't ſchip afbragt: en, ten huiſe van *Columbus* overleeden, ſijn dag-aenteikening voor verteerde koſten na-liet?

Vreemde voorval van de la Roche

Of niet ſommige door toeval in America geraekt zijn.

Hoewel nu uit de voornoemde plaetſen en op geſeide wijſe *America* van inwoonders kan voorſien zijn geworden, ſoo geeft het ſchijnbaerder zekerheid dat *Americaes* bevolking, niet alleen kort op de zond-vloed; maer ook langs een land-weg volbracht is. Immers ſtaet het geenſints aenneemelijk, 't geen met Gods wijsheid en goedheid ſtrijdig valt. Doch 't ſoude hier mede ſtrijden, indien een geheele weereld, vol gewaſch en onderhoud voor menſchen en vee, ſonder vee en menſchen onbruikbaer bleef

America is kort na de zond-vloed bevolkt.

Reuſen in America.

bleef leggen. Vorders weten *d'Americaenen* veel te verhaelen van reuſen, die op haer bodem tot d'uiterſte goddeloosheid waeren uitgeſpat. 't Welk na d'alder-oudſte oudheid ſmaekt; want ſelf voor de zond-vloed zijn berucht geweeſt de reuſen en der ſelve boosheid, eerſt herkomſtig uit de Caïnieten, en namaels ook uit vermenging van *Caïns* zaed met *Seths* Zedert de zond-vloed zijnſe niet uitgeſtorven; want in de verſtrooying van de bouwers aen *Babels* tooren, duiſend ſchreeden hoog lieten ſich reuſen vinden. Hier uit ontſtaet 't verdichtſel, by *de Romainen* en *Grieken* eertijds gelooft, belangende de reuſen, beleid door *Enceladus* en *Briareus* met honderd armen en vijftig buiken, die den berg *Pelion* boven op *Oſſa* plaetſten, om den hemel te beſtormen. De algemeine kennis *der Americaenen* van de zond-vloed geeft eenig bewijs, hoewel duiſter, hoe ten tijde *Noachs* derwaerds getrokken zijn. Want waerom ſoude iemand niet mogen geloven, daer *Noach* drie honderd en vijftig jaer leefde, na d'uitgang uit d'arke op *Ararath*, dat ſich bekommert heeft met de aerde te bevolken? En wie ſal hem toeſchrijven een onkunde deſer *Nieuwe Weereld*, die ſoo veel in d'eerſte weereld geſien had, en welken God ſtelde, om d'ontvolkte aerd-bodem van inwoonders te voorſien? En hy konde *America* beter voorſien, zijnde dichter by *Ararath* gelegen, dan *Italien*, *Spanjen*, *Duitſland* of eenige noordelijke landſchappen in *Europa*. Sulx *America*, onder d'eerſte menſchen na de zond-vloed bekend, ja bewoond kan zijn, hoewel zedert onbekend is geworden. *Plinius*, klaegende over de ſleſſe gemakkelijkheid, die toenmaels en lang te vooren ieder volk aen haer eigen haertſteede vaſt-maekte, ſeid: *Niemand draegt ſorge, om nieuwe landen te ſoeken, ja ſelf niet om te bewaeren de kennis van bereeds gevondene, hoewel middelen in ſtaetelijke vrede, en de zee voor ieder havens open-doende.* Immers wierden *de Canariſche eilanden* op d'eerſte eeuwen na *Noach* bevaeren, welke in de laeter tijden t'eenemael verlooren zijn: tot *Wilhem Betancourt* edelman uit *Picardye* de ſelve wederom ontdekte. De Dichters ſchijnen duſdaenige ſlofheid te brandmerken onder 't verzierſel van een draek, die in *d'Heſperiſche hoven* goude appelen bewaert; want deſe draek is niet anders als *d'Oceaen*, ſich krommende om de eilanden *Heſperides*, tuſſchen *Africa* en *America*, met ſlangsgewijſe bogten; en alſoo, door onkunde der zee-luiden, veel ſchepen nu en dan bleeven, bleef de vaert inſchelijx ſteeken, ſulx de goud-mijnen tot haer ſchatten niemand lieten naderen.

Zond-vloed aldaer bekend.

Gen. 10.

Canariſche eilanden van wie ontdekt.

Heſperiſche hoven wat beduiden't

't Tweede 't geen voorts te bewijſen ſtaet, ſiet op de land-reis der bevolkers van *America*. Weder-zijds ten weſten en ooſten word het beſpoelt door *de Zuider* en *Atlantiſche Oceaen*: d'eerſte rolt met zijn golven over een afgrond van drie duiſend mijlen, d'andere is vry kleinder. Noodwendig dan volgt, dat *d'Americaenen* moeſten herkomſtig weſen uit *'t onbekende Zuid-land*, geſcheept over de ſtraeten *Magellanes* en *Le Maire*; doch is ſulx geenſints aenneemelijk, alſoo noodwendig uit *Groot Armenien*, eerſte woonplaets van *Noach* na de zond-vloed, over de weereld verſpreid zijn: dienvolgende ſchijnt *America* eer volk verſchaft te hebben voor *'t Zuid-land*, als in 't tegendeel. *Peter Fernandez de Quir* verhaelt, hoe hy en d'hopman *Luidewijk Paez de Torres* geſien hebben een gedeelte *des Zuid-lands*, en aldaer ontallijke inwoonders, ſommige blank, andere geel, andere zaluwachtig, met lang, ſwart, los, gekruiſt, wolachtig en geel hair. Zy leven ſonder wallen, ſterkten, wetten en koning, ſeer eenvoudig; doch in verdeeltheden geſplitſt. Haer waepenen zijn boogen, pijlen, knodſen, ſtokken en picken. Bedekken de ſchaemachtige leden. De huiſen uit hout ſtaen bedekt met palm-boom bladeren. Gebruiken aerde potten. Hebben kennis van weeven. Pijpen en trommelen dienen tot vermaek. Bede-huiſen en begraef-plaetſen macken een

Relatio de Terra Auſtrali.

Onbekende Zuid-land, haer beſchrijving.

groot getal uit. Zaegen, wiggen beitels en koraelen ten hals-cieraed worden toegesteld van parlemoer. Lubben de haenen en bargen. Driederhande gedroogde wortelen verstrekken voor brood. Hier wasschen vierderlei slag amandelen, oranje appelen, citroenen, nooten, een vrucht niet ongelijk de quee-peeren, dik zuiker-riet en ontelbaere palm-boomen. 't Voed inschelijx overvloed van varkens, hoenders, end-vogels, duiven, geiten en buffels. Uit 't een en ander kan licht bespeurt haer een en selve oorsprong met *d' Americaenen:* welker herkomst dieshalven in 't noorden moet na-gespeurt. Hierkomen voor twee wegen: een uit *Yfland* en *Groenland*, voor welke *Grotius* verscheide bewijsen heeft ingebragt; doch met strijdige bewijsen verworpen? d' andere uit *Tattarye*, welk waerlijk 't vaderland is der eerste *Americaenen*.

Beschrijving van Tattarye.

Tattarye, alsoo genaemt na de stroom *Tatter*, vallende door 't landschap *Mongul* in *de Noorder Oceaen*, beslaet een groote hoek des aerdbodems. *Klein Tattarye*, maekt een middelmaetig gedeelte van *Europe* uit, *'t Groot* een vry grooter in *Asia*. *'t Groote*, lang duisend mijlen, breed ses honderd, teld vijf voornaeme gewesten, namentlijk *'t Woest Tattarye* by horden bewoond, *Zagatai*, welker hoofd-stad *Samarcanda* berucht door de veld-heer *Temirlanc*, voorts *Turkestan*, *Kitai* waer over *de Groote Cham* gesach heeft en eindelijk *Oud Tattarye*, volgens *Andreas Cesarienses* de woonplaets van *Gog* en *Magog*. 't Komt dan hier op aen uit wat *Tatters d' Americaenen* zijn herkomstig? *Mornæus*, *Postellus*, *Genebrardus*, *Boterus* en andere meinen *de Tatters*, die omtrend 'tjaer twaelf-honderd acht en twintig, onder 't beleid van *Zingis Chan*, den aerdboodem gelijk met een vloed over-stroomden, nakoomelingen te zijn der tien Israelitische stammen, na *Assyrien* vervoert door *Salmanazar*. De benaeming *Tatari* of liever *Totari* schijnt eenig bewijs hier toe te brengen, als welke in de Syrische en Hebreeusche tael beteikent *overblijfsels*; quansuis dewijl dese *Totari* uit de vervoerde stammen waeren over-gebleven. Ja de Noordelijke Tattarische horden behouden als noch de naemen *Dan*, *Zabulon*, *Naphtali*. Weshalven min te verwonderen, waerom soo groote meenigte *Hebreen* gevonden worden in *Rusland*, *Sarmaetien*, *Lijfland*: ja hoe naeder aen *de Tatters*, hoe meer *Hebreen*. De besnijdenis heeft onder haer lang stand gegrepen, eer *Muhammed* de selve instelde. 't Schijnt *Muhammed* de besnijdenis en vordere insettingen na de wet van *Moses* daerom behouden heeft, ten einde hy de Noordsche volkeren, dewelke t'sijner tijd sich begonden te bewegen, te lichter aen 't snoer der nieuw bedachte gods-dienst mogt krijgen. *Joan Leonclavius* verhaelt, hoe hy in *Lijfland*, dicht by *Riga* de woeste landaerd *Letti*, niet sonder verwondering, over akkers en langs de wegen met klaegende stemmen onophoudelijk hoorde schreeuwen, *Jeru Jeru Masco lon*. Men gelooft, datze treuren over *Jerusalem* en *Damascus*; doch voorts wegens de langduurigheid des verloopen tijds, in haer woeste wildernissen 't vaderlijk Joodendom zijn quijt geraekt. Tegen dese verhuising *der Israeliten* uit *Assyrien* na *Tattarye* kanten sich verscheide geleerde; hoewel, ons bedunkens swakker bewijsen inbrengen, dan om haer de besitting aldaer t' ontweldigen. Evenwel zijn *de Israelieten* niet te houden voor bevolkers van *America*: want waerom word anderstints 't Joodendom soo wel niet gevonden in *America* als *Tattarye*. Maer 't is bereeds getoont, dat *America* lang voor de vervoering *der Israelieten* bewoond is.

Pand. Hist. Turcica.

Thuan. l. 67.

Of d'Israelizen Tatters zijn.

Americaenen zijn niet herkomstig uit Europa of Africa.

Om dan eenmael een besluit dese verhandeling te maeken, 't blijkt: hoe d'eerste *Americaenen* niet te huis behooren in *Europa*, als na welk de minste swier van zeden, gestalte, verve en tael niet hebben: noch in *Africa*: alsoo nergens op d'uitgestrekte Americaensche boodem *Mooren* gevonden worden, als alleen eenige weinige by de stroom *Martha* in 't kleine landschap *Quarequa*, uit *Guinea* derwaerds

maer Asia en byzonder uit Tattarye.

waerds by hard weder geraekt. Hier blijft nu overig *Asia* de moeder aller volkeren: waerom als noch *America* aen de west-kust, alwaer tegen *Asia* over-leid meer bewoond is, dan ten ooſten, daer *'t Europa* beſchouwt. Voorts grenſt *Armenien*, uit welk door *Noachs zoonen* inwoonders voor d' aerdbodem verſchaft zijn, aen *Scythien*, naemaels *Tattarye* genaemt, en wederom *Tattarye* aen *America*, door de enge ſtraet *Anian* onderſcheiden. Hoewel ſommige meinen, dat uit *de Zuid-Zee* in de *Bevrooren-Zee* door *Anian* geen doortogt leid, ja *Anian* nergens te vinden is. Anderſints hoe zijn de tijgers, leeuwen, wolven, beiren en 't vordere wild en vergiftig gediert in *America* geraekt, indien van *Asia* door een zee afgeſneden leid, dewijl uit *Asia*, alwaer *Noachs* arke bleef ſitten, moeten herkoomen? 't Verdient alhier aen-geteikent, 't geen de ſchipper *Henrik Corneliſzoon Schaep* en *Wilhem Byleveld*, van *Batavia* afgeſtooken, om de Tattariſche-ſtroom *Polyſange* op te ſoecken, doch gevankelijk vervoerd na de Japanſche hoofd-ſtad *Iedo*, aldaer voor-quam: namentlijk haer wierd uit laſt der Rijx-raeden voor-geleid, door de tolk *Syovan*, een platte Japanſche kaert, behelſende de rijken *Japan*, *Amboina*, *de Molucciſche eilanden*, *Manilha*, *de Zuid-zee*, *Borneo*, *Celebes*, *Malacca*, *Tattarye*, *Formoſa*, *Corea*, *Ieſſo*. 't Woeſte-land *Ieſſo* vol bergen vertoonde 't kaertje door *de ſtraet 't Sungaer* van *Japan* afgeſcheiden, hoewel ten noorden in 't rijk *Ochio* aen *Japan* vaſt; en beginnende op ſeven en veertig graeden liep noord-ooſtelijk tegen *America* aen. Zy vonden geenſints *de ſtraet Anian*; maer in 't tegendeel d' uiterſte hoek van *Tattarijen*, te weten, 't rijk *Kataya*, of *Kitai*, met 't noordelijk *America* gemein leggen. Hier komt by, dat *Asia* nergens een landſchap heeft, 't welk gemakkelijker ſoo veel ontallijke duiſend inwoonders voor *America* konde verſchaffen als *Tattarye*; ſoo wegens d' uit-geſtrektheid des lands, waer by geen rijk haelen mag, ſoo wegens, vruchtbaere voort-teeling der

Tattarye is niet geſcheiden van America door de ſtraet Anian.

landzaeten. Wie verwondert ſich niet, die ider Tattariſche ſtad, volgens *Michalon Lithouwer*, eertijds voorſien ſag van meer als duiſend Kerken? die den *Canguiſta* eerſte Koning over *Tattarye* omtrend 't jaer twaelf honderd in de wapenen beſchouwt, en des ſelfs ſtaetvolger *Hoccota* zijns vaders bloedige voetſtappen na-geſtapt: terwijl drie zoonen met ſoo veel geduchte heir-legers afvaerdigt? d' Oudſte zoon *Iachs* rukte weſtwaerd dartig duiſend ruiters: *Batho* voerde geen minder getal noordelijk aen; *Tagladais* de jongſte viel tot boven *Egypten Mooren-land* in. *Hocota* ſelf liep aen *'t Noorder America* zeeghaftig toe; kreeg een groot gedeelte des Perſiaenſchen koningrijx onder de knie: en ſloeg *de Turken*, beleid by den veld-heer *Goniata*, met een ſwaere nederlaeg, op 't jaer twaelf honderd een en veertig, gelijk *Jacob Planenſis* en *Benedictus Sarmata* monniken, door Paus *Innocentius* afgevaerdigt aen *Hocota*, betuigen. 't Groot getal *der Tattaren* of *Scythen* kan ook blijken uit de verſcheide volkeren, wijd en zijd over den Tattariſchen boodem verſpreid. *Plinius* teld ettelijke op, namentlijk *d' Aucheten*, *Neuri*, *Geloni*, *Thuſſageten*, *Budini*, *Baſilliden*, *Agathyrſen*, *Nomades*, *Anthropophagi*, *Hyperborei*, *Arimphei*, *Cimmerii*, *Cicianthi*, *Georgi*, *Sacon*, *Daen* en andere. Wat een getal ſoude ook uitmaeken in *America* d' inwoonders van *Terreneuf*, *Virginia*, *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Guadalaiara*, *Guatemala*, *Terra Firma*, *Nieuw Granada*, *Peru*, *Chile*, *Rio de la Plata*, *Braſil*, *Guaiana*, *Nieuw Andaluzie*?

Eenead. 9. l. 6.

Bewijſen dat de Americaenen Tatters zijn.

't Sal de pijne waerd zijn d' overeenkomſt *der Scythen* en *Noorder Americaenen* t' zamen te brengen. Beide dan zijnze boven andere menſchen tuſſchen d' oogen en koonen ſeer breed: de koonen ſteecken by de kaeke-beenen uit. Meeſt van middelmaetige geſtalte, en ylebaerden, behalven aen d' onderſte lip, vol dicht hair. Eindelijk gelijk *de Tattaren*: onderling wegens haer zeden ſeer veel verſchillen, even ſoo *de Tattaeren*: beide echter hebben in verſcheide dingen

gen groote gemeinschap: als die door andere en wederom andere vorsten bestierd worden, sommige magtiger, sommige swakker, na ieders gebied meer of minder vermag. d' Inwoonders van *Lucajas* draegen sulk een ontsag aen haer opper-hoofden, dat gelast van een steilte te barsten te springen, aenstonds gehoorsaemen. 't Selve grijpt onder *de Tattars* plaets. d' Eerste koning *Canguista* gebood de seven vorsten des rijx haer zoonen met eigen handen te vermoorden: waer toe niemand sich onwillig toonde. In *Popaiana* levenze als noch volgens sommige *Tattars*, sonder wet en wet gever by buurten, die na goedvinden t' ellekens verhuisen. Van d' oude weelige voortsetting *der Tattars* zijn *d' Americaenen* geensints ontaerd. *Bartholomeus de las Casas* schrijft aen Kaisar *Carel de vijfde*, hoe *de Spanjaerden* binnen weinig jaeren alleenlijk op d' eilanden *Cuba*, *Hispaniola*, *Naco*, *Hondures*, *in Venezuela*, en *Nieuw Spanje* ses en twintigmael tien duisend menschen aen kant hielpen: behalven de moorderyen aengericht in *Peru*, *Brasil*, *Rio de la Plata* en elsders, welke 't voornoemde getal verre te boven gaen. Bloed-schande en veelheid der vrouwen blijft gebruikelijk by verscheide *Tattars* en *Americaenen*. Beide erkennenze een onsterfelijkheid der zielen: beide aen menschenoffer en vleesch tot spijse schuldig. Hoe berucht is onder d' oudheid 't outaer van *Diana* binnen *Taurica Chersoneſus*, alwaer dagelijx menschen ter slachting stapten? Hoe smaekelijk, volgens *Sabellicus*, voor *de Tattars* storpen van menschen-bloed en haer schonken ten spijs? *Strabo* getuigt, datze *achten een heerlijke dood, indien d' oude aen stukken gekapt te gelijk met schaepen-vleesch voor lekkerny dienen. Die van ziekte sterven, worden als goddeloose onbegraeven, weg-geworpen op 't veld.* — *Sommige zijn tot sulk een wreedheid vervoert, datze menschenvleesch eten: andere daerentegen onthouden haer selfs van dieren.* Op gelijkevoet houden *d' Americaenen* huis; want of schoon *de Caribes*, *Brasiliaenen*, d' inwoonders van *Nieuw Spanje*, *Vraka*, *Nieuw Granada*, *sant Martha* en andere menschen offeren en eten, sommige nochtans hebben hier af een afkeer. Andersints in 't gemein vallen seer afschouwelijk omtrend 't nuttigen der spijs. Diergelijke onnuttigheid pleegden eertijds en plegen als noch *de Tattars*. *Egidius Fletscher* gesant des Koninginne *Elisabeths* binnen *Moscou*, verhaelt: hoe aldaer intreed, op 't jaer vijftien honderd acht en tachtentig, deed *Kiriach Morsey* zoons zoon van 't opper hoofd over *de Crimische Tattars* met een gevolg van drie honderd hoovelingen en twee gemaelinnen, welker een de weduwe was sijns overleeden broeders. De Groot-Vorst, des aentogts bericht, sond hem te gemoed twee geslachte paerden, welker vleesch gantsch onbeschoft verslonden. De meeste *Tattars* hebben geen gebruik van letteren. Op de togt, die *Hoccota* in *Persien* deed, leerdenze letteren maeken. Even soo is 't in *America* gesteld. De rouw over een doode eindigt by beyde in een maend. Met een man van aensien word ook een levendige knecht onder sommige *Tattars* begraeven. By na de selve wreedheid plegen *d' Americaenen* elders. En hoe na komenze ook elkander in woest leven? Koophandel en ambachten zijn dun gezaeid. *Ayton d' Armenier* erkent *de Tattars* voor een vrouwe landaerd in godsdienst, zeden, kleding, wooningen en eten; waer van *d' Americaenen* weinig verscheelen. Ten laetsten, hoe gemein is by beide d' eer den Duivel beweſen? Lanx de stroom *Sagadahoc* worden d' ingesetenen op alle nieuwe maen door een boose geest *Tanto* jammerlijk afgeroscht. In de tempelen van *Virginia* staet 't afschouwelijk beeld van de duivel *Oke* en *Menetto*. Over *Nieuw Mexico* heeft ieder huis een beede-kamer, voor de boose geest toebereid. Andere in *Virginia* gelooven veel Goden te zijn, welke zy noemen *Mantoac*; doch een groote God boven alle, die alleen eeuwig is. Dit alles grijpt inschelijx stand onder *de Tattars*.

Tegen dusdaenig gevoelen brengt *Grotius*

Zeden der Tattars en Americaenen komen over een.

Geogr. l. 11. l. 7.

Duivel-dienst in America.

Grotius een bewijs in, ontleent van de paerden, voor *der Spanjaerden* aenkomst in *America* onbekend, daer nochtans *de Tattars* geen beesten of meer gebruiken of min misschen konnen, als de paerden. De laetste stelling kan geensints geloochent: want niet alleen de Tattarische oorlogs magt in ruitery t'eenemael bestaet; maer self 't leven deser landaerd hangt enkelijk aen hengsten, ruinen en merrien. Sommige heeren houden duisend paerden op stal. Niemant soo arm die niet twee of drie heeft. Wanneer van woonplaets verwisselen voeren de paerden lijftogt en tenten: by gebrek des lijftogts, nuttigen look en merrie melk tegen den honger: 't bloed uit d'aderen getapt, dient voor aengenaeme drank. Geen stroomen vloeyen soo snel, door welk niet met haer paerden bestaen te swemmen: sy self blijven naekt hangen aen de manen, en bestierenze met een rijsken werwaerds goed-dunkt: aen de staerten maekenze de zael en vordere pakkaedje, in biesen ingewonden, vast. Als een aensienelijke persoonaedje over eenig water trekken sal, worden de paerden staert aen staert gekoppelt: op de ruggen leid een mat uit biezen gevlochten, ten sit-plaets. Als *de Tattars* voor een meir of zee stuiten, slagtenze de slegtste paerden, welker huit afvillen: de huit 't binnenste buiten gekeert, vet-gemaekt en door ribben, in plaets van balken, gespalkt, dient voor een schuitje om acht man te voeren. Ten oorlog neemt ieder ten minsten drie paerden, waerom de legers grooter schijnen, dan in der daed zijn. En hoewel veel paerden, of door 't swaerd sneuvelen, of ten spijs dienen, nochtans leveren *d'Europische Tattars* alleen jaerlijx meer als veertig duisend paerden aen *de Russen*. Hier uit trekt *Grotius* dit bewijs. Indien *America* aen *Tattarye* vast is, soo souden de paerden vry weidende van 't eene land geraekt zijn in 't ander: gelijk blijkt, dat zedert *de Spanjaerden* na *America* paerden vervoerden, de selve self over hooge bergen uit 't eene rijk verspreid zijn tot het ander. Of by aldien de straet *Anian* tusschen beide vloeyt, *de Tattars* waren nooit zeeluiden: en schoon genomen soodanig waeren, zy souden geensints sonder paerden, welker gebruik niet konnen misschen, zijn over-geschcept. Maer hoewel *Tattarye* nu en eertijds paerdenrijk is, so volgt niet dat 't altijd geweest is vol paerden: of dat *de Scythen*, eerste bevolkers van *America*, paerden gebruikten: te meer nadien dese verhuising voor veel eeuwen en kort na *Babels* verwarring voorviel: 't geen duidelijk blijkt aen de meenigte der verscheide volkeren in zeden en talen over *America* en d'eilanden soo dik en dicht allenthalven verspreid, dat voor *Europa* noch *Asia* dienaengaende geensints behoeft te wijken. Sulk een ontelbare meenigte kan niet anders aldaer zijn uit-gedijt, als in *Europa*, namentlijk by langheid van tijd: alsoo *d'Americaenen* noch meer vruchtbaer noch langlevender worden bevonden dan *d'Europeers*. Voorts getuigt *David Ingram*, dat hy in *'t Noorder America* paerden gesien heeft. En hoewel *America* en *Tattaryen* niet gescheiden is door de versierde straet *Anian*, nochtans volgt geensins, dat de paerden uit 't een landschap tot het ander moesten overkomen; want alle gronden zijn niet even bequaem, om dit vee te voeden: ook leggen de rijken vaek van malkander afgesondert door bergen, boezemen, stroomen en wildernissen. Omtrend *de Zilver-rievier* zijn graesige weiden voor meenigte paerden; doch, alwaer *America* met hoog gebergte rijst, worden weinige of elders ook geen gevonden: ja meenigmael verloren *de Spaensche*, over verhevene toppen rijdende, haer ruitery. En of *de Tattars* geen kennis hebben, om door stromen en meiren tegeraken, kan blijken uit 't geen terstond is by-gebragt. Sulx dan geen gewigt in de voor-geworpen swarigheid gevonden word, en vast blijft: dat *de Americanen* in *Tattarye* t'huis behooren. *Tattarye* grenzende aen *Armenien*, alwaer *Noachs* arke rustede, beschaft een gemakkelijke weg, buiten de noorder kring, lanx een gemaetigd gewest, tusschen hette en koude, na *Cathay* 't welk met *America* gemein leid. *Abraham van der Mijlen* brengt by de voorige bewijsen ook dit

Tattarische paerden.

toe: hy betoond namentlijk, hoe de Scythiſche of oude Tattariſche tael van de Duitſche niet verſcheelt: en als noch in *Cathay* en d'eerſte grond van *America* d'overblyſſels van beide de geſeide ſpraeken te vinden zijn; want 't rijk *Cathay* word verdeelt in ſeven landſchappen, welker uiterſte na *America* de benaeming *Tendhuk*, door een verkorting ſo veel is als *t'ende den houk*, alſo het d'uiterſte hoek van *Aſia* uitmaakt. En niet minder blijkt de ſelve waerheid in 't koningrijk *Anjan*, beteikenende een *angang*, ter oorſaek aldaar d'ingang leit uit *Tattarye* in *America*. Achter *Anjan* doed ſich op 't groot geweſt *Bergo*, dewijle *de Scythen*, het vaderland verlaetende, haer ſelf alhier *bergden*. Ondertuſſchen blijft het waerſchijnelijk, dat ſedert de eerſte bevolkers andere en wederom andere, uit gelegene kuſten en eilanden aen *America*, derwaerds geſcheept zijn, welker togten de tijd voor de nakoomelingen in vergetendheid verborgen heeft.

Derde Hoofd-ſtuk.

Eerſte Ontdekkers van America.

Togt gedaen by Chriſtoffel Colonus.

Pet. Bizari Res Genuen. l. 1.

Chriſtoffel Colonus, doorgaens (hoewel verkeerdelijk) *Columbus* genaemt, is geboren in 't arm dorp *Arbizolo*, gelegen onder d'heerſchappy van *Genua*, dicht by *Savona*. Sijn vader leefde by viſchvangſt op *de Middelandſche Zee*. Sulx *Sebaſtiaen Schroter* en nevens hem andere geleerde dwaelen, die *Colonus* ſtellen herkomſtig uit 't vlekke *Cucareum* en 't adelijk geſlacht *Piliſtrelli*: dewijle *Peter Bizarus* landſman van *Colonus* onwederſprekelijk bewijs voor des ſelfs geringe afkomſt bybrengt: en onder andere hoe 't gemeine-beſt van *Genua* weigerde te ontfangen de rijke erf-maeking die haer *Colonus* volgens uiterſte wille na liet, dewijl van geen viſſchers ſoon wilde erven, onaengeſien, wegens 't ontdekken van *Hiſpaniola*, door de Caſtiliaenſche koning *Ferdinand* onder de voornaemſte adel geplaetſt, en met adelijke wapenen voorſien was.

l. 4. Hiſtor. Georg.

Afkomſt van Chriſtoffel Colonus:

Colonus ſwerfde van kinds been af by de zee: konde meer en gewiſſer opmerking uit wind, weder en ſtroomen nemen, dewijl in de wis-konſt en ſtarren-kijkery boven gemein groote kennis had. Onder andere nam hy acht op de weſtelijke winden, die buiten *de Straet Gibraltar*, eenige dagen achter een ter geſetter tijd waeyden: waer over verſcheide bedenkingen by ſich voede van een Nieuwe Weereld en gemakkelijke togt derwaerds, gelijk *Peter Maria Milaner* getuigt. Hy bragt inſgelijx veel tijd ſoek met pas-kaerten te maeken: en dewijl *de Portugeeſen* toenmaels boven andere landaerd yverden, om een vaert lanx *Africa* na *Ooſt-Indien* te ſoeken, trok derwaerds: ten einde kennis kreeg van d'Africaenſche Kuſten, ſoo verre onlanx ontdekt waren. Zedert nam *Colonus* ſijn huiſveſting op 't eiland *Madera*. Alhier komt een vreemde ſaek voor. *Frans Lopes de Gomeſa* ſteld het aldus ter neder. Een ſchipper welkers vaderland en naem in 't vergeedboek geraekt is, (ſommige nochtans brengen hem te huis in *Andaluſia*, andere in *Biſcayen*, andere in *Portugal*) handelende op *de Canariſche* en *Vlaemſche eilanden*, wierd beloopen van een ſtorm uit den ooſten, die hem weſtelijk aendreef voor onbekende kuſten. Door ongemak en honger was het ſcheeps-volk vergaen, op drie man na. Ter naeuwer nood geraekte 't geraebraekte ſchip binnen *Maderaes* haven, en de ſchipper ten huiſe van *Colonus*. Des ſchippers naem meld *Aldrete* Spaenſch hiſtory-ſchrijver: hy noemt hem *Alfonſo Sanchiez de Huelva*. Deſe binnen weinig dagen af-lijvig, liet *Colonus* by erf-macking na de pas-kaerten ontworpen van ſijn ongelukkige togt. *Colonus* (dat hy aldus, en niet *Columbus*, moet ge-

Relat. ad Sen. Genuen.

vreemde voorval: Hiſtor. Peru.

ſyn leven:

Popular. Hiſpan. Hiſtor.

CHRISTOFEL COLONUS.

Deser de Orbe Novo.

genaemt worden, blijkt aen *Peter Martyr Anglerius*, die niet alleen even oud is als *Colonus*; maer self gemeinsaem met hem omging in *Spanje*) nu meer gestijft wegens 't gevoelen van een *Nieuwe Weereld* ten westen, deed opening hier af aen den Raed tot *Genua*. De voorslag wierd dwaes gekeurt. *Colonus* afgeslaegen vertrekt na *Portugal*. Een geruime tijd onthield hy sich binnen *Lissebon* aen 't hof des koninx *Alphonsus de vijfde*; doch sonder verrichting: alsoo d'ervaerene zee-luiden zamentlijk voor beusselingen hielden, te droomen van *een Nieuwe Weereld*. Terwijl dan vruchteloos vertoefd, vaerdigt *Colonus* sijn broeder *Bartholomæus* af na d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, in hoop om hem smaekelijk te maeken d'ontdekking *des Nieuwen Weerelds*. Doch in *Engeland* ook voor't hoofd geslaegen, neemt de laetste toevlucht tot 't Castiliaensche hof. Te lichter kreeg *Colonus* gehoor, dewijl toenmaels *Castilien* zeeghaftig praelde over *de Granaetenser Mooren*: sulx de voorspoed en aengegroeide magt prikkelden, om iets te waegen aen een gewigtige toeleg ter zee: de staet konde 't wel lijden, schoon selfs de togt qualijk beslaegde. Ook stond *Colonus* wel by d'hovelingen *Alfonsus Mendotius* en *Alfonsus Quintavilia*, die omtrend *Ferdinand* en *Isabella* alles vermogten. Dese bragten 't werk soo verre, dat *Colonus* met honderd en twintig soldaeten, behalven 't boots-volk, ingescheept in twee jagten en een pynas, op 's konings kosten, van *Cadiz* zeil ging, den vierden van oogstmaend des jaers veertien honderd twee en negentig. Hy wend de stevens na de Canarische eilanden, en van daer zuid-west aen. In drie en dartig dagen veranderde de wind geen streek; maer 't scheeps-volk haer voorneemen. 't Was een gemeine klagt. *Colonus* stond schuldig aen aller dood. Zedert de Canarische eilanden uit 't gesicht verlooren, hadden niet beschouwt dan een gestoorde lucht en zee. Men hardebolde vergeefs met 't onweder. Wie sag een einde van de togt, lichtvaerdig begonnen, en vol allerlei gevaer? Pal stond *Colonus* tegen sulk verwijt, ja tegen de dreigementen, om hem 't leven te berooven, indien niet huiswaerd keerde. Eindelijk quamen onderling over een: zy souden 't noch drie dagen laten door-staen, en als dan over staeg smijten, byaldien binnen die tijd geen land ontdekten. Doch ten twee uuren des volgenden nachts vernam *Colonus* eenig schijnsel van vuur in de lucht, en met den morgenstond een vermaekelijke kust aen boord. Met twaelf man te land geroeit, hakte een boom ten kruis: stak over na *Cuba*, alwaer de zee soo hol schoot, dat afwende, uit vrees voor blinde klippen. Eerlang verviel hy benoorden des eilands *Haytin*, welk *Hispaniola* noemde. Hier geraekte 't groote schip op een blinde rotze, alwaer alle gesneuvelt souden zijn, byaldien niet de rotze een boven-vlakte had, en de twee overige jagten 't volk bergden. d'Inwoonders moeder-naekt, verschrikt door 't beschouwen deser vreemdelingen, namen de vlucht na dichte bosschaedjen. *De Spanjaerden* achterhaelden een vrouw: welke met Spaensche wijn en lekkernyen wel onthaelt, en een aengetoogen wit hembd, te rugge na haer volk gesonden is. Weder-gekeert vertelt 't goed wedervaeren: waerom dan d'eilanders eerlang aen boord *der Spanjaerden* komen met schuitjens uit een hout uitgeholt: zy verruilden goud tegen koraelen, stukken glas, messen, schellen en andere snuisery. De koning *Guaccanarillo* gaf bewijs van bysondere toegenegendheid: hielp 't goed uit het gebleven schip op visschen: deed bericht, hoe ettelijke beeken, van hooge bergen neder-gestort, onder 't zand goud wentelden: onaengesien by dese eilanders een vreemde voorsegging lag; namentlijk, dat gebaerde mannen uit verre afgelegene gewesten haer goden ter aerde soude werpen en kinderen vermoorden. Voorts beduide *Guaccanarillo*, om wat oorsaek op *der Spanjaerden* aenkomst de vlugt nam. *De Canibalen* stapten somtijds te land: sleepten gevankelijk weg al wat grypen konden: de jongens wierden gelubt, en even als kapoenen tot een vrolijke

Doed opening tot Genua.

aen de Portugeesche.

Engelsche,

en Castiliaensche koningen van een Nieuwe Weereld.

Reist van Cadiz, om nieuwe landen te soeken:

sijn volk staet tegen hem op:

ontdekt Hispaniola:

handelt met d'inwoonders.

maeltijd gemest. volwassene mannen aen stukken gekapt, en in tonnen gekuipt: jonge vrouwen gespaert tot voort-teeling: oude ten slaverny. Tien *Canibalen* zijn bestendig tegen honderd *Haytins*. Eindelijk stond *Guaccanarillo* 't bouwen van een houte huis toe, ten verblijf voor acht en dartig *Spaniaerden*, die de gelegendheid des lands naerstig souden doorsnuffelen, terwijl *Colonus* een keer na *Spanjen* deed. En dese was alhier ten hoogsten wellekom: de koning *Ferdinand* maekte hem ammirael *der Oceaen*, en sijn brooder *Bartholomæus* opper-hoofd op *Hispaniola*. 't Goud, de papegaeyen, de mastyx, d'aloë 't wonderlijk brood *Jucca*, welker zap 't doodelijkst' vergif heeft, daer de kruin gesond voedsel verschaft, uit *Hispaniola* voor 't hof ten toon gebragt, bragt ieder in verwondering. Te meer de vreemde zeden en gestalten van vier naekte wilden (twee waeren op de togt overleeden) met goude ringen door de neusen en lellen van de ooren aller oogen na haer trokken. De Castiliaensche koning liet 't begonne werk geensints steeken. Hy besteed dan veertien karveelen en drie pynassen aen de beruchte scheepstimmerman *Joan Fonseca*. Eerlang lag de vloot zeil-reed, voorsien van duisend twee honderd krijgs-knechten, allerlei hand-werkers met wijf en kinderen, paerden, varkens geiten, ossen. gerst, terwe, boonen, erweten, fruit-boomen, wijnstokken en ettelijke monniken. Den tweeden der Herst-maend op 't jaer veertien honderd drie en negentig stakze in zee: liep ten anker voor *Ferrea*, 't laetste *der Canarische Eilanden*: alwaer geen drinkbaer water te bekomen was, dan 't geen druipte van bedauwde boomen in bakken. Zedert verviel *Colonus*, op den een en twintigste dag, tusschen *de Caribische Eilanden* voor een eiland 't geen hy de benaeming *Dominicus* toepaste; doch alsoo onbewoond bevonden wierd, maekt zeil, en ontdekt verscheide kusten, alwaer insgelijx niet vond dan yselijk groote hagedissen en wel-riekend geboomte. Voort-geset vond *de Canibalen*, langs de strand gehuchten van twintig of dartig hutten bewoonende. De hutten staen in de rondte uit hout kloots-gewijs opwaerd getimmert: buiten zijn lange sparren in d'aerde geheyt, binnewaerd met korter balken geschoort: de toppen rijsen, niet ongelijk de leger-tenten, boven spits toe: 't dak schuilt onder konstig gevlochte palm-boom blaederen, vry voor in-wateren: de binnenbalken zijn rondom gebonden met touwen van kottoen of wortelen, seer gelijk d'Europische braemen: over de touwen spannenze bombazijne kleden, met bullebakken beschildert: aen den ingang staen twee rouwe beelden op houte slangen, niet tot gods-dienst, maer cieraed: de bedsteeden, hoog boven d'aerde, leggen gevult met hooy en zijde: binnen groote galderyen plaetsenze zuiker. *Colonus* alhier te land gestapt, vond *de Canibalen* gevlucht: haer huisen voorsien van kruiken, potten, pannen vol gezoode menschen-vleesch, papegaeyen en end-vogels: billen en ribben van mannen en gemeste jongens, aen 't spit gereegen, voor 't vuur roosten: den kop eens jongelings uit welk 't bloed afdrupte: staepels van afgekluifde beenderen, tot punten aen pijlen gescherpt. Dit eiland, by d'inwoonders *Carucueria*, veranderde *Colonus* haer naem in *Guadalupe*, ter oorsaek 't gebergte sich aldaer vertoonde niet ongelijk de toppen, die *Estremadura* in *Spanje* verheft, berucht door een wonderlijk *Maria* beeld. Dartig vrouwen, uit de naeste eilanden gerooft, sond hy met giften aen de gevluchte *Canibalen*: dese quamen des anderen daegs in groote troppen geschaert, te voorschijn; doch soo haest zy *de Spanjaerden* naderden, keeken malkander aen, liepen gelijkelijk te rugge na de bosschaedjen. *Colonus* dan, geen goede verrichting beoogende, vernielde de schuitjens *der Canibalen*, en stak na *Matanino* over. De verloste wijven op *Guadalupe* deeden bericht, hoe *Matanino* bewoond wierd van vrou-volk, die gesetter tijd haer met *de Canibalen* vleeschelijk vermengden: de meisjens behielden zenze:

keert na Spanje:

word seer verheven:

vertrekt met seventien zeilen voor de tweede maal na Hispaniola.

Hutten der Canibalen.

Eiland Guadalupe.

Wonderlijke vrouwen op Matanino.

denze: de knechtjens vielen de vaders te beurt. Zy bewoonen onderaerdsche kuilen uit welke sterke tegenweer doen met pijlen, indien eenig man, buiten de gewoonelijke tijd tot by-slaepen gesteld, dit eiland derft aen-doen. Voorts liep de vloot voor by verscheide andere vruchtbaere eilanden, welke *Colonus* noemde *Montserrato*, *Rodondo*, *sant Martijn*, *sant Cruz*, by d'inwoonders *Ayaya*. Aen dit laetste Eiland vonden dertig *Spanjaerden* vier honden en soo veel vrouwen, die de armen, na de manier van biddende, voorwaerds staken. De dartig verbergden haer in een hinder-laege ten einde eenige der gevluchte *Canibalen* by de kop kreegen: wanneer uit zee haer op-deed een Indiaensch schuitje, met acht mannen en gelijk getal wijven. De hinder-laege deed zein aen 't naeste schip: van welkers boord geswind gemande booten af-staeken. Doch eer sich de Spaensche voor pijlen konden bergen, wierd een dood-geschooten en andere swaer verwond. Een vrou, voor welke alle eerbiedigheids halve neder-boogen, trefte seer gewis. De pijlen, vol weer-haeken, waeren wegens vergif doodelijk. *De Spanjaerden* roeyden ter zijde van 't Indiaensche schuitje diervoegen in, dat het om sloeg. En aldus eindigde de strijd niet; want soo wel vrouwen als mannen swommen en schooten te gelijk. Eindelijk kregenze een ondiepe klip onder de voeten, en te gelijk nieuwe moed; doch de Spaensche met nieuwe hulp uit de vloot gestijft, alle gevangen, uitgezondert de zoon der Koninginne; want die, in de zee-strijd gesneuvelt, was over boord geworpen. De gevangene, voor *Colonus* weder-spoorig getrokken, schuim-bekten van ontembaere verwoedheid. Na *Castilien* zedert overgevoert behielden haer wreede imborst diervoegen, dat den beschouwers een kille schrik om 't hart sloeg. De Spaensche-vloot ondertusschen vervorderde de reis na *Hispaniola*, tusschen verscheide eilanden, welker sommige woest en dorre, andere graesig en boschachtig sich op-deeden. 't Klein vaertuig liep dicht onder de kusten: de swaere schepen hielden dieper zeewaard, dewijl *d'Oceaen* hol schoot, en tegen blinde klippen hemels-hoog brande. 't Eiland *Burichena* noemde *Colonus* na d'apostel *Joannes*. Alhier behoorden ettelijke der verloste vrouwen op *Guadalupe* te huis. Dese wisten soo veel bescheid te geven, dat *Burichena* dicht bewoond was van gast-vrije menschen, dewelke *de Canibalen* aldaer geland, ten weer-wraek, met tanden aen starzen scheurden, wanneer d'overhand kregen: andersints onthieldenze sich van menschen-vleesch. *De Spanjaerden* vonden alleenlijk een groot huis, omset van twaelf andere, alle sonder inwoonders, die met haer koning *Chiastichio* onder de lommer der bosschadjen vertrokken, wanneer de heedste dagen 't land zengden. *Colonus* kreeg kundschap van 't voorverhaelde uit de vier *Indiaenen*, die hy na *Spanje* op d'eerste hertogt voerde, en nu wederom bragt. Voor *Hispaniola* ter reede geloopen, liet een aen land setten, ten einde dese bericht bragt sijns weder-vaerens aen de lar 1sluiden. De drie overige dienden sich van de volgende nacht: sprongen buiten boord: en kregen door swemmen *Hispaniola* onder de voet. Minder swaerigheid maekte *Colonus* in de vlucht deser tolken, dewijl niet twijfelden, of d'acht en dartig *Spanjaerden*, gelaeten op *Hispaniola* souden hem dienst genoeg doen, om met d'eilanders te handelen. Te meer alsoo des konink *Guaccanarilloos* broeder twee goude beelden ten geschenk aen *Colonus* behandigde. Doch dese vond hem schandig bedroogen, en de Spansche besetting binnen 't houte huis tot een toe om hals gebracht. 't Huis lag in asschе. Men loste ettelijke reisen 't geschut, ten einde op sulk teiken te voorschijn quam, indien noch ergens iemand sich had gebergt. Maer niemand donderde ooit op. Want (gelijk namaels bleek) d'inwoonders vermoorden d'acht en dartig *Spanjaerden*, wegens ondraegelijke overlast gepleegt met rooven, maegden-schenden en doodslaen. De gesanten aen *Guaccanarillo*,

Merk-waerdige verrichtingen van Colonus.

Verwoedheid van Indiaenen.

Colonus komt op Hispaniola; vind de Spaensche vermoord;

ten onderſoek des moords afgevaerdigt, bragten beſcheid te rugge: Over 't magtig eiland *Hiſpaniola* heerſchten verſcheide koningen, van welke twee gaende gemaekt door 't gerucht van nieuwe vreemdelingen, met twee heirlegers de vreemdelingen afmaekten. Hy was haer te hulp gekomen; doch bracht niet meer te weeg, dan dat in ſijn been gequetſt wierd: waerom 't beddehield, geplaetſt onder ſeven ſlaep-plaetſen van even ſoo veel by-wijven. *Guaccanarillo* loog te bot: alſoo de mark-graef *Sibilius*, die de bombazijne doeken om 't been oplichte, het minſte lid teeken niet beſpeurde: weſhalven niet getwijfelt wierd, of hy was ſchuldig aen de moord der acht en dartig *Spanjaerden*. Echter verſcheen *Guaccanarillo*, des verſocht, voor *Colonus*, in wiens tegenwoordigheid langwijlige ſpraek hield met een der vrouwen, van 't eiland *ſant Cruz* gelicht. *De Spanjaerden* paſtenze de naem *Catharijn* toe. Deſe ſprong met ſeven maegden, by duiſter over boord, ſwom weinigh minder als een mijl, eer te land geraekte, en aldaer by den koning *Guaccanarillo*, welkers toeleg meer en meer ontdekt wierd door duſdaenige voorval. Weſhalven *Colonus* drie honderd mannen afvaerdigt, beleid by *Melchiorius*, *Hoieda* en *Gorualanus*, om 't eiland te door-ſnuffelen, en byſonder om *Guaccanarillo* elders te vangen. *Melchiorius* ontdekte een wijde rievier, die met ſeer kromme bogten tuſſchen hooge heuvelen, weergalmende van ſingend gevoogelt, in zee viel uit een ruime mond, vergroot door twee ſtroomen, wederzijds invloeyende, tot bequaeme berging voor ſchepen. Alhier ſprongen omtrend honderd gewaepende eilanders te voorſchijn: zy ſchreeuwden, wy zijn geen *Canybalen*, maer *Taynos*, ſoo veel geſegt als edelluiden. *De Spanjaerden* deeden vredens bewijs, op welk *de Taynos* naderden, en haer geruſt hielden. Dicht by ſtond een langwerpig-rond huis: de buiten omtrek maekte twee en dartig groote ſchreeden uit: de verwelfſels waeren konſtig uit veel-vervig ried gevlochten. Rondom ſtonden dartig mindere woningen. *Hoieda* ontdekte een vloet uit hoog gebergt neder geſtort, alwaer d' inwoonders aldus goud raepten: zy groeven een kuil in 't zand ter diepte van een arm; greepen met de ſlinker handeen vuiſt vol zand, en ſochten met de rechter de korrelen gouds: die, ſonder eenige andere moeyte, *den Spanjaerden* toereikten: de meeſte korrelen hadden eens cicers groote, hoewel ook ſommige negen oncen haelden: hoedaenig *Peter Martyr* raedsheer van Kaiſar *Carel* betuigt geſien te hebben in 't Spaenſe hof, door *Colonus* overgevoert. Voorts kreeg hier *Hoieda* bericht, hoe deſe goudſtroom ſijn oorſprong nam in 't rijk, gehoorig onder *Cacicus Caunaboa*, beduidende *een Koning van 't huis des gouds*. Ondertuſſchen verkoos *Colonus* de grond voor een nieuwe ſtad, op een verheeven heuvel, in 't noorden van *Hiſpaniola*. Dicht by den heuvel rijſt een berg, verſchaffende ſteen en kalk: ter andere zijde leid een ruime vlakte, diervoegen vruchtbaer, dat nauwelijx de ſon ſoodaenig landſchap beſchijnt. Deſe vlakte, beſproeit van verſcheide ſtroomen, welker grootſte een veilige haven tegen de wallen der nieuwe ſtad maekt, brengt overvloedig allerlei gewas voort, niet min ſpoedig als ſmaekelijk. Meloenen komen tot volkoomen rijpheid in ſes en dartig dagen, terwe binnen twee maenden. Tweemael 's jaers brengen boomen en planten vruchten voort. 't Zuikerried krijgt eens arms dikte op den vijftienden dag. De wijngaerden draegen overvloedige troſſen in 't tweede jaer. Aen duſdaenig vermaekelijke vlakte bouwde *Colonus* de ſtad *Iſabella*, voorſien van grachten en wallen tegen alle vyandelijke indruck. *Bartholomeus Colonus* wierd tot ſtee voogd geſteld. Ondertuſſchen ging d' Ammirael met vier honderd mannen, om goud-mijnen op te ſoeke. Twee en ſeventig mijl leid de valleye *Cibana* van *Iſabella* af. Soo verre boorde *Colonus* over ſnelle vloeden en hooge bergen. Alhier bouwd hy een ſterkte *ſant Thomas*: en verhandelt voor ſnuiſtery groote

Zijn handel met de koning Guaccanarillo.

Wonderlijk goud raepen.

Deca v. de Orbe Novo.

Colonus bouwt een ſtad.

Wondere vruchtbaerheid der grond aldaer.

groote ſtukken gouds aen d'inwoonders, van welke d'overvloed hadden in haer beecken, wiens ſanden goud wentelden. Voorts beduidenze: hoe, een halve dag reiſens hooger aen, meer en grooter brokken in zaevelachtige aerde gevonden wierden. Weshalven *Luxanus* met eenig volk derwaerds reiſt. Nooyt vermaeckelijker boſſchaedjen en blijder beemden, als door welke derwaerds trok. Het afgemaeide gras voor de paerden wieſch in vier dagen op de bergen hoger dan de langſte terwe. *Colonus*, niet ſonder groote ſchat weder gekeert na *Iſabella*, begaf ſich eerlang met drie jagten ter zee, om nieuwe kuſten te ontdekken. De toeleg gelukte. Hy geraeckt dan voor *Jamaica*, alwaer de eilanders een vinnige kans waegden, ten einde 't landen beletten; doch overwonnen, namen d'aengebooden vriendſchap *der Spanjaerden* aen. Zedert kreegh hy *Cuba* in 't geſicht, lanx welkers ſtranden ſoo lang voer, tot bemerkte een eiland te zijn: eindelijk uitgeſtapt binnen een diepe haven, aen den mond met twee hooge rotſen beſet, vond twee kleine hutjens en overvloedig viſch, nevens twee acht voetige ſlangen, tegen 't vuur aen houte ſpitten braeden. Nergens kond' hy menſchen vernemen. 't Volk met de gebraede viſch verſaedigt liep na het naeſt gelegen boſch, alwaer aen de takken ontelbaere ſlangen by dunne touwen ſlingerden, ſommige waeren de bekken toegebonden, andere de tanden en tong uitgeſcheurt. Terwijl dieper voortgaen, beſchouwen ſchielijk omtrend ſeventig mannen op de top van een hooge rotze. *De Spanjaerden* wenkten en booden geſchenken aen; doch vergeefs. Een eindelijk quam ſchoor-voetende af: tot welken *Didacus Colonus* (in d'eerſte togt by d'ammirael gedaen, van het eiland *Guanahaini*, dicht onder *Cuba* gelegen, na *Spanje* vervoert) toe-riep: ſy behoefden niet te vreeſen: haer ſoud geen leed geſchieden. Aldus bericht komen gelijkelijk af: macken bekend

begeeft zich ter zee, om nieuwe landen te ontdekken.

bekend, hoe door haer koning, die een andere koning ter maeltijd had genoodigt, om vis̃ch te vangen waeren uit gesonden. Bedankten *de Spanjaerden*, datze de slangen, schaerser als de visch te bekomen, en voor de smaeckelijkste lekkerny gehouden, niet hadden opgegeten. *Colonus* vorderde westwaerd sijn togt: ontdekte een vruchtbaere kust, en de mond van een vloed, wiens water siedend heet in zee storte. Weinig verder sag hy visschen op een wonderlijke wijse. De visch *Guaican*, niet ongelijk een ael met buiten gemein groote kop, waer over een vel hangt saks-gewijs, was aen een touw vast: soo haest ergens een schild-padde of eenige visch boven water komt, gevense uit haer schuitjen bot: geswind schiet de *Guaican* als een pijl uit een boog, op de andere toe, en nijptse met 't velletjen over de kop diervougen vast: dat niet los laet, ten sy boven water lucht gewaer werd. *De Spanjaerden* dienden sich ter maeltijd van de smaekelijke vangst: hielden voorts streck ten westen: en liepen voor een onbewoond eiland, vol ganssen, reigers en leelyke honden, die niet baiten. Ondertusschen geraektense tusschen ontelbaere ondiepten: de kielen sleepten over sandige gronden veertig mijlen. 't Water was dik en wit gelijk melk. Eindelijk geraektense wederom in een volle zee, en aan de voet van een hooge berg op *Cuba* te land, alwaer twee fonteinen seer smaekelijk water uit borrelden. Een schutter boschwaerd gestapt, terwijl d'andere de leggers vulden en hout hakten, siet een groot man met een lange witte monnix-rok: achter welken twee andere en voorts noch dartig volgden, even eens gekleed. De schutter vlugt: de getabberde wenkten, hy soude stille staen. *Colonus*, hier af verkundschapt, vaerdigt ettelijke gewaepende na land. Dese vinden aen d'ander zijde der bosschaedje een groote vlakte; doch soo hoog van gras begroeit, dat 't onmogelijk stond door te komen: alsо 't gras meer als eens mans lengte maekte. Des anderen daegs stapten vijf en twintig andere uit, die niet vonden dan voet-stappen van groote beesten en leeuwen, als oock in een bosch trossen druiven, welker ranken door hooge boomen gevlogten hingen. *Colonus* zeilde nog westelijk langs de bogtige stranden van *Cuba*: vond een kust met water overstroomt: aldaer overvloed van peerelmosselen: en sedert't gantsche land vol bergen, welker toppen rookten. In middels wierd de vloot seer geraebrackt door d'ondiepten, waer over de kielen nu en dan stieten. De spijs was beschimmelt. 't Water liep tusschen de reeten in. De nood vorderde de hertogt. De stevens dan omgekeert botsten eerlang tegen schildpadden, met welke de zee gelijk bezaeid lag. *Colonus*, voor 't laetst op *Cuba* uitgestapt, vond een naekt oud man, die aldus hem toe sprak: *Didacus* voornoemd verstond de tael, dewijl met die van *Hispaniola* eenigsints over een quam: andersints was bevonden, dat *Cuba* groote verscheidentheid van spraeken heeft. *Gy hebt*, sprak hy, *tot aller verwondering, dit magtig landschap, uit een andere weereld herkomstig, besigtigt. Ik vermaene u, niemand te beschaedigen; want de zielen der boosdoenders verhuisen na duistere plaetsen: terwijl alle vermaek te wachten staet voor lief-hebbers der gemeine rust.* *Colonus* deed tegen-berigt: hy quam ter wraeke van de moorddaedige *Canibalen*: en om goede *Indiaenen* te beschermen. Op *Hispaniola* gekeert vond alles bijster over-hoop. Van de bestierders binnen *Isabella*, onderling verbittert, waeren de Benictijner monnik *Boilus* en *Peter Margarites* na *Spanje* gekeert, om haer klagten aen 't hof te doen. De bessettelingen hadden goddeloos omgesprongen met d'ingesetenen: maegden-schenden, rooven, moorden ging dagelijx in swang. Weshalven *de Indiaenen* ten weer-wrack alle *Spanjaerden*, soo meenig om een hoek kregen, afmaekten. Ook lag *Caunaboa* rondom de sterkte *sant Thomas*: en hield *Hoieda* streng belegert; maer verkundschap van *Colonus* aenkomst, brak op: en geraekte eerlang in Spaensche handen. Ondertusschen hadden de inwoon-

ders

ontdekt niet sonder vreemde voorvallen Cuba en verscheide andere eilanden.

Groote onlusten op 't eiland Hispaniola.

ders op *Hiſpaniola*'s jaer te vooren de zaey-tijd laeten voor by gaen, en alle eedwaren bedorven, met inſicht, ſich om *der Spanjaerden* quyt te maeken door hongers-nood: welke diervoegen d'overhand nam, alſo haer eigen ſelf niet hadden voorſien, dat binnen weinig maenden vijftig duiſend menſchen by gebrek van levens middelen ſneuvelden. De eilanders bemerkten de miſſlag: te meer nadien *de Spanjaerden* op duſdaenige voet niet konden verdreven worden, als dewelke dagelijx nieuwe huiſen binnen de ſtad *Iſabella* bouwden: de reddeloſe ſchepen vernieuwden en digt onder de goudbergen *Cipangi* op een heuvel, uit welk verſcheide fonteinen borrelden, 't ſlot *Conception* timmerden. Groot voordeel trokken ze door deſe vaſtigheid: werwaerds niet alleen overvloedig amber, barnſteen, vermengt bergwerk uit ſilver en goud, en braſilien-hout; maer ook goud toe-gevoerd wierd: en zy ſouden tienmael meer hebben bekomen, ten zy, tot vadzigheid en welluſt geneegen, den arbeid ſchroomden. Echter bragt de vloot dit jaer boven de twaelf honderd pond gouds na *Spanjen* over. Ondertuſſchen vielen d'inwoonders klagtig by *Colonus* over de Spaenſche ſoldaten, die, onder den dek-mantel van goud te ſoeken, ondraegelijke overlaſt bedreven: weshalven verſochten, dat hy de krijgsknechten binnen haer beſetting wilde houden: zy ſtonden volvaerdig, om alle drie maenden kottoen, amber, braſilien hout, goud, na een geſtelde ſchatting, op te brengen. *Colonus* wiens geſach over ſijn ſoldaeten ſeer klein was, ter oorſaek ſommige moedwillige met de dood had geſtraft, bragt evenwel de voorſlag ſo verre, dat aengenoomen wierd, hoewel ſonder gevolg; want alſo d'eilanders door hongers-nood aemachtig, naeuwelijx 't leven behielden by kruiden en planten, die 't veld of boſſchaedjen leverden, konden de beding-putten niet na-komen. Terwijl dan 't werk aldus bleef ſteeken, ſtapte *Cibauus* broeder des gevangen koninx *Caunaboa* ter been met vijf duiſend man. *De Spanjaerden* trokken hem, geſchaert in vijf ſlag-ordens onder d'oogen; doch alſoo naekt vogt, ſonder ander geweer dan pijlen en knodzen, geraekte na weinig tegenweer door de ruitery verſtrooyt, op de vlucht, en uit de vlucht in ketenen. Een groot deel bergde ſich op ſpitze bergen. Kort na deſe veld-ſlag ontſtond een groot onweder, dier gelijk niemand beleefde. De donder-ſlagen ſloegen hier en daer yſelijke brokken van de bergen af. De wind rukte uit 't ooſten boomen en huiſen 't onderſte boven. Sommige vloogen een ſtuk weegs door de lucht. Drie ſchepen ſlingerden in de haven van nieuwe kabels af, en ſtieten aen ſlarzen. *De Spanjaerden* verwachteden uit een nare duiſternis den jongſten dag. d'Eilanders ſchreven de oorſaek van 't woeden des hemels de Spaenſe godloosheit toe. *Colonus* ſtelde ſedert orde op 't bouwen van twee nieuwe ſchepen: wanneer de zee twee voeten hoog daer *Hiſpaniola* ſtroomde, daer anderſints de ſtranden nooit ſtormen of ebbe of vloed gevoelen. In lentemaend des jaers veertienhonderr vijf en negentig keerde *Colonus* na *Spanje*: alwaer binnen *Medina del Campo* voor 't hof opening doed, wegens de ontdekte landſchappen, 't doot vonnis gevelt over ettelijke *Spanjaerden*, en byſonder d'handel der Benedictiner *Boilus*, die hem uit enkle bitterheid in de miſſe met d'hoſtie voorby ging, terwijl aen andere ſonder onderſcheid toereikte: als ook, hoe ſijn broeder *Bartholomæus* ſeſtig mijlen boven *Iſabella*, niet min diepe als oude putten had gevonden, welker bovenſte gront ſes duiſent ſchreden lang, gezift, overvloedig goud leverde: voorts had hy aldaer 't ſlot *Aurea* geſticht, met kleine moeite binnen drie maenden; want de aerde uit welk 't goud ſochten diende gelijk ten ſtoffe voor drie bolwerken. Maer, ter oorſaek de ſpijs ſchaers om quam, vond ſig benoodſaekt op te kramen: liet tien mannen voor beſetting in de nieuwe ſterkte: ſond drie honderd eilanders met haer opper-hoofd gevankelijk na *Spanje*: bouwt 't ſlot *Dominico* aen de zuid zijde van *Hiſpaniola*: van waer diep landwaerd in-trekt tot de ſtroom *Naiba*. Langs deſe oever had ſich de koning *Beuchio Anacauchoa* tegen *de Naibenſers* neder-geſlaegen

Spanjaerden woeden aldaer ſeer:

haer overwinning.

Schrikkelijk onweder.

Merkwaerdige verrichtingen door Bartholomæus Colonus.

Prachtig inhaelen van een koning op Hiſpaniola.

met een groot heir, om die, nevens andere nabuurige volkeren, onder ſijn gebied te brengen. *Bartholomæus* vordert *Anacauchoa* ſchatting af, 't welk aenſtonds belooft op te brengen: ja hy dankt 't leger af, geleid *Bartholomæus*, dartig mijlen weegs, langs een pad weder-zyds of met hennip bezaid, of met katoen-boomen beplant, na ſijn paleis *Xaragua*, gelegen in 't weſte van *Hiſpaniola*. Niet ſonder merkwaerdige ſtaetſie ging d'intreed toe. Dartig gemaelinnen des konnix hadden de voor-rang: alle moedernaekt, uitgeſondert de ſchaemelheid met een bombazijne kleedje bedekt, droegen lange palm-takken: ſongen niet min vreemd als zy danſten. Achter deſe volgden een merkelijk aental maegden, buiten gemein ſchoon, doch ſonder eenig dekſel. *Bartholomæus Colonus* met *Anacuachoa* binnen 't paleis geſtapt vond een tafel vol allerlei lekkernyen toegediſt, en allenthalven een vriendelijk onthael. Des anderen daegs uit geleid tuſſchen reyen van danſende juffrouwen na een ruime vlakte, ſag onvoorſiens van achter een berg twee heirlegers op malkander los gaen, niet ſonder weder-zijds verlies. Ten zy *Colonus* verſocht had de ſtrydende te ſcheiden, meer bloed was geſtort. En deſe, ettelijke dagen vriendelijk bejegent, keert na de ſchanſen *Iſabella*, *Speranca*, *Catharina*, *ſant Jacob*, *Turrita*, *Conception* en *Dominico*: bevind ſtijf drie honderd *Spanjaerden* uit ſchaersheid van levens-middelen geſneuvelt, behalven meenigte zieken. By ſulk ongemak quam een twede. *Guarionexius*, door de Spaenſche overlaſt lang geringeloort, kreeg vijftien duiſend man by malkander, met welke noch eens een kans wilde waegen tegen *Colonus*. Maer *Colonus* hier af heimelijk verkundſchapt viel de ſaemen-geſwoorene diervoegen onvoorſiens op 't lijf, dat de toeleg te loor liep, en alle de bevel-hebbers in hechtenis geraekten. Om de ingezetenen te verplichten, die haer koning *Guarionexius*

ANGRA o

TERCERA .

nexius verbaeden, liet *Colonus* hem los, ſcherp gewaerſchouwt ſich in 't toekomende voor muitery te wachten. Niet minder quam de ontſlaekte na; want niet langer duldende de mishandelingen die de Spaenſe hopman *Roldanus Ximenez* dagelijx pleegde, nam ſijn toe vlugt tot de woeſte landaerd *Cignanos*, herkomſtig uit *de Canibalen*, neder-geſlagen op ſteile bergen: verſoekt haer byſtand tegen *de Spanjaerden*: krijgt toeſegging en ſoldaten, met welke hy 't land wyd en zyd af-ſtroopt: ſoo menig *Spanjaerd* in handen verviel, diende tot een ſmaekelijk wild-braed. Ondertuſſchen wierp ſich *Ximenes* tot een hoofd op van ſeventig muitelingen, die gelijk raſende bloed-honden d'ingezetene jammerlijk mishandelden. Terwijl alles aldus over hoop lag in 't eiland *Hiſpaniola*, ſtak d'ammirael *Chriſtoffel Colonus* voor de derde reis uit de haven van *Barrameda* met acht zeilen na *Hiſpaniola*, den dartigſte van bloey-maend des jaers veertien honderd acht en negentig. Om de Franſche zee-ſchuimers, die greetig paſten op de Indiſche ſchatten, te mijden, ſette hy ſtreek na *Madera* een vruchtbaer eiland van koorn, wijn, zuiker, waſch en beeſten, tot het jaer veertien honderd twintig onbewoond. Alhier ter reede gelopen, vaerdigde ſes ſchepen voor af na *Hiſpaniola*: hy ſelf volgde met twee zeilen: wend de ſtevens op *de Vlaemſche eilanden* of *Acores*: de eerſte benaeming is ontleend van *de Vlaemingen* eerſte bevolkers, de twee de van de meenigte ſperwers eertijds aldaer gevonden. Voor *Angra* hoofd-ſtad op *Tercera* wierp hy 't anker in de grond. *Tercera* begrijpt ſeſtien mijlen ommegangs, is vol bergen, welker toppen puntsgewijs toe-loopen: uit de reten waſſchen ſchoone wijngaerden: 't vlakke land brengt overvloedig koorn voort; doch kan niet langer als een jaer goed blijven. Door aerd-beeving word de grond meenigwerf geſchud: en uit verſcheide ſulferagtige plaetſen vliegen tuſſchen een dikke ſmook-ſlikkerende vlamme hemelwaerd. Onder de ſtad *Angra* ſpringt een fontein, wiens water 't hout in ſteen verandert. De ſtormen wayen alhier ſo fel, datze de gebouwen niet alleen om verre werpen; maer ſelf yſer en allerlei metſel-werk allenskens ſlyten. Binnen *Angra* onthoud ſich de opper-geſach-hebber over de negen Vlaemſche eilanden. De ſtad rondom beſlooten van ſpitze rotzen, leid na de zee-kant half-maens gewijs, alſoo aen de twee uiterſte einden de bergen *Breſijl* weder-zyds diep in *d'Oceaen* uit-ſteeken. De top ten weſten is voorſien van een hooge zuil: diergelijke ſtaet ook in 't ooſten. Op beide legt geduurig wacht; welker eerſte vijftien mijlen verre de ſchepen uit *Ooſt*- en *Weſt-Indien* ontdekt, d'andere die van *Euroope* zeil-gingen. Als 't vaertuig meer getal dan vijftien uitmaekt, waeyd 't grootſte koninx vaendel boven op de rotze af. Voorts is *Angra* in verſchleide ſtraten geſchikt afgedeelt. De ſtee-voogd en aerdsbiſſchop bewoonen elk een prachtig paleis. Vijf beſiens-waerdige kerken brengen geen klein cieraed toe. De zee valt boven gemein vis-rijk; doch word in de wintermaenden niet gevangen, wegens d'onſtuimige golven. *Chriſtoffel Colonus*, voor *Angra* ververſcht, liep langhs d'Africaenſche kuſt tuſſchen de dartien *Heſperides* door. Onder de middag-lijn door ſtilte en hette diervoegen gequelt, dat 't vaertuig ſcheen te branden: de hoepels ſprongen van de leggers af: 't water liep door 't ruim: ſulx niet dan een gewiſſe dood voor oogen ſag, wegens ondraegelijke hette en dorſt. Acht dagen duurde nu 't ongemak, wanneer de wind uit den zuid-ooſten opſtak, ſulx na 't weſten een groote gang maekte. De laetſte der hooymaend ontdekt hy drie hooge bergen. 't Land genaedert kreeg een aengenaeme reuk van liefelijke bloemen in de neus, en eindelijk een bequaeme haeven. Alhier uitgeſtapt vond bezaeide landen, voetſtappen van vee; doch geen menſchen. Des anderen daegs evenwel komt een ſchuitje met vier en twintig jongelingen uit de wal zeewaerd roeyen. De ammirael wenkte vergeefs aen boord; alſoo dies te harder nae land ſpoeyden,

Colonus keert voor de derde reiſe na Hiſpaniola.

Beſchrijving der ſtad Angra.

ſiende geduurig om met verwondering over de groote ſchepen. Hy gebood dan op trommelen te ſlaen, de trompetten te blaeſen, ten einde haer aldus na ſich lokte. Doch ſy, ſulx opvattende tot een teiken des ſtrijds, vervaerdigen alles tot tegenweer. Ondertuſſchen achter-haelde 't groot Spaenſche ſchip d'Indiaenſche ſchuit, in welke een hoet en andere ſnuiſtery geworpen wierd. De eilanders, hier door verſet, maekten mijnen, als of een verſoek te land toe ſtonden; maer pakten eerlang met de vlucht haer weg. *Colonus* dan vervordert de reis, komt onder *Paria*, alwaer een viſſchers-pink ontdekt. Dit vaertuig was gelaeden met oeſters: welke, wanneer tot ſpijs genuttigt wierden, zijn bevonden vol peerlen te ſteeken. Deſe koſtelijkheid maekte wegens haer overvloed geen waerdije uit. Voor een gebrooken ſchotel en verroeſt mes ruilden *de Spanjaerden* vier lange peerl-ſnoeren. Zedert in de ſtroom *Cumana* ter reede geloopen, kreeg verſcheide naekte mannen aen boord, omhangen met goude armringen en peerlen. Deſe deeden bericht, hoe zy 't goud uit de bergen en ſtroomen verſaemelden, en de peerl-oeſters in de naeſt-gelegene zee viſchten. Eenige *Spanjaerden* wierden aen land heerlijk onthaelt door de koning en des ſelfs ſoon: geleid binnen haer paleis, zijn geplaetſt op banken, konſtig gewrocht uit ebben-hout: geſwind bragten de dienaers allerlei lekkernyen en ſmaekelijke wijn. Maer dewijl de levens-middelen ſchaers omquaemen voor de vlootelingen, en de terwe door vermuſdheid hand over hand bedorf, vond *Colonus* geraedſaemſt den peerl-handel by beter gelegendheid te hervatten. Voort-geſet bevond de zee hoe langer hoe ondieper: ſulx 't jagt naeuwelijx vlot ging. By dit ongemak quam een tweede. *d'Oceaen*, vol gras begroeid, weigerde doortogt: een ſtroom, diep dartig ellen, b[illegible] twintig mijlen, ſtorte uit bogt [illegible] oevers met zulk een drift zeewaerd, dat 't water hemels-hoog ſchuimde. Nooit liep *Colonus* grooter gevaer. Hy ſmijt dieſhalven over ſtaeg: en komt den acht en twintigſte van oogſt-maend des jaers veertien honderd acht en negentig onder *Hiſpaniola* ten anker. 't Lag alhier byſter over hoop. *Roldanus Ximenes* weigerde d'orde van *Chriſtoffel Colonus* te volgen: ſchreef brieven aen de Spaenſche koning, in welke hy den ammirael en ſijn broeder leelijk afmaelde. En deſe ſweegen niet: als die den koning vertoonden de vervloekte ſchelm-ſtukken van ontucht, dieſſtal, moordery en muytery by *Ximenes* gepleegt: verſochten hulp-benden, ten einde de ſchuldige verdiende ſtraf ontfing. Ondertuſſchen waeren *de Ciguanos* van haer bergen met wrede voetſtappen, ſterkſes duiſend mannen, afgeſtapt. *Bartholomæus Colonus* voerde tachentig voet-knechten en weinige ruiters tegen dit leger aen, welker gedaente meer duivelen dan menſchen vertoonde; want alle liepenſe van den hoofd-ſchedel af tot de knyen toe, met ſwarte vlakken geſchildert op de naekte huid: 't hair, in duiſend tuiten geſtrengelt, ſlingerde over de ſchouwders. Soo haeſt *de Spanjaerden* door de ſtroom meinden te waeden, quamenſe uit een naby-gelegen boſſchaedje met yſelijk getier gevloogen: ſchooten duiſenden pijlen, om d'over-togt te beletten. Ten zy *de Spanjaerden* ſich wiſten te bergen achter groote ſchilden, zy hadden meer volk verlooren. Na eenige tegenweer ſetten *de Ciguanos* boſchwaerd. d'Overwinnaers gevolgt kregen aldaer een vinnige neep, alſoo haer de kleederen, ſchilden, hand-buſſen en lange pieken tuſſchen de ruigten onbruikbaer waeren: daer *de Ciguanos* als wilde ſwynen door 't geboomt liepen, en meenig *Spanjaerd* met pijlen velde. Weshalven *Colonus* af-trekt na *Caprono*, alwaer de koning *Maiobanexius* acht duiſend *Ciguanos* by een had. Niet ſonder gevaer en gebrek hardebolde *Colonus* drie maenden achter een, eer ſy *Maiobanexius* t'onder-bragt, ende ſijn land-ſchatting af perſte. De goede dienſten van de gebroeders *Chriſtoffel* en *Bartholomæus* Colo-

Overvloed van peerlen, waer?

Colonus is in groot gevaer.

Roldanus Ximenes veelt veel quaeds uit tegen Colonus.

wonderlijke wilden.

Colonus wierden eindelijk niet wel beloont: alsoo de beschuldigingen des goddeloosen *Ximenes* by 't Spaensche hof geloof verdiende, door opruyen van d'hoovelingen; want verkundschapt wegens de groote schatten in de nieuw-ontdekte landen, jookten ieder om zeerst derwaerds te gaen met eenig opper-bewind, ten einde sich verrykten. En dewijl *Colonus*, aen welk de koning 't hoogste gesach opdroeg, in de weeg stond, moest die man aen kant geholpen. De toeleg gelukte. *Frans Bombadilla* word tot staet-volger van *Colonus* na *Hispaniola* geschikt met vier zeilen. Naeuwelijx aldaer te land gestapt, of hy werpt den ammirael en des selfs broeder, beide aen handen en voeten gekluistert, in twee schepen, die nae *Spanje* af staeken. Alhier ter reede geloopen wierden door 's koninx last ontslaekt, en met statelijk gevolg te hoof geleid: alwaer drie volle jaren sich onthield. Doch alsoo enkel brande, om nieuwe landen te ontdekken, lichte hy den negende van bloey-maend des jaers vijftien honderd en vier, nevens sijn broeder *Bartholomæus*, met vier schepen d'ankers voor *Cadix*. Gelukkig liep de togt af tot *Hispaniola* toe; doch alhier door *Bombadilla* belet aen land te komen, vond zedert d'eilanden *Guanixa* en *Veragua*: beloopen van een schrikkelyke storm verloor twee zeilen: d'andere twee bouwden naeuwer nood zee: de ruimen schommelden vol water. Weshalven te rugge na *Cuba* en *Jamaico* keert, alwaer een groot deel der vlootelingen door ongemak sneuvelden. Hier quam by de wederspannigheid des hopman *Frans Poreſtus*, die sich met een merkelijk aental bootsvolk in geroofde schuitjens *der Indiaenen* na *Hispaniola* begaf. Weshalven d'eilanders, siende *Colonus* nevens weinige uit-geteerde in onmagt leggen, voor-naemen hem te vermoorden: ten welken einde beletten, dat geen versch water of eenige eet-waeren konde bekomen. En 't had gedaen geweest, ten zy sich diende van een aerdige vond: beduidende namentlijk hoe hy een zoon der maen was: indien zy lijf-togt weigerden, de maene soude wraek nemen, en alle verdelgen: ten welken einde morgen avond ten negen uuren aen-nam een bloedige gedaente. Dese menschen, onkundig in 's hemels loop, verwonderden haer, als ter gesceider tijd de verduistering der maen beschouwden: weshalven allerley verversing lieten volgen. Maer *Poreſtus*, die met 't kleine vaartuig geen zee konde bouwen, keerde te rugge, van voornemen sich te dienen van een der schepen, voor *Jamaico* geankert; doch beide waerense weinig te vooren in de grond geslaegen. *Colonus*, hoewel uitermaten verswakt, trekt *Poreſtus* onder de oogen: en krijgt hem, na een bloedig gevegt, gevangen. Doch aldus eindigde de swarigheid niet: ter oorsaek nergens eenig vaertuig te bekomen was, om van *Jamaico* af te geraeken. Eindelijk word hy eens met d'Indische visschers, die aen-naemen den hof-meester *Didacus Mendoza* na 't eiland *Dominica* over te voeren: ten einde aldaer twee schepen huurde; in welke na *Spanje* te rugge mogt keeren. De toeleg gelukte. Doch na weinig dagen uit-rustens aen 't Spaensche hof, wierd *Colonus* overvallen van een swaere siekte: sulx, den achtsten der bloey-maend des jaers vijftien honderd en ses, den geest gaf. Ondertusschen geraekte 't werk op *Hispaniola* hoe langs hoe meer uit de plooy: alsoo *Bombadilla*, met *Ximenes* vereenigt, enkelijk toeleiden, om goud by een te schraepen, niet sonder ondraegelijke quelling der eilanders. De koning *Fardinand*, hier af verkundschapt, vaerdigt derwaerds *Nicolaes Olanda* met dertig zielen. *Olanda* tot onder-koning gekooren liep na veertig dagen voor *Hispaniola* ten anker. Op sijn aenkomst vertrokken *Bombadilla* en *Ximenes*. De schat van tien honderd duisend dukaeten en vier honderd *Spanjaerden* voerden vier en twintig schepen na *Spanje*. Gods wraek volgde de vloot: als welke, eerlang door een yselijke storm beloopen, nooit tyding over-liet, op wat hoogte gebleven is.

Colonus gevangen: word los gelaten:

sijn vierde togt valt ongelukkig uit:

sijn aerdige vond:

strijd met Poreſtus:

sterft.

Togt van Pieter Alfonſus Nignus.

NIgnus, aengeprikkelt door ſommige matrooſen, die met *Colonus* aen de peerl-eilanden waren geweeſt ruſte een ſchip op eigen koſten toe, onder bedingh, volghens 'skoninx orde, dat geen kuſten op vijftig mijlen mogt aendoen, welke *Colonus* bereeds ontdekt had. Doch hield niet minder als ſijn woord; want binnnen de haven *Curiana* geloopen ruilde aldaer tegen ſchellen, naelden, glas en diergelijke ſnuiſtery een groote meenigte peerlen, by de eilanders aen boord gebragt: alſoo *Nignus* ſlechts dartig man had, weshalven ſich in 't eerſt op ſtrand vol volk geengſints betrouwde. Twintig dagen langh duurde de handel. Ondertuſſchen bevond hy d'ingezetene van *Curiana* gaſt-vry en rekkelijk. Sulx eindelijk te land uit-ſtapte en bevond de hutten uit hout getimmert, en met palm-boom bladeren gedekt: langs d'huiſen lagen hooge heuvelen oeſter-ſchelpen, welker viſch ten ſpijs, en peerlen tot cieraed verſtrekten. Anderſints leefden ook by konyen, faſanten, paeuwen, haeſen, duiven, ganſen, end-vogels, harten, wilde ſwynen en brood uit geſtampte wortels gebakken. Voorts vertoond *Curiana* ſeer dichte en hooge boſſchaedjen, uit welcke des nachts een naer gehuil van wild gediert wijd en zijd klinkt. Maer onaengeſien yſelijke beeſten haer tuſſchen 't geboomt onthouden, ſtapten d'inwoonders, ſtout op booghſchieten, 't wild onder d'oogen. Zy ſelf zijn bruinachtig, draegen lang gekruld hair. De tanden maekenze wit met kruid, geduurig tuſſchen de lippen gehouden. De vrouwen paſſen op de land-bouwery: de mannen oefenen ſich in d'oorlog, jaght en danſeryen. Zy houden jaerlijx marcken, werwaerds van alle kanten koop-waeren toe-brengen ten ruiling. De mannelijke roede word beſlooten tuſſen twee ſchelpen. Haer goud komt uit 't landſchap *Cauchieta*, ſes dag reiſens ten weſten van *Curiana* afgelegen. Derwaerds dan wend *Nignus*: en loopt aldaer ter reede den eerſten der ſlagt-maend des jaers vijftien honderd. Onverbaeſt voeren *de Cauchieters* aen boord, en bragten goud, meer-katten, ſchoone papegaeyen en kotoen. De mannen ſcheenen na-yverig over haer vrouwen; want als *een Spanjaerd* eenig vrouw te na quam, ging de man tuſſchen beide ſtaen. Doch *Nignus*, voort-gezeild langs de ſtrand, vond eerlang een volk van wreede inborſt. Twee duiſend in getal vertoonden haer gewaepend, om 't landen te beletten. Weshalven geraedſaemſt over ſtaeg te ſmyten na *Curiana*. Niet lang had *Nignus* die ſtreek gehouden, of verviel onder achtien ſchuitjens *der Canibalen*, die op de menſchen-jagt, volgens gewoonte, gingen. Deſe ſetten los op 't Spaenſche ſchip toe: vallen by alle kanten vinnig aen; doch door 't geſchut verſchrikt, houden af. Een ſchuitje wierd achter-haeld, en in 't ſelve twee mannen: d'andere bergden ſich met ſwemmen. De eene lag aen handen en voeten gekluiſtert: wiſt ſoo veel te beduiden, dat hy des anderen daegs ſoude geſlacht worden, gelijk bereeds geſchied was aen ſijn makkers, met welker vleeſch *de Canibalen* een vroolijke maeltijd gehouden hadden. *Nignus* maekte de gevangene los: gaf hem verlof, om den gevangene *Canibal* nae eigen goed-vinden te handelen. En deſe wierd dier voeghen met ſtokken, ſchoppen, byten, krabben af-geroſcht, dat half dood bleef leggen. Voorts ontdekte *Nignus* op de kuſt *Paria* een wonderlijk zout, welk de zee, onſtuimig over 't vlakke land gerolt, en namaels bedaert, door de ſon maekt. 't Zout moet opgenoomen, eer eenige regen valt; want anderſints ſmelt het, en zijgt in de aerde. By tijds verzaemelt, word hard als ſteen: ſulx uit 't ſelve kannen en potten toe ſtellen, die *de Pariaenen* tegen vreemde koopmanſchap verruilen. *Nignus* voor de tweede reis op *Curiana* uitgeſtapt, ſpeelde aldaer twintigh dagen mooy weder, ge-

Beſchrijving van Curiana, is merkwaerdig.

Gevegt van Nignus met de Canibalen.

Wonderlijk Zout.

gehuisvest by een voornaem edelman, aen wiens deur-styl de kop van *een Canibal* gespykert hing, tot een zege-prael. Hy sag ook, hoe de lijken der voornaeme persoonaedjen over horden en langsaem vuur uit-gespannen, allenskens droogden om bewaerd te worden tot afgodendienst. Een onwaerdeelijke schat peerlen voerde *Nignus* na *Spanje*: wanneer met 't boots-volk over hoop geraekte, ter oorsaek de meeste buit voor sich self weg-stak, en self den koning 't bedonge vijfde deel onthield. Hier over by *Ferdinand de Vega* landvoogd over *Galicien* aengeklaegd, en ter hechtenis besteld, is eindelijk na 't Spaensche hof gesonden, by welker vonnis de peerlen voor prijs verklaert zijn: aengesien *Nignus* de selve geruild had op *Curiana* tegen 's koninx duidelijk verbod: namentlijk, dat niemand op vijstich mijlen naderen mogt de kusten by *Colonus* ontdekt. Doch dewijl sulk bevel doorgaens in de wind geslaegen wierd, ieder jookende na peerlen, sond *Ferdinand* na *Curiana* ettelijke opsienders, die van koninx wegen de peerl-vangst souden gaede slaen. Dese, vergesellschapt met merkelijk aental krijgs-knechten, nevens ses monniken; dwongen seer ongenaedig d'inwoonders tot de visschery van peerlen. d'Overlast liep soo hoog, dat eindelijk in de morgen-stond te samen-rotten, en alle *de Spanjaerden* aen kant hielpen. Na dat over de lijken een wijl tijds gehuppelt hadden, rechtenze van de selve een vrolijke maeltijd toe. Weinige evenwel waeren met een karveel den dans ontsprongen na 't eiland *Dominicus*: welker opper-hoofd *Didacus Colonus*, zoon der beruchte *Christoffel*, aenstonds den hopman *Ocampo* met drie honderd man affschikte na *Curiana*: alwaer sonder iemand te verschoonen neder-hakte soo meenig achterhaelde. Hy scheen enkelijk toe te leggen om 't eiland t'ontvolken, als d'ingezetenen sich op genaede en ongenaede over-gaven. En dewijl haer dienst ten peerl-vangst noodig achte, spaerde d'over-gebleevene: gebood vijf en twintig hutten aen den oever te stichten, welke hy de benaeming *Toledo* toe-paste. Zedert ging de peerl-visschery wederom voort.

Vreemde lijken.

Nignus gevangen.

Wreede handel op Curiana.

Togt van Vincent Agnes Pinzon.

DEn eersten van winter-maend des jaers veertien honderd negen en negentig ging *Pinzon* uit d'haven *Palos* zeil met vier karveelen. Hy voerde, op d'eerste togt die *Colonus* deed, onder des selfs beleid, een schip: sulx groote ervaerendheid had in de zee-vaert. Boven *d'Hesperides* beloopen door een swaere storm, ontdekte ten darden dag een vlakke kust, alwaer uitstapte; doch vond niet als menschen-voetstappen, en des nachts hooge vuuren gestookt na de manier van een neder-geslaegen leger. Met den dageraed trokken veertig *Spanjaerden* derwaerds, tegen welke twee en dartig vervaerlijke mannen pijlen en boog ten stryd bereiden: 't overige heir volgde. *De Spanjaerden* booden vreede aen; doch zy sloegen alle onderhandeling af. Des anderen daegs wierd niet gevonden dan haer voetstappen, eens soo groot als die van een gemein man. Zedert ontdekte *Pinzon* een wyde, doch ondiepe stroom. Alhier geland, ontmoete op een heuvel een sterke trop *Africaenen*. Om tot handel te noodigen, wierp hy haer een schelle toe, en een der wilden hem een klomp gouds: welk als *een Spanjaerd* soude opraepen, vallenze gelijkelijk op den *Spanjaerd* aen. Niet lang had hy sich konnen verdedigen, ten zy hulp kreeg. Hier ontstond dan een heevig gevecht, welk *Pinzon* quam te staen op een merkelijk aental gequesten, acht dooden en een jagt. Soo verwoed vochten *d'Africaenen*, dat den vloot in 't water na-swommen, en een boot weg-sleepten. *Pinzon* verviel eindelijk in een soete zee: bevond d'oorsaek der soetigheid te ontstaen uit de meenigte wyde stroomen, die met sterke drift in *d'Oceaen* vallen uit 't landschap *Mariatambal*. Zedert kreeg hy de kust *Paria* aen boord: en met verwondering een gesicht van

Pinzons wonderlijk gevecht.

van boomen, welke geen feſtien mannen in 't rond konden beſluiten. Tuſſchen dit vreemd geboomte ſag hy immers ſo vreemden viervoetig wanſchepſel. 't Voorſte gedeelte geleek na een vos, 'tachterſte na een aep: de voeten waeren als der menſchen: 't had nacht-uils ooren: onder de buik ſlingerde een vellige ſak, in welk jongen droeg, die niet eer te voorſchijn komen, dan als haer koſt konnen raepen, of om te ſuigen. *Pinzon* vong ſulk een beeſt met drie jongen: de jongen ſtierven op de reis; maer de moeder is levendig binnen *Granada* aen den Spaenſchen koning vertoond. Ses honderd mijlen had hy langs de kuſt *Paria* afgeleid: wanneer een vreeſelijke ſtorm twee karveelen voor ſijn oogen 't onderſte boven keerde, en de derde van 't anker afſloeg: 't vierde ſtampte ook diervoegen, dat de ribben kraekten, en 't water door verſcheide lekken in-gudſde. Weshalven na land om-ſag, ten einde 't leven bergde. Hy was nu met ſijn ſcheeps-volk op 't drooge geraekt; doch geenſints buiten gevaer. alſoo niet dan de dood voor oogen ſag, het zy by gebrek van voedſel, het zy door verwoedheid der inwoonders. Men begon voor te ſlaen een kort einde te maeken met onderling moorden: hoewel andere oordeelden chriſtelijker te zijn, ſich dood te vechten tegen de wilde landzaeten. Terwijl aldus wanhoopig beraedſlaegen, ſtilt de ſtorm: ook quam 't karveel, welk van 't anker ſpilde, wederom te voorſchijn. Ieder hervatte nu moed. *Pinzon* lapte de twee ſchepen, ſoo veel doenelijk was, en liep den laetſten der herfſt-maend op 't jaer vijftien honderd binnen de Spaenſche haven voor *Palos*.

Merkwaerdig beeſt.

Schrickelijke ſtorm.

Togt van Americus Veſputius.

VEſputius Florèntyns edelman voerde vier zeilen, toe-getaekelt op koſten des koninx *Ferdinand*. Den twintigſte der bloei-maend van 't jaer veer-

veertien honderd ſeven en negentig, lichte hy 't anker: ververſchte aen *de Canariſche eilanden*: liet het zedert door-ſtaen tot *Paria* toe: alwaer hy d' inwoonders met ſpiegels, ſpelden, ſchellen en andere ſnuiſtery diervoegen aen ſijn ſnoer kreeg, dat dagelijx goud aen boord bragten. Dit volk gaet moeder-naekt: ſelf de ſchamelheid onbedekt, ſoo wel vrouwen als mannen: haer verve is roſachtig: ſchrappen 't hair des lichaems kael af: op 't hoofd voeden de vrouwen eenig hair: hebben breede en platte aengeſichten, ſulx voor ſoo verre konnen ſchijnen uit *Tattarye* herkomſtig: overtreffen *d' Europeers* verre met loopen en ſwemmen: de wijven ſelf derven twee en drie mijlen ſonder vaertuig of eenig driftig behulp haer in zee begeven. In gewis ſchieten kennenze geen gelijk. De pijlen zijn van ſcherpe vis-beentjens voorſien. Zy gebruiken ook pieken en knodſen. De vrouwen volgen de mannen in d'oorlog, om te draegen alles 't geen ten reis noodig is. En deſe konnen op de ſchouders laſten torzen, veertig ja vijftig mijlen verre, welke geen drie *Spanjaerden* van d' aerde oplichten. Zy erkennen noch opper-hoofd in den ſtrijd, noch in land beſtier. Zy vechten uit ingebooren haet tegen de nabuuren, ten einde wraek nemen wegens haer bloedverwanten, die kampende geſneuveld zijn, of eenige gevangene lanſluiden verloſſen. De ſpraek valt ſacht, tuſſchen de tanden en lippen gemaekt: verſcheelt t' eenemael van de tael der om-leggende volkeren. Wanneer eten, ſitten op de aerde neder: ſlaepende leggen in hang-makken, aen twee ſtijlen vaſt gemaekt: by nacht ſtookenze vuur onder d'hang-makken: boven de ſelve maekenze vaſt vis-wand,

Inwoonders van Paria hoedanig.

haer vreemde zeden.

vis, korven en kalabaſſen. In gevoeg te doen zijnze ſchikkelijk, alſoo elders om een hoeck gaen; maer in tegendeel maekenze haer water, ſoo wel mannen als vrouwen, voor ieders oogen ſonder ſchaemte. De trouw grijpt hier geenſints ſtand. Een man neemt ſoo veel wijven gelijk goedvind, en verlaetze wanneer 't hen belieſt, ſonder de minſte reden te geven. 't Selve recht is ook by de vrouw omtrend den man. Zy baeren ſonder pijn: de kraem-vrouwen ſelf waſchen d'eerſt-gebooren kinderen in de ſtroom, en keeren aenſtonds tot haer gewoonelijken arbeid. Als op haer mannen vergrammen, drijvenze ten wraek de vrucht met vergif af. De huiſen zijn gebouwt gelijk klokken uit hechte balken, boven met palm-boom bladeren gedekt. Sommige maeken ſulk een ruimte uit, dat wooning verſchaffen voor ſes honderd menſchen. Alle ſeven of acht jaer verhuiſenze: ter oorſaek, gelijk voor-geven, de lucht door der menſchen ademen en afgank te mets beſmetting na ſich trekt. De rijkdom beſtaet in veel vervige pluimen en ſnoeren gevlochten uit vis-beentjens, groene en witte ſteentjens, welk cieraed aen 't hooſd, armen, beenen, ooren en koonen dient. Goud en peerlen haelen de minſte prijs op. Geen koopmanſchap word gedreven. De grootſte vriendſchap beſtaet in 't overleveren van wijf of dochter tot by-ſlaepen. De dooden begraevenze in vochtige aerde: plaetſen op 't graf ſpijs en drank. Doch andere onderhouden een andere gewoonte: namentlijk zy vervoeren den kranke in 't naeſt-gelegen boſch: leggen hem neder in een zijde hangmak, tuſſchen twee boomen uitgeſpannen: danſen thans rondom de kranke den gantſchen dag: ſetten by hem broot en water voor vier dagen: en kijken voorts niet meer na hem om. Naeuwelijx iemand of hy ſterft van ongemak: ſoo nochtans eenige wederom ter been geraeken, worden godsdienſtig geeert van de bloedverwanten. Wonderlijke genees-middelen gebruikenze tegen de ziekten. Soo haeſt eenig menſch de koorts krijgt, moet gedompelt in koud water: dan tegen een heet vuur gebaekert; voorts gejaegt, tot ademloos neder-zijgt: en eindelijk te bedde beſteld. Zy laeten bloed, niet in d'armen of op de voet; maer in de lendenen en kuiten. Somtijds vaſtenze vier dagen, om de geſondheid te bewaren. 't Brood beſtaet uit een geſtampte wortel, welke de benaeming draegt van *Jucha*, *chambi* of ook *igname*. Een leeuw kan niet wreeder eenig aes verſcheuren, als zy haer gevangene vyanden. Doch *Veſputius*, ten vollen bericht wegens de gelegendheid van *Paria* licht het anker, geraekt op den feſten dag binnen een bequame haven. Alhier te land geſtapt vond twintig huiſen in 't midden van een meirtjen op dikke paelen gebouwt. Ieder huis had een ophael-brug, over welke zy gingen uit 't eene huis tot het ander. Soo haeſt d'inwoonders *de Spanjaerden* gewaer wierden trokkenze de bruggen op door verbaeſtheid. Ondertuſſchen naderden twaelf ſchuitjens, uit een boom geholt, na de Spaenſche ſchepen: de roeyers verwondert over der ſelve groote, dorſten, hoewel gewenkt, niet aen boord komen; maer vluchten tot een hoog gebergte: ſoo nochtans dat bewijs gaven van weder komſt, gelijk dan ook weder-keerden met feſtien jonge dochters, van welke vier in een Spaenſche boot over-ſetten. Zy ſelf roeyden tuſſchen de ſchepen van d'eene boord tot de andere: bebetoonden allenthalven een minſaeme vriendelijkheid: wanneer onvoorſiens een groote trop oude wijven na ſtrand vloogen, die 't hair uit 't hoofd rukten, en yſelijk miſbaer maekten, hoedaenig de uitterſte nood den menſch gemeinelijk afperſt. Op dit geſchreeuw ſprongen de vier Indiaenſche dochters buiten boord: de mannen dreven een jagt pijlen uit de ſchuitjens na de ſchepen: ja ſommige ſwom-

Een ſeer vreemd dorp op paelen gebouwt.

Wonderlijk gevecht.

swommen met knodsen onder water, welke schielijk boven staken, en sloegen de na-sleepende booten aen starzen. *De Spanjaerden*, dienden sich van 't geschut: waer door de drang der aenvallers dapper dunde: sulx eindelijk na 't land de vlucht namen. Vijf wierden achterhaeld.

Vesputius vond ongeraden by dit ongast-vry volk langer te vertoeven. Na tachentig mijlen langs de wal gehouden had, liep binnen een bequaeme haven. De strand stond gepropt met menschen, die alle eerlang sich bergden binnen een na-bygelegen bosschaedje.

Slangen wonderlijcken spijse bereid.

De Spanjaerden wierden in verwondering weg-gerukt, wanneer in de hutten vonden een meenighte slangen, roosterende aen spitten tegen 't vuur: onder alle hing een gevleugelde, en een andere, wiens bek toe-gebonden was met touwen gevlochten uit boom-basten, draeide d'oogen gantsch vervaerlijk. Zy lieten eenige snuistery binnen de hutten leggen, ten einde door sulk lok-aes den gevluchte tot gemeinsaeme onder-handeling noodigden.

De vond gelukte; want des anderen daegs quamen *d'Americaenen* onbeschroomt aen boord: versochten haer gast-vryheid mogten betoonen aen *de Spanjaerden*, indien met haer beliefden te trekken drie dagh-reisens landwaerd in: alsoo slechts alhier by de zee-kant voor een tijt hutten op-sloegen om te visschen.

Markwaerdig onthael gedaen aen drie en twintig Spanjaerden.

Drie en twintigh stoute gasten, wel gewaepend, bestonden de togt te waegen. Dese over bergen, dalen en stroomen gereist, quamen eindelijk in een dorp bestaende uit negen huisen; doch gepropt met inwoonders. Wonderlijk ging 't onthael toe. Men danste, song, sprong, tierde, schreyde rondom de vreemdelingen. Ieder bood sijn vrouwen en dochters aen tot vleeschelijke vermenging. Ondertusschen groeide 't getal der bekijkers hand over hand, uit d'omleggende gewesten derwaerds toe-gevloeyd: versoekende zy *de Spanjaerden* t' haeren huisen mogten onthaelen. En dese lieten sich geseggen. Negen dagen brachtenze over met smullen, dansen en by-slaepen. Afgemat keerden weder na de vloot, langs een weg van twintig mijlen, niet sonder gesel schap van meer als duisend *Americaenen*, draegende elk om zeerst geschenken voor d'ammirael *Vesputius*. Alle quamenze binnen boord; doch sprongen gelijkelijk in 't water, en dompelden onder, wanneer 't geschut afging. Doch onderricht, hoe sulke donder-slaegen uit den hemel af-bragten tot vernieling der vyanden, bezaedighden een weinigh: noemden *de Spanjaerden Charabi*, soo veel als *wijse mannen*. Dit land, in *de Mexicaensche inham*, geleegen op drie en twintig graeden ten noorden, liet *Vesputius* aen stuurboord leggen: voer lanx bogtige kusten acht honderd en sestig mijlen, nooit buiten 't gesicht der selve: en sette eindelijk binnen een haeven, wiens gelijk nooit beschouwde. Alhier bragt hy een maend soek met 't herstellen van de gekrenkte schepen, waer toe d'inwoonders een behulpsaeme hand leenden. En dese klaegden bitterlijk, hoe jaerlijx een wreede landaerd herwaerds over-scheepte, uit een eiland honderd mijlen af gelegen. Dit volk hield buiten gemein verschrikkelijk huis: slagten, na gevoelige pyniging, al wat achterhaelde, sonder zuigelingen te verschoonen. Weshalven versochten bystand tot weer-wraek: zy wilden de vloot met schuitjens volgen.

Vesputius nam aen de uitroeying van soodaenige bloed-dorstige menschen: en ten bewijs, dat sijn woord soude stand doen, konden seven in canooen, tot getuigen en weg-wijsers, nevens hem onder zeil gaen. Op den sevenden dagh liepenze voor 't eiland *Hy* ter reede.

Wreede strijd met de Canibalen

Alhier stond de strand beset met naekte mannen, welker lichaemen, sterk en in een gedrongen, allerlei verven en veel-vervige pluimaedjen om d'armen, beenen en 't hoofd vertoonden. Zy droegen niet alleen pijl, boog en piek; maer ook groote vierkantige schilden. Soo haest doel raemen konden, schooten een ontelbaere jagt-pijlen op de naderende Spaensche booten. Ondertusschen voer *Vesputius* met de karveelen dicht onder de strand: gaf vuur met schroot uit 't geschut: sulx eerlang een groote moord aen rechte. Twee en veertig *Spanjaerden* evenwel te land gesprongen vonden haer niet weinig benard. *De Canibalen*, op 't getoet van hoornen te zaemen gedromt, drongen tegen de kogels in, en geraekten hand-gemein: ten zy *de Spanjaerden* door hulp-benden gestijft wierden, hadden te kort geschooten. Twee uuren hing de zegen twijfelachtig: thans namen *de Canibalen* de vlucht. Des anderen daegs wierd de strijd hervat, met geen minder geluk voor *de Spanjaerden*, dewelke de vyanden verjoegen, haer dorpen en schuyten in koolen setten, twee honderd twee en twintig gevangene na *Spanje* afvoerden: alwaer den vijftiende van Wijnmaend des jaers veertien honderd acht en negentig ten anker liepen.

Tweede togt van Vesputius.

Kleine rust genoot *Vesputius*: als die nauwelijx seven maenden te land bleef, wanneer 't bewind kreeg over ses zeilen, met welke van *Cadiz* zeewaerd stak. Verversht aen *de Canarische eilanden*, wend de stevens zuidelijk. Zedert vijf-hondert mijl gevordert, ontdekt een verdronken land, met swaere stroomen bespoelt en hooge boomen beset. Nergens deeden sich op voet stappen van menschelijke bewooning. Eerlang voor een eiland vervallen, kreeg een schuit en twee gevangenen, welker mannelijkheid even te vooren was afgesneden, geschikt ter slagting by *de Canibalen*, die alle onderhandeling afsloegen. Weshalven tachentig mijl voortset onder een onbekend eiland, alwaer eenig goud ruilde, en vijf-hondert peerlen voor een schelle: de peerlen vielen wel aldaer niet; doch zy roofdenze, gelijk beduiden, van haer vyanden westwaerd af-gelegen, die overvloed hadden deser kostelijkheid. Weinig gedenkwaerdig viel op de togt voor. Alleenlijk dienen aengeteikent de woeste zeden van een beestachtig volk op een schrael eiland. Om de hals hingen twee uitgeholde kawoerden, d'een vol witte gestampte wortels, d'andere vol gras. Zy propten de mond met gras, en herkaeuwden gelijk de koeyen: staeken een stokjen, door speeksel nat gemaekt, in de gestampte wortels, en dese op die wijse in de mond: t'zamen geknaeuwt haelden 't uit de mond, en bestrooyden 't geknaeuwde met de geseide wortels: sulx herhaeldenze ten verscheide reisen, eer den spijs door-slikten. Nergens was versch water te bekomen, dan 't geen uit den daeuw vergadert wierd in groote bladeren, niet ongelijk d'esels-ooren. Nergens eenige wooningen: zy behielpen haer onder dichte boomen, met gedroogde visschen. Voort verdient het aengeteikent, hoe *Vesputius* een na-bygelegen eiland ontdekte, alwaer reusen-voetstappen vond. Negen *Spanjaerden*, een mijl landwaerd in gestapt, sagen in een ruime valleye vijf groote hutten, en binnen de selve twee oude wijven en drie jonge-dochters, ieder eens soo lang als een gemein man. De oude vrouwen noodigden *de Spaniaerden* ten eten: en dese saten nu ter aerde neder, spijs nuttigende: beraedslaegden, hoe een der reusinnen mogten na *Spanje* vervoeren, om voor geld te laeten kijken: wanneer ses en dartig reusen op slag quamen. Nooit yselijker menschen besichtigde de son. *Den Spanjaerden* reesen d'haiten te bergen. Ieder reus droeg een boog, pijlen en knodsen. Met woest gedruisch binnen gestapt, stonden verset over de negen vreemdelingen: hadden 't onderling seer drok. Goed raed was hier duur voor *de Spanjaerden*. Sommige oordeelden geraedsaemst de vuur-roers te losse, en tusschen de damp over de gevelde lijken te ontsnappen. Andere oordeelen, sich te

Wonderzeden van een beestachtig volk.

Vreemde voorval van negen Spanjaerden tegen eetelijke groote reusen.

AMERICUS VESPUTIUS

te dienen van minſaeme bejeegening, verre 't gevoegelijkſt. Die voorſlag wierd gevolgt. Soo haeſt buiten d'hutte traden, volgden de reuſen op een ſteen-worp, en voegden haer ſnelder of langſaemer gang na 't gaen *der Spanjaerden*. Deſe geraekten eindelijk aen ſtrand, en van ſtrand in de boot. Naeuwelijx ſtaekenze af, of de reuſen vloogen toe, ſchooten vinnig, ſwommen de ſchuit achter na; doch verſchrikt door de ſlag van twee geloſte ſtukken geſchut, keerden landwaerd, en bergden ſich op 't naeſt gebergte. *Veſputius* begon eindelijk te denken op de hertogt, alſoo de levens-middelen ſchaers om-quamen; de vlootelingen magteloos geroeſtert een geheel jaer onder de heete middag-lijn. Hy wend dan de ſtevens t'huiſwaerd: dreef in de wederomreis een voordeelige handel met ſchellen en glaeſen tegen duiſend mark peerlen. De inwoonders vereerden hem ettelijke oeſters, welker ſommige honderd en dartig peerlen, andere meer, andere minder, tuſſchen de ſchelpen beſlooten. Wanneer haer volkoomen waſdom hebben vallenze van ſelf uit de ſchelpen: die vaſt hangen vergaen te mets. Den tiende der Wijn-maend quam de vloot behouden voor *Cadiz* ten anker. Zedert ſloeg *Veſputius* hem neder binnen *Sivilien*; doch wierd eerlang ontbooden na *Lisbon* door de Portugeeſche koning *Emmanuel*, om met drie ſchepen nieuwe kuſten op te ſoeken. Tuſſchen *de Canariſche eilanden* en *Africa* zeildenze door ſoo veel viſch, niet ongelijk een braeſem, dat binnen een uur de booten by na vol ſchepten. Deſe viſch heeft ronde dunne ſchubben, ſcherpe tanden, ſteenen in de herſenen, een hoekig hart, een blaes vol wind, roode ſtaert en vinnen: aeſt op zee kroos, garnaet en oeſters: is ſeer ſmaekelijk. Vijf graeden bezuiden de middag-lijn vond hy een groote trop naekte menſchen boven op een hooge rotze, wenkende *de Spanjaerden* by haer. Twee verſtouten ſich derwaerts te gaen, onder beding van weder te keeren na vijf dagen. Middelerwijl quamen ettelijke vrouwen, verſoekende te handelen; doch dewijl haer ſchroomachtig toonden, trad een ongewaepende jongeling onder den hoop toe. Ieder beſchouwde hem met ſonderlinge verbaeſtheid: wanneer een oude vrouw met een knodze van den berg afliep, en den jongeling diervoegen trefte, dat dood ter aerde viel. Men ſleepte aenſtonds den vermoorde by de beenen ten berg op: alwaer aen ſtukken gekapt, voor 't vuur gebraden en opgegeten is. Zy toonden voorts aen *de Spanjaerden*, hoe d'andere even ſoo aen kant waeren geraekt. Op ſtrand ſtonden de mannen, ſchooten vinnig met pijlen. 't Geraedſaemſt, het anker te lichten. Honderd en vijftig mijlen voort geſet, geraekte voor *de Breſilſche kuſt*: voer zedert langs de wal zuidelijk aen, tot op twee en vijftig graeden. Drie *Breſiliaenen* quamen gewillig over, om na *Portugal* te trekken. Doch 't weder verergerde hand over hand: de koude neep onlijdelijk: de ſtormen verhieven de golven hemelshoog. *Veſputius* dieshalven laet de kuſt *der Patagones* en de ſtraet, naemals na *Magellanes* genoemt, achter uit leggen: verbrande voor d'uithoek *Sierra Leona* een ſchip: en bragt twee behouden tot *Lisbon* aen. De vierde togt van *Veſputius* viel op 't jaer vijftien hondert en drie voor, den tiende van Bloey-maend. Met ſes zeilen wend hy de ſtevens na *Sierra Leona*: genaedert voor de kuſt konde deſelve niet aen-doen, wegens d'harde ſtorm. Drie graeden buiten den middag-lijn vertoonde haer een hoog eiland, lang twee mijlen, en een breed; doch onbewoond. 't Grootſte ſchip, groot drie honderd laſt ſtiet alhier tegen een klip aen ſtarzen; ſulx niet gebergt wierd als 't ſcheeps volk. *Veſputius*, met een boot na land geroeyd, vond een bequaeme haeven, overvloed van ſmaekelijk water, hooge boomen, groote muiſen, twee-ſtaertige hagediſſen, meir-ſpinnen en afſchouwelijke draeken. De draken hebben een ſpitſe kop, ronde vuurige oogen, een wijde bek, vlerken niet ongelijk de vleer-muiſen, een geſpik-

Beſchryving der peerl-oeſters.

Derde togt van Veſputius.

Wreede daed van Indiaenſche vrouwen.

Vierde togt van Veſputius.

Meir-ſpinnen en draeken.

kelde borſt, gekrulde ſtaert, een paers-blaeuwe rugge, twee driekantige quappen onder den buik. Niet min vreemd is de mee-meir-ſpinne, door harde pooten uit-ſteekende boven de tanden, twee lange ſchaeren, een dubbelde buik; tuſſchen 't hoofd en buik leid een ſwart nat, met welk 't water donker maekt, wanneer iemand hem vangen wil: by nacht geeft hy ſchijnſel: aeſt op viſch. Wanneer voort-teelen omhelſen 't manneken en wijfjen malkander: 't wijfje leid witte eyeren, niet ongelijk den haegel: wanneer 't wijfjen in nood is komt haer 't manneken te hulp; doch 't wijfje verlaet 't manneken. Drie honderd mijlen lag nu dit verlaeten eiland achter uit, wanneer *Veſputius* binnen een bequaeme haeven liep, welken hy de naem *Aller Heiligen Abdy* toe-paſte. Twee maenden wacht hy alhier na de afgedwaelde zeilen; doch vergeefs. Vervordert dieshalven ſijn reis: loopt tuſſchen *de Abrolhos* in de ſtroom *Curubabo*: bouwd alhier een ſlot: voorſiet het met vier en twintig man, twaelf ſtukken geſchut en levens-middelen voor ſes maenden. Vijf maenden ſpilde *Veſputius* aen de timmering der ſterkte: wanneer t' huiſwaerd voerde een ſchip vollaeden met Breſilien-hout. Soo haeſt buiten aller verwachting *Lisbon* naderde, liep hem de gantſche ſtad te gemoed. En dit is *Americus Veſputius*, na wien *de Nieuwe Wereld* als noch *America* genaemt word.

Togt van Alphonſus Fogeda, Diego Nicueſa, Anciſus en Roderik Colmenares.

Americus Veſputius was naeuwelijx uit-geruſt binnen *Lisbon*: wanneer *Fogeda* met drie honderd man uit *Beata*, voornaemſte haven van *Hiſpaniola* over-ſcheepte na 't eiland *Codego*, bewoond by naekte menſchen; doch boven maeten ſchoon en

en ervaeren in boog-schieten. Alhier vond hy een wonderlijke boom: dese draegt smaekelijke appelen voor de tong, doodelijk voor den mensche: die onder desselven schaduwe slaept, verliest verstand en gesicht: en komt niet tot sijn voorige stand, ten zy een langwijlige slaep op-neemt. *Fogeda* overviel op *Codego* een arm zee-dorp. Sonder eenige genaede woede de wreedheid. Weinige ontsnapte na een hoofd-plaets, drie mijl landwaerd in gelegen. Derwaers rukt d'overwinnaer; maer word soo raeuw onthaelt, dat seventig *Spanjaerden* aen vergiftige pijlen sneuvelden: d'overige bragten naeuwer nood 't leven af. Eerlang echter hervatten de overwonne haer kans: soo haest gestijft waeren door seven honderd vijf en tachentig krijgs-knechten, die *Nicueſa* ten rug-steun aenbragt. Met de tweede nacht waek omringdenze d'hoofd-plaets op *Codego*: staeken de huisen over d'honderd in brand: te gelijk ging de vlam en 't gekerm aller wegen aen. Die 't vuur ontvlooden sneuvelden aen kogels of swaerden. Van stijf duisend menschen wierden slechts weinige jongens verschoont: ten einde *Fogeda* vernam na de toestand der gesneuvelde en gevangene *Spanjaerden*. De jongens deeden bericht: hoe sich d'overwinnaers, volgens gewoonte, ter maeltijd gedient hadden van dooden en gevangenen, alle aen 't vuur ten spijse toe bereid. Uit de verbrande asen groef *Nicueſa* eenig goud. En dese had last gelaeten aen *Anciſus* schout op *Hiſpaniola*: hy soude met een schip vol leeftogt voor 't leger volgen na *Codego*. Maer dewijl door ongelegendheid langer te rugge bleef, stierven *de Spanjaerden* van honger: sulx de drie honderd man, die *Fogeda* uit *Hiſpaniola* voerde, tot sestig versmolt. En dese was bereeds afgescheept na *Hiſpaniola* wanneer *Anciſus* in *Codegoos* haven ten anker liep: en sommig volk te land wierp, om de boot te verlappen, en versch water aen boord te brengen. Terwijl dit werk by d'hand hebben, omringen haer d'inwoonders. Drie dagen sagenze op malkander, sonder aenval of tegenweer. Ten laetsten ging *een Spanjaerd*, niet onkundig in *de Codegoſche tael*, water scheppen. Geswind wierd hy beset; doch voor een kleine tijd; want soo haest uit hem verstonden, hoe hy van *Fogedas* of *Nicueſas* volk niet was, die onlanx een groote moord aenrechteden, trokkenze af: te meer alsoo dreigde, hoe *Anciſus* wraek soude nemen, indien zy seitelijkheid tegen iemand *der Spanjaerden* pleegden. Aldus gestild bragten allerlei lijftogt aen boord. *Anciſus* ondertusschen verzeilt na 't vaste land *Vraba*, en in de mond van d'haven aldaer sijn schip op een droogte. Ter naeuwer nood bragten de boots-gesellen 't bloote lijf af met weinig geweer. Ten zy de boomen voort bragten een soort van peersiken en karsen, en 't bosch wilde swijnen, d'honger had alle verteerd. Doch hoewel by sulck voedsel 't leven behielden, waerenze echter des levens niet zeker: als die onder woeste menschen, door schip breuk uit-geworpen, moesten swerven. Enwaerlijk zy hadden met mannen te doen. *Anciſus* voerde honderd man landwaerd in. Tegen dese trop vielen drie *Vrabaeners* uit, en door-schooten verscheide *Spanjaerden*: dewelke eindelijk op d'oever der stroom *Darien* halte hielden. Herwaerds quamen ook de Spaensche sloepen van 't gebleven schip. Terwijl beraedslaegt word, hoe gevoegelijkst na *Hiſpaniola* souden over-schepen, rotten d'inwoonders, tot vijf honderd toe, te zamen: na een schip gevecht keerdenze de rug. *Anciſus* volgt, en vind binnen een dicht riet bosch een groote schat goud. Ondertusschen sette *Nicueſa* na 't goud-rijke *Veragua* met drie schepen: twee dwaelden van hem af, beleid by *Lupus de Olano* en *Peter Umbria Olano* brak in de stroom *Veragua*, na welke 't eiland de naem draegt, sijn schip: en bouwde een nieuwe karveel. *Umbria* bleef tusschen de klippen. En niet min ongelukkig voer *Nicueſa*, wiens vaertuig omsloeg: hy geraekte met weinige op *Veragua* te land: doolde in d'uiterste ellende langs

Wonderlijke boom op Codego.

Fogedaes wreedheid en nederlaeg.

Anciſus geraekt uit een wonderlijk gevaer.

Honger-nood.

Vreemde verval.

langs een onbewoonde ſtrand ſeventig dagen: hield het naeuwer nood ter been met wilde wortelen. Eindelijk geraekt by *Olano*, en ſet hem gevangen; ter oorſaek ſich opper-bewind aenmaetigde. Terwijl aldus over hoop lagen, nam d'honger diervoegen onder *de Spanjaerden* toe, dat kracht en verſtand verlooren: ſulx niemand belul had, om de wapenen te voeren. De inwoonders door griefden met vergiftige pijlen d'uit-geteerde na welgevallen. Van ſeven honderd vijf en tachentig ſchoten naeuwelijx negentig over. En even ſoo verwerd ſtonden de zaeken met *Anciſus*, tegen welken ſich *Vaſchus Nunnez* ten geſach hebber op *Vraba* op wierp. 't Stond geſchaepen tot een jammerlijk bloedbad: wanneer *Colmenares*, uit *Hiſpaniola* met levens-middelen afgeſtooken, den vijftiende der Wijnmand des jaers vijftien honderd en tien aldaer aen-quam. Drie en twintig dagen zukkelde hy op zee. Binnen de ſtroom *Gaira* gelopen, ten einde ſich van verſch water voorſag, liet ſeven en veertig man in de loop; want, terwijl de leggers vullen, vallen ſeven honderd inwoonders uit: en treften met een jagt vergiftige pijlen diervoegen, dat niemand ongequetſt bleef, en geen gequetſte by 't leven. *Colmenares* quam ter rechter tijd by 't overgebleven volk onder *Anciſus*, alſoo in d'uiterſte nood ſaten, door gebrek van voedſel. Onaengeſien ſulk ongemak, waerenze onderling verdeelt wegens d'heerſchappy. Om de twiſt by te leggen, wierd by de voornaemſte geraedſaemſt gevonden 't opper-hoofd *Nicueſa* op te ſoeken: welken *Colmenares* eindelijk vind, beſig met 't bouwen van een toorn tegen vyandlijke indruk op d'uithoek *Mormor*. Sijn magtig heir was verſmolten door honger en vergiftige pijlen tot ſeſtig weerlooſe mannen. Alle, in *Colmenares* vaertuig over-geſtapt, wierden door *Nunnez* belet te landen. Weshalven *Nicueſa* ſich benoodſaekt vind door te laeten ſtaen na *Hiſpaniola*, hoewel in een onbequaem vaertuig, van welk nooit tijding quam, waer gebleven is. *Nunnez* had nu d'handen ruim, ontſlaegen van *Nicueſa*; doch geen voorraed meer. De naeſte weg, op den roof te leven. *Careta* koning over *Coiba* moeſt 't eerſt ontgelden. *Nunnez* dan neemt hem gevangen, en alle eedwaeren en ſchatten, die hy bekoomen konde. Niet lang ſtrekte de ſpijs. Tegen *Careta* lag voor lang de koning *Poncha* over hoop. *Nunnez* dient hem ſelfs hier af: ontſlaekt *Careta*: en valt, door hem geſtijft met hulpbenden, *Poncha* op 't lijf. Deſe gaf ſich ter vlucht, en alles ten beſten. De koning *Comogrus*, door duſdaenige voorval verſchrikt, bood vriendelijk den vrede aen. *Nunnez*, derwaerds verreiſt, is heerlijk onthaelt binnen 't paleis van *Comogrus*. Dit, lang honderd en vijftig en breed tachentig ſchreeden, beſtond uit hecht gevlochte balken, beleid met ſteene vloeren, boven verwulfd. De kelder lag vol wijn, geperſt van de wortelen *jucca*, *ages* en *mais*. De binnenſte vertrek-kamer hing met lijken, over langſaem vuur gedroogt, aen bombaſijne touwen. De lijken waeren de vader, groot-vader, over-groot-vader en andere van *Comogrus* bloed, voor vier honderd jaer overleeden: ieder met peerlen, goud en kotoene kleden meer of min gepronkt, na dat meer of min in d'oorlog verrichten. Ondertuſſchen joeg een ſtorm met donder en blixem de zee over 't land, ſulx 't gezaeide verſtikte. Hier uit ontſtond ſwaere hongers-nood. *De Spanjaerden*, die ſich neder-ſloegen by de ſtroom *Darien* op *Vraba*, kregen geen toevoer uit *Hiſpaniola*. Zy hadden de nabuurige koningen d'huit afgeſtroopt: by de ſelve was niet te haelen. *Nunnez* dieshalven vaert dartig mijl de ſtroom op: beroofd 't dorp, over welk *Dabaiba* koning ſtond: hy vond wel een onwaerdeerlijke ſchat goud; doch weinig eedwaeren, en overvloedig vleer-muiſen, grooter als tortel-duiven: haer beet was doodelijk, ten zy met zout-water aenſtonds wierd gevreven, volgens be-

Togt van Colmenares.

vreemde handel met hem.

Markwaerdig paleis van den Koning Comogrus.

Verrichting van Nunnez:

Unable to display this page

Unable to display this page

en slag der vuur-roers, schetterende tusschen de valleyen. Voorts volbragten d'honden 't werk: beten de vluchtende stukken vleesch uit het lijf. Na de strijd bood d' overwinnaer vrede aen: welke bekrachtigd wierd door groote schenkaedjen goud. Zedert hield *Chiapes* den Spaenschen hopman *Nunnez* gesellschap: trok met hem over een wijde stroom na den landvorst *Coquera*, wiens heir eerlang verstoof; doch de vriendschap is haest gemaekt, mits *Coquera* goud beschafte. Een groote inham, sich krommende sestig mijlen, dien *Nunnez* de benaeming *sant Michiel* toepaste, leid vol eilanden en gevaerlijke rotzen. *Nunnez*, hoewel door *Chiapes* afgeraden, alsoo *de zuid-zee* toenmaels de drie laetste maenden des jaers achter een soo hol schoot, dat geen vaertuig op 't water harden konde, begeeft sich in negen Indiaensche schuitjens met tachentig man van strand. Hemels-hoog resen de golven: sulx ter naeuwer nood aen een onbewoond eiland geraekte. Terwijl alhier vernacht, liep 't y soo hard op, volgens d'eigenschap *der zuid zee*, dat 't eiland de verheevenste grond onder-haelde. Ieder vond genoeg te doen, ten einde niet weg spoelde. De dag ondekte een tweede ongemak; want d'Indiaensche schuitjens, hoewel uit een boom gehakt, waeren vol gaten en zand, of aen stukken geslaegen. Men keerde dieshalven te rugge, uitgemergelt door honger, tusschen yselijk loeyen der baren, terwijl ebben en vloeyen. Zedert kreeg *Nunnez* den koning *Tumaccus* onder de knie, dese, in een veld-slag overwonnen, maekte vrede met kostelijke schenkaedjen van goud en peerlen. Hy wees ook een eiland, welkers rotzen op 't vaste land gesien wierden, soo peerl-rijk, dat nergens of meer of schoonder te vinden waren; doch de koning aldaer was boven gemein magtig: jaerlijx quam hy over by bezaedigt weder, niet sonder bloedige voet-stappen. *Nunnez* wilde aenstonds derwaerds schepen, onaengesien, in 't midden der slagt-maend, de zuid-ooste wind sulk een holle *Oceaen* maekte, die boomen en stukken van bergen af-sloeg. 't Onweder was te schrikkelijker door weerlichten en sware donder-slagen. Des nachts neep de koude: over dag bleef de hette lastig. Vergeefs onderstond *Nunnez* de togt benoodsaekt uit te stellen tot bezaedigder tijd. Eer hy d'hertred nam na d'achter-gelaetene aen de stroom *Darien* op de vaste kust *Vraba*, besigtigde de peerl-vangst. *Chiapes* gelaste dartig duikers peel-oesters te visschen. Binnen weinig dagen bragtenze ses groote sakken vol van middelbare slag; want dewijl de zee te hol schoot, volgens 't gewoonelijke gety des jaers, dorsten na de beste, die dieper zeewaerd leggen, niet duiken. *Nunnez* liet de zieken en afgematten by *Chiapes*: trok langs een andere weg, als quam. Over een sware stroom geset, wort verwellekomt door de vorst *Teaocha*. Dese voorsag hem van goud, peerlen, reis-kost en leids-luiden, die te gelijk de pakkaedje droegen. *Pacra* een overlastig buurman voor alle omleggende volkeren, soo haest de komst van *Nunnez* vernam, begaf sich op de vlucht. Doch, door dreigementen verschrikt, quam nevens drie land-vorsten te voorschijn. Geen ongeschikter wanschepsel beschouwde de sonne. Nauwelijx iets, 't welk na een mensch geleek. De gidzen, by *Teaocha* verschaft, eischten hem ter straf, wegens sijn schelm-stukken lang gepleegt. 't Versoek is ingewilligt. Hy word dan levendig van de Spaensche honden verscheurt, nevens de drie land-vorsten. Ondertusschen liepen *de Spanjaerden* levens-gevaer, door dien in die woeste wildernissen geen water te vinden was. Binnen een kreupelbosch lag een beekje; doch niemand *der Americanen* dorst derwaerds naderen, uit vrees voor de tijgers en ander wild gediert. Zy verhaelden, hoe de tijgers by nacht meenig mensch uit de hutten rukten, indien de deur niet vast sloot. *Joan Ledesma* had self gegete van den tijger een manneke, die ses maenden lang nacht aen nacht menschen of beesten verscheurde. Op d'engte, langs welke uit sijn hol ten roof ging, wierd een diepe kuyl gegraeven, boven loos toegedekt. De tijger alhier ingevallen, deed sulk geweld tegen

is in wonderlijk gevaer op de zuid-zee.

Peerl vangst beduerig.

Nunnez treks te rugge.

Pacra een woest koning, sijn schrikkelijke dood.

Vreemde verval van een tijger.

de neder-geworpen ſteenen, pieken en pijlen, dat ieder d'hairen te berge reeſen. Zedert ſogtenze ook 't wijfje; doch vonden twee jongen ſonder moeder: welke op-nemen, en yſere hals-banden om doen; ten einde na *Spanje* over-voerden. Maer alſoo geen kans ſagen, om op te queeken, brengenze de jongen te rugge, in voornemen die af te haelen, als weinig ouder waeren. Men gelooft, dat van de moeder verſcheurt of vervoerd zijn, alſoo zedert de ledige plaets vonden. Binnen 't rijk van *Bononiama* verrijkten ſich *de Spanjaerden* met goude hals-banden en borſtplaeten, welker overvloed huis in, huis uit aen de wanden hing. Voor de ſtroom *Comogrus*, lietenze *Teaochaes* gidzen gaen, en dienden ſich voorts van *Cotog* en *Ciuriza*, twee opperhooſden over een dorre landſtreek aldaer, vol rouw gebergte. 't Gebergte lietenze ter rechter hand leggen: dwaelden drie dagen over een broekachtige grond, in welke ſomtijds tot de knien toe zakten. Alle waerenze flaeuw van honger: en hoewel moed ſchepten, toen 't gebied des koninx *Buchebuea* onder voet kregen, vondenze niet als ledige hutten, en even ſoo by *Chiorifus*: alſo beide weinig te vooren door een machtiger nabuur berooft waeren. Zy beſchonken *Nunnez* met groote brokken gouds: van ſpijs konden hem niet voorſien: ſulx tot d'uiterſte nood verviel. En 't had met alle gedaen geweeſt, ten zy by *Pocchoroſa* dartig dagen lang den buik vulde met geſtampte wortels. Aldus gehart valt door *Pocchoroſaes* opruyen by nacht in 't paleis van *Tubanama*: neemt hem nevens tachentig by-wijven gevangen. Uit vrees des doods bragt de gevangene een ongeloofelijke ſchat gouds voor randzoen. *Nunnez* aldus verrijkt, quam eindelijk by ſijn volk aen de ſtroom *Darien*, alwaer twee ſchepen met lijftogt uit *Hiſpaniola* afgeſtooken ten anker lagen. Terwijl 't werk op deſen voet toeging in *America*, voerde *Peter Arias* ſeventien ſchepen, met duiſend vijf honderd vlootelingen bemand, na *Nieu-Andaluſia*, voor by d' eilanden *Martinina*, *Guadalupla* en *Galanta*. En geruime tijd zeilde hy door de zee, vol wier begroeyt. Zedert in d' haven *ſant Martha* gevordert, leed harde aenſtoot van d' ingeſetene; als dewelke tot de borſt toe in 't water vloogen, geenſints verſchrikt door de grootheid der zeilen: joegen een jagt ontelbaer vergiftige pijlen tegen *de Spanjaerden*: twee gequetſte beſtierven aenſtonds de wonde. *Arias* ſmijt volk te land, welk veel ſchuitjens vol netten, gebreid uit geſtampte taeye kruyden en bombazijne touwen, vonden. Binnen *ſant Marthaes* haven, drie mijlen ruim, valt veel viſch, die tot twintig vademen onder 't klaere water geſien word. Soo haeſt *de Spanjaerden* by d' huiſen in-vielen; wijven, kinderen en huisraed wegroofden; hervatten *d' Americaenen* den torn. Vinnig ging de ſtrijd toe: eindelijk ſlabakten *d' Americaenen*. Haer huiſen en huisraed zijn beide beſiens waerdig. De bove-dorpel is behangen met ſchelpen aen dunne draden gereegen, die tegen malkanker door de minſte wind geduurig kletteren. De vloeren beleid met bombazijne kleeden, geweeven vol beeldwerk, als arenden, leeuwen, tijgers en menſchen gedaenten: de wanden bekleed met veel-vervige matten, gevlochten uit geſtampt zeeriet en verſcheyde taeye wortels, en tapijten vol peerlen, brengen een groot cieraed toe. In de valleyen vonden *de Spanjaerden* verſcheide koſtelijke geſteenten, als ſaffier, jaſpis eſmaraud en grote brokken berg barn-ſtern: en binnen ſommige hutten korven en kiſten van blaederen vol gedroogde ſtaepels, ſprinkhaenen en kreeften. Alhier valt de wortel *Yuca*, gelijk ook op verſcheide andre Weſt-Indiaenſche kuſten, waer uit 't beſte brood gebakken word. Deſe wortel draegt op *Hiſpaniola* en in *Angola* de benaeming *Yuca*: by *de Braſiliaenen Mandiba* en *Mandihoca*: by *de Mexicaeners Quauhcamotli*. De ſelve ſchiet een dikker of min dikker ſtam op, na de vrucht baerheid of onvruchtbaerheid der grond: de blae-

Vordere land reis van Nunnez, ſeer merk waerdig.

Togt van Peter Arias: ſijn gevecht in de haven ſant Martha.

Vreemde huiſen en huis-raed.

blaederen draegen by na 't fatſoen der tulpen : krijgen kleine bloemen en zaed ; doch nergens toe dienſtig : de wortel, niet ongelijk den pinſternaeken, bevat een melkachtig ſap, waer door bol op-ſwelt : ſoo haeſt de ſelve ontworteld is, ſterftze : de ſpruitjens, die op d'achtſte en tiende maend uit de wortel ſchieten, dienen tot voort-ſetting. Wanneer by natte jaeren, of ook door wormen en byſonderlijk mieren, de wortel bedorven word, veroorſaekt ſulk ongemak, dat dikwils d'helft der inwoonders wegens hongersnood niet te lijve blyft. De bladeren *der Mandihoca* dienen voor ſalaede.

Beſchrijving der wortel mandihoca, waer uit d'Americaenen brood ſtampen.

Uit de geweikte wortel in water vijf dagen lang beſinkt een hef, waer af verſch meel, by *de Portugeſen* genaemt *farina freſca*, by *d'Americaenen vipeba*, geſtampt word. Voorts bereidenze van *Mandihoca* op 't vuur gedroogt brood ; gemengt met water, peper en de blom *uhambi* den niet min ſmaekelijke als geſonde bry *mingau de carima*: met water van oranjen-appelen bloemen en zuiker den geſonden drank *tipioca*. *De Mandihoca*, geſchrapt in wonden, geneeſt ſeer gelukkig. Aerdig eten *d'Americaenen* dit geſtamte brood ; want zy werpen 't met handen vol verre van de mond in de mond, en nochtans valt nooit een kruim buiten de mond. Eindelijk word groote moeite en konſt vereiſcht, om *den Mandihoca* tot brood klein te maelen. Eerſt ſchillenze ben baſt af : thans geleid onder een moolen, by twee *Indiaenen* gedraeyt, valt 't geſtampte in een langwerpig-vierkante bak. De vochtigheid, raeuw doodelijk, gekookt geſond, word in een perſe uit-gedrukt : en voorts de geperſte *Mandihoca* op een oven gedroogt. Doch de wilde *Mandihoca*, by die aen zee woonen *cuacu-mandiiba*, en landwaerd in *cuguacucuremia* genaemt, verſcheeld ſeer veel in fatſoen en waerdigheid van de eerſte. Maer *Arias*, op de ſtroom *Darien* ten

Verrichtingen van Arias in Nieuw Andalusia.

anker geloopen, is door *Nunnez* prachtig ingehaelt. Sijn eerſte werk was 't ſtichten van drie ſterkten, om de togten na *de Zuid-zee* te veiligen. *Joannes Aiora* kreeg ten dien einde 't bewind over vier honderd man. Voorts had *Arias* groot miſnoegen in de plaets, by *de Spaniaerden*, uit nood aldaer neder-geſlaegen, geheeten *Maria Antiqua*. De plaets lag in een laegte tuſſchen hooge bergen, ſulx weinig ſon genoot; doch genietende brande ondraegelijk door weerſchijn. Moeraſſen rondom verdorven de lucht. Uit 't drabbig water, tot zuivering der vloeren geſtort, groeyden meenigte padden. De ſtroom *Darien* vloeyde alhier met een vuile vloed, drie mijlen van de zee. Alle toevoer konden beſwaerlijk aen-gebragt langs de rouwe wegen te land. Behalven de tygers en leeuwen, die meenig menſch en beeſt verſlonden, leedenze groot overlaſt van vleer-muiſen, welker beeten een haeſtige dood veroorſaekten. Den eerſten nacht, als *Arias* binnen *Maria Antiqua* ruſte, wierd 't huis door de blixem aengeſtooken, alwaer deſſelfs genees-meeſter ſliep. Half gezengt met ſijn vrouw buiten geraekt, ſag een vreeſelijke krokodil, die den huis-hond by hem weg-rukte na de rievier. Vorders bragt wel 't nabuurig landſchap *Coiba* boomen voort, welker hout, tot ſchepen gebeeſigt, nooit wormen wegens bitterheid voede, daer anderſints alle vaertuig dit quaed in deſe geweſten buiten gemein onderhaevig blijft. Maer hier tegen groeiden ook de beruchte peſt-boomen, welker blad, indien op iemand valt, aenſtonds uit 't leven weg-rukt, tenzy de geraekte plaets met nuchter ſpeekſel werd beſtreeken. *De Coibenſers* kennen een tegen-gift, welker gebruik veilige handeling van dit doodelijk hout verſchaft: weshalven 't ſelve beeſigen, om haer vyanden aen kant te helpen. Terwijl *Arias* duſdaenige redenen over-weegt, verſend hy verſcheide hopmannen na verſcheide oorden, ten einde alle gelegendheid naeuwkeurig na-ſpeuren. Onder deſe kreeg *Gaſpar Moralis* laſt, reis te vervorderen op *de Zuid-zee* aen; 't werk, by *Nunnez* ingevangen met de koningen *Chiapes* en *Tumaccus* te hervatten: en byſonderlijk 't peerl-rijk eiland, 'tgeen *Nunnez*, wegens 't ongeſtuimig weder, moeſt laten leggen, aen te taſten met feſtig man. *Chiapes* en *Tumaccus* ſouden, gelijk beſprooken was, hulp-benden op ſijn komſt vervaerdigen. En deſe hielden haer woord. Alleenlijk haperde het aen vaertuig: alſoo niet boven drie of vier menſchen konde voeren, ſelf in de kloekſte ſchuitjens. Echter d'aenſlag ging voort. Seventig krijgs-knechten kregen de voet op 't eiland. d'Eilanders, onder 's koninx beleid, vloogen de gelanden te gemoed: en, op geſchreeuw *guazzanara*, *guazzanara* met houte ſwaerden tegen de vuur-roers in. De ſlag en kogels verbaeſde alle. De gevluchte koning was beſig, om de landzaten, door een gemeine wapen-kreet, op te ontbieden; doch gewaerſchouwt, hoe geen menſch tegen 't blixem-ſchietende volk konde beſtaen, maekt met *Moralis* een verbond, op voorwaerde: dat jaerlijx honderd pond uit-geleſen peerlen den Caſtiliaenſchen koning leverde. En, ten bewijs van naeuwe vrindſchap, liet ſich doopen *Peter Arias*, na 't opper-hoofd over Nieuw *Andaluſia*. Hoe groote ſchat *Moralis* uit dit peerl-rijke eiland afbragt, kan blijken aen een peerl, voor welke Paus *Leo de tiende* vier en veertig duiſend dukaeten telde aen een Venetiaens koopman. Onder d'afgeſchikte hopmannen door orde van *Arias* was ook *Joannes Soliſius*. Deſe, langs *de Caribiſche kuſt* tot boven d'uithoek *ſant Auguſtijn* ſes honderd mijl zuidelijk aen gezeilt, vond d'inwoonders van *Pernambuco* niet min wreed als liſtig. Te land genoodigt, voer met de boot, nevens eenige bootſgeſellen, derwaerds. Alle wierden ze dood-geſlaegen: en, in 't geſicht van 't ſcheeps-volk, op-gegeten. Ieder ſloeg de ſchrik om 't hart: ſulx 't anker lichten, en een ſwaere laeding braeſilien hout voor *Cadiz* aen-brag-

Vreemde voorval.

Merkwaerdige boomen.

Merkwaerdige togt van Moralis na de zuid-zee.

wonderlijke peerl.

Elendig einde van Soliſius.

bragten. Ter ongelukkiger uur sette ook *Ioannes Pontius* eenige waschters, om lywaed te zuiveren, op 't eiland *Guadalupa*. d'Eilanders, uit een bosschaedje gevallen, rechten aenstonds een vroolijke maeltijd toe van de gebraede wijven. *Gonsalus Badaiocius* liep met tachentig vlootelingen westelijk. Hy had nu seftig mijl afgeleid, wanneer uit stapte, en ettelijke dagen te vergeefs soek bragt om *de Americaenen* tot minzaeme bejegening te brengen. Terwijl hier op toe-leide, word gestijft met vijftig man uit *Darien*, beleid by *Luidewijk Mercado*. Beide verdraegen onderling, over 't gebergte te trekken na *de Zuid-zee*, bereeds door *Nunnez* ontdekt. De togt gelukte buiten verwachting; want, na een weg van seventien mijl, geraekenze van *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuider*. De land-vorst *Juana*, wiens gebied vol goud steekt, pakte sich met de meeste schatten weg: en quam nooit te voorschijn. Alleenlijk achterhaeldenze ettelijke slaeven, deerlijk geteikent. Haer aengesichten waeren met scherpe visch-beenen op-gekrapt: in de wonden lag swart en rood poeyer, welk diervoegen kleefde, dat nooit konde werden uit-gekrapt. Dit poeyer bijt buiten gemein vinnig. Zedert trokkenze door een verlaetene land-streek vijf dagen. Alleenlijk ontmoeten haer eenige inwoonders, torzende de gestampte wortel *maiz*. Dese wisten te beduiden, hoe langs de zeekant de koning *Periquete* woonde, en landwaerd in *Totonoga* die blind was. Van beide parstenze een onwaerdeerlijke schat gouds af, Onder de klompen goud was een welke twee pond woeg. *Taracura* bragt op achtien duisend pond goud: weinig minder roofdenze uit de landschappen, gehoorig onder de vorsten *Panaome*, *Tabor*, *Cheru* en *Scoria*. De gevangenen dienden voor lastpaerden; want zy self 't goud niet konden draegen. De minste soldaet had meer als dartig duisend guldens. Tot aen 't koningrijk van *Pariza* waerenze nu genaedert, niet sonder diepe voetstappen, in welke een uitgelaetene verwoedheid na te speuren stond: wanneer *Pariza* d'afgematten omringt, en soo vinnig over den hals komt: dat met d'eerste torn seventig sneuvelden. Weinige berooiden bragten de tijding van sulk wedervaeren aen *Peter Arias*. Onder d'ontsnapte was *Franciscus Delapuente*, uit welkers mondeling verhael *Peter Martyr* raeds-heer des kaisars *Carel de vijfde* twee vreemdigheden ter neder steld. d'Eerste raekt de papegaeyen-vangst. Een *Indiaen* klom boven in een boom: bootste 't geluid der papegaeyen na: op dit geluid vloogenze aen: lieten haer een voor een grijpen, en in een korf sluiten. Veel vreemder gaet toe de manier, op welke de wilde endvogels, ganzen, swanen, duikers, meir-koeten, meeuwen en andere vreemde watervogels in handen geraeken. De gronden der poelen brengen wier voort, en 't wier, boven verrottende, water-vlooyen, spinnen en vorschen: op welke 't gevoogelte aest. Ontrent dusdaenige poelen en in de hooven wasschen seer groote kowoerden aen hooge boomen. De kowoerden, dobberende door 't water, verstrekken ten rust en voedsel voor de vogelen. Die de selve vangen sal, holt een kowoerde uit, waer in 't hoofd steekt: voor zijn kijk-gaeten: hy komt dan, tot 't hoofd toe onder water, soetjens aen-swemmen, sulx niet gesien word als de kowoerde: den vogelen genaedert, grijpt d'een voor en ander na by de beenen, en steektse in een mand, om 't lijf vastgebonden. Bysonderlijk is besiens waerdig d'Americaensche exter *toucan xochitenacate*, wegens de getande snebbe uit vleeschachtige quabben, die geduurig op en neder gaen door ademen, also geen neus-gaten heeft. De rugge, hals en vleugels zijn swart: de borst is goud-geel: de buik vermillioen-rood, gelijk ook de staert aen 't einde. *De toucan* leeft meest by peper; doch looft de peper so haest heeft ingeslokt. d'Inwoonders waerdeeren dese uit-gekakte peper boven alle andere, ter oorsaek de onsmakelijke scherpi[gelaet]heid in *toucans* maeg getem-

Vreemde vangst der papegayen:

Als ook der visschers.

Wonderlijke vogel toucan.

Gekakte peper.

Wonderlijke Caerten.

Groote buit in nederlaeg der Spanjaerden.

pert

pert word. Terwijl de togten onder 't opperſte geſag van *Peter Arias* aldus bloedig allenthalven afliepen, geraekt *Arias* met *Vaſchus Nunnez* vinnig over hoop. *Nunnez*, die, zedert d'ontdekking *der Zuid-zee* by 't Spaenſche hof in aenſien geraekt was, had vier ſchepen getimmert aen de Zuid-zee, om de kuſten al daer verder te bezeilen. Door *Arias* op ontbooden, wierd ter hechtenis beſteld, en van hoog verraed beſchuldigt: als of ſich elders in *Peru* wilde neder-ſlaen, ſonder na *Darien* te keeren. Hoewel hy de betichte misdaed ontkende, is echter door *Arias* den hals afgeſneden. *Lupus Soſa* onder-koning over *de Canariſche eilanden* quam kort na *Nunnez* aflijvigheid voor ſtaet-volger van *Arias* in *Nieuw Andaluſia* aen.

Togt van Franciſcus Fernandez, Lupus Caizedus, Chriſtoffel Morantes, Bernardyn Igniguez en Joannes Griſalua.

Fernandez, *Caizedus* en *Morantes* oude burgers op *Cuba* verkreegen verlof van den land-voogd aldaer *Diecus Velaſques*, om drie karveelen, met honderd en tien mannen bemand, toe te ruſten, ten einde nieuwe kuſten ontdekten. *Velaſques* voegde hier een ſchip by, op 's koninx rekening: 't bewind gaf hy aen *Igniguez*. Alle luiſterden na d'ervaeren zee-man *Antonius Alaminus*. Ses dagen was de vloot onder zeil geweeſt, wanneer land ſagen: welk uit miſverſtand de benaeming *Jucatan* kreeg; ter oorſaek d'inwoonders, gevraegt na de naem der kuſt, *jucatan* antwoorden: daer ſulx, als naemaels bericht wierden, beduid: *wy verſtaen u niet*. Langs de ſtrand vondenze een ſtad wiens ſteene gebouwen met prachtige geevels en hooge toorens hemelwaerd rees. *Fernandez* noemde de ſtad wegens haer verwonderens-waerdige groote *Cairo*, na d'Egyptiſche hooſd-plaets over de weereld berucht. *De Spanjaerden*, vrindelijk binnen geleid, ſtonden verbaeſt wegens de geſchiktheid der ſtraeten en markten, 't koſtelijk bombazijne gewaed van vrouwen en mannen, en opgerechte kruicen. Zy verhaelden, hoe een man lichter dan de ſonne befig was met de kruicen op te rechten, wanneer 't werken beſtierf. Doch zy ſcheenen, na weinig dagen, der vreemdelingen ſat te zijn: weshalven *de Spanjaerden*, ſulx bemerkende, den aftogt bliefen, en weſtelijk haer reis voort-ſetten. Voor *Campechium* wierpenze 't anker uit. De koning aldaer leid *Fernandez* en *Morantes*, nevens ettelijk gevolg, na de ſtad, groot drie duiſend huiſen. In ſijn paleis wordenze met allerlei gebraden gevoogelte heerlijk onthaelt. Wel verzaedigt beſichtigen de ſtad. Onder veel merkwaerdige gebouwen munten uit een hooge vierkantige ſtellaedje van marmor-ſteen: op welke een menſchen beeld ſtond; 't beeld wierd aller wegen getarnt van vier wilde dieren: de dieren hadden een niet min vreemde als vreeſelijke geſtalte. Nevens 't menſchen-beeld was een ſlang te ſien uit kalk en kleine ſteentjens gebakken: de ſtaert kromde haer om tot ſeven en veertig voeten: de dikte overtrof een ſwaere os. De ſlang met verſch menſchen-bloed beſprengt, at een marmor-ſteene leeuw op: beide beſlooten van ſteene ſtaketſels, binnen welke dagelijx doodſtraf tegen miſdaedigers wierd geoefent. Bebloede boogen en pijlen aen ſtukken gebrooken, lagen tuſſchen menſchen-beenderen en lijken onder malkander. *Igniguez* noemde den koning *Lazarus*, ter oorſaek ſijn land ontdekte, op den dag aen *Lazarus* toe-gewijd. Zedert vijftig mijl weſtelijk voort-gezeilt, kreeg de vloot *Moſcobo* hooſd-ſtad van 't landſchap *Aguanil*, in 't geſicht: en desſelfs koning *Chiapoton* vyandelijk te gemoet. 't Liep hier ſcherp af. Twee en twintig *Spanjaerden* bleven dood: naeuwelijx iemand die niet meer of min verwond wierd. Weshalven onverrichter zacken na *Cuba* keeren. *Velaſquez* echter liet den moed niet ſakken. Hy vervaerdigt eerlang vier karveelen, bemand met drie honderd

Jucatan oorſprong der naem:

prachtige ſtad aldaer:

Campechium een ſtad.

Merkwaerdige beelden en wonderlijk ſchavot.

Moſcobo een ſtad: neder-laeg der Spanjaerden aldaer.

derd vlootelingen, onder 't beleid van *Joannes Griſalua* en *Alaminus*. Seventig mijlen lagen nu achter uit, als 't vruchtbaere eiland *Coſumel* ontdekten. Langs ſtrand ſtonden prachtige ſteene huiſen: de kerken en toorens keeken hoog boven de daeken uit. *Griſalua*, door een prieſter op een der toorens geleid, ſag 't landſchap *Iucatan* over zee leggen: en binnen de tooren ruime zaelen, vol marmore en geplaiſterde beeldeniſſen van wanſchaepen menſchen en beiren, welke met een-ſtemmig geroep en reukwerk godſdienſtig ge-eert wierden. *De Spanjaerden* vernoemden *Coſumel* 't eiland *ſanta Crus*. Zedert liepenze wederom na *Campechium*, alwaer 's jaers te vooren wel onthaelt waeren. Geruſtelijk geland, vonden *de Campechiers* gantſchelijk om-gekeert: als dewelke te kennen gaven, hoe geen vreemdelingen wilden dulden: ſetten een brandende fakkel tuſſchen haer leger en *der Spanjaerden*: en dreigden feitelijkheid, ten zy vertrokken eer de toorts uit-brande. Soo geſeid, ſoo gedaen. Zy doen dan een felle indruk op *de Spanjaerden*, die voorbedachtelijk tot onder haer geſchut wijken. Wanneer doel konden ſchieten, joegen een dichte jacht ſchroot onder d'aenvallers, en hier door alle ſulk een ſchrik aen: dat tommelinx ſtadwaerd verſtooven. *De Spanjaerden* bevonden voorts *Iucatan* een half-eiland te zijn: geraekten voor een ſtroom, die ſoo ſterk in *de Mexicaenſche zee* ſtorte, dat twee mijl verſch water behield. De ſtroom uit 't rijk *Tabaſco* afgevloeyd, kreeg de benaeming *Griſalua*. Alhier ſtond de ſtrand beſet met ſtijf ſes duiſend *Americaenen*. Honderd ſchuitjens vol gewaepende voeren na boord. De tolken van *Cuba*, welker tael met *der Tabaſcers* ten grooten deele overeen quam, bragten ſo veel te weeg dat de koning ſelf tot 't opper-hoofd *Griſalua* over-quam, en tegen des ſelfs yſere helmet, panzier en vordere wapenen ſoo veel goud aenwoog. Naderhand ſtaptenze uit op *'t Sacrifi-*

Magtig eiland Coſumel.

Vreemde tooren aldaer.

Strijd der Spanjaerden met de Campechiers.

Vreemde handel op Tabaſco.

Sacrificie eiland.

cie eiland, alſoo genaemt wegens de ſchrikkelijke offerhanden, die de inwoonders deeden. Tuſſchen verſcheide vreemde beeldeniſſen ſtond een groote marmore leeuw met een doorgehouwen hals: onder den hals was een ſteene bak in welke 't menſchenbloed uit de hals afdruipte: een alabaſter man bukte met voor over gebooge hals over de bak, en beſichtigde 't bloed. De geofferde waeren gevangenen, op de naeſte kuſten weg gevoert. Deſen word 't hart levendig uit het lijf geſneden: met 't ſelve beſtrijkenze de lippen der afgooden, en werpen 't voorts in 't vuur. De hooſden en geraemten blijven onbegrave leggen: ook ſomtijds harteloſe lijken. Met de vleeſachtige partyen des lichaems, als ook de kuiten, maeken zy haer ſelf vroolijk. 't Naeſte eiland wierd bewoond by maegden, tot welke jaerlijx grote troppen man-volk over-vaeren: ten einde uit godvruchtigheid, der ſelve landerijen bebouwen en hooven opſchikken. De hooſd-ſtad van *Tabaſco* is *Pontenchianum*. Stijf vijftien duiſend huiſen, van gebakken ſteen gebouwt, verheffen hier, behalven de toorens en kerken, verheevene kruinen. Veertien andere groote ſteden beſigtigden de *Spanjaerden* op *Tabaſco*: en ſtonden verwondert over de vreemde manier van onderling verbond te maeken: namentlijk ſommige tapten eenige bloed uit de tong, quetſende met een ſteene mesje, andere uit de hand, ſommige uit d'arm, in tegenwoordigheid *der Spanjaerden*. De prieſters leven buiten echt. Op hoerdom bevonden, worden met de dood geſtraft: een overſpeelſter voor ſlavinne verkocht. Een ongetrouwde mag niet gemeinſaem verkeeren met een getrouwde. Jaerlijx onthoudenze haer van vleeſch en viſch, vijf en dartig dagen achter een: leven by kruid en boom-gewaſch. Statig waeren *de Spanjaerden* alhier ingehaelt onder groene palm-takken. Op gelijke wijſe aen boord gebragt, (niet ſonder koſtelijke ſchenkaedjen, nament-

Buiten gewoon ſchrikkelijke offerhande.

Maegden eiland.

Pontenchianum een ſtad.

Vreemde verbondmacking.

FERDINAND MAGELLANUS.

mentlijk een menschen-beeld, doppen, waeyers alles konstig gewrogt uit louter goud) keerden weder na *Cuba*.

Togt van Ferdinand Magaglianus, verkeerdelijk genoemt Magellanes.

Ongelukkige verrichting van bisschop de Casis op de peerlvangst.

DE bisschop *Bartholomeus de Casis* onthield sich een geruime tijd op *Hispaniola* binnen de stad *Dominico*. Alhier bericht wegens de rijke peerlvangst, die voor *Cubagua* viel, en d'ondraegelijke wreedheid, welke *de Spanjaerden* te werk stelden omtrend d'inwoonders, reisde na *Spanje*: ten einde by Kaiser *Carel de vijfde* verkreeg 't opper-bewind over *Cumana* en *Cubagua*, onder voorwending van de heidenen met een sachte lijn te trekken tot 't christendom. De versoeker vond groot steunsel aen *Wilhem Nassauwsche Graef*: sulx den hoek te boven raekte, en eerlang met drie honderd Spaensche boeren op *Cumana*. Om meer aensien te hebben, waeren alle begiftigt met een rood kruis, hoedanig de ridders van *Calatrava* draegen. Weinig kreunde sich hier aen *Ocampus* gelach-hebber op *Cumana*: als die *de Casis* geweldiger hand buiten hield. De verongelijkte bragt sijn klachte aen d'onder-koning over *'t Westersche Indiën* op *Hispaniola*: en middelerwijl de scheeps-laeding binnen een nauw pakhuis, onder 't opsicht der nieuwe ridders. Terwijl sijn klagt instelde, vertrok *Ocampus* genoegsaem verrijkt. Des selfs vertrek moedigde *de Cumaners* aen, mismoedig door geleedene overlast, om iets wigtigs te waegen, tot uitroeying *der Spanjaerden*. De toeleg gelukte. Behalven weinige, ontsnapte niemand. *De Casis*, hier af verkundschapt, begaf sich uit mismoedigheid in een Dominicaener klooster op *Hispaniola*. Zuur brak evenwel *den Cumaners* de verrichte moord onder *de Spanjaerden* op; want *Castellio*, niet sonder een bloedig gevecht van veertig dagen, kreeg eindelijk d'overhand: hing seventig land-drosten aen galgen: en woede buiten de kerk.

Wreedheid van Castellio op Cumana.

Immers soo weinig voorspoed had alhier *Luidewijk Lampaguano*, uitgerust by Spaensche koopluiden, met bezeegeld verlof des kaisers, om peerlen te vangen voor *Cubagua*, waer toe een bysonder werktuig derwaerds voerde. Doch de *Cubaguaensche Spanjaerden* stonden hem gezaementlijk tegen: sulx niet konde verrichten: weshalven krankzinnig stierf. Terwijl dese togten aldus ongelukkig afliepen, nam *Ferdinand Magaglianus* (soo noemt hem *Peter Martyr*, en niet *Magellanes*: die dan hier in geloof verdient: dewijl tusschen dese twee gemeinsaeme ommegang was) een seer gewigtig werk by de hand; namentlijk de weereld rondom te zeilen. De gantsche handel moet een weinig hooger opgehaelt. *Magaglianus* een Portugees edelman verrichte voor sijn koning groote dingen in *Africa*. De verrichting viel niet min lastig als kostelijk: weshalven hy een halve dukaet ter maend verspeekt, boven 't geen amts-halve genoot. Afgeslaegen, denkt op wraek. Hier toe is eerlang gelegendheid verschaft door *Franciscus Serranus*, die uit *Ternaten* aen *Magaglianus* brieven afschikte: hy soude derwaerds overschepen, indien iets gewigtigs wilde verrichten. De Paus *Alexander de seste* had tusschen de koningen van *Castilien* en *Portugael*, beide besig met nieuwe landen te ontdekken, een scheiding gemaekt: dat *Castilien* soude besitten alle kusten gelegen ten westen der middag-lijn, en *Portugael* ten oosten. Uit kracht deser schifting vielen de droogery-rijke *Molucciesche eilanden den Portugeesen* te beurt; doch *Magaglianus* bewees voor kaiser *Carel de vijfde*, hoe beweesten konden werden bevaeren, en by gevolg onder *Castilien* behoorden. Ooren had *Carel* tot dusdaenige voorslag. Hy taekelt dan vijf schepen toe, met welke *Magaglianus* van *Sevilien* zeerwaerd steekt, den tiende der oogst-maend op 't jaer vijftien honderd negentien. Vijf maenden bleef *Magaglianus* leggen voor de kust by *de Patagones*

Lampaguano krankzinnig.

Togt van Magaglianus soo veel.

Wonderen. bewoont: vond alhier niemand dan een reuse tien voeten lang, die binnen scheeps-boort een groote mand vol twee-bak ledig maekte, en met een teug negen stoop waters opdronk. Ook sag hy boomen met bij lentgehakt, uit welker kruinen kruisen staeken. Terwijl so lang in de gemakkelijk-haeven, die de beneming *sant Iuliaen* kreeg, vertoefde, joeg hy d'onder-ammirael *Ioannes Carthagena* nevens sijn biecht-vaeder landwaerd in; ter oorsaek hem na 't leven stonden.

Straet van Magellanes hoe gevonden. *Magaglianus*, langs *America* zuidelijk aen tot op twee en veertig graeden voort-geset, wierd beloopen van een swaere storm. Een der schepen, binnen een inham in-gedreven, stiet op een blinde klip aen spaenderen. 't Jagt bergde 't volk, en verviel dieper en dieper in een straet tusschen hooge sneeu-bergen. *Magaglianus* giste terstond, gelijk de vermaerde wis-konstenaer *Roderik Talerus*, hem meermaels seide, hier de door-togt te zijn, door welke *de Noorder Oceaen* in *de Zuider* valt. Hy set dieshalven de straet in, die somtijds eng, somtijds breed, honderd twintig mijlen lang is, vol kleine eilanden en zorgelijke klippen. Terwijl dieper voort-zeilt, smijt 't schip *Antonio* over staeg na *Cadiz*. Den vijf en twintigste der Slagtmaend voerde hy drie schepen in *de Zuid-zee*. Met honger, dorst en hette hardebolden de vlootelingen seer erbarmelijk drie maenden en twintig dagen, sonder land te sien. De schoenen en 't leder, over de schilden getrokken, begonnen nu ook ten spijs t'ontbreeken: als twee eilanden ontdekten, twee honderd mijlen van malkandet afgelegen; doch beide onbewoond en onvruchtbaer: weshalven de benaeming *Infortunatische* kregen. Zedert vervielenze tusschen een groote meenigte eilanden, welker inwoonders buiten gemein diefachtig vielen: hierom pastenze der selve woonplaetsen toe de naem *Ladrones*. 't Voornaemste eiland *Burneia* maekt twee honderd vier en vijftig mijlen in d'ommegang uit. Alhier wasecht een boom, welker afgevallen blaederen, gelijk wormen, kruipen. De koning onthaelden *de Spanjaerden* seer vriendelijk. Twee olifanten bragten de geschenken na strand uit de stad, vijf en twintig duisent huisen groot. Dicht aen *Burneia* leggen twee minder eilanden *Zubo* en *Matan*. De koning van *Zubo* onderwierp sich de Spaensche gehoorsaemheid. *Magaglianus* liet sijn vloot alhier in d'haven leggen, stak met booten en Indiaensche schuitjens nevens ettelijke *Zubenfers* na *Matan*: alwaer hy een dorp aen koolen set, en groote buit wegsleept. De torn wierd na acht dagen hervat. 't Was gemunt op de koninglijke hoofd-stad; doch de koning, tegen *Magaglianus* uitgespat, bragt hem om hals. Seven sneuvelden met haer bevel-hebber, twee en twintig wierden swaerlijk verwond. De gevluchte geraekten op *Zubo*; en aldaer, by den koning ter maeltijd genoodigt, over tafel aen een ellendig einde. d'Oorsaek der moord ontstond uit na-yver; want d'eilanders niet verdraegen konden 't verkrachten van vrouwen en dochters. 't Scheeps-volk, door sulke neepen geswakt, was benoodsaekt 't derde schip *sant Iacob* te verbranden. Aen de Molucciſche eilanden namenze een kostelijke lading van nagelen in: met welke 't schip *Trinitas* na *Nieuw Spanje* door *de Zuid-zee* stak, en *Victoria*, onder 't bestier des schippers *Ioannes Sebastiaen de Lano*, langs de gewoonelijke water-togt *der Portugeesen*, na *sant Lucar de Barrameda*: alwaer met achtien mannen ter teede liep.

Magaglianus gedood.

Moord der Spanjaerden.

Einde der togt rondom de weereld.

Infortunatische eilanden.

Ladrones wonderlijke boom.

Togt van Ferdinand Cortesius.

HOewel de togten *der Spanjaerden* op *America* somtijds een droevige uitslag namen, wierden echter t'ellekens met nieuwe moed hervat. *Ferdinand Sottus* bragt vijf honderd man in *Florida*; doch geen schatten uit 't land. Hy verrichte niet anders, als dat vijftien land-vorsten d'handen afkapten, ter oorsaek geen goud-mijnen konden aen-wijsen. Ellendiger liep het af met *Pamphilus Narvaez*. Dese verloor sijn vloot en volk, uitgesondert weinige, op de stroom

Weerlheid van Sottus.

Droevig einde van Narvaez.

Unable to display this page

Unable to display this page

vol boog-ſchieters, en alles beſteld, om hem aen kant te helpen. Hy ſloeg wel 't aen-brengen te meer in de wind: nadien ſeer prachtig ter poorte, tuſſchen geſang en trommen, introk, en heerlijk allenthalven onthaeld wierd. Ondertuſſchen rukte een magtig heir, by *Muteczuma* afgeſchikt, derwaerds. 't Had met *de Spanjaerden* ter naeſter nacht gedaen geweeſt, ten zy 't geheim uit-lekte door een Chiurutecalſche vrouw; die een burger van *Zempoal*, welke *Corteſius* volgde, waerſchouwde, ſich aenſtonds weg te pakken, dewijl het binnen weinige uuren alle de vreemdelingen gelden ſoude. *Corteſius*, hier af verkundſchapt, ontbied d'opper-hoofden der ſtad by ſich. Deſe, ter zael binnen geſtapt, wierden onder de voet geſchooten. Op de ſlag der vuur-roers vloogen de burgers gewaepend toe. Hier onſtond een ſcherp gevecht. Na vijf uuren bekoelde de moed der aenvallers: die ſtilſtand van wapenen bedongen, en eindelijk een vreede troffen met *de Spanjaerden*. Verſet ſtond dieſwegen *Muteczuma*: 't geraedſaemſt, *Corteſius* door ſchenkaedjen te ſtillen. Hy ſond derhalven ander half duiſend bombazijne klederen, tien groote goude ſchotelen, ettelijke vaten wijn: ontkent in aentogt geweeſt te zijn na *Chiurutecal*: verſoekt, hy beliefde de reis te ſtaeken, om binnen d'hoofd-ſtad *Tenuſtitan* te trekken. De geſchenken en verontſchuldiging nam *Corteſius* aen; doch vervorderde de voor-genoomen togt. Acht mijlen beneden *Tenuſtitan* ſag hy den twee-toppigen berg *Popocatepeque*, alſoo genaemt wegens de naere damp, dieze geduurig hemelwaerd uit-geeft; want *Popoca* beteikent een rook, en *tepeque* een berg. De ſmook gaet ſteil en ſnel in de wolken op: ſulx ook door de ſterkſte ſtorm niet een ſtip ter zyden afgedreeven word. Tien *Spanjaerden* beſtonden na den top te klimmen; doch moeſten eerlang keeren, alſoo de

Ter aet ſeer vreemd ontdekt.

Wondere krygs-handel.

Vreemde berg Popocatepeque.

de aſſche ſoo dik lag, dat tot over de knien in-ſtapten. Twee echter geraekten boven by 't log, na giſſing gaepende ander-half mijl. De hairen reſen hier te berge. De berg ſelf zidderde, en weer-galmde van 't geknars der vlammen, ſlikkerende tuſſchen een pik-ſwarte rook. Het daverde onder haer voeten; wanneer ſwaere ſteenen, uit 't vuurige gat geworpen aen alle kanten neder-ploften, en verſchrikkelijk afrolden. Beide waerenze of verbrand, of verſtikt, of verplettert, ten zy juiſt achter een uit-geholde heuvel lijf-berging vonden. d'Inwoonders ſtonden verbaeſt over de ſtoutigheid der twee *Spanjaerden*, aen welke ſchenkaedjen toe bragten. Zy geloofden, hoe d'afgeſturvene koningen, om haer ſchelm-ſtukken onlijdelijke pijniging uit-ſtonden in *Popocatepeques* vlammen, vergeſelſchapt met duiſend duivelen. *Corteſius* door 't arme landſchap *der Guazazingers* voort-gerukt, leed op 't gebergte groote koude: beſichtigde *Amaquemeca* hoofd-ſtad des rijx *Chialco*, in een groot meir gelegen, werwaerds met ſchuitjens (by d'inwoonders *acales* genaemt) over-voer: wierd heerlijk ingehaelt binnen *Iztapalapa*, een ſtad die meer als acht duiſend ſteene huiſen teld. Verwonderens-waerdige paleiſen, met prachtige zaelen, aengenaeme hooven en vyvers, vol viſch en water-gevogelt, ſtaen tot groot cieraed, behalven de tempels en verhevene toorens. Uit *Iztapalaca*, ten deelen op 't vaſte land, ten deelen in een meir gebouwt, leid een muur, twee pieken breed door de vloed heen na *Tenuſtitan*. De muur is allerwegen doorſneeden: over de doorſnijdingen leggen wip-bruggen, by tijd van nood op-gehaeld: onder loopt 't water uit een zoute meir in 't verſche, met ebbe en vloed: onaengeſien beide de meiren tuſſchen hooge bergen ſeventig mijlen van de zee af-leggen. Weder-zijds der muur, lang tien mijlen, vertoonen haer drie groote ſteden *Meſiqualcingo*, *Coluacana* en *Vuichilabuſco*, alle volk-rijk en prachtig betimmert, uit 't midden van diepe gronden. *Coluacana* word beſpoeld van 't brakke meir, tot byſonder gerijf en groote verrijking: alſoo 't water, by gooten binnen de ſtad geleid, door de ſonne ſtremt: de geſtremde vocht, gekookt tot kleine broodjens, veroorſaekt ſterke handel: want dewijl nergens zout valt dan hier, vloeyen allerwegen de koopluiden herwaerds. *Corteſius* was nu op anderhalf mijl langs de muur genaedert aen *Tenuſtitan*, als hem duiſend hoovelingen te gemoet trokken. Zy kuſten haer rechter-handen, met welke eerſt d'aerde betaſteden. Alle gingen bloots-voets. In de laeſte trop quam *Mutexzuma* ſelf, die een goude hals-band vol peerlen om d'hals van *Corteſius* wierp, en hem voorts ſtadwaerd geleide, tuſſchen een naer gekrijt van gevangenen geſchikt ten offer, en beſlooten in toornen, uit het water op-gemetſelt, weder-zijds der geſeide muur. *Muteczuma* plaetſte *Corteſius* binnen ſijn prachtig paleis op een goude throon: en gaf alles over aen den Spaenſche Koning, in tegenwoordigheid der rijx-raeden, dieſwegen niet weinig ontſteld. Terwijl 't werk ſich diervoegen toe-droeg, krijgt *Corteſius* bericht: hoe de Koning *Coalcopoca* een aenſlagh maekte op de nieuwe Spaenſche ſtad *Vera Crux*: twee beſettelingen verraedelijk aen kant geholpen, en twee andere gequetſt had. *Corteſius*, wiens oogmerk lag, om ſich meeſter te maeken van *Mutexzumaes* koningrijk, beſchuldigt hem, als of *Coalcopoca* door ſijn opruyen d'aenſlag beſtond. Weſhalven *Muteczuma* in hechtenis raekt: hoewel hy *Coalcopoca*, nevens des ſelfs zoon en vijftien rijx-raeden, gevangen bragt binnen *Tenuſtitan*: alwaer *Corteſius* alle by groen hout verbrande. Vergeefs dacht *Muteczuma* ſich aldus te zuiveren by *Corteſius*, welken geen voldoening gaf, hoewel hem door een nieuwe weldaed verplichte. 't Werk diend hooger opgehaelt. De landzaeten hielden ſich ſeer quaelijk over *Muteczuma*: ter oorſaek, ſonder de minſte tegenweer, 't gantſche rijk liet ringelooren van weinige vreemdelingen. 't Was nu verre genoeg

Stoutigheid van twee Spanjaerden.

Wonderlijke ſteden in America.

Een ſeer vreemde muur.

Merk-waerdige handel met de Koning Muteczuma.

Vet
MEXI0

A. Piazza.
B. Tempio de Orare
C. Arzina alefonsione delle Casa
D. Vetzpalepa.
E. Il giardino del S.
F. Casa de li soluzzi del S.
G. De queste fiume Conducono
lacque nella Cita
H. Tesqua.

noeg gekomen : dat door een verwijfde flaphartigheid als een misdaediger gevangen fat , die over vermoogende landschappen heerschte. Onder verscheide vorsten , de welke sich diefwegen belgden, quam *Catamazin* bestierder van 't geweest *Hacoluacan* te voorschijn. Dese,(ten zy door *Muteczumaes* trouwloose argliftigheid by nacht was overvallen) soude *Cortesius* werk genoeg beschaft hebben. 't Liep nu hoe langer hoe meer voor wind met *de Spanjaerden :* als die 't silver en goud, by de landschappen wijd en zijd onder *Muteczuma* gehoorig op-gebracht , niet konden weg-voeren. Sulx verleegen stonden , te meer nadien zy de magt van *Muteczuma* verdacht hielden. De selve kan afgemeeten uit de pracht der koninglijke stad *Tenustitan* , gelegen in 't rijk *Messica* , alwaer een zout meir sich niet vermengt met een versche vloed: beider ommegang bereikt seventig mijlen. *Tenustitan* , uit 't zoute meir opgebouwt , leid van 't vaste land anderhalf of twee mijlen. 't Vaerwater grimmelt vol kleine schuitjens. Vier steene bruggen , aen verscheide plaetsen door-sneden , en met poorten voorsien , leggen uit de stad na de vaste kust , niet min konstig als kostelijk. 't Versche water word door 't zoute geleid door een gemetselde graft : uit welke niemand scheppen mag , ten zy aen 's koninx rent-meesters de prijs betael , volgens opgestelde schatting. Voorts teld de stad meer als sestig duizend huisen , in eilanden verdeelt; doch met groote bruggen aen malkander gehecht. De markten , rondom met galderyen , krioelen dagelijx van koopers en verkoopers. In ieder buurt staet een herberg , alwaer overvloedig gebraeden en gezooden visch en vleesch en wijn te bekomen is. Behalven konijnen , haesen, tortel-duiven , quartels , faisanten , harten , wilde-swijnen , maekenze groot werk van gelubde en gemeste honden. De ambachten zijn verdeelt in gilden : en de gilden hebben haer bysondere wijken ter wooning.

Beschrijving der koninglijke stad Tenustitan.

Groote handel word gedreven met *cachaos* , een boom-vrucht niet ongelijk de amandelen. De *cachaos* , ten poeyer gestampt en in water gemengt , verschaft een smaekelijke drank. Zy wasschen alleenlijk op warme en vochtige gronden , en hebben een gebruik gelijk 't geld by *d'Europeers* . Onder verscheide paleisen steekt 't raed-huis uit : alwaer twaelf rechts-geleerden , omringt van een meenigte dienaers , dagelijx vonnis vellen. Ook is d'hoofd-kerk besigtigens waerdig. De kerk , uit steen vierkantig gebouwt , heeft vier poorten , welker uitgangen sien op vier breede straeten , eindigende aen de vier voor-verhaelde bruggen. De muuren rijsen tot een byna onmeetelijke hoogte. Verscheide toorens schijnen haer toppen te bergen tusschen de wolken. Alhier hebben de priesters verheevene zaelen , om nader by den hemel te wesen ; d'opgang leid langs marmor-stene trappen. 't Priester-ambt word bedient by kinderen des voornaemsten adels,die,op 't sevenste jaer derwaerds geleid , seer maetig leven en nooit te voorschijn komen , dan wanneer in den echtenstaet treden. 't Beruchte metaele beeld over *de Rhodier* haven , tusschen wiens beenen de schepen met staende masten zeilden , moet wijken voor de schrikkelijke marmore afgod *Vuichilabuchichi* , welkers kruin 't verwulfsel des tempels bereikt. Nevens staen minder beelden , op een vervloekte wijse uit meel van allerlei gestampte kruiden gebakken,en met menschenbloed gekneed. De menschen worden niet den hals af-gesneeden ; maer 't bloed , getapt uit de naeste deelen aen 't hart , dient om de lippen der afgooden te smeeren : 't hart self levendig uit-gerukt moet branden. Langs de muuren zijn hel-donkere kelders , die alleen de Priesters bewandelen. Boven op de kelders staen kostelijke zaelen vol beelden,ten begraef-plaets voor de koningen. Terwijl *Cortesius* nevens *Muteczuma* den tempel besigtigt , snapten twee van sijn gevolg in een der kelders : vonden doorgaens brandende lampen en toorzen,

Cachaos wat voor een vrucht.

Trachtige kerk.

Afgrijselijke beelden.

en de muur met twee vingeren dik menſchen-bloed beſmeert: 't hing allenthalve vol moord-priemen: de ſtank was alhier ondraegelijk. Doch *Muteczuma* en des ſelfs hoovelingen namen ſeer quaelijk, dat *Corteſius* ſommige beelden om verre rukte: als ook dat hy den koning onder d'oogen derfde ſien; want anderſints zijn *de Meſſicaeners* buiten gemein eerbiedig omtrend haer koningen. Niemand derft 't geſicht op-ſlaen alwaer de ſelve ſich laeten vinden. De raeds-heeren ſtaen bloots-voets, met aengeſichten ter aerde geboogen. Viermael daegs veranderen zy 't gewaed: en 't kleed welk eens aentoogen, heeft zedert geen ander gebruik, als ten geſchenk aen de krijgsknechten, die eenige helden-ſtukken verrichten. De ſchotelen en kruiken, die ter koninglijke tafel dienden komen nimmer wederom te voorſchijn. Behalven de prachtige paleiſen by d'adel binnen *Tenuſtitan* bewoond, ſtaen aenſienelijke hofſteeden, rondom 't zoute en verſche meir. *Muteczuma* bouwde drie luſthuiſen, waer aen de konſt geen koſten ſpaerde. In 't eerſte woonden allerlei miſmaekte menſchen. 't Tweede was voor allerlei gevoogelte: een ruime open-plaets is boven gedekt met netten: rondom leid een marmore galdery, uit welke toorens rijſen, om van de ſelve te beſigtigen de vlucht der voogelen. Binnen 't derde luſt-huis, verdeelt in verſcheide zaelen, onthouden haer leeuwen, tijgers, wolven, voſſchen en allerley vier-voetig wild gedierte. *Corteſius* had nu binnen *Tenuſtitan* omtrend acht maenden vertoeft na de weder-komſt der voor-gemelde geſanten aen 't Spaenſche hof, wanneer tijding kreeg: hoe *Pamphilus Narvaecy*, uit laſt van *Velazques*, achtien ſchepen, bemand met acht honderd voet-knechten en tachentig ruiters, uit *Cuba* afgeſtooken, voor de Meſſicaenſche ſtrand voerde. Eerlang kreeg hy laſt on-

Pracht der koningen in Tenuſtitan.

Wondere luſt-huiſen.

ongewaepend na boord te komen, ten einde 't bewind over *Muteczumaes* koningrijken afstond, en *Naruaecy* ter hand stelde. Doch dese vond sich eerlang benoodsaekt, na eenige tegenweer, aen *Cortesius*, hoewel driemael swakker, hem self gevangen te geven. Ondertusschen liepen *de Spanjaerden*, die binnen *Tenustitan* in besetting bleven, 't uiterste gevaer: alsoo de burgers gelijkerhand op-stonden: zy wilden d'overlast der vreemdelingen niet langer dulden: dewelke haer koning onder slaverny, en d'oude vyanden *de Tascaltecaeners* en *Guazuzingers* binnen de stad bragten: schattingen afpersten: en de vereeuwde beelden ter aerde wierpen. Men bestreed de Spaensche besettelingen dag en nacht: onaengesien *Muteczuma* de zaem-gerotte socht te stillen. Ondertusschen quam *Cortesius* gestijft met nieuwe hulp-benden; doch wierd soo raeuw onthaelt dat hem 't gevecht te staen quam op veertig dooden, en meer als eens soo veel gequetsten. En alhoewel vijftien veldstukken den drang der bestrijders dapper dunden, zy slooten echter t' ellekens de geleederen met versch volk: klommen op de hooge staepels van die aen kogels sneuvelden. Drie dagen duurde 't gevecht. *Muteczuma*, die binnen 't slot by *de Spanjaerden* sich onthield, trad na een schiet-gat, ten einde sijn onderdaenen gelaste af te trekken; doch een onophoudelijk geschreeuw verdoofde 't gehoor, en een dikke jagt pijlen en steenen belette te sien. *Muteczuma* echter meinde, dat gehoort of gesien soude werden, wanneer van een slinger-steen getroffen wierd, sulx op den derden dag den geest gaf. Behalven met de vyand hardebolden *de Spanjaerden* met d'uiterste hongers-nood. Zy hadden nu een toorn vermeesterd, van welke binnen 't slot groote schaede leden: en vijf honderd huisen aen koolen geset; doch konden geen goede uitkomst beoogen. 't Geraedsaemst by nacht te vluchten langs de naeste brug aen de sterkte. *Cortesius* dieshalven verdeelt de bekoome schat, die meer als seven honderd duisend dukaeten bedroeg, onder 'tkrijgs-volk; voert *Muteczumaes* zoon en twee dochters gevangen weg, hoewel niet sonder 't uiterste gevaer, en een schendige neep; want *de Tenustitaeners* vloogen allerwegen toe: vielen in d'achter-hoede in: maekten af, selfs *Muteczumaes kinderen*. *Cortesius* liet hier sitten twee en veertig paerden, ander half honderd *Spanjaerden* en twee duisend *Tascaltecaeners* en *Guazuzingers*. Over 't meir geraekt, bleven d'overwinnaers op de rugge hangen. Niemand had 't ontkoomen, ten zy *Cortesius* sich diende van een dienstige krijgs-list: namentlijk hy stookte des nachts wijd en zijd groote vuuren: en pakte hem met stille trom weg. Echter souden *de Tenustitaeners* d'ontsnapte vervolgt hebben; maer de levens-middelen begonden t'ontbreeken. *Cortesius* sond voor uit de schatten, welke behouden had, na *Vera Crux*, door 't landschap *Colua*. Vijf ruiters en vier en veertig voetknechten, geschikt tot over-voerders, zijn door *de Coluaeners* diervoegen becingelt: dat niemand ontvluchte. Alle wierdenze den duivel geoffert en op-gegeten. 't Selve ongeluk trefte twaelf *Spanjaerden* binnen *Tepeaca*. Dese groote stad gaf haer over aen *Cortesius*, gestijft met een magtig heir van *Tascaltecaeners*, *Chiurutecalers* en *Guazuzingers*. Zedert nam hy ook in de sterke steden *Guaccachiulla* en *Izzuca*, beide van hooge steene wallen en vaste poorten voorsien. Binnen *Izzuca* leide hy meer als honderd tempels, ten menschen-offer gesticht, aen koolen. 't Gantsche landschap, alwaer aldus woelde, paste hy de benaeming *Nieuw Spanje* toe. Van de stad *Tazuco* tot *de Tenustitaensche meiren* wierd een water-leiding drie mijlen lang, gedolven: om dartien nieuwe schepen voor *Tenustitan* te brengen. Uit haet tegen dese overmagtige stad waeren d'omleggende volkeren ter been gestapt, meer dan anderhalf honderd duisend man sterk. Alle droegenze *Cortesius* 't volle gesach op. En dese legerde sich aen een kant: de twee andere zijden bleeven beset door *Gonzalus*

Nederlaeg der Spanjaerden op nieuw.

Gedenckwaerdige verrichtingen van Cortesius.

Tenuſtitan of Mexico ingenoomen.

Sandovalus en *Peter Alv. radus*. De belegerde vielen eens uit op de dartien ſchepen met vijf duizend ſchuiten: onder welke 't geſchut ſulk een moort verſpreide, dat niet ſonder ſwaer verlies binnenwaerd roeyden. De gevangenen vonden een graf in de buiken der Americaenſche hulp-benden. Op den ſevenſten dag wierd de ſtad ingenoomen niet ſonder uitgelaten wreedheid. De Koning geraekte in hechtenis. Na duſdaenige verrichting, nam *Corteſius* voor, te ontdekken de landſchappen zuidelijk gelegen. Terwijl alles ten togt vervaerdigt, ſond hy twee ſchepen met een onwaerdeerlijke ſchat na *Spanje*. Deſe liepen, wegens de Franſche zeeſchuimers, binnen *Tercera*. Een droevig ongeval had 't ſcheeps-volk op 't grootſte ſchip getroffen. Dit voerde twee tygers: die, hoewel jong uit 't neſt gerooft en by menſchen aengequeekt, echter d'ingebooren wreedheid niet uittrokken. Een des nachts los gebroken verſcheurde ſeven man. 't Getal der gequetſte (welker ſommige ſtukken vleeſch, uit de ſchouderen, of armen, of billen gerukt, ettelijke andere ledemaeten miſſchten) ging vry hooger. Op verſcheide plaetſen voed *America* tygers, boven leeuwen te ontſien: ſulx alwaer overvloedig ſich onthouden, 't land, hoewel vruchtbaer, onbewoond leid. Meer gekkelijk als gevaerlijk houden de bavianen huis in de boſſchaedjen. *Peter Arias* verhaelt, hoe ſijn heir met deſe beeſten geſtreden heeft: zy klauterden van d'eene boom tot d'ander: jouwden, niet ſonder duizend potzen, de voort-trekkende uit: maekten mijnen, gelijk of een gemeine ſtorm wilden doen: knerſten op de tanden: raepten de mond en handen vol ſteenen, met welke niet min fel als gewis wierpen. Wanneer een baviaen, uit een vuur-roer getroffen ter aerde viel, maekten d'andere ſulk een vervaerlijk geluid, dat d'hairen te bergen reeſen. Onder veele vreemde bejeegeningen, verdient het aengeteikent. *Een Spanjaerd* leid 't muſket aen op een oude aep. Deſe bleef boven in de boom ſtil ſitten; doch ſoo haeſt de ſchutter 't ſlinker oog ſloot, om doel te mikken, was d'aep te gaeuw: als die hem een groote ſteen diervoegen tegen de mond wierp, datter de tanden uit vloogen. Doch terwijl *Corteſius* omtrend 't verwoeſte *Tenuſtitan* (anders ook genaemt *Mexico*) ſich ophield, zeilde *Franciſcus Garajus* uit d'haven van *Jamaica* met elf ſchepen na de ſtroom *Panucus*: ten einde aldaer een volk-planting oprechtede door Kaiſar *Carels* laſt. Aen de vloed, die na de meenigte der palm-boomen een naem kreeg, ſtapte hy te land: de vloot voer langs de wal in 't geſigt. Door de ſtroom *Montaltus*, vloeyende tuſſchen hoog gebergte, gewaed, verviel op een broekachtige grond, alwaer ſomtijds tot de middel in-zakte, en tuſſchen taeye takken verwarde. Eindelijk naderde tot de rievier *Panucus*, alwaer hooge muuren van wallen, kerken en toorens vond, door *Corteſius* verwoeſt. De ſtad, na de ſtroom genaemt, lag gantſchelijk onbewoond. Twintig mijlen hooger op, aen 't zelve vaerwater, had *Corteſius* met gelijke verbolgendheid gewoed tegen 't prachtig *Chiglia*. Eer in d'aſſche geleid wierd, telde de plaets meer dan twintig duiſend huiſen, behalven de prachtige paleiſen, wallen, toorens en tempels. Hier uit voeden de landzaeten een onverzoenelijke haet tegen *de Spanjaerden*: weshalven ook geſwind op *Garaius*, ſlepende na ſich een uitgehongert heir, toe-ſetten. Tweemael kreeg hy een vinnige neep: ſulx tot onder de nieuwe volk-planting *ſant Steven*, uit *Chigliaes* af breuk door *Corteſius* geſticht, afweek. Hy vond nergens levens-middelen. De naeſte raed, de ruitery wijd en zijd te verſenden, om voorraed op te ſpeuren. *Corteſius* krijgt d'afgevaerdigde by de kop, onder voorwending: dat *Garaius* beſit nam, daer niet toe gerechtigt konde zijn. *Corteſius* maekte ook ſich meeſter van 't ammiraels ſchip. Uit d'elf zeilen voornoemd waeren vier vergaen door ſtorm. *Garaius*, na *Tenuſtitan* by *Corteſius* ontbooden, moeſt wegens dringende nood gehoorſaemen.

Wonderlijk ongeval door een tyger.

Bovengemein vreemd gevecht met de bavianen.

Sebrikkelijke verwoeſting.

Ongelukkige togt van Garaius.

Sijn

Sijn volk ondertusschen, hoofdeloos swervende, wierd van kant af dood geslaegen en opgegeeten. Op een tijd hielden *d'Americaenen* een vroolijke maeltijd met derde half honderd gebraede *Spanjaerden*. De vreuchde duurde niet lang; want *Sandoualus* hopman onder *Cortesius* viel soo fel de mensch-eters op 't lijf: dat ettelijke duisend aen stukken hakte, en sestig land-vorsten levendig verbrande, voor d'oogen haerer kinderen. Maer *Garatus*, wiens zoon met de dochter van *Cortesius* trouwde, leefde niet lang na de bruiloft. De mompeling ging, als of *Cortesius* den man door vergif om hals hielp, ten einde sich ten mede heerscher quijt maekte. En waerlijk sijn eer-zucht leed geen makker. *d'Americaenen* vielen plotselijk voor hem neder: ieder was even dienstig. 't Hof, welk hield, krioelde vol op-passers, waer aen groot geld spilde. Doch d'inkomsten, mogten sulke kosten draegen. Hoe veel over-schoot boven de last van vijf duisend krijgs-knechten en verscheide toe-geruste schepen, die of de verheerschte volkeren onder de knie hielden, of nieuwe gewesten ontdekten, kan blijken uit het stuk geschut, gegooten van enkel goud. De koningen, welke eertijds *Muteczuma* voor opper-hoofd erkenden, bragten jaerlijx een schatting, gesetna seders vermoogen. De meeste stonden geschat op drie en twintig tonnen gouds. Soo veel bragt de koning over *Tescucus*, een heerlijke stad, welker huisen, met witte kalk bestreeken, van verre na krijt of sneeuw-heuvelen gelijken. Even soo veel betaelde de koning, heerschende binnen *Otumba*: onaengesien met 't chistendom had aen-genoomen in den doop de naem *Ferdinand Cortesius*. Andere gaven minder. De koning *Guacinalgo*, met sijn moeder en ettelijke slaeven, torzende goud, quam sonder eenig dekscl *Cortesius* beschenken: binnen 't paleis gestapt, tusschen een lijf-wacht van vijf honderd ruiters en vier honderd voet knechten, altijd by de hand, om alle oproer te dempen, viel ter aerde neder.

Spanjaerden gebraeden.

Hoogmoed van Cortesius:

't Liep allenthalven met *Cortesius* voor wind. d'Hopman *Alvaradus*, oostwaerd op gesonden, bragt groote schatten te rugge, welke de verheerde koningen betaelden. Doch 't geluk keerde eer lang. *Cortesius* had een onwaerdeerlijke schat peerlen en goud aen kaisar *Carel de Vijfde*, afgeschikt: de schepen vervielen juist in handen des Franschen zee-roovers *Horyn*. De schaede, dewijl groot was, treste diep. Droefheid sloeg dier voegen om 't hert, dat een geruime tijd geen bescheid liet toekomen aen 't Spaensche hof. Weshalven vermoeden viel, als of wel gedachten voede, hem self ten koning over *Nieuw Spanje* op te werpen. Hier onder roeyden niet weinig sijn weder-partijders. By dit ongemak quam een derde. *Christoffel Olitus*, by *Cortesius* afgevaerdigt, om nieuwe kusten te ontdekken, nam de wapenen tegen hem aen. Hy onthield sich toemaels in d'inwijk *Figueras*, vijf honderd mijlen boven *Tenustitan*. Onaengesien *de Spanjaerden*, onder een vers verheerde landaerd, buiten twijfel soet op wraek, groot gevaer liepen, wanneer *Cortesius* langs een lange en moeijelijke weg, *Olitus* onder d'oogen trok: rukt hy echter te land, niet sonder verwoede voetstappen, derwaerds. *Franciscus de las Casas* wierd 't selve werk te water aen bevolen. Dese vind *Olitus* besig met een nieuwe volk-planting te stichten, aen welke de benaeming *Triumph de sancta crux* was toe gepast. 't Water schiet by noorde wind seer hol in d'in-wijk *Figueras*: (*de Spanjaerden* noemden ze alsoo ter oorsaek aldaer boomen vonden, die aen de voet van 't gebergte vruchten droegen den vijgen niet ongelijk) echter gingen hier 't treffen aen. *Casas* geeft *Olitus* de laeg, schiet een schip in de grond: en stekt voorts zeewaerd. Doch beloopen van een swaere stroom, valt op de wal, en aldaer in *Olitus* handen. Dese had nu ook weinig te vooren gevangen gekreegen den ritmeester *Egidius Gonzales*. Beide de gevangenen stemmen zaemen, om *Olitus* aen kant te helpen. De toeleg geluk-

Sijn byzondere ongemakken.

Vreemde handel van Spaensche Hopmanen.

te te meer, nadien zy d'huisknechten van haer waerd op zijde kregen. Zy nemen dieshalven de slag waer, terwijl zamen avondmael hielden: brengen met messen *den Olitus* verscheide steeken: die evenwel diervoegen niet was gegrieft, of behield krachten, om by donker te vluchten na de naest-gelegene hutten. De moordenaers lieten gewind uitroepen; hy beging misdaed van gequetste hoogheid, die *Olitus* niet aenstonds voor den dag bragt. Dit verschrikte den verberger. Weshalven hem ontdekt. Den ontdekte wierd d'hals afgesneeden. Terwijl de Spaensche hoofden aldus onderling woeden, voer *Luidewijk Pontius* een verstandig rechts-geleerde uit *Spanje* na *America* over; om, van 's kaisars wegen, alles ten recht te brengen. Hy had bysonderlijk in last: *Cortesius* vriendelijk te bejeegenen: hem ridder te slaen van *sant Jacobs* orde, niet sonder prachtige staetzie: ten einde op die voet de kaisar aensien kreeg, door aensienelijke dienaers onder *de Mexicaeners*, hoogmoedig van inborst, bysonderlijk d'adel; gelijk sulx blijkt aen haer prachtig gewaed boven andere *Americaenen*; want hoewel de slaeven naekt (alleenlijk om de schaemelheid gedekt) met boog en pijlen gewaepent voor haer heeren gaen, zijn d'edelluiden kostelijk gekleed. De hals pronkt met een peerl-snoer, 't hoofd met een muts, van welke twee sluyeren, een langer en korter, af-slingeren: een veel-vervige kotoene tabbaerd hangt over 'tgantsche lichaem tot de kuiten toe: onder de tabbaerd draegenze een binnenrok, om de middel toe-gebonden. Doch *Cortesius*, zedert over-hoop geraekt met d'onder-koning *Antonius Mendoza*, vertrok misnoegt na *Spanje*.

Mexicaenser dragt.

Togt

Togt van Didacus Gottierez.

OP 't jaer vijftien honderd en veertig lichte *Gottierez*, tot opper-hoofd gekooren van *Nieuw Carthago*, 't anker voor *Cadiz*. Tot *Nombre de Dios* uit-gestapt, geraekte over hoop met *Roderijk Contreras*, tot wiens staet-volger geschikt was. Twee jaer lang liep hy sonder verrichting. Eindelijk verdraegen met *Contreras*, vaert 't bewind aen. En dese had hem gewaerschouwt: sich niet te onderwinden, sijn plaets-voogdy volkomen meester te worden, alsoo 't land vol bosschaedjen en steil gebergte lag. Hy sloeg de waerschouwing in de wind, en uit *Nieuw Granada* op reis. Vijftig mijl oostelijk gevordert, liep binnen de rievier *Suere*, en alhier met sestig *Spanjaerden* te land. De land-drosten schonken eenig goud, welk naeuwelijx de prijs van seven honderd dukaeten bereikte. Hy bragt hier ettelijke weeken soek, sonder iets uit te werken: wanneer de leef togt meer en meer schaers toe-quam: en hoewel by d' ingezeetenen om spijs aen-stond, was spaersaem te bekomen. De soldaeten, sulk leven warsch, spannen te zaemen, en pakken haer op een nacht na *Nicaragua* weg. *Gottierez*, by alle verlaeten, volgde met een schuitje derwaerds. Hy was nu van land afgestooken, als d' hopman *Barientus* nieuwe hulp-benden en versche leef-togt aen-bragt: weshalven stand hield. Eerlang voerde ook *Alfonsus de Pisa* seven en twintig man uit *Nombre de Dios* na de stroom *Suere*: die, dewijl 't in de mond der rievier buiten gemein barnde, benoodsaekt was onder een klein onbewoond eiland te loopen. Terwijl hier ten anker lag, stak 't on weder hand over hand op: de stort-vlaegen met swaere donder en wind vergeselschapt scheenen een algemein verderf te dreigen: binnen 't jagt wierden twee *Spanjaerden* en een *Moor* van de blixem dood geslaegen. In twee en seventig dagen brak de sonne geen vier uuren door. Na 't vaste land over-gestooken, sag niet dan yselijke bergen en bosschaedjen. Ten zy op de strand zeeslekken vond en in de wouden wilde vruchten, by de meer-katten af geplukt, d' honger had alle verslonden. By *Gottierez* geraekt, stapt met sijn volk over in vijf schuiten, om nieuwe magt binnen *Nombre de Dios* af te haelen. Op de weg stond een huis uit riet, boven met palm-blaederen gedekt, lang vijf en veertig stappen, gebouwt lang-werpig-rond. Rondom waeren mindere hutten. Dewijl *de Spanjaerden* alhier op den dag aen *Franciscus* toe-gewijd quamen, pas- *'s Dorp Franciscus.*
tenze het vlek na die monnik een benaeming toe. Ter halver plaets verscheenen eerlang de heeren van *Suere* en *Chiuppa*. Met *Gottierez* aen den *Vreemde manier van etten.*
dis neder-gesteten, wierpen de gebraede hoenderen en 't ongezoute verkens-vleesch haer knechten toe, als geen smaek vindende in sulke kost. Door een tolk begon *Gottierez* onder-rechting te doen, wegens 't christelijk geloof: op welke de hoofden neigden, sonder antwoord. Doch hoe veel stichting hier uit haelden, kan blijken: alsoo eerlang haer dorpen aen koolen setten, alle eedwaeren, die niet weg-sleepen konden, verdorven: en sich op ontoegankelijke bergen bergden. Tot sulk een toeleg verstondenze; ter oorsaek de land-dros *Camachiren* en des selfs buurman, (onaengesien *Gottierez*, wanneer eerstmael de voet op 't land sette, soo veel goud, bedraegende seven honderd dukaeten, ontfing) tegen belofte in swaere hechtenis geraekten. Ja *Gottierez* dreigde *Camachiren* te verbranden; hoewel nu be- *Girige wreedheid van Gottierez.*
reeds verscheide stukken gouds, met allerlei beesten, tijgers, visschen, vogelen konstig geboetseert, die de prijs van twee tonnen gouds op-haelden, door de selve begiftigt was. Sulk een schenkaedje scheen te gering. Hy bragt den gevangene by een kist: en swoer, hy soude hem langsaem braeden, ten zy binnen vier dagen ses mael meer goud verschafte als de kist laeden konde. *Chamachirens* knechten verzaemelden 't vereischte goud:

Gottierez twist met Contreras.

word van alle verlaten.

Ongehoort wonder.

goud: als hy door quaede toeſicht der wachters by nacht ontſnapte. Sulx *Gottierez* den buit ontjaegt wierd. Maer d'andere gevangene, hoewel gedreigt met verſcheuring door de honden, bleef ſtantvaſtig ontkennen, geen goud te beſitten. Beet den Spaenſchen geſach-hebber toe: hy ſtond over des ſelfs logentael verwondert, als die hem tegen recht en belofte gekluiſtert hield, en vaek de dood dreigde; doch niet doode. Te ſterven was wenſchelijker, dan ſulk een rampzaelig leven. Voorts konde niet begrijpen; hoe d'aerde Chriſtenen droeg, welker grouwel-ſtukken d'aerde aller wegen in roer ſtelden, *Gottierez*, geraekt aen een wroegende gewiſſe, ſoude niet ongaerne *den Indiaen* op vrije voeten geſet hebben, alſoo, verneemende den optogt, deerlijk kermde: te meer nadien eindelijk beloofde een ſwaer randzoen gouds op te brengen. Doch de mindere bevel-hebbers ſtonden d'ontſlaeging tegen. Ses dagen reiſden *de Spanjaerden* door woeſte boſſchen en over onmakkelijke bergen: vonden nergens voetſtappen van menſchelijke wooning. Eindelijk klommen by een berg ſeer gevaerlijk af; ten zy aen ſtruiken en uit-ſteekende kanten vaſt hielden, ſouden den hals breeken. Vijftien mijlen ſtrekte 't hangen des bergs uit, langs de voet beſpoelt van een zoete ſtroom, op wiens oever woeſte hutten, vol doode tijgers, harten-hoofden en beenderen, ſtonden. Twee dagen hieldenze hier halte, om uit te ruſten. Het boom-gewaſch *mamei* en de *cazabi*-wortelen verſchaften den verhongerden voedſaeme ſpijs. Voort-getrokken aen een twee-ſprong, vraegde *Gottierez* een gevangen Indianſche ſlaef, welke weg de naeſte na eenig dorp leide; doch deſe, bekennende hier in ſijn onkunde, wierd dieſwegen den hals afgeſneeden. Op gelijke wijſe en om de ſelve reden ſoude ook de Indiaenſche land-vorſt geſneuveld zijn; indien niet *Gottierez* tegen-laſt gaf: ter oorſaek de man, 't pak wêlk droeg, neder-ſette; en niet min geduldig als edelmoedig den beul d'hals toe-reikte. Ondertuſſchen nam d'honger ſeer toe: ſulx ſommige beſweeken. Ook ſtond 't volk tegen *Gottierez* op, eiſchende ſpijs: hy gebood d'honden te dooden, en boom-baſten te ſtampen. Twee dagen aldus zukkelende, niet ſonder morren, geraekten aen d'ingang van een boſſchaedje. Alhier ſtond *een Indiaen* achter een boom: die ſich met ongeloofelijke ſnelheid weg-pakte. Des anderen daegs vroeg quamen ſtijf vier duiſend *Indiaenen* op de magtelooſe *Spanjaerden* af, met een yſelijk geſchreeuw en naer gedommel van hoornen en trommelen. Uitgezondert de land-vorſten, waeren alle rood en ſwart geſchildert. Sommige droegen pluimaedjen op 't hoofd en om den hals. Heevig ging de ſtrijd aen. Onder een jagt pijlen en ſteenen ſcheen de dag ſchuil te gaen. *Gottierez* wierd aldereerſt doodelijk getroffen. Na een half uur vechten, deinsden d'aenvallers; doch, met verſche benden geſtijft, hervatten den torn: braeken tuſſchen de Spaenſche ſlag-orde in: ſloegen met palm-houte ſwaerden en knodſen harſenen en beenen te pletteren. Drie alleen, onder welke *Hieronymus Benzo*, (die zezedert omſtandelijk deſe ſtrijd beſchreef) ontſnapten met de vlucht: en geraekten na twee uuren by d'achter-hoede, ſterk vier en twintig, welke *Alfonſus de Piſa* ten rug-ſteun aenvoerde. Ettelijke *Indiaenen*, op de voetſtappen der gevluchte gevolgt, ſprongen met wonderlijke bogten, ſwaeyden de geroofde degens, ſchilden en kruis-boogen over 't hoofd. Sommige ſnaeuwden haer in de Spanſche taele toe: *Chriſten, ontfang goud.* *De Piſa* quam door duiſend hacchelijkheden, ſonder eenige verrichting, wederom binnen *Nombre de Dios.*

Edelmoedigheid van een gevangen Indiaen.

Gevaerlijk gebergte.

Vreemde knoten.

Vreeſelijk gevecht.

Togt van Peter Alvaradus, Franciſcus en Gonzalus Pizarrus, Diego de Almagro.

BInnen de ſtad *Panama* woonden drie rijke *Spanjaerden*, *Franciſcus Pi-*

Pizarrus, *Diego de Almagro* en een prieſter *Ferdinand de Luque*, die onderling verdroegen, om zuidelijk aen de goud- en peerl-rijke kuſten langs *de zuider Oceaen* te ontdekken. *De Luque* ſoude tot *Panama* de gemeine zaek gaede ſlaen. *Pizarrus* had de voortogt met een ſchip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met ſeventig. Beide wierden by *de Peruaenen* manhaftig af geſlaegen. Aldus onverrichter zaeke te rugge gekeert, hervatten de miſlukte togt; doch wederom met ongelukkige uitkomſt. De zaek lag t' eenemael reddeloos. De nieuwe Americaenſche onder-koning *Peter de Rios* verbood ſelf de vordere ontdekking van *Peru*. Sulx *Pizarrus* niet behield dan twaelf man. d' Andere, kleinmoedig gemaekt door de felle tegenſtand *der Peruaenen*, gingen over in 't ſchip by *Rios* afgevaerdigt, om de zukkelende op 't eiland *Gallo* (aldaer onthield ſich *Pizarrus*, zedert ſijn tweede nederlaeg) na *Panama* te voeren. Hoewel de toeleg tweemael vruchteloos afliep, waegde *Pizarrus* de derde torn. Hy trok dieshalven na *Spanje*, en verſocht aen 't hof aldaer 't bewind over *Peru*, by hem ontdekt. Want behalven tweemael de Peruaenſche grond onder de voet had, was een der twaelf vlootelingen landwaerd-in geſtapt, met een boven gemein groot ſlag-ſwaerd: welk diervoegen ſwaeyde, ſchitterende tegen de ſon, dat d' inwoonders verbaeſt ſtonden. Andere lieten het werk ſteeken: hy waegde alles, tot uitbreiding der Spaenſche heerſchappy. De reden wierd bondig gekeurt, en den verſoeker 't verſochte Peruaenſche geſach toe-geſtaen. *Almagro* nam ſulx oevel op: nadien *Pizarrus* niet afgeſonden was, om na 't geſeide bewind voor ſich alleen te ſtaen by den kaiſar. Door tuſſchenſpreeken van goede vrienden, is de twiſt by-geleid. *Pizarrus* had wederom de voortogt met honderd en vijftig man, behalven de ruitery. Aen 't eiland *Puna* uit-geſtapt, is vriendelijk onthaeld; doch vermits *de Spanjaerden* alle huiſen door-ſnuffelden na goud: geweld bedreven met ſlaen, quetſen en vrouwer-kracht, vielen d' inwoonders haer op 't lijf. In plaets der vaenen en ſtandaerden gebruiktenze lange rieden, aen welke de beenderen van beruchte helden onder haer ſlingerden. Ten zy *d' Indiaenen* ſich eindelijk binnen een naby-gelegen boſch bergden, zy hadden meer volk verlooren. Van *Puna*, drie graeden bezuiden de middag-lijn gelegen, ſtak *Pizarrus* over na de vaſte kuſt. Alhier ſtond alles in rep en roer: alſoo d' inwoonders bericht kregen wegens de wreedheid op *Puna* by *de Spanjaerden* gepleegt. *Pizarrus* maekt ſich terſtond meeſter van *Tampez*: trekt over de ſtroom *Ambato*, en ſteekt een tempel der ſonne in brand. De ingang des tempels lag na 't ooſten, met een kotoene kleed behangen: binnen ſtonden twee goude ſwarte bokken en ſoo veel draeken, voor welke wel-riekend hout ſmookte: aen pylaeren hingen gevilde menſchen, tegen de verrotting bewaerd door zeker bijtende zap. *Almagro* volgde met nieuwe hulp-benden. Aldus geſterkt loopen een groote landſtreek in *Peru* af: rooven veel goud: vermoorden de tandelooſe *Tombezers*; want, om een miſdaet tegen den koning gepleegt, worden haer de bovenſte tanden uit-gebrooken. *Peter Alvaradus* verkundſchapt van de Peruaenſche rijkdom, weet ſoo veel by den kaiſar door brieven te verwerven, dat *Peru* mag aen-doen. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig licht hy d' ankers van ſeven ſchepen voor *Guattimala*, een ſtad by hem gebouwt tuſſchen twee bergen. Aen *Puerto Viejo* geland, trekt over beſneeuwde bergen ooſtelijk op, en *Almagro* hem te gemoed. 't Stond geſchaepen tot bloed-vergieten. Maer eindelijk verdraegen onderling: *Alvaradus* ſoude ſijn volk over doen aen *Almagro*, en vertrekken uit *Peru*: mits genietende honderd duiſend ducaeten. Met ſulk een ſchat verrijkt, ruſt veertien zeilen toe, om nieuwe landen weſtelijk te ſoeken. Terwijl met deſe vloot beſig is, word op ontbooden na *Mexico* door *Antonius*

Pizarrus en Almagro, haer gedwaerſtighe verbintenis.

Pizarrus komt in Peru.

Peruaenſche tempel.

Alvaradus, der ſelven daden.

Mendoza; ten einde met hem een togt deed na 't ontdekte geweſt *Sibolla*, goud- en ſaffier-rijk, volgens 't ingebragte bericht by vier *Dominicaener monniken*. Men had nu ſeven honderd krijgs-knechten by de hand: wanneer tijding binnen *Mexico* quam: hoe *Peter Zunica* door d' *Indiaenen* van *Xalisco* een vinnige neep had gekregen: tot hulp trekt *Alvaradus* derwaerds: vind d' *Indiaenen* begraeven op een hooge berg, tuſſchen gevlochte boomen en ſwaere ſteenen, met baſten zamen gebonden, achter welke voor kogels ſcheut-vry ſchuilden. *De Spanjaerden*, den berg op geklauwtert, naderden de beſchanſing; wanneer de beſtormden een naer geſchreeuw op-hieven, en te gelijk de baſten losſneden. Niet ſonder yſelijke ſlaegen rolden ſteenen en boomen benedenwaerd: verpletterden mannen en paerden. Weinige bragten 't leven af. *Alvaradus* ſelf, een vuile bloed-ſchender, als die twee fuſters te gelijk beſliep, gaf, God laſterende, den geeſt. Sijn huisvrouw *Beaeteris Cueva* hield een prachtige uitvaerd met 't lijk haers mans: beſchilderde 't huis ſwart: at noch dronk: beſchuldigde God van misdrijf: deed haer inhulden land-voogdeſſe over *Guattimala*. De goddelijke wraek liet ſulke grouwelen niet lang ongeſtraft. Op den achtſten des herfſt-maend van 't jaer vijftien honderd een en veertig, viel een ſwaere ſtort-regen met verſchrikkelijke donder-ſlaegen. Binnen de berg, aen welkers voet *Guattimala* leid, wierd gehoort een yſelijk geloey. De lucht kraekte van naer geſchreeuw. Ter midder-nacht borſt de berg: uit het log vloogen ſwaere brokken met een ſnelle water-vloed diervoegen voort-gedreven, dat alles verpletterden en weg-ſpoelden. Binnen weinig oogenblikken was *Guattimala* niet meer te vinden. Niemand bleef by leven, dan een onechte dochter, die *Alvaradus* by een Indiaenſche vrouw had. Op 't veld lagen hier en daer gevluchte met gekneuſde armen en beenen. Zedert is *Guattimala* drie mijlen verder ten ooſten herbouwt. Met de dood van *Alvaradus* bleef de togt na *Sibolla* niet ſteeken. *Franciſcus Velaſquez* voerde derwaerds acht honderd man, meeſt ruiters; doch vond niet als hooge ſneeu-bergen en dorre heiden: ſulx paerden en volk van honger ſtierven. Weshalven ſonder eenige verrichting na *Mexico* keert. Alleenlijk had hy eenige dorpen af-gebrand, en met *de Sibollaeſers* ten verſcheiden reiſen hand-gemein geweeſt. Maer *Attabaliba* Peruaenſche ſchepter-draeger, verkundſchapt van *Pizarrus* en *Almagro*, gebood beide aenſtonds uit ſijn rijk te vertrekken. Weinig kreunden zy ſich hier aen. Ja trokken recht aen op *Caxamalca*, alwaer hem *Attabaliba* onthield. En deſe ſchikte wederom geſanten te gemoed: ten einde *Peru* ruimden. *Pezarrus* antwoorde: ſijn laſt lag, uit 's kaiſers naem, den Peruaenſchen koning eerbiedig te ſpreeken. *Attabaliba* bemerkende, hoe *Pizarrus* voort-trok, ſond hem twee geſchilderde ſchoenen en armringen, ten einde de ſelve aentrok, wanneer voor ſijn throon verſcheen. Hopman *Ferdinand Sotto* had de voortogt met twintig paerden. Reed dicht onder *Attabalibaes* leger. d' *Indiaenen*, verſchrikt door 't ſteigeren der paerden, weeken binnen de beſchanſing: welke wegens haer blood-hartigheid, aenſtonds door 's koninx gebod zijn gedood. *Sotto* liet weten aen *Attabaliba*: *de Spanjaerden*, ſochten in vriendſchap te handelen. Waer op ten antwoord kreeg: de vriendſchap konde niet gemaekt, ten zy 't geroofde ſilver en goud aen d' eigenaers ter hand ſtelden, en den Peruaenſchen boodem verlieten: zy konden des anderen daegs hier over ten geſprek komen. Biſſchop *Vincent de Valle Viridi* binnen 't koninglijk ſlot van *Caxamalca* geleid voor *Attabaliba*, die met vijf en twintig duiſend man uit de leger-plaets derwaerds op-brak, niet ſonder aenſienelijke ſtaetſie; want hy gedraegen wierd op de ſchouderen des voornaemen adels in een rosbaer, om welke goude kranſen en veel-vervige vederen hingen. Hy ſelf droeg een hembd-rok ſonder mouwen: de ſchaemelheid was bedekt

Wonderen krygs-hift der Peruaenen.

Schrikkelijke godloosheid van een vrouw.

Guattimala door water verweſt.

Togt van Velaſquez.

Attabalibaes handel met Pizarro.

met een Spaenſche biſſchop gewaeg.

ATHABALIPA
ultimus Rex Peruanorum

dekt met een fijne wolle doek : een roode band , even boven d'ooren rondom 't hoofd gebonden , had een lange quispel , afhangende lanx de slinker wang : op 't voor-hoofd staeken drie schoone vederen : voor uit stapten drie honderd lijf-knechten , even eens gekleed , die de minste vuilnis van den weg wierpen , langs welke de koning soude komen. De bisschop voornoemt droeg in d' eene hand een kruis , in d'ander een brevier-boek. Sijn redenen tot den koning behelsden : *Hoe God drie-eenig was :* Adam *d'eerste mensch :* Christus *uit een maegd gebooren , en aen't kruis gestorven : de Paus de stadhouder Gods : dewelke , volgens magt uit den hemel verleent , aen Kaisar* Carel Peru *geschonken had , gelijk ook alle andere geweesten van* America. *Indien hy wilde verzaeken de Peruaensche afgodery , en den Kaisar voor sijn opper-hoofd eeren ,* de Spanjaerden *souden geen schade doen. Doch by aldien wederhoorig bleef , moest 't uiterste verderf afwachten. Attabaliba* antwoorde : *Hy diende* Pachamaca *voor een Schepper aller dingen : en nevens dese de sonne en maen. Hoe heerlijk blinken die in vergelijking by een gekruiste God ? Vriendschap te maeken en houden met magtige vorsten was een grond-leger van wijse land-bestier. Maer de Paus moet te gelijk sot en goddeloos zijn : dewijl koningrijken weg schenkt , aen welke noch eigendom heeft om te schenken , noch magt om te leveren. Voorts wilde geen afstand doen van een Gods-dienst , soo veel eeuwen achter-een onder-houden. Te meer nadien geen bewijs inkomt voor de waerheid des Christendoms.* Dit laetste beantwoorde *de Valle Viridi : 't Boek ,* seid hy , *welk in de hand houde , spreekt sulx alles. Attabaliba* bladerde 't boek door : keerde het om en om : hield 't dan eens aen d'oogen , dan aen d'ooren ; en wierp het eindelijk spotsgewijze weg. Terwijl d'onder-handeling duurde , had *Pizarrus* 't heir ten strijd geschaert. De ruiters , sestig sterk , verdeeld hy aen drie troppen , beleid by sijn broeders *Ferdinand , Johan* en *Gonsalvus Pizarrus* en d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar :* alle verborgen in een hinder-laege. *Peter de Canada* had de voor-togt. Hy self bevond sich by de middelste slag-orde. Soo haest *de Valle Viridi* bericht bragt : hoe *Attabaliba* 't brevier-boek tegen d'aerde gesmeten had : nam , op 't aenhitzen des bisschops , de strijd een yselijk begin : de trompetten klonken : de trommen sloegen : de vuur-roers en grof geschut branden los : de paerden brieschten : de honden blaften en vloogen by de wallen van *Taxamalca* op. Sulx een algemeine schrik *den Indiaenen* beving : zy verdrongen malkander in de poorten : braeken een groot gat in de muur , door welk de vlucht namen. *De Spanjaerden* verzuimden sulk een kans niet. Schooten , staeken , hakten , sonder iemand te verschoonen. De doggen hielpen tot de moord. Geheele benden wierden door de paerden over-reeden. Aen de rosbaer van *Attabaliba* was de meeste tegen-stand. Soo haest viel geen rosbaer-draeger , of terstond quam een andere in de plaets. Staepels lijken lagen rondom den koning : tot wien *Pizarro* self door-brak , en rukte hem by 't lange hair uit de rosbaer : *Attabaliba* , ter aerde geplotst , wierd terstond geboeyt , en by sijn lijf-wacht verlaeten. De meeste schuld der nederlaeg droeg *Attabalibaes* hopman *Ruminagui ,* die in een hinderlaege op de rugge *der Spanjaerden* lag , om met vijf duisend man een onvoorsiensche indruk te doen van achteren. Doch hy , door de slagen des geschuts verbaest , vlood derdehalf honderd mijl zuidelijk aen , eer stand hield. *Attabaliba* bedong middelerwijl sijn randzoen met *Pizarrus :* namentlijk , hy soude op-brengen soo veel gouds als de zael , soo hoog reikte , konde laeden. De hoogte wierd afgeteikent : de lengte maekte uit vier en vijftig voeten , de breete negen. Aller wegen wierd 't goud toegebragt , volgens *Attabalibaes* last ; maer evenwel soo veel niet , dat het genoemde bestek konde vullen. Hier over morden *de Spanjaerden : Attabaliba* socht slechts uit-stel : om tijd te winnen , en een leger op de been te brengen. Doch hy verontschuldigde sich by *Pizarrus.*

Strijd van Pizarrus met Attabaliba.

Attabaliba wird gevangen.

bedingt sijn randzoen van een waerdeerlijke schat :

't Meeſte goud moeſt op de ſchouderen der ſlaeven langs een moeyelijke en twee honderd mijl lange weg gedraegen worden uit d'hooft ſtad *Cuſco*. Indien hier in geen geloof ſcheen te verdienen: *Pizarrus* mogt derwaerds volk afvaerdigen tot onderſoek. De afgevaerdigde konden voor geen overlaſt met reden beducht zijn: ſoo lang hy met wijven en kinderen na Spaenſch goed-vinden gekluiſterd ſat. De hopmannen *Sotto* en *Peter del Baro* ten geſeiden einde vertrokken, ontmoeten, na ettelijke dag-reiſens *Attabalibaes* hopman, welke des ſelfs broeder *Guaſcar* gevankelijk wegvoerde na *Caxamalca*. *Guaſcar* vond gelegendheid, om de hulp *der Spanjaerden* te verſoeken: maekte bekend, hoe hy en *Attabaliba* een vader *Guaynacaua* erkenden: ſulx 't rijk onder haer beide moeſt verdeelt. Maer *Attabaliba* had ſich geweldiger hand meeſter gemaekt van de gantſche beſtiering: onaengeſien wegens jonger jaeren behoorde vergenoegt te weſen met 't geen *Guaſcar*, dewijl ouder, hem toe-leide. 't Rijk quam hem rechts-wegen toe: en nochtans wierd hy gekluiſtert ten *ſlachting weg-geſleept. Indien *Pizarrus* recht deed: uit ſijns broeders moordadige handen redde, en ten koninglijken zetel vorderde: hy ſoude driemael meer goud verſchaffen, als *Attabaliba* beloofde. Verſocht ten dien einde, *Sotto* en *Baro* beliefden de togt na *Cuſco* te ſtaeken. Deſe dorſden ſulx niet op haer nemen: weshalven den opgeleiden laſt volbrengen. *Guaſcar* afgedaelt in de valleye *Sacſahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. Ondertuſſchen komt *Almagro* binnen *Taxamalca* met verſche hulpbenden: waer uit *Pizarrus* geen kleine ſwaerigheid te gemoed ſag. 't Was enkelijk te doen om 't goud. *Almagro* vreeſde, dat *Pizarrus* de beloofde zael vol goud voor ſich ſelf wilde houden: ter oorſaek hy *Attabaliba* had gevangen. Waerom hard aen-drong, om *Attabaliba* aen kant te helpen: ten einde

verbrand ſijn broeder Guaſcar levendig.

einde de vordere buit mogt gemein weſen. *Pizarrus* dan, om alle onheil voor te komen, deilt, in des Peruaenſchen koninx tegenwoordigheid, aen ieder ſoldaet duiſend dukaeten goud en ſes duizend vijf honderd vijf en twintig ſilvere kroonen. Mindere bevelhebbers ontfingen vier en dartig duiſend kroonen, hooger feſtig duiſend. *Ferdinand Pizarro* voerde 't vijfde deel der buit na *Spanje* voor den kaiſar. Onaengeſien *Attabaliba* ſijn belofte na quam, met de geſeide zael vol goud te proppen, wierd 't doodvonnis over hem geveld. 't Hielp niet onſchuld te vertoonen: te verſoecken na *Spanje* verſonden te worden, om ſich voor den kaiſar te verdeedigen. Suchtende en ſchreyende aen een pael gebonden, is ten overſtaen van *Pizarrus* gewurgt. Gods wraek volgde de goddeloose rechters. Niet een of ſy geraekten door een bloedige dood uit de wereld. 't Word aengeteikent, hoe weinig dagen voor de geſeide verworginge een vreeſelijke ſtaert-ſtarre in de lucht verſcheen. *Attabaliba*, ſulk droevig licht beſchouwende, ſprak voorſeggender wijſe: Hier ſal een groot vorſt eerlang ſterven. Hem was wel byſonderlijk te laſt geleid *Guaſcars* dood; doch *de Spanjaerden*, hadden ſich weinig hier aen laten gelegen zijn, indien niet verborgen bleven de onwaerdeerlijke ſchatten, die *Guaſcar* elders onder d'aerde groef: en ten einde geen menſch de plaets mogt kennen, waeren de bedelvers alle aen kant geholpen. *Attabaliba* had verſocht een graf in 't landſchap *Quito* by ſijn vader *Guaynacaua*: van welke *de Peruaenen* geloofden: dat, wegens heilige voorſichtigheid, eerlang tot herſtelling des vervallen heerſchappy ſoude op ſtaen. 't Lijk wierd derwaerds gebragt door *Ylleſcas* broeder des verworgden koninx, niet ſonder prachtige ſtaetſie. *Ruminagui*, die *Attabaliba* verliet in d'uiterſte nood, onthaelde de lijkbrengers heerlijk. Toen alle, met drank bevangen, diep ſnorkten, vermoorde hy alle. *Ylleſcas* deed hy levendig villen, en 't vel op een trommel ſpannen. Terwijl aldus bloedig toe-ging de begraeving van *Attabaliba*, bragt des ſelfs veld-heer *Quizquiz* een groot heir by een. *Pizarrus* rukt hem onder d'oogen: jaegt hem, na mannelijke weder-ſtand, op de vlucht: en gaet zeeg-praelende na *Cuſco*. Naderende ſag uit de ſtad hooge vuuren hemel-waerd ſlikkeren: de borgers ſchermutſelden tegen de Spaenſche voor-togt; doch, door de ruitery binnen gedreeven, vluchten de meeſte des anderen daegs na 't gebergte. Aldus viel de ſtad in handen *der Spanjaerden*, die niemand verſchoonden. Ja de bedenkelijkſte wreedheden wierden door pijnigen te werk geſteld aen allerley ſexe: om haer af te perſen 't melden van verborgene ſchatten: onaengeſien binnen *Cuſco* meer buit haelden, als ooit van *Attabaliba* bequamen. Ja de vermoorde dienden ten ſpijs voor de Spaenſche verhongerde honden. *Didacus Salazur* had een dogge *Bezerril*, buiten gemein afgerecht om *Indiaenen* te verſcheuren. Onder ſijn gevangenen was een oude vrouw, aen wien een brief ter hand ſtelde, den veld heer *Pizarrus* over te leveren. 't Wijf, ettelijke ſchreeden voort-geſtapt, wierd aengeranſt van *Bezerril*, die *Salazar* los liet, ten einde vermaek ſchepte in 't verſlinden der arme vrouw. Doch deſe ſiende den hond met volle loop op haer af-komen, hurkte neder: ſtak de brief voor uit: riep, *mijn heer hond, mijn heer hond, ik breng de brief aen Pizarrus.* 't Beeſt had meer mededoogen dan *de Spanjaerd*. 't Bleef een weinig ſtaen: bepiſte de vrouw: en keerde te rugge. 't Bepiſſen hielp *Salazar* aen 't lacchen, en de vrouw uit doods gevaet. Na dat *Cuſco* uitgeplondert was, ſtelde *Pizarrus* over de verheerde ſtad en onder-hoorige landſchappen tot geſach-hebber *Almagro*. Hy ſelf bouwde aen de ſtroom *Lima* 't ſtedeken *Los Reyes*. Ondertuſſchen ontfing *Almagro* een kaiſarlijke brief, by welke Peruaenſche maerſchalk gekooren wierd. Moedig door ſulk een verheffing, ſlaet een wigtige toeleg ter hand. *De Peruaenen* ſtrooyden uit, hoe 't goud-rijke *Chili* ten zuiden lag. *Almagro* door aen-raeden van *Pizarrus*

Ongeloofelijke buit aen de ſoldaten omgedeelt.

Pizarrus verjaegt Quizquiz: neemt Cuſco in:

onwaerdeerlijke ſchatten geroofst.

Attabaliba gewurgt.

Merkwaerdig geval van een hond.

Wreedheid van Ruminagui.

Ongelukkige togt van Almagro.

meer gaende gemaekt, trekt derwaerds met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten. De hemel door stormen en donder-slaegen onsteld, de wegen onbruikbaer scheenen den togt te beletten. Evenwel set hy voort: onaengesien paerden en menschen door ongemak en koude besweeken. Terwijl *Almagro* op reis sloeg, kreeg *Franciscus Pizarrus* 's Kaisars hand, en by de selve opdragt van mark-graef over *Peru*; doch sonder quetsing der waerdigheid, aen *Almagro* toegevoegt. Hier uit ontstond tusschen de maerschalk en mark-graef groote verbittering. *Mango Inga Attabalibaes* broeder diende sich van deze twee spald. Hy viel dan de Spaensche besetting binnen *Cusco* op 't lijf, en nam de stad in. *Pizarrus* vaerdigt geswind de ruitery derwaerds, beleid by *Alfonsus Alvaradus* en *Gomes de Todoya*. Heldaedig vochten *d'Indiaenen*: sulx de zegen lang twijfelachtig hing. Eindelijk kreegen *de Spanjaerden* een bloedige overwinning, en *Cusco* wederom in. Onverrichter zake keerde *Almagro* uit *Chili* derwaerds; doch wierd door *Ferdinand Pizarrus* buiten gehouden, onder voorwending: hy konde de poort niet openen, buiten verlof van sijn broeder de mark-graef. *Almagro* toonde sich wegens de spijt gevoelig: geraekt heimelijk in de stad: grijpt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* by den kop: overvald *Alfonsus Alvaradus*: sweert niet te zullen rusten, voor en al eer hy *de Pizarren* uit *Peru* doed verstuiven. Terwijl 't dood-vonnis over de gevangenen velt, breeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit d'hechtenis. De mark-graef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*, brengt door tusschen-sptecken van vrienden de twist tot onderlinge verzoening: waer op *Ferdinand* los raekt. Niet minder hield de mark-graef als 't nieu getroffen verbond. Hy laet *Almagro* weten, dat de Kaisar hem 't hoogste bewind over *Peru* had toe-vertrouwt. Moest derhalven *Cusco* ruimen: of soude geweld gebruiken. *Almagro* gaf ten antwoord: indien 's Kaisars hand dienaengaende sag, stond bereid te gehoorsamen; doch anderstints niet. Men rust weder-zijds ten oorlog toe: vinnig word gestreeden. *Almagro* schict eindelijk te kort: valt in des mark-graefs handen: die hem in 't gevangen-huis worgt: 't lijk op de markt sleept: en aldaer onthalst. *Ferdinand Pizarrus* na *Spanje* geschikt met 't vijfde deel der buit voor den Kaisar, is binnen 't slot *Motta* gekluistert, ter oorsaek *Almagroos* dood bevorderde. Wat hem aldaer weder-voer heeft niemand ruchtbaer gemaekt. *Almagro* de jonge, op geruyd door sijn voogd *Joan Rada*, lag enkelijk toe, om sijns vaders dood te wreeken. Hy huurt dan eenige moordenaers, met welke na *Los Reyes* trekt. De toeleg lag den mark-graef te vermoorden op *sant Joans dag* in den tempel. Dit werk was soo heimelijk niet besteeken, of lekte uit. Weshalven de mark-graef ter bestemder tijd t'huis blijft. De zaem-gesworene sagen een quade uitslag te gemoed, dewijl 't geheim ontdekt lag. Weshalven op den vollen middag na 't paleis vliegen, en roepen: *slae dood den dwingeland, den verraeder. Pizarrus* sluit de poort: wapend sich. Uit *Radaes* ingeeven loopt een der muitelingen met een bloedig swaerd door de stad: schreeuwt, *eindelijk is Franciscus Pizarrus gesneuvelt.* Op dit geluid sprongen stijf twee honderd mannen, *Almagroos* heimelijke vrienden, te voorschijn. De toeloop vermeerderde voor 't paleis. Men ramde op de deur. *Franciscus Chaves* doed open: soekt d'oproerige te stillen; maer word door stooten. Binnen gedrongen vonden tegen-stand: alsoo seven helbardiers voor den mark-graef dapper vochten tot den laetsten man: sulx levendig in woedende handen verviel. Eer men de moord-priemen ten borst en buik in-stiet, snaeuwde *Almagro* hem toe: *dwingeland, meineedige, moorder mijns vaders.* Voorts riepenze langs de straeten: *Lang leve de Kaisar en Didacus Almagro.* Maer die 't met *Pizarrus* hielden dromden te zaemen, en streeden vinnig met de muitelingen. Weder-zijds sneuvelde een merkelijk aental: ten laetsten kreeg *Almagro* d'overhand: sloeg de goederen der partyen aen: waer

Mango Inga neemt Cusco in.

Twist tusschen Almagro en Pizarrus.

Ferdinand Pizarrus komt niet te voorschijn.

Almagro de jonge verslaet den mark-graef Pizarrus.

Bloed-bad binnen Los Reyes.

waer uit groot buit maekte. Ieder droeg hem op 't hoogste bewind, ter tijd de kaisar hier in anders voorsag. Na *Cusco* gereist, soude aldaer aen een bloedig einde geraekt zijn, ten zy gewaerschouwt was. *Garcias Alvaradus* en *Christoffel Sotellus* bestierden *Cusco* met gelijke magt. Beide hand gemein geworden, sneuvelde *Sotellus*. Oevel nam *Almagro* de man-slagt op. *Alvaradus* kreeg hier lucht af. 't Geraedsaemst, voor te komen, eer self aen kant geraekte. Hy noodigt dan *Almagro* tot een prachtige maeltijd; met opset, hem over maeltijd te door-grieven. Doch hier af bericht, bleef 't huis: ontbied heimelijk ettelijke krijgs-knechten, vrienden van *Sotellus*: liet weten, dat sich onpasselijk bevond. *Alvaradus*, quansuis om beleefdheid uit te drukken, gaet na *Almagro*: ten einde hem ten tafel, vol allerlei lekkernijen, geleide. Doch, soo haest in de voor zael trad, smeetmen de deur in 't nacht-slot. Geswind vloogen de voornoemde krijgs-knechten toe; en vermoorden *Alvaradus*. Niet lang bleef 't misdrijf ongestraft. Kaisar *Carel* vaerdigde na *Peru* met volle magt den rechts-geleerden *Vacca de Castro*: ten einde 't oneenig rijk tot een geruste stant bragt. *Almagro*, gewend te heerschen, had geen ooren tot onder-werping. Weshalven hy *de Castro* te gemoed trekt; maer, na een bloedig gevecht, op de vlucht gebragt met vier duisend man, geraekt in handen des overwinnaers dicht by *Cusco*. Wreed sprong dese om met de verwonnene. *Almagro* onthalst: andere gewurgt: andere met vier paerden van een gescheurt. Kort na dusdaenige moorderijen, quam *Blascus Nunnez Vela* in *Peru*. Gekooren ten onder-koning had vier raedsheeren, met welker overslag hy alles soude verrichten: en bysonderlijk *d' Indiaenen*, tot noch toe jammerlijk by *de Spanjaerden* mishandelt, in volkoomen vryheid stellen. De kaiser had hem hier toe verleent een plak-schrift, welk allent halven moest afgekondigt, en strengelijk gehoorsaemt. *Vela* volvoerde scherp den gegeven last: nam *Vacca de Castro* gevangen, ter oorsaek *Almagro* sonder ding-tael aen kant hielp; doch geraekte in ieders haet. Weshalven de meeste *Spanjaerden Gonzalvus Pizarrus* tot hoofd op-wierpen. 't Werk liep hoe langer hoe meer uit de plooy. *Vela* gaf de wijd hier af aen *Wilhem Xuaren* steevoogd van *Lima*: welken des nachts by hem ontbood en vinnig door-streek. 't Hielp niet, dat sijn onschuld betuigde; alsoo *Vela* hem twee doodelijke steecken bragt. 't Lijk wierd by dag langs de straeten gesleept. Sulk beschouwen bragt de burgers aen 't morren. En 't scheen geschaepen tot een algemeine opstand. Weshalven *Vela*, voor een quaede uitslag beducht, geraedsaem keurt na *Truxillo* te vertrekken. De vier raeds-heeren rieden de togt af. Hy liet sich niet geseggen: brengt alle schatten scheep: zadelt de paerden. Terwijl reis-vaerdig is, stapt 't graeuw ter been: valt 't paleis aen: roofd goud en silver: en werpt den onder-koning in een vuile kerker. Na dusdaenig verrichting, wierden onderling verdeelt; want sommige wilden hem dooden, andere gevangen na *Spanje* over-senden. De laeste sloegen boven. Men smijt dan *Vela* scheep, onder 't opsicht van *Didacus Alvarez*. Doch dese in de mond van de stroom *Tombez* geankert, ontslaekte den gevangene: welke eerlang eenige magt by een kreeg. Ondertusschen wierd *Pizarrus* al om voor opper-gesachhebber erkent. Hy, verkondschapt van des onderkoninx toeleg, schikt *Franciscus Carvayales* derwaerds. Hier ontstond een scherp gevecht. *Vela* schoot ten kosten te kort. d' Overwinnaer onthalst den gevangene, en plaetst 't hoofd op een staek naest de galg. Kaisar *Carel*, bedremmelt met den Duitschen oorlog, sag geen mouwen te setten aen de verwerde Peruaensche zaeken. Eindelijk vind hy goed, derwaerds te schikken *Peter Gasca*, een man die geen weer-gae had in doortraptheid. Dese op 't jaer vijftien hondert ses en veertig binnen *Lima* uit-gestapt, met geen andere eernaem

vermoord Xuaren.

wierd gevangen:

onthalst.

naem als voor-sitter in 's konings raed, sloeg een gantsch andere weg in als *Vela*. Gaf voor, hoe de voorige misdrijven nooit soude gedacht worden; en alles hersteld op den ouden voet. Dit gerucht, wijd en zijd verspreid, maekte een groote verandering: alsoo de getrouwste vrienden van *Pizarrus* hem meer en meer verlieten. *Gasca*, sijn moordadige handel. *Gasca* verzuimde sulk een kans niet: trok *Pizarrus* geswind onder d' oogen. Om weg te spoeden droegen *de Peruaenen*, met ysere ketenen gekluistert, *der Spanjaerden* wapenen. Dese schepten vermack, de torzers, voort te jaegen met stokken en sweepen: die aemechtig neder-zijgde wierd neus en ooren handen en voeten afgesneden, of door-stooten, en voor 't gevoogelte of wild gediert gelaeten. De legers stonden nu ten strijd geschaert: 't geschut los gebrand had de vechters dapper gedunt: wanneer gantsche benden tot *Gasca* overliepen: sulx *Pizarrus*, by de meeste verlaeten, sich ter bescheidentheid des verwinnaers stellen moest: die hem van hoog verraed betigte: in den kerker verworgde: 't hoofd op een marmore zuil tusschen ysere traelien besloot binnen *Lima*: de zuil was behakt met de stukken van sijn misdrijf. Doch aldus wierd *Gascaes* bloed-dorst niet gelescht. De ritmeesters hing hy aen boomen op: andere gegeesselt en gebrandmerkt aen de galey-riemen gedoemt. Aldermeest woede hy tegen den veldmarschalk *Carvayales*, hoewel tachentig jaer oud. Dese gebonden aen een paerds-staert, gesleept ten spot over de markt een gantsch uur, is levendig gevierendeelt. *Gasca* liet zedert 't bewind over *Peru* aen de rechts-geleerde *Cianca*: bragt een onwaerdeerlijke schat in *Duitsland* voor kaisar *Carel*: en verkreeg wegens gelukkige verrichting 't bisdom van *Valentia*.

Gonsalvus Pizarrus gewurgt.

Wreedheid gepleegt aen Carvayales.

Togt van Joan Stade, Nicolaes Durandus Villegagnon.

OMtrend de selve tijd als *Gasca* in *Spanjen* aen-quam, had *Joan Stade* 't bewind over een klein schansjen, uit steen en aerde gebouwt op 't eiland *Maro*, tegen over de Brasiliaensche kust: ter oorsaek 't woeste volk *Tupin Imba* van 't gewest *Brikioka* na *Maro* tweemael 's jaers af-stak namentlijk als 't gewasch *abbati* rijpt, waer uit drank toe-stellen, gebruikelijk op de vroolijke maeltijden met gebraeden menschen-vleesch gehouden. Ook landenze aen *Maro* omtrend de *bratti* tijd. *Bratti* is een smaekelijke visch, die in netten gevangen, of geschooten by *de Tupin Imba*, t' huiswaerd vervoerd word. Tegen dese wreede landaerd hield *Stade* een waekend oog: als hem *Heliodorus Hessus*, zoon van *Eobanus Hessus* vermaerde Latijnsche dichter over *Duitsland*, besocht. Om den gast wel te onthaelen met eenig wild, trad *Stade* boschwaerd; alwaer in handen der *Tupin Imba* verviel. De koning self met een swaer palm-houte knods ging aen d' achter-hoede. Rukte den gevangen zee-waerd: om nevens andere, op strand wachtende, *een Kawewipepicke* (dit beteikend een maeltijd van een gerooft menschen) te houden. Doch dewijl *Stade* poeselig vet was, hielden de meeste stemmen, hem na *Brikioka* te voeren: ten einden haer vrouwen ook een smaekelijke beet proefden. Ondertusschen wierd hy door hartzeer hand over hand maeger: sulx de slagting achter bleef. Hy leerde zedert de Tupin Imbasche tael: sulx met dit woest volk reden begonde te voeren. Hoewel meenigwerf by-woonde, wanneer gevangenen aen een spit roosterden: bleef by 't leven, dewijl geen vleesch over de beenderen behield. Negen jaer bragt *Staden* onder de menscheeters door: als eindelijk *de Franschen* hem voor eenige snuistery kochten, en in *Normandye* op 't jaer vijftien honderd vijf en vijftig te land setten: van waer behouden tot *Homburg* sijn geboorte-plaets aen-quam. Ter selver tijd ging *Nicolaes Durandus* van *Havre de Grace* zeil, soo als *Stade* aldaer ten anker liep. *Durandus* had een geding wegens d' eigendom van een slot in *Britanje* voor 't Fransche hof verlooren, tot groot nadeel. Om elders de leedige schat-kisten te vullen,

Stade word gevangen van de menscheeters:

sijn wonderlijk ontkael onder de selve.

Togt van Durandus.

vullen, was enkelijk de toleg. Hy liet verluiden: hoe de Spaensche en Portugeesche magt uit *Indiën* gestijft wierd: alwaer vreedsaem soo veel rijk dommen verzaemelden. 't Soude noodwendig strekken tot *Vrankrijks* eer en voordeel, wanneer *de Franschen* de goud en silver-mijnen beston den aen te tasten. Koning *Henrik de tweede* kreeg smaek in de voorslag: te meer alsoo d'ammirael *Casper Coligni* hier onder dapper roeyde: als die een veilige schuil-plaets voor de Gereformeerde, toenmaels jammerlijk geslingert, beoogde; nadien *Durandus* heimelijk *Coligni* in 't oor beet; sijn voor-naemste doel-wit te zijn, Gods kerk op *America* een ruime rust te verschassen. 't Gerucht uit-gedijt onder de Gereformeerden (welke gevlucht uit *Switserland*, een groot getal in *Vrankrijk* uit-maekten) maekte veele gaende. Met drie zeilen afgestooken, geraekten na eenige zukkeling op den Brasiliaensehen boodem. Maer alsoo weinig voorraed uit *Vrankrijk* afgevoerd was, nam d'honger aen op 't klippig eiland, bespoelt van d'inwijk *Ianuarius*. *Durandus* bouwde hier wacht-huisen en de sterkte *Coligni*, voorsien met geschut. Eerlang schreef hy aen *Joan Calvijn*, hy beliefde te bezorgen, dat de nieuwe volkplanting in *Brasil* van bequaeme leeraers mogt voorsien worden, op smaekelijke voorwaerden. 't Versoek is aenstonds ter herten genoomen. *Philips Corguileray* edelman buiten *Genève* ging uit *Honsleurs* haven zeil met drie schepen, voerende schaersche leeftogt, verscheide huisgezinnen van allerley ambachten en twee bedienaers des goddelijken woords *Peter Richer* en *Wilhem Chartier*. Doch naeuwelijx had hy *Africa* op zijde, of de honger quelde. Weshalven de koopvaerdy-schepen, soo veel aen- n, ten buit maekten: haer wei- eunende aen bestraffing der lee- *Richer* en *Chartier*. En dese von- eerlang meer werk. *Ioan Cointak*, ling *der Sorbonnisten* tot *Parijs*, onder de verhuisden uit *Geneve*. lsoo voorwende, hem was be- d van *Coligni*, dat ten predik-stoel soude worden gevordert, soo haest aen *Brasil* lande, nam een bittere haet op tegen *Richer* en *Chartier*, dewijl geen kennis deser toesegging droegen. *Cointak* socht beide verdacht te maeken van valsche leer: bysonderlijk beschuldigde haer, datze de wijn des avondmaels niet vermengden met water, dewijl d'oudvader *Clemens* sulx had ingesteld. *Durandus*, door de kardinael *Loreine* opgeroeyt, viel *Cointak*, toe, en voorts de geloovige diervoegen op 't lijf: dat sommige door honger dood bleven; andere vluchten na de *Brasiliaenen*. Ja hy stiet *Ioan du Bordel*, *Matthias Vermeil* en *Peter Bourdon* uit sijn krank-bedde gerukt, aen handen en voeten gebonden, van een rotze in zee. De bloedige dwingeland keerde sonder verrichting na *Vrankrijk*; alwaer een boek schreef tegen de waere leer; doch behaelde met 't selve soo weinig los, dat de Papisten hem herzenloos keurden.

Godloosheid van Cointak tegen de predikanten.

Durandus verdrinkt de geloofsgenooten.

Onenigheid in de nieuwe volkplanting.

Togt van Joan Ribald, Renatus Laudonier en Gurgius.

't Americaensche landschap *Florida*, soo genaemd dewijl ontdekt wierd by *Ioan Pontius* op Palme-sondag, hoewel *Sebastiaen Gabotus Venetiaen*, uit-gerust door d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, aldaer lande voor *Pontius*, mag waerlijk *den Europeers* een bloed-toneel zijn. *Pontius* bleef hier verslaegen. *Ferdinand Sottus* drukte wel wreedelijk d'inwoonders vijf jaer achter een; doch stierf mismoedig, ter oorsaek 't goud niet vond, 't geen hy *den Floridaenen* liet soeken in 't gebergte. Zedert hervatten *Iuliaen Sumanus* en *Peter Ahumada* 't gestaekte werk by *Sottus*; doch met geen gelukkiger uitslag. Op 't jaer vijftien honderd vijf en veertig meende de Dominicaener *Luidewijk Cancellus* groote dingen nevens vier metgesellen te verrichten; doch wierd aen stukken gescheurt van *de Floridaenen*. *Casper Coligni* door dusdaenige droevige voorbeelden noch door de trouwloosheid van *Durandus* geensints afgeschrikt, bevordert een nieuwe toerusting derwaerds. *Ioan Ribald* lichte voor *Diepe*

Florida ongelukkig ontdekt.

Togt van Ribald.

d'ankers der twee schepen, toe-getaekelt op kosten des Franschen koninx *Carel de negende*. Dartig graeden benoorden de middag-lijn verviel hy voor d'Americaensche uit-hoek *Franciscus*: voer in de mond van een wijde rievier, aen welke de naem *Dolfijn* toe-paste, ter oorsaek aldaer overvloed van sulke visch beschouwde: als ook dichte bosschaedjen vol moerbeesie-boomen, en de boomen vol spinnende zijde-wormen. Zedert liep hy boven *'t Wolfs-hoofd*, (d'uithoek kreeg de benaeming, dewijl *d'Indiaenen* een wolfbrieden) en *'t Cederen-eiland* achter uit laetende, stapte op *Florida* te land: maekte een driepuntige sterkte: voorsiet de selve met besettelingen, geschut en voorraed: en vertrekt om hulp-benden na *Vrankrijk*. Doch hier lag alles door inlandsche oorlog over hoop. *De Fransche* binnen het nieuwe slot, na de koning *Carel* genaemt, wachten vergeefs op versche schepen. De levens-middelen minderden hand over hand. De naeste weg, een vaer-tuig toe te stellen, en af te trekken. Nauwelijx haddenze 't derde deel der reise weg, als de wind twintig dagen diervoegen stilde, dat de minste voortgang niet maekte. De spijs was op. Ieder dronk sijn eigen water, en at de schoenen. En wanneer nu ook sulk voedsel ontbrak, sluitenze een onmenschelijk raed-slot: namentlijk een boots-gesel *Henrick Lacher* aen stukken te snijden. Met dit vleesch onder-hielden ze haer zelf ettelijke dagen: wanneer wederom tot d'uitterste nood vervielen, en eindelijk voor de boeg van een Engelsch jagt. Dit quam d'ellendige te hulp: en brengtze by de koninginne *Elizabeth*, welke voorneemens was een vloot na *Florida* af te schikken. Ondertusschen was van de geseide Franche geen bescheid ingekomen. *Coligni*, met de koning verzoent, verkreeg soo veel; dat *Renatus Laudonier* drie zeilen, ten steun der besettelingen in *Carels-slot*, derwaerds voerde. *Laudonier* lande op *Nova Francia*: sag den steen met de Franche wapenen behakt en by de strand twee jaer te vooren door *Ribald* geplaetst, vol lauwer-kransen behangen: begroete voorts den koning *Saturiona*, wiens zoon *Atoreus* verscheide kinderen had by sijn eigen moeder, volgens gewoonte van die landaerd. Terwijl alhier zammelden, slikkerde sulk een vuur door de lucht; dat sommige stroomen borrelden, de visch half gaer gekookt stierf, en alle gewasch wijd en zijd verzengde. De wilden schreeven 't ongemak toe aen 't geschut: weshalven een eerbiedige schrik voor *de Franschen* kreegen. Zy hadden by gevolg veel konnen verrichten, ten zy over hoop geraekten. Een boots-gesel *Rubel Petracor* vermat sich ervaren in toovery, door welke konst de plaets der goud-en silver-mijnen kende. 't Liep soo verre, datze dieswegen, *Laudonier*, hoewel krank, gevangen setten: dwingen hem t'onder-teikenen een geschrift, behelsende: hoe de twee schepen, over welke de muitelingen stelden *Vasser* en *Trincant*, met sijn verlof na *Nieuw Spanje* om leef-togt verzeilden. Terwijl d'ankers lichten komt *Rupiferrer*, afgesonden aen den koning *Utina*, te rugge met kostelijke schenkaedjen, en bericht wegens 't goud-en silver-rijke gebergte *Apalatica*. Doch *Vasser* en *Trincant* namen voor *Havana* een rijke karveel: randzoeneerde den schipper op groot geld. De schippers zoon, na land gevaeren, soude de bedongen prijs aen boord brengen; doch in 't tegendeel maekt 't ongemak door posten te paerd aller wegen bekend. Met 't krieken van den dag kregen *de Franschen* twee kloeke fregatten op zijde; voor de boeg lag een galey. Alle gaven soo vuur dat de twee roof-schepen in de loop bleven: de gevangenen wierden tot slaeven verkocht: weinige ontsnapten met de boot. *Laudonier* ondertusschen begon groot gebrek te lijden: alsoo geen toevoer uit *Vrankrijk* quam, en de muitelingen de meeste voor-raed weg-sleepten. Bedwongen door 't volk, 't geen by hem bleef, vat den koning *Utina*, hoewel in verdrag verbonden, by den kop: uit insicht, om op die voet spijs te krijgen. Maer d'inwoonders, wegens sulk misdrijf verbittert, slooten d'hand meer

De besettingen op Florida in nood.

Ongehoorde honger.

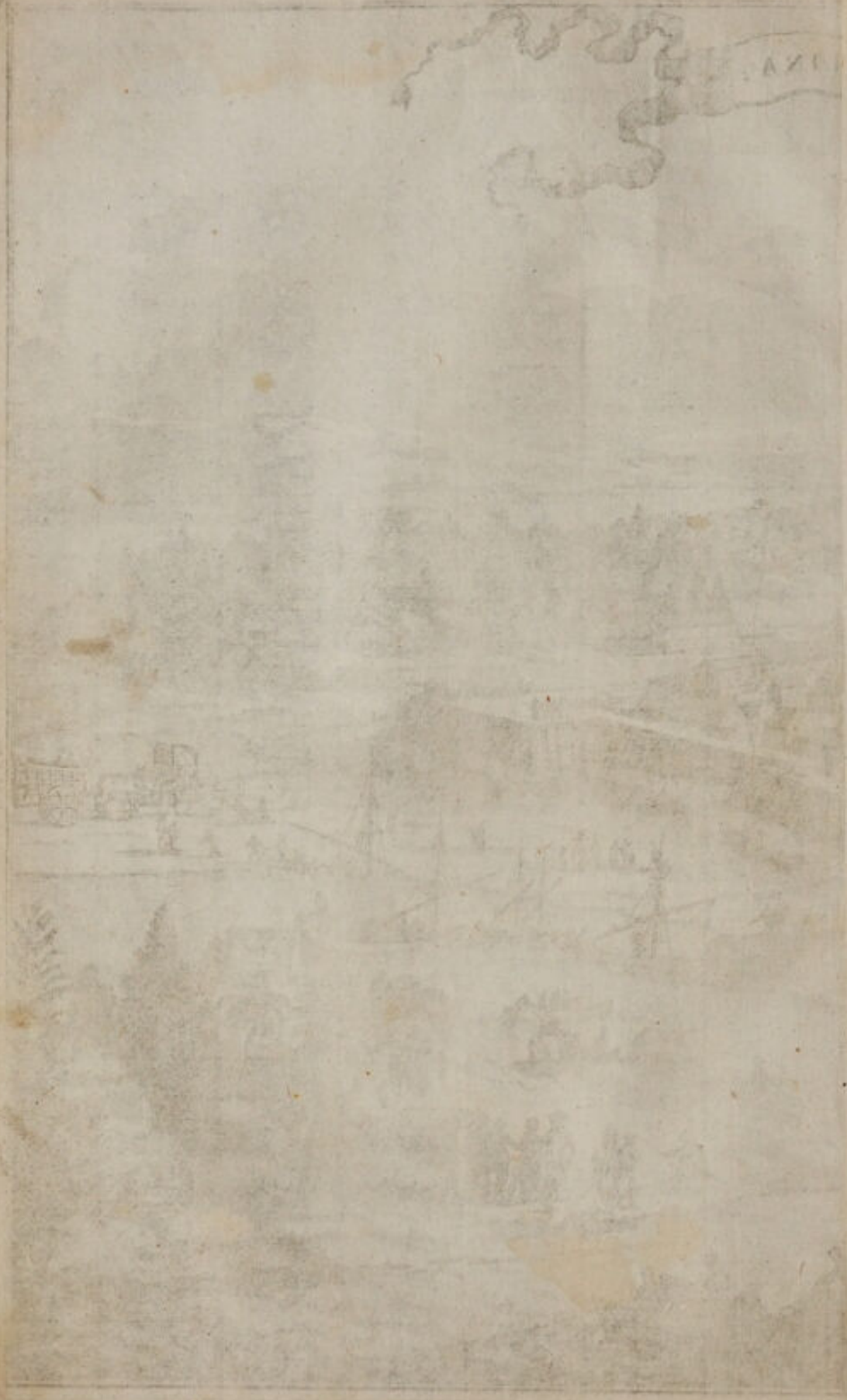
Togt van Laudonier.

Merkwaerdige verdeeldheid op de Franssche vloot.

Unable to display this page

ARX CA

CAROLINA.

meer als te vooren: hielden een raedsvergadering, ten einde een anderen koning verkooſen. Terwijl aldus met d'honger worſtelde, bragt *Joan Haukins* herwaerts vier Engelſche ſchepen. Deſe deed haer voorraed en een ſchip over: dewijl *Laudoniers* vaertuig te ſwak was, om zee te bouwen. Alles ſtond ten aftogt gereed: als *Ribald*, met ſeven zeilen uit *Diepe* in zee geſtooken, voor *Carels ſlot* ter reede liep. Werwaerds na weinig dagen acht Spaenſche pinaſſen onder d'ammirael *Peter Melandes*, ſtreek hielden. De Franſche kapten 't anker: de Spaenſche hingen op de rugge; doch kondenze niet achter-haelen. Weshalven in de mond der rievier *Dolfijn* landen. Met hulp der Moorſche ſlaven word d'uithoek geſterkt. *Ribald* rukt geſwind met de vloot na de nieuwe beſchanſing: om *de Spanjaerden* op te ſlaen, eer vaſter begraeven lagen. Maer, beloopen van een ſtorm, verloor tuſſchen de klippen ſijn ſeven ſchepen. 't Volk wierd meeſt gebergt. Ook leden *de Spanjaerden* groote ſchaede aen haer vloot. En deſe dienden ſich van *der Franſchen* ongelegendheid. Zy ſpatten dan in aller yl over bergen en ſtroomen na *Carels ſlot*, binnen welk twee honderd ſwakke mannen lagen, alſoo *Ribald* 't puik der krijgsknechten had ingeſcheept. Voor ſonnen-opgang vielen *de Spanjaerden* ſoo brusk aen, dat eerlang meeſter wierden. *Laudonier* ontſnapte met een ſchuitje: weinige, over de wallen geſtort, ſwommen door de graft. De overwinnaers verſchoonden niemand. Self die uit de vlucht te rugge keerden, zijn in koelen bloede moordaedig neder-gehakt. Toen levendige ontbraeken om te woeden, pleegdenze wreedheid tegen de dooden. Zy ſneeden de oogen uit en mannelijkheid af: ſtaekenze op de punten der degens: ſnaeuwden de gevluchte op ſtroom toe: *waer doen de Franſche oogen zeer?* Ondertuſſchen naderde *Ribald* met een uit-gehongert en wapenloos heir aen *Carels ſlot*; doch ſtond verſet, als hy de Spaenſche vendels van de wallen ſag waeyen: en *Vallemond* met een bende *Spanjaerden* hem te gemoed

Groote wreedheid der Spanjaerden tegen de Franſche.

trekken. Een ſtroom lag tuſſchen *de Franſche* en *Spaenſche*. *De Franſche* geven ſich over, onder beding van 's levens behoudenis. De voorwaerde word belooft en beſworen. Stijf vier honderd man ſcheepte met booten na de *Spanjaerden*; dewelke alle gebonden na 't ſlot leiden: en aldaer, tegen gegeven woord trouloos grieſde. De lijken wierp *Melandes* in een groot vuur. *Ribald* ſneed hy in vier ſtukken, en hing de ſtukken rondom de wallen: ſond des ſelfs afgeſchooren baerd na *Sevilje*. De Franſche koning *Carel de negende* trok ſich duſdaenigen ongehoorde mishandeling tegen ſijn onderzaeten niet eens aen: het zy uit een diepe wrok op *Coligni*, bevorderaer der togt na *Florida*. Immers kan lichtelijk afgemeeten, dat het niet wel met de geſeide togt gemeent wierd: alſoo niet alleen de hulp-ſchepen voor-bedachtelijk te laet quamen: maer ſelf de geheimen toeleg, d'ammiraelen aen-bevoolen, *den Spanjaerden* was over-gebrieft. Maer, hoewel de Franſche kroon 't minſte werk maekte van 't onmenſchelijk miſdrijf binnen *Carels-ſlot*, betoonde ſich *Dominicus Gurgius* boven alle gevoelig, om te wreeken de Spaenſche wreedheid. Hy maekt dan ſijn goederen tot geld: huurt twee honderd krijgs-knechten en tachentig boots geſellen, met welke drie gemeine ſchepen bemand, onder voor-wending van *Braſil* aen te doen. Boven *Cuba* gezeilt loopt na *Florida*, en aldaer te land. *Saturiona* Floridaenſche koning verwellekomt hem vriendelijk: klaegt over de Spaenſche overlaſt: voegt hem toe ſijn blood-verwand *Olotocara*, die 't geſach voerde over een groot leger. *De Spanjaerden* hadden niet alleen *Carels-ſlot* geſterkt: maer ook twee nieuwe ſterkten weder-zijds der rievier *Mayo* geſticht. Binnen de drie ſloten lagen ſtijf vier honderd uit-geleeſen ſoldaeten. De nieuwe ſterkten hielden weinig tegen. De beſetting, gevlucht na 't dicht by gelegen boſch, verviel in een hinderlaege *der Indiaenen*. Deſe hakten dertig ter neder: d'overige negentig ſpaerdenze tot een opentlijke ſlachting. Zeeghaftig voort-gerukt na

Franſchen verraden haer eigen volk.

Heldendaeden van Gurgius tegen de Spanjaerden:

Carels-slot, souden meer werk gevonden hebben: ten zy sestig *Spanjaerden* op *de Fransche* ongelukkig uitvielen; want alsoo haer d'herttred na de sterkte door *Casanova* was afgesneden, sneuvelden alle sestig. De slot-voogd sag de nederlaeg: vlucht boschwaerd; doch dewijl 't bosch met *Floridaenen* beset lag, keerd na *de Fransschen*: versoekt lijfs-genaede voor sich en sijn volk. *Gurgius* dringt tegen haer in: zy smijten 't geweer weg: worden gevangen, en aen de naeste boomen opgeknoopt: ter oorsaek niet min trouwloos als wreed voor drie jaer ter selver plaets met *de Fransschen* omsprongen. 't Is niet uit te spreeken, hoe minnelijk *de Fransschen* op *Florida* onthaelt zijn: ter oorsaek 't land gezucht had onder de Spaensche overlast. *Gurgius*, binnen *Rochelle* prachtig ingehaelt, behaelde by den koning *Carel de negenste* de minste dank niet. De kardinael *Loreine* wist soo veel uit te werken, dat d'overwinnaers behoorden met de dood gestraft: dewijl, op eigen goeddunken, de drie schepen hadden toegetaekeld. Weshalven ieder om een goed heen-komen sag.

wred en dankbaer betaeld.

Togt van Martijn Forbisser, Franciscus Draek, Thomas Candisch en Joan Schmit.

Togt van Forbisser.

FOrbisser, na de noordelijkste deelen van *America* afgestooken, op 't jaer vijftien honderd ses en seventig, had de tijd quaelijk geraemt: alsoo *d'Oceaen* vol swaere ys-schollen dreef, die hem benoodsaekten na *Engeland* te keeren. Zedert weinig maenden word de togt hervat. De koninginne *Elizabeth* rust een schip uit en twee jagten, met honderd en veertig vlootelingen bemand. Den ses en twintigsten der Bloey-maend lichte *Forbisser* 't anker. Op een der dartig *Orcades*, gelegen benoorden *Schotland*, uitgestapt: vond d'arme eilanders uit haer hutjens, in rotzen ingehouwen, gevlucht. Voorts hield hy tusschen noord en noord-west aen, door drijvige boomen, die somtijds geweldig tegen den boeg stieten. Den vierden van Hooy-maend had *Forbisser* 't gesicht van *Frisland*, en een koude hagel-buy met sneeu-jagt. Voor de strand lag een ys-korst, die 't landen belette. Met groot gevaer kreegen d'Engelsche *der Koningen Voorland* onder de voet: en verscheide wilde menschen in 't oog, welke vreemde potzen met dansen maekten; doch quamen niet tot mond-gemeinschap. Na-gejaegt, vluchten: als kans sagen, stelden sich te weer. Soo haest was niemand met een kogel getroffen, of verdronk hem zelf. Eindelijk traeden drie ongewaepende langs de strand: wenkten *Forbisser*, hy beliefde by haer te komen. 't Soude geschied zijn, indien niet een groote meenigte *Americaenen* uit een hinder-laege te vroeg op-braeken van achter een heuvel. Dit volk, aldus ontdekt, trok over 't gebergte landwaerd in: drie alleen bleven op den oever: de middelste scheen kreupel: viel t'ellekens neder: wierd door sijn makkers gedraegen, en eindelijk verlaeten. *d'Engelsche* merkten wat hier gaende was. Schooten na den geveinsden kreupele, dat hem 't zand om d'ooren vloog: weshalven hy wist voeten te maecken: vloog als een hert by een heuvel op. *Forbisser* had nu twee honderd tonnen gevuld met berg-werk, 't goud niet ongelijk; doch is namaels gekeurt van kleine waerdy. Anders vond hy niet: behalven groote langhairige menschen, die looslijk ten moord toe-leiden, zijnde buiten gemein woest. De kleeding bestond uit huiden van wilde beesten, welker staerd tusschen de beenen hing. De tenten zijn gevlochten van walvischbeenen: huiden, tents-gewijs gespannen, strekken voor 't dak: d'ingang lag zuidwaerd. Zy gebruiken bogen, pijlen, slingers en tweederhande slag van schuiten: de grootste kan seventien man voeren: bestaet uit verscheide houte ringen te zaemen gebonden, en weder-zijds met leder bekleed: de kleinder zijn inschelijx met leder, niet ongelijk een wevers-spoel, welkers midden een gat heeft, waer in een mensch sit, die 't boven-dek der schuit om den middel toe-bind: en met een riem verwonderens-waerdige

Wilden verdrinken haer self.

dige voortgang maekt. 't Land ſelf is onvruchtbaer : alleenlijk voed overvloedig harten, haeſen, wolven, ysbeeren en honden ſweemende na wolven. By 't raeuw vleeſch deſer beeſten leven d'inwoonders. 't Schijnt dit geweſt met ſwaere aerd-beeving boven gemein gequeld word : alſoo ten verſcheiden plaetſen brokken van heuvelen, en elders gantſche bergen, wonderlijker wijſe geſplitſt of van een geſlaegen, ſich vertoonden. Den vierden der Oogſt-maend liet *Forbiſſer 't Noordelijk America* op acht en ſeſtig graeden leggen : bragt het den seventiende van Herfſt-maend in *Milfords* haven behouden aen : en nevens een ballaſt blinkende ſteen, welk voor goud keurde, een wild man, vrouw en kind : die ſoo veel beſcheid gaven, dat 's mans naem was *Calichoe*, der vrouw *Egnoge*, des kinds *Nutioc*; doch onaengeſien, volgens haer gewoonte, by raeuw vleeſch leefden, ſtierven eerlang binnen *Londen*. Ter ſelver tijd als *Forbiſſer* noordelijk de ſtevens wende, hield *Franciſcus Draek*, inſchelijx by d'Engelſche koninginne *Elizabeth* uitgeruſt, een andere ſtreek. Hy loopt dan voorby d'Uithoeken *Blanko* en *Verde* langs d'Africaenſche wal na *Braſil*, alwaer verſcheide zeewolven vong. Binnen de rievier *la Plata* geankert, voorſag ſich van verſch water : vervorderde de togt door de bogtige ſtraet *Magellanes* : wierp 't anker voor *Moucha* beſpoeld van *de Zuid zee*. d'Eilanders ontfingen hem minnelijk : dewijl ſoo veel beſcheid kregen, dat *d'Engelſche* geſlagen vyanden waeren *der Spanjaerden*, voor welke zy 't vaſte land ruimden, om ſich op *Moucha* neder te ſlaen. Een *Mouchaner*, op de vloot over-geſtapt, diende ten geleider na d'haven *Valparizo* : alwaer *Draek* 't dorp *ſant Jacob*, en voorts 't gantſche land, wijd en zijd voor de voet afbrande: een groote ſchat ſilver en goud roofde. Voor *Arica* nam hy drie rijke Spaenſche ſchepen, voor *Lima* vier, voerende een onwaerdeerlijke rijkdom peerlen

Togt van Draek.

en goud. Aldus gezeegent, ſet den ſtreek noordelijk tot op twee en veertig graeden; doch de koude bedwong hem vier graeden zuidelijker af te zakken: alwaer een vermaekelijk bewoonde kuſt ontdekt. d'Inwoonders betoonden byſondere minſaemheid. De koning ſelf quam aen boord, met een ſwaer gevolg; ſette *Draek* een goude kroon op: gaf hem een goude ſchepter en elpen-beene keten. Zedert beſichtigde *Draek* d'eilanden *Tidor*, *Ternaten*, *Java*, *Zeilon* en d'uithoek *de bone Sperance*: quam, na een driejaerig omſwerven rondom d'aerdkloot, behouden tot *Londen*. Hy ruſte zedert niet; want op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig na *America* gezeilt, roofde een groote buit uit de ſteden *ſant Jacob*, *Dominicus*, *Auguſtijn* en *Carthagena*: en ſette alle aen koolen. Aldus zeeghaftig t'huis gekeert, taekelde op nieuw een vloot toe, nevens d'onder-ammirael *Joan Haukins*. 't Soude *Panama* gelden. Doch by beider aflijvigheid bleef de toeleg ſteeken. 's Jaers na deſer zee-helden dood, bekoſtigde *Thomas Candiſch* twee ſchepen, voorſien van honderd drie en twintig man en leeftogt voor twee jaer. 't Was wel gegiſt; want hy in die tijd, wanneer hier ſeven weken bykomen, de weereld door *Magellanes Straet* rondom zeilde: en ſijn onkoſten tien dubbeld goed maekte met de Spaenſche kraek *ſant Anna*, twintig tonnen gouds waerdig. De ſchat voerd hy behouden op *den Teems*. Ongelukkiger viel de togt af van *Joan Schmith*. In 't jaer ſeſtien honderd veertien lichte hy d'ankers van twee zeilen, uit-geruſt door Londenſe koopluiden: om voor *Nieuw Britannien*, op 't eiland *Monachigga*, kooper, goud en 't berg-werk aldaer vallende te laeden: en voorts wal-viſſchen te vangen. Doch 't geſeide berg-werk was aen 't eiland niet te bekoomen, en de tijd der vangſt verſtreeken. Sulx ſonder verrichting na huis over ſtaeg ſmijt. Eerlang word de reis hervat; doch viel noch ſlechter uit. Hy had nu *Virginia* in 't geſicht: wanneer by *de Franſchen* trouwloos over-vallen wierd; zy beſchuldigden hem, als of de volk-planting op *Nieuw Francia* had verwoeſt: ten zy de ſchaede vergoede, ſoude 't miſdrijf met den hals betaelen. Voor *Rochel* genaedert, wierd 't Franſche ſchip door een ſwaere ſtorm beloopen. *Schmith* neemt ſijn ſlag waer: ſpringt in de boot: en drijft tuſſchen de hooge golven half dood tegen 't eiland *Oleron*.

Togt van Candiſch.

Togt van Schmith.

Togt van Jaques Mahu en Simon de Cordes.

OVer vijf ſchepen, tot *Rotterdam* toe-geruſt, voerde *Jaques Mahu* en *Simon de Cordes* 't opperſte geſach. Op den ſeven en twintigſte der Soomer-maend des jaers vijftien honderd acht en tnegentig lichte de vloot d'ankers in 't Goereeſche gat. 't Volk aen 't eiland *ſant Jago* geland, vermeeſterde aldaer een ſterk ſlot en twee barken. Eindelijk quam hy met *de Portugeeſen* over een: ten einde ongemoeyd verſch water in-nam. Doch terwijl 't volk de leggers vulden, vielen twee honderd ruiters, ieder had een voet-knecht achter op, haer vinnig aen. De weder-ſtand was immers ſoo heevig: ſulx de paerden eerlang verſlooven. De ſtad, welke 't eiland de naem geeft, leid in de lengte: heeft een veilige kolk, halve maens gewijs. Uit de kolk loopt een graft door de ſtad. Weder-zijds leggen hooge bergen. De zee-kant is beſchanſt: ſes bolwerken verdeedigen de wal, beſluitende *ſant Jago*. *De Portugeeſen* hadden 't geſchut water-pas geplant: om de ſchepen, derwaerds onder vriendſchaps ſchijn gelokt, in de gront booren. De harde ſtorm belette de vloot, dat ter beſtemder plaets niet ankerde. Alleenlijk liepen de zeilen *Lieſde* en *Hoop* buiten ſchoots langs de wal. Zedert na 't woeſte eiland *Brava* geſet, ſag niet dan vijf vervallen huisjens: de deur van 't een lag met groote ſteenen geſtopt. Opgebrooken vond het vol Turkſche tarwe: die voor de vlootelingen wel te paſſe quam. Ondertuſſchen ſterft d'ammirael *Mahu*. 't Lijk in een kiſt met ſteenen geleid, wierd buiten boord geſet.

Togt van Mahu.

Mahu ſterft.

Simon

Togt van Cordes.

Simon de Cordes voerde nu de vlagge: ſette na *Guinea*, om te ververſchen: alſoo de ſcheur-buik diervoegen toenam, datze de zeilen naeuwelijx konden beſtieren. Alhier dan zijn de kranke te land gebragt: en d'onderammirael *Beuningen*, door een Franſche piloot, voor den koning. Deſe ſat op een laeg ſchoen-makers ſtoeltje, met een ſchaeps-vel onder de voeten en violet-lakens kleed ſonder voery, hembd, kouſen en ſchoenen: op 't hooſd ſtond een kappe van geel, rood en blaeuw ooſters laeken: 't aengeſicht, met aſſche gewit, vertoonde ter verſcheide plekken den ſwarten huid: om den hals hing een keten glaeſen koraelen: achter hem ſat d'adel met haene-vederen op de kop: 't vel roodbeſtreeken. *Beuningen*, ne vens den koning op een matje geplaetſt, beklaegde ſich wegens *de Guineers*; datze weg-vlooden, daer hy quam om minnelijk Europeeſche koopmanſchap te vermangelen tegen fruiten, hoenders, ſchaepen en andere eed-waeren. De koning beloofde hier in te voorſien: noodigde *Beuningen* ter middag-mael. Na lang wachten traden 's koninx wijven binnen de koninglijke wooning, meer gelijkende na een verkens-ſtal: ſetten een vuile bak ter aerde neder: in de bak lag niet dan eenig wild kruid, en een ſtuk van een gerookt zeepaerd. Hoewel hy een grof en groot man was, at ſeer zoober. *Beuningen* verhongert vond minder ſmaek in ſulke koſt. Weshalven een ſervet ſpreyd, twee-bak en een weinig Spaenſche wijn nuttigt. De koning gulpte den drank ſoo gulſig in, dat van dronkenſchap in ſlaep viel. *Beuningen* nam dieshalven d'hertred na ſtrand; doch *de Guineers* hadden hem den weg afgeſneeden: ſulx genoodſaekt wierd na den dronken koning te keeren. Deſe, door 't getier wakker gemaekt, bekeef ſijn volk, met weinig ontſag: trok *Beuningen* binnen ſijn wooning. De onderdaenen, niet tegenſtaende 's koninx verbod, bragten *Beuningen* in

Wonderlijke Guineeſche koning.

Unable to display this page

eindе de zieken aen land adem ſchepten ter geſondmaking. 't Eiland *Helena* ſcheen hier toe, wegens vruchtbaerheid, bequaem. Een harde ſtorm belette dien togt: ſulx onder *Clara* vervielen: alwaer verſch water ſcheep voerden: en voorts in *Porto Deſire* tanker wierpen. Binnen deſe haven lag een groote meenigte zee-honden: welker voor-lijf ruig met lang hair bewaſſchen geleek na een leeuw, de voeten na menſchen handen: boven d'oogen en bovenſte lip ſtaen ſwarte en witte hairen: piſſen achter-waerds: ſlaepen buiten gemein vaſt: werpen alle maenden jongen: by ſtorm rijſt het afgeplukte hair om hoog, inſtil weder leid het plat. 't Vleeſch geſooden verſchaften den vlootelingen aengenaem voedſel. *Van Noord* te land geſtapt vond geen menſchen; maer graf-ſteeden op hooge klippen, gebouwt uit rood-vervige ſteenen, en ſoo buiten als binnen gepronkt met boogen, pijlen en andere vreemdigheden: onder d'hoofden der lijken lagen vierkantige ſchelpen, konſtig geſneden. De nieuwſgierigheid prikkelde tot naeder onderſoek des geweſt. Hy liet ſich dan een gantſch gety de ſtroom oproeyen: en wanneer de boot met d'ebbe aen de grond ſitten bleef, ſtapte ettelijke mijlen landwaerd. Men ſag, behalven herten, buffels en ſtruis-vogels; niet dan een vlakke heide. En dewijl nergens menſchen te voorſchijn quamen, oordeelde de kuſt onbewoond te zijn. Maer weder gekeert na de boot, bevond anders; want de matrooſen, hoewel gelaſt aen de dregge te blijven dobberen op ſtroom, waeren van boord geſtapt, en by dartig inwoonders uit een hinderlaege diervoegen beſtreeden: dat drie om hals geraekten, en een door 't been gequeſt wierd. Deſe landaerd, buiten gemein groot en wreed, met geſchilderde aengeſichten en lang hair had *de Hollanders* dwars door 't lijf heen geſchoten. Sedert vernamenſe niemant. Veertien maenden had *van Noord* bereeds ſoek gebragt, en ſtijf honderd man verloren: wanneer met drie ſchepen weder onder zeil ging; want in 't jagt *d'Eendracht* was voor 't eiland *Clara*, wegens lekheid, de brand geſtooken. Vijf duiſend vogelen ſcheep gebragt ſtrekten de vordere leef-togt. Viermael wierd de vloot uit *de Straet Magellanes* door ſtorm te rugge gedreven. De vijfde torn gelukte. Zy hadden nu 't tweede naeuw der ſorgelijke ſtraet achter ſich, als twee eilanden ontdekten, van welker een het boots-volk vier jongens en twee meisjens lichten. Deſe namaels onderweſen in de Nederlandſche tael, deeden bericht, wegens de gelegentheid der geweſten aldaer. Zedert liep de vloot in *d'Hongers-haven*: vond ſlechts kleine overblijffels van 't verlaeten *Philips-ſtad*: daer *Thomas Candiſch* de ſtad veertien jaer te vooren beſchouwde, binnen vier bolwerken beſlooten. De huiſen, kerk en nevens een halve galg ſtonden toenmaels noch. Vier honderd *Spanjaerden* bouwden de ſtad; tot een ſleutel der *ſtraet Magellanes*. Dog binnen drie jaer was alle leeftogt verteert: uit *Spanje* geen toe-voer aen-gebragt: het gewaſch door de woeſte inwoonders bedorven. Sulx d'honger diervoegen prangde, dat een groot deel in haer gewaed binnens huis doodlagen. De lijken vergiftigden de ſtad: weshalve de overige ſich te veld begaeven: leefden een gantſch jaer by boom-vruchten, kruiden en wortelen. Drie en twintig, waer onder twee vrouwen, hadden 't leven noch behouden. Deſe vonden geraeden na de rievier *la Plata* te vertrekken; doch nooit is bericht in gekomen, hoe vervaeren zijn. *Ferdinand* een der verhongerde, by geval afgedwaelt, geraekte op *Candiſch* vloot. Alhier ſette *van Noord* den onder-ammirael *Jacob Claeſzoon Ilpendam* aen land, wegens ſwaere miſdrijven: en eindelijk door *de Zuid zee* langs de kuſt *Chili* na *Mocha*. Dit eiland, tamelijk groot, rijſt uit 't midden met een berg in twee kruinen geſplitſt, tuſſchen welke een verſche ſtroom benedenwaerd ſtort. d'Inwoonders leiden *d'Hollanders* na haer dorp groot vijftig huiſen, uit ſtroo langwerpig geſticht; doch verbooden binnen d'hutten te gaen. Op 't geroep der mans, quamen

Porto Deſire.

Zee-honden.

Vreemde graf-ſteden.

Philips-ſtad door hongers noot verlaeten.

Mocha Leedaeg eiland.

de vrouwen te voorſchijn: die, in drie troppen verdeelt, eerbiedig neder knielden. En eerlang bragt een oud wijf een aerde kan vol *cica*, een drank uit *mays* toe-gemaekt. De *mays* geknauwt van tandelooſe besjens, verwekt overvloedig quyl, welk in potjens gegaert en in kuipen gegooten, den drank doed giſten. Zy drinken haer aen *cica* dol en vol: ſitten in 't rond by malkander: een uit den hoop klimt op een hooge pael: maekt een wonderlijk gerammel: en als dan gaen de kroeſen luſtig om. *Van Noord* wende nu de ſtevens na *ſant Maria*: als een Spaenſch ſchip *Buon Jeſus* in 't geſicht, eindelijk in ſijn magt, en uit de gevangenen kondſchap kreeg: hoe d'ammirael *Simon de Cordes*, nevens drie en twintig man, op d'uithoek *Lavapia* tegen over *ſant Maria*, aen 't vaſte land by *de Americaenen* ontzielt lag: hoe tot *Lima* over een jaer tijding deſer vloot wierd in gebragt: ſulx gereedſchap gemaekt hadden, om ſlag te leveren. Doch *van Noord* konde wegens harde tegen wind *ſant Maria* niet bezeilen: liep dieshalven na *ſant Jago*. In de haven alhier lag een groot Spaenſch ſchip, vol *Indiaenen*, en twee andere die op zijde geroeit wierden. In de twee ſtak hy 't vuur: 't ander is na de vloot geſleept. Had eerlang groot berouw, dat hy *Franciſco d'Ivarra* hopman van 't ſchip *Buon Jeſus* te land in vryheid ſtelde: alſoo naderhand uit de Spaenſche pieloot, van welken ſich diende, verſtond: hoe *d'Ivarra* tien duiſend twee honderd ponden gouds, in twee en vijftig kasjens gepakt, buiten boord wierp: toen merkte, dat hy 't ſchip niet konde houden. De vloot vorderde reis, en quam voor *'t Dieven eiland* ten anker. Dit volk is buiten gemein afgerecht op ſteelen: gaet moeder naekt: is ſeer welluſtig. De meeſte vrouwen ſtond het kaeke-been bloot: neus en koonen waeren van de pokken op gegeten. In *Bay la Baya* liet de Hollandſche ammirael een Spaenſche vlag waeyen: ſond een boots-geſel in monnix-gewaed aen land. 't Bedrog geluk-

Cica een wonderlijke dranck.

Noord neemt Spaenſche ſchepen:

verricht groote dingen.

te: de vloot kreeg over vloedig ververſing. Zedert verbranden *d'Hollanders* op 't eiland *Capul* vijf dorpen: namen een Chineeſch ſchip, Spaenſche bark en een karveel vol brandewijn uit *cocos*: boorden, na een bloedig gevecht den Maniliaenſchen ammirael in de grond: geraekten voor *Rotterdam*, na dat den wereld binnen drie jaer hadden om gezeilt.

Togt van Joris van Spilbergen.

OP koſten der Ooſt-Indiſche Maetſchappy in *'t Vereenigde Nederland* ging *Spilbergen* met ſeven ſchepen zeil den achtſten van Oogſtmaend des jaers feſtien honderd en veertien. Aen d'uithoek *ſant Vincent* raekte hy met *de Portugeeſen* hand gemein: verooverde een ſcheepje: en ſette ſijn reis voort na de *Straet Magellanes*. Doch door langwylige ſtorm verſtrooyde de vloot. Onder de verſtrooyde was 't ſchip *de Meeuw*: binnen welk ſommige boots-geſellen een droevig bloed-bad meinden aen te rechten. Doch de ſchipper viel twee voornaeme muitmaekers met bloote zaebel dier voegen op 't lijf, dat buiten boord verdronken. *Spilbergen* aen een *der Pingyns* eilanden uitgeſtapt vond twee lijken onder weinig aerde gedekt: om de hals hing een keten glinſterende kink-hoorens, konſtig gevlochten: 't graf, beſtooken met pijlen en boogen, verdiende een keurig geſigt. Tuſſchen hoog gebergte, welker toppen onder dikke ſneeu ſchuilden, geraekte de vloot uit *Magellanes Straet*; doch niet ſonder 't uiterſte gevaer: alſoo *de Zuid zee*, verbolgen door yſelijke hagel-buyen, ſulke golven hemelwaerd verhief, dat ter naeuwer nood van de klippen in ly af-hield. Merkelijk bewaerd, ſet ten anker onder *la Mocha*, een eiland ten noorden laeg en breed, aen de zuid-kant met klippen rijſende. *Spilbergen* roeyd alhier na ſtrand, vol menſchen, om koop-waeren te ruilen: onder welke ook een ſchaep was, met een lange hals, bogt op de rug, niet ongelijk der kamelen, een

Wonderbaere lijken.

Spilbergen in groot gevaer.

Vreemd ſchaep.

een haesen-mond en lange beenen. Dusdaenig vee diend haer tot het dragen van lasten en land-bouw. *De Americaenen* fokken dese schaepen allenthalven, wegens bysondere nuttigheid, overvloedig aen. Sommige weiden acht honderd gelijk. De hardereſſen ſitten op beesten, swijmende na ossen: hebben koopere dekſels met bellen om-set. Dit werk-tuig schuddenze na de maet: sulx een ander geluid maeken, wanneer de schaepen in, of als uit-leiden. De harders draegen op-staende vederen op den kop. Voor uit gaen dienſt-knecht en dienſt-maegd. Achter de harderin ſitten de kinders. *Spilbergen* liep zedert 't eiland *sant Maria* af, en verbrande de Spaensche dorpen aldaer. Op gelijke voet hield hy huis aen *Val Paryſa*. In d'inwijk *Quintero* geland, sag een groote meenigte wilde paerden drinken uit een beekjen, aen welk een steil gebergte versch water verschafte. Soo haest volk vermerkten, namen een snelle vlucht: wierden zedert noit gesien. Een volle maend had nu *Quintero* achter uit geleegen, als acht groote schepen haer ontdekten. De gevangene *Spanjaerden* deeden bericht: 't was de Spaensche vloot, waer over *Rodrigo de Mendoza* de vlagge voerde, toe-gerust om aen *Spilbergen*, wiens komst voor een jaer bekend stond, slag te leveren. *Mendoza* klampt middernacht *Spilbergen* aen boord; doch wierd soo raeuw onthaeld, dat afwende, niet sonder verlies van 't schip *sant Franciſco*. Des anderen daegs ging d'Hollandsche zee-voogd wederom op *Mendoza* los: 't gevecht liep scherp: sulx *de Spanjaerd* eindelijk een witte vlag uit-stak: doch wierd by d'adel t'ellekens weder in-gehaeld: als die liever wilde sterven, dan sich overgeven: te meer dewijl in den breeden Peruaensche Raed met *Mendoza* snorkte: zy voeren slechts uit, om weinige magteloose *Hollanders* handen en voeten te binden,

Maria verbrand:

als ook Val Paryſa.

Bloedige zee slag tusschen de Hollanders en Spanjaerden.

en gebonden ter slagting te voeren. De hoogmoed besloeg ten argsten; want vluchtende sonk eindelijk. De *Caljouw de Lima.* zeeghaftige *Hollanders* rukken na *Caljouw de Lima*, gelegen aen een bequaeme inwijk: de stad pronkt met prachtige huizen en tempels: een beukery vol geschut leid aen de zee: acht benden ruiters en vier duisend voetknechten hielden de strand beset. *Spilbergen*, voor wien noch soo swaere togt te doen stond, oordeelde ongeraden, soo veel te stellen aen d'haechelijkheid des gevals: om den vyand in soo merkelijk voordeel aen te ransen. Hy set dan voort na *Guarme*: alwaer eenige verversching en buit bekomt. Op de stad *Peyta* gaf hy diervoegen vonk uit grof geschut, dat de burgers den plaets ten besten gaven. *Peyta verbrand.* Na dat aen kolen geleid was, liep de vloot onder *Aquapulque*. 't Slot schoot ettelijke schooten. Doch in 't kort veranderden *de Spanjaerden* haer vyandlijk onthael: de vreede wierd getroffen, mits leverende verversching. Tot *Selagues* was de geseide landaerd vry vinniger; als welke *d'Hollanders* in een kreupel-bosch overviel met ongelukkige uitslag; want dese weerden sich mannelijk: sulx d'aen-vallers een schendige neep kreegen. Aen *de Manilles* wachte *Spilbergen* te vergeefs na den Spaensche ammirael *Joan de Silva*, die groote toe-rusting op hem voor lang gemaekt had. Wend over sulx de stevens na *Zeeland*, alwaer in 't midden des somers op 't jaer sestien honderd en seventien rijkelijk gelaeden ter reede liep.

Togt van Wilhem Corneliszoon Schouten en Jacob le Maire.

EEnige kooplieden, die den naem kreegen *d'Austraelsche Compagnie*, rusten een schip met vijf en sestig, en een jagt met twee en twintig vlootelingen bemand, binnen *Hoorn* toe: over welke opper-hoofden stonden *Schouten* en *le Maire*. Op 't jaer sestien honderd en vijftien lichtenze 't anker uit *Texel*: besigtigden een der drie *Mabrabomma hoedanig eiland.* eilanden *Mabrabomma* voor d'uithoek *Sierra Liona*. Dit, hoog uit zee kijkende, was onbewoond: alleenlijk sagenze drie wilde ossen, meenigte meer katten, vogels die als honden bastten, wilde palmijten, limoenboomen, schild-padden, krokodillen, patrijsen en ooyevaers. Voor by de gevaerlijke droogte *Abrolhos* gezeild, liepen binnen *Porto Desire*: vonden op de klippen meenigte eyeren, en spieringen sestien duimen lang: weshalven den inwijk *Spierings-bay* noemden. De sloep bragt uit *de Pinguyns eilanden* twee zee leeuwen en anderhalf honderd *pinguyns*. Setten voorts de rievier op twee mijlen; maer alsoo de grond een enkele gladde steen was, snapten d'ankers door. 't Groot schip *Schouten in 't uitterste gevaer.* schoot tegen een klip, en schuurde met vallend water de buiten-klampen en 't uitsteekende yser-werk af. 't Jagt beviel op een rotz: by ebbe sat de kiel meer als een vadem boven de stroom: de noord-weste wind, stijf opgestooken, bewaerde het voor omvallen: toen 't weder bedaerde, viel van de rotz op zijde; doch d'in koomende vloed lichte 't jagt: sulx duisend om een behouden wierd. De schepen maekten dan wederom zeil. Op *'s Konings eiland* vondenze soo *Ongeloofelijke meenigte eyren.* veel eyeren van swarte steen-meeuwen, dat een man aller wegen met sijn handen, sonder van de plaets te gaen, vier en vijftig nesten konde bereiken: in ieder lagen ten minsten drie eyeren. By duisenden wierden scheep gebragt. De boot, beneden de rievier ten zuiden gevaeren, vond ettelijke vogel-struisen en beesten niet ongelijk den hinden; maer met halsen buiten gemein lang. Op d'heuvels lagen steenen op een gestaepelt: van *Groote lijken.* een geworpen, ontdekten lijken, elf voeten lang. Men was nu besig om de schepen schoon te maeken: als de barnende aen de kiel van 't jagt de vlam onvoorsichtig in 't wand bragten: sulx *'t Jagt verbrand.* eerlang in asche lag. 't Groot schip had een hoorn seven voet onder water in den boeg: de hoorn, sonder *Verwonderens-waerdige hoorn.* holte, niet ongelijk een swaere olifants tand, stak door twee dikke greenen planken en een eiken, in een inhout, en buiten een half voet uit. 't Scheeps-volk, toen van *Sierra Liona* zeilde,

zeilde, zidderde wegens een yselijke slag tegen de boeg: sag de zee rondom 't schip bebloed: sulx nu onfeilbaer oordeelde, dat een zee-wanschepsel den boeg had getroffen. *Schouten* lichte 't anker uit *Porto Desire*: op vier en vijftig graeden bezuiden de middag-lijn vond hy duisenden walvisschen: weshalven of en aenhield om de selve te mijden. Zeemeeuwen, grooter als swaenen, vloogen by meenigte op 't schip, en lieten haer grijpen. Een hooge hakkelige kust aen de noord-zijde ten oost-zuid-oosten gestrekt, noemdenze *'t Staeten-land*, en 't geen beweesten lag *Maurits de Nassouw*; gelijk ook d'eilanden op seven en vijftig graeden *Barnevelds eilanden*, en de scherpe hoek, in welk 't besneeuwde gebergt bezuiden *de straet Magellanes* eindigt, *de Caep van Hoorn*. *Schouten* had nu de hoogte van negen en vijftig graeden, wanneer *de Zuid zee* onder den kiel kreeg. De nieuwe door-togt, tusschen *Mauritius* en *'t Staeten-land*, wierd de *Straet le Maire* genaemt. Onder de twee eilanden *Juan Fernando* vonden ze veel visch. Zedert besigtigden d'eilanden, die wijd en zijd over *de Zuid zee* verspreyd leggen. Ieder wierd een benaeming toe-gepast na voor-val. Alsoo noemdenze 't eerste *'t Honden-eiland*: ter oorsaek aldaer een meenigte honden sagen, die niet konden bassen. 't Eiland *Sonder-grond*: nadien *d'Oceaen* soo diep was, dat geen anker te passe quam. d'Inwoonders moeder-naekt hadden d'huit vol wonderlijke gedaenten van blaeuwe slangen, draeken en diergelijk gedrocht, gelijk of met bus poeder ingebrand stond: vielen uit een bosschaedje *d'Hollanders* met swaere stokken, vast-gemaekt aen swaerden van swaerd-visschen, als ook met slingers, op 't lijf. Weinig verder lagen *Waterland* en *'t Vliegen-eiland*. 't Eerste kreeg sulk een naem, dewijl d'oever rondom geboomte droeg; doch binnen schommelde 't zout water over den boodem. 't Ander, om dat de vliegen vier dagen lang met ontelbaere duisenden de vlootelingen quelden. Voorts is gedenkwaerdig 't onthael, welk *Schouten* ontfing aen *d'Hoorensche eilanden*. Hy sette op negen vaedem schelp-grond voor een versche beek, uit 't gebergt af-gestort. Drie Hollandsche gyselaers wierden by den koning heerlijk onthaelt: kuste haer voeten: ter aerde neder gevallen, leide de voeten *der Hollanders* in sijn nek: quam self aen boord: hield naeuwe orde over sijn onderdaenen: bragt een gestoole zabel te rugge: de dief moest het bekoopen met den hals. *Le Maire* en *Aris Claeszoon* wierwierden alhier tot het rijk gevordert; want de oude en jonge koning sette ieder op 't hoofd haer kroon, konstig gevlochten uit lange witte vederen, aen d'uiterste einden gepronkt met kleinder veertjens van roode en groene verve: vereerden ook aen elk een duif, wit tot de wieken, 't achter lijf swart, en roodachtig onder den buik. De koninglijke raeds heeren droegen dese vogelen op haer handen. Ondertusschen besocht de koning van 't naeste eiland den andere met welke *le Maire* handelde. Niet sonder vreemde eerbiedigheid beschonken elkander: maekten eindelijk een groot misbaer: aten levendige visch: dansten nevens *d'Hollanders*. *Le Maire* landwaerd in op een hoog gebergt geklommen, sag niet dan naere wildernissen en valleyen die plas lagen. 't Gantsche hof hield hem geselschap. Toen vermoeyd was, saeten zaementlijk neder onder *cocos-boomen*. d'Onder-koning knoopte een bandeken aen sijn voeten: klom vliegende by een hooge steile boom op: haelde eetelijke *cocos-nooten*, die hy gantsch behendig opende. By maene schijn voer *Aris Claeszoon* na land: vond de koning onder een verdek, steunende op vier stijlen, sitten: voor hem dansten naekte dochters, na de maet die zy hielden met een hol hout pomps-gewijs: welk geklopt, vreemt geluid gaf. Doch de twee koningen, des anderen daegs wederom te zaem gekoomen, groeten elkander, niet sonder vreemde gebaerten: saten zijde aen zijde onder 't voornoemde verdek: deden te zaemen een gebed, met d'hoofden ter aerde neder-geboogen en gevouwen

Groote meeuwen.

Straet le Maire.

Eilanden in de Zuid zee.

Vreemd onthael aen d'Hoorensche eilanden.

handen. Vier Hollandſche trompetters en een trom-ſlaeger toonden haer konſt, tot groot verwondering van d'eilanders, de welke, ſtijf negen duiſend, ſich lieten vinden omtrend de twee koningen. Eerlang liepen herwaerds een groot getal boeren, die groene kruiden, genaemt *cava*, om de middel gebonden, droegen. Deſe begonden gelijkelijk *de cava* te kaeuwen: wierpen 't gekaeuwde in een groote houte bak: ſchepten de bak vol water: en kneeden 't een door het ander. Thans bragtenze duſdaenige drank op haer hoofd tot de twee koningen: voor welke neder-knielden, wanneer iets toe-reikten. En onaengeſien ſulk een eer genooten by d'onderdaenen, beweeſen ſelf ſlaefachtige dienſt aen *de Hollanders*. Ieder koning vereerde haer een varken: welk eerſt op 't hoofd leiden: en, terſtond knielende voor *le Mairs* voeten, boogen de hoofden ter aerden: droegen een lange vlecht hairs, hangende ter ſlinker zijde des hoofds tot over de heupen, opgeſtrikt met twee knoopen. De adel had twee vlechten. Zy gingen alle naekt: alleenlijk was de ſchaemelheid gedekt. De kleinſte man over-treffe in lengte den grootſten *Hollander*. De vrouwen, met afhangende borſten tot de buik toe, pleegden haer vleeſchelijke welluſt voor ieders oogen ſonder ſchaemte. By vallend water vongenze viſſchen, welke raeuwaeten. Zederd liep *Schouten* langs *Nieuw Guinea*. Alhier quamen drie ſchuiten vol pik-ſwart volk, die ſeer fel met ſlingers wierpen: en desnachts rondom 't ſchip wacht hielden. Op 't land wierd den gantſchen nacht gevuurt. In de morgen-ſtond geſtijft met ſeven ſchuiten, vielen *d'Hollanders* aen; doch weeken voor de koogels. Twee wierden gevangen: droegen door ieder neus-gat een ring. Voort-geſet quamen ettelijke ſchuiten aen boord: de roeyers ſloegen d'aſſegayen op de kop in ſtukken: klommen by 't ſchip op.

Cava een vreemde drank.

Schaemteloose vrouwen.

Wonderlijke wilde menſchen.

't Hoofd

't Hoofd-hair en baerd, met kalk beſtreeken, ſtuifden, terwijl over 't verdek danſten, na een goede maeltijd binnen ſcheeps boord gehouden. Zy ſochten 't goed onthael quaelijk te beloonen. Eerlang keerdenze in grooter getal: gingen op d'ankers hangende voor den boeg, alſoo het dood ſtil was, ſitten: ſchepten na land, om 't ſchip derwaerds te boegzeeren. Ondertuſſchen wierpen de makkers aller wegen pijlen en ſteenen. Maer ſoo haeſt *d' Hollanders*, uit vuur-roers en geſchut ettelijke grieſden of quetſten, namenze alle de vlucht. Een gevangene kreeg de naem *Moſes*, van welke namaels groote dienſt genooten. Nooit verwonderde ſich *le Maire* meer, als wanneer aen de naeſte kuſt de arme huisjens beſchouwde, negen voet boven d'aerde op ſtaeken gebouwt: waer uit menſchen te voorſchijn quamen, die of een kromme neus en beenen, af ſcheele oogen of bultige ruggen, of onbeſchofte kinnen, of ten minſten eenig ander miſmaekt letſel hadden. Eindelijk voor *Jaccatra* geankert, is 't ſchip aldaer, uit naem der Ooſt-Indiſche Maetſchappy, aen-gehaelt: 't volk, verdeelt op de ſchepen die na *Holland* uit *Ooſt-Indien* af-ſtaeken, geraekten behouden voor *Vliſſingen*: na dat de weereld hadden om-gezeild in twee jaer en achtien dagen.

Misſmaekte menſchen.

Togt der Naſſouwſche Vloot, onder Jaques l' Heremite en Geen Huigen Schapenham.

't Vereenigde *Nederland*, om de Spaenſche moogendheid na d' hart-ader te ſteeken, ruſte een aenſienelijke vloot toe, die d'havenen, beſpoeld door *de Zuid zee*, ſoude afloopen. Onder 't beleid van *Jaques l' Heremite*, gingen tien ſchepen, bemand met ſeſtien honderd ſeven en dartig koppen, twee honderd vier en negentig ſoo metaele als yſere ſtukken geſchut, uit *'t Goreeſche gat* zeil, op 't jaer ſeſtien honderd drie en twintig. Voor d'uithoek *Vincent* ontdekte de vloot elf Turxſche zee-roovers: nam de gevangene *Nederlanders* van de ſelve over. Aen 't hooſd *Roxent* kreeg *l' Heremite* op vijftien Spaenſche ſchepen jagt. Elf ontdonkerden: vier, met zuiker gelaeden, vielen in ſijn handen. Ter reede geloopen van *Sofia*, ſond, 't ſchip *Over-yſel* en 't jagt *de Wind-hond* te rugge na 't vaderland: ten einde den buit derwaerds voerde: en de vloot ſlag-vaerdiger mogt zijn: alſoo dartig Spaenſche oorlogs-ſchepen haer in 't vaer-water hielden. Binnen d'inwijk *ſant Vincent* geſet, vond brakachtig water, waer door de roode loop veel volk aen een ellendig einde hielp. By de wilde menſchen op *Antonio* wel onthaeld, vervorderde de reis na *Sierra Leona*, een bergachtige uit-hoek vol limas boomen. Alhier vond hy de naemen van *Draek* en andere *Engelſche* in de klippen in-gebikt. Zedert deed hy 't vruchtbaere eiland *Annabon* aen: liet den wondheeler *Jacob Vegeer* met een bijl onthalſen. Deſe, ſwaerlijk gepijnigt, gaf geen bewijs van eenig gevoelen. Doch ontkleed hing een ſakjen op de borſt, en in 't ſakjen een ſlange-vel en tong. Hy had verſcheide door vergif om hals geholpen. Den eerſten der ſprokkel-maend verviel de vloot voor d'uithoek *de Pemias*, ſichtbaer wegens hoog gebergte met ſneeuw bedekt. Des anderen daegs by de mond der ſtraet *le Maire* gevaeren, ſlingerde gevaerlijk door ſwaere ſtormen, eer *de Zuid zee* onder de kiel kreeg, niet ſonder verlies van ſeventien man, by de inwoonders op *Terra del Fuogo* opgegeten. Dit volk is blank, groot, ſterk: beſmeeren haer met roodſel: gaen moeder-naekt, ſelf by een bytende koude: behalven ſommige, die een robbe-vel om den hals hangen: de ſchaemelheid der vrouwen ſchuilt onder een ſtukjen leder: hebben lang en dik ſwart hair: de tenten, welke bewoonen, zijn uit takken gevlochten: beneden rond, loopen boven ſpits toe, met een gat in plaets van een ſchoor-ſteen: ſtaen drie voet in de aerde: hebben geen huisraed dan bieſe korfjens, in welke eenig viſch-tuig leid: 't viſch-tuig beſtaet uit lijntjens en ſteene hoecken, waer aen moſſelen hangen: gaen geduurig gewaepend

Vegeer een boos menſch.

Inwoonders op del Fuego.

Gedenkwaerdige verrichtingen van l' Heremite.

pend met knodzen, pijlen, ſlingers en ſteene meſſen. De ſchuiten, uit een dikke boom geholt; rijſen voor en achter halve-maens gewijs, binnen met dwars-houten geſtijft, zijn veertien en ſeſtien voeten lang en twee breed: maeken grooter vaert, als een bemande ſloep ſoude konnen. Voorts levenze 't eenemael beeſtachtig ſonder gods-dienſt, boos aerdig, wreed en trouwloos. *l'Heremite*, ververſcht aen 't onbewoonde eiland *Fernando*, wend de ſtevens op *Callao de Lima*. Uit een veroverde prijs voor de wal kreeg hy bericht: hoe de Spaenſche ſilver vloot 't anker had gelicht na *Panama*: alleenlijk was d'ammirael, voerende veertig metaele ſtukken, nevens vijftig koopvaerders, dicht aen ſtrand, onder drie ſteene ſtorm katten voorſien van vijftig kortouwen, blijven leggen. *l'Heremite* ſneed zedert drie Spaenſche zeilen den Limaſchen wal af: ſulx in ſijn handen vervielen. Midder-nacht voeren d'hopmannen *Adriaen Tol*, *Peter Slobbe* en *Meindert Egbertſzoon* met twaelf wel bemande booten, voorſien van metaele draekjens en vuur-werken, op de Spaenſche vloot aen: terwijl een valſche wapen-kreet ten noorden van *Callao* gemaekt wierd. De booten roeyden van ſchip tot ſchip, en ſtaken eerlang veertig ſchepen in brand: onaengeſien *de Spanjaerden* op ſtrand dapper vuur gaven uit musketten, en de Spaenſche ammirael noch ook de ſtorm-katten bus-poeder of kogels ſpaerden. d'Helden-daed ſtond *den Hollanders* op ſeven dooden en vijftien gequetſten. Voor de morgen-ſtond dreven negen Spaenſche ſchepen brandende na d'Hollandſche vloot: die d'ankers lichte, om te ontwijken. Zedert nam *l'Heremite* twee ſchepen gelaeden met wijn, een vol hout, en een vierde met tarwe. Een der genoome prijſen, tot een brander toe-geſteld, geraekte op een vuur-roers ſchoot van de Spaenſche ammirael aen den grond: weshalven door 't geſchut des ammiraels en der ſtorm-katten ten ſlenteren geſchooten wierd: in brand geſtooken, gaf een doffe ſlag, ter oorſaek 't bus kruid nat

Spaenſche vloot in brand geſteken.

geworden was. Ondertuſſchen ſtierf *l'Heremite* *l'Heremite*, op 't eiland *Lima* heerlijk begraeven. *Schapenham* liet, ten trots van d'onder-koning binnen *Callao*, die op de voorſtel tot loſſing der gevangenen ſpijtig beſcheid gaf, een en twintig *Spanjaerden* aen de ſokke-ree ophangen. *Cornelis Jacobſzoon*, na *Piſco* met vier zeilen uit de vloot vertrokken, had geen werk verricht: alſoo de ſtad niet alleen binnen een muur vijftien voeten hoog veilig lag; maer ook aerde buiten werken had, achter welke ſich ſtijf twee duiſend gewaependen vertoonden. Weshalven onverrichter zaeke aftrok, na eenige ſchermutſelingen. 't Gelukte den ſchout by nacht *Joan Wilhemſzoon* *Verſchoor* beter, geſchikt na *Gayaquil*: alſoo hy deſe rijke ſtad, een nieuw koninglijk galjoen en twee minder ſchepen verbrande; een veroverde prijs na *Lima* voerde: ſtijf honderd *Spanjaerden* den hals brak: en ſeventien buiten boord wierp: ter oorſaek, tegen krijgs-gebruik, vergiftigde kogels wiſſelden. Hopman *Engelbert* *Schutte* droeg de grootſte eer weg van ſoo heerlijke overwinning. Maer de vlootelingen verſwakten hand over hand wegens ſcheur buik: en 't ſoude met alle ſlecht zijn afgeloopen, tenzy een heilſaem kruid op *Limaes* hoogſt gebergte by geval was gevonden. *Schapenham*, tot 't ammiraelſchap in *l'Heremitens* plaets gevordert, lichte eindelijk 't anker voor *Callao*: liep binnen *d'inwijk Piſcadores*: wierp aen ſtrand een beſchanſing op; doch vertrok eerlang ſonder verrichting. Voor *Gayaquil* liet hy acht en twintig man ſitten door quade toe-verſicht der bevel-hebbers. En immers ſoo ſtiet hy 't hoofd voor *Aquapulque*. Ter zijde der ſtad leid een ſterk ſlot met vier bolwerken. Even buiten ſchoots bleef de Hollandſche brand-wacht leggen. d'Andere ſchepen beſloegen langs de wal een lange ſtreek: om de zeilen, herwaerds uit *de Manilles* verwacht, aen te taſten. Doch aengeſien de ſcheur-buik den vloot dapper verſwakte, (terwijl vruchteloos verwacht wierd) ſtak *Schapenham* door *de Zuid zee* na *de Ladrones* over, alwaer overvloedig ver-

l'Heremite ſterft.

Verſchoors verrichting.

Schutte is dof.

Schapenham; merkwaerdige handel.

ververſching bequam. In Lentemaend des jaers ſeſtien honderd vijf en twintig wierp hy 't anker voor *Maleye*, voer, nevens 't opper-hoofd der Ooſt-Indiſche Maetſchappy *Herman Speult* op *Amboina*, na *Ceram*, alwaerze 't ſlot *Loehoe* ſtormender hand overweldigden, en kort hier aen *Cambelle*. Zederd deſe zegen wiert de vloot verdeelt. Twee zeilen voerde *Schapenham* 't huiſwaerd van *Batavia*: d'andere keerden ten verſcheide tijden: alſoo, in dienſt van d'Ooſt-Indiſche Maetſchappy over-genomen, op *Suratta*, *Malacca*, *Coromandel* en *de Molucciſche eilanden* bevragt wierden. *Schapenham* overleed dicht onder *Bantam*; is begraven op *Pulo Boſtok*. Sijn ſchepen liepen binnen *Texel* in hooy-maend des jaers ſeſtien honderd ſes en twintig.

Schapenham ſterft.

Togt van Henrik Brouwer.

OP 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, ging *Brouwer* met vier ſchepen van '*t Reciffo* onder zeil, liep dicht langs '*t Staten-eiland*, ſeer hakkelig en klippig. De zee barnde voor de kuſt ſoo vervaerlijk, dat geen land dorſt aen-doen. Veel-vervige end vogels ſpits gebekt vloogen rondom de ſchepen: onder de kielen ſwommen nu en dan walviſſchen. Aen de weſtkant van *de Straet le Maire* ſette *Brouwer* binnen *Valentijns inwijk*. Veel ſpels maekten hem de val-winden, over een bol gebergte: by ongeſtaedige vlaegen gerukt. Roode en ſwarte aelbeeſien, peterceelie en moſſelen verquikten de vlootelingen. Zy ſagen dagelijx groote zee-leeuwen; doch konden nooit een onder ſchoot krijgen: ſoo haeſt iemand vernamen, bulk ten yſelijk, en dooken weg. En hoewel menſchen voetſtappen beſpeurden van achtien duim, ontdekten nooit eenig menſch. Zedert ſettenze *den Zuid zee* in, langs de kuſt van *Chili*: en alhier binnen een groote boezem, welken de benaeming *Brouwers-haven* toepaſten. Te land geſtapt gingen op een dikke rook aen; doch vonden alleenlijk twee huiſen, nevens een ruime vlakte, vol ſchaepen, oſſen en paerden. Voor de huiſen ſtonden houte kruiſen. 't Jagt *de Dolfijn* en een groote boot na d'inwijk *Ancoed* gezeild, bleef tegen den avond voor anker leggen onder een hoog gebergte, van welk midder nacht twee ſchooten uit grof geſchut gedaen wierden. Aenſtonds land de luitenant *Wilhem ten Bergen* met ſeſtien bus-draegers: klimt ten berg op: vind achter den top een dorp, alwaer alles in rep en roer ſtond: de trommels ſloegen: de trompetten bliesen: de klokken klepten: de dorpelingen loſten de vuur roers op *ten Bergen*: die met vier en dartig man geſtijft, den vyand ſoo brusk onder d'oogen trok, dat hy boſchwaerd verſtoof, niet ſonder verlies van volk en paerden. Van 't geſchut met welk des nachts hadden geſchooten, lag niet dan 't affuit. *Ten Bergen* vervolgde ſijn zegen: trok 't boſch in: ſchoot den Spaenſchen bevelhebber *Andries Munes Iſerrera* van 't paerd af: bequam een groote roof, onder geboomt uit *Carelmappa* gebergt: ſtak dit dorp in brand: doorſchoot de paerden: en lichte nevens d'ammirael *Brouwer* d'ankers na *Michiel de Calbuco*; doch alſoo wegens blinde klippen en een ondiepte niet konden landen, ſetten na *Caſtro*: welke ſonder ſlag of ſtoot in-namen en verbranden. Deſe ſtad leid op een berg, prachtig gebouwt, tuſſchen vruchtbaere beemden, ſmaekelijke fruit-boomen en ſchoone fonteinen. De zee vloeyd hier dagelijx veertien voet. *Brouwer* leide voorts een Spaenſch ſchip *Domingo* en ettelijke huiſen aen koolen: kreeg op *las Bahias* drie *Spanjaerden* gevangen, en uit de ſelve bericht: hoe de winter-tijd meeſt over was; doch by geen menſchen geheugen ſoo gemakkelijk voorby gegaen: alſo anderſints boomen en huiſen om verre waeyen, brokken van bergen af ſcheuren: hoe in *Oſorno* en *Baldivia* veel goud was: *Baldivia* ruimdenze voor ettelijke jaren wegens den honger; was zedert beſet met driehonderd *Caſtiliaenen*: 't ſlot *Conception*, een mijl weſtelijk afgelegen, konde niet genaedert dan in klein vaertuig; de inwoonders maekten wel twee duiſend uit. Een oude Juffrouw *Louyſa Pizarra* van *Quintian*, een der eilanden in *de Chileeſche binnen-zee*, afgehaeld,

Zee-leeuwen.

Brouwers merk-waerdige verrichtingen.

Ten Bergens heldendaed.

Caſtro een ſchoone ſtad.

Stormen in Chili.

berichte: dat voor veertig jaeren eer *d'Indiaenen* de wapenen op-namen, *de Spanjaerden* binnen *Osorno* in goeden doen saten: een gemein man had ten minsten drie honderd slaeven: ieder stond gesteld op eenig goud, welk weekelijk moest betaelen: dat d'eilanden *Chiloves* verdeelt zijn in omtrend honderd volk-plantingen: *de Chileesen* dienen *den Castiliaenen* als lijf-eigenen: voorgetrouwe diensten maekt de koning over de volk-plantingen gesach-hebbers: dat de *Chileesen* ter verscheide plaetsen wederom aen 't muiten sloegen. *Brouwer* nam ettelijke *Chileesen*, op haer versoek, met wijf en kinderen binnen boord: voorsagze van wapenen: ontgroef uit d'aerde een kist vol silver en een metael stuk geschut. Terwijl met dusdaenige verrichting besig is, overvald hem de dood. Sijn staet volger *Elias Herkmans* bevorderde niet min yverig de gemeine zaek. Uit *Brouwers-haven* ging d'onder-stuurman van *d'Eendracht* nevens eenig volk entwee *Chileesche Casiquen* met de boot zeil na *Carelmappa*. Door een swaere storm beloopen, set onder *'t Paerden eiland*, alwaer hy, de fiskael en *Casiquen* aen land stappen. Seven matroosen souden de boot in veiliger boezem brengen; doch wierden door de sterke wind van de wal gerukt: schommelden vol: en verdronken alle. Op *'t Paerden-eiland* was noch spijs noch lijf-berging. Sulx niet anders dan een gewisse dood voor oogen sagen: tenzy eindelijk een klein hutje vonden; binnen 't selve ses schoone schaepen, en meenigte *patateesen*, wortelen verstrekkende voor brood. Doch eindelijk geraekten ten einde des voedsels: by geval in de boot van 't schip *Amsterdam*: en met de gantsche vloot voor *Baldivia* ter reede. Dese stad, door *de Castiliaenen* gebouwt, had eertijds vijf te half honderd prachtige huisen, verdeelt in straeten en kruis-wegen, met twee ruime markten, en soo veel kostelijke kerken. De *Chileesen*, onlijdelijke geringeloort, sloegen op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, de Spaensche besetting dood: den stee-voogd gootenze gesmolte goud by mond en ooren in: maekten van sijn bekkeneel een drink-vat, van de schenkels trompetten. Zedert verviel de stad. Swaere muuraedje stond noch meest over einde; doch alles vol ruichte bewasschen. *De Chileesen* quamen by duisenden herwaerds, sommige te paerd, andere te voet, alle voorsien van lancien lang achtien voeten. *Herkmans* gaf te kennen door een tolk: hoe zy, doodvyanden *der Spanjaerden*, met *de Chileesen* in een naeuw verbond wilden treden tegen dien algemeinen vyand: versochten op de markt van *Baldivia* een vaste sterkte te stichten, ten rugsteun tegen alle overlast en inval: als ook eenige mond-kosten, welke de vloot noodig vereischte. *De Chileesen* namen de voorslag aen: bragten inschelijx overvloedig schaepen, verkens en koe-beesten na boord. Doch, soo haest *Herkmans* van goud begonde te reppen, stonden alle gantsch neerslagtig: seiden, geen goud bergen te kennen: ja d'hairen reesen te berge als goud hoorden noemen: dewijl *de Spanjaerden* eertijds haer voor-ouders om 't goud verdoemelijkster wijse hadden mis-handelt. Zedert schenen *de Chileesen* meer vervreemd; sagen ongaerne den voort-gang van 't bouwen der sterkte: bragten hoe langer hoe minder leef-togt in de vloot: welke dan diesweegen benoodsaekt wierd, sonder merkelijke verrichting met d'hulp-benden *der Chileesen*, d'ankers te lichten: en na *'t Reciffo* te keeren.

Brouwer sterft.

Vreemde voorval.

Baldivia een hoerlijke stad.

Strafheid der Chileesen.

Waerom de Chileesen van de Hollanders vervreemden.

TWEE-

TWEEDE BOEK:

BESCHRYVING

VAN

't NOORDER-AMERICA:

Eerſte Hoofd-ſtuk.

NOVA FRANCIA.

Beſchryving van Groenland.

OF *Groenland* aen *America* vaſt is, blijft als noch verborgen: alleenlijk kan geſeid worden, dat ſoo veele ooit de ſtevens wenden, om tuſſchen *Groenland* en 't Noordelijkſte *America* een weg te vinden na *de Zuid zee*, nimmer haer oogmerk bereikten. *Nelſon*, *Davis*, *Forbiſſer*, *Button*, *Smith*, *Hudſon* en andere ondekte ruime binnenlandſche meiren; doch nergens een water, welk *Groenland* van *America* af-ſneed. Indien de Deenſche hiſtorie-ſchrijvers geloof verdienen, heeft *Erik Roothaer* d'eerſte dit landſchap ontdekt: en des ſelfs zoon *Leif* de nieuwe Yſlandſche volk-planting op *Groenland* en d'oude inwoonders tot een rouw chriſtendom gebragt. De nakomelingen, allenskens vermeenigvuldigt, bouwden twee vlekken *Garde* en *Alb*, als ook een klooſter, aen *ſant Thomas* toegewijd. Een blinde monnik verhaelde op *Yſland* aen *Dithmar Bleſken*: (naemaels wierd *Bleſken* tot *Gieſen*, een Hollandſch dorp, predikant) hoe hy, *een Groenlander* geboortig, langen tijd binnen *Thomas-klooſter* leefden, alwaer een fontein, ziedend water door de kamers goot. 't Water gegooten op bik-ſteen, vallende aen een na-by gelegen berg, maekt een ſlijm, welk voor kalk verſtrekt, en beide tot een vaſte timmering. Ten zuid-ooſten van *Groenland* ſtrekt ſich wijd en zijd uit *Nova Francia*: alder-eerſt ontdekt door *den Venetiaen Sebaſtiaen Cabotus*, afgeſchikt by d'Engelſche konink *Henrik de ſevende*: zedert nader opgedaen by *een Portugees Gaſpar Corte-real*. Doch dewijl *de Franſche* boven andere landaerd dit geweſt bevaeren, heeft het van haer de benaeming ontleend: leid tuſſchen veertig en vijf en vijftig graeden noorder breete. d'Inwoonders beſtrijken haer met oolie: by zoomer gaenſe half naekt, des winters bedekt in pelteryen. Zy gebruiken ten oorlog pijlen, knodſen en boven gemein groote ſchilden: leven by verſche en geſoute paelingen en wild-braed: vegen onder 't eeten de beſmeerde handen aen 't hooft-hair of ruggen der honden: verzaedigt kloppen op de buik, en ſchreeuwen: *Taponè mikiſpoun*, *waerlijk ik ben zad*. De kranken worden dood geſlaegen, of ergens in een boſſchaedje weg-geworpen, of indien ſchielijk ſterft, roepen *ovè*, *ovè*: om de zielen uit de hutten te jagen. 't Lijk word onder den blaeuwen hemel op houte gaſſels geplaetſt, en met boom-ſchorſen gedekt: nevens leggen de klederen en wapenen des afgeſtorvene. 't Geen van de lijk-maeltijden over-ſchiet word in 't vuur geworpen: daer anderſints 't geen ter tafel komt moet opgegeten, ſchoon genoomen bar-

Nova Francia:

haer inwoonders:

zeden:

Wonderlijk klooſter aldaer.

Wonderе proef van manhaftigheid.

barſten ſouden. Sommige ſtellen haer ſelf ten proef van manhaftigheid, wonderlijker wijſe. Twee verdraegen onderling: binden de bloote arm aen des anders arm: op welke brandende ſulfer gieten, ſulx 't vleeſch ten been af brand. Die alder-eerſt den arm te rugge trekt, word voor bloodhartig gekeurt. Zy paſſen God de benaeming *Atahocan* toe. Gelooven voorts, hoe een zekere *Meſſou* den weereld, door een algemeine water-vloed bedorven, herſtelde, by een zeltzaeme voorval: namentlijk *Meſſou* ging ter jagt met wolven, die lucht kreegen op wild: 't wild ſprong in een naeſtgelegen poel: de wolven volgden en verdronken. *Meſſou* derwaerds genaedert ſtond verbaeſt over een vogel, die hem bericht deed, dat de wolven in den grond vaſtgehouden lagen, door leelijke wanſchepſels: weſhalven onder water duikt. Aenſtonds begon de poel te ſwellen, en eindelijk d'aerdboodem te overſtroomen. *Meſſou* liet een raeve vliegen, ten einde een klomp aerde toebragt; doch de raeve ſag nergens kans, dewijl alle landen diep onder water laegen. Ten laetſten dompelde een ratte na de grond, bragt eenige kley boven. En uit die kley herſtelde *Meſſou* de weereld: ſchoot pijlen in de boomen: de pijlen wierden vruchtbaere takken. Alhier onthouden ſich ontallijke toovenaers, *Pillotoas* genaemt, die ſomtijds, met raeſerny bevangen, haer ſelf ongenaedig af-roſſchen: ſulx 't bloed aen alle leden uit-gudſt. Deſe duivel-jaegers ſtaen in groote achting. Voorts roemen ſich uit den hemel herkomſtig by duſdaenige toeval. De doorluchte vrouwe *Ataentſic* woonde boven de ſterren. Haer kranke man droomde, dat tot voorige geſondheid ſoude geraeken: ſoo haeſt de vruchten at van een boom by welke d'hemelingen leefden; doch de boom moeſt noodwendigh om gehakt. *Ataentſic* hakte naeuwelijx tweemael, of de boom viel tot haer groote verbaeſtheid uit den hemel ter aerde. In den hemel wás nu niet meer te eten. *Ataentſic* dan volgt den vallenden boom: en alſoo grof ſwanger was, baerde een dochter: en de dochter, tot mondige jaeren gekomen, twee zoonen *Taoviſcaron* en *Jouskeha*; doch d'oudſte verſloeg den jongſten. Lichtelijk kan iemand in duſdaenige verdichteſelen ſien een verkrachte waerheid van de zund-vloed, *Noach*, *Evaes* val en *Cains* moord. Niet min beſpottelijk is het 't geen gelooven wegens de ſchepping. De wateren lagen beſlooten onder d'oxels van een vorſch: welke *Jouskeha* door-vlijmde. Sulx de ſtroomen, poelen en *Oceaen* hier haer oorſprong ontfingen. De ſelve *Jouskeha* opende een hol, waer uit allerley dieren te voorſchijn quamen. Zy ſchrijven den zielen lichamentlijke geſtalte toe, als ook een onſterfelijkheid; doch woonende te zaemen in een groot dorp om de weſt; uit welk ſomwijl voor een tijd verhuiſen: kloppen des nachts aen de deuren van oude vrienden: bezaeijen verlaetene akkers. Wonderlijk gaet de reis toe na 't zielen-dorp. De ruime weg derwaerds begind aen een rotze *Ecaregniendi*: alwaer de aengeſichten ſchilderen: aldus geſchildert komen voor een hut, bewoond by een oud man *Oſcotarach*: deſe neemd d'herzenen uit de hoofden der zielen. Breineloos wandelenze na een wijde ſtroom: en langs een ſmalle plank over de ſelve; doch een hond valt ſoo ſél toe, dat in de rievier neder-plotſen, en drijven voorts met de vloed na 't genoemde dorp. Erkennen een *Oki* voor beſtierder der zee en jaergetijden. Byzonder word de rotze *Tſanhohi Araſta* godſdienſtig ge-eert: gelooven dat voor veel eeuwen een menſch was; maer nu een rotze, binnen welke de duivel woond, die háer reiſe voor- of tegen-ſpoedig maecken kan: waerom hem tot verzoening tabak op-offeren. Haer gevoelen van de donder is ſeer beſpottelijk. De duivel *Manitou* tracht uit te braeken een vreeſelijke ſlang: ſoo dikwils hem 't braeken over-komt kraekt de locht door donder-ſlaegen. Eindelijk verhaelenze van een dwerg *Thakabech* die ten top eens booms klom: de boom wierd door ſijn blaeſen ſoo hoog, dat den hemel bereikte: ſulx

Haer vreemd gevoelen van God.

Zond-vloet.

Tweeuaers.

De inwoonders roemen ſich uit de hemel herkomſtig:

haer-zelfs verſtelling daer-aengaende.

als ook van de ſchepping: en zielen der afgeſtorvenen.

Vreemde rotze.

Donder.

Thakabech een afgod.

Tha-

Thakabech gemakkelijk binnen ſtapte. Hy vond hier niet als allerlei vermaek; doch alſoo een ſuſter op aerde had, klom langs den boom derwaerds, en geleidze boven de ſtarren. Ondertuſſchen ſoude *Thakabech* by nacht beſichtigen, of eenig wild in ſijn geſpannen net verſtrikt ſat: vond alles vol vuur: bemerkt ten laetſten, hoe de ſon gevangen was: hy ſelf derfde wegens d'hette niet naderen: blaeſt een muis ſoo groot, datze 't net aen ſtukken knaeuwde, en de ſon in vryheid ſtelde. Om de twaelf jaer houdenze een verwonderens-waerdig doodmael. Ter geſetter tijd en plaets vloeyenze aller wegen te zamen: ieder torſcht de lijken en beenderen van d'afgeſturvene bloed-vrienden met nieuwe kleederen bedekt: hangenze boven de ſpijſe, welke ſingende nuttigen. Voor *Nova Francia* leid 't eiland *Terra neuf*, binnenwaerds beſpoelt door d'inwijk *ſant Laurens* en de groote rievier *Canada*: is alder-eerſt gevonden by *de Franſchen*, op 't jaer vijftien honderd en vijf. De boodem rijſt doorgaens met heuvelen en bergen, beſchaeduwt van pijn-boomen. Elders brengt de grond alderley aerdgewaſch en ſmaekelijke boom-vruchten voort. Behalven beeren en wolven, zijn ook viervoetige dieren, die groot voordeel geven; want d'eekhoorentjens, voſſchen en bevers verſchaffen koſtelijke pelteryen. Doch de zee en ſtroomen zijn diervoegen viſch-rijk: dat de netten van verſcheide Europiſche volkeren voor deſe kuſt jaerlijx geworpen worden. Byſonder diend ſich *Vrankrijk* van de Terreneufſche gedroogde viſch. 't Eiland is ſlechts bewoond ten weſten en noorden: in 't ooſten en zuiden onthoud haer geen volk. De inwoonders ſtaen den *Franſche*, *Biſcayers* en *Engelſche* ſlaefachtig ten dienſt voor een ſtuk brood: ſnijden en zieden de gevangene walviſſchen, droogen de kabeljauw. Haer hutten zijn ſtaeken, rings gewijs in d'aerde geveſtigt, boven te zamen geboogen, en voorts met huiden bekleed. De ſchuiten, van boom ſchorzen toegeſteld, maeken over ſteeven halve maensgewijs twintig voeten in de lengte, en vijf te half in de breedte uit. Zy ſelf, met roode oker geverft, hebben platte aengeſichten en groote oogen. Rondom 't eiland leggen voor allerlei vaertuig bequaeme havenen. Soodaenige zijn *Raze* aen de zuidelijkſte punt: ten noorden *Agua Forte*, naeuw aen de mond, hoewel binnen ruim en veilig. Onder alle munt uit de reede *ſant Joan*, op ſeven en veertig graeden. Verſcheide kleine eilandekens vertoonen haer, of in d'inwijken van *Terreneuf*, of weinig verder buiten de wal zeewaerd. Meenigte vogelen, niet ongelijk *den Penguins*, *de Terreneuvers* noemenze *aporath*, broeyen hier ontelbaere duiſend eyeren jaerlijx uit. *De Biſcaeyers* viſſchen veel binnen de bogt *ſant George*, welke ſtrand by wilde menſchen bewoond word. Haer hutten, van ſtaeken opgericht, zijn met vuure-boom ſchorzen bekleed. Doch *de Franſchen*, *Spanjaerden*, *Portugeeſen* en voorts andere *Europeers* werpen haer netten op de vermaerde bank, wijd en zijd voor *Terreneuf* uit-geſtrekt. Het grimmelt hier van allerlei viſſchers en gevoogelte, welk op 't grom buiten boord geworpen aeſen. De vangſt duurt van 't begin der gras-maend tot 't einde des hoymaends. Aen de ſtrand *Morue Verte* word de viſch gezouten en gedroogt. Op d'eilanden *de Sable* bragten *de Portugeeſen* eenige tijd te vooren koeyen en verkens: welke, te mets voort-geteeld, ſeer wel quamen *den Franſchen*: die, door mark-graef *de la Roche* derwaerds gevoerd, vijf jaer alhier huis hielden. *De Portugeeſen* hadden ook 't eiland *Breton* bevolkt: maer verhuiſden eerlang, dewijl de koude niet konden verdraegen. De walruſſen, die byſonder aen 't kleinſte der eilanden *Oiſeaux* langs de klippen houden, zijn ſeer fel: derven een gewaepende ſloep aen-doen. Dit zee-gedrocht maekt de groote van een kalf uit: heeft een ronde kop, oſſen-oogen, wijde en platte neusgaeten die op en toe-gaen, een ronde bek, kraeke-beenige wijn-braeuwen, dikke tong, ſcherpe tanden, een kort-hairige huit; twee witte ſlag-tanden benedenwaerd om-gekromt, en vier

Dood-maeltyden.

Beſchryving van Terreneuf.

Wal-ruſſen hoedaenig.

voeten, ieder in vijf vingeren geſplitſt. Doch, behalven duſdaenig ſlag, zijn andere walruſſen met wijder mond, gekartelde ſtaert en vinnen boven de voorſte voeten, langwerpig van lijf. De ſlag-tanden dienen haer, om by de rotzen op te klauwteren: de mannelijke roede heeft byſondere kracht tegen de ſteen in de blaes. Ter ſelver plaets vald ſoo veel kabeljauw, dat ſomtijds binnen een uur derde half honderd gevangen worden. Niet min gelukkig ſwemmen de terbotten in 't net. Op 't eiland *Breſt* zijn raevens, met roode bekken en beenen die gelijk de konijnen onder de aerde neſtelen. Tuſſchen *Terreneuf*, *Canada* en *Accadie* ſpoeld een ruime zee. Onder verſcheide eilanden aldaer, munt uit *Natiſcotec*, rijſende op alabaſter-klippen, vol geboomt, beiren, loſſen en yſere verkens. Hier omtrend houden haer veel waterpaerden, die des nachts aen land ſlaepen, en by dag in zee zwemmen. Deſe hebben twee uit-ſteekende witte tanden, kleine maenen, oſſenklaeuwen, ſtaerten van wilde ſwijnen, olifants liechaemen, ooren niet ongelijk den beiren, wijde bekken, ſtompe tanden, korte beenen, ingedrongen oogen, harde en bruine huiden. Alle jaeren krijgenze jongen: brieſchen gelijk paerden: ſchuuren tegen ried, om een ader te laeten: loopen achter uit van 't land na zee. De ſtroom *Canada*, by andere genaemd *Hochelaga*, of ook *ſant Laurens ſtroom*, is eerſt ontdekt door *Jaques Quartier*, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig: zy vald tuſſchen 't hoog gebergte *Honguedo*, en neemt veel beeken, door vruchtbaet vlak land gevloeyd in haer boezem: de oevers ſtaen vermaekelijk wegens allerley geboomte: 't water is buiten gemein viſchrijk. Onder andre ſwemmen hier viſſchen (by d'inwoonders genaemt *adhothuis*) de welke haſen-koppen en ſneeuw-witte liechaemen hebben: zy onthouden haer meeſt voor 't eiland *Lieves*. 't Land van de haven *Tadouſſac*, met rotzen rond-

Eiland Natiſcotec.

Water-paerden.

Rievier Canada.

rondom beſet, tot *Quebecq* een vermakelijke hoek vol allerley gewaſch, noemen *de Franſchen Nouvelle Biſquaye*. 't Geweſt *Hochelacha* ontfangt haer benaeming van een ſtad, even eens genaemt. Deſe, rond gebouwt, heeft houte ſtaeken door malkander gevlochten voor een wal, boven plat beleid, vol groote ſteenen en keyen, om beſtormers af te keeren: men klimt langs hooge ladders na de kruin. De ſtad, voorſien van een poort, vertoond houte huiſen: ieder is vijftig ſchreeden lang en vijftien wijd, met boomſchorſen bedekt, in verſcheide kamers verdeelt: op 't midden van ieder kamer ſtaet een haerd ſtede. De burgers hebben alles gemein: leven by Turks koorn, erweten, boonen, meloenen, konkommers, viſch en wild: ſlaepen ter aerde op planken, met huiden bedekt: de huiden dienen haer ook voor kleeding. 't Koſtelijkſte, 't geen beſitten, is een ſpier-wit korael *eſurgni*, waer uit arm- en halsketenen maeken. 't Verdient geen gemeine verwondering te ſien, hoe zy *'t eſurgni* uit de ſtroom krijgen: namentlijk als iemand de dood verdiend heeft, of gevangen is, worden hem de vleeſchachtige partyen aen lange riemen geſneden. In de vloed geworpen, dobbert twalef uuren op de grond: thans boven gehaelt, vinden de wonden vol *eſurgni*. *Jaques Quartier* begroete haer koning *Agouhanna*, en verwinterde aen *ſant Croix*, een zandachtige uithoek, met hooge vloed der rievier *Canada* onder geſet. En in deſe rievier watert uit 't meir *de Champlain*, rondom bewaſſchen van kaſtanje-boomen. Alhier onthouden ſich de wonderbaerlijke viſſchen *chaouſarou*, doorgaens lang tien voeten, met koppen, niet ongelijk den ſnoeken: de bekken hebben een dobbelde ry t[illegible] den, vol ſterke ſchub[illegible] vry: verſlinden veel [illegible] gelt. Tuſſchen de li[illegible] men houden ſtilleke[illegible] boven water: de v[illegible] als op een ſtruik, [illegible] worden onder wate[illegible] bergte leid alhier [illegible]

Hochelacha een ſtad.

Wonderlijk koraal eſurgni.

Vreemde viſſchen chaouſarou.

ſneeuw gedekt: de valleyen en vlakke beemden zijn bewoond van verſcheide landaerd: als namentlijk *d'Troquois*, *Ochataiguins*, *Algoumequins*, *Nibiceriners*, *Quenongebin*, *Oueſchariners*, *Algoiugequins* en *Matou-Oueſchariners*: alle, langſaem in ſpreken, leven by gedroogde ael, Turks koorn, elands en bever-vleeſch. Wanneer ſomtijds de ſneeuw 't land ſeer hoog bedekt, eten zy ſlekken, honden, doode krengen en d'huiden waer mede bekleed zijn. Vallen wraek gierig, bedriegelijk en vreesachtig. De dochters worden van haer vijftien jaer af in 't honderd beſlapen tot haer twintigſte toe: nemen als dan een man, met welken voorts kuiſch leven. Het landſchap *Accadie* is driehoekig, beſpoeld van d'inwijk *ſant Laurens* en *de Noord zee*, met kleine eilandekens en klippen beſet, voorſien van veelerhande havenen en doorgaens vol kreupel-boſſchen, tegen welker oever *de Oceaen* gevaerlijke barningen maekt. Binnen 't zuidelijke hoofd *Forchu*, leid 't eiland *Longur*, voorſien van een ſilver-mijn. De haven *Royal* word voor de beſte van *Accadie* gekeurt: meer als duiſend ſchepen konnen hier veilig leggen. Drie viſch-rijke rievieren *l'Equille*, *ſant Antoine* en *de la Roche* wateren in de haven uit. De inwoonders *Souriquois* drijven ſterke handel met bevers-vellen en andere pelteryen. Schuin over *Accadie* valt de beruchte ſtroom *Pemtagouet*: voor de mond leggen meenigte eilanden. 't Grootſte *Monts Deſerts* heeft goede viſſchery en jagt: vertoond ſich gelijk acht bergen, wegens ſoo veel breuken, in welke doorſneeden is. 't Volk *Etechemins* veranderen allegangs haer woon-plaetſen en naem: alſoo de benaeming der vorſten, onder welke ſtaen, ſich toe-paſſen. De ſtroom *Quinibequi* is ſeer gevaerlijk wegens klippen. Weſtelijk af leid [illegible]*cchus-eiland* vol wijngaerden voor [illegible] rievier *Chovacoet*. De landzaeten hier verſchillen ſeer veel van d'andere wilde menſchen: zy ſcheeren hoofd-hair tot over de kruin kael af: dragen echter lange vlechten, vol

Wonderlijken van de volkeren alhier.

Beſchrijving van Accadie.

Merkwaerdige levens-manier.

vol veeren beſtooken: verven de aengeſichten rood en ſwart: gaen met knodzen, boogen, pieken en pijlen geſcherpt van viſch-beenderen. Zy bouwen de landeryen ſeer zindelijk, heggen de velden tuinsgewijs af: planten tabak, wijngaerden, kowoerden, *maiz* en veel-vervige boontjens: de ſtruiken *der maiz* dienen den boonen tot ſtaeken. Om 't hoofd *de Rocher* leid de ſchoone haven *Beauport*: een klein eilandeken midden weegs maekt de reede veilig tegen alle winden. 't Geweſt wijd en zijd bebouwt en vruchtbaer voed overvloedig menſchen en vee. De haven *Malebarre* is rondom beſet van kleine hutten, met groove matten gedekt, welke in 't midden een gat hebben voor de rook. De oevers zuidelijk zijn zandig en ſeer gevaerlijk.

Quartiers verrichtingen.

d'Eerſte die deſe kuſten aen deed was *Jaques Quartier*, uit laſt des Franſchen koninx *Franciſcus*, op 't jaer vijftien honderd vier en dartig. Vijf maenden duurde de togt. Thans na *ſant Malo* gekeert, had ontdekt *d' inwijk Laurens*, *Terreneuf* en *Natiſcotec*. 's Jaers hier aen hervatte hy de reis: voer de groote rievier *Canada* in: vond de ſtad *Hochelaga*: en over-winterde aen d'oever *ſante Croix*. Alhier ſneuvelde een groot deel volks aen de ſcheur-buik, een ziekte toenmaels onbekend. En 't ſtond geſchaepen, dat niemand 't leven afbragt, ten zy d'inwoonders een genees-middel hadden getoond; namentlijk de ſchorze en blaederen des booms *Annedda*. Zedert bequamen vele. *Quartier*, 't anker lichtende, voerde liſtelijk den koning *Donnacona*, nevens verſcheide edelluiden, gevangen na *Vrankrijk*. Alſoo de meeſte aflijvig wierden, keerden weinige te rugge, wanneer *Quartier* ſijn derde togt deed, ſes jaer zeder d'eerſte. In de haven *ſant Croix* wierp hy een ſterkte *Charles-bourg Royal* op; alwaer verwinterde. *Ioan de la Roque*. aen wien de Franſche koning 't opper-bewind over *Quartiers* ontdekte landen opdroeg, ontmoete met drie zeilen onder *Terreneuf* de vloot van *Quartier*, die de ſtevens t' huiſwaerd wende:

Scheurbuik wanneer bekend.

ter oorſaek geen kans ſag, de wilde menſchen te bedwingen, met ſoo kleine magt, als uit *Vrankrijk* voerde. *De la Roque* deed groote vlijt, om *Canada* verder en verder te ontdekken. Sijn ſwaerſte reis ging de rievier *Saguenay* op. Doch, dewijl veel geld ſpilde ſonder verrichting, wierd door den Franſchen koning 't huis ontbooden. De vruchtlooſe togt bleef zedert twee en feſtig jaer ſteken. *Peter de Monts* bequam tot *Parijs* een vergun-brief, om in de voornoemde landen handel te drijven met pelterijen. Hy zeilde dan met twee ſchepen boven *Accadye* d' inwijk *ſant Laurens* in, en ſloeg hem neder aen 't eiland *ſant Croix*: alwaer van negen en ſeventig koppen, geduurende de winter-maenden, om hals raekten vijf en dartig; doch met verſch volk uit *Vrankrijk* geſtijft, verleide ſijn woonplaets op *Port Royael*: liet aldaer weinig minder als veertig man, en keerde na huis. 't Geſeide getal verſtierf tot drie en twintig: welke langs de zee-kuſt doolden, op hoope elders een ſchip ontdekten, om haer af te haelen. 't Gebeurde, dat *Poutrincourt* met een bark de ſtrand beſichtigde, alwaer hy ſijn ellendige lands-genooten vond: en te rug voerde na *Port Royael*; want hy enkelijk over-quam, om op *Accadie* te verblijven. Ondertuſſchen wierd de gunſt-brief, aen *de Monts* verleend, in-getrokken. Sulx eerlang de volk planting binnen *Port Royael* na huis op-kraemde. *Poutrincourt* hervatte zedert drie jaer 't geſtaekte werk, vond de huiſen tot *Port Royael*, gelijk had gelaeten: bezaeyde 't land wijd en zijd: doopte behalven andere, *Memberton* een Accadiſche heer, verre boven d' honderd jaeren oud. *Poutrincourts* zoon deed aen 't Franſche hof bericht wegens den gantſchen toe-ſtand. Lucht kregen *de Jeſuieten* hier af, en verlof van de koninglijke weduwe: dat derwaerds uit haer orde ſonden *Peter Biard* en *Euemond Maſſe*: op voorgeven, dat *Henrik de vierde* haer ſulx by ſijn leven mondeling toe-ſeide. Doch de koopluiden, die tot *Diepen* d'onkoſten der nieuwe volk-planting nevens

Verrichting van de la Roque:

van de Monts:

van Poutrincourt:

van ſommige Jeſuieten ſeer gedenkwaerdig.

Pou-

Poutrincourt in maetſchappy bekoſtigden, wilden de twee Jeſuieten niet over-ſchepen. Zy bragten in: 't bloed des Franſchen koninx, door de Jeſuieten vermoord, rookte noch binnen *Parijs*. Wat verzekering hadden haer goederen onder menſchen die *den Spanjaerd* toe gedaen waeren? Moet 't chriſten-geloof voort-geplant? Immers zijn ſoo veel moniken ordens, welke lichtelijk twee mannen ſullen uit-maeken. Indien nochtans de koninginne beliefde, Jeſuieten af te ſchikken: zy verſochten dan herſtelling van haer in-geleide peningen. *Biard* en *Maſſe* hadden hier ooren toe: liepen 't ge-eiſchte geld aller wegen op-zaemelen; als ſtrekkende tot voort-ſetting des chriſtendoms, onder af-gelegene heidenen. Men kocht eerlang met de vergaederde ſchat de geſeide koopluiden uit: ſulx de volk-planting den Jeſuiten voor d' helft aen-ging. Deſe, *tot Port Royal* aen-gekomen, ſmeeten alles over hoop. Zy ſetten *Poutrincourt* diervoegen den voet dwars; dat ſich benoodſaekt vond klagtig te vallen aen 't Franſche hof, wegens *der Jeſuieten* overlaſt; als die enkelijk toe leiden, om alles in te ſlokken. Terwijl dit ten hoove diende, bandenze *Poutrincourts* zoon, bekleedende de plaets van ſijn afweeſende vader, van de gemeinſchap der kerk: kregen den mark-graef *Guercheville* in *Vrankrijk* aen haer ſnoer, die aenpart in de nieuwe Maetſchappy voor ettelijke bedongen peningen ſoude draegen. Zedert ontfingen ze allerley wapen-ruſting, metael geſchut van den jongen koning *Luidewijk de dartiende*, en vordere giften uit de gemeinte verzaemelt voor twee nieuwe Accadiſche apoſtelen. *Gilbert du Thet*, een geſleepen man uit de ſelve orde, voerde 't een en ander over. Het liep nu met de Jeſuiten alles voor wind. Zy maekten ſich meeſter van *Port Royal*: begonnen een ſterkte op te werpen aen de ſtroom *Pemtagouet*. Doch alhier ſtuite de gelukkige voort gang; want d'Engelſche hopman *Argal*, derwaerds gezeild, wierd door *du Thet* vyandelijk bejeegend; doch betaelde met gelijke munt. *Du Thet* ſelf, die 't geſchut eerſt loſte, wierd uit *Argals* ſchip over dwers door-ſchooten. *Biard* en *Maſſe* zijn gevankelijk gevoerd na *Virginia*, en de ſterkten aen *Pemtagouet* en *Port Royal* geſlecht.

Tweede Hoofd-ſtuk:

NIEUW-ENGELAND.

Merk-waerdige togt van Verazano.

Uit laſt des Franſchen koninx *Franciſcus*, ſette *Joan Verazano* van de Canariſche eilanden den ſtreek weſtwaerd, in 't jaer vijftien honderd vier en twintig: ontdekte een laege Americaenſche kuſt, op vier en dartig graeden ten noorden: en aldaer naekt volk, welk achter duinen tegen de zee ſeer vruchtbaere beemden bebouwde. Zedert honderd mijlen langs de wal noordelijk voort-gezeilt, beſigtigde een landſchap vol ſchoone wijngaerden, tuſſchen de takken van hooge boomen in-gevlochten: liep binnen een vermaekelijke ſtroom: ſtapte uit aen 't eiland *Clandia*, vol boom-rijke bergen, en weinig verder op 't vaſte land. Alhier by den koning, gekleed met een konſtig gewrocht herten-vel, beleefd onthaelt, zeilde by een boezem, aen wiens mond een rotze lag, twintig mijlen in: binnen d' inwijk deeden haer op vijf kleine eilanden, buiten gemein vruchtbaer. Zedert vond hy (na dat honderd en vijſtig mijl ten noorden vorderde) ſeer woeſte menſchen, welker koppen by beire-huiden en zee-robben uit-ſtaeken. Hy had nu *Terreneuf* aen ſtier boord: wanneer over ſtaeg na *Diepe* ſmeet. *Verazano* dan deed eenige opening van de kuſt, die *d' Engelſche* zedert nauw-keuriger ontdekten: en, dewijl bevolkten, *Nieuw Engeland* noemden. Dit ſtrekt ſich uit van *Pennobſcot* tot d' uithoek *Cod* ſeventig mijlen: heeft ſchoone have-

Beſchrijving van Nieuw-Engeland.

havenen en ſtroomen: word bewoond by verſcheide volkeren, weinig verſchillende in ſpraek en zeden. Hoewel ieder haer eigen opper-geſach-hebber erkend, ſoo is nochtans meeſt aenſienelijk *de Bashabes* van *Pennobſcot*. De boodem is ſich ſelf geenſints gelijk: als die aen d'eene kant vol ſchoone boſſchen groent: (de boſſchen grimmelen van bevers) aen een andere oord rijſtze met zandige en ſteenachtige heuvels, welker valleyen verſtrekken voor hooven en koorn-velden. *De Oceaen* levert overvloedig kabeljaeuw. *Pennobſcot*, in 't noordelijkſte deel gelegen, heeft een groote boezem vol ſchoone eilanden: tegen haer hoog gebergt ſtaet veeltijds een holle zee. Tuſſchen 't gebergt valt de ſtroom *Chovacoet*, weder-zijds bewoond van verſcheide landaerd. *Maſſachuſets* ſpand de kroon boven alle geweſten in *Nieuw Engeland*. Hier leggen koorn-rijke eilanden, bequaeme havens, vermaekelijke hooven, onteibare moerbeeſie-boomen. d'Uithoek *Cod* ſteekt een hoog zandig gebergte zeewaerd: achter welk ſchuilen *de Staeten Baey* en *Fuyk Baey*. By orde des Engelſchen koninx *Jacob*, voer *Ioan Popham* by den mond der ſtroom *Sagadahoch* in: bouwde aldaer op een half eiland de ſterkte *ſant George*: verſtond uit d'ingezetenen, hoe langs de rievier landwaerd menſchen-eters woonden, welker tanden drie duimen lang by den mond uitſtaeken: hoe de duivel *Tanto* haer alle maenden eens verſcheen, en jammerlijk plaegde. Met *Pophams* aflijvigheid kraemde de nieuwe volkplanting wederom na *Engeland* op. Zedert is 't werk nu en dan hervat by d'Engelſche hopmannen *Argal*, *Hobſon*, *Hunt*, *Smith*, *Darmer* en *Roeraf*; maer de toeleg had geen gelukkige uitſlag. Onaengeſien de voorige ſlechte togten, is binnen *Londen* een maetſchappy opgerecht, die een vloot na *Nieuw Engeland* ſchikten. Den ſeſten van Herfſt-maend des jaers ſeſtien honderd en twintig gingze uit *Pleymouth* onder zeil: geraekte, na elf weken, binnen d'inwijk *Cod*, vier mijlen, ruim, rondom bewaſchen met eiken-jenever en pijn-boomen uit zandige duinen, welker boven grond een ſpit-diep vruchtbare aerde heeft. 't Volk, te land geſtapt, vond ettelijke ledige hutten en kooren in een mand begraeven. Weſtelijk voort gezeild wierpen 't anker in een viſch- en vogel-rijke haven, beſpoelende een vermaekelijke landſdou, doorwaeterd van verſche beeken: vonden akkers eertijds bezaeyd; doch geen menſchen. Alhier bouwdenze op een hooge grond 't vlek *Pleymouth*, nevens ſpringende fonteinen. Negen-tien huiſgezinnen, behalven d'een-loopende geſellen, ſloegen ſich ter neder in twee rijen hutten. Dit getal groeyde te mets aen door nieuwe volk-planting, uit *Engeland* afgeſchikt: alſoo 't land allerlei levens-middelen overvloedig verſchafte. Behalven d'aerd-gewaſſchen, hennep, vlaſch, wijn-gaerden, kaſtaenjen, cederen, aerd-beezien, heeft 't omleggende land overvloedig patrijſen, endvogels, ganſen, ſwaenen, kalkoenen, duiven en een gedienſtig beeſt *moſſe*: dit wijkt in grootheid niet voor een os: anderſints ontleend het iets van verſcheide dieren; want de kop met breede hoornen gelijkt na een bok, de nek na een hert: voorts heeft het korte maenen, lang hair gelijk een eland, een groote quabbe onder de ſtrot, lange beenen, koeije-voeten: 't vleeſch ſmaekelijk word by d'ingezetenen tot winter-voorraed gedroogt. Om *de moſſen* te vangen, beſettenze een groote hoek lands: ſtooken wijd en zijd vuuren: loopen halve-maens-gewijs tot malkander zeewaerd toe: en drijven 't wild te mets na 't water: alwaer andere in booten gewapend oppaſſen, die *de moſſen*, geneegen tot ſwemmen afmaeken.

Pophams verrichting.

Iamyk Cod.

's Vlek Pleymouth.

Een wonderlijk beeſt moſſe.

Derde

Matouowesarini
Hoche laga.
AMERICA SE
Charioquet
NOVA BELGICA Give N
Quebecq
RIONALIS
Canoma kers
Armeomecks
NEDERL
Sennecaas
Minnessinck oste t'Landt van Bacham
Gacheos
Capitanasses
Matanac: kouses
Konekotays
PARS
Minquaas
Sasquesahanough
Tockwogh
Kuscara
waoks
Warranawanko
Wasanecks
Pachami
Nievv-Jarsey
Groote Riviet
Ermonier
Naraticons
Zuyd Riviet
NORI.
Millaria Germanica Communia

S E P T E N
Nova Franciæ
Pars
Nova Anglia
Nieuw Engelandt
Nieuw
Horikans
Sequins
Mohicans
Horicans
Mar
Novi Belgii
Quod nunc Novi Jorck vocatur.
Novæ q. Angliæ, & Partis
Virginiæ
Accuratissima et Novissima
Delineatio.

Derde Hoofd-ſtuk:

NIEUW-NEDERLAND.

Beſchrijving en ontdekking van Nieuw Nederland.

NIeuw-*Nederland* ten zuid-weſten bepaeld door *Virginia*, ſtort ten noord-ooſten tegen *Nieuw-Engeland*, in 't noorden beſpoeld van de ſtroom *Canada*, en tegen de ſtranden door *d'Oceaen*, blijft noord-weſtelijk landwaerd onbekent. d'Eerſte, die dit geweſt aen-deed was *Henrik Hudſon*. Deſe, gehuurt by d'Ooſt-Indiſche Maetſchappy, om in 't noorden van *America* een doorgang te ſoeken na *China*, ging zeil met 't jagt *de Halve Maen*, op 't jaer ſeſtien honderd en negen. Voor *Terreneuf* wierp hy 't zuid-weſtelijk over ſtaeg: geraekte in een groote rievier: aldaer by twee mannen met elands huiden bekleed: en zedert gelukkig binnen *Amſterdam*. *Nieuw-Nederland* aldus ontdekt, maekte veel koopluiden gaende, om de voet van een vaſte handel hier te veſtigen. Weshalven verſochten en verkreegen op 't jaer ſeſtien honderd en veertien een gunſt-brief by d'Algemeine Staeten in *'s Gravenhage*, ten einde *Nieuw-Nederland* bevoeren met uit-ſluiting van andere. Ernſtig wierd nu de vaert by de hand gevat. *Adriaen Blok* en *Godijn* ontdekten eerlang alhier verſcheide kuſten, eilanden, havenen en ſtroomen. Onder de ſtroomen is *de Manhattans* of *Groote* rievier verre de voornaemſte: als welke met twee wijde monden, beſpoelende 't magtig eiland *Matouwacs*, in *d'Oceaen* uit-waterd. De zuidelijke mond word genaemt *Port May* of *Godijns Bay*: middenweegs leid *'t Staeten-eiland*, en weinig hooger *'t Manhattans*, alſoo genoemt na het volk, welk aen d'ooſt-zijde der ſtroom 't vaſte land bewoond. Dit zijn wreede en wreeveligе menſchen, vyanden *der Hollanders*: gelijk ook van *de Sanhikans*, die den weſtelijken oever beſlaen. Opwaerds leggen *de Makwaes* en *Mahikans*, die geduurig elkander beoorlogen: gelijk voorts alle de inwoonders aen de weſt zijde der ſtroom *Manhattan* veeltijds in wapenen ſtaen tegen die d'ooſtelijke wal inhebben. En deſe voeden inſchelijx geduurige partyſchap met *d'Hollanders*, daer d'andere volkeren ten weſten goede vriendſchap onderhouden. Op een klein eilandeken, dicht onder de ſtrand *der Makwaes*, lag eertijds een ſterkte, voorſien met twee gotelingen en elf ſteen-ſtukken, doch is eindelijk verlaten. Op 't eiland *Manhattans* leid *Nieuw-Amſterdam*, vijf mijl van *d'Oceaen*: met een ty lopen de ſchepen aldaer uit zee ter reede. De ſtad heeft een aerde ſterkte. Binnen de ſterkte ſtaet op 't uiterſte bolwerk na de rievier een wind-moolen, en ſeer hooge ſtack, by welke een vlagge word opgehaelt, wanneer eenig vaertuig in *Godijns bay* haer opdoed. De kerk rijſt met dubbeld verheeven dak, tuſſchen welk een vierkantige toorn boven uitkijkt. Ter eener kant leid 't gevangen-huis: ter ander zijde des tempels de wooning der ſlotvoogd. Buiten de wallen zijn d'huiſen, meeſt door *Amſterdammers* getimmert. Aen de waterkant ſtaet galg en wip. Een prachtige ſtads-herberg beſlaet d'afgelegenſte hoek. Tuſſchen de ſterkte en deſe herberg is een ry van bequaeme wooningen: onder welke af-ſteeken de pakhuiſen der Weſt-Indiſche Maetſchappy. Voorts heeft *Nieuw-Nederland* doorgaens beſiens-waerdige water-vallen, uit hooge rotzen neder geſtort, ruime kreeken en killen, verſche meiren en beeken, aengenaeme fonteinen en water-wellingen, die by winter-tijd rooken, des ſomers ſeer koud zijn, en nochtans veilig gedronken werden. Ondertuſſchen lijden d'inwoonders nooit overlaſt van de vloed: noch uit zee, dewijl met ſpring-ty 't water ſlechts een voet hooger waſcht: noch met op-water, welk alleenlijk eenige laege landen plas ſet voor een korte tijd, en de ſelve met ſlibbe vet maekt. De zee-kuſt valt heuvelachtig uit zand en kley: weshalven allerlei kruid en geboomte

Manhattans ſtroom.

Heilſame wateren.

overvloedig voort-brengt. 't Eikenhout wascht gemeinelijk sestig en seventig voeten hoog, meest sonder quasten, weshalven seer bequaem tot de schip-bouw. De nooten-boomen verschaffen een heete en duursaeme brand: en een wonderlijk beschouwen, wanneer de bosschaedjen worden aengestooken: het zy om een vryer jagt te hebben: het zy om de grond tot bouwery te ontleedigen. Sommig gewasch uit *Holland* herwaerds gevoerd, aerd beter als in *Holland* self: namentlijk, appel, peer, queen, kers, pruim, ael-beezie, aprikoos, kruis-dooren, mispel, milkaton en ajuin. De wijngaerden waschen aller wegen in 't wild: en draegen overvloedig blaeuwe, witte, muskadellen en spek-druiven. Eenige tijd herwaerds hebben sommige met gelukkige uit-slag 't wijn-persen onderstaen. De wijn behoeft geen Rhijnsche of Fransche te wijken. Alle aerdgewasch, onder de Duidschen bekend, word in de hooven geteelt. De waterlimoenen, niet min smaekelijk als gesond, hebben, tot rijpheid gekomen, de groote van een gemeine kool. *d'Engelsche* drukken uit de selve een nat, welk den Spaensche wijn geensints soude toegeven, indien niet haestig aen 't zuuren sloeg. De kalabassen uitgehold verstrekken voor water-vaeten. Tabak krijgt bladeren lang vijf vierendeel. De pepoenen vallen weelig en aengenaem. De tarwe, gezaeyd in kuilen ses voeten van elkander, schiet hoog en schielijk op: sulx 't onkruid onder stikt. Turksche boonen, nevens de tarwe geplant, vlechten haer rondom de struiken. Graeuwe erweten slaegen hier soodaenig, dat tweemael 's jaers op een akker gewonnen worden. Geneeskruiden en indigo wasschen overvloedig in 't wild. De garst kan boven 't hoofd toegeknoopt. Voorts geven allerley bloemen een aengenaem gesicht en reuk. 't Gebergte bestaet uit vol-aerde, of een kley; bequaem tot schotels, potten en tabaks-pijpen te bak-

Boomen hoedanig:

wijngaerden:

water-limoenen:

tarwe:

erweten:

grond der bergen:

bakken. Elders is ook overvloed van berg-kristal en Moscovisch glas. Andere bergen leveren marmor, serpentijn, blaeuwe en hert-steen. En hoewel *de Nederlanders* nooit veel moeite hebben aen-gewend, om na mijn-stoffen te graeven, het zy niet sterk genoeg, het zy om niet andere de tanden waterig te maeken: soo blijft het echter buiten tegen-spreken, dat d'onder aerdsche kuilen der bergen goud en silver verbergen. Wanneer 't opperhoofd *Wilhem Kieft*, in 't jaer sestien honderd vijf en veertig, d'Indiaensche tolk *Agheroense* gebruikte (ten einde door hem d'onlusten, gereesen tusschen de West-Indische Maetschappy en 't woeste volk *Makwaes*, ter neder leide) beschouwde, hoe de geseide tolk 't aengesicht met geel-blinkende verve bestreek. *Kieft* oordeelde eenig kostelijk berg-werk te schuilen in dit werk-tuig: stelde *Agheroense* te vreden: bragt het in de smelt-kroes: kreeg twee stukjens goud, waerdig drie gulden. Hy hield 't geheim stil: haelde een emmer vol stoffe van den berg by *Agheroense* aengewesen met gelukkige uitslag, alsoo de stoffe goud leverde. *Kieft* meinde nu iets groots gevonden te hebben: vaerdigt *Arend Corsen Nieuw-haven* met de stoffe na *Holland*. Doch alsoo 't schip nooit te voorschijn quam, gelijk ook namaels niet de sluit *de Princes*, welk 't opper-hoofd *Kieft* voerde, die sich voorsien had van de voornoemde berg-stof, bleef 't nader ondersoek steecken. De ingezeetenen, verscheidentlijk verdeelt, komen onderling over-een, belangende 't schilderen der licchaemen, schilden, knodzen en richel-werk binnen de huisen. Hier gebruiken ze verven, of uit planten geperst, of uit fijn gestampte steenen. De voornaemste plant is den melte niet ongelijk, behalven dat een struik veel scheuten krijgt en roodbruine beesien: welker nat in de binnen-bast van boomen vergaedert tegen de sonne te droogen geleid werd: en gedroogt in sakjens bewaerd. De inwoonders temperen de verve met water, en bestrijken dan 't licchaem: geeft 't schoonste purpur, dat ergens te vinden is. Haer schilderyen vertoonen schepen, boomen en dieren; doch seer rouw. In plaets van pluimen tooyenze sich met gestrikt hair vol snoertjens. 't Hair heeft een hoogroode verve en verwonderens-waerdige glans, welke noch verblikt, noch door regen afgaet. De paerden in *Nieu-Nederland* zijn of uit *Engeland* of *'t Uitrechtsche Sticht* gebragt. De Stichtsche overtressen verre d'Engelsche. Beide blijven een wonderlijke ziekte onderhaevig, waer aen meenige binnen weinig uuren sterven. 't Selve quaed treft de koebeesten, als op versche gronden weiden. Doch hier tegen strekt tot genesing hooy gewasschen in brakke valleyen. d'Aeker-bosschen mesten overvloedig verkens; die met Turksche tarwe gevoed worden geven 't smaekelijkste spek. De schaepen, hoewel weelig voortsetten, worden schaers aengehouden, ter oorsaek de volkplantingen geen volk konnen misschen, om wacht te houden tegen de wolven. Ook geeft 't herten-vleesch sulk een vervulling, datze de schaepen dies te meer konnen misschen. Voorts zijn hoenders, kalkoenen, ganzen, end-vogels, duiven en ander pluim-gediert wel te bekoomen. De leeuwen, welker vachten *d'Indiaenen* ter markt brengen, vangenze op een hoog gebergte, vijftien dag-reisens zuid-westelijk af-gelegen. Hier vallen ook veel pek-swarte beiren, schuw voor menschen; doch aengeranst, loopen op de jaegers los toe: stoppen eerst de wonde met een prop blaederen: en, indien de schutter ondertusschen sich bergt in een boom, klimmen na om hoog, steeken 't hoofd tusschen de beenen en vallen neder-waerd. Zy slaepen geduurende de winter: ses weeken leggenze op een zijde, en even soo lang op d'andere, zuigende aen haer poot. Een kreupel-bosch of hol gebergte verstrekt voor slaep-plaets. Op de grenzen van *Canada* worden nu en dan beesten gesien, gelijkende eenigsints na een paerd: hebben geplitste klaeuwen, ruige maenen, een hoorn recht aen 't voor-hoofd, een staert als de wilde swij-

goud en silver-mynen:

Kiefts ondervinding wegens 't goud:

waerom bleef steken.

Schilderyen seer vreemt:

hair cieraed:

paerden:

haer ziekte:

schaepen:

leeuwen:

beiren, haer wonderlijke strijd:

seer vreemde beesten:

ſwijnen, ſwarte oogen, een hertenhals beminnen de naerſte wildernisſen: zijn ſchuw van malkander: ſulx 't mannetje nooit nevens 't wijfje weyd, dan alleenlijk wanneer tot voort-teeling vermengen. Thans leggenze haer wreedheid af; ſoo haeſt de teel-tijd over is, vallen niet alleen ander wild; maer ſelf haer eigen geſlacht aen. Ten zuiden op *Nieuw-Nederlands* boodem vindmen veel eelanden; beeſten die, volgens *Eraſmus Stella*, een middel-ſlag uit-maecken tuſſchen harten en paerden. Zy ſchijnen by *de Duitſchers* haer benaeming te ontleenen van elende: ter oorſaek aen de minſte wonde, hoewel anderſints ſterk, ſterven: als ook nadien veeltijds met vallende ziekte gequeld zijn. Zy draegen breede getakte hoornen, een korte ſtaert, een ruige nek, veranderlijk hair, na de verſcheidendheid des jaer-gety, wijde en lange ooren, uitſteekende lippen, kleine tanden, een dikke huit, die niet licht kan door-gehouwen. De wijfjens verſcheelen van de mannetjens, datze geen hoornen hebben. Beide konnen licht tam gemaekt. Na gejaegt ſpouwen heet water op de honden uit. Zy hebben groote kracht in haer klaeuwen, ſulx met een ſlag een wolf dood-ſmijten. Haer vleeſch, verſch of gezouten, geeft goed voedſel: de klaeuwen geneſen de vallende ziekte. Doch geen wild is hier overvloediger dan d'harten, die allenthalven met groote troppen weiden. Als voor wolven of wild-ſchutten vluchten, nemen veeltijds den loop na de ſtroomen: begeven haer te water: alwaer in meenigte gevangen worden; want terwijl over-ſwemmen, ſchrikken door de weer-galm, die van 't gebergte komt, gemaekt door de jaegers die d'ander oever beſlaen: waerom geen land derven aen-doen: middelerwijl binden de jagers houten te zaemen, met welke na de harten, te mets af-geſlooft, afdrijven. Voorts voed *Nieuw-Nederland* veel muſcus-katten, byſonder

merk-waerdige eelanden:

harten:

der op waterige gronden. Dese beesten zijn boven gemein schoon: de huit door swarte vlakken aerdig onder-scheiden: de bek staet vol scharpe tanden: de staerten sleepen lang achter na. Veele geleerden zintwisten wegens de zivet, of het namentlijk 't zaed der zivet-katten is: *Cardanus* dreef sulx; maer is by *Julius Scaliger* dieswegen grondig wederleid. *Matthiolus*, wiens gevoelen verscheide omhelsen, houd het zivet te zijn der katten sweet, alsoo 't selve overvloedigst vergadert wort, wanneer dese beesten door tergen moede gemaekt, hijgen. Doch dewijl 't sweet van 'tganssche lijf af drupt, en nochtans niet over al zivet levert, soo kan 't sweet geen zivet wesen. Andere keuren zivet voor een afgang der katten. Dese verdeelen alle afgang in een onnutte, als sweet, etter, drek: of in een dienstige, gelijk melk en zaed tot teeling. Onder de laetste zoort moet zivet gereekent. Want waerlijk 't is niet anders als een afgang in de klierige partyen omtrend het baer-lid of mannelijke roede, door in geschapen kracht gemaekt: even gelijk de lever 't bloed, d'uyers en vrouwen borsten melk, d'ooren vuiligheid, d'adders vergif tusschen haer tanden voortbrengen. Ondertusschen zijn de katten met haer zivet verleegen: waerom 't selve quijt-maecken door vrijven tegen boomen: en vriendschap bewijsen, aen die het in de kooyen met een lepel af strijken. Doch boven alle wild, leverd *Nieuw-Nederland* jaerlijx, volgens d'oog getuige *Adriaen van der Donk*, stijf tachentig duisend beevers.

Zivet, waer van komt 't

Plinius verhaelt, hoe dese beesten haer sweserkens af-bijten, en sulx den jaegers vertoonen: alsoo om de sweserkens, seer dienstig geneesmiddel tegen onzinnigheid, nageboorte, ophouden der stonden, hoofd swijmeling, jicht, verlamming, buik- en tand-pijn, verduistering van oogen, vergif en voet-euvel, gesocht worden. Doch *Plinius* tast byster mis; want de beevers hebben seer kleine sweserkens, aen 't ruggebeen binnen in 't lijf diervoegen vast: dat de selve niet konnen quijt raeken, dan te gelijk met 't leven. Voorts levenze in 't water en op 't land, by troppen te zamen, in nesten van hout getimmert over loopende water. De nesten verdienen geen gemeine verwondering: worden aldus toegesteld. De beevers brengen eerst te zamen alle los hout, 't geen lanx de rievier vinden: en wanneer hier te kort schieten, bijten in 't naest gelegen bosch de stamkelijkste boom bat en rondom af: schaven dan met de slag-tanden, die twee boven en soo veel onder aen 't voorste tand-vleesch uitsteken, door de stam heen: tot de boom neder-plotst: wanneer voorts de stukken op gelijke wijse korten, na vereisch der voorgenoome timmering. 't Wijfjen voert de stukken op de rug, 't mannetje bestiert de selve achter, ten einde niet afvallen. De nesten rijsen konstig tot vijf verdiepingen hoog: boven tegen de regen met kley toegesmeert: in 't midden is een doorgaende opening: om in de stroom te duiken, soo haest menschen vernemen. Weshalven ook by beurten een uit den hoop schild-wacht houd, en 's winters een tweede 't water open houd, door geduurig bewegen der staert. De staert is platachtig sonder hair, en 't aengenaemste vleesch, welk ergens voor lekkerny verschaft word. De beevers dragen sestien weken: krijgen eens 's jaers vier jongen, die even als jonge kinderen schreyen en zuigen; want de moeder rijst op haer achterste pooten, en geest t'ellekens aen twee ieder een borst, alsoo slechts twee borsten heeft tusschen de voorste beenen: en dese zijn niet ongelijk der honden: d'achterste komen met die van ganzen eeniger maeten over een. Weder-zijds der schamelheid leggen twee geswellen, binnen bysondere vliesen beslooten. Uit de schamelheid sweet een ooliachtige vocht, met welk zy alle deelen des lichaems, die bereiken konnen, smeren, om niet nat te worden. Van binnen gelijkenze na een opgesneeden varken: leven by blaederen en basten:

Plin lib 32 cap. 3.

Beschrijving van de natuur der beevers seer merkwaerdig.

ſten: beminnen buiten gemein haer jongen: de wind-hairen, boven de rugge glimmend' uit kijkende, vallen des ſoomers af, en waſſchen wederom tegen den herfſt: zijn kort-halſig: hebben ſterke zeenuwen en ſpieren: maeken in 't water en op land een ſnelle beweeging: beſet van menſchen of honden, bijten vinnig.

caſtorium boelang. 't Rechte *caſtorium*, ſoo koſtelijk gewardeert by de genees-meeſters, zijn lankwerpige ſweſerkens; niet ongelijk een rimpelige peer, welke aen 't ys-been der bever-wijfjens vaſt hangen: *d' Indiaenen* kerven de klootjens van de mannetjens, dewijl geen *caſtorium* uitmaeken, onder haer tabak. De lucht boven *Nieuw-Nederland* heeft ook allerley gevogelt. Behalven d' haviken, ſperwers, ſteen-krijters en andere roof-voogels, is alhier overvloed van arenden onderling onderſcheiden; want ſommige zijn graeuwachtig, andere bruinder, behalven 't hoofd, hals, ſtaert en ſlag-pennen, die een ſpierwitte verve vertoonen. Alle hebben een vaſt lichaem, beenderen ſonder merg, de klaeuwen lang een mans vinger, de ſnebbe ſterk en krom, de herſenen droog, d' oogen klein en hol, de vederen hard, de rechter voet grooter als de ſlinker, beide leelijk, 't bloed grof, d' afgang ſeer ſtinkende. Zy onthouden haer meeſt in oude boſſchaedjen, welker grond van ruigte ontblood leid, als ook nevens 't water: dewijl op viſch aeſen, en allerley gevoogelt verſcheuren, en ſelf konijnen, haeſen, ſchild-padden en ander vier-voetig gediert in de lucht weg ſleepen: ja taſten elkander aen, wanneer verhongert zijn. Sommige arenden vliegen ten buit op den middag: andere met 't rijſen der ſonne. Zy vallen gelijk een blixem op 't na-gejaegde aes. Drinken weinig, aengeſien 't bloed der beeſten voor drank verſtrekt. Zijn boven gemein geil, ſulx meer als dartig mael daegs te zamen vermengen, niet alleen met haers gelijk; maer zelf met de wijfjens der haviken en wolvinnen. Zy broeyen de groote eyeren uit in dartig dagen, de kleinder in twintig.

Gevoogelt in Nieuw-Nederland.

Arenden haer aerd.

Krijgen doorgaens twee of drie jongen: welker oogen tegen de ſonne-ſtraelen keeren. Indien deſe ſonder toe-knikken 't hemels-licht beſchouwen, voedenze op: anderſints, die ſulk een proef niet konnen uit ſtaen, worden buiten 't neſt geworpen. De jongen, als beginnen vlug te zijn, boven in de lucht gevoert, en aldaer aen haer ſelf gelaeten, worden by d' oude onder-vangen; en door deſelve weggejaegt, wanneer bequaem zijn ten roof te vliegen. Verwonderens-waerdig is haer ſcherp geſigt; want verheven onder de wolken verre buiten 's menſchen oog, beſchouwenze echter 't kleinſte visjen in de ſtroom, en een ſchuilende haes tuſſchen de ſtruiken. Haer adem ſtinkt leelijk: waerom ook de licchaemen haeſt verrotten, aen welke knaeuwen. En hoewel geil zijn, levenze lang: ſterven meeſt door honger, dewijl de ſnebbe by ouderdom diervoegen krom waſcht, dat niet konnen openen. Weshalven eindelijk in 't opperſte der lucht tegen de ſonne invliegen; in de koudſte ſtroom nedervallen: haer vederen niet ſonder klam ſweet uit-pluiſen: en alſoo den adem geven. Maer behalven de genoemde roof-voogels valt hier een overvloedige meenigte reigers, pitoors, ravens, kraeijen, uilen, ſwaluwen, vinken, ys-vogels, tuinſluipers, korhoenders; faiſanten en winter-koninxkens. Onder vele munten uit de ſpechten met ſchoone vederen en kuiven. Deſe pikken groote gaeten in de boomen: en maeken hier door een geluid, als of houd-hakkers aen 't boſch arbeiden. De duiven vliegen by ſulke troppen, dat *d' Indiaenen* na de broey-neſten met opſet verhuiſen: alwaer de jongen, met honderden uit de neſten geſtooten, een maend lang voor 't gantſche huiſgeſin ten ſpijs verſtrekken. Vorders heeft *Nieuw-Nederland* een wonderlijk vogeltje, ſtijf een duim lang, vol glinſterende vederen, zuigend aen bloemen gelijk de byen: is ſoo teeder, dat met water geſpuit aenſtonds ſterft, en gedroogt voor een vreemdigheid bewaerd word.

Wonderlijke Spechten:

Duiven:

aerdig vogeltje:

Maer

kalkoenen: Maer dit geweſt blijſt buiten gemein voorſien van kalkoenen, welker getal niet minder verwondering verdient, als de ſmaekelijkheid en grootheid; want zy troppen aller wegen by veertig en vijftig te zamen: weegen door den bank by de dartig en meer ponden: worden geſchooten, of aen een lok aes, d'angel verbergende, gevangen. In de lente en herfſt grimmelen de wateren alhier van ſwaenen, ganzen, pijl-ſtarten, teilingen, ſmienten, duikers, ael-ſcholfers en pelikaenen, behalven ander vreemd ſlag,

viſchen: welk *Europa* niet kend. De viſch-rijke ſtroomen en meiren verſchaffen ſteur, ſalm, karper, baers, ſnoek, vooren, bliek, allerley ael, ſpiering, ſonne-viſch, den poſt in ſmaek gelijk, en gulletjens, die ſich by water-valien laeten grijpen. De zee levert krabben, met en ſonder ſchelpen, zee-haenen en paerdjens, robben, kabeljauw, ſchelvis, wijting, haring, makreel, rog, ſchol, bot, ſteen-braezem, ſchild-padden en oeſters, welker ſommige een voet lang zijn, en peerlen hebben; doch weinig bruin. Onder vergiftig gediert, 't geen *Nieuw-Nederland* quelt, is de vreeſelijke ratel-ſlang. Deſe veel-vervig, heeft een dikke kop, vier lange ſcherpe tanden en hoornachtige ſtaert, met leden over malkander meer of minder verdubbeld, na ieders ouderom; want jaerlijx groeyt de ſtaert een lid uit. Door 't ſchudden der ſtaert onſtaet een yſelijk gedommel,

Raetel-ſlang. ten bewijs dat bijten ſal. De ratel ſlang ſpert als dan een wijde bek op: 't bovenſte verheemelte heeft een blaeuw vlies, dubbeld over malkander, geſlaegen, waer uit doodelijk vergif tuſſchen de tanden ſchiet. Een gequetſte van dit ongediert wierd beſwaerlijker geneeſen indien niet het veld een heilſaeme tegen-gift verſchaften, welk *d'Indiaenen* ge-

Geſtalte der Nieuw-Nederlanders: duurig by haer draegen. Dit volk is in verſcheide landaerd onder-ſcheiden, alle welgeſchaepen en ſterk: hebben pik-ſwart en ſluik hair, hard gelijk een paerde-ſtaert: breede ſchouders: ſmalle middelen: bruine oogen en ſneeuw-witte tanden: zy zijn door den bank zaluw van verve: matig omtrend ſpijs en drank: water leſcht haer dorſt; Turkſche terwe en *haer voedſel.* boonen, vleeſch en viſch gebruiken edele en onedele met gelijke toe-bereiding. De terwe geſtampt, word dagelijx tot een pap gekookt, by haer genoemt *ſappaen*. Zy onderhouden geen geſette tijd om te eeten. Wanneer honger krijgen gaet de maeltijd aen. Beevers-ſtaerten verſtrekken voor de ſmaekelijkſte lekkernijen. Op de jagt levenze ettelijke dagen by geroofte terwe, in een klein ſakje om 't lijf gebonden. Een weinig terwe dijd in 't water uit tot een groote klomp. *Henrick Hudſon* ver- *Hudſons weder-varen, merkwaerdig.* haelt, hoe hy binnen de ſtroom *Montaines*, op d'hoogte van veertig graeden in-voer, en aldaer te land ſtapte: *d'Indiaenen* maekten vreemde potzen met danſen en ſingen: droegen pijlen, welker punten beſtonden uit ſcherpe ſteentjens, aen 't hout met hars vaſt gekleeft: zy ſliepen onder den blaeuwen hemel op gevlochte matjens of boom-bladeren: zoogen ſterke tabak: waeren vriendelijk; doch ſeer diefachtig. *Hudſon* dartig mijl hooger aen-gezeild, begaf ſich in een ſchuitje, by een oude *Indiaen* geſach-hebber over veertig mans en ſeventien vrouwen, die hem voerde na ſtrand. Alle onthieldenze haer in een huis, konſtig gebouwt uit baſten van eiken boomen. Rondom lag meer als drie ſcheeps-laeding Turkſche boonen en terwe te droogen: behalven 't gewaſch, dat weelig te veld ſtond. Soo haeſt had *Hudſon* 't hoofd onder dak niet, of wierd geplaetſt op twee matjens, ter aerde neder-geſpreyd. Geſwind kregen twee mannen laſt, om wild te ſchieten. Deſe bragten na een oogen-blik twee getroffen duiven. Een vette hond, wiens huid met ſchelpen ſeer handig af-vilden, wierd aen 't vuer geleid. Men maekte voorts andere toe-ſtel tot *Hudſons* goed onthael; doch alſoo ſich, niet vertrouwde aldaer te vernachten, heeft niet genuttigt: onaengeſien *d'Indiaenen* haer pijlen braken en in 't vuur wierpen, ten einde *Hudſon*

Kleding der Nieuw-Nederlanders:

alle vrees benaemen. De kleeding *der Nieuw-Nederlanders* is niet minder als prachtig. 't Vrouw-volk tooyt haer meer als de mannen. En hoewel de winters hard nijpen, gaenze tot haer dartien jaer naekt: alleenlijk is de ſchamelheid der jonge dochters bedekt. Alle hebbenze om de middel een gordel uit walvis-vinnen, baleynen of zee-wand. De mannen ſteeken een lap duffels-laeken, leer of bond, breed een half elle en negen vierendeel lang. tuſſchen de beenen door; ſulx een vierkantig ſtuk achter over de billen, en voor over de buik hangt. De vrouwen hebben een onder-rok ter halver been, met zee-wand diervoegen konſtig gewrocht, dat de rok ſomtijds op drie honderd guldens ſtaet. Voorts ſteekt 't naekte lijf in een harte-vel, welker tippen vol dunne neſtelingen ſlingeren. Een lange tabbaerd op de rechter ſchouder met een knoop, om de middel met een band geſtrikt, verſtrekt den mannen en vrouwen voor een opper-kleed, en by nacht voor een bedde-kleed. Beide gaen meeſt bloots hoofds. 't Vrouw-volk bind 't hair achter tot een tuit, over welke een vier-kante kap, vol zee-wand gevlochten, trekken. Met de ſelve ſtof pronkenze haer voor-hoofd-ſpanſel. Om de hals en handen dragenze ſnoeren van zee-wand: en ſommige ook om de middel. Eer *d' Hollanders* ſich alhier neder-ſloegen, beſtonden de ſchoenen en kouſen uit harten- of eelands-leder. Andere maekten ook ſchoenen van terwen ſtroo. Maer, zedert eenige tijd herwaerds, bevinden haer beter by Hollandſche ſchoenen en kouſen. De mannen ſchilderen 't aengeſicht veelvervig. De vrouwen ſetten ſlechts hier en daer een ſwart ſtipjen. Beide zien buiten gemein ſtaedig. Haer huiſen zijn meeſt op een gedaente getimmert: verſcheelen alleen in meer of minder lengte: de breedte van twintig voeten komt allerzints over een.

haer huiſen.

een. 't Bouwen gaet aldus toe. Zy steeken geschilde nooten-takken in de grond, volgens 't beste van de ruimte der timmering. Boven worden de toppen tot malkander geboogen, na de wijse van een galdery: en over de geboogen takken in de lengte latten vast-gebonden. Thans bekleedenze de wanden en 't dak met basten van ypen, essen en castanjeboomen: de basten schieten tegen 't krimpen over malkander: de gladde zijde is binnewaerd gekeert. Na de grootheid der huisen, schoolen vijftien, meer en min huisgesinnen te zaemen. Ieder weet sijn bestek. Haer sterkten leggen meest op steil gebergt by water-stroomen. De toegang is alleenlijk aen een kant. De timmering gaet aldus toe. Zy vestigen in de grond swaere boomen, wederzijds met eike palissaeden, kruis-gewijs door malkander beset: tusschen de kruisen voegenze wederom boomen, om 't werk te stijven. Binnen 't slot bouwenze gemeinelijk twintig of dartig huisen, welker sommige honderd en tachentig voeten lang, en sommige kleinder zijn. Alle gepropt vol volk. Des soomers slaenze hutten op langs de vloeden, ten einde de vischvangst voortsetten. Tegen de winter verhuisenze na de bosschaedjen, om de jagt dicht by te woonen, en sich van brandhout te voorsien. De veelheid der vrouwen gaet hier niet in swang, dan alleen onder d'oversten, de welke drie of vier wijven ten houwelijk nemen. En onder dese blijft sulk een eendracht, dat nimmer wegens eenig verschil over hoop leggen. Minder-jaerige trouwen niet, als met raed van ouders en vrienden. Weduwenaers en weduwen volgen eigen zinnelijkheid: alleen word insicht genomen op ieders staet en afkomst. De bruidegom moet den bruid vereering doen. Om het minste misverstand stoot de man 't wijf, dicht afgeroscht, buiten de deur: en trout met een andere. Sulx sommige jaerlijx een nieuwe vrouw hebben. By houwelijx-breuk volgen de kinders den moeder, na welk ook 't geslacht word gerekent. Zy keuren overspel, voornamentlijk gepleegt onder den blauwen hemel, sonde te zijn. Hoerery echter staet den vrijsters vry, indien hier voor geld genieten. Weshalven niemand sich stoot, om met soodaenige in d'echt te treden. Ja de getrouwde beroemen haer, dat van vele beslaepen zijn by ongehouden staet. Die trouwens-gezind is, bedekt 't gantsche liechaem, en set haer aldus bemopt op de weg ter neder. Een voorby-gaende vryer maekt eerlang de koop blindeling klaer. Beswangert, draegen naeuwe zorge, ten einde de vrucht niet eenige hinder krijge. Als de baerens-tijd, (welke zy duidelijk weten) genaekt, vertrekkenze na een eensaeme plaets in 't bosch, self by de selste koude: slaen een hutje van matten op: verlossen buiten iemands bywesen van 't kind: spoelen 't selve af in 't water, en omwinden 't met matten. Na weinig dagen t'huiswaerd gekeert, voeden voorts de zuigelingen sorgvuldig op: niemand doedze ter minne. Soo lang een vrouwe zoogende is, of leven draegt, sal geen vleeschelijke vermenging dulden. Een maen-stondige komt niet te voorschijn. In ziekten slaenze malkander getrouwelijk by. De naeste vrienden luiken d'oogen der afgesturvene. Dese, na eenige dagen bewaekens, worden aldus ter aerde besteld. 't Lijk heeft een steen onder 't hoofd: is gesteld sittens-gewijs: nevens 't selve plaetsenze een pot, ketel, schotel, lepel, geld en eet-waeren, om in d'andere weereld te gebruiken. Thans stouwenze rondom hout, welk boven met planken toeleggen: op de planken, met aerde en steen gedekt, worden palissaeden diervoegen gevestigt: dat 't graf na een huisje swijmt, aen welk godsdienstige eerbiedigheid toe passen: waerom voor een groot schelm-stuk achten, soodaenige plaetsen te schenden. Over dooden maeken de mannen geen misbaer; doch de vrouwen stellen haer buiten gemein wan-gelaetig aen: slaen op de borst: bekrabben 't aengesicht: roepen dag en nacht den naem der afgesturvene. 't Grootste misbaer maeken de moeders, by

haer sterkten:

verhuising:

veelheid der vrouwen:

trouwen:

echt-scheiding:

hoerery geoorloft en prijselijk:

vreemd vryen:

swangere vrouwen, haer wonderen handel:

als ook eenstrend dooden.

Rouwe over dooden, seer merkwaerdig.

afslyvigheid der zoonen. Zy scheeren 't hoofd-hair af: welk op de graeven, in tegenwoordigheid van alle bloed-vrienden, verbranden. 'tSelve doen ook de vrouwen, als de mannen sterven: behalven dat ook 't aengesicht dan pek-swart maecken, en aldus in een herten-leere hemd-rok over 't naekte lijf een gantsch jaer rouw draegen; onaengesien somwijl te zamen lelijk huis hielden. Tegen sommige vonden houdenze vergaderingen tot duivel-dienst. Alhier speelen de toovenaers een wonderlijke rolle. Dese buitelen met vreemde sprongen over hals en kop: slaen haer selven: springen, niet sonder naer getier, door en rondom een groot vuur. Eindelijk heffen alle te gelijk een vervaerlijk gelol aen: wanneer de duivel (soo zy seggen) verschijnt in gedaente van een verscheurend of tam beest: 't eerste beduid iets quaeds, 't ander goed: beide geven bericht wegens toe-komstige uitkomsten; doch t'eenemael duister: waerom dan ook haer onwetendheid toe-schrijven, niet verstaende 's duivels rechte meininge, als de zaeken anders uit-vallen. Voorts betooverenze sommige diervoegen, dat schuym-bekken, sich in 't vuur werpen en ongenaedig smijten: en, soo haest zy den betooverde eenige woorden aen 't oor luisteren, gaet de verwoedheid over. De tael van dit volk is seer verscheide; doch konnen verdeelt in vier hoofd-spraeken, namentlijk *Mahatans*, *Wappanoo*, *Siavanoo* en *Minquaes*: zijn seer beswaerlijk voor vreemdelingen te leeren, alsoo sonder grond-regels gesprooken worden. Haer geld bestaet in *zee-wand*, welk niet anders is dan 't binnenste stijltje van kink-hoorens, door de zee tweemael 's jaers opgeworpen. Dit stijltjen slijpenze glat: drillen door 't midden gaten: korten het tot zekere maete: en rijgen de stukken aen snoertjens. Dese snoertjens vervullen de plaets van goude, silvere of koopere munt. Vorders bespeurtmen in d'inwoonders niet min uitsteekende gebreeken als deugden; want behalven dat slordig en onachtsaem zijn, wordenze inschelijx bevonden, diefachtig, halsterrig, gierig en wraekgierig. Anderssints betoonen sich staetig: gebruiken weinig woorden, welke, na lange overdenking, langsaem uitspreeken en lang onthouden. De verstanden, door *d'Hollanders* een weinig gesleepen, hebben schranderheid genoeg, om goed en quaed voorsichtig te onderscheiden. Willen geen overlast dulden. Geensints genegen tot gulsigheid, konnen koude, hette, dorst en honger lijdsaem uitstaen. Wonderlijk is 't gebruik van stooven in d'aerde met kley toegesmeert. Een klein deurtje verstrekt ten ingang. Een zieke kruipt binnenwaerds: set sich ter neder: en plaetst rondom de kant heete keisel-steenen. Wanneer een geruime tijd gesweet heeft, springt te voorschijn in koud water: waer by groote baet tegen allerley ziekten vind. Hoewel dit volk sulk een onderscheid tusschen mensch en mensch niet kent, gelijk andere landaerd, evenwel heeftze edele en onedele stammen, minder en hooger gesachhebbers, welker heerschappy erfelijk aen de huisen blijft. Alleenlijk worden de krijgs-ambten vergeven, na ieders heldaedige dapperheid. De veldheer schaert de soldaeten niet in regimenten, benden of gelederen; maer leid enkelijk toe, om den vyand uit hinderlaege te verschalken. By nacht voerenze haer meeste aenslaegen uit. Voor de vuist houden niet lange stand: ten zy rondom beset zijn: dan vechtenze tot den laetsten man toe. Wanneer eenig gevaer voor handen staet, worden vrouwen en kinderen elders in een veilige schuilhoek gebergt. Haer wapenen plachten eertijds te weesen pijl, boog en vuist-hamer. Nu zijn ook snap-haenen, met welke behendig weten om te gaen, in gebruik. De vierkantige schilden bedekken 't licchaem tot de schouders toe. Om 't hoofd leid een slange-vel, waer tusschen een vosse- of beire-start opwaerds steekt. 't Aengezicht is niet kenbaer wegens allerley verven. Selden worden de gevangenen te lijve gespaert: ten zy wijven en

Vreemde handel van toovenaers:

en van betooverde.

Taal der Nieuw-Nederlanders.

Zee-wand.

Aerd der Nieuw-Nederlanders.

Vreemde bad-stooven

Krijgs-orde:

wapenen:

Merkwaerdige handel

met gevangenen. en kinderen, welke d'overwinnaers geensints anders handelen, dan haer eigen: ten einde op dusdaenige voet sich sterk maecken. Indien nochtans eenige gevangen niet terstond na de slag aen kant geraekt; maer in handen van iemand, wiens bloedvriend by de verwonnene eertijds nedergemaekt was, word drie dagen lang gebraeden, eer den geest geeft. 't Verdient geen gemeine verwondering, dat de lijdende in 't midden des doods, geduurig singt. Onaengesien *Witten.* geen straffen tot eenig misdrijf staen, gebeuren selden boose stukken. 't Gestoole goed, wanneer ontdekt werd, gebied d'overste wederom te geven. *Dood-slag.* De naeste bloed-vriend des gevelden mag den doodslaeger om hals brengen, als hem binnen vier en twintig uuren achterhaeld. Doch indien later wraek doed, staet de wreeker bloot voor 't moordgeweer van een bloedvriend des tweeden gedooden, onder *Vreede-handel en verbonden:* beding der geseide tijd. Alle verbintenissen ontleenen kracht uit d'aengenoomen geschenken. 't Gaet aldus toe. Zy draegen zoo veel stokjens, als zy beding-punten voorslaen. Indien wegens alle over-een-komen, leid ieder op 't slot der redenen de schenkaedjen voor elkanders voeten. Somtijds hangenze de vereeringen op: terwijl nopende de voorslag drie dagen ernstig word beraedslaegt. Ingevallen 't geschenk word afgenoomen, is d'onderhandeling zeker geslooten; maer des niet, soo treedmen in de zaek niet verder, ten zy de versoeker de voorwaerden en 't geschenk verander. By gewigtige voorvallen, *vands-vergaederingen:* vloeyd de gemeine man na 't huis des gesach-hebbers: ten einde verstaen mag 't besluit by den adel, aldaer vergaedert, genoomen. Thans staet de welspreekenste op: en soekt by 't volk smackelijk te maeken 't geen beraedslaegt is. 't Gebeurt, dat somtijds een roervink geen redenen plaets geeft: waerom iemand uit d'edelen den muit-maeker met een bijl den kop inslaet. Niemand soo koen, die by sulk geval derf kikken. Men kan naeuwelijx voetstappen van eenige godsdienst alhier bespeuren. Alleenlijk schryvenze den maen groote in- *Gods-dienst:* vloeying omtrend 't gewasch toe. De sonne, als alles siende, word tot een getuige genoomen, soo dikwils een eed sweeren. Zy draegen groot ont- *Duivel-dienst:* sag omtrend den duivel, ter oorsaek op de jagt en visschery swaere overlast van hem lijden: weshalven d'eerstelingen der vangsten t'sijner eere verbranden, om niet beschaedigt te worden: alsoo alle onheil hem toeschryven. Als aen eenig lid pijn gevoelen: seggen: *daer sit een duivel in.* Zy erkennen wel, *gevoelen van God seer bespotelijk:* datter een God boven de sterren woond; doch die sich geensints bemoeyd met 't doen der duivelen op aerde: ter oorsaek sich geduurig vermaekt met een overschoone godinne, welker herkomst onbekend blijft. Dese zakte eens af uit den hemel in 't water, (want voor de schepping was alles water) en soude versonken zijn, ten zy schielijk onder haer voeten land opborrelde. 't Land groeyde meer en *als ook der schepping:* meer: sulx eerlang een geheele aerdkloot gesien wierd, die geswind allerley kruyd en geboomte voortbragt. Ondertusschen baerde de godinne een hart, beir en wolf, en vermengde haer wederom met dese beesten: sulx beswangert wierd, en in 't kraembedde beviel van verscheide gedierten t'eener dragt. En hier uit ontstaet de verscheidentheid niet alleen der beesten; maer ook van menschen, die in verve swart, wit of zaluw zijn, in aerd of vreesachtig gelijk de harten, of wreed als beiren, of bedriegelijk als wolven. Na dusdaenige verrichting keerde d'algemeine moeder hemelwaerd: en schept volkoomene genoegte met den Opperheer, welken niet kennen, nadien hem nooit sagen: waerom ook minder sullen verantwoorden als de Christenen: voorgevende hem te kennen een straffer aller boose stukken, die nochtans by haer bedreven worden. En uit dese opgevatte ergernissen konnenze beswaerlijker tot 't Christendom gebragt. Wegens de zielen der afgesturvene, *Gevoelen van de zielen.* geloovenze: datze zuidwaerd in een getemperde landstreek alle vermaek genieten, die 't goede hebben gedaen: daer de quaede ellendig omswerven.

't Naer gehuil, welk 't wild gediert by nacht maekt, oordeelenze te zijn de klagten der geesten uit goddelooſe licchaemen verhuiſt. De goede grond en gelegendheid van *Nieuw-Nederland* maekte d'Amſterdamſche Burgermeeſteren gaende, om derwaerds een volkplanting af te vaerdigen. Weshalven verdraegen met de Weſt-Indiſche Maetſchappy, onder goedvinden der Algemeine Staeten in *'s Graeven-Hage*. Op 't jaer ſeſtien honderd ſes en vijftig ſcheepten dieſhalven ſeventig huiſgeſinnen, waer by ſich voegden drie honderd verdrevene *Waldenſen* uit *Piemond*, na *Nieuw-Nederland* over. Den vijftienden van Wintermaend ſtaptenze by trommelſlag binnen ſcheeps-boord. De volkplanting ſette gelukkig voort: als ondertuſſchen d'oorlog tuſſchen d'Engelſche kroon en *'t Vereenigde Nederland* opſtond: ſulx na een tien-jaerig beſit, onmagtig tegen' d'Engelſche, haer aen die landaerd over gaf. Zedert kreeg *Nieuw-Amſterdam* de benaming *Nieuw-Jork*. De verheerde ingezetenen vervielen tot groote ongelegendheid, alſoo de koophandel t'eenemael ſtil ſtond.

Volk-planting na Nieuw-Nederland.

Vierde Hoofd-ſtuk:

VIRGINIA.

TEn tijde des koninginne *Elizabeth* waeren d'Engelſche ſterk in 't vaerwater, welk *'t Weſterſch Indiën* beſpoelt. *Frans Draek*, geboortig in *Deven-ſhire* uit ſlechte ouders, voor een geruime tijd voor matroos, by een ſchipper die ſterk handelde op *Zeeland*. De ſchipper aflijvig maekte aen *Draek* by uiterſte wille ſijn ſchip: en hy 't ſelve tot gelt: welk hy gereiſt na *America* met d'ammirael *Joan Haukens*, in 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeſtig, quijt raekte. Zedert door zee-ruiten verrijkt, takelt drie zeilen toe: wend de ſtevens na *Nombrede Dios*: rooft een onwaerdeerlijke ſchat: 't goud neemt hy binnens boord: begraeft het ſilver: en leid de ſtad *Croſſe* langs de ſtroom *Chiruge* aen koolen. De togt gelukte te wel, om niet hervat te worden. Hy licht eerlang d'ankers van vijf zeilen in de Pleymoutſche haven: loopt voorby 't eiland *del Fuogo*, welker vlammen yſelijk flikkerden: onthaſt den onder-zee-voogd *Joan Doughty*, overtuigt wegens oproer onder de vlootelingen: ſond twee ſchepen te rugge: geraekte door ſtorm van de twee overige af: ſtapt aen 't eiland *Moucha* uit; loopt een ſchip met vier honderd ponden gouds af: vind op *Taurapaſa* twintig groote ſtukken ſilver en vier duiſend dukaeten by een ſlaependen *Spanjaerd*: in d'haven *Merica*, drie zeilen ſonder volk, gelaeden met ſeven en vijftig klompen ſilver, ieder wegende twintig pond: en voor *Lima* twaelf ſchepen, voerende veel zijde en een kiſt vol gemunt ſilver: de ſchippers jongen was alleenlijk binnen boort. Zedert verovert hy een galjoen van *Cacoſoga*, wiens rijkdom beſtond, behalven de koſtelijke kleinoodjen, een ſwaer goud kruis, dartien kiſten ſilver, in tachentig ponden gouds. En even ſoo veel goud haeld hy uit een klein vaertuig. Hy had nu de weereld omgezeild, wanneer by *Detford* aenquam: door d'Engelſche koninginne tot ridder geſlagen. Doch *Bernardine Mendoza* Spaenſche geſant klaegde ſeer over de onwaerdeerlijke ſchade, die *Spanje* by *Draek* had geleden. Op ſijn aenhouden wierd eenige herſtelling gedaen. Onder-tuſſchen konde *Draek* niet ruſten. Na *America* over-geſteeken brand-ſchat de ſteden *ſant Jago*, *Dominico* en *Cartagena*. Met een groote buit verrijkt, loopt na de nieuwe Engelſche volk-planting *Virginia*, ontdekt in 't jaer vijftien honderd vier en tachentig, op koſten van *Walter Raleg*: hy neemt alhier over *Ralph Lane*, die aldereerſt tabak in *Engeland* bragt. Doch *Virginia*, aldus genaemt na de maegdelijke koninginne *Elizabeth*, (*Virginia* beteekend by *de Latyniſten* maegdelijk) leid op de hoogte van ſeven- en negen en dartig graeden ten noorden des middaghlijns. De zoomerſche warmte komt over-een met de Spaenſche, en de kou-

Verrichting van Draek, ſeer gedenkwaerdig.

Virginia by wie ontdekt.

haer gelegendheid.

NOVA
VIRGINIÆ
TABULA.
MONACANS
MANNA HOACK
Powhatan
POWHATAN
MANAGOAGS
CHAWONS
CHESAPEACK BAY
Cape Henry
Cape Charles
KOSKARA
MARE VIRGINICUM.
Meridies

Occidens
40
41
Notarum Explicatio
Domus Regum
Ordinariæ Domus
Incolarum Anglos
Septentrio
SASQUESAHA-
NOUGH
TOCKWOGHS
ATQU-
HUKI
Millaria Germanica communia
Orientis

koude met de Franſche Winters. De winden waeyen alhier ſeer ongeſtaedig. De zuid-weſtelijke brengen groote ſlag-regenen, warmte, donder en blixem voort: de noord-weſtelijke koelte en ſchoon weder. Uit 't ooſten en zuid-ooſten onſtaet miſt en regen: uit 't noorden koude: ter zee is ſlechts een toegang na *Virginia*: namentlijk tuſſchen d'uithoeken *Henry* en *Charles*, twintig mijl van elkander afgeſondert. Hier leid de mond van d'inwijk *Cheſapeak*, welke door een ruime water-boezem 't Landſchap *Powhatan* ſcheid van *Kuskarawaoks*. d'Inwijk ſelf heeft veel eilanden, meeſt onbewoond, eenige zijn boomrijk, andere kael: ſtrekt ſich noord en zuide tot twee honderd Engelſche mijlen in de lengte uit: de breedte haeld twaelf mijl meer of min. 't Land ten noorden is bergachtig. De bergen verſchillen onderling; want ſommige beſtaen uit arduin en andere uit marmor-ſteen. Als de ſneeuw geſmolten van 't gebergte afloopt, ſpoelen meenigte ſtukken kriſtal benedenwaerd, en te gelijk ſoodaenige glinſterende verven, dat de grond hier en daer ſchijnt verguld te weſen. En deſe gelijkt elders na volders aerde en mergel: hoewel doorgaens of uit vette kley, of ſwarte veen beſtaet. Voorts vertoont 't geweſt vermaekelijke heuvels en vruchtbaere valleyen, bewaeterd door kriſtallijne beeken. Langs de ſtroomen leggen eſſene velden. Landwaerd in ſtaen woeſte boſſchaedjen. De bevaerbaere ſtroomen, die ten weſten in d'inwijk *Cheſapeak* vallen, zijn vijf. d'Eerſte ontleend haer benaeming van 't voornaemſte koningrijk *Powhatan*, voortgevloeyt uit 't weſtelijk gebergt opwaerds, bewoond by *de Monacans*. De ſtroom *Powhatan* ontfangt verſcheide rievieren en kreeken, langs welke verſcheide volkeren, onder 't opſicht van haer geſag-hebbers *Werowances*, ſich onthouden. Veertien mijl noordelijker vloeyt de ſtroom *Pamaunke*, langs welker oever *Werowocomo* leid, eertijds zitplaets des opperſten koninx. Voorts ſtort de rievier *Toppahanok* uit de ſteile toppen, tuſſchen welke *de Mannahoaks* wijd en zijd verſpreyt leggen. *Pawtuxunt* is verre de kleinſte ſtroom; doch viſch-rijker dan d'andre. 't Volk alhier heeft geen gemeinſchap met d'andere in *Virginia*, alſoo geſchikter leeft. Hopman *Smith* voerde twaelf man in een bark na 't noordelijkſte einde van *Cheſapeaks inwijk*, alwaer vier rievieren uitwateren. Hy vond hier 't Landſchap *Saſqueſahanok*. D'Inwoonders, buiten gemein groot en wel-geſchaepen, quamen omtrend feſtig d'Engelſche beſoeken: vereerden haer eerbiedig huiden, boogen, ſchilden, pijlen, ſwaerden en tabak. De ſpraek deſer menſchen valt hol, niet anders of uit een verwulfde kelder voortquam. Zy draegen wolven of beiren huiden. 't Hoofd ſteekt door der wolven of beirenhals: welker ooren op de ſchouderen, de ſnuit en tanden op de borſt hangen. Sommige draegen een wolfs-hoofd aen een keten, tot cieraed. Zuigen uit konſtig-geſneeden tabaks-pijpen, drie vierendeel lang, met welke by tijd des noods vinnig van haer taſten. Anderſints zijn ook van pijl en knodze voorſien. Zy voeren geduurig oorlog met *de Maſſawomekes*. Weshalven haer dorpen door paliſſaeden in 't ronde tegen alle aen-val ſterk maeken. De paliſſaeden, boven ſcherp, ſtaen geſchikter orde even hoog: aen den ingang ſchietenze voor-by malkander. Een dubbelde weg leid, van buiten derwaerds, weder-zijds beſet met takken gevlochten half-maens gewijs. Binnen de paliſſaeden ſtaen d' huiſen, ſeer gelijk 't verdek van een koets-wagen. Alleenlijk verſcheeld de woonplaets des geſachhebbers, zijnde ſes-kantig met een ſpits dak. In 't midden der geſterkte kring leid een ruime opene plaets, alwaer vuur ſtooken, om haer ſpijs te bereiden. *Smith* kreeg een *der Saſqueſahanokers* aen boord. De kop, ter eener zijde kael af-geſchooren, en ter andere ruig bewaſchen, met een ſtreek hairs over de kruin, niet ongelijk een haenen-kam, ſtak door de hals van een beiren-huid: ſijn kuiten waeren drie vieren-deel dik: en

Pawtuxunt.

Saſqueſahanok.

Vreemde inwoonders: haer orp:

haer kleding.

en voorts alle de leden grof en welgeſchapen: hy droeg een ſwaere knodſe, pijl en boog. Zuidelijk af leggen *de Chawonoks* en *Mangoags* by *Ralegs* vloot ontdekt. 't Vlek en inwijk *Cheſapeak* vonden d'Engelſche hopmannen *Heriots* en *Ralph Lane*. Voorts is *Virginia* verdeelt in verſcheide landaerd, welker tael noch zeden onderling geen gemeenſchap hebben. 't Land ſelf brengt overvloedig geboomt voort. Byſonder munt uit de eiken, wiens akers, een halven dag gezooden in ververſcht water, niet alleen een zoete oolie geven; maer ook voedſaem brood. Van d'olmen en eſſchen brandenze zeepaſſche. De cypreſſen vallen doorgaens even boven de wortel vijf vademen dik; hebben een rechte ſtamme, ſeventig en tachentig voeten hoog, ſonder eenige takken of uitſpruitſels. Men vind hier ook moerbezien, haſel-nooten en driederhande pruimen, roode, witte en een derde ſlag, by *d'Indiaenen putchamins* genaemt; is ſeer ſweemende na een miſpel, eerſt groen, dan geel, gerijpt rood en ſeer ſmaekelijk; doch onrijp genuttigt trekt den mond toe met groote pijn. De krieken krijgen de groote van een kroosjen. d'Appelen vallen ſchaerſch, klein en bitter. De wijngaerden, hoewel ongeſnoeyd, brengen overvloedig druiven voort. *Rawocomenes* is een zoort van ſteekel-beeſien. *Ocoughtanamins* zijn den kappers niet ongelijk. Deſe waſſchen in waterachtige valleyen: worden by zoomer gedroogt: en, ten zy een halve dag kookten, ſouden vergiftig weſen. 't Brood uit *mattoume* gebakken houdenze voor een byſondere lekkerny: De witte populier geeft een wel-riekende gomme. *Maracoks* hebben de gedaente van citroenen, en een geſond voedſel. Voorts groeyen allerlei moeskruiden door de boſſchaedjen. Doch alder-meeſt levenze by de wortel *kockawoughe*, waſſchende in modderige gronden. Indien niet toe bereid is,

Geboomt in Virginia:

pruimen:

wijngaerden:

brood:

moes kruiden:

wortel tot kawoughe:

is, word vergiftig gehouden. De toebereiding gaet aldus toe. Zy dekken de geſeide wortelen met een meenigte eiken-blaederen en vaeren: ſtooken rondom een groot vuur, vier en twintig uuren achter een. Aldus gedroogt en onder meel gemengt dient tot gewoonelijk zoomer-voedſel, onaengeſien den keel boven gemein prikkelt. d'Inwoonders hebben veel moeite met 't koorn te planten: ter oorſaek de grond wegens geboomt over-groeyt ſtaet. Zy hakken de boomen by de wortel af, en verzengen de wortel, die 's jaers hier na word uitgevroet. Thans makenze putjens, vier voet van elkander: in ieder werpenze vier graenen en twee Turkſche boonen: tot d'helft op-geſchooten, aerden de putjens aen: vrouwen en kinderen paſſen op 't wieden. Elke ſtaek draegt gemeenlijk twee of drie airen, en ieder air van twee honderd tot vijf-honderd graenen. De ſtaek, ſoo lang groen is, bevat een zuiker ſoet zap: weshalven 't koorn groen geplukt, gerooſt en in een mortier geſtampt word. Door een fijn mandeken geſchommelt, ziften de bloem van de zeemelen. *Virginia* voed ook overvloedig allerley beeſten: als namentlijk herten, byſonder langs de rievieren; bevers met voor-voeten als een hond, d'achterſte plat, niet ongelijk der ſwaenen, kael ſonder hair: otters, welker vellen ten zieraed verſtrekken: kleine wolven en beiren. De honden baſſen hier niet; maer huilen. Haer voſſen zijn ſilver-hairig, en ſtinken niet. *Vetchunquoies* vertoond de geſtalte van een wilde kat. *Arough-cun* ſweemt na een bever; doch is geenſints ſoo groot, en leeft op de boomen. *Aſſapanik* gelijk een eek-hoorn: ſpringt, met uit-gerekte beenen en vel, veertig roeden verre, niet anders of vloog. *Opaſſem* heeft een ſwijns-kop, ratte-ſtaert, een ſak onder de buik, waer in de jongen gedraegen en gevoed worden. *Muſſaſcus*, den water-rat niet ongelijk, riekt ſeer na muſcus. Niet min overvloedig is *Virginia* voorſien van gevogelt. By winter-tijd vliegen hier valken, quakkels, meerlen, lijſters rood gevlerkt, wilde kalkoeten, patrijſen, arenden, kraenen, reigers, ganſen, end-vogels, papegayen, duiven, ſwaenen en andere onbekende. De zee en ſtroomen leveren uit een meenigte allerley viſch, als roggen, welker ſteek ſeer gevaerlijk is, ſteur, bruin-viſch, zee-kalven, witte ſalmen, tongen, voornen, kreeften, ael, lampreyen, haring, baerſen, oeſters en moſſelen. Doch vreemd is de padde-viſch, die uit 't water gehaelt, tot barſtens toe op-ſweld: als ook een klein viſchjen, ſwemende na *ſant Joris* draek, behalven de voeten en vleugels. Beide vleeſch en viſch worden of murw gezooden, of langſaem gerooſt. 't Land, ſchaerſch bevolkt, heeft weinig mannen, meer vrouwen en kindren. Seſtig mijl in 't ronde leveren naeuwelijx vijf duiſent zielen. De mannen laten 't hoofd-hair met twee ſchelpen door haer vrouwen aen d'een zijde af-ſcheeren, d'andere blijft ruig hairig. 't Vrouw-volk gaet anders en anders geſchoren, na ouder of jonger zijn; doch draegen langs de eene ſlaep des hoofds altijd lange hair-vlechten. 's Winters lopenze gekleed in ruige vellen, des ſoomers in kaele ſonder bont. d'Arme behelpen ſich met gevlochte boom-bladeren. De rijkſte hebben ook mantels uit kalkoete vederen, ſeer konſtig gebreid. 't Aengeſicht, armen, beenen en borſten zijn beſchildert met ſwarte ſtipjens, en afbeeldſels van allerley ſlangen. In d'ooren, driemael door-boord, hangen groen-geele ſlangen, een half elle lang, die om den hals ſlingeren, en de mond *der Virginiaenen* kuſſen. Andere pronken met doode ratten, aen de ſtaerten vaſt-gemaekt. Sommige plaetſen op de kruinen vogel-vlerken: ſommige ſlange ſtaerten: of ook wel een brede kopere plaet, de gedroogde hand van een verſlagen vyand, of 't vel van een valk. De wortel *pocone*, fijn geſtampt en met olie gemengt, dient om de ſchouders rood te verven. Alle zijn ſterk, geſwind, hardvochtig, veranderlijk, wraek gierig. Zy ſteelen niet, uit vrees de toovenaers den dief-ſtal aen den dag mogten brengen. De vrouwen plegen geen onkuisheid, ten zy met kennis der mannen. De hui-

koorn hoe geplant: *Beeſten, ſeer vreemd:* *Gevogelt:* *viſch:* *padde-viſch.* *Virginia ſchaers bevolkt.* *Dragt der Virginiaenen, ſeer vreemd:* *haer natuur:* *zeden:*

huisen: huisen ſtaen meeſt lanx de ſtroomen, of by fonteinen en kreupel-boſſchen, en oude om-gehakte boomen tot brand. Zy maken vuur met een droog hout, gedraeyt in een vier-kantig gat. De wooningen, gevlochten uit jonge takken, matten en baſten, rooken ſeer, hoewel in 't midden van 't dak openinge hebben: anderſints zijn beſtendig tegen alle ongemakken des hemels. 't Vrouw-volk en kinderen bezorgen de kooken en bouwery: de mannen viſſchen, jaegen of oorloogen. Haer krijgs-geweer beſtaet in pijlen, knodſen en ronde ſchilden. De viſch-booten trogs-gewijs uit een hout geholt, doorgaens een elle diep, twintig, veertig, vijftig voet lang, maeken vaerdig ſchot, 't Spinnen gaet onder de Virginiaenſche vrouwen ſeer in ſwang: zy maeken ſeer fijne draeden van boom-baſten, herten-zenuwen en 't gras *pemmenauw*. Haer gods-dienſt word verricht omtrend alles 't geen ſchaede toe-brengt: als vuur, water, donder, blixem en winden. Der winden-God beeldenze in haer tempels ſeer yſelijk af. Hy heeft een pek-ſwarte kop en kroon: uit de mond gaet een pijl: over beide de ſchouders hangt een keten, die voor de kolk des harts te zamen komt in een gordel met vijftien knoopen. De armen git-bruin hebben weder-zijds ter midden weegs een groote ſtrik hangen. De eene hand bevat een rad, uit welk onder een lange ſluyer hangt: boven ſtaet een verdek ſweemende na een klok. In d'andere hand houd hy een kring: 't midden is half verlicht, half verduiſtert: op d'opperſte rand ſtaet een vier-kantige ſtijl, en op de ſtijl een Moriaens-kop. Beneden hangt een geſpikkelde waeyer. Voorts vertoond hy een ſwarte broek en kouſen. d'Opperſte God evenwel is de duivel *Oke*: wien outaeren (zy noemenze *pawoorances*) in 't veld ſtichten: offerende aldaer bloed, herten-ſmeer en tabak, wanneer van krijg of jagt weder-keeren. Anderſints worden ook in de tempels gevonden vreeſelijke afbeeldſels deſer *Oke*. Doch om aen te wijſen, hoe

vreemd ſpinnen.

Afgod der winden.

Afgod Oke.

d'En-

d'Engelſche alhier van tijd tot tijd hebben huis gehouden, ſal niet ondienſtig zijn den gantſchen handel kortelijk voor te ſtellen. Zedert *Walther Raleg*, *Ralph Lane* en *Heriots* de Virginiſche kuſten ontdekten, heeft *Bartholomæus Goſnold* yverig gearbeid, by vertrouwde vrienden en d'Engelſche koning *Jacob:* ten einde een volk-planting na *Virginia* bevorderde. De toeleg gelukte. Op 't jaer ſeſtien honderd en ſes gingen drie ſchepen derwaerds, onder beleid van *Chriſtoffel Newport*. Na veel zukkelens geland, bouwde 't ſlot *James Towne*. Drie en twintig man voeren de rievier, die by 't hooft *Henry* uitwaterd, ſes dagen opwaerds: ſtapten thans aen 't welluluſtige dorp *Powhatan* te land. Aller wegen vriendelijk onthaelt, keerden te rugge: en vonden 't werk t'eenemael uit de plooy: alſoo *d'Engelſche* niet alleen onderling overhoop lagen; maer ook quaelijk leefden met d'ingezetenen: ſulx 't weinig ſcheelde, of ſoude alle aen een deerlijk einde geraekt zijn. Onderuſſchen vertrokken de ſchepen volladen met klaphout. Honderd zielen bleven binnen *James Towne*; doch eerlang geen tien geſond, wegens ſchaersheid der lijftogt. Binnen vier maenden ſtierf ruim d'helft. d'Overige bleven te lijve by ſteur en zee-krabben. Hopman *Joan Smith* voerde 't opper-geſach: verſchafte bequaeme wooningen, en koorn, geruild tegen eenige ſnuiſtery met *de Chichahamins*, by hem ontdekt: voer de rievier *Chichamine* op: en wiert, door onachtſaemheid der matrooſen, geſchikt tot bewaering der boot, gevangen. Een volle maend ſat hy in hechtenis: thans los gelaeten, kreeg levens-middelen voor 't volk binnen *James Towne:* welk, ten zy verhindert was, de ſteven van een pinas ſoude gewend hebben na *Engeland*. Terwijl de zaeken aldus jammerlijk ſtonden, bragt *Newport* in een ſchip ſeſtig man aen, tot verſterking der volkplanting. 't Ander zeil verviel door ſtorm voor *Braſil*. *Newport* begeeft ſich na *Weromocomoco*, alwaer de koning *Powhatan* huis hield. Deſe ſat op een bedde van matten en geborduurd leder-kuſſen, gekleed met vellen. Aen ſijn voeten

Verrichtingen van Newport.

van Smith:

Koning Powhatan.

vertoonde haer een jonge dochter: ter weder-zijde des huis twintig byſitten : de hoofden en ſchouderen waeren rood geſchildert: een keten witte koraelen hing om d'halſen. *Newport* vereerde aen *Powhatan* een Engelſche jongen , en ontfing *Powhatans* boezem-vriend *Namontak*. Naeuwelijx weder-gekeert, drukte een ſwaer ongeval: alſoo de vlam niet alleen d'huiſen, by de nieuwe volk-planters gebouwt, vernielde; maer ook de paliſſaden rondom *James Towne*, tot verzekering tegen vyandlijke aenval in de aerde geſlaegen, en de meeſte voorraed. 't Quaed trefte te meer, dewijl by de winter trefte. 't Had ſlechter afgeloopen, ten zy 't afgedwaelde ſchip te voorſchijn quam, redelijk van levensmiddelen voorſien. Terwijl d'afgebrande plaets herbouwt wierd, ging *Smith* zeil in een open bark met veertien man: ontdekte twee eilanden voor d'uithoek *Charles*, aen welke hy ſijn naem toe-paſte: ſette voorts d'inham *Cheſapeak* in: midden-weegs lagen verſcheide eilanden, die de boots-geſellen *Ruſſels* noemden. Voor de rievier *Wigcomoco* vondenze een drabbige zee: noordelijk voortgeſet, een boezem vol verſch en heet water: en eindelijk twee *Virginiaenen*, die *d'Engelſche* lanx een kreek geleiden na *Onawmament*. Alhier lagen ettelijke honderd in een hinderlaege, door *Powhattans* beſtelling, om *Smith* af te maecken. Zy ſprongen geſwind te voorſchijn, als duivels toe-gemaekt; doch getroffen uit vuur-roers, lieten den moed zakken. *Smiths* toeleg lag eenſdeels om 't land t'ontdekken, en anderſdeels de half-ſilver mijne tot *Patawomek*, tien mijl landwaerd in gelegen. Na ernſtig onderſoek wierd 't metael bevonden van ſlechte waerdy. Sulx hy voorſoo verre onverrichter zaeke te rugge keerde: naeuwelijx geneſen van een vergiftige wonde in d'arm, veroorſaekt door een viſch, den rogge niet ongelijk, terwijl by *Toppahanok* aen de grond vaſt ſat. Binnen *James Towne* lag alles over hoop. 't Volk met ſwaere ziekte beſocht, morde tegen elkander. Den voorraed had de regen bedurven. *Smith* tot opperhoofd gevordert bragt den verwarden ſtaet op een goede voet: maekte d'huiſen dak-dicht: de booten ten handel vaerdig: en de mannen afgevaerdigt op 't geweer. Middelertijd quam *Newport* voor de tweede reis met nieuwe hulp-benden: ſchonk aen den koning *Powhatan* een ſilvere lampet, ſchotel, bedde, klederen en andere koſtelijkheden: ontfing ſlechte vergelding, een weinig koren: voerde honderd en twintig ſoldaeten na 't land der *Monacans*: liet *Smith* binnen *James Towne*, tot bevordering van de ſcheeps-laeding met tachentig man: en keerde eindelijk ſonder eenige verrichting na *Engeland*. *Smith* verkondſchapt, hoe *Powhatan* enkelijk toeleide, om *d'Engelſche* te vermoorden, was in de voorbaet. Ten dien einde pikt hy acht en veertig vaerdige gaſten uit de twee honderd, welke *James Towne* tot een beſetting had: trekt na *Werowocomoco*, en land beſwaerlijk, alſoo de rievier meer als een half mijl van d'oever af bevrooren lag. Een Hoog-duitſche ſoldaet onder *Smiths* bende waerſchouwde *Powhatan* heimelijk, wegens de toeleg *der Engelſche*: weshalven ſich bergt met de vlucht. *Smith* voortgerukt na *Pamaunke* vond den koning *Opechancanoug* met ſeven honderd man in de wapenen. 't Stond hier geſchaepen tot een ſcherp gevecht. Doch *Smith* vat den koning by de kop: ſet hem 't piſtool op de borſt: en dwingt den vyand de wapenen neder te leggen. *Powhatan* hervatte nu ook den torn, alſoo door twee Hoog-duitſche van ſwaerden en vuur-roers voorſien was; doch d'aenſlag, te vroeg uitgelekt, deed hem 't hoofd wederom in de ſchoot leggen: ſulx voor de tweede reis een peerl-ſnoer aen *Smith* toeſond. De vreede wierd aller wegen tuſſchen d'inwoonders en *Engelſche* getroffen. By duſdaenige ruſt vorderde de volkplanting hand over hand. Binnen *James Towne* wierden twintig huiſen getimmert, een born-put gegraven, vier laſten pek en tarre gemaekt. Drie zeugen bragten in een jaer feſtig biggen voort, en weinig hoenders vijf honderd kickens. Op *Hog-Ile* wierd een blokhuis geleid, om bericht te hebben van d'aenkomende ſchepen. Eerlang echter veranderde de

James Townes verbrand.

Smiths togt.

Sijn gewichtige verrichting.

Voorteeling van verkens.

Honger in Virginia.

de welstand in een droevig ongemak; want alsoo de ratten 't koorn op-aten, moesten de besettelingen haer wijd en zijd verspreiden, om aen de kost te geraeken. Sommige leefden by oesters en sleur: andere by beesten en ekels. Voorts haddenze veel met de Hoogduitsche te doen: als die de zijde *der Virginiaenen* koosen, ten einde de nieuwe volk-planting uitroeyden.

Verrichting van Gates en Sommers.

Ondertusschen lichten negen schepen, bemand met vijf honderd zielen, op 't jaer sestien honderd en negen, d'ankers in *Pleymouths haven*, onder 't gesag der ridderen *Thomas Gates* en *George Sommers*: welke met het ammiraels schip schip-breuk op *de Bermudas* leden. d'Overige geraekten behouden voor *James Towne*: alwaer zy 't werk meer als ooyt uit de plooy hielpen; want de zee-hopmannen niet alleen *Smith* over lang een quaed hart toedroegen; maer voerden een hoop verdorven witte-broods kinderen, die d'ouders uit vreese voor de galg, sich quijt maekten. Dese smeeten 't geheel in 't wild. Weshalven *Smith* ettelijke by de kop kreeg: andere te rugge versond. Honderd en twintig, waer over *West* gesach had, voeren de stroom *Powhatan* westelijk op: koosen *the Falles*, by een sterke water-val, ten woonplaets; doch seer onvoorsichtig: alsoo 't land, behalven andere ongelegendheden, 't over-stroomen der rievier onderhaevig lag. Voorts mishandelden zy diervoegen *de Virginiaenen*: datze lang getergt verscheide *Engelsche* afmaekten. *Martin* voerde gelijk getal als *West* na *Nansamund*: ontfing gelijke bejeegening, de Ojl inschelijx leelijk met d'inwoonders leefde. *Smith*, door bus-poeder gequetst, vertrok na *Engeland*: liet de volk-planting voorsien van vier honderd en negentig man, vier en twintig stukken geschut, drie honderd roers, drie schepen, seven booten, verscheide handel-waeren, voor tien weeken leeftogt en oorlogs-gereedschap. Ondertusschen wierd de noordelijke mond van *Powhatans* stroom bevolkt: kreeg de benaeming *Point Comfort*. Doch alsoo de voorraed eerlang te kort schoot; vaerdigden een pynas af, ten einde elders voedsel bequam. Weinige van 't scheeps volk keerden te rugge: de meeste waeren door d'ingezetenen, meer en meer verbittert op *d'Engelsche*, dood-geslaegen. Ja 't scheen *de Virginiaenen* aller wegen zamen-spanden, om sich deser nieuwe gebuuren te ontlasten. 't Woeden ging soo fel toe, dat binnen ses maenden de vijf honderd tot sestig ellendige menschen versmolten. Terwijl 't werk aldus jammerlijk geschaepen stond, bragten *Gates* en *Sommers* in een klein schipken honderd en vijftig man uit *de Bermudas* voor *Point Comfort*. Dese vonden geraedsaemst 't volk af te brengen: wanneer de baron *de la Ware* alhier met drie schepen vol levensmiddelen ter reede liep. d'Opkraemende kregen last te keeren na *James Towne*: *Sommers* en *Argal* na *de Bermudas*: en *Gates*, om nieuwe hulp-benden uit *Engeland* over te voeren. Doch alsoo *de la Ware* door swaere krankte overvallen wierd, is benoodsaekt t'huiswaerd de steven te wenden. Eer hy 't anker lichte, bragt *Argal*, van *de Bermudas* versteeken, een scheeps-lading visch voor *James Towne* aen: *Thomas Dale* drie schepen, en zedert ook *Gates* gelijk getal, alle voorsien van volk, groot vee, noodige voorraed en oorlogs gereetschap. Thans is op de nieuwe volkplanting goede orde gesteld: de seven honderd man in gilden en ambachten verdeelt: een gast-huis gebouwt en tachentig slaep-plaetsen: aen d'uithoek *Henry* een sterkte geleid. Zedert nam 't werk merkelijk toe. Sulx op 't jaer sestien honderd een en twintig, twintig zeilen met dartien honderd koppen, by de graef van *Zuid-hampton* bemand, derwaerds gingen. Het zuidelijkste gedeelte van *Virginia* verscheelt eenigsints van 't gewest *der Powhatans*. 't Zuidelijkste is, op *Walther Ralegs* kosten, door *Philips Amadas*, met twee barken uit *de Teems* geloopen, ontdekt. Vijftig mijl hield hy langs d'Americaensche wal: stapte uit aen 't lege en sandige eiland *Wokokon*, vol wijngaerden en cederen, op welke ontallijke kraenen meest wit haer onthielden: de bosschen grimmelden van wild en gevoogelt. Voortgeset tot de kust *Wingandocoa*, *d'Engelsche* veran-

Engelsche raeken overhoop.

't Land the Fhales.

Nansamund.

Virginiaenen tegen de Engelsche.

James Towne een stad.

't Zuidelijkste Virginia beedaenig.

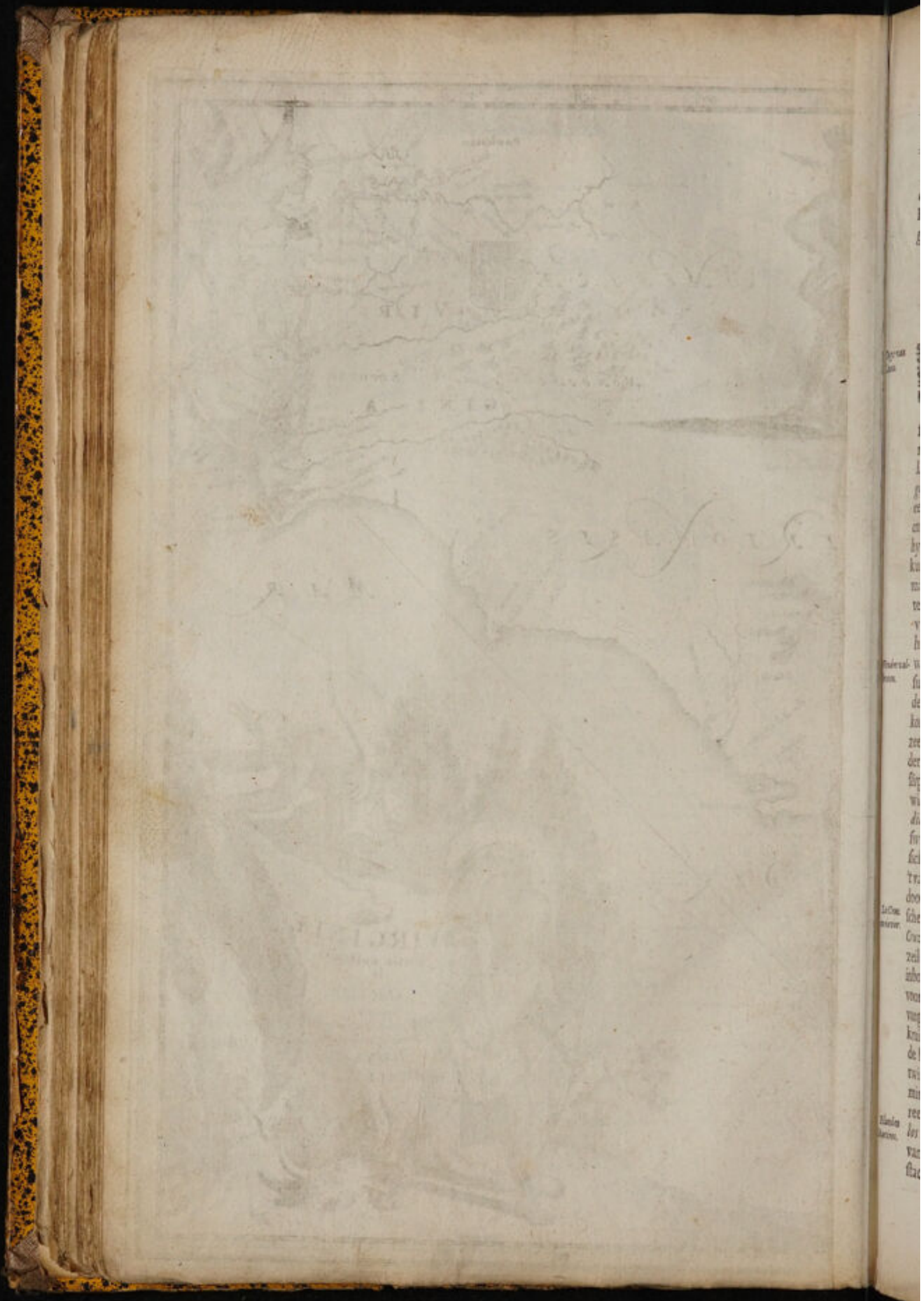
Wokokon.

derden de naem in *Virginia*) kreeg veel booten aen boord, en in de selve *Granganimeo* broeder des koninx *Wingina*, met sijn gemaelinne en kinderen. De gemaelinne had om 't hoofd een keten witte korael: aen d'ooren slingerden peerl-snoeren tot de middel toe. d'Andere mannen en vrouwen droegen koopere oor-bellen en harten vellen, mantels gewijs: waeren alle zaluw van verve. Zy verruilden buffelfs en harten vellen tegen tinne schootels, ketels en yser-werk. *Merkwaerdige verrichting van Amadas.* *Amadas* voer zedert de groote rievier *Occam* op: aen 't eiland *Raonoak*, alwaer een dorpken lag van negen huisen, over welke *Granganimeo* gesach had. In de stroom *Occam* vald *Cipo*, op wiens grond overvloedig peerl-mossel gevischt wierden. *Amadas* keerde eindelijk t'huiswaerd, na dat eerst besigtigde de drie koningrijken, gehoorig onder drie te zamen-verbondene koningen *Wingina*, *Pooneno* en *Menatonon*. Hy doorliep inschelijx 't landschap *Secotan*, en d'eilanden wijd en zijd in de lengte verspreyt voor *Wingandecoa*: voerde twee inboorlingen na *Engeland* over. Dese togt beviel soo slecht niet, of *Raleg* hervatte't begonne werk: takelde op 't jaer vijftien hondert vijf en tachentig seven zeilen toe: *Greenvilles togt.* onder welke *Richard Greenville* de vlagge voerde. Aen *Hispaniola* uitgestapt, liep voorts langs de kust van *Florida*, en achter 't hooft van *Feare* ten anker. Zedert, genaedert voor *Wokokon*, verloor by quaede toeversicht sijn schip: vond 't groote meir *Paquipe:* en stak *Secotans* koorn in brand, ter oorsaek een gestoole silvere kop niet wilden ter goeder hand herstellen. Op het eiland *Raonoak* sette hy honderd en seven man uit, onder 'tgesigt van *Ralph Lane*: ten einde aldaer vaste wooningen maekten: en de gewesten rondom her ontdekten. Tien maenden bragtenze door met alles op te speuren: wanneer haer de zee-voogd *Draek* na *Engeland* af-haelde. *Engelsche verlaeten Virginia.* Eer vertrokken verfloegenze den koning *Wingina*, die bereeds met alle sijn bond genooten tegen *d'Engelsche* in wapenen stond. Om de nieuwe volkplanting te versterken had *Ralech* een schip afgevaerdigt; doch dewijl 't volk weinig te voren bereees met *Draek* opgekraemt was, quam te laet. *Greenville* kort hier op gevolgt, vond sich inschelijx bedroogen: weshalve te rugge keert: alleenlijk liet hy vijftien man op *Raonoak*, ten einde *d'Engelsche* in besitting bleven. Onaengesien *Ralech* aldus 't hoofd stiet, hervat echter de togt: *Verrieksing van Wite.* vaerdigt *Joan Wite* met drie schepen, voerende honderd en vijftig koppen, na *Raonoak*. Dese vond de vijftien landsluiden niet; maer wel d'overblijfsels van de verwoeste sterkte, by *Lane* opgeworpen, en d'huisen met ruichte overgroeyt. Men maekte de wooningen schoon tot lijf berging: vermoorde een merkelijk aental *Dasaenongnepungers*, ten onrecht verdacht, als of de vijftien *Engelsche* aen kant geholpen hadden. Ondertusschen geraekten de vlootelingen dapper over hoop: weshalven d'ammirael *Wite* t'huiswaerd over staeg smijt: en liet een en negentig mannen, seventich vrouwen en elf kinderen tot bevolking van *Raonoak*. *Bevolking van Raonoak is wonderlijk:* Na dese menschen soude niemand ooit hebben omgesien, ten zy *Wite*, na *West-Indiën* geschikt, op *Ralechs* versoek, d'achter-blevenen beloofde af te halen. Doch alsoo een boot voor *Raonoaks* strand omsloeg, sulx seven man verdronken, wierd 't volk schuw om te landen. By bedaerd weder uitgestapt, *men heeft nooit geweten waer gebleven zij.* vonden niemand. De huisen binnen de sterkte waeren afgebrooken: alhier lagen noch ettelijke staeven, een yser stuk geschut en eenig loot, met onkruid begroeyt. Ten verscheide plaetsen wierden kisten opgedolven. De bolwerken en palissaeden van 't slot stonden ongeschent. In een boom was met Romainsche letters ingesneden *Cro*: en *Croatoan* aen een stijl der sterkte, sonder kruis boven de naem; want alsoo warenze versprooken voor drie jaer met den vertrekkende zee-voogd *Wite*: dat wanneer elders op-kraemden, sulx in eenig hout graveeren souden, ten einde mogten werden opgesogt: en by aldien groote nood hadden, wilden 't kruis ten teiken stellen. *Wite* had graeg na't landschap *Croatoan* gevorscht; doch de sterke buyen benoodsaekten hem 't anker te lichten t'huiswaerd. Zedert heeft niemand na haer getaelt, als *Joan Smith*, die uit

Milliaria Germanica communia
Apalatcy . Montes auriferi
Lacus aquæ dulcis ultra magnus
Houstaqua
Anatequa
Vdelano
Pomeo
Vrina
Saturiba
FLORIDA
PARS
PARS
ORIENTALIS.
C. Francois
R. de May
R. des Dauphins

Powhatan
AMERICÆ
VIR
GINIA.
MONOACAN.
Mohanes.
Massawomeks
SECOTAN.
MAR
TRIONASIS.
DES
VIRGINIÆ
partis australis,
et
FLORIDÆ
partis
orientalis, inter
certiusq; regiones
NOVA
DESCRIPTIO.

uit *James Towne* zuidelijk trok, om eenig bericht te krijgen, wegens 't weder-vaeren der voor-genoemde; maer niemand heeft ten huidigen dag toe tael of teiken vernoomen. Eindelijk dit zuidelijke deel van *Virginia* is warmer dan 't noordelijke: anderſints brengt by na de ſelve vruchten en beeſten voort. Alleen word hier gevonden de boven gemein vreemde viſch *Jeekanauk*, een voet breed met krabbe voeten, oogen op de rugge en een lange ſtaert vol ſchelpen begroeyt. *Vreemde viſch.*

Vijfde Hoofd-ſtuk:

FLORIDA.

Togt van Leon.

OP 't jaer vijftien honderd en twaelf ging *Joan Ponce de Leon* uit d' haven *ſant German* voor *Porto-Rico* met drie ſchepen onder zeil: ſette ſtreek noord-noord-weſten: liep aen d' eilanden *del Veio*, *Caycos*, *Yaguna*, *Amaguyao*, *Manegua* en *Guanahani*, alder-eerſt by *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, en *Salvador* genaemt. Zedert hield hy noord-weſt, en eindelijk lanx een kuſt, die (dewijl haer ongemein vermaekelijk op-deed) *Florida* geheeten wierd. Om ergens een haven te vinden bleef den ſtrand in 't geſicht houden, op-douwende zuid-zuid-weſt. Alhier vervielen de ſchepen in ſulken val ſtroom, dat met een herde voor-wind den vloed niet dood konden zeilen. 't Eene ſchip dreef zeewaerd uit 't geſicht. De twee andere lieten d' ankers vallen; doch die ſlipten door: ſulx na de wal geſet wierden. *Ponce*, gewenkt door *d' Indiaenen* ſtapten buiten boord. Geſwind vloogen *d' Indiaenen* toe, om ſich meeſters te maecken van beide 't vaertuig: ſloegen *een Spanjaerd* dood: quetſen twee andere. De nacht ſcheide 't gevecht. By de rievier *la Cruz*, om water en brand-hout in-gezeild, vonden tegen-ſtand by feſtig inboorlingen; doch verſtooven haeſt voor 't geſchut: een kreegenze gevangen: richten hier een ſteene kruis op. d' Uit-hoek, langs welke de ſterke vloed valt, leid op acht en twintig graeden: kreeg de benaeming *Cabo de Corrientes*: gelijk de reex eilandekens voor 't vaſte land *los Martires*, ter oorſaek de klippen van verre menſchen vertoonen, ſtaende aen ſtaeken. Ten laetſten, na eenige ſchermutſelingen met *de Floridaenen*, keerde *Ponce* onverrichter zaeke te rugge: door 't bericht ſommiger *Indiaenen* bedroogen: namentlijk dat in *Florida* een ſtroom, en op 't eiland *Bimini* een fontein was, welker wateren d' oude luiden jong maekten. Zedert bleef *Florida* niet onbeſocht. Acht jaer na de verhaelde voorval, lichte *Lucas Vaſquez de Ayllon* d' ankers van twee ſchepen voor *Hiſpaniola*: om aen de om-leggende eilanden ſlaeven te haelen voor de goud-mijnen, tot welken arbeid d' inboorlingen op *Hiſpaniola* beſwaerlijk quamen. Hy wend de ſtevens noordwaerd: vervald langs de kuſt *Chicora* en *Gualdape*: by hem hernoemt *Cabo de ſant Helena* en *Rio Jordan*. *d' Americaenen* alhier ſagen de ſchepen voor zee-wanſchepſels aen; doch, bemerkende gebaerde mannen, vluchten. *De Spanjaerden* achter-haelden een man en vrouw. Beide wel onthaeld, en in Spaenſche klederen geſtooken, maekten de vreemdelingen by haer lands-luiden ſoo aengenaem: dat de koning vijftig man na boord ſchikte met leef-togt: en de vlootelingen noodigde, om ſijn rijk te beſichtigen. Hy ſelf had een lang kleed, op de ſchouder toe-geknoopt, bedekkende den buik, halve borſt, gantſche rugge en billen: de lange ſlip droeg een dienaer achter na. Om d' ongedekte ſchouder hing een drie-dubbelde peerl-ſnoer dwars voor de borſt, tot over de dije. 't Hoofd ſtak in een muts, welker kruin met ſtrikken pronkte. d' Elleboogen en 't been onder de rechter knie-ſchijf vertoonden over 't naekte vleeſch een dubbelde keten van peer-

Windre val-ſtroom.

La Cruz ten rievier.

Eilanden Martires.

Water van oud jong maekende.

Vaſquez togt op Florida.

Dragt van een Florydaenſch koning.

peerlen. In de rechter-hand droeg hy een koſtelijke ſtaf. De koninginne ging ſonder eenige kleeding. Alleenlijk hing een ruige reep van de ſlinker ſchouder over de ſchaemelheid: een twee-voudige peerl-ſnoer om d'hals tuſſchen de borſten: en het hoofd-hair wijd uitgekemt tot de kuiten toe. Aen d'handen en enkels ſlingerden inſchelijx peerl ſnoeren. Uit 's koninx laſt door-ſnuffelden *de Spanjaerden* 't rijk *Chicora*: allenthalven beleefd onthæld, niet ſonder goude en ſilvere ſchenkaedjen. Aen boord gekeerd, noodigt *Vaſquez d'Indiaenen*, onder voor-wending van dank-bewijs voor genoote vriendſchap. Soo haeſt een merkelijk aental ſich binnen de ſchepen bevond, gingenze onder zeil; doch 't eene ſchip verging. 't Ander quam wel behouden voor *Hiſpaniola* ten anker; maer met weinig *Indiaenen*: alſoo de meeſte van hart-zeer en honger op zee ſtierven: de weinige over-gebleevene leefden by doode krengen.

Trouweloosheid van Vaſquez.

Indianen verſmaedelt.

Ondertuſſchen kreeg *Vaſquez* by 't Spaenſche hof een gunſt-brief, om *Florida* te bevaeren, met uit-ſluiting van andere. Op 't jaer vijftien honderd vier en twintig taekelt hy een ſchip toe derwaerds. Dit bragt toonſels goud, ſilver en peerlen te rugge. Weshalven eerlang de reis wederom ſelf aen-vaerd. In de ſtroom *Iordan* met drie zeilen gevordert, verloor een. 't Bleef by dit ongeval niet. Hy werpt twee honderd man te land: die door *de Floridaenen* of afgemaekt of gequetſt wierden. Sulx *Vaſquez* met ſchaede en ſchande den aftogt blaeſen moeſt. Weinige vonden zedert ſmaek in dit vaer-water: te meer alſoo d'ingezetenen arm ſcheenen, voorſien van weinig goud, welk met *d'Otapales* en *Olagatonos*, feſtig mijlen ten noorden landwaerd in gelegen, ruilden. Onaengeſien ſulk ſlecht weder-vaeren, behield *Pamphilus Narvaez* ſoo veel moed; dat op een verlof-ſchrift van kaiſar *Carel de vijfde*, vier zeilen en een brigantijn toe-

Vaſquez nederlaeg by de Floridaenen.

tae-

taekelde. Voor *Cuba* lichte hy d'ankers met ſes honderd man en tachentig paerden, in 't jaer vijftien honderd acht en twintig. Aen *Florida* ſette hy drie honderd krijgs-knechten en twee en veertig ruiters uit: vond de hutten ledig: in een groot huis een goude belle onder de netten verborgen: kaſſen vol koopmanſchap, en in ieder een doodlicchaem, met huiden van wild gedekt en beſchildert: lapjens lijwaed, laeken en ſtukjens goud. 't Goud bragtenze, volgens bericht *der Floridaenen* uit 't verre af-gelegen geweſt *Apalache*. *Narvaez*, hoewel tegen 't gevoelen des penning-meeſters *Nunnez Cabeca*, ſet landwaerd in: de vloot ſoude ondertuſſchen lanx de wal houden. Vijftien dagen voort-gereiſt, vernam noch wooningen noch menſchen: hier en daer ſtonden *palmitos*-boomen. Swommen thans door een rievier, of roeyden met vlotten over. Twee honderd inboorlingen beſloegen de ſtrand; ſes kreegen *de Spanjaerden* gevangen. De gevangenen voorſaegen d'hongerigen overvloedig van Turkſche tarwe. Zedert wederom vijftien dagen, ſonder menſchelijke voet-ſtappen te ontdekken, gevordert: ontmoet eindelijk een Indiaenſch heer met aenſienelijk gevolg: voor uit gingen verſcheide ſluiters. Gaven hem te kennen, hoe haer reis lag na *Apalache*: en hy beduide, vyand te zijn van die landaerd: geleide *de Spanjaerden* met een *kanoa* over een ſnel vlietende ſtroom: en onthaelde alle ſeer minzaem binnen 't vlek, over welk 't opper-geſach voerde. *Narvaez* kreeg eindelijk, na een gantſch moeyelijke togt, *Apalache* in 't geſicht. Dit dorp, twee honderd en veertig ſtroo huiſen groot, leid tuſſchen 't gebergt op een moeraſſige grond, vol nootenpijn- en ſavel-boomen, eiken, lauwrieren en laege palmitos. Behalven 't geboomte, door de wind by de bergen vallende, hier en daer omgeſlaegen, bekommeren de diepe poelen den weg buiten maete ſeer: gelijk ook de beiren, leeuwen en ander fel gediert. *Narvaez* viel onvoorſiens op *Apalache*: kreeg *den Caſique* gevangen; als ook overvloed van terwe, mortieren om de ſelve te ſtampen, huiden en mantels uit draeden geſponnen. Vijf en twintig dagen hield hy hier ſtil. Geduurende welke tijd *de Spanjaerden* drie land-togten deeden; doch vonden niet als arm volk, ongemakkelijke wegen en een onvruchtbaeren boodem. Tweemael vielen d'inboorlingen op haer uit: ſchoot ettelijke paerden en mannen onder de voet. Dit waeren ſterke menſchen: liepen moeder-naekt, en ſnel gelijk harten: ontdooken de kogels onder water. *Narvaez* was niet weinig bedraeyt. 't Geraedſaemſt, 't vlek *Aute*, op de zee-ſtrand gelegen, aen te doen. Negen dagen zukkelde hy jammerlijk, eer de tarwe, kalabaſſen, erweten en andere vooraed binnen *Aute* roofde. Ook ſtond de buit hem duur genoeg; want de dorpelingen weerden ſich mannelijk: ſulx meenig *Spanjaerd* en paerd ſneuvelde. Zy hadden nu, zedert uit d'inham *ſant Crus* ſcheiden, twee honderd en tachentig mijl af-geleid. De paerden uitgeteerd konden de zieken en gequetſten niet draegen: 't volk af-geſlooft beſweek op de weg. 't Naeſte, vijf barken te maeken: d'hembden dienden voor zeilen, de paerde-ſtaerten en maenen tot touwen, de huiden om water te bergen. Scheep gegaen ſagen geen land in ſeven dagen: kreegen uit vijf *Kanoas* eenige gedroogde viſch: liepen door de ſtraet *ſant Miguel*: voorts lanx de kuſt na *rio de Palmas*: leeden grooten dorſt, ſulx ſommige aen 't zout water ſtierven: aen land geſtapt, wierden des nachts door een *Caſique* beſprongen: die *Narvaez* ſwaerlijk in 't aengeſicht verwonde, en eindelijk de vlucht nam, achterlatende een zabels-mantel, ruikende na amber. Drie dagen ſworvenſe wederom by de zee: wanneer de bark van *Nunnez Cabeca* afdwaelde, en eindelijk door ſtorm op ſtrand dreef: alwaer *d'Indiaenen* honderd ſterk losgingen, om de vreemdelingen te vermoorden; dogdeſe ſtelden de geſtoorde met eenige ſnuiſtery, uit de ſchip-breuk

Narvaez verrichtenſen in Florida.

Vreemde uit.

Komt tot Apalache.

Floridaenen zijn ſterke menſchen.

Narvaez is in d'uiterſte ongelegenheid.

Cabeca geſtraft:

Narvaez wonderbaerlijke togt.

Sijn wonderlijk onthael op Malhado:

gebergt, te vreden. Zy waeren nu wapenen, leef-togt en alles quijt: bevonden haer op een eiland, *Malhado* by d'inwoonders genaemt: wierden door de selve geherbergt, en onder-houden soo lang iets hadden. Maer te mets nam d'honger diervoegen toe, dat elkander opaeten. Binnen korten tijd bleven van tachentig man alleenlijk vier ten lijve, namentlijk *Nunnez Cabeca*, *Castillo*, *Orantes* en *Estevanico*. Dese geraekten eindelijk over land in *Nieuw Galicien*, en voorts binnen *Mexico*, niet sonder duisend hacchelijkheden. Van *Pamphilus Narvaez* is nooit bescheid in-gekoomen: word gelooft verdronken te zijn. Zedert sulk een droevig wedervaeren, bleef 't werk van *Florida* elf jaer stil. *Ferdinand Sottus* tot land-voogd over *Cuba* gekooren, verkreeg by kaisar *Carel de vijfden* soo veel, dat noch eens een torn waegde op *Florida*. Behalven 't boots-volk voerde de vloot vijf honderd krijgs-knechten en vierde half honderd paerden. In d'inham *del Espiritu Santo* geland trekt *den Casique Vitacucho* onder d'oogen: krijgt hem nevens duisend inboorlingen gevangen: alle neder-gehakt, of door d'honden verscheurt. Binnen *Apalache* over-winterde hy: sterkte de plaets: voorsag sich van leef-togt: verstond, hoe dartien dag-reisens westelijk 't koning-rijk *Cofachiqui*, goud-silver- en peerl-rijk, lag. Ieder vlamde na de togt derwaerds, onaengesien vol gevaer; want de strijdbaere *Floridaenen* verborgen haer in de koorn-akkers, waer uit meenigen *Spanjaerd* met pijlen of questen of dood-schooten. *Sottus*, soo haest de lente begon, vervorderde weg. In 't arme landschap *Achalaqui* vond hy weinige jonge luiden, en d'oude meest blind. Uit *Cofaqui* volgden hem vier duisend ingezetenen, die *der Spanjaerden* pakkaedje droegen, en haer geleiden door een bosschaedje en wildernis. Den sevenden dag stuitenze vooreen swaere rievier. *Sottus* sond vier benden, om een overtogt op te speuren. Drie benden keerden onverrichter

en behoudenis.

Verrichting van Sottus op Florida, seer merkwaerdig.

Vreemde handel der Cofaquiers.

zaeke. De vierde, beleid by hopman *Annasco*, en d'overste van duisend *Cofaquiers* geraekte in een dorp lanx de stroom gebouwt. *De Cofaquiers* hielden hier erbarmelijk huis: sloegen alles dood, sonder iemand te spaeren: hingen de bekkeneelen aen haer zijden: ontgroeven de dooden op 't kerk-hof. Na dusdaenige gepleegde wreedheid, trokkenze te rugge. *Sottus* vond eindelijk een dorp op d'over-zijde des oevers: wenkte, iemand beliefde over te komen. Ses scheepten na hem toe: en bericht, hoe minnelijke onder-handeling versocht, beloofden sulx bekend te maeken aen haer opper-voogdesse, zijnde een jonge maegd. Dese voer self na *Sottus*: beschonk hem met een peerl-snoer; doch klaegde over de schaersheid van mond-kost: echter zy soude d'helft by-setten. Hier trok 't heir over: vond een schoone landsdouwe, groote peerlen, gelijk graeuwe erweten, kooper hoog-geverft als goud; maer geen goud. Uit de begraef-plaets der vorsten lichten de Spaensche behel-hebbers, met bewilliging der geseide maegd, een ongelooflijke schat peerlen. Binnen 't vlek *Tolomeco* gingenze op gelijke manier te werk. Dewijl de levens-middelen naeuw om-quamen, is 't leger tweesints verdeelt. *Balthasar de Gallegos* leide d'eene hoop, *Sottus* d'andere. Op 't landschap *Chalaque* was 't gemunt. Derwaerds in aen-togt, wierden beloopen van soodaenigen storm, dat weinige de tijding des wedervaerens hadden af-gebragt, ten zy 't geboomte de slagen brak; want niet alleen de donder en blixem diervoegen woeden, of hemel en aerde soude vergaen; maer ook hagel-steenen, gelijk groote eyeren, vloogen in een yselijke buy beneden-waerds, sulx groote takken te slarzen geslaegen wierden. In de lustige valleye *Xuala*, gehoorig tot 't rijk *Cofachiqui*, ververschenze vijftien dagen: trokken door de landen *Guaxale*, *Acoste* en *Coza*: alwaer meer dan duisend *Indiaenen*, met pluimaedjen en rijk-gevoyerde mantels, *de Spanjaerden* verwellekomden. *De*

Een maegd beheerst het land.

Groote schat peerlen.

Swaere storm.

Vordere togt van Sottus, seer merk-waerdig.

Cast-

Casique verſocht: zy beliefden te overwinteren aldaer; doch *Sottus* ſloeg d'aenbod af, als die d'haven *Achuſi* meende aen te doen. Zedert beſichtigde hy *Taliſſe*, met hout en aerde bolwerken geſterkt. *De Casique Taſcaluſa*, een man, eens ſoo groot als een gemeine *Spanjaerd*, ontfing *Sottus* ſeer beleefdelijk: geleide hem binnen *Mauila*: gelegen in een vermaekelijke valleye. De ſtad, omringt met dubbelde paliſſaeden tuſſchen beide vol aerde gevult, (op ieder tachentig ſchreden ſtaet een toorn tot verweering voor acht man) heeft twee poorten, tachentig huiſen, (ieder verſtrekt wooning voor duiſend man) en een ruime markt in 't midden. Terwijl *de Spanjaerden* alhier vroolijke maeltijden houden, gaet onvoorſiens een yſelijke wapen-kreet op. Met d'eerſte torn ſtormden ſeven duiſend, geſtijft t'ellekens door verſche hulp-benden. Eindelijk braeken *de Spaenſche* door: terwijl de ſtad lieverlaey in brand ſtond. Meer als elf duiſend ſneuvelden in de ſmook en vlam, of aen de kogels, of aen de degens, of verplettert van d'hoef-yſers, of wierden geſcheurt door d'honden. *Den Spanjaerden* ſtond de ſlag op drie en tachentig dooden en vijf en veertig paerden. Voort-gereiſt na *Chicoza*, wierden by d'ingezetene geſluit voor een diepe rievier, met hooge oevers. Niet ſonder moeite en bloedſtorting in toebereide ponten overgeraekt, verwinterden binnen 't dorp *Chicoza*. Twee maenden lieten d'inboorlingen haer ongemoeyd ſitten. Thans, by naere nacht zamengerot, ſchooten 't vuur in de ſtroo-daeken. Twee uuren duurde 't gevecht: by welk *de Spanjaerden* verlooren veertig man, vijftig paerden, en alle haer verkens, binnen d'huiſen verbrand. Zedert verhuiſt na *Chicacolla* leeden (allenthalven aenſtoot. Binnen 't ſlot *Alibamo* wachten vier duiſend *Floridaenen* op haer komſt; doch deſe wierden ſoo brusk aengetaſt, dat d'helft ſtijf om hals raekte: en *Sottus* meeſter der ſterkte: gelijk ook van *Chiſca*, onvoorſiens overvallen. Met geen min gevaer als moeyte geraekt aen de andere zijde des ſtrooms *el Grande*, ontdekte een dorp ruim vier honderd huiſen groot: rondom lagen vermaekelijke maiz-velden: de meenigte fruit-boomen ſtonden voor het oog en mond luſtig. Ses dagen onthaelde *de Casique Casquin* het Spaenſche heir: trok nevens 't ſelve met vijf duiſend onderdaenen na *Capaha*: voorſien van een diepe en breede gracht aen drie kanten: de vierde had ſterke paliſſaeden. *De Spanjaerden* echter door-gebrooken, maekten ruimbaen voor *Casquin*, die alles voor de voet aen kant hielp. De dorp-voogd ſelf ontvluchte in een *Kanoa* op 't naeſte eiland. Den ingang derwaerds hadden nu *de Spaenſche* vermeeſtert: wanneer *Casquin* ſchielijk t'huiſwaerd toog. Na des ſelfs vertrek maekte *Sottus* vrede met *Capahaes-geſach-hebber*: nam ſijn winter-leger in 't vlek *Vitangue*, alwaer geduurigh aen-ſtoot leed. Hy hield vijftien *Caciquen* gevangen, welke alle levendig verbranden wilde, ten zy goud verſchaften. Doch dewijl niet konden op brengen, wierden met af-gekapte handen weg gejaegt. Voorts hielp *Sottus* de *Guachacoyars*, om die van *Anilco* te verwoeſten. De wreede toelegh gelukte. Evenwel ging 't niet na *Sottus* zin. Hy vond de goud-mijnen niet, op welke vlamde: had in dit vijf-jaerigh omſwerven geſpild de groote ſchatten uit *Attabalibaes* paleis gerooft: de peerlen in *Florida* bekomen, konden nergens na de koſten op-haelen: alſoo de oeſter-ſchelpen tegen 't vuur geopent, en de peerlen, met een gloeyende yſer door-gedrilt, veel waerdy verlooren, dewijl in luiſter af-naemen. Ook wilde ſijn volk niet toe-ſtemmen, dat een ſtad bouwde aen d'haven *Achuſi*. *Sottus* trok ſoo veel ſwaerigheden diep ter herten; en ſtierf aen de roode loop. 't Lijk wierd gezonken in de diepe ſtroom *el Grande*. Onder ſijn ſtaet-volger *Luidewijk de Alvarado* nam 't werk een andere keer: 't heir, over d'helft verſmolten, wilden enkelijk *Florida* ver-

De ſtad Mauila.

't Dorp Capaha.

Schrikkelijke gevechten.

Sottus ſterft.

Wonderlijk omſwerven op Florida.

laeten : haer kennende onbeſtendig tegen ſoo ſtrijdbare landaerd. In het landſchap *Anche* voorſien van een gidze, lieten den gidze door d'honden verſcheuren, ter oorſaek de rechte weg miſchte. Zy ſwerfden vorders ſonder leids-man. d'Ongemak verſlond honderd man en tachentigh paerden, behalven een merkelijk aental *Floridaenen*, benoodſaekt tot het draegen der pakkaedje. Gekeert na de rievier *el Grande*, liepen aldaer twee dorpen af : ſterkten beide, ten einde veilig verwinterden. Doch alſoo 't nu het veertiende jaer was, dat de ſtroom, volgens gewoonte, over d'oevers vloeyde, en 't land wijd en zijd plas ſette, ſtonden *de Spanjaerden* gantſchelijk verleegen. 't Hout, 't geen bereiden ten bouw van ſeven barken, om af te trekken t'huiſwaerd, dreef wegh : de levens-middelen bedorven : haer woon-plaetſen lagen onder water. By ſulke ongemakken quam een ſwaerder. De land-voogden rondom bragten heimelijk alle krachten te zamen : ten einde wraek namen wegens de Spaenſche overlaſt. *Alvarado* kreeg door *de Cacique Anilco* lucht deſer toeleg : weshalven dartig geſanten der zaem-geſwoorenen d'handen afkapt. Kort hier na gingen *de Spanjaerden* onder zeil; doch vernaemen eerlang meer als duiſend *kanooen* voor den boeg. Seſtien dagen lang bleven deſe haer by : quetſten en dooden meenig der Spaenſche vlootelingen : ſneeden een bark met acht en veertig man af, als ook de paerden, te land volgende : 't volk wierd met riemen dood geſlaegen, de paerden door-ſchooten. Een klein over-blijfſel quam eindelijk tot *Panuco*, en van *Panuco* tot *Mexico*. De togt op *Florida*, ſoo meenigwerf ongelukkig uitgevallen, is echter hervat, by toeſtemming des Spaenſchen koninx *Philips de tweede*, door *Peter Ahumada* en *Julius Samano*. Vijf *Dominikaener moniken* lieten ſich by de vloot vinden, die met groote kruiſen landwaerd ſtapten : ten einde, door dusdaenige vertooning, *de Floridaenen*, welker tael niet verſtonden, tot 't geloof bragten. Doch deſe beducht voor feitelijkheid, ſtelden haer te weer : ſloegen de moniken met knodzen dood : vilden de lijken : en hingen 't afgeſtroopte vel in haer tempels. 't Liep hier allegangs ſlecht af : evenwel waegde de Spaenſche koning noch eens kans : ſond *Peter Menendez* na *Florida*. Hem volgden uit *Romen* drie Jeſuieten *Peter Martinius*, *Ioan Roger* en *Frans Villaregius*. De ſchipper door onkunde wiſt niet waer hy was. 't Geraedſaemſt te landen. Negen *Nederlanders* en vier *Spanjaerden*, onder welke ſich ook bevond *Martinius*, vallen in de boot, en gingen op *Florida* uit. Ondertuſſchen ſtaet ſulk een ſtorm op, die 't ſchip na *Cuba* ſlingert. De gelande vonden noch lijfberging noch voedſel, dan wilde kruiden. Zy zukkelden hier tien dagen. *De Franſchen* volgden de Spaenſche voetſtappen : *Joan Ribald* en *Rene Laudoniere* ten verſcheide tijden na *Florida* gezeilt, ontdekten aldaer verſcheide kuſten, havenen, ſtroomen en volkeren : ſtonden bloedige gevechten uit tegen *de Spanjaerden* : en, om te wreeken de moorderyen der ſelve aen *de Franſche* gepleegt, ſtak *Dominicus Gurgius*, op 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeſtig derwaerts met drie ſchepen, voerende twee honderd ſoldaeten en tachtig bootsgeſellen. By de ſtroom *Tacatacouru* ingevaeren, ſtapte te land : vond een jonge *Peter du Bre* : die ontſnapte, toen *de Spaenſche* binnen de ſterkte *Carolina* de Franſche beſetting verwoed afmaekte. *Du Bre* omſwervende, begaf ſich eindelijk in dienſt van den Floridaenſche landvoogd *Saturiona*. Deſe, nevens andere *Caciquen* ſpand met *de Franſche* te zamen, drijft *de Spaenſche* uit drie ſterkten; welke alle uit laſt van *Gurgius* geſlecht zijn. Doch *Florida*, volgens *Thevet* alſoo genaemt, ter oorſaek de kuſt haer vermaekelijk vertoond : hoewel andere meinen, dewijl op palme-ſondag, in de Spaenſche tael *paſcua de Flores*, gevonden is. d'Inboorlingen noemen het *Jaquaſa*. Volgens de landſcheiding, by 't hof binnen *Madrit*

Vreemde ſtrijd.

Togt van Ahumada en Samano :

van Menendez.

Togt van Ribald en Laudoniere.

Helladige verrichting van Gurgius.

Beſchrijving van Florida :

PAGUS

HISPANORUM

in Florida

drit beraemt, en aen *Pieter Menendez* ter hand gesteld heeft. *Florida* ten ooſten *Bahama*, ten weſten *Mexico*, na 't noorden *Canada*, en zuidelijk beſchouwt het over zee, met een uitſteekend' hoofd, *Cuba* en *Yucatan*. 't Land, bevochtigt van verſcheide rievieren, is vlak en zandig na de zee-kant. *Ponce de Leon*, benoodſaekt ſich te bergen voor de beſchuldigingen tegen hem in gebragt by *Didacus Colonus Criſtoffels zoon*, nam de reis aen na *Florida;* doch was d'eerſte niet; want *Sebaſtiaen Gabotus*, gaende gemaekt door de nieuwe ontdekking van *Hiſpaniola*, vond *Iaquaſa*, welk *Leon* noemde *Florida*, ſeſtien jaer te vooren, uitgeruſt by d'Engelſche koning *Henrik de ſevende*. *De Spanjaerden* hebben hier twee vaſtigheden gebouwt: 't geen aen de uithoek *Helena* ſtaet, is toegewijd den apoſtel *Matthæus:* de ſtad en het ſlot *Auguſtijn* leid nevens de rievier *May*. Beide ſtad en ſlot hebben voor land, binnen-waerd vol beemden en geboomt: de kant rijſt heuvelachtig. Tuſſchen 't voor land loopt een ruime en diepe kil in een wijd vaerwater, welk de ſterkte en ſtad beſpoelt. De ſterkte is acht kantig getimmert: weder-wijds ſtaet een ronde toorn: binnen zijn ſoldaeten brakken. De grond afgeſneeden door twee ſtroomen, uit 't land vallende in 't vaer-water tuſſchen 't vaſte land en 't voor-land, brengen groote vaſtigheid toe aen 't ſlot. De ſtad leid by na vier kantig: alleenlijk dat tegen over de ſterkte dichter bebouwt is, verdeelt in vier ryen ſtraeten. De kerk ſtraet ter zijde buiten de ſtad: recht voor de ſtad word gezien het Auguſtijner klooſter. Voorts zijn de inwoonders olijf-vervig, groot ſonder miſmaektheid, geſchildert over 't vel: draegen een harten huid voor de ſchaemelheid: ſwart hair hangende tot de heupen; doch meeſt tulpsgewijſe op de kruin gevlochten: twee kleine ſchilden voor de borſt: ſes kleinder om d'armen: twee bellen aen ieder oor: en een muts, welkers boord getakte vederen en de top een kruin vertoond. De kooker, vol geſcherpte pijlen met viſſche-tanden, hangt op zijde. In de ſlinker hand, boven voorſien van een vierkantige koopere plaet, houdenze een groote boog. Aldus ſtappenze ten oorlog. De koning heeft de voortogt met een knodze. Dagelijx raeds-pleegenze over de krijgs-zaeken in 's koninx huis, die op een verheeven zetel ſit. d'Aenzienelijkſte begroeten hem eerſt, met de handen gelicht boven 't hoofd: roepende, *ha*, *he*, *ya:* de weer-galm der overige luid: *ha*, *ha*. Thans ſet ſich elk op ſtoelen neder rondom binnen 't huis. Indien de voorval van ſwaer belang is, ontbiet de koning d'oudſte en prieſters *Jawas* genaemt. Thans word *caſſine*, een drank uit bladeren, ſeer heet den koningh toe-gereikt: voorts drinkt ieder op orde, uit de ſelve kop. De drank verwekt ſweet: ſtilt honger en dorſt voor vier en twintig uuren. Als te velde leggen tegen den vyand, leven by Turkſche terwe, honing, gerookte viſch, haege diſſen, en alle wilde wortelen: ja mengen zand en koolen onder de ſpijs, om de ſelve te verlengen. Soo haeſt krijgen de legers elkander niet in het geſicht: of de koningen weder-zijds draeyen d'oogen in de kop rondom: mompelen tuſſchen de tanden: maeken ſeer vreemde gebaerten: en verheffen tuſſchen beide een yſelijk geſchreeuw: beantwoord met algemeine kreet des gantſchen heirs, ſlaende te gelijk op de dyen. Thans neemt elk koning, eerbiedig gekeert na de ſonne, een houte ſchotel vol water, welk over de krijgs-knechten werpt, ſoo verre hem doenelijk is: bid, de ſonne gelief te vergunnen: dat hy op gelijke wijſe 't bloed der vyanden mag ſtorten. Terſtond giet hy een tweede komme waters in 't vuur: wenſchende den krijgs-knechten toe: zy d'afgeſtroopte huid van de weder-partijders alſo aen de vlamme op-offerden. Ook komen dan te paſſe de prieſters, ervaeren in duivels konſten. Deſe gezeeten op een ſchild in 't midden des legers, trekken rondom een kring, binnen welke vreemde kriskraſſen en wonderlijke

eerſte vinder.

Stad Auguſtijn.

Floridaensche heedaensg.

haer vreemde raed-pleging:

haer ſpijs:

Floridaensche koningen ſeer vreemd.

haer duivel-jagers.

bedrijven wonderlijke potzen.

gramatzen maken, niet sonder preevelende woorden: zy schijnen een krachtig gebed te doen, geduurende 't vierde deel van een uur. In 't gebed stellen sich diervoegen aen, dat eer duivelen self gelijken als duivel-jagers: zy draeyen d'oogen 't achterste voor, en 's lichaems gewrichten niet anders dan of alle beenderen aen stukken knakten. Eindelijk stappenze afgeslooft uit den getrokken kring: berichten den koning wegens 't getal en toestand des vyandlijken legers. Den verwonnenen word met messen uit scherp ried 't vel des hoofds met 't hair afgevilt, en tegen 't vuur gedroogt. Dit bindenze aen hooge stokken: en keeren diervoegen zeeghaftig te huiswaerd. Even soo handelenze d'armen, koppen en beenderen. Doch de stokken plaetsenze op een ruim veld: rondom sitten mannen en vrouwen. Thans stapt de priester met een houte beeld in 't midden der vergaedering: vervlockt de verslaegenen. Aen een hoek des akkers knielen drie mannen: d'eene klopt voller slags op een steen, na 't getal der vlocken by de priester uit-gesprooken: d'andere twee rammelen ondertusschen met kalabassen vol steentjens, en singen niet sonder vreemde gebaerten vreemde liedekens. Soo haest neemt dit gedoen geen einde, of de vrouwen, welker mannen gesneuvelt zijn in den slag, treeden tot den koning, dekkende d'aengesichten met haer handen: maeken groot misbaer: versoeken wraek over der mannen: bystand in haer weduwlijke staet: en verlof, om ter gewoonelijker tijd te mogen trouwen. De koning staet dit toe. Aldus getroost, keeren huilende t'huiswaerd: en eerlang na de begraef-plaetsen der mans. Alhier snijdenze 't hoofd-hair tot d'ooren toe af: werpen 't selve op de graeven, gelijk ook de wapens en drink-potten, eertijds by d'afgesturvene gebruikt. Mogen zedert niet treden in den echt, voor 't hair gegroeyt is op de

Wreedheid tegen verwonnene.

Merkwaerdige vreuchden over lyken.

Merkwaerdige vrouw over lyken.

de schouders. De selve gewoonte grijpt ook stand, als de koningen ter aerde besteld worden: alleenlijk komt hier noch by, dat d'onderdaenen drie dagen vasten en huilen: sijn graf vol pijlen besteeken: en des self goederen met 't huis door de vlamme aen-steeken. Voorts verscheelen *de Floridaenen* onderling seer. Die 't landschap *Panuca* bewoonen, grenzende aen *Nieuw Spanje*, zijn strijdbaer en wreed: offeren de gevangenen aen haer afgoden, en etenze op. De mannen plukken de baerd uit: doorbooren neus-gaten en ooren: trouwen niet voor haer veertigste jaer. Hier aen volgen de rijken *Avanares* en *Albardaosta* bewoond by een doortrapte landaerd, boven andere *Indiaenen*. d'Inboorlingen van *Iaguazia* zijn snelder in 't loopen dan een hart; vermoeyen niet, schoon een gantschen dag rennen. Nergens vindmen wonderbaerlijker swemmers, als in *Apalchia*, *Authia* en *Somovia*. De vrouwen self baeden door diepe en snelle rievieren, met kinderen in den arm. Hier worden vele gevonden, die man en wijf te gelijk zijn: dese draegen de pakkaedje, als 't leger te velde gaet. Tweemael 's jaers brengt de selve grond Turksche terwe voort. 't Land word nooit gemest; maer als de tarwe, welke in lente- en zomer-maend geplant, van 't veld in een groote schuur verzaemelt is, steekenze 't onkruid aen brand: die asschе verstrekt voor mesting. De koning deelt de terwe om, na ieders huisgesin. By de winter wijkenze vier maenden boschwaerd, onder kleine hutjens van palm-takken: leven by 't wild, gerookte visch en krokedillen: dese hebben schoon en wit vleesch; doch rieken na muscus. De vangst deser woeste beesten gaet aldus toe. Aen d'oever der stroom word een huisjen vol ronde gaeten gebouwt. Binnen staet wacht: dese waerschouwt tien of twaelf metgesellen, gewaepend met een stam vol korte scherpe takken: welken den krokodil, die wijdgaepende ten roof-toe-loopt, ter bek in-douwen, en alsoo op de rugge om-smijten: schieten dan den buik vol pijlen, en slaen hem vorders met knodzen dood. Konstiger worden d'harten gevangen: namentlijk zy verbergen haer onder een harte vel, seer aerdig op-geset, niet anders of leefde: plaetsen dit by de stroomen, waer d'harten gemeinelijk drinken: welke dan onvoorsiens door-schieten. In ziekten laeten geen aders; maer zuigen 't bloed. De priesters bedienen te gelijk 't ampt van genees-meesters: waerom met sich omdraegen een sak vol kruiden, meest tegen de pokken, want dit volk buiten gemein hoerachtig valt: ja Sodomietery en bloed-schande worden niet gerekent voor zonden. En hoewel sich seer toegeven in dartele geilheid, bereiken doorgaens een hooge ouderdom. *Rene Laudoniere* uit de rievier *May*, niet verre van de stad *Augustijn* te land gestapt, ontmoete den Floridaensche landvoogd *Saturiona*, die hem bragt by 't wapen des Franschen koninx, voor twee jaer opgerecht. *Saturiona* had 't wapen, ten bewijs van goedgunstigheid tegen *de Franschen*, met lauwer-kroonen en bloemen gepronkt. Nevens *Saturiona* stond sijn zoon *Atoreus*, die by eigen moeder verscheide kinderen had voortgeteelt. Zedert bekende de vader niet meer d'huisvrouw, welk aen *Atoreus* over gaf. De over-over-grootvader van *Saturiona* telde nu meer als anderhalf honderd jaer, en kindskinderen tot in 't vijfde gelid. De gods-dienst in *Florida* is niet min verdoemelijk als wreed. Wanneer zeeghaftig te huis komen, nemen de oude wijven 't gedroogde hair van de voornoemde stokken af: steeken 't selve om hoog, dankende den sonne voor de bevochte overwinning. Bloediger gaet de offerhande der eerst-gebooren zoonen toe; als welke voor den koning de herzenen te pletteren geslaegen worden met een knodze op een blok. Meer bespotelijk is de jaerlijxe dienst aen de son. Zy vullen 't afgestroopte vel van een hart met wel-riekende kruiden: cieren d'hoorens en hals met kransen: voeren het tusschen gesang en sluiten

Floridaenen verscheelen onderling.

Man en wijf gelijk.

Huis bouwing der Floridaenen.

Krokodil-vangst:

als ook der harten.

Floridaenen oud en bloed-schenders.

haer schriftelijke gods-dienst:

als ook bespotelijk.

na

na een hooge tronk, op welke 't gevuld hart plaetsen met 't hoofd na de sonne gekeert: wien voorts versoeken, hy believe 't land sulke vruchten overvloedig te verleenen, als aen hem nu offeren. 't Genoemde vel blijft tot 't volgende jaer. *De Spanjaerden* hebben zedert de neder-laeg in de sterkte *Carolina*, en op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig 't onheil by d'ammiraal *Draek* toe-gebragt, weinig tegen-stribbeling op *Florida* gevoeld. *Draek* had *Domingo* en *Carthagena* gebrandschat; wanneer lanx de kust *Florida* streek hield, en aldaer een baek ontdekte. Derwaerds send hy verspieders, die een mijl nevens een rievier op-gingen: ontdekten aen d'over-zijde een sterkte, en weinig hooger 't stedeken *Augustijn*, getimmert uit houte huisen. *Draek*, hier af verkundschapt, wende de stevens derwaerds: loste tweemael 't geschut op het slot, aen *Sant Joan* toegewijt. Eens schooten *de Spanjaerden*, en vluchten voorts met haer gesach-hebber *Peter Menendez*. *d' Engelsche* maekten sich storm-vaerdig: wanneer een gevangen Fransch-man in een boot na *Draek* toe-roeyde: uit welken verstonden, hoe *de Spaensche* de stad *Augustijn* en sterkte *Sant Joan* hadden verlaeten. Weshalven *Draek* na 't slot toe-set, vind alleenlijk palissaeden door malkander gevlochten; een platte beukery op pijn-boomen, tusschen beide vol aerde gevult; en een kist met twintig duisend guldens tot betaeling der soldaeten. Veertien metaele stukken lichten *d' Engelsche* uit de sterkte, vernielde alles: en ging onder zeil.

Verrichting van Draek op Florida.

Seste Hoofd-stuk:

't EILAND CUBA.

DE zee voor *Florida* is seer zorgelijk wegens ontelbaere klippen en plaeten. Meer als vier honderd kleine eilanden leggen wijd en zijd verspreid, behalven de groote, onder een benaeming *Lucajos* geheeten, noordelijk van *Cuba* en *Hispaniola* af. De voornaemste zijn *Bahama*, *Lucaioneque*, *Cignateo*, *Caio Romano*, *Jabaquem* en andere. 't Volk deser eilanden is buiten gemein wel-geschaepen, en bysonder de vrouwen: waerom *de Spanjaerden* aller wegen derwaerds zamenvloeyen tot geile vermenging. De dochters gaen moeder-naekt, ter tijd toe haer maendelijke reiniging krijgen. Thans word een groote maeltijd aen gerecht, op welke zy haer schaemelheid bedekken met een kotoene kleed, nets-gewijs gebreyt, en vol bladeren besteeken. De mannen gebruiken geen kleding, dan als feesten vieren of oorlog voeren; want by sulke voor-vallen, trekkenze een kotoen-gewaed aen, door-vlochten met veel-vervige vederen. Op 't hoofd staen lustige pluimaedjen. 't Gebod der koningen, ja van de minste heeren, word stip nagekomen. Geen dienaer of dienaeresse, die na reeden van eenige last vraegt, hoewel 't leven self aen de gegeven last hangt. Liever sterven-ze, dan verwijt draegen, dat in ongehoorsaemheid leven omtrend haer opper-hoofden. Ondertusschen misbruiken dese sulk een magt seer zelden. De koningen gaen naeuwelijx verder, als omtrend orde te stellen voor ieder, wegens zaeyen, planten, maeyen, visschen en jaegen. 't Geen het veld, bosch of zee geest, om te konnen bewaeren tegen verderf, word in onder-aerdsche kuilen gebergt: en ter gewoonelijker stonden, na 's koninx goed-vinden en iegelijx nood, uit-gedeelt. 't Voornaemst cieraed der eilanders bestaet in roode steentjens, binnen schelpen op zee gevischt, beslooten. Of, 't geen waerdiger achten, de keyen *cobici*, welke onder d' hersenen der groote slakken *cohobo* verborgen leggen. Om d' hals armen en beenen draegenze snoeren, te zaemen gereegen uit door-luchtig en veel-vervig korael, op d'oever van sommige wa-

Lucajos eilanden.

vreemde seden der inwoonders: bysonder in gehoorsaemheid aen opper-hoofden.

haer cieraed.

water-poelen gegraeven. De meeſte inwoonders der genoemde eilanden eten geen vleeſch: ja ſterven, wanneer ſulke ſpijs nuttigen. De duiven neſtelen in geboomt, niet ongelijk den granaet-boomen, welker baſten na kaneel en gengber ſmaeken, en ruiken als kruid-nagelen. Soo overvloedig vallen hier de duiven, dat de na buuren ſchuiten vol weg-voeren. Een niet min ſmaekelijke als geſonde vrucht *jaruma*, ſweemende na een groote vijg, waſcht aen een boom, niet veel verſchillende van een vlierboom: de blaederen hebben byſondere genees-kracht tegen wonden. Deſe *Lucajos*; hoewel buiten gemein vruchtbaer leggen meeſt onbewoont: ter oorſaek d'inboorlingen vervoert zijn by *de Spanjaerden*, om in de goud-mijnen van *Hiſpaniola* en elders te werken. Doch onder d'eilanden alhier munt *Cuba* uit. Dit, door *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, wierd eerſt genaemt *Joanna*, zedert ook *Fernandina* en *Alpha-Omega*, is eindelijk beſt bekend gebleven onder de benaeming *Cuba*. In de lengte van de weſtelijke uit-hoek *Anton* tot d'ooſtelijke *de Maizi* maekt het twee honderd en dartien mijlen uit, by de grootſte breedte vijf en ſeſtig, tuſſen d'hoofden *de Jardines* en *Lucanaca*: anderſints krimpt het ook elders tot twaelf mijlen. De grond draegt door-gaens veel hooge bergen en ſwaere boſſchen. 't Gebergte brengt voort viſch rijke rievieren, die of ten zuiden of noordelijk in *d'Oceaen* uit-wateren. De ſtroomen, welke d'haeven *Xagua* aen-grijpen, hebben waerdiger goud, als d'andere vloeden. Voor de voornaemſte worden gereekent *Arimao*, *la Luna*, *de Mares* en *Cauto*, de grootſte van alle, ten zuiden zeewaerd geſtort. Alle voedenze overvloedig krokodillen, die meenig menſch en beeſt na 't water rukken, en aldaer opeeten. De cederen waſſchen hier niet min groot als wel-riekend. Ieder ſtamme kan een ſchuit, voor veertig, ja ſeſtig man, leveren. By 't op-gaen der ſonne verſpreid ſich ſeer verre d'aengename reuk van ſtorax-hout, welk d'inboorlingen gewend zijn des nachts te branden. Maer niet groeyt weelderiger als wijngaerden. De ſtammen hebben dikte van een mans middel: brengen ampere druiven voort. Behalven patrijſen, ring- en tortel-duiven, vliegen lanx de zee-kant by duiſenden kraen-vogels te zamen: die jong, ſpier-wit zijn; doch met d'ouderdom veelvervig worden: ſitten met de beenen in 't zout water, welk drinken. De papegayen-vangſt gaet vreemd toe. Een jonge wiens hoofd onder kruit verſchuilt, klimt ten top van een boom: roert een papegay op ſijn kop, ſulx klaegend geluid maekt: waer op andere toe-vliegen. De jonge afgerecht werpt een ſtrik, aen een ſtokjen vaſt, den papegaeyen om d'hals: en ruktze t'hemwaerd. Voorts dienen ten ſpijs *d'yguanas* vier-voetige ſlangen, niet ongelijk den hagediſſen. Byſonder ſmaekelijk valt 't vleeſch der ſchild padden, welke ſomtijds honderd en dartig pond haelen. Haer vet geneeſt melaetsheid en ſchurft. Stieren en koeyen worden meeſt om d'huid geſlagt. De verkens, aen riemen geſneeden, en in de ſonne gedroogt, verſtrekt ten voedſel voor 't ſcheeps-volk na *Spanje* afſteekende uit *Havana*. 't Kotoen waſcht in 't wild, en levert goet lywaed. Eertijds was *Cuba* beſtiert by verſcheide heeren: ieder beheerſchte zijn eigen landſchap. Onder de voornaemſte zijn *Maizi*, *Bayamo*, *Cueyba*, *Camaguey*, *Macaca*, *Xagua*, *Habana* en *Ubima*. Sommige vlak, andere bergachtig, en meer of min vruchtbaer, wierden dicht bewoont voor d'aenkomſt *der Spanjaerden*; doch zedert diervoegen ontvolkt, dat naeuwelijx oude inboorlingen te vinden zijn. Weinig *Spanjaerden* onthouden ſich op dit groote eiland. In 't geweſt *Camaguey* leid een valleye, drie mijlen groot, alwaer de natuur ſeer overvloedig moolen-ſteenen voort-brengt, van ſoo keurige rondte; dat geen paſſer volmaekter kring kan trekken.

granaet boomen: duiven:

vrucht jaruma.

Beſchrijving van Cuba:

rievieren:

cederen:

ſtorax:

wijngaerden:

vreemde kraen-vogels:

papegayen vangſt.

ſlangen:

ſchild-padden:

katoen:

landſchappen:

meeſt onbewoont:

wondere ſteenen:

als ook bergen: Vorders is berucht 't gebergt, uit welk jooden-lijm diep zeewaerd vloeyt; alwaer door de wind herwaerd en derwaerd gedreven word. De lucht valt doorgaens seer gemaetigt, en de grond vruchtbaer van krappe, cassie fistel, gengber mastich, aloë, kaneel en zuiker. 't Goud welk in de mijnen en stroomen gevonden word is nergens na 't zuiverste; doch 't kooper staet de hoogste proef uit. De slangen op *Cuba* verdienen geen gemeine verwondering. Dese hebben de groote van een haes, de gedaente van vossen, konijne-voeten, een weesels-kop, vossen-staert, dassen-hair: leven by kleine beestjens *guabiniquinazes*: verstrekken tot een niet min gesonde als smaekelijke spijs. De oude inwoonders gingen eertijds naekt. De mannen zijn seer ongeschikt. Verlaeten de vrouwen na welgevallen, om de minste oorsaek; doch de vrouwen blijven van haer zijde altijd aen d' echt verbonden. Haer trouwen gaet goddeloos toe. De bruidegom beslaept den bruid niet d' eerste nacht; maer word beslaepen van des bruidegoms bekenden, die in gelijke staet met hem zijn: soo dat die aen een heer trouwt met heeren vleeschelijke gemeinschap heeft, aen een koopman met koopluiden, aen een visscher met visschers. Zedert *Christoffel Colonus*, uit *Hispaniola* af-gescheept, *Cuba* ontdekte, is 't eiland onder Spaensche heerschappy gebragt, hoewel geensints sonder bloed-vergieten; want d'inwoonders, dagelijx met *de Canibaelen* strijdende, waeren niet onbedreven in wapen-handel. De Spaensche hopman *Valdivia* is alhier afgemaekt, en sijn schip aen stukken gekapt. Niet beter voer *Fogeda*, wiens volk op *Cuba* in de loop bleef: hy self bragt 't leven wonderlijk af; doch bestierf eerlang sijn wonde binnen *sant Domingo*. Twee jaer na dese voor-val voer *Diego Valasquez* na *Cuba*, in 't jaer vijftien honderd en veertien. 't Eerste werk was de stichting van een stad, welken *sant Jago* noemde, gelegen aen een zuidelijke inham, vol visch en kleine eilandekens, waer achter de schepen, self by 't hardste onweder, veilig schuilen. Waerom ook de nieuwe vesting, om de schoone gelegendheid, eerlang dier voegen toe-nam, dat twee duisend burgers telde: een hoofd-kerk kreeg, Minderbroeders klooster, en bisschop, staende onder die van *Domingo*. Drie mijl beneden de stad leid een mijne, wiens vijf scheepels berg-aerde twee scheepels zuiver kooper uit-leveren. d' Aen-wasch der stad is eindelijk tot sulk verval gekomen, dat de meeste huisen leedig staen, en naeuwelijx twee honderd inwoonders hebben. Waerom dan ook soo licht in handen verviel van honderd en sestig Engelsche, by hopman *Clift* aen-gevoert, op 't jaer sestien honderd en een. Dese ontfing voor brand-schatting honderd duisend stukken van achten en een scheepslaeding huiden en zuiker. Doch, behalven *sant Jago*, bouwde *Velasques* 't stedeken *Baracoa* aen d'oostelijke kust van *Cuba*, vermaekelijk besproeyt door de rievier *Mares*, in *d'Oceaen* uit-waterende tusschen twee bergen ter eener en een vlak hoofd ter ander kant; sulx een heerlijke haeven maekt. Hier omtrend valt schoon ebben hout. Hy stichte ook de stedekens *sant Salvador*, op de gesondste hoek van geheel *Cuba* aen de stroom *Bayamo*, welke ronde steenen voort-brengt, bequaem om in geschut te gebruiken: en insgelijx *Trinidad*, voor wiens moeyelijke haven menig schip sneuvelde. Doch dese vesting wierd door een grouwelijke storm ten grond toe over hoop geworpen. By de haven van 't stedeken *Puerto del Principe* is een fontein, uit welke somtijds pek vloeyt. *Villa Sancti Spiritus* word bespoeld door de stroom *Saaz*, ses mijl van *d' Oceaen*, telt vijftig prachtige huisen. De voornaemste vastigheid, by *de Spaensche* in *West-Indien* bewoont, is *Christoval de Havana*. Dese stad stond eerst op de zuid-zijde van *Cuba*; doch is namaels verleid ten noorden tegen over *Florida*. d'Haven is niet min veilig als groot; want duisend en meer schepen konnen bequa-

vruchten:

goud:

vreemde slangen.

Zeden der Cubaenen:

haer vuil trouwen:

overlogen tegen Spaenjaerden.

Stad sant Jago.

ingenoomen.

stad Baracoa.

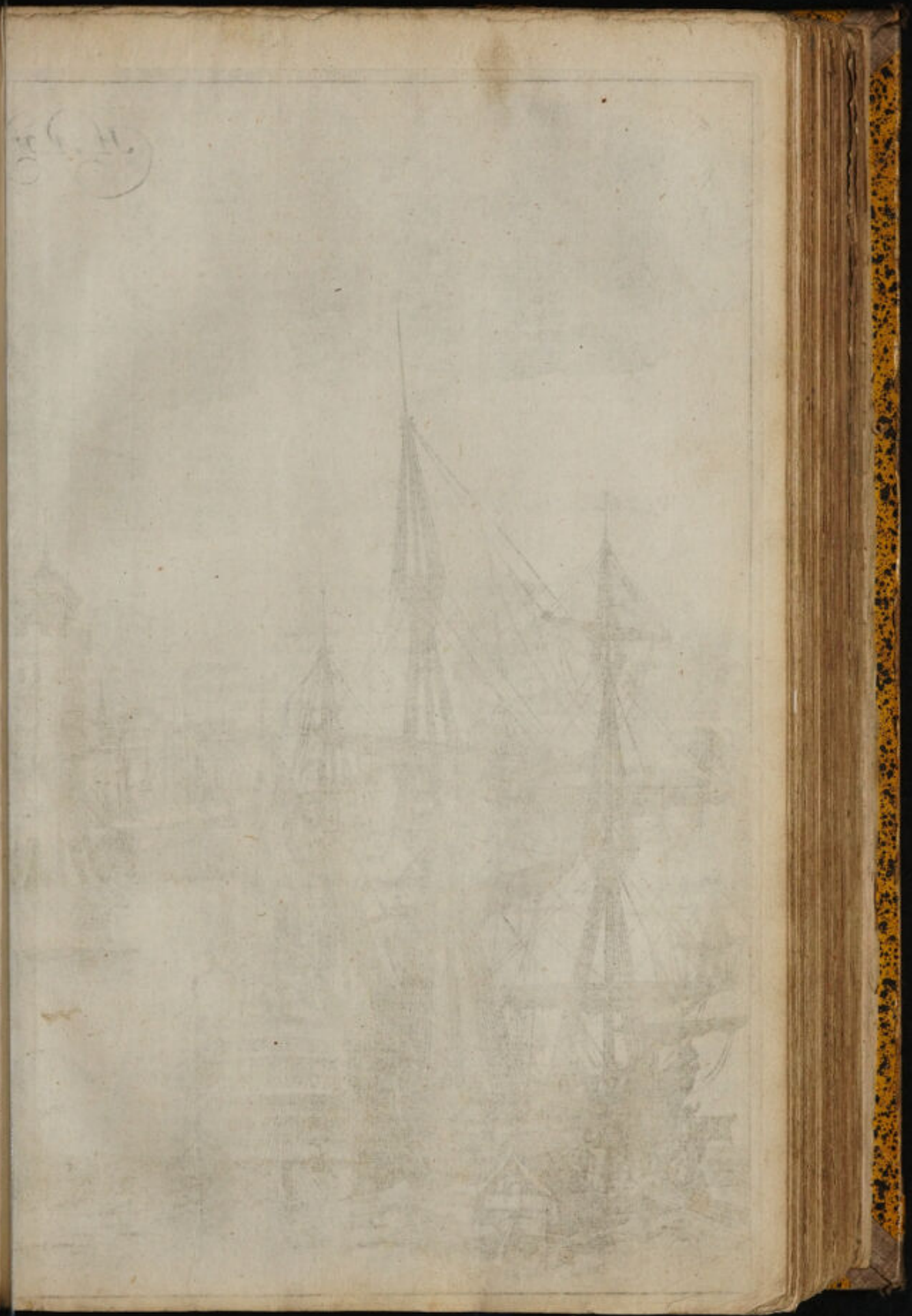
Salvador:

Trinidad:

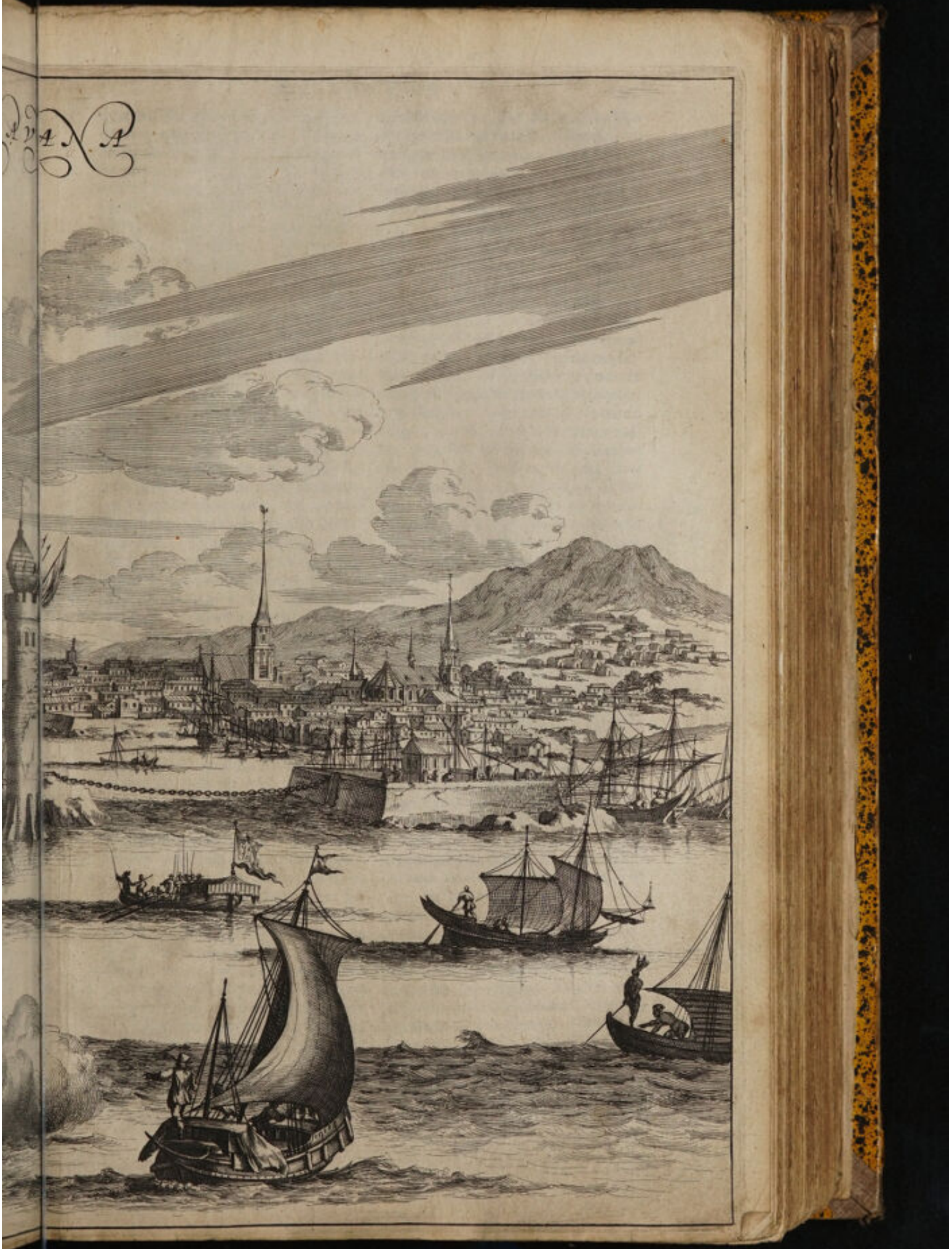
wondere fontein:

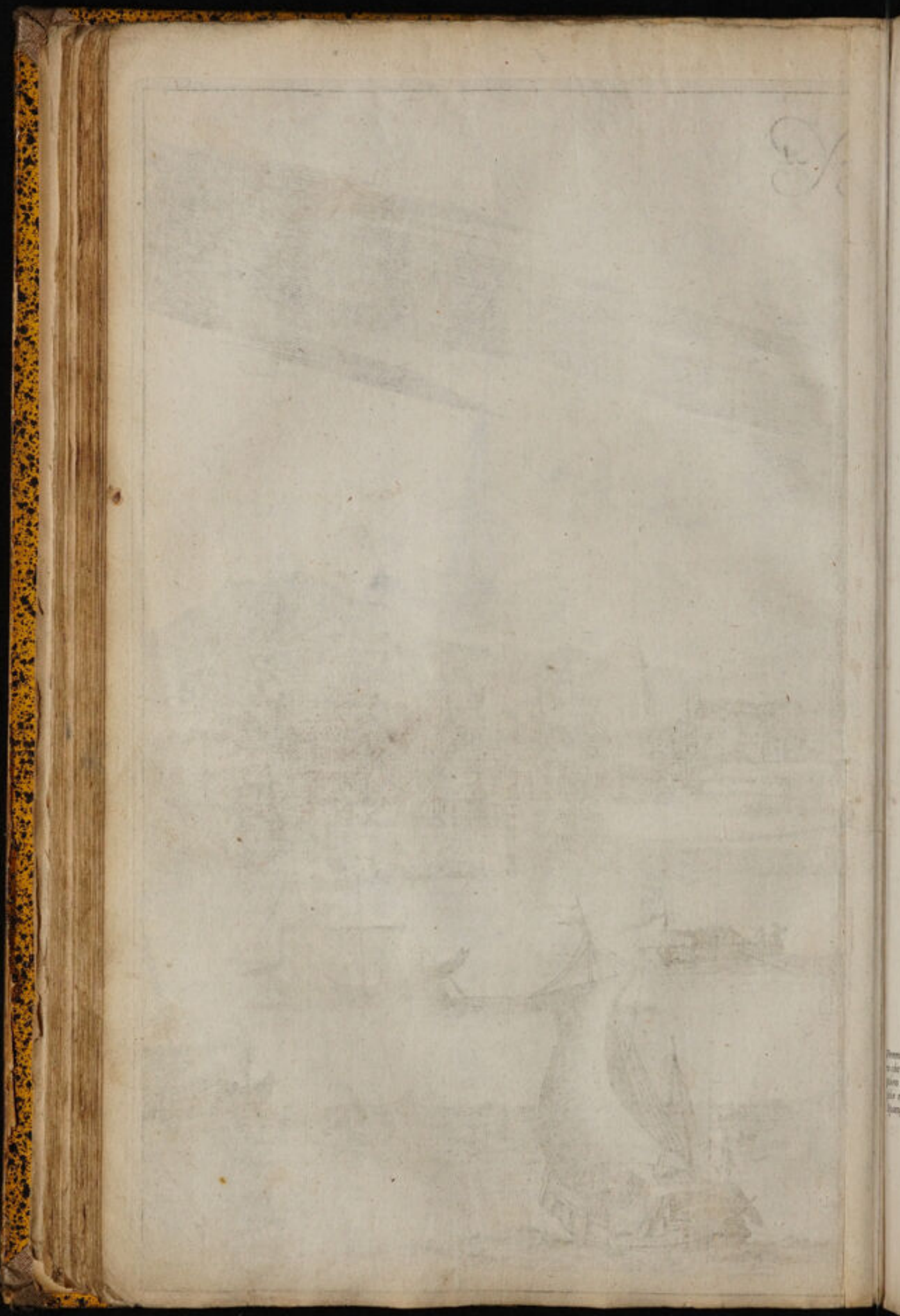
Villa S. Spir.

Beschrijving van Havana.

HAVN

quaemelijk binnen loopen, buiten bedenken van eenig gevaer. d'Ingang heeft de lengte soo verre een gooteling kan toe reiken, alwaer tusschen een uitsteekende punt lands en een vierkantig waterslot diervoegen eng blijft, dat geen twee schepen gelijkelijk binnen steevenen. Op 't naeuwste duikt de grond onder ses vademen zee. Wederzijds van de buitenste mond der haven leid een sterkte langwerpig vierkant. d'eene *Mesa de Maria* ter zijde van de stad *Havana* op een vlakke grond: d'andere *Morro* genaemt aen de voet van twee bergen, welker toppen van geschut voorsien, *Havana* lichtelijk over d'haven dwingen. Tusschen *Morro* en *Mesa de Maria* verheft sich een tooren, dik, hoog en even-rond: boven gedekt met een gesplitste kloot, en voorsien van wacht, die soo veel vaendels opsteekt als schepen uit zee ontdekt, tot waerschouwing voor de stad, een mijl binnenwaerd gelegen. Voor *Havana* self leid een derde slot. Alle zijn voorzien van swaer geschut, tot twee honderd en veertig toe, en sterke besetting: volgens bestek des veld-oversten *Joan de Texeda* en vest-bouwer *Baptista Antonelli*, door de Spaensche koning *Philips de tweede* na *Havana* afgevaerdigt: ten einde de plaets tegen alle vyandlijke indruk volkoomen verzeekert bleef: te meer dewijl de rijke silver-vloot en andere schepen uit *West-Indiën* alhier te zaemen vergaederen, om gelijkelijk na *Spanjen* over te steeken. De stad leid lanx de haeven: heeft twee kerken met spits toeloopende toornen. d'Huisen zijn getimmert na de Spaensche wijse. De sterkte tot bescherming der stad is voorzien van twaelf metaele kortouwen, en een graft, in welke uit d'haven water vloeyt. Maer niet altijd was *Havana* diervoegen vast gemaekt. Op 't jaer vijftien honderd ses en dartig konde het niet afkeeren een kleine Fransche roover, die van de vloot afgedwaelt, herwaerds by storm verviel, en *Havana* bemagtigde. *De Spanjaerden* kochten 't verbranden der houte huisen met stroo gedekt af, voor seven honderd dukaeten. Met dit geld staeken *de Franschen* van de wal: wanneer des anderen daegs drie schepen uit *Nieuw-Spanje* voor *Havana* ter reede quamen. Geswind losten ze de koopwaeren, en vervolgden slagvaerdig den zee-roover. Eer lang kreegen ze hem in 't oog. d'Ammirael, die de voortogt had derfde alleen geen kans waegen: weshalven d'andere zeilen inwacht. Moed schepten *de Fransche* uit sulk een bloodhartigheid: vallen den Spaenschen zeevoogd op 't lijf. Dese loopt tegen strand, en geest 't schip ten besten. 't Naeste zeil, verschrikt door de vlucht des ammiraels, wend inschelijx over staeg van den vyand af: 't derde volgt 't voorbeeld van de twee voorste. Alle drie vervielen ze in handen *der Franschen:* welke, moedig door sulk een onverwachten zeegen, de stevens voor de tweede reis op *Havana* wenden: alwaer ze den burgers eens soo veel brandschatting afperschten, boven de voorige. Zedert bouwden *de Spanjaerden* alhier steene huisen: en een sterkte aen de mond der haven. Ondertusschen lag de stad echter aen de land-zijde bloot. *d'Engelsche*, hier af verkundschapt, stappen zedert uit, ander-half uur boven de stad: en vallen voor 't krieken des daegs *Havana* in. De Spaensche, aldus schielijk overvallen, vluchten boschwaerd. Met gemak wierd de stad uitgeplondert en verwoest. Dit was de laeste slag niet welke *Havana* jammerlijk treste. Geduurende d'oorlog tusschen kaisar *Carel de vijfde* en de Fransche koning *Henrik de tweede*, liep een schip met negentig soldaeten uit *Diepe* na *Cuba*. Dit volk maekt sich meester van *sant Jago*, en sleept een groote buit weg. Aldus verrijkt rukt binnen *Havana* by donker; doch bevind sich in hoop bedroogen: alsoo d' huisen overal leedig vond; want de Spaensche driemael door over-val verarmt, hielden haer goederen op d'hof-steden, wijd en zijd landwaerd verspreyt. Terwijl *de Fransche* alle huisen en hoeken doorsnuffelden, quamen twee *Spanjaerden:* onder schijn, om beding te maeken wegens brand-schatting; doch waerlijk ten einde 't getal der vyanden af-

Havana ingenomen verscheiden mael.

Vreemd gevecht tusschen Fransche en Spaensche.

keeken. *De Franſchen* vorderden ſes duiſend dukaeten. De twee *Spaenſche* betuigden; dat al haer goederen ſoo veel geld niet uit-maekten. Deſe, tot de gevluchte gekeert, bragten bericht, wegens der vyanden getal en eiſch. Hier over vielen wederzijds verſcheide zin-twiſtingen. Sommige oordeelden geraedſaemſt aen een dwingende noodſaekelijkheid toe te geven: en, indien niet konden afdingen, de gevorderde brand-ſchatting te betaelen. De meeſte verſtonden de zaek anders: 't getal *der Franſchen* was te klein, en het ge-eiſchte goud te groot, dan om het geld te geven, en de vyanden niet onder d'oogen te trekken. Men trekt dan met honderd en vijftig man. Omtrend de darde nacht-waek ging de ſtrijd aen. Met d'eerſte torn wierden vier *Franſchen* ter neder-geſchooten. Op 't loſſen der vuur-roers geraekten alle in wapenen: en *de Spaenſche*, na kleine tegenweer, aen 't loopen. De overwinnaers, getergt door de trouwlooſe toeleg *der Spanjaerden*, ſtaecken *Havana* in brand. Juiſt was toen-maels aldaer veel pek en teer. De poorten, venſters, ſolderingen en daeken, allenthalven met ſulk vlam-voedſel beſmeert, ſlikkerden binnen weinig uuren liever-lee. De kerken wierden nu ook aen 't hout-werk beſtreeken ten ſelven einde: wanneer *een Spanjaerd* vrymoedig verſocht: dat de tempels, ten gods-dienſt geſchikt, ongeſchent mogten blijven. De ſmeeker kreeg ten antwoord: *Menſchen, die geen geloof hielden, hadden geen kerken van nooden, in welk haer ſoude geleert worden geloof te houden. De Franſche* niet verzaedigt met branden, wierpen ook de muuren ten grond af. Van 't ſlot bleef naeuwelijx een ſteen op den ander. Voorts is alhier berucht de reede *Manſenille*, beſchut door een voor-leggend' eiland: alwaer, op 't jaer ſeſtien honderd en ſes, de Zeeuſche zee-voogd *Hauteyn* ſlaegs geraekte met ſeven Spaenſche galjoenen. d'Onder-ammirael *Abraham du Verne* klampte den Spaenſchen ammirael aen boord; doch wierd ſoo doornaegelt: dat, om niet ſonder wraek te zinken en 't vuur in 't bus-poeder ſtak, ſulx van beide de zeilen ſlechts een man 't leven af-bragt. d'Haven *Xagua* kent naeuwelijx haers gelijk. De mond heeft de ruimte van een boog-ſcheut: binnen ſtrekt ſich uit tot tien mijlen: drie eilanden verſchaffen een veilige berging, als ook de bergen, die in 't ronde lanx ſtrand op rijſen. Voorts is d'inwijk *Matanca* niet alleen bekent door de ronde berg *el an de Matancas* haer verheffende van een laege grond; maer byſonder wegens de verrichtingh des zeevoogds *Pieter Pieterſoon Hein*. Deſe, by de Weſt-Indiſche Maetſchappy afgevaerdigt, om voor *Havana* op ſilver-vloot met een en dartig ſchepen te kruiſen, verviel van *Havana* door een ſterke ſtroom voor *Matanca*. Alhier hield hy by de wal af en aen: wanneer tien Spaenſche zeilen hem in de mond liepen: een alleenlijk ontſnapte. Tegen den middag wierden negen andere ſchepen ontdekt, die tot d'inwijk *Matanca* lanx de wal binnen geraekten, en aldaer aen de grond joegen. *Pieter Hein* volgde met het krieken des daegs: verovert, na kleine tegenſtand, de vloot, geſchat op meer als honderd en vijftien tonnen gouds, behalven de muskus, ambergrys, bezoar, de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs. Eindelijk verdient het geen gemeine verwondering, dat dit magtig eiland *Cuba*, eertijds in ſoo veel volk-rijke rijken verdeelt, tegenwoordig byna onbewoond leid; want (volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die de Zeeuwſche zeevoogd *Henrik Jacobſzoon Lucifer* voor *Havana* achterhaelden, woonden in 't jaer ſeſtien honderd ſeven en twintig niet meer als ſeſtig duiſent zielen op *Cuba*. Maer die na ſiet't geen de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* nagelaeten heeft, (ſijn boek is gedrukt in de Spaenſche tael binnen *Sevilien*, en namaels tot *Antwerpen* overgeſet in 't Franſch met goedkeuren der Spaenſche koningen) ſal de oorſaek licht vinden: waerom *Cuba*, nevens andere Indiſche geweſten, ſo woeſt leid. Ik ſal ſlechts een ſtaeltjen uitpikken. *Las Caſas* dan verhaelt: hoe een *Cacique Ha-*

Havana verbrand.

Manſenille een berucht te reede.

Haven Xagua.

Matanca.

Cuba hoe ontvolkt is.

By Sebaſtiaen Trugillo 1552. en Frans Raphaling 1579.

Hathuey voor *de Spanjaerden*, aen sijn land genaedert op 't jaer vijftien honderd en elf, van *Hispaniola* vluchte na *Cuba:* alwaer zedert in Spaensche handen verviel. 't Vonnis, over hem gevelt, behelsde een levendig-verbranding by groen hout. Terwijl aen de staek gebonden wierd, hield hem een Franciscaener monnik voor de geheimenissen des Roomschen geloofs, van welk nooit gehoort had: en te gelijk, hoe ten hemel soude vaeren, indien hy in sulk geloof stierf, of andersints hellen waert. *Hathuey* vraegde *den Franciscaener:* of ook *Spanjaerden* in d'hemel waeren. Kreeg ten antwoord, de goede *Spanjaerden* woonden aldaer. Neen, hervatte *Hathuey:* ik wil liever onder de duivelen verkeeren in d'helle, dan onder een Spaensche landaerd, welker wreedheid soo verre uitspat, dat niemand nergens soo ellendig kan zijn, als daer *Spanjaerden* zijn.

Wonderlijk antwoord van Hathuey.

Sevende Hoofd-stuk.

't EILAND HISPANIOLA.

Beschrijving van Hispaniola.

Hispaniola, eertijds by d'inwoonders genaemt *Haity* en *Quisqueia*, is op 't jaer vijftien honderd twee en negentig ontdekt door *Christoffel Colonus:* gelijkt na een castanje-blad, en maekt in d'ommegang uit drie honderd en vijftig mijl. De lucht brand voor den middag: doch word zedert bekoelt door de zee-wind. De vruchtbaere grond behoeft voor geen landschap te wijken. Paerden, koeyen en stieren uit *Spanje* herwaerds overgevoert, zijn diervoegen vermeenigvuldigt, dat geen eigenaers hebben. Haer vleesch, hoewel seer smaekelijk, blijft voor de honden leggen. d'Huiden, in welke de voornaemste handel bestaet, draegenze alleenlijk t'huiswaerd. Varkens plagten overvloediger door de beemden te weyden. d'Honden, weelig voortgeset, hebben een groot getal vernielt. Onder 't vreemd gediert welk alhier te vinden is, munten uit de wormtjes *Cuyero:* dese hebben de groote van een vingers-lid, vier vleugelen, twee groote onder welke soo veel mindere schuilen: bysonder wanneer vliegen, gevenzesulk een glans, dat by duistere nacht een kamer met dag-licht verlichten. Niet min verwonderens waerdig is de gestalte van de visch *Manati:* welke niet ongelijk een ledere wijnsak, een ossen-kop, kleine oogen, een graeuwe hairige huid, twee geklaeuwde pooten onder den kop, soo veel gaeten in plaets van ooren en twee steenen als kaets-ballen in d'herzenen heeft: van 't midden af loopt smal na de staert toe: doorgaens haelt hy vijftien voeten lengte: de dikte maekt weinig minder uit. 't Wijfjen heeft uyers, waer aen de jongen zuigen. Versch gedood smaekt gelijk kalfs-vleesch. *De Manati* onthoud sich meest in zee: hoewel ook binnen de rievieren swemt, op 't land komt, en graseet. *De cacique Caramatexi* voede een in 't meir *Guaynabo*, welke soo tam was, dat by de naem *Maton* geroepen te voorschijn quam: binnen 's huis maeltijd hield: en verzaedigt na 't meir keerde, mannen en jongens hem met gesang, waer aen vermaek schepte, derwaerds geleidende. Somtijds voer hy tien kinderen van d'een oever tot d'andere op sijn rugge. Als *een Spanjaerd* met een piek na hem had gestecken, quam zedert nooit voor den dag, soo haest een gekleed mensch vernam. Ses en twintig jaer duurde de gemeinsaeme ommegang *der Manati;* doch by toeval de stroom *Hayboaic* in 't voornoemde meir overstorte, keerde de visch zeewaerd. Behalven dit wanschaepen water-gedrocht, vallen hier ook de visjens *Abacatuaia*, met een kleine gefronste mond, swarte oogen beslooten in een silverachtige kring, vijf swarte vinnen, twee lange onder den buik, een op de rugge, en wederzijds der kop: de staert is gesplitst: heeft een dunne en blinkende huid, smaekelijk vleesch, en de groote van een schol; doch dikker en rondachtig. Als *de Spanjaerden* sich eerst op *Hispaniola*

Wormtjens Cuyero:

visch Manati, seer merkwaerdig:

visjen Abacatuaia.

nederſloegen, wierdenze ſeer geplaegt van ſpringende wormtjens *nigua*, die tuſſchen vel en vleeſch diervoegen inboorden, dat meenig armen en beenen verloor. Eindelijk vondmen een heel middel tegen dit quaed: namentlijk 't ſchroeyen met heete yſerkens. *Hiſpaniola* was eertijds verdeelt in verſcheide landſchappen. Recht over 't eiland *Porto Rico* leid 't bergachtig geweſt *Hyguey*. 't Gebergt boven plat heeft tuſſchen puntige ſtenen een veelverge aerde, die ſeer weelig alderley vruchten, byſonder de wortelen *caſabi* en meloenen voortbrengt. Aen *Hyguey* paelt *Ycayagua*: ten noorden leid *Samana*: zuidelijk *Yaquimo*, alwaer veel Braſilien-hout valt: en tuſſchen de ſtad *Domingo* en *Yaquimo* 't geweſt *Baoruco*, beſlaende met 't gebergte, een ſtreek lang ſeſtig, breed twintig en meer mijlen, ſonder water en voedſel voor vee of menſch. Volgt vorders de landſtreek *Xaragua*, gelegen aen den grooten inham, welke *Hiſpaniola* tweeſints verdeelt; want d'eene zijde ſtrekt ſich uit na d'uithoek *ſant Nicolaes*, d'andere na 't hoofd *Tiburon*. Dit geweſt brengt overvloedig kotoen voort. Eindelijk zijn alhier berucht geweeſt de landſchappen *Guahaba*, *Haniguagya*, *Cahay*, *Cibao* vol goud-rijke mijnen, *la Vega Real*, *Maguana*, tuſſchen de twee grote rievieren *Neyba* en *Yaqui*, 't harde land *Ciguayos* en de laege kuſt *Darien*, alwaer *Chriſtoffel Colonus* de ſtad *Navidad* bouwde, welken namaels verliet. De gember uit *Ooſt-Indiën* herwaerds over-gebragt, waſcht ſeer overvloedig: ſulx jaer voor jaer meer als twee en twintig duiſend quintaelen na *Spanjen* af-gevoert werden. Niet min gelukkigh groeyt 't zuiker-ried en maiz. *Peter Martyr* raeds-heer van Kaiſar *Carel de vijfde* verhaelt: hoe by ſijn tijd *Hiſpaniola*, behalven ſilver, koper en yſer, jaerlijx uit-leverde meer als vijf honderd duiſend dukaeten goud. Over-lang evenwel is niet verricht omtrend dit koſtelijk bergwerk, ter oorſack aldaer geen volk

wormtjens nigua.

Landſchappen op Hiſpaniola.

gember.

Decas 3. l. 8.

goud.

is

is om te werken. Ja ten zy binnen *Domingo* d'hooge koninglijke vuurschaer gespannen wierd, 't eiland was lang verlaeten, onaengesien de buiten gemeine vruchtbaerheid. Alsoo *de Spanjaerden* diervoegen alhier huis-hielden, dat van sestig duisend inwoonders, zedert 't jaer vijftien honderd acht tot veertien, geen veertien duisend te lijve waeren gebleven, volgens 't getuigenis van den bisschop *de Las Casas*. Ja de voornoemde *Martyr* verhaelt, dat de mannen afgeslooft in de berg-werkmijnen haer self uit wanhoop om 't leven bragten: en de swangere vrouwen de vrucht met dranken afdreeven; om geen slaeven of slaevinnen te baeren voor de Spaensche vreemdelingen. Hy doed hier by; hoe van twaelf-mael honderd duizend zielen binnen kleinen tijd een klein getal te vinden was. De landschappen hadden eertijds ieder haer *cacique*, welker pracht enkelijk hier in bestond; dat dansende ten gods-dienst ging, met een gordel vol bellen om den middel, een peerl-snoer om d'armen, een dekssel voor de schaemelheid, en een pluim op 't hoofd. Een trommel-slaeger hield hem gesel-schap. De vordere stoet bestond uit weinig gewaepende. Voorts heeft *Hispaniola* seer schoone stroomen. De voornaemste zijn *Hayna*, *Nizao*, lanx welkers oever 't eerste zuiker-ried geplant is, *Neyba* een geweldige vloed, *Yaquimo*, *Yaqui*, welke *Colonus* noemde *rio de Oro*, ter oorsaek de grond als goud glinsterde. Eindelijk zijn ook bekend de rievieren *Nicaragua*, in wiens zanden goud wentelt, *Nigua* ontleenende haer benaeming van de voor-noemde springende wormtjens, de snelle vloed *Juna*, weder-zijds aen d'oevers met bouwhuisen beset, *Iaquin*, voorsien van zout-pannen. De stroomen *Itabo*, *Ocoa*, *Cepi*, *Bia*, *Cazui*, *Sanate*, *de Plata* en *Chiabon* hebben sommige een, andere meer zuiker-moolens. Doch de voornaemste rievier is *Oza-*

Pracht der caciquen.

Rivieren van Hispaniola.

Ozama, breed en diep: sulx de swaerste schepen dicht aen de walle gekort leggen, om te losſen en laeden: zy

Beschrijving der stad Domingo:

bespoelt *sant Domingo*. Dese stad, hoofd-plaets van alle d'eilanden rondom her, is gebouwt door *Bartholomæus Colonus*, en op 't jaer veertien honderd vier en negentig bevolkt. Zy stond nu acht jaer: als een schrikkelijke storm alles over hoop smeet. *Nicolaes Olanda* verplaetste de stad op de westelijke oever van *Ozama*: ter oorsaek *de Spanjaerden*, meest ten westen wijd en zijd neder-geslaegen, niet benoodsaekt souden zijn, om over te schepen: onaengesien anderstints d'eerste plaets veel bequamer lag: als welke niet alleen voorsien was van een fontein vol soet water; maer ook geensints gequelt met d'ongesonde dampen die d'op-gaende sonne dagelijx na 't verplaetste *Domingo* jaegt: welk, by rouw weder, dikwils om versch water verleegen is, alsoo niet dan gevaerlijk tot de geseide fontein kan worden over-gevaeren. Doch *Olanda* meinde sulk ongemak voor te komen, mits graevende de nabuurige stroom *Hayna* in *d'Ozama*. De toeleg is blijven steeken: anderstints soude *Domingo* diervoegen zijn gelegen, dat voor geen plaets ter weereld behoefde toe te geven. Want zy leid op een vlakke grond, aen de zuid-zijde bespoelt van de zee; ten oosten vloeyt de rievier: in 't noorden en westen breiden sich lustige beemden wijd en zijd uit. De stad, byna vierkantig gebouwt, is verdeelt in lange en rechte straeten vol schoone huisen, na de Spaensche wijse. Middenweegs pronkt een vierkantige markt met een heerlijke hoofd-kerk. 't Kerk-hof, beslooten binnen een hooge muur, soude by tijd van nood verstrekken voor een verweerplaets. d'Opper-gesach-hebbers over d'inkomsten des Spaenschen koninx, bewoonen alhier prachtige paleisen. Voorts hebben *de Dominicaenen*, *Franciscaenen* en *de la Mercede* kostelijke kloosters, behalven twee andere voor de nonnen. De Latijnsche school en 't gast-huis genieten rijke inkomsten. d'Archbisschop tot *Domingo* heeft gesach over de bisdommen van *Conception*, *la Vega*, *Cuba*, *Venezuela*, *Porto Rico* en d'abdye op *Jamaica*. Vorders leid de stad binnen een steene muur: en, tot meer verzeekering, gesterkt met een slot, welk twee bolwerken in de stroom *Ozama* uit-steekt: na binnen leggen inschelijx twee halve maenen: op d'uitersste oever staet een ronde toorn nevens 't zuider-bolwerk. Eer de nieuw ontdekte landen veel volk t'ellekens uit *Domingo* lichteden, en de zilver-vlooten *Havana* aen-deeden, viel hier groote handel in huiden, talk, zuiker, cassia, paerden en varkens. Op 't jaer vijftien honderd ses en tachentig lande *Drack* met twaelf honderd *Engelsche*: nam de stad stormender hand in: hield hier een volle maend huis: en liet een gedeelte, welk gebrandschat wierd, ongeschend staen. Eindelijk leggen ook op *Hispaniola* de steden *Salvaleon*, *Zeybo*, *Cotuy* eertijds bewoond by goud-mijnders, *Azua*, (rondom staen veel zuiker-moolens) *Taguana*, wegens haer goede haven ook genaemt *Maria del Puerto*, door d'Engelsche hopman *Christoffel Newport* verbrand, *Conception* vermaerd wegens een hoofd-kerk en *Minderbroeders* klooster, *sant Jago* een seer vermaekelijke plaets, *Puerto de Plata* aen de voet van een gebergt, wiens hooge top onder sneeuw schuilt, lanx een haven, sweemende na een hoef-yser. *Monte Christo* beslaet de noorderlijkste kust, bespoelt van de stroom *Yaqui*, wiens oever veel zout pannen heeft. Alle dese steden zijn seer vervallen en schaersch bewoont: alsoo *de Spanjaerden* meest na andere landschappen vertrokken, gelokt door nieuwelinx ontdekte goud- en silver-mijnen: en d'eerste ingezeetenen jammerlijk om hals geraekten. De bisschop *de las Casas* sichtbaere getuige verhaelt: hoe de koning *Guaccanarillo* 't goed van 't gebleeven schip, over welk *Christoffel Colonus* gesach had, gedienstig bergde, en *den Spanjaerden* beleefd ontfing.

wordt ingenomen.

Steden op Hispaniola.

Doch

URBS DOMIN

DOMINO IN HISPANIOLA

Doch dese eischten goud, welk haer by zekere maet toe-gemeeten wierd. 't Begon echter eindelijk te ontbreeken: weshalven d'inwoonders haer gewoonelijke maet tot d'helft verminderden: dewijl soo veel niet konden by-een-raepen uit de mijnen of stroomen. De koning geen afslag konnende verwerven, vlucht na 't landschap *Ciguayos*, welkers *Cacique* sijn leen-man was. *De Spanjaerden* dieswegen gebelgt branden alles voor de voet af, en verschoonden jong noch oud. *Guaccanarillo*, in swaere ketenen gekluistert, is gevangen na *Madrit* gevoert. Doch bleef met 't schip, niet sonder voorige hartzeer wegens sijn gemaelinne, geschonden door een Spaensche hopman. Immers soo ellendig geraekte de land-voogdesse *Anacaona* om hals: want beschouwende haer drie honderd raeds-heeren binnen een groot huis, by de Spaensche rondom aengestooken, branden: en d'onderdaenen door d'honden verscheurt, of aen stukken gekapt, verhing uit wanhoop haer self. Op gelijke wijse sneuvelde *Higuanama* koninginne over *Higuey*. Voorts wierden wijven en kinderen, die te lijf bleven, gespaert tot de land-bouw. De mannen stierven van ongemak in de goud-mijnen: en die hard-vochtiger den bloedigen arbeid onder d'aerde uitstonden, mogten nooit tot haer vrouwen genaeken: waer op een noodwendige ontvolking ontstond. 't Scheen enkelijk toe-geleid om d'inwoonders van *Hispaniola* uit te roeyen: hoewel *de Spaensche* van haer slaefachtigen dienst groot voordeel trokken. 't Goud plagt hier overvloedig gevonden te worden; want 't lag tusschen de scheuren der rotzen, welkers aderen de mijneerders dieper en dieper na-vorschten, niet sonder gevaerlijke moete. d'Eerste bevolkers zijn herkomstig, volgens 't gemein gevoelen, uit *Matinino* een hoog bergachtig eiland door inlandsche twist verdreeven; gelijk eertijds *de Tyries* met *Dido* na *Lybien*, en *de Bataviers* uit *Hessen* na 't gewest tusschen de *Rhyn* en *Wael*, by *Geldersche* en *Hollanders* tegenwoordig bewoont. Doch *de Matininoënsers* sloegen haer neder op *Cahonao* aen de stroom *Bahaboni*. 't Eerste huis noemdenze *Camoteia*, namaels in een tempel verandert, aen welke haer voornaemste godsdienst, en rijke schenkaedjen toepasten. Even als d'oude, die *Tyrma* op een hooge rotze van *Groot Canarien* voor bysonder heilig hielden: sulx vele van boven nedersprongen, door de priesters wijs-gemaekt, dat de zielen der afspringenden verhuisden na gelukzalige woonplaetsen. *Hispaniola* kreeg de benaeming *Haity*, soo veel als *woest*: ter oorsaek op sommige plaetsen met verheevene toppen hemelwaerd rijst, en elders onder dichte bosschaedjen duikt. Te vooren wierd het geheeten *Quisqueia*, beteikenende *onmeetelijk groot*: dewijl haer eiland hielden voor de gantsche weereld, waer buiten de sonne niet scheen. 't Volk eenvoudig heeft geen kennis aen letteren. De kinderen leeren van buiten de aeloude herkomst van *Hispaniola*, en de oorloghs-daeden der voor-ouderen. Beide vervatenze in liedjens, *areitos* genaemt, welke op trompetten en trommen, aerdig danzende, zingen. Boven andere oefenen haer de edelen met *d'areitos* en danzeryen. Het verdient onse verwondering, 't geen de raeds-heer *Frans Frank* verhaelt: hoe hy namentlijk in sijn kintsheid, lang voor d'aenkomst van d'Hartoog *Alba*, hoorde singen een liedeken bestraffende de Nederlandsche brood-dronkenschap, welker slot-vaersen t'ellekens aldus luiden: *Ons patroon van* Alven, *Salu met sijner zalven Bestrijken also wel.* Immers so gedenkwaerdig zijn de vereeuwde *areitos* lang te vooren eer de Spaensche aen *Hispaniola* landen op een droevige wijse, niet sonder zuchten, gesongen. d'Inhoud luide: dat *maguacochios*, *beduidende gekleeden menschen, op Hispaniola, souden uit-stappen, die met scherp geweer de koppen en armen af kappen, onder welkers ondraegelijke jok de nakomelingen, buiten hoop van verlossing moesten bukken.* Wat wegens dusdanige voorsegging te houden zy, willen wy

Guaccanarillo, sijn ketenen.

haer benaeming.

Sande Nederlandsche Hist. 1. Boek.

Goud in Hispaniola.

Van waer d'eerste inwoonders:

Vreemde voor segging.

alhier niet naeuw-keurig onderſoeken. Immers kan het door de duivelen, met welke de Prieſters gemeinſaem omgaen, bekend gemaekt zijn: te meer nadien deſe geeſten den toeleg van verſcheide volkeren wiſten, om nieuwe landen te ontdekken.

Beelden Zemes. Haer beelden *Zemes*, binnen met kotoen gevult, zijn den bullebakken niet ongelijk. De kleinſte bindenze met touwetjens aen 't voorhoofd, als ten ſtrijd trekken. Ieder landvoogd heeft

Haer God. een byſonderen *Zemes*, dien hy eert: van welken verwacht regen, zonneſchijn en overwinning tegen de vyant: houd hem voor een boode aen 't eeuwig en oneindig wezen, by haer genaemt *Jocauna Guamaonocon*: ſijn moeder paſſenze vijf naemen toe, *Attabeira Mamona Guacarapita Liella Guimazoa*. Wegens de ſchepping des

Gevoelen van de ſchepping des menſch. menſch luiden de beuzelingen aldus. 't Landſchap *Caunana* rijſt met een gebergt, uit welkers kleinder en grooter hol grooter en kleinder menſchen te voorſchijn quamen. 't Groote hol *Cazibaxagua* en 't kleine *Amaiauna* wierden nacht voor nacht toegeſlooten, ten einde niemand uitſnapte, door den ſchild-wacht *Machochael*. Maer deſe, uit nieuwſgierigheid van 't gebergte *Cauta* landwaerd in afgeweeken, is by de zonne ontdekt: wiens glanz alſoo niet konde verdraegen, bleef verandert in een rotſteen. Diergelijk ongeval treſte andere: als de welke in 't donker ſich wegpakten om te viſſchen, terwijl na den dageraed tot haer hol keerden, de gedaente kregen van okker-nooten-boomen. Alleenlijk wierd een der viſſchers, afgeſchikt door d'opper-geſag-hebber *Vaguoniona*, een nachtegael: waerom ook niet zingt, ſoo lang de zonne ſchijnt. 't Geſang beduit een verſoek om hulp aen *Vaguoniona*. Deſe door ſulk een klagt geprikkelt, laet 't man-volk binnen 't hol: leid de vrouwen en zoogende kinderen na buiten. De vrouwen ſcheept hy over na *Matinino*: de zuigelingen verhongert ſchreeuwden *toa, toa*; weshalven gebelgt, verandert alle in vorſchen. Ondertuſſchen ſaten de mannen in 't hol ſonder vrouwen. *Vaguoniona* vond een ſchoone vrouw in d'afgrond der zee, van welke ontfong marmore ſteentjens en kopere plaeten, in groote achting by de koningen. Middelerwijl liepen de wyvelooſe mannen uit haer hol, om ſich te baeden: wanneer ter middernacht beeſten vernaemen, kruipende met groote ſwermen lanx de takken van okker-nooten-boomen. Deſe beeſten vertoonden ſchoone jongvrouwen. Weshalven ieder man derwaerds repte, om een uit den hoop te grijpen; maer gegreepen wrongen gelijk paelingen tuſſchen de vingers door. Men ſoekt, volgens raed der oudſte, melaetſche en ſchurfde, ten einde de ſchijnbaere vrouwen uit de zoore handen niet ontſlipten. Deſe *Caracaracoles* (ſoo noemenze die rappige mannen) konden niet meer als vijf vrouwen uit de gantſche meenigte vaſt-houden. Met de vaſt-gehoude wilde ieder vleeſchelijke gemeinſchap hebben: ieder ſcheurde en rukte; doch eindelijk is bevonden, dat de gemeinde vrouwen ſonder baerlid waeren. Waerom te raede wierden, de beenen vaſt te houden, en den dienſt van een ſpecht te gebruiken: die pikkende een opening maekte voor de ſchaemelheid. Zedert zijn de wijven bevrucht, en hebben te mets meer en meer inwoonders verſchaft op *Hiſpaniola*. Miſſelijker verhael doen de Prieſters wegens oorſprong der zee. 't Verdichtſel luid aldus. *Jaia* een magtig man begroef 't lijk van ſijn zoon binnen een kowoerde. Na weinig maenden, geprikkelt door liefde tot d'afgeſturvene, opent hy de kowoerde: uit welke aenſtonds meenigte van walviſſchen te voorſchijn quamen. Ondertuſſchen bleef een viſch-rijke zee binnen de kowoerde beſlooten. Dit wonder, allenthalven ruchtbaer, maekte onder andere vier broeders eener dragt, welker moeder 't baeren beſtierf, gaende om de kowoerde in haer magt te krijgen. De toeleg gelukte. Doch verſchrikt door *Jaiaes* overkomſt, (die dikmael de beenderen van ſijn zoon beſichtigde) vlieden, en werpen de kowoerde weg. Door den val geborſten,

Caracaracoles.

Oorſprong der zee.

ſten, vloeyde de zee aen alle kanten uit, en bedekte diervoegen de vlakten: dat de bergen alleen de toppen boven water ſtaeken. De vier gebroeders van *Jara* verſchrikt, doolden over woeſte wilderniſſen: ſulx van honger eindelijk vergaen ſouden zijn, indien niet een bakkers huis aentroffen. De voorſte binnengeſtapt eiſchte *cazabi*; maer de bakker, weigerende brood, beſpoog hem: ſpeekſel veroorſaekte een doodelijke water-zucht. De broeders vinden geraedzaem opening te maeken met een ſcherpe ſteen, om 't water af te tappen. De wonde ſette ſich tot ſweeren. d'Etter bragt ten laetſten een vrouwe voort, by welke alle vier zoonen en dochteren teelden. Voorts houdenze in groote achting 't hol *Jouana boina*, met duiſenderhande ſchilderyen verciert. Aen d'ingang weder-zijds ſtaet *een Zemes Binthaitelles* en een andere *Marohus*. Herwaerds vloeyenze van aller wegen ten gods-dienſt: ter oorſaek de zon en maen uit dit hol quamen, om de weereld te verlichten. Vreemd is inſchelijx haer gevoelen wegens d'afgeſturvenen. Deſe ſwerven des nachts door boſſchen en beemden: eten een vrucht *guannaba*: kruipen by 't vrouw-volk in mannen-ſchijn te bedde: en veinſen ſich als of vleeſchelijk wilden vermengen; doch, als 't tot het werk ſelf komt, verdwijnenze: byſonder ſoo de wijven na de naevel der dooden taſt; want de ſelve konnen alle menſchelijke leden aen-nemen behalven den naevel. Een reiſiger, indien voor een verſchijnende afgeſturvene ſchrikt, krijgt groot ongemak; doch ſtout toe-tredende pakt ſich 't ſpook weg. Duſdaenige beuſelingen zijn vervat in liedjens, welke de prieſters *Boiti*, op een hol hout kloppende, ſingen. *De Boitii* geven voor: hoe met *de Zemes* gemeinſaeme zamen-ſpraek houden, tot ontdekking van toekomſtige voor-vallen. Wonderlijk ſpringenze om met een aenzienelijke kranke. Zy kaeuwen eerſt een kruid *cohobba* verwekkende dronkenſchap. Dronken zijnde ſchuim-bekken yſelijk. Loopen alſoo met een ſteen en ſtuk vleeſch in den mond na den zieken: drijven alle huis-genooten buiten de deur, behalven een of twee, welker tegenwoordigheid de kranke toe ſtaet. Vier mael gaet *de Boitius* om 't ziek-bedde, niet ſonder vuile gebaerten de lippen en neuſgaten nijpende: blaeſt op 't voor-hoofd, in den hals en ſlaep des hoofd van de bed-legerige, en zuigt hem aen verſcheide ledemaeten: voorwendende, dat de ziekte uit d'aderen trekt. Voorts vrijſt hy de ſchouders, dyen en beenderen, en bind d'handen aen de voeten van den kranken vaſt. Vliegt thans na d'open deur: ſchreeuwt, hoe de kranke binnen weinig tijd ter vooriger gezondheid herſtelt ſal worden. En met uitgeſpreide armen na den zieken gekeert, haelt een ſtuk vleeſch uit de mond, en geeft het van achter hem te eten: ſeggende: *gy zult gezond uit-gaen, dewijl ik uwe ziekte heb weg-genoomen.* Maer indien hy 't quaed ongenceelijk oordeelt, maekt hy den zieken wijs: dat *Zemes* vertoornt is, ter oorſaek voor de ſelve geen huis getimmert heeft, of hoeve toe-gewijd, of niet eerbiedig genoeg gedient. Soo de ziele verſcheid van 't lichaem, word 't lijk beſwooren met ſchrikkelijke toovery, om bericht te geven: of het geſturven is ter oorzaek volgens Gods ſchikking was uit-geleeft: dan of 't by ſchult *der Boitius* toequam: het zy niet genoeg ſich heiligde door vaſten, toen tot den bed-legerigen toe trad: het zy geen bequaem genees-middel in 't werk ſtelde. Indien door de duivel, ſprekende uit de mond des afgeſturvene, beſcheid krijgen, dat *de Boitius* ſijn plicht heeft vergeeten, wreeken de naeſte vrienden 't miſdrijf. Anderſints ſtaen deſe paepen in hooge achting. De vrouwen winden de ſteentjens, welke onder de tong van een *Boitius* lagen, gods-dienſtelijk in een doekjen: en meinen alſoo lichter te baeren. *De Caciquen*, begeerig na toe-komſtige uitſlag van oorlog of aenſtaende gewaſch, ſtappen binnen een kapelle

't Hol Jouanaboina.

Afgeſturvene, beedaenig.

met de dooden.

Boitii Prieſters.

Vreemd bedrijf met kranken:

Wonderbaerlijk onderſoek na toekomſtige voorvallen.

aen *Zemes* toe-gewijd : ſnuiven 't dronkenſchap verwekkende kruid *cohobba* by de neuſgaeten in : ſchreeuwen, hoe 't huis ten grond toe word afgebrooken, en de menſchen op 't hoofd wandelen. Als de kracht der *cohobba* begint te vergaen, komen de dullende *Caciquen* een weinig tot haer ſelven : buigen 't hoofd, en leggen d'elleboogen op de knyen. In ſulk een gedaente blijvenze een wijl tijds verbaeſt ſitten. Eindelijk wenden d'oogen hemelwaerd, niet anders of uit een diepen ſlaep ſchooten. Thans mompelenze eenige woorden binnens monds. De nevens-ſtaende hoovelingen ondertuſſchen (want de gemeine man mag deſen handel niet bywoonen) bedanken haer luids-keels, datze believen weder te keeren van zamen-ſpraek met *de Zemes*. Maer eindelijk beginnen *de Caciquen* opening te doen, wegens 't geen geopenbaert is : namentlijk, hoe *de Zemes* hem bekend gemaekt heeft geluk of ongeluk in d'oorlog, vruchtbaere of onvruchtbaere tijd, geſonde of ongeſonde dagen. Merkwaerdig zijn de dienſtplegingen, welke waergenoomen worden omtrend de geboorte van kinderen *der Caciquen*. De nabuurige land-voogdeſſen beſoeken den kraem-vrouw : ieder geeft 't kind een verſcheiden naem. Waer uit ontſtaet, dat meenigwerf iemand veertig naemen heeft : en ſich belgt, indien een uit alle vergeeten word, wanneer iets laet af-kundigen. Wonderlijk gaet d'erfenis der heerlijkyen toe ; want niet haer eigen oudſte zoon ; maer d'oudſte der oudſte ſuſter, by aflijvigheid der oom, 't rijk aenvaert. Indien de ſuſters geen mannelijk oir hebben, zijn broeders zoonen ſtaetvolgers : en by mangel deſer erven de kinderen van haer ouders. Anderſints vervalt d'opperhoofdigheid aen de magtigſte, by aldien *de Cacique* ſonder neven of zoonen ſterft. En deſe trouwt ſo veel gemaelinnnen als hem goed-dunkt. Die hy aldermeeſt bemint, word met d'overleeden man levendig begraeven, in haer koſtelijkſte cieraedje. Nevens de lijken ſtaet een kop vol water en 't brood *cazaby*. De tael op *Hiſpaniola* verſcheeld onderling. In 't Landſchap *Caizimu* valt een andere uitſpraek, als in *Bainoa*. *Caizimu* verdient een naeuwkeurige beſichtiging wegens de rotſteen aldaer, gelegen lanx de voet van een hoog gebergte. Onder de rotſteen leid een vreeſelijke hol, en na 't hol een ingang niet ongelijk een groote tempel-deur. Hier vallen verſcheide ſwaere ſtroomen te zamen, met ſulk een ſchuimende neevel en over-maetig geruiſch : dat geſicht en gehoor quijt geraeken, die den waterval naderen. Doch, belangende de tael des landſchaps *Bainoa*, levert *Peter Martyr* een ſtreſtjen. De huisvrouw, ſeid hy, *der Cacique* alhier bad in een kapelle, by *de Spanjaerden* geſticht. Haer man verſocht vleeſchelijke vermenging : zy weigert : ſeggende, *teitoca, teitoca*, ſoo veel als, *zijt te vreden, zijt te vreden* : *techeta cynato guamechyna*, dat is, *God ſoude ſich ten hoogſten vertoornen*. Waer op *de Cacique* antwoorde : *Guaibba, cynato machabuca guamechyna ? Wat vraeg ik daer na, of God verſtoort word ?* Eindelijk leid *Hiſpaniola* omringt met verſcheide eilandekens. Ten ooſten vertoont haer *Saona* vol geboomt en beeſten, op een laege grond weidende. Eertijds verſchafte het overvloedig *cazabi* voor de ſtad *Domingo* ; doch zedert *de Spanjaerden* alle d'inwoonders vermoorden, op 't jaer vijftien honderd en twee, is het nooit wederom bewoont. Voorts leggen hier 't trotzige *ſant Catalina*, *Abaque*, *Nauaza*, *Guanabo*, *Tortuga* vol verkens, en *Beata*, berucht door uitſteekend pokhout en een ſnelle ſtroom, die de ſchepen menigwerf maenden lang ophoud.

Vreemde dienſt omtrend de geboorte der kinderen.

Wondere erfenis.

Lijk ſtaetje.

Onderſcheid der tael.

Merkwaerdige roeza in Caizimu.

Tael van Hiſpaniola.

eilandekens rondom.

Saona uitgemoort.

Acht-

Achtſte Hooſt-ſtuk:

JAMAICA.

IAmaica, ten noorden van *Cuba*, weſtelijk van *Jucatan*, en na 't ooſten van *Hiſpaniola* afgelegen, maekt honderd en vijftig mijl uit in den omgang. Door *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, wierd zedert, onder 't beleid van des ſelfs zoon *Diego*, by *Joan de Squibel* bemagtigt. De biſſchop *de las Caſas* beſchrijft, hoe ſulx toeging: namentlijk, dat binnen weinig tijd vijf duiſend inwoonders tot min als twee honderd quamen: alle aen een yſelijk einde geraekt; want ſommige zijn levendig gebrand of gebraeden, andere door Spaenſche honden verſcheurt. Het waeren anderſints menſchen, volgens *Hugo Linſchooten*, van ſcherpſinnig vernuft, gaeuw in handwerken en kloek ten oorlog, boven alle landaerd om her. 't Eiland rijſt verdraegſaem van de ſtranden rondom na 't midden tot een hooge berg. De vruchtbaerheid ſtelt *Peter Martyr*, eerſte abt op *Jamaica*, wijd luftig ter neder. Hy betuigt, hoe noch ſtrenge koude noch over-maetige hette het landſchap quelt. 't Gantſche jaer gedurende, draegen de boomen vruchten, te gelijk rijpe en onrijpe. De beemden ſtaen altijd vol gras en bloemen. Nergens getemperder lucht als hier. Tweederhande brood is in gebruik. 't Eene beſtaet uit geſtampte wortelen, 't ander uit koorn, welk drie-werf's jaers word ingezaemelt. Een pint koorn gezaeyt brengt twee honderd voort. Wonderlijk maekenze de koeken *cazavi* van de wortel *Jucca*, welke twee jaer goed blijven. Zy drukken 't zap in een ſak met ſwaer gewigt uit. 't Zap raeuw gedronken veroorſaekt een haeſtige dood: gekookt is ſmaekelijk en voedzaem.

Jamaica ingenomen.

't ſeer vruchtbaer.

Koeken van cazavi merkwaerdig.

Patates. Overvloedig wasschen hier *de patates*, wortelen niet ongelijk d'artisiokken onder d'aerd. In een lichte grond, en middelmaetig vochtig, schietenze sachte bruin-groene blaederen, swijmende na spinaesie. *De patates* kruipen lanx d'aerde, en wortelen door veezeltjens: draegen een bloem gelijk een klokje, aen welker einde 't graen groeyt. De wortelen zijn gemeinelijk wit; maer anderssints ook rood, gemarmort, geel en violet. Worden gehouden niet min gesond als smackelijk, gebraeden in een dicht toegesloptе pot, met weinig water. Veel lekkerder evenwel valt *Ananas.* *d'ananas.* Dese wascht op een stronk, ruim een voet hoog, beset van sestien groote scherpe blaederen, tusschen welke een vrucht, pijn-appels-gewijs, doch vry swaerder, met een geschubde schorze, bleek-groen en inkarnaet geboord op een geele grond, vol geurige en veelvervige bloemtjens, die te mets afvallen, uitschiet: boven op staet een roode tros, gevlochten van blaederen en bloemen. 't Binnenste zap smelt in de mond, diervoegen smaekelijk, dat alle lekkernyen voor de selve verre wijken moeten. De voort-teeling leid verborgen in de roode tros; want soo haest met aerde bedekt word, geeftze haer stronk, aen welke slechts eens vrucht groeyt. *d'Ananas* zijn onderscheiden in *witte*, *scherpe* en *renette*: van welke *renette* de kroon spant. Heeft een genees-kracht tegen swakke maegen, graveel, vergif en bedroefdheid. De drank uit *ananas* geperscht, behoeft voor geen malvezei te wijken. *Altijd-levend kruid.* Men kan hier ook bespiegelen een merkwaerdig natuur-wonder in d'altijd-levende kruiden: welker sommige op oude boom-stronken, andere uit d'aerde en wederom andere op rotzen en in bosschaedjen wasschen. De struik, omringt met groot loof vol bruin-roode vlekjens, draegt een wel-riekende violette bloem. Zoo haest aengeraekt is, verzienen de bladeren: en na meer of minder aengeraekt zijn, duurt dese wonderlijke verwelking langer of korter. Zedert *de Spanjaerden* op *Jamaica* de gengber geplant hebben, is *Gengber.* alhier buiten gemein weelig voortgeset. 't Gewasch staet even als een rietbosch: alleenlijk heeft 't mannetje grooter blaederen dan 't wijfje. De struiken sonder knoppen hebben meer loof na boven, dan benedenwaerd. De wortelen, swaerder of lichter, zijn bultachtig over de grond verspreyt. Met 't verdorren der bladeren is de gengber rijp; doch soo scherp niet versch als gedroogt, na dat eerst onder d'aerde begraeven lag. Ook valt hier overvloedig ko- *Kotoen.* toen, waer uit lywaed en hang-bedden toegesteld, over de wester-weereld wijd en zijd vertiert worden. 't Kotoen self wascht aen een boom niet ongelijk den rooden dennenboom, met een rechte stamme, waer uit takken, even lang en verre van elkander gescheiden, voort komen. Tusschen smal-lange bladeren wasschen roode bloemen, die eindelijk veranderen in lang-werpige knoppen: welke gerijpt een wol en zaed als peper binnen sich besluiten. Te- *Staden op Jamaica.* genwoordig bewoonen *de Spanjaerden* op dit eiland drie steden. Recht over *Cuba* vertoonen haer *Sevilla* en *Melilla*. Aen de zuid-kant leid *Oristan*. Van de stad *de la Vega*, na welke *Christoffel Colonus* en sijn zoon *Diego* eens hertoogdoms eer-tijtel voerden, is huiden geen voetstap te vinden. Onder de voornaemste havens *havenen.* zijn *Janta*, *Guayano*, *Anton* en *Guaigata*. Op 't jaer vijftien honderd ses en negentig vermeesterde d'Engelsche hopman *Antonius Sherly* stormender hand *Sevilla*. Doch eerlang verliet hy de gewonne plaets; sulx *Jamaica* zedert wederom geheel by de Spaensche kroon bleef. De rust geduurde een en sestig jaer. Thans gesptt *Olivier Cromwel* 't harnas tegen *Spanjen* aen: taekelt elf schepen toe, onder de zee-voogden *Fortescu* en *Goosseu*. Dese landen op *Jamaica*, en *Jamaica by d'Engelsche ingenomen.* maeken haer des eilands meesters. *Goosen* voorts by d'uit-hoek *Levella* na *de Broed-baey* geset, (om aldaer een sterkte op te werpen, ten einde de peerl-visschery aldus beveiligde) vond sulk een tegen-stand: dat streek en

PORTO

RTO RICO

Sant Martha verovert.

en voor-neemen veranderde. 't Gelde *sant Martha*. d'Haven van dit eiland lag verzeekert met twee burgten, door een borst-weering aen een verbonden. De burgten bliesen uit veertien en negen stukken geschut een uur lang op *d'Engelsche*. Dese bleven niet schuldig. Eindelijk slabakten de verweerders, en vlooden bosschwaerd met de kostelijkste schat. *d'Engelsche* verstoort, dat haer de buit mischte, setten twee honderd huisen en twee kerken uit wraek aen koolen: slechten de geseide sterkten. en keerden sonder roof na *Jamaica*. Alhier had het slechter af-geloopen, vermids de leef-togt buiten gemein schaers om quam: ten zy hopman *Hunifride* verversching van volk en eedwaeren had over gebragt uit *Engeland*.

Negende Hoofd-stuk:

PORTO RICO.

Namen des eilands:

DE stad *Porto Rico*, soo veel geseid als *een rijke haven*, past haer benaeming 't eiland toe, welk *de Spanjaerden* na *sant Joan*; doch d'oude *Indiaenen* noemden het *Borriquen*. Wanneer *Christoffel Colonus* de vlootelingen, die geensints langer met een woeste zee wilden hardebollen, niet wist te bepraeten, om verder te zeilen, bereid stond om t'huiswaerd over staeg te smijten: ten zy binnen twee dagen land voor den boeg quam: ontdekt hy in Slachtmaend op 't jaer veertien honderd drie en negentig een aengename kust, van welke 't gequeel der nachtegaelen over zee klonk. Hy gaf het den naem *Joannes Baptista*. Dit eiland, gelegen onder een getemperde lucht, maekt oost en west een lengte uit van vijf en veertig mijl: de breedte loopt tusschen twintig en dartig.

natuur en zeden des selven:

Brengt by na 't selve voort, 't geen *Hispaniola*. d'Inwoonders voerden eertijds swaere oorloogen met *de Canibales*, gewend's jaerlijx derwaerds over te schepen. d'Overwonnen, soo wel van d'een als d'andere kant, verstrekken ten spijs. *Colonus* vond alhier een groot huis omringt van twalef andere; doch alle verlaeten. Toenmaels beheerschte een koning met bysonder ontsag 't gantsche eiland. *De Spanjaerden* maekten in 't eerst hier niet veel werk af: ter oorsaek genoeg te doen vonden op *Hispaniola*, alwaer 't goud beter en overvloediger viel dan op *Porto Rico*. In 't jaer vijftien honderd en tien verkreeg *Joan Ponce de Leon* 't hoogste bewind over dit eiland, by orde van 't Spaensche hof: bouwde *Caparra*. Twalef jaer wierd de plaets bewoont, onaengesien achter een moeyelijk gebergt en dichte bosschaedje landwaerd in verschuilde. De lust tot goud, welker aderen aldaer ontdekt wierden, sag de ongelegendheden over 't hoofd. Eindelijk echter kreegenze verdriet in haer barre woon-plaets: verhuisden na *Guanica*, door goud-rijke stroomen besproeyt. Doch hielden niet lang stand. Trokken vier mijl vorder: en noemden de nieuwe volk-plantinting *Soto Major*. Ten laetsten keerdenze te rugge: sloegen sich neder in de voorige valleye *Guanica*: stichten 't stedeken *sant German* by de stroom *Guaorabo*, die een ongelegen haven maekt. De voornaemste stad is *Juan de Porto Rico*, aen 't begin der noord-kust ten oosten op een klein eilandeken, af-gescheiden van 't groote gelegen; maer door een rijs-hoofd, *Puente de Aguikar*, aen 't groote vast gehecht. Nevens de mond der haven legt op een hoogte de sterkte *Morro Empinado*, omringt rondom van de zee: weshalven onwinnelijk is: bysonder zedert *Joan de Texela* en *Baptista Antonelli* 't slot drie-puntig bouwden, en van veertig kortouwen voorsaegen. De stee-voogd *Diego Mendez de Valdes* maekte vijftien honderd weerbaere mannen en tachentig paerden uit: wanneer hem d'Engelsche graef van *Cumberland* met vry minder magt, op 't jaer vijftien honderd seven en negentig, soo manhaftig bessprong: dat niet alleen de stad *Porto Rico*:

Nieuwe steden.

Stad Porto Rico:

Leons verrichtingen alhier.

Graef van Cumberland neemt de stad in.

Rico; maer self verscheide sterkten bemagtigde. Behalven een onwaerdeerlijke buit, vielen ook tachentig stukken geschut in sijn handen. Voor dusdaenige nederlaeg hadden *de Spanjaerden* noch een andere gesmaekt, ten tijde als *Christoffel* zoon des Portugaelsche graef van *Camigna* dit eiland bestierde; *de Canibalen*, op hem los gegaen, hielpen alle Spaensche inwoonders aen een rampsaelig einde. Niemand ontsprong den dans, als de bisschop, met sijn onder-hebbende dienaers, torzende de tempel cieraden, by tijds gevlucht. Sulx de eilanders niet meer behoefden te twijfelen of *de Spanjaerden* ook sterfelijk waeren: gelijk twijfelden, wanneer over haer groote schepen, en bysonderlijk de slag des geschuts verbaest stonden. *Hugo Linschooten* verhaelt, hoe *de Cacique Yaguara een Spanjaerd* onder water dompelde, ten einde proef nam, of ook smoorde; maer bemerkende, dat den geest had gegeven, en by gevolg dese landaerd sterfelijk was: viel haer, beesig met goud te soeken, op 't lijf, en versloeg meer dan honderd en vijftig. *Peter Martyr* getuigt vorders, dat dit volk buiten gemein met de wapenen om ging, en evenwel somtijds een schendige neep kreeg. By sijn tijd voeren *de Canibaels* uit *Porto Rico* weg vijf duisend menschen voor haer winterkost. Maer zedert *de Spanjaerden* 't eiland bemagtigden, ging 't moorden immers soo vinnig toe. Die geen goud konde opbrengen was lijf-loos. Waerom, (volgens de Priester *Peter Ordonnez de Cevallos*) *de Cacique Hatvey*, van *der Spanjaerden* aentogt verkundschapt, sijn onderzaeten een eed afvorderde: nimmer te sullen melden waer 't goud lag, schoon dieswegen moesten sterven; *want*, seid hy, *'t Goud is haer God: om welke soo vervloekte bloed-baeden aller-wegen aenrechten. Werpt dan 't goud in onmeetelijke diepe water-kolken: wanneer de Spaensche God verzonken leid, sal den Spanjaerd den moed ontzinken, om wegens goud te plaegen, 't geen niet te vinden is.* Soo geseid, soo gedaen. Voorts leid hier ook 't stedeken *Arrecibo*,

Canibalen vermoorden de Spanjaerden.

Wonder gevoelen wegens de Spaensche.

Eigentlijke beschryving van West-Indien.

Hatveys merkwaerdig seggen.

westelijk van *Porto Rico* af, alwaer een der voornaemste havenen is: andersints zijn meest met riffen en zanden besmet. 't Eiland ten noorden, min vruchtbaer dan ten zuiden, brengt goud voort. Binnen vloeyen veel beekjens. Men vind hier ook silver, tin, lood, quik-silver en azul, by de schilders gebruikelijk. De regen valt meest tusschen bloey-maend en d'herfst. Weinig voor en in 't begin der herfst ontstaen *d'Huracanes*, welke diervoegen uit de wolken uitgeborsten waeyen, dat onmoogelijk geen vaertuig zee bouwen kan. Een noordelijke storm, doed hier by zondere schaede op 't gezaeyde. Voorts rijst, tien mijl ten zuid-oosten buiten *Porto Rico*, 't gebergt *del Loquillo*, van welk een vervolg van bergen loopt door 't gantsche eiland oost en west tot de zee toe, wiens oever *sant German* beslaet. Drie en twintig rievieren wateren in *d'Oceaen* uit. Onder de voornaemste word gereekent *Cairabon*. Tien zuiker-moolens souden 's jaers meer leveren, ten zy volk gebrek hadden. 't Geboomt, welk de bergen en valleyen wijd en zijd beslaet, verscheelt onderling. De gedenkwaerdigste boomen zijn *tabunuco*, verschaffende een smeerige en gesonde gomme, dienstig tegen verstijftheid en wonden, als ook om schepen te pekken: de bitterheid der gomme bewaerd de kielen voor 't gewormte. *Maga* heeft een onverderfelijk hout en groote bloem roos gewijs. 't Zap van de bladeren *Higillo Pintado* geneest zekerlijk alle quetzuuren. De selve kracht verschuilt ook in 't kleine boomtje *sancta Maria*, als ook in een ander *Balsamo* by *de Spanjaerden* genaemt. De stamme van *Zeyla* is soo dik, dat vijftien mannen hand aen hand den selven naeuwelijx om-vaedemen. 't Pok-hout en *cassia fistula* valt hier inschelijx overvloedig. Sommige appel-boomtjens lanx strand hebben een sterk vergif. Wie onder haer schaduwe slaept, word lam. Een visch, d'appelen etende, krijgt swarte tanden: en gegeten veroorsaekt de dood: of, indien de natuur de dood te sterk blijft, valt den eter

Natuurlijke beschryving van Porto Rico.

't Gebergt Loquillo.

Rievieren.

Moolens:

Boom tabunuco:

Maga:

Higillo Pintado:

Maria: Balsamo:

Zeyla:

Vergiftige appel boomtjens.

Kruid quibey. eter 't hair uit. Immers soo schadelijk is 't steekende kruid *quibey*, met witte bloemen, weinig langwerpiger als violetten. Maer dit eiland lijd de grootste schaede by 't geboomte *guaiaba*, ter oorsaek seer weelig voortset: ja gantsche beemden en bergen hand over hand meer en meer inneemt: waer door 't gras t'eenemael vergaet, dewijl onder *guaiabas* lommer niet wascht. De boom draegt bruine appels, binnen vol korrelen, welke, by 't vee of gevoogelte gegeten en gelooft met den afgang, uit den afgang aller weegen tot boomen groeyen: weshalven 't land over al verwildert. De stamme *der guaiaba* is glad en bleek: de bladeren, hard en glinsterig, staen twee en twee over malkander: de bloemen krullen vijf blaedjens om, midden-weegs steekt een kroontje, niet ongelijk der paeuwen. De vrucht, ruig en weinig langwerpiger dan d'Europische appelen, vertoont doorgesneeden een bleek-rood vleesch, vol eed-baere steenen, sweemende na die van mespilen. De vrucht noch onrijp heeft een wrange smaek; doch gekookt helpt den maege. Gerijpt is niet min aengenaem van geur, als lekker van smaek: beurzig verwekt buik-loop. De wortelen, buiten rood, binnen wit, zijn sappig, zoet en buiten gemein lang: de bladeren zuur en trekkende. Eindelijk voed *Porto Rico* wonderlijke beesten. Onder vele verdienen aengeteikent *Javaris*, *Opassum* en *Tatou*. *Javaris* word gehouden voor een zoort van wilde verkens: hebben korte ooren, weinig spek, een naevel op de rugge: zijn byna staerteloos, sommige swart, sommige ook wit gevlekt. 't Wild-braed valt buiten gemein smakelijk; doch om te vangen moeyelijk; want, alsoo 't verken door een luchtgat in de rugge adem haelt, blijft onvermoeybaer rennende: benart van d'honden gaet stoutmoedig los op de naeste, en tarnt aen slarzen wat voorkomt. *Opassum* haelt de groote van een kat: sijn muil is scherp: 't boven-

Merkwaerdige boom Guaiaba.

Javaris beestanig dier.

ſte kaeken-been ſteekt over 't onderſte: heeft lange, breede en rechte ooren, en een byſonder lange ſtaert, aen 't einde kael en beneden-waert omgekromt: de rugge vertoont ſwart hair, tuſſchen welk grijze plekken: onder d'hals en buik is het met vael bont gedekt: ſijn ſcherpe nagelen dienen tot op-klauwteren der boomen: leeft by vogelen, hoenderen of landvruchten.

zijn wonderlijke beurſe.

De natuur voorſiet dit beeſt met een wonderbaerlijke beurſe onder den buik. De beurſe, binnenwaerd van ſachter hair voorſien dan buiten, verſtrekt ten leger-ſteede voor de jongen, die aldaer zuigen. Alsze ontſlooten word kruipen de jongen uit lanx de grond. 't Mannetje mammeloos heeft inſchelijx een beurſe; doch alleen om de jongen by poozen te draegen.

Tatou vreemd dier.

De tatou heeft harde ſchubben tot een wapen, den muil van een bigge, aen ieder poot vijf ſcherpe nagelen. Wanneer vervolgt word of nacht-ruſt neemt, rolt hy hoofd, beenen en ſtaert, gelijk een bal, onder de ſchilden in malkander: en leid alſo onquetsbaer voor alle geweer of beet. Toen den eilanders, voor de Spaenſche aenkomſt, haer godsdienſt vry ſtond, wierd 's jaerlijx een vreemd feeſt geviert. *De Cacique* belaſte d'onder-daenen ter geſetter tempel te verſchijnen. Alhier hielden ſich de prieſters beſich met 't opſchikken van den af-god. Nevens haer nam *de Cacique* zit-plaets. Op ſijn trommel-geſlag ſtapte 't gemeine volk na binnen. De mannen veelvervig geſchildert, droegen allerley pluimaedjen: om d'hals, beenen en armen ſlingerden geſnoerde zeeſchelpen. De gehouwde vrouwen hadden de ſchamelheid bedekt: de vryſters liepen naekt. Alle zongenze, niet ſonder vreemde danzeryen, liedekens ter eeren des af-gods: en groeten ondertuſſchen den trommelenden *Cacique*. Thans ſtaekenze ſtokjens in de keel, en braekten gelijkelijk uit, 't geen in 't lijf was: ten bewijs, hoe geen vuiligheid meer by haer verſchuilde. Eindelijk ſaten neder met de beenen kruis-gewijs onder 't lijf: hervatten een ſwaermoedige wijs, en neurden dan ook wegens d'achtbaerheid *der Cacique*. Middelerwijl droegen ettelijke wijven gecierde korven met brood rondom de zingende: ſtorteden gebeden, by zommige uit den hoop beantwoord. 't Brood zegende de prieſters, en deelden ieder een ſtuk toe: waer mede blymoedig t'huiſwaerd gingen.

Wonderlijk feeſt op Porto Rico.

Doch duſdaenige dienſt-pleging is te gelijk met d'inboorling verdweenen, te mets wreedelijk uitgeroeyt. Weshalven *de Spanjaerden* benoodſaekt zijn ſich te voorſien van *Africaenſche Mooren*: om in de mijnen en zuikermoolens te werken. Doch alſoo deſe inſchelijx 't hard onthael niet konden draegen, verliepen by meenigte. De zaek leid aldus. Als een Moor niet goudsgenoeg des avonds t'huis bragt, bond hem d'heer aen een dwers hout naekt: ſloeg den gebondene met riemen ten bloede: ſnerkte ziedende oolie in de wonde: ſtrooyde thans ook peper en zout in de ſelve: en liet hem alſoo leggen: of ſtak den mishandelden in een put, uit welke alleenlijk de kop ſtak. Duſdaenige ſtraf oefendenze, (volgens 't Spaenſche ſpreek-woord) nae de wet van *Bajona*. Doch de gevluchte rotten meer en meer te zamen: en vergolden *de Spanjaerden*, wanneer in handen kreegen met gelijke munt. Ja op *Hiſpaniola* byſonder ſettenze ſo weelig voort: dat de Spaenſche kroon, beducht voor een algemeine opſtand alhier, vaek een yſelijke vernieling te gemoed ſag.

Wreedheid der Spanjaerden tegen de Mooren.

Thien-

Nomina, fortunæ bona submittentium in quæstus Virginianæ aleæ A° 1622, quam fieri potuit accuratissime, expressa numeris, eorum portiones qu

Hamonilton alias Harrington Tribe. Shares

1 *To Lord Mary Hamonilton* - 6
1 *Sr. Edward Norwood* - - 8
2 *M. John Delbridge* - - - 3
3 *M. John Dike* - - - - - 3
4 *M. Ed. Roberts* - - - - 1
5 *M. Rob. Playes* - - - - 1
6 *M. Ralph King* - - - - 1
7 *M. Guido heires, or assignes* - 2
8 *M. William Canning* - - 8
8 *M. Will. Canning* - - - 1
8 *M. Will. Webbe* - - - - 1
9 *M. John Barnard* - - - 2
10 *Sr. Tho. Higgins* - - - 1
11 *M. John Bearing* - - - 1
12 *M. Chapl. Smith* - - - 2
13 *Robert, Earle of Warwick* - 8
14 *M. Tho. Cowell* - - - 3
15 *M. Jeremie's heires, or assig.* 1
16 *M. Clay* - - - - - - 1
17 *M. Frosse* - - - - - 2
18 *M. John Dike* - - - 1½
19 *Common ground* - - 13 acres
20 *M. John Dike* - - - - 1½
21 *M. Geo. Thorpe, Esquire* - 2

Smiths Tribe. Shares

1 *Sr. Dudley Digges Knight* }
M. Geo. Sandys, or his assig. } 8
2 *M. Rich. Edwards* - - - 2
3 *M. Will. Byrus* - - - - 4
4 *M. Rob. Smith* - - - - 2
5 *M. Geo. Berkleys assignes* - 3
6 *Sr. Tho. Sandys* - - - 2
7 *M. Anthe. Pennyfeare* - - 4
8 *Sr. Edwin Sandys* - - - 1
9 *Sr. Tho. Smith* - - - - 3
10 *M. Rich. Mercer* - - - 4
11 *M. Henry Timberly* - - 4
12 *Rob. Johnson, Alderman* - 3
13 *M. John Wrott* - - - - 3
14 *M. George Smith* - - - 4

Devonshire Tribe. Shares

1 *M. Anthe. Pennyfeare* - - 2
2 *M. John Dike* - - - - 1
3 *M. John Dike* - - - - 1
4 *M. John Barnard* - - - 2
5 *Robert Earle of Warwick* - 3
6 *M. Francis Wyat* - - - 2
7 *Will. Lord Cavendish* - - 3
8 *The said W. Lord Cavendish* - 2
8 *Will. Earle of Devonshire* - 3
9 *M. Edw. Lukin* - - - - 3
9 *M. Edward Pitchfeild* - - 1
10 *M. Edw. Pitchfeild* - - 4
11 *M. Will. Nichols* - - - 2
12 *M. Edw. Pitchfeild* - - 1
13 *M. John Thatcher* - - - 2
14 *M. Gideon Delaune* - - - 2
15 *M. Anthon. Pennyfeare* - 3
16 *M. Bust* - - - - - - 2
17 *M. Edw. Lukin* - - - - 2
18 *M. Rob. Rogers* - - - - 2
19 *M. Will. Palmer* - - - 4

Pembroke Tribe. Shares

1 *M. George Smith* - - - 4
2 *Glenkland* - - - - - 2
3 *M. Nicholas Nile, Esquire* - 2
4 *Sr. Lawrence Nile* - - - 2
5 *M. Thomas Tolerin* - - - 2
6 *William, Earle of Pembroke* - 10
7 *M. Richard Edwards* - - - 1
8 *M. Harding* - - - - - 1
9 *M. Richard Edwards* - - - 1
10 *M. Mord* - - - - - - 1
11 *M. Richard Edwards* - - - 2
12 *M. Jacobson, or his assign* - 1
13 *M. John Farrar* - - - - 1
14 *M. John Farrar* - - - - 1
15 *M. Nichol. Farrar* - - - 1
16 *M. William Canning* - - -
17 *M. Richard Mervine, Esq.* -
18 *M. Morris Abbot* - - - -
19 *M. Nich. Cafwell* - - - -
20 *M. Nich. Cafwell* - - - -
21 *M. Nich. Edwards* - - - -
22 *M. Nich. Edwards* - - - -
23 *M. Nich. Cafwell* - - - -
24 *M. Nich. Edwards* - - - -
25 *M. Geo. Sandys, or his assig* -
26 *M. William Payne* - - - -

Pagets Tribe. Shares

1 *M. John Chamberlaine, Esq.* -
2 *M. Thomas Ayres and* }
2 *M. Rich. Wyseman* }

ÆSTIVARVM Insularum,
ARMVDAS dictarum, ad Ostia Mexi
quarij jacentium in latitudine Graduum 32
Minutorum 25. Ab Anglia, Londino Scilicet versus
Occidentem 3300 Miliaribus Anglicanis, et a
Virginia (qui locus est in Virginia) versus
Orientem 300 Mill. accurate descripta.

proximè in agrorum divisione referentibus, quæ portiones illi Separatim distinguuntur in regione vasa. quemadmodum hic ter.

					Pores
1 Rich Wiseman	2,3,4,5	1 A. Isleyth Man	5	32 A. Mathew Shephard	1	7 A. John Rankes	1	1 Captaine Tucker	3
1 William, Lord Paget	6,7,8,9	10 A. Iohn Sparrow	4	33 A. Christ. Clitherow	1	8 Sir Nathaniell Rich	10	1 Glasbe land	2
1 William Palmer	10,11,12	11 A. Francis Maxwell	3	34 A. Geo Tucker	10	9 Robert, Earle of Warwick	3	1 Sandys Tribe	1
1 Pagnell	13,14,15	12 A. Sam. Tukins	3	35 A. Christ. Clitherow	1	10 A. Rich. Mayer	4		
John Ball	16,17,18	13 A. George Smith	3	36 A. George Swinhow	1	11 A. George Scot	6	Sandys Tribe	Chief
1 A. Thomas Wheatly	19,20	Robert, Earle of Warwicke	5	37 A. Richard Rankes Esq	1	11 A. Daniel Scot		1 A. Geor. Berkley, or his heire	
A. Christopher Barron	21,22			38 A. Francis Maxwell	1	12 Henry, Earle of Southamton	3	2 Sir Edward Sandys	
1 A. John Woodall	23,24	14 A. William Felgate	1	39 Sir John Walter	1	13 A. Arth. Bromefield	2	3 A. Jerom Neyden	
1 A. John Woodall	25,26	15 Capt. Daniel Tucker	1	40 A. Martin Bond	1	13 A. Henry Tinkerly	2	4 A. The Mallory & A. John	
2 A. Lewes	27,28	16 Capt. Daniel Tucker	1	Southampton Tribe	Shares	14 S. Thomas Norret	2	5 A. Rich Chamberlaine	
1 A. Geo Etheridg	29,30	17 A. Rich. Wheatly	1	1 Capt. Tucker	1	15 A. Peirce	1	6 A. Abraham Chamber	
2 Incognita	31,32	18 Capt. Daniel Tucker	1	2 Capt. Tucker	1	of S. Ralph Hanmed	2	7 A. George Smith	
1 Sir William Wade	33,34	19 John Hamet	1	3 Capt. Tucker	1	Relidium.		10 A. Robert Grey	
1 A. John Bernard	35,36	Dect. Arch. Nun ten. or his Assign.	8	4 A. John Britten	1	quod hic Rubbum sit, et cui		11 S. Edward Sackv	
Warwick Tribe	Shares	37 A. Francis Maxwell	1	5 A. John Chamberlaine	3	hic appellum apparet in libro		12 S. John Danvers	
Capte Daniel Tucker	1	38 A. Rich Preston	1	6 A. Lee Norwood, or his assy	1	Gandeffa Societas exhibet.		13 A. Robert &c	

Thiende Hoofd-stuk:

BERMUDES EILANDEN.

D'Engelsche koning *Jacob* had de nieuwe volk-plantingen in *Virginia* door versche hulp-benden en levens-middelen nu en dan gestijft. Onder 't beleid van d'hopmannen *Gosnol*, *Smith*, *Eduard* en jong vrouw *Maria Winkefield* scheepten honderd man derwaerds. Zedert bragt *Nelson* meer volk over: als ook *West*, *Gates*, *Sommers* en *Argal*. Met dartien honderd zielen ging *Frans Wiat* zeil. Niet min be yverde *Jacob* de bewooning van *Nieuw-Engeland*. Tot voort setting van 't een en 't ander lagen *de Bermudes* vlak in 't vaer-water, op twee en dartig graeden benoorden den middag-lijn, vijf honderd mijl oost-zuid-oost van de Virginische uithoek *Roanoak*. *De Spanjaerd* had nu lang te vooren 't oog hier op; alsoo de silver-vloot, uit *Havanaes* haven door de straet *Bahama* na *Spanje* gestooken, aen *Bermuda* een bequame verversching vond. Weshalven met *Hernando Camelo* over een komt: om ettelijke Castiliaensche en Portugeesche huisgezinnen aldaer te vestigen. Den nieuwe bevolkers zijn wel seer smackelijke voor-rechten gegunt; doch weinige vonden smaek in de voorslag. 't Werk dan viel eindelijk op een storting uit: te meer na dien kaisar *Carel de vijfde* ter selver tijd d'handen vol werk had; want hy toenmaels *Romen* in nam stormender hand: en met den boeren-krijg in *Duits-land* en hoog-sweevende geloofs-verschillen niet weinig bedremmelt stond. Zedert bleef *Bermuda* ses en sestig jaer by eenig mensch onbesichtigt. De Fransche hopman *Barboriere* verloor toenmaels alhier sijn schip. 't Selve onheil trefte namaels *George Somers*: dewelke de schipbreuk bestierf, en d'eilanden by uiterste wille na hem self *Somers* eilanden noemde: hoewel d'eerste benaming *Bermuda* stand gehouden heeft: het zy na de Spaensche pieloot, die 't eerst ontdekte, het zy na 't schip, welk hy voerde. Op 't jaer sestien honderd en twalef is binnen *Londen* een Maetschappy, met 's koninx gunst-brieven gesterkt, ingestelt. Dese vaerdigde *Richard Moor* gesag-hebber over sestig man na *Bermuda*. Drie jaer leide *Moor* te kost aen 't versterken des eilands: terwijl de ratten, uit een schip op land geraekt, eerlang diervoegen vermeenigvuldigden: dat alle gewasch en self leef-togt binnens-huis vernielden. Sulx d'hongers-noot dapper toe nam. Alle middelen tot demping van 't schadelijk ongediert liepen te loor. Eindelijk quam de sterft onder de ratten, die binnen weinig dagen alle geheel weg nam. Ondertusschen wierd *Moor* nu en dan gestijft met versch volk. *Barlet* bragt sestig man over, en haelde tachentig pond amber-grijs af, te mets by een vergadert. Allenskens vermeerderde de volk-planting. De schepen *Blessing*, *de Starre* en *Margariet* voerde vier honderd en tien zielen derwaerds. Uit *de Virginia* quam *Daniel Tuckard*, om *Moors* staet-volger te zijn. Dapper queet sich *Tuckard*: hy plante allerweegen boomen uit de West-Indische eilanden, als ook tabak, met welke een schip na *Londen* bevrachte. De dartig duisend ponden tabak beliepen een groot geld. Voorts wierden de landen in kavelingen verdeelt: ten einde ieder deelgenoot en volk-planter sijn eigen besitting kende. De kabelingen ontleenen haer benaemingen van hoofd-deel genooten *Harington*, *Smith*, *Devonshire*, *Pembroke*, *Paget*, *Warwijk*, *Southanton*, *Sandys*. Men bouwde nu ook sterk huisen. *Tuckard* wierd vervangen door *Nathanaël Butler*, op 't jaer sestien honderd negentien. *Butler* voerde in vier schepen vijf honderd zielen tot versterking der eerste volk-planting, die zedert de ratte jaren seer verswakt was, en weinig gade geslaegen by de Londensche reeders.

Spanjaerd komt voor Bermuda bevolkers te roomt

Schip-breuk voor Bermuda.

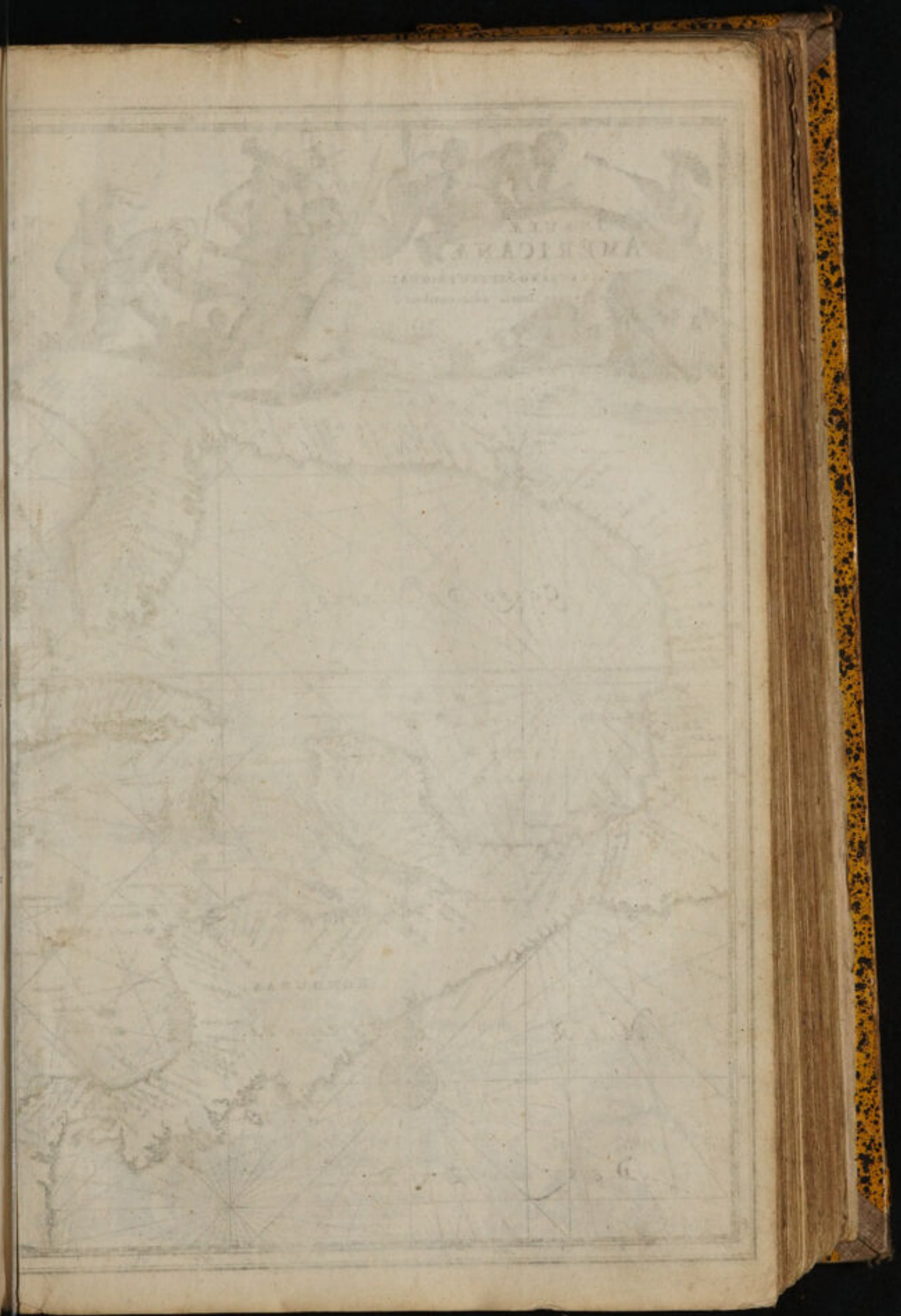
Moors verrichtingen.

Ratten vernielen alles.

Tuckards.

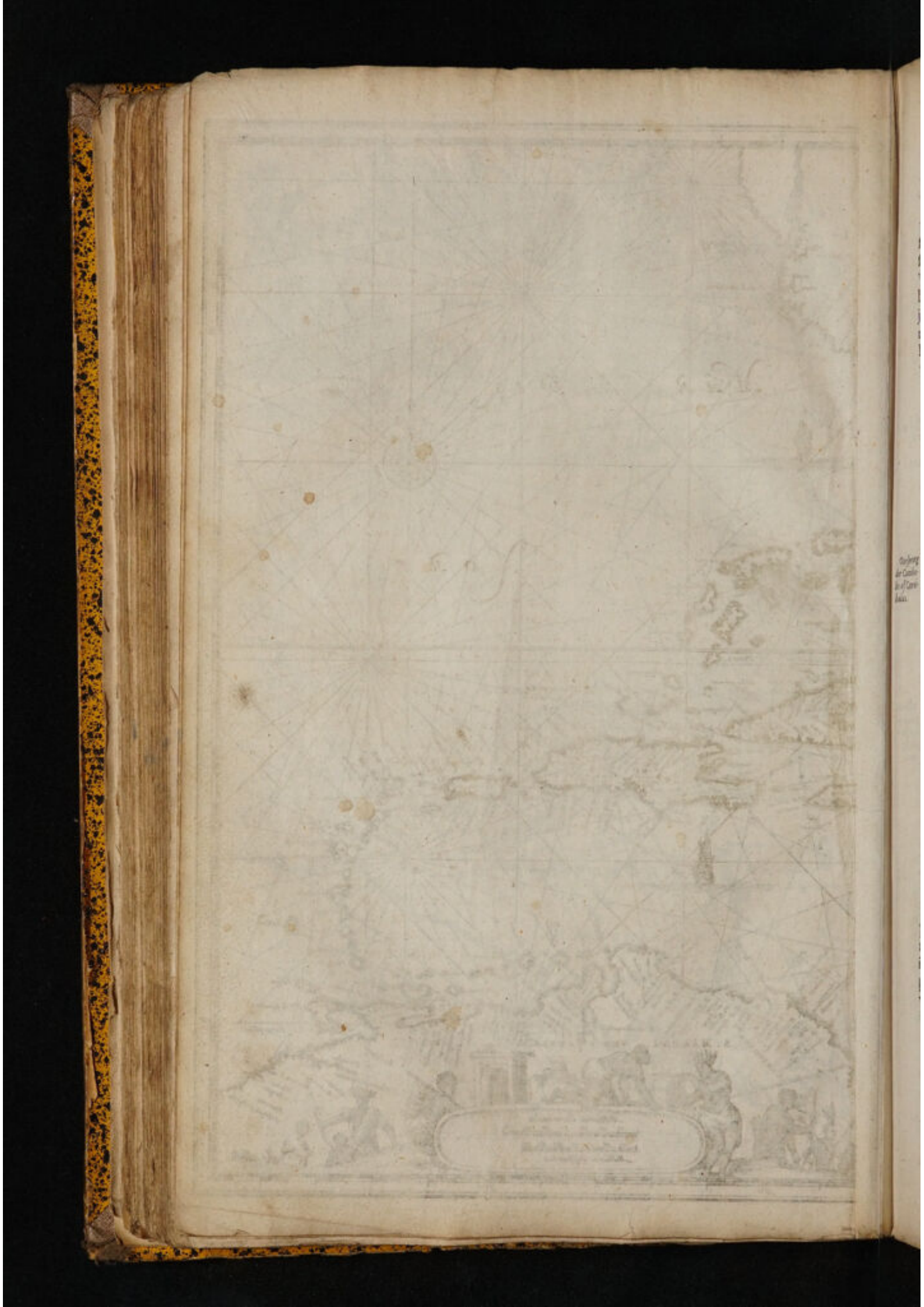
ders. Nu wierd ook een tempel geſticht: een vuurſchaer geſpannen: en alles geſchikt op de voet van een wel geſteld gemeine beſt. Eerlang volgden ſelf adelijke huis-gezinnen met 't fregat *de Magazijn*. Weshalven de nieuwe inwoonders, vijftien honderd ſterk, twintig mijlen in de lengte beſloegen. Op 't ooſtelijkſte langwerpig eiland *Georges* ſtichtenze *Warwyks*- en *Davers-fort*. d'Andere
Sterkten. ſterkten en toorns ontleenen haer benaeming van *Cavendiſch*, *Paget*, *Smith*, *Pembroke*, *Carel* en *David*. Vermaerd
Havens. zijn d'haven *Southanton*, d'inwijk *Haringtон* en *Groote Sond*. Voorts hebben *de Bermudes*, beſtaende uit veele minder en grooter eilanden, de gedaente eens halven maens, rondom
Klippen. beſet van klippen, by leeg water boven kijkende, by hoog niet diep ſchuilende, alſoo het zelden meer dan vijf voeten ebt of vloeyt. De ſtrand meeſt rudzig en verhard door zonne en wind, lijd nergens af-breuk van de
Grond. de ſlag der golven. De grond ſelf is veelerley. Ter ſommiger ſtede tuſſchen kley en zand: elders roſſe, witter of ſwarter. De roſſachtige wort voor de ſlechtſte gekeurt, de ſwartachtige voor de beſte. Drie voet onder de roſſe aerde verſchuilen dikke ſchaelen; doch onder de ſwarte een witte korſt niet ongelijk den puinſteen, in welkers vochtige holligheden de boomen wortelen. De putten,
Putten. hoewel met de zee op en af-loopen, verſchaffen nochtans een geſond
Lucht. verſch water. De lucht, doorgaens helder, wanneer door wolken word betrokken, ſchintelt van yſelijke blixemen en ſwaere donder-ſlaegen. Anderſints blijftze ſeer getempert, ſonder overmaetige koude of hette. Weshalven de Europiſche vruchten alhier weeliger waſſchen, als in haer eigen geboorte-plaets. Tweemael
Ooſt. 's jaers valt d'oogſt. 't Geen in de lente gezaeyt is, word gemaeyt in zoomer-maend. Thans begint wederom de zaeying met d'oogſt maend, welk by winter-maend ter ſchuure komt. Geen ſchadelijk gediert voeden d'eilanden. Self de geele ſpinne, die zijde webben nabootſt, is ſonder vergif. De plante *nuchtly*, voortbrengende geſpikkelde peeren, groeyt
Plant nuchtly. tuſſchen de reeten der rotzen, druipende van zee-water. De verkens,
Verkens. die uit 't gebleven Spaenſche ſchip te land ſwommen voor meer als anderhalf honderd jaer, zijn zeer vermeenigvuldigt; doch wegens magerheid naeuwelijx eetbaer. Deſe leven by de ſoete beezien, welke van de palmiet-boomen vallen. Rondom de witte en roode moer-beezien kruipen duiſende zijd-wormen, ſpinnen-
Zijd-wormen. de roode en witte zijde. De zee, hoewel ſchaers, verſchaft ook peerlen en amber-grijs, geenſints van de
Amber. ſlechtſte ſlag. Met 't begin des jaers tot bloey-maend toe, vertoonen haer nu en dan de walviſſchen onder de
Walviſch. wal. Wonderlijke zee-voogels neſtelen in hoolen, gelijk de konijnen. Behalve vreemde vogeltjens, vliegen meenigte reigers door de lucht. De tabak, by *d'Engelſche* geplant, ſlaegt ſeer wel. Men vind hier groote ſchild-padden, vol ſmaekelijke
Schildpadden: eyeren, welke zy onder dun zand aen den oever bedekken, om by zonnen-ſtraelen uit te broeyen. 't Vangen
hoe gevangen: gaet aldus toe. By nacht verſpieden d'op-paſſers, waer de ſchild-padden na ſtrand komen, en een kuil anderhalf voet diep in d'aerde graeven. Met dit werk beeſig worden op den rug geſmeeten. Aldus gekeert konnen niet wederom ter been komen: weshalven ſwaere zuchten voort-brengen. Sommige zijn voorſien van twee
herbroeyen: bekkens vol eyeren in den buik. De eyeren, niet wijkende voor kaetsballen in groote, hebben een weeke ſchael, anderſints ook een wit en dooyer. Wanneer op de ſeſte week blijven begraeven, door-booren de jonge ſchild-padden de ſchael en het zand: en kruipen aenſtonds zeewaerd. 't Vleeſch valt niet min ge-
haer vleeſch. ſond als ſmaekelijk. Haer oolie wijkt voor geen boter. Eindelijk groeyen op *Bermuda* cederen, welker gelijk
Cederen. de weereld naeuwelijx beſchouwt. De blaederen zijn yl en ſteekelachtig aen d'uiterſte einden, en ſoo leenig niet als der jenever-boomen, anderſints verſchillen onderling weinig.

't Hout

INSULÆ
AMERICANÆ
IN OCEANO SEPTENTRIONALI,
cum Terris adiacentibus.
FLORIDA.
Golfo De Mexico
YUCATAN
CUBA
HONDURAS.
NICARAGUA.
MAR
DES ZUR

MAR DES
NORT
Jamaica
S. MARTHA. VENZUELA.
CARTAGENA
Milliaria Germanica
Milliaria Hispanica

't Hout heeft een aengename reuk, en beezien swijmende na myrten. De beziengeel-rood besluiten binnen vier witte korrelen, en geven driederley smaek; want de buitenste schelle is soet, 't binnenste om de korrelen zerp, 't vleesch tusschen zuur en zoet. De boomen behouden een geduurige jeucht: sulx te gelijk in bloesem staen, rijpen en gerijpte vruchten draegen. De beezien gerijpt beginnen te gaepen: vallen met den daeuw en regen af: en laeten een rond steeltjen aen de takken. 't Steeltje verliest geen bast, ten zy na twee jaer. d'Helft deser tijd vereischt de beezie tot volkomen rijpheid, welke meest voor valt in de winter. De takken groeyen buiten gemein geschikt hemelwaerd: als te swaer worden krommen ze den stam om. Dit edel geboomte beslaet ten verscheide plekken de grond *der Bermudes*. 't Verdient ten besluit onse aenteikening, 'tgeen vijf stoute water-zielen, niet sonder algemeine verwondering, op 't jaer sestien honderd en sestien, bestonden. Af gestooken voor *Bermuda* met een open boot van drie tonnen, ontleiden d'yselijke stortingen *der Oceaen*: stonden uit afgrijselijke stormen: en liepen binnen seven weeken tot d'Ierssche kust.

Merkwaerdige vaert van vijf boot-gesellen.

Elfste Hoofd-stuk:

CANIBALES EILANDEN.

Oorsprong der Canibales of Caraïbales.

DE *Canibales*, noemen haer self ook *Oubao-bonon bewoonders der eilanden*, en *Caraïbanen*. Dese laeste benaeming is niet alleen wijd en zijd over d'Americaensche voor eilanden aengenoomen; maer self op 't vaste land van 't noorder en zuidelijk *America*, lang voor d'aenkomst *der Spanjaerden*. Wegens d'herkomst van dit volk word verscheidentlijk gezintwist. Die haer onder *de Joden* te huis brengen, hebben geen ander bewijs, als 't onthouden van verkens-vleesch. Die haer erkennen te zijn gevluchte uit de groote eilanden *Hispaniola*, *Jamaica*, *Cuba*, *Porto Rico*, toen *de Spanjaerden* niemand aldaer te lijve lieten, kanten sich moedwillig tegen een bekende waerheid; want wie weet niet, hoe *d'Indiaenen*, de Spaensche moordpriemen ontsnapt, niet de minste gemeinschap hebben, noch in tael, noch in zeden, met *de Canibales*, ja geslaege vyanden der selve blijven? behalven dat *de Canibales* bereeds de woonplaetsen besloegen, die zy nu beslaen, als *Colonus* hier aenquam. *De Canibalen* komen self onderling hier niet over een. Sommige stellen haer wiege op *Guyana*, alwaer *de Calibiten* de selve tael, zeden en Gods-dienst hebben. d'Oorsaek der verhuising leggenze te last *den Arouages*, welker overmagt de volkeren rondom her slaefachtig drukte. Om de schouderen sulk een juk t'ontrekken, staekenze alder-eerst over na *Tabago*: en, te mets vermeenigvuldigt bestonden wraek te nemen van *d'Arouages*, die zy in een bloedige veldslag t'eenemael ontdeeden. Niemand wierd verschoont, dan 't vrouwvolk, tot voort-teeling. Hier uit ontstaet, dat de Caraïbaensche vrouwen over-eenkomstige zeden en woorden met *d'Arouages* als noch behouden. Doch d'Engelsche edelman *Bristok*, door langwijlige ommegang ervaeren in verscheide Americaensche taelen, stelt ter neder: hoe *de Caraïbaenen*, welker gedeelte als noch onder *d'Apalachiten* in *Florida* overig is, uit *d'Apalachiten* haer oorspronk trekken. Dit, een moedige land-aerd, loosde een groote swerm landzaeten, om op *den Mexicoosschen* boodem plaets te maeken ter wooning. Zy bouwden dan alhier een stad, na de gestalte van *Apalache*. *De Cofachiten*, van hier noordelijk verspreyt over een brockachtig onvruchtbaer land, dienden sich wegens dusdaenige gelegendheid: om namentlijk de verlaetene plaetsen te bemagtigen. Ter gesetter tijd worden de dorpen aen koolen geleid, en alles vernielt, 't geen niet konden wegvoeren: ten einde

Merkwaerdige oorlogs daden der Apalachiten en Cofachiten.

alle hoop van weder-keeren af-gesneden bleef. Men moest sterven of overwinnen. Onverwacht vielenze *d'Apalachiten* op 't lijf. Haer koning *Paracoussis* had echter soo veel tijd, dat hy de gewoonelijke toe-gangen lanx 't gebergte en bosschaedje, na de meest bewoonde vlakte, besette. Maer *d'Apalachiten* lieten d'heere wegen leggen: klauwterden over ontoegankelijke toppen: en geraekten alsoo in 't hartje des lands. Verset stond dieswegen *Paracoussis*, gelegert aen 't hangen van een berg. De voortogt *der Apalachiten* was nu aen den voet des gebergt genaedert, tegen welke gelijke magt af-vaerdigt. Heevig ging de strijd aen. Toen wederzijds pijlen ontbraeken, gingen elkander met knodzen te keer. De nacht scheide 't bloedig gevecht. Niemand konde hem den zegen toeschrijven. d'Oorlog eindigde ten laetsten in een vrede: namentlijk *de Cofachiten* souden ter eéuwiger erve besitten 't landschap *Amana:* een volk met *d'Apalachiten* uit-maeken: en den koning van *Apalacha* voor opperhoofd erkennen. Zedert kregen *de Cofachiten* de benaeming *Caraïbanen*, soo veel geseid als *onvoorziens over gekomene*. Niet lang bleven dese twee volkeren onderling bevreedigt. *De Caraïbanen* verwierpen de dienst-pleging *der Apalachiten* in 't gewest *Bemarin*, en te gelijk de schuldige gehoorsaemheid des koninx: verkooren ten opper-hoofd *Ragazin:* onderwierpen sich 't naest-gelegene landschap *Matika:* en maekten eindelijk bestand met *d'Apalachiten*. Dese, dewijl gewaepender hand te kort schooten, trokken 't vosse-vel aen. De naeste weg, een scheuring te maeken tusschen *de Caraïbanen*. Hier toe booden de priesters de behulpsaeme hand. De toeleg gelukte. Want alsoo *de Caraïbanen* sonder eenige godsdienst leefden, (alleenlijk vreesdenze den boosen geest. *Mabouya*) hadden de Apalachitische priesters *Jaoüas* groote vlijd aengewent: ten einde haer nabuuren de zonne dienst in boezemden. Soo veel vermogt de onderwijsing, dat een merkelijk getal op den berg *Olaimi* voor de zonne knielde. *Paracoussis* diende sich van dusdaenige gelegentheid: liet door *de Jaoüas* verkondigen onder *de Caraïbanen:* hoe, met den aenvang *naairims* of der Lente-maend, een plechtige dienst aen de zonne soude verricht werden ter gewoonelijke plaets. De koning wilde geschenken en gastmaelen bereiden voor alle zonnendienaers. Het is aenmerkens waerdig, dat naeuwelijx eenige afgodery sulk een hooge ouderom bereikt, of soo wijd en zijd haer verspreid heeft, als dese met de zon. Ten tijde *Jobs* kusten de zonne-aenbidders d'hand tot eer bewijs. Zedert kromdenze de rechter voorste vinger tegen den duim om, en zoenden, volgens *Apulejus*, den duim: terwijl sich rechts om draeyden, en d'ooster zon aenbaden. En hoe kennelijk is 't goddelijk verbod by Moses? *Dat gy uwe oogen niet op-heft na den hemel, en aenschiet den zon en maen en sterren, des hemels gantsche heir, en word aengedreven, dat gy u voor die buiget en haer dient. De Syriers*, welker grouwelen *Israël* over nam, eerden den zon onder de benaeming *Bahal*, soo veel als *Heer*. *De Pheniciers* noemden hem *Beël-samen, heer des hemels:* de burgers van *Accaron Baäl-zebahim, heer der offerhanden*. Maer God veranderde de naem verachtelijk in *Baäl-zebub, Vliegen-God*. *Moloch* of *Milcom* beteikende by *d'Ammonieten* inschelijx de zon: tot wiens eer d'ouders haer kinderen droegen tusschen twee vuuren, of door de priesters lieten draegen, om gezuivert te worden. Andersints zijnze ook verbrand in *Molochs* gloeyende beeld met seven kamerkens. *Macrobius* getuigt, hoe *d'Assyriers* aen de zon *Adad* toeschreven 't opperste, en aen de godinne *Adargatis* een ondergesteld gesach. *Adads* beeld schoot straelen nederwaerds; maer *Adargatis* na boven. Met 't eerste gavenze te kennen, dat 's hemels kracht bestont in zonne-straelen, 't aerdrijk verwarmende: met 't tweede, dat door dusdaenige bestraeling alles op quam. De uitmuntenste tempel, die *Syria Apamena* beschouwde, stont

Job. 38. 26. 27.

Metam. l. 4.

Caraïbanen maer van:

vallen van d'Apalachiten af.

Zonne-dienst zeer oud. Deut. 4. 19.

Wilde volkeren den zon godsdienstig eeren.

ſtont den zon geheiligt. *d'Arabiers* offerden hem dagelijks wierook op outaers boven de daeken. En geen andere was *Chamos* en *Baal Peor*, der *Moabieten* en *Medianieten* af god. Lanx *de Roode Zee* lag de ſtad *Baiſamſa*, ſo veel geſegt als *'t huis des zons*, berucht door byſondere dienſt-pleging aen de zon. *De Perſen* hielden dit licht voor d'hoogſte God, wien drievoudige feeſten vierden: ter oorſack in hem bemerkten wijsheid des verſtands, goedheid der wille en magt van uitvoering: of ook om uit te drukken ſijn driederhande werking, door warmte, licht en onderſcheiding des tijds: of eindelijk wegens ſijn drievoudig afdeelen der dagen, in gelijke als by lente en herfſt, lange by zomer, korte des winters. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Oſiris*, en naderhand nevens hem *Mitſraïm Chamſzoon* eerſte ſtichter des Egyptiſchen rijx. In *Egypten* ſtak boven alle ſteden uit met haer zonnen-dienſt *Heliopolis*, *Zonne-ſtad:* alwaer d'os *Mneuis*, den zon toegewijd, godsdienſtig wierd aengebeden. *Macrobius* beſchrijft *Mneuis* aldus: *Mneuis is enkel goud, ſtaet ſonder baerd: de rechter-hand verheft een ſweep na de wijſe der voerluiden: de ſlinker beklemt een blixem en koorn-aeren.* Merkwaerdig offer bragten *de Mooren* aen *Aſſabin* of de zon. Haer Prieſters alleen hadden vryheid om kaneel te plukken: onder beding nochtans, dat eerſt ter eeren *Aſſabins* vier en veertig oſſen, geiten en rammen ſlachteden: noch kaneel voor of na zon inzamelden. De kaneel-pijpen zamen gebragt worden door een geheiligde piek verdeelt: 't geen voor d'handelaers over-ſchiet, draegenze weg, mits betaelende. Een rechtmaetige deeling ontdekt de zon: wanneer de ſnipperingen des kaneels aen brant ſteekt. *De Grieken*, volgens *Proclus*, behingen een lange ſtaek met lauwrieren en bloemen, op ieder ſevenſte dag der maen. De top droeg een ſwaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder afhingen. Midden weegs van de ſtaek ſlingerden drie honderd vijf en ſeſtig kranzen.

Satur. l. 1. c. 21.

olin. c. 31.

De voet was bekleed met een geele vrouwen-rok. De bovenſte kloot beduide de zon, de mindere de ſterren, de kranzen de jaer-dagen. En aldus vierdenze den zon. Omtrend 't ſelve ſchepſel hebben ſich eertijds in afgodery uitgeſlooſt *de Maſſageten* en oude *Duitſchers*. En noch huiden ten dagen beſteeden de volkeren onder 't uiterſte noorden, *Japanders*, *Chineeſen*, *Tattars*, *Ooſter-* en *Weſter-Indiaenen* de voornaemſte dienſt-plechtigheden aen 't ſelve ſchepſel. d'Oorſaek hier af kan lichtelijk nagevorſcht. 't Is namentlijk een gemein gevoelen aller menſchen, gelijk *Ariſtoteles*, *Simplicius*, *Themiſtius* en andere heidenen getuigen, d'eeuwige godheid in de boven-plaets, welke 't aerdrijk omringt te ſtellen: waerom ook de biddende d'handen verheffen hemelwaerd. Nu, dewijl de hemel niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor d'eenigſte of voornaemſte God gehouden. Want 't zy de ſchoonheid en glanz in aenmerking komt: 't zy de grootheid, honderd en ſeſtigmael d'aerde overtreffende: 't zy de ſnelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duiſend mijlen: 't zy de heilzaeme kracht, door invlocyende warmte, tot voortteeling en groeyſaemheid: 't zy de noodſaekelijkheid des lichts, tot alle menſchelijke verrichting: 't zy d'afmeeting der dagen, door een beweeging van ooſten na weſten, of der jaer-getijden, door een loop van 't zuiden na 't noorden, of van 't noorden na 't zuiden: 't zy dat een eenige zon genoegſaem is tot ſoo veel verſcheide heilſaeme werkingen: dit alles te zamengenoomen by de ſchranderſte heidenen, of ſtuks-gewijs gemerkt by min verſtandige, heeft haer weggerukt, om d'eere des onzienelijken ſchepers over te brengen tot 't zienelijk ſchepſel. Diergelijke bezeffingen maekten *de Caraïbanen* gaende na *Bemarin*, alwaer 't zonne-feeſt ſoude geviert worden. d'Apalachitiſche koning *Teltlabin* onthaelde de nabuuren buiten gemein vriendelijk binnen d'hofſtad *Melilot*. Gedraegen in een zetel op de ſchouderen van vier mannen,

Waerom de zon doorgaens voor een God gedient is en word.

Teltlabins schrandere vond omtrend de Caraïbanen.

nen, welke vier andere verpooſden, tuſſchen pijpen en trommen, niet ſonder ontelbaer gevolg, kreeg eindelijk de kruin des bergs *Olaimi* onder de voet: verrichte aldaer een ſtaetelijk offer aen de zon: liet *de Caraïbanen*, mildaedig beſchonken, t'huiſwaerd keeren. Drie jaer duurde duſdaenig onthael: wanneer ondertuſſchen 't beſtand ten einde liep: met welk *Teltlabin den Caraïbanen* d'oorlog verkondigde, ten zy by den dienſt der zonne volhardeden. De voorſlag wierd verſcheidentlijk gevat. Sommige oordeelden te ſtrijden met haer duur bevochte vryheid: door een nabuurig koning wetten des Godsdienſt te ontfangen. Indien de zonne eer toequam, ſulx konde ſoo wel geſchieden op 't gebergte van *Amana* als binnen *Teltlabins* rijk. Andere, omhelzende de vreede, en diep ingenoomen met een zucht tot *Olaimies* godsdienſt, verwierpen de voorwaerde niet. Aldus geraektenze onderling over hoop. Ieder trok ſijn ſtreng evenſterk. Evenwel vonden de voorſtanders der vryheid den grootſten aenhang. Weshalven de zonnen-dienaers *d'Apalachiten* in den arm namen. Deſe, ter hulp afgezakt, verjoegen de partyen: en erkenden de verdrijvende *Caraïbanen* voor een volk ſonder onderſcheid van godsdienſt of landbeſtier, tot een eenig lichaem zamen geſmeed. Doch de verdreevene ſworven, niet ſonder duiſend ongemakken, tot *d'Oceaen* toe. Alhier ſcheep geſlapt, geraekten aldereerſt aen 't eiland *Ayay*, nu *'t Heilig Kruis*. Zedert by voort-teeling weelig vermeenigvuldigt, hebben te mets alle de voor-eilanden van *America* bevolkt: met *de Calibiten* naeuwe verbonden getroffen tegen *d'Arouacas*, *Taos*, *Sappayos* en andere vyanden op de vaſte kuſt: en ſelf wijd-uitgeſtrekte landpaelen aldaer ingenoomen tot *Braſil* toe, niet ſonder diep ontzach voor haer manhafte ſcherp-zinnigheid. Eindelijk dewijl de geheugenis der vereeuwde voorvallen geen vaſte grondſlag vind in de boeken; maer alleen van hand tot hand onder *de Caraïbanen* word overgelevert: ſoo kan de juiſte tijd der verhuiſing uit *Florida* niet wel aengeweſen. 't Blijft buiten tegenſpreeken evenwel, of 't is voor meer als vijf eeuwen geſchied; want ſoo veel tijd ten minſten vereiſcht de bevolking van ſoo veel groote eilanden en koningrijken. Wegens d'oorſprong *der Apalachiten*, brengen zy ſelf by, dat niet beſtipt konnen ſeggen, wanneer ſich alhier neder-ſloegen; maer wel hoe zedert een onbedenkelijke tijd de landſchappen *Bemarim*, *Amana* en *Matika* bevolkten. Anderſints zijn geen duiſtere voet-ſtappen van een Tattariſchen herkomſt te beſpeuren in woeſte zeden, plompe af-godery en zinrijke tael. Onder andere hebbenze als noch *den Tattars* ontleent, een heilige gedachtenis te bewaeren der koningen, die eertijds 't vaderland door groote dienſten verplichteden. Byſonder gedenken *d'Apalachiten* in haer liedekens een koning *Maydo*, berucht wegens heerlijke heldeſtukken en wijſe land-beſtiering. Zy gelooven, dat de zon vier en twintig uuren voor veel eeuwen verduiſtert bleef. In die lange nacht overſtelpten de wateren 't hoogſt gebergt: alleenlijk wierd de top *Olaimi*, alwaer de zon een prachtige tempel voor ſich gebouwt had, verſchoont, nevens menſchen en vee derwaerds gevlucht. Uit deſe geſpaerde is de verdronke weereld herſtelt, ſoo haeſt de zon wederom heuchelijk te voorſchijn quam: weerom hem in den opgang *de Tonatzuli* verwellekomen, en ſijn keeren verzoeken, terwijl onder de kimmen duikte. *De tonatzuli* hebben de gedaente van een diſtel-vink; doch buik en wieken verguld geel, een hemels-blaeuwe rugge tot de ſtaert toe, een veelvervig geveederd hooſd, bek en klaeuwen als yvoor. Haer zang behoeft voor geen nachtegael te wijken. Doch *Olaimi* is een volkoomen-ronde berg: de toegang, in harde ſteen gebikt, loopt ſlangs-gewijs twee mijl topwaerd, aller wegen beplant met cederen, pijn-boomen, caſſine en zaſſafras. De top heeft een vlakte, die een mijl in 't ronde uit-haelt. Ten ooſten leid een hol

Caraïbanen worden verdeelt;

een gedeelte word verjaegt: en waerom:

bevolken de voor eilanden van America:

wanneer kan niet ſtip geſeid.

Oorſprong der Apalachiten:

haer godsdienſt.

Tonatzuli hoedanige vogeltjens

Beſchryving der berg Olaïmi:

hol, aen welk de natuur meer luister verleent, dan konst en kosten souden te wege brengen. De eerste straelen der rijsende zonne schijnen by 't hol in. Dit lang-werpig rond vertoont een wit gewelfsel, boven voorzien van een groot lucht-gat. De vloer behoeft 't schoonste marmor niet toe te geven. In de vloer staet een bekke gemetzelt, om te ontfangen de kristallijne vocht, uit de rotsteen druipende. Terwijl 't volk op de gezeide vlakte danste, maeltijd hield en zong, offerde de priesters wierook en allerley reukwerk. De klederen, die de rijke vereerden aen de zon, wierden den armen van welke een lijste was, ter hand gestelt. Doch naderhand hebben *d'Apalachiten* een smaek des Christendoms gekreegen. 't Werk dient een weinig hooger opgehaelt. Wanneer *Joan Ribauld* een Fransche bevolking na *Florida* had overgebragt, en een sterkte na koning *Carel de negende* genoemt: is de Spaensche bevelhebber *Peter Melendez* hem schielijk op den hals gekomen: en, verkrachtende 't recht der volkeren, soo verwoed tegen *de Fransche* geweest; dat self wijf noch kinderen spaerde. Tien alleen ontsnapten den bloedigen dans: vonden by den Floridaensche koning *Zaturiova* veilige lijfberging. Alhier bericht wegens de bescheidentheid en magt des koninx over *Apalacha*, versochten derwaerds te vertrekken. *Zaturiova* willigde niet alleen de begeerte in; maer voorsag ook den seven *Fransche* (d'andere drie waeren gestorven) van bequaeme gidzen. Zy besochten dan *Zaturiovaes* bondgenooten, lanx de vermaekelijke stroom *Selay* in verscheide dorpen verdeelt: voeren over stroomen op zamengebondene takken: boorden door moerassen, bergen en bosschaedjen vol verslindende wild: sloegen tegen woeste *Floridaenen*, die onophoudelijk d'eenzaemste wildernissen doorsnuffelen: ettelijke dag-reisen vervolgt by een hinderlaege, die de koning *Timagoa* leide, lieten twee der gidzen in de loop: d'andere, swaerlijk verwond, geraekten eindelijk binnen *Akoveka*, en van daer voor den Apalachitischen koning, die alle minzaem ontfing. Weshalven voor sich namen, verlokt door 't vruchtbaere land en rekkelijke zeden der inwoonders, aldaer te blijven. Twee alleenlijk keerden met de leiders na *Zaturiova*. d'Andere hielden stand, en tijdig en ontijdig aen, om 't Christengeloof den afgooden-dienaers in te scherpen. Vele leerden tegelijk met de Fransche tael de goddelijke waerheid: onaengesien de priesters *Jaoüas* sich vinnig hier tegen stelden. Na de dood *der Fransche*, by *d'Apalachiten* seer beklaegt, soud 't heidendom wederom zijn bovengeslaegen: indien niet ettelijke Engelsche huisgezinnen, gevlucht voor de bloed-baeden in *Virginia*, by *d'Indiaenen* aengerecht, door tegen-wind *Nieuw-Engeland* geensints hadden konnen bezeilen. Vervallen voor *Florida*, stapten om verversching te land: trokken de stroom *Selay* op: verkooren 't landschap *Bemarin* ter woonplaets, in 't jaer seshien honderd een en twintig. De gevluchte huisgesinnen hadden onder haer zeer yverige gods-geleerden. Dese bragten 't werk soo verre: dat, na verloop van acht en twintig jaeren, de koning self, nevens een merkelijk aental des adels, den Christelijken doop heeft ontfangen binnen d'hofstad *Melilot*. Maer dewijl ons oogmerk in dit hoofd-stuk enkelijk leid, om d'inwoonders op de voor-eilanden van *America* na 't leven af te maelen, sal 't genoeg zijn, ter swenk getoont te hebben haer afkomst uit *de Cofachiten*, en zedert uit 't midden *der Apalachiten*. Voor af moet een waerschouwing gedaen, wegens de zeden der tegenwoordige *Caraibanen*, welke niet alleen onderling seer verscheelen; maer byzonder haer self t' eenemael ongelijk zijn, zedert d'ommegang met *d'Europeers*. 't Geen 't vervolg behelsen sal, vervat een oudheid van zaeken, hoedaenig noch stand grijpt op *sant Vincent* en de vaste kust, alwaer *de Caraibanen* geen manieren den vreemdelingen ontleenen. *De Caraïbanen* dan zijn welgeschaepen menschen, met breede schouders en

zonnen-tempel aldaer:

en hooge feest.

Apalachiten hoe tot het Christendom zijn gekomen.

Caraïbanen:

haer gestalte:

heupen, ronde aengesichten, sonder baerd, wijde mond, witte tanden, kleine oogen gelijk *de Tattars*, vercelde voeten tegen allerley scherpte, platte neusen, door geweld ingedrukt, en swart hair, lang nederhangende. Wanschaepene zijn onder haer niet te vinden. Alle gaen moedernaekt. Soo haest 's morgens uit 't water t'huiswaerd keeren, beschilderen de lichaemen met roode verve. Hier toe gebruikenze *rocou* een boom-gewasch en oolie. Om de oogen trekkenze swarte ringen met 't zap uit appelen *junipa*. De schildering verstrekt tot cieraeden: cieraed en sterkte. Andere strijken een drabbig qual over de ledemaeten, en blaesen hier op allerley vogel-vederen. Sommige leggen op 't lichaem een gegomde korst, en kleven in de selve geurige bloemen. Voorts gebruiken *de Caraibanen* noch andere op-tooysels. Zy vercieren 't hoofd met veel-vervige pluimaedjen: de door-boorde ooren met gladde vischgraeten of schubben van *caret*, of kristallyne doppen. De selve pronkeryen hangenze aen de lippen en 't middel-schot der neus. 't Man-volk trekt armringen aen het dikke des arms by de schouder, een vrouw dicht by d'hand. Om de beenen slingeren koraele kouse-banden. Andere draegen ook arm-pijpen en beenderen der verslaegene vyanden, en geregen ketenen uit *agouty* tanden, van tijgers of wilde katten, of kink-hoorentjens. Wanneer ten hoogsten cierlijk te voorschijn komen, bindenze, boven de genoemde cieraeden, armringen onder d'oxels, sluyers en veder-riemen, welke of lanx de schouders sloddderen, of van den navel tot de dyen. Boven gemein hooge prijs word gestelt op de *caracolis*, koopere pronk-penningen, welker kleinste aen d'ooren, de grootste voor de borst slingeren. En dewijl de selve geweldiger hand gehaelt worden uit het vyandlijk landschap *der Arouages*, zijn het gedenk-teikenen van manhafte dapperheid. Onder *de Caraibanen*, die met *d'Europeers* verkeeren, gaet een tweederhande tael in swang. d'Oudste is facht, aengenaem, vloeyend', en by na geheel tusschen de lippen voort gebragt. Na verscheidentheid van uit-spraek heeft een woord meenigmael verscheide beteikenissen. Bysonder hebbense een afkeer van d'Engelsche spraek. Willen niemant de geheimenis der eerste tael ontdekken. Het verdient waerlijk geen gemeine verwondering: dat de Caraïbaensche mannen woorden spreken, die de vrouwen wel verstaen; doch nooit spreeken, en soo ook in 't tegen deel: dat d'oude manieren van seggen gebruiken, welke nooit in de mond der jongelingen komen, en de jongelingen, welke nimmermeer d'oude: dat by tijden des oorlogs spreken, 't geen niemand verstaet, als de soldaeten: ten einde haer aenslaegen niet uit lekken. Maer de vermengde tael, heeft veel woorden van *d'Europeers*, en bysonder van *de Spanjaerden* overgenomen: welke, wanneer in onder-handeling treeden met *d'Europeers*, gebruiken. Vorders, hoe wel *de Caraïbanen* over de minste belacchelijke voorval luids keels uitschetteren, zijn echter van swaermoedigen geest, en ondertusschen leenig, op welke door hardigheid niet te winnen is. Haer besigheden in jaegen, visschen, land-bouwen, huisen stichten, nemenze voor tijd-verdrijf van liever lee op. Dief-stal wort hier nooit begaen. Niemand heeft wantrouw tegen sijn naesten: weshalven d'hutten dag en nacht ongeslooten staen. Zelden rijst onrust tusschen d'een en ander. Een gemeine liefde verbint alle. Indien nochtans moeite ontstaet, de beleedigde voert sijn wraek ten uitersten uit: inzonderheid als sich waend door *boyes* betoovert te zijn. Kuischeid gaet allenthalven in swang. Jongelingen draegen diep ontzach voor de oude. Vuur-gevende wapenen jagen alle een zidderende verbaestheid aen. Groote onwetendheid wegens natuurlijke geheimenissen drukt *de Caraïbanen*. Wanneer de maen verduistert, meinen dat door *Maboya* word opgegeten. Alwaer een onaengenaeme reuk vernemen, waenen aldaer den duivel te zijn. 't Bus-poeder hou-

schilderen:

haer inborst:

besigheden:

wraek:

onwetenheid:

haer tweederhande tael is seer merkwaerdig:

houdenze voor zacy-graen. En hoewel schoone zout-putten hebben, gebruiken echter geen zout: gelijk ook geen verkens-vleesch, waer van d'eilanden overvloed verschaffen, uit vrees voor kleine oogen, 't welk een groote mismaektheid oordeelen, daerze nochtans alle met geringe oogen ter weereld komen. Zy nuttigen inschelijx nimmer schild-padden, om niet de plompheid van dit dier deelachtig te worden. Eindelijk kennenze geen hooger getal, als haer vingeren en tenen uit maeken. 't Geen boven twintig gaet, schijnt ontallijk. *Akamboue* zijn goede geesten, welker meenigte veel, en woon-plaets de hemel is; doch geensints bekommert met d'onder-maenige zaeken. De offerhanden bestaen uit *cassave* en eerstelingen der vruchten. Dese worden gestelt aen 't einde der hutte in vaten op kleine tafelkens, uit biezen en latane bladeren gevlochten, sonder eenig gebed. Niet dan door tusschen komen der *Boyez* of Priesters geschiet eenige aenroeping van Goden, en sulx alleenlijk: of om wraek te nemen tegen verongelijkers: of om geneesing te erlangen uit krankheid: of om d'uitkomst des oorlogs te verstaen: of om *Maboya* te verdrijven. Y der *boye* heeft sijn eigen God, dien hy door een tover-zang, tusschen de smook van tabak, by naere nachten tot sich roept. Uit doots beenderen met kotoen omwonden geeft de duivel antwoord: maekt een geluid van klappende kaeke-beenderen, niet anders als of *d'anacri* (soo noemenze 't geen hem geoffert word) op at. Doch des daegs leid de spijs onaengeraekt: welke soo heilig word gekeurt, dat niemand den selve derft nuttigen. Wegens de boose geest *Maboya* zijn verscheidene gevoelens. Sommige oordeelen, dewijl *de Caraibanen* van swaermoedige inborst en opgeswolle mild zijn, waer uit vervaerlijke droomen ontstaen, zy een inbeelding voeden, als of door *Maboya* dapper waren afgeroscht. Doch andere brengen een kenbaere ervaerendheid by, waer uit blijkt, hoe deselellendige heidenen waerlijk van *Maboya* veel lijden. Want hy verschijnt haer meenigwerf in sulk een vervaerlijken gedaente, datze zidderen en sweeten. De paerze neepen en bloedige streepen over 't gantsche lichaem betuigen ook genoegsaem 't ongenaedig onthael 't geen hy haer doed. En onaengesien dusdaenige wreede bejegeninge, doenze de minste dienst niet aen *Maboya*: alleenlijk vindenze verlichting, wanneer kleine beeldekens om den hals draegen, geformeert na de gestalte, in welke de boose geest verscheen. Doch boven al houdenze voor de beste raed, wanneer tot een Christen toevlucht nemen. Veel onheil veroorzaeken *de piais* of tovenaers, bysonderlijk by voorval van sterven. Want soo haest iemand den geest geeft, vraegt de naeste bloed-verwand, wie d'oorzaek des doods is? Indien *de Piais* iemand noemt, rustenze niet voor den betichten aen kant helpen. Een oude overlevering word alhier wijdluftig gelooft. d'Inhoud luid aldus. d'Alderoudste *Caraibanen* leefden onder den blaeuwen hemel by 't geen het veld uit haer self gaf. Een oud man beweende sulk een beestelijk leven: wanneer uit den hemel nederdaelde een heer in wit gewaed, betuigende: hoe hy eer soude gekomen zijn, om middelen tot een burgerlijke ommegang aen te wijsen, indien iemand sulx eer versocht had. Lanx d'oever sprak de heer, seggen scherpsnydende steenen, met welke boomen gevelt, en de gevelde ten gebouw van huisen behakt konnen werden. Tegen 's hemels ongemakken sullen de palm-boom bladeren dienstig zijn. Dit seggende, brak de heer sijn staf aen drie stukken: gebood de stukken te planten: de planten bragten den wortel *manioc* voort, welke gestampt en gedroogt voedzaem brood geeft. Belangende de ziel omhelsen *de Caraibanen* een vreemd gevoelen. Ieder meind soo veel zielen te hebben, als hy hartkloppingen heeft. De voornaemste ziel nochtans is 't hert, verhuizende in de dood met *Icheïri*, elks bysondere God, na 't gesel schap der andere Goden: alwaer op gelijke voet leven,

waeromme geen verkens vleesch eeten: of schild padden.

offerhanden:

manier bidden.

Boye, hoe gheert.

Maboya een boose geest, hoedanig de Caraibanen handelt.

Piais tovenaers.

Een oude overlevering der Caraibanen.

Haer gevoelen van de zielen:

ven, als hier beneden. Weshalven dan ook de knechten geslagt worden boven de graf-steeden van de heeren: om de selve te dienen in d'andere wereld. d'Andere zielen, bestaende in hart-kloppingen neemen tweederhande wooningen: *de maboyas* dwaelen door de wildernissen en bosschaedjen: *d'oumekous* onthouden sich lanx de zee, en keeren de schepen 't onderste boven. De zielen der strijtbaere helden vertrekken na gelukzaelige eilanden; alwaer *d'Arouages* slaefachtig dienen. Een bloodhartige verhuist uit dit leven, om 't juk *der Arouages* achter een hoog gebergt in dorre woestijne eeuwig te dragen.

van den donder: Soo haest een donder-buy op komt, vluchtenze na haer hutten: plaetzen sich op kleine stoeltjens by 't vuur: dekken 't aengesicht: leggen 't hoofd in de handen: schreeuwen schreyende: *Maboya* is geweldig gram tegen *den Caraibaen*.

haer hutten: De hutten, meest gebouwt nevens stroomen en vlieten, zijn langwerpig rond, 't Dak bestaet uit palm-bladeren of zuiker-riet. Takken, in d'aerde gepoot en boven tot malkander geboogen, stijven de gantsche timmering. De vloer van gestampte aerde word zinlijk gehouden. Behalven een klein vertrek om te ruslen en vrienden t'onthaelen, heeft de hut een keuken tot bereiding van spijs, en een pak-huis, alwaer pijlen, boog en knodzen hangen. Geschoore matten maeken de kamers. 't Huisraed is weinig. De vermoogenste gebruiken kotoene amakken in plaets van bedden, geringer luiden *cabanen*, zijnde stokken dwers door malkander gestooken, bestrooyt vol bladeren van *bananieboomen*, by de vier hoecken met dikke touwen geschoort. Uitgeholde kowoerden en 't aerd-werk *canaris* dienen voor keuken-tuig. In de kleine *canaris* bereidenze *taumalis*, honger verwekkende spijs, in de groote den drank *ouicou*. Wanneer gevoeg doen, booren met een stok een gat, en dekken aenstonds den drek toe. Rondom d'hutten weiden meenighte hoenderen en kalkoenen: niet soo seer voor haer eigen tafels, als om te

bedden:

keuken-tuig:

hoenderen:

ruilen tegen yzer-werk. Zy verplaetsen haer wooningen meenigwerf: het zy verschrikt door iemands overlijden: het zy door eenige ontdekte vuiligheid: het zy dewijl d'hut van de blixem getroffen is. De vrouwen vinden geduurig werk met 't huisgezin by goede geschiktheid te houden, visch en wild-braed ter tafel te bereiden, kotoen te spinnen, haer mannen te kemmen, en rood te smeeren: en dese zijn inschelijx altijd besig; want zy trekken ten oorlog, of ter jagt, of ten visch vangst. Van *d'Europeers* hebbenze geleert des nachts te gebruiken traen en kotoene lemmet. Anderssints dienen zy sich van vuur-voedende takken vol gomme, by *d'Hollanders* ter dier oorsaek *kaersbout* genaemt. Ieder heeft een kleine stoel en tafeltjen *matouton*, van welk hy visch of vleesch, buiten gemein langsaem gebraeden, eet, sonder gesette tijd. De breede bladeren *bananie* verstrekken voor tafel-laekens. Onder de uitsteekenste lekkernyen zijn krabben geroostert in eigen vet, niet sonder citroen-zap en *pyman*. Wanneer groote maeltijden te zamen houden stoovenze de spijs met smeer van haer vyanden *Arouages*. De gewoonelijkste drank *maby*, gekookt van *pataten* in water, verfrischt zeer, en set alle slijmachtigheid af. *Ouicou* word gezooden uit geweikte *cassave*, sweemt boven gemein na bier in kracht, smaek en verve. De insnyding in doornige palm-boomen levert in onderhangende kalabassen een vocht, niet ongelijk den witten wijn. Weinig gebruik heeft de drank *couscou*, dewijl 't licchaem opblaest, hoewel anderssints smaekelijk is. Maer d'hoogste achting haelt *de zuiker-rieten-wijn*, geperst op moolens tot sulk gebruik enkelijk getimmert, en voorts in groote ketelen zorgvuldig geschuimt. Haer groote *pirauges* of schepen, uit een swaere boom geholt, met planken opgeboeyt en vol snaekeryen beschildert, konnen vijftig gewaepende mannen voeren. Zy scheppen by zonder vermaek in trommen, snaeren over kalebassen gespannen en fluiten, veeltijds gemaekt

warom vaek verhuisen?

Vrouwen-werk.

Vuur des nachts.

Eten:

krabben:

menschen-vet:

verscheidentheid van drank.

Haer groote schepen:

speelzuig:

van

van de beenderen der vyanden. Terwijl de visch een halve dag langzaem bakt, zingenze liederen, op de maet eens bewegden kalabas, vol keyselsteentjens. By 't gezang voegenze den dans: in welke waenen d'ingebeelde gelukzaeligheid van t ander leven ten grooten deele te bestaen. Doch nooit danzen *de Caraibanen* uitgelaetender, dan als in *'t carbet* (een openbaer bras huis) te zamen komen, op voorgaende aenkundiging *der Cacique*. De vrouwen brengen toe een drank uit *cassave*, die zoo wel dronkenschap veroorzaekt dan wijn: de mannen visch en haegdissen. Alle bestreeken met *roucou*, omhangen met veder-bosschen, geven haer toe in d'uitgelaetendste dartelheid. Andersints onderhouden ook vasten-dagen: het zy wanneer tot eenig eerambt gevordert worden: het zy als haer vyanden verslaegen hebben: het zy over de dood eeniger naest-bestaende bloed-verwand treuren. *De Caraibanen* vorders setten op hoogten, van waer verre in zee eenig vaertuig omtrend de gelegenste aen-komst konnen ontdekken, schild-wachten uit: die, soo haest eenig schip zien, terstond de weet doen: waer op de vaerdigste in haer *canooen* vallen, en na boord vaeren. Uit de spraek onderkennenze *Spaniaerden*, *Fransche*, *Engelsche*, *Hollanders*. Indien vyand vermerken, gewapender hand landende, besetten de naewste toegangen: leggen hinder-laegen: drommen by afgezonderde wegen te zamen: daer 't meeste voordeel beschouwen, drijven een jagt pijlen den bespringers toe: en vliegen voorts met knodzen tegen de hand-bussen in. Maer wanneer te kort schieten, schuilen achter steekelige haeg-doornen: of klauwteren by ontoegankelijke rotzen op: of, als de zee gewinnen, dienen sich van 't water: dompelen diervoegen onder, dat na twee honderd schreeden eerst wederom boven komen. En eerlang keerenze ten strijd geschaert. Indien daer en tegen die aen komen vrienden zijn, swemmen of vaeren de selve te gemoet: klimmen by de schepen op: dragen de vlootelingen op schouders na strand. Alwaer door *de Cacique* uit naem des eilands verwellekomt, na *de carbet* geleid worden. In *de carbet* verwellekomt een oud man een oude, een jonge een jongman. Men vraegt ieders naem af: na welke sich dan *de Caraibaen* noemt, en wil de gast voorts de naem *der Caraibaen* draeg. In dese verwisseling van naemen stellenze by zondere plechtelijkheid van vriendschap. Thans biedenze tot rust een zuivere kotoene amak aen, en smaekelijke vruchten ter verversching. Soo haest de maeltijd bereid is, krijgt ieder een klein tafeltjen en een gerecht alleen, van gebakke hagedissen, gesnerkte krabben of moes kruiden. Zy zouden 't qualijk nemen, wanneer de gasten niet hartig eten, of haer kroezen uit-drinken. Zy bewijsen bysondere droefheid op 't vertrek der selve. Haer land-bestier kan drie voudig verdeelt. Het laegste gezach staet aen *den tioubountouli hauthe*, gestelt over *een carbet*, een huis alwaer den vreemdelingen goed onthaël geschied, d'oorlogs-zaeken verhandelt en de gemeine vreuchden-maeltijden gehouden worden. *Tioubountouli canoa* voert heerschappy over de schuit, ten dage des strijds; maer staet onder *de nhalene*, die de gantsche vloot gebied. Boven alle nochtans is *d'oubountou*, wien d'hoogste eer toe komt. Niemand geraekt tot sulk een verheeven waerdigheid, ten zy verscheide *Arouages*, of ten minsten een opper hoofd, gedood heeft. Als *de Caraibaenen* uit d'eilanden haer krachten te zamen brengen ten strijd, kiezenze uit *de oubountous* een, dewelke geduurende de togt 't heir voor veld-heer bestierd. Na den oorlog eindigt het gezach, en strekt niet verder dan over sijn eiland. Wonderlijk gaen de krijgs beraedslaegingen toe. *d'Oubountou* stelt een dag, op welke d'eilanders in *de carbet* tot een feestelijke vreuchde-maeltijd te zamen zullen komen. Ter gesetter tijd ontbreekt niemand. Als d'herzenen, door woelen, danzen en sterken drank ontstelt zijn, stapt een oude vrouw met betraende oogen en droe-

danzen:
wonderlijke krassery:
vasten:
schild-wachten:
manier van oorlogen:
van onthalen der vrienden, merkwaerdig:
haer drievoudige Land-bestier:
haer krijgsberaedslaegingen, seer wonderlijk:

droevig gelaet binnen *de carbet*, en verzoekt gehoor. 't Verzoek word ingewilligt. Ieder luiſtert. Zy begint dan op te haelen de ſchaede, welke van oude tijden her *d'Arouages* aen *de Caraïbanen* toebragten: hoe noch onlanx in de laetſte veldſlag ſoo veel dappere helden ſneuvelden, of uit banden tot lekkerny der gulzige keelen verſtrekten. 't Was een ſchandige laſhartigheid geen wraek te nemen. *d'Ouboutou* vervolgt deſe reden: en boezemt ieder een krijgsmans hart in. Des anderen daegs gaen boden af na d'andere eilanden, om bekend te maecken: dat de knodzen bereid, de pijlen geſleepen en vergiftigt, de bogen geſpannen, de leeftogt vervaerdigt en de ſchuiten
haer vergif: toegetaekelt worden. 't Vergif, gemengt uit zap van *mancenillien*, ſtelt de minſte wonde doodelijk. De wapenen en eed-waeren bindenze binnens boords vaſt, om de ſelve te behouden, wanneer *de piraugen* (dit zijn ſchuiten voor vijftig man) of *canooen* 't onderſte boven tuimelen, welk lichtelijk geſchied; doch lichtelijk wederom onder zeil geraeken.
haer togten: Zy vaeren van 't een eiland tot het ander: nemen t'ellekens niet alleen ververſching aen boord; maer vermeerderen de vloot met nieuwe hulp-ſchepen. Genadert voor de vaſte kuſt, trekken tegen den avond de ſchuiten op het droog: ſteeken onder geboomt vier ſtijlen in d'aerde, aen welke d'amakken binden ten nacht-ruſt.
nacht-ruſt: wecken uit hinderlaegen: ſeer bloedig: By duiſter en uit hinderlaegen voerenze oorlog, als ſich ontdekt vinden, nemen d'hertred na de ſchepen, en vaeren t'huiswaerd onverrichter zaeke. Anderſints vallen onvoorſiens d'hutten *der Arouages* aen: uit welke, rondom geſterkt, wanneer voordeelig tegenweer geſchied, ſchietenze met pijlen, in brandende kotoen gewonden, d'hutten aen brand: ſulx *d'Arouages* een kans moeten wagen op 't vlakke veld. Als 't ſchiet geweer verſchooten is, wordenze met *bouton* ſwaere knodzen hand-gemein. Een niet miſſende ſlag ſlaet harzenen te pletteren, armen en beenen te morzelen. Indien *de Caraïbanen* den nederlaeg ontfangen, doen zee en land weergalmen door naere rouw-klagten over de geſneuvelden: vermengen overvloedig traenen met 't bloed der verſlaegenen, die zy niet ſonder duiſend gevaerlijkheden uit d'heevigſt' van den ſtrijd af-haelen: en ſtappen alſoo neerſlagtig ſcheep. Doch wanneer zeeghaftig keeren, juichen en zingen op de vyandlijke ſtrand: en voeren de gevangene ſtijf gekneevelt weg. Die hem in den ſtrijd by den kop vatte, of uit de vlucht achterhaelde, heeft byzonder recht aen den gevangene: welke in een amak, vaſtgemaekt lanx 't bovenſte der hutte, vier dagen ſonder eten gebonden blijft hangen: thans los gelaeten, ſtapt luchthartig heen: ſwetſt grimlacchende, hoe hy haer vaders en naeſte bloedverwanten heeft opgeklooven: hoe ſijn landaerd dubbeld betaelt ſullen ſetten 't verwoed onthael 't geen nu geniet. Een geruime tijd hooren *de Caraïbanen* die fiere woorden. Wanneer het lang genoeg ſchijnt, valt de meenigte toe met uitgelaetene verwoedheid. Hier brand het vlammende hout gaten in de zijde. Een ander kerft wonden tot het been: een ander ſtrooytze vol bytende *pyman*: een ander drijft vergiftige pijlen door armen en beenen. Elk betoont ſich konſtig, om wreed te weſen. Eindelijk ſlaet hem een mededoogende den kop ten ſlarzen met een knodze. Geſwind waſſchen de jongelingen 't gevelde licchaem, en verdeelen 't gewaſchte. Eenige ſtukken gekookt, andere gebraeden, verſtrekken tot een vroolijke maeltijd. De vrouwen lekken ſelf d'houte rooſters, lanx welke 't vet *des Arouages* droop. Doch de voorverhaelde wreedheden gaen niet verder tegenwoordig in ſwang, als ſlagten met een knodze, en op-eeten. Behalven *d'Arouages* voeden *de Caraïbanen* een diepe wrok tegen *d'Engelſche*: ter oorzaek deſe haer volk, onder vriendſchaps ſchijn binnen ſcheeps-boord gelokt, na *Montſerrat* en *Antigoa* in ſlaverny vervoerden. *De Spanjaerden* bedankten ſich geenſints wegens wreedheid gepleegt omtrend *de Caraïbanen*: als

hoe ſich dragen in nederlaeg?

hoe in zeegen?

ſchrikkelijk onthael der gevangenen:

hoe opgegeten worden?

Caraïbanen vyanden der Engelſche en Spanjaerden.

als die sich dapper ten tegenweer stelden: ja tegen 't geschut indrongen: en vaek rijk-gelaede kielen afliepen. Weshalven zedert beter koop gaven: en verbonden ingingen met *de Caraïbanen*. Hier toe lieten haer alle vinden, behalven *die sant Vincent* en *Dominicus* bewoonen, dewelke als noch niet willen vergeeten de verwoede moedwil, eertijds by de Spaensche vlootelingen gepleegt. De houwelijken gaen aldus toe. Veelheid der vrouwen staet vry: ja voor d'opperhoofden heerlijk, hoe meer wijven hebben. Een neef verkiest zijn nicht: en soo haest haer binnens huis leid, is d'echt voltrokken. Echt-scheiding geschied zelden, wanneer de vrouw kinderen heeft gebaert: anderssints word de trouw gebrooken, na enkel goedvinden des mans. Een vryer sonder bloed-verwantschap mag een vreemde verzoeken. Als d'ouders 't verzoek inwilligen, is 't houwelijk. Een jongeling, hoe hy sich mannelijker draegt tegen *d'Arouages*, hoe meer dochters hem van de vaders ten houwelijk worden aengebooden: van welke, hoedaenig ook zijn, niet een mag af-slaen. Uit de veelheid der wijven blijkt d'helddaedige dapperheid des mans. Ieder wijf heeft een afgezonderde woonplaets, om alle minyver te vermijden. Soo haest eenige beswangert is, word voor die tijd niet meer bekent. De man slaet sijn overspeelige vrouw met een knodze den kop te slarzen, of tarnt haer de buik op. Geeft de daed den schoon-vader te kennen: die hem dieswegen bedankt. Bloedschendige worden verbrand, of tot hutspot gehakt. Gemakkelijk gaet het toe met 't kinderbaeren. De kraem vrouw even ververloft wascht 't kind in de naeste vloed: en keert ten gewoonelijk huiswerk. De man daer en tegen houd 't bedde: nuttigt niet als een stukje *cassave*, welk uit 't midden uit-eet: de randen worden gespaert tot de geboorte-maeltijd des kinds. Voorts speent hy hem een geheel jaer van allerlei lekkernyen. Doch sulk een onthouding grijpt alleenlijk stand omtrend een eerst-geboorne zoon: wanneer ook de vader de schouderen worden opgekrabt met een scherpe *agouty-tand*. Hoe hy sich min gevoelig toont hoe de zoon meer strijdbaer sal wesen: waer toe zeer helpt, dat 't bloed, uit de gekrabde schouderen om 't aengesicht des kinds gewreeven, aldaer opdroogt. 't Selve geschied inschelijx aen de dochtertjens: ter oorzaek voor de mannen op de krijgs-tocht spijs bereiden, en de schepen bewaeren, terwijl de selve slag leveren. Ten vijstienden dage doorboort een man en vrouw 't kind d'ooren, onderste lippe en de scheyding tusschen de neusgaten: steekt een draed in d'openingen: om namaels te dienen voor 't gewoonelijk hangende cieraed. Te gelijk met dusdaenige plechtelijkheden ontfangt 't kind een naem, genoomen van voor-ouders, boomen, visschen of eenige merkwaerdige geschiedenis, geduurende 't swanger gaen des moeders, of 't kraembedde des vaders voorgevallen. Doch de naem verandert, soo haest ten oorlog trekken, of een opperhoofd *der Arouages* verslaen, wiens benaeming dan met haer eigen verwisselen. De moeders bekleeden omtrend de zuigelingen 't ambt van teder-gevoelige voestereſſen. Op de ses maenden loopen de kinderen doorgaens zonder steunsel. Als twee jaer bereiken, word 't hair over een seestelijk maeltijd afgesneeden. Van kinds been af oefentmen de jeughd in 't boog-schieten. Ten zy de opgehangen spijs met een pijl treffen, moeten honger lijden. d'Inhulding tot krijgsknecht gaet vreemd toe. De vader geleid sijn zoon na *den carbet*: draegt hem voor de plichten van een braef soldaet: slaet hem met de roof-vogel *mansfenis*, tot des vogels hoofd verplettert is: schrapt 't gantsche lichaem vol wonden met *een agouty-tand*: bet de wonden met bytend nat: hangt den mishandelden in een amak: en onthoud hem ettelijke dagen alle voedsel. Wanneer soo veel ongemakken, buiten bewijs van smertelijk gevoelen, uitstaet, heeft hy de proef van een krijgsknecht. Weinige voeden haer kinderen tot *boyes*, welke de

Haer houwelijken:

Veelheid der wijven:

Overspel hoe gestraft?

Als ook bloedschande.

Mannen leggen in de kraem.

Wondere handeling met de zuigelingen:

haer naemen:

boog-schieten:

vreemde manier om iemand soldaet te maken.

de duivelen op-dagen. Die nochtans hier toe geschikt word, moet sich eeniger spijs onthouden van d'eerste jeughd af: uit alle leden bloed getapt, eer onder 't opsicht van een swarte konstenaer kan aen-genoomen. Eindelijk bereiken *de Caraïbanen* een niet min hooge als vaste ouderdom. *Charles de Rochefort* getuigt: dat by sijn tijd menschen leefden, die geheugden d'eerste aenkomst *der Spanjaerden* onder *Christoffel Colonus*, dewelke by gevolg honderd en sestig jaer konden tellen. Kraem-vrouwen van tachentig jaer worden niet zelden gevonden. Ondertusschen loopenze geenzints vry wegens ziekten en krankten. Dese ongemakken mogen soo zeer niet te last geleid den lucht, die buiten gemein gezond valt, als wel 't quaed voedsel welk nuttigen. Behalven de moeyelijke over-val *pyans*, doende 't gantsche licchaem met bulten swellen, plaegen haer vuurige bloed-sweeren en 't speen; veroorsaekt door 't nuttigen van krabben, caretten vergiftige schildpadden, lamantins en haegdissen. Tegen 't veelvoudig quaet ontbreeken geen genees-middelen uit kruiden, wortelen, gommen, oolien. De bittere schorze des booms *chipiou*, in water geweekt en met de geraspte pit der kink-hoorn *lambys* gemengt, heeft heilzaeme werkingen. By na de selve kracht steekt in 't zap, gedrukt uit *miby-boomen*. Van buiten leggenze zalven van gebrande riet-asch, geroert in water, vergadert op de bladeren eens balasie-stronk. Om d'etter af te scheiden is gebruikelijk 't zap uit *junipa*. Ader-laeten word nooit te werk geleid; maer wel koppen en krabben des smertenden deels. De wonden groeyen zonder lit-teikenen zinlijk toe. Doch indien de genees-middelen niet helpen, neemtmen toevlucht tot de *boyes*. 't Googel-werk gaet aldus toe. De hutte der kranke dient eerst gezuivert: de tafel *matoutou* voorzien van een offer uit *cassave*, *onycou* en hof-vruchten voor den boosen geest *Maboya*, soo veel stoeltjens als menschen, die den vervlockten handel sullen by-woonen.

Ouderdom:

ziekten:

genees-middelen:

Merkwaerdige handel der boyes met de zieken:

Na dat alle vuur en licht in de hutte is uit-gebluscht, treed *de boye* by 't naerst der nacht binnen. Alleenlijk geeft een glimmend einde van een gerold tabaks-blad een flaeuw schijnsel. Thans mompelt hy eenige woorden: stampt meenigwerf met de slinker voet: blaest de tabak-rook opwaerds: en smijt de tabak, aen stukken gescheurt, over de hut heen. Eerlang waggelt het dak, en een vreesselijk geloey doed alle d'hairen te berge rijsen. Te gelijk naderen de duivel en *boye* tot den kranken: zuigen de smert-lijdende deelen: bevochtigen deselve met haer adem: besmeerenze met zap uit *junipa*, tot verzekering van gesondheid. d'Herstelde zieke bereid een groot gast-mael en offerhande voor den duivel. Maer indien de krankte doodelijk is: maekt *de boye* bekend: hoe de gemeinzaeme geest der bed-leegerige met des selfs lijden mede-lijden heeft: en bereid staet, om hem boven de sterren te voeren tot 't geselschap der andere Goden. Dus lang in 't gemein wegens d'inwoonders der voor-eilanden van *America*; 't zal voorts niet ondienstig wesen ieder byzonder te beschrijven.

Ten noord-oosten van *Porto Rico* leid *Anegada*, seven mijlen lang, t'eenemael omringt met ondiepten, gelijk ook 't nabuurig *Sombrero*; alsoo by de Spanjaerden genaemt, dewijl de gedaente van een hoed vertoont. Beide onbewoond voeden overvloedig gevogelt: onder welk *de mansseny* een kleine arend, en de merkwaerdige *colibry*, wiens licchaem weinig grooter als een kever met veel-vervige vederen, na de gelijkenis des regen-boogs, pronkt: om den hals glinstert een karbonkel-roode kring: de buik en binnenste der wieken zijn geel verguld, de zijde esmaraud-groen, de bek en beenen als swart-ebben gepolijst, d'oogen glinsterende gelijk diamanten: op 't kopje goud-groen slingert een eierlijk kuifje. 't Mannetje overtreft in schoonheid het wijfje. Haer vlucht gaet de snelle beweeging van alle vogelen te boven. 't Slaen der wieken veroorzaekt een geluid als van een draey-wind. Zy leven by den

Eiland *Anegada*:

Sombrero:

colibry seer schoone vogel:

daeuw

daeuw uit boom-bloeysems, en by-sonder van kotoen-boomen. Haer reukerige geur wijkt voor geen amber. Zy nestelen tusschen de blaederen onder een kleine tak on-naspeurlijk. 't Nest tegen 't zuiden konstig gebouwt uit fijne draeden der plante *pite* rondom een takje, is buiten bebolwerkt met scheutjens van schorzen en binnen met de fijnste kotoen, zachte vederen en dunne zijde. d'Eyertjens langwerpig rond zijn weinig grooter dan een gemeine peerl. Lanx de strant kruipen de beschilderde krabben, by-zonderlijk omtrent bloey-maend: wanneer met groote troppen, onderscheiden in verven, (want zommige draegen violette schelpen, andere geele vol purpure spikkels, andere taneyte met rood bestraelt) van 't gebergt af-daelen geschikter orde: alle kruiden en planten aen stukken bijten: en viermael duiken onder de kabbelende golven. Aldus gewasschen nemen d'hertred na de bosschaedjen. De wijfjens alleenlijk keeren voor de tweede reis zeewaerd: en leggen d'eyeren in 't water. d'Eyeren, op 't mulle zand gespoelt, en door de zonne-straelen verwarmt, brengen eetlang jonge krabben voort, die aenstonds boschwaerd kruipen: en soo haest krachten genoeg hebben lanx de rotzen op, alwaer d'oude by ontelbaere duisenden sich onthouden. Dese uit de zee wederom gekomen verbergen haer ses weeken: stoppen d'ingang der hoolen diervoegen sinlijk, dat geensints konnen werden na gespeurt. Als dan schuddenze de gantsche schelp uit, door een fijne opening aen de staert, naeuwelijx voor scherpe oogen sichtbaer. Ontbloot van schelp leggen bedekt in een dun vliesje, welk tot een korst allenskens verdikt, en eindelijk tot een harde schelp. De krabben verschaffen gezond voedsel: ten zy onder *mancenilie-boomen* weiden; want soodaenige vallen vergiftig. Dicht aen *Sombrero* leggen de twee eilanden *las Virgines*, omringt van tien andere en vlakke ondiepten, sonder geboomt en versch water. Hier valt overvloedig visch, en bysonder *de Perroket*, geschubt gelijk een karper; maer groenachtig: d'oogen schintelen boven maeten, omringt met zilvere ringen: in plaets van tanden gebruikenze sterke kaeke-beenen, vermaelende alle schelp-visschen, op welke aesen. Dese visch, ongemein smaekelijk, kan doorgaens meer als twintig pond haelen. Alhier zijn ook zeer gemein *de dorade*, meer breed als dik, vol kleine schubben, lang vijf voet, met een steekelige rugge, twee vinnen nevens de scheiding des hoofds, en even soo veel onder den buik. *De dorade* volgt veeltijds de schepen, en schiet geweldig snel voort.

beschilderde krabben zeer wonderbaer.

Eilanden las Virgines:

visch perroket:

dorade.

Zuidelijk af van *Sombrero* beslaet *Anguilla*, (by weinig *Engelsche* rondom een poel bewoont) tien mijl in de lengte, en vertoont een aengenaeme gesicht wegens de meenigte *junipa-boomen*, welker takken na de aerde krommen: de bladeren zijn die der okker-nooten niet ongelijk: de bloemen swijmen in reuk en gedaente na narcissen: 't hout dicht en graeuw word zeer effen gepolijst: maendelijk krijgenze nieuwe bladeren: d'afvallende appelen veroorzaeken een swaere slag, vermids de wind tusschen dunne schellen beslooten, door den val een geweldige opening maekt. *d'Oculiem* of druyve-boom maekt d'oever lustig. 't Blad is rond en dik, met rood en groen doormengt: onder de duim-dikke bast schuilt een vast violet hout: aen de takken hangen violette druiven; doch die, behalven een weinig zuurachtige vocht, in plaets van korrelen, harde kraek-steenen bevatten. *Anguilla* beschouwt ten westen *Sabæ*, vertoonende sich diep uit zee als een rotze. d'Ingesetenen op *sant Eustathius*, derwaerds over gescheept, hebben gevonden een vermaekelijke valleye, om veel huisgezinnen te voeden. De zee is alhier rondom diervoegen helder, dat de grond gesien word: en te gelijk, onder vele, de visch *bonite*, dik en vleesachtig, twee voet lang, met een donker groene rugge en witte buik, sonder schubben, zeer gulsig na allerley aes. Op zijde af leid *sant Cruz*. *De Caraibanen*, die, door *d'Apalachiten*

Eiland Anguilla:

junipa-boomen:

oculiem.

Eiland Saba:

visch bonite.

Sante Cruz:

verdreeven dit eiland alder-eerst bevolkten, noemden het *Ayay*. Groote tegen-stand vond alhier *Christoffel Colonus*; want self de vrouwen doorgriefden *de Spanjaerden* met vergiftige pijlen. En eer d'eilanders voor de Spaensche over-magt weeken, hadden ze meenig schip af-geloopen, dorp verbrand en *Spanjaerd* gevelt. De grond hoewel vol heuveltjens is niet hoog; doch bruin en vruchtbaer. *De Engelsche*, op 't jaer vijftien honderd seven en tachtig alhier gelant, vonden groote schild-padden, en een stil-staende poel: uit welke so meenig het aengesicht wiesch voor zonnen opgang, 't selve diervoegen swol, dat in eenige dagen niet konden zien. Eindelijk evenwel geraekten aen een fontein vol gezond water. Zedert *de Spanjaerden* d'oude inwoonders uitroeyden, lag 't eiland, hoewel veertien mijl lang, en weinig kleinder in de breedte, genoegsaem verlaeten. Eindelijk namen *d'Engelsche* en *Hollanders*, ieder aen een by zonder oord, besitting; doch konden elkander niet verstaen. *d'Engelse* vry sterker, vielen onverziens *den Hollanders* op 't lijf, en maekten sich meesters. Dese voorval word gebragt tot 't jaer seshien honderd negen en veertig. Maer niet lang verheuchden sich *d'Engelsche*; want de *Spanjaerd*, haer achtende verswakt door 't verhuisen *der Hollanders*, voer uit *Porto Rico* derwaerds: brande alles voor de voet af: sloeg dood, wat in wapenen vond: en bragt *sante Cruz* weder aen de Spaensche kroon. Een Hollandsch schip van *Eusthatius*, verkeerdelijk berigt van 't vertrek der Spaensche, viel in haer handen. Ondertusschen vaerdigt de heer *Poincy* twee Fransche zeilen af, om den *Spanjaerd* van *sante Cruz* af te drijven. De toeleg gelukte. Op een bot verstooven *de Spanjaerden* na haer schepen: lieten de gevangene *Hollanders* los: en 't eiland ter bescheidentheid van *de Fransche*: die aenstonds ten opperhoofd over schikten d'hopman *Auger*. *Auger* was besig met een sterkte te bouwen tot beveiliging der reede, als hem de dood weg-rukte. *Poincy* echter liet 't werk niet steecken:

vreemde poel:

Engelsche geslagen:

als ook de Spaensche.

voorsag *sant Cruz* van oorlogs gereedschap en lijfs-nootdruftigheden. De kruis-kerk, door een opgerechte Maetschappy binnen *Vlissingen*, onder het hoogst' gesach der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, gebouwt, wierd aen Fransche leeraers ingeruimt. 't Geboomte alhier heeft een vierderhande nuttig gebruik; want 't verschaft aengenaem en gezond voedzel, of heilzaeme genees-middelen, of stoffe tot bouwen en schrijnwerk of tot kostelijk verven. Granaeten, oranje-appelen en citroenen spannen hier de kroon boven alle andere des gantschen aerd-boodems. Voorts verdient de *papaye-boom* een naeuw-keurige beschouwing. Zy wascht zonder takken twintig voeten hoog, dik na gelijkmatigheid, binnen hol en voos, met drie-kantige bladeren, hangende aen lange staerten in 't midden hol, bereikende eens vingers dikte: boven rondom de stamme wasschen ronde vruchten, als queepeeren. Dusdaenige zoort van *papaye-boom* valt aen meest alle de Americaensche voor-eilanden; doch de tweede slag *mamoa* word nergens gezien als op *sante Cruz*: is meer blader-rijk: heeft een geele schorz met groene streepen, binnen vol ronde, murwe en bytende graentjens: de bloezem verspreid een aengenaeme reuk: ieder maend krijgtze nieuwe vrucht, niet ongelijk een vrouwenborst, vleesig en buiten gemein smaekelijk.

Vierderley gebruik der boomen:

papaye-boom:

mamoa.

Sant Martyn maekt seven mijl in de lengte vijf in de breedte uit: vermaerd door schoone zout-mijnen: om welker bewaernis *de Spanjaerd* aldaer een stad en sterkte bouwde. *Adriaen Pater* en *Martyn Thyszoon* met elf schepen, by de West-Indische Maetschappy toe-getaekelt, uit *Texel* geloopen, kruisten vergeefs op de zilver vloot voor *de Vlaemsche eilanden*. Zedert binnen d'inwijk *Todos los Santos* gezet, vonden geen vyandlijk vaertuig. Lanx de Pernambucsche kust liep inschelijx haer toeleg te loor. Weshalven de stevens wenden na *de Caraïbische eilanden*. Aen *Granade* te land gestapt, leeden eenige schade

Eiland sant Martyn.

van

DE STADT
S^t. MARTN

URBS MARTINI
A. Arx.
B. Arx minor.
C. Domus vigilum.
D. Mons Calvariæ.
E. Littus, in quod Hollandi descendunt.
F. Area, ubi in ordines distributi milites.
G. Via, per quam urbem invadunt.
H. Stationes Hollandorum.
I. Templum cathedrale.
K. Domus Præfecti urbis.
L. Templum Nosocomii.
M. Templum Dominicis.
N. Monasterium Franciscanorum.
O. Sacellum.
P. Littus, quo appellabantur gimbi Hollandicæ.
Q. Sinus ingens
R. Fluvius aquæ recentis.
S. Statio navium ante arcem.

van d'inwoonders. *Blanka* leverde haer meer dan duizend bokken, en *Hispaniola* ſtijf honderd-duizend limoenen. Onder *Cuba* hieldenze, tuſſchen geduurige ſtort-vlaegen, ſtormen en donder-buyen, een geruime tijd af en aen: om de Spaenſche zeilen van *Nombre de Dios* te onderſcheppen. 't Wachten viel op een ſtorting uit. Geſterkt met dartien hulp-zeilen, liepen, in 't jaer ſeſtien honderd negen en twintig dicht by de ſtad en ſterkte van *ſant Martyn* ten anker, en vonden beider gelegendheit aldus. Ter rechter zijde der ſtad vloeyt een verſche rievier met veel kromme bogten, uit 'tgebergte geſtort zeewaerd. Aen de ſlinker kant maekt *de Oceaen* een wijde opening, en te mets enger geworden, breid ſich namaels tot een binnelandſch meir. 't Land tegen over de ſtad, aen d'ander zijde der gezeide inwijk, loopt heuvelachtig met een ſcherpe uithoek diep in zee. Op d'uiterſte punt leid een vierkantig water-ſlot, beneden aen de voet van ſwaere ſteenen voorzien tegen de golven-ſlag, en boven huisgewijs gedekt. Opwaerds ſtaet een wacht-huis en niet verre van 't ſelve een kapelle. Voorts verheft 't gebergte *Calvaria* ter zijde en achter de ſtad hooger en lager toppen. 't Groote ſlot, met verſcheide bolwerken, een dikke toorn, barakken en geſchut voorzien, vertoont haer niet verre van de mond der verſche rievier. Lanx d'inwijk is te zien op een kromme bogt lands een ruime markt. In 't midden van de ſtad pronkt de tempel, aen *Dominicus* toe-gewijd. Voor deſe tempel na de zee-kant is een prachtig gaſthuis. De groote kerk ſtaet meer ſtadwaerd in. Aen 't hangen des gebergte ontmoetmen een koſtelijke kapelle. Dicht onder de groote ſterkte bewoont de ſtad-voogd een aenzienelijk paleis. *De Franciſcaenen* wijken met haer klooſter naeuwelijx voor eenig gebouw aldaer. De huizen, in ſtraeten af-gedeelt, geven een goede geſtalte aen 't ſtedeken.

Eiland, stad en sterkte sant Martijn.

Doch, op 't jaer seshien honderd acht en veertig, gaf *de Spaenjaerd* alles ten besten. *Michiel Adriaenszoon de Ruiter*, hier af verkundschapt, lichte volk van *sant Eustatius*, en nam besitting van *sant Martyn* in den naem der Staeten *des Vereenigden Nederlands*. Ook sliepen *de Fransche*, niet, derwaerds gereist, om 't recht 't geen meinen te hebben op dit eiland, voor d' ontweldiging door *de Spanjaerden* te vernieuwen. Zedert deelden *de Fransche* en *Hollanders* in onderling verstand en minzaemheid de nieuwe woon-plaets. Ieder heeft sijn eigen kerk, pak-huisen, land en en *Mooren*. De Hollandsche volkplanting wort bekostigt by de Zeeuwsche heeren *Lampsen* en *van Ree*. Poelen vol zout water voeden allerley visch, en byzonder groote schildpadden. De bosschaedjen krielen van wilde verkens, duiven, tortel-duiven en perroketten, in vederen en gestalte over-een-komstig met een papegaey; doch merkelijk kleinder: leeren aerdig klappen. De ziltige poelen hebben ook meenigte *flammans*, vogelen swijmende na lepelaers: alleenlijk verschillen belangende de verve; want haer vederen zijn eerst wit, worden dan rosachtig, en eindelijk inkarnaet-rood. Zelden vliegen of zittenze alleen: meest by gantsche troppen in opene plaetsen en ruime moeraschen. Terwijl d' andere onder water voedsel soeken, houd een schild-wacht: welke op 't minste gerucht een schreeuw geeft, en weg-vliegt. Geswind volgen alle d' andere. Die haer schieten, kruipen boven wind onder een osse huit, tot de snap-haen kan toe-draegen. Omtrend de selve poelen zijn te vinden *d' Americaensche swaeluwen*, met gekromde bekken, end-vogels pooten, pek-swart lijf, witte buik en lange staert. By *Martyn* leid *sant Bartholomæus*, een eiland met rotzen omringt, groot tien mijl, door *Poyncy* alder-eerst bevolkt, aensienelijk wegens schoon geboomt: onder welk uit-munten, de zeepe-boom, alsoo genaemt, ter oorsaek 't water schuimende maekt tot reiniging van lywaed; doch is van een tweederley slag; want zommige hebben de kracht der zeep in een rond-geele vrucht, den pruimen niet ongelijk: andere in een witte en zachte wortel. Vermaekelijk groeyt ook 't kleine boomtje *caaopia*, uit wiens schorze een taeye gomme vloeyt: de graeuwe rosse stamme word verdeelt in verscheide takken: de bladeren binnenwaerd donker-groen, zijn boven levendig-groen: de bloezem bestaet uit vijf blaedjens, en set eindelijk tot een kars, vol geele vocht en wit vleesch. Zy bloeyen meest in slagt en winter-maend: en draegen rijpe beezien op de twee volgende maenden. Door vuur, gestookt rondom de boom, splijt de bast: sulx een overvloedige harz voort-brengt, dienstig om buik-loop te verwekken. Vorders zijn beziens-waerdig *de Paretuve-boomen*, lanx de zee-oever en poelen weelig wasschende, met om-gekromde takken na d' aerde, in duisend bogten door elkander gevlochten: weshalven by tijd van oorlog voor borst-weeringen dienen. Wilde swijnen onthouden by meenigte onder dit lommer. Eindelijk staen hier, gelijk inschelijx op de andere eilanden rondom her, de calebasse-boomen. Dese hebben dikke takken, langwerpig-ronde bladeren, by troppen aen malkander gehecht, maendelijk bloezem en vrucht, grijze bloemen vol groene streepen en swarte vlekken, en vruchten met hard-gestreepte schorzen vol zappige pap en platte zaeden: uit-geholt verstrekken voor kroezen en potten. Lanx de strand worden zomtijds gevonden de zee-starren, geelachtige visschen, welker harde huiden, vol kleine bulten in vijf straelen eindigen: 't middel-punt heeft opening, waer door voedzel trekken. Wanneer hard weder voor handen is, maekenze haer aen de rotzen vast. Niet min wonderlijk zijn de zee-appelen, die uit een bruin vel duizend steekelige prikkelen vertoonen. De binnen-woonende visch rolt dit huis werwaerds wil: maer soo haest de visch sterft valt de steekelige huid af:

perroketten:

flammans:

Americaensche swaeluwen

Eiland Bartholomæus:

zeepe-boom:

caaopia:

paretuve-boomen:

calebasse-boomen:

zee-starren:

zee-appelen:

af : sulx niet over-blijft als een spierwitte schelp, konstig geborduurt door merkwaerdige bulten en bogten. Op de banken en aen de voeten der rotzen wasschen ook zee-boomen, welker dikste takken ontelbaere mindere dicht door malkander vlechten, niet zonder vreemde gestalten : alle, verglaest met een zalpeeter, swijmen na een grijze wittigheid.

zee-boomen.

Eiland Barbada.

Barbada, lang vijf mijl, steekt een laege grond op uit een zee vol ondiepten. *d' Engelsche* alhier ter nedergeslaegen, lijden groote overlast van *de Caraïbanen :* die gemeinelijk twee reisen 's jaer by nacht in-vallen doen: moorden en branden wat voor komt: voeren vrouwen, kinderen en vordere buit na *Dominicus-eiland*. *Redonda*, immers zoo klein, heeft de benaeming van haer ronde gestalte, rijst midden-weegs tot een heuvel, gelijkt van verre een swaere toorn. De zee, rondom diep, verschaft een gemakkelijke aen-komst. Dichte by leid *Nieves*, in 't gesicht van *Redonda*, d'ommegang bereikt ses mijlen. Uit 't hartje des eilandes verheft sich een hooge berg, ten top toe met bosschaedje bedekt. Rondom den berg woonen *d' Engelsche :* aldaer neder geslaegen op 't jaer sestien honderd acht en twintig, zijn onder 't gesach van d'heer *Lake* tot drie duisend zielen uit-gebreid : welke de zaek wel konnen stellen, door zuiker-gengber- en tabak-handel. De Raed, bestaende uit d'oudste en aenzienelijkste bevolkers, houd een wel-gestelde bestiering. Tegen vloeken, diefstal, dronkenschap, hoerery en allerley ongebondentheid staen swaere straffen. Nergers een geschikter volk. Drie kerken loopen ten openbaere gods-dienst op den dag des Heere vol. Tot verzeekering der reede en pakhuisen leid een sterkte van grof geschut voorzien. De voet van koopmanschap in leveren en betaelen staet onwrikbaer. Verscheide bronnen le-

Redonda:

Nieves:

goede bestiering aldaer:

bronnen:

veren

veren overvloedig verſch water. Ook word hier gevonden een mijn-ſtoffelijke ſpring-ader en bad plaets, met gelukkige uitkomſt gebruikt tegen de ſelve ziekten, welke de wateren van *Bourbon* geneeſen. Voorts vallen hier zeer gemein *de piſtacie-nootjens*, die aen kleine boomtjens waſſchen. De boomtjens brengen voort lange zachte bladeren, beneden rond, eindigende driepuntig, en aen de ſtam meenigte teigen door malkander: waerom ook veeltijds dienen tot tuinſcheidingen. 't Hout en bladeren ſweeten een melkachtig zap, welk byzonder met den regen overvloedig afdruipt. De geele bloezems ſweemen na ſchintelende ſterren, en de ſmaek der nooten na de vrucht van hazelaer. Ten zy 't vlies, welk om de kerne zit, werde afgetrokken, drijvenze van boven en onder tot ſtervens toe af. Doch 't groote voordeel 't geen *Nieves* door de natuur geniet, is vergeſelſchapt met geen kleine ongemakken, welke dit en d'andere eilanden dapper quellen. Onder vele mogen getelt *de mouſtikes* een zoort van een kleine mugge, wiens vergiftige angel ſo onlijdelijke jeukt veroorzaekt: dat de geraekte 't vleeſch ten bloede krabt: zulx de gekrabde party haer ſtelt tot een zorgelijke ſweering. *De maringoins* maeken een groot gebrom eer zy ſteeken. De beeten van weſpen geneeſt wijn-ruit, der ſchorpioenen de vocht uit dit ondier geperſt. d'Hout-luiſen groeyen in verrot hout: hebben een zacht en wit licchaem, de kop alleen is met een ſwart ſtipje geteikent: haer gebit is diervoegen verſtaelt: dat binnen twee uuren door dikke koffers booren, en alles te ſtarzen rijten: ja knaegen de hut-ſtijlen, ſulx 't gantſche gebouw nederſtort. Geen minder ſchade brengen *de ravetten* toe. Maer boven al zijn vervaerlijk *de chiken*, een ſlag van ziertjens uit aſch-hoopen en vuiligheden gegroeyt. Eerſt plaetzenze haer onder de nagels der teenen: en loopen voorts over 't gantſche licchaem. In 't begin verwekkenze een gejeuk: thans maekenze gaeten door d'huid, en ſwaere ontſteeking: groeyen tot de groote van erweten, en ſetten wijd en zijd ontelbaere neeten: die uit de vervuilde gezwellen voedzel trekken: en eerlang *chiken* worden. Vorders veroorzaken d'ontſteekingen verſweering, en de verſweering verrot vleeſch, welk van 't levendige rondom door ſpaens-groen, ſterk-water en gebrande aluin moet afgebeten.

piſtacie-noetjens:

mouſtikes:

maringoins:

hout-luiſen:

ravetten:

chiken.

Euſthatius is meer een berg hem verheffende uit *d'Oceaen* by manier van een zuiker brood, dan een eiland. d'Omtrek haelt naeuwelijx vijf mijl: en voed echter ſtijf ſeſtien honderd zielen: derwaerds geſchikt, onder 't geſach der algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, door de Zeeuwſche heeren *Lampſen* en *Ree*. Behalve de natuurlijke ſterkte, door welke weinige een groote magt lichtelijk zouden uitkeeren, leid een vaſt water ſlot, gebiedende wijd en zijd over de reede. d'Inwoonders, niet min gemakkelijk als zinlijk na d'Hollandſche wijze gehuiſveſt, trekken ongemein voordeel uit tabak. De berg vol boſſchaedje ſchijnt boven ſpits toe te lopen; doch heeft een vermaekelijke vlakte. Allerley gevoogelt, meenigte verkens en lampreyen verſchaffen een groote vervulling. Nimmer zijn de pakhuiſen ſoo leedig, of altijd ſchiet leeftogt genoeg over voor de gebrek-lijdende na-buuren. 't Mangel van verſche beeken of water-bronnen komenze te goed met reegen-bakken. d'Heerlijke kerk is t'aenzienelijker wegens de veelheid der geſchikte toehoorders. *Joan de Mey*, vermaerd door verſcheide geleerde ſchriften, bediende alhier voor eenige tijd 't leeraer-ambt met byzondere ſtichting. Maer onaengezien *Euſthatius* een gezonde lucht en vruchtbaere grond geniet, nochtans zijn het geen gemeine quaeden, die dit eiland nevens d'andere yzelijk ſomwijl drukken. Want behalven de ſwaere donderen, die nu en dan ſulke ſlaegen geven, als of hemel en aerde vergaen wilden: en d'aerdbeevingen, doende de diepſte gronden waggelen: woeden, byzonder by hooy- oogſt- en herfſt-maenden, de winden, welke

Eiland Euſthatius:

goede beſtiering aldaer:

kerk:

ke binnen een etmael uit alle hemels-hoeken met een ronde keer soo fel ſtormen, of 't een en ander 't onderſte boven ſouden keeren. *De Caraïbanen* noemen 't onweder *ouragan*. Eertijds plagt het om de ſeven jaer te raezen: en 't duurde ook wel langer. Maer zedert eenige tijd herwaerds hebben de winden gebuldert alle twee jaer: en ſelf onlanx twee-werf in een jaer. Hoedanige werkingen door dusdanige beweeging veroorzaekt worden, kan nauwlijx ten vollen uit-gedrukt. De zee werpt geſtoorde golven hemelwaert. De ſchepen tegen de ſtranden ten pletteren geſlaegen: binnen d'havens ſelf loopen ze gevaer: geen veilige reede veiligt eenig vaertuig. 't Land ſchijnt te zuchten onder een algemeine verwoeſting. Gantſche boſſchaedjen leggen ontwortelt, of ten minſten van bladeren en takken ontbloot. 't Gezaey de neder-geſlaegen: de planten dor gegeezelt: d'huiſen 't onderſte boven gekeert: brokken der bergen af-gerukt: ja rots-ſteenen in *d'Oceaen* geſtort. De grond quijnt: een hongers-nood, wegens bedorven levens-middelen, dreigt aen alle 't uiterſte. Voor *d'ouragan* gaen zekere teikenen, ten bewijs dat haeſt ſal uit-barſten: namentlijk de zee leid in een oogenblik diervoegen ſtil, dat de minſte kabbeling niet word beſpeurt: de berg-vogelen vliegen ſchielijk beneedenwaerd na de laegſte valleyen, en leggen plat tegen d'aerde: de regen valt bitter en zout. *Charles de Rochefort* teikent aen: hoe t'ſijner tijd ettelijke ſchepen, vol tabak geladen, op de reede van *Chriſtoffel* door *een ouragan* ſneuvelden: na 't onweder dreven ontelbaere viſſchen adem-toogende met de buik om hoog wijd en zijd in zee, vergiftigt wegens de tabak. Ter zijden af van *Euſtatius* vertoont ſich *Chriſtoval* groot tien mijl. Onder verſcheide hout-gewaſch is hier ook 't klein boomtje, draegende beezien met een ſwart ſtipje, anderſints gelijk rood korael, by troſſen aen d'uiterſte takken. *'t Jaſmin-hout* geeft een wel riekende vlamme, uit kracht der lieſelijke gomme. Lanx de grond kruipen meenigte van *d'anolis*, eenigſints over-een-komſtig met d'haegdiſſen: alleenlijk is 't hoofd langwerpiger, de huit geel, vol blaeuwe ſtreepen op de rug: by nacht zijnze in onder-aerdſche hoolen, waer uit ſchel geluid maecken: des daegs ſnuffelenze rondom d'hutten na voedſel. *De roquetten* vallen weinig kleinder: haer donker-graeuwe vel vertoont ſwarte ſtipjens: hippelen op vier voeten; doch de voorſte zijn hooger dan d'achterſte: ſteecken den kop in de lucht: de groote ſtaert krult ſich boven de rugge anderhalfmael om. Zy ſcheppen vermaek in menſchen: gejaegt, hygen met open bek en uit-geſtooken tong. *De maboujats*, pekſwart en afgrijſelijk miſmaekt, onthouden haer onder verrotte boomen en moeraſſen, daer nooit zonne ſchijnt. *Antigua* lang ſeven mijl, niet zonder ongelijke breedte, heeft een onmakkelijke toegang, wegens de meenigte klippen. 't Lag te langer verlaeten, ter oorzaek geen verſch water heeft. *d'Engelſche* eindelijk namen beſitting: groeven putten en ſtelden regen-bakken. Ontrend acht honderd zielen leven hier geruſtelijk by 't aerd gewaſch, wildbraed en viſch. Voor de ſtrand laeten haer zomwijl zien de ſwaerd-viſſchen, zonder ſchubben; maer met een graeuwe huid en witte buik, hompelig gelijk een vijl: twee vinnen wederzijds, twee op de rugge en een dienende ten ſtaert, maecken een ſnelle beweeging: 't ſwaerd heeft aen ieder rijg ſeven en twintig witte en vaſte tanden: de kop is yſelijk plat. Deſe viſch dingt om d'heerſchappy *der Oceaen*: derft ſelf den walviſch beſtrijden, en den buik op-tarnen: dicht by d'oogen ſtaen znuif-gaten, waer doorze 't ingeſwolgen water hemelwaerd uitblaezen.

Barboude, welk *d'Engelſche* bevolkten op 't jaer ſeſtien honderd ſeven en twintig, haelt in den ommegang vijf en twintig mijl: heeft meer lengte als breedte, een verſche ſtroom en ettelijke poelen. De grond vruchtbaer tot teeling van tabak, kotoen, gengber en

Ouragan veelaenige teikenen:

Eiland Antigua:

ouragan teikenen:

tabak vergiftigt de viſch:

Eiland Chriſtoval:

jaſmin-hout:

anolis:

roquetten:

maboujats.

ſwaerd-viſſchen:

Eiland Barboude:

en byzonder zuiker, lokte veel volk derwaerds: sulx onlanx, behalven *de Moorsche slaeven*, telde twintig duisend inwoonders. 't Eiland heeft verscheide dorpen, verdeelt in straeten vol prachtige huisen en rijke winkels. Met groote toevloeying worden weekelijke en jaer-markten gehouden. Hoofd-kerken en kapelien ten openbaare gods-dienst, alwaer de stemmen van geleerde herders klinken, staen in merkelijk getal, niet min konstig als kostelijk gebouwt. 't Geboomt geeft byzonder vermaek; en zommig ook winst. Zoodaenig *de roucou* met scherpe bladeren, witte inkarnaete bloemen gelijk sterren, by tropjens af-hangende aen d'uiterste takjens: de bloemen sluiten tot schellekens, vol vermilioene korrelen. Om de verve te krijgen worden de korrelen in laeuw water gevreven, tot 't vermilioen quijt zijn. 't Grond-zap gedroogt by de zonne, en gekneed tot balletjens, haelt een hooge prijs op. De schorze *der roucou* levert duurzaeme touwen; de wortel is smaekelijk. Vorders verdienen de lichtende vliegen ten minsten een korte beschrijving. By *de Caraibanen* genaemt *coyouyou*, hebben een kevers groote, bruine verve, twee sterke vlerken, onder welke dunne wiekjens, die niet uit breiden, als wanneer vliegen: in de wiekjens leid een klaerheid, verlichtende niet minder de duisternis, dan een brandende kaers. Ook schintelen de oogen gelijk twee heldere lichten: in haer beweeging maekenze geen gerucht: leven by den daeuw der bloemen: zijn diervoegen glad, dat lichtelijk tusschen de vingeren ontsnappen: gevangen zijnde verbergen de glanz onder de wieken: ja geven slechts een flaeuw schijnsel uit de oogen. *d'Indiaenen* binden dese vliegen aen handen en voeten vast, om sich in de nacht te dienen van haer verlichting: ja zy besmeeren aengezicht en borst, op de staetelijke feesten by duister geviert, met de vocht uit de selve geparst: waer door schijnen of t'eenemael in vlammen stonden. Men vangtse met een onsteken brandhout, in de lucht beweegt: op welk aen vliegen: alwaer met d'hoed worden neder geslaegen. Doch al haer licht dooft uit, als dood zijn. Behalven de lichtende vliegen worden hier andere grooter vliegen gevonden. Sommige vertoonen twee snuiten, d'eene gekromt opwaerds, d'andere na beneden. Sommige hebben twee hoornen uit de kop, en een uit de rugge stekende: 't licchaem is git swart. Sommige, drie duimen lang, pronken met een azuur-vervig hoofd, esmaraude oogen tusschen een wit boorzel, blinkend violette vlerken, vol inkarnaet loofwerk, onder de vlerken rood-scharlaken wiekjens en ses swarte pooten.

Mont-serrat, alsoo genaemt na een Spaensche berg buiten *Barcelonien*, wiens gedaente het eiland uit zee draegt, schijnt ten ooSten en westen gebrooken land, anderzints verheft sich met hooge toppen vol geboomt. *d'Engelsche* hebben alhier een heerlijke kerk uit welriekend hout getimmert, welker overvloed de boschaedjen leveren. Byzonder munt uit *de acajou-boom*, groeyende tot een ongelooflijke hoogte en dikte met swaere blaeder-rijke takken, waer onder 't gesond is te rusten. Doch *d'acajou* verdeeld haer tweesints, d'een verschillende van d'andere in hooger stam en verve. De meest geachtste is rood en riekende, geen verrotting onderhaevig. Die wit hout en overvloedig gomme uit een insnyding geeft, heeft minder waerdy. *d'Acomas* wijkt in groote niet voor *d'acajou*: draegt lange en gladde bladeren en geele vruchten den pruimen niet ongelijk; doch wegens bitterheid buiten gebruik: alleenlijk aezen de wilde duiven zekere tijd des jaers op de zelve, en nemen met 't voedsel een bittere smaek over. Uit de geoopende schorze, die asch-vervig en schrompelig is, stroomt een melkachtige vochtigheid. *Het Cyperen-hout* geschaeft verschaft voor 't oog een gemarmerde glanz vol golven, en een aengename geur voor de neus. *d'Yzer-boom*, met scherp-eindigende bladeren, by de steel gesplitst, bloeyt in Lente-

verdeelt in dorpen:

kerken:

roucou-boom:

lichtende vliegen wonderlijk:

vreemde vliegen.

Eiland Mont-serrat:

kerk:

acajou-boom:

acomas:

Cyperen-hout.

Yzer-boom

Lente- en Herfſt-maend: op de violette bloeyzem volgt een ſwarte karſe, ſmaekelijke ſpijs voor de vogelen, het hout levendig rood verſchiet te mets haer glanz: heeft een byzondere hardigheid, welke alle bederving wederſtaet. Voorts verſpreid *'t muskus-kruid* een liefelijke reuk: 't waſcht gelijk een kleine haege zonder doornen: tuſſchen lange rouwe bladeren hangen geele klokjens, die haer tot een knop vormen: de knop, vol korrelen, ruikt volkoomentlijk na *muskus*.

muskus-kruid.

Guadalupe, eertijds *Carucueira*, groot in ommegang ſeſtig mijlen, word door een ſmalle vaert onderſcheiden; 't een draegt de benaeming *'t Groote land*, 't ander is eigentlijk *Guadulupe*: welker ooſtelijke deel *Cabes-Terre*, en 't weſtelijke *Baſſe-Terre*, by *Franſche* bewoont zijn. De grond, byzonder na 't middel-punt, rijſt hier en daer met hoog gebergte: waer van ſommige uit verſchrikkelijk ſteile diepten kaele rotzen hemelwaerd voort ſtooten: andere toppen draegen dichte boſſchaedjen. Aen de voet van ettelijke bergen leggen ruime vlakten, bewaetert door zoete ſtroomen, die eertijds de Spaenſche vlooten tot ververſching noodigden. Een zulfer-berg rookt geduurig: en de vloeden om-her vloeyende trekken een zulferige ſmaek na ſich. Tegen water-zucht en ziekten uit koude oorzaeken ſpringen ziedende bronnen. Twee groote zee-boezemen leveren overvloedig ſchild-padden en allerley viſch. Onder andere ook *naelden*, doorgaens vier voeten lang: 't hoofd ſcherp en groot heeft glinſterende oogen met roode ringen geboord: de rugge uit blaeuw en groen geſtreept, de buik wit vertoont doormengeld rood: acht geelachtige vinnen en zeer ſcherpe ſtaert maeken een geſwinde voortgang. Voor de ſtrand baekeren ſomwijl *de tiburons* een boos-aerdig zee-gedrocht, die een menſch over midden van een bijten: haer huid is puntig hard: 't hoofd plat heeft een opening vol drie ryen ſcherpe en vaſte tanden onder den muil: waerom ſich op den rugge om keeren, als na een roof happen. Twee of drie *rambos* (viſſchens tuſſchen de ſchubben ſoo aerdig geverft, dat de konſtige penſeel de natuur in deſen moet toegeven) ſwemmen altijd voor *de tiburons*, ſnelder of traeger na *de tiburons* volgen: welker brein geoordeelt word een byſondere kracht te hebben tegen ſteen en graveel. Maer *Guadalupe* is aldereerſt by *de Franſche* bevolkt, onder 't geſach der heeren *du Pleſſis* en *de l'Olive*, op 't jaer ſeſtien honderd vijf en dartig. Zedert wierd 't vlakke land geploegt, en allerley aerd-vruchten gezaeyt. Rijs, mays, maniok, patates komen weelig voort. Ettelijke ordens der Roomſche geeſtelijkheid hebben ſich in prachtige gebouwen neder-geſlaegen. *Raymond Breton* ruimde plaets voor *de Jacobynen* op 't vruchtbaerſte des eilands. De landvoogd *Hoüel* ontbood *de Jeſuieten* en *Carmelieten*: ten einde binnen een nieuwe ſtad klooſters bouwden. De ſtad ſelf leid in *Baſſe Terre*, vertoont rijke pak-huiſen en gemakkelijke wooningen, twee verdiepingen hoog. 't Slot dicht onder de ſtad heeft vier bolwerken met ſwaer geſchut. De naeſt gelegene berg is op den top geſterkt, en van brakken voorzien, tot lijf-berging voor de beſettelingen: 't land draegt hier en daer *monbain-boomen*, die langwerpigh geele pruimen met groote kraek-ſteenen voort-brengen, by welke de verkens dik ſpek ſetten. *De courbary* waſcht boven *den monbain*: heeft een hard-geſchelde vrucht: binnen ſchuilt een deegachtig vleeſch zaffraen geel, gedeelt door drie kernen. De gomme, uit de boom druipende, word hard in de zonne, en blijft doorſchijnende: waerom *den Caraïbanen* dient tot arm-ringen, hals-cieraden en oor-behangſelen. Tien mijl ten noord-weſten van *Guadulupe* vertoont haer *Deſeada* gelijk een galeye, waer van het noord-ooſtelijk einde een laege ſnuit maekt: ten noorden leggen zand-heuvelen vol roode ſtreepen. *Chriſtoffel Colonus* noemde het in ſijn tweede togt *Deſeada*, na een Spaenſch woord herkomſtig van verlangen. De grond ſtaet zonder geboomte. Alhier worden gevonden de vreeſe-

Eiland Guadalupe:

is bergachtig:

zulfer-berg:

ziedende bronnen:

naelden:

tiburons:

rambos boeduurig viſchjes:

Jacobynen:

Jeſuiten:

carmelieten:

monbain-boomen:

courbary.

Eiland Deſeada.

vreeselijke land snoecken: lijke land-snocken, die in plaets van vinnen om te swemmen, op vier pooten krullens-gewijs kruipen. De grootste haelen vijftien duim. Haer huid vol kleine schubben schittert door een graeuw-zilverige glanz. Zy maecken des nachts uit d'hoolen der rotzen een niet min schel als vervaerlijk geluid. Op dit onbewoonde eiland nestelen ontelbaere fregatten. *fregatten:* 't Lijf wijkt voor geen endvogel; doch de vlerken zijn ongelijk grooter: waerom ook boven gemeine snelle vlucht hebben. Soo haest uit de lucht een visch tusschen wind en water gewaer worden, rukken hem in de klaeuwen weg. Bysonder verslindenze veel vliegende visch. Traeger *fauves:* zijn *de fauves*, doorgaens mager: zy gelijken eenigzints na een waterhoen: hebben voeten als end-vogels, bekken als snippen: tegen de nacht komenze vaek op de schepen rusten, het zy de selve voor rotzen aensien, het zy uit vermoeydheid der vlucht: en laeten haer grijpen. *Eiland Marigalante:* *Marigalante* doed sich van verre op gelijk een bosschaedje in 't water: ten zuid-oosten leggen een half mijl van den oever swarte steenen vol witte paden: westelijk is een vlakke strand. De landvoogd *Hoüel* bragt uit *Guadalupe* eenig volk derwaerds, van welk twintig zijn dood geslaegen door *de Caraïbanen*, die op dit eiland hoven en visscheryen hadden. Zedert stichte *sterkte:* *Hoüel* aldaer een sterkte: de bezitting aen de Fransche kroon bleef. In de bosschen geven alhier aen 't oog een aengenaem gesigt, aen de neus een *kaneel boomen:* niet min liefelijke reuk de kaneelboomen, door haer kruidige schorzen en nimmer-dorrend lof. *d' Oceaen* *lamantins:* levert *lamantins*, gelijk abberdaen in voorraed bewaert. Dese visch groeyt achtien voet lang en seven dik. 't Hoofd swijmt na een koey: heeft kleine oogen, een dikke bruine huid, ter zommiger plekken gerimpelt en ruig, twee kleine voeten in plaets van vinnen: zy leeft by groente, 't geen de rotzen en banken voortbrengen. De wijfjens werpen t'ellekens twee jongen, die aen soo veel tepels zuigen. 't Vleesch smaekelijk en gezond is doorloopen met vet, welk gesmolten, nooyt schimmelt. Meer wordenze gevangen in de mont van versche rievieren, als volle zee. Ontrend dit eiland, gelijk ook de andere, vallen *zee-duivelen*, vier voeten lang, dik na gelijkmaetigheid: zy *zee-duivelen:* draegen een gebulte rug vol scherpe egels prikkelen: d'huid is schrompelig swart, met een platte kop, boven vol klidzen, kleine swarte oogen, wyde mond vol vinnige tanden, waer van twee gekromd ten bek uit steeken. Vier vinnen en een lange staert aen 't einde gesplitst, dienen tot een snelle vaerd. Boven d'oogen staen bruin scherpe hoornen, ruggewaerd omgekrult. 't Vleesch is doodelijk vergiftig. Immers soo verwoed word gehouden *de becune*, niet ongelijk *becune een vreeselijke visch.* een snoek; maer doorgaens acht voeten lang: valt als een dolle hond op een swemmend mensch: byt groote stukken vleesch uit 't lichaem: op de beet volgt een gewisse dood. Ten zuiden van *Guadalupe* leggen de vier woeste eilandekens *Todos Sanctos*, en *Eilandekens Todos Sanctos:* op derselve stranden de groote kinkhoornen *lambis*, by *d'Indiaenen* gebruikelijk, om volk t'zamen te roepen: ook *de Porceleinen*, krullende haer gekartelde boord binnenwaerd: de meest-geachtste zijn buiten inkarnaet-koraelig, binnen verzilvert of schoon hemels-blaeuw met vergulde straelen: en voor dese wijken niet, die buiten een git-swarte verwe vertoonen, aenzienelijk door gemengt verstervend blaeuw en kleine purpure aderen. Maer alder-merkwaerdigst' zijn d'hoorntjens, weinig ver- *kinkhoornen:* schillende van *de Porceleinen:* welker rugge de natuur sulke teikenen heeft ingedrukt, dat iemand, de zang- *met zangnooten:* nooten volgende een bequaeme wijze soude konnen neuren. Voorts staet nootwendig een aendachtige beschouwer door verbaestheid weg gerukt, wegens de beweeging der paerlemoer-oesters aen de voet der *parlemoer-oesters:* rotzen. Met d'opgang van de zonne keilenze boven water: gaepen na den daeuw: sluiten gewind de schelpen als een druppel genieten: en plompen thans licht-hartig grondwaerd.

Weste-

Unable to display this page

Unable to display this page

haer wijngaerden parzenze overvloedig smaekelijke wijn. De laetste wijk, genaemt *Prediker*, strekt sich wijd en zijd: somwijl rijstze met hooge bergen, aen welker voet schoone timmeringen staen: elders zijn diepe valleyen, of vlakke beemden. Tusschen de Fransche volk-planting en de Caraïbische wooninge vloeyt een in-wijk uit zee: lanx de selve mahot-boom: groeyt veel tamme *mahot*, dienstig tot schrijn-werk, want daer is een tamme en lof-draegende *mahot*: de laetste verrot en breekt licht: d'eerste, hoewel niet hoog op-schiet, brengt verscheide takken voort, die lanx d'aerde kruipen. De boom-basten vervullen de plaets van sterke touwen: en worden veeltijds aen de tabak-rollen gebeezigt. 't Hout self is duurzaem, en gemakkelijk te bearbeiden: weshalven de meeste huizen, op heuvels getimmert, van dese reeden des Eilands: boom stof ontleenen. De beste reede leid russchen de wijken *Carbet* en *sant Peter*, beschut tegen de stormen door hooge toppen. Niet verre *den Inham der Zout-kuilen* vertoont sich een half mijl zeewaerd de rotze *Diamant*, vertrek-plaets voor ontelbaere vogelen, en byzonder wilde duiven. Behalven de stroomen: stroomen, die ter regentijd door de dellen en grachten onstuiming vloeyen, teltmen tien rievieren, die, uit de voet of top der bergen geborrelt, de valleyen bewateren, en sich in zee ontlasten. Somtijds swellenze diervoegen: dat, over d'oevers geloopen, 't geboomt ontwortelen, 't gebergt onder-mijnen, beemden plas setten en huisen omkeeren. En uit dit ongemak zijn *de Fransche* geleert, heuvelen te zoeken tot haer timmering. De goede gelegendheid van *Martinico* heeft vele huisgezinnen gaende gemaekt, om sich aldaer neder te slaen.

Eiland sant Lucia: *Sant Lucia* (by de Fransche *Alouzie*) alsoo genaemt, ter oorzaek dit eiland, op den dartiende van wintermaend by de Roomsgezinden toegewijd aen de martelaeresse *Lucia*, binnen *Syracusen* verbrand, ontdekt is. Het leid zuidelijk van *Dominica*. Twee verheevene spitzen worden verre gesien; d'oostelijkste over-treft d'andere. Aen de voet der twee bergen leggen vermaekelijke valleyen, beschaeduwt door dichte bosschen, bevochtigt door klaere water-sprongen. Weinige *Caraïbanen* onthielden sich alhier met visschen. Dit volk liep moeder-naekt, 't lijf rood geverft, van d'ooren tot d'oogen droegenze vermilioene streepen. Een Engelsch schip, geschikt na *Guiænæ*, om de volk-planting te vervullen, sette alhier ses en sestig muitelingen aen land: die alle door de ingesetenen zijn dood geslaegen. Maer toen *Henrik Jacobszoon Lucifer*, op 't jaer sestien honderd seven en twintig, in d'inwijk van *Lucia* versch water over nam, en, by die gelegendheid, 't eiland vlijtig doorsnuffelde: vond hy noch huis noch mensch, en niet als een dorre grond. Onaengezien sulk natuurlijk ongemak, vaerdigde *du Parquet* derwaerds sijn plaets-houder *Rosselan*: ten einde *Lucia* bevolkte. De zee levert overvloedig ongeschubde zee-sneppen, met snuiten, zee-sneppen: die boven en onder bewegen: de bovenste steekt verre over d'onderste. 't Hoofd gelijkt na een verkens: tusschen 't hoofd en staert zijnze doorgaens vier voeten lang: de dikte is omtrend de kop grootst. d'Oogen glinsteren vervaerlijk. Zy hebben gesplitste staerten, twee vinnen ter zijde, en soo veel onder den buik: een verheeven steekel-vinne beslaet de gantsche rug. Onder de krop hangen harde en swarte hoornen. Oostelijk ter zijden af van *Lucia*, rijst *Barbados*, lang vijf mijl, met verheevene kusten uit zee. Na den opgang der zonne is 't land geweldig uitgekabbelt: sulx ontelbaere risjens, een gootelinx schoot van de wal, boven 't water kijken. Ten zuid-westen staet de grond weelig vol geboomt: en een zandige inwijk verschaft goede anker-grond. 't Versch water is niet te bekomen, dan diep in 't land. Op *Barbados* valt veel tabak: als ook Eiland Barbados. *de suip-peere-boom*, welke groeyt tot suip-peere-boom: een overmaetige hoogte, gepronkt met aengenaem loof en geele karsjens vol roode stipjens: die gerijpt van self

Unable to display this page

weinig uuren seven voet. *Dirk Simonszoon Uitgeest*, *Tabago* afgestooken stond verzet, ook hem de stroom, buiten gissing, soo geweldig onder *Granada* dreef. *Du Parquet* vaerdigde derwaerds, op eigen kosten, uit *Martinico* drie honderd mannen, die ses maenden met d'ingezeetenen hardebolden, eer tot vreedzaeme bezitting geraekten. *De Caraibanen* wijs gemaekt, hoe groot voordeel by de Fransche hulp te gemoet konden zien tegen *d'Arouages*, lieten sich eindelijk geseggen. De grave *Seryllac*, binnen *Paryt* verkundschapt wegens de vruchtbaerheid van dit eiland, brak het uit *du Parquets* handen voor groot geld. En waerlijk *Granada* is niet een der minste onder de Americaensche voor-eilanden. De boodem levert vruchtdraegende boomen, en andere bequaem tot timmering. Onder de laetste slag behooren *de latane-boomen*, met verheevene stammen; doch kleine dikte: in plaets van takken hebbenze bladeren, gelijk waeyers aen lange steelen, boven om de stammen vast. De bladeren t'zamen gebonden, maeken een reegen-vry dak: 't hout dient tot swaerden en veldspiesen. Maer *de cocos* verschaft aengenaem voedzel. Dese wascht hier nergens na soo hoog als in *Oost-Indien*. De vrucht, swymende na een groote ruige noot, met een dikke bast, komt alle maenden versch aen de stamme onder de takken te voorschijn. Binnen zit een sneeuw-wit vleesch, smaekende als amandelen: de vocht wijkt voor geen muskaete wijn. Voorts trekt 't eiland groot gemak van versche water-bronnen, die hier en daer op borrelen.

Fransche nemen het in:

word verkocht:

latane-boom:

cocos-boom.

Eiland Tabago:

Tabago, acht mijl lang en vier breed, stoot voor 't hoog gebergt vol swaere bosschaedjen: uit de bergen stroomen achtien vloeden, die de vlakten bevogtigen, en voorts haer in zee ontlasten. Hopman *Uitgeest*, alhier ter reede geloopen, vond ten oosten een bequaeme inwijk, om de leggers te vullen. Een half mijl van de wal staen vijf klippen, tusschen welke de schepen door zeilden. Binnen de klippen doed sich een boezem op, waer in een versche rievier, vol visch, stort. Westelijker leid een ruimer inwijk, die twee aengenaeme stroomen ontfangt. Van de wester uithoek steekt een rif noordwaerd in zee. 't Eiland is wel te kennen; want oostelijk af, ten halver weg toe, rijst het met verheevene kusten: zedert daelt het meer en meer. 't Staet lustig wegens dicht geboomte. De zee verschaft behalven schild-padden, welke d'eyeren in't zand self nevens de reede leggen, overvloed van visch, meest *den Europeers* onbekend. *d'Homars*, den kreeften niet ongelijk, maer vry grooter, besluiten binnen de schelpen een wit en smaekelijk vleesch hoewel hard om te verteeren: worden by nacht op de zand-plaeten met een toorz gevangen. Wonderlijker gaet de vangst toe, die kreeften in 't werk stellen omtrend de mosselen en oesters, wanneer dese nu en dan de schelpen openen, om versche lucht te scheppen, werpen de kreeften een keyzel-steen tusschen beide: sulx de schelpen niet konnen sluiten, tusschen welke opening zy met haer schaeren de visch uit-pluisen. De bosschaedjen voeden ontelbaere meenigte hairloose verkens, die een lucht gat op de rugge hebben, *opassums*, *javaris* en *tatous*, welker beschryving weinig voorwaerds ter neder gesteld is: als ook *agoutys* en *gemuskerde ratten*. *d'Agoutys* donker-bruin draegen rouw hair en een kleine hairloose staert: hebben twee tanden in 't opperste en soo veel in 't benedenste kaeke-been: geven een geschreeuw als of onderscheidentlijk spraeken *conyë*, met honden gejaegt vluchten tot d'hoolen der boomen: waer uit gedreeven worden door rook. De gemuskerde ratten, wijken voor geen konynen, belangende de groote: haer wooningen zijn insgelijx onder d'aerde: anderzints verschcelen in gedaente weinig van d'Europische ratten: alleenlijk dat een swarte huid vertoonen, uitgezondert een gedeelte des buiks spier-wit. Verspreiden een sterke muskus-reuk, sulx flauwte veroorzaken. Onder de ruich-

homars visch:

vremde vangst der kreeften:

agoutys:

gemuskerde ratten:

slangen: ruichte verschuilen ook slangen: welker zommige, t'eenemael groen, een graeuwachtigen buik hebben: anderhalf en twee ellen lang halen nauwelijx de dikte van een duim: leven by spring-haenen en vogelen, welke zy op de nesten betrappen; maer den menschen brengen ze geen schaede toe. Byzonder pronkt *Tabago* met *de sassafras-boom.* Dese swijmende wegens gedaente en groote na den pijnboom, heeft een vaste en rechte stamme, en op den top takken kroons-gewijs cierlijk uit-gebreyt. De bast kael en donker-vaelachtig drukt een wel-riekende venkel-reuk uit. De bladeren dun, gehakkelt en hoog-groen zijn niet min aengenaem voor de neus. De dunste wortels steeken boven d'aerde: haer buitenste schel is 't krachtigst tegen wonden, verstoppingen en ziekten uit koude hoedaenigheid. *De tabak*, by *de Caraïbanen y-ouli*, zedert op *Tabago* geplant is, slaegt zeer wel. Uit bittere en draedige wortelen groeyt een dikke struik, welke geschikt takken schiet met groote bladeren, onder ruig, de benedenste breeder en langer als de bovenste: de top brengt rankjens voort, wiens tipjens draegen helder-violette klokjens eenmael 's jaers: soo haest dese bloemtjens verdroogen, komen in de plaets kleine knoppen, gelijk mankop, vol swart zaed. Om de al te weelige groey te verhinderen, word de top der stronken af-geknipt. 't Verwonderens-waerdige vogeltje *colibry*, wegens gaedeloose schoonheid, maekt zomwijl haer nestje onder tabak-bladeren. Een maetschappy Zeeuwsche borgers op *Walcheren* schikten voor eenige jaeren, met een gunst-brief der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland* gesterkt, een volk-planting na *Tabago*. Doch alsoo slechts twee honderd zielen uit-maekten, zijn ten grooten deele by *de Caraïbanen* neder-gehakt: d' overige swak of ziek, beducht voor gelijk onthael, zagen om een goed heen-komen.

sassafras-boom:

tabak:

word bevolkt.

komen. Sulx 't eiland zedert niet is aen gedaen, als van *de Martinicische* en *Guadalupesche Franschen*, ten einde schild padden en *lamatins* vingen. Ook liepen *de Caraibanen*, het zy weder-keerden, het zy op-trokken tegen *de Arouages*, alhier te land, om noodzaekelijke verversching. Ondertusschen heeft d'heer *Lampsen* 't gestaekte werk hervat, en op nieuw 't verlaeten eiland bevolkt.

Eiland Christoffel:

Sant Christoffel kreeg haer benaeming van *Christoffel Colonus*, hier toe genoodigt door de gestalte van een groote berg, torzende aen 't hangen der top een kleinder: 't welk een afdruksel gaf des versierden reus *Christoffel*, die den Heiland een kindeken op de schouderen door een grondeloose zee droeg. 't Eiland, gelegen seventien graeden benoorden den middag-lijn, telt vijf en twintig mijlen in den om-trek. De grond licht en zandig weigert geen voort-zetting van Europische vruchten. Uit 't midden rijst verheeven gebergt. 't Gebergt leevert versche vlieten: die zomtijs, by swaere regen, soo schielijk swellen; dat, over d'oevers gestort de valleyen en 't vlakke land pals zetten. Voorts leid 't eiland, de zetel *der Franschen* en *Engelschen* bevolkingen, verdeelt in vier wijken. Twee bezitten *d'Engelsche*, en soo veel *de Franschen*, wonderlijk gescheiden; want *d'Engelsche* uit d'eene wijk konnen tot d'andere niet-overgaen, zonder de *Franschen* te moeijen: en wederom alzoo in 't tegendeel *d'Engelsche* hebben meer stroomen, en volk, *de Franschen* meer vlak-land, bequamer bouw-aerde, en vaster sterkten, voorzien van geschut en bezettelingen. Aen de toepaden der wijken staen schildwacht-huisen: de wachters verwisselen dagelijx. In een zee-boezem word gevonden een beruchte zoutkuil: alwaer een zand-rif soo verre zeewaerd loopt, dat zommige van 't uiterste rif op 't eiland *Nieves* overswommen. Een zilvermijn is *den Engelsche* en *Franschen* gemein; doch, by mangel der gravers, blijst t'onderzoek steeken. De hooge bergen, die uit 's eilands middelpunt rijzen, de born-aderen van ziedende zulferige wateren, en vol ruigt bewasschen bosschaedjen, beletten den doortogt door 't midden. De grond daelt meer en meer na de zeekant: en is gescheiden in gemakkelijk-rechte wegen: lanx welke bequaeme huisen met roode of blaeuwe pannen gedekt staen, schuilende in geboomt, uit 't midden van lustige tuinen. 't Oog verzaedigt haer naeuwelijx aen de groene opgeschooten tabaks-bladeren, de bleekgeele zuiker-rieten, de donkergroene gengber en blijde *pataten*. Doch behalven de verspreyde wooningen, hebben de Franschen, voor de bequaemste reede, een stad gesticht. De koopluiden, herwaerds zamengevloeyt, bewoonen huisen uit tigchelsteen en binnen met schrijnwerk gepronkt. Allerley landaerd brengt allerley waer te markt. Het geen *Europa* heeft is hier te vinden, voor reedelijk prijs, in vermangeling met de koopmanschappen die *sant Christoffel* levert. Van Ambachtsluiden en konstige hand-werkers, door de stad verdeelt, kan ieder gedient. Weekelijk word vuurschaer gespannen op 't raedhuis. Een ruime kerk, onder roode pannen, heeft een verheeven grond-voet uit gehouwen steen. Diversche traelien vervullen de plaets van glaesen en vensters. 't Dak rust op drie geevels. De tempel-bestiering stond eerst aen *de Capucynen*; doch dese in 't jaer sestien honderd ses en veertig onderkroopen, is 't bewind *den Jesuiten* en *Carmelieten* overgedaen: die sich door een merkelijk getal slaeven, prachtige timmeringen dagelijx bouwden. *De Jesuiet Henrik du Vivier* had over 't een en ander 't hoogste gezach. Voor de zieken zonder middelen is een bequaem gast-huis, by geneesmeesters besocht. Arme weeskinderen hebben haer verblijfplaets en onderhoud. Maer boven alle timmeringen steekt verre af 't slot, waer aen d'heer *Poincy* geen konst noch kosten spaerde. Dit is gelegen een halve Franssche mijl van de zee, aen de voet eens hoogen bergs, met dicht geboomt be-

verdeelt in vier wijken sonder Engelsche en Franschen:

Stad op Christoffel:

tempel:

gastluis:

weeskinderen:

't slot des landvoogds is merkwaerdig:

schaduwt. De weg, die derwaerds leid, vertoond ter zijde de paleizen der voornaemste ambtenaeren: en gaet verlangzaemer hand na boven. Meer en meer genadert, doed sich op een lange dreeft van oranje en citroen-boomen, aen welker uit-gang 't slot staet, achter een ruime plaets. 't Slot, vierkantig uit gebakken en gehouwen steen gesticht, rijst drie verdiepingen hoog. De gevel in 't oosten geest beneden een ruime ingang met een dubbelde ry trappen; ten westen leid diergelijke deur en stoep, nevens een groote steene vond, welke een water-aer ontfangt, en voort door onderaerdsche pijpen geleid, aen alle de kamers byzonder gemak toebrengt. De vertrekken en zaelen zijn luchtig: de zolderings bestaen uit rood-rickend' hout: 't dak plat verschaft aller wegen 't vermaekelijkste uit-zicht der weereld. De vensters in de voorgeevel zien op de dreeft oranje en citroen-boomen en valleyen vol zuikerriet en gengber: ten westen leid 't gebergt met nimmer-dorre bosschaedje, en tusschen 't paleis en het gebergt een schoone hof, verdeelt in pronk-bedden, en dese voorzien van alle Fransche kruiden en planten, behalven allerley gewasch 't geen de weereld elders zeldzaem voortbrengt: in 't midden springt een fontein, wiens ader aen de voet des bergs oorsprong heeft. De wind by 't gebergt afgevallen en die dagelijx uit den oosten blaest, temperen gemaetig de brandenste hette. Als de tijding komt van eenig krijgs-voordeel, by de Fransche wapenen bevochten, blaezen de bazuinen en trompetten op 't dak van dit paleis, dat 't geluid verre over zee klinkt, en tegen de bergen weergalmt. De standaerden en veld-teikenen, eertijds by den land-voogd zeeghaftig uit veld-slaegen weg-gesleept, steecken thans rondom ter vensteren uit. Aen de zijde des paleis staet een kapelle voor de bezorgers der arme. Weinig verder, op een verheeven vlakte, leid de wijk by Noorsche slaeven bewoont. De plaets draegt de benaeming *Angola*. *Angola:*
De huisvestingen der huisgenooten vertoonen haer buiten af, getimmert uit tichel steen. Voorts is 't paleis gesterkt met wijk-schansen, en dese met geschut. Tot drie zuiker-moolens en bebouwing der akkers, gebruikt de land-voogd negen honderd slaeven, en honderd Franschen ten huis-dienst. Zedert hebben ook verscheide Fransche edelen hier en daer prachtige gebouwen gesticht. Onder dese munten uit, aen welke *Poucy*, *Treval*, *Benevent*, *Giraud*, *Auber*, *de la Roziere*, *de Sant Amant*, *de l'Esperance* en *de la Roche* veel geld spilden. In haer wijken hebben ook *d'Engelsche* niet stil gezeten. Op 't punt *der Palm-boomen* ontmoetmen een schoone tempel: de tweede staet by de groote reede, beneden 't hof van 't Engelsche opperhoofd: de derde aen *de zand-punt*. Dese kerken zijn binnen met cierlijk gestoelt, na de schrijn-werkers konst, ruim genoeg voor een aenzienelijk gehoor. De twee andere vindmen binnen de wijk *Cayonne*; doch haelen geenzints by de luister der drie eerste. De bedienaers des euangeliums ontfingen eertijds haer zending van den Cantelberschen aerts-bisschop; doch ten tijde *Cromwels* van een hooge kerkelijke vergadering. Tegenwoordig, met de verandering in *Engeland* voor-gevallen, gaet het wederom op d'eerste voet. De paleisen, die hier en daer aen 't eiland een heerlijke luister toe-brengen, zijn gesticht door *Waernard*, *Riche* en *Euret* vervolgens staet-volgers in de land-voogdyschap. De colonel *Geffreson* heeft geen van drie willen toe-geven in 't stuk van bouwen. 't Is aenmerkens-waerdig, hoe te gelijk, op een dag, in 't jaer sestien honderd vijf en twintig, *Desnambuc* geleidende *de Fransche*, en *Thomas Waernard d'Engelsche*, aen *Christoffel* geland zijn. *De Caraïbanen*, gaende gemaekt door *de boyez*, om de vreemdeling te vermoorden, namen de wapenen in de vuist; doch wierden soo raeuwelijk onthaelt, dat den moed eerlang lieten zakken. Onder-

zuiker-moolens:

paleisen:

vijf Engelsche kerken op Christoffel:

wanneer bevolkt is:

tus-

tuſſchen vertrokken *Deſnambuc* en *Waernard*: d'een na *Parys*, d'ander na *Londen*: om haer koningen bericht te doen, wegens den toeſtand op *Chriſtoffel*: en een Maetſchappy aen te ſtellen, door welke de nieuwe volk-planting te yveriger mogt voort geſet. Beide quamenze tot 't voorgeſtelde oogmerk, en niet ſonder verſche hulp-benden in haer landvoogdyſchappen. Beide de koningen toonden mildaedige gunſt, vermits ſeer aenneemelijke voor-rechten ſchonken, aen die derwaerds verhuiſden. *verdeeling onder Franſche en Engelſche.* Tuſſchen *d'Engelſche* en *Franſche*, om alle twiſt voor te komen, zijn, by onderling verdrag, ſcheid-paelen weder-zijds vaſt geſteld. De jagt, reeden, viſſchery, mijnen, geboomt tot ſchrijn-werk en ververy, zouden gemein blijven. Ieder moeſt den ander by nood d'hand bieden. d'Engelſche bevolking ging ſterker voort dan de Franſche; want behalven die landaerd de zee zukkeling harder uit ſtaet, ſoo kreegſe meer ſtijving van de Londenſche Maetſchappy. Daer en tegen verſlaeuwden de Paryſche koopluiden: als die ten eerſten winſt wilden trekken van haer ingeleide geld: daer 't land noch in geen orde gebragt was. 't Hielp niet, wat brieven *Deſnambuc* dies aengaende afvaerdigde. Waerom zelf de reis aen neemt. Soo veel bragt hy te weeg, dat de Maetſchappy konde bezeffen; hoe onmoogelijk winſt konden doen, ten zy uit 't land met tabak, indigo, gengber en zuiker beplant: waer toe tijd en volk noodig. Maer terwijl de zaeken zedert op een beter voet geraekten, treſte een ſwaer ongeluk: ſulx 't gantſche werk tot een hoopelooſe ſtorting ſcheen vervallen. De *Machtige Spaenſche vloot:* Spaenſche koning taekelde, op 't jaer ſeſtien honderd vijf en twintig, een ſwaere vloot toe, beſtaende uit een en dartig galjoenen, drie tartaenen, vier pinaſſen, met ſeven duiſend vijf honderd koppen bemant. Onder het gezach van *Frederik de Toledo*, *Emanuel de Mineſes* en *Joan Fajardo* gingze zeil van *Cadiz*. Voor 't eiland *ſant Jago* wachten twee en twintig Portugeeſche galjoenen, veertien karveelen, voerende vier duizend man, waer over 't gebied voerden *Antonius Nunnez Barreio* en *Franciſcus de Almeida*. De vlooten, zamen vereenigt, liepen na *de Bahia todos Sanctos*, en vermeeſterden de ſtad *Salvador*, zetten zedert zeeghaftig na *de Caraibiſche eilanden*: om de ſelve te ontleedigen van *Engelſche* en *Franſche*. By *Nieves* lagen negen Engelſche ſchepen ten anker, die alle in *Toledoos* handen vervielen. De Spaenſche vloot liep zedert op een geſchut-ſchoot aen *Chriſtoffels* laege land, alwaer de Franſche hopman *Roſſey* 't geſach had. De ſterkten, ſoo wel by *de Franſche* als *Engelſche* opgeworpen, onvoorzien van leef-togt en oorlogs-gereedſchap, konden te min een beleg verduuren: dewijl de werken noch niet geſlooten waeren. *Deſnambuc* lichte geſwind de krijgsmagt na 't laege land: en begon ſich te begraeven lanx de kuſt: om den vyand 't landen te betwiſten. Doch *Roſſey* liet de Spaenſche, zonder bot van tegen-weer, den voet op d'oever ſetten. Moediger toonde ſich de jonge *du Parquet*: als die, buiten de beſchanſing geſpat, dapper in-brak tegen d'eerſte bende *der Spanjaerden*; doch, by ſijn volk verlaeten, verliet hem zelf niet. Over-ſtort door de meenigte, ſtierf geenzints ongewrooken. Terwijl de Spaenſche voor-togt aldus hand-gemein was: volgden alle de groote ſloepen, vol volk gepropt, tot hulp, geſchikter orde. *Roſſey* beducht, dat rondom zoude beſet worden, verliet de begraeving, en nam d'hertred na 't hooge land. *De Spanjaerd*, zonder ſlag of ſtoot meeſter der ſterkte, vervolgde ſijn zegen niet, uit achter-docht eeniger hinderlaege in de naeſte boſſchaedje. En waerlijk de giſſing miſchte niet geheel; want *de Franſchen* hadden haer vaſtigheid onder-mijnt, en in eenige kelders bus-poeder gelegt: welk aengeſtooken meenig *Spanjaerd* te ſtarzen ſloeg. Ondertuſſchen ſtapte *Franſche vluchten ſcheep.* *Deſnambuc* ſcheep, en behield d'overige, die niet geſneuvelt waeren door 's vyands ſwaerd. *d'Engelſche*, ſteunende op de vrede tuſſchen haer ko-

valt op ſant Chriſtoffel.

ning en de Spaensche, booden geen tegenweer: onaengezien bericht kreegen: hoe *Frederik Toledo* de Fransche volk-planting ten grond toe verwoeste, en niemands leven verschoonde. Zy schikten wel gezanten af, die *Toledo* te gemoed voerden de vriendschap tusschen *Spanje* en *Britannie*; doch hy kreunde sich hier weinig aen. De paus *Alexander de seste*, wanneer onlust rees wegens de nieuwelinx ondekte landen in ooſten en weſten tusschen de Castiliaensche en Portugeesche kroonen, had sulk een beslichting getroffen: dat *Castilien* aen de westersche Nieuwe Weereld gerechtight bleef. Weshalven, dewijl ook *sant Christoffel*, uit kracht der pauselijke schenkaedje, sijn meester *Philips* toebehoorde, aenstonds op-kraemen moesten: ten welken einde haer herstelde van de negen ses schepen, voor *Nieves* genomen, onder beding: dat in sijn tegenwoordigheid t'huiswaerd zeil maekten. Doch alsoo 't vaertuig de meenigte niet konde laeden, souden d'over-blyvende vertoeven op 't eiland tot de naeste gelegendheid, om te volgen. *Toledo* stond inschelijx toe: ieder vermogt sijn goederen en tabak merken, en gemerkt scheep brengen: ten einde den rechten eigenaer ter hand quam. Soo haest lag alles niet in orde gepakt, of *de Spaensche* voerden het na haer vloot: voorwendende, 't was op haers koninx grond gewasschen. Eindelijk lichte *Toledo* d'ankers. Hy was nu uit 't gesicht als 't over-blijfsel *der Engelsche* nieuwe moed greepen: haer by-een dromden: en de verwoesting, soo veel doenlijk, herstelden, hoewel in magteloosheid; want behalven die in ses schepen de steevens op *Engeland* wenden, sterk twee duizend zielen, had de Spaensche ammirael ses honderd uitgepikte *Engelsche* over sijn vloot verdeelt. Ondertusschen zukkelde *Desnambuc* ellendig by de zee: niet alleen geslingert door stormen; maer ook gedrukt door schaersheid van levens-middelen. Hy was aen d'eilanden *sant Martyn*, *Montserrat* en *Antigua* geweest, om te zien of een der zelve verruilen konden met *sant Christoffel*; maer vond niet de vruchtbaere grond en en wenschelijke gelegendheid welke geweldiger hand moest verlaeten. Eindelijk dagt geraedzaemst door een bezeild jagt te onder-staen na de stand van *Christoffel*. Bericht, hoe de vyand de stevens op *Havana* gewend had, en *d'Engelsche* met herbouwen der hutten en bouwen des land yverig beezig waeren, keert na d'oude bezitting. Vruchteloos had geweest de naerstigheid, by alle aengewent, om 't vervallene weder op te rechten; want d'honger en vordere schaersheid van levens-middelen scheenen een einde te zullen maecken van d'overgeblevene, die de Spaensche verwoedheid niet konde uit-roeyen: ten zy in d'uiterste nood ettelijke Nederlandsche zeilen mond-kost, klederen en andere noodwendigheden verschaften, op enkele toe-zegging van herstelling. Eerlang zegende God de Fransche bevolkingh diervoegen met overvloedig gewasch van tabak, zuiker, gengber en indigo: datze haer schuld-heeren deuchdelijk betaelden: en te mets tot een stand geraekten, hoedaenig boven beschreven is.

Toledo verjaegt de Engelsche.

Engelsche herbouwen.

Fransche keeren weder na Christoffel.

Twaelfde Hoofd-stuk:

CALIFORNIA,

En 't vordere noordelijkste deel van America lanx de Zuid-zee en binne-waerd.

DUs lang de beschryving van *Nova Francia*, *Nieuw-Engelnad*, *Nieuw-Nederland*, *Virginia*, *Florida*, *d'Eilanden Cuba*, *Hispaniola*, *Jamaica*, *Porto Rico*, *Bermudes* en de *Caraibische*, alle bespoelt door *de Noorder-Oceaen*. Wy sullen den draed weder ten noorden aenhechten; doch met

met de Americaensche geweſten, tegen welke *de Zuid-zee* kabbelt. De manhafte ſchippers *Davis* en *Forbiſſer* beſtonden uit *de Noorder-Oceaen* een weg te zocken na *de Zuider:* de koude bedwong haer 't onderzoek te ſtaeken, behoudende een onſterfelijke naem in de ſtraeten, binnen welke ſtoutmoedig in-ſteevenden. *Hudſon* nam de togt beneden *Davis* meer zuidelijk: vond een groote binnenlandſche zee, tuſſchen vijftig graeden en ſeventig, wijd en zijd verſpreyt en overwinterde aldaer. *Thomas Jacob* ſloeg 't ſelve vaer-water in, en boorde meer weſtelijk binnen 't noordelijk ingewand van *America*. *Thomas Button* geraekte vry verder: vernam alle twaelf uuren een vloed en ebbe ooſt en weſt beweegt, die vijftien voet viel of wieſch. Met een weſte wind ging noch hooger ty. Zedert heeft niemand onder ſtaen, noch te water, noch te land, om *America* in haer noordelijke boezem, of lanx de oevers van ſtroomen, meiren en *Oceaen*, te door-ſnuffelen. 't Leid hier alles onbekend. En wie weet, of ooit *Europa* de moeite nemen zal van derwaerds te ſchikken, daer ontdekken, 't geen tot noch toe niet word geweten? geen menſche kent de toe-komſtige verrichtinge der volgende eeuwen. De voorige tijd heeft geleert, 't geen voor die tijd verkeerdelijk gemeint wierd. Alzoo hielden onder andere de land-beſchryvers, zedert een eeuw, *California* een vaſt gedeelte te zijn van *'t Noorder-America*; daer 't nochtans rondom in zee leid. Uit de togten derwaerds gevallen, kan bequamelijk verſtaen de gelegendheid des over-machtigen eilands *California*. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig, vaerdigde *Hernando Cortes* land-voogd over *Coliman* twee zeilen af uit *ſant Jago:* om nieuwe landen in *de Zuid-Zee* op te zoeken. d'Ammirael, van 't ander afgedwaelt, quam nooit te recht. 't Ander ſchip ſette noordweſte ſtreek tot ſeſtien graeden; doch veranderde eerlang. Gevordert op drie en twintig graeden ontdekte 't eiland *Thomas*, groot vier en twintig mijl, met een hakkelige ſtrand, vol geboomt; doch zonder verſch water. Zedert, lanx d'hooge wal van *Nieuw Spanje* af en aen gezeilt, wende ten laetſten de ſteven t'huiſwaerd. De miſlukte togt hervatte de mark-graef *del Valle* met drie ſchepen: ſtapte binnen boord tot *ſante Cruz*, daer de voorige ammirael, nevens 't meeſte volk, by d'ingezetenen wierd dood-geſmeeten: zulx d'overige boots-gezellen, onmagtig 't ſchip te beſtieren, 't ſchip verlooren voor *Nieuw Galicien*. De mond der haven *ſante Cruz* zeer eng, binnen ruim een mijl breed, ontfangt twee ſwaere rievieren. *Del Valle* meinde hier buiten te kruyſen, wanneer hem een ſchielijke ſtorm overviel: ſulx binnewaerd geſlingert wierd. Ettelijke dagen benoodſaekt voor 't anker te ryen, leed groot gebrek: alſoo 't land niet had by te ſetten. De woeſte inwoonders zaeyden noch planten niet: leefden, by 't geen het land en water dagelijx verſchafte, onder den blaeuwen hemel. Op vlotten van vijf ſtukken houts, welker middelſte 't grootſte, bevoeren ten viſch vangſt d'*Oceaen*. *Del valle* buiten geraekt moeſt loopen lanx de kuſt van *Nieuw Spanje:* geraekte eindelijk tuſſchen klippen op het droog voor een inwijk: alwaer ter naeuwernood binnen was geraekt, of 't ſchip, lek geſtampt, zonk ſchielijk te grond. 't Geraedſaemſt te keeren na *ſante Cruz*: alwaer eenig volk te land liet, met genoegzaeme leef togt voor een rond jaer. *Franciſcus de Ulloa* hervatte eerlang 't geſtaekte werk. Uit *Acapulco* in zee geſtooken na *de ſtraet Vermio*, die de vaſte Americaenſche kuſt afzondert van *California*, ontdekte, niet verre buiten 't hoofd *ſante Cruz*, vlak land vol geboomte, achter gedekt van gebergt, groote meiren met de zee gemein, en ſterke ſtroomen, welker vloed drie mijl in zee vernoomen wierd. Zedert zag hy een zee-boezem: ſoo verre landwaerd ingeboort, dat tot een ſtilſtaende poel veranderde. De boot vernam in de mond niet meer dan anderhalf vadem waters: voorts een vlakke ſtrand, en achter een ry grooter en kleinder

California.

Togt van Cortes derwaerds.

haven ſante Cruz.

togt van del Valle.

Togt van de Ulloa na California gedenkwaerdig.

groene bergen. Op negen en twintig graeden geſet voor d'uithoek *Roxo*, beſchouwde een ondiepe rievier, alwaer de zee buiten gemein brak. Vervolgende de ſtreek noordelijk, ankert binnen een haven met verſcheide monden en ſtroomen; ſulx de natuur geen bequaemer plaets voor allerhande vaertuig ergens gemaekt heeft. *De Ulloa* nam bezitting des lands, met behoorlijke plechtelijkheden: rechte een kruis op: vond viſch-wand, ſtukken van konſtig gevormde aerde potten, een viſch-rijk water, graezige weyden en groene bergen. Noordweſtelijk reis vorderende, zag hooge rotzen, in welker hoolen duizenden vogelen neſtelden. Geraekte eindelijk tuſſchen land ter weder-zijde: waeruit zommige hoewel verkeerd, oordeelden, dat *ſante Cruz* op *California* aen *Nieuw Spanje* vaſt is. Van 't hoofd *de las Plagas* gezeilt lanx een oever vol kleine heuveltjens zonder gras of geboomte, quam binnen een grondelooze ſtraet, wiens mond, twaelf mijl breed, met twee eilanden bezet lag: een broekachtig water ſtroomde over een laege grond. Ontmoete vorders kleine klippen voor een lange punt lands, vier mijl van de wal: een ondiep water, wit gelijk kalk, en zedert ondieper en ſwartmodderig, welk met ſterke drift binnens lands invloeyde, en alle ſes uuren wederom af-liep. *De Ulloa* uitgeſtapt, bevond de boodem laeg en zandig, geen voetſtappen van menſchen, of door-togt voor de vloot: hy wend dan de ſteven zuid-weſt: loopt binnen een groote haven, van wiens oever een dikke ſmook op ging: bevond alhier zulfer putten aen de voet des gebergte. Voor de haven lag een eiland: op welk meenigte zee-robben vong en een naekte *Indiaen* uit acht andere, die aldaer viſſchten. Op de hoogte van twee en dartig graeden in d'haven *ſant Andries* geankert, ontdekte een onvruchtbaeren boodem, een hutte met hooy gedekt, een droge put en twee *Indiaenen* van uitſteekende groote geſtalte. Zedert hield hy tuſſchen de vaſte kuſt en een eiland, by giſſing honderd vier en seventig mijl lang, in een vaer-water twee mijlen breed. Een canoa, uit ried gevlochten, voer na boord; doch dewijl *d' Indiaenen* niet verſtaen wierden, keerdenze te rugge. Eerlang quamen vijf andere ſchuitjens tot op een ſteen-worp aen 't ſchip: en hielden geſwind wederom af. Matroos in de boot gevallen, achter-haelde een. *d' Indiaen* begaf ſich te water: en ontdukte *de Spaenjaerden*, wat moeite aenwenden, om te grijpen. *De Ulloa* komt eindelijk binnen d'haven *ſante Cruz*: vaerdigt twaelf man af, ten einde eenige landzaeten achter-haelden; maer die hadden ſich weg gepakt in een afgeleegen hoek *Pozo de Gryalva*. Als de vloot 't anker lichte, quamen twee te voorſchijn uit een ried-berch: nagejaegt, waeren te ſnel, dan dat gegrepen konden werden. Een geruime tijd hardebolde *de Ullao* met ſwaere ſtormen, donder en blixem, niet zonder 't uiterſte gevaer, dewijl te dicht op de wal vervallen was. Uit de vuuren des nachts maekte hy overſlag, dat 't land niet onbewoond lag: te meer alſoo ten hoogſten vruchtbaer ſich allenthalve vertoonde. Ettelijke vlootelingen om verſch water geland, wierden ſoo behendig by twee benden *Indiaenen* aengetaſt, dat de ſchildwachten haer niet vernaemen, voor bereeds op 't lijf vielen. Alle waeren menſchen van groove licchaemen, ſchooten met pijlen en wierpen met ſteenen, danzende en ſchreeuwende. *De Ulloa*, den ſtrijdende te hulp gekomen, joeg haer ſulk een hagel-buy kogels op het bloote lijf, dat d'hertred namen nae een achter-hoede. Drie wreede Spaenſche honden deeden een groote moord onder *de Wilden*. En deſe ſtookten een groot vuur, rondom welk ſich ſtil hielden. Met den donker nam ieder een vlammende brandhout, en ging ſijns wegs. De piloot *Joan Caſtellon* voer by de mond van een meir in: 't ſcheen ſich wel dartig mijl uit te ſtrekken: ſag aen den oever een hutte: werwaerds roeyt tot nader beſigtiging; doch dewijl verſcheide *Indiaenen* te voorſchijn quamen, hield hy af. De vaert beſloeg ſoo gemakkelijk

kelijk niet, of de ſchepen ſlingerde door gevaerlijk onweder: twee verlooren ankers en zeilen: ſulx, benoodzaekt wierden over ſtaeg te ſmijten na d'haven *ſan Abad*. De koude begonde nu in wintermaend te prangen. Men nam hier water in: en onderhield middelerwijl *d' Indiaenen* met mangeling van koraelen tegen pluimaedjen en ſchelpen. Maer als 't boots-volk d'ankers lichten, ſchootenze met groot geſchreeuw een dichte jacht pijlen. Zy lichten de hielen, ſoo haeſt uit twee vuur-roers een dood neder-ſtorte. Deſe landaerd verſtond *den Indiaen* niet op *Californa* achterhaelt. Voorby d' uithoek *de la Trinidad* gevordert, ontdekte voetſtappen van menſchen op een rouwe boodem: liet 't eiland *Cedros* leggen: ſocht op de vaſte kuſt water; in welk voornemen tegenſtand vond by *d' Indiaenen*, die hard met ſteenen wierpen, en eindelijk de vlucht namen: twee wierden onderſchept van de honden. *De Ulloa* lietze gaen, niet zonder vereering van eenige ſnuiſtering. 't Quaed weder dreef de vloot te rugge na *Cedros*: alwaer verſch water, hout, viſch, tweé-bak, wild braed en konijnen bequam. Weder zeil geraekt, kreeg ſtorm op ſtorm. De meeſte vonden geraedzaemſt lijf-berging te zoeken binnen een der havenen van *Nieuw Spanje*, dewijl de ſchepen jammerlijk geraebraekt d'ongemakken *des Oceaen* niet konden uitſtaen. *Ulloa* ſtond de voorſlag toe; hy ſelf vervolgde ſijn togt; maer nooit is tyding ingebragt, waer gebleven is. Niet min gedenk-waerdig valt de landreize by den monnik *Marcus de Niza*, begonnen op 't jaer vijftien honderd negen en dartig. Deſe ging vergeſelſchapt met een minne-broeder, *een Moor Eſtevanico* en ettelijke *Indiaenen*, ervaeren in de Spaenſche tael. Uit *Callacan* in *Nieuw Biſcayen* trokkenze na *Petatlan*, alwaer de minne broeder bed-leegerig bleef. Zy weg-ſpoedende doolden vier dagen door een naere

Togt van de monnik de Niza.

Unable to display this page

op de zee, welke diervoegen tegen *Borondon* kabbelt, dat de schepen uit kracht der wederom-stuit de kust niet konnen aendoen. Maer lichtelijk raedenze alderbest: volgens welker oordeel *Cibola* en *Borondon* te vinden zijn, 't eerste niet in *America* of 't tweede in *de Noorder Oceaen*; maer by 't verhael van een monnik en de papieren eens zee-zieken schrijvers.

Togt van Cornado.

Meer waerheid verdient *Frans Vasques de Cornado* land-voogd over *Nieuw Galicien*, afgevaerdigt by d'onder-koning *Antonius Mendoca*, weinig dagen na 't vertrek van *Marcus de Niza*. Uit *Cullacan* inschelijx ging de reis aen. Honderd en vijftig ruiters, van welke zommige twee paerden voerden, twee honderd welgewaepende voetknechten, ettelijke veld-stukjens, vordere oorlogs-gereedschap en overvloedige levensmiddelen wierden *Cornado* toebetrouwt. Dit heir quam ten vierden dag aen de rievier *Petatlan*, en voorts tot *Cinaloa*. Alhier zent *Cornado* tien ruiters na *Arroio de los Cedros*: ten einde landwaerd in trokken door een opening die 't gebergt heeft aen de rechter-hand des wegs. 't Leger, by de ruiters verkundschapt, volgde door een dorre wildernis tot de beeke *Nexpa*: trok over *Cordillera*, de stroomen *sant Joan*, *de las Balsas en del Pinar*. Alhier drukt d'honger diervoegen: dat sich met kruiden behielpen, aen welke zommige, by onkunde des vergifs stierven. Zedert waedenze door de rievier *Bermeio*, en geraekten op de grenzen van *Cibola*, daer *de Moor Estevanico* dood-geslaegen was. *Cornado* vond in een ruime vlakte geen koninglijke stad; maer wel seven vlekken, bestaende de sterkste uit twee honderd huisgezinnen. De wooningen met houte wanden, steene daken en slijk gesmeert, vertoonen niet min dan eenige luister. De lucht barre en koude hangt over een zandige grond: 't gebergt draegt weinig saevel-boomen. De gantsche om-trek van *Cibola* haelt geen ses mijlen. 't Volk schuilt onder harten- en ossen-huiden. d'Aenzienelijkste hebben ook kotoene mantels. Vijf dag-reizens ten zuid-westen leid 't landschap *Tucuyan* heeft inschelijx seven vlekken; maer vry aenzienelijker, als die tot *Cibola*. Lanx de rievier *Huex* staen steene huisen, met twee verdiepingen 't Land brengt overvloedig *maiz*, erweten en calebassen. Zy gebruiken tot verwarming onderaerdsche stooven. *Cornado* trok acht dag-reizen noord-oostelijk tot de stroom *Cicuyque*: en quam na veel zukkelinx by ontelbaere stieren, koeyen en hokkelingen. d'Inwoonders bewoonden hutten uit staeken in d'aerde gegrond, boven toe-gevlochten, en aller wegen met ossenhuiden gedekt. By dese hoorn-beesten levenze; want d'huit dient tot wooning en kleeding, 't vleesch ten spijs. Zy voeden ook groote doggen, om lasten te draegen. Tien dagen ging 't Spaensche heir door dit land, mis-leid van een Indiaensche gidze: by welke geen andere toeleg scheen te zijn, dan soo verre te brengen in een dorre wildernis: alwaer 't mangel van voedzel alle verteeren zoude. En 't had beschikt geweest, ten zy een inlander waerschouwde, hoe op de vleesch-bank gingen. *Cornaro* hield diesvoegen krijgs-raed. De meeste stemmen bragten uit: 't leger zoude te rugge keeren, en *Cornaro* self met dartig ruiters noordelijk op trekken. Een volle maend wierd zoek gebragt aen de togt: op welke hy over de rievier *Peter* en *Paulus* tusschen een geduurig gezelschap van stieren en koeyen geraekte, en eindelijk in 't geweest *Quivira*: welker heer een welgeschaepen mensch, maer buiten gemein grof-leedig, met twee honderd naekte gewapenden, van boog en pijl voorzien, niet zonder vederbosschen op 't hoofd, sich aen *Cornaro* vertoonde: hy gaf geen ander bescheid, als dat boven *Quivira* een landschap lag, geenzints van sijn gebied verschillende. *Cornaro*, beducht voor op-water en sneeuw, keert na 't leger: na *Cullacan*, lanx een nader weg, als heen reizde. Op d'uit-togt leid hy af drie honderd mijl, op de wederkomst honderd en tachentig. Tot ontdekking van *'t Noorder-America* nevens

Togt van Alarcon na Californien.

de Zuid-zee, kan ook dienen de verrichtingen, die *Ferdinand de Alarcon* te water deed. Ter zelver tijd als *Cornara* in de weer was, schikte d'onder-koning *Mendoca* twee schepen af, die de kusten souden ontdekken. *Alarcon* gevordert aen de droogten, voor welke *Ulloa* de stevens te rugge wende, boorde, niet zonder 't uiterste gevaer dieper in: vond een snel-loopende stroom, die naeuwelijx dood te zeilen was. Men boegzeert dan met booten tegen de vloed in: wanneer ettelijke hutten vernaemen, waer uit *d'Indiaenen* haer goeden bergden op de bergen; doch eerlang gekeert dreigden *den Spanjaerden*, ten zy af-hielden. Dese gaven teikenen van vriendschap, en ruilden eenige kleinigheden. 't Volk grof en groot ging moeder-naekt: alleenlijk dekten de wijven de schaemelheid met gestrengelde pluimen. Beide man en vrouvolk droegen hair aen 't voorhoofd gekort: achter hing het over de middel. De licchaemen veelvervig geschildert: d'armen vol stippels geprikkelt. De mannen staeken de kop in een helmet uit hartenhuiden, wiens kruin een vederbosch droeg. Dagelijx quam meer en meer volk tet wederzijde van den oever: trokken de sloepen by de lijn tegen stroom op. Haer overste *Naguachato* verzocht, *Alarcon* te land beliefde uit te stappen: schonk hem maizkoeken en calabassen: deed bericht, hoe opwaerds aen de rievier (dese kreeg toenmaels de benaeming *de Buena Guia*) een land-aerd woonde in stene huisen met vellen gekleed. *Alarcon*, noch hooger gevordert, geraekte onder menschen, die hem bekend maekten: dat onlanx sulk slag van mannen als hy door *Cibola* trokken: dat d' heer aldaer een hond had, welken hy bequam van *een Moor*, uit sijn last dood-gesmeeten. Vijftien dagen had *Alarcon* gespilt aen 't opvaeren van *Buena Guia*: geraekte binnen twee dagen met de snelle vloed weder by de vloot, die ondertusschen een kapelleken gesticht had, 't Ontfing de naem *Nostra Sennora de Buena Guia*, gelijk ook 't landschap *Campanna de la Crux*. De schepen liepen zedert voor *Nieuw-Spanje* ten anker. *Mendoca* liet het hier niet by steken. Om nader bescheid te hebben wegens de kusten van *Nieuw Galicien* en *Californien*, takelt hy wederom twee zeilen toe, in 't jaer vijftien honderd twee en veertig. 't Hoogst bewind stond aen *Joan Rodrigo Cabrillo*. Uit d'haven *Navidad* 't anker lichtende, liep boven 't hoofd *Corrientes*, voorby *sante Cruz* eerste haven van *Californien*. Op vijf en twintig graeden lag 't punt *de la Trinidad*. Zedert ontdekt hy d'haven *Magdalena*, d'uithoeken *del Enganna*, *de la Cruz* en *de Galera*: van welke laetste tien mijl west-noord-west af, de twee eilanden *sant Lucas*, by visschers bewoond, sich opdeeden. Acht dagen ververschte *Cabrillo* in d'haven *de la Possession* aen 't grootste eiland, vriendelijk door *d'Indiaenen* onthaelt. Onder zeil geraekt, wierd beloopen van een sware storm, zulx achter 't hoofd *de Galera* lijf-berging zocht, te meer dewijl dicht op een ruige laeger-wal vervallen was. By bedaerder weder liep hy binnen d'haven *Sardinas*: de landzaeten danssten op trommel-slag, en sliepen scheep: aten visch, akers en hazelnooten: bewoonden groote huisen lanx de waterkant: 't dorp lag omzet met aerde van planken geschoort. *De Spaensche* noemden dit gewest *Seyo*: zeilden nevens de kust, om de rievier *Nostra Sennora* op te zoeken; doch ontdekten 't boomrijk gebergt *sant Martijn*, aen welkers voet een lang hoofd van de selve benaeming zeewaerd steekt, op acht en dartig graeden. Kreegen hier sulk een holle zee, dat niet dan schip-breuk te gemoed zagen. Eindelijk vonden beschut onder een uithoek vol hooge pijn-boomen: waerom de benaeming ontfing *cabo de Pinos*, en de naeste inham *baya de Pinos*. Zy hadden nu d'hoogte van vier en veertig graeden: wanneer, op 't midden der slagtmaend, de koude vinnig neep. Men bevond een Californische berg met sneeuw bedekt: de berg stiet uit haer voet een hoog rif verre in *d'Oceaen*: 't rif kreeg de naem *cabo de Nieve*.

Togt van Cabrillo.

Noord-

Noord-weſte wind maekt hier een heldere lucht. Dus verre ontdekte *Cabrillo* de kuſt van *California*, welke *de Zuider-zee* beſpoelt. Doch dewijl alhier geen haven vond, wierp het over ſtaeg: en liep ten anker binnen *de la Poſſeſſion*. 't Water ſchoot ſoo hol met een zuid-weſten wind, dat zelf in d'haven geen land derfden aendoen, vier dagen achter een. De koude, ſneeuw en ſtorm hielden even ſterk aen. 't Kleine ſchip was nu ook gekielhaelt. Men beſocht dan wederom d'haven *Sardinas*, en d'uithoek *de Pinos*. Terwijl 't minder-zeil onder 't beſchut van 't eiland *ſant Sebaſtiaen* ten anker loopt wegens hard weder, verlieſt het den ammirael. Binnen boord lag niet meer als een weinig verrotte twee-bak, die zeer ſchaerſch omquam. Weshalven geraedzaemſt, reis te ſpoeden na *Nieuw Spanje*. Aen 't eiland *Cedros* geraektenze wederom by den ammirael, en beide ter reede voor *Napidad*. Weinig minder als tien maenden had de togt geduurt: op welke, behalven een merkelijk aental vlootelingen, ook geſtorven was de zee-voogd *Cabrillo*. De reis rondom den aerd-kloot, waer uit *Thomas Candiſch* een wijd-luftige naem heeft verkreegen, kan voor ſoo verre tot onſe ſtoffe dienen, als hy *Nieuw Spanje* en *California* beſtookte. Op 't jaer vijftien honderd ſes en tachentig uit *Pleimouth* geloopen, geraekte 's jaers hier aen voor *Navidad*. 't Gantſche land ſtond zidderende door een algemeine wapen-kreet. *Acapulco*, met ſtraeten, kerk en rijkdommen verbrand, rookte noch. *Candiſch* uit *Navidads-haven* te land geſtapt overviel *een halve Moor* op 't bedde, te paerd afgeſchikt, om de kuſten van *Nieuw Galicien* wegens *d'Engelſche* te waerſchouwen. *Candiſch* doode het paerd, nam de brieven *des halven Moors*, ſtak 't vuur in d'huiſen en twee ſchepen van twee honderd tonnen, ſtaende op ſtaepel. Een pynas, die voor *Navidad* lag, volgens 't geen *Michiel Sancius* berichte, bergde ſich twaelf mijl vorder, om peerlen te viſſchen. In d'inwijk voor *ſant Jago*, alwaer een verſche viſch-rijke rievier wederzijds met *platanos-boomen* beplant, uitwaterd, vulden *d'Engelſche* haer leggers. Een mijl weſtwaerd van *Navidad* leid *Malacca*, een bequaeme reede. Een weinig binnen 's lands ſtaet een Indiaenſch kersken tuſſchen dartig huiſen. 't Volk vluchte voor *Candiſch*, die 't dorp in aſſche leide. Zedert op de reede van *Chacalla* geloopen, vond twee kleine hutjens lanx de waterkant, eenige *Indiaenen* en levens middelen. Ses dagen bleef hy leggen onder 't kleine eiland *ſant Andreas*, hout en vogel-rijk. 't Volk doode hier veele zee-honden, viervoetige en ſcherp-geſtaerte ſlangen *iguanas*, van zeer ſmaekelijk voedzel. Men droogde en zoute inſchelijx een groot aental gevoogelt. Onder de noorder zonne-keer-kring leid de reede *Maſſatlan*, op de kuſt van *Nieuw-Galicien*: binnen ſtroomt een ſwaere rievier uit een enge mond, welkers verſch water 't ongemakkelijker gehaelt word, dewijl met d'ebbe de grond een half mijl boven ſteekt. *Candiſch* ſtak voorts over na een der drie eilanden, welke van *Maria*, benaeming ontleenen. Hier verkalfaete hy de ſcheepen: kreeg uit gegraevene putten drinkbaer water: en ſtierde op *ſant Lucas* uiterſte hoofd van *California* ten weſten. Om de hoek doed ſich open de ruime inwijk *Aguada Segura*, waer in een heerlijke rievier valt, wiens oever weder-zijds dicht bewoont is. *d'Engelſche* hielden op deſe kuſt af en aen: wanneer de Spaenſche ammirael *der Zuid-zee* met 't magtig galjoen *ſant Anna* ontdekt wierd. Eerlang verhief een bloedig gevecht. Tweemael wierden *d'Engelſche* ridderlijk afgeſlaegen: de derde torn gelukte beter. Soo fel was haer indruk: dat *de Spaenſche*, behoudens leven, een onwaerdeerlijke buit met 't ſchip overgaven: ſich gelukkig achtende, dat uit de haven *Seguro*, honderd en negentig zielen ſterk, aen land geraekten. *Candiſch*, aldus verrijkt, liep na d'eilanden *Ladrones*. Doch voor *Candiſch* was *Franciſcus Draek* in de weer. Hy liet, op 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeventig, d'haven *Pleimouth* achter

Togt van Candiſch na Nieuw Spanje en California.

Togt van Draek op California zeer gedenkwaerdig.

de spiegel leggen: en quam, na veel zukkelens, door de straet *Magellanes* voor *Guatulco*, haven in *Nieuw-Spanje*. Hy had in *de Zuider-Oceaen* zoo veel Spaensche schepen gerooft, dat niet meer buit konde wenschen. d'Eenigste bekommering lag, hoe best te huis quam. 't Geraedzaemst, geen roem over te laeten aen *Ferdinand Magaglianus*, die de weereld om-zeilde. 't Manhaftig voor-neemen keurden alle vlootelingen goed. Hy douwt dieshalven noordelijk op, lanx *Californa*. Den vijfde van zomer-maend, gevordert op twee en veertig graeden, daer *Cabrillo* de stevens wende, geraekte schielijk uit een zoele lucht onder sulk een bitter-koude hemel: dat 't boots-volk ellendig klapper-tande. Hoe *Draek* verder voer, hoe de vorst meer neep. Weshalven drie graeden zuidelijk af-zakte binnen een bequaeme haven. De landzaeten woonden lanx d'oever, en bragten geschenken, verwondert over de weder-giften. Dit volk is zeer hardvochtig. Onaengezien de strenge koude gaen de mannen naekt; doch de vrouwen vlechten een onder-kleed uit biezen, welk, om den middel toe geknoopt, beneden d'heupen hangt: voor de krop zijn d'uiterste einden van een hairige huid zamen-gebonden, die voorts over de schouders hangende rugge en billen dekt. Zy draegen den mannen een eerbiedige gehoorsaemheid toe. Ieder huis leid met een aerde wal omgraeven: alle scheuren dicht toegestopt, veroorzaeken een groote warmte: te meer nadien 't vuur midden weegs des huis brand. Biezen, dik op de grond gestrooyt rondom de wanden, verstrekken voor bedden. Dese *Indiaenen*, ten tweede reis *d'Engelsche* bezoekende, bragten pluimaedjen, hals-kraegen, uit netwerk gebreyt, en tabak. Aen 't hangen des bergs had *Draek* tenten gespannen. Die de gezeide geschenken bragten, bleven op den top stil staen: een uit den hoop deed een lange reeden luids-keels. Zoo haest hy ophield te spreken, leide een ieder boog en pijlen neder, en trad ongewapend tot de tenten, om haer giften aen te bieden. Ondertusschen bleven de wijven boven op de kruin staen: neepen ongenaedig de wangen, en maekten yzelijk misbaer. *Draek* giste, dat offerhanden deeden. Sulk een vertooning porde hem aen, om nevens 't volk ten gebed neder te knielen: waet op *d'Indiaenen* aendachtig staroogden: en eindelijk toetraden, herstellende de geschenken, daegs te voren ter hand gestelt. 't Gerucht van d'aen-komst der vreemdelingen maekte d'inwoonders wijd en zijd gaende. Self de koning vaerdigde gezanten af aen *Draek*; berichtende: hoe hy op komende weg was. De gezanten deeden een wijd-loopig vertoog: begeerden eenig geschenk, tot bewijs haer koning zoude aengenaem zijn. En dese, hier af bericht, quam te voorschijn met een gevolg van meer als twaelf duizend lijf-knechten. In de voortogt stapte een groot man, dragende een kostelijke schepter, waer aen een grooter en kleinder kroon, uit cierlijke veders gevlochten, aen drie lange beene ketens hingen. Achter de schepter-draeger volgde de koning zelf, in een gewaed, van konijns-vellen zamen-genaeyt. d'Achterhoede besloot een gemengde hoop: ieder droeg een schenkaedje. *Draek* bragt gewind *d'Engelsche* tot een slag-orde, en ging aldus met groote stilte den koning te gemoet. Hier begon de schepter draeger een langwijlige reden. Hy had naeuwelijx geeindigt, of danste na een maet van gezang, welk te gelijk ophefte. Terstond volgde ook de koning en te gelijk al het volk. 't Geklank van zoo veel duizenden gaf een sterke weer-galm tegen 't gebergt. De vrouwen alleenlijk trippelden wel; doch sloegen geen geluid. Na dat nu alle moede en mat hijgden, trad de koning tot *Draek*: verzocht ootmoedelijk: hy beliefde 't rijk aen te nemen: dit volk stond voortaen onder sijn gehoorzaemheid. Dus spreekende, zette hem de voornoemde kroon op 't hoofd; hing de drie-voudige keten om des zelfs hals: en paste hem toe de benaeming *Hioh*. *Draek* nam d'opdragt

dragt aen, in de naem des koninginne *Elizabeths*. De koning bleef voorts alleen by *Draek*. De ſchaere vermengde ſich onder *d'Engelſche*, en nam naeuw acht op een iegelijk. Aen die haer beſt aen-ſtond, byzonder de jongſte, booden zy offerhanden met erbarmelijk geſchreeuw: gaven 't vleeſch van haer kaeken ten bloede te nijpen; doch af-gewezen, ſtaekten 't bloedig werk. Toonden voorts ſwaere wonden, en baden om geneeſing. Op de quetzuuren leiden *d'Engelſche* plaiſters: trokken landwaerd: vonden den boodem met dichte boſſchaedjen bezet, en de boſſchaedjen vol groote konynen, welker hoofden van d'Europiſche niet verſcheelden; maer hadden mollevoeten, lange ratte-ſtaerten en onder de zijden een zak, waer in verzaedigt 't over-ſchot des voedzels zaemelden. d'Herten weyden by duizenden. Allenthalven op de dorpen vriendelijk onthaelt keerden na de vloot. Eer *Draek* 't anker lichte, heyde een ſtaek in d'aerde, aen welke een vier-kante zilvere plaet ſpykerde, behelzende den dag ſijner aenkomſt, naem en wapen van de koninginne *Elizabeth*, en vrywillige over-gift van dit rijk: hy ſloeg ook een halve Engelſche ſchelling met des koninginnes beeltenis op de plaet vaſt, waer onder ſijn eigen naem graveerde. Dit noorderlijk gedeelte van *California* kreeg de benaeming *Nieuw Albion*: eenſdeels om de krijte rotzen tegen welke *d'Oceaen* ſlaet: anderſdeels om de geheuchenis van *Engeland*, eertijds *Albion*, alhier te bewaeren. Geen *Spanjaerd* heeft ooit zoo hoog *California* ontdekt. *Draek* ſtak zedert over na *Ternaten*, en van *Ternaten* na *Londen*. 't Machtig eiland *California* begint aen d'uit-hoek *ſant Lucas*, op twee en twintig graeden, en maekt van daer tot 't hooſd *Mendocino* vijf honderd mijl, boven welk noordelijk leggen de land-punten *Sebaſtiaen* en *Blanco*. Voor de kuſt vertoonen haer meenigte eilanden. Verſcheide

Beſchrijving van California.

havens verschaffen veilige lijf-berging. *d' Oceaen* heeft veel drifts van wortelen, riet, blaederen en byzonder vyge-boomen. Twee honderd mijlen westelijk op van *Californa* maekt *de Zuid-zee* doorgaens slecht water; doch verder schiet meer en meer holle baeren: in welke sich onthouden groote walvisschen, *atuns*, *albacoras* en *bonitos*. Boven 't hoofd *Blanco* leid *California* t'eenemael onbekend. Binnen word het van 't vaste Americaensche land af-gescheiden door *de zee Vermio*, alwaer kostelijke peerl-vangst valt. Aen de mond van *Vermio* vertoonen haer d' eilandekens *las tres Marias*. Onder de Noorderas-punt bedekt een eeuwige sneeuw de voet-stappen der kennis wegens *Americaes* gelegendheid. Alleenlijk kan met waerheid gezeid, dat tusschen d'uit-hoek *Breton* in *Nova Francia* en 't rijk *Anian*, stootende tegen 't Tattarische landschap *Kitay*, een breedte leid van dartien honderd hoog-duitsche mijlen. *d' Engelsche*, die ten verscheiden tijden alhier doortogt na *Tattaryen* sochten, vonden woeste menschen en groote binnenlandsche zeen. 't Koningrijk, welk *Draek* lanx de zee-kust ontdekte, en *Nieuw Albion* noemde, is eigentlijk *Quivira*: beslaet op *California* een wijd uitgestrekte boodem, by *Vasquez Coronatus*, in d'uiterste armoede doorwandelt. *Coronatus* uit *Mexico* vertrokken na *Cevola*, ten einde de goudmijnen aldaer op-speurde, vond sich schandelijk bedroogen alzoo nergens goud was. Wat raed? Met leedige handen te keeren, stond schandelijk. Binnen *Tiguexa* verstond hy: hoe over *Quivira* de magtige koning *Tatarrax* heerschappy voerde: 't kruis en *Maria* eerde. Dit prikkelde hem, een togt derwaerds te wagen. Tot *Cicuica* gevordert, verviel voorts in een woeste wildernis, vol koeyen met groote bulten. 't Geslachte vleesch quam te goed ten spijs, 't geen anderzints de wildernis weigerde: d'afgekloove beenderen, op hoopen gestaepelt, verstrekten tot baeken der wederomtogt. Ondertusschen leed hy geen klein ongemak van d'hagel-steenen, die nu en dan met swaere buyen neder quamen. Eindelijk geraekten *Coronatus* by de koning *Tatarrax* niet zonder d'uiterste ontsteltenis; want, in plaets sich voorbeelde een rijke schepter-draeger, vond een arm oud man: welker onderzaeten by troppen over het veld sworven, en geen andere rijkdom kenden dan hoorn-beesten. De blaes dient tot water-vaten, d'huid tot kleding, d' hoornen tot trompetten, de zenuwen tot peezen der boogen, 't vleesch tot spijs. Zy voeden honden, die voor geen leeuw wijken. Alhier loopen ook wilde paerden, met een groote hoorn in 't voorhoofd, een weezels-vacht, hartenkop, korte hals en maenen ter eener zijde af-hangende, dunne beenen en geiten-voeten. Doch *Coronatus*, meer mis-leid dan te vooren, keerde aenstonds te rugge: en bragt, nevens een afgemarteld gesel-schap op soo moeyelijke togt, binnen *Mexico* zekere tijding, dat geen goud in de bergen van *Cevola* of *Quivira* verschuil de. 't Landschap *Conibas* strekt wyd landwaerd, tusschen *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Quivira*, *Hochelaga* en 't rijk *Tolm* uitgebreid. 't Meir *Conibas* waetert uit in de stroom *Cogib*, en *Cogib* in een woeste middelandsche zee. 't Midden des meirs beslaet een eiland, alwaer te zien is de stad *Conibas*. Voorts vertoonen haer lanx d'oever van *Obilo* de vlekken *Ciegiuga*, *Canoagua*, *Zubilaga* en *Zuhaira*. Verscheide volkeren bewoonen desen kouden boodem: namentlijk *d' Auanares*, *Alabarden*, *Calicui*, *Togiles*, *Capasci* en andere: woeste menschen, die geduurig met malkander over hoop leggen. Boven alle munten uit *de Auanares*, die byzondere krijgslisten gebruiken, om haer vyanden te verschalken. De kennis dies aengaende moeten wy dank weten *Andreas Dorantes*, *Alfonsus Castellanus*, *Steven Azamor* en weinige overgeblevenen van *Pampfilus Narvaez*, die negen jaer met honger en kommer hier om streex sworven. *Antonius Espenis*, van welken in 't vervolg, bragt de laetste tijding der gelegendheid van

Togt van Coronatus, merkwaerdig.

Beschryving Quivira:

Coni-

van Conibas:

van Nieuw-Granada.

Conibas, over-een-komstig met de rouwe beschrijving, bereeds gegeven. Naest *Conibas* volgt *Nieuw Granada*, welke naem *Cornado* toe-paschte aen 't rijk *Cibola*, niet na waerheid beschreven by den monnik *Marcus de Niza*, gelijk zulx wydloopig betoont word door d'oog-getuige *Cornado*. *Nieuw Granada* dan bestaet uit seven vlekken, binnen d'omtrek van vier mijlen. 't Voornaemste vlek telt twee honderd huisen. De huisen zijn meest vier of vijf verdiepingen hoog, uit steen gebouwt. De kelders, vast geplaveyt, verstrekken tot warme stooven tegen de koude. Men klimt tot de boven-kamers lanx ladders. d'Inwoonders gaen naekt: als alleenlijk dat de schamelheid en 't boven lijf met kotoene mantels, vol veelvervig beeld-werk bedekt word. Zy leven by maiz, witte erweten, haesen, konynen en vorder wild-braed. Aen een meir haelenze schoon zout. De kalkoenen, hoewel zeer smaekelijke spijs verschaffen, worden slechts gedood om de vederen. De boodem, doorgaens vlak, heeft nochtans aen veel oorden bergachtige wegen. De weyden zijn buiten gemein graesig. Beiren, tygers, leeuwen, yzer-verkens en wilde swynen maeken den reizigers een schroomachtige togt. Behalven groote herten weyden hier schaepen, die in groote niet wyken voor paerden: draegen verwonderens-waerdige swaere hoornen en kleine staerten. Wegens de veelheid der turkoisen, welker *Niza* gewag maekt, konde *Cornaro* geen zeker bericht geven: alzoo weinig voor sijn aenkomst *de Granadenzers* haer kinderen onder de vijftien jaeren, en oude boven de sestig, nevens de voornaemste goederen, in af-geleegen plaets hadden gebergt. Ondertusschen word niet ontkent, dat hierom streeks veel turkoisen vallen: want op de togt, die *Coronatus* na *Quivira* deed, belegerde hy een stad aen een groote rievier. De burgers, onmagtig sich langer te verdedigen, verbranden haer mantels, turkoisen en vordere rijkdom: vielen tegen *de Spanjaerden* uit: en stierven niet ongewrooken. Eindelijk draegt *Nieuw Granada* geen fruitboomen; maer wel kleine cederen tot timmering. 't Landschap *Totonteac* leid door d'oorlog verwoest: op d'oever van een heet meir staen slechts vijf huisen. In 't rijk *Acucu* is een klein stedeken, alwaer de staepel kotoen valt.

Dertiende Hoofd-stuk:

NIEUW-MEXICO.

Togt van Ruyz.

WEstelijk van *Nieuw Granada* leid *Nieuw Mexico*, ontdekt op 't jaer vijftien honderd een en tachentig, door *een Franciscaener Augustyn Ruyz*. Dese verkreeg, behalven twee monniken sijner orde, acht soldaeten tot metgesellen van *Conde de Corunna* onder-koning over *Nieuw Spanje*: en vertrok uit de valleye *sant Bartholomæus* na 't landschap *de los Tiguas*, alwaer een der twee monniken by d'ingezetenen wierd dood geslaegen. Dit veroorzaekten zulk een schrik onder de krijgsknechten: dat, sich te swak bevindende om eenige tegen-stand te doen, voor-naemen weder te keeren. 't Hielp niet, wat moed *Ruyz* haer inboezemden. Hy alleen dan bleef volstandig, nevens zijn mede broeder *Franciscus Lopez* en vier *Indiaenen*. De soldaeten bragten te rugge de tijding deses toestands: en dese tijding *de Franciscaenen* in vrees. Weshalven ettelijke krijgs-knechten op maeken en een monnik *Bernardyn Beltran*, die derwaerds trokken tot bystand der noodlijdende. By dit gezelschap voegde sich vrywillig *Antonius Espenis*, die self een groot deel sijner goederen spilde aen gewapende mannen en levens-middelen, tot de reis noodig. Honderd en vijftien paerden en muilen voerde de pakkaedje. Hy reisde recht noordelijk uit de valleye *Bartholomæus*: vond, na

Togt van Espenis.

Nieuw-Mexico zeer gedenkwaerdig.

na twee dagen, *d'Indiaenen Conchos*, in hutten dorps-gewijs nedergeslaegen: zy gingen naekt: leefden onder *caciques*, by haesen, harten, konijnen, maiz, calabassen en meloenen: verscheide rievieren leverden verscheide visch: zagen met verwondering de kruisen, die *de Spanjaerden* oprechteden, toen *de Conchos* door tolken wierden onderweezen van een gekruiste Heiland. *Espenis* in haer land allenthalve vriendelijk onthaelt, en twee en twintig mijl geleid, geraekte by d'Indiaensche landaerd *Passaguates*, van gelijke inborst als *de Conchos*. Die sich verstonden op berg-werk, oordeelden alhier veel zilver-mijnen te leggen. Vier dagreizen togen *de Passaguates* met *de Spaensche*, tot de grenzen der *los Tobosos*; maer dese namen ylinx de vlucht, ter oorzaek voor weinig jaeren door *de Spanjaerden* leelijke mishandelingen leeden. Eindelijk door de tolken bericht: hoe geen ongemak te duchten hadden, quamen te voorschijn: en bragten *Espenis* dicht by de landpaelen *der Patarabueyes*. Dit volk bezit een ruim gewest, steene huisen, en vlekken in geschikte orde. Swaere rievieren uit het noorden, en andere die in *de Noord zee* uitwaterden, leverden overvloedig allerley visch: gelijk ook 't aerdrijk wildbraed, gevoogelt en voedzaem gewasch. In zommige poelen stremt 't zoutwater tot zout. De strijdbaerheid der ingezeetenen kan genoegzaem af-gemeeten uit 't traeuw onthael, welk *de Spanjaerden* genooten ter eerster nacht, als hier 't leger neder-sloegen; want sulk een fellen indruk deeden *de Patarabueyes*: dat, ten zy de wacht haer tijdelijk vernam, niemand 't leven had afgebragt. Ondertusschen bleven vijf paerden in de loop: de gequetsten maekten een groot getal. Na dese torn, namenze hertred op 't naestgelegen gebergte. *Espenis* vaerdigde derwaerds sijn tolk en *een Indiaen* van de zelve landaerd, om bericht te doen: De Spaensche quamen tot niemands overlast: zy beliefden af te stappen, zouden minzaeme vreemdelingen ontmoeten. Te lichter wierd zulx gelooft, vermids *de caciquen* eenige schenkaedjen ontfingen. En aldus geraektenze tot stilstand: geleiden *de Spaensche* twaelf dag-reizens by een rievier op, wiens oevers wederzijds bewoont waeren. Thans quamen by een volk staetig gekleed, by welk eenige kennis Gods scheen; want zy wesen na den hemel, noemden den Schepper en Onderhouder *Apalito*: en beduiden soo veel, datze dusdanige wetenschap eertijds ontfingen door d'overgeblevenen uit het ongelukkig leger van *Pamphilus Narvaez*, over *Florida* verdwaelt, en eindelijk herwaerd gezukkelt. Dit volk vereerde *Espenis* wel-toebereide huiden. Zedert quam hy binnen een groot vlek: d'inwoonders betoonden sich vriendelijk: mangelden tegen koraelen en diergelijke kleinigheden konstig gevlochten pluimaedjen uit veelvervige vederen, kotoene mantels met wit en blaeuw doormengelt. By gebrek van tolken konde niet vernemen de benaeming deser landaerd. Wist echter te toonen met tekenen, wanneer haer eenig kostelijk gesteente ter hand wierd gestelt, en gebragt, of diergelijk haer land voortbragt? Hoe d'overvloed van zulk slag te vinden was in een landschap vijf dag-reizens westelijk afgelegen. Zy stonden bereid *de Spanjaerden* derwaerds te geleiden: gelijk dan zulx naquamen, haer gezelschap houdende een en twintig mijlen tot het naeste landschap, bewoont by een volk, wiens naem inschelijx niet konnen te weten komen. Drie dagen hieldenze alhier halte, onthaelt met geschenken en danzeryen, die nacht en dag duurden. De boodem verschafte overvloed van wildbraed en aerd-gewasch. De bergwerk-kundige oordeelden alhier rijke goud-mijnen te schuilen. Zy hadden naeuwelijx dit gelukkig geweest achter sich, of geraekten in een bosschaedje vol pijn-boomen, alwaer vijftien dagen zoek bragten, en twee en seventig mijlen af leiden, zonder eenig mensch of huis te ontmoeten. Even buiten 't bosch lag een klein vlek-

Verscheide Indiaensche volkeren in 't Noorder America worden ontdekt.

vlekje van hutjens uit ſtroo gevlochten, en in de hutjens goed wit zout en meenigte harten-huiden konſtig bereid. d'Inwoonders deeden vriendelijk onthael: geleiden *de Spanjaerden* lanx de rievier *del Norte* tot *Nieuw Mexico* toe. De rievier ſtond aen beide d'oevers vol abeelen, nootenboomen en wijngaerden. Dit gewaſch beſloeg in de breedte drie en meer mijlen. Twee dagen trokkenze door deſe boſſchaedjen: wanneer tien volk-rijke dorpen, beide d'oevers van *del Norte* beſlaende, ontdekten. Meer als tien duizend zielen gingen *Eſpenis* te gemoed. En deſe verwonderde ſich ſoo zeer niet over ſulk een getal, als wegens haer vriendelijke beleefdheid en burgerlijk gewaed; want zy onthaelden hem met ſpijſe ſmaekelijk toebereid, gebraeden hoenders en aengenaem aerd-gewaſch: de kleeding beſtond uit kotoene mantels, huiden tot broeken genaeyt, ſchoenen en laerzen van goed leder. De vrouwen droegen hair, geſchikt gekemt en gevlochten. d'Huiſen, meeſt vier verdiepingen hoog, konſtig getimmert, en in nette kamers onderſcheiden, hadden onder-aerdſche ſtoven tegen de koude des winters. Over ieder vlek ſtond *een Cacique*, wiens laſt *d'Alguaziles* uit-roepen en volvoeren. Elke wooning had een tempel voor den duivel, welken dagelijks ſpijs voorzetten. By de wegen ſtaen hooge kapellen, buiten gemein cierlijk geſchildert, alwaer ſich de duivel verluſtigt, wanneer uit het een dorp trekt na 't ander. Voor de zaeyakkeren zijn portaelen op vier zuilen, waer onder de land-bouwers eten en een middag-ſlaep nemen. Haer ſwaerden vol ſcherpe keegels zijn beſtendig, om een menſch over midden door te houwen. Boogen en pijlen konnen veel kracht doen. De ſchilden beſtaen uit onbereide ſtieren-huiden. Vier dagen bleef *Eſpenis* alhier ſtil. Voort-gereiſcht quam in 't landſchap *de los Tiguas*, bevolkt met feſtien vlekken. Binnen 't voornaemſte *Poala* lag *Auguſtijn Ruyz*, nevens ſijn mede broeder *Franciſcus Lopes* en vier andere gezellen vermoord. Weshalven 't volk, bewuſt wegens dit mis-drijf, en beducht voor weer-wraek, vluchte na 't gebergte: van welk geenzints wilde afkoomen. *De Spanjaerden* vonden d'huiſen vol leef-togt en eenig waerdig berg-werk. Doch dewijl dood waeren, die zy ſochten, vonden zommige geraedzaemſt d'aftogt te blaezen. *Eſpenis* en *Beltran* meinden: men behoorde 't werk niet ten halven te laeten ſteeken: opwaerds lagen verſcheide landſchappen, volgens 't ingebragte bericht *der Indiaenen*, die immers noodwendig dienden ontdekt: 't leger mogt hier uit-ruſten: zy wilden met weinige kloekmoedige de vordere ontdekking ter hand ſlaen. Soo gezeid, ſoo gedaen. Twee dag-reizens had *Eſpenis* afgeleid, wanneer hy in een vruchtbaer landſchap, ſtootende tegen *Cibola*, elf vlekken vond, die meer dan veertig duizend zielen uitleverden. 't Volk droeg gewaed van huiden en cotoen: eerde ontallijke beelden, en ontfingen *de Spanjaerden* minnelijk. Gelijk onthael genootenze binnen 't geweſt *los Quires*, beſpoelt door de ſtroom *del Norte*: alwaer vijf woonplaetſen ſtonden: binnen ieder onthieldenze ſich ſtijf drie duizend menſchen. Dartien mijl hooger vondenze *de los Cunames*, die vijf vlekken beſloegen. 't Voornaemſte *Cia* telde acht markten. De huiſen, met kalk beſtreeken en veelvervig beſchildert, bevatten ruim twintig duizend zielen, alle van een beſchaefde burgerlijke ommegang. Zy ſchonken aen *Eſpenis* keurlijke mantels: ſtelden hem voor welgezoode ſpijs: toonden rijke metaelen, en de bergen waer uit de zelve groeven. Van gelijke inborſt zijn d'inwoonders *de los Ameies*, ſterk dertig duizend, bewoonende ſeven koſtelijk-bebouwde vlekken, noord-weſtelijk van *Cunames* afgelegen. Zedert trokkenze tegen d'onder-gang der zon: vonden 't heerlijk dorp *Acoma* op een hemels-hooge rotze, werwaerds een eenige toegang lag, lanx een trap in ſteen gebikt. Regen-bak-

Vlek poala.

ken vergaederden 't water: of zy leiden 't uit een rievier door graften rondom haer zaey-akkers: d'oevers der rievier ſtonden vol roozelaers. De drie dagen, dat *de Spaenſche* hier ſtil hielden, wierden met alle ſmaekelijke eed-waeren beleefd onthaelt. Ook rechten d'inwoonders een feeſtelijken dans en aerdige ſpeelen aen. Weſtelijker vier en twintig mijl geraektenze binnen 't landſchap *Zuny*: alwaer d'op-gerechte kruiſen, tot die tijd over-gebleven, getuigden van *Cornaro*: uit welkers gezelſchap ſich hadden weg gepakt *Andreas de Cuyocan*, *Caſper de Mexico* en *Antonius de Guadalaiara*. Deſe op *Zuny* (anders ook genaemt *Cibola*) neder-geſlaegen, ſpraeken d'Indiaenſche tael beter dan haer moederlijke: deeden bericht: hoe feſtig dag-reizen vorder een woeſt meir lag, welkers oevers verſcheide heerlijke vlekken vertoonden, bewoond by een volk, dat goude arm-ringen en oor-cieraeden droeg. *Franciſcus Vaſques* had de togt derwaerds hervat, ten zy door de dood verhindert was. Uit dit beſcheid ſchepte *Eſpenis* moed, om een torn te wagen na zulk een rijk land; maer de monnik *Beltran* en 't meeſte gevolg ſtemde de reis af. Pal echter ſtont *Eſpenis* met negen gezellen. *Beltran* dieshalven neemt voor te rugge te trekken, en *Eſpenis* na 't gezeide meir. Anderhalf honderd *Indiaenen* uit *Cibola* hielden hem gezelſchap. Ses en twintig mijl voort-gereiſt, vonden een volk-rijk landſchap: aen welkers grenzen ſoo haeſt naderden, kreegen de weet: indien wilden dood-geſlaegen worden, ſouden de voeten binnen verbooden paelen zetten. Onaengezien zulk een bloedig verbod, wiſt *Eſpenis* door de aenkundiger, begiftigt met ſchenkaedje voor *de cacique*, ſoo veel te verrichten: dat de toegang wierd vrygeſtelt. Ja de dorpelingen van *Zaguato* ſtrooyden meel op d'aerde, over welke de Spaenſche paerden ſtapten. *Eſpenis* kreeg op ſijn vertrek veertig duizend kotoene-mantels en veel zilverwerk: zond de pakkaedje en geſchenken met vijf lijf-knechten en alle de Cibolaſche Indiaenen na *Cibola* te rugge. Hy behield ſlechts vier met-gezellen en een gidze: trok weſtelijk een en veertig mijl: vond een berg, tot welkers kruin een open weg leyde: en haelde met eigen handen zilver-rijke aerde uit de mijnen. In 't gebergte woonden verſcheide volkeren, alle even minzaem: zommige hadden haer huiſen lanx twee rievieren, tamelijk groot: d'oevers ſtonden vol druif-draegende wijngaerden, nooten-boomen en vlaſch. Zy beduiden: hoe dichte by een ſtroom acht mijl breed na *de Noordzee* vloeyde, alwaer prachtige paleiſen ieders oog in verwondering wegrukten. *Eſpenis*, door een gemakkelijke weg na *Cibola* gekeert, vond aldaer niet alleen d'af-gezondenen uit *Zagnato*; maer ook *Beltran*, nevens de vordere krijgs-magt. Zy hadden ſich ſoo lang laeten ophouden ter oorzaek een buiten gemein goed onthael ontfingen; doch ſtonden nu, volgens haer eerſte voornemen, reisvaerdig t'huiſwaerd. Zulx *Eſpenis* alleen bleef, uit-gezondert acht ſoldaeten, die lijf en leven met hem wilden waegen. De togt ging wederom by de rievier *del Norte* op. *Eſpenis* beſichtigde vorders (na een vriendelijk affcheid van *de Cibolaeſers*, verzoekende ſijn wederkomſt in ſterker getal) de landſchappen *de los Guires* en *Hubates*. 't Gebergt van *Hubates* heeft veel pijn-boomen, cederen en rijke mijnen. d'Ingezeetenen, met beſchilderde cotoene mantels bekleed, bewoonen koſtelijke huiſen, vijf vierkanten hoog. Voor 't rijk *los Tamos* ſtietenze 't hoofd; want niet toegelaeten wierden over de grenzen te komen. Weshalven, dewijl weinig in getal en verſcheide ziek waeren, geraedzaemſt: over de ſtroom *de las Vaccas* (wegens de meenigte koeijen alſogenaemt) na de rievier *Conchos*, en voors *de vlekke Bartholomeus*, alwaer de togt begon, te vertrekken. Hier verſtond *Eſpenis*, dat *Beltran*, lang voor ſijn aen-komſt, na *Guadiana* den weg was in geſlaegen. Doch, (om nader de gelegendheid van *Nieuw-Mexico* te verſtaen, waer op *Ruyz*, *Eſpenis* en

Wondere voorval van drie Spanjaerden.

Dorp Zaguato.

zilver-berg.

Hubates gebergt:

rijk Tamos

en *Beltran* enkelijk toe-leiden) 't zal dienſtig zijn van d'eerſte oorſprong, ſoo d'hiſtoorien toe-draegen, te beginnen. d'Oudſte bevolkers van 't noordelijk Americaenſche gedeelte *Nieuw-Spanje*, droegen, wegens haer toomeloose woeſtheid, de benaeming *Chichimecas*. De hoolen in rotzen en bergen dienden tot verblijfplaetſen; de mollen, konijnen haegdiſſen, ſlangen, wormen, kruiden en wortelen ten ſpijs. Terwijl de vrouwen op de togt den mannen gezelſchap hielden, zlingerden de kinderen in gevlochte korven aen boomtakken. Geen ſweem van land-beſtier was te vinden, by die enkelijk leefden zonder zamen-wooning. Alle akkers bleven onbebouwt: ter tijd toe *de Navatlacas* uit *Nieuw-Mexico*, verdeelt in twee geweſten *Aztſan*, *een reyzigers-huiſveſting*, en *Teuculhuacan*, *een landſchap van herkomſtige uit goddelijke voor-ouders*, na *Nieuw-Spanje* verhuiſden. Thans geraekte 't zaed in d'aerde. Deſe *Navatlacas*, gewend huiſen te bewoonen, af-goodery met beelden te plegen, landen te ploegen, geſchikte beſtiering te gehoorzaemen, waeren verdeelt in ſes geſlachten: ieder geſlacht bezat ſijn afgebaekte land-ſtreek. Hierom als noch doorgaens in *Mexico* ſes geſchilderde kuilen vertoond werden, waer uit de ſes *Navatlacas* te voor-ſchijn quamen. De tijd, wanneer *Nieuw-Mexico* verlieten, brengen de keurige tijd-rekenaers op 't jaer negen honderd en veertig. Zy ſpilden aen haer togt tachentig jaer, die anderzints in een maend konden af-leggen. De oorzaek der zammeling ontſtond: dewijl ſich t'ellekens neder-ſloegen, alwaer vruchtbaere landouw vonden; doch door haer duivels, zichtbaer verſchijnende, gewaerſchouwt tot vertrek, kraemde t'ellekens op: ſoo nochtans, dat niet alleen oude, magteloose, kranken en opſichters over de ſelve aldaer lieten blijven; maer ook prachtige gebouwen: de bouwvallige over-blijſſels zijn als noch te vinden op den weg, lanx welken trokken. De ſes geſlachten verdeelden ſich aldus. Vier legerden ſich rondom 't groote meir van *Mexico*. *De Suchimilcos* namen de zuid-kant in: en bouwden, behalven twee andere ſteden, een hoofd-ſtad na haer naem. Deſgelijx deeden *de Chalcas* ten noorden. *De Tepanecas* in 't weſten ſtichten *Azcapyzalco*, ſoo veel gezeid als *een Miren-hol*, wegens de meenigte der inwoonders. d'Ooſtelijke hoek beſloegen de beſpraekte *Culhuaes*. Ieder benaeming heeft een byzondere beteikenis; want d'eerſte beduit, *volk van bloem-akkeren*: de tweede *volk van monden*: de derde *volk van bruggen*: de vierde, *krom-volk*. Zedert trokken *de Tlatluicas*, een plompe landaerd, over 't gebergte aen d'ander zijde des Mexicoſche meirs: en timmerden verſcheide vlekken op een heete vruchtbaere grond. Haer hoofd-plaets kreeg de naem *Quahunachua*, *een boodem, daer eens arends ſtemme geluid geeft*. *De Tlaſcaltecas* reiſden tot onder de ſneeuw-bergen; welker een tuſſchen *Mexico* en *de los Angelos* een yzelijke brand hemelwaerd ſmijt. Alhier wijd en zijd verſpreid, bouwden verſcheide dorpen, en de ſtad *Tlaſcala*. Dit is de landaerd, die *den Spanjaerd* toeviel, door wiens byſtand hy ſich meeſter maekte van *Mexico*: waerom ook als noch tol-vry woonen. Wanneer deſe ſes geſlachten herwaerds uit *Nieuw-Mexico* over-quamen, deden *de Chichimecas* den vreemdelingen geen tegen-ſtand; maer verbergden ſich op ſteen rotzen. Niet alle evenwel genooten zulk een ruſt; want *de Chichimecas*, die voor de *Tlaſcaltecas* plaets hadden in geruimt, hervatten moed: en, dewijl op haer reuzenkrachten ſteunden, greepen de wapenen in de vuiſt. 't Had met *de Tlaſcaltecas* gedaen geweeſt, ten zy een trouwlooſe liſt wel beſloeg; want onder vriendſchaps-ſchijn overvielenze d'ontwapende *Chichimecas*, zulx niet een te lijve bleef. *Joſeph de Acoſta* getuigt: hoe hy, op 't jaer vijftien honderd ſes en tachentig, binnen *Mexico* een graf gezien heeft, in welk *een Chichimeca* lag: wiens kies de groote eens mans vuiſt haelde: d'overige ledemaeten waeren na over-een-

aer ſes geſlachten der Navatlacas.

huiten gewin denkwaerdige zaek der zelve.

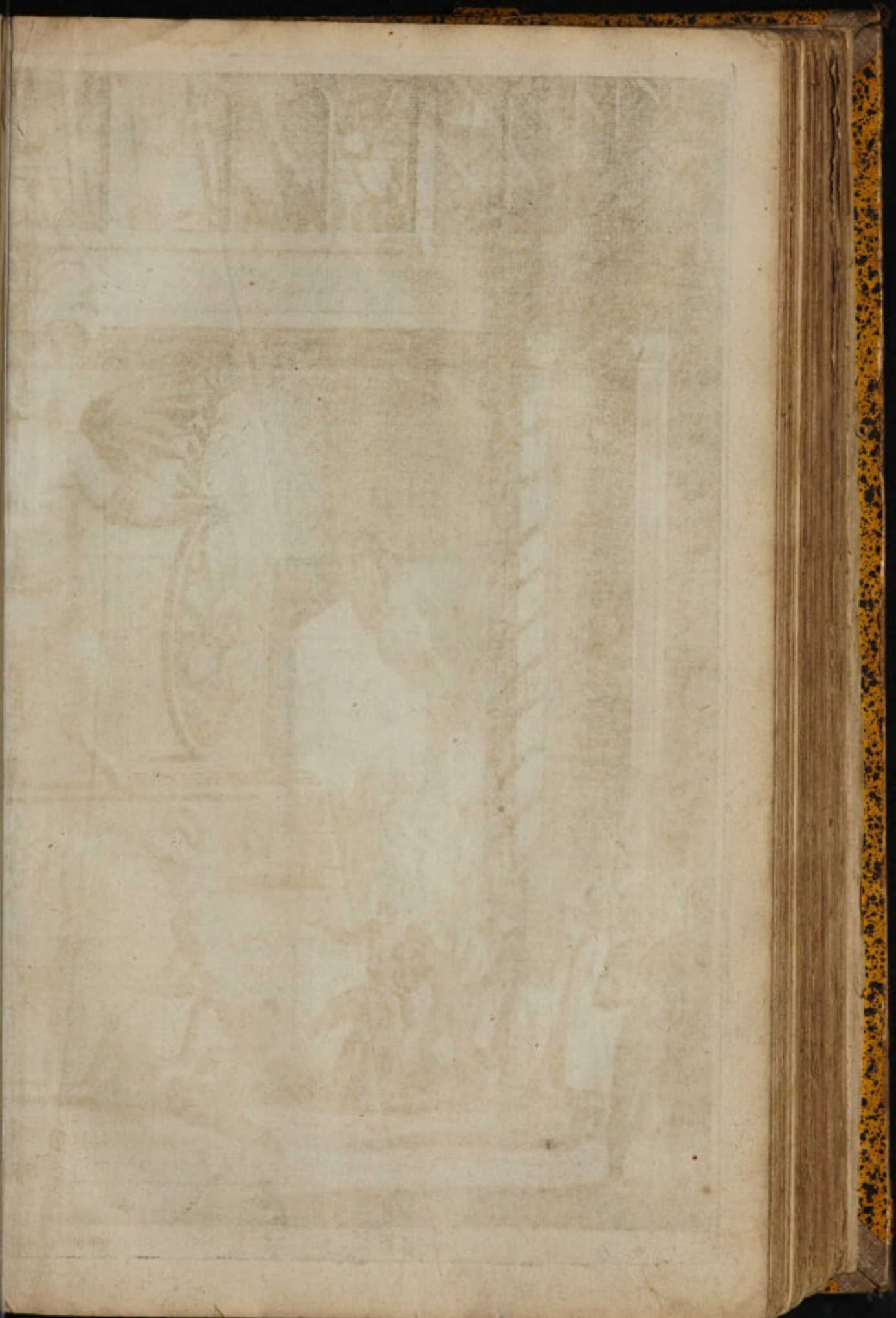
Een groote reus.

komstige gelijk-maetigheit. Zedert de zegen by *de Tlascaltecas* bevochten, leefden de voor-noemde ses geslachten in onderlinge vreede. Zy verbonden elkander te naeuwer door houwelijken. Ook hielden sich d'overige *Chichimecas* op of omtrend 't gebergte: lieten de nieuwe bevolkers gerust zitten: ja namen zelf eenige geschikte zeden te mets van haer over: zulx nu begonde hutten te bouwen: oversten te verkiesen: en na wetten te leven. Drie honderd en twee jaer bezaetenze nu *Nieuw-Spanje*: wanneer een sevenste geslacht, uit *Aztlan* en *Teculhuacan*, strijdbaer en burgerlijk, te voorschijn quam. Haer duivel *Viztlipuztli* beloofde een over-magtig gebied, indien na 't land, by d'andere ses geslachten bewoont, verhuisden. In een bieze arke wierd *Viztlipuztli* door vier voornaeme priesters gedraegen. Aen dese gaf hy te kennen, werwaerds en wanneer zouden voort-trekken of rusten. Soo meenigmael elders stil-hielden, bouwdenze in 't midden des legers een tente voor den afgod, geplaetst op een outaer. Thans bezaeydenze d'aerde; doch indien d'afgod voor d'oogst last gaf tot den optogt, bleef 't gewasch staen voor de ouden en zieken. *Mexy*, van welken de naem *Mexico* afdaelt, geleide eindelijk 't heir binnen 'tlandschap *Mechoacan*, vol visch-rijke meiren. De vermaekelijke grond lokte ieder aen, om vaste wooning te nemen; doch *Viztlipuztli* stond het geenzints toe. Alleenlijk vermogtenze eenig volk alhier te laeten onder beding: datmen de klederen der blyvende, wanneer in 't meir *Pazcuaro* baeden, zouden rooven, en gewind 't leger stillekens op-breeken. De beroofden namen sulk een diefstal met soo diepe wrok op: dat zedert tegen *de Mexicanen* een onsterfelijke verbittering voeden. *Mexy* vorderde reis; doch niet zonder groote sporreling; want alsoo *Viztlipuztlies* zuster, die geduurig 't heir groote schade toebragt door toveryen, na goddelijke eer stond: openbaerde *Viztlipuztli* in een droom aen een der arke-dragers: 't leger zoude stil vertrekken, en d'hexe met haer aen-hang af-snijden. Dese aldus verlaeten, sticht aldaer 't vlek *Malinalco*, by tovenaers bewoont. Ondertusschen verswakte 't heir hand over hand: alsoo 't ellekens aller wegen volk achter-liet. Men vond geraedzaemst' op *Tula* uit te rusten. Een groote rievier besproeyde 't land. Uit last des duivels af-gedamt, stroomde rondom den berg *Coatepec*, en maekte een ruim visch-rijk meir. 't Meir, beplant aen den oever met willigen, populieren en elsen, was t'aengenaemer door 't gevoogelt, in 't geboomt nestelende. Vele vonden nu zulk een vermaek: dat, warsch van reizen, alhier voor-naemen te blijven. Oevel nam *Viztlipuztli* soodaenige toeleg op. Gebood den dam te breeken, en 't water aen d'oude boezem te herstellen. Dreigde de laf-hartige swaer te straffen. 's Nachts ging aen een oord des leger-plaets een yzelijk moord-geschrey hemelwaerd. De morgenstond ontdekte een groote meenigte, menschen uit welker op-getarnde borsten d'harten waeren uit-gerukt. De verschoonde reisden voort na *Chapultepec*: alwaer sich in 't gebergte sterkten tegen de volkeren rondom her, welke *Copil* zoon der Malinalcosche tovereese op-ruyde. En eerlang trokken *de Tepanecas* en *Chalcas* tegen de nieuwe gebuuren te veld. Bloedig ging de strijd toe. *Vitzilovitli* voerde 't Mexicaensche heir: drong tegen de slag-ordens *der Tepanecas* en *Chalcas* held-daedig in: zulx de vyandlijke gelederen ontslooten: en hy voor 't volk ruim-baen maekte, hoewel met sijn dood, om zeeghaftig te trekken na *Culhuacan*. De vorst van dit landschap ruimde op haer verzoek, een woon-plaets in aen 't witte water *Ticaapan*, welkers oevers grimmelden van adderen en slangen: ten einde dese vreemdelingen alhier om hals raekten. Geheel anders viel het werk uit; want zy aten zonder hinder 't vergiftig ongediert; en mesten d'onvruchtbaere grond, dat rijken oogst gaf. Ieder wilde gaerne vaste woon-plaets maeken, na soo veel omswerving, indien *Viztlipuztli* 't verblijf

't Sevenste geslacht der Navatlacas, haer wonderlyk wedervaeren en bedrijf.

Wonder omtrend een rievier.

Moord des duivels.

Vitzlipuztli

Mexicanorum .

Vreemde vergoosing.

blijf goed-keurde. Dese in 't tegendeel gaf te kennen: men moest een weg tot heerschappy openen door de wapenen, en een Culhuacansche dochter ten godinne verhessen. Des *caciques* dochter van *Culhuacan* hier toe verzocht, wierd den vreemdelingen met prachtige cieraedjen en staetelijk gevolg over-gelevert. Soo haest zy *Ticaapans* strand betrad, wierd levendig gevilt: 't vel gevuld: 't gevulde vel *Tocci* genaemt: en godsdienstig aen-gebeden. Doch niet vergenoegt met dusdaenige wreedheid, ontbieden de vader: op dat sijn dochter, ten goddelijke waerdigheid verheerlijkt, bezochte. De genoodigde quam af, niet zonder swaer gevolg: wierd geleid in een donkere kapelle, alwaer met 't brandende wierook kennis kreeg, dat de godinne niet anders was, als 't vel sijns dochters, binnen vol vulzel gepropt. De vader, ziedende van klemmende hart-zeer, valt zulke wreede mis-handelaers op 't lijf, die tommelinx de vlucht namen tot de plaetse, alwaer namaels *Mexico* bouwden. Te vooren

Beschrijving van Vitzlipuztli.

is meenig werf verhaelt van de bestierder der genoemde reis *Vitzlipuztli*: 't zal dieshalven dienstig zijn, een nader beschryving hier af te geven. Dit was een houte beeld, na de gedaente eens mans, gezeten op een blaeuwe schabel, ondersteunt door een ros-baer, aen welker ieder uitersten hoek een stok met een slange-kop uitsteekt. 't Voor-hoofd stond blaeuw geschildert: een streep van diergelijke verve ging over de neus, reikte tot beide d'ooren. Op 't hoofd blonk een kostelijk pluimaedje: d'einden bestaende uit gebruineert goud, maekten den veder-bosch t'aenzienelijker. De slinker-hand hield een witte rondas, met vijf vederen beplakt: boven stak een laurier-takjen uit. Nevens 't schild lagen vier pijlen, uit den hemel gezonden. De rechter-hand bevatte een leen-stok vol blaeuwe streepen slangs-gewijs gekronkelt. Achter de schouders staeken vleugelen op-waerd, niet ongelijk der vleder-muisen. De oogen rond en de mond tot d'ooren opgespart maekten 't beeld afgrijzelijk. Maer aldermeest, de bek in de buik, gaepende zeer wijd vol tanden: in de borst glinsterden twee vuurige oogen, en onder d'oogen trok de neus duizend fronzen. De voeten eindigden tot klaeuwen. Doch de voornoemde schabel was behangen met kostelijke kleinoodjen, goud, rondassen en schilden van veel-vervige pluimen gevlochten. Zelden wierd 't gordijn opgeschooven achter welk d'afgod schuilde. Nevens *Vitzlipuztli* stond gemeinelijk een minder beeld *Tlaloc*, en de godinne *Tocci* dochter van *Culhuacans* vorst, uit 's duivels last gevilt. Zedert meinden, dat nooit aengenaemer verscheenen voor haer goden, dan bekleed met eens menschen huid. Ook hieldenze geen offer waerdiger, als 't hart levendig te rukken uit de borst der vyanden: zedert de duivel aldus moorde, die tot *Tula* wilden verblijven. Doch *Tocci* had een zoon zeer genegen tot de jagt: sijn geschilderde af-beeldsel wierd by *de Tlascalazers*, tusschen 't geblaes op kornetten en bazuinen om-gedraegen, niet zonder een groote meenigte volks, na een prieel op een hooge berg. 't Prieel, gevlochten uit groene takken, vertoonde midden weegs een outaer ten rust des afgods. Ondertusschen omringden de zamen-gevloeyde den voet van 't gebergt, en staeken alle struiken rondom in brand. Te gelijk ging een veld-geschreeuw op, behalven 't geluid van verscheide zang-tuigen. 't Wild verschrikt, vlood na den top: en wierd meer en meer door de meenigte toedringende bezet: zulx eindelijk by duizenden voor den outaer *van Toccis zoon* ten offer geslagt neder-storten. Thans geraekte d'afgod wederom binnen sijn tempel: en 't volk bereide 't gevange wild tot een feestelijke maeltijd. Immers soo grooten eerbiedigheid droegenze *Tezcatlipuca* toe, ter oorzaek de zonden vergaf. d'Afgod, gemaekt uit een git-swarte blinkende steen, droeg kostelijk gewaed, goude oor ringen, in d'onderste lip een zilvere schacht, zomtijds vertoonende een groene, zomtijds

Wonderlijke afgodery der Tlascalazers met d'afgod van de jagt.

een blaeuwe pluim: 't onderſte hair gegeſpt met een goud-gebruineerde riem, wiens einde een goude oor had: op 't oor ſtond een rook geſchildert, welke beduide de gebeden van bedrukte zondaers: voorts hing de riem vol peerlen, en om den hals een juweel den borſt bedekkende, gelijk ook een groene ſteen den navel: goude arm-ringen vercierden d'armen. De ſlinker-hand hield een waeyer, gemaekt van een goude plaet, waer uit veel-vervige vederen ſtaken: de plaet glinſterde gelijk een ſpiegel, en in de ſpiegel beſchouwde *Tezcatlipuca* alle weereldſche zaeken. Om miſdrijven te wreeken hield de rechter hand vier pijlen. Sijn feeſt wierd alle vier jaeren eens plechtelijk gehouden. Doch de zelve afgod ſtond ook geſtelt over honger, droogte, onvruchtbaerheid en beſmettelijke ziekte: en had dan een gantſch verſcheide geſtalte. Hy zat op een ſchabel, achter een roode gordijn, geborduurt vol doods-hoofden en beenderen. Zijn licchaem pek-ſwart; 't hoofd vol quartels-vederen beſteeken, een rondaſſe uit welke vier pijlen ſtaeken in de ſlinker-hand, en een roede in de rechter, maekte 't beeld af-ſchouwelijk. *Quetzaalcoalt* droeg zorge voor de koopluiden. Geplaetſt binnen een hooge tempel, had eens mans gedaente, behalven 't aengeſicht; want dit geleek na een vogels-kop met roode ſnebbe, kamme, lellen, bek vol tanden en een lang uitſteekende tong: op 't achter-hoofd ſtond een mijter: om de beenen ſlingerden zijde kouſe-banden vol peerlen.

Quetzaalcoalt af-goo

Veertiende Hooft-ſtuk:

NIEUW-GALICIEN.

Beſchrijving van Nieuw-Galicien.

Nieuw-Galicien, anders ook genaemt *Guadalaiara*, na de hooft-ſtad, en *Xaliſco* na een voornaem landſchap, ſcheid van *Nieuw-Spanje* omtrend d'haven *Navidad*, en 't meir *Chiapala*: ten noorden en ten deelen ook weſtelijk leid het onbekend: tegen zonnen-ondergang ſpoelt *de Zuider-Oceaen*: de kuſt in lengte is twee honderd en ſeventig mijl uit-geſtrekt, en doorgaens bewoont: begrijpt de geweſten *Guadalaiara, Xaliſco, los Zacatecas, Chiamtla, Cullacan, Ianeuva, Bizcaja* en *Cinaloa*. By de zoomer- hooy- en oogſt-maend valt ſwaer water en donder; doch klaert doorgaens ſchielijk op. 's Morgens dauwt het geweldig: de rijp ontdooyt haeſtig. Nooit is de lucht beſmet: zulx de meeſte inwoonders een hoogen ouderdom bereiken. 't Land leid elders vlak en zandig, of ook kleyachtig; maer meeſt rijſt het met ſteen-klippen en gebergt, beſchaduwt van ſwaere pijn-boomen en eiken, waer onder meenigte wolven haer onthouden, die dagelijx groote ſchaede toe-brengen: gelijk inſchelijx de beeten van ſchorpioenen en mouſtieken. Zap uit queen gedrukt ſtilt de pijn door ſchorpioenen veroorzaekt: tegen 't tweede quaed helpt azijn en citroene-vocht. Ook valt hier een groene ſteen, welkers geneezende kracht byzonder werkt op 't graveel. Goud-mijnen heeft niemand noch ontdekt. Zilver en koper word overvloedig uit-gegraeven. 't Zoud komt van regen-water. Gantſche boſſchaedjen groeyen hier van *tunas* of Indiſche vijge-boomen, onderſcheiden in ſes zoorten. d'Eerſte, by *de Portugeeſen cardon* genaemt, heeft ſcherpe diſtelen, dikke bladeren vollymachtig zap, een wel-riekende bloem, lang-werpig-ronde vrucht, met een oranje-appels ſchelle bedekt, dunne wortels, en waſcht by andere boomen op. De vrucht beſtaet binnen uit wit zappig en ſmaekelijk vleeſch, vol blinkend ſwart zaed. De tweede draegt een ronde ſtamme, en de ſtamme, takken vol geſternde diſtelen, hangende benedenwaerd: de bloemen wit achtig groeyen recht op uit de takken. De vrucht ſcheelt niet van *de cardons*, alleenlijk is kleinder. *Caxabu* maekt de derde ſlag: ſchiet

Tunas in ſeſterlei.

op

op tot een groote boom met ſteekelige takken, beſtaende uit zamengegroeyde bolletjens. Aen d'uiterſte top waſcht een groote witte bloem. De vrucht, eens ſoo groot als een ganſen-ey, is aengenaem verkoelende. De vierde zoort met een rechte ſtam, vol doornen, loopt in d'hoogte dunner en dunner toe: aen 't einde der dunne takjens brengt ieder dik blad een ander voort. 't Pit der ſtam, vol wonderlijke huisjens, is brooſch gelijk een vlier-boom. 't Houd aengeſtooken verſtrekt voor toorzen. De vijfde *cumbeba* groeyt uit dunne wortels, met drie- of vierhoekige dikke bladeren, vol geele ſteekels. De bloem is weinig kleinder als der voorige: de vrucht langwerpig-rond, hard en rood: 't vleeſch wit, zappig en tot geringe klonten zamen-geſtremt, gelijk bevroore ſneeuw. De doornen *der cumbeba* treffen ſoo diep, dat naeuwelijx konnen uitgehaelt. En deſe zoort van *tunas* brengt *cochinilje* voort. *Cochinilje* is een wormtje, welk groeyt onder 't blad van *cumbeba*, en met een vliesjen bedekt word. Konſtig afgenoomen, droogt in de zon: en gedroogt dient voor een koſtelijke koopmanſchap. *Joſeph d'Acoſta* getuigt: hoe de Spaenſche vloot, op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig, na *Spanje* voerde voor twee honderd drie en tachentig duizend ſeven honderd en vijftig reaelen van achten aen *cochinilie*. Eindelijk behoort tot de laetſte ſlag *der tunas de ururumbeba*, met een rechte ſtam vol diſtelen wanſchikter orde, wiens top een boſch dikke doornachtige bladeren, niet ongelijk der palm-boomen, vertoont: word alleen gevonden in dorre plaetſen, verre van zee af gelegen. Voorts draegt *Nieuw-Galicien* weelderiger quee-appelen, peeren, granaeten, vijgen, peerziken, abricooſen, milcatons, en andere vruchten uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, als in *Spanje* zelf. En even ſoo wel ſlaegen de peulen, gerſt, rog-

Cochinilje waer woonſtere herkomſt.

rogge en tarwe. De wortel *caſtannuela* verſchaft beter voedzel voor de verkens, dan d'akers. Doch boven alle onder-aerdſch gewaſch, hoedaenig alhier gevonden worden, namentlijk *xiquimas*, *yuca*, *cochuco*, *cavi*, *totora* en *mani*, munt uit de wortel *batata*, vet, zoet en windig: zy kruipt met een taeye en groene ſtruik over de grond, en wortelt over al door nieuwe veezeltjens buiten geel en binnen vol melkachtige zap: 't blad ſweemt na een hart, en is boven bleek-geel en onder grijs. In d'aſſche gebraeden overtreffen de knollen. *De batata* verſch geſneeden, geſtampt en in water geweikt, maekt een drank, die dronkenſchap veroorzaekt. Zy word onderſcheiden in drie zoorten. d'Eerſte *omenapo-yeima* krijgt gekookt de geſtalte van roode beet; doch verft hemels-blaeuw af. 't Binnenſte vliesje ſwart-rood doorgeſneden, levert een pek-ſwarte vocht. De tweede ſlag *pararo* verſcheelt niet van d'eerſte, als alleen dat de ſtamme, wortel en aderen des loofs purpurachtig zijn. De *jetiope* is wit, ſmaekelijk en den koorzigen gezond. De peper, alhier *axi* genaemt, waſcht in de warmſte valleyen te weeliger, wanneer dikwils word begooten. *d'Axi* verſcheelt onderling in verve, reuk en ſmaek; want zommige is groen, geel of rood: andere geeft een ſterke muskus geur: en andere wederom bijt min of meer: byzonder d'aderkens en korrelen verhetten buiten gemein: 't zout breekt de brand. 't Kruid *cevadilla* geneeſt de wonden der paerden. 't Land voed ontelbaere meenigte wild, varkens, ſchaepen, geiten, oſſen en paerden. De mieren beſchaedigen 't gezaeyde zeer: gelijk ook d'exters, vallende by duizenden in de ſtaende tarwe, uit welker airen door geen gebaer op vliegen. 't Gebrek van water quelt d'akkers ongemein. De grootſte rievier *Guadalaiara* valt in *de Zuider-Oceaen*, met weſtelijke bogten na 't noord-weſten. Vier mijl beneden de ſtad *Guadalaiara*, ſtortze van een ſteile rotze diervoegen nederwaerd: dat de bruiſchende wateren haer ſchuim hoog in de lucht werpen, en 't gehoor wijd en zijd verdooven. 't Ruime meir *Mechoacan* opent haer een wijde mond. Deſe ſtroom verſchaft overvloedig allerley viſch: en, onder andere d'haegdiſſen *iguana*, die ſich in water en op 't land onthouden. Zy zijn tweezints onderſcheiden. d'Eerſte *ſenembi* is vier voeten lang, blijde-groen met ſwarte en witte vlakken, gelijk kamelot: heeft een geſchubde huid, witte vlekken weder-zijds van 't hoofd, een ry getande ſchubben van de kop tot d'uiterſte der ſtaert, open-ſtaende neusgaten, wijde ſwarte oogen, kleine tanden en vier voeten. *De iguana tejugnacu* verſcheelt van d'eerſte: datze op een bruine huid witte vlekken draegt, een langer ongetande ſtaert en geſplitſte roode tong. Beide konnen acht maenden honger lijden: en hoewel dikwils en diep gekerft, blijven levendig. Zy ſwemmen wel in de vloeden; doch leggen evenwel haer eyeren in 't zand. 't Vleeſch gekookt verſchaft niet min geſond als ſmaekelijk voedzel. *De Spanjaerden*, over den boodem van *Nieuw-Galicien* nedergeſlaegen, leven by den koophandel, of land-bouw en voort-teelen des vees, of berg-werken in de mijnen. Gebruiken wagens en karren, door oſſen, muilen en paerden getrokken: en Spaenſche maet en gewigt. Vreeſen voor geen ongemakken, dan welke de ingezeetenen van een lichtvaerdige inborſt toebrengen. Deſe kraemen om een geringe oorzaek op: ja loopen tot de woeſtijnen, ten einde aldaer vryelijk d'oude heidenſche afgodery plegen. Aldus verwildert, vallen vaek *de Spaenſche* onvoorziens aen: die ſich gewennen tot ſedere ſchilden en helmetten en gevoerde kotoene kleding, om ſcheut-vry voor de pijlen te wandelen. Dit woeſte volk is ſchrander genoeg; doch luy: werkt niet, ten zy voor groot geld gehuurt. Zy draegen kotoene hembden, vierkantige mantels uit de zelve ſtof, met twee knoopen voor de borſt toe-gegeſpt, onderbroeken en gezoolde ſchoenen. Bieſe-matten verſtrekken tot bedden, op

Wortel batata.

driederley ſlag.

peper axi.

Exters.

Groeſte rievier.

Haegdiſſen iguana tweederlei.

Staet van leven der Spanjaerden in Nieuw-Galicien.

op welke ruſten onder kotoene-deekens. Groene ſteenen en ſlek-huisjens vercieren d'hals, armen en beenen. 't Grootſt vermaek ſtellenze in danzen na een grof geluid, welk de ſpeel man op een hol hout maekt. 't Hoender-vleeſch en 't brood *maiz* word gehouden voor de ſmaekelijkſte lekkerny. De drank *cacao* ſtaet in hooge achting; doch aldermeeſt de wijn, die zy uit *maguey* tappen. Dit is de wonder-boom, welke alles levert; namentlijk ſieroop, hooning, olie, azijn, gaeren, naelden, water en wijn: waerom ieder ſoodaenige omtrend ſijn wooning zorgvuldig acht ſlaet: anderzints waſſchen ook in 't veld. Zy hebben breede dikke bladeren, welker einde ſcherp toeloopen: de ſcherpe ſteekels uitgetrokken dienen voor ſpelden en naelden. Ook leveren een hairige ſtoffe, in plaets van gaern gebruikt. De jonge ſtamme gekerft verſchaft een zoete vocht: die op-gezooden geen ſmaekelijke wijn wijkt; doch verzuurt, edik geeft. Tweemael gekookt ſtolt tot een ſieroop: en indien ten derden-mael over 't vuur komt, ontfangt den ſmaek des hooninx. 't Houd bol behoud 't vuur gelijk lont. Eindelijk draegen de ingezeetenen in ledere zakjens *cacao*, *maiz* en peper onder een geſtampt. Over ieder dorp word by de Spaenſche Raed geſtelt een Indiaenſche *cacique*, *alcalde* en *alguazil*. d'Eetbaere waeren ſtaen op een gezette prijs. *De caciquen* hebben erfelijke ſtaet-volging. Niet vattenze oevelder op, als ſpottery. 't Hoogſte geluk leid in het aenzien van ſtrijdbaerheid. *Guineeſche Mooren* doen de ſwaerſte arbeid. *De Guachichiles* en *Guamares* zijn manhafte oorlogs-mannen: hebben ieder een byſondere tael, welker geen van beide eenige over-een-komſt heeft met *de Mexicaenſche*. De ſtad *Guadalaiara*, die 't gantſche landſchap haer benaeming toepaſt, is gebouwt, in 't jaer vijftien honderd een en dartig, door *Nunnez de Guzman*, op een vlakte *Molino*, beſpoelt van een verſche rievier, omringt met aengenaeme fonteinen, vruchtbaere weiden en zaey-akkers. 't Na by gelegen gebergt levert overvloedig timmerhout. Allerley Spaenſche gewaſſchen ſlaegen hier buiten gemein wel. Binnen de ſtad word een hooge koninglijke vuurſchaer geſpannen. De hoofd-kerk brengt geen klein cieraed toe. *De Minne-broeders* en *Auguſtijner-moniken* bewoonen prachtige kloosters. De biſſchop ſtaet onder de Mexicaenſche artz-biſſchop. De lucht, zeer gemaetigt, veroorzaekt geen ongemakken, noch door nijpende koude, noch door over-maetige hette. Maer behalven *Guadalaiara* ſtichte ook *Guzman* in 't geweſt *Tepique* 't ſtedeken *del Eſpiritu Santo*, als ook *Santa Maria de los Lagos*, om 't platte land te verzeekeren tegen *de Chichimecas*, een woeſt volk tuſſchen noord en ooſt. Uit haer boſſchen en onder-aerdſche kuilen naekt te voorſchijn geſprongen, en veeltijds dol en dronken van een drank met zekere wortels gekookt, quellen vyandlijk 't rijk *Guadalaiara*. Het tweede landſchap is *Xaliſco*, haer hoofd-plaets *Compoſtella*, door *Guzman* getimmert, en genoemt na de ſtad in *Galicien*, vermaerd door 't graf des apoſtels *Jacobus*, volgens de Roomſche ſchrijvers aldaer ter aerde beſtelt. Dit Indiſche *Compoſtella* leid dicht aen *de Zuider-Oceaen*, op een barre grond, onder een brandende hemel. De vochtige boodem brengt veel ongediert voort. Behalven andere ſchadelijke dieren, eet *de capybara* boom en aerd-gewaſch by donkere nachten af. 't Beeſt gelijkt na een tweejaerig verken: heeft korte beenen en klaeuwen, een dikke kop met een baerd, opene ooren, aen ieder kaeke-been vier-en twintig tanden, behalven twee kromme ſlagtanden: 't is zonder ſtaert, en gaet langſaem, doch ſwemt ongemein ſnel, en duikt lang onder water. Veeltijds weydenze by groote troppen, en maeken een vreeſelijk geluid. Tegen *Xaliſco* ſtoot *Chiametla* lanx *de Zuid zee*. d'Inwoonders draegen korte mantels, harten-vellen ſchoenen, en ſchilden uit ſtijve ſtokjens gevlochten, van welke ſich ver-

Maguey een wonder-boom.

tads Guadalaiara:

andere ſtedekens.

Landſchap Xaliſco.

Compoſtella een ſtad.

Capybara wild beeſt.

Landſchap Chiametla.

wonderens-waerdig dienen in den oorlog. 't Vrouwvolk, boven andere in schoonheid uitmuntende, gaet tot de voeten toe gedekt. 't Dorp *sant Sebastiaen* is gesticht by de hopman *Franciscus de Tuarra*, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig. Alhier zijn zedert veel zilver-mijnen ontdekt, en smelt ovens gemetzelt: in welke 't zilver, met *soroche* gesmolten, boven op 't loot driftig blijft. Aen *Chiametla* volgt *Cullacan* ten westen. *Nunnez de Guzman* ontdekte aldereerst dit landschap, wanneer hy *Guadalaiara* had gebouwt. De togt leid aldus. Uit *Chiametla* voort-gerukt na *Piatzala*, verwoeste dit gewest te vuur en swaerd. Met gelijke wreedheid liep hy af de landen *Zapuatan* en *Piastla*. 't Eerste, een vlakke boodem, lag besloten binnen hoog gebergt. *De Spanjaerden* vonden hier niet als vrouwen, en een groote rievier *de la Sal*, welker oevers dicht bewoont waeren. *Piastla* stiet tegen *d'Oceaen*, en wierd besproeyt van een stroom eveneens genaemt. De huisen, vreemderwijse getimmert, vertoonden binnen uit donkere hoeken een affchouwelijk gesicht; want aldaer lagen duizenden slangen, kloots-gewijs in een gerolt: staeken de koppen boven, onder en ter zijden uit, en zyffelden gelijkelijk met op-gesperde bekken. d'Inwoonders in kotoen gewaed beweesen aen de slangen nederige eerbiedigheid, ter oorzaek de duivel sich in zulk een gedaente dikwils openbaerde. En dese gewoonte is oud. Toen *Eva* tot den val gebragt wierd, misbruikte hy dit selve schepsel; want het *was listiger dan al het gedierte des velds, 't welk de Heere God gemaekt had*. En hierom zoo diep by d'alder-oudste heidendom in-gewortelt, onder de gestalte van een slang haer afgoden te eeren. De meest-vereeuwde geheimenissen *der Grieken* bragten mede: datze, volgens *Plutarchus*, *Hesychius*, *Clemens Alexandrinus* en andere, wanneer de verborgenste gods-dienst pleegden, uitriepen *Eua*, en te gelijk een slang toonden. *Phylarchus* en *Ælianus* schryven *den Egyptenaers* toe: datze een slang voor God eerden. 't Selve getuigt *Erasmus Stella* van de oude *Pruissers*, *Sigismond Baro* van *de Lijflanders* en *Alexander Guaginus* van *de Sarmaten* en *Samogithen*. Het zijn de woorden die *Julius Scaliger* tegen *Cardanus* gebruikt: In *Samohithia dienen d'inwoonders de haegdissen groot anderhalf voet, swart en dik voor gemeinzaeme huis-goden. Indien haer eenig ongemak treft, oordeelen den God niet behoorlijk geviert te wesen, of met te slechte en spaerzaeme spijs onthaelt. Weshalven naeuwer acht op hem slaen: ten einde meer geluk erlangen*. En de zelve schryver: *In 't Landschap Calecut zijn slangen met ongemein groote koppen, konnen 't gewigt van 't alderswaerste varken haelen: de koning bewijst ze godsdienst*. 't Schijnt de duivel vermaek schept, gedient te worden onder zulk een gedaente, in welke hy den val des menschelijken geslachts volbragt. *Guzman* uit *Piastla*, alwaer *de Spanjaerden* op 't schoon vrouwvolk verslingerden, na *Bayla* gereist, ontdekte de groote rievier *de Mugeres*, een land vol bosschaedje en wyven. Lanx *Mugeres* opwaerds vertrokken, klom eindelijk by een gebergte na den top. Uit 't volk-rijk vlek *Quinola* deeden de dorpelingen een starke aenval; doch bergden sich ten laetsten binnen een dichte bosschaedje. Zedert gaf hy 't vlek, door wiens midden een aengenaeme vloed stroomde, de benaeming *Quatrobarrios*, en 't naeste hier aen *Leon*, ter oorzaek aldaer een leeuw ontmoete. 't Land, vruchtbaer en vol wooningen, wierd jammerlijk verwoest. Voor d'ingang van een bosch vol huisen kreegen *de Spanjaerden* een schendige neep. Zy wierden echter meesters; doch niet zonder swaer verlies: en spatten dieper en dieper by 't gebergte in. Ondertusschen begon de leeftogt schaers om te komen: men beoogde geen uitkomst der moeyelijke togt. d'Honger benoodzaekte *Cullacan* aen te doen, een landschap nevens *de Zuider-Oceaen*, niet min vruchtbaer als zilver-rijk. *Guzman* bouwde aen de rievier *Orala*, om de nabygelegendheid der stroomen *de las*

Dorp Sebastiaen.

Landschap Cullacan.

Guzmans togt.

Vreemd gesicht van slangen.

Gen. 3. v. 1.

Duivel gedient onder slangen is seer oud en wijd verspreyt.

Landschap Cullacan.

Unable to display this page

las Virgines. Tegen *Cullacan* stoot de naeste noorderlijkste kust *Cinaloa*. De vordere togt, by *Nunnez de Guzman* afgeleid, kan dienen tot een beschryving van dit landschap. Wanneer *Guzman* weinig weken binnen *Miguel* had uitgerust, sloeg hy wederom op weg: scheepte over de rievier *Petatlan*, welke die benaeming ontfing, ter oorzaek d'huisen met matten, *Petat* by *d'Indiaenen*, gedekt stonden. De mannen gebruikten voor deksel aen een genaeyde hartenvellen, onder d'armen door-gebragt. Het vrouw-volk ging naekt, behalven omtrend de schaemelheid. De meeste gods-dienst beweesenze den zonne. Maekten geen werk van menschen-vleesch te eten. Zy handelden handig pijlen van verre, en knodzen, om dicht by te treffen. 't Volk graeuwachtig was doorgaens wel-geschaepen. Achtien mijl hooger stroomt de rievier *Tamochala*, weder-zijds met dorpen bezet. Tusschen *Petatlan* en *Tamochala* leggen onbewoonde wilderniſſen en bosschaedjen van grof Brasilien-hout. Seven en twintig mijl trok *Guzman* by de stroom *Tamochala* op tot *Cinalia*, een landschap alwaer vijf en twintig dorpen geteld worden. Bykans anderhalf maend hield 't Spaensche heir halte, belet door gestaedige rege. De dorpelingen verschaften eenige dagen tortelduiven, haesen, konijnen en allerley gevogelt; doch pakten sich eindelijk des nachts weg. *De Spanjaerden*, over *Tamochala* gezet, hielden streek zuidwaerd, door een waterlooſe woestijn. Ten zy in de dellen nu en dan vochtigheid hadden gevonden, de dorst versmagte alle. Ook hielp zeer 't geboomt *tunas*, welkers door-hakte schors overvloedig zap leverde. Over de rievier *Taquimi* vondenze een verlaeten dorp, uit welk een breede weg lanx de stroom af-liep. *Guzman* derwaers in-geslaegen, ontdekte eerlang een slag orde op 't vlakke veld. Hier had de ruitery voordeel: zulx *d'Indiaenen*, na eenige tegen-weer, om een goed heenkomen zagen. De dorpen lanx *Taquimi* als ook de tael en zeden der ingezeetenen verschillen weinig of niet van de voorige. Alhier rijst een ry bergen, die diep zeewaerd loopen, en voorts sich met groote bogten honderd en tachentig mijl tot *Xalisco* toe omkrom men. De vrouwen gingen gebrandtmerkt in 't aengesicht, de mannen ter zelver plaets gekerft, geschildert en strijdbaer. Weshalven ook *de Spanjaerden* 't vlekke *san Juan de Cinaloa* niet konden verdeedigen tegen soo manhafte landaerd; onaengezien *Tuarra* alle krijgs en levensbehoeften derwaerds voerde. Duslang belangende de gewesten van *Nieuw-Galicien*, by *de Zuider-Oceaen* bespoelt. d'Orde vereischt, dat een beschryving ter neder stellen dergene die landwaerd in leggen. Wanneer *Guzman*, om *Nieuw-Galicien* te ontdekken uit *Panuco* verreisde, liet hy aldaer tot onder-steevoogd *Lopes de Mendoca*, met duidelijke last: hy zoude ondertusschen een togt doen na de valleye *Uxitipa*: om, des noodig, een volkplanting over te brengen. *Mendoca* vond ter gezetter plaets bequaeme gelegendheid: en bouwde de stad *san Luyz*, dicht aen de grenzen van *Xalisco*, onder wiens landbestier gebleven is: ook zelf zedert *Panuco* tot de Mexicaensche vuurschaer gehoorig wierd. Wonderlijk vruchtbaer is *Uxitipa* van allerlei geboomt en aerd-gewasch. Behalven harten en ander wild, voet het overvloedig hoenderen, patrijsen, tortel-duiven en vorder smakelijk gevoogelt. Uit dit landschap spruit de rievier, welke door *Panuco* in zee stort. Overdaedig leefden eertijds d'oude ingezeetenen. Byzonder word verhaelt: hoe zy drinkens zat den drank van onderen lieten inspuiten. 't Geweest *Zacatecas* lijd gebrek van water, maiz, tarwe en aerd-gewasch. De zilver-mijnen nochtans trekken veel *Spanjaerden* derwaerds. *Franciscus de Tuarra* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig, de mijnen na *sant Martijn* genaemt, en zedert ook *Lucas Avinno*, *del Sombrerete*, dicht onder de stad *del Erena*. Uit de groeven *de los Ranchos*, *Chalchuites*, *de las Nieves* en *del Fresnillo* zouden de mijn-meesters

Landschap Cinaloa.

Vordere togt van Guzman.

Stroom Tamochala.

Valleye Uxitipa.

Stad Luyz.

Vuile drenkenschap.

Landschap Zacatecas.

Zilver-mijnen.

sters vry meer zilvers trekken, indien van quik-zilver voorzien waeren. d'Onder-koning over *Nieuw-Spanje Luidewijk de Velasco* beschikte by ieder zilver-mijn gewaepende bezetting, slaeven, paerden en muilen: om de zelve te verdeedigen tegen d'overlast der ingezeetenen, die doorgaens gewapenderhand uitvielen. Ook vaerdigde *Velasco Minne-broeders* af, ten einde 't euangelium aller wegen verkondigden. Doch *Tuarra*, bekommert voor de mohiken, geleide haer met een bende krijgsknechten: ontdekte by dusdaenige gelegendheid de valleye *san Juan* en rievier *de las Nacas*: en stilde de muitende volkeren op de grenzen. Dicht aen de zilver-mijne *san Martijn* stichten eerlang *de Minne-broeders* een klooster. Voorts stelde *Tuarra* de mijne tot *Avinno*, by hem gekocht, voor ieder open: mits betaelende 't gerechte vijfde deel aen den Spaenschen Koning. Sulk een vrydom maekte veel gaende: zulx *Avinno* zeer bevolkt wierd binnen korten tijd. *Tuarra* liet het werk hier by niet steecken: zond *Antonius Pacheco* na een valleye in *Guadiana*, om de stad *Durango* te stichten, alwaer verscheide stroomen byzondere gelegendheid verschaffen tot gemakkelijke wooning. Na drie maenden volgde *Tuarra*, en voltrok 't mangel der nieuwe vesting. Doch de voornaemste zilver-mijnen ontleenen den naem van 't landschap *Zacatecas*: vijf honderd *Spanjaerden* en soo veel slaeven, behalven de ruitery, houden hier gestaedig wacht. Seven en twintig mijl ten noorden der stad *Guadalaiara* bewoonen in 't voornoemde landschap *de Spaensche* een gesterkte plaets *Xeres de la Frontera*. Niet min kostelijke als moeyelijken oorlog voerden hier om her *de Chichimicas* en *Guachachiles*, eindelijk t'onder-gebragt door de markgraef *Villamanrique*. Noord-westelijk van *Zacatecas* leid *Nieuw-Biscaien*, vol vee en vruchten. *Tuarra*, als voltooyt had 't geen aen de bouwing der stad *Durango* schorte, trok met honderd en dartig krijgsknechten landwaerd: vond de zilver-mijnen *Endeke*, *san Juan* en *Barbara*, en bezette de zelve door *Rodrigo del Rio*, alsoo buiten gemein groote schatten beloofden. Aen *san Juan* overwinterde hy in een sterk huis vol allerley leeftogt, door hem gebouwt tot een verdeedig-plaets tegen *de Chichimecas*. Doch hoewel stippe wacht hield, sloegenze meer als vier honderd Spaensche paerden en muilen dood. Zulk een verlies brak hem den moed niet, om de voorgenoome togt na *Topia* te verhinderen. Derwaerds gespat, vond dik besneeuwde rotzen en leed ondraegelijke koude: waer door 't meesten deel der paerden doodvrooren: een wierd op den vijftienden dag, zedert de geest gaf, gezien stijf te staen, niet anders of leefde. Binnen de grenzen van *Topia* gevordert, na dat groote ongemak en honger uitstond, vernam tegenstand; doch bevreedigde met schenkaedjen de ontstelde inwoonders. Eindelijk heeft *Nieuw-Galicien* zeer bequaeme havens: namentlijk *san Jago*, *Navidad*, *Malacca*, *Chacalla* beneden d'uithoek *Corrientes*, d'inwijk *Xalisco*, de reede *Massatlan* en *Chiametla*, alsoo genaemt na d'hoofd-plaets elf mijl landwaerd van *d'Oceaen* afgeleegen. Alhier en inschelijx op verscheide plaetsen over *Nieuw-Galicien* wasschen meenigten anjers, leelien, roosen, violetten, jasmijnen, behalven andere onbekende bloemen. Maer boven al verdient *floripondium* byzondere aenteikening. Dese boom bloeyt 't gantsche jaer onophoudelijk: de witte bloezems, grooter dan leelien, verspreiden, voornaementlijk by koele morgenstond, een geheel liefelijke reuk. Geen minder achting heeft *de murucuia*, by *de Spanjaerden granadilla*, welke nimmer niet weelig groent, voornaementlijk als van overtollige uitspruitsels gezuivert blijft. 't Loof, gelijk keelkruid gevlochten over een galdery, geeft aengenaeme schaduwe. Zy krijgt eindelijk beruchte bloemen, na 's Heilands-lijden genaemt: d'omtrek gaet de grootste roos verre te boven: over de blaedjens, beneden groen en na boven purpurachtig, hangt een rond bosch uit duizend gekronkelde draedjens, die buiten en binnen ver-

Stad Durango.

Togt van Tuarra.

Frontera.

Landschap Nieuw-Biscaien.

Landschap Topia.

Havens.

Vreemde boom Floripondium.

Aerdige bloem granadilla.

scheiden-vervig slikkerende, met witte en roode stipjens onderscheiden, schoonheids-halven onderling strijden. De bleeke stijl, dewelke 't middel punt des bloems beslaet, werd gedeelt in vijf andere ter zijde gekromt, onder met een eyer-geel knopje. Op de middelste stijl pronkt een wit-geele kring. De bloem ontsluit sich drie uur na zonnen-op-gang, en trekt toe weinig voor de ondergang. Haer vrucht volkoomen rond, glad, blyde-groen met witte vlekken, dikke schelle, zaffraen-geel, gezond en smaekelijk vleesch, zit vol swarte zaeden binnen blaesjens.

Vijftiende Hoofd-stuk:

NIEUW-SPANJE.

Beschryving van Nieuw-Spanje:

Nieuw-Spanje, voornaem gedeelte van *'t Noorder-America*, telt in de lengte, van *Yucatans* oostelijkste hoek, tot daer *Mechoacan* stoot tegen *Guadalaiara*, drie honderd sestig mijl: in de breedte, beginnende met *Panucoos* noorder-einde tot *de Zuider-Oceaen*, honderd en tachentig mijlen: hoewel ook ten grooten deel tegen 't noorden onbekend leid, schuilende achter ontoegankelijke bergen en naere wildernissen. De naeste woeste volkeren, hoedaenig *de Tepecuaenes*, *Guachucules*, *Cacatequas*, *Tecaxquines* en andere, die onder den blaeuwen hemel by de jacht of verrotte krengen leven, en geduurig malkander bestrijden, zijn slechts door een donker gerucht kenbaer. *Nieuw-Spanje* dan leid wijd uitgespreyt, vol bequaeme zaey-akkers en weyden voor 't vee. Men zaemelt 't koorn tweemael 's jaers in; doch indien te veld blijft tot 't laetste van slagt-maend, vervriest lichtelijk in d'airen, byzonder op koud gebergt. De vijfde zoort *der tunas*, genaemt *cumbeba*, wascht hier overvloedig. Onder haer grove blaederen groeyt een wormtje, kleinder dan een vlooye, welk temets de groote en gestalte krijgt van een weegluis: die een zaed als mijten door de gantsche boom neder-zet: ja een hof van honderd planten binnen een jaer vervult. De worm self is wit, en leid bedekt binnen een vliesch: word voorzichtig afgeroogen: in koud water of met overstrooyde asschе gedood: en als dan gedroogt, mackt *cochinilje*. De beste en meeste valt in *Tlascala*. De bergachtige *chichimecas*, en de andere, die zonder gehaevent te worden voortkomt, verven soo wel niet als de rechte *cochinilje*. *De tunas* brengt ook een vrucht voort als monniks karzen, buiten met een gladde schelle, binnen vol korrelen, gelijk de vijgen: de roode wijken in smaek voor de witte; doch verven de pisse bloedig. De pijn-appelen verschillen van de Spaensche, dat 't vleesch binnen geen doppen beslooten leid: hebben een aengenaeme reuk, hongerverwekkend vleesch, en rinsch-zoete smaek. Ingezult, worden lang goed bewaert. Ongelijk meer nuttigheid brengt *de cacao* aen, met welke vrucht *Nieuw-Spanje* sterke koopmanschap drijft: ja verstrekt voor gemunt geld. Zy tellen by vijf, dartig en honderd, wanneer de cacaos-vruchten uitgeven. De bedelaers lanx de huisen ontfangen een tot aelmoes. De hooge achting deser vrucht ontstaet uit de drank *chocolata*, die de zelve uit levert: zonder welke d'inwoonders niet konnen leven, dewijl op de zelve buiten gemein verzot zijn, hoewel anderzints wegens giftig schuim een walging veroorzaekt voor die dusdaenigen drank ongewoon is. Als d'Engelsche zee-voogd *Thomas Candisch* in de haven *Guatulco* honderd duizend last *cacao* verbrande, stond geheel *Nieuw-Spanje* verleegen: dewijl de landschappen *Guatimala* en *Nicaragua* op haer vochtige gronden soo veel binnen een jaer nauwelijx leveren. De boomen zelf worden onderscheiden in vierderhande zoorten, wegens groote en gedaente verscheelende: alle buiten gemein teder; want zy niet alleen nergens was-

ten noorden onbekend:

haer vruchtbaerheid.

Boom cumbeba brengt cochinilje voort:

en een aengename vrucht.

Pijn-appelen.

Cacao een merkwaerdige vrucht, verstrekt voor geld:

cacao-boom, is van vierderley zoort.

NVEVA BISCAYA
Çinaloa
Tamotchala
Topia
Endebe
S. Iuan
Sta Barbara
CVLIACAN
ZACATECAS
PANVCO
Chametla
Zacatecas
S. Felipe
Guasanato
Tula
Papautla
Xilotepeque
Mestitlan
Pr de Singuiquipaq
XALISCO
Tepique
Compostella
Guadalajara
Lateotlalpa
Mexico
NVEVA GALICIA
NVEVA ESPAÑA
Misteca
Zapoteca
Guaxaca
Tutepeque
NOVA HISPANIA
NOVA GALICIA
GVATIMALA.

GOLFO DE NVEVA
ESPAÑA
Tropicus Cancri
MAR DEL ZVR
CVBA
Havana
C. S. Anton.
Bermeja
Negrillos
Los Alacranes
Y. de arena
La Desconocida
Triangulo
La Cerca
Sonda
Arcas
Cayos de S. Maria
Roca parida
de Guazacoalcos
Tabasco
Zeltales
Zoques
Ciudad Real
Chapa
Ouelenes
Vera Paz
Soconusco
Cogomeralco
Guemelan
Cuylan
Xicalapa
Chiapa
Guatimala
Chiametla
Cinaloa
Topia
Durango
Nueva Vizcaya
Nueva Galicia
Nueva Mexico
Nueva Reyno de Leon
Nueva Santander
Nueva Estremadura
Nueva Andalucia
Nueva Filipinas
Nueva Granada
Nueva Castilla
Nueva Toledo
Nueva Albion
Nueva Francia
Nueva Suecia
Nueva Inglaterra
Nueva Yorck
Nueva Jersey
Nueva Belgia
Nueva Holanda
Nueva Guinea
Nueva Britania
Nueva Irlanda
Nueva Caledonia
Nueva Zelanda
Nueva Ol

Unable to display this page

Drank chocolata hoe toebereid word.

om *chocolata* te bereiden, *maiz* by *de Mexicaenen tlaolli*, het zy raeuw en gemaelen, het zy te vooren met kalk gekookt. Voorts komen ook in de gezeide drank de roode korrelen, die binnen de vrucht des booms *achiote* wasschen. Uit de korrelen, droog en verkoelende, met warm water gekookt en geduurig geroert, word een klonterig brood gemaekt, welk aen *de chocolata* een bloed-zuiverende kracht geeft, en alle walging wegneemt. De peper *mecaxochite* wascht lanx d'aerde, met langachtig welriekende bladeren, rond-gedraeyde steelen, hairige wortels en drie lange pepers aen ieder stam opwaerds schietende. Dese peper breekt de verkoelende hoedanigheid *der chocolata*. Eindelijk bestaetze ook uit *xochinacatlis*, *tlilxochitl* en d'harzachtige vocht *holli*. *Xochinacatlis* is een boom met smalle blaederen en groote bloemen, aen lange steelen benedenwaerd omgekromt, binnen purpurachtig en buiten gras-groen, liefelijk riekende en sweemende na een oor. Dese bloemen verschaffen aen *de chocolata* een aengenaeme geur en heilzaeme werking. *Tlilxochitl* kruipt ten top der geboomte gelijk klim-op: 't blad verscheelt weinig van weeg-bree: de bloemen donker-bruin reinigen de nieren, versterken d'herzenen en verteeren d'ongezonde raeuwigheden. *Holli* druipt uit *holquahuytl*, een glad bastige boom vol taeye vocht. Uit de bast vloeyt eerst een melkachtige vocht, daer na eyer-geel, en eindelijk swart, welke tot ronde balletjens gekneed en gerooft, een genees-middel zijn tegen de buik-loop en versweering der darmen. Wat vorders *Nieuw-Spanjens* verdeeling belangt, het word onderscheiden in het artz bisdom van *Mexico*, de bisdommen, *Mechoacan*, *los Angelos* of *Tlascala*, *Guaxaca* en *Chiapa*, de voogdyschappen *Panuco* en *Tacatan*, en het landschap *Tabasco*. *Mexico*, hoofdlandschap van *Nieuw-Spanje*, leid tusschen *Tlascala* en *Mechoacan*, beslaet in de lengte noordelijk en zuiden honderd en seventien mijl: de breedte lanx *de Zuider Oceaen* bereikt seventien; doch landwaerd vier en vijftig mijlen: binnen welke omtrek leggen ten noord ooslen *Lateotlalpa*, *Meztitlan*, *Xilotepeque* en *Panuco*, ten westen *Matalzingo* en *Cultepeque*, ten ooslen *Tuzcuco*, ten zuid-ooslen *Chalco*, ten zuiden *Suchimilco*, *Tlaluc*, *Coyxca* en *Acapulco*. De stad *Mexico*, eertijds by *d'Indiaenen Tenustitan*, leid op d'hoogte van negentien graeden en een half benoorden de middaglijn, uit een ziltig meir vol drabbig water, wiens ommegang lanx 't gebergt bereikt seventig mijl, opgebouwt. 't Vaer-water grimmelt van kleine schuitjens, die 't volk geduurig over-schepen uit 't eene bewoonde eiland tot het ander. Vier steene bruggen, niet min kostelijk als konstig, aen verscheide plaetsen door-sneden en met poorten voorzien, loopen na de vaste kust uit de stad. Gemetzelde gooten brengen schoon water onder 't meir door, binnen *Mexico*: uit welke niemand mag scheppen, ten zy d'opgestelde prijs aen 's koninx rent-meesters betael. Vorders telt de stad meer als sestig duizend huisen, in eilanden verdeelt: welker zommige met swaere bruggen malkander bereiken: andere, midden in 't meir gelegen, worden door klein vaertuig bevaren. Rondom 't meir, byzonder daer *Mexico* uitgangen heeft na de vaste kust, vertoonen haer verscheide voor-steeden, alle binnen muuren beslooten, tusschen welke sterke toorens boven gedekt op-rijsen. Om de slag des waters te breeken hebben *de Tenustitaners* een hooft uit gevlochte rijs door 't meir heen gebragt, met groote kosten, halver wegen der stad. Doch 't meir *Laguna*, uit wiens grond *Mexico* gebouwt is, verdeelt sich tweezints: 't zoete meir hooger als het zoute valt in 't selve door seven openingen met bruggen beleid, welke de dijk draegt, die uit de stad leid na 't vaste land. 't Zoute meir heeft brak en bitter water: valt en vloeyt na de wind waeyt: geen visch kan aldaer duuren: alsoo 't water, uit het gebergte in *Mexicoos* gesicht neder-gestort, een zulferachtige grond vind. Lanx d'oever word veel

Verdeeling van Nieuw-Spanje.

Beschryving van Mexico:

als ook van de stad.

't Zoet en zout meir:

NOVA

VA

EXICO

8. Hospitales Ll.os Hospl. Real de los Indios d. Nra Señora del amor de Dios del Spiritu Santo de Juan de Dios de la Misericordia de Hipolito yd S. Lazaro Suma 8.
9. Parroquias a S. Catherina Martir y la Vera Cruz.

10. Colegio el de Zantos
A. Palacio Real.
B. Cathedral

S. Juan de Letran Colegio de 1ps Colegio de las Minas.
C. Aguas Stt Fe. 400 Arcos.
D. Hosp. Rl de Chapultepec.

veel zout gemaekt, met welk de burgers sterke handel drijven. Meer als honderd duizend schuitjens (*d'Indiaenen* noemenze *acales*, *de Spanjaerden canoas*) vaeren geduurig af en aen. 't Verschemeir grooter dan het ziltige, voed kleine visch. Beider oevers hebben ruim vijftig voor-steden, welker zommige vijf duizend, en andere eens soo veel huisen telden. Ja de voorstad *Tescuco* gaf *Mexico* een grootheid eertijds niet toe. Zedert *de Spanjaerden* meesters van dese stad bleven, stoptenze veel graften, om ruimte uit te winnen aen de naeuwe straeten. Behalven drie voornaeme markten, verschaft ieder open plaets allerley eed-waeren dagelijx. De markten noemen *d'Indiaenen tianguystli*, *de Spanjaerden tianguez*. d'Eerste staet in *Tatelulco*, aen drie kanten met galderyen omringt. Midden-weegs van dese vier-hoekige ruimte, gehouden voor de grootste der weereld, pronkt nevens 't gerecht een konstige fontein. De tenten, eenmael 's weeks alhier ten handel opgeslaegen, maeken meer als dartig duizend uit. De tweede markt na *Sant Joan* genaemt, leid binnen *Mexico*, en grimmelt van menschen. De darde voert de benaeming *Hyppolito* beschuts-heer der stad. Alle woonsdag en donderdag vloeyt herwaerds zulk een aental handelaers: dat de ruime vlakte te naeuw valt. Voor ieder koopmanschap is een byzondere wijk. Swaere pakkaedjen blijven in schuitjens aen de water-kant leggen. In de vier wijken der stad, tegenwoordig genaemt *San Juan*, *Santa Maria la redonda*, *San Pablo* en *San Sebastiaen*, bevinden haer meer als vier duizend Spaensche borgers en dartig duizend Indiaensche huisgezinnen: behalven 't voornaemste gedeelte *Thatelulco*, nu *San Jago*. Wonderlijk gaet 't toe met de gestalte des luchts. Over dag is het doorgaens helder weder. De noorde-wind tegen den avond brengt regen by, van welke de top de berg *Tepeaquilla*, een kleine mijl boven de stad af-gelegen, zeker bewijs geeft; want wanneer aldaer een duistere wolk gesien word, die komt, door een draey-wind over *Mexico* gewaeyt, met regen neder. Op de vochtige avond volgt een star-lichte nacht en aengenaeme morgen-stond. Van slagt mand tot bloey-maend toe houd het meest drooge dagen; doch, wanneer zomwijl vocht valt ontsteekt te gelijk een storm, welke een sulferige stoffe veroorzaekt, en de stoffe een duisterheid, niet min pik-swart als ongezond: alzoo d'een den ander geenzints sien kan, en pijn der lendenen ter neus en mond ingevloogen verwekt, ja den dood zelf: waerom allenthalven een ieder binnen geslooten deuren en vensters sich verbergt, of landwaerd trekt. Voorts dient aengemerkt, hoe de stad haer zelf t'eenemael ongelijk is geworden, zedert onder 't gesag des Spaenschen koninx verviel: en byzonder als op 't jaer sestien honderd negen en twintig jammerlijk door een overstroomende water-vloed verwoest wierd. De geschiedenis dient een weinig hooger opgehaelt. *Barnabe Cabo* vertelt de voorval aldus, in een brief aen *den Iesuiet Hernando de Leon*. *Mexico*, seid hy, leid in een valleye tusschen hoog gebergt, seventig mijl beslaende. De valleye langwerpig rond is ten meerderen deel doorsneeden met meiren, welke *d'Indiaenen*, en na haer *de Spanjaerden* groeven: alleenlijk is 't meir, *Mexico* bespoelende, uit de natuur. Om de water-vallen te stuiten leggen allerwegen dammen en dijken. De vloed voor *Mexicalcingo* stroomt anderhalf vadem hooger als tot *Mexico*. De vier andere meiren ten noorden hebben noch vry swaerder water dan *Mexicalcingo*: welker zommige slechts vier, en andere drie mijl in d'ommegang uit maeken: daer *Mexicalcingoos* meir vijftien en *Mexicoos* sestien telt. By inbreuk der dyken heeft *Mexico* nu en dan groot gevaer geloopen en schaede geleden. Weshalven d'onder-koning *Luidewyk de Velasco* byzondere vlyt aenwende: om ergens door de laegste bergen een uitwatering te maken. 't Land rondom gepeylt wiert de noorder kust by 't dorp *Gueguenoca* bequaemst gevonden. Doch wegens de manier der uitwate-

drie groote markten:

vier wijken:

wondere gestalte des luchts:

Mexico verdrinkt jammerlijk.

Merkwaerdige waterleidingen.

ring quamen de wis-konſtenaers niet over een. De meeſte ſloegen voor een graft te delven, waer in de meiren haer ontloſten: andere een onder-aerdſche breede goot te leggen. 't Laetſte ontwerp volgde *Velaſco*, met ongelukkige uitſlag; alſoo de myneerders, door 't inſtorten van 't zand bedolven bleven, of wegens de beſloote ſulferige lucht ſtikten. 't Werk is echter niet blijven ſteeken: hoewel op een gantſch andere voet hervat wert. *De Franſman Henrik Martyn* nam aen de rievier *Quautitlan*, die in't meir *Laguna* vait, te diepen: en door de verdieping tot een boezem te maeken, waer door *Laguna* 't overtollig water ſoude loozen. *De Jeſuiet Joan Sanchez* ſprak de toeleg met vele redenen tegen; maer ging echter voort. En eerlang viel 't water diervoegen, dat men droogs voets tot de klippe *el Pennol* een mijl van de ſtad afgelegen, konde gaen. Men hield geſtaedig d'hand aen dit werk: totter tijd *Conde de Getues* voor onder-koning over quam. Deſe oordeelde d'onkoſten onnoodig: ja gelaſte de dijken door te ſteken, welke 't water ſchutten, afgeſtort lanx de zilver-mijnen van *Pachuca*: ten einde de juiſte peyl had, hoe hoog 't water *Mexico* onder zette. De vloed wieſch zedert jaer op jaer: tot eindelijk in 't jaer ſeſtien honderd negen en twinting een ſwaere regen viel, die 't meir *Laguna* diervoegen deed ſwellen, dat *Mexico* ellendig verdronk. De huiſen ſpoelden by duizenden om verre: alle koop-waren, welke niet tegen het water mogten, verdorven. Ten zy de ontelbaere ſchuitjens byzonder te paſſe quamen, 't had meer menſchen 't leven gekoſt. *Henrik Martyn* herſtelde eindelijk de waterleiding van *Gueguenoca*: bragt de vloed, uit het gebergte gezakt, binnen d'oevers der ſtroom *Quautitlan*: groef een graft lang acht duizend vademen: en bouwde een konſtig ſteen-verwulfel onder d'aerde van gelijke lengte als de graft. Dit werk heeft om de twee honderd vademen ruime lucht-gaten, en een diepte van ſeſtig vademen: zulx een geweldig nat verſwelgt. Langzaem liep *Mexico* droog. Soo haeſt ſtaeken de kruinen der dammen en dijken als ook de ſtraeten niet boven of men begon de gronden te verhoogen: over al bruggen te leggen: en meer aental ſchuitjens te timmeren. De burgers vonden ook goed een diepe graft tot meer ontlaſting van 't water te maken: hoewel twintig jaer arbeids vereiſchte. De rievier, welke bykans midden door de ſtad loopt, wort van een muur bedwongen. Met een kromme bogt leid een galdery vol prachtige boogen ſtadwaerd. Achter de galdery verſchuilen koſtelijke paleiſen onder aengenaem geboomt. De klooſters verheffen boven andere huiſen zeer verheven daken en toorens. *De Franciſcaeners* bewonen vier uitmuntende geſtichten. 't Eerſte aen *Franciſcus* toegewijt, beſlaet't opperſte gedeelte van *Mexico*: leid binnen een ruime vierkantige hof, konſtig in bedden en ryen van boomen verdeelt. d'Ingang vertoond drie poorten. 't Klooſter zelf is buiten gemein hoog: op de twee uiterſte muuren ruſt een ſwaere toorn met vier ommegangen. Midden weegs der ſtad ſtaet haer tweede klooſter *ſan Jago*: wederzijds heeft het gebouw twee vierkante toorens, onder en boven even dik. 't Darde leid een weinig ter zijden af, achter de voornoemde galdery: langwerpig getimmert vertoont een hoog en konſtig geſpan in de lucht: draegt de benaeming *Maria la Rodonda*. 't Vierde niet verre van het eerſte; doch veel kleinder: word genoemt *ſan Diego*. *d'Auguſtyner mounniken* wijken geenzints voor *de Franciſcaenen*. Haer voornaemſte gebouw heeft heerlijke zaelen en twee toorens: de laegſte, rond en dik, loopt ſpits toe met een cierlijke knop: de hoogſte recht vierkant ſtrekt drie ommegangen hemelwaerd: erkent *Auguſtyn* tot beſchuts-heer. Recht achter vertoont ſich *ſan Pablo*, met minder luiſter. 't Geſticht *Sebaſtiaen* na 't meir *Laguna*, is gebouwt kerks-gewijs: de toorn heeft een dikke ſpits. 't Auguſtyner klooſter *ſanta Cruz* ſtaet vierkantig nevens de markt, wiens midden pronkt met een konſtige fontein. Het hof, binnen dikke muuren beſlooten, trekt den beſchouwers door een

Mexico herbouwt:

vordere beſchryving.

klooſters:

Unable to display this page

mael binnen vier en twintig uuren des morgens, middags, na zonnen-ondergang en ter middernacht. Niemand mogt afweſen. Maer zy gebruikten inſchelijx een wreede oefening omtrend haer zelf, en noch wreeder omtrend andere Op de gewoonelijke feeſtdagen onthielden ſich van ſpijs, drank en ſlaep: geeſelden 't lichaem ongenaedig met geknoopte koorden: ſpouwden haer mannelijkheid op, om alle onkuiſche beweegingen te bedwingen: quamen des nachts op een ruime plaets des choors te zamen: alhier nedergezeten, doorſtaecken met lancetten de kuiten en ſcheenen, vol ontelbaere wonden, zulx 't bloed allerwegen uitgudſde: dit ſtreekmen aen de ſlaep des hooſds en doopte ook in 't zelve de lancetten, die bloedig voor den tempel-gevel ten toon hingen in een ſtroo-bolle. De lancetten maekten een groot getal uit, alſoo niet meer dan eenmael mogten gebruikt worden. Doch op de dagen aen d'afgod *Tezcatlipuca* toegewijd, droeg, behalven de prieſters, ieder menſch een nieuw touw uit d'hennip *mangey* een vadem lang, en met een dikke knoop aen 't einde ſtijf toegedraeyt: welk diervoegen over de ſchouders zlingerden, als of den rugge ten pletteren wilden kloppen. De prieſters bleven vijf volle dagen in den tempel: gebruikten aldaer gelijke wreedheid: en aten ſlechts eenmael binnen vier en twintig uuren. Omtrend de gevangenen pleegdenze een afgrijſelijke verwoedheid. 't Beulswerk ging aldus toe. In de kerk ſtond een rond tooneel uit ſteen gebouwt, na welkers ruime vlakte een breede trap boven leide. Op 't tooneel was een vierkantige ſtellaedje, onderſchraegt van acht en twintig pylaeren: achter welke een beſchoeying vertoonde duizend en duizend menſchen-hooſden. Alhier ſaten de gevangenen, ten offer geſchikt, moedernaekt, by een gewaepende wacht bewaerd. Een trap ging na de bovengrond der ſtellaedje: drie voet van de trap ſtond een ſteen die ſcherp toeliep, (*d'Indiaenen* noemden hem *quauxicalli*) en achter de ſteen waeren in d'hoogte twee ronde kapellen boven klapmuts-gewijs, ieder met vier gaeten en een breede poort: binnen ſat een vervaerlijke duivel. Ses prieſters bekleeden dit bloedig ambt: droegen de benaeming *chachalmua*. Die 't hart den gevangene uitrukte, geheten *papas* of *topilzin*, ging d'andere in aenzien te boven: droeg een roode gordijn om 't lijf, niet ongelijk een lange tabbaerd met breede franje lanx de boorden, als ook een kroon uit groene en geele pluimaedje op 't hooſd, aen d'ooren oorhangſels vol koſtelijke geſteente, en door de lip half wegen de kinne een blaeuwe ſteene ſchaft. 't Aengeſight en handen leelijk-ſwart beſtreeken: met zulk een verve vertoonden haer ook de vijf andere; doch verſchilden in gewaed van *den topilzin*, datze om 't verwerd-gekruld hair een ledere riem bonden, en witte rokken aen hadden, ſwart geſtikt. *De topilzin* liep haeſtig de trap af na de gevangens, en toonde ieder byzonder een beeld: ſeggende, *dit is uwe God*. 't Beeld, gekneed uit deeg van bledos, mays en hooning, had voor oogen groene koraelen, de mays-graenen maekten de tanden. Thans wierden de gevangenen na boven geleid, en aldaer met de rugge op de puntige ſteen *quauxicalli*. De vijf prieſters *chachalmua* vatten ieder een been, arm en 't hooſd. Die 't hooſd neder-drukte, wierp den wringende menſch een houte halsband, gelijk een ſlange gekronkelt, om den hals. Terwijl de borſt geſpannen lag, keerde ſich *de topilzin* na den afgod, en betoonde een nederige eerbiedigheid. Thans tarnt hy met een ſcherp ſteene mes den gevangenen, kermende op den puntigen ſteen, de borſt open: rukt 't hert uit het lijf: vertoond het rookende aen de zonne: werpt het eindelijk den afgod in 't aengeſicht: en terſtond ook 't vermoorde lijk van de trappen af. Beneden gerold word weg-gedraegen van die aen de trap wachten; doch ieder neemt ſijn eigen gevangen: die zedert gekookt en gebraeden voor een lekker gerecht verſtrekt. Zulk moorden greep niet alleen ſtand onder *de Mexicaenen*; maer

Wreede oefening der prieſters:

vreemde manier van ſich zelf te quellen:

Ongehoorde wreedheid van menſchen-offer.

maer ook by de meeste *Indiaenen* rondom her: en byzonder binnen de stad *Chulula*, soo veel gezid als *'t Heiligdom aller Goden*. Jaerlijx, wierden alhier ses duizend kinderen geoffert. De burgers plagten wijd en zijd koopmanschap te drijven, inzonderheid met cochinillie. Haer dragt was verscheide. De vermoogenste droegen kotoene rokken, aen welker randen pluimaedjen en punten van konijnevellekens slingerden. 't Slecht volk stak sich in *nequens-tabbaerden*: *nequen* is een lywaed, geplukt uit hairige bladeren der boom *maguey*. De stad *Tezcuco*, vol geschikte straeten en prachtige huisen, gebouwt op de kant van 't ziltige Mexicoosche meir, en echter geenzints gebrek lijdende wegens versch water, door onder-aerdsche gooten uit 't gebergte af-geleid, over-trefte eertijds in groote, volgens *Antonius de Herrera*, de beruchte Spaensche koop-stad *Sivilien* tweemael. *Quitlavaca*, by *de Spanjaerden* genaemt *Venezuela*, (ter oorzaek gelijk *Venetien* rondom in 't water leid, aen verscheide eilandekens verdeelt) telde eertijds meer dan twee duizend huisgezinnen. Een dijk, twintig voet breed en een half mijl lang, leid door 't meir na de vaste kust. *Ytztacpalapa*, vijfmael dichter bewoond, vertoonde sich ten deelen in 't zoute meir, ten deelen op 't vaste land, alwaer verscheve vijvers overvloedig visch voeden, twee mijl van *Mexico*, werwaerds een breede dam leid: langs welke, ten zy een kromte had in het begin, *Mexicoos poort* gezien zoude worden. Op den dam staet een fontein van hooge boomen omringt, en levert schoon water. Ter zijden af verhief *Mexicaltzingo* uit 't meir *Laguna* vier duizend heerlijke gebouwen: en 't dorp *Cuyocan* op een vruchtbaere landsdouwe ses duizend, anderhalf mijl van *Ytztacpalapa*. Nergens na zoo magtig was 't dicht by gelegen vlek *Huictlopucho*. Dese drie plaetsen, eer den hals bukten onder 't Spaensche jok, pronkten met prachtige tempels en hooge toorens, welker zilverige luister verre af-blonk. Tegenwoordig verandert in kloosters steeken vol moniken en nonnen. 't Zout van aerde alhier gemaekt word alomme vervoert, hoewel niet wit is, en slechts dienstig om peekel-vleesch te maeken. Voorts leid *Mexico* rondom in verscheide dorpen, onder welke de kroon spannen *Guatitlan*, *Tenyanca*, *Escapuzalco*, *Tacuba* en *Suchimilco*. 't Naest-gelegen landschap *Xilotepec* is vermaerd wegens twee fonteinen en uit-steekende vruchtbaerheid. d'Eene fontein dicht onder 't dorp *Queretaro* levert ziedent water, welk verkoelt, voor 't vee een gezonde drank verschaft. De andere vloeyt vier jaer, en even zoo lang geestze niet een droppel. By harde regen is de zelve droog, en by droog weder vol goed water. Tusschen de dorpen *Queretaro* en *san Juan* leid een ruimte seven mijl lang en seven breed, en twee mijl boven *Queretaro* hier by gerekent, alwaer honderd duizend hoorn-beesten, eens zoo veel schaepen en tien duisend paerden weydens genoeg vinden. 't Gebergte *Nevada* by de stad *de los Angelos* verdient geen gemeine verwondering. 't Begint van dartig mijl te rijzen tot een yzelijke hoogte, boven vlak en met een wijd-gaepend log, wiens grond in onmettelijke diepte zinkt. Gemeinelijk, met zonnen-opgang en onder-gang, vliegt een dikke damp, soo recht als een kaers, hemelwaerd; doch verspreid eerlang in de lucht gelijk een pluimaedje, die terstond verdwijnt, en haestelijk wederom verandert in een bruine wolk. Met de rook werpt ze ook asch uit. De berg is vermaekelijk beplant. Onder ander geboomt groeyen zeer hoog de cypressen, cederen, eiken en pijn-boomen. De vruchtbaere velde leveren overvloedig tarwe, kotoen en mayz. Zelden valt omtrend dese land-streek regen. Aen de voet des bergs leid 't dorp *Tepexco*, vermaerd wegens kristallijn-aluin, 't vlek *Ocotlan* leeft by zout, welk een ziltige put verschaft, en *Tuculala* by goud-mijnen en vruchtbaere zaey-landen, die meest tweemael 's jaers door aerdbeevingen ellendig schudden: waerom d'ingezeetenen geen steene huisen; maer

Dragt van Chulula.

Steden Tezcuco:

Quitlavaca.

Ytztacpalapa.

Mexicaltzingo.

Dorpen om Mexico.

Wonderе fonteinen.

ongemeine vruchtbaerheid.

Berg Nevada wonderlijk.

Vreemde aerd-beevingen.

laege ſtroo-hutten bewoonen. Ten zuid-ooſte van *Nevada* valt ſchoone zuiker: en op den berg zelf de vermaerde gomme *anime*, welk voortkomt uit *jetaiba* een boom nimmer dor, met hard-wit hout, een bleek-geel geſprenkelde baſt: drie blaederen langachtig en zacht hangen over malkander aen een takje, en de vruchten by de middelſte ſtamme. Als in ſlagt maend de regen voorby is, word in de ſtamme een gat geſneden, waer uit *d'anime* af-drupt: zy heeft een liefelijke reuk en heilzaeme kracht tegen hoofd-pijn door koude veroorzaekt. De valleyen *Matalzingo* en *Atzompan* hebben weelige weyden. *Diego Munnoz de Camargo* fokte uit twee ſchaepen veertig duizend, binnen tien jaer, op *Atzompans* grond. En dit zijn de voornaemſte ſteden, dorpen en landeryen, welke 't beruchte *Mexico* rondom verder en dichter omringen. Wegens de ſtichting deſer ſtad verhaelen *d'Indiaenen* de naervolgende voorval. 't Sevenſte geſlacht *der Navatlacas*, uit 't geweſt *Aztlan* herkomſtig, ſwerfde een geruime tijd, niet zonder duizend ongemakken, van 't eene land tot het ander, na 't bericht welk de toovenaers kreegen door de duivel *Vitzliputzli*. Eindelijk zommige prieſters, buiten het heir afgedwaelt, geraekten in een wildernis vol lieſen en allerley ruycht: en ten laetſten voor een heldere water-plas, in welke de viſſchen niet alleen zilverig ſcheenen te ſwemmen; maer ook de beemden en boomen rondom wit glinſterden. Des nachts openbaerde *Vitzliputzli* aen d'oudſte prieſter in een droom: zy zouden aen de ontdekte plas *een tunal-boom*, wiens blad 't een uit het ander voortkomt, vinden op een ſteen, onder welk 't herte lag van den vermaerden tovenaer *Copil*. *De tunal* had tot een zeker kenteiken een arend, welkers eene poot een geroofde vogel vaſthield, en d'andere een tak des booms. Alhier moeſt, na lang omſwerven een ſtad gebouwt ter vaſter wooning. Op de droom des ouden prieſters benaerſtigt ſich ieder tot ſoeken na de aengeweſen plaets. Men vond dan eindelijk *den tunal* en arend met uitgeſtrekte vleugelen, oogen na de zonne gekeert, een neſt vol koſtelijke pluimen en vogel in de klaeuwen. Geſwind bouwenze alhier een kapelle uit aerde zooden: de kap met ried gedekt bewaerde den afgod tegen 's hemels ongemakken. By beter gelegendheid ſtond het vaſt, hem een prachtige tempel te maeken. 't Meir, op wiens eilandekens ſich nederſloegen, leverde overvloedig viſch en water-vogels: die zy aen de nabuuren *Tepanecas* en *Tezcuco* mangelden tegen ſteen en kalk, tot bouwing van een kerk voor *Vitzliputzli* en een nieuwe ſtad. Men damde nu ook een ſtuk des meirs *Laguna*: verdeelde de ſtad in vier groote wijken, en de groote in mindere. Over ieder wierd een byzondere afgod geſtelt. Men voerde tot ſtads-wapen den arend, gelijk op *den tunal* geſien wierd. De ſchifting der wijken en gebuurten verwekte groot miſnoegen by d'aenzienelijkſte: als die oordeelden de kaveling der erven onrechtmaetig. Weshalven weg-trokken lanx 't meir *Laguna*, en ſich op een duinachtige grond nederſloegen: aen welke de benaeming *Tlatellulco* toepaſten. d'Afgeweekene behielden bittere haet tegen haer lands-genooten, die de vier wijken van 't nieuwe *Tenuſtitan* bevorderden. Zy deeden uit *Tlatellulco* allte moogelijke af breuk. Hier door vonden ſich de beſtreedene benoodſaekt een koning te kieſen: ten einde met meer geſach en eendracht tegenſtand booden. Doch, om niet onderling diensaengaende over hoop te leggen, beſlooten een uitheemſch opperhoofd over ſich te ſtellen. Niemand wierd bequaemſt gekeurt als *Acamapixtli*, die den koning van *Culhuacan* voor groot-vader erkende. 't Geſantſchap, derwaerds afgeſchikt, bequam haer oogmerk. De nieuwekoning beſtelde alles voorſichtig: zulx *Mexico* 't hoofd meer en meer begon op te ſteeken. Doch d'aenwas verwekte vrees onder de nabuuren: als die deſe vreemdelingen ontzaegen wegens oorlogs-dapperheid. Byzonder wierden gaende gemaekt *de Tepanecas*,

Gomme anime.

Stichting van Mexico. Merkwaerdig verhaal der Indiaenen wegens de ſtichting.

Sommige Mexicaenen trekken weg: bouwen Tlatellulco.

Acamapixtli eerſte koning der Mexicaenen.

necas, welker hoofd-ſtad *Azcapuzalco* vol ſtrijdbaer volk ſtak. Deſe leiden enkelijk toe, om *de Mexicaenen* uit te roeyen, eer grooter macht kreegen. Zy hadden tot noch toe ſchatting ontfangen, ter oorzaek 't meir *Laguna* ten wooning in-ruimden; doch eiſchten nu boven de gewoonlijke tol een tweede: welken ten zy op-bragten, zouden d'uiterſte verwoeſting door de wapenen moeten afwachten. De vereiſchte tol beſtond in verſcheide geboomt, tot bouwen der ſtad, en aerd-gewaſch op 't water geteelt, en door 't water na *Azcapuzalco* gevoert. *De Mexicaenen* niet weinig ontſtelt, wiſten geenzints, hoe zulk gewaſch konden leveren: wanneer *Vitzlipuztli* in den droom aen d'oudſte prieſter bekend maekte, dat 't vereiſchte doenelijk was. Hy gebood dan aerde te werpen op de driftige water-liezen, en in die aerde te zaeyen. En deſe bragt ter gewoonelijker tijd voort *mayz*, *axi*, *tomates*, *chias* en kouwoerden. *De Tepanecas*, voor die reis te vreden geſtelt, vorderden tegen 't naeſte jaer een gans en reiger broeyende eyeren, uit welke de jongen pikten, juiſt als beide de neſten, leggende op de driftige teel-aerde, binnen *Azcapuzalco* gebragt wierden. Door bericht van *Vitzlipuztli* volbragtenze ook duſdaenigen eiſch, vijftig jaer achter een. Middeler-tijd overleed *Acamapixtli*, dewelke *Mexico* met gebouwen, ſtraeten, markten en water-togten merkelijk had verbetert. Op ſijn ſterven wilde hy geen ſtaetvolger noemen; maer liet de verkieſing in de vryheid der gemeinte: die ſijn zoon *Vitzilovitli* ten koninglijken throon voerde, en hem verkregen de dochter des koninx *der Tepanecas:* om den zelven op deſe voet te vriend te krijgen, en vermindering van de jaerlijxe ſchatting. *Ayauchiguals* kleed dan wierd vaſt geknoopt aen *Vitzilovitlies* rok, tot voltrekking des houwelijx: en zy beviel eerlang in de kraem van een jonge zoon: welken de grootvader, des ootmoedig verzocht, noemde *Chimalpopoca*, zoo veel gezeid als *een rondaſſe die rook geeft:* ja hy hield ſich te vreden met een paer ganzen en weinig viſch, welke *de Mexicaenen*, in plaets der ſwaere ſchatting, zouden op brengen, tot erkentenis, datze ſijn land bewoonden. *Chimalpopoca*, op ſijn tiende jaer ouderloos, ontfing boog en pijlen in de ſlinker-hand, en een ſwaerd uit vleymen in de rechter, gekroont en gezalft ten koning, verbond ſijn moeders vader tot gunſtbewijs aen *de Mexicaenen*; want alzoo de zelve groot gebrek leden van verſch water, verkreeg zulk te mogen af-leiden uit 't gebergte *Chapultepec*, een mijl ter zijden *Mexico* afgelegen. Zy maekten dan een goot van planken en paelen, met kley tuſſchen een dubbelde ſchoeying gevult, door 't meir heen. Doch dewijl de goot niet dicht bleef, en 't water by gevolg ondrinkbaer wierd, vaerdigden een geſantſchap na *Azcapuzalco:* eiſſchende kalk, ſteen en metzelaers, om een buurzaem verlaet te leggen. Oevel nam de raed duſdanigen voorſlag op. *Wat lieten ſich de Mixicaenen voorſtaen? zal een vluchtige hoop, die ten beede in eens anders land woond, tot dienſtbaerheid vorderen, dewelke over haer heerſchen?* Men neemt dieshalven een ſlot-vonnis buiten 's koninx kennis (alzoo verdacht gehouden wierd wegens ſijn neve *Chimalpopoca* alle onderhandeling met *de Mexicaenen* af te ſnijden op lijf ſtraf: ja de zelve gantſchelijk uit te roeyen. Zommige echter verſtonden; men behoorde *Chimalpopoca* te verſchoonen: andere daerentegen, dat hy voor af aen kant diende: als dewelke, van 's vaders wegen *een Mexicaener*, ſijn volk ten uiterſte met de wapenen zoude beſchermen. De laetſte voorſlag ſloeg boven; doch den koning *der Tepanecas* diervoegen om 't hart, dat droefheids halve ſtierf. En 't wierd ook eerlang te werk geleid; want ettelijke *Tepanecas* over-vielen *Chimalpopoca* by nacht in ſijn paleis. Deſe moord verwekte *de Mexicaeners* tot een ziedende wraek. En zy leiden haer wigtige toeleg op *de Tepanecas* voorſichtig aen. Traeden in verbond met *Tezcuco* en *Culhuacan:* verkooren *Izcoalt* om ſijn held-daedige dapperheid ten koning,

Tollen buiten gemeinsreemd afeverdert.

Vitzilovitli weede koning.

Chimalpopoca derde koning.

word vermoord:

Izcoalt vierde koning.

ning, hoewel *Acamapixtli* hem geteelt had by een slavinne. *Izcoalt* maekte terstond groote toe-rusting ten oorloog, hoewel tegen de borst van ieder een, uit over-slag van d'over-macht der *Tepanecas*. 't Liep eindelijk hier toe: men zoude vrede verzoekken, en wooningen op de vaste kust: om eenmael uit d'ellendige liezen te verhuisen. Zulk een beede konde binnen *Azcapuzalco* niet onsmakelijk zijn: indien *de Mexicaeners* haer God derwaerds bragten, en sich gantschelijk *den Tepanecas* onderwierpen. Anderzints wie sag niet te gemoed een gewis verderf? Doch hoewel ieder de voor-slag omhelsde, stond *Tlacaellel* 's koninx neve hier hard tegen. 't Mogt niet bestaen met de Mexicaensche achtbaerheid, uit sich een aen-bod te doen van zoodaenige slaefachtige voorwaerden. Waerom geen beraed genomen, of niet eenig gevoeglijker middel te vinden was? Hy wilde gaerne sijn leven in de waeg-schael stellen, en na *Azcapuzalco* gaen: ten einde aldaer den gantschen toestand door-snuffelde. Soo gezeid, soo gedaen. Doch weder-gekeert bragt bericht: hoe sich *de Tepanecas* ten strijd toe-rusteden: en geenzints na vrede luisterden. De tijding baerde een algemeine verslaegendheid. Vele baden, sich elders met de vlucht te bergen. Doch *Izcoalt* boezemde den verzaegden moed in: maekte een verbinding tusschen hem en 't volk. Indien hy de slag verloor, zoudenze hem op-eten; byaldien 't veld behield, moest de gemeinte t'sijnen dienst staen. Moedig dan rukt de koning tot onder de stad *Azcapuzalco*. De voor-togt bestaende uit 't puik des adels, voerde *Tlacaellel*. *Izcoalt* in d'achter-hoede gaf 't teiken ten strijd op een trommeltjen. De vyand, tien man tegen een, viel geswind ter poort uit; doch wierd soo raeuwelijk onthaelt by *Tlacaellel*, dat tommelinx na de stad verstoof. De overwinnaer hing hem kort op de rug: sulx te gelijk met de vluchtelingen binnen-drong. Hier ging het aen 't moorden. 't Swaerd verschoonde niemand. Weinige bergden sich na een steil gebergt; doch na-gejaegt wierpen de wapenen van boven neder, en versochten lijfs-genaede, onder aenbod van slaverny. 't Versoek wierd ingewilligt. *Izcoalt* vond een onwaerdeerlijke buit binnen *Azcapuzalco*: deelde de verheerde landeryen uit, na ieder sich manhaftig droeg. De bevochte zegen bragt *de Mexicaenen* in 't oog der nabuuren: als die haer schielijke aenwasch verdacht hielden. De steden *Tacuba* en *Cuyoacan* behoorden ook tot *de Tepanecas*, hoewel haer eigen opper-hoofden erkenden. Gevoeligst toonde haer *Cuyoacan*: die, hoewel vruchteloos *Azcapuzalco* aenhitste, den strijd te hervatten, zelf de wapenen in de vuist nam. Doch eer het ten oorlog uitborst, speelden *de Cuyoacaners* een schandige trek aen Mexicaensche mannen, genoodigt tot een plechtelijk afgooden-feest: namentlijk, na dat de gasten met spijs, drank en danzeryen wel onthaelt waeren, dwongenze vrouwen gewaed aen te trekken, niet zonder schamper verwijt van een ontaerde mannelijke inborst. De spot bleef niet ongewrooken; want de mishandelde maekten een vergiftige rook in *Cuyoacans* poort, door welke de swangere vrouwen mis-dragt kreegen, en veel tot swaere ziekten vervielen. Ten laetsten trokkenze weder-zijds te velde. Terwijl *Izcoalt* hand-gemein was, trok *Tlacaellel* achterom, en viel *de Cuyoacaners* op de rugge met soodaenigen fellen indruk aen; datse ter zijde uit spatten na een sterken tempel; doch *Tlacaellel* quam haer voor: stak den tempel in brand: en vervolgde de vluchtelingen tien mijlen verre. Een klein getal kreeg de top eens bergs onder de voet, en lijfsbehoudenis, mits dienstbaer bleven. d'Overwinning maekte *de Suchimilcos*, 't eerste geslacht *der Navatlacas*, gaende, om den voort-gang *der Mexicaenen* te stuiten: uit inzicht, dat niet t'eeniger tijt haer te magtig over den hals quamen. Zy meinden dan 't zeeghaftig heir t'onder-scheppen; doch *Tlacaellel* in de voor-baet trok geschikter orde *de Suchimilcos*, met 't gant-

dapperheid van Tlacaellel.

verslaet de Tepanecas

Twee merkwaerdige trekken.

Cuyoacaners geslagen door Izcoalt.

als ook de Suchimilcos.

'tgantſche gros gelijk aenvallende, onder d'oogen. Niet lang duurde het gevecht, of *Tlacaellel* bragt de vyand op de vlucht: verooverde de ſtad *Suchimilco* voor *Izcoalt*: die, aldaer ten koning gehult, belaſte den overwonnene een ſtraet te leggen van *Suchimilco* tot *Mexico*, vier mijl lang: ten einde tuſſchen deſe twee ſteden d'handel gemakkelijker mogt werden gedreven, en d'onderlinge gemeinſchap bewaert. Onaengezien duſdaenige voorbeelden, ſpiegelden ſich *Cuytlavacan* niet. De ſtad, aen het meir *Laguna* gebouwt, vertrouwde 't meenigvuldig vaertuig, met welk de burgers byzonder wiſten om te gaen. Weshalven *Mexico* te water quelden. *Izcoalt* vond goed ſijn zegend-praelend leger haer op den hals te rukken; doch *Tlacaellel* hield het tegen: als die beloofde de muitende ſtad onder de knie te krijgen, indien ſlechts aenkomende jongens mocht gebruiken, die in de *canooen* handgaeuw waeren. 't Wierd toegeſtaen, en beſloeg diervoegen: dat hy, met een aerdige krijgs-liſt, *Cuytlavacan* by verdrag vermeeſterde. De jongens bragten te rugge een groote buit, en merkelijk aental gevangenen, geſchikt ten offer voor *Vitzlipuztli*. De ongehoorde zegen, wijdluſtig uitgekraeyt, beweegde *Tezcuco*, ſich t'onderwerpen den Mexicooſchen koning: die't opper-hoofd over *Tezcuco* tot opper-raedsheer verkoor: hoewel niet zonder voorgaende ſpiegel-gevecht tuſſchen *Tlacaellel* en *Tezcuco*: in welk 't Tezcucoſche heir ſich ter beſcheidentheid des overwinnaers ſtelde buiten bloedſtorting. Ondertuſſchen wierd *Izcoalt* na een twaelf-jaerige heerſchappy, af-lijvig, en *Meteczuma* ſijn ſtaet-volger. Prachtig ging de verkieſing toe. De nieuwe koning met punten van tygers vellen bekleed wierd geleid in de hooft-kerk voor een haerd, op welke nacht en dag vuur brande. Nevens ſtond de throon. Alhier neder-geſeten offerde den duivel bloed, gevlymt uit ſijn ooren, kaeken, ſcheenen en kuiten. Een wel-ſpreekende redenaer wenſchte hem veel geluk, onder toejuiching des adels. De ſtaetzie eindigde in koſtelijke maeltijden, konſtige vuur-werken en gewoonelijke danzeryen. Toenmaels wierd ook tot een onverbreekelijke wet geſtelt: de kroning in te wyen met een offer van gevangenen, die hy moeſt af-haelen uit 's vyands land. Weshalven *Muteczuma* na 't geweſt *Chalco* rukt, alwaer verſcheide landzaeten in ſijn handen vervielen: welker rookende harten *den Vitzlipuztli* ten offer ſtrekten. Thans nam de krooning voortgang tot welke een ontelbaer aen-tal menſchen uit alle omleggende landſchappen toevloeyde. Die onder tol opbrengen zaten bragten geſchenken: voor de geſchenken droegen d'hofmeeſters de wapenen der rijken, tot *Mexico* gehoorig, in geſchikte orde. Terſtond na deſe prachtige ſtaetzie viel de koning in *Chalco*. De ſtrijdbare landaerd weerde ſich mannelijk: kreeg *Muteczumaes* broeder, nevens een bende *Mexicaenen*, gevangen. Den gevangen booden d'overwinnaers 't rijk aen: welke voorſlag by hem wierd afgeſlagen; doch eindelijk aengenoomen, onder beding: dat een hooge maſt zoude werden opgerecht, wiens top een ſtellaedje droeg. Ider dachte, dat *Muteczumaes* broeder aldus beoogde een verheevene wijze van inhulding: maer ter beſtemder tijt ten kruin der maſt geklauwter: riep den gevangene *Mexicaenen*, die ſijn krooning by woonden, luids keels toe: *Chalco zoekt my ten throon te verheffen. d'Hemel laet't niet toe. Leert van my liever te ſterven, dan te leven ſchuldig aen 's vaderlands verradery.* Hy had geſeit: wanneer ſich, met bloemen in de hand, van boven neder wierp. 't Lijk, te pletteren gevallen, verbitterde *de Chalcooſen* diervoegen: dat geſwind de nevens-ſtaende *Mexicaenen* aen kant hielpen. Eerlang wreekte *Muteczuma* 't miſdrijf: bragt niet alleen *Chalco* t'onder; maer ook verſcheide andere landſchappen om her. Alleenlijk liet hy voor-bedachtelijk *Tlaſcala* leggen: ten einde *Mexico* hier een nabuurige vyand had: welke gevangenen ten vervloekten offer verſchafte, en een wapen-ſchool tot oeffening

Tezcuco heft haer op.

Vyfde koning over Mexico Muteczuma: in prachtige inhuldinge.

Merkwaerdige voorval in Chalco.

der jeuchd. Hy rechte vuur-ſchaeren op, voorzien van geſchikte wetten: bouwde een prachtige paleis en tempel: ſtelde vreemde zeden in den gods-dienſt. Aflijvig na een acht en twintig jaerige beſtiering, had tot nazaet *Ticocic*. De tempel *Cu* binnen *Mexico* door hem gebouwt uit ſteenen, ſlangs gewijs door malkander gevlochten, is van uitmuntend groot begrip. Binnen vertoont ſich een ruime open-plaets, rondom onderſcheiden in wooningen, de benedenſte voor de minder prieſters, de bovenſte voor de hooger. Op gezette feeſten hielden binnen deſe plaets meer dan tien duizend menſchen een ronde-dans. Vier groote poorten eindigden op zoo veel breede ſtraeten, ieder twee mijlen lang. Op de buiten-poorten ſtonden ſwaere beelden. De gevels, gemetzelt uit git-ſwarte ſteenen, tuſſchen beide beſtreecken met roode en geele verve, hadden niet min konſt als koſtelijkheid. Ieder hoek der tinne vertoonde twee zittende ſteene Indiaenen, welker armen uitgeſtrekt in d'handen kandelaers vaſt-hielden; de koppen pronkten met pluimaedjen. Dertig trappen, elk een vadem hoog, leiden na een ronde wandelplaets, waer de ſtellaedje vol doodshoofden te zien was, geſchikt ten voor-noemden offer, om levendige menſchen 't hart uit te tarnen. Als ieder ſijn vermoorden gevangen had gegeten, bragt hy 't doods-hoofd te rugge aen de prieſters, die het vaſthechten onder de boven-grond der ſtellaedje: en ſoo lang bleef, tot afviel; maer de leedige plaets wierd terſtond gevult met een verſch hoofd. Aen 't einde der ſtellaedje waeren twee kapellen, boven klapmuts-gewijs gebouwt: binnen 't een zat *Vitzliputzli*, binnen 't ander *Tlaloc*. Honderd en twintig ſteene trappen liepen derwaerds. Doch behalven de prachtige tempel *Cu* ſtonden in *Mexico* negen andere binnen een ruim perk: alle met hooge toorens, prieſterlijke woon-plaetſen, konſtig beeld-werk en

Beſchrijving des tempels van Mexico.

andere kerken in Mexico.

en koſtelijke zuilen. Ieder was aen byzondere afgod toe-gewijd. De voornaemſte naeſt *Cu* erkende voor beſchuts-heer *Tezcatlipuca*, geſtelt over de boetvaerdige. Men ging derwaerds lanx tachentig trappen: voor de deur lag een ruime open-plaets. De deur, laeg en breed, bleef behangen met een ſluyer, achter welk de prieſters alleen binnen traeden in een heerlijke zael met tapijten behangen, voor welke konſtige beelden pronkten. De zael was vierkant, beſet van kamers, alwaer de gildens by-een quamen, de leerlingen ter ſchool, de rechters vuurſchaer ſpanden en de prieſters bequaeme huiſveſting hadden. Maer om weder te keeren tot *Muteczuma*, naeuwelijx was ſijn uitvaerd prachtig ten einde gebragt, of de vier hooge rijxraeden, nevens de gevolmagtigden van *Tezcuco* en *Tacuba*, vergaederden: ten einde een koning verkooren. *Tlacaellel* voorzitter onder de keur-vorſten wierd met gemeine ſtemmen de kroon opgedraegen: als welken ieder de Mexicoſche moogentheid dank moeſt weten. Doch weigerde ernſtelijk d'aenbod. De keurvorſten verſochten dan, hy beliefde iemand ten troon te vorderen: en vorderde *Ticocic Muteczumaes* oudſte zoon. Waerom hem aenſtonds de neus doorboord, en in 't gat een eſmaraud gehangen is. Eer den kroon op 't hoofd kreeg, moeſt hy, volgens gewoonte, gevangen vyanden ten voorzeiden offer gewaepender hand haelen. Te veld getrokken bragt wel gevangenen af; maer liet veel meer *Mexicaenen* in de loop, niet zonder duidelijk bewijs van onverſtandige blood-hartigheid. Oevel nam 't volk zulx op: waerom in 't vierde jaer des bewinds aen vergif ſneuvelde: en ſijn broeder *Axayaca* plaets ruimde tot de kroon, door *Tlacaellels* beſtier. Deſe tot hoogen ouderdom geraekt, beval den koning de kinderen, welke naliet: en ſtierf, beſchreid met heete traenen des gantſchen volx. Nooit vorſt was zoo prachtig ter aerde beſtelt. *Axayaca* ondertuſſchen voerde een ſtrijdbaer heir na 't verre af-gelegen landſchap *Teguantepek*, om met gevangenen offerhanden te worden ingehuld. Hy zelf, voor 't leger uitgeſtapt, daegt den vyandlijken koning tot een alleen-ſtrijd. Deſe weigert; maer ſteunende op een oorlogsmagt, aller wegen te zamen-geruckt, valt *Axayaca* heevig aen. Duur ſtond hem de vuurige torn; want *Axayaca* voet-ſlaekt voorbedachtelijk tot d'hinderlaege achter ſtroo verborgen. Thans verhief ſich 't gevecht gantſch bloedig: zulx *de Teguantepecers* eer lang in wan-orde geraekten, en voorts aen 't vluchten. d'Overwinnaer vervolgde ſijn zegen tot *Guatulco*, bekende haven lanx *de Zuider-Oceaen*. Aldus zeeghaftig gekeert, kreeg de kroon op 't hoofd. Onaengezien duſdaenige proef-ſtukken van held-daedigheid, daegde hem d heer over *Tlatellulco* ten kamp uit. *Axayaca* vaerdigde derwaerds een gezantſchap, met laſt: alzoo de burgers binnen *Tlatellulco* een bloed waeren met *de Mexicaeners*, van welke, om het verdeelen der wijken en erven, even voor de inhulding des eerſten koninx *Acamapixtli*, ſich afzonderden: zy beliefden goedwillig *Mexicoos* koning voor opperhoofd te erkennen. De gezanten ſchamper bejeegent brachten zulk beſcheid te rugge: weshalven *Axayaca* geſwind ten wraek trekt. Een gedeelte van 't heir valt den vyand te water aen. Hy zelf komt te land af: hand-gemein tuſſchen beide de legers, naer ſtil houdende, met de heer over *Tlatellulco*, jaegt hem eindelijk op de vlucht. 't Heir volgt haer bevel-hebber. Zoo dicht hielden *de Mexicaenen* achter d'hielen der vluchtelingen: dat gelijkelijk ter ſtad indrongen: den heer ſich bergende boven op den tempel ten pletteren wierpen; en voorts *Tlatellulco* aen koolen leiden. Niet min gelukkig liep de ſtrijd te water af. Elf jaer ſat *Axayaca* aen 't bewind: wanneer door de dood plaets maekte voor *Autzol*: die ſijn inhulding ſocht te bevorderen met een aenſlag op 't magtig landſchap *Quaxutatlan*, welker ingezeetenen de Mexicoſche tollen aen-hielden.

Seſte Mexicoſche koning Ticocic.

word omgebragt.

Sevenſte koning Axayaca.

ſijn bold-daedige daeden.

Achtſte koning Autzol.

Maer dese, verschrikt voor *Autzols* leger, bergden sich over een arm der zee. De zee had haer lijf-berging verschaft: ten zy *Autzol* een driftig eiland op rijs, planken en balken verzon. Den vyand sloeg een kille schrik om 't hart: terwijl sich onverwacht verslaegen vond, daer hy meinde veilig te schuilen. d'Overwinnaer vervolgde zedert zijn bevochte zegen, en breide *Mexicoos rijk* uit tot *Guatimala* toe, drie honderd mijl verre. Des zelfs mildadigheid en bouw-kunst word boven gemein geroemt. De schattingen, by de landen om her ingebragt, verdeelde hy tweezints. d'Armen genooten kleederen en eed-waeren, de krijgs-oversten pluimaedjen en vordere kostelijkheden. Voorts wierden, uit sijn last, de slechte gebouwen afgeworpen, en nieuwe getimmert. Eindelijk had hy 't breed voor met de waterloop, van welke sich *Cuyoacan* diende. 't Voorneemen lag, om binnen *Mexico* in broekachtig land geplaetst, versch water te brengen. Een tovenaer ried deze toelegaf, dewijl 't water den stad zoude onderzetten. *Autzol*, gebelgt over de bygebragte reden, joeg den tovenaer weg. Dese, gevlucht na *Cuyoacan*, wierd eerlang te rugge gesleept en verworgt. Thans opende *Autzol* den dijk voor *Cuyoacan*. Door 't gat vloeyde een sterke stroom in 't meir *Laguna*, welken de priesters met vreemde bygeloovige zeden verwellekomden. Zommige bewierookten de vloed: andere offerden 't bloed der quakkels of ook haer eigen aen 't water: andere wederom speelden op kinkhoorens. Dese handel staet afgemaelt, nevens de beschryving, in de Mexicaensche vereeuwde jaer-schriften, berustende binnen de Vaticaensche boek-kamer tot *Romen*. Doch de voorzegging des geworgden tovenaers wierd bykans vervult; want 't water verwoeste een groot deel van *Mexico*, en maekte voorts de stad in eilanden doorsneeden. *Autzol* bedwong eindelijk 't ongemak met dammen en sluisen, en stierf in 't elfde jaer sijns koningrijks. Zedert geraekte 't werk geweldig over hoop. Noodsaekelijk dient het een weinig hooger opgehaelt. Onder de Mexicaensche adel spande *Muteczuma* de kroon, een heer van weinig spraek en spitsvinnig verstand, die sich meest onthield binnen een prachtig vertrek aen d'hoofd-kerk *Cu*, om gemeinzaem met *Vitzlipuztli* te handelen. En alhier schuilde hy weg, zoo haest bericht kreeg: hoe de verkiesing ten koninglijke waerdigheid op hem gevallen was: 't zy uit overslag van 't gewigt der zaek, het zy uit geveinsdheid. Ontdekt en geleid na de keurvorstelijke vergadering, en voorts na d'heilige vuur-test, prikkelde aldaer tot een offerhande bloed uit sijn ooren, kaeken en scheenen, volgens 't oude gebruik: een esmaraud wierd gehangen door de doorboorde neus: d'heer over *Tezcuco* begroete hem met een reden: welke, alzoo ten tijde *des Iesuiets Ioseph de Acosta* in vaste geheugenis stond, (gelijk ook andere verwellekomingen der koningen den leerlingen onder school-meesters tucht wierden voorgespelt, tot oefening van tael vaerdigheid) hier in te lasschen niet ondienstig kan wesen: ten einde uit vele een staeltje ter hand zy der Mexicaensche welsprekendheid. *Tezcucoos heer* dan begon aldus: *'t Groot geluk, hoog-edele* Mutexzuma, *welk dit rijk is toegekomen, door de verkiesing op u gevallen, kan licht bespeurt uit d'algemeine blijdschap. Niemands schouders zoo sterk, om een moogendheid, hoedaenig dese, te torzen kloekmoedig en verstandig, dan uwe. God bemint* Mexico, *aen wien wijsheid verschafte van zulk een keur. Wie kan twijfelen, of gy die boven d'hemelen hebt doorlopen in heilige ommegang met* Vitzlipuztli, *zult lichtelijk bestellen d'aerdsche voorvallen hier beneden? Wie kan twijfelen, of aen zoo veel deughds, als uwe boezem besluit, hebben weduwen en wesen toeverlaets genoeg? Spring dan blijdschaps-halven op, o* Mexico. *d'Hemel verleent een vorst voorzichtig zonder loosheid, barmhertig zonder schending des rechts, kloekmoedig zonder lichtvaerdigheid, minzaem zonder verachte gemeinzaemheid. En gy, o koning, laet de verhevene staet geen verandering veroorzaeken van zoo veel*

dus

vreemde vond:

sijn mildadigheid en bouwkunst:

wondere waterleiding.

Inborst van Muteczuma negende en laetste Mexicoosche koning.

Reden van d'heer over Tezcuco.

MUTECZUMA
Rex ullimus Mexicanorum

dus lang bekende deuchden. De kroon baert moeyelijke zorgen voor 't gemeine beſt. De bekommeringen moeten haer uitſtrekken over 't gantſche rijk, en ieder in 't rijk. Aendachtig hoorde *Muteczuma* den redenaer: en zoude de reden hebben beantwoord, indien had konnen uitbrengen. De traenen ſchooten uit d'oogen. Maer eer hy uit-toog, om ſijn inhulding met offer van gevangenen te beveſtigen, ſtelde orde op d'huiſelijke toeſtand. Tot noch toe waeren de koningen in haer paleis bedient by gemeine burgers: welke alle hy af-ſchafte, en nam ridders en voornaemſte adel tot gewoonelijk huis-werk aen: onder voorwending, dat aldus een duidelijker verſchil wilde ſtellen tuſſchen d'edelen en 't volk, en meer aenzien omtrend de koninglijke waerdigheid. Na duſdaenige beſtelling valt *Muteczuma* in een afvallig landſchap: waer uit merkelijk aental menſchen ten ſlagt-offer voor *Vitzlipuztli* weg-ſleepte. Thans ging de krooning voort met ongemeine ſtaetzie. Uit alle geweſten vloeyden duizenden na *Mexico*, zelf de vyanden van *Tlaſcala*, *Mechoacan* en *Tepeaca*, nooit by *de Mexicaenen* verheert. De ſtad ſcheen uit-gelaeten in danzeryen, vertooningen, bly-ſpeelen en maeltijden. Onwaerdeerlijke ſchatten bragten alle geweſten rondom her, die onder tol-op-brenging ſtonden. Allenthalven waeren de ſtellaedjen, venſters en daeken vol kijkers. Geen koning ſtapte immer diervoegen prachtig ten throon binnen *Mexica*, of die zulk een ontzag hield. Niemand des gemeinen volx mogt hem onder d'oogen zien. Hy raekte nimmer d'aerde: wierd gedraegen in een ros-baer, op de ſchouders van voornaemſte ridders: gebruikte nooit meer dan eens een kleed, ſchotel of drink-pot: onderhield ſtrengelijk de wetten, by hem gemaekt: verkleede ſich vaek in onbekend gewaed, ten einde na alles naeuw onder-zoek deed. De Mexicaenſche moogendheid ſtond nu ten hoogſten verheevendheid geſteigert. Maer gelijk andere rijken, door eigen geluk top-ſwaer, ten laetſten voor-over plotzen: en dikwils eerten vernieling vallen, als uit geringe ſtaet groot worden: even zulk geval trefte *Mexico*. Doch voor haer ondergang gingen vreemde beduidſelen. Binnen de ſtad *Cholola* gaf de duivel *Quezalcoalt* te kennen: hoe een vreemd volk in aen-togt was, om bezit te nemen der Mexicaenſche heerſchappy. De tovenaers voorzeiden 't zelve: waerom haer *Muteczuma* ter hechtenis beſtelde. 't Had aller leven gekoſt: ten zy door 's duivels konſt ontſnapten. De vrouwen en kinderen dan moeſten het ontgelden: als die, uit 's koninx laſt, pijnelijk ſtierven. Middelerwijl verſcheen een vreeſelijke ſtaert-ſtarre aen den hemel, geduurende een jaer. De groote tempel *Cu* inſchelijx brande ten grond toe af. 't Water, ten leſſinge geſtort, ſlikkerde als ſwevel. Een yzelijk hemels-vuur vertoonde by dag drie hoofden, en wierp uit een ſchintelende ſtaert vonken ter aerde. 't Meir *Laguna* tuſſchen *Mexico* en *Tezcuco* begon ſchielijk te zieden met ſpringende bobbelen, die ettelijke gebouwen 't onderſte boven keerden. Een naere ſtemme klonk by nacht over 't water: *Kinderen, 't verderf naekt. Waer zal ik u voeren, om niet verlooren te gaen?* 't Geen vorder *de Ieſuiet Acoſta* hier af ter neder ſtelt, luid aldus. Aen *Muteczuma* ſtelden de viſſchers ter hand een vogel, den kraen niet ongelijk, gevangen op 't meir *Laguna*. 't Voor-hoofd, boven gemein blinkende, vertoonde als in een ſpiegel een heir-leger, welk ſijn vyanden neder-hakte. De waer-zeggers, tot ontleeding der beduidenis ontbooden, wiſten niets te zeggen. Ondertuſſchen verdween de vogel. 't Tweede voorſpook is immers zoo vreemd. Een boer, van den akker in eens grooten arends bek op-gevat, wierd door de lucht gevoert na een duiſter hol: alwaer een man, van diepe ſlaep over-vallen, ſnorkte. Een naere ſtemme riep hem toe, kent gy dien man wel? De boer kende uit 't koninglijk gewaed *Muteczuma*. De ſtemme hervatte: hoe zorgeloos ruſt hy? De

Muteczuma, hoe ſijn huis beſtelt:

ſijn prachtige krooning.

Voorſpoken van Mexicoos ondergang wonderlijk.

Vreemde vogel.

Een boer door een arend vervoert.

tijd vereiſcht ſtraf van meenigvuldig miſdrijf. Brand den ſnorker de dije met de toorts, dien hy in d'hand houd, hy zal geen ſmert voelen. De boer ſchroomachtig, hoorde: Ik ben grooter dan de koning, vol-voer mijn gebod. 't Geſchied: *Muteczuma* verroerde ſich geentzints. Eerlang kreeg deſe bericht van duſdaenig ſpook, en bevond ſijn dije verbrand, niet zonder heevige ontſteltenis. Hy ſat nu veertien jaer op de koninglijke zetel: wanneer tijding ontfing van een vloot, uit canooen die aen boord waeren geweeſt, en d'afbeeldzels der mannen en ſchepen, in doek gemaekt, hem ter hand ſtelden. De boodſchap verſchrikte *Muteczuma*, dewelke met ſijn raeds-heeren oordeelde 't heilzaemſt: de kuſten lanx *de Noorder Oceaen* met ſterke wacht te verzekeren. Des niet tegenſtaende lande *Ferdinand Corteſius* met vijf honderd voet-knechten en ſeſtien ruiters: nam de ſtad *Potanchanum* in: trok door 't geweſt *Sincuchimalar* na *Taſcalteca*, by verkorting ook genaemt *Taſcala*. Alhier viel een ſcherp gevecht; in welk *de Spanjaerden* tweemael 't uiterſte gevaer liepen, ten zy ſes veld-ſtukken, door ongewoone ſlagen, niet min ſchrik als ſchade toebragten. Binnen *Chiurutecal* ſtond het even eens geſchapen; want ongetwijfelt was 't Spaenſche heir ter midder-nacht over-vallen, indien niet een vrouwe d'heimelijke toeleg ontdekte. *Muteczuma* ondertuſſchen raeds-pleegde met de toovenaers; om door beſweeringen *Corteſius* te verdrijven. Ter tijd als deſe door *Chalco* reiſde, vervoegden ſich een merkelijk-aen-tal duivel-jagers uit *Muteczumaes* laſt, derwaerds. Op 't gebergte geklommen ſtelden haer guichelery te werk: wanneer d'afgod *Tezcalipuca* verſcheen: ſtelde zich dul aen, en ſnaeuwde den toovenaers toe: *Wat onder-wind gy luiden onderling? Muteczuma zal kroon en leven verlieſen, wegens gepleegde dwinglandy. Kijkt eens over de ſchouders, en 't zal blijken, wat verderf voor Mexico beſchooren leid.* Om-ziende, beſchouwden de ſtad liever-laey te branden. *Muteczuma*, door zulk bericht te meer verſlaegen, beſluit 't uiterſte te waegen: met koſtelijke geſchenken *Corteſius* te gemoeten: en de kroon hem ter hand te ſtellen, in tegenwoordigheid van ſijn rijx-raeden. *Marina een Mexicaen*, ervaeren in de Caſtiliaenſche tael, diende voor tolk. Het ſcheen, of alles met minnelijke vriendſchap zoude afloopen: wanneer 't werk gantſchelijk uit de plooy geraekte. *Corteſius* ſocht een reden, om 't Mexicaenſche rijk onder 't Spaenſche jok te brengen. Eerlang vond hy een oorzaek: namentlijk men leide *Muteczuma* te laſt, als of *Coalcopoca* de nieuwe Spaenſche ſtad *Vera Crux* uit ſijn laſt beſtormde. Geen verontſchuldigingen hielpen. Zelf niet hoewel *Muteczuma* den koning *Coalcopoca*, nevens vijftien raedsheeren, gevangen over leverde: alle by groen hout verbrand. Hy word dan ter hechtenis beſteld, niet zonder groot miſnoegen *der Mexicaenen*. 't Algemein gemompel ging: *'t Was nu verre genoeg gekomen, ſich te laten bengelen van weinig vreemdelingen, die den koning kluiſterden, de vereeuwde beelden met voeten trapten, op aller keel moordaedig zaten, en de hatelijke Taſcaltecaeners en Guazuzingers ten ſpijt binnen Mexico bragten.* Acht maenden hadden nu *de Spanjaerden* alhier leelijk huis-gehouden: wanneer de burgers ter been ſtappen, onder een nieuw opper-hoofd *Quicuxtemoc*: en drie dagen en nachten de Spaenſche bezettelingen on-ophoudelijk beſtormen. 't Hielp niet, dat de gevangen koning belaſte af te trekken. Zy vielen even heevig aen. *Muteczuma* zelf, door een ſlinger-ſteen getroffen, beſtierf de wonde. *Corteſius* neemt by nacht de vlucht; doch zoo fel gevolgt, dat twee duizend hulpbenden, anderhalf honderd *Spanjaerden*, en twee en veertig paerden in de loop bleven. En indien het *den Mexicaeners* niet ontbrooken had aen leef-togt, geen *Spanjaerd* ontſprong den bloedigen dans. Eerlang evenwel word de torn hervat. d'Omleggende volkeren, uit haet tegen de over-magtige ſtad *Mexico*, voeg-

Corteſius, ſijn merkwaerdige verrichtingen.

Vreemde voorval met toovenaers.

Muteczuma trekt Corteſius te gemoed.

Swaere ſtraf.

PORTUS

A. *Acapulco.*
B. *Fuerca de San Diego tiene de longitud 122 varas de latitud 80 varas.*
C. *Boca Grande.*
D. *El Grijé.*
E. *Boca Chica.*
F. *Puerto del Marques.*

CAPULCO
C
D

voegden ſich by *Corteſius*. Men bragt dartien ſchepen in 't meir *Laguna*. Seven dagen duurde de ſtorm, niet zonder ſwaer bloed-vergieten wederzijds. De dartiende van oogſt-maend des jaer vijftien honderd een en twintig braeken de beleggers door: pleegden alle bedenkelijke wreedheden: en ſtaecken eindelijk *Mexico* in brand. *De Spanjaerden* volkoomen meeſters herbouwden de verwoeſte ſtad. 't Klooſter binnen *Brugge* leverde, door orde van Kaiſer *Carel de vijfde*, drie Nederlandſche *Franciſcaener moniken, Joan de Tecto, Joan de Aora* en *Peter van Gend*. Haer verrichting kan blijken uit een brief tot *Mexico* geſchreven by *Peter van Gend*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig. d' Inhoud luid aldus. De afgooden *der Mexicaenen* draegen meeſt benaemingen na ſlangen. Over ieder ding ſtaet een byzondere duivel: waerom tot zulk een getal zijn uit-gedijt, dat naeuwelijx geweten word. Aen zommige offerenze rookende menſchenharten, bloed en haer kinderen: aen andere vogels, papier en wierook. De prieſters maeken een groote menigte uit. Ettelijke onder de zelve eten niet dan vleeſch van jongens of meisjens: beider bloed verſtrekt ten drank. Mannen bedrijven met mannen ſchandelijkheid. Doch laet ons liever in de beſchryving van 't Aertsbiſſchopdom van *Mexico* voortgaen en des ſelfs beruchte havens beſichtigen. Door de ſelve word het land langs de Zuid-zee en Noorder-Oceaen voor allerley vaertuig geopent. Boven alle munt *Acapulco* uit, werwaerds uit *Mexico* de koopmanſchappen worden afgevoert, om te verſchepen na *China*, lanx een vaert meer als twee duizend mijlen lang. Veertien maenden brengenze gemeinelijk zoek op deſe togt. Vier zeilen van ſeven en acht honderd vat houden dit vaer-water in. Met de lente ſteeken twee na *China*, van waer des zomers te rugge keeren. Soo haeſt laetenze 't anker voor *Acapulco* niet vallen, of de twee andere ſchepen, ondertuſſchen zeil-vaerdig gemaekt, ſteeken zeewaerd. Doch de weg tuſſchen *Mexico* en *Acapulco* bereikt twee en ſeventig mijlen, leid over ſteil gebergt, gevaerlijke klippen en verſcheide ſtroomen. De voornaemſte zijn *del Papagayo*, met een pont voorzien ten gerijf der reizigers: *de las Balſas* loopt buiten gemein ſterk: *d' Indiaenen* brengen riet-vlotten driftig op drooge kalabaſſen met ſwemmen over: *ſan Franciſco* is verre de grootſte; doch heeft ettelijke ondiepten, om door te waeden. De kleine muggen *mouſtiken* ſteeken geduurende de weg diervoegen vergiftig, dat de wonden tot zorgelijke ſweringen ſetten: ja zomwijl reizigers 't leven benemen. Anderzints vallen d'ingezeetenen nederig en geenzints quaed-aerdig. Alhier leid 't geweſt *del Valle*, na welk *Ferdinand Corteſius* ſich mark-graef noemde. De mond der haven *Acapulco* gaept een volle mijl zuid en noorde. Binnen, ongemein ruim, loopt ten noorden een geul *Boca Grande* genaemt, alwaer de ſchepen veilig ankeren: ooſtelijk breid ſich een tweede arm uit, (by *de Spanjaerden Puerto del Marques*) beſchut tegen alle winden: zommige inhammen hebben vlakke ſtranden, bequaem om de ſchepen te kielhalen. 't Slot *ſan Diego* leid met ſes bolwerken op een uit-ſteekend hoofd voor de ſtad. De ſtad zelf, gebouwt aen een kolk des havens, vertoont ſchoone huiſen, ſchuilende achter hooge bergen; voor hebbenze een breede ſtraet, welker kant d' haven beſpoelt. De kerk lang-werpig vierkant pronkt op 't midden met een ſpitze toorn. Aen 't water is een ſteene muur, uit wiens ſchiet-gaten geſchut ſteekt. Tuſſchen de kerk en muur rijzen drie bergen, haer ſtrekkende na d' inwijk *Boca Chica*. Lanx deſe gantſche kuſt word een vreemde viſch gevangen: heeft een ongemeine groote, mond vol ſcherpe tanden, boven den mond een lange en dikke ſnuit, vaſte ſchubben, ſtijve vinnen op de rug, een breede ſtaert en wel-gevoed lijf. *Joris Spilbergen*, na dat hy den Spaenſche alle afbreuk lanx *de Zuid-zee* toebragt, liep met vijf ſchepen dicht onder 't ſlot *Acapulco*: welk tien ſchooten uit kortouwen deed; doch hield op:

Spilbergens verrichting voor Acapulco.

op, soo haest d'Hollandsche ammirael een boot bemande, van welke een witte vredens-vlagge waeyde. *De Spanjaerden* roeyden den boot te gemoed, en quamen aen boord: de sarjant *Peter Alveres* en vaen-draeger *Frans Menendus*, die door langduurige verkeering in *Nederland* de Duitsche tael duidelijk spraeken, beloofden allerley verversching. *Spilbergen* kreeg achterdocht, als of *de Spaensche* iets quaeds in den zin hadden: weshalven digt onder de sterkte sijn vijf zeilen over lang kort, en 't geschut klaer maekt. 't Vermoeden verdween: alzoo *Alveres* en *Menendus* sich te pand stelden, ter tijd toe de beloofde dartig ossen, vijftig schaepen, ettelijke honderd hoenders, en voorts koolen, oranjen appelen, citroenen en diergelijke verversching gelevert waeren, gelijk ook 't brand-houd en water: welk laetste den Hollanschen matrosen vry stond, om van land te haelen. Men stelden de Spaensche gevangenen, nu en dan bekomen, op vrye voeten. Ondertusschen besochten verscheide aenzienelijke persoonaedjen den ammirael: onder welke d'hopman *Castilio*, die twintig jaer den krijg in *Nederland* volgde, en *Melchior Hernando* neve des onderkoninx over *Nieuw-Spanje*, begeerig te beschouwen de zeilen, die welke aen *Rodrigo de Mendose*, voerende de magtige koninglijke vloot, tweemael dorsten slag leveren, en over alle zegen-praelen. *Hernando* stond verbaest, dat zulk klein vaer-tuig soo veel swaere Spaensche schepen vernielt of verjaegt had: bragt d'ammiraels zoon by den stad-voogd *Georgius Porreo*, die den jongeling beleefd onthaelde. Acht dagen bleef *Spilbergen* voor *Acapulco* leggen, verwondert over de beleefde onthaling *der Spanjaerden*: te meer nadien, acht maenden te vooren verwittigt van de Hollandsche vloot, alles ten tegen-weer vaerdig maekten. 't Slot had seventien metaele stukken en vier honderd besettelingen, behalven een merkelijk aen-tal edelluiden en vrywillige: daer anderstints slechts veertig man en drie gotelingen binnen de sterkte lagen. Duslang wegens *Mexico*, tegen welk *Panuco* paelt ten noorden. Dit landschap, vijf en veertig mijl breed, en by na van gelijke lengte, is sich zelf ongelijk. Na *Florida* uitgestrekt vertoond een slechten boodem: 't overig gedeelte verschaft overvloedige lijstogt, en elders ook goud. *Ferdinand Cortesius* vond hier groote tegen-stand; hoewel met gelukkiger uitkomst als *Frans de Garay*, die *Panuco* meinde af te loopen; doch liet veel *Spanjaerden* achter, en keerde onverrichter zaeke. *Cortesius* bragt wel de landen *Ayotextetlatan* en *Chila* onder 't Spaensche jok; maer niet zonder schendige neepen. d'Inwoonders strijdbaer en wreed dorsten den dood onder d'oogen zien: vielen tegen de kogels in. Menschenbloed te plengen was haer dagelijx werk, volgens vereeuwde gewoonte in *Nieuw-Spanje*. Op de feest-dagen *Racaxipe Veliztli*, (zoo veel gezeid als slaven-villing) wierden meer of minder dienstbaere menschen d'huid levendig afgetrokken: welk zommige aentoogen over 't naekte lijf. Dese gingen van hut tot hut, eischende aelmoesen; die weigerden kreegen een slag in 't aengesicht met 't bloedig vel. Zoo lang een lap aen d'huid hing duurde dusdaenig spel. d'Aelmoesen wierden besteed tot noodwendigheden, ten afgooden-dienst vereischt. Ter voornoemder dagen geschiede ook een ander grouwel. d'Offeraer daegde den geschikten slaef tot offer uit, ten einde lijf om lijf kampten. Men bond de slaef met d'eene voet aen een groote ronde steen: voorzag hem van swaerd en rondas tot verweering. Met gelijk geweer besprong hem d'offeraer. Indien dese te kort schoot, behield de slaef 't leven en den naem eens held-daedigen mans. Wonderlijker ging het toe met de lijfeigenen, die jaerlijx den afgod vertoonde. Dese keurig gereinigt, droeg de klederen en naem des afgods. Ieder eerde hem als den afgod zelf een vol jaer. Ging over al vryelijk, hoewel met twaelf lijf-wachten: ten einde niet weg liep; want anderzints moest de voornaemste bewaerder in des

Beschrijving van Panuco.

Ongemeine wreede en vreemde offerhanden van levendige menschen.

desgevluchten plaets treden. Voorts bewoonde de vertoonende afgod d'heerlijkſte zael van den tempel: at lekkerlijk, en wierd gedient koninglijk. d'Aenzienelijkſte heeren geleiden hem gedienſtig door de ſtad: zoo haeſt op een pijpken ſpeelde, ten bewijs dat over ſtraet ging, liep ieder toe, viel voor ſijn voeten neder en aen-bad. 's Nachts wierd hy binnen een ſterke kouwe rondom mer yzere traelien beſlooten, en ter gezetter hoog-tijd ledendig gevilt. Met groote moeite kreeg *Corteſius* deſe bloedige landaerd onder de knie, en byzonder d'inwoonders van *Chila*, welker boodem uit-geſtrekt na *de Noorder-Oceaen*, door veel meiren gebrooken leid. *De Spanjaerden* bewoonen in beide de geweſten *Chila* en *Ayotuxtetlatan* drie ſteden: namentlijk *Panuco*, na welk 't landſchap en ſtroom genoemt zijn: (de benaeming *Panuco* is tegenwoordig verandert in *Villa de Santiſtevan del Puerto*) *Sant Jago de los Valles*, twee en twintigh mijl landwaerd ten weſten van *Panuco*: en *Luis de Tampice* aen de Mexicooſche inham.

Miles Philips, een *der Engelſche*, welke hopman *Joan Hawkins* in de bogt van *Nieuw-Spanje* te land zette, op 't jaer vijftien honderd acht en feſtig, zukkelde ellendig eer tot *Panuco* aen-quam. Deſe getuigt: hoe de ſtad, gelegen lanx de rievier even eens genaemt, aldaer niet meer als een half boog-ſchoot breed, in een vermaekelijk-vruchtbaere landsdouwe, toenmaels twee honderd Spaenſche borgers telde, behalven d'oude ingezeetenen en *Negers*. Zout geeft de meeſte handel, welk gemaekt word in pannen beweſten de rievier. *Philips*, uit *Panuco* vertrokken na *Mexico*, beſichtigde op den wech het dorp *Nohete*, by *de Spanjaerden* hernoemt *ſanta Maria*, en alhier een klooſter vol *Witte-monniken*: *Reis van Miles Philips:*

Unable to display this page

bergen en door dichte bosschaedjen: en quam eindelijk tot *Sacatecas*: by welkers alder-rijkste zilver-mijnen van gantsch *America* meer dan drie honderd *Spanjaerden* haer dagelijx bezig hielden. 't Bisdom *Tlascala* (eertijds ook *Tlascalteca*, *Tlaxcala* en *Tlascallan*) ontleent dese benaeming van een stad even eens genaemt, gelegen in gebrooken gebergte, boven gemein hoog, van welk overvloedige vocht sakt na de vruchtbaere valleyen. Door den berg *Xicotencalt* vloeyt de stroom *Zahuatl*, die somwijl de akkers wijd en zijd plas set, en d'huisen weg-spoelt. De rievier beteikent schurft water, ter oorzaek schurft worden, byzonderlijk kinderen, die sich in 't zelve wasschen. Lanx d'oever hebben *de Spanjaerden* bequaeme woon-plaetsen getimmert na 's vaderlands wijse, nu ook meest word gevolgt by *d'Indiaenen*: de welke anderzints te vooren op een andere manier plagten te bouwen; want zy stichten laege huisen van aerde, hout of steen, met niet min ruime als vreemde kamers: zommige een steen-worp gescheiden, andere dicht aen een, tusschen welke enge straetjens liepen, zeer bogtig. 't Landschap zelf spreekt tweederhande tael, *de Mexicosche* en *Otomische*. *d'Otomis* vielen eertijds *Mexico* af, en begaven sich onder de beschutting van *Tlascala*. 't Is een arbeidzaem en woest volk. Ten noorden heeft *Tlascala* toppen, drie maenden door de zonne verwarmt: geduurende de vordere tijd des jaers, duikenze onder dikke mist, besproeyt met gestadige stort-vlaegen. Dit gebergte vol geboomte, leeuwen, tygers, wolven en wilde honden *adives*, die veel schaede toebrengen aen 't kleine vee, scheid 't koude gewest van het warme. Voorts zijn hier meenigte slangen, adders, harten en allerley wild, behalven veelvoudig gevoogelt. Men vind ook doorgaens, aluin, koperrood, zilver-mijnen, *manna*, *anime* en *liquidamber* een welriekende gomme, drabbig druipende uit 't geboomte. De rievieren voeden geen visch, alzoo van de bergen geweldig afgestortte sterk vloeyen. Alleenlijk omtrend *Topoyanco* leid een diep meir met versch water, rondom bewoont van *Indiaenen*, bouwende weelige zaey-landen, en aengenaem wegens *cochinillie-boomen*, die 's jaerlijx meer dan twee honderd duizend dukaeten opbrengen. In 't meir swemmen swarte hage-dissen, welker vleesch smaekelijk is en voedzaem: worden ook gezouten en verzonden. Dit volk aten niet alleen haer gevangene vyanden; maer ook malkander: zulx in openbaere slacht-huisen 't menschen-vleesch te koop hing. Zonder bystand des gemeine best *Tlascala*, had *Ferdinand Cortesius* d'hoofd-stad *Mexico* nimmer bemagtigt. Waerom ook kaizar *Carel de Vijfde* haer dieswegen vryheid vergunde: zulx volgens *Joan Chilton*, niet meer betaelen jaerlijx als ieder een hand vol tarwe. Zedert *de Spanjaerden* 't heidensche gemeine-best in een bisdom veranderde, en de benaeming *Tlascala* in *los Angelos*, heeft het gekregen twee en negentig mijlen lengte en tachentig breedte, gelegen tusschen *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen*, als ook *Mexico* en *Guaxaca*; doch zijn ook binnen dese omtrek begrepen de landschappen *Tepeaca* en *Zempoala*, alwaer eertijds een vlek even eens genaemt, nevens twee stroomen lag, bewoond by een geschikte landaerd, die haer overigheid groot ontzag toe-droeg. Hier omtrend onthielden haer *de Totonaques*, welker tael met geen Americaensche gemeenschap heeft. De stad *Puebla de los Angelos*, verdeelt in vier wijken, die vijftien honderd huisgezinnen tellen, is gesticht door *Sebastiaen Ramirez*, op 't jaer vijftien honderd een en dartig, aen 't begin der valleye *Atlisco*, lanx een vliet uit een rookende berg gevloeyt. 't Land rondom levert overvloedig tarwe, zuiker, vlas, wijngaerden, moes-kruiden en allerley Spaensche vruchten. Ten noorden af leid de stad *Tlascala* vol *Indiaenen*. Alhier stond de hoofd-kerk des bisdoms tot 't jaer vijftien honderd en vijftig: wanneer binnen *los Angelos* is over-gebragt.

Beschryving van Tlascala.

Vreemde Indiaensche huisen:

bergen:

beesten:

vruchten:

swarte hagedissen:

menschen-vleesch eten.

Tlascala tot een bisdom gemaekt:

haer steden: los Angelos:

Tlascala:

Behalven de kerk, hebben *de Dominicaener*, *Franciſcaener*, *Auguſtynermonniken* en *Clariſſen* prachtige kloosters alhier getimmert. 't Queekhuis voor vijf honderd Indiaensche kinderen, om op-gevoed te worden in 't Roomsche geloof, voorzag *Ramirez* met jaerlijkxe rijke inkomsten. Tusschen *Tlaſcala* en *los Angelos* zijn de fonteinen, waer uit de rievier borrelt, die door *Mechoacan* en *Zacatula* in *de Zuid-zee* valt. Nergens een vloed zoo vol krokodillen, als desc: zulx eenige plaetsen jammerlijk ontvolkt hebben. Geen wonder; want de wijfjens leggen gemeinelijk seftig eyeren, niet grooter als der ganſen, welke zy in d'aerde begraeven. De Indiſche muis *ichneumon* vernieltze, alwaer bekomen kan: zouden anderzints tot meerder getal uitdyen. Ja kruipt by den bek der krokodillen in, en bijt door de buik. Ook vindenze doodelijke wederpartyen aen de water-ſlangen, haviken, buffels en byzonder de tygers; die de krokodillen op de rug ſmijten, en voorts den buik ſtukken rijten. Zy vallen hier wreeder tegen de menſchen dan elders: ter oorzaek de ſtroom van *Tlaſcala* weinig viſch heeft. Bedekt onder ſlijk vallen de waterhaelers op 't lijf: vervolgen *de canooen*, en ſlaen den roeyer met de ſtaert van boven neder. Het dorp *Napaluca* in de valleye *Ocumba* heeft haer oorſprong van *een Indiaen Juan*, die een land-huis en veel verkens had: lokte de omleggende huisgezinnen van de toppen na beneden: zulx eerlang duizend menſchen ſich by hem nederſloegen. Acht mijl boven *Tlaſcala* rookt de hooge beſneeuwde berg *Popocatepec*. Tien jaer ſtondze zonder ſmook; doch borſt zedert met zulk een gedruiſch, dat alles wijd en zijd zidderde, op 't jaer vijftien hondert en veertig. Tusschen een pek-ſwarte damp ſlikkerden yzelijke vlammen hemelwaerd: by vlaegen neder-geſlaegen zetten 't land aen koolen. d'Aſſchen vloogen tot *Guaxocingo* en *Chulula* toe. 't Stond deerlijk allenthalven geſteld: boomen en kruiden verzengt: d'huiſen ten grond toe verbrand; ieder pakte ſich weg, voorneemens nooit te keeren. Toen de vlammen en ſmook begonden te minderen, ſtapte hopman *Diego de Ordas* na boven, tot de kant van 't gapende log. 't Scheelde weinig, of de ſtoutmoedigheid koſte hem 't leven, meenigwerf in gevaer om te ſtikken wegens den ſulferigen rook. Verwonderens-waerdig is de vrye markt binnen *Tlaſcala*: tot welke ontelbaere *Indiaenen* en *Spanjaerden* jaerlijx toevloeyen. Ter eener zijde van de markt ſtaet de lijftogt. Doorgaens zijn dan de vleeſch-hallen alleen voorzien van meer of min als vijftien duizend ſchapen, vier duizend oſſen en twee duizend varkens. Ter ander kant is te vinden overvloedig *cochinillie*, *liquidamber* en andere droogeryen, behalven 't zilver en goud: om welk te ſmeeden, verſcheide winkels arbeiden. Men voert ook herwaerds Spaenſche wijnen; doch is *den Indiaenen* verbooden te drinken: anderzints zoude geheel *Spanje* niet genoeg konnen leveren, tot verzaediging van de gulzige inboorlingen. Voorts word 't biſdom *Tlaſcala* op de noord-kuſt beſproeyt door de ſtroom *Papaloava*, zedert na den Spaenſchen hopman, die d'eerſte ſijn ſteven derwaerds wende, genaemt *Alvarado*. De naeſte rievier *de Banderas*, wierd alzoo geheeten, ter oorzaek d'inwoonders witte laekens by ſtokken om hoog ſtaeken, om *de Spanjaerden* na den oever te lokken. Op den oever van de ſtroom *Almeria* ſtichte *Corteſius*, 's jaers na d'inneeming der hoofdſtad *Mexico*, 't ſtedeken *Medellin*, ter gedachtenis van ſijne geboorte-plaets in *Spanje* even eens genaemt, doch wierd eerlang afgebrooken door de Spaenſche bevel-hebbers, die alles moedwillens over hoop ſmeeten, uit haet tegen *Corteſius*. Voorts leggen in *de Noorder Oceaen* voor *de Tlaſcalaſche ſtrand* d'eilanden *Blanca*, *Verde* en *de Sacrificios*. 't Eerſte kreeg haer benaeming wegens wit zand, 't ander van groen geboomte, en 't derde, dewijl *Joan de Gryalva*, die eerſt *Nieuw-Spanje* ontdekte, op 't gezeid eiland een bebloede outaer vond

Aerd der krokodillen.

Popocatepec brandende berg.

Markt tot Tlaſcala.

Rievieren.

eilanden.

en

en geofferde menschen met geopende borsten en afgekapte armen en beenen. De rievier *Almeria* watert tegen *de Sacrificios* over in *d'Oceaen*: waerom de Spaensche zeilen eertijds aen dit eiland, om te ontlossen, ten anker liepen. Doch bleef naderhand achter, ter oorzaek de noorde wind hard op de wal staet, en veel vaertuig vernielt. *Henrik Hawks* geeft een tweede reden: namentlijk dewijl vreemde spooke *de Spanjaerden* buiten gemein quelden. Binnen 't bisdom *Tlascala* leid ook beslooten 't Landschap *Tepeaca*, welker hoofd-stad *Segura* gebouwt wierd door *Ferdinand Cortesius*, wanneer met groot verlies gejaegt was uit *Mexico*. De plaets geeft een dorre steenachtige grond. Konstige buisen brengen 't water tot de merkt, uit een vliet stortende van *Tlascalaes-berg*. 't Vlakke land verschaft goede weiden. d'Inwoonders spreeken vierderhande tael: de gemeinste is *de Mexicaensche*: anderzints gebruikenze ook *de Popolucansche*, en zommige te gelijk *de Otomische spraek*. 't Dorp *Alyoxucan* vertoont sich verre van een hooge berg, wiens top zeer wijd gaept, want anderhalf honderd vademen van de kruin af, in 't hertje des bergs, leid een meir, vol koud en blaeuw water, welk nooit hooger of laeger word. Lanx een naeuw pad klimmen de dorpelingen derwaerds. Dicht by vindmen twee andere grondelooze meiren, beide midden in vlak land. 't Eerste *Tlachac* heeft een mijl ommegangs en witte smaekelijke visjens een vinger groot. 't Tweede *Alchichican* is eens zoo groot, verheft met de wind bitter water, niet anders dan zee-golven. 't Land, en byzonder de valleye *san Pablo*, levert overvloedig tarwe; namentlijk vier honderd maeten in d'aerde geworpen geven ten tijd des oogst tachentig duizend. 't Vee tiert inschelijx buiten gemein wel. De bosschen dragen allerlei geboomt. De sneeuw-bergen byzonder voeden tijgers, luipaerden, wolven en harten. Onder veelerley gevoogelt, munt uit een klein zoomervoogeltjen met een lange bek en aengenaem gespikkelde veertjens: 't leefd by bloemen en den daeuw: als de regen maenden in den herfst ophouden, hecht het sich vast aen een boom met den bek, en blijft alzoo dood. Maer word wederom levendig zoo haest d'eerste regen des gras-maend valt. *Tepeaca* telt vijf *Franciscaener-Kloosters* en vijf vlekken, welker ieder van een bequaem gast-huis is voorzien. Vorders leid de stad *Vera Cruz* op een vierendeel uurs aen *de Mexicoosche zee*, ten zuid-ooste van *Villa Rica*, eertijds meest bewoont van arbeids-luiden, die de Spaensche vlooten ontlasteden, en de vrachten binnens boords hielpen. Tegenwoordig geschiet zulx tot *Buytron*. 't Is hier aller wegen ongezond: niet alleen ter oorzaek der regen, die van de lente af begint en in d'herfst eerst ophoud; maer ook dewijl doorgaens tegen den avond d'ooste of oost-zuid-ooste wind stortvlagen bybrengen, welke 't fijne zand indrinkt, en alzoo groote koude des nachts veroorzaekt. Dese vochtigheid trekt de brandende zonne daegs om hoog, tot swaere onsteltenis der herzenen, wegens vergiftige dampen. Binnen *Vera Cruz* verzaemelenze ter tijd van de regen-maenden den regen in een gegraeven poel; welke alle morgen ontelbaere kleine padden met staerten levert. Binnen weinig dagen vallen de staerten af; doch de kleine padden, tot groote aengegroeit, maeken geduurende de nacht een afschouwelijk geluid. Van slagt-maend tot 't einde der lente-maend valt meestentijd niet een droppel uit de lucht. De noorde winden als dan maeken een droog aerd-rijk en gesonde lucht; doch meenigwerf een onstuimige *Oceaen* voor de wal tot swaere schipbreuken. De zee-haven *sant Juan de Alua* een klein laeg eilandeken is stijf vier mijl van de rievier *Vera Cruz* ten zuid-ooste. Twee monden leiden binnewaerd. De voornaemste *la Laxa* word meest gebruikt. Binnen de andere, genaemt *Gallega*, leggen de schepen by sterke noorde-wind niet zeker, hoewel aen koopere ringen in een

de sacrifitios hoedaenig:

stad Segura.

vreemde meiren:

wonderlijk vogeltje.

Tepeaca.

stad Vera Cruz.

wonder-poel met padden:

haven Alua.

sterke muur vast-gemaekt. De muur heeft tot verzekering wederzijds een bolwerk, van geschut voorzien. En zedert *Joan Hawkins* binnen dese haven twaelf rijk gelaeden schepen betrapte, by welke dartien andere uit *Spanjen* quamen met een nieuwe onder-koning, geschat op sestig tonnen gouds, is de haven gesterkt met een vast slot. *Hawkins* had gemakkelijk de twaelf zeilen konnen prijs maeken, en de dartien buiten houden; doch verliet sich op 't woord des onder-koninx, belovende een allenthalve vergenoeging te geven aen *Hawkins*: die sich bedroogen vond. Uitgezondert twee schepen, bleef sijn gantsche vloot in de loop.

Hawkins onvoorsichtigheid.

Vlakten rondom Vera Cruz.

Landwaerd, tusschen *Vera Cruz* en *los Angelos*, leid op een vlakke grond d'herberg-plaets *Rinconada*: voorts *Xalapa* en *Perota*, bestaende uit stroohuisjens midden in een bosschaedje vol cederen en pijn-boomen, by *Spanjaerden* bewoond ten gerief der reisigers. Ten zelven einde staen ettelijke huisen rondom de spring-bronnen *Fuentes de Otzumba*, spuitende uit hooge rotz-steenen. Geen volkrijker vlek daer omtrent als *Chetula*, alwaer twaelf *Spanjaerden* haer leven betrouwen onder stijf sestig duizend *Indiaenen*. d'Ingezeten trekken byzonder groote dienst van de muilen.

Muilen, haer aerd.

Dese beesten afzetsels uit esel en merrie, behouden meer gelijkenis na haer vader: zy hebben lange ooren, korte voeten, ses en dartig tanden, welke gezetter tijd verwisselen: zijn zonder gallie: scheppen vermaek onder den blaeuwen hemel: worden licht besmet door een ongezonde lucht, ter oorzaek den honden in kracht van ruiken niet toegeven. De wijfjens leven doorgaens langer, dan de mannetjens. Vermoeid zijnde, wentelen haer om en om. Zoo haest een wolf ontdekken, besluiten hem in een kring, alwaer dood geschopt word. Tusschen *los Angelos* en *Guatemala* legt 't bisdom *Antiquera*, alzoo genoemt na d'hoofd stad, beslaet honderd en acht mijlen in de lengte van *de Noorder-Oceaen* tot de *Zuider*, in de breedte negentig lanx *de Zuid-zee*, en half zoo veel nevens *de Noord-zee*. 't Begrijpt eenige schoone landschappen, onder welke *Guaxaca* de kroon spant. Dit is een valleye vol dorpen en vruchtbaer, na welke *Ferdinand Cortesius* den eernaem mark-graef *de Valle* voerde. Zy levert kristal, kooper-rood, heilzaeme gesteenten tegen graveel en 't bloeden, zijde, tarwe, mays, cochenillie, canna-fistula, bezoar, goud, zilver en allerley Spaensche vruchten. Drie honderd en vijstig vlekken, weinig minder prachtige landhuisen, honderd en twintig Dominicaener-kloosters, en immers zoo veel schoolen bewijsen genoegsaem de magt der valleye *Guaxaca*. Men spreekt hier dertienderhande tael; doch de Mexicaensche is meest in gebruik. Onder verscheide gewasschen groeyt hier een wonderlijk vergiftig kruid, welk na de tijd des plukkens de dood veroorzaekt: om iemand op 't jaer te doen sterven moet het jaerig zijn, op de maend een maend, op een dag ter zelver dag geplukt wesen. 't Geweest plagt eertijds veel ongemaks te lijden wegens d'aerdbeeving; doch treft nu zoo fel niet. *De Spanjaerden* schrijven zulx toe aen *Martialis* beschuts-heer der hoofd-kerk tot *Antequera*. Onder *Guaxaca* behoort *Misteca*, verdeelt in *Alta* en *Baxa*. Beide hebben goudrijke rievieren en beeken: werwaerds d'Indiaensche vrouwen haer begeven met lijf-togt voor ettelijke dagen: verzamelen 't goud in hoenderschaften: tegen welk op de Spaensche merkten allerley nootdruftigheden verruilen. By 't vlekke *Cuertlavaca* leid een hooge berg, aenmerkenswaerdig wegens een vreemd hol: d'ingang is zeer eng; weinig binnewaerd vertoont sich een vierkantige plaets van vijftig voeten: aen 't einde staen putten met hooge trappen: by welke een kromme weg begint doolhofs gewijs, een mijl lang: thans leid een groote plaets, voorzien van een fontein vol goed water: een beek vloeyd nevens de fontein. Doch dewijl niemand dit hol verder ontdekt heeft, blijft 't vordere geheim

Beschrijving van 't bisdom Antiquera.

Guaxaca: Valleye

albier dertien taelen.

Wonder vergiftig kruid.

Vermaekenswaerdig hol.

heim als noch verborgen. Op de top van *sant Antonio* woonen *d' Indiaenen* in putten tuſſchen de klippen met wijf en kinderen. Dicht by vertoonen ſich twee bergen, welker voeten zeer wijd van malkander, de kruinen nochtans zoo dicht zamen voegen, datmen de zelve kan overſchreeden. De ſes rotzen *Pennoles*, eertijds by de Mexicoſche koningen met krijgsvolk beſet, hebben gouden loodmijnen en een wortel, die voor zeep verſtrekt. In 't vlek *Totomachiapa* is een kuil, die onder d'aerde een half mijl bewandelt word: 't water belet de vordere ontdekking. 't Klippig geweſt *Zapotecas* plagt te voeden yzelijke inwoonders, met vellen omgord; doch nu tot bezaedigder leven gebragt, draegen klederen en hoeden. 't Volk, over *Guazacual.o*, *Yluta* en *Cueztxatla* verſpreyt, onderhouden de beſnijdenis, volgens een oud gebruik, gelijk voorgeven. Hier uit hebben te vergeefs zommige bewijs geſocht, als of deſe *Americaenen* haer herkomſt haelden uit de verſtrooide ſtammen *Iſraels*, van welke *de Tatters* zouden oorſpronkelijk zijn: die eindelijk, over de ſtraet *Anian* geſcheept, 't ledige *America* van inwoonders voorzagen. Maer duſdaenig gevoelen ſtaet allenthalven zonder waerſchijnelijke redenen. Want waer blijkt het, dat *de Tatters*, 't grootſte volk des aerdboodems, haer afkomſt moeten dank weten aen weinige Iſraelitiſche gevangenen? Is het, ter oorzaek beſneden worden? Doch de beſnijdenis heeft by haer geen plaets gegrepen, als met d'invoering der Muhammetiſche leer. En die aldaer deſe leer noch niet aennemen, laeten ſich als noch niet beſnijden: gelijk blijkt aen *de Cataiers* en *Sarmaten*, ter wederzijde van de rievier *Oby*. En ſchoon beſneden waeren voor *Muhammets* ingevoerde godsdienſt, zoude echter geen bewijs ſtellen: dat uit *Iſrael* zijn voortgekomen. Want hoe veel volkeren namen de beſnijdenis waer, welke nochtans geenzints afdaelden van *Abrahams* zaed. Alzoo getuigen *Diodorus Siculus*, hoe *de Cholchiers*, *Philo de Joode d' Egyptenaers*, *Herodotus de Mooren*, *Strabo de Trogloditen*, *Cyprianus de Phœniciers* en *Arabiers* haer van ouds her beſneden: 't welk als noch by zommige in ſwang gaet. Het is inſchelijx duidelijk te zien by *Jeremias*, dat *d' Egyptenaers*, *Edomieten*, *Ammonieten*, *Moabieten* en *Iſmaelieten*, de zelve gewoonte onderhielden. Voorts d' hoofdſtad des biſdoms *Guaxaca* is *Antequera*, twee en ſeventig mijl ten zuid-ooſten van *Mexico* afgelegen. De kerk alhier, uit een ſtuk gehouwen, vertoont koſtelijke marmor-pylaeren. De rievier, welke de wallen beſpoelt, borrelt uit d'aerde, en loopt na 't gebergte *Coatlan*. *Herrera* telt vier honderd Spaenſche huiſgezinnen; maer de ſichtbaere getuige *Joan Chilton* ſlechts vijftig: anderzints dicht bewoont by *Indiaenen*, die haer tol betaelen aen *de Spanjaerden* met kotoene mantels en *cochinillie*. De tweede ſtad *Iliſonſo de los Zapotecas* leid op een berg, gehoorig tot *de Mixes*, een woeſt, ſterk en lang-gebaerd volk: ſpreecken een grove tael: gingen eertijds naekt: alleenlijk hing een wit herten-vel met menſchen herzenen bereid, over d'heupen. Zy voerden geduurig oorlog tegen *de Zapotecas*: en zouden door *de Spanjaerden* geenzints t' ondergebragt zijn, indien niet gebruikt hadden den dienſt van wreede honden. Deſe beeſten maekten zulk een ſchrik; dat dartig Spaenſche ſoldaeten binnen *Iliſonſo* ſich vertrouwden te woonen tuſſchen dartig duizend *Mixes*. Men handelt hier met kotoen, maiz en goud. De darde ſtad *San Jago de Nexapa* word van een ſteile kruin verre gezien. Twintig bezettelingen houden de wreevelige *Zapotecas* inſchelijx door honden in den toom. De laetſte plaets, gebouwt by *Gonzales de Sandoval*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, is *Villa del Eſpiritu ſanto*; voert geſach over vijftig Indiaenſche dorpen, die gantſch beſwaerlijk den hals bukten onder 't Spaenſche jok. Lanx *de Noord-zee* heeft *Guaxaca* weinig havens. De rievier *Aquivilco* verſchaft een bequame reede, vermids de mond hondert en negen-

Vreemde putten.

Zapotecas

De beſnijdenis by zommige Americaenen onderhouden.

Michovius. Sarmatia l. 1. c. 5.

Jer. c. 9. v. 25. 26.

Antequera hooft ſtad van Guaxaca.

Stad Iliſonſo.

Mixes woeſt volk.

Stad San Jago:

Villa del Eſpiritu ſanto:

negentig schreeden gaept. Aen de *Zuider-Oceaen* leid d'haven *Guatulco*, daer de schepen laeden, die na *d'Honduras* en *Peru* zeilen. 't Vlek telt omtrend honderd hutten, een tol-huis, welke *Thomas Candisch* aen brand stak: negen jaer te vooren door *Frans Draek* uit-geplondert. Op de zelve kust ontmoetmen de smalle reede *Tecoantepeque*, vermaerd door kreeften-visschery, en d'invallende stroom *Ometepec*, uit de poelen van 't gebergte *Cacatepec* gestort. 't Bisdom *Mechoacan* (zoo veel gezeit als een visch-rijk land) beslaet lanx *de Zuid-zee* stijf zeventig mijl, te landwaerd weinig minder, stoot tegen *Mexico* en *Nieu Galicien*, ten noorden loopt het verre onder *de Chichimecas*. Men spreekt in *Mechoacan* vierderley taelen, *d'Otomische*, *Chichimecische*, *Mexicaensche* over geheel *Nieuw-Spanje* gemein, en eindelijk *Tarasca*, een nette en korte spraek, die eigentlijk alhier te huis hoort. 't Land, vol meiren, rievieren, baden en fonteinen, heeft een gezonde lucht, (hoewel elders heet, en elders kouder) boomrijke bergen, weelige weyden voor 't vee, en vruchtbaere akkers tot allerley gewasch. Vier schepels tarwe gezaeyt leveren in den oogst ses honderd. Paerden, geiten en verkens dwaelen by groote troppen door de bosschen: hoewel de leeuwen en wilde honden jaerlijx een groot getal verslinden. Het meeste onheil evenwel komt van de tygers; die, wanneer eens menschen-vleesch smaken, 't volk ten platten lande uit d'huisen wech-haelen. 't Helpt niet, of de deuren vast geslooten zijn; zy rukken dak en wanden aen stukken: en maeken een geweldige opening. Wegens haer sterkte getuigt *Jacob Bontius*: hoe 't opper-hoofd *Peter Carpentier* buiten *Batavia* een val uit balken met yzer-beslag stelde, in welke een geit vast maekte, om tygers te lokken. 't Gelukte, maer 't beest benaeuwt scheurde de balken, en liet den geit ongeschend. *Hugo Linschooten* verhaelt wel, dat de tygers in *West-Indien* geen *Spanjaerden* beschadigen; zy plegen alleenlijk haer wreedheid tegen *d'Indiaenen*: zelf als een swart en blank mensch te zamen slaepen, verscheurenze den swarten. Of nu zulx onbepaeld geloof verdient, kan blijken aen zoo meenigen *Spanjaerd* over den West-Indischen boodem tusschen der tijgers tanden vermaelt. Op de togt die *Fedreman* alhier deed, viel de tijger een gewaepende krijgs-bende aen: scheurde in aller tegenwoordigheid *een Spanjaerd* en *drie Indiaenen*: en ontquam. Geen boomen verschaffen lijf-berging; want zy klimmen tot den top, en rukken den gevluchten van boven neder. Haer nagels verbergen zulk een vergif: dat de wonde nimmer geneest. Geen dier, of zy waegen een schuine sprong: weshalven onder de ruichte schuilen. Indien de sprong mist, tredenze briesschende langsaem te rugge: ter oorzaek andere beesten lichtelijk ontvluchten, alzoo de tygers niet snel zijn in 't loopen, gelijk d'oudheid verkeerdelijk gelooft heeft; maer langsaem. Belangende 't onderscheid tusschen menschen vleesch welk zy maeken, is dus verre waerachtig: datze meer smaek vinden aen vrouwen-borsten, dan andere ledemaeten, en een swart mensch uitpikken voor een blanke. Wegens 't eerste geeft *Vrankrijk* duidelijk bewijs: wanneer twee tygers, ten tijde koning *Luidewijk de twaelfde* boven d'aerde stond, los braken: en meenigte wijven borsteloos by de wegen lieten leggen. Het tweede bevestigt *Joan Jonstonus* met een vreemde geschiedenis in *Bengala* voorgevallen. Een *Moor* droomde, hoe hem een tyger uit 't schip weg-sleepte: waerom den volgende nacht sich onder de plecht verbergde. De schipper zocht na d'oorzaek, en verstont den droom. Juist lag 't schip aen de wal. By midder-nacht springt een tyger binnens boord: verslind *den Moor*, en raekt niemand van dartig Hollandsche boots-gesellen, die scheep waeren. Gelukkiger ontquam een matroos, op strand wandelende: achter sette een tyger op hem toe, en voor een krokodil. De tyger, om den krokodil te

gaeuw

Beschryving van 't bisdom Mechoacan:

talen:

vruchtbaerheid.

Histor. Nat. Med. l. 5. c. 2.

Natuur der tygers:

gedenkwaerdige voorvallen door tygers.

Hist. de Quadrup. c. 4.

Vreemde voorval.

gaeuw te weſen, liep uit haeſt den matroos voor by, en geraekt met de krokodil in ſtrijd. Dit gevecht baete hem 't leven. Eindelijk *de Weſt-Indiaenen* ontzien niet alleen den tijger wegens wreedheid, boven andere dieren; maer bewijſen 't beeſt godsdienſtige eer: om dat de duivel meenigmael in zulk een ſchijn tot haer ſpreekt. Behalven de tijgers, lijden ook d'inwoonders *van Mechoacan* groote overlaſt door d'eek-hoorns, die niet alleen veel vruchten na d'hoolen ſleepen; maer zelf d'huiſen diervoegen ondergraeven, dat wegzinken of ter zijde overſtorten. De ſchaede is te grooter, dewijl zeer vermenigvuldigen. Meeſt krijgenze vier jongen gelijk: dewelke ten darden dag om roof loopen. Konnen beſwaerlijk gevangen, wegens looſe ſnelheid. Springen van d'eene tak zeer wijd op den ander. Dienen ſich veelvoudig van haer groote ſtaerten: in 't ſpringen gebruikenze voor een vleugel, in 't overſchepen met een baſt voor een zeil. Stoppen by onweder den windzijde toe, en maeken opening aen de louwe kant. Men vind alhier ſeſterhande zoort. *Tlilic* ſchuilt onder ſijn ſtaert; bootſt het tillepen der muſſen aerdig na. *Quapachtli* is eens zoo groot, en kan nooit tam gemaekt: inſchelijx ook *techallotl*, met een kaele ſtaert en groote oogen. *Thalmototli* heeft een dikke kop, en een ſtaert vol ſwarte en witte ſtreepen. *Quimichpatlan* vertoont een klein kopje en lange beenen: ſchijnt te vliegen van d'eene boom tot d'andere. *Ytztlechalotl* is wittachtig. De voſſen doen ook groote ſchaede. Haer piſſe ſtinkt veertig dagen, dat niemand omtrend de bepiſte plaets kan duuren. Wanneer op een kleed valt, word van d'ondraegelijke ſtank nooit gereinigt. *De auras* zijn niet ongelijk de ſwarte hennen: vliegen zeer hoog in de lucht: eten niet dan ſtinkende krengen, welke zy van verre ricken: hebben een hairige kop en hals, en yzelijk gezicht. Sommig gevoogelt keert en vertrèkt ter gezetter tijd: andere blijft. Slangen en haegdiſſen zijn ſchaerſer, dan op andere plaetſen. 't Volk ſchikt ſich gantſchelijk na *de Spanjaerden* in kleding en tael. Leert allerlei ambachten. Haer tafels, kiſten en kaſſen uit braſilie-hout behoeven voor geen Europiſche ſchrijn-werken te wijken. De ſchilder-konſt heeft ook een goeden opgang. Zy maeken klederen, ſchoenen en wonderlijke kopere ſloten. Bebouwen d'akkers verſtandelijk. Maeken veel werks van de Spaenſche honden; doch alzoo weinig ſpijs gaven, zijn vele gevlucht en verwildert. Dragen de naem *Cimarrones*, en brengen groote ſchaede toe aen 't vee. Maer hoewel *de Mechoacans* veel Spaenſche zeden overnemen, zijn echter niet af te brengen van een gewoonte, ſchaedelijk voor de koorts; want ſchoon weinig beteren, ja zommige de dwaesheid met de dood bekoopen, ſpringenze, als de koorts haer grootſte verheffing heeft, in koud water. Tegen andere ziekten gebruikenze kruiden, welker geneeſende kracht d'ervaerendheid onfeilbaer over lang betoont heeft. Zedert *de Spanjaerden Mechoacan* tot een biſdom maekten, zijn aldaer geſticht vier en negentig ſchoolen, vijftig kerken, verſcheide gaſt huiſen en klooſters, bewoont by *Franciſcaener* en *Auguſtijner monniken*, de ſteden *Paſcuaro*, *Vallodolid* voorzien van een biſſchoppelijke ſtoel en viſch-rijk meir, *Miguel* vol bouw-huiſen voor beeſten, *Felipe* op een onvruchtbaere grond, *Conception de Salaya* en *Zamora*. Ses honderd *Spanjaerden* vinden geſtadig werk aen de zilver-mijnen *Guanaxuato*. De voornaemſte haven *Navidad* ontfangt de ſchepen, die op *de Philipines* vaeren. 't Landſchap *Yucatan*, by *Franciſcus Fernandez* eerſte ontdekker verkeerdelijk voor een eiland gekeurt, paelt met drie en twintig mijl lands aen *Guatemala* en *Tabaſco*, heeft twee honderd vijf en twintig mijlen in d'ommegang. *Peter Martijr* haelt d'oorſprong der benaeming van een misverſtand: namentlijk *de Spanjaerden*, voor deſe kuſt vervallen, riepen den inwoonders toe met gebaerten en tekenen,

Overlaſt door eek-hoorns:

haer natuur, en ſeſterley zoort.

Overlaſt vor voſſen.

haer wonderlijke voglen.

Inwoonders van Mechoacan, haer zeden.

Schoolen en klooſters in Mechoacan: als ook ſteden:

haven.

hoedaenig word dit geweſt genoemt? zy kregen ten antwoord *Yucatan*; beduidende, *wy verſtaen u niet*. Tuſſchen *Yucatan* en *Tabaſco* maekt de zee een dubbelde inwijk vol kleine eilanden, welke, tot verwonderens toe, niet min vele als verſcheide ſlag van zee-vogelen voeden. Ook valt hier ſchoone jagt op konijnen, verkens en aepen. *Yucatan* zelf heet en vochtig, heeft geen rievieren; maer goede putten, welke ſchoon water door een ſchelp-grond op-wellen. De winter neemt aenvang in wijnmaend met noodelijke ſtormen: die den in-gezetenen, aen groote hette gewend en dun gekeeld, veeltijds gevaerlijke zinkingen en koortzen veroorzaeken: hoewel ondertuſſchen doorgaens lang leven en vruchtbaer voort-zetten. Zy verhaelen van haer voor-ouders, datze uit 't ooſten herkomſtig, ſich 't jok der dwingelanden ontrokken, niet zonder almagtige byſtand Gods, die een weg opende door de zee: ten einde droogs-voets herwaerds quamen. Voorts zijn alhier twee dingen byzonder merk-waerdig. Onder 't eerſte mag geſteld worden een manier van doopen, zeer eerbiedig bedient. Zy hebben hier af een groot gevoelen. De verzuiming ſtelt den menſch bloot ter verdoemenis. Daer in het tegendeel de doop in-ſtort een heilige bequaemheid, en verzeegeld verloſſing van eeuwige moeyelijkheden, by de duivelen veroorzaekt. De ouders vaſten drie dagen te vooren, eer haer kinders ten doop brengen. Zy kiezen hier toe d'ouderdom van drie tot twaelf jaeren, en een dag, volgens by-geloovige rekening, geenzints ongelukkig. 't Verdient aen-gemerkt, datze dit doopen noemen met een woord, beduidende weder-gebooren. Eindelijk mag geen ongedoopte in den houwelijken ſtaet treeden. 't Tweede, niet min merk waerdig, raekt de koſtelijke ſteene gebouwen, welker luiſter d'Europiſche paleiſen uitdaegt: daerze ondertuſſchen geen yzer, koper, zilver of goud kennen. 't Gebergte, welk tuſſchen *Champoton* en *Salamanca* met kromme bogten over dwars ſich uit-ſtrekt, word bewoont van ongemein lang-levende menſchen. Indien een Franciſcaener geloof verdient, zag hy een man, welke drie honderd jaer bereikte, volgens bewijs 't geen andere gaven: de kinne hing gekromt tot de knien: de huid, alzoo nooit klederen droeg, was rouw-begroeyt. Voorts verdeelt 't gebergt *Yucatan* in noorder en zuidelijk. 't Noorder, dichtſt bewoont, zoude meer gezengt worden door de brandende zonne-ſtraelen: ten zy d'ooſtelijke winden by dag en tegen d'avond de lucht uit zee d'hitte temperden. *Franciſcus Fernandez* ontdekte wel eerſt dit geweſt; doch keerde zonder vordere verrichting na *Cuba*. Zedert hervatte *Ioan Griſalua* de togt: ſtapte uit op 't eiland *Cohumel*, *ſanta Crus* hernoemt: ſtreed tegen *de Campechiers*: vond ſteene en houte kruiſen: kreeg bericht, hoe eertijds onder *de Yucataners* een waer-zegger *Chilam Cambal* leefde, voor-zeggende: een vreemd volk, herkomſtig uit 't geweſt daer de zonne op-gaet, zoude *Yucatan* onder 't jok brengen. *Griſalua* beſichtigde eindelijk 't landſchap *Tabaſco*: lichte 't anker t' huiſwaerd: en liet ſijn naem aen de ſterke ſtroom, die uit *Tabaſco* in *de Mexiaenſche zee* valt. Na hem geraekte *Corteſius* aen *Coſumel* te land, en aldaer in kennis met de tolk *Hieronymus de Aguilar*, van welken groote dienſt genoot, terwijl *Nieuw-Spanje* beoorloogde. Op 't jaer vijftien honderd ſeven en twintig, vatte *Frans de Montero* 't werk, by *Corteſius* onder-laeten, wederom ter hand, gevolmagtigt van 't Spaenſche hof. Aen *Yucatan* geland vond harde tegen-ſtand, welken de ſtrijdbaere dorpelingen uit *Xamanzal* deeden. Hy ſloeg door haer heen, en den weg in na *Conil*: alwaer de beſtierders van 't geweſt *Chuaca* bericht bragten: hoe haer hoofd-ſtad *Tirob* ſtond onder de ſtee-voogden *Cheles*. Weinig weer boden d'inwoonders des landſchaps *Aarrinchel*. Om geholpen te worden tegen

Beſchrijving van 't landſchap Yucatan:

eilanden:

putten:

vreemd verhael.

Manier van doopen onder d'Americaenen zeer merkwaerdig.

Koſtelijke gebouwen.

Gebergt:

lang levende menſchen:

Yucatan by wie ontdekt.

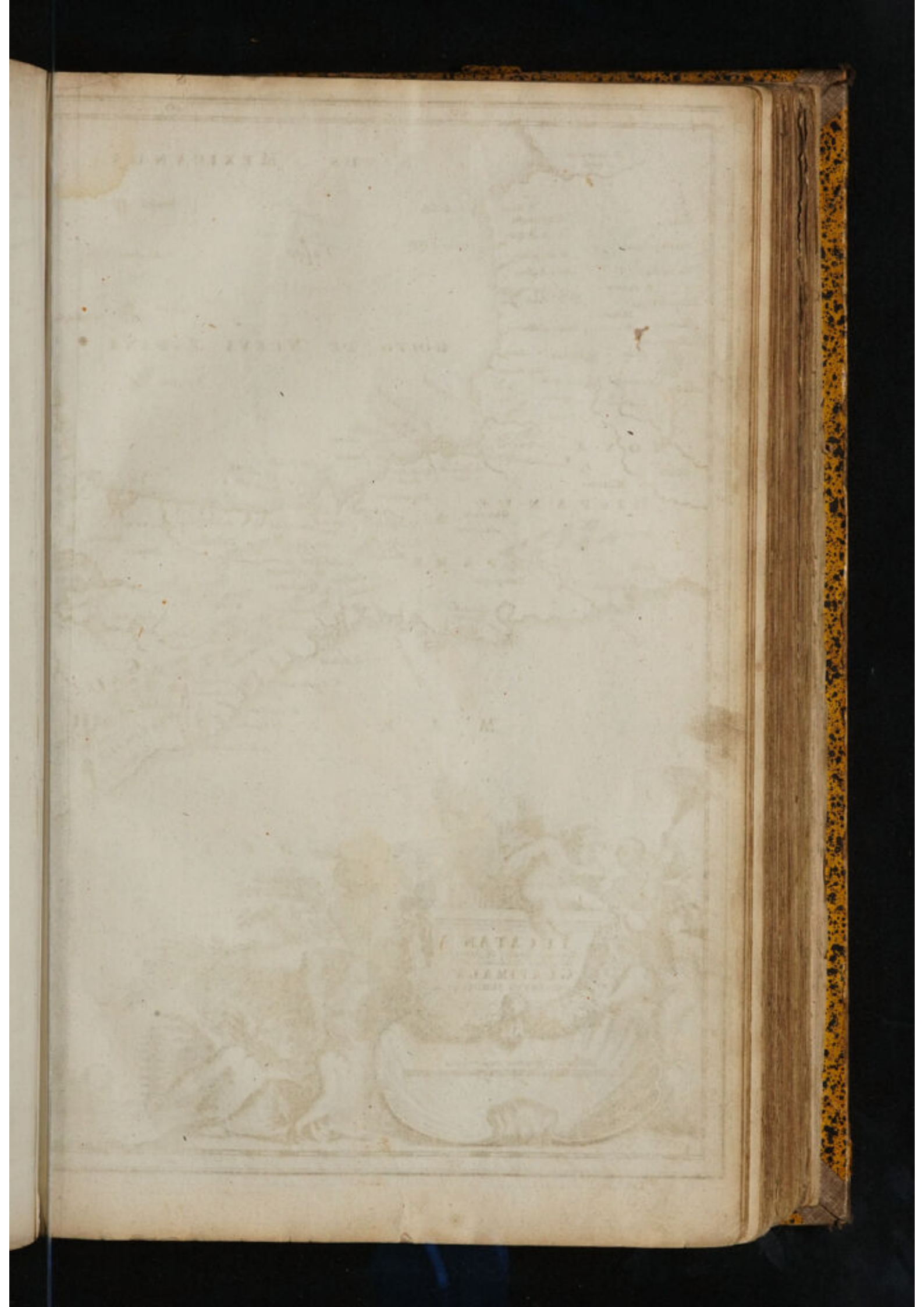
Verrichting van Griſalua, en andere op Yucatan.

byzonder van Montero.

de

St. FRANCI CO D
CAMPE HE
1. Castellum Francisci. 2. Sacellum. 3. Regalies. 4. Curia. 5. Navalis
6. Portus tuberum. 7. Novum templum de 8. Templum. cathedralis. 9. Suggestus tormentorum. 10. Templum divi Romani.

RANCISCO DE
CAMPECHE

SINUS MEXICANUS
GOLFO DE NUEVA ESPAÑA
Vulgo
Tula
Papantla
Xilotepeque
Meſtitlan
Lateotlalpa
Mexico
NOVÆ
HISPANIÆ
Misteca
Zapotecas
Guaxaca
PARS
Occidens
Zutepeque
Nixapa
Chiapa
Quelenes
Zeltales
Zoques
TABASCO
Vera Paz
Soconusco
Vulcan
GUATIMALA
MAR
DEL
ZUR.
YUCATAN
Conventus Iuridici Hiſpaniæ
Novæ Pars Occidentalis, et
GUATIMALA
CONVENTUS IURIDICUS
Milliaria Hiſpanica vulgo leuca

Los Alcranes
Chuaca
C. de Catoche
Yzaes
Cocomes
YUCATAN.
Valladolid
Cozumel
Chetumal
I. de Chetumal
Quimuenle
Puntoju
GOLFO DE HONDURAS
Santamilla
Guanaxi
I. de Izza
Vrila
Mosca Grande
Cayos Grandes
C. de Camaron
Truxillo
Rio de Cartago ó Camiri
Cruxe
Ribera
C. de Nicaragua
R. de Xare
Indios Zorgin
Valladolid Comayagua
Chontales
R. de Xare
Tagugalpa ò Tigu zigalpa
S. Catelina
I. de Manglares
S. Andres
NICARAGUA.
Nequecheri
Granada
Masaya
Desaguadero
R. de Nicaragua
R. de Xagua
Talamanca
Costa de Mosquitos
COSTARICA.
Estado de Veragua
Chomes
Cartago
Panama
El Cano
VERAGUA.
Arenques
Carte Alta

de Cocomes, ontfing hem *Tutulxin*, wiens hoofd-ſtad *Mini* is, zeer vriendelijk. Zulx *Montero* een groote voet kreeg op *Jucatan*. Hy liet de geweſten *Chetema* en *Cochuaque* leggen, ter oorzaek de ſteen-rotzige grond niet veel beloofde. Zedert *de Spanjaerden* ſich t'eenemael meeſters maekten van *Jucatan*, ſtichtenze drie ſteden. De voornaemſte *Merida*, leid op den boodem van 't Indiaenſe vlek *Mayapan*, alwaer veel ſware muuraedjen ſtonden, vertoonende naekte menſchen, niet min konſtig als oud. Binnen *Merida* (alzoo geheeten ter oorzaek eenigzints gelijkt na de Caſtiliaenſche ſtad even eens genaemd) houden huis de biſſchop en geſachhebber over 's koninx inkomſten. *Valledolid* heeft een prachtig Franciſcaener-klooſter; en vijftien duizend ſchatting betaelende *Indiaenen*. *Campechium* gelegen aen een ondiepe haven, ontleent de naem van 't bekende verf-hout. d'Engelſche hopman *Wilhem Parker* lande alhier met ſes en vijftig man in den morgenſtond by 't klooſter *Franciſco*: overviel vijfhonderd *Spanjaerden* en acht duizend *Indiaenen*, die twee dorpen bewoonden. Doch de gevluchte *Spanjaerden* trokken geſwind alle magt by een, en recht op *d'Engelſche*. 't Gevecht liep ſcherp af: en zoude *Parker* te kort geſchooten zijn, indien niet met een aerdige krijgsvond, de gevangenen arm aen arm gebonden, ten doel der kogels ſtelde: en alzoo, achter dusdaenige borſt-weering geſchuilt, t'ſcheep ſtapte. 't Gelukte den Hollandſchen zeevoogd *Joan Joans-zoon van Hoorn* beter. Deſe lichte in blocimaend des jaers ſeſtien honderd drie en dartig, voor *Pernambuco* d'ankers der zeilen *de Faem*, *Middelburg*, *de Goude Leeuw* en *Zutfen*; de jagten *d'Otter*, *Brak*, *Nachtegael* en ſloep *Gyſſeling* verſterkten de vloot. Doch *d'Otter*, *Brak* en *Gyſſeling* liepen na *Maragnan*, om aldaer 't Spaenſche vaertuig van de reede te halen. 't Schip *Zutfen* dwaelde af. Vier mijl buiten de Campechiſche wal liep d'Hollandſche vloot ten anker. 't Krijgs-volk vier honderd ſterk ſtapte des nachts over in de jagten en ſloepen. De groote boots voerden ieder twaelf man. 't Volk, verdeelt tot twee hoopen, lande een uur na zonnen-opgang aen een groene valleye. Twee Spaenſche vaendelen, behalven de ruitery, hield de ſtrand bezet. Doch de twee groote booten, elk voorzien van een ſteen-ſtuk, als ook *de Nachtegael* en *Gyſſeling* mackte met 't geſchut zulk een ruimte; dat *de Spanjaerden* weeken binnen haer eerſte beſchanſing: waer uit geweldiger-hand gedreven wierden: en met de zelve furie uit de tweede begraeving. Voor 't derde bolwerk vonden *d'Hollanders* meer werk. De vyand loſte drie yzere ſtukken, en gaf dapper vuur met muſketten: eerlang echter liet hy 't geſchut voor d'overwinnaers, die de rampaerden aen ſtukken bracken, en voorts zeeghaftig op de markt toezetten. Ses ſtraeten, die by de markt uitloopen, waeren met een borſtweering vijf voeten hoog en vol ſchiet-gaten gevult. Twee metaele kortouwen en tien veertien-ponders ſtonden tegen d'aenkomſt met ſchrot geladen. Eens wierden alle los gebrand. *d'Hollanders* drongen terſtond zoo vinnig in: dat piek tegen piek en ſwaerd tegen ſwaerd handgemein vochten. Wederzijds bleef veel volk; doch meer gequetſt. Eindelijk vluchten *de Spanjaerden* boven op de platte daeken der huiſen en de kerk van een ſteene borſtweering voorzien. Niet zonder veel moeyte konden de gevluchten bedwongen worden om af te klimmen. Indien moeds genoeg hadden, zouden *d'Hollanders* met ſteenen dood konnen ſmijten. De ſteevoogd *Juan de Barros*, weigerde randzoen voor de gevangenen en brandſchatting: alzoo *Campeckium*, uit ſware ſteene huiſen gebouwt, niet veel ſchaede konde lijden van de vlamme. De gevangens gaven bericht: hoe drie honderd en vijftig *Spanjaerden*, vijftig *Mooren*, en meer dan duizend *Indiaenen* in wapenen ſtonden, als *d'Hollanders* aenvielen. In deſe bragten rijke buit na boord: namen twee en twintig ſchepen voor de

Stad Merida:

Valledolid:

Campechium:

Parkers bedryf:

Campechium ingenoomen en weder verlaten van de Hollanders.

ſtad geankert, meeſt gelaeden met *Campechie-hout* en *cacao*. Zommige randzoeneerden *de Spanjaerden*: d'overige zijn verbrand. *Campechium* is een wel betimmerde ſtad: heeft prachtige gebouwen en drie kerken, d'hoofd-tempel, *ſan Roman* en *de los Remedios*. Buiten de wal leid een heerlijk klooſter, by *Franciſcaenen* bewoont. *Salamanca:* Eindelijk leid *Salamanca* drie en ſeſtig mijl van *Merida* in het landſchap *Bacalar*. *Yucatanſche kuſt.* De Yucatanſche kuſt vorders loopt meeſten-deel vlak: zulx de ſchepen vier, vijf en meer mijlen van de wal moeten blijven. Nergens een haven, dan voor klein vaertuig. De vloed gaet zeer ſterk in, en 't ebt laeg. Met d'ebbe leggen verſcheide in-wijken droog. Tuſſchen 't zee-gras blijven duizende viſſchen hangen. d'Eilanden aldaer maeken een groot getal uit, meeſt met klippen beſmet. Het laeſte geweſt, gehoorig onder *Nieuw-Spanje*, is *Tabaſco*, ten noorden beſpoelt door de *Noorder-Oceaen*, paelt ten ooſten tegen *Yucatan*. De grond, vlak en zonder gebergt, draegt groote boſſchaedjen van cederen, braſilie-boomen en andere. Alhier vallen zeer ſmaekelijke vruchten, hoedanig *de mameyes*, *zapotes*, *aguacates* en *guajabos*. Tegen *lange regen:* drie maenden droogte valt de regen negen maenden. De vocht en hette *vruchtbaerheid:* maeken 't land vruchtbaer. Zulx drie, ja vier-mael 's jaers, *den maiz* in-oogſten. Wijngaerden, vijgen, limoenen, oranje-appelen, rijs, gierſt en allerley hof-kruiden ſlaegen inſchelijx buiten gemein wel. d'Overvloedige poelen, vloeden en meiren ſchaffen veelerhande zoorten viſch. Behalven *de tortugas*, *yguanas* en andere, word ook voor de ſtrand gevangen de bekende *manati* of zee-koe. *viſch:* Deſe viſch, affchouwelijk om te zien, heeft een oſſe-kop, kleine oogen, twee voeten omtrend 't hoofd in plaets van vinnen, twee ronde gaeten verſtrekkende voor ooren, ronde beenen als kaetsballen in d'herzenen, een korte ſtaert, een huit met borſtels. De wijfjens zijn ook voorzien van twee mammen, om de jongen te zuigen. De inwoonders gebruiken veel geſtampte tabak, welk tegen de vermoeydheid knaeuwen. Paeuwen, *vogels:* faiſanten, papegayen, quakkels, hoenders, duiven, en veelerley gevogelt *den Europeers* onbekend, vindmen by duizenden. De tygers en leeuwen *wild gedier:* brengen geen klein onheil toe. De wilde ſwijnen vallen zeer ſmakelijk, gelijk ook de konijnen en harten. De ſchildpadden vertoonen een verwonderens-waerdige groote. d'Aepen, meerkatten en eekhoorentjes beſchaedigen de vrucht-boomen, en byzonder *de cacao* zeer. De *mouſtieken* quellen ook buiten gemein de menſchen: beletten de nacht-ruſt. Zedert *de Spanjaerden* van *Tabaſco*. meeſters wierden, hebbenze d'inwoonders bedwongen na Spaenſche zeden en wetten te leven. Zy ſpre- *taal is hier driederley:* ken driederlei tael. De gebruikelijkſte *Chontal* ſteekt vol woorden. De tweede *Zoques* grijpt plaets op 't gebergte, welk *Chiapa* en *Tabaſco* ſcheyd. *De Mexicaenſche* is ingevoert door de beſettelingen, die *Muteczuma* leide binnen de ſterkten *Zimatlan* en *Xicalango*: en word te meer geſprooken, dewijl niet alleen haer beſchaefde nettigheid heeft; maer ook groot gebruik: alzoo eensdeels over geheel *Nieuw-Spanje* word verſtaen, en anderſdeel nadien de Roomſche prieſters veel Mexicaenſche liedekens gedicht hebben, by welker gezang *de Tabaſcers* vermaek ſcheppen. De hoofd-plaets *Nueſtra Sennora de la Vit-* *hoofd-ſtad van Tabaſco.* *toria* ontleent haer benaeming van *Ferdinand Corteſius*, die aldaer een heerlijke zegen bevocht tegen *d'Indiaenen*, toen ſijn eerſte togt deed na *Mexico*. Dus verre de beſchrijving van *Nieu-Spanje*, verdeelt in zoo veel volkeren, verſcheiden in zeden en taelen: hoewel meeſt alle ſich eenigzints ſchikten na 't doen *der Mexicaenen*, dewelke ſich door de wapenen een weg tot over moogendheid gemaekt hadden. Alle erkendenze een Schepper van alles; doch geen naem, om 't woord God uit te drukken. Maer behalven een opperſte *Afgoden.* Heer, zijn andere ſchepſelen tot Goden aengenomen: en onder die de zonne, maen, ſterren, en zelf af-geſturve-

Beſchrijving van 't landſchap Tabaſco:

sturvene menschen. Met de lijken gingen *de Mexicaeners*, en andere volkeren daer omtrent, vreemd te werk. Den priesteren bleef aen-bevoolen de zorge over de begraeving: d'Akker-werven, of ook zomwijl d'huisen, verstrekten tot graf-steden. Andere voerden de lijken na de bergen. Andere bestelden ze ter aerde in de tempels. Het zy de lichaemen verbrand wierden, of niet verbrand, klederen en kostelijkheden, by d'overleedene gedraegen, dolf men te gelijk. Ondertusschen zongen alle een treuriglijk lied. Na 't gezang, hielden ze een maeltijd. d'Erfgenaemen van aenzienelijke persoonaedjen kleeden in rouw, zoo meenig ter dood-staetze verscheen. Een gestorvene word uit-gestrekt op de vloer: ter tijd de vrienden aller wegen toekomen, om hem met giften te begroeten, niet anders of leefde. Wreeder gaet het toe omtrend groote heeren: dan brengenze niet alleen geschenken; maer bieden hem aen ook sijn slaeven, hof-meester, schenker, dwergen, bultenaers en eigen priester: (ieder heer voed zulk volk) ten einde den gewoonelijken dienst volbrengen in d'andere weereld. Ja alle huis-genooten en broeders zelf vergezelschapten 't lijk ter slagting: en namen met sich gewaed, goud, gesteenten, arm-ringen en kostelijke gordijnen: om geen armoede te lijden na dit leven. De priester; die de begraevenis bezorgde, stapte voor 't lijk met de teikenen des afgods, die de doode verbeeld had; (want een iegelijk heer, tot vermeerdering der achtbaerheid, droeg de toe-naem en 't gewaed van een afgod) andere paepen sloegen op trommelen, zongen treurig, speelden op fluiten, en wierookten: 't gehuil der vrienden, en byzonder die ten slachting gingen, verdubbelden de naere galmen. De ridderschap droeg de waepenen en oorloogs-daeden by de aflijvige verricht, in doek konstig af-gemaelt. Rondom het lijk wierden eindelijk

Vreemde begravingen.

geſtapelt geharſte brandhouten. Als 't licchaem tot aſſche lag, ſprong een prieſter in duivels-klederen voor den dag: 't kleed vertoonde ettelijke gaepende monden vol tanden en leelijk-geſpalkte oogen. Hy roerde, met een lange ſtok en yzige gebaerten, d'aſſchen onder malkander. d'Aſſche wierd in een potte verzaemelt en ter aerde beſteld: niet zonder de voornoemde koſtelijkheden. Doch d'afgooden over *Nieuw-Spanje* zijn meeſt door afgrijzelijke beeltenisſen vertoond: en zomtijds met levendige menſchen, een jaer lang aengebeden; om als dan tot een bloedige offerhande, en voorts een tafel-gerecht, te verſtrekken. De prieſters, verdeelt in minder of hooger ordens, erkenden een opper-hoofd, *papas* genaemt. Ieder af-god had byzonder ſlag van prieſters. Die *Viztlipuztli* dienden erfden de bediening, na de geſlagten der wijken. Andere wierden gevordert by verkieſing, ten zy van kindsbeen af tot prieſterlijke oefeningen op-gequeekt waeren. Byzondere aen-merking verdienen de Mexicoſche kloosters. Binnen de voornaemſte tempel, op een ruime vier-kante plaets, ſtonden twee huiſen over malkander, het een vol monniken, 't ander met nonnen. De nonnen, maegden van twaelf tot dartien jaer, genaemt *dochters der boetvaerdigheid*, hielden den tempel ſchoon: bereiden ſpijs voor d'afgod en prieſters, uit d'aelmoeſen by de prieſters ontfangen. De koſt beſtond in kleine koekjens, na de gedaente van handen en voeten, behalven gedraeyde kraekelingen en vreemde toe-ſpijs. Voor den afgod geplaetſt, wierd weg-genoomen, en door de prieſters genuttigt. Ook ſtelde haer d'abdiſſe te werk, in geſtikte doeken ten kerk-cieraed toe te ſtellen: ſtonden nevens de prieſters ter midder-nacht op: ſpeelden met kinkhoorens en fluiten: neurden droevige toonen; en wierrookten: geezelden haer ten bloede: prikkelden in 't boveníte der ooren: en beſmeerden d'aengeſichten met dit bloed. Na een jaer dit klooſter bewoond hadden, wieſchen 't bloed af: tot welken einde binnen de vertrek-kamer een groote bak ſtond. Om het minſte onkuiſch bedrijf wierden ten vreeſelijker dood gedoemt. 't Ken-teiken der zonde was, indien een ratte door de celle liep van een bagijn, of een vleer-muis vloog, of eenige doek beknabbelt lag: alzoo meinden, dat de gezeide beeſten haer zouden ontzien, ten heiligen plaets te naderen, ten zy ontheiligt door dartel bejag. 't Klooſter-leven duurde ſlechts een jaer: alſdan ſtond het geoorloft te houwelijken. 't Huis, over de Mexicaenſche bagijnen, op de zelve binnen-plaets des grooten tempels, bewoonden jongelingen tuſſchen achtien en twintig jaren oud. Deſe, dragende monniks-kruinen en een gevlochte tuit, van de top des hoofds achter af-hangende, leefden arm en kuiſch: bewaerden de prieſterlijke klederen, wierook-vaten en d'altijd-brandendende vuur teſt, voor d'outaer van *Viztlipuztli*: bragten hout ten offer. Onder haer ſtonden minder-jaerige jongens: welker ambt lag, in kruiden en bloemen te ſtrooyen over den tempel: der prieſteren vlijmen te ſcherpen, om des middernachts bloed te trekken uit de beenen: haer hand-water toe te reiken. Deſe jongens droegen klederen gebreyd als netten: ſloegen 't geſigt ter aerde, als haer een vrouw gemoete: gingen, vier en vier, of ſes en ſes, aelmoeſen verzaemelen: bewaekten by beurten 't voornoemde vuur: trokken bloed uit de koonen, welk in de ſlaepen des hoofds ſtreeken tot beneden d'ooren: en wieſchen ſich alſdan by donker in een geheiligd bad-water. Zulk ſtreng leven duurde een jaer. Maer de godsdienſt, allenthalven bloedig, ſtond den inwoonders van *Nieuw-Spanje* lang tegen. Ieder begon meer en meer te ſchrikken voor 't levendig villen en hart-optarnen der menſchen, ten offer geſchikt: te meer nadien met 's levens gevaer uit vyands-land door oorloog moeſten gehaelt worden. Ten zy de prieſters te rugge hielden, zy hadden lichtelijk een nieuwe godsdienſt omhelſt, was ſlechts ergens een leeraer te

Prieſters in Nieuw-Spanje:

Nonnen-kloosters:

haer ambt:

Mexicaenſche monniken:

tempel-jongens:

Mexicaenen waerom 't Roomſch geloof ſlechts aen-namen.

te voorschijn gekomen. Waerom ook zoo licht 't Roomsche geloof aennaemen. Als *Cortesius* der stad *Mexico* meester was, versochten hem de Mechoacansche gesanten om leeraers, die een wet wilden voorschrijven, na welke zy mogten leven: dewijl haer d'afgoodery lang tegen de borst stiet, wegens ondraegelijke wreedheid. Men hield vorders binnen *Mexico* een staetelijke ommegang. 't Ging aldus toe. De voornoemde nonnen stampten *bledos-zaed* en gerooft *mayz* onder malkander, welk met hooning kneeden: uit het deeg maektenze een afgod, na de gelijkenis van *Vitzlipuztli:* over de neus en 't voorhoofd liep een blaeuwe streep tot beide d'ooren: droeg op 't hoofd een pluimaedje, in de slinker-hand een witte rondas, en in de rechter een slangswijs gestreepte staf: vleugelen keeken achter boven de schouders uit. Ter gestemder feest-dag quamen de nonnen voor zonnen-opgang te zamen, in nieuw wit gewaed, met kranzen van gerooft *mayz* om 't hoofd en hals, die tot onder de slinker schouder hingen: d'aengesichten blonken veelvervig: om d'armen slingerden papegaey-pluimen van d'elleboogen tot d'handen toe. Aldus gepronkt droegen den gekneeden afgod op de schouders na een plaets: alwaer de jongelingen, over haer klooster woonachtig binnen de zelve tempel, den blaeuwen zetel, des afgods zit-plaets, met byzondere eerbiedigheid afnamen, en droegen tot d'onderste kerktrap: alwaer 't volk, ten bewijs van godsdienstige vernedering, aerde op haer hoofd spreide. Naeuwelijx was zulx verricht, of de jongelingen liepen zoo ras moogelijk na den berg *Chapultepec* een uur buiten *Mexico*. De meenigte volgde by manier van ommegang. Men deed hier een korte vermaening en haestig offer: en haeste even snel na 't vlakke veld *Atlacuavaya*. Op gelijke voetging alhier de offerhande en leer-reden toe. Zy spoeden sich voort na 't vlek *Cuyoacan*, een mijl verder. Thans geraekte d'afgod wederom binnen *Mexico* met de zelve haest: weshalven ook dese ommegang, wegens 't verhaesten, de benaeming *Ipaina Vitzliputli* kreeg. In den tempel gebragt, wierd by koorden, om de vier handvatzels des blaeuwen zetels geslaegen, tusschen 't geluid van bazuinen, trommen, pijpen en kinkhoorens, na een verheven kapelle onder 't verwulfsel opgehijst, en in gevlochten roosen geplaetst. De voornoemde jongelingen strooyden buiten en binnen de kerk overvloedig roosen. Eerlang gaven ook de nonnen aen de jongelingen beenen, uit 't zelve deeg gebakken, van welk d'afgod was: met dese wierd de vloer der kapelle bedekt. Thans quamen de tempel-paepen, draegende gebraeyde sluyers om 't lijf, kranzen op 't hoofd, en snoeren uit bloemen aerdig gevlochten aen den hals. Ieder ging na sijn waerdigheid in geschikte rang, tot de plaets, alwaer de gekneede beenderen lagen: die, door gezang en danzeryen gewijd, voor beenderen des afgods godsdienstig ge-eert wierden. De priesters nedergeklommen, stapten ses tot de steen *Quauxicalli*, in welkers punt de rug van naekte gevangenen ingestooten, tusschen jammerlijk wringen en kermen, 't hart ten lijf wierd uitgetarnt. So haest zulk beulswerk ten einde was gebragt: stapten de dochters en jongelingen meermaels genoemt malkander geschikt te gemoed: dansten op 't geluid van trommen en maetgezang in 't ronde. De naeste bloedverwanten en voornaeme persoonaedjen antwoorden met tegenzang, en sloegen buiten om een andere dans, tot welk de gantsche stad, ja 't omleggende land, uit liep. Geduurende dese hoogtijd mogt niemand andere spijs, onder swaere bedreiging, nuttigen, dan alleen de kraekelingen, van 't zelve deeg gebakken, waer uit den afgod bestond. 't Was ook niet geoorloft te drinken, dan na den middag; zelf voor kinderen. Eindelijk klommen de priesters na den roosenkapel: ontblooten den afgod van sijn gewaed: braeken hem en de gewijde armen tot kleine brokken, welke zy onder de gemeinte uitdeelden. En dese ontfingen de toege-

Merkwaerdige ommegang, en gekneede afgod.

Afgod gebroken en omgedeelt.

gedeelde ſtukken met traenen en byzondere eerbiedigheid : alzoo erkenden, onwaerdig te eten het lichaem van haer God : voor welke weldaed ieder betaelde de tiende der koſten, die op het toe-ſtellen des afgods waeren geloopen, Eindelijk hield een prieſter de meenigte voor, hoedaenig voortaen behoorden te leven : welke diervoegen naeuw vereenigt waeren met haer God. Aldus vertrok een iegelijk te huiswaerd. Wonderlijk was te zien, hoe geſchikt zulk een ontelbaer getal uit den tempel ſcheide. En waerlijk de Mexicaenſche dracht zelf betoont, dat *Mexico* geen mede-deel had aen d'onbeſchofte on-eerbaerheid van verſcheide naekt-loopers over *Nieuw-Spanje*. d'Inwoonders dan gaen bekleed met kotoen : op 't hoofd ſtaet een hooge pluimaedje uit roode vederen : de zelve hangen ook konſtig gevlochten om den hals, over de ſchouderen, borſt en rugge, gelijk een groote kraeg. Ieder arm heeft twee arm-ringen. Een breede witte gordel vol roode ſtreepen, welker ſlip tuſſchen de beenen ſlingert. is boven d'heupen vaſt toegeſtrikt. Op 't dik der beenen, onder de knien en even boven d'enklaeuwen, pronken veder-kanten. Voorts ging wonderlijk toe, de zalving by de prieſters gebruikelijk. Zy beſmeerden 't gantſche licchaem, en inzonderheid 't hoofd, met een ſmout, welke 't hair deed waſſchen tot over de knien : weshalven gelijk paerden-maenen met breede kotoene ſnoeren wierd gevlochten. Zy rookten ook ſwartzel, om bruin te weſen. Wanneer na naere berg-hoolen of donkere boſſchaedjen of ſteile toppen gingen, ten einde aldaer den afgooden offerden, gebruiktenze een ſmeerſel uit ſpinnen, rupſen, ſalamandren, adders, ſcorpioenen en padden : welker overvloed, by de tempel-jongens vergaedert, altijd by d'hand was. Men bereide 't ſmeerſel niet zonder veel omſtandigheden.

Mexicaenſche dragt.

Vreemde zalving der Mexicaenſche Prieſters.

De

De genoemde ondieren gebraden op de teſt des eeuwigen vuurs voor *Vitzliputzlies* outaer, en in mortieren geſtampt, met tabak, levende ſchorpioenen, rupſen, 't zaed *ololuchqui* (dit ſchrevenſe een kracht toe, om gezichten te zien) en eindelijk ſwart-hairige wormen en ſwartzel: te zamen gekneed in potjens, wierd den afgod voorgeſtelt: aldus geheiligt, had kragt tegen allerlei ziekten: waerom dan ook de prieſters toeloop hadden, met verzoek tot gezondmaking der kranken: men bewierrookte dan den bedlegerigen, ſchoor 't hair, hing ſlangenbeentjens om den hals: men gelaſte de zelve ter gegeſetter uur te baeden: 's nachts te waecken by een vuur-teſt: geen brood te eten dan den afgod geoffert. Ook had 't ſmeerſel een twede kracht, om den beſmeerde ſtoutmoedig te maken. En de Prieſters aldus beſtreken, liepen onverſaechd by nare nachten door boſſchen en wildernisſen, hoewel onveilig wegens allerley wild gediert. Van de beſnydenis en doop ſcheen de duivel een ſweem te houden onder deſe heidenen; want een ſtuk der ooren en van 't mannelijk lid, den zuigelingen afgeknipt, wierd den afgod geoffert: ook wieſchenhaer de prieſters, zoo ras ter wereld quamen, en ſtelden in der zelve handen 'tgereedſchap, welk de vader meeſt gebruikte. 't Voltrekken des houwelijx ging inſchelijx plechtelijk toe. De prieſter vraegde den bruidegom en bruid, of te zamen wilden vereenigen in den echt? Beide toe-ſtemmende, bond de bruids-ſluyer en bruidegoms rok aen malkander vaſt: leide de gebondene t'huiſwaerd, en aldaer zeven mael rondom een brandende vuur-teſt. Indien de bruid geen letſel had, gaf de bruidegom ſijn ſchoonvader en moeder geſchenken, offerhanden voor de Goden, en een vroolijke maeltijd den naeſte vrienden. Wanneer de bruid over-quam wierd wederzijds gelevert in geſchrift 't geen ieder in-bragt: ten einde elk het ſijne te rugge nam by echtſcheiding, onder *de Mexicaenen* zeer gemein: dan behoud de man de zoonen, en de vrouw de dochters: mogen ook op lijf-ſtraf niet wederom vereenigen. Den negentiende der bloeymaend vierdenſe 't feeſt *toxcoalt* den afgod *Tezcatlipuca*, voor wien een ſlaef offerden. 't Welk dan aldus toe-ging. Tegen den avond quam 't volk binnen den tempel. De prieſters trokken *Tezcatlipuca* 't oude gewaed uit, en nieuw aen. Omhingen hem met kleinoodjen en arm-ringen: en pluimaedjen op den kop: aldus getooyt, wierden de gordijnen open geſchooven achter welke ſchuilde. Te gelijk quam een paep te voorſchijn, even eens gekleed als den afgod: draeyde ſich rondom van ooſten af: blies na de vier winden op een ſchelklinkend ſteene fluitjen viermael, en at aerde: 't zelve deed al 't volk. Ja de ſchuldige aen eenig ergerlijk miſdrijf, ſtorte overvloedig tranen: en bewierrookte d'afgod, ten einde vergiffenis van ſonden ontfing. De krijgs-knechten verſochten; 't beliefde den Schepper des hemels en aerde haer overwinning en gevangenen te verleenen: om wegens d'overwinning dank offeren te ſlagten met gevangenen. Dit feeſt *toxcoalt* duurde tien dagen: eindigde den negen en twintigſte van bloeymaend met byzondere by-geloovige plechtelijkheden. In den morgenſtond bragten geſwarte prieſters een ros-baer, rondom koſtelijk behangen, op de ſchouders te voorſchijn. De rosbaer pronkte met een toe gemaekte *Tezcatlipuca*, de prieſters met 'tgewaed des afgods en lange hair-vlechten. Deſe plaetſten hem aen de benedenſte trappen, die na een boven-kapelle leiden. Hier ſtapten de monniken en nonnen toe met dikke koorden; omringden den rosbaer, voor welken koſtelijke gordijnen ſpande, en groene takken *mangey*, vol brede en diſtelige bladeren, veſtigden. Thans droegen twee prieſters d'afgod om de ruime binne-plaets des tempels, en ieder een ſmookend wierook-vat voor den afgod. Wanneer 't wierook wierpen in de vuur-teſt, ſtaken ze den hand na d'afgod, en verſochten hy beliefde de gebeden ten hemel te brengen. Achter volgde 't gemeine volk, welk ondertuſſchen de rugge ten bloede gezelde. Zoo haeſt den ommegang was

Wonderlijk feeſt toxcoalt voor Tezcatlipuca.

Heidenſche beſnydenis en doop.

Houwelijx-vol-trekking.

geeindigt, wierd de verbeelde *Tezcatlipuca* tot onder 't verwelffel gehijft na de kapelle, en voor d'outaer een ontelbaer getal welriekende bloemen gespreyt. Thans offerde ieder, na vermoogen, kleinoodjen, fluyers, wierook, koorn-airen en hout. d'Armen bragten quakkels; welke de prieſter den kop aftrok, en bloedende voor den outaer wierp. Tegen den middag ging ieder t'huiſwaerd ter maeltijd. Ondertuſſchen pronkten de monniken en nonnen den afgod: ſtelden hem 't eten voor, by vrouwen bereid, die't beloofd hadden. De nonnen quamen ten laetſten paer aen paer, ieder met een korfken brood in d'eene hand, en komme toe-ſpijs in d'andere. De dis-meeſter ging voor den rang, in een witte rok over een rood-leere wambis zonder mouwen. By de ſchouders ſtaeken vleugelen met brede riemen, aen welke een geholde kalabaſſe vol heiligdommen en rondom bloemen hing. Voorts geleide hy de nonnen tot de trap na 't outaer, waer op den afgod zat: aten hier eerbiediglijk brood. Eerlang bragtze de dismeeſter af. In haer plaets traden de tempel-dienaers: droegen de nedergeſtelde ſpijs na de cellen der prieſteren, die nu vijf dagen hadden gevaſt. 't Volk keerde van de maeltijd ter kerk, om 't uit-einde des feeſt by te woonen. Eindelijk dan quam een ſlaef te voorſchijn, die een vol jaer den afgod verbeelde. Ieder bewees hem gods-dienſtige eer: als d'opper-prieſter den borſt opende, en 't hard des ſlaefs rookende aen de zon vertoonde. Rondom 't lijk maekten de monniken en bagijnen, op trommelen en maet-gezang, een ronden-dans. Wanneer de zonne onder-ging, klommen de bagijnen tot de verheeven kapelle, en ſetten voor den afgod in groote aerde ſchotelen gebakken honing-brood en fruit, toegemaekt als doods-hoofden en beenderen. Thans drongen de tempel-dienaers by de trappen op: om de ſchotelen beneden te dragen. De vier eerſte behaelden den prijs. Tuſſchen 't ſpotten der leer-jongens, werpende met kruid-ballen, vertrokken de jongelingen en maegden na haer kloofters. 't Feeſt des afgods *Quetzaalcoalt* ging aldus toe. Veertig dagen te vooren, kochten de koopluiden een welgeſchaepen ſlaef zonder eenig letſel: die geduurende de gezeide tijd den afgod vertoonde: wieſchen hem tweemael in 't geheiligt Goden-meir: beſlooten hem 's nachts binnen een yzere kouwe: hingen om ſijn hals ſnoeren uit bloemen gevlochten. De vrouwen en kinderen bragten hem offerhanden toe, terwijl door de ſtad danſte en zong. Negen dagen voor 't feeſt, zeiden de twee oudſte prieſters, gods-dienſtig nedergeboogen, den ſlaef de dood aen: indien niet even bly-moedig in 't danſen en zingen volharde, hielden het voor een quade voor-beduiding: waerom geſwind een drank uit 't water, in welk haer bebloede vlijmen ſpoelden, en razerny veroorzaekend kruid, toemaekten. Zedert de ſlaef den drank dronk, bleef hy uitzinnig. Middernacht ten offer geſchikt, wierd eerſt bewierookt en met maet-gezang vereert; doch terſtond 't hart uit de borſt getarnt en aen den maen vertoont. 't lijk, van de trappen afgerolt, en by de koopluiden opgenomen, ſtrekte voor een blijde maeltijd. Den tempel *Quetzaalcoalts* bediende vier prieſters by de week: met zonnen-ondergang ſloegenze een groote trommel, die verre over de ſtad klonk. 't Was wonder te zien, hoe ſich ieder na huis pakte: deuren en venſters ſloot. Alles geraekte geſwind in ſtilte, niet anders of nergens menſchen woonden. Met den dageraed wierd 't zelve geluid gehoort: en als dan mogten de reizigers eerſt vertrekken. De binnen-plaets des kerks had een toneel, alwaer ter geſetter hoog-tijd kamer-ſpeelders aerdige kluchten vertoonden. Zomtijds veinſden ſich doof, mank, blind, kreupel of anderzins gebrekkelijk: verſochten van den afgod geneeſing. Zomtijds, gekleed als ſlangen, adders, krokodillen of ander verſlindend gedierte, vochten onderling. De feeſten hadden vaſte tijden, volgens den Mexicaenſchen almanak; by welke 't jaer ſich verdeelde in achtien maenden, en ieder maend tot twin-

Vreemd feeſt van Quetzaalcoalt.

Merkwaerdig trommel-ſlaen.

Aerdige kamer-ſpeelders.

Mexicaenſche almanak:

twintig dagen, te zamen drie honderd en seftig. De vijf overige dagen, tot vervulling des jaers, hieldenze op haer zelf. Alles stond dan stil, zoo wel koopen en verkoopen als offeren: men deed niet, als malkander ten tijdkorting vergasten. De eerste dag van 't jaer begint met den ses en twintigste der sprokkel-maend. Elke maend heeft een byzondere naem en teiken. Voorts scheidenze 't jaer vierzints, door vier afbeeldsels, een huis, konijn, riet en vuur-slag. Een rad met vier speeken, groen, blaeuw, rood en geel, uitsteekende buiten de omtrek, welker midden een zon vertoond; en voorts een eeuw: want yder speekbegreep dartien jaren, weshalve ook dartien scheidzels had, verdeelt door huis, konijn, ried en vuurslag. Aen de kant des rads bragtenze in prente, 'tgeen op yder jaer gedenkwaerdig voorviel. Alzoo stond 't jaer dat *Ferdinand Cortesius* 't rijk *Mexico* verheerde, geteikent met een man in rood gewaed nevens 't rad, ter oorzaek *Cortesius* zulk een kleed droeg.

gevoelen van d'ender-gang des weerelds:

Wanneer 't rad met de twee en vijftig jaer vol was, braekenze ter laetster nacht alle potten en vaten aen stukken: bliesen 't licht uit: ter oorzaek in een der voleindiging van de raden, de wereld zoude vergaen: en lichtelijk zoude het nu wesen: waerom geen huis-raed of licht gebrek hadden. Maer zo haest de dag aenbrak, speeldenze op bazuinen, pijpen en trommelen: verheucht, dat God 's werelds vernieling een rad, of twee en vijftig jaren, verlengde: kochten nieuwe vaten: haelden nieuw licht van d'opperpriester en gingen in plechtelijke ommegang.

manier van schrijven:

Belangende 't schrijven der inwoonders van *Nieuw-Spanje*, getuigt *Joseph de Acosta*: hoe eenige oude boeken, behelsende vereeuwde geschiedenissen, hemels-loop, natuur der beesten en planten in *Yucatan* gevonden zijn, volgens bericht der geleerde *Indiaenen*; doch wierden uit last eens Spaensehen bisschops verbrand, ter oorzaek meinde vol toovery te steeken. De histoorien schilderdenze met afbeeldsels der zaeken. Wel-spreekende vertoogen en rijmen leerden

oude boeken:

de kinderen in de schoolen van buiten, zulx nooit uit de geheugenis vervielen. Tegenwoordig gebruikenze ook Spaensche letteren. Voorts is *der Mexicaenen* land-bestiering van 't begin af zeer geschikt geweest. De koninglijke magt bleef stip bepaelt: ten einde de vryheid niet gekreukt wierd. De vierde koning *Iscoath* stelde keur-vorsten; aen welke, nevens de heeren van *Tezcuco* en *Tacuba*, de bevordering tot de Mexicosche kroon hing. Dese geleek na een mijter, achter om-geslaegen, voor punts-gewijs rijzende. Met 't aengroeyen der moogendheid, groeyde ook de koninglijke grootsheid. Boven alle andere munte dieswegen uit *Muteczuma* de tweede. Zijn dieren-huis kan, behalven andere staeltjens, genoegzaem bewijs der pracht geven. Alhier swommen zeevisschen in zout-water, rievier-visschen in versch. Voor allerley wilde beesten waeren afgeschutte waeranden. De vogelen vloogen binnen zaelen met goude traelien beset. Naest de koning volgden de vier keur-vorsten *Atlacohecalcatl*, zoo veel gezeid als *prinsen der worp-lancien*, een geweer zeer gebruikelijk onder *de Mexicaenen*. In minder en minder waerdigheid stonden vervolgens, *de tlacatecatl* of *menschen-kloover: esauahuacatl den bloed-vergieter: tsillancalqui heer der swartigheid*. Zonder dese alle vermogt de koning geen gewichtig werk by d'hand nemen. Hooge en laege vuur-schaeren, voor welke dood-vonnissen bepleit wierden, stonden in alle steden. Andere recht-banken namen twistzaeken waer. Van alles, wat in 't ganssche rijk omging, kreeg de koning eens 's jaers duidelijk bericht. Penning-meesters bragten maendelijk de schattingen te hoof. 't Voornaemste aenzien bestond in oorlogs-daden: door welke edele en onedele tot grote staet geraekten. De wapenen bestonden in scheer-messen uit vuursteen, ter wederzijde eens stoks vastgemaekt: waer mede den hals van een paerd volslaegs af-kapten. Anderzins gebruikten pieken, knodzen en werplancien. Zy behielpen haer ook met stenen. Helmetten en grote rondassen

land-bestier:

dieren-huis:

rijx-vorsten:

vuur-schaeren:

wapenen:

manier van oorlogen:

dienden tot beſchut : tygers- en leeuwen-vachten ten kleding. Vielen de vyanden haeſtig op 't lijf. Haer toeleg lag meer om te vangen, dan te dooden. De gevangenen ſtierven naderhand een ſchrikkelijke dood, ter eeren van d'afgooden. *Muteczuma* ſtelde over 't leger geſach-hebbers, door veld-teikenen en ſtaet onderſcheiden. De voornaemſte ſtrikten 't hair des kruins met een roode riem, tuſſchen welke een koſtelijke pluimaedje ſtak met af-hangende takken, en aen de takken zoo veel quaſten, als zy helden ſtukken hadden verricht. Tot dit ridderſchap behoorde de koning zelf : weshalven ook 't gezeide cieraed droeg. Men vind in *Chapultepec* den koning *Muteczuma* en ſijn zoon aldus konſtig uit-gehouwen op een ſteen-rotze. *d'Aquilas*, of *orde van de arenden*, beſtond uit dappere voor-vechters. *De graeuwe ridders* waeren van geringer aenzien. Zy droegen geſneden kolders, die in 't rond boven 't oor reikten : 't onder-lijf bleef bloot. Anderzints gingen de voornaemſte ten ſtrijd, gewaepent van den hoofde tot de voeten. Deſe ordens mogten koſtelijk-kotoene klederen, goud, zilver en ſchoenen draegen : beſchilderde vaten gebruiken : hadden aen 't hof byzondere wooningen. Voorts verdient aen-geteikent de naeuwe zorge die *de Mexicaenen* droegen in 't opvoeden van haer kinderen. Nevens de kerken ſtonden ſchoolen : alwaer de jongens, onder leer-meeſters gebragt, geoefent wierden in zingen, danzen krijgs-handel, beleefdheid en gehoorſaemheid. Over adelijke kinderen ſtonden meer op-zienders, alle ervaerene mannen. De tucht ging ſcherp toe. De jeuchd moeſt zomtijds vaſten en waeken : ſwaere laſten draegen : leeftogt na 't leger brengen : ten einde een veld-ſlag bywoonde. Andere, die genegendheid hadden tot 't prieſterlijk leven, namen de ſwaere tempel-dienſt gewillig waer. De danzeryen onder d'inwoonders van *Nieuw-Spanje* gebruikelijk, zijn niet min verſcheide als wonderbaer. Zy gebruiken aerdige ſpeel tuigen en liedekens, vervatende eenige geſchiedeniſſen of by-geloovige gods-dienſtigheden : op welker geluid de voeten langzaem bewegen : en konſtig na-bootzen de verrichtingen van ſchaep-herders, viſſchers, akker-luiden, jaegers. Zomwijl trippeldenze vermomt met duivels-grijnzen. Zomwijl danſten mannen, op welker ſchouders andere mannen ſtonden, die de zelve beweeging met d'armen in de lucht maekten, als de ſpringende met de voeten. De buitelaers doen op de koorden, of ook op een rechte pael, duizenderley ſprongen : draeyen een balk, welken eindelijk tot een ongelooflijke hoogte ſchoppen. Boven alle danzen munt uit *de mitotes*, die geſpeelt wierd binnen 's koninx paleis of de groote tempel-plaets. Men ſtelde ter midden weegs een groote trommel en tonne uit een ſtuk geholt : ieder ruſte op een ſwaer menſchen-beeld, en maekte een over-een-ſtemmig geluid. Rondom ſloegen de aenzienelijke perſonaedjen een ruime ring : neurden zoetelijk: en danſten ſtaetig. Raſſer en met meer beweeging naderden twee en twee veranderlijk ſpringende na de binnenſte kring: hielden konſtig de maet op 't geluid der trommel en tonne: tuſſchen welke de pijpen, bazuinen, fluiten en kink-horens klonken.

veld teeken verſcheiden:

wondere ſpeelen:

buitelaers:

dans mitoter:

opvoeding der Mexicaenſche kinderen:

Seſtiende Hoofd-ſtuk:

GUATEMALA.

Beſchrijving van Guatemala.

GUatemala, genaemt na een voornaem landſchap, begrijpt *Chiapa*, *Soconuſco*, *Suchitepec*, *Guatemala*, *Verapaz*, *San Salvador*, *San Miguel*, *Honduras*, *Chuluteca*, *Nicaragua*, *Taguzgalpa* en *Coſta-rica*; alle, verſcheiden in tael en zeden, ſtrekken ſich uit lanx *de Zuidzee* twee honderd en zeventig mijl; de breedte bereikt honderd twee en ſeſtig. Hier valt overvloedig de bekende vrucht *cacao*, welke voor geld ver-

verstrekt, en om den drank *chocolate* te bereiden. 't Bisdom *Chiapa* leid midden in tusschen *Soconusco*, *Nieuw-Spanje*, *Verapaz* en *Tabasco*: de lengte telt ses en dartig mijlen, weinig minder breed: voed vierderhande landaerd *Chiapanecas*, *Zoquez*, *Zeltates* en *Quelenes*; ieder heeft een byzondere spraek. Naeuwelijx een gewest diervoegen boom-rijk; want hier wasschen meenigte cypressen, cederen, myrten, eiken, haeg-appel-pijn en allerley Spaensche vrucht-boomen. De wijngaerden leveren rijpe druiven: en boomen, gelijkende na granaet-boomen, witte, roode, groene en swarte balsem, welker reuk niet min lieflijk, als tot geneesen van quetzuuren heilzaem is. De beste vloeyt uit de gekerfde stamme; de slechtste word geperst en gezooden van 't thout en de bladeren. De Roomsche kerk, volgens *Acosta*, gebruikt dese balsem tot 't vormzel in *Indien*. Een hooggetopte boom draegt een vrucht die na peper en kruid-nagelen smaekt. In *Copanavaztla* valt een boomtjen, wiens blaederen zelf verkankerde wonden heelen: gelijk ook 't water in des zelfs takjens gezooden en de bladeren nat geleid op de gebeete partye door adders. De kool *ilantas* groeyt tot een hoogte, datter de vogelen in nestelen: de spruiten afgesneden dienen ter tafel. Een kruid met kleine bladeren verwelkt wanneer word aengeroert; doch verkomt, zoo haest d'aenroerder vertrekt. Quakkels, endvogels, ganzen, faisanten, papegaeyen, ring en tortel-duiven vallen hier overvloedig. Onder verscheide soorten van valken is een slag, welker eene poot na een valks, d'ander na een ganse gelijkt: leeft by visch lanx de rievieren. De vogel *totoqueztal*, weinig kleinder dan een ring duif, met groene vederen en een lange staert, word om de staert gevangen; doch *d' Indiaenen* laeten 't beest staerteloos vliegen; want 't kost den hals, die 't dood. d'Arenden zijn swartachtig-graeuw. De grootste dragen een kroon op de kop. *De guacamayes* rood en blaeuw sweemen na een Peruaensche gans.

't Bisdom Chiapa:

vruchten:

balsem:

wondere kool:

vreemd kruid:

vogels:

Behalven moedige paerden, meenigte koeyen, geiten, schaepen, konijnen en stinkende vossen, zijn ook wilde honden, luipaerd-leeuwen en tijgers. De wilde verkens, zommige ros, andere swart, draegen de navel op de ruggen: hebben geen staerten, maer een vuile stank: weyden by troppen. *Taquatzin*, niet ongelijk een biggetjen, heeft onder de buik een sak, waer in doorgaens zeven en meer jongen draegt, en een kaele staert. Sluipt des nachts in de huisen, om hoenders te rooven. Een naemeloos dier, zoo groot als een konijn, gelijkende na een ratte, torst sijn jongen op de rugge, wanneer voor den dag komt. Boven al worden d' ingezeetenen gequelt van de slangen. By 't dorp *Ecatepeque* leggen twee kleine bergen, zoo vol slangen; dat niemand aldaer derft naderen. Zommige zijn boven gemein vergiftig: met een stok aengeraekt, kruipt 't doodelijk vergift lanx de stok; maer indien men sich bestrijkt met 't bloed des dood-geslaegen slang, quijnt de mensch lange jaeren eer hy sterft. *De Laet* getuigt, hoe *d' Indiaenen* een vongen, die dartig jongen droeg, ieder zoo groot als een vinger kroop terstond. 't Ondier meer dan twintig voeten lang, verstrekte voor smaekelijk wild-braed. Onder andere is zeer schaedelijk *de teuthlacokauhgui* of *voogdesse der slangen*. Dese heeft een adders-kop, dik lijf, bleeke buik, glinsterende schubben, met witte kruisen onder-scheiden, en swartachtige rugge. Getergt, kronkelt sich in de rondte. Schijnt over de scherpe steen-rotzen te vliegen; doch beweegt langzaemer op een vlakke grond. Jaerlijkx wascht een wervel-been aen de staert, waer mede sterk geluid geeft: terwijl overdwars voort-kruipt. Uit holle tanden werptze 't vergif, welk een mensch binnen vier en twintig uuren aen kant helpt: ten zy 't gequetste lid, aenstonds begraeven, zoo lang onder d' aerde blijft, tot de pijn over-gaet. Onaengezien dese slang schrikkelijk geluid maekt, den bek op-spart, d' oogen spalkt, den kop ten grouwel

vier-voetige dieren:

wrede slangen:

een schrikkelijke slang:

slingert, word hy door d' Indiaensche jagers by de staert gegrepen : in lywaed gewonden : en t' huis tam gemaekt. Een gantsch jaer leeft 't ondier zonder eten en drinken : d' afgehouwen kop wascht binnen tien dagen tot de dikte van een dye. En immers zoo stout levenze met *d' ibibobaca* of *moeder der mieren* een vadem lang, karmozijn rood, vol swarte boorden en witte spikkelen : welken slang zy in plaets van kleinnoodjen
iguanna: om d' hals draegen. Doch *d' iguanna* is een slang, die geen schaede toebrengt : hoewel voor den onbekenden vreeselijk is om aen te zien. Gelijkt na een hagedisse ; doch draegt onder de kinne een groote quabbe, op 't hoofd een glinsterende kamme, op de rugge scherpe pennen zaegsgewijs om hoog staende, en een lange staert veel-voudig gekronkelt. Leid ter eener tijd vijftig eyeren als okker-nooten, smaekelijk, gelijk ook 't vleesch gezooden. 't Beest leeft in 't water en te land. Men vind hier ook 't leelijk wanschepsel *de baviaen* : is *baviaen:* groot en ruig, met een schrikkelijke kop, korte mensche-beenen en staert opwaerts staende. Eet allerley boomgewasch : valt heet na wijn en brood, en diervoegen geil dat het op 't gesicht van vrouwen verhit. De wijfjens baren gemeinelijk tweelingen elk van verscheide sex. Daer loopt een twede slag, wiens roode huid vol kleine vlakken pronkt. De kop, kloots-gewijs rond, gelijkt een menschelijk aengesicht. Doch wat belangt de inwoonders van 't vlekke *Chiapa*, her- *inwoonders van Chiapa.* komstig uit *Nicaragua*, zijn buiten andere beleeft en vernuftig in schilderkonst, maet-gezangen, paerden te bereyden en allerley ambachten. *De Spanjaerden* hebben alhier gesticht *Ciudad Real*, aen 't ooste van de voet *stad Real* eens bergs, onder welke een ronde vruchtbaere valleye leid. De stadt pronkt met een hooge vuur-schaer, hoofd-kerk en Dominicaner-klooster. De lucht alhier gezond en koud belet de groey van limoenen en oran-

je-

je-appelen; maer peeren, perſiken, queen, karſen, krieken, tarwe en *maiz* ſlaegen zeer wel. Doch behalven *de Chiapanecas*, bewoonen ook 't biſdom *Chiapa* de voornoemde *Zoques*, tot welke vijf en twintig dorpen behooren. Binnen 't voornaemſte *Tecpatlan* hebben *de Dominicaenen* een klooſter. 't Land heet en vochtig heeft quade wegen en viſch-rijke ſtroomen. *De Zeltates* zijn nedergeſlagen op een vruchtbaere boodem: haer dartien vlekken met *cochinillie* beſchildert, ſtaen onder een volks-heerſching. d'Hoofd-plaets *der Quelenes* is *Copanavaztla*. Rondom valt veel vee en ſchoone kaes. Midden door vloeyt de rievier *Chiapa* lanx *Tabaſco* in *de Noorder Oceaen*. Alhier onthouden ſich beeſten, den apen niet ongelijk, met lange ſtaerten, welke zy om de beenen der ſwemmers ſlingeren, en alzoo onder water rukken. Hier tegen zijn bijlen in gebruik, om de ſtaerten af te kappen. In de ſtroom *Blanco*, hoewel klaer en gezond, begroeyt alle hout met ſteen. Uit d'hoogſte grond van *Chiapa*, anderhalf mijl buiten de ſtadt *Real*, ſpringen heldere fonteinen, welker water, ieder ſes uuren, ebt en vloeyt. In *Taſixa* is een, die drie jaren loopt, zelf by drooge tijden, en drie jaer verdroogt, onaengezien 't veel regent. Buiten 't dorp *Cinacatan* ſtaet een, wiens water zommige ziekten geneeſt; doch de dood veroorzaekt den vogelen en 't viervoetig gediert. Men vind hier inſchelijx meenigerhande baden. De rievieren uit *Chiapaes* valleye geſtort duiken in twee groote kuilen. Ontrend 't dorp *Bartholome* in 't landſchap *Quelenes* gaept een wonderbaere opening: een ſteen in-geworpen veroorzaekt ſwaere donder-ſlaegen, van verre gehoort. By 't vlekke *Chicomucelo* vertoont ſich een hol, binnen welk een groote vlakte leid, en ter zijde af een onbeweeglijk meir, wiens water na zand ſweemt. Men zoude hier goud, zilver, kooper, lood, tin en quik-zilver uit de mijnen delven; indien niet ſlaeven ontbraeken. De berg *Ecatepec* rijſt negen mijlen hoog. Na zonnen-

Zoques:

Zeltates:

Quelenes:

vreemd water-dier:

ſtroom Blanco:

fonteinen zeer wonderlijk:

baden:

vreeſelijke boelen:

mijnen

opgang waeyt de wind diervoegen ſterk: dat geen menſch ten top kan klimmen: weshalven de reis by nacht moet voort-geſet. 't Weſtelijkſte deel van *Guatemala* is *Soconuſco* lanx *de Zuid-zee*. Een vlek *Guevetlan* word by *Spanjaerden* bewoont. De landvoogd houd alhier huis. De *cacao* valt allenthalven overvloedig; en alzoo ook de regen van gras-maend tot den herfſt toe: zulx geduurende die tijd de wegen onbruikbaer leggen. 't Land, met zeven rievieren doorſneden, heeft rijke en trotze inwoonders. 't Geweſt *Verapaz* (die benaming is oorſpronkelijk uit *de Dominicaenen*, ter oorzaek zy 't volk niet door wapenen, maer 't euangelium, gelijk voorgeven, wonnen) geſcheiden van *Guatemala* door de rievier *Xicalapa*, heeft een hooge grond vol boſſchaedjen. De eene helft is getempert, d'andere hitzig en buiten gemein gequelt met *mouſtiken* en veelerley ongediert. 't Regent negen maenden achter een: en in de drie overige vallen ook verſcheide vlaegen. De groote afgronden, tuſſchen 't gebergte gezonken, verſwelgen 't nat: ook looſt een groot deel waters door de ſtroomen in zee. Dicht by 't vlek *Auguſtijn* leid tuſſchen twee bergen een ſteene hol met een wijde mond: binnen vertoont ſich een vlakke ruimte vol hoecken: 't geduurig door-druipen maekt wonderlijke beeldeniſſen, die voor geen witte albaſter wijken: men hoort een naer geruiſch van water, welk aller oorden twee pieken laeg neder valt in een meir, alwaer wegens onmeetelijke diepte groote golven rollen: uit het meir vloeyt een groote ſtroom. Voort is het land onder-haevig ſchrikkelijke aerd-beevingen, ſtormen, donders en blixems. De boſſchaedje geven een aengenaeme geur. 't Geboomte waſcht tot een wonderlijke hoogte. Sommige leveren liquidambar, balzem, anime, maſtik en draeken-bloed. 't Riet, honderd voeten lang en overeenkomſtig dik, verſtrekt voor balken. Anderzints valt hier ook een yzer hard hout, welk nooit verrot. Aen d'overvloed der bloemen vinden

Beſchrijving van Soconuſco:

van Verapaz:

vreemde regen:

een hol:

ſtormen:

boomen:

riet:

yzer-hout:

verscheide byen: den de byen gezond voedsel. Dese zijn of zonder, of met een angel, of klein gelijk vliegen. Haer hooning verbergenze in boom-wortelen of onder d'aerde: trekt weinig na 't zuur. Welke de vlieg-byen maeken, maekt den mensch zinnen-bijster. 't Voornaemste dier is *danta*. Het sweemt eenigzints na een muil-ezel: heeft geen hoornen; maer rosachtig lang hair, korte hals, hangende ooren, dunne beenen met drie klaeuwen voor en twee achter, lang hoofd, smal voor-hoofd, kleine oogen, een snuit hangende over den bek, geringe staert, scherpe tanden en een huid ses vingeren dik, door welke geen geweer lichtelijk treft. 't Word gevangen in vallen, of kuilen, of met honden. Indien de kant van water krijgt, bijt vinnig van sich: en vernielt meenigen dog. Anderzints vlucht het, zoo lang 't hard onder te voeten heeft. Men segt, dat *de danta* den mensch geleerd heeft 't ader-laeten; want overlasting van bloed, quetst 't lichaem met scherp ried, en stopt de wonde voorzichtig toe. 't Vleesch is smaekelijk: gelijk ook der rosse leeuwen, die by dag op hooge boomen slaepen; waer uit by meenigte geschooten worden. Veel wreeder zijn de tijgers, welke *de Indiaenen* zelf binnens huis op-eeten: schoon de zelve gods-dienstig aen-bidden, ter oorzaek de duivel menigwerf in gedaente van dit dier verschijnt, gelijk ook over geheel *Nieuw-Spanje*. De beiren, met swart-wollige lokken, hand-breede staert, voeten en handen menschelijke gelijkende, een plat bak-huis zonder hair, even als een oud gefronst Moriaens-aengesicht, houden de wegen zeer onveilig. Doch, zedert d'ingezetenen de Spaensche vuur-roers gebruikten, is 't getal van tijgers en beiren merkelijk vermindert. Wondere potzen rechten de meerkatten en aepen aen. De wilde geiten hebben een hals gelijk d'harten: van d'huid maekenze trommelen. Men vind hier ook yzerverkens en armadillos. Onder 't gevogelt munten uit d'arenden en papegaeyen. 't Land is diervoegen water-rijk, dat dikwils binnen drie mijlen wegs, dertig beeken, en immers zoo veel fonteinen, loopen. De fonteinen geven rood, wit en blaeuw water; doch meest onsmaekelijk, dewijl uit yzer-mijnen voortkomen. 't Gebergte staet vol *carcaparilla*, *mechoacan* en *wortel China*, welke weinig geel-vervig in de top verscheide zaffraen-geele knoppen maekt: word verdeelt in driederley zoorten. De beste, rosachtig en glad, heeft bladeren als weeg-bree en steekelige steelen: vlecht sich met bogten om de naeste boomen. *De carcaparilla* is inschelijx niet eenerley, hoewel weinig onderling verscheelt: kruipt met veel onnutte takjens lanx d'aerde: de stamme valt taey, groen en vol distelen: de bladeren, ongelijk breed en lang, loopen spits toe, buiten bleek-groen, en binnen hoogergroen: draegt bloemen by trossen. De bloemen sluiten tot knoppen, die eerst groen, namaels vermilioenrood en eindelijk gerimpelt swart zijn: binnen sitten twee harde steenen met een witte korrel. *d'Indiaenen* noemen deze struik *juapecanga*. d'Inwijk *Golfo Dulce* looft in *de Noordzee* drabbig-zoet water: voed de grooten visschen *manati* en krokodillen. Verscheide rievieren vallen daer in: alle visch-rijk, zijn doorgaens beschaduwt van 't geboomt, welk haer takken van wederzijds der oevers boven te zamen vlechten. Vermaekelijk is het om te zien: hoe de vogels uit de boomen op visch aesen. 't Vrouw-volk alhier leeft nergens na zoo lang als de mannen: zulx doorgaens dartig weduwenaers zijn tegen een weduwe. De swangere wijven baren meest alleen, lanx de wegen: en wasschen aenstonts te gelijk haer zelf en 't kind. 't Landschap *Guatemala*, welk d'andre twaelf gewesten boven genoemt, de benaeming mede deelt, was eertijds geheeten *Quautemallac*, by *d'Indiaenen*, *een verrotten boom*: 't leid tegen *de Zuider-Oceaen* vol bergen en visch-rijke wateren. De regen begint in 't midden der lente, en eindigt met zoomer-maend. De noordewinden storm en jaerlijx twintig dagen

danta kordaenig heeft:

rosse leeuwen:

tijgers:

beiren:

aepen:

geiten:

beeken:

wortel china:

carcaparille:

Inwijk Golfo Dulce.

Vrouwen niet langlevende.

Beschrijving van Guatemala:

gen achter malkander. Allezints ſtaen de weyden met bouw-huiſen voor koeyen en ſchaepen. Wegens vochtige hette, blijft 't land verſcheide ziekten onder-haevig. De mouſtieken, vergiftige vliegen en weſpen veroorzaeken veel quellaedjen: ja zommige ſcorpioenen, dik-hairige wormen en duizend-beenen de dood. Witte byen maeken hier witte hooning. De rievier *Michatoya*, die *Guatemala* bevochtigt, valt van yzelijke hoogte: zulx een groot gat holt tuſſchen water en de klippen, op welke allerley ſlag papegaeyen broeyen, en niet min groote als ſchadelijke vleer-muiſen neſtelen. Deſe maeken in d'hoolen neſten gelijk een hoed: byten 't vee en ſlaepende menſchen, datze den beet beſterven. Waerom ook de bouweryen van hier verleid zijn. De meiren rondom *Neſticpaca* waezemen benaeuwde reuk, alzoo uit ſulfer-mijnen oorſprong trekken: men vind ook op d'oevers overvloedig ſulfer. De weyden, van deſe meiren bewaterd, leveren buiten gemein vette paerden.

rievier:

vleer-muiſen:

meiren:

Peter de Alvarado verheerſchte *Guatemala*, op 't jaer vijftien honderd vier en twintig. d'Inwoonders, zeer gezeggelijk, ſpreeken de Mexicaenſche tael, behalven haer eigen. 't Verdient aengetikent 't geen de ſtadt *Guatemala* eertijdts overquam. 't Droevig ongeval vernielde de plaets en inwoonders, onder welke waeren honderd en twintig *Spanjaerden*. 's Daegs te vooren daverde de naeſt-gelegen berg: uit de grond wierd gehoort een naer gedommel: weshalven *d' Indiaenen* verbaeſt bericht bragten aen den biſſchop *Franciſcus Maroquin*: die zulk een voorſpook ten ergſten uit-leide: dewijl *Guatemala* veele heidenſche zeeden behield. De vervulling van ſijn zeggen volgde binnen weinig tijd. Midder-nacht den achſten van herfſtmaend des jaers vijftien honderd een en veertig, viel een regen als of de wolken gelijkelijk neder-ſtorten: 't water vloeyde dier voegen van den klippigen berg af, dat ſwaere ſteenen los zypelden: en de loſſe ſteenen, door 't water voort-gerolt tegen d'huiſen, de zelve ten morzel ſtieten. Niemand had gezien, hoe de ſtad van de voet des bergs weg ſpoelde: ten zy de ſlikkerende blixemen, niet zonder vervaerlijke donder-ſlaegen, de pek-ſwarte nacht t' ellekens verlichteden. Weinige, die ſich landwaerd bergden, lieten de verwoeſte bodem leggen: bouwden *een Nieuw Guatemala* toe-genaemt *ſan Jago*, drie mijlen verder na 't ooſten, in een valleye, door welk een rievier loopt, tuſſchen twee ſmookende bergen, die zomwijl hemels-hooge vlammen, niet zonder vervaerlijke donder-ſlaegen, aſſche en groote ſteenen, uit-werpen: zulx de grond, buiten gemein vruchtbaer, wijdt en zijd haer beweegt. Hier woonen ſtijf ſes honderd *Spanjaerden*, koninglijke geſach-hebbers, en meer als vijf en twintig duizend *Indiaenen*, die ſchatting op-brengen. Een prachtige kerk, twee klooſters, een *der Dominicaenen*, 't ander van d' orde *la Merced*, als ook een bequaem gaſt-huis, vercieren de ſtad. Dicht by leid de ſtreek lands *Yzalcos*, alwaer de boom-gaerden vol *cacao* twee mijlen in het vierkant beſlaen: ieder brengt jaerlijx zoo veel *cacao* voort, als vijftig duizend man op een reis zouden draegen. Zy tellen *de cacao* by *contles*, welk een getal van vier honderd uit-maekt, *xequipiles* acht duizend, en *cargas* vier en twintig duizend. Op deſe land-ſtreek *Yzalcos* rookt geduurig een berg, welkers top meer en meer vermindert, en meenigwerf 't land rondom met aſſche bedompelt. 't Water nederwaerds ſtortende is malkander t' eenemael ongelijk; want het valt of ſmaekelijke gezond, of quaed-aerdig ſtinkende, of om in-geworpen hout een ſteenachtige korſt zettende. Alhier loopt een beeſt, wiens kop koſtelijk geſchat word, wegens de bekende ſteen *bezoar*: als ook een kleine beir zonder mond, in welkers plaets een

inwoonders.

Verwoeſting der ſtad Guatemala door water:

herbouwt en ſan Iago genoemt:

klooſters:

overvloet van cacao, hoe geteelt.

wonder-waters, en beeſten:

lange snuit met een rond gat en holle tong heeft: om hooning te zuigen, of miere-nesten te stooren. De vrouwen bakken hier konstig aerd-werk, rood of swart geverft, met de droezem die in twee verscheide beeken bezinkt.

aerd-werk:

d' Indiaenen passen d'heete springbronnen de benaeming *helle* toe: te meer dewijl veel-vervig een boogschoots hoogte op-bobbelen. Dese bronnen brengen de rievier *Caliente* voort: welke, een half mijl door een ruime boezem voort-gevloeyt, nochtans onlydelijke hette behoud. Dicht by leid een steen over midden geborsten: uit de scheur waezemt dikke damp: en, tegen aenstaende quaed weder, word gehoort een yzelijk gedommel. Op 't gebergt wasschen buiten gemein swaere boomen, byzonderlijk eiken, waer op padden klimmen, die, als het regent, naer geluid maeken. De mieren, wonderlijk groot, komen neevens andere eet-waeren ter markt.

stroom Caliente:

vreemde steen:

padden:

mieren:

't Geweest *san Salvador*, bevochtigt van de stroom *Guachapa*, dewelke met een wijde mond in de *Zuider-Oceaen* valt, is zeer vruchtbaer. 't Meir, om welk *de Pipeles* woonen, voed ontelbaere krokodillen: midden weegs vertoont sich een klein eilandeken, van welk geloofden: dat de mensch aenstonds moest sterven, die derwaerds bestond te komen. Doch zy kreegen ander gevoelen: zoo haest *de Spanjaerden* met vlotten overscheepten, en zonder misquaem te rugge keerden. Dese vonden aldaer een groote steene vrouwen-beeld; waer by d' assen en beenderen van geslagte menschen lagen. Rondom 't vlek *Guaymoco* staen swaere balzemboomen, die balken leveren vijf en vijftig voeten lang. Uit dit vlek leid een weg na de stad *Salvador*. De voornoemde rievier loopt met zulke kromme swieren: dat de reisigers seven en sestig-mael over-vaeren, eer aen de voet geraeken van een berg, eertijds vreeselijk brandende. 't Schijn de brand-stoffe ontbreekt: zulx tegenwoordig alleen op den top een wijd-gaepende log vertoont, en verspreide asschen. Beneden ontmoetmen twee diepe putten, welker een geduurig dampt: die te na-komt, zoude door de vergiftige rook stikken. Ondertusschen pronkt de berg met cederen en pijn-boomen. Drie mijl verder leid 't vlek *Nixapa*, en nevens 't vlek d' heuvel *El Mal Pais*, bestaende uit steenachtige brokken en verbrande aerde wonderbaerlijk over hoop gesmeeten. Niet min vreemd is de becke, die des nachts vloeyt tot de morgen-stond, en als dan dicht by de berg *san Iuan* verzinkt: daer in 't geweest *Choluteca* een andere stroom des middags sich verbergt, en tegen den avond wederom uit-borrelt. 't Gat, welk eertijds vuur en rook gaf, levert nu schoon water aen 't dorp *Cuzcatan* en stad *Salvador*. Ontrend het vlekke *Ztepeque* leggen vijf boomen, die aluin en zulfer voort brengen. De woeste landaerd *Chontales* spreecken verscheide taelen. Tot 't dorp *Mimilla* vloeyen aller wegen *d' Indiaenen* ten offer te zaemen. Alhier staen twee putten dicht by malkander: welker een ziedende water en d'andere yskoud heeft. Voorts leid *Cecori* aen een hooge berg, op wiens top een diep meir holle baeren maekt. Onder 't vlek *Miguel* behooren tachentigh Indiaensche gehuchten. De voornaemste haven lanx *de Zuidzee* is *bahia de Fonseca*, ontdekt door *Gonzales Davila*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, en genaemt nae *Joan Rodriges de Fonseca* bisschop van *Burgos*: middenweegs vertoont sich 't eiland *Petronella*, nevens negen andere, van welke vier by *Indiaenen* bewoont worden.

vreemde heuvel, beeken, bronnen:

twee putten en meir.

Beschrijving van san Salvador.

Naer eiland:

kromme rievier:

verbrande berg:

De goede gelegendheid der haven *Fonseca* prikkelde sommige *Spanjaerden*: om d'overtogt uit de *Zuider-Oceaen* tot *de Noorder*, van *Panama* na *Nombre de Dios*, te verleggen: waer toe verkooren d'haven *Fonseca* en ter andere zijde *Puerto de Cavallos*, tusschen welke beide vijf

Nieuwe over-togt van de Zuid zee tot de Noorder.

vijf en veertig mijlen wegs leid, meest gemakkelijk, uit-gezondert eenig ruig-bewasschen gebergt; welk met kleine moeite konde geopent worden. Men stichte dan ten dien einde in de valleye *Naco* halver weg 't stedeken *Buena Esperanca*. Doch 't werk bleef eindelijk steeken. Het landschap *de Fonduras* stoot, lang honderd en vijf en dartig mijlen, tegen *de Noord-zee*: rijst met verscheide bergen. De vruchtbaere valleyen, eertijds dicht bewoond, zijn door Spaensche wreedheid ten grooten deele ontvolkt. Hoe sich dit heeft toe-gedragen, schrijft de bisschop *Bartholomæus de las Casas* aen kaisar *Carel de vijfde* aldus, *De jonge kinderen hebben zy tegen de klippen, en keyen vermorzelt: d' herzenen uit het hoofd doen springen: de koningen en vorsten des lands met langsaem vuur gepijnigt: en ten laetsten halfverzengt den honden voor-geworpen. Zy joegen d' arme menschen binnen haer huisen: staeken dan de zelve in brand. — De over gebleevene wierden tot 't slaefachtigste werk veroordeelt. — Gebruikten d' Indiaenen in plaets van esels en muilen, meer gewigts op-leggende, dan konden draegen. Zulx zomwijl duizenden onder de last dood-bleven. — Zommige liepen uit wanhoop na de bosschaedien, en verhongen haer zelf: na dat alvoorens eigen kinderen vermoord hadden. — In de Fonduras alleen hebbenze binnen twaelf jaer meer dan twintig honderd duizend menschen vermoord: en onder andere eenige voornaeme persoonaedjen, die de Spanjaerden met alle beleefdheid ontfingen, levendig verbrand. — Op ontelbaere wysen zijn die goed-aerdige en onnoosele inwoonders gepijnigt: om te weten, waer 't goud verborgen lag. Zy wierpenze in paelen met scherp yzer beslaegen. — Diego de Velasco vermoorde wat hem voorquam. Zulx in een maend tien duizend om hals geraekten. Hy hing dartien edel-luiden op: paste haer toe de benaeming van de twaelf apostelen, en den voornaemste noemde hy spots-gewijs Jesus Christus. — Zy spleten de basten der wilde wijngaerden binnen hol: staeken d' hoofden tusschen dezelve: en toenypende lietenze versmachten. Men delfde ook zommige levendig in de aerde: en wierp uit vermaek yzere klooten tegen d' hoofden, die boven d' aerde staeken. — Men dwong gevangenen, om andere Indiaensche gevangenen op te eten. — Zy lieten meenig door de honden verscheuren. — Kleine kinderen neus en ooren af te snijden, reekendenze voor jok. De zuigelingen wierden van 's moeders borsten gerukt en aen stukken gekapt: 't vleesch diende tot voedzel voor de honden. — Lieten duizenden van honger sterven.*

Beschrijving van de Fonduras.

Tyrannies en cruauteyten des Espagnoli, perpetreez es Indes Occidentales. A Anvers chez Francois de Ravelenghien 1579.

Spaensche wreedheid in West-Indien.

Voorts brengt *de Fonduras* veel mais, tarwe, honing, wasch en groote kalabassen: na welke d'eerste ontdekkers die zee noemden *golfo de las Ybueras*: ter oorzaek verscheide kalabassen op 't water driftig haer ontmoeten, en de zelve tot *san Domingo* de benaeming *ybueras* droegen. Maer naderhand wierd 't landschap *de Fonduras* (niet *Honduras*) geheten; dewijl voor de wal groote ondiepten vonden. De grond, bewatert van de rievieren *Chamalucon*, die nevens de stad *san Pedro* loopt, als ook *Ulva* aen beide d'oevers bewoont, en de grootste stroom *Haguaro*, zoude meer vrucht draegen, indien d' ingezeetenen niet te luy waeren. Tot het bouwen gebruikenze een lange pael met twee kromme takken, d'een na boven d'ander benedenwaerd omgeboogen, en keeren d' aerde 't onderste boven. Eten voorts verscheide wortelen, vleesch en zelf ongediert. Op plechtelijke feesten verliepen sich in een vocht uit hooning gekookt. d'Adel alleen nuttigde drank van *cacao*: nu isze by allegemein. Zy spraeken verscheide taelen; doch de gemeinste was *der Chontales* spraek, een woest volk. 't Jaer *Joalar*, zoo veel gezeid als voor-by gaende, wierd verdeelt in achtien maenden, en ieder maend in twintig dagen. Zy rekenden niet als by nachten: en begonnen 't jaer veertig dagen vroeger, als *d' Europeers*. De steden alhier zijn, *Nieuw-Valladolid*, by *d' Indiaenen Comajagua*, gelegen in een lustige valleye, onder een gezonde lucht. 't Vee, uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, is zeer ver-

Oorsprong der naem Fonduras:

haer rievieren:

manier van land-bouw:

ingezeetenen:

haer talen:

tijd-rekening:

stad Valladolid:

meenigvuldigt. De zilver-mijnen geven veel: zulx 't ſmelt-huis binnen de ſtad drok heeft. De ſtadvoogd woont nevens de koninglijke ſchat-kamer. Op 't jaer vijftien honderd acht en vijftig, wierd des biſſchops-ſtoel van *Truxillo* alhier gebragt. Negentien jaer te vooren zond *Frans de Monteio* ſijn luitenant *Alfonſus de Caceres*, om een vlekke te bouwen, halver weg tuſſchen *de Noorder-* en *Zuider-Oceaen*. Deſe ſtichte *Santa Maria de Comoyagua* aen een ſtroom, voor canoen bevaerbaer, die in *Puerto de Cavallos* uit-watert. De vordere weg na d'haven *Fonſeca* was bruikbaer voor karren: wesbalven nu voortaen konde voor-gekomen d'ongelegendheden van ziekten, die op de weg tuſſchen *Panama* en *Nombre de Dios* doorgaens vallen. De Spaenſche koning liet ſich zoo veel gelegen zijn aen de voorſlag; dat derwaerds afvaerdigde den vermaerden land-meeter *Baptiſta Antonelli*: te meer alzoo bericht kreeg, hoe de nieuwe weg, tot over-voeren der koopmanſchappen uit *Peru*, *Mexico* en vorder geweſten langs *de Zuidzee*, zeer aengenaem lag, wegens weelige wijngaerden, ſchoone koorn-akkers, fruit-boomen, weiden, viſchrijke ſtroomen, jagt van harten en konijnen en friſſche lucht. Doch *Antonelli* bevond veel ſwaerigheden: zulx 't werk niet op-nam. Doch d'hoofd-kerk, 't klooſter der monniken *de la Merced* en geſchikte ſtraeten vol zindelijke huiſen vercieren *Nieuw-Valladolid* zeer. Dartig mijl ten weſten van deſe ſtad leid een andere *Gratias à Dios*: om de goud-mijnen dicht by te woonen, geſticht door hopman *Gabriel de Royas*, op 't jaer vijftien honderd dartig. Doch alzoo d'ingezeetenen den nieuwe burgery in geduurige wapen-kreet hielden, en dagelijx de onvoltooyde veſting beſtormden: wierd *Royas* benoodzaekt 't vordere bouwen te ſtaeken: te meer alzoo hem geen krijgs-volk uit de naeſte bezettingen te hulp quam. Ses jaer na deſe voorval, hervatte *Gonzales de Alvarado* 't geſtaekte werk, en vol-bouwde de ſtad op een hard gebergt: weshalven 't aerd-rijk beſwaerlijk geploegt word tot zaeying van tarwe, waer by de burgers leven. Behalven ſtarke muilen en moedige paerden heeft 't land rondom weinig voordeel. *San Pedro*, onder een hitzig-ongezonde lucht, plagt eertijds te zijn een fraeye koopſtad; maer is te niet geloopen, zedert men *Golfo Dulce* ontdekte: alzoo nu uit deſe inwijk de waeren met barken landwaerd vervoert worden. 't Vlek *Juan de Puerto de Cavallos*, bewoond by gemagtigde van koop-luiden en *Mooren*, kreeg die benaeming; ter oorzaek door groote ſtorm ettelijke paerden buiten boord geworpen zijn: heeft een boven gemein ruime haven, doch ſwak. d'Engelſche hopman *Chriſtoffel Nieuwport* vond alhier twee honderd huiſen, en in de zelve goeden buit, op 't jaer vijftien honderd een en negentig. Even voor ſijn aenkomſt ſtaeken vier rijk-gelaeden ſchepen zeewaerd. Ses jaer na *Newport*, nam *Antonius Sherly* de plaets wederom in. Dewijl dan d'haven bloot lag voor zee-roovers, vond *Alfonſus Criado* geraedzaem d'handel-plaets te verleggen na *Amatique*: bouwde hier 't vlekke *Thomas de Caſtilla*: en voorſag het met beſchanſingen tegen alle vyandelijke indruk. Doch achter *Cavallos* leid de valleye *Naco*, welkers vruchtbaerheid naeuwelijx gelijk heeft. Schuild tuſſchen hooge bergen; was eertijds zilver-en volk-rijk, verdeelt in breede wegen. Ten ooſten van *Cavallos* doed ſich de vermaerde ſtad *Truxillo* op, aen een ruime inwijk, door twee riffen vol geboomt halve-maens-gewijs, veilig beſlooten tegen alle ſtormen. De mond der haven gaept meer als twee mijl: twee rievieren vallen ter weder-zijds van de ſtad in de haven, genaemt *Juan Gil*. De ſtroom *Quaimarotte* vloeyt ten ooſten, en *Antonio* weſtelijk: beide voedenze in ſchoon water ſmaekelijke viſch. 't Land rondom brengt overvloedig allerleye leef-togt voort. Byzonder weelig waſſchen de wijngaerden: zy draegen tweemael 'sjaers druif. Acht dagen na de wijn-oogſt word de wijngaerd geſnoeyt: en geeft weder-

Bedrijf van Monteio.

Nieuwe overtogt van de Zuid- tot Noord-Zee.

Stad Gratias à Dios.

Stad San Pedro.

Vlek Cavallos:

ingenoomen:

vlek Caſtilla:

valleye Naco.

Beſchryving van Truxillo:

A. *Promontorium.*
B. *Latus Occidentale.*
C. *Fluvius Quaimarotte.*
D. *Ecclesia S. Francisci.*
E. *Porta.*
F. *Fortalitium.*
G. *Ecclesia Magna.*
H. *Domus in quâ pulvis pyrius Reconditur.*

RUKILLO.

wederom rijpe druiven in wintermaend. Even zo gelukkig groeyt het koorn: gelijk ook limoenen en oranje-appelen. Koeyen en klein vee, uit *Spanje* overgevoert, zijn tot ontelbaere meenigte vermeenigvuldigt. *Truxillo* zelf leid op een ſteile berg, dicht aen de zee, alwaer 't geſterkt is met een dikke muur, ſes voet hoog. Tuſſchen de muur en haven, aen 't hangen des bergs, belet een dicht kreupel-boſch den toegang na de muur. Een enge en ſteile weg alleen leid ſtadwaerd: welkers einde een ſterke poort met twee metale baſſen beſluit, genoegſaem beſtendig tegen vyandelijke indruk. 't Ooſtelijke laege rif, ſich voor d'haeven omkrommende, word genaemt *Punta la Rye*: alwaer een huis ſtaet nevens een hooge baek. Even buiten de muur ten ooſte aen d'haven vertoont ſich een timmer-loots en werf. Voor de loots rijſt een hoog houte kruis. 't Slot, in welk 't kruid-kamer bewaert wordt, is aen de ſtads wal vaſt. Tuſſchen de poort en 't ſlot leid binnen de muur *Franciſcus-kerk*. De hoofd-tempel *Egleſia Major* kijkt boven alle gebouwen uit. d'Huiſen, met palmiet-bladeren gedekt, hebben wanden uit dichte rijs gevlochten, en voorts binnen en buiten dik geplaiſtert. Achter de ſtad, alwaer open leid, verheft ſich hoog gebergt. Op 't jaer vijftienhonderd ſes en zeventig, over-vielen *d'Engelſche* deſe ſterke plaets: en ſleepten een rijke buit weg. *Antonius Scherley* en *William Parker* waegden zedert ook een torn; doch, by de ſchild-wacht ontdekt, moeſten onverrichter zaeke, niet zonder verlies, aftrekken. 't Gelukte den Hollandſchen zee-voogd *Joan van Hoorn* beter. Deſe liep met de zeilen *de Faem*, *Middelburg*, *Goude Leeuw*, *Zutfen*, de jagten *d'Otter*, *Brak*, *Nachtegael* en ſloep *Gyſſeling*, in gras-maend des jaers ſeſtien honderd drie en dartig, van *Pernambuc* 't anker lichtende, voor *Truxillo* zuid-ooſt aen, dewijl de ſtroom om de weſt ſette. De vier oorlogs-ſchepen korten dicht onder de ſtad: waer op dapper vuur gaf. *Truxillo* bleef niet ſchuldig. 't Schip *Zutfen* kreeg drie dooden: weshalven weinig verder van 't ſlot afzakte. Ondertuſſchen zeilden de jagten en ſloep een kartouw ſchoot boven de ſtad ten weſte, na de rievier *Antonio*: en wierpen aldaer dardehalf honderd zoldaten te land: dewelke geſwind lanx ſtrand na de hoogte ſpoeiden, op welk 't ſlot leid: beklommen 't zelve by lichten dage. De bezettelingen voorzien van zeven ſtukken geſchut, ſchooten en wierpen ſterk met ſteenen; maer verſtooven voor d'Hollandſche hand-granaten. Geduerende de ſtorm voer de zee-voogd zelf ten rug-ſteun na land. Doch eer uit de boot ſtapte, was 't volk meeſter der ſterkte. De verovering ſtond op zeven dooden. Ieder was beſig, om den buit te pakken: men bragt-ze vaſt na een wacht-huis dicht onder 't ſlot by de ſtrand: wanneer ſchielijk brand ontſtond aen d'ooſtelijke hoek van *Truxillo*: welke diervoegen toenam, dat binnen weinig uren de twee derde deelen der ſtad in aſſche lagen. Elk vond genoeg te doen, om 't lijf te bergen. Doen 't kruid-huis opſprong, ſneuvelden ettelijke *Hollanders*. De meeſte buit bleef in de vlamme. Zulx niet meer af-gevoerd wierd, als tweehonderd negen en dartig huiden, ſes baelen indigo, acht honderd en twintig pond *carca parilla*, ſeven metaele en drie yzere ſtukken geſchut, behalven drie metaele baſſen, vier klokken en eenige kleinigheden. Men verdroeg ook eindelijk met den ſteevoogd *Ioan de Miranda* wegens de brand-ſchatting, voor twintig pond zilver. En deſe berichte: hoe geen de minſte kondſchap kreeg van d'Hollandſche vloot, dan des avonds door de baek op *Punta la Rye*: hoe binnen de ſtad waeren twee honderd *Spanjaerden* en eens zoo veel *Mulaeten* en *Mooren*: en d'handel t'eenemael verviel: ter oorzaek, zedert twee jaer, geen galjoens voor *Truxillo* ten reede liepen. Seven en twintig mijl van deſe ſtad, leid de vlekke *Iorgo de Olancho*, alwaer veerrig Spaenſche ſoldaeten ſeſtien duizend *Indiaenen*

rd inge-omen:

rrichting r Hollan-rs.

Vlek Olan-cho.

schatting af-dringen. Alhier valt veel goud. 't Landschap *Nicaragua*, welk *Diego Lopez de Salzedo* het *Nieuw koningrijk Leon* noemde, stoot ten noorden tegen *Honduras*, en begrijpt de gewesten *Nicoya*, *Nequecheri*, *Mabyte*, *Diria*, *Masaya*, *Managua*, *Cacaloaque*, *Cepeoco*, *los Micos*, *Madera* en een gedeelte *der Chontales*. De lucht, des zomers heet, is windig by wintertijd. De vlakke grond valt slijkerig, brengt overvloedig allerley leef-togt voort. Stieren, koeyen, paerden, muilen en verkens vinden graesige weyden. Het water levert veel visch. Hooning, *maiz*, *axi*, erweten, *pita* en kotoen, welk d'Indiaensche vrouwen zoo dun als een hair spinnen. Onder 't meenigvuldig geboomte munt uit *de zeiba*; die zulk een dikte krijgt, dat vijftien mannen hand aen hand den zelven naeuwelijx omvademen. Zommige boomen draegen roode karsen, waer af wijn geperst word. Binnen veertig dagen hebben de kalabassen volkoomen rijpheid. Voor de kust onthouden haer walvisschen en zee wanschepsels, welke sich boven de schepen verheffen. Behalven *de Chontales*, die op 't gebergt vereeuwde woeste zeden behouden, hebben d'overige ingezeetenen de Spaensche tael en manieren aengenomen: oefenen sich in allerley ambachten en konsten. Byzonder zijn het ervaeren zilver-smeden, maetkundige, kleer-mackers, waschboetzeerders en touw-slaegers. Op 't gebergt verzaemelenze balzem, liquidamber en vreemde terpentijn. Zy drijven voordeelige handel met kotoen, huiden en leef-togt op *Panama* en *Nombre de Dios*. 't Meir *Laguna de Nicaragua*, honderd en zeventien mijl in d'ommegang dicht bewoont, leid door drie mijl lands afgescheiden van *de Zuid-zee*, en looft sijn visch-rijk water en vol krokodillen in de stroom *Desaguadero*, welke *den Noorder-Oceaen* aen-grijpt. *Alfonsus Calera* en *Diego Machuca de Zuaso* voeren d'eerste uit 't gezeide meir zeewaerd, niet zonder duizend hacchelijkheden, wegens d'yzelijke water-stortingen *raudales* die op de rievier *Desaguadero* vallen: weshalven meenigwerf de barken over land moesten trekken. d'Hoofdstad *Leon* leid omringt van bosschaedjen, dicht by 't meir: heeft een groote kerk, vijf kloosters van monniken *de la Merced*, wooningen voor 's koninx penning-meesters, honderd en twintig duizend Indiaenen, die schatting betaelen. Drie mijl boven *Leon* vertoont sich een hooge berg, boven scherp, uit wiens log des avonds en 's morgens een dikke damp hemelwaerd rijst. Zomtijds werptze swaere sulfer-steenen over de akkers wijd en zijd: ja by vlaegen zulke vlammen, welke 's nachts zeer verre slikkeren. *Een Dominicaener* monnik meende in 't gat gesmolte goud te scheppen: klom ten top met vier gezellen, een yzere keten en ketel, die hy by 't log liet neder-zinken; doch ketel en keten smolten. 't Onderzoek wierd voor de tweede reis hervat met swaerder werk-tuig, en besloeg immers zoo ongelukkig; want 't vuur vloog diervoegen allerwegen, dat de goud-zoekers, ellendiggezengt, ter naeuwer nood 't leven afbragten. Zedert had niemand lust 't vuur-gat te naderen. Doch behalven de bisschoppelijke stad *Leon* gebouwt door *Franciscus Fernandez*, erkent *Granada* den zelven stichter: leid inschelijx op d'oever van *Laguna de Nicaragua*: is voorzien van een slot, kerk en zuiker-moolens. Voorts zijn hier de kleine meiren *Masaya* en *Lindiri*. 't Eerste beslooten binnen hemels-hooge steilen rotzen, lanx welke *d'Indiaenen* by in gebikte gaten om water te scheppen klimmen, beslaet de voet van de brandende berg *Masaya*: 't ander watert uit in *Laguna de Nicaragua*. Dicht by rijst de smookende berg *Munbacho*, rondom vol fruit-boomen. De stedekens *Iaen* en *Neuva Segovia* zijn niet veel te beduiden. d'Indiaensche dorpen bestaen uit hutten van ried. 't Vlek *Realeio*, by vaerend volk bewoont, levert veel schepen. 't Bequaem houd rondom maekt drokke timmer-werven aen een gemakkelijke haven. *Puerto de Nicoya* is een ruime

Beschrijving van Nicaragua:
haer vruchten:
boomen:
visschen:
ingezeetenen:
een wonder groot meir.
Stad Leon:
brandende berg:
vreemde handel van een Dominicaener.
Stad Granada.
berg Munbacho.
Iaen en Segovia:
Realeio:

ruime inwijk vol eilanden. Met bloeimaend begint de regen, en duurt tot slagt-maend. Onder verscheide vreemde vruchten, die nergens als hier te vinden zijn, munt uit een wonderlijke boom, draegende appelen, die ook eenigzints na peeren swijmen: binnen zit een groote noot, welker kern smaekelijk valt. De papegaeyen zoude meer schaede doen aen het gezaeyde, ten zy door slingers verdreven wierden. *De Spanjaerden* noemden dit gewest, toen alhier eerst landen, *Muhammeds-Paradijs*, wegens de vruchtbaere overvloed. *De cacao*, in plaets van geld gebruikt, is niet ongelijk den amandel-steenen: 't pit schuilt onder een swart vliesjen, scheid sich bruin, en met graeuwe aderkens zamen-trekkende, in drie stukken. De inwoonders maeken vuur door 't vrijven van houtjens tegen malkander. Gebruiken pijn boom-takken voor kaersen. Spreeken vierderley tael: de voornaemste is de Mexicaensche. Haer danzeryen gaen wonderlijk toe. Zy komen te zaemen ten getaele van twee of drie duizend, meer of min, na de grootheid des landschaps. Reinigen voor af een ruim veld. Die den dans aen voert gaet achterwaerds, en draeyt met vreemde bogten rondom: welk d'andere vier en vier in 't gelid volgende, na-bootzen. De tamboers slaen op groote holle speeltuigen, en zingen liedekens: die eerst d'aenvoerder, en voorts de gantsche meenigte beantwoort. Ieder swaeyt een waeyerken: zommige schudden ook uitgeholde kalabassen, vol steentjens. Alle hebbenze pluimaedjen op de kop: om d'armen en beenen ketenen van zamen geregen schelpen. Wonderlijke potzen recht elk aen. d'Een speelt den blinden man, d'ander den kreupelen: d'een veinst sich doof, d'ander trekt een scheeven bek: d'eene lacht uitgelaeten, d'ander schreit bitterlijk. Ondertusschen zuipenze geduurig *cacavata*. De midder nacht scheyt het spel. In 't meir *Guainabo* voede eertijds de koning *Caratamayris* de bekende *manati* met stukken brood. De visch quam uit de grond te voorschijn, zoo haest geroepen wierd, *matto*, *matto*, beduidende *edel-moedig*: en ontfing 't voedzel van menschen handen. Hy voerde zomwijl acht of tien jongens op de rugge na d'over-kant des meirs. Doch, eenmael getroffen met een pijl door *een Spanjaerd*, verscheen zedert niet meer. 't Ondier *Caſcu* gelijk een swart-hairig varken; heeft een harde huid, kleine oogen, opene ooren, gekliefde klaeuwen en korte snuit: maekt zulk een vreeselijk geluid, dat den mensch d'hairen te berge rijzen. Niet min wanschaepen is de vos-aep, die onder de buik een tweede buik draegt, tot verberging der jongen, welke nooit te vooschijn komen, dan als haer kost konnen zoeken. 't Beest vertoont 't lichaem van een vos, pooten als menschen-handen, ooren gelijk een vleer-muis. Merkwaerdig is d'onder handeling voor gevallen, op 't jaer vijftien honderd zeven en twintig, tusschen de Spaensche bevel-hebber *Frans de Montejo* en *de Nicaragnasche cacique Alquinotex*. Dese honderd en tien jaeren oud vertelde, niet zonder diep zuchten: hoe voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sijn landzaeten vreemder wijze by troppen om hals geraekten; want zy brackten eerst ontallijke wormen, waer op een schielijke dood volgde. d'Over-gebleevenen, onderling twistig, leverden elkander tweemael slag: weder-zijds bleef meer dan anderhalf honderd duizend man. Doch beide de onheilen zijn geenzints te vergelijken by 't moorden, aengestelt door *de Spanjaerden*. Omtrend de zelve tijd herbergde *d'Italiaen Hieronymus Benzo* by *een Nicaraguaes edelman*, ervaeren in de Spaensche tael. d'Edelman snaeuwde hem toe. *Wat bedrijven, o Christen, de Christenen niet. Naeuwelijx zettenze de voet binnen een Indiaensche hutte, of eischen maiz, hooning, winter-kleederen, goud, zilver en een vrouw, om te bejwangeren. Waerlijk geen ondeugender draegt d'aerd-boodem. Benzo* viel hem in: *de quaede Spanjaerden bedrijven zomwijl onbetaemelijke stukken.* 't Antwoord lag

cacao hoedanige vrucht.

Vreemde dans in Nicaragua.

Meir Guainabo.

Merkwaerdige visch.

Beest Caſcu.

vos-aep.

Gesprek tusschen een Spanjaerd en Indiaen.

Beschrijving van West-Indien b. 2, c. 11. door Benzo.

Zamenſpraek tuſſchen Benzo en een Indiaen.

lag gereed : *Waer zijn goede Spanjaerden? Ik heb nooit dan booſe boeven gekent. Benzo* herhaelde: *waerom hebt gy haer dan plaets geruimt op* Nicaragua? d'Edelman berigte: *hoe alle volkeren rondom her in eed-genoodſchap traden op d'eerſte kondſchap van der Chriſtenen aenkomſt : liever 't uiterſte te wagen, en tot de laetſte man dood te vechten, dan te draegen 't onlijdelijk jok, met welk, volgens 't verſpreide gerucht, andere landen door haer gedrukt wierden. Men maekte dieshalven pieken, pijlen, ſteenen, knodzen en ander krijgs-gereedſchap gereed. Toen het aen de man ging, bragt d'ongewoone ruitery zulk een ſchrik onder 't Indiaenſche heir: dat het de vlucht nam. De verſtrooyde zonden twee gezanten aen* Montejo, *verzoekende vrede; doch waerlijk, om tijd te winnen, en nieuwe krachten tot een tweede torn te verzaemelen: welke echter even ongelukkig beſlaegde. Men bid weder om vrede: en rukt ondertuſſchen alles by een, wat wapenen voerde. Wy beſwoeren malkander niet een voet te wijken. Hy zoude als vyand worden neder-gehakt, die den Spanjaerd de rugge bood. 't Vrouw-volk deſer raed-ſlag verkundſchapt, bad ootmoedig : liever den hals te vlijen onder de Spaenſche ſlaverny, als ellendig aen kogels, honden en ſwaerden te ſneuvelen. Zy konden immers tegen de vreemdelingen niet beſtaen? Maer wildenze evenwel enkel voort met 't genoomen raed-ſlot: zy beliefden dan eerſt vrouw en kinderen na d'andere weereld te verzenden: ten einde niet vervielen in handen der gebaerde bloed-honden. De meeſte ſtemmen haelden over: 't geraedzaemſt ſich van de tijd te dienen, en voor* Montejo *te buigen. Doch ſijn wreede miſhandelingen veroorzaekten t'ellekens weder-ſpannigheden: die doorgaens zuur op-braeken: alzoo de muitelingen, tot de kleine kinderen toe, tuſſchen alle bedenkelijke pijnigingen den geeſt gaven: waerom zommige weldige handen aen haer zelf leiden.* Dus verre *Benzo*. Eindelijk volgen de landſchappen *Coſta-rica* en *Veragua*. 't Eerſte paelt ten ooſte tegen het tweede. *De Spanjaerden* bewoonen hier 't vlek *Aranivez* en 't ſtedeken *Carthago*. 't Land zelf is dorre en bergachtig, gelijk ook *Veragua*: welker inwoonders fier genoeg zijn: om de Spaenſche benden zomwijl onder d'oogen te trekken: als die ongaerne d'oude vryheid miſſchen. *Chriſtoffel Colonus* ontdekte deſe kuſt, op 't jaer vijftien honderd en twee, aen de vlekke *Cariari*: voer de rievieren *Belen* en *Veragua* met barken op: bequam veel goud uit de mijnen *Vrira*, en byzonder tuſſchen de wortelen van geboomte, dicht door malkander gegroeyt. Binnen d'hoofd-ſtad *Concecion* houd de Spaenſche landvoogd huis. 't Stedeken *Santa Fe* heeft een zilver-ſmelt-plaets. *Carlos* leid niet verre van *de Zuider-Oceaen*.

Coſta-rica:

Veragua:

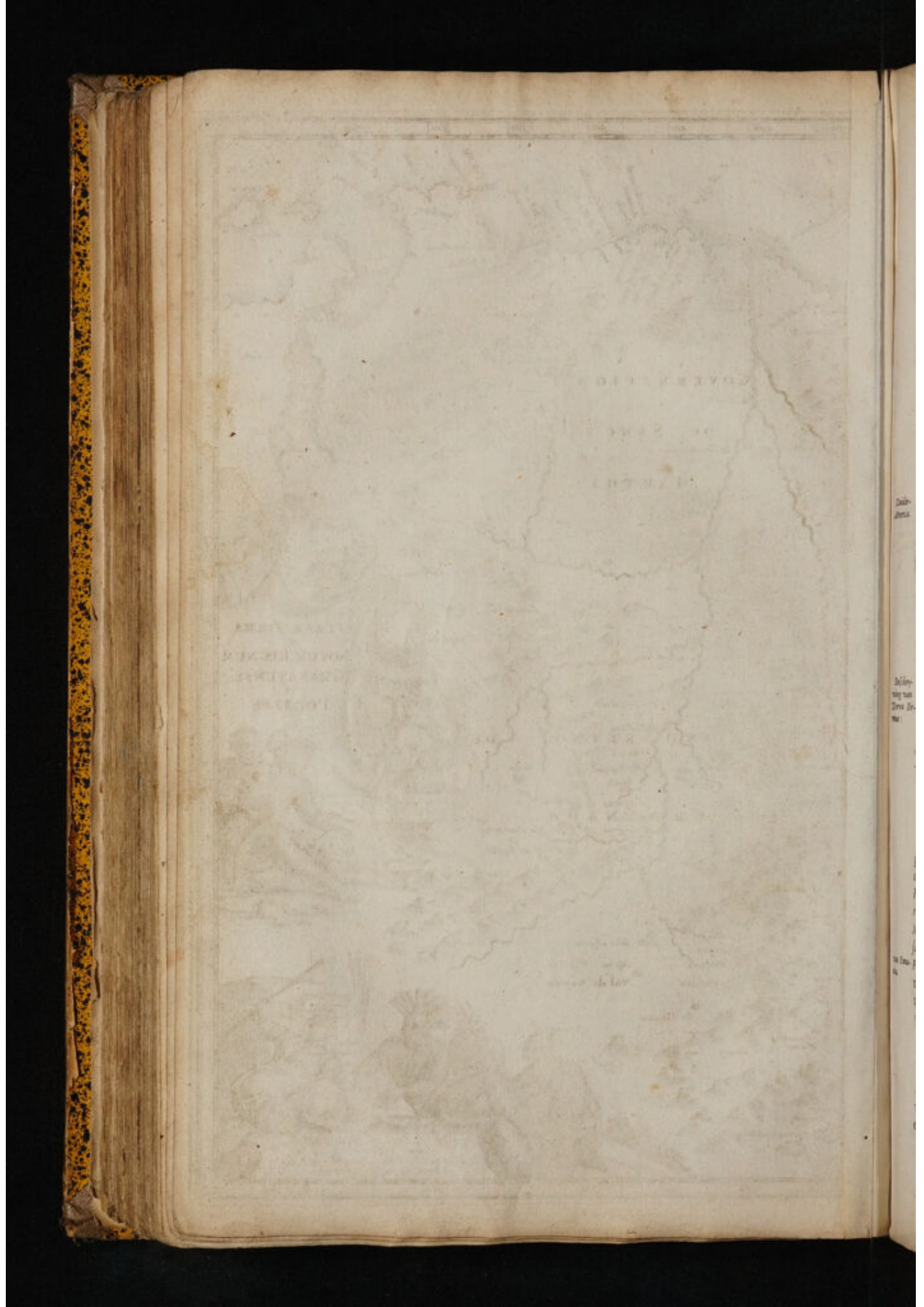
haer ſteden.

DER-

MAR DEL NORTE
De COSTARICA AUDIENTIA DE GUATIMALA
VERAGUA.
Sierras de Ornat
Trinidad
La Concepcion
Nombre de Dios
Limaret
Panama
Puerto S.S. Concepcion
Vraba
R. Verde
Tatabe
Pt de Pinas
Las Angoadas
Pt Quemada
Las Salinas
C. de Corientes
R. de las Balsas
Barbacoas
Los Timbas
I. de Palmas
B. de Bonaventura
Gorgona
I. del Gallo
R. de S. Juan
Chapanchuta
Los Pasos
Los Mañeles
Los Abades
C. de S. Franco
B. de S. Mathio
Los Quirimies
Provincia delas Esmeraldas
Guaca
Quillacinga
Sierras de Quaqua
MAR DEL ZUR.
GOVERNACION DE POPAYAN
OCCIDENS

NORTE.
GOVERNACION
DE SANCTA
MARTHA.
NUEVO REYNO DE
GRANADA.
TERRA FIRMA
et
NOVUM REGNUM
GRANATENSE
et
POPAYAN
Val de Neyva
Cartagena
Tolu
Tenerife
S. Maria
Mopox
Tamalameque
Ocaña
Merida
Caceres
Vetas
Pamplona
Cartama
prov.
Arma pr.
Paneura
Picara pr.
Carrapa pr.
Arbi pr.
Quinbaya pr.
Malos
Trinidad
Tudela
Colymas
Honda
Guaduas
Manipos
Pixaos
Paezes
S. Vincente
Onda
Ville dels Angelos
Neyva
Tocaima
Mariquita
Popayan
Leguna fingulitana

DERDE BOEK:
BESCHRYVING
VAN
't ZUIDER-AMERICA:

Eerste Hoofd-stuk:
TERRA FIRMA.

Zuider-America.

America, verdeelt in *Noorder* en *Zuidelijk*, blijft zamen gehecht door een reep lands, op hemels breedte seven mijl smal, tusschen *Panama* en *Nombre de Dios*: de weg by *Peter Arias* over gebikte rotzen en midden door ruig-begroeyde bosschen gebaent, loopt meer als eens zoo verre om. Eertijds wierd dit gewest begrepen onder *Castella del Oro*, alzoo genoemt van *Diego de Niquesa*, ter oorzaek aldaer veel goud vond, daer anderzints *Veragua* geheeten wierd. Doch *Castella* begreep al het land, welk de rievier *Darien* ten westen tot d'uithoek *de Gratias à Dios* besloot. Zedert zijn de paelen verleid: te weten na 't oosten verder uitgezet, en ten westen afgekort. Eindelijk is de naem *Castella* door *Terra Firma* t'eenemael verdooft. Tot *Terra Firma* behooren de steden *Panama*, *Nombre de Dios*, *Nata*, *Carthagena*, *Santa Martha* en *de la Hacha*.

Beschryving van Terra Firma:

van Panama.

De stad *Panama*, van welk 't landschap de naem ontleent, leid aen *de Zuid-zee*, achter beslooten door een meir, waer uit ongezonde dampen geduurig waezemen. De straeten, getimmert oost en west, maeken geen schaduwe tegen de brandende zonne: zulx by helder weder onbruikbaer blijven. Ten zy't bouwen kostelijk viel, en d'inwoonders meest af en aen vaeren, zoude anderzints de plaets op een bequaemer grond verleid zijn. De eerste stichters koosen d'ongelegen boodem: om dat lanx de strand overvloedige meenigte zee-slekjens *chucha* gevonden worden, voor lekkerny gekookt. De stad telt drie honderd en vijftig houte huisen, ses honderd burgers en weinig meer soldaeten, behalven *de Guineesche Mooren*. Een mijl buiten *Panama* is 't vlekke *Cruz la Real*, by woeste *Simerons* bewoont, aen een groote rievier tegen d'haven *Pericos* over. Drie wegen lopen na *Panama*: d'eerste lanx de brugge op de stroom, welkers oever door een modderachtige kreek groote sterkte aen de stad geeft: te meer nadien de rievier diep is, en nevens de zelve een water-poel vol liezen. De weg van *Nombre de Dios* is slecht en zonder bosschaedje. Alhier vloeyt de beek *Lavendera*. De derde toegang loopt over een steene brug, en vlakke weyden van de haven *Pericos* stadwaerd. Beide deze wegen konnen niet bewaerd, dewijl een vlakke grond hebben, en weder-zijds akkers. In 't ooste van *Panama* leggen op een rotze aen de zee seven koninglijke huisen, alwaer hooge vuurschaer gespannen word. Vijf honderd roeden zeewaerd leid een eiland halve-maens gewijs, en d'haven, daer de schepen ten anker zetten, na dat de last hebben op-gebrooken:

anderzints konnen slechts kleine barken aldaer vlooten : alle sittenze by ebbe droog. Aen de mond vertoont sich een houte schans. Tegen overval blijven de plaetsen *Venta de Cruzes*, *Chagre*, *Quebrada* en *Ballano* gesterkt: alwaer anderzints een vyand gemakkelijk konde landen. De meeste swaerigheid staet te wachten aen *Chagre*, die ten westen beneden *Nombre de Dios* in *de Noorder-Oceaen* valt; want dese stroom brengt de schepen tot *Venta de Cruzes*, van waer een weg naeuwelijx vijf mijlen lang op *Panama* leid. De spaensche waeren, bestaende meest in meel, olie, tweebak, laekenen en zijde, worden uit *Nombre de Dios* herwaerds gevoert lanx de gezeide weg. Anderzints by winter-tijd, wanneer tegen de sterke vloed van *Chagre* niet vorderen, brengt men de goederen te land, niet zonder groot gevaer wegens gevluchte *Mooren*, die uit naere bosschaedjen met vergiftige pijlen vallen: en, zoo meenig *Spanjaerd* in handen krijgen, wreed om hals brengen : ter oorzaek voormaels van de zelve landaerd 't uiterste quaed leeden. Wegens de land-togt verhaelt *Hieronymus Benzo* een merkwaerdige voorval. Een schip stak van *Dominico* over na *Nombre de Dios* : en sette eenige mijlen boven die stad de muil-esels, met welke bevracht was, te land, om reis te vorderen na *Panama*. De koop-luiden hadden twintig Moorsche slaeven : ieder, voorzien van een snoey-mes, maekte een baen door ruichten sterk in malkanker gevlochten. Op den veertienden dag halver-weg gevordert, ontbrak de leef-togt: zagen tegen den avond van een hooge top dikke rook : midder-nacht derwaerds gespoeyt, vonden d'eerste huisen, welke geduurende de togt ontmoeten : over-vielen de slaepende *Indiaenen* in vier kleine hutjens. Dese op 't gerucht ontwaekt schreeuwden buiten gemein naer, *guacci*, *guacci*, beduidende een wild dier, dat zomwijl by de hutten in-breekt, en 't volk verslint : de zelve naem pastenze ook *den Christenen* toe, wegens gepleegde wreedheden. Byzonder maekten de vrouwen groot misbaer : schudden de hoofden mistroostig heen en weder, en zomwijl stietenze tegen d'aerde : schreyden bitterlijk : scheenen haer zelf van 't leven te willen berooven, tenzy verhindert wierden. Met den dag begondenze te bedaeren : alzoo *de Spanjaerden* beduiden, zy behoefden voor geen leed te vreesen : wanneer slechts leef-togt verschaften. Men bragt dan brood, fruiten en wild-verkens vleesch te voorschijn : en zy vergenoegden sich zeer wel met de vereering van eenige messen en zout. Vier dagen rusten de Spaensche koopluiden alhier : en geraekten eindelijk, niet zonder groote moeyelijkheid, binnen *Panama* : tegen welkers uiterste huisen, gebouwt van houte gebinten, met ried gestopt, en pannen gedekt, by volle maen *de Zuid-zee* slaet : die zoo laeg wederom ebt, datze een moerassige ondiepte twee mijlen verre ontdekt. d'Eetwaeren, redelijk koops te bekomen, is *maiz*, Peruaens meel, hoenderen, hooning, koeyen, swijnen, oranje-appelen, limoenen, kool, ajuin, look, latou, meloenen en allerley hof kruiden. Rondom de voor-genoemde koninglijke huisen leid een houte beschansing : en een steene slot ter zijde af. d'Hoofd-kerk heeft een bisschop, staende onder d'artz-bisschop van *Lima*. *De Franciscaenen*, *Dominicaenen* en de monniken der orde *de la Merced* bewoonen prachtige kloosters. Twee mijl westwaerd blijft de veilige haven *Pericos* door drie eilandekens, tamelijk hoog, beslooten. Herwaerds komt de Peruaensche zilver-vloot, eer voor *Panama* ter reede loopt. De vloot bestaet meest uit weerloose berken. 't Land valt doorgaens bergachtig, en brengt allenthalven stinkende dampen voort uit drabbige poelen. Men vind echter hier en elders grasige weyden voor 't vee. De lucht zoude meer ongezond wesen, ten zy eenigzints door de wind uit zee gezuivert wierd. Van hooy-maend tot slagt-maend stort een geduurige regen : men heeft dan ook

Beschrijving van West-Ind. b. 2. c. 5. Merkwaerdige voorval.

Vordere beschrijving van Panama.

Unable to display this page

met vijf ſtukken geſchut tot beſcherming der nieuwe ſtad: en aen d'overkant een vaſte toorn met acht halve kortouwen. Voorts beletten de klippen lanx de wal, en dicht geboomt rondom d'haven, het landen der vyanden. Toen d'Engelſche ammirael *Draek*, *Nombre de Dios* in aſſche leide, liep hy binnen *Puerto Bello*: vond aldaer tien huiſen, behalven een groot gebouw voor de ſtee-voogd, en een water-ſlot, welker borſt-weeringen, uit ſwaere balken, ſteenen en aengevulde aerde begonden te rijſen. *d'Engelſche* verbranden de begonne werken. Weinig uuren na deſe verrichting ſtierf *Draek*. Maer *de Spanjaerden* hebben zedert 't bouwen hervat: zulx eerlang een ſterke ſtad *ſan Philippe* voor d'haven *Puerto Bello* ſich vertoonde. Ten weſten van *Panama* beſlaet 't ſtedeken *Nata* een vruchtbaere boodem. De ſmalle en ondiepe rievier *Darien* geeft 't landſchap de benaeming. 't Landſchap, buiten gemein vruchtbaer, lijd groote overlaſt van leeuwen, luipaerden, wilde katten, krokodillen, ſlangen en vleer-muiſen, op welker beet een menſch dood bloed, ten zy de wonde met zee-water geduurig gebet, of vol heete aſſche geſtopt word. En immers zoo veel ongemak brengt de lucht by, vergiftigt door ſtinkende dampen uit modderige poelen. d'Inwoonders zien ongedaen, niet anders of aen de geel-zucht gingen: bereiken zelden een hooge ouderdom. Zy gaen naekt: uitgezondert dat de mannen haer ſchaemelijk lid verbergen in een kink-hoorn: zommige gebruiken ook een kotoene dekſel. De vrouwen draegen een ſchort, hangende van de middel af tot de knien; doch d'adelijke wijven tot de voeten. *De Spanjaerden* hebben voorlang dit geweſt *Darien* geruimt. *Alphonſus Fogeda* ſtichte alhier de ſtad *Sebaſtiaen*; doch wierd niet langer bewoond, als zedert de Spaenſche ridder *Anciſus*, op 't jaer vijftien honderd en tien, *Antigua* bouwde, en tot een biſſchoppelijke ſtoel verhefte: welke na *Panama* is overgebragt, wanneer *Vaſchuz Nunnez den Zuider-Oceaen* ontdekte. Zulx *Antigua* derwaerds verleid wierd, in 't jaer vijftien honderd en negentien: te meer alzoo op een laege oever van *Darien* lag, tuſſchen hoog gebergt, alwaer de zon ſterk brande: en de weg na *de Zuid-zee*, drie mijl lang, zeer ongemakkelijk viel, om koop-waeren te vervoeren. Swaerder ongeval treſte 't ſtedeken *ſanta Cruz*, door de Spaenſche hopman *Peter d'Arias* geſticht; doch by *d'Indiaenen* ten grond toe verwoeſt. *Arias* bouwde ook aen *de Noorder-Oceaen* de ſterkte *Acla*, namaels tot een ſtad gemaekt: van welke niet is overgebleven, dan geheugenis des beroemde *Vaſchuz Nunnez*, aldaer onthalſt, door ſijn ſchoon-vader *Arias*. De voornaemſte eilanden lanx de noord-kuſt van *Panama* zijn *Cutiva* en *Comagre* vol geboomt; doch leeg by 't water. *De Pinos* rijſt hoog uit zee, dicht onder 't vaſte land. In *de Zuider-Oceaen* ontmoetmen *Taboga*, en de twee groote eilanden *de las Perlas* van vijf en twintig kleine omringt. Hier viel eertijds gelukkige peerl-vangſt. d'Inwoonders voeren met canoon verre zeewaerd by kalmte: dooken zomwijl tien vademen diep: en rukten de peerl-oeſters van de grond en aen elkander vaſt-gegroeyt af. Doch, geſneuvelt door de Spaenſche wreedheid, hebben plaets geruimt voor eenige *Mooren*, die aldaer 't vee hoeden van haer meeſters. Gedenkwaerdig is de verrichting, welke ſich onderwon d'Engelſche hopman *Joan Oxenham*. Aen-geprikkelt door de buit by *Frans Draek* alhier gehaelt, wende de ſteven na *Panamaes* noordelijke kuſt: haelde alhier ſijn ſchip, honderd en twintig ton, op 't drooge: bedekte het onder om gehakte boomen: begroef 't geſchut: en ſtapt met twee veld ſtukken en zeventig mannen te land. *d'Indiaenen* geleiden hem tot een rievier, die in *de Zuid-zee* uit-watert. Alhier bouwt hy een pynas van vijf en veertig voeten lang: ſteekt na *de Zuid zee*, en blijft tien dagen onder *Tavarequi*, een der eilanden *de las Perlas*, leggen. Eerlang verviel een Peruaenſche bark, met feſtig duizend

Stedeken Nata.

Landſchap Darien.

Steden Sebaſtiaen:

Antigua:

ſanta Cruz:

Acla een ſterkte.

Eilanden van Panama.

Zeer merkwaerdige verrichting van Oxenham.

CART GEN.

GENA

zend ſtukken gouds, veel wijn en brood, in ſijn handen: en daegs hier aen een tweede van *Lima*, voerende honderd duizend ſtukken in zilvere baeren: bequam ook ettelijke peerlen. Aldus verrijkt keert te rugge. De ſtee-voogd over *Panama* hier af verwittigt, werpt honderd ſoldaeten in vier barken, behalven een merkelijk aen-tal Moorſche roeyers, om meer te ſpoeden. *Joan de Ortega* had 't bewind. Deſe kreeg op *Tavarequi* kondſchap, wat ſtreek *d'Engelſche* hadden gezet: loopt na de rievier werwaerds zy gezeilt waeren; doch alzoo de zelve met drie armen in zee valt, zoude niet hebben konnen giſſen, by welken arm opvoeren; ten zy by geval uit driftige hoender vederen in de mond der kleinſte arm oordeelde by *d'Engelſche* geplukt te zijn. Herwaerds dan roeyt hy: en vind ten vierden dag de Pinas op 't droog gehaelt, by ſes man bewaert: en in de zelve niet als eenige leeftogt. Een der ſchild-wachten wierd onder de voet geſchooten: de vijf overige vluchten. *Ortega* volgt kort op de hielen: ontdekt een half mijl van de ſtrand een hutte uit takken gevlochten, alwaer de roof ſchuilde: en voertze geſwind na de barken. Terwijl met dit werk beſig was, valt hem *Oxenham*, geſtijft van twee honderd *Indiaenen*, woedend' aen, met ongelukkige uitſlag; want *de Spanjaerd* diende ſich van een dicht boſſchje, waer uit zulk een tegenweer bood: dat elf *Engelſche* dood, en zeven gevangen bleven, d'overige vluchten. De gevangens berichten: hoe zy onderling twiſteden over de verdeeling der buit, waerom zoo lang zammelden: hoe en waer 't ſchip lag. De ſtee-voogd van *Panama* deed de weet aen *Nombre de Dios*: men mant aldaer terſtond vier zeilen, die 't gedekte ſchip en begraeven geſchut af-haelen: *d'Engelſche*, beſig met canooen toe te ſtellen, om 'ergens een bark af te loopen, over-vielen: en na *Panama* voerden: alwaer, uitgezondert weinige jongens, wreed aen kant geholpen zijn. Ten ooſten van *Panama* leid 't landſchap *Carthagena*, welk deſe benaeming van d'hooſd-ſtad ontleent: is vol heuvelen, valleyen en geboomt, waer uit verſcheide aengenaeme gommen druipen: levert lange peper ſcherper als de Ooſt-Indiſche, fruit en op eenige plaetſen goud. d'Inwoonders lijden groote overlaſt van de tijgers en ſlangen. Voor de Spaenſche overkomſt was 't land buiten gemein volkrijk. 't Gebruikte voor haer ſchaemelheid een kotoene kleedje: pronkte 't aengeſicht, armen en beenen met goude banden, peerl-ſnoeren en ſmaragden. De vrouwen trokken nevens de mannen ten oorloge: ſchooten vinnig en gewis vergiftige pijlen. *Martyn Ambijus* kreeg, op 't jaer vijftien honderd en negen, een dochter gevangen, die acht en twintig *Spanjaerden* ter dood had gegrieft. Tot 't landſchap *Carthagena* behoord ook 't geweſt *Vraba* diervoegen vruchtbaer: dat alle Spaenſche boomen en zaeden, herwaerds gebragt, gelukkiger waſſchen dan in *Spanien* zelf. Anderzints heeft ook haer eigen vruchten. De grond draegt overvloedig pijn- en palmboomen, welker zamen-gebonden blaederen voor beezemen dienen. De boom *guaiana* geeft zerp-zoete limoenen: *de guarauana* groote citroenen: *de mameis* een vrucht niet ongelijk den oranje-appel; doch ſmaekt als meloenen: en *d'houos* ſmaekelijke pruimen. Uit de hooven graeſtmen de voedzaeme wortelen *batata*: hebben een ſtruik vol dorre takjens, en hechten ſich met nieuwe veeſeltjens in de aerde, die tot wortelen groeyen van veerlerley gedaente, alle buiten geel en binnen melk-zappig: draegen bloemen bleek-groen, dan midden wit, niet ongelijk den klokjens, welke eindelijk tot een zaed-rijke knop ſluiten. Men braed deſe wortelen onder heete aſſche: overtreffen de Europiſche knollen. Geſtampt en op water gezet, tot het over-giſt, maekt een drank, waer aen ſich *d'Indiaenen* dronken drinken. Vorders heeft *Vraba* veel wild en viſch. In de boſſchen loopen tygers, leeuwen en vreemde wan-

Beſchrijving van 't land en ſtad Carthagena.

Geweſt Vraba.

Wortel batata.

ſchepſels, zoo groot gelijk een os, hebben olifants-ſnuiten, paerde-voeten, en hangende ooren. 't Geboomt grimmelt van vogelen. Lanx d'oevers der meiren onthouden haer meenigte paeuwen, faiſanten en papegaeijen: welker zommige grooter zijn als kapoenen, andere kleinder dan muſſen. Tegen *Vraba* ſtoot 't gebergt *Abibe*, welkers lengte weſtwaerd noch onbekend blijft. De breedte haelt elders meer, elders min dan twintig mijlen. Heeft onbruikbaere wegen voor de paerden. De toppen leggen onbewoont. In de valleyen, veel en ruim, onthield ſich meenigte van volk, welk overvloedig goud bezat, verzaemelt uit de beeken van hoge kruinen weſtwaerd neder-geſtort. 't Regent hier de meeſte tijd des jaers: zulx 't reizen onmogelijk ſoude zijn, indien niet de beuke-boomen zacht en droog hout allenthalven verſchaften, tot groot gerijf der reizigers, om ſich te droogen, alzoo terſtond de vlam vat. Aen de voet van dit gebergt ten zuiden leggen de geweſten *Tatabe*, eertijds by ſtrijdbaere landaerd bewoont, *del Guaca* en *Zenu*. werwaerds aller-wegen de lijken gebragt wierden, en koſtelijk begraeven. Uit deſe graf-ſteden haelden *de Spanjaerden* namaels onwaerdeerlijke ſchatten. By ooſten *Carthagena* is de valleye *Zamba*, en vorder het geweſt *Mopox*. *Carthagena* (alzoo geheten, eenſdeels ter oorzaek op een zand-rif tegen d'haven, waer voor 't eiland *Carex* zich om-kromt, even als de Spaenſche ſtad die de zelve naem draegt: anders-deels dewijl d'eerſte bevolkers binnen *Carthagena* in *Spanje* burgers waeren) is geſticht op 't jaer vijftien honderd twee en dartig, door *Peter de Heredia*; doch kreeg haer volkoomen beſlag van *Georgius Robledo*, acht jaer na d'eerſte grond-legging. Deſe biſſchoppelijke hoofd-ſtad word ten noorde beſpoelt van *de Noord-zee* over een vlak-ondiepe grond: aen de land-zijde vloeyt de zee door een naeuwe boezem nevens de ſtad na 't meir *Canapote*, welk met *d'Oceaen* te gelijk ebt en vloeyt: en by beurtige verwiſſeling 't water looſt of ontfangt door twee verwulfde pijpen van een lange brugge, die *Carthagena* vaſt maekt aen de vaſte kuſt. Meer als vijfhonderd huis gezinnen bewoonen huiſen uit ſteen getimmert in geſchikte orde; want de ſtad, lang-werpig vierkant, word verdeelt in ſes en twintig ruime ſtraten: vier ſtraten zijn ſes honderd en twintig ſchreeden lang. Achter ieder huis leid een hof. De kerk ſteekt boven d'andere gebouwen uit. Het klooſter van *de Dominicaenen* is prachtig getimmert. *De Franciſcaenen* laeten haer niet te goed: te meer nadien een tweede geſticht over de brugge op 't vaſte land bewoonen. 't Tol-huis en paleis, daer de hoogſte vuur-ſchaer van het landſchap *Carthagena* word geſpannen, zijn beziens-waerdig. d'Haven heeft twee inkomſten: de voornaemſte leid een half mijl ten ooſten der ſtad, de weſtelijke *la Boca Chica* eens zoo verre: beide gevaerlijk wegens blinde klippen. Toen *Frans Draek*, op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig, *Carthagena* ſtormenderhand bemagtigde, lag de ſtad rondom beſchanſt, behalven twee ſterkten tot nader verzekering. 't Eene ſlot beſloot de enge mond des havens met een ſterke keten. Dicht by ſtond d'abdye, aen *Franciſcus* toe-gewijd, binnen weerbaere muuren. Zedert zijn verſcheide hoorn werken, ſterkten en toornen gemaekt: om alle vyandlijke indruk te ſtuiten. De ſtad verrijkt hand over hand, door de vaert op *Spanje*, 't overwinteren der Peruaenſche zilver-vloot, en by zonder wegens de rijke toe-voer uit *Nieuw-Granada* lanx de rievier *Magdalena*. 't Eiland voor de haven was bewoond by viſſchers, toen *de Spanjaerden* aldaer uit-ſtapten; doch tegenwoordig zijn geen voetſtappen der zelve te vinden, maer alle omgekoomen, of na woeſte plaetſen gevlucht voor de Spaenſche magt: hoewel anderzints 't volk hier en rondom her fier genoeg was, om een kans te waegen. De vrouwen hielden gemeenlijk haer mannen in den ſtrijd gezelſchap: en boven aen de ſtandaerden hingen de beenderen van

Gebergt Abibe.

Landſchappen Tatabe, en Zenu.

Inboorſt der onde ingezetenen van Carthagena.

van doorluchtige oorlogs-helden: om de vechtende tot moedigheid op te wekken. Zy gebruikten vergiftige pijlen, ſteene ſwaerden en pieken uit palm-takken. Zy voerden met haer den afgod *Chiappen*: aen welken levendige kinderen offerden, als de krijg zoude aen-gaen. 't Vleeſch verſtrekte ten vroolijke maeltijd: met 't bloed wierd het beeld beſmeert. Indien zeeghaftig te huis keerden, maekten ſich vroolijk in allerley uitgelatendheid: men danſte, zong, keelde gevangenen, beſtreek *Chiappens* beeltenis met brein en bloed. Indien de nederlaeg hadden, bedachten een nieuw offer: om den afgod te verzoenen. Doch *Carthagena* heeft nu en dan geen kleine aenſtoot geleden. Het was naeuwelijx voltrokken, wanneer vijf Franſche roof-ſchepen de ſtad aen koolen leiden. Een Spaenſch boots-gezel, uit laſt des ſtee-voogds gegeezelt, kropte de ſpijt op: trok over *Spanje* na *Frankrijk*: geleide de gezeide zeilen na *Carthagena*: en koelde ſijn moed aen den ſtee-voogd, dien hy uit den ſlaep wekte, de geezeling verweet, en door-ſtak. De buit by de Franſche weg-gedraegen bedroeg meer dan ander-half-honderd duizend dukaeten. De minder ſteden in 't landſchap *Carthagena* zijn *San Iago*, *Villa de Maria*, *Santa Cruz de Mopox* aen de rievier *Magdalena* en weinig hooger 't tol-huis *Baranca de Malambo*. *San Iago* is boven alle vermaerd wegens een koſtelijke balzem, welke alhier valt: word genaemt *tolu*, en verzaemelt in een lepeltje ſwart waſch, geplakt onder 't gat geſneeden door de ſchors van laege pijn-boomen: by heete zonneſchijn traent een goud-geele vocht niet min liefelijk-riekende, als heelzaem. Nergens een kleinder geweſt, waer uit zoo veel beeken en groote rievieren vloeyen. Boven *Popayan* onder *Mopox* ſtort de ſtroom *Cauca* in *Magdalena*. De vloed *Zenu* deelt haer benaeming 't landſchap mede, en maekt met de mond een bequaeme haven, alwaer veel zout valt. *Darien* loopt tuſſchen *Panama* en *Carthagena* in d'inwijk *Vraba*, en geeft ſijn naem 't geweſt over. De rievier, welke grootheids halve *Rio Grande* of *Magdalena* geheeten word, ter oorzaek op den dag aen die ſantinne toe-gewijd, ontdekt is, ſtort dier-voegen tot *de Noorder-Oceaen* in, drie en twintig mijl by ooſten *Carthagena*: dat ſijn vloed twee mijl breed en tien lang door de zee boord, en verſch water behoud. De ravelingen veroorzaeken groot gevaer voor de ſchepen. In de mond leid een eiland, welk de rievier verdeelt: de wijdſte uit-watering en meeſt bevaeren ſtroomt na de zijde van *ſanta Martha*. Twee maenden brengen ze zoek met roeyen en lijn-trekken, die de koop waeren deſe ſtroom op-voeren na *Nieuw-Granada*: daerze binnen drie weeken af-drijven. 't Dondert en blixemt hier vreeſelijk, meeſt van midder-nacht tot morgens. In winter-maenden valt ſwaere regen, welke by 't gebergt neder-geſtort den ſtroom krachtig doed ſwellen. 't Landſchap *ſanta Martha* lang drie en ſeſtig mijl, en bykans even breed, ſtoot ten weſten tegen *Carthagena*: en vervat de mindere geweſten *Pozigueica*, *Betoma*, *Buritaca*, *Chimila*, vol ſchoon vrouw-volk en ſterke mannen, en 't machtig *Tairona*, geduurig in wapenen tegen *de Spaenjaerden*, gelegen aen de voet van 't hoog-gebergte *ſierras Nevadas*; welker beſneeuwde toppen dartig mijl zeewaerd gezien worden: en ſich voort ſtooten met een geduurig vervolg door *Peru* en *Chili* tot de ſtraet *Magellanes* toe. Dit geweſt is ontdekt en ten deelen ingenoomen, op 'r jaer vijftien honderd vier en twintig, by *Roderic de Baſtidas*, in den ſlaep door ſijn eigen volk vermoord. Omtrend de zee-kuſt barnt de zonne onlijdelijk: binnens lands veroorzaeken de ſneeuw-bergen nijpende koude. Geduurende d'herfſt maend en wijn-maend vallen groote ſlag-regenen: anderzints blijft het droog weder: en waeyen meeſt ooſtelijke of noord-ooſtelijke winden. De land-wind uit het weſten brengt zomtijds eenig water by. Van 't gebergt ſteenachtig-onvruchtbaer ſtorten veele bee-

Stedekens in 't land Carthagena:

San Iago.

Rievieren.

Groote ſtroom Magdalena.

't Land ſanta Martha.

't Gebergt Nevadas.

beeken en rievieren. Door harde ſtormen verdort 't gras en 't gezeyde op de velden. Oranje-appelen, limoenen, granaeten en druiven ſlaegen tamelijk wel, gelijk ook de Spaenſche hof-vruchten. Duiven, partyſen, konijnen en inzonderheid viſch geven groote vervulling. 't Verdient geen gemeine verwondering: te beſchouwen tot twintig ellen onder water de viſſchen by duizenden ſwemmende, voornaementlijk in de haven *ſanta Martha*. Weshalven eertijds lanx de ſtroomen en zee veel viſſchers woonden, die met netten, uit taeye kruiden gevlochten, en aen kotoene touwen vaſt gemaekt, zoo veel vingen: dat ook haer vangſt onder de nabuuren verruilden. De leeuwen, tijgers en beiren houden 't land onveilig. *Buritaca* levert goud: *Tairona* heilzaeme ſteen tegen het bloeden en graveel, mitſgaders marmor, jaſpis, porphyr en goud: 't dal *Tunia* eſmarauden. Dit geſteent plagt eertijds in grooter achting te zijn, als zedert *America* groote meenigten uitleverde. *Acoſta* verhaelt: hoe *een Spanjaerd* de prijs van twee eſmarauden onder-focht by een Italiaenſche juwelier: die d'een ſchatte op honderd, en d'ander op drie honderd dukaten; doch als hy een kiſt vol zag, zeide: nu is ieder ſlechts een dukaet waerdig. Zulx 't kleed en hulzel, welk de Roomſche jonk-vrouw *Lælia* droeg, op vier honderd duizend dukaten, wegens eſmarauden borduurſel, gezet, duſdaenigen prijs tegenwoordig niet zoude haelen. Dit geſteent verſterkt 't gezicht wonderbaer: weshalven de kaizer *Nero* 't bloedig gevecht van ſcherm-meeſters in een eſmaraud beſchouwde. Zy word goed-gekeurt tegen de vallende ziekte. *d' Indiaenen* draegenze als noch door de neus. d'Aengezichten der afgooden pronken ook met de zelve. Groeyen in ſteen-rotzen lanx aders, niet ongelijk 't kriſtal: krijgen allenskens een glinſterende groenheid. De alder-grootſte, huiden-daegs bekend, houd *Genua* in hooge achting. De eſmaraud-pielaer, ten wonderlijk cieraed, binnen *Hercules* tempel in de ſtad *Tyrus* geveſtigt, en wijd uit gekraeyt onder d'oudheid, zal buiten twijfel niet meer geweeſt zijn als een doorluchtige groene ſteen: en licht van de zelve ſtoffe ook de zuil door d'Arabiſche koning *Miramamolines* op-gerecht in d'hoofd-kerk tot *Cordua*. De koſtelijke prijs der eſmarauden maekte *Gonzalvus Simenez* ſtee-voogd over *ſanta Martha* gaende, om die te zoeken: hy ſet dan met twee jagten en vijf en veertig *Spanjaerden* de ſtroom *Gayra* op: ontmoet den cacique *Bagotta*, wien veel goud af-perſte: vordert tot 't dal *Teſſuca*, alwaer *Simandoca* geſach voerde. Deſe geleide *Simenez* drie en twintig mijl verder tot een eſmaraud-rotze, van welke ten hoogſten verrijkt te rugge keerde. 't Gerucht der gevonde ſchat, wijd en zijd verſpreyd, hielp verſcheide op de gang. Onder andere ook *Peter di Lugo* land-voogd over *Terra Firma*. Hy ontboot uit *Carthagena* hulp-benden: ſloeg, niet zonder noodwendig krijgs-gereedſchap, den weg in na *Bagotta*: die gewaepender hand tegen-ſtand bood; doch raeuwelijk onthaelt bedong vrede voor veel goud. Niet minder hield *di Lugo* als ſijn woord. Hy liep dan 't geweſt rondom her af, met diepe voetſtappen van d'uiterſte verwoedheid: en voerde een onwaerdeerlijke ſchat gouds en eſmarauden na *ſanta Martha*. Eerlang quamen ook *de Welſaren*, Hoog-duitſche edelen uit *Venezuela*, welke ſtad kaizer *Carel de vijfde* aen haer verpande, op 't jaer vijftien honderd en achtien, te voorſchijn: dwarſten de beſneeuwde bergen van *ſanta Martha* met Indiaenſche gidzen: en groeven veel eſmarauden in de valleye *Funia*. Doch d'ingezeetenen, verſchrikt voor de vreemdelingen hingen haer zelf by meenigten op, uit wanhoop. Anderzints ſtrijdbaer genoeg en boven andere konſtig: maeken cierlijk kotoene-tapijten vol gebeelde tijgers, leeuwen en arenden. De wanden der huiſen zijn veel-vervig beſchildert; de vloeren beleid met matten, uit biezen aerdig gevlochten. Zy leven niet alleen by viſch, wild en menſchen-vleeſch;

Verhael van de eſmarauden. Plin. l. 9. c. 35.

Togt van Simenez.

van di Lugo:

van de Welſaeren.

Inwoonders en gebouwen van santa Martha:

vleesch; maer ook by de wortelen *ages*, smaekende als kastanien, *yuca*, *maiz*, *batata* en *cacavi*. d'Hoof-stad *Santa Martha*, die 't landschap de benaeming mede-deelt, is gebouwt aen *de Noord-zee*, welke aldaer een ruime en veilige haven maekt, onder 't beschut van hooge bergen en twee eilanden: heeft een bisschoppelijke stoel en schoone hoofd-kerk: de huisen bestaen uit ried, en zijn gedekt met palmiet-bladeren: weinige draegen tichels. d'Haven is zonder sterkte, ter oorzaek hier geen handel valt, dan met *d'Indiaenen*, die aerd-werk en kotoene-kleden te markt brengen. En dewijl zelden eenig Spaensch zeil herwaerds de steven wend, vervalt de plaets: te meer, nadien voor alle vyandlijke indruk bloot leid. Gelijk dan *de Fransche*, en naderhand ook *d'Engelsche*, eens onder *Frans Draek*, en 's jaers hier aen onder *Antonius Sherley*, de stad plonderden en verbranden. De mindere stedekens in 't bisdom *santa Martha* zijn *Teneriffe*, nevens de rievier *Magdalena*, en *Tamalameque* anders ook genaemt *Villa de las Palmas*, gelegen op hooge steenachtige grond; tusschen welke vlakke weyden voor hoorn-beesten rondom in dichte bosschaedjen verschuilen, behalven de staende poelen, door over-stroomen van de rievieren gemaekt. Op d'oevers woonen d'ingezeetenen, gewend te slaepen of dronken te drinken. De poelen leveren veel visch: voeden ook krokodillen en de vreeselijke *manati*, te vooren beschreeven. Het stedeken *Ocanna* heeft een binnen-landsche haven; en *Ramada*, eertijds *Nieuw-Salamanca*, aen de voet des gebergte *Nevadas* overvloedig koper. *Cuidad de los Reyes* in de valleye *Upari* beslaet d'oever der geweldige rievier *Guatapori*. Van 't begin der winter-maend tot bloey-maend temperen d'ooste-winden d'hette, anderzints ondraegelijk. Voorts veroorzaekt de geduurige regen zinkingen en derden-daegsche koorts. De landaerd rondom woest en strijdbaer heeft nooit geboogen onder 't Spaensche jok: en *los Reyes* is onmagtig, om te bedwingen. De boom *xagua* brengt vruchten voort gelijk boonen, smaekende als rozijnen. De boonen gedroogt en gemaelen leveren voedzaem brood. De wortel *scorzonera* geneest de slange-beeten. *d'Indiaenen* eten ten zelven einde 't hoofd en staert der slang: zuigen tabak tegen de zinkingen, snuiven 't poeyer by de neus gaten in, en drinken 't zap om afgang te maken. De rievier *Palomino*, genaemt na een Spaens hopman, die met sijn paerd aldaer verdronk, stort uit 't gebergte *Nevadas*, gelijk ook *Guatapori*, wiens water zinkingen en bloedige stoel-gang veroorzaekt. De stoel-gang word geholpen door 't zelve water, gedronken met gestampte kanneel. In *Guatapori* vallen verscheide andere stroomen, onder welke *Cesar*, *Badillo* groen, diep en visch-rijk. Omtrend de stad *los Reyes* staen tusschen de steen-klippen drie groote water-putten drie hocks-gewijs; alwaer een yzelijke slang sich onthoud, die (volgens 't gevoelen der inwoonders) duizenden menschen heeft verslonden: weshalven niemand hierom strecks derft woonen. De nieuws-gierige *Spanjaerden* hebben 't geheim na gevorscht: hoorden wel yzelijk gedruisch in de putten; maer zagen nooit de slang. Men vind dicht by pek en teer-fonteinen, die zoo kleeven, dat de sterkste vogel vast-blijft. 't Stedeken *de la Hacha* leid op een heuveltjen duizend schreeden van de *Noord-zee*, aen een onbeschutte haven tegen de noordelijke winden. 't Heeft zout-pannen, en vruchtbaer land rondom: telt ontrend honderd huisen, eertijds dicht bewoont door peerl-vischers, die voor 't naest-gelegen vlek *Rangheria* plagten te duiken. d'Engelsche ammirael *Draek* verbrande *de la Hacha*; ter oorzaek voor brand-schatting de peerlen, by de stee-voogd aengebooden, niet wilde nemen tegen vier en twintig duizend dukaeten.

hoofd-stad:

wondere stedekens alhier:

vruchten:

stroomen.

vreemde water-putten: en fonteinen.

Stedeken de la Hacha.

Tweede Hoofd-ſtuk:

NIEUW-GRANADA en POPAYAN.

Reis van Ximenez.

GOnzalo Ximenez de Queſada, door *Peter Ferdinand de Lugo* afgeſchikt, om de landeryen lanx de rievier *Magdalena* te ontdekken, reiſde ter rechter-hand met groote moeyelijkheden; want niet alleen de ruig-begroeyde boſſchaedjen, ſlibberige moeraſſen en diepe beeken den weg bekommerden; maer ook d'inwoonders, die op hen; uit haer hinder-laegen aller-wegen gewaepend vielen. Eindelijk geraekt hy tot *Tora*; wiens naem veranderde in *Pueblo de los bracos*, dewijl te dier plaets vier revieren te zamen vloeyden. Alhier wierpen ook *de Brigantins*, volgens laſt den ſtroom opwaerds gevaeren, d'ankers in de grond. 't Geraedzaemſt te over-winteren: aengezien de geſwolle ſtroomen 't land rondom plas ſetten. *Ximenes* bemerkende, hoe d' *Indiaenen* zout aen korrelen na boven voerden, en wederom zout, tot brooden geſtolt, benedenwaerd bragten, maekte giſſing: dat 't land bewoond moeſt leggen. By handzaemer weder dan na 't gebergt *Opon* op-gekraemt, vond achter 't zelve een geweſt vol ziltige fonteinen, die 't zoud-brood leverden: en weinig verder 't landſchap, beheerſcht by *de cacique Bogota*. Deſe ſtelde ſich te weer; doch, verſchrikt door de ſlag der vuur-roers, vluchte. Met *Bogota* lagen *de Panches*, van hem door een kleine berg af-geſcheiden, geduurig over hoop. Onverhindert trok *Ximenes* door haer land, en de valleye *la Trompetta*, tot een hooge kaele berg, op wiens top eſmaraud-mijnen vond: over-viel ſchielijk *den cacique Tunia*, en drie dag-reizen verder de land-voogden *Sagamoſa* en *Diutama*. De buit, uit deſe drie geweſten gerooft, bedroeg meer als honderd en negentig duizend ſtukken fijn goud, vijf en vijftig duizend ſlechter goud, en achtien honderd eſmarauden. *De Spanjaerden* lieten den ſchat beſet met wacht, en keerden te rugge na *Bogota*: die op een hooge heuvel aen ſijn wonde geſtorven lag. *Sagipa* ſtaet-volger van *Bogota* nam *de Spanjaerden* in den arm, ten einde hem hielpen uit-roeyen de nabuurige *Panches*. Soo haeſt was dit werk niet beſchikt, of 't gelde *Sagipa*; die onder beuls-handen ſtierf, ter oorzaek, of niet konde, of niet wilde ontdekken de verborgen rijkdom, by *Bogota* nae-gelaeten. Zedert ſtrooptenze 't vlakke geweſt *Neyba* af. *Ximenes*, geboortig van *Granada*, paſte dit gantſche geweſt de benaeming *Nieuw-Granada* toe, en bouwde de ſtad *Santa Fe*. Hy blies nu d'aftogt, wanneer tijding kreeg: hoe *Sebaſtiaen de Beualcazar*, uit *Popayan* afgezakt, een weg ten noorden zocht. Ook quam eerlang te voorſchijn *Nicolaes Federman*. Beide deeden vereiſching op *Nieuw-Granada*: welker vinding ſich *Ximenes* alleen toe-ſchreef. Eindelijk verdroegenze, haer verſchil te verblijven aen den Spaenſchen koning.

Oorſprong van Nieuw-Granada:

Nieuw-Granada, hoog, vlak en volk-rijk, leid rondom becingelt van de menſch-eeters *Panches*, begint by zuiden des gebergte *Opon*, ſtrekt ſich in de lengte uit tot honderd en ſeventien mijl; de breedte haelt zomtijds ſeven en twintig en minder.

beſchrijving des zelve:

inwoonders:

d' Ingezeetenen *Moxas* bewoonen twee landſchappen *Bogota* en *Tunia*; ieder erkende, voor de Spaenſche aenkomſt, haer eigen heer. 't Man-volk is wel-geſchaepen: de vrouwen zijn beſneedender van aengeſicht, en niet zoo bruin, als elders om her. Zy draegen ſwarte, witte en veel-vervige kotoene-mantels: en zommige ook bonnetten vol koetoene-bloemen. De gemaetigde lucht geeft weinig onderſcheid tuſſchen winter en zoomer.

huiſen:

De huiſen van planken zijn gedekt met lang ſtroo.

vruchten:

De voornaemſte ſpijs beſtaet in *maiz en caſſavi*.

mayz.

De maiz waſcht hier aen ried in koorn-airen: ieder

ieder koorn-air, bevat doorgaens seven honderd korrelen: word geplant in heete en vochtige aerde. Een schepel gezaeyt levert meesten tijd drie honderd. Doch *'t maiz* is onderscheiden in een grof of fijnder, genaemt *moroche*. 't Blad en ried geeft gezond voedzel voor de paerden. Verscheidentlijk gaet de bereiding van dit Indiaensche brood toe. Somtijds kookenze het in water: andere rooften 't in d'asche, of maelen 't tot meel, welk ten deeg gekneed kraekelingen, koekjens, taerten en tweebak uit geeft. Ook verstrekt *de maiz*, geweikt in water en opgegist, tot een drank, veroorzaekende uit-zinnige dronkenschap. Anderzints gebruikenze ook *cassavi*, voorkomende uit de wortel *yuca*: dese groot en dik word in stukken gesneden en geraspt: ten laetsten tot een platte koek geparst, en van zap, doodelijk-vergiftig, ontlast. Men vind ook een *yuca* zonder zulk een schadelijke vocht: die lang bewaerd, niet min smaekelijk als gezond blijft. Vorders levenze by de wortel *yomas*, de knollen *cubias*, allerley wild-braed, gevoogelt en visch, welke de stroomen en meiren overvloedig verschaffen. d'Ingezeetenen, logenachtig en wel-lustig, zijn schrander genoeg om handwerken te leeren, en handelte drijven met zout op *Rio Grande* en 't gebergte *Opon*. Behalven kooper-en stael-mijnen leggen hier ook van fijn-goud. De vruchtbaere akkers brengen allerley gewasch voort. *De Panches*, een beestelijke landaerd, bezitten rondom inschelijx een weelige grond: hoewel niet over al; want, die tegen *Tunia* grenzen, behelpen sich armelijk met mieren, welke ten spijs aen-queeken. Dese onderscheiden in groote, bereikende een vinger-lid, draegen dubbelde vleugels, andere kleinder en zonder vleugels, worden beide gebraeden, en voor lekkerny op geset: ja geneezen gelukkig 't graveel. Onder de vinnigste mieren, die jeukerige builen bijten, zijn *de tajoques*. 't Quaed verdwijnt door een plaister, uit gestampte mieren op de gestooke party geleid. De hoofd-plaets van *Nieuw-Granada* is *Santa Fe*, aen de voet des gebergte *Bogota*. Meer dan ses honderd burgers bewoonen de stad. Alhier spant de koninglijke raed een hooge vuur-schaer. Vermaerd zijn vorders 't smelt-huis der berg-werken *Casa de fundicion*, de groote kerk, onder welke staen de bisschoppen van *Carthagena*, *sant Martha* en *Popayan*, een klooster *der Dominicaenen* en een ander *der Minne-broeders*. *d'Indiaenen* sterker als vijf duizend, rondom *santa Fe* verspreyd, betaelen jaerlijx swaere schatting. 't Meir *Guatavita* lecht dichte by: alwaer d'inwoonders eertijds veel gout den afgoden op-offerden. Veertien mijl westwaerd van *santa Fe* is gebouwt *Tocayma*, aen d'oever der groote rievier *Pati*, welke in *Magdalena* valt. Dese stad geniet een gezonde lucht. Op een frissche morgen-stont volgt gestaedig een heete dag. 't Land rondom heeft mijnen van goud, zilver, koper en lood. Behalven eigen vruchten, wasschen hier ook die uit *Spanje* zijn herwaerts gebragt. En hoewel de schaepen hier niet wel aerden, zoo zetten de hoornbeesten, verkens en geiten weelig voort; doch lijden groote schaede door de tijgers, leeuwen en beiren. De bosschen leveren noten-boomen, cederen, 't pokhout *guaiacan* en de wonderlijke boom *zeyba*, wiens bladeren alle twaelf uuren afvallen en wederom aengroeyen. 't Gevogelt is niet min verscheide als overvloedig. Dicht onder de stad zijn sulfer-fonteinen, welker kley en vocht schurfd en melaetsheit geneest. In de valleyen vloeyen springen van zout water: 't water op de kruiden gevallen begroeyt tot hars en pek, dienstigom schuiten dicht te maeken. De kruin des gebergte vertoont een eeuwige sneeuw: onaengezien nu en dan met yzelijke vlammen uitberst en een dikke asch mijlen weegs door de lucht jaegt. d'Ingezetenen *Panches*, wel geschaepen menschen, zijn laeg van voorhoofd: verven de tanden pek-swart met blaederen, welke zy kaeuwen: drinken stark *maiz-drank*: gaen naekt, dan voor

Stad santa Fe.

wortel yuca:

Stad Tocayma.

yomas:

mijnen.

Volk Panches.

Mieren tot spijs.

Boom Zeyba:

fonteinen:

brandende berg.

de schamelheid hangt een linnekleedje: loopen en jaegen snel. *De Spanjaerden* hebben haer ontleert menschen-vleesch te eten. Tegen *Bogota* en *Tunia* stooten de landschappen *Musos* en *Colymas* beyde, onder een benaeming *Canapeys*, bergachtig, vol poelen en van swaere rievieren door-sneeden: genieten 's jaers twee zomers en zoo veel winters. d'Eerste zomer begint met winter-maend, de tweede met zoomer-maend: d'eerste winter neemt aenvang in 't begin der lente, d'andere in wijn-maend. Dit onderscheid der tijd stelt geen min of meer warmte of koude; maer een droogelucht geduurende des zomers: daer des winters yzelijke guracaenen van 't noorden na 't zuiden, of uit 't zuiden, noordwaerd waeyen, met zulke donderen en blixemen, dat de weereld schijnt te vergaen. Het voornaemst geboomte is ceder, en een boom die verwonderenswaerdig groote amandelen voortbrengt: pok-hout en *xagua*, wiens witte zap swart verft: de *quaoque* draegt een smaekelijke vrucht, niet kleinder als een ganzen-ey, en de vijge-boom geenzints wijkende in groote voor oranjen-appelen. *Een Europeer* slaepende onder 't lommer van *aguapa* swelt dik op; maer *een Indiaen* barst. De schors en spruiten van *hobo*, hoog en rond, dienen tegen geswellen en wonden: veroorzaeken ook bequaemen stoel-gang. 't Zuiker-ried slaegt zeer wel. Hier loopen ontallijke graeuwe verkens met de navel op de rugge en snelle harten. 't Is wonderlijk, hoe allenthalven de fonteinen zout-water en zommige ook zout geven, tusschen versche water-wellingen. d Inwoonders, zedert ophielden menschen-vleesch te eten, zijn zeer vermenigvuldigt: genegen tot dronkenschap, strijdbaer, listig en wel geschapen. Die 't Roomsche geloof aen-nemen, gaen niet meer gemeinzaem om met den duivel. *De Spanjaerden* bewoonen in dit landschap *Canapeys* twee stedekens *la Palma*, gesticht op 't jaer vijftien honderd twee en zeventig, en *Trinitad*, verleid van de groote stroom *Zarbi*, die tusschen twee hooge bergen *Furatena* voort bruischt. Op d'oever van *Zarbi* lag eertijds de stad *Tudela*; doch d'inwoonders, vinnig gequelt door *d'Indianen*, kraemden op met haer stee-voogd *Peter de Orsua*. Eerlang evenwel wierd de verlaeten grond herbouwt: d'herbouwde *Trinidad* genaemt: wederom verlaeten: en getimmert alwaer nu noch te vinden is, op een bequaeme boodem, ten ooften van 't hoog en koud gebergt *Paramo*. Rondom leggen mijnen vol esmarauden, kristal diamants-gewijs hoekig, wit marmor en beryllus, byzonder op de bergen *Ytoco* en *Abipi*. 't Landschap *Tunia* paelt ten noorden aen *Bogota*, en ontleent haer naem van de hoofd-stad, gelegen op een verheeven kruin. De kerk en twee kloosters, bewoond by *Dominicaenen* en *Minnebroeders* steeken verre af. Nergens in *Nieuw-Granada* is grooter markt als hier. Voorts heeft dit rijk de stedekens *Pampelona*, vol vee en goud. *De Dominicaenen* besitten een prachtig gesticht. *Merida* leid rondom in koorn-akkers. *Belez* lijd groote ongelegendheid by een brandende berg, die veel steen uit-werpt. Naeuwelijx een gewest, alwaer zulke swaere blixemen en weerlichten vallen. Binnen *Belez* zijn ettelijke *Minne-broeders* woonachtig. *Marequita*, anders ook *san Sebastiaen del Oro* heeft een heete lucht en graesige weyden. Tot *Ybague* houden *de Dominicaenen* huis. *La Vittoria de los remedios* besit mijnen van zilver, en *Juan de los Lianos* van goud. De koop-waeren worden na dese steden vervoert lanx de rievier *Magdalena*, in canooen sestig voet lang. Ten westen tegen *Nieuw-Granada* stoot 't landschap *Popayan*, bespoelt door *de Zuider-Oceaen*: het is bergachtig vol natte valleyen, bogtige stroomen en rijke goud-mijnen. *Sebastiaen de Beualcazar* land-voogd over *Quito*, rukte, op 't jaer vijftien honderd ses en dartig, met een bende *Spanjaerden*, na *Otabalo*, alwaer 't gewest *Popayan* begint. d'Ingezetenen bekommerden de togt mannelijk, uit voordeelige verdedig-plaetsen. De schaersche leef-togt en moeyelijke

Landschap Canapeys:

boomen:

vreemde fonteinen.

Stedekens Palma, en Trinidad.

Land Tunia en stad:

verscheide stedekens.

Beschrijving van 't land Popayan.

lijke wegen over woest gebergt hadden *Benalcazer* tot d'hertogt benoodzaekt : tenzy hardnekkig by sijn voor-nemen bleef, om 't land te ontdekken. Langzaem voort geset, geraekte tot in 't hertje van *Popayan* : alwaer 't afgematte volk bequamelijk konde uitrusten, als 't welk hier weelige weyden met aengenaeme vruchtboomen, bouw-huisen vol voorraed en versche beecken, van 't gebergte *Andes* neder-gestort, vond. Zommige beecken verschaffen sijn goud. Weshalven *de Spanjaerden* wijd en zijd steden en vlekken stichteden ; uit welke nu en dan de nieuwe bewoonders wederom verhuisden : het zy niet genoeg goud bequaemen : het zy te kort schooten tegen de strijdbaere landaerd rondom. d'Hoofdstad *Popayan*, die 't ganssche gewest dese benaeming mede-deelt, word alzoo geheeten na *een Cacique*, door *Benalcazar* verdreeven : leid op een hooge vlakte : heeft een groote kerk, klooster van monniken *de la Merced* en ruime huisen ; doch licht op-getimmert. De wey-landen ten noorden voeden veel hoorn-beesten : de zaey-akkers leveren 't beste Americaensche *maiz*. Zommige toppen van 't naest-gelegen gebergt rooken, of branden, of werpen groote steenen uit, of heet water, dienstig om zout te maeken. Boven de stad *Popayan* neemt de groote rievier *Magdalena* haer oorsprong, in de valleye *Cali*, alwaer verscheide beeken, van 't gebergt *Andes*, by *de Coconucos* bewoont, neder-gestort, te zamen vloeyen. Doch na *Popayan* volgt ten noord ooster *santa Fe de Antiochia*, gestight in de valleye *Nore*, tusschen de stroomen *Magdalena* en *Darien*, besproeyt met goud-rijke beeken, welker oevers alderley vrucht-boomen dragen. d'Inwoonders blank, wel geschaepen en van rekkelijken inborst, slaepen des nachts zonder hinder onder den blaeuwen hemel : haer huizen staen verre van de heeren-weg af. De weyden leveren overvloedig schaepen, de poelen smaekelijke visch, en de mijnen zeer veel goud, by-zonder de bergen *Buritica*. 't Naest-gelegen landschap *Caramanta* heeft een ruime valleye, rondom bezet van de woeste toppen *Cima*, bevochtigt door de groote rievier *Cauca*. d'Inwoonders strijdbaer en sterk, gaen naekt : bewoonen kleine hutjens : en maeken wit zout uit fonteinen en een klein meir. Men vaert in ses uur vijf en veertig mijlen weegs, tot *Antiochia* toe, vermits de vloed zo snel af-schiet. Aen d'ander zijde de gebergt oostwaerd leid 't gewest *Cartama*, weinig verschillende van *de Caramantamers*. De stad *Anzerma* wierd alzoo genaemt door *Benalcazar*, ter oorzaek *d'Indianen* alhier 't zout *anzer* noemden : leid rondom in dorpen en geboomt, op een hooge vlakte tusschen twee stroomen. De lucht, buiten gemein hitzig, slikkert dagelijx, wegens weer-lichten en blixemen. 't Vlek *Pueblo Llana* word bewoont by kleine menschen, die handel drijven met zout : hoewel ook anderzints goud rijke beeken hebben. In de valleye *Aburra* leggen vruchtbaere weyden, door verscheide vloeden besproeyt. d'Inwoonders verhingen haer, mannen, vrouwen en kinderen, wanneer eertijds *de Spanjaerden* herwaerds trokken. De stad *san Iago de Arma* schuilt binnen een palm-bosch. De grond rondom bergachtig heeft verscheide rievieren : de voornaemste *di Arma* valt zorgelijk om over te vaeren, inzonderheid by winter-tijd. d'Ongezonde lucht veroorzaekt veel ziekten. Die de smaekelijke vrucht *pytahaya* eet, maekt bloedig water. De landschappen *Paucuran Pozo* en *Picara* beslaen meest goud-rijke boodems. 't Gewest *Carrapa* heeft hoog en rouw land, ontallijke beekjens, en grof volk met lange aengesichten. *Quimbaya* staet vol dikke en hooge riet-bosschen, van welke d'huisen getimmert worden. In de holte der rieden en boomen verzaemelen de wilde byen veel hooning. Tusschen dese ruigte onthouden haer, behalven ander wild, ongemein groote leeuwen, 't vier-voetig beestjen *chuca*, draegende sijn jongen in een sak, harten, konijnen en *guadaquinajes*, groo-

Togt van Benalcazar.

Stad Popayan.

Bergen.

Antiochia.

Rivier Magdalena.

Land Caramanta :

Cartama.

Stad Anzerma.

Aburra valleye.

Stad san Iago de Arma.

Land Quimbaya.

ter dan haesen en smaekelijk. De
Berg Nevada. hoogste kruin der berg *Nevada* rookt geduurig. Van de zelve vlieten onder andere de goud-rijke rievieren af *Tacurumbi* en *de la Cegue*, welke nevens *Carthago Quimbayaes* hoofdstad loopt. De gezonde lucht maekt frissche en langlevende menschen. Zommige fonteinen leveren zout water. *Caymito* niet ongelijk een peerzak, binnen swart, heeft kleine kerntjens en een zap, zoo sterk vervende, dat naeuwelijx kan afgewasschen. Paerden en koeyen tieren wel.
Carthago. *Carthago* zelf beslaet een aengenaeme vlakte tusschen twee beeken. De wegen derwaerds zijn gantsch slijkerig, ter oorzaek 't gantsche jaer door veel regen valt, met blixem en weerlicht. Een mijl buiten de stad vloeyt de stroom *Consota*: by welk een meir leid, waer uit zout gemaekt word.
Cali. De stad *Cali*, woonplaets der landvoogd en Spaensche penning-meesters, leid onder een heete lucht, in een vlakke valleye, aen een stroom by 't gebergt afgestort na de rievier *Magdalena*. Rondom plagten verscheide volkeren te woonen, als namentlijk *de Gorrones*, alzoo geheeten ter oorzaek een visch *gorron* noemden, *Chancos* reusen met lange aengesichten en breede voorhoofden, *Barbacoas*, *Aguales*, en *los Timbas*, tusschen woest gebergt neder-geslaegen; doch meest alle zijn gesneuvelt aen Spaensche moord-priemen, of door onderling moorden en op-eten. Weinige hebben 't leven afgebragt door de vlucht, na ontoegankelijke toppen. 't Land grimmelt van wilde dieren, die meenig *Indiaen* en *Spanjaerd* verslinden. d'Haven *Bonaventura* schuilt in een diepe inwijk. Alhier woonen ettelijke huisgezinnen, de welke de koopwaeren uit *Nieuw-Spanje* voortbestellen na *Popayan*, *Cali* en vordere plaetsen. Hoewel een weg leid lanx de stroom *Dagua*, bequaem voor muilen en paerden, word de zelve ter naeuwer nood gebruikt: ter oorzaek het lastdraegende vee op de togt diervoegen werd afgeslooft, dat zedert onbruikbaer is. Weshelven *d'Indiaenen* te werk stellen, die swaere pak-
Verscheide volkeren.
Haven Bonaventura.

ken over de woeste bergen vol palmboomen voor een kleine loon torzen. *Pasto* hoofdstad des geweest even eens genaemt, beslaet de vlakke grond der valleye *Atris*, onder een frissche lucht, bevochtigt door fonteinen en de rievier *Angasmayo*, scheid-pael van *Peru*. *De Spanjaerden* bezitten hier verscheide land-huisen: om welke veel hoorn-beesten weyden: byzonder sokkenze verkens aen. De zuiker-moolens leveren overvloedig zuiker. De oude ingezetenen zijn vuil, mis-maekt en van klein begrip. 't Geweest *Timana*, alwaer de stad evens-eens genaemt gezien word, is heet en weelderig voor 't vee. d'Inboorlingen leven doorgaens lang: drijven sterken handel met fyne draeden uit 't kruid *pita* gesponnen: als ook met smaekelijk zuiker-gebak, waer toe aengenaem fruit, boomhooning, zuiker en byzonder zekere keernen, niet ongelijk den amandelen, onder een mengen. In de hoven vindmen 't kruid *coca*, welk geduurig kaeuwen tot versterking van 't hert. Dicht onder *Pita* leid een zeilsteen-berg: en weinig verder woonen de strydbaere *Yalcones* in de valleye *Aquirga*: en vervolgens *de Paezes*, *Pixaos* en *Manipos*: welke *den Spanjaerden* zoo veel werks gaven, datze de stedekens *Neyva*, *sant Vincente* en *Villa de los Angeles* hebben moeten verlaeten. Voorts telt 't geweest *Popayan* de steden *Guadalaira de Buga* en *Sebastiaen de la Plata*, gebouwt op een vlak veld, nevens de rievier *Guali*. 't Land word zeer gequelt door aerdbeeving, en de landzaet door de nabuurige *Rincons*: die 't vleesch der gevangenen in openbaere slacht-huisen te koop brengen. *Almaguer* op een vlak-woeste top gelegen, heeft een koele lucht, vruchtbaere tarwen-akkers, meenigte vee en rijke goud-mijnen. *Juan de Truxillo* word by *d'Indiaenen* genaemt *Tscance*: *Madrigal*, *Chapanchipa*: en *Malaga*, *Agreda*. 't Gebergt rondom dese drie steden verbergt overvloedig goud. Tusschen d'uithoek *de Corrientes* en 't eiland *Palmas* vallen de rievieren *Salinas* en *Balsas* in *de Zuider-Oceaen*.
Stad Pasto.
Stad Timana.
Steden van Popayan.
Rincons woest volk.

san Iuan stroom:

vreemde huisen in boomen.

Oceaen. De grootste van alle is *san Juan*, wiens oever bewoont is by een woeste landaerd, die boven in de boomen huis-vesten, ter oorzaek de vloed den boodem nu en dan wijd en zijd onder water zet: zy zaeyen boonen en erweten: vangen veel visch: en ruilen haer goud tegen eet-waeren. Over de mond van de stroom *Juan* verheft sich uit de zee 't eiland *Gorgona*, groot drie mijl: word vergeleeken by d'helle, wegens dichte bosschaedje, woest gebergt, duizende moustiken, ongenaedig steekende, en nimmer af-laetende regen: zulx de zonne nooit schijnt. West-zuid-west van *Gorgona* leid 't ronde eiland *Gallo*, voor een vlakke ondiepe kust, door verscheide vloeden gesneden, weder-zijds vol boomen, waer op *d' Indiaenen*, gelijk aen de rievier *Juan* huis houden.

Gorgona.

Gallo.

Derde Hoofd-stuk:

PERU.

DE benaeming *Peru*, herkomstig van de stroom welke door dit machtig rijk vloeyt, is verscheidentlijk genomen: of voor 't klein en arm gewest, vijftig mijl beneden *Panama* by *Franciscus Pizarrus* ontdekt: of voor 't gantsche *Zuider-America*: of voor 't berucht gebied *der Ingas*: welk in de lengte zuiden en noorden tusschen *Bogota* en *Chili* zeven honderd mijl, volgens *Pedro de Cieca*, beslaet: de breete maekt honderd uit, elders meer en minder. *Pizarrus* en *Almagro* verdeelden *Peru* in twee heerschappyen, *Nieuw-Castilien*, tot welk al 't land behoorde, 't geen van *Quito* af tot *Cusco* toe leid: en *Nieuw-Toledo* 't overige. Maer naderhand heeft de koninglijke Raed binnen de *los Reyes* dese schifting verandert, die als noch stand grijpt: zulx tegenwoordig begrijpt 't gewest *Quito* en des zelfs hoofd-stad, behalven de steden *Franciscus*, *Rhiobamba*, *Cuenza*, *Loxa*, *Zamora*, *Iaën*, *san Michiel*, *san Jacob*, *Puerto Viejo* en 't prachtig paleis *Thomebamba*: voorts 't landschap alwaer te vinden zijn de steden *Lima*, *Arnedo*, *Parilla*, *Truxillo*, *Miraflores*, *Juan de la Frontera*, *san Jago de los Valles*, *Leon de Guanuco*, *Guamanga*, *Cusco*, *Francisco de la Victoria*, *Juan del Oro*, *Arequipa*, *Miguel de la Ribera*, *Valverde*, *Cannete* of *Guasco*, *Castrouirreina* en *Oconna*: eindelijk ook 't gebied *los Charcas*, binnen welk leggen de steden *la Plata*, *Potosi* en *Arica*. 't Geheele rijk heeft wonderlijke eigenschappen, nergens ter weereld gevonden. Lanx de kust waeyt een geduurige zuiden en zuid-weste wind, die d'hette, anderzints ondraegelijk, diervoegen tempert: dat 't land frissche inwoonders voed met allerley leeftogt. Het donderd, blixemt, sneeuwt, hagelt noch regent hier nimmer-meer. Alleenlijk valt zomwijl een vocht, (*de Peruaenen* noemenze *garva*) tot kleine druppeltjens gestremt. Daer ondertusschen niet verre van de kust swaere vlaegen, tusschen yzelijke donderen neder-storten. En hoewel 't gebergt, in twee rijen gesplitst, op een hoogte leid, nochtans is d' eene koud en kael, en by beurten droog of nat-weder onder-haevig: en d' andere word bevochtigt door gestaedige regen, en gezengt onder een hittige lucht. *Peru* leid gedeelt in drie smalle riemen: 't heeft tegen *de Zuid-zee* vlak land: ten ooste de woeste bergen *Andes*, welker gevolg uit *Nieuw-Spanje* na 't noorden af-komt. en zuidelijk stuit voor de straet *Magellanes*: naeuwelijx beschijnt een zonne-schijn dese toppen, of terstond vallen swaere stort-vlaegen. Tusschen *d' Andes* en 't vlakke land loopt 't gebergte *Sierrania*, in 't gesicht *der Andes*, en op eenpaerige afgelegendheid. Beide, by menschen verlaeten, voeden nochtans ontelbaere kudden *vicumas*, den geiten niet ongelijk, de Peruaensche schaepen *pacos*, aerdige meer-katten, aepen en papegaeyen: hier

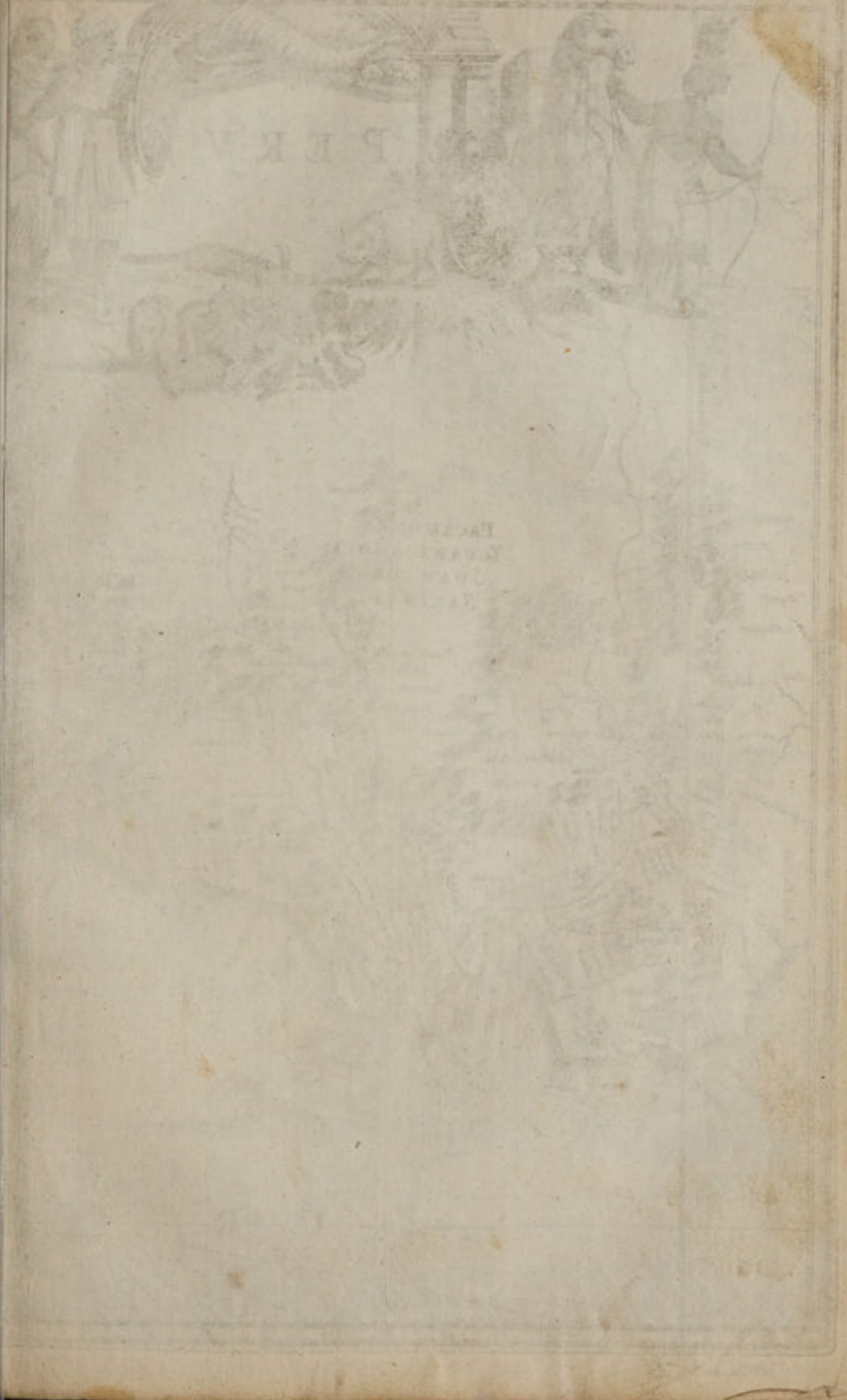
Verdeeling van Peru:

wonderlijke eigenschappen van dit rijk.

Bergen.

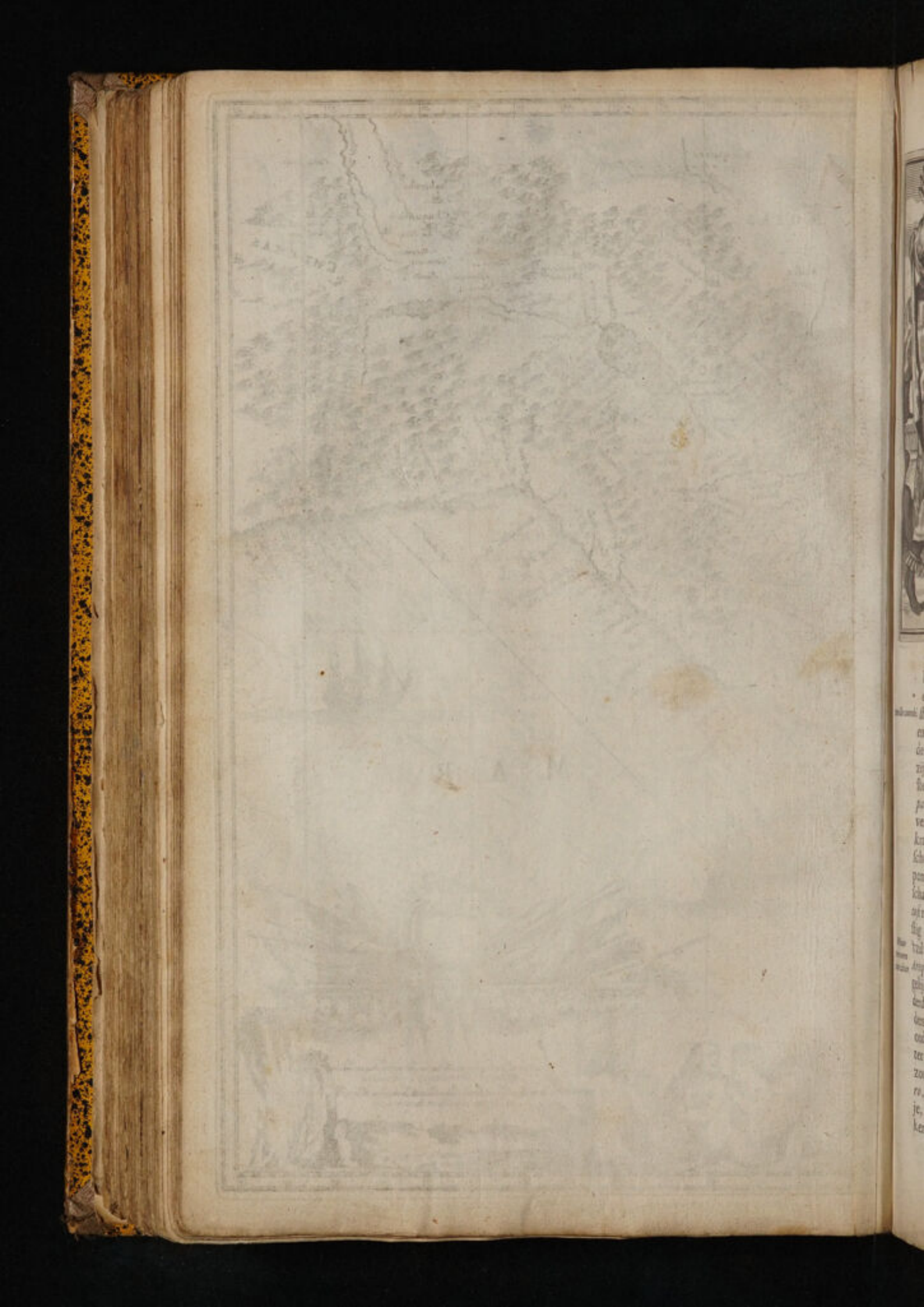
hier wascht ook 't hoog geachte kruid *coca*. De openingen van *Sierrania* maeken ruime valleyen : onder welke uit-munten *Xauxa Andaguailas* en *Yucay* : alle dicht bewoond en ongemein vruchtbaer. Beneden *Cusco* wijken *Andes* vol geboomt en *Sierrania* met sneeuw bedekt verder van malkander : en laeten midden weegs de groote vlakte *Collao*. Voorts strekken zandige duinen, zonder water, kruid, boomen of eenig levendig gediert, behalven gevogelt, van *Tumbez* af tot *Taparaca* toe. Uit de volkrijke valleyen, vol steene huisen met stroo gedekt, vloeyen verscheide rievieren na *de Zuider-Oceaen* ; doch zijn niet groot : ter oorzaek *d'Andes* en *Sierrania* hier en daer de Zee naderen op veertig of sestig mijlen. De fontein *Puquio* op den berg *Pira* springt des nachts : geeft by dag niet een druppel. Onder d'hoofd-stad *Quito* in de valleye *Chilo* zied en schuimt 't fontein water, na iemand luider of zachter spreekt : wanneer gesweegen word beweegt het sich niet. Niemand zal ook niet verbaest staen over de rotze des landschaps *Conchucos*. De rotze is swart vol witte steentjens, diervoegen van de natuur geplaetst, als of de konst een meester-stuk had getoont met geschikte orde. Maer 't voornaemste bestaet in een wonderbaerlijke kracht, om te heelen of te beschaedigen ; want 't swart der rots-steen veroorzaekt een zekere dood, zelfs door aenraeken alleen : daer de witte steentjens allerley ziekten geneesen : en uitgegraven een zaed na-laten : om nieuwe steentjens tot vervulling van de leedige plaets voort te brengen. *Inca Garcilasso*, herkomstig uit de Peruaensche koningen, betuigt gezien te hebben een radijs, wiens dikte een man met beide d'armen naeuwer-nood om vatte : onder de schaduwe der blaederen verschuilden vijf paerden. Boven alle Peruaensche vruchten spant *coca* de kroon. *De coca* wascht aen boomtjens een vadem lang, in heete en vochtige grond der valleyen, tusschen *Andes* en *Sierrania* : van waer na de zee kust vervoert word in lange korven, by drie of vier duizend gelijk, op de rugge der schaepen *pacos*. Voor de Spaensche over-komst herwaerd, mogt niemand *coca* knauwen, dan met verlof van land voogden. Een hand vol *coca*, in de mond uitgezoogen, geeft krachten, om twee dag-reisen te doen, zonder andere spijs of drank. Met gebrande beenderen of kalk vermengt verstrekt tot een smaekelijk middag-mael. Dese bladeren vorders zijn diervoegen gemein ; dat jaerlijx tot *Potosi* alleen verbeesigt worden, meer dan negentig duizend manden. Ook houden *de Peruaenen* in hooge achting *de mameyen* een vrucht aen ronde boomen, niet ongelijk den peersakken, met twee steenen, harde schellen en smaekelijk vleesch : in zuiker gezult verstrekken voor lekkernyen : vallen meest op d'eilanden. *Guayavos* draegt een pruim geurig en gesond : *de palto* veel takkig is een fruit sweemende na peeren ; doch verbergende, onder een harde schelle en boter-sacht vleesch, een groote steen. De vrucht, welke aen *d'annona* wascht, heeft uitwendig diergelijke gestalte : van binnen wit en vol swarte korrelen geeft een liefelijke smaek. *d'Andes*, genaemt na 't woest Peruaensch gebergt, op welk vallen, behooren tot de bekende *cocos* ; doch verscheelen van d'Oost-Indische, dat vol hard-geschelde amandelen steeken : hoedaenige ook aen het geboomt *cachapoyas* groeyen, gezond en aengenaem, zulx voor geen Americaensche boom-vrucht behoeft te wijken. In 't gewest van *Peru*, welk na dese vrucht de naem draegt, valt de beste slag : waer op de meerkatten zeer verlekkert zijn : dese rukken *de cachapoyas-amandelen* boven de steel af, en werpenze ter aerde, ten einde alzoo de doppen, vol distelen rondom bezet, breeken, om de kerne buiten quetsing te eten. De boom *molle* draegt kleine druiven, welke voor *Peru* wijn verschaffen. De inwoonders trekken by zonder voordeel van haer schaepen *pacos* en *moromoro*. Dese torzen swaere lasten ; leven

valleyen.
duinen.
Wondere fonteinen
Wonderlijke rotze.
Historie Peru l. 9. c. 29.
Groote radijs.
Vrucht coca.
mameyen.
guayavos.
palto.
annona.
andes.
cachapoyas.
molle.
Schaepen pacos en moromoro.

PERV
Linea Equinoctialis
Septentrio
PACAMORES
YGUARSONGO
JUAN DE
SALINAS
MAMA
PROV.
CANELA
PROV.
Charas:
mal
Cumbianama
Chiachiapoias
Xaroca
Palanda
Los Quixos
Quilla:
cin:
Conchucos
Camares
Chumbo
Mejor
Guayal
Los Pastos
Z U R
D

Marquires
Cheriabones
MOIAS
Abisca prov.
Cochabamba
Chuquisaca
CHICHAS
Caxamarca
Hubinas
Chiquiguanita
Ata cama
Meridies
Tropicus
Capricorni
M A R
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia

ven by 't geen lanx de weg valt : hebben voedzaem vleesch, welk gerookt of gesouten de verderving wederstaet: de wolle toebereid, levert *cumbi*: en *de cumbi* blinkende tafel-kleeden, deekens en tapijten, aen beide de zijden even schoon. De voornaemste weevers woonden eertijds tot *Capachica*, by 't groote meir *Titicaca*. Zy verven de wolle met zap of gekookte kruiden. Wonderlijk is het te beschouwen de last-draegende schaepen, die behalven allerley koopmanschappen 't zilver vervoeren van *Potosi* na *Arica*, lanx een weg drie en sestig mijl lang : te vooren bragtenze 't zilver meer dan eens zoo verre na *Arequipa*, met twee duizend baeren gelijk, bedraegende over de drie honderd duizend dukaeten. Weinige herders slaen 't vee gaede : vernachten onder den blaeuwen hemel : en echter word nimmer iets vermist : tenzy zomtijds de kaele schaepen *moromoro*, onverduldig wegens de pakkaedje, stil blijven staen : d'hals uit-trekken : niet zonder belacchelijke staetigheid de geleyders aenkijken ; en eindelijk met een haestige ren na 't gebergt opvliegen : zulx 't zilver, welk draegen, licht weg-raekt, indien niet tijdelijk geschooten worden. De wollige schapen *pacos* hebben ook vreemde luimen : zy vallen onder de last neder : staen niet op : of d'herder moet haer ettelijke uuren streelen, ter tijd wederom van zelf ter been stappen. Zoo haest een der schaepen met schurfdheid (*de Peruaenen* noemen *'t carache*) besmet is, word het levendig begraeven, om vordere besmetting voort te komen. d'Inwoonders, onderscheiden in tael en zeden, draegen echter het zelve gewaed : namentlijk de mannen een hembd tot over de kuiten, en boven 't hembd een kotoene mantel : de vrouwen een wolle tabbaerd, bedekkende d'enklaeuwen. 't Hoofd-dekfel maekt onderscheid, volgens een onverbreekelijke wet, tusschen de landzaeten van 't een gewest en het ander. Hier toe strekken gevlochte of ongevlochte of veelvervige mutsen met twee of drie

wolle cumbi.

Wonder vervoeren van zilver.

Gewaed.

opstaende vederen of zonder de zelve. 't Volk heeft een middel-maetige gestalte; maer is kleinder, hoe nader woont aen de middag-lijn. Haer histoorien gewaegen ook anderzints van reusen, die eertijds d'uit-hoek *santa Helena* bewoonden. Dese, vier-mael grooter dan een gemein man, verzaedigden sich niet met de vreeselijkste zee-wanschepsels: ieder slokte dartig *Peruaenen* door de keel. Steene afbeeldsels der reusen zijn als noch te zien buiten *Puerto Viejo*. Men houd ook jaerlijx gedachtenis op plechtelijke feesten wegens d'ondergang van de reusen, welke, volgens *de Peruaenen*, aldus toeging. Een jongeling, glinsterende gelijk de zonne, daelde uit den hemel: wierp blixemen, die de rotzen kliefden. De reusen verschrikt vlieden binnen een diep hol, alwaer alle om hals geraekten. *Cornelis Wijtfliet* getuigt: hoe *Ioan Holvius* stee voogd over *Puerto Viejo*, gaende gemaekt door 't gezeide verhael en afbeeldsels, allenthalven de graeven opbrak, en eindelijk beenderen vond, welke meer na walvisschen geleeken, tenzy de bekkeneelen bewijs gaven van menschelijke geraemten. d'Oorsprong des rijx *Peru* word by d'ingezeetenen aldus ter neder gestelt. Voor af dient gesegt, dat *America* een driederhande land-bestier erkent. Weinige volkeren, uitgezondert die van *Mexico* en *Peru*, staen onder koninglijke opper-hoofden. De meeste leven by toomeloose vryheid: de gemeente kiest in oorlogs-overval tot veld-heer, die te vooren manhafte proeven tegen te vyanden gaf. Wanneer gerust zitten, staet elk volk, ja dorp en gehucht op haer zelf: alleenlijk steekt altijd d'een of andere boven anderen uit, aen wien eenig gezach toe draegen. Doch d'oudste ingezetenen schoolden, als wild gediert, te zamen, zonder vaste wooningen, keuren, wetten of bevel-hebbers: hoedaenige woestheid als noch stand grijpt onder een groot deel *der Brasiliaenen, Chunchenen, Chiriguaenen, Ysca ycingen, Pilcocoonen*, de meeste *Floridaenen*, *Chinchemecken* en andere landaerd, van alle menschelijkheid ontaerd. In *Peru* stond 't bestier eertijds aen de gemeente; doch doorgaens bestiert by die gesach hadden door schranderheid van vernuft, of door vermoogen. Die alhier voor vijf eeuwen, byzonder over d'inwoonders der valleye rondom *Cusco*, 't hoofd opstak, was *Ingaroca*: magtig en gaeuw genoeg om de naburen voordeel af te zien. Hy bouwde ten ooften, nevens de voet des gebergt *Andes*, de sterkte *Pucara*: ten einde aen die kant de volkeren beteugelden, welke wyd en zijd tusschen de stroomen, moeraschen en meiren veilig verschuilen. d'Overblijffels van *Pucara* zijn als noch te vinden. Voorts liep hy 't land voor de voet af: lanx *de Zuider Oceaen* ten noorden en zuiden, onder voor-wending: hy was herkomstig uit een der zeven *Ingas*, (dese benaeming paften sich zedert de Peruaensche koningen toe) die uit 't hol *Pacaritambo*, aldaer bewaert tegen de zond-vloed, (hier af hebben alle heidenen over *America* kennis) te voorschijn quamen: en 't verdronken menschelijk geslacht herstelden. Weshalven ieder hem gehoorsaemheid en tol schuldig bleef: inschelijx verbonden tot aenneeming des waeren Gods-dienst, die niemand recht kende, als hy een afzetsel *der Ingas*: onder welke de voornaemste was *Mangocapa*, de welke door 't venster *Tambo* des hols *Pacaritambo* klauterde: en twee geslachten voort-bragt, te weten *Hanan Cusco* en *Urin Cusco*. Aen 't geslacht *Hanans* verviel de Peruaensche schepter. *Ingaroca*, die d'eerste sich meerster maekte van de landen rondom *Cusco*, stichte de stamme *Vicaquiquirao*: besteede zijn schatten aen goude en zilvere tafel-vaten, en cieraed des lichaems en huis; gelaste by uiterste wille, dat geen staetvolger in 't Peruaensche rijk sijns voor-zaets nagelaten rijk dom of paleis zoude beerven: ieder moest voor sich zelf een nieuwe wooning bouwen: hy plaetste aller wegen goude afgooden. *Yaguarguaque*, zo veel gezeit als *bloed-krijter*, ter oorzaek overwonnen en gevange, uit spijt en diepe wedom, bloed schreide, volgde op *Ingaroca*: en was vader van 't geslacht *Aocaillipanaca*: en des zelfs

Reuzen in Peru.

Oorsprong van 't Peruaensche koning-rijk.

land bestier aldaer:

eerste koning:

hoe sich de landen onder-wierp.

Mangocapa, sijn bedrijf.

Ingaroca, sijn wetten.

Yaguarguaque.

Viracocha Inga zaer rijk:

zelfs zoon *Viracocha Inga*, bove gemein rijk, van 't ſtam-huis *Cocco-Panaca*. De wijl 't gerucht liep, ten tijden *de Spanjaerden Peru* bemachtigden, dat met *Viracochaes* lijk groote ſchatten ter aerde beſteld lagen: pijnigden *Gonzalus Pizarrus* de landzaeten verdoemelijker wijſe, ten einde 't graf des gezeiden *Inga* ontdekten. Eindelijk wierd het lichaem gevonden, dier-voegen gebalzemt, als of leefde. *Pizarrus*, in ſijn hoop bedroogen, verbrande 't lijk: welker aſſche *d'Indiaenen* in potten verzaemelden en gods-dienſtig eerden: hoewel toen leefde d'onderzaeten haer zeer belgden over de naem *Viracocha*, zijnde haer opperſte God, de Schepper van alles; doch hy verontſchuldigde ſich met een droom, in welke *Viracocha* hem verſcheen: gelaſtende dat hy ſijn naem zoude draegen. De vierde *Inga Pachacuti Yupangui* geraekte aen de kroon by afſlijvigheid ſijns oudſten broeders, die in een veld-ſlag tegen *de Changas*, bewoonende 't dal *Andaguailas*, op den weg na *Lima*, ſneuvelde. 't Werk ging wonderlijke toe. 't Peruaenſche heir lag deerlijk verſlaegen. Weinige bragten 't leven af. *Yupangui* bevond ſich onder de gevluchte: welke hy tot een heilooſe toeleg ophitſt, door een verſierde verſchijning. Namentlijk de almagtige Schepper had hem, wegens de nederlaeg miſmoedig, een openbaering gedaen, behelzende merkwaerdige geheimeniſſen. Deſe Schepper wierd in den hemel genaemt *Viracocha Pachayachachic:* nam zeer oevel, dat, daer hy d'hemel, zon, maen, ſterren en menſchen eertijds toe-ſtelde, niemand hem gods-dienſtigheid bewees. Men eerde de zonne, donder en 't aerdrijk, welker weſen en beſtaen van *Viracocha* afhing. En deſe zoude ſijn almagt betoonen tegen de zegen praelende *Changas*, door onverwachte by-ſtand van onzichtbaere krijgs-knechten. 't Verſierſel, allenthalven aen genomen, maekte *de Peruaenen* rondom gaende: zulx eerlang een ſwaer heir *den Yupangui* volgde, die ſich hier af looſlijk diende. *Viracocha* deed bericht: hoe, volgens beſluit des hemels, *Yupangui* tot 's weerelds-voogdy geſchikt ſtond. 't Leger geloofde de logen, en zette de Peruaenſche kroon, ſijn vader ontweldigt, hem op 't hoofd. Aldus verheeven rukt *den Changas* onder d'oogen: dewelke, in een bloedige veld-ſlag ontdaen, gehoorzaemheid beloofden. Hy maekte voorts ſijn ſoldaeten wijs: zy hadden de zegen niet bevochten; maer gebaerde mannen, by *Viracocha* afgeſchikt: niemand konde de zelve zien, dan hy. Na de ſtrijd waerenze in ſteenen verandert, die noodwendig dienden opgeſocht. *Yupanguy* dan verzaemelde op 't geberg een hoop ſteenen: aen welke de benaming *pururancas* wierd toegepaſt. Deſe gods-dienſtig aengebeeden, en met de legers te velde gevoerd, moedigden de krijgs-knechten tot dapperheid: alzoo vaſtelijk geloofden: dat, nevens de zichtbaere ſteenen onzichtbaere helden gingen, die 't ſpits zouden af-bijten. Duſdaenige inbeelding vermogt veel; want 't heir van *Yupanguy*, verzekert van overwinnig, uit kracht der ſteenen, vloog onverzaegd toe. De ſtoutigheid gelukte: 't geluk verbaeſde de volkeren rondom: en bragt-ze door verbaeſdheid tot ſlaverny. Voorts ſtichte *Yupanguy* 't ſtam huis *Ynacapacaca*: plaetſte een groot goud beeld *Indyllapa* op een goude rosbaer, zedert godſdienſtig aengebeden. De rosbaer wierd namaels gevoert na *Caxamalca*, tot randzoen voor de Peruaenſche koning *Attabaliba*, welken de Spaenſche veldheer *Franciſcus Pizarrus* gevangen hield, en eindelijk worgde. De rechts-geleerde *Polus* opende *Yupanguys* graf: vond 't lichaem gebalzemt, en 't eenemael ongeſchonden: d'oogen ſchuilden onder doorluchtige goude vlieſen: 't hoofd vertoonde een lit-teiken van een geworpen ſteen. 't Had nu meer als tachentig jaer gelegen in het graf; doch ſcheen eer levendig dan dood: alleenlijk was een weinig graeuw. Dit lijk, als ook van andere *Ingas*, bragt de mark-graef *Canette* uit *Cuſco* na *Lima*: ten einde d'afgooden-dienſt belette, welken *de Peruaenen* met

wordt ontgraeven.

Vreemde bedrijf van d'Inga Yupangui.

Vreemde ſteenen pururancas.

de zelve pleegden. *Yupangnys* staetvolger is geweest *Topa Inga*, en dese, sijn zoon even eens genaemt: die 't geslacht *Apac Aillo* voort-zette: beide rechte weinig uit. Veel wijtluftiger naem verkreeg *Guaynacaua* een rijk en sterk jongman. Gevordert tot de Peruaensche kroon, stelde allenthalven voorzichtige keuren: voerde gelukkige oorlogen: bemagtigde het koningrijk *Quito*, vier honderd mijl boven *Cusco*: werwaerds sijn doode lichaem gevoerd is, en binnen de vermaerde zonne-tempel begraeven. 't Ingewand wierd in *Quito* ter aerde besteld; doch niet zonder bloedige offer: alzoo duizend huis-genooten vrywillig ter slagting gingen: om haer Heer *Guaynacaua* te dienen in d'andere weereld. Sijn nagelaeten schat, genoegzaem onwaerdeerlijk, is by *de Peruaenen* zorgvuldig versteeken, ten tijde *de Spanjaerden* 't land afliepen. Sijn bevloerde wegen, prachtige gebouwen en sterke sloten betuigen als noch 't vermoogen van dese *Inga*. Weshalven by levende lijve voor een God wierd aengebeden. Sijn moeder *Mamaoclo* beleefde meer als drie honderd kinds kinderen, uit haer zoon *Guaynacaua* voort gesprooten. De stamme *Tamebamba* erkende hem een vader te zijn: welker hoofden *Guascar* en *Attabaliba*, *Guaynacauas* echte zoonen, dapper over hoop geraekten. De jongste *Attabaliba* leverde *Guascar* slag, en behield 't veld. Dese broederlijke twee-spalt duurde, wanneer *de Spanjaerden* in *Peru* vielen: alwaer nooit zoo veel voets zouden gekregen hebben, tenzy 't Rijk aldus verdeelt lag. Terwijl *Attabaliba* by *Pizarrus* wierd gevangen gehouden, namen sijn veldheeren *Quizquiz* en *Chilicuchima* binnen *Cusco den Inga Guascar*, te vooren genaemt *Tito Cussy Gualpa*, gevangen. Afgevoert na de valleye *Sacsahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. 't Word voor merk-waerdig aengeteikent: hoe *Guascar*, wegens swaere neder-laegen jammerlijk gekrenkt, een groote offerhande offerde *den Viracocha*, om sijn hulp in d'uitersten nood tegen *Attabaliba* af te bidden: wanneer tijding kreeg, dat een vreemd volk, verre over zee herkomstig *Attabaliba* ter hechtenis had besteld: na dat sijn leger ten meerderen deel gesneuvelt was. Hier uit greep *Guascar* moed: noemde *de Spanjaerden Viracochas*: oordeelende haer van den hemel tot verlossing afgevaerdigt: te meer nadien bereeds zoo veel bloed gestort was; want *Attabaliba* had niet alleen den prins *Atoco*, die *Guascars* party stijfde, nevens twee en dartig duizend man geslaegen: dronk uit *Atocos* bekkeneel, beslaegen in goud; maer tarnde ook de borst op van meer dan tien honderd kinderen: welke *de Connariten* met vredes-takken tot hem af-schikten. Na d'aflijvigheid van *Attabiliba* en *Guascar*, joeg *Mango Inga* beider broeder de Spaensche bezettelingen uit *Cusco*: die, eerlang met nieuwe hulp-benden gestijft, *Mango*, niet zonder bloedige zegen, benoodzaekten te verstuiven na 't woest gebergt *Vilcabamba*: alwaer hy stand hield, en sijn nazaeten als noch heerschen, veilig door de sterkte der plaets. Alleenlijk quam *d'Inga Saritopa* van dit gebergt tot *de Spanjaerden* over: en verkreeg ten vreedzaeme wooning de valleye *Yucay*. Anderzints zoo meenig uit de stamme *der Ingas* in Spaensche handen vervielen, zijn binnen *Cusco* ter dood gebragt, tusschen naer zuchten van de oude burgers; als die een adelijk geslacht beschouwden onder ongenaedige beuls mis-handelt, door welke eertijds met prachtige staetzie bestiert waeren, drie honderd jaer achter een. *Cusco* was de koninglijke zetel: welke *Guaynacaua* tot d'aenzienelijkste top verhefte, die onder alle *Ingas* verre uitmunt. *Augustijn de Tarrate* verhaelt iets gedenkwaerdigs van hem. Wanneer sijn huisvrou in de kraem beviel van een zoon, geschikt tot de kroon, hield *Guaynacaua* een feest geduurende twintig dagen. Ten dage als 't kind een naem ontfing, droegen twee honderd *Peruaenen* een goude keten tempel-waerd: ieder schaekel had eens vuists dikte, de keten een leng-

Inga Guaynacaua, sijn daeden, zeer gedenk-waerdig:

sijn twee zoonen, Guascar en Attabaliba:

haer bloedige en vreemde verdeeldheden zijn oorzaek de Spanjaerd Peru wind.

1. Boek. c. 14.

Wonderen geboorte-viering, van een Inga.

lengte van zeven honderd voeten. De ſtaet-volging *der Ingas* ging aldus toe. *De Ingas* hielden een groot getal by-zitten, welker kinderen geen recht konden voor-wenden tot de Peruaenſche kroon; maer de zoon geteelt by *Coya*, zijnde doorgaens des koninx eigen ſuſter, (want deſe bloed-ſchande wierd eerlijk gekeurt, gelijk ook eertijds by d'Egyptiſche koningen) bleef erf-wachter van 't rijk: tenzy *de Inga* een wettelijke broeder had, die voor de zoon ging, hoewel uit *een Coya* gebooren: ja zelf de broeders zoon vaerde 't gebied des overleeden ooms aen, en niet de zoon ſijns vaders ſchepter. De zelve ſtaet-volging greep ook ſtand onder alle land-heeren, by *de Peruaenen* genoemt *Curacas*. De koninglijke begraevingen gingen met groote pracht toe. De na-gelaeten goederen *des Inga* wierden ten deelen aengeleid tot gods-dienſt in een heerlijke *guaca*, (deſe naem draegen de bede-huiſen) ten einde den afgeſturvenen geduurig goddelijke eer beweeſen wierd: ten deelen trok 't huiſgezin genot uit de ſchatten *der Inga*. De ſtaet-volger tot de kroon mogt niet het minſte erven van ſijn voor-zaet; maer, volgens een oude wet, voor ſich een nieuw paleis en nieuw huis-raed toe-ſtellen. De kroon beſtond uit een fijn-roode wolle quaſt, afhangende over 't voorhoofd: d'andere vorſten droegen de zelve ter zijde by het rechter oor. d'Inhulding tot de kroon ging plechtelijk toe. d'Adel en prieſters vloeyden aller wegen na *Cuſco*, behalven een ontelbaer getal van gemeine luiden. De ſchenkaedjen van goude en zilvere vaten, fijne gewrochte lakenen *cumbi*, allerley zee-ſchelpen en koſtelijke pluimaedjen, bedroegen een onwaerdeerlijke ſchat. Duizend ſchaepen, onderſcheiden in verven, dienden ten offer. Voorts ſlachte de opper-paep een kind voor het beeld van *Virachocha*, niet zonder by-zondere plechtelijkheden: hy riep onder andere luids-keels; *O groote God Viracocha, wy offeren u dit kind op: ten einde gy 't rijk in ruſte houd, of ten tijde van oorlog krachtdaedig helpe: onſen* Inga *voorſpoedig maek: ſijn grootheid bevordere; en hem wijsheid verleen tot het gewichtig land-beſtier.* Geen volk eerbiediger omtrend haer koning, als de *Peruaenen*: daer is nergens geheuchenis, dat ooit iemand tegen d'opper-magt op-ſtond: te meer naedien de ſchepter-dragers *Peru* met groote gerechtigheid beheerſchten. En deſe ſtelden allenthalven land-droſten van minder of meerder magt, na vereiſch der geweſten. De land-droſten leefden zeer maetig, en regeerden volgens ſtrenge wetten. Tot dronkenſchap en vervreemding van een koorn-air, ſtond de dood-ſtraf. Vorders hielden *d'Ingas* een wijſe voet der beſtiering. d'Onderdaenen wierden geduurig in arbeid geoefent: d'aenzienelijkſte van overwonne volkeren na andere geweſten verplaetſt: d'hoofden aen 't hof tot *Cuſco* gehouden: en ridders uit koninglijke ſtammen derwaerds geſchikt, om de verheerde landſchappen te beteugelen. Deſe verdeelden d'ingezetenen in rotten: over tien menſchen was een geſteld: een ander over honderd: wederom een over duizend: en eindelijk een over tien duizend. Ieder moeſt weekelijk rekening geven van 't getal der dooden en geboorene, van 't vee en alle byzondere voorval aen de landvoogd, die altijd uit de ſtamme *der Ingas* moeſt zijn. Op 't hooge Feeſt *Rayme* vervoegden zy zich te hoof binnen *Cuſco*, met de verzamelde ſchatting, by haer onderhoorig geweſt opgebragt. 't Rijk lag verdeelt in vier wijken, genaemt *Tahuantinſuyo*, volgens de vier wegen die uit *Cuſco* door 't gantſche rijk gingen: namelijk *Chinchaſuyo* ten noorden, *Collaſuyo* na 't zuiden, *Andeſuyo* ooſtelijk en *Condeſuyo* weſtwaerd. De gemeinten beſtonden uit *Hananſayo*, zoo veel als *bovenzinde*, en *Vrinſaya*, *beneden zijnde*. *De Quipocamayos* of rekenmeeſters wiſten geſwind by knoopen op te maeken, niet alleen wat ieder landſchap moeſt opbrengen; maer ook elk menſch hoofd voor hoofd, en zulx volgens 't vermoogen van

Staet-volging der Ingas zeer merk-waerdig.

Inhulding buiten gemein prachtig.

Hoe de Ingas Peru beſtierden, gedenk-waerdig.

Quipocamayos vreemde reken-meeſters.

Peruaensch bouwen hedaenigh.

ieder landschap en menschen. Voorts hebben *de Ingas* gebouwt aenzienlijke tempels, onwinnelijke sterkten, prachtige paleisen, en verwonderenswaerdige land-huisen. De voornaemste staen binnen *Cusco*, *Tiaguanaco* en *Tambo*. Uit alle gewesten wierden de bouwers by beurten op-ontbooden. Dese bragten ongemein groote steenen by een: meest achten dartig voeten lang, achtien breed en ses dik: die voegen zonder kalk, ciment of yzer werk te zamen gevoegt, dat de zamenvoegen niet gezien worden.

Wonderlijke bruggen.

Haer bruggen over de stroomen zijn van stroo en biezen gevlochten: wederzijds der oevers met sterke touwen vastgemaekt. Soodaenig een beslaet de breede en by na grondeloose uitwaetering des grooten meirs *Chicuito*. De bondels van de biezen *totora* zijn aen malkandere gebonden, en boven met stroo dik bestrooyt: zulx ook swaere lasten lanx dese brug gevoert worden.

Rijkdom der Ingas.

Geen vorst bezat immer zoo veel rijkdom als *een Inga*. Elke landaerd voorzag hem van 't geen onder haer meest geacht was. *De Chichen* bragten welriekend hout: *de Lucanas* kloeke rosbaer-torzers: *de Chumbibilcas* aerdige danzers: en voorts leverde ieder gewest 't geen uitmunte; behalven de gewoonelijke schatting. Die 't goud en zilver uit de mijnen groeven genooten van *den Inga* kost en klederen: hoewel ook anderzints den arbeid sijner onderdaenen na welgevallen om niet gebruikte.

Driederley schatting in Peru, over verheerde landen.

Als hy eenig land door wapenen t'onderbragt, moest het driederley schatting betaelen. d'Eerste wierd besteet aen den godsdienst. Elke *guaka* of beden-huis had byzondere inkomst uit toegevoegde landeryen: welker vruchten ten deelen tot offer strekten van den Schepper *Pachayachachi*, de zonne, de donder *Chuquilla* en tot zielmissen voor afgesturvene: ten deelen leefden by de zelve de priesters. De godsdienst over 't gantsche rijk quam allenthalven over-een met die binnen *Cusco* stand greep. De tweede tol verviel aen *den Inga*, sijn hof-gezin, maegschap en krijgsknechten. De welke *der Ingas* akkers bearbeiden, zongen in feestklederen geduurig liedekens ter eeren van *d'Inga*. 't Geen niet verteert wierd by 't hof, verbergdenze in pakhuisen, tien jaeren achter een, tegen een schraele tijd. Oude luiden, weduwen en kranken betaelden geen schatting. 't Derde deel genooten d'armen: men wees jaerlijx iegelijk behoeftige aen een stuk akkers, welk ten onderhoud mogt bebouwen. By onvruchtbaere jaeren ontfingenze uit de pakhuisen te vooren bewaerd om in nood uit te reiken. 't Vee was gelijk de landeryen driezints verdeelt voor den godsdienst, *Inga* en gebrek-lijdende huisgezinnen.

Orde op de armen.

De schaepen, ter gezetter dag geschooren, leverden eenig overschot van wolle aen de armen, om te spinnen tot deksel. Soo haest eenig beest schurfte (*de Peruaenen* noemen het *carache*) bevingh, moest levendig gedolven: ten einde 't quaed niet voortverspreide. Voor 't hofgezin *der Inga* wierden uit de beste wolle de fijne laekenen *cumbi* geweeven: de grofste *abasca* deeldmen onder 't gemeine volk uit. Behalven dusdanige geschikte voet van land-bestier, is verwonderens-waerdig de stijl van leven, by *de Peruanen* gebruikelijk. Elk leerde van kindsbeen af niet alleen een ambacht; maer alle, welk tot huishouding noodig achteden: als weeven, land en huisen bouwen, en 't gereedschap tot beide toe te stellen: zulx niemand den anderen van doen had. Ondertusschen bleven op haer zelven de werk-meesters, die meer ten cieraed en vermaek arbeiden: hoedaenige de zilver smeeden, schilders, potte-bakkers, zang-kundige en danzers.

Stijl van leven der Peruaenen:

De dragt over 't gantsche rijk is slecht en eenerley: alleenlijk hebben d'inwoonders van 't eene gewest een verscheiden hooft-dekse, waer door van 't ander onderscheiden moeten gaen, volgens een onverbreekelijke wet. Zommige dan dragen op 't hoofd gebreide wrongen: andere brede vlechten: andere kleine hoeden: andere ronde bonetten, of geweeven hulzels niet ongelijk een teems.

haer dragt.

De post-booden *Chasquis* bewoonden twee kleine

Chasquis, hoedanige ren-booden.

kleine huisjes: in elk, ander-half mijl af-geſcheiden, onthielden ſich twee *Peruaenen*, die maendelijk van hutten veranderde. Deſe bragten de verzegelde luſt *des Inga* met een volle ren tot de naeſt-gelegene *Chaſquis*, en die voorts tot de volgende: zulx binnen twee dagen honderd mijl af-leiden. Zedert *de Spaenſche Peru* bemagtigden, verviel dit geriefelijk werk: welk de tiende Peruaenſche onder-koning *Martyn Enriques* eeniger maete herſtelde; want hy beſchikte zoudye voor de poſten, die om de vier mijlen op-paſten, ten einde alle brieven en pakken elkander vaerdig toebrengen. Eindelijk onderhielden *d'Ingas* ſtraffe wetten. Gelijk manhafte helden-daeden niet onbeloond lieten: (om beruchte oorlogs-ſtukken kreeg iemand bewind over eenig geweſt, of eigendom aen landeryen, of een gemalinne uit 't ſtam-huis *der Ingas*) alzoo ſtonden dood-ſtraffen voor verſcheide mis-drij- Man-ſlagt, dief ſtal, bloed-ſchande en over-ſpel wierden met den hals geſtraft: in diervoegen nochtans, dat de veelheid van by-zitten geoorloft bleef, ook zelf 't boeleeren met de by-zitten van andere: alleen wierd ter dood gedoemt, die d'echte huis-vrouw ſijns naeſten vleeſchelijk bekende. Deſe, plechtelijk getrouwt, moeſten de by-zitten eerbiedig dienen. Wanneer de bruidegom ſich met haer in echt verbond, trok hy den bruid de ſchoenen *ojota*, niet ongelijk *der Graeuw-monniken*, aen: gevuld met wol, beduide haer maegdom; doch met braemen, dat by-geſlaepen had. Deſe, doorgaens jonger dan de man, droeg over d'afgeſturvene man een vol jaer rouw in ſwart gewaed: en mogt niet hertrouwen, geduurende de rouw. De land-droſten en ſtee-voogden ontfingen van de hand *der Inga* een gemaelinne. *d'Inga* verzaemelde uit verſcheide plaetſen de ſchoonſte en adelijke dochters te zaemen: ſtak ieder een *ojota* aen de voet: en leverde haer aen een jongman over, na eigen goed-vinden. 't Overſpel wierd in zulke vrouwen met de dood geſtraft. Het

Wetten der Ingas.

Houwelijken der Peruaenen.

houwelijk tuſſchen broeder en ſuſter bleef verbooden. Doch *de Inga Topa Yupanguy* vader van *Guaynacaua* brak die wet: trouwde ſijn volle ſuſter *Mamoello*: en ſtelde een keur, dat zulke bloed-ſchande alleen *den Ingas* zoude vry ſtaen. Ja terwijl ziel-toogde belaſte ernſtelijk ſijn zoon *Guaynacaua* ter echt-genoot te nemen *Goya Cuſſilimay*, beide uit hem en *Mamoello* geſprooten. Dit goddeloos bedde bragt voort *Guaſcar* en *Attabaliba*, in welke het Peruaenſche rijk te gronde ging. Voorts liet ook *Guaynacaua* toe 't gemeine volk te houwelijken met halve ſuſters van vaders-wegen; doch niet van moeders of volle ſuſters. Belangende de Peruaenſche huiſen, zijn meeſt ſlecht en vuil. Weinig toe-ſtel gebruiken d'inwoonders omtrend haer tafels, vergenoegt met bier uit rijs gebrouwen, brood van *maiz* gebakken, gedroogd vleeſch, viſch en zommige wortelen. In d'oorlog gebruikenze ſlingers, pijlen, worp-pijlen, pieken, hellebaerden, vuiſt-hamers en ſchilden. De begraeving van een aenſienelijke perzoonaedje ging aenſienelijk toe. Hy wierd uitgedraegen op een prachtige zetel, en alzoo ter aerde beſtelt, met twee by-zitten, welke alder-meeſt beminde, en te gelijk drie knechten, als ook goude en zilvere vaten, *maiz* en de drank *chica*, welk de naeſte vrienden door een ried by de mond des afgeſtorvene in-ſpuiten. Dit in-ſpuiten, 't dompelen van by-zitten en dienaers geſchied: op dat de doode ſich hier af diene in de andere weereld. De bloed-verwanten beſchreijen 't lijk ettelijke dagen: ſtellen op 't graf de beeltenis des begraevene. Doch gemeine luiden de voornaemſte werk-tuigen van haer ambagt, en de krijgs-knechten wapenen. De Peruaenſche afgodery is veel-voudig. Haer opperſte God *Viracocha* droeg verſcheide benaemingen: onder andere wierd hy geheten *Pachacama* of *Pachayachachik*, *Schepper van hemel en aerde*, als ook *Uſapu*, *wonderbaerlijk*. Ter eeren van *Pachacama* ſtond eertijds een prachtige tempel vier mijl buiten *Lima*. Uit de bouw-vallige

Ingas trouwen haer eigen ſuſters.

Huiſen, ſpys en dranck in Peru.

Begraeving van aenzienelijke luiden.

over-

overblijfſels is lichtelijk af te meeten de voorige heerlijkheid. Alhier gaf de duivel antwoord aen de prieſters ruggewaerds gekeerd na *Pachacamas* beeld: terwijl zy 't hoofd na d'aerde boogen, en dartele onbeſchaemdheden pleegden. De tweede kerk ſtond dicht onder *Cuſco*. *d'Ingas* hadden binnen de zelve geplaetſt de beelden aller Goden en Godinnen, zoo meenig over *Peru* wierden aengebeden. Voor ieder beeld ſtond een outaer. 't Voornaemſte *Punchao* was uit louter goud, den zonne toege-eigent: op welkers voorhoofd plaet de zonne ſchijnende een tweede hemels-licht vertoonde. Deſe plaet viel den Spaenſchen hopman *Mancius Sierra de Leguizamo* ten buit; doch alzoo hy den koſtelijken roof op een nacht verdobbelde: bleef in veler mond dit ſpreekwoord: *Leguizamo geraekte de zonne quijt, eer verrees:* ter oorzack den plaet namiddags kreeg; wanneer des nachts by 't ſpel verloor. De tempel zelf gebouwt uit ſwaere ſteenen op malkander konſtig gepaſt, en binnen overtoogen met goude plaeten een vinger dik, ſtond vol goude vaten en outaeren: rondom waeren twee galderyen, waer op de kamers der prieſters en prieſterinnen uitquamen. Nevens de vloed *Tici-quaque* vertoonde ſich een derde prachtige kerk, aen de zonne toegewijd. Waerlijk verwonderens-waerdig, dat geen afgodery zulk een hooge ouderdom bereikt, of zich zoo verre verſpreyd heeft, als deſe met de zonne. De heilige *Iob* (by de twee en zeventig Overzetters, gelijk ook by *Theodotio* en *Olympiodorus* gehouden voor *Eſaus* na-neef) gewaegt, van den zonnendienſt. En *Moſes* de oudſte onder alle ſchryvers ſtelt Gods wet aldus ter neder: *Dat gy uwe oogen niet opheft ten hemel, en aenziet de zonne: — en word aengedreven, dat gy u voor die buigt en haer dient.* Onaengeſien deſe wet, heeft *Iſrael* d'afgodery met de zonne van *de Syriers* ontleend. Ter eere des zons, wien toepaſte de benaeming *Baal*

Peruaenſche afgodery veelvoudig.

Een goude zonne-beeld.

Koſtelijke tempel binnen Cuſco:

noch een andere.

Iob 38. v. 26, 27.

Deut. 4. v. 19.

Zonne-dienſt is oud en verre verſpreyd.

Bahal heer, of *Beel-ſamen heer des hemels* of *ook Baal-zebahim heer van offerhanden*, (namaels tot verachting verandert in *Baal-zebub vliegen-god*, of ook *Moloch* en *Milcom*, verbranden *Iſrael* haer kinderen levendig. *d'Arabiers* offerden dagelijx op de daken wierook aen de zon. Byzonder was dieſweegen aldaer berucht de ſtad *Baiſampſa*, zoo veel gezeid als *'t huis des zons*. *De Perſiaenen* hielden de zonne voor opperſte God: en vierden tot ſijner eer drie voudige feeſten, wegens des zelfs drie voudige werking, niet alleen door warmte, licht en onder-ſcheiding des tijds; maer ook ter oorzaek de zonne de dagen afdeelt in lange des zomers, korte by de winter, en even gelijke op 't begin van de lente en herfſt. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Oſiris*. In dit rijk voerde de ſtad *Heliopolis* een wijd-beroemde eer-tijtel: ter oorzaek de os *Mneuis*, welke den zon af-beelde, by de landzaeten rondom gods-dienſtig wierd aengebeden. *Mneuis* verhefte in de rechter poot een ſweep, na de wijze der voer luiden: de ſlinker klemde een blixem en koorn-airen. *De Mooren* hielden de zon, *Aſſabin* genaemt, voor d'hoogſte God. Het offer ging aldus toe. De prieſters alleen mogten kaneel plukken: onder beding nochtans, dat eerſt ter eeren *Aſſabins* vier en veertig oſſen, en even zoo veel geiten en rammen moeſten ſlachten, noch geen kaneel-pijpen in-zaemelen voor of na zonnen-ondergang. De kaneel-pijpen, te zamen-gebragt, wierden door een geheiligde piek by de prieſters verdeelt: 't overſchot droegen d'handelaers, mits betaelende, weg. Of 't een en ander rechtmaetig gedeelt was, bleek uit een wondere openbaering; want by aldien geen bedrog ſchuilde onder 't verdeelde, ſtak de zon aen de ſnipperingen, welke van 't kaneel bleven leggen: en anderzints niet. d'Oude *Grieken* hielden ook een vreemde feeſt-ſtaetſie omtrend de zon. Zy beſtaeken een groote ſtaek met lauwrieren en allerley bloemen, op ieder zevenſte dag der maen. De top der ſtaek droeg een ſwaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder klooten af-hingen. Midden-weegs van de ſtaek ſlingerden drie honderd vijf en feſtig kranſen. De voet der ſtaek was bekleed met een geele vrouwe-rok. De bovenſte kloot beduide de zon: de mindere de ſterren: de kranſen 't getal der dagen van 't jaer. *Cteſias* een Griex ſchrijver verhaelt van *d'Oſter-Indiaenen*, hoe zy jaerlijx vijftien dagen reizen na een beſtemde plaets om de zonne te bidden: hy gelieve vijf en dartig dagen te verminderen de kracht der brandende ſtraelen. 't Getuigenis *der Jood Benjamin Tudelenſis* komt hier te paſſe. *Na zeven dag-reiſens ben ik gekomen*, zeid hy, *in Haaulan*, (hier door verſtaen zommige *Zeilam*, en andere *Sumatra*) *welk 't begin is des koningrijx, aenbiddende de zon voor God: een volk namentlijk uit de kinderen des ſter-kundigen Chus. De zon word by haer gevier op verſcheide en groote outaeren, gebouwt aen alle plaetſen, een half uur buiten de ſtad. Gemeinelijk loopenze 's morgens vroeg den zonne te gemoet: wien op alle outaeren beelden toe-gewijd zijn, na de gelijkenis des zonne-krings door tover-konſten gemaekt. Zoo ras de zonne op gaet, ſchijnen de zonne-kringen aen geſtooken te worden, en geven ſchel geluid. Ieder man en vrouw heeft een wierook-vat in de hand: en alle te gelijk doen offerhande aen de zon.* De zelve afgoodery met dit ſchepſel bedrijven ook *de Peruaenen*. Waerom zy dan *de Spanjaerden* beſpotten, toen haer een gekruiſten Heiland verkondigden; want zy hadden een beter God, gelijk voor gaven, die alle morgen zoo heuchelijk te voorſchijn quam. 't Verdient een kort onderzoek, waerom *d'Americaenen* en meeſt alle de heidenen voor de zonne plaets op-ruimden in haer tempels. Het is namentlijk een gemein gevoelen aller menſchen, gelijk *Ariſtotèles*, *Simplicius*, *Themiſtius* en andere getuigen, d'eeuwige godheid te ſtellen in de boven-plaets welke 't aerdrijk omringt: waerom ook de biddende haer handen hemelwaerd verheffen: en, dewijl d'hemel

Waerom de Peruaenen en andere heidenen de zonne dienden.

niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor de eenigste of voornaemste God gehouden. Want het zy de schoonheid en glanz word aengemerkt: het zy de grootheid, die honderd en sestig mael d'aerd-kloot overtreft: het zy de snelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duizend mijl: het zy de heilzaeme kracht, door invloeyende warmte tot voort-teeling en groeyzaemheid: het zy de noodzaeklijke verrichting der zonne: het zy de afmeeting van de dagen, door een beweegen van ooſten na weſten, of der jaer-getijden door een loop van zuiden na 't noorden of van 't noorden na 't zuiden: het zy dat een eenige zon tot alle dese heerlijke werkingen genoegzaem is: die te zamen genomen, rukt de heidenen weg, sich vergaepende aen 't uitwendige: om 't hemels-schepsel te eeren in plaets des Scheppers. Doch in de derde tempel, welke in *Peru* boven de andere uitmunte nevens de vloed *Tici-quaque*, wierd ook, behalven de zonne, godsdienstig aengebeden de donder, wien drie benaemingen zijn toegepast; namentlijk *Chuquilla*, *Catuilla* en *Intillapa*. *De Peruaenen* gelooven den donder een man te weſen, die magt heeft over de lucht. Dese, gewaepent met knodze en slinger, werpt regen, hagel en sneeuw benedenwaerd, wanneer de wolken klopt: en, schietende kloten door de benedenste hemel, veroorzaekt donder, blixem en weerlichten. Hy word even eens geviert als *Viracocha* en de zonne, met 't opsteeken van iets, niet ongelijk een handschoe. Zomwijl offerdenze ook, byzonder binnen *Cuſco*, levendige kinderen aen de zon. Voorts eerdenze de aerde, van welk een goddinne *Pathamama* maekten: gelijk ook de zee tot een God *Mamacocha*. De regenboog, welk *d'Ingas* tusschen twee uit-gestrekte slangen tot een wapen voerde, ontfing ook goddelijke eerbiedigheid. Onder de gesternten wierd aldermeest gedient *Colca*, by *de Nederlanders* genaemt *de Geytjens*. Anderzints hadden zommige sterren byzondere benaemingen: weshalven na ieders nood tot hulp verzocht zijn. De schaep-herders offerden aen 't gesternte *Vreuchillay* of *de Lier*: welk zy oordeelden een veelvervige ram te weſen, die 't vee uit den hemel gaede slaet. Andere eerden *Machacuay*, de zelve die d'Europische sterre kijkers noemen *'t Serpent*: onder wiens gesach de slangen en draeken staen; ten einde van de zelve geen schaede leeden. Over de tijgers, leeuwen en beiren voerde de sterre *Chuquichinchay* heerschappy: weshalven, die voor dit verslindende gediert soghten bevrijd te gaen, gekuste handen derwaerds om hoog staeken, biddende om hulp. Zy geloofden, dat geen levendig schepsel op aerde sich beweegde, welkers gelijk ook de hemel niet vertoonde. d'Aerdsche stonden onder de beschutting des hemelsche; doch ieder onder sijns gelijk: om de zelve voort te zetten en te behoeden. Hier uit quamen voort de benamingen der gesternten *Chacana*, *Topatatca*, *Mamana*, *Mirma*, en andere. Maer *de Peruaenen* hielden de fonteinen, rievieren, klippen, toppen van heuvelen, sommige kruiden en wortelen, en byzonder de wortel *Papas*, zijnde van een vreemde gestalte, Goden te zijn. In *Caxamalca* aenbadenze een groote zand berg, staende tusschen hooge steenrotzen. Zy eerden ook gods-dienstig allerley wild gediert, om niet beschaedigt te worden: en schreeven elk schepsel, welk eenige vreemde gedaente vertoonde, of byzondere verborgen eigenschap had, een goddelijkheid toe. Wanneer *de Peruaenen* reisen, strooyenze op de kruis-wegen en toppen der bergen, by haer *Apachitas* genaemt, schoenen, pluimaedjen en gekaeuwde *coca*, veel in gebruik. En als 't voornoemde ontbrak, smijtenze een steen ten offer: waerom dan doorgaens de kruinen van 't gebergt en dwars-paeden met steen hoopen bezet leggen, welke voor heilig houden: even gelijk eertijds *de Saracenen*, dewelke een steen gods-dienstig kusten; ter oorzaek *Abraham* op de zelve *Agar* vleeschelijk bekende, en aen die, volgens *Euthymius Zibagenus*, sijn kemel bond, toen

Isaac

Gods-dienst aen de donder in Peru.

aen d'aerde, zee, regen-boog, en zommige gesterne.

Stroomen, bergen, kruiden, wortelen, wild, rotzen voor Goden gedient.

Isaac zoude offeren. Vorders trokken ook *de Peruaenen* haer wijn-braeuwen uit ter eere van de zonne, winden, *Apachitas*, of voor welk ding vreesden. Men bedreef ook vuile ofgodery met *de Ingas*. Dese lieten sich in steen houwen: 't beeld *Guaoiqui* genaemt, zoo veel gezeid als *broeder*, ontfing de zelve eer als *de Inga*: 't wierd ten strijd gevoert om overwinning, en in staetelijke ommegang, om vruchtbaer gewasch te verkrijgen. *d' Inga* aflijvig moest tegen de verderving gebalzemt: binnen een prachtige kapelle tot *Cusco* ter aerde bestelt: en aldaer godsdienstig geeert. Een groot deel der na-gelaeten schatten bleef ten godsdienst geschikt. d' Onsterfelijkheid der zielen, straf voor de quade, en belooning voor de goede na dit leven, is allenthalven in *Peru* aengenomen; maer geenzints de opstanding van de dooden. Zy beuzelden wegens een andere weereld, werwaerds d' afgesturvene verhuisden: waerom dan de liefste vrienden sich lieten keelen, om haer dooden heer gezelschap te houden. Toen *d' Inga Guaynacaua* begraeven wierd: zongen meer als duizent hoovelingen verscheide liedekens: hielden een vrolijke maeltijd: en stapten blijde ter slachting: ten einde zy haer koning mogten dienen aen d'ander zijde des gebergte. Men offerde inschelijx een merkelijk aen-tal kinderen, met welker bloed de priester een streep haelde over 't aengesicht der kinderen van 't een oor tot het ander. Doch dit menschen-offer grijpt geen plaets, dan omtrend doorluchtige perzoonaedjen. Anderzints blijft onder alle gemein, spijs te stellen, op de graeven: den lijken met dubbelde wissel-kleederen te voorzien: geld in de mond en handen te steeken; want zy gelooven, de zielen om-swerven, honger, dorst, koude en vordere ongemakken lijden. De Peruaensche beelden bestonden uit goud, zilver steen of hout: alle buiten gemein mis-maekt. Zommige gaven antwoord, gelijk de duivels-spraeken tot *Delphi* en *Dodona*. Maer behalven de tempel *Pachacama*, wiens prachtige grootheid d'over-gebleevene muuraedjen buiten *Lima*, tot

Afgodery met de Ingas hoedaenig.

Gevoelen wegens de ziel.

Schrikkelijke begraving: als ook bespottelijke.

Peruaensche beelden merk-waerdig.

Vreeselijke duivel-spraeken.

ieders verwondering, ten vollen betuigen: alwaer *Franciscus Pizarrus* een onwaerdeerlijke schat vond: heeft ieder Peruaensch landschap een kerk, onder welke binnen elke stad, dorp en gehucht minder en minder bede-huisen behooren. Des nachts stapten de priesters binnenwaerd, met de ruggen gekeert na den afgod, neder-hangende hoofden en buiging der liechaemen: verzochten bericht op eenige onbekende zaeken. 't Antwoord quam, onder een yzelijk gekrijsch, zulx d'hairen te bergen reesen. De groote tempel tot *Cusco*, alwaer *d' Ingas* alle Peruaensche afgoden hadden geplaetst, is nu hervormt in een Dominicaener klooster. Elk gewest van *Peru* telde ten minsten een maegden-klooster *Allaguaçi*, zoo veel gezeid als *een huis der Uitgelesene*, waer over een opziender *Appopanaca* stond. d' Oude vrouwen *Mamaconas* onderweesen de jonge *Aclas*, die beneden d'acht jaer 't geestelijk leven aenvaerden, volgens goedvinden des *Appopanaca*, wien geen ouders haer dochteren derfde weigeren. Zommige kregen de benaeming van *huisvrouwen der zonne*, andere *dienstmaegden van de zelve*. *De huis-vrouwen*, bekleed met blinkende-geborduurde tabbaerden pronkten den tempel op: de dienstmaegden reinigden de wand en vloer. Wanneeer veertien jaer bereikten, moesten ettelijke een gedurige maegdom bewaren, en de heiligdommen in de bede-huisen onderhouden. Indien beslaepen wierden, zijn levendig begraven, even als *de Romainsche Vestaelsche maegden*. *Plutarchus* verhaelt, hoe de koning *Tarquinius Priscus*, nevens de poort *Collina* tot *Romen* een langwerpig gat liet delven in de aerde: lanx een ladder leide de weg na beneden. Alhier staet een rust-bedde, brandende lamp en weinig brood, water, melk en oolie. De geschonde maegd van *Vesta*, stijf gebonden, word in een koets gedragen over de markt: ieder loopt weg, verbaest en droevig. Voor de kuil ontbonden, klimt benedenwaerd: de Priester steekt d' handen ten hemel, en bid. Thans trekken de dief-leiders den ladder om hoog, en werpen 't gat vol aerde. Bykans op gelijke wijze

Peruaensche maegden-kloosters hoedaenig.

De geschonde maegden wierden levendig begraeven.

geraekten de Peruaensche maegden, om gelijk misdrijf aen kant. Doch andere blijven verbonden aen de dagelijxe offeren: andere aen byzondere voor de gezondheid *der Inga* en gelukkige uitkomst des oorlogs. Ook gaet een groot deel over in dienst van 't hof, om te passen op *Ingas* gemaelinne of bywijven. Zommige worden ten houwelijk besteet aen hoovelingen. Dese kloosters trokken rijke inkomsten uit de geheiligde akkers *chacaras*. d'Offerhanden *der Peruaenen* zijn zeer verscheide. Zy bragten dan den afgooden 't hoog geachte kruid *coca*, *maiz*, veelvervige pluimaedjen, zee-schelpen, goude en zilvere beeldekens van dieren, de fijne lakenen *cumbi*, welriekend hout en gebrande talk: het zy om voorspoed in handel en reizen, het zy om gezondheid te behouden of weder te krijgen, het zy om gelukkig gewasch. De gewoonelijke offeren bestonden uit *cuies*, een zoort van padden; doch by *de Peruaenen* gegeten. Als gewichtige dingen te verrichten stonden slachten vermoogende perzoonen haer schaepen *pacos*, niet zonder vreemde aenmerkingen op de verve en 't getal deser *pacos*, als ook op de tijd: zy leiden dan 't beest over de rechter arm: keerden des zelfs oogen na de zon: en mompelden andere en wederom andere woorden, na de verscheidenheid van verve; want indien het graeuw geplakt was, sprakenze tot *Chuquilla* of de donder: indien wit en kort-hayrig, tot de zonne: indien ruig, tot *Viracocha*. Binnen *Cusco* wierd dagelijx een kort-hairig schaep geoffert met een rood hembd-rok, aen de zonne. Men stookte een groot vuur (zy noemden het *vibhacaronca*) in welk de priesters 't schaep en te gelijk korfjens vol *coca* wierpen. De slagtingen *Cuzcovicca* en *Sapovicca*, om zegen te bevechten, gingen vreemd toe. Zy verzamelde uit *Puna* (zoo veel als een woeste plaets) allerley gevogelt en distelig hout *gaulli*: zoo haest 't hout de vlam vatte, smetenze de vogelen te zamen in de vlam: gingen rondom 't vuur met ronde-kantige steenen, vertoonende geschilderde slangen, leeuwen, padden en tygers: riepen 't elkens *usachum*, *geef overwinning*: baden voorts, *vernietig, o Schepper, de krachten der vyandlijke goden*. Terwijl aldus smeckten quamen ettelijke uit-gehongerde schaepen voor den dag, welke zy noemden ter dier oorzaek *Urcu*: en als d'herten uittarnden, hervatten 't gebed: *Magtige Viracocha, maek diervoegen verslaeuwt 't herte van de weder-partyders*. Voor de welstand *der Inga* slagtenze op een open veld de swarte honden *apurucos*. 't Vleesch nuttigden, niet zonder vreemde plechtelijkheden, menschen hier toe byzonderlijk geschikt. Zy offerden inschelijx aen de fonteinen, beeken en afwateringen zee-schelpen, onder voorwending: de schelpen waeren dochters van *de Oceaen*, en *d'Oceaen* vader der afwateringen, beeken en fonteinen. Wanneer de akkers zaed ontfongen, liepen de priesters, by 't lot verkooren, om huis aen huis te verzaemelen 't geen ieder ten offer toeleide, nevens de flooten, in 't begin des winters, als 't water aldaer begint te wasschen: leggen de giften lanx de wallen: en verzoeken, 't water niet believe het land plas te zetten, en alzoo 't gezaeyde weg te spoelen. Alwaer twee rievieren te zamen-loopen, wasschen haer *de Peruaenen*, bestreeken met gestampte *maiz*: waer door sich waenen gereinigt van zonden. Dezelve kracht schryvenze ook den badstooven toe. Kinderen te verworgen tusschen vier en tien jaer oud, en de verworgden door leelijk-vermomde te begraeven, geschiede nooit: dan ten zy *een Inga* krank was, of wanneer den koninglijken quispel ontfing: ten einde door kindermoord gezond mogt worden, of voorspoedig heerschen. Anderzints wierd ook de gestorvene *Inga* bestreken over 't aengezicht met bloed van onthalsde kinderen. De voornoemde kloostermaegden, tot 't hofgezin van *d'Inga* verkooren, wierden ook meenigwerf den hals gebrooken: om alzoo den zieken *Inga* gezondheid te verschaffen. Ja zelf een vader, wiens krankte een Peruaensche waerzegger oor-

Peruaensche offerhanden hoedanig.

Schaepen-offer zeer vreemd:

als ook d'offerhanden om overwinning te verkrygen.

Vreemde wassching.

Kindermoord tot wat einde.

oordeelde doodelijk, offerde ſijn zoon aen dezonne of *Viracocha*: met verzoek, dat deſe Goden belieſden de zieke vader te verſchoonen, ter oorzaek de zoon betaelde met ſijn dood voor de vader. Duſdaenig woeden ſchijnt de duivel 't heidendom te hebben opgedrongen met *Abrahams* voorbeeld, bereid tot *Iſaacs* ſlachting op *Moria*. Uit zulk een grond rijſt het 't geen de Heilige Schrift gewaegt van *Moabs* koning, overwonnen van *Ioſaphat* en *d'Edomieten*: *hy nam ſijn eerſt-geboorene zoon, die in ſijn plaets koning zoude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muur.* Ja *Iſraël* zelf verviel tot zulk een verdoemelijke grouwel. Hoe bekend *Molochs* kopere beeld, verdeelt in zeven kamerkens. Alle gloeyende gemaekt, ontfing, volgens *Rabbi Simeon*, 't eerſte meelbloem, 't tweede een tortel-duif, 't derde een ſchaep, 't vierde een ram, 't vijfde een kalf, 't ſeſte een os, het zevende een levendig kind. De zeven kamerkens verbeelden de zeven dwaelſterren *Saturnus*, *Iupiter*, *Mars*, *de Zonne*, *Venus*, *Mercurius* en *de Maen*. Het gloeyende kamerken der zon ontfing 't kind: ter oorzaek de zon aenzienelijkſt ſchijnt onder de dwaelſterren. 't Hooge feeſt *capacrayme*, welk *de Peruaenen* vierden in haer eerſte maend *rayme*, over een komſtig met d'Europiſche winter-maend, verdient byzondere aenteikening. Zoo lang 't feeſt duurde, mogt geen vreemdeling binnen *Cuſco* huiſveſten. Na 't feeſt trad ieder wederom ſtadwaerd, om te ontfangen kleine koekjens, die de nonnen *Mamaconas* ten zelven dage gekneed hadden uit *maiz* en laeuw bloed van witte rammen. De prieſters, die in goude ſchotelen de koekjens aen alle omdeelden, waeren herkomſtig uit de koninglijke ſtamme *Iluqui Yupanguy*: reikten elk een brok toe, ſeggende: *Ten zy gy den zonne en Inga godsdienſtig eert, zal dit voedzel tegen u getuigen ten verderf; maer, wanneer gy heilige onderdaenigheid behoud voor den Inga en*

2. Reg. 3. v. 27.

't Hooge feeſt capacrayme hoedaenig:

de duivel heeft in het zelve nagebootſt het Avondmael des Heere.

zonne, zal haer licchaem door dusdaenige plicht met 't uwe vereenigt blijven. Die de gebrooken koekjens nuttigde, beloofde gehoorzaemheid, en dankte de zonne en *Inga* voor 't genot. Voorts stonden de post-booden *Chasquis* bereid, om geswind de koekjens over geheel *Peru* ten gezeiden einde te brengen in de tempels: alwaer *de Peruaenen* de zelve met byzondere eerbiedigheid ontfingen: na dat alvoorens de zonden hadden gebiecht, aen biecht-vaders, tot dusdaenig ambt niet zonder vreemde plechtelijkheden verkooren. De biecht-vaders *Tchuris* leiden den biechtelingen, na vereisch van zonden, swaerder of zachter tucht op. Indien eenig mensch sijn misdrijf versweeg, wierpenze 't lot, of bezichtigden 't ingewand van gekeelde beesten: uit beide gaf de duivel opening, wegens 't bedreeven quaed: weshalven de priesters vrymoedig toetasten, en de ruggen der biechtelingen met een swaere steen zoo lang sloegen, tot ter bekentenis quamen. 't Bekende mogt de priester niet openbaeren op lijf-straf; maer offeren tot vergeving. De zonden over welke onderzocht worden, behelzen diefstal, man-slagt buiten oorlog, toebereiden van vergif, oneerbiedigheid omtrend *d'Inga* en de Goden, als ook overspel: Byzondere onheilen vereischte byzondere biecht. Als *de Inga* krank lag moesten alle *Peruaenen* belijdenis doen van schuld. Anderzints biechte een ieder, wanneer in eenige ongelegendheid stak, of quaed te gemoed zag. *De Inga* zelf sprak sijn biecht tegen geen mensch; maer voor de zonne uit: ten einde de zonne de biecht overbragt aen *Viracocha*, en aldus quijt-schelding verworf. Thans baede hy in een loopende rievier, en riep: *Ik heb 't misdrijf den zonne bekend gemaekt: spoel gy, o stroom, 't misdrijf zeewaerd: op dat het nimmer my werde toegerekent.* Dit wasschen, genaemt *opacuna*, pleegden ook alle andere biechtelingen. Een vader, wiens zoon stierf, wierd gehouden voor een groot zondaer: weshalven, eer ter biegt mogt toegelaeten, met netelen diende gegeesselt van een mismaekt mensch. De biecht vaders *Tchuris* leiden, na vereisch van zonden, haer biechtelingen verscheide straffen op. Aen zommige schrevenze voor een langer of korter vasten: andere betaelden, mits overleverende gewaed, zilver of goud: ettelijke ontfingen harde slaegen: ettelijke liepen over eenzaem gebergt, afgezondert van alle menschelijke bywooning. Indien de tovenaers de dood van eenige kranke huisvader door 't lot voorspelden, offerde de vader sijn zoon: om alzoo gezondheid te herkrijgen. Geen volk had meer aenzien, dan de duivel-jaegers: ter oorzaek heimelijke diefstal, voorvallen in afgelegene landschappen, toekomstig geluk of ongeluk openbaerden, uit zamen-spraek met een boose geest in duistere plaetsen. Zy wisten *den Spanjaerden* te zeggen de zegen of nederlaeg, welk haer lands-genooten op de zelve dag in *Nederland* bevochten of leden. Men vind in *Peru* ook meenigte van waerzegsters, die haer binnen een huis sluiten: smoor-dronken zuipen aen *chica*, in welk 't kruid *vilca* mengen. Ontnuchtert geven antwoord op de voorgestelde vraeg stukken. Voorts onderhielden *de Peruaenen* tweederley feesten, welker zommige ter gezetter tijd, en andere by zonderlinge voorval geviert zijn. De gezette feesten quamen eens ter maend. In d'eerste maend *Rayme*, over-een-komstig met d'Europische laetste maend, wierd 't alder-grootste feest *capacrayme* gehouden. Men bragt een ontelbaere meenigte schaepen en lammeren ten brand-offer op wel-riekend hout, behalven zilver en goud. Nevens 't vuur stonden drie gesneeden beelden des zons, en drie andere van de donder. Men wijde thans den jongen *Inga* op een vreemde wijse. d'Opper-priester door-boorde hem 't oor: dekte des zelfs boven-lijf met d'heilige doecken *guaras*. De minder-priesters geeselden hem met slingers: en over-streecken 't aengezicht vol bloed. Geduurende dusdaenige plechtelijkheden mogt geen

Tchuris Peruaensche biecht-vaders.

Byzondere biechten in Peru.

Biecht der Inga, merkwaerdig.

Peruaensche tovenaers, weten vreemde dingen te zeggen.

Winderlijke waer-zegsters.

Peruaensche feesten.

Inwyding der jonge Inga.

Unable to display this page

eeren des zons't feeſt *Intiraymi* met honderd ſchaepen *guanacos* : maekten ettelijke geſneeden beelden uit 't hout *quinua*, alle koſtelijk gekleed: ſtrooyden lanx de weg meenigte bloemen : danſten den wonderlijken dans *cayo* : zongen verſcheide liedekens. Aenzienelijke perzoonaedjen hingen aen de knien goude plaetjens: waeren gelijk ook 't gemeine volk, veel-vervig beſchildert. Op d'achtſte maend *Chahua* hieldenze d' hoog-tijd *Huarqui*; wanneer honderd graeuwe ſchaepen verbranden. Gelijk getal doch caſtanje-bruin, wierd ten offer gevoerd in de volgende maend *Yapaquis*, behalven duizend onthalſde *cuies* : ten einde de locht, water of zon d'akkers niet beſchaedigden. 't Feeſt *Situa* quam op de tiende maend *Coyaraymi*. 't Ging aldus toe. Zy vergaederden ter eerſter dag, eer de maen boven 'sweereld-kimmen ſcheen : zoo haeſt haer in 't geſigt kregen, hieven een yzelijk gehuil aen : ſloegen elkander met brandende toorzen : wieſchen de vuiligheid des licchaems af : en dronken voorts vier dagen, zulx naeuwelijx konden ſtaen. d'Elfde maend *Homaraimi* was toe-genaemt *Punchaiquis* : wegens d'hoog-tijd, op welke (behalven 't gewoonelijk offer van acht honderd ſchaepen) een pik-ſwart ſchaep gebonden bleef onder den blaeuwen hemel zonder voedzel, ter tijd toe ſterk bevochtigende dauw viel. 't Feeſt *Raymicantara Rayquis* quam op de laetſte maend *Ayamara:* wanneer de jongens met buitelen proef uit-ſtonden, om de ooren te laeten door-booren. Onder de hoog-tijden, welke by ſwaere voorvallen wierden geviert, was niet de minſte 't feeſt *Ytu* : tot welk byzonder gewaed diende. Zy droegen dan mantels over 't hoofd om-geſlaegen : gingen langzaem een volle nacht en dag: niemand mogt eenige ſpijs of drank nuttigen, of de oogen op-ſlaen. Maer na duſdaenige ſtaetelijke ommegang volgde een vier-daegſche uit-gelaeten

ten dartelheid met drinken, smullen en dansen. De dansery met duivelsche grijnsen *guacones* ging vreemd toe. Zy bootsten allerley ambachten na, door wonderbaerlijke beweeging des licchaems. Sprongen konstig, tusschen 't geluid van trommen, fluiten en kink-hoorens, de een op d'anders schouders. 't Gezang word by twee op-geheeven: de laetste stokregels zingt ook de gantsche meenigte. Ondertusschen buitelen andere verwonderens-waerdig: andere doen niet min vreemde sprongen over een stok of op een steile pael: andere klauwteren geswind lanx hooge staeken om hoog. De gezette feesten, welke maendelijk vervielen, stonden met kerven af-geteikent in twaelf pylaeren, rondom *Cusco* geplaetst: weshalven ook den pylaeren zelf geoffert wierd. Doch *de Spanjaerden*, *Peru* over-meesterende, hebben zoo veel mogelijk, dusdaenige heidensche zeden af-geschaft. Wegens de voor-spooken van d'ondergang des Peruaenschen rijx verhaelen de Jesuieten hoe *Guaynacana* vader der laetste Peruaensche koning *Attabaliba* ziel-toogende binnen *Quito* sijn vorsten aldus toe-sprak: *'t Rijk, tegenwoordig tot d'hoogste top van aenzien gesteigert, helt na den ondergang: hoewel binnen rust geniet en buiten alle omleggende volkeren door diep ontzag beteugelt. 't Hangt aen der Goden bestiering, om uit verre landen weder-partydes herwaerds te roepen. Met my de twaelfte Inga sterft d'heerschappy van 't vermoogende Peru. Een onbekende Landaerd is bereeds ter heen gestapt, die de vereeuwde gods-dienst met een nieuwe zal verwisselen. Blijft haer onderdaenig.* Ook gaf de duivel te kennen: hoe uit-landische krijgs-knechten *Peru* zouden vermeesteren: als 't gewest *Tacunga*, van een geborsten, hemelwaerd vlammen wierp. Eindelijk terwijl *de Peruaenen* offerden aen *Viracocha*, tot verlossing des gevangen koninx *Guascar*, (of indien wegens haer zonden verdienden *den Inga* nooit herstelt te zien, dat een vreemd volk uit den hemel hulp mogt toe-brengen) quam de tijding binnen *Cusco van Attabalibaes* nederlaeg. Hoe voorts *de Spanjaerden* 't groot rijk *Peru* bemagtigden, en aldaer huis-hielden met onderling moorden, verwoedheid tegen d'inwoonders en roof van onwaerdeerke schatten; verdient een wijd-loopig verhael. d'Eerste die haer bericht deed wegens *Peru*, was een gevangen Indiaensche vorst *Panquinaco*. 't Goud en zilver aldaer te vinden, maekte *Vaschus Nunnez* gaende, om door duizend moeyelijkheden den weg in te slaen na *de Zuid-zee*. Zedert vatten *Franciscus Pizarrus*, de priester *Ferdinand de Luque* en *Diego de Almagro* tot *Malaga* wel eer voor de kerk-deur ten vondeling geleid, op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig, een wigtige toeleg by de hand binnen *Panama*. *Pizarrus* had de voor togt met een schip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met zeventig. *De Luque* zoude te huis de goede zaek waernemen. Vijftig mijl van *Panama* ten zuiden vond *Pizarrus* een arm stuk lands *Peru*, na welk 't groote rijk naemaels haer benaeming kreeg: voortgezet, tot den Peruaenschen boodem onder de voet had, liet veel volx zitten: en zelf swaerlijk gequetst keerde onverrichter zaeke. *Almagro*, misschende *Pizarrus*, stapte op de zelve plaets te land: verloor sijn oog, en een merkelijk aen-tal krijgs-knechten. Men hervatte eerlang de mislukte togt. Zy bragten dan in twee schepen en drie booten twee honderd man uit: leeden swaere honger, en indien geen zee-krabben vingen, niemand was te lijve gebleven. Op de kust *Catamez* streden-ze met een volk, welk 't aengesicht vol goude nagels in geboorde gaten droeg. De zaek lag t'eenemael reddeloos. De nieuwe Americaensche onder-koning *Peter de Rios* verbood zelf de vordere ontdekking van *Peru*: en haelde 't overige volk van 't eiland *Gallo* af. Zulx *Pizarrus* niet behield, dan twaelf man, met welke vertrok na 't woeste eiland *Gorgona*: alwaer by zee-slangen sich onthield, ter tijd leef togt uit *Pana-*

Afteikening der twaelf maendelijke feesten.

Verscheide voorspooken van de ondergang des Peruaensschen rijx merkwaerdig.

Eerste ontdekkers van Peru.

Kust Catamez.

Ongemeine kloekmoedigheid van Franciscus Pizarrus met twaelf mannen.

ma ontfing. Twee jaer bragtenze zedert zoek lanx de kuſt van *Peru:* beſochten de koninginne *Capullana:* bezichtigden een magtig Peruaenſch paleis, alwaer drie der twaelf mannen achter-bleven. Waerlijk deſe helden verdienen tegen de vergetelheid bewaerd: te meer nadien aen haer meer als mannelijke dapperheid de weereld ſchuldig blijft d' ontdekking des magtigen koningrijx *Peru.* Het zijn dan geweeſt *Nicolaes de Rinera Peter de Candia, Joan Torre, Alonzo Briſeno, Chriſtoffel Peralca, Alonzo de Truxillo, Franciſcus Cuellar, Alonſo Molina* en de ſtierman *Bartholomeus Ruyz.* Met deſe negen man ſtapt *Pizarrus* op 't eiland *Puna* uit, bewoond by ſtrydbaere landaerd, die wel wiſt om te gaen met ſlingerde, pijlen, zilvere hak-meſſen en picken, welker punten van goud glinſterde. Thans liep hy in de haven *Tumbez:* alwaer *Peter de Candia* veertig duizend inwoonders te gemoed ging: die hem ten zonnen-tempel, door *d' Inga Guaynacapac* gebouwt, en met goude plaeten binnen bezet, leiden. Zedert verkreeg *Pizarrus* by 't Spaenſche hof gezach over *Peru*, tot groot miſnoegen van *Almagro.* Eindelijk wierd 't geſchil geſliſt. *Pizarrus* had wederom de voor-togt met twee honderd en vijftig man, behalven de ruitery: lande honderd mijl laeger als voor dezen: bequam van *de Coaque* een groote ſchat gouds en ettelijke eſmarauden; welke na *Panama* ſchikte, om 't volk aldaer tot de Peruaenſche togt gaende te maeken. *De Spanjaerden* leeden hier niet alleen zomwijl groot gebrek; maer wierden ook jammerlijk geplaegt met ſweerende vratten, byzonder in 't aengezicht. Zy hadden zich nu meeſters gemaekt van *Puerto Viejo:* als d' hopmannen *Beualcazar* en *Joan Flores* verſch voet-volk en ruitery aen-bragten. *Pizarrus* aldus geſterkt bemagtigt de valleye *Tumbez:* en ſcheept van daer na 't eiland *Puna* over. Het vriendelijk onthael alhier verandere haeſt in een bloedig gevecht: vermits *de Spanjaerden* alle huiſen door-ſnuffelden en moedwillig geweld bedreven. Door *Ferdinand Sotto* werderom met nieuwe hulpbenden geſtijft uit *Nicaragua*, keeren na *Tumbez.* 't Land ſtond wijd en zijd in rep en roer, bericht wegens *der Spanjaerden* gepleegde wreedheid op *Puna:* weshalven zoo meening de landzaeten achter-haelden, offerden zy den Goden levendig op: vielen de voeraedje-haelders allenthalven vyandlijk aen. Twintig dagen hieldenze hier halte. Zedert zette *Pizarrus*, nevens ſijn broeders *Joan* en *Gonſalvus*, d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar* en vijftig ruiters over de ſtroom *Ambato*, by midder-nacht, door een doornige weg tuſſchen 't gebergt: en overviel met 't krieken des dags 't Tumbezer heir: bouwde de ſtad *ſan Miguel* op den boodem *Tangarara*, lanx de ſtroom *de la Chira.* Uit *Cuſco* begroeten hem twee gezanten, verzoekende hulp voor *Guaſcar* tegen *Attabaliba.* 't Antwoord was: hy trok na *Caxamalca*, om *Attabaliba* te dier plaets te vinden. 't Hielp niet, ſchoon deſe ſcherpelijk verbood te naderen. *Pizarrus* wende voor de laſt des Roomſchen kaizars, om den Peruaenſchen ſchepter-draeger te begroeten. Na eenige onder-handeling met den zelven, word hy gevangen, en op randzoen gezet: namentlijk *Attabaliba* zoude zoo veel gouds ter loſſing geven, als de kamer, lang vier en vijftig voeten en negen breed, konde laeden tot de hoogte, die hy met uit-geſtrekte arm boven 't hooſd bereikte. 't Goud quam traeger voor den dag dan *de Spanjaerden* vereiſchten. *Attabaliba* verontſchuldigde de traegheid met de lange weg tuſſchen *Caxamalca* en *Cuſco* van waer 't goud herwaerds moeſt gedraegen worden. Om de recht-geſchaependheid des werks te verſtaen, trokken *Sotto* en *Peter del Bara* na *Cuſco*, getorſt op ros-baeren van *Peruaenen*, ter poſt loopende; doch zonder neder zetten zomwijl by twee andere onder-vangen. Omtrend halver weg, ontmoetenze *Attabalibaes* hopman *Cilicuchima*, dewelke *Guaſcar* gevangen voerde. Deſe vond gelegendheid om *Sotto* en *Baro* te verzoeken: zy beliefden

bouwt ſan Miguel:

ſtelt Attabaliba op randzoen:

Pizarrus bemagtigt de valleye Tumbez:

beliefden hem te verloſſen uit handen ſijns moordaedigen broeders: hy zoude driemael meer goud betaelen, als by *Attabaliba* belooft was: die alleenlijk by een konde ſchraepen de goude plaeten der zonne-tempel binnen *Cuſco*: daer in ſijn magt ſtonden alle de nagelaeten ſchatten van *Guaynacaua*. En waerlijk *Guaſcar* had de zelve heimelijk begraeven, en de begraevers aen kant geholpen: ten einde 't geheim niet uitlekte. En niemand heeft ten huidigen dag toe die onwaerdeerlijke ſchat ontdekt: onaengezien *de Spanjaerden* dieſwegen *de Peruaeuen* namaels jammerlijk hebben gepijnigt. *Attabaliba* bericht van *Guaſcars* hechtenis, veinſde ſich boven maeten droevig. Hier over van *Pizarrus* begroet, antwoorde: *Ik ontfang aenſtonds tyding, hoe mijn hopman geweldige handen geleid heeft aen* Guaſcar. *Wy erkennen beide de zelve ouders, en ik hem voor oudſte broeder: weshalven geen oogmerk had, om aen 't leven te beſchaedigen; maer hield hem gevangen: ten einde voor my mogt bedingen een vreedzaeme bezitting des koningrijx* Quito, *onlanx onder de Peruaenſche kroon gebragt.* *Pizarrus*, niet bemerkende *Attabalibaes* ſchalkheid, (als die enkelijk toeleide op *Guaſcars* dood, uit vrees *de Spanjaerden* door belofte van rijkdom hem ten throon mogten vorderen, en ondertuſſchen bedremmelt ſtond met de moord van ſijn broeder, ter oorzaek de Spaenſche wet bloed voor bloed eiſchte) trooſte ten beſte konde. *Attabaliba* ziende, hoe *Pizarrus* ſich weinig kreunde aen *Guaſcars* om hals brengen, gaf geſwind orde, hem levendig te verbranden. Deſe, ten vuur gedoemt, voorzeide ook *Attabalibaes* gewelddige dood. Middelerwijl quam *Almagro* uit *Panama* met verſch volk, vlammende op de voornoemde goud-kamer. Alhier lagen nu meer dan dartigmael honderd duizend en acht en tachentig duizend guldens; doch maekten niet uit 't vijfde deel des bedongen randzoens. Dagelijx wierden korven vol goud ingebragt. Onaengezien *Attabaliba* woord hield, is 't doodvonnis tegen hem gevelt en uitgevoert, na dat even te vooren gedoopt was. d'Oorzaek van zulk een heilloos werk is tweederhande. Eenſdeels lag de ſchuld by den Peruaenſchen tolk *Philippillo*, die de woorden van *Attabaliba* willens verkeerdelijk vertaelde, om hem aen kant te helpen: ten einde met een der koninglijke gemaelinnen veiliger mogt boeleeren. *Attabaliba* had hier eenigzints de ſnuf af: waerom ook dieſwegen aen *Pizarrus* klaegde, dat ſijn hechtenis hem zoo hard niet viel, als deſe echtbreuk, tegen de ſtrenge wetten des lands gepleegt; want de ſchender van eens *Ingas* bedde moeſt niet alleen nevens d'overſpeelſter verbrand; maer ook beider geſlacht, tot de zuigelingen toe: ja 't land ſijner geboorte verwoeſt, de boomen en huiſen geveld, de grond met zout beſtrooyt, en eeuwig vervloekt. Anderſdeels word de wijt van *Attabalibaes* dood gegeven aen *Almagro*, met nieuwe hulp-benden verſch over gekomen: want alzoo de krijgsknechten, die onder de bevelhebber *Pizarrus* in een bloedige veldſlag *Attabaliba* vingen, voorgaven, hoe haer 't voorgemelde randzoen alleen toequam, en niet *Almagro*, de welke tot de gewichtige verrichting niets had toegebragt: vreeſde deſe, dat mis-gedeelt zoude werden: alzoo 't goud aller weegs weggeſchraept wierd voor *Attabalibaes* loſſing: zulx namaels niet zoude te vinden weſen: *Attabaliba* geworgt zijnde moeſt de vordere buit gemein vallen. *Pizarrus* bemagtigde zedert *Cuſco* ſtormender hand: en bequam aldaer geen minder ſchatten, als tot *Caxamalca*. Dus nam een einde de heerſching *der Peruaenſche Ingas*, voor welker pracht alle koningen moeten wijken, die ooit op de weereld doorluchtig ontzag voerden. Haer paleiſen ſtonden rondom gepronkt met goude beelden: aten niet dan uit goude tafelvaten: ſpoogen in d'hand van ſchoone jong-vrouwen uit adelijke ſtamme: wierden als Goden levendig

Guaſcars ſchat nooit bekend.

Loosheid van Attabaliba:

ſijn bygebragte randzoen.

Waerom Attabaliba verworgt is.

Straf ſchrikkelijk over overſpel.

Cuſco ingenoomen:

buit aldaer.

Pracht der Ingas by na ongeloofelijk.

en dood aengebeden: alle onderdaenen dienden slaefachtig: hielden een volkoomen eigendom tot 't gantsche rijk. Ondertusschen viel *Beualcazar* uit de nieuwe stad *sant Miguel* met honderd twintig voetknechten en tachentig ruiters, tot bescherming der bondgenooten *Cannares*, tegen *Ruminagui Attabalibaes* veldheer. Dese had de weg met gedekte kuilen bekommert: bood nu en dan tegenweer: wijkt binnen *Quito*: en verbrand de stad: na alvoorens honderd byzitten onthalsde, ter oorzaek om d'aenkomst *der Spanjaerden*, lachten. Maer *Beualcazar* had in dese togt *Almagro* te hulp, die na *Cusco* gekeert op den weg kundschap kreeg belangende *Quisquis*, inschelijx *Attabalibaes* veld heer, nevens des zelfs broeder *Guaypalcon*: dewelke sich diende van een hooge rotze: groote steenen, by *de Peruaenen* genaemt *galgas*, benedenwaerd wierp: *de galgas* rollende stieten tegen andere: zulx een, meer als veertig beweegde. Hy verdeedigde niet alleen de plaets; maer sneed veertien *Spanjaerden* den pas af: alle sneuveldenze aen een wreede dood. By donkere nacht evenwel nam *Guaypalcon* d'hertred na een steile berg, aen wiens voet d'overtogt over een diepe rievier lag: verbrande de pakkaedje, welke niet wegsleepen konde: en liet stijf vijftien duizend geroofde schaepen en vier duizend gevangenen ter bescheidentheid van *Almagro*: die d'hopman *Martyn Astete* gelaste 't stedeken *Truxillo* te bouwen. Doch *Quizquiz*, voor *Pizarrus* gevlucht, rukte na *Quito*: alwaer onder de stad veel volk liet zitten, ontdaen by *Beualcazars* lijfwacht. d'Overgeblevene wilden niet vluchten door de wildernis, om van honger te sterven; maer sich dood vechten. *Quizquiz* zulx tegenspreekende wierd van sijn hopman *Guappalan* doorstooten, en voorts aen stukken gehakt. Kort na dese voorval stichte *Pizarrus* aen een bequaeme haven *der Zuider-Oceaen* de stad *los Reyes*: en *Almagro* sloeg op weg na *Chili* met twee bende ruiters en vijf honderd voetknechten; doch keerde zonder eenige verrichting: als alleen dat hy den taelman *Philippillo* levendig aen vier stukken hakte: heete schermutselingen tegen *de Chileesen*, met zee-wolfs-vellen bekleed, uitstond: en veel volk van koude op de sneeuw-bergen verloor. Ter gezetter tijd liep een schip, uitgerust by *Gabriel Caruajal* bisschop over *Plazentia*, door de straet *Magellanes* binnen d'haven *los Reyes*, waer uit d'eerste ratten in *Peru* geraekten: van welke alzoo 't land zedert groote schaede leed, noemdenze de inwoonders *ococha*, beteikenende zondige schepsels. *Mango Inga Attabalibaes* broeder uit d'hechtenis ontslaekt door *Joan Pizarrus*, verkreeg verlof, om te vertrekken na *Yucaya*: ten einde van daer 't beruchte gouden beeld *Machys*, vertoonende sijn vader *Guaynacaua*, af-haelde. Doch hy had nu d'handen ruim, moorde *de Spanjaerds*, omtrend de goud-mijnen bezig: nam 't slot van *Cusco* stormender-hand in, gelijk ook de stad, na een beleg geduurende acht maenden. Eerlang wierd *Franciscus Pizarrus* wederom meester: en *Mango* week na 't gebergte *Andes*, na dat hy *Almagro* veel volk had af-geslaegen. En dese, tot onder *Cusco* getrokken, klimt by duistere nacht over de wallen: krijgt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* en *Alvonsus Alvaradus* gevangen: doemt alle drie ter dood: laet sich stad-voogd hulden: en levert aen *Paulo Inga* den koninglijken quispel. Ondertusschen braeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit de kerker. *Franciscus Pizarrus* van den kaizer tot een erfelijke bezitting 't landschap *Attabillos* verkrijgende en d'eer-tijtel van mark-graef, bleef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*. De naeste weg te verzoenen met *Almagro*: te meer alzoo *de Peruaenen* aller wegen opstonden tegen *de Spanjaerden*. En zy zege-praelden nu in verscheide schermutzelen. *Diego Pizarrus* overvallen op een rouw pad *Lacuesta Parcos* tusschen de bergen, liet zeventig ruiters zitten: en *Gonzales de Tapia* bragt van tachentig paerden niet een af. Ook bezetten *de Peruaenen* de ruitery, drie honderd sterk, beleid by

Merkwaerdige verrichtingen van Ruminagui Attabalibaes veld-heer.

Truxillo gebouwt:

als ook los Reyes.

Vruchteloose togt van Almagro.

Mango Inga, sijn verrichting tegen de Spanjaerden.

Peruaenen bevechten verscheide zegenen.

by de ritmeesters *Morgoueio*, en *Gaeti* voor en achter op een enge weg: rolden swaere steenen van hooge toppen: en verpletterden paerden en mannen, eer zich te weer konden stellen. Niemand ontsprong den bloedigen dans, behalven twee ruiters. *Franciscus de Godoy*, uit *los Reyes* op kondschap afgevaerdigt met vijf en veertig paerden, keerde inschelijx te rugge niet zonder swaer verlies: *de Peruaenen* vervolgden hem twintig mijl. *Peter de Lerma*, tegen haer uitgespat, vocht den gantschen dag met sestig ruiters. Weinig sneuvelden; doch vele wierden gequetst. Eindelijk weeken *de Peruaenen* na den top van een zandige heuvel: offerden de gevangene *Spanjaerden* des nachts, tot bewijs van dankbaerheid aen *Viracocha*: en rukten zeeghaftig onder de stad *los Reyes*, beleid by den veldheer *Tyzoyopangui*. De mark-graef, rondom benard, ontbied hulp uit *Nieuw Spanje* en *Truxillo*: en *Alfonsus Alvaradus* te rugge, af gevaerdigt om 't gewest *Chachapoyos* te ontdekken.

Alvaradus in nood wegens dorst.

Dese, vervallen in een dorre wildernis, zoude by gebrek van water om hals geraekt zijn: ten zy zommige paerden, ter zijden afgereden, hier en daer water vonden, welk 't voet volk toe-bragten. Ondertusschen even wel stierven vijf honderd *Yanaconas* (zoo noemen *de Spanjaerden* de Peruaensche slaeven) van dorst. Zedert, gesterkt door *Gomez Tordoya* met twee honderd man, wierd aen de brugge *Lumichaca* rondom by d'in-gezetenen bezet. Heevig ging 't gevecht aen. Eindelijk behield *Alvaradus* 't veld. Onaengezien *de Spanjaerden* werks genoeg vonden aen *de Peruaenen*, geraektenze onderling meer en meer over hoop. De mark-

De mark-graef verjaegt Almagro:

graef wilde, *Almagro* den stad *Cusco* zoude ruimen: dewelke hier toe geen ooren had. Hy maekte dan sich sterk op de verheevene kruin *Guaytara*: en bekommerde de toe-gangen door 't omhakken der boomen. *Ferdinand Pizarrus*, lanx een bedekte weg na den top geklauwtert, maekte zulk een schrik met haek-geschut: dat *Almagro*, toenmaels krank, te rugge week geschikter orde. *Pizarrus* hing hem slaeuwelijk op de rug: ter oorzaek sijn volk, vermits de diepe sneeuw verkleumt, en niet anders als voor drie dagen zee-ziek, (zoodaenig is d'eigenschap van 't gebergt *Guaytara*) naeuwelijx de wapenen voerde. Waerom *Almagro* geraeden wierd: hy beliefde den vervolger 't hoofd te bieden: aen de zegen stond niet te twijfelen. Doch anders beraeden maekt zich sterk binnen *Cusco*: werwaerds *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* voort-trekken. *Rodrigo de Orgonnes* voerde 't leger van *Almagro*: dewelke wegens krankte den slag beschouwde van de wallen der stad. *De Peruaenen*, weder-zijds in Spaensche dienst, hadden de voortogt. Op den ses en twintigste der gras-maend des jaers vijftien honderd acht en dartig verhief zich de strijd. Met 't haek-geschut deeden de piekeniers een groote moord onder *de Pizarren*. *Almagroos* ruitery week alder-eerst voor *Peter Valdivia*. 't Overige heir liet ook de moed vallen, en vluchte na de stad: zoo haest *Orgonnes*, door de kop geschooten, neder-storte. d'Overwinnaer drong te gelijk binnen kreeg *Almagro* gevangen: en vond sich echter in groote ongelegendheid: alzoo, die uit den slag te lijve bleven, weigerden te dienen onder *Pizarrus*: en aller wegen vloek-verwandschappen aen den dag braken, om *Almagro* gewelddiger hand te verlossen. Ook lieten sich de zoldaeten van *Ferdinand Pizarrus* voorstaen; zy kregen geen belooning genoeg, die zoo veel moeyten ten bloede toe droegen. Om dusdaenige onheilen, zoo veel doenelijk, te verhoeden, bande *Pizarrus* de weder-partijders: verzont de voornaemste muitelingen met hopman *Peter de Candia*, tot ondekking van nieuwe landen: verworgt *Almagro*, en trekt na *Collao*: alwaer sijn leger uit-gehongert, ter naeuwer nood binnen *Cusco* geraekte. *Gonzalvus Ferdinands broeder* wierd by d'inwoonders diervoegen besprongen: dat veel volk liet zitten. 't Liep *den Pizarren* over al tegen. De mark-graef, hoewel gewaerschouwt door sijn geheim-

overwint hem in een veld-slag.

Merkwaerdige verrichting van Ferdinand Pizarrus.

De markgraef vermoord:

schrijver *Anthonius Picado*, wierd binnen de stad *los Reyes* vermoord, op 't jaer vijftien honderd een en veertig, door *Almagro de Ionge*. 't Lijk na het kerk-hof gesleept, bleef ettelijke dagen leggen tot ieders spot: ter tijd *Ian de Barbara*, 't zelve onderdompelde. Sijn vader *Gonzalvus Pizarrus*, toegenaemt *de lange Borger uit Truxillo*, was hopman over een bende krijgs-knechten in *Navarre*. Dese had twee echte zoonen, *Ferdinand* binnen 't Spaensche slot *Motta* aen kant geraekt, en *Ioan*, gesneuvelt tot *Cusco*, als *Mango Inga* die stad bemagtigde. *Gonzalvus* en *Franciscus Pizarrus* waeren in hoerdom geteelt. *Franciscus Martijn de Alcantara* erkende een moeder met *Ioan* en *Ferdinand*; doch een andere vader. De mark-graef *Franciscus* een man, die noch ongemak noch gevaer ontzag, en diervoegen d'oorlogs-konst begreep, dat voor geen beruchte helden behoefde te wijken. Binnen *los Reyes* bouwde hy twee konstige water-moolens, een Dominicaener kloosster, en noch een ander den monniken *de la Merced*, en voor hem zelf een prachtig paleis. Anderzints droeg zich nederig en minzaem; want hoewel 't hoogste gezag voerde, uit 's kaizars naem, over 't groote koningrijk *Peru*, en meer rijkdom bequam, als ooit de Roomsche, Persische, Griexe of Assyrische alleen-heerschers bezaten, ging in 't zelve gewaed, met welk bekleed was, toen armelijk zukkelde: namentlijk in een kort swart laeken wambais met lange schooten, een broek boven de korte ribben toegebonden, met witte schoenen en hoed, en voorts tappier en ponjaerd. Om den hals knoopte hy doorgaens een linnen hand-doek: ten einde 't sweet des aengezichts afdroogde: alzoo by vredens tijd gantsche dagen met bolspeelen doorbragt, zonder onderscheid van perzoonen; want hy tot zulk tijdverdrijf meenigmael verkoor een bootsgezel of molenaer. Hy bezocht zomwijl de slechtste burgers, en bleef ten eeten by arme luiden, niet zonder rijke belooning. Hy konde de leesen noch schryven: weshalven alle bevel-brieven afgingen met sijn twee merken, tusschen welke de geheim schryver *Picado* teikende *Franciscus Pizarrus*. Aldus sneuvelde die beruchte held, op wiens geluk *de Spaensche* moogendheid haer toeleg vestigde: om met de Peruaensche schatten, als zeenuwen des oorlogs, een vijfde alleen-heersching, na de vierde *der Romainen*, op te rechten. Maer *Almagro*, hoewel by de meeste *Spanjaerden* hem 't hoogste bewind was opgedraegen, vond hier en daer tegenstand, niet zonder swaere nederlaegen wederzijds. Tusschen dit woeden land de rechts-geleerde *Vacca de Castro*, met kaizarlijke volmagt, om 't verdeelde *Peru* tot rust te brengen. Niet minder bereikte hy, als dit oogmerk; want *Almagro de Jonge*, verzot op landbestier, trok *Castro* in 't vlakke veld *Chupas* onder d'oogen; doch alzoo sijn geschut over *Castroos* heir, uit de laegte in aentogt, buiten hinder schoot, stond *Almagro* bloot voor de haek-stukken des wederpartyders: 't gevecht evenwel duurde tot de nacht: 't volk onder elkander gemengt streed op 't afgevorderde krijgs-woord en 't onderscheid tusschen roode en witte veld-teikenen: de duisterheid verdubbelde de grouwel der quetzende en gequetste. Eindelijk voetslaekte *Almagroos* volk, behalven d'hopmannen *Bilbao* en *Christoffel Sosa*. Dese vielen tegen de drang van de vervolgers in: hakten en kerfden aen alle kanten: melden te gelijk haer naemen en manslagt aen de landvoogd *Franciscus Pizarrus* bedreven: en storten ten laetsten neder heldaedig, door duizend wonden afgemaekt. Ten zy zommige vluchtelingen haer witte sluyers verruilt hadden met de roode van de verslaegene uit *Castroos* heir, zy waeren den bloedigen dans niet ontsnapt. Vele nochtans zijn des morgens by *de Peruaenen* doorschooten. *Rodrigo Salazar Almagroos* stadhouder leverde sijn heer aen *Castro* over: die hem ten swaerde doemde. Dese veldslag geschiede den ses en twintigste van herfst maend van 't jaer vijftien honderd twee en veertig: wanneer des nachts diervoegen vroos, dat de mee-

sijn afkomst

en inborst:

konde lesen noch schryven.

Castro komt in Peru:

verslaet Almagro de Jonge.

Heldendaed merkwaerdig.

FRANCISCO PISARRO

Bittere koude.

meeſte gequeſten wegens koude dood-verſtijft lagen. *Caſtro* nam een bloedig begin van land-beſtier: ontdekte door verſcheide hopmannen de geweſten ooſtelijk van *Peru*, beſpoelt door de groote ſtroom *de la Plata* en rievier *Marannon*: alwaer woeſte menſch-eters vonden, en een viſch gelijkende na een hond, die te land ſtapt, en zelf gewaepende krijgsknechten vernielde. Anderhalf jaer hield *Caſtro* ongemoeyd huis binnen *Cuſco*: wanneer, met d'overkomſt des onder-koninx *Blaſcus Nunnez Vela*, alles over hoop geraekte. Deſe by kaiſar *Carel de vijfde* afgeſchikt, nevens vier rijx-raeden *Diego, Tepada, Liſon Tejada, Ioan Alvarez* en *Peter Ortiz*, (om *der Spanjaerden* moedwille en wreedheid, tegen *de Peruaenen* ondraegelijker wijze gepleegt, te beteugelen) geraekte op 't jaer vijftien honderd vier en veertig binnen *Tumbez*; alwaer hy aenſtonds de kaizarlijke plakkaeten af-kundigde. d'Inhoud hield in. *Alle Peruaenen worden uit ſlaverny ontſlaegen. Geen Spanjaerd zal haer de minſte overlaſt doen: noch der zelve dienſt zonder bedongen loon, of leef-togt zonder betaeling na waerde gebruiken.* Ieder *Spanjaerd* ſtak tegen zulk een wet de ooren op. Want tot noch toe moeſt een Peruaenſch heer, aen elk Spaenſche voet-knecht drie ſlaeven, en voor een ruiter vijf beſchikken: behalven de hoenderen, konijnen, eyeren, andere eet-waeren en de wijn *azua* voor niet. De gemeine klagte was. *Is dit de loon voor den dienſt den Kaiſar beweſen? Is niet dit magtig* Peru *door onſe bloedige arbeid aen d'Ooſten-rijxe kroon gehecht? Onſe ſchouderen zijn verſtijft onder de wapenen, de licchaemen onbruikbaer door wonden, en de leden verlempt door quetzuuren. Wie zal voor wijf en kinderen de koſt winnen, indien de Peruaenen, by oorlogs-recht tot ſlaverny vervallen, niet benoodzaekt blijven, om peerlen uit de grond, zilver uit de mijnen te haelen, en vordere dienſt tot levens onder-ſtand te doen?* *Vela* had geen ooren voor zulke redenen. 's Kaiſars gebod moeſt ter uitvoering geſteld. Wie tegen-morde, verbeurde 't leven. Om een ſchrik te maeken onder alle door de ſtraf tegen weinige, verwurgde hy binnen *Truxillo broeder Peter van onſer Lieve Vrouwe orde*, en beſtelde *Caſtro* ter hechtenis tot *Lima:* ter oorzaek *Almagro* zonder ding-tael aen kant hielp, en *Cuſcoos* poorten ſloot, wanneer ſijn afgezand voor die ſtad verſcheen. Ondertuſſchen ſloegen de *Spanjaerden* allenthalven aen 't muiten: wilden de kaizarlijke plakkaeten geenzints gehoorzaemen: verkooren tot opperhoofd *Gonzalvus Pizarrus*: die binnen *Cuſco* vijf honderd mannen wapende, met welke hy recht toe op *los Reyes* aen-trok: onder voorwending, om aldaer aen 's koninx Raed een ſmeek-ſchrift in te leveren, ſtrekkende tot ſchorſing der nieuwe plakkaeten, ter tijd de kaizar, van de geſchaepentheid der Peruaenſche ſtaet nader onder-richt, anders ſich mogt beraeden. Twintig ſwaere veld-ſtukken volgden 't heir, over rouwe bergen by *Peruaenen* gedraegen. Tot ieder ſtuk, uit ſijn roo-paerd gelicht, was drie honderd man; doch twaelf torſten 't ſtuk niet verder dan honderd ſchreeden: wierden thans by twaelf andere verpooſt. Hoewel voornaeme hoofden, bezeſſende 't gewigt der zaek, de party van *Pizarrus* verlieten: en, lanx bedekte wegen, tot den onder-koning over quamen: zoo vielen andere den onder-koning af, en begaven ſich onder *Pizarrus*. Deſe, niet weinig geſtijft door *Peter Puelles* ſtad-voogd van *Guanaco*, kreeg ettelijke afgeweekene gevangen, die hy alle ten ſwaerde doemde. Ook zat d'onder-koning niet ſtil. Op bloot vermoeden van heimelijke kondſchap met *Pizarrus*, ſneuvelde meenig eerlijk man aen moord-priem of galg. 't Woeden weder-zijds had geen einde. Doch *Vela* geraekt tegen de vier toegevoegde raeds-heeren over hoop: als die geenzints wilden toeſtaen, dat hy *los Reyes* verwoeſte: de burgers en goederen, nevens 't kaizarlijk zegel, na *Truxillo* vervoerde, en 't land rondom af-ſtroopte. Maer dewijl met ſijn hoofd door wilde, krijgen heimelijk

Caſtro ontdekt nieuwe landen.

d'Onder-koning Vela verkondigt 't kaizars plakkaet:

Waer tegen haer de Spanjaerden ſtellen.

Gonzalvus Pizarrus treke tegen d'onder-koning Vela.

Wreedheid van beide.

melijk den hopman *Martyn Robles* aen haer snoer, als ook *Velaes* lijfwacht, bestaende uit honderd koppen. Voorts stapte 'tgraeuw ter been: viel tot 't paleis verwoed in: greep den onder-koning *Vela* by de kop: en sleept hem na de hoofd-kerk binnen *los Reyes*, alwaer de vier raedsheeren vergaedering hielden. Men verstond ten laetsten den gevangen scheep te doen, en na *Spanjen* te zenden. *Alvares Cueto* lag met tien zeilen voor de wal; dreigende geweld, ten zy d' onderkoning op vrije voeten gesteld wierd. De vier rijx-raeden namen zulx oevel op: maekten vlotten vol haek-stukken gereed: om 't vaertuig te vermeesteren. *Cueto* te swak tot tegen-stand, stak vier schepen in brand: en lichte met d' overige 't anker nae de haven *Guauara*: alwaer hy, door *Diego Garzias* over-vallen, sijn vloot den rijx-raeden overleverde: met welke *Vela*, onder het opzicht van *Didacus Alvarez*, zeewaerd steekt. Maer *Pizzarrus*, die tot noch toe had voor-gegeven, dat niet anders socht als het vertrek van *Vela*, trok met twaelf-honderd man dicht onder de wallen van *los Reyes*: hing drie onderschepte borgers aen een boom op: dwong den rijx-raeden, hem te verleenen een volmagt-brief, waer by voor Peruaensche land-voogd wierd erkent. By weigering, dreigde de stad te stellen in een bloedbad. Geraedzaemst het verzoek in te willigen: te meer alzoo geen vijftig weerbaere mannen *los Reyes* verdeedigen konden. Ondertusschen was *Didacus Alvaradez* met den onder-koning verdraegen. Beide in de mond der rievier *Tumbez* te land gestapt, verzaemelden alle mogelijke krachten rondom her; doch vlooden na *Quito*, wanneer de raeds-heer *Tejada*, by *Pizarrus* aen den kaizar af-geschikt, aldaer ter reede liep. Tot *Quito* teestelijk ingehaelt, gelijk ook binnen *San Miguel*, kreegen dagelijx meer aenhang. *Pizarrus*, dieswegen gaende gemaekt, rukt met vijf honderd man nae *San Miguel*: doed den onderkoning van daer verstuiven: ver-

Vela op een vreemde wys gevangen.

d' Ammiraal Cueto overvallen.

Pizarrus maekt zich voogd van Peru.

Vela geraekt los:

sijn merkwaerdige vlucht voor Pizarrus:

volgt hem zeven honderd mijl: en hangtze op, zoo meenigh uit de vluchtende achterhoede af-sneed. Als de nacht de partijen wederzijds overviel, blevenze onder den blaeuwen hemel in naere wildernissen leggen. De paerden, om niet af te dwalen, wierden vast gemaekt aen zakken met aerde gevuld, en in kuilen gedolven, rondom toe-gestampt. *Pizarrus* leed grooter gebrek van leef-togt, dan *Vela*: als dewelke in de voor-togt en voor-baet alle levens-middelen weg-voerde of verdorf. Sijn paerden, die niet langer konden volgen, hakte hy de beenen af: en liep uit 't stedeken *Pasto* na *Popayan*. *Pizzarrus* afgemat keerde binnen *Quito*: alwaer hy 't heir voor ging in allerley uitgelaetendheid van gastery en hoerery, zonder eenigzints te taelen na de verrichting des onderkoninx: die ondertusschen niet stil zat; want, met vijf honderd man ter been gestapt, waegde een kans. Tegen de nacht kregen de legers elkander in 't gezicht. *Pizarrus* had niet alleen meer volk, maer ook meer geoefend en van beter wapenen voorzien. d' Onder koning hier af verkundschapt diend sich van een krijgs-list, welke vruchteloos uit-viel. Hy trekt met stille trom des midder-nachts uit sijn leger plaets, lanx een naere om weg: om den vyamd in d' hinder-hoede by duister te vallen: alzoo de zelve 't pad van vooren met haek-stukken beset hield, en achter zorgeloos verspreyd lag. *Pizarrus* merkte den toeleg niet: alzoo d' honden in 't leger des onder-koninx geduurig baften, de Peruaensche schild wachten elkander toe-riepen, en groote vuuren den gantschen nacht flikkerde. Maer dewijl de weg on-bebaend en verder om liep als gezegt was, schoot d' onderkoning in de tijd te kort: weshalven geraedzaemst vond na *Quito* d' hertred te nemen: uit welke stad stoutmoedig uit-viel, zoo haest de benden van *Pizarrus* in 't gezicht kreeg. Hy, gekleed met een witte ry-rok, door welkers lange sneeden een zat-tijn goud-geborduurde wambais blonk,

sijn krijgs-list:

Levert slag aen Pizarrus:

blonk, zat op een rosſche hengſt: voerde ſijn heir held daedig aen: en maekte een ruime baen tuſſchen de vyandlijke ſlag orde. Doch *Hernand Tores* bragt hem een bijlſlag op 't hoofd, dat ter aerde neder plotſte. De rechts-geleerde *Carvayales* vloog geſwind toe, en kapte den gevallene, tot wraek van een moord aen ſijn broeder gepleegt, den kop af. *Pizarrus* behield nu volkoomen 't veld: vermoorde zommige gevangenen door vergif, andere door ſwaerd en baſt: andere bande hy na 't afgeleegen geweſt *Chili*: en bragt voorts den tijd door in alle overdaedigheid binnen *Quito*, verſlingert op een getrouwde vrouw, wiens man hy 't leven benam, door een moordenaer *Vincent Paul*: welke namaels in *Spanje* tot *Valladolid* aen een galg wurgde. d'Overſpeeldſter bevrucht by haer vader, geraekte nevens hem aen een deerlijk einde, om bloedſchande en kindermoord. *Pizarrus* was nu koninglijk ingehaelt binnen *los Reyes*: wierd dagelijx trotzer: zulx ſijn vrienden zelf te mets een dieper en dieper wrok opkropten. 't Haperde ſlechts aen een bequaeme gelegentheid: na welke veele haekten, ten einde zich den hoogmoedigen dwingeland quijt maekten. Een vreemde voorval onder andere had hem veel quaed gebrouwen, ten zy ontijdig aen den dag quam. 't Werk leid aldus. *Joan de la Torre*, over-geloopen ſoldaet van d'onder-koning tot *Pizarrus*, vond by wonderlijk geval in de valleye *Hica* een graf, by *de Peruaenen* voor meer als twee eeuwen godsdienſtig ge-eert: en in 't geopende graf geoffert goud en zilver, welk boven de tachtentig duizend kroonen gouds bedroeg, behalven d'eſmerauden en turkoiſen. Hy ſtond verlegen met de ſchat, om weg te krijgen. Eens-deels bekommert voor 's kaizars ongenaede, indien bereeds aldus verrijkt in *Spanje* behouden over quam: ter oorzaek de party van *Pizarrus* had gehouden: anderſdeels geen kans ziende, hoe hy zulk een rijkdom binnen ſcheeps-boord mogt haelen, buiten kennis van d'een en de ander. Na veel overſlag vind geraedzaem 't geld te laeden in een klein vaertuig: met 't zelve te verzeilen na *Nicaragua*, en aldaer volk te werven: om *Pizarrus* van die hoek te bekommeren: ten einde aldus 's kaizars gunſt wederom mogt verwerven. De toeleg liep groot gevaer: alzoo hy geen gezach genoeg of ervaerendheid had, om 't ambt van hopman te bekleeden. *Vela Nunnez* broeder des vermoorden onder-koninx, in de veld-ſlag onder *Quito* gevangen, gebruikte groote vryheid: zulx, by toelaeting van *Pizarrus*, ter jagt reed, en andere tijd korting, zelf verre buiten 't leger, genoot. Deſen neemt *la Torre* in den arm. Een gardiaen *der Minder-broeders* ging tuſſchen beide. *Nunnez*, vlammende op d'ontdekte ſchat, en door de ſchat op wraek, ſwoer aen *Torre* getrouwigheid. Maer eer, volgens beſluit, zeewaerd ſtaeken, lekte het geheim uit: waer door beide *Nunnez* en *Torre* om hals geraekten, en de rijkdommen in handen van *Pizarrus*.

word doodgeſlagen.

Goddeloosheid van Pizarrus.

Een groote ſchat wonderlijk gevonden.

Aenſlag tegen Pizarrus ontdekt.

Terwijl de Peruaenſche zaeken op dusdaenigen draf on-gemakkelijk ſchokten, quam *Peter Gaſca*, by kaizar *Carel* gevolmagtigt, om alles na goed-dunken te herſtellen, in *Peru* over. Hy behandigde door *Peter Hernandes*, behalven 's kaizars brief, een andere by hem zelf geſchreven aen *Pizarrus*: d'Inhoud behelfde: *Lang genoeg had de Peruaenſche hoofden Spaenſch bloed in-gedronken. 't Verwoede rijk ſmakte na ruſt. De kaizar bood vergiſſenis aller mis-drijven goeddaedig aen: herriep de nieuwe keuren, die d'onder-koning* Vela *had gepoogt* den Spanjaerden *op d'hals te dringen. Indien* Pizarrus *de gemeine welſtand beoogt, kan lichtelijk zien, dat de wapenen moeten neder-geleid. Te vergeefs zoude hy op de zelve vertrouwen: dewijl ſijn aenhang hem buiten twijfel zal afvallen: dewijl naeuwelijx eenig zoldaet zich tegen den kaizar, niet zonder ſchuld van hoog verraed, beſtaet te kanten.* Pizarrus, bedraeyt met deſen handel, leid krijgs-raed.

Overkomſt van Gaſca in Peru:

ſyn brief:

brengt Pizarrus tot verlegenheid.

De ſtemmen verſcheelden onderling. Zommige vonden geraedtzaemſt : *Gaſca* heimelijk aen kant te helpen : andere openbaer geweld te plegen. De meeſte bedachten een middel-weg : namentlijk hem bezet te houden by een getrouwe lijfwacht op het eiland *Puna* : onder voorwending , dat de Peruaenſche ſtanden beſchreeven waeren , ten einde aldaer voor hoog gezach-hebber wierd aengenoomen; doch , dewijl de ſteden wijd en zijd verſpreid lagen , konden niet zamenkomen , dan zedert het verloop van twee jaeren. Middelerwijl moeſt een gezantſchap na 't hof binnen *Madrit* afgeſchikt : welk tot *Panama* aen *Gaſca* hooge aentuiging deed , zich niet te vervorderen op den Peruaenſchen boodem te verſchijnen , ter tijd de kaizar , met de wederkomſt der gezanten , zulx ten tweedenmael gelaſte. Maer *Hieronymus Loaiſa* opperbiſſchop van *los Reyes* , *Thomas Martijn Provinciael der Dominicaenen* , *Gomez Solis* hofmeeſter van *Pizarrus* en *Laurens Aldana* , na kaizar *Carel* afgevaerdigt , lieten de togt ſteeken , en bleven by *Gaſca* binnen *Panama*. En deſe had nu ook op ſijn zijde gekregen *Peter Alfonſus Hinoioſa* , onder wiens gezach de vloot van *Pizarrus* ſtond. *Aldana* ontdekte hem inſchelijx den geheimen raed , by *Pizarrus* genoomen. Weshalven *Gaſca* aller wegen hulpbenden uit *Mexico* , *Guattimala* , *Nicaragua* en *ſan Domingo* bedektelijk ontbied : en vier ſchepen uit *Panamaes-haven* ſchikt , onder *Aldana* , met drie honderd man : om by naere nacht aen de zeekant der ſtad *los Reyes* te landen , en *Pizarrus* onvoorziens over den hals te komen. *Aldana* , binnen de boezem *Malabrige* geloopen , wierd ontdekt , en gevolgt by *Diego Mora* ſteevoogd van *Truxillo*. *Mora* achterhaelt de vier zeilen : welke hy levens-middelen en oorlogs-gereedſchap mede deilt. Binnen *los Reyes* deed de veld-maerſchalk *Carvayales* , door *Pizarrus* ont booden , een prachtige intreed , tuſſchen 't loſſen des geſchuts en feeſtelijke vreuchde-vuuren. Onder-

Gezantſchap aen den Kaizar.

tuſſchen was het aldaer diervoegen zorgelijk van de tegenwoordige ſtaets-ſtand te reppen : dat om een oneffen woord de moordpriemen ten borſt ingingen : of ten minſten ſneuvelde iemand aen vergif , zoo haeſt verdacht wierd over te hellen tot *Gaſca*. In plaets van *Mora* vaerdigde *Pizarrus* tot het ſtadhouderſchap over *Truxillo* den rechts-geleerde *Garcias Leon*. Deſe , vervallen onder *Aldanaes* vloot , verkoor de zijde van *Gaſca*. 't Liep allenthalven *Pizarrus* tegen. Hy echter verliet hem zelf niet. Bericht wegens de naderende ſchepen , roert de trommel binnen *los Reyes* : dwingt ieder die wapenen konde voeren , om dienſt te nemen op lijf-ſtraf : ſtelt over de ruitery en 't voetvolk verſcheide ervaerene gezachhebbers : aen welke zoo veel penningen ter hand ſteld , als ieder tot werving en onderhoud der geworvene vereiſchte. Duizend man ſtond nu in de wapenen : tot welk getal , volgens afgegaene orde , nieuwe hulp-benden te gemoet gezien wierden uit *Cuſco* , *Plata* , *Arequipa* , *Lima* , *Guanuco* en andere omleggende plaetſen. *Savedra* ſteevoogd van *Guanuco* , uit de ſtad getrokken , viel *Pizarrus* af , en voegde zich by *Mora* , de welke in 't landſchap *Caxamalca* een wakend oog hield voor *Gaſca*. De ſlagboeg liep hoe lanx hoe meer *Pizarrus* tegen. Zedert de nederlaeg des onder-koninx *Vela* , had d'hopman *Diego Centeno* hem zelf verborgen uit vrees voor *Pizarrus* , een gantſch jaer in een onder-aerdſch hol. Verkundſchapt van *Gaſcaes* over-komſt ſprong te voorſchijn : kreeg veertig man en ettelijke paerden , uit de verlooren ſlach gevlucht , by een. Met dit volk , hoewel ſlecht gewaepend , waegde hy een gewigtige aen-ſlag , om namentlijk *Cuſco* te bemagtigen. *Antonius de Robles* , niet min gehaet als veracht , wegens ſijn laege af-komſt en klein verſtand , voerde het opperſte bewind over de ſtad , met vijf honderd krijgsknechten bezet , behalven de burgers , die op geweer ſtonden. Bericht van *Centeno* , zend *Frans Aguierre* uit ,

Zorgelijk ſpreken binnen los Reyes.

Vele vallen Pizarrus af :

hy wapend zich tegen Gaſca.

Merkwaerdige verrichting van Centeno , innemende Cuſco.

uit, ten einde het veld ontdekte; doch dese voeght zich by *Centeno*: dewelke een om-weg neemt, en tegen de nacht onder *Cusco* komt. Hy ramt de poort open: drijft de ontzaedelde paerden tegen den vyandt in, op de markt ten slag geschaert. De paerden helden midden door de slag-ordens: zulx gantsche geledederen onder de voet geraekten. *Centeno* diende hem van de wanorde: viel dicht in een gedromt op *Robles* aen: dewelke, alzoo vergeeten had het krijgs-woordt te geven, groot onheil veroorzaekte; want 't volk, door een pik-donkere nacht verbystert, kende noch vriend noch vyand. Elk taste slechts van zich: zulx meer aen eigen swaerden sneuvelden, dan die *Centeno* trok. Dese aldus meester geworden, onthalsde des anderen daegs *Robles*, en deelde honderd duizend dukaeten onder 't krijgs-volk uit: trok met honderd man na de stad *Plata*: om *Mendoza* aldaer de brengen tot 's kaizars gehoorzaemheid. De toeleg gelukte te meer, alzoo gestijft wierd door honderd en dartig voet-knechten, welke *Lucas Martijn* uit *Arequipa* lichte voor *Pizarrus*; doch die hem by den kop greepen, en de party van *Gasca* aen namen. Middelerwijl liep de vloot, onder 't beleid van *Aldana*, in d'haven voor *los Reyos*, tot groote ontsteltenis der gantsche stad. *Pizarrus* legerde zich met vijf honderd en vijftig man lanx de strand, om het landen te beletten: swoer, dat levendig aen stukken zoude hakken, zoo meenig vlooteling in sijn handen verviel: liet *Peter Martijn* binnen de stad, die aenstonds zoude op-hangen, dewelke 't leger niet volgde, of uit het leger te huiswaerd keerde. *Martijn* ging ten dien einde met een beul vergezelschapt: en, als de beul te langzaem zammelde, doorstak zelf meenig borger. Onaengezien alle vluchtelingen ter dood gedoemt wierden by *Pizarrus*, vertrokken echter sijn getrouwste vrienden ten grooten getaele, nacht aen nacht: ja de soldaeten zelf reeden by vollen dag te vier-voet weg: riepen luids-keels, *lang leve de kaizar, slae dood de dwingeland Pizarrus*. Waerom hy dan geraedzaemst vond op te breeken na 't gewest *Nasca*. Geduurende de togt, verliepen gantsche benden: zulx hy naeuwelijx ander half honderd man by een hield: van welke alle oogenblikken verwachte, neder-gehakt te worden. Met 't vertrek van *Pizarrus*, nam 't werk een gantsch andere keer binnen *los Reyes*: men rechte aenstonds de kaizarlijke standaerd: de stadsroeper las de brieven van vergiffenis, die *Gasca* uit *Spanje* overbragt, op alle hoeken der straeten, af. *Ioan Palomino*, uit de vloot geland met vijftig krijgs-knechten, vergaederde alle, dewelke uit 't heir van *Pizarrus* den vlucht namen. Ondertusschen geraekt *Gasca* onder zeil. Hy voerde van *Panama* vijf honderd wel gewapende: stapte tot *Truxillo* te land, en maekte een leger in 't dal *Xauxa*: werwaerds aller weegen groote meenigten toe-vlocyden, uit bittere haet tegen *Pizarrus*: als die binnen weinig tijd meer als een half duizend edel-luiden door beuls handen moord-daedig ombragt. Maer *Pizarrus*; zedert onder *los Reyes* opbrak, vond de stad *Arequipa* t' eenemael verlaeten: kreeg by zich de hulp-benden, waer over *Ioan Acosta* stond, welker getal tot d'helft was verloopen: trok *Centeno*, gelegert lanx 't meir *Titicaca*, onder d'oogen. Op 't vlakke veld *Guarina* ging 't gevecht bloedig aen. *Luidewijk Ribera* voerde de voortogt van *Centeno*, die 't geschut loste, eer doel konde schieten. *Carvayales* diende zich van die misslag: rukte geswind de haek-stukken dicht voor de vyand: en maekte met schrot zulk een opening, dat gantsche geledederen weg-geschooten wierden. In d'eerste torn sneuvelden meer dan anderhalf honderd krijgs-knechten. De ruitery, verschrikt door de nederlaeg van 't voetvolk, rent af. 't Voetvolk, van ruitery ontbloot, konde naeuwelijx ontsnappen: alzoo *Pizarrus* de achterste nederhakte door sijn busdragers,

Gasca krijgt groote toeloop.

Swaere nederlaeg van Centeno.

Verwoordheid van Pizarrus.

Wreedheid van Peter Martijn.

Pizarrus van de sijne verlaeten.

Unable to display this page

lijde. Terwijl dit zeide, klimt van 't paerd met konstig zilver-tuig behangen, levert hem en sijn swaerd in handen der sarjant *Villavicenzo*. Hy droeg een licht harnas, goude helmet, waer op een kostelijke pluimaedje slingerde, en een pronkpenning rondom vol esmarauden bezet om den hals. Geleid tot *Gasca*, snaeuwde dese hem toe: *Dunkt u niet't werk wel besteld te hebben, die schuldig staet aen de verquisting van zoo veel kaizarlijke schatten, en vergieting van zoo veel bloed, om voor u te behouden een onwettige dwinglandy over Peru?* *Pizarrus* graeuwde even sier wederom: *Ik heb mijn eigen goed te kost geleid aen de Spaensche vryheid: en mogt't Peruaensche gebied rechtmaetig aenvaerden, die nevens mijn broeders Peru moeyelijk ontdekt en bloedig gewonnen heb.* *Carvayales* uit de strijd ontsnapt, schuilde in 't ried; doch is van sijn eigen volk aen *Gasca* gelevert, die hem daegs na de slag levendig vierendeelde, en *Pizarrus*, in den kerker verworgd, 't hoofd afsloeg: de andere gevangenen zijn meest alle in koelen bloede aen kant geholpen. *Gasca* vond een ongeloofelijke schat by *Pizarrus*. Ieder soldaet kreeg hoofd voor hoofd meer dan ses duizend dukaeten. 't Zeeghaftig heir trok binnen *Cusco*: alwaer de beuls nieuw werk vonden met hangen, worgen, onthalsen en rabraeken. Die gebrandmerkt op de galley quamen, mogten van geluk spreecken. *Gasca*, hoewel zegepraelde, zag geen kleine swaerigheid te gemoed. Hy had meer dan darde half duizend man by een. Ieder achte, dat hem, wegens getrouwe dienst, eenige rijke bediening toe-quam. Daer stonden wel anderhalf honderd ambten te vergeven; want *Pizarrus* had de voornaemste ambtenaers om hals geholpen: en die eenig ambt uit sijn gunst bekleeden, waeren in de laetste slag gesneuvelt of gevlucht. Maer het klein getal konde niet toereiken na de meenigte, welke haer zelf eenig voordeelig genot toeleide. De openstaende inkomsten bedroegen jaerlijx elfmael honderd duizend dukaeten: die meest onder de gezach-hebbers smoorden: de gemeine soldaeten kregen slechts een klein aenpart: weshalven een swaer misnoegen by vele wierd opgevat: dreigden seitelijkheid te plegen, ten zy meer ontsingen. Doch *Cianca* kreeg de roervinken by de kop: welker straf een algemeine vrees veroorzaekte: en de vrees zette d'ontstelde gemoederen ter neder. *Gasca* had in d'oorlog tegen *Pizarrus* gespilt meer dan negen honderd duizend dukaeten, welke penningen meest op renten nam. Na dat hy 't rijk tot rust bragt, begonde te denken op betaeling, die hy ten meerderen deel deed uit d'aengeslaegde goederen der weder-spannelingen. Voorts wierd een naeuwe voet van schatting, by *de Peruaenen* op te brengen, beraemd: daer te vooren ieder *Spanjaerd* haer afdrong zoo veel goed dacht: waer toe geen wreede pijniging, zelf ter dood toe ontbrak. Binnen *los Reyes* stond wederom de hooge rechtbank der kaizarlijke rijx raeden gespannen. Weshalven *Gasca*, na dusdaenige verrichtingen, t'huiswaerd keert, met een onwaerdeerlijke schat voor *Carel de vijfde*: en liet 't Peruaensche bewind aen de rechts-geleerde *Cianca*. Zedert is *Peru* bestiert by onder koningen. Op *Cianca* dan zijn in orde gevolgt *Antonius Mendoza*, *Andreas Hurtado Mendoza*, *Diego Velasco*, *Lopez Garcias de Castro*, *Franciscus de Toledo*, *Martijn Enriques*, *Garcias Mendoza*, *Luidewijk Velasco*, *Joan Pacheco* en der zelve staetvolgers. Onder dese alle heeft 't Peruaensche koningrijk een vreedzaeme rust genooten, tot merkelijke stijving der Spaensche schat-kisten. Dus lang wegens de verceeuwde geschiedenissen in *Peru* voorgevallen. 't Zal dienstig zijn de byzondere landschappen van dit magtig rijk kortelijk voor te stellen. Tegenwoordig word het verdeelt volgens drie hooge vuurschaeren, opgerecht binnen de stad *los Reyes*, in de gewesten *Charcas* en *Quito*. Dit laetste maekt het noordelijkste gedeelte van *Peru* uit, en beslaet twee en zeventig mijl in lengte, de breedte bereikt vijf en twintig, elders meer, elders minder.

gaet wreed met de gevangenen te werk:

is in groote verlegenheid:

sijn verdere verrichting.

Onder-koningen van Peru.

Beschrijving van 't landschap Quito.

der. De winter begint met wijnmaend, en duurt tot d'aenvang der lente. Als dan vallen ſwaere ſtortvlaegen, en op 't gebergt ook dichte ſneeuw buyen. Buiten de gezeide tijd ſchuilt de zonne zelden achter wolken. d'Inwoonders ſterven veel aen zinkingen, in 't begin en einde des zomers. *Pokken in Peru.* De pokken nemen ook veel menſchen weg. *De Peruaenen* komen met dit beſmettelijk quaed dikwils ter weereld: en zetten het *den Spanjaerden* over, die ſich van d'inlandſche hoeren niet onthouden. *Zalzaparilla* en 't hout *guaiacan* word gebruikt tot een tegen-giſt. Hier waſſchen veel vergiftige kruiden, die *de Peruaenen* tot onderling moorden konſtig mengen. In 't heetſte gedeelte van *Quito* *Vruchten.* valt de zoete en verkoelende vrucht *guaba*, twee palmen lang, buiten met een graeuwe ſchorſe, binnen vol wit merg en harde kernen. De boom *Boom guaiaba.* *guaiaba* heeft een bleek-gladde baſt, dichte takken, harde en blinkende bladeren, bloemen uit vijf blaedjens, niet ongelijk een paeuwe-kuif, lang werpige appelen buiten ruig, binnen met flaeuw-rood vleeſch en eetbare ſteenen: de wortel wijd verſpreid is zoet, en in water gekookt geneeſt de roode loop. Deſe boom waſcht aller wegen, by zonder op laege gronden: te meer alzoo uit de korrelen, by de vogelen opgepikt, en met d'afgang quijt gemaekt nieuwe boomen groejen. De Spaenſche vruchten, peerzakken, citroenen, vygen, granaeten, peeren, queen, oranje-appelen flaegen buiten gemein weelig; doch verrotten haeſt. Men wind overvloedig tarwe, garſt en *maiz*. De weyden *Vee.* vallen graeſig voor oſſen, paerden en ſchaepen. De ſchaepen teelen binnen veertien maenden tweemael lammeren. *d'Oceaen* levert meenigte van zee-viſch: de rievieren geven vry minder. De ſtroom *Barbara* plagt eertijds goud te ſchaffen. Op de vochtige gronden vindmen zalpeter, zeer *Herbergen.* bequaem tot buspoeder. Voor de reizigers zijn dienſtig d'herbergen *tambos*, ſtaende vijf mijl van elkander, lanx d'heere wegen. Ten gezetten prijs is allerley eet-waer binnen de zelve te koop. d'Inboorlingen woonen meeſt by buuren: verlaeten ongaerne haer geboorte-plaets: gaen *Kleding.* bekleed met een hembd rok zonder mouwen, boven en onder even wijd: 't overige licchaem blijft bloot: 't lang hair ſnoerenze op. Zijn ſterk en wel- *Inboorl. der volkeren in Quito.* geſchaepen, en vernuftig genoeg, om eenig ambacht te leeren; doch logenachtig, ongeſtadig en tot dronkenſchap genegen: nemen beſwaerlijk 't Roomſche geloof aen: zulx zich meeſt laeten doopen, wanneer op ſterven leggen: drijven ſterke handel in kotoen, wolle en laekenen. Aen 't uiterſte noorden van *Quito* leggen de ſteden *Tumana*, *Trugillo*, *Almaguer*, *Madrigal* en *Paſto*. Tuſſchen *Paſto* en *Quito* ontmoetmen, behalven verſcheide dorpen, de beruchte weg by *d'Ingas* door wilderniſſen en woeſt gebergt geleid, de muuraedje van een oude ſterkte en de wonderlijke ſteene *Wonderbrug.* brug *Lumichaca*, welke de natuur over de ſnelle ſtroom *Guaca* gebouwt heeft. Het is een harde klip, wiens voet een ruim log vertoond, waer door 't water yzelijk bruiſcht. Deſe landſtreek brengt weinig *maiz* voort; maer overvloedig *mortunnos*, ſwijmende na pruimen van damaſt: te veel gegeten veroorzaken dronkenſchap en ſwaere benaeuwdheid. 't Meir *Yaguarcocha*, beteikend *een bloed water*, ter oorzaek *d'Inga Guaynacapa* aldaer twintig duizend menſchen den hals afſneed en verdronk. 't Paleis *Carangue* op een kleine vlakte, uit ſteenen zonder kalk of yzer-werk konſtig zamengevoegt, vertoond in haer bouwvallige overblijfſels een verwonderenswaerdige heerlijkheid. Weinig verder pronkt 't koninglijke ſlot *Atabalo*, waer aen *d'Ingas* geen koſten ſpaerden. Waerlijk een meeſtet-ſtuk, welk niet behoefd toe te geven den beruchte gebouwen *der Romainen*. Tuſſchen *Atabalo* en *Cocheſqui* een prachtig huis, leid een koude ſneeuw-berg. Voorts hebben *de Spanjaerden* lanx de weg tot *Quito* toe verſcheide wooningen, en by zonder in 't vlakke veld *Annaquito*, alwaer d'onder-koning *Vela* de ſlag verloor tegen *Gonzalvus Pizarrus*. Maer d'hoofdſtad *Franciſco del Quito*, of

Hooft-ſtad Franciſco del Quito.

of ook enkelijk *Quito* genoemt, na de paleiſen alhier by *d'Ingas* geſticht, beſlaet een naeuwe vlakte, bezet van gebergt, welk aen *Puerto Viejo* voor *de Zuider-Oceaen* rijſt, en tegen *de Noord zee* ſtoot, nevens *Carthagena*. d'Inboorlingen rondom *Quito* zijn zediger als andere *Peruaenen*. De valleyen, alwaer de zonne klemt, draegen allerley fruit-boomen en ſchoone wijngaerden. *De papas*, niet ongelijk den aerd-akers, waſſchen onder d'aerde. *Quimba* krijgt een manslengte en kleine zadekens, waer uit een aengename drank gekookt word. Van *Quito* loopt de koninglijke weg, alwaer om de vier mijl een ſchoon paleis ſtaet, na *Cuſco*, en van *Cuſco* na *Chili*, meer als duizend mijlen lang.

Rookende berg.

Een uur gaens buiten *Quito* rookt een hoog gebergt: zomtijds werpt het wijd en zijd dikke aſſche: en maekt een naer geluid, niet anders of donderde. d'Aſſche beſchaedigt 't land boven maete: en zoude meer hinder doen, tenzy door de ſlag-regenen by wintertijd wierd weg-geſpoelt. De ſtad leid op een drooge zandige boodem, in 't midden van een gracht, met verſcheide bruggen beleid, doorſneeden. De ſtraeten loopen breed en recht. Vier markten maeken een groote ruimte. Behalven d'hoofdkerk ſtaen twee andere tempels, aen de ſanten *Sebaſtiaen* en *Blaſius* toegewijd. De kloosters *der Franciſcaenen* en *Dominicaenen* wijken elkander in koſtelijke timmering niet. Vijfhonderd Spaenſche huiſgezinnen zijn alhier nedergeſlaegen. d'Ontfangers van 's konincx inkomſten bewoonen prachtige huiſen. Meer als vijftig duizend *Peruaenen*, rondom de ſtad, ſtaen op gezette ſchatting. Om haer te beteugelen, is *Quito* voorzien van allerley oorlogs-gereedſchap. De meeſte handel beſtaet in ſchaepen, koeyen en geiten-kaes, kotoene kleedjens, lakenen, vlas, hoeden, touwen, zuiker en zout. 't Zout graeuw en bitter borrelt uit een bronne in 't geweſt *Mira*. Oolie, wijn en droo-

droogeryen worden een ſtuk weegs van *de Zuid-zee* de rievier *Ambato* opgevoert, en voorts met karren binnen de ſtad. Zuidelijk van *Quito* is te zien 't paleis *Thomebamba*, in 't landſchap *Canares*, alwaer twee rievieren te zamen-vloeyen, nevens een lage vlakte, vol allerley wild. 't Gebouw zelf leid ten grooten deele vervallen. Eertijds telde het verſcheide zaelen: in zommige lagen wapenen opgeſlooten, in andere leef-togt en klederen: hoedanige timmeringen *d' Ingas* over *Peru* meer als duizend hadden geſticht, inzonderheid lanx de koninglijke weg: ten einde by oorlogs-overval aller wegen voor den dag waeren. *Thomebamba* beſchouwde ter luſter hand de prachtige zonne-tempel: welkers poorten niet alleen konſtig beſchilnert; maer ook met eſmarauden koſtelijk ingeleid pronkten. Beide 't paleis en tempel, met fijn goud vol beeld-werk gedekt, beſtonden uit groote toet-ſteenen en jaſpis. Men bewaerde alhier onwaerdeerlijke ſchatten. Doch deſe heerlijke gebouwen zijn tegenwoordig zeer vervallen. 't Volk van dit geweſt genaemt *Canares* draegen lang hair, kroontjens-gewijs op de kruin gevlochten, wolle of kotoene hembden en laerzen van *cabicia*. De vrouwen, tamelijk ſchoon, zijn buiten gemein hitzig op de Spaenſche landaerd: ſpitten, zaeyen en verzaemelen den oogſt: daer de mannen binnens huis ſpinnen, weeven en wijve-werk doen. In 't jaer vijftien honderd vier en veertig, wierden alhier mijnen ontdekt die by na zoo veel goud als aerde uit-leverden. 't Paleis *Tacunga* leid niet verre van den berg, die voor eenige jaeren veel aſſche en ſwaere ſteenen over 't veld wijd en zijd wierp. 't Gebouw vertoond groote muuren, in welke noch te vinden zijn de gaeten, daer eertijds goude ſchaepen ten gods-dienſt geplaetſt ſtonden. Nevens leid een klooſter, by de maegden *Namaconas* bewoond, om den zon aen te bidden. Rondom ſtaen ſteene huiſen met ſtroo daken. d' Inwoonders zijn bruin en minzaem. De vlekken *Mulambato*, *Mocha* en *Rhiobamba* hebben ieder een koſtelijk paleis. Tegen *Rhiobamba* ſtoot het landſchap *Chumbo*: uit welk een moeyelijke weg leid na 't veer *Guanaycapa* over de rievier *Chongo*. 't Geweſt *ſan Jago de Puerto Viejo* brengt overvloedig voort *batatas-wortelen*, *maiz*, *juca*, driederley zoort *guayavas*, *cerezillas* en de boom *tunas*, die wilde vijgen draegt. De Spaenſche vruchten ſlaegen hier buiten gemein wel. De varkens, welker navel op de rugge ſtaet, zijn zeer gemein. Nergens loopen zoo veel en ſmaekelijke harten. Behalven ontelbaer gevoogelt, voeden d'ingezeetenen binnens huis den *xuta*, ſwijmende na een gans, en *maca* weinig kleinder als een haen, verwonderenswaerdig ſchoon. De viſſchen *bonitos* worden overvloedig gevangen; doch veroorzaeken koorts. Lanx de zee-kuſt krijgen de menſchen roode wratten, gelijk okkernooten, byzonder aen 't voorhoofd en de neus. Lanx *de Zuider-Oceaen* woonen *de Caraques* tuſſchen d'uithoek *Paſſao* en rievier *Dable*. Haer aengezichten zijn vol kerven en gaten, van d' ooren af tot de kinne toe. Om den hals en armen draegenze goude kleinoodien en roode kleine kooraelen *chaquira*, by *de Perauaenen* hoog geacht. Zy hebben twaelf dorpen uit houte huiſen. 't Voornaemſte *Manta* was eertijds vermaerd wegens een groote *eſmaraud*, gods-dienſtig aen-gebeden. *Puerto Viejo*, beſpoelt van *de Zuid-zee*, is een ongezonde plaets. 't Regent hier acht volle maenden achter een. De regen begint met de wijn-maend. De burgers, de voornoemde wratten onder-heevig, leven zelden lang. *Guayaquil*, anders ook genaemt *Culata*, gebouwt aen een diepe inham *der Oceaen*, nevens de ſtroom *Ambato*, die ſnel af-vlied van 't gebergte *Quito*, beſlaet een vruchtbaere grond. Men vind aller wegen veel hooning in holle boomen. 't Water der rievier geneeſt de Spaenſche pokken: weshalven uit alle geweſten geduurig groote meenigte derwaerds trekken. Lanx d' oevers waſcht overvloedig *zalzaparilla*. Verwonderens-waerdig is de brug-

Paleis Thomebamba:

en zamen-tempels, beide weerdelijk.

Volk Canares.

Paleis Tacunga.

Landſchap Chumbo:

Puerto Viejo:

't Vee en wild alhier.

Vremde wratten.

Caraques haer wonderе dragt.

Stad Guyaquil.

Stroom Ambate.

brugge, welke *d' Inga Guaynacapa* begon te leggen over de vloed: doch met sijn dood bleef 't werk steeken. *De Guancabilcas* staen onder de gehoorzaemheid der stad *Guayaquil*. De Spaensche hopman *Contera* stichte in de valleye *Vili* de vesting *Castro*. 't Gewest *Paltas* heeft moeyelijke wegen, moeder-naekte inwoonders, koud gebergt, de paleisen *Piedras* en *Tamboblanco*, verscheide dorpen en de stad *Loxa*, tusschen twee armen der rievier *Catamayo*, onder een gezonde lucht, aen de koninglijke weg die na *Cusco* loopt, in 't dal *Cuxibamba*, alwaer geen vergiftig dier immermeer gevonden word. De boodem draegt weelderig eiken, noote-boomen, elsen, willigen, cederen, *maiz*, garst en terwe. Niet verre van de stad springt een heete sulfer fontein, heelende allerley wonden. Gevoogelt, wild, vee en visch maeken de plaets boven gemein lijstochtig. Een schone kerk en twee kloosters der *Dominicaenen* en *Franciscaenen* brengen geen klein cieraed toe voor de stad. Oostwaerd af leid een onbewoond gebergt welker toppen onder eeuwig ineeuw schuilen. Binnen *Cuenca* bewoonen *de Minder-broeders* en *Preek-Heeren* prachtige gestichten. 't Land rondom heeft rijke mijnen van goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer en sulfer. Ten oosten van de koude toppen *Andes* beslaet de stad *Zamora* een vochtige grond. Nimmer word 't volk alhier besocht met besmettelijke ziekten: zy gebruiken tegen alle quaelen tabak en 't kruid *aguacolla*. De nooten, die rondom her vallen, veroorzaeken raeuw gegeten een haestige dood; doch gekookt geven goed voedzel. De mijnen leveren ongemein groote korrelen goud. Een, wegende achtien pond, is aen den Spaenschen koning *Philips de tweede* vereert. De ziltige bornen geven goed zout. Drie stroomen van 't gebergt af-gestort wentelen goude-zanden, en verschaffen lekkere visch. Byen zonder angels maeken veel hooning. De tijgers en kleine leeuwen doen groote schaede onder de schaepen *pacos*, geiten, verkens en koeyen. De stad zelf is net bebouwt, met houte en steene huisen: de kerk en *'t Dominicaener-klooster* steeken boven d'andere timmeringen uit. 's Koninx rent-meerster houd alhier een kostelijk hof. De landzaeten rondom zijn botte menschen: voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sloegenze malkander om de buit dood. De stad *Taen* is gelegen in 't gewest *Chuquimayo*: alzoo genaemt na de snelle rievier, welke de Peruaensche vrouwen en kinderen zelf, tot verwondering *der Spanjaerden*, overswemmen. d'Inboorlingen beschilderen 't ganssche lichaem swart, met 't zap der wortel *Tagnas*: en leven meest by de gestampte plante *Yuca*. Aen d'ander zijde van 't gebergt, welk d'oevers van *Chuquimayo* beslaet, leid 't gewest *Perico*, vruchtbaer en dicht-bewoond: waer tegen 't goud-rijke landschap *Cherinos* stoot. Voorts heeft *Peru* verscheide aengenaeme valleyen: onder welke ten noorden uitmunten *Tumbez*, *Solana*, *Poechos* en *Piura*, alle vruchtbaer, vol heerlijke gebouwen, en door stroomen bevochtigd. De eerste stad, by *de Spanjaerden* in *Peru* gesticht, is *san Miguel*: zy beslaet een droge boodem, welke des zoomers zeer stuift, en geduurende de winter-maenden vochtig valt: vermids de harde grond 't water niet verswelgen kan. *De Ingas* hebben door dese valleyen een weg geleid, breed vijftien voet, tusschen twee muuren en geboomte wederzijds. Westelijk van *Miguel* vertoont haer 't stedeken *Payta*, aen een veilige haven *der Zuid zee*. Op 't jaer vijftien honderd zeven en tachentig, leide *Thomas Candisch* de plaets aen koolen: welke nu acht en twintig jaeren herbouwt stond: wanneer *Joris Spilbergen*, na een hard scheeps-gevecht tegen de Spaensche ammirael *Rodrigo Mendoza*, in de ruime haven voor *Payta* ten anker liep. Hy schikte acht schepen met drie honderd gewaepende stadwaerd; doch dese vonden de vyand lanx de wal beschanst, zulx onverrichter zaeke te rugge keerde. Weshalven de jagten *Eolus* en *Morgenstarre* dicht onder *Payta* liepen, en onophoudelijk in de stad schooten.

't Landschap Paltas.

Stad Loxa.

Steden Zamora en Cuenca.

Vreemde nooten.

Stad Taen.

Landen Perico en Cherinos.

Valleyen.

Stad san Miguel.

Stedeken Payta.

Ondertuſſchen achterhaelde hopman *Ioan de wit* een Peruaenſche viſſcher, die twee maenden lang zee gebouwt had, en goede vangſt bekome. 't Vaertuig beſtond uit zamengevlochte balken, voerde twee bezaens, ſes fluxe boots gezellen: zeilde niet min vaerdig als ſcherp by de wind. 't Geſchut, welk de ſchepen op *Payta* loſte, maekte zulk een ſchrik onder de burgers: datze met zak en pak na 't gebergte vlooden, en de ſtad ten beſten gaven, in welk *Spilbergen* 't vuur ſtak: binnen weinig uuren, laegen twee ſchoone kerken, een Dominicaener-klooſter, en de meeſte huiſen aen koolen. Indien de burgers niet ſlaeuw-hertig waeren geweeſt, zy hadden kans genoeg, om *d'Hollanders* af te wijſen; want de onder-koning *Luidewijk Velaſco*, verkundſchapt van *Spilbergens* aenkomſt, had de plaets geſterkt met oorlogs-gereedſchap en genoegzaeme bezetting; maer de moet ſlabbakte. Terwijl *Spilbergen* alhier ten anker bleef, vongen de matrooſen op 't eiland *Lobos*, ſchuins voor *Payta* zeewaerd afgelegen, een wonderlijke vogel, twee ellen hoog en drie dik, wiens bek, vleugelen en klaeuwen na eens arends ſweemden, de hals was gelijk der ſchaepen, op 't hoofd ſtond een haene kam. Voorts zond *Donna Paula* ſtee-voogdeſſe van *Payta*, over *Peru* wegens beſcheidenheid en ſchoonheid vermaerd, kool, oranjen-appelen, citroenen en andere ververſching aen d'Hollandſche vloot: zy verzocht te vergeefs ontſlaeging van zommige *Spanjaerden*, in de zee-ſlag tegen *Mendoza* gevangen. Ten ooſten van *Payta* landwaerd, leid 't heete en vochtige landſchap *Quixos*, berucht wegens 't geboomt draegende de welriekende vrucht *canela* en de rank-appels *granadilla*, by zonder dienſtig tegen hetzige koortzen. 't Loof der rank-appel boom kan gelijk klim-op gevlochten: de bloeyzem hangt als een zon met lang-werpige blaedjens, rood en wit geſpikkelt: opent haer drie uuren na zonnen opgang, en

Vreemde vogel.

't Land Quixos.

Rank-appel boom.

en sluit toe voor den avond: even of de natuur zorge droeg, om de schoonheid der uitsteekende bloeyzem te bewaeren. Behalven de stedekens *Archidona*, *Avila* en *Sevilla del Oro*, leid hier d'hoofdstad *Quixos*, gesticht door *Ramirus Davalus*, op 't jaer vijftien honderd negen en vijftig. 't Gantsche gewest *Quixos*, ontvolkt wegens 't woeden *der Spanjaerden*, behoort onder 't bisdom *Quito*. Ten ooSten van *Quixos* grenst *Canela*, alzoo genaemt ter oorzack dit gewest groote bosschaedjen heeft, welke de vrucht *canela* overvloedig voortbrengen. Naeuwelijx een Peruaensche landaerd diervoegen mishandelt, als dese. Want *Gonzalvus Pizarrus*, meinende groote schatten alhier te vinden, vond niet als boomen draegende knoppen gelijk olyven, by d'inboorlingen *canela* genaemt, met welke sterke handel drijven: anderzints zijn arme en onvernuftige menschen, schuilende onder vervalle hutten. *Pizarrus* liet de meeste verscheuren door sijn honden: dewijl geen schatten konden byzetten, noch aenwijsen waer de zelve te bekomen waeren. Vorders behooren tot 't hooggerecht van *Quito* de landschappen *Pacomores* en *Yguarsongo*, anders ook genaemt 't gewest *Iuan de Salinas*, beide maeken meer dan honderd mijlen uit in de lengte: de breedte is niet minder. De graesige weyden voeden weelderig vee; d'akkers leveren tarwe en allerley gezonde kruiden: elders leggen ook rijke goud-mijnen. De landvoogd *Iuan de Salinas Loyola* stichte alhier vier stedekens, namentlijk *Valladolid*, *Loyola*, *san Iago de las Montanas* en *Caruma*. De Jesuiet *Acosta* verhaelt, hoe hy buiten *Caruma* gevonden heeft groote steenen: welker zommige met goude aderen doorloopen, andere half steen half goud waeren: doch wierden beswaerlijk uit de rotzen gehakt. 't Meeste goud vindmen in 't zand van zommige West-Indische rievieren: de voornaemste vloeyen door *Quito*, *Nieuw-Granada*, *Valdivia* in *Chili* en *Caravaya* in *Peru*. Anderzints leid ook 't goud aen korrelen, gelijk meloen-zaed, grooter en kleinder, zonder eenige vermenging. Aen de noordelijkste hoek van *Quito* valt de stroom *san Iago* in *de Zuider-Oceaen*. De mond der rievier heeft een wonderbaerlijke grond; want meenigwerf zitten de schepen achter vast, en voor de boeg is meer dan tachentig vademen waters. Ondertusschen zijn dese banken gantsch niet gevaerlijk. Ten zuidwesten van *san Iago* leid de ruime inwijk *Matthæo*, en d'uithoek *Franciſco*, kenbaer wegens hoog land en banken, die haer rood en wit vertoonen. Recht onder de middag-lijn duikt 't hoofd *Passao* met laeg land. Tusschen dit en *Matthæo* vloeyen de vier groote rievieren *los Quiximies* zeewaerd. Achter *Passao* rijst 't hoog gebergt *Quaque*. Westelijker verschaft de boezem *Caraques* een veilige reede voor allerley vaertuig. Thans ontmoetmen 't stedeken *Puerto Viejo*, schuilende achter d'uithoek *Laurenso*: voor welke vijf mijl in zee 't eilandeken *Plata* leid, eertijds vermaert wegens een prachtige tempel, alwaer *de Peruaenen* schaepen en kinderen keelden, en de duivels beelden bestreeken met zulk een vervloekt offer-bloed: zy brachten haer afgod kleinoodjen, goud, zilver, wolle en kotoene hembden en mantels. *Franciscus Pizarrus* vond hier een onwaerdeerlijke schat. Tegenwoordig onbewoond heeft niet anders als dorre en wilde boomen. Volgen vorders de havenen *Callo* en *Zalango*, alwaer goede reeden zijn, versch water en brandhout. 't Hoofd *santa Helena* mackt ten noorden een veilige inham: op den oever welt een born-put van jooden lijm, by d'inboorlingen *copey* genaemt, dienstig om 't wand en schepen te teeren. De stroom *Tumbez* valt in een ruime boezem, aen welkers noord ooStelijke hoek, dicht onder de vaste kust, 't eiland *Puna*, tien mijl in d'ommegang, leid. De grond brengt overvloedig *maiz*, *juca* en andre smakelijke wortelen voort, behalven groote bosschaedjen vol fruit-boomen en *zalzaparilla*. d'Inwoonders, swartagtig en van middelbare lengte, dragen kotoene kleedjens, de hoog-geachte ketenen *chaquira* en goude kleinoodjen: drijven sterke handel: voerden eertijts

Stad Quixos.

Land Canela uitgevoerd.

Land Iuan de Salinas.

Hist. Nat. West-Ind. l. 4 c. 4.

Wonderlijke goud-steenen.

Rivier san Iago.

Vlakten en inwijken.

Stroomen Quiximies.

Eiland Plata.

Vreemde put.

Eiland Puna.

ſwaere oorlog tegen *Tumbez*: lijden by zomertijd groot gebrek aen verſch water. *Thomas Candiſch* ſtapte op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig alhier te land: vond een ſchip aen ſtrand overgehaelt en drie dorpen: in 't een ſtond een paleis van *een Cacique* met ſteene galderyen aen de water-kant, en nevens een ruim pakhuis, vol pekpotten en baſten om kabels te vlechten: 't dorp telde ruim twee honderd huiſen. Een ſchoone kerk, in wiens toorn ettelijke klokken hingen, beſloeg een open vlakte. *De Cacique*, getrouwt aen een Spaenſche vrouw, was nevens de dorpelingen gevlucht. *Candiſch* bragt, behalven overvloed van oſſen, vette ſchaepen, duiven en endvogels, de klokken en 't geen niet gebergt was aen boord: en verbrande voorts de gantſche plaets. Doch terwijl alles vernielde, vielen onvoorziens honderd *Spanjaerden* en een meenigte *Peruaenen d'Engelſche* diervoegen op 't lijf, dat ettelijke om hals geraekten, en andere gevangen bleven. Weinig dieper zeewaerd, vertoond haer 't onbewoonde eilandeken *Clara*, alwaer die van *Puna* eertijds haer dooden begroeven. De inwijk in welk de ſtroom *Tumbez*, wederzijds dicht bewoont, valt, eindigt ten weſten aen d'uithoek *Blanco*. Zuidelijk van *Blanco* ontmoetmen onder de wal 't eiland *Lobos*, alwaer ettelijke fonteinen jooden-lijm uitborrelen. Om de punt *Aguja* leggen de twee eilanden *Lobos Marinos*, tegen over een laege kuſt: hebben geen gras, boomen of verſch water; maer meenigte robben, pinguins en ander vreemd gevogelte. d'ontdekking deſer geweſten, gehoorig onder d'hoogſte vuurſchaer tot *Quito*, dient kortelijk opgehaelt. Terwijl *Pizarrus* gevangen hield *den Inga Attabaliba*, zond hy den hopman *Benalcazar* na de nieuwe veſting *ſan Miguel*: alwaer uit *Panama* en *Nicaragua* tachentig ruiters en ſtijf honderd voet-knechten waeren aengekomen. *Benalcazar* bericht, hoe binnen *Quito* een groote ſchat gouds lag, en 't volk *Canares* bondgenooten *der Spanjaerden* ondraegelijke overlaſt leden van *Ruminagui Attabalibaes* veld-overſte, voerde geſwind de gezeide benden derwaerds: om den buit af te haelen, en *de Canares* te helpen. Doch hy vond 't een en het ander ten hoogſten beſwaerlijk; want *Ruminagui* hield met twaelf duizend *Peruaenen* de bekommerlijkſte toegangen bezet: had zommige wegen liſtig ondergraeven: en op 't vlakke veld kuilen gemaekt vol ſcherpe ſtaeken, bedekt met riet, en 't riet met aerde. *Benalcazar* had ſchranderheid genoeg, om de laegen te mijden: hy nam doorgaens omweegen: rende den vyand ter zijde in: en bemagtigde d'hoofdſtad *Quito*, na kleine tegenſtand. Ondertuſſchen zond *Ferdinand Corteſius* uit *Nieuw-Spanje* den hopman *Peter Alvaradus*, die *Guattimala* bemagtigde: en zedert by 't Spaenſche hof gevolmagt wierd, om *Peru* van de noordkant tot Spaenſche gehoorſaemheid te dwingen. *Garcias Holgun* met twee ſchepen afgeſchikt, ten einde na de Peruaenſche toeſtand vernam, bragt tyding te rugge: hoe *Franciſcus Pizarrus* onwaerdeerlijke ſchatten bequam tot *Caxamalca*. Niet minder dacht *Alvaradus*, als hier op te ſlaepen. Hy zet dan aen *Puerto Viejo* vijf honderd ſoldaeten te land: rukt hongerig en dorſtig over 't gebergt *Arcabucos*: en ten zy in eenig riet, een mans been dik, zoet water vond, paerden en menſchen waeren verſmacht. Naderende aen *Quito*, ſtond het geſchaepen tot een bloedige burger-ſtrijd: alzoo de ſtadvoogd *Benalcazar*, geen medemakker duldende, ſijn volk ten veld-ſlag ſchaerde tegen hem. Door tuſſchen-ſpreeken wierd de twiſt bygeleid. *Alvaradus*, voor groot geld uit-gekocht, liet *Quito* leggen. Zedert hield *Gonzalvus Pizarrus* eenige tijd huis binnen deſe ſtad: en vertrok ooſtwaerd na een landſchap welk overvloedig kaneel voortbragt. Twee honderd *Spanjaerden* en vier duizend *Peruaenen* hielden hem geſelſchap. Op de grenzen van *los Quixos* ſtreeden d'inboorlingen, nooit by *d'Ingas* verheert, tegen hem mannelijk: met de nacht paktenze haer weg.

verrichting van Candiſch alhier.

Eilandeken Clara.

Eilanden Lobos, en de Lobos Marinos.

Hoe de landen gehoorig onder Quito ontdekt zijn:

merkwaerdige verrichtingen dies aengaende.

Vreemde voorvallen op de togt na het kaneel-land.

Ter-

Vreeselijk onweder. Terwijl alhier uitruste, ontstak een schrikkelijk onweder. Boven stormde de wind tusschen yzelijke donderslaegen en schintelende blixemen. De aerde zidderde beneden, en gaepte hier en daer zoo geweldig, dat meer dan vijf honderd huisen, bosschaedjen en ruime stukken lands verzonken. Een onbekende rievier liep over d'oevers, en sette 't land rondom plas. Zulx *Pizarrus* niet dan de dood voor oogen zag, zelf nadat de beweeging van hemel en aerde stilde: alzoo nergens leeftogt te bekomen was. Eindelijk geraekt op 't naeste gebergt, verloor veel volk, door onlijdelijke koude dood-gevrooren. In 't landschap *Zumaque* kreegh y verversching, en overvloedig kaneel. Dit wascht aen groote boomen in 't wild: de bladeren zijn niet ongelijk den lauwriet: de vrucht groeyt in kleine beezien: de schorse en wortel hebben een sterke kaneelreuk. Voort-gereist na 't stedeken *Coca*, vond een waterval, die uit een rotze meer als vijftien honderd ellen hoog nederplofte: zulx 't geruisch by stil weder ses mijlen verre gehoord wierd. *Pizarrus* liet sijn ongezond volk in *Zumaque* uitrusten. Hy zelf toog oostelijk van *Coca* na 't vlakke gewest *Guema* vol moerassen. De inboorlingen gingen naekt, alleenlijk bedekt voor de schaemelheid. Eindelijk gevordert tot de groote stroom, *Maranon*, die 't land rondom plas zette, vond geraedzaem een bergantijn te bouwen. De hoefyzers der doode paerden verstrekten tot yzerwerk, d'hembden tot zeilen. Met een gomme, welke aldaer viel, wierd 't schip geteert. Dit geraekte te water: voerde de pakkaedje en zieken. *Pizarrus* volgde lanx d'oever: maekte zich door ried en ruichte een weg, of scheepte zomtijds in de bergantijn over, wanneer aen d'ander zijde der stroom een gemakkelijker pad lag. Twee honderd mijl waerenze nu den rievier afgezakt, met geen ander voedzel als wilde vruchten en wortelen: wanneer hopman *Franciscus Orellana* last kreeg met vijftig man, om voor te zeilen, en lijstogt te zoecken. Aen de vloeden die dwers uit 't land in de groote rievier vielen zoude hy een bemande boot laeten leggen. *Orellana* dreef binnen weinig dagen met de geweldige stroom zoo verre af, dat in geen jaer kans zag wederom op te geraeken: konde nergens spijs bekomen: had dagelijx te strijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine schuitjens stoutmoedig na boord voeren: kreeg bericht, hoe dichte by *d'Amazones* woonden, vrouwen die geduurig oorloogden tegen de nabuuren: quam eindelijk in *de Noorder-Oceaen*. De stroom *Maranon* valt van 't gebergt onder *Quito*, en maekt wegens haer kromme bogten meer dan achtien honderd mijlen: de mond is vijftien mijl breed. *Orellana* na *Spanje* overgestooken, verkreeg by 't hof aldaer 't hoogste bewind des landschaps *der Amazones*: voerde in drie schepen vijf honderd man derwaerds; doch onder *Canarien* gevordert verliepen alle: zulx *Orellana* van hartzeer stierf. Maer *Pizarrus*, verkundschapt uit *een Spanjaerd* by *Orellana* te land gezet, hoe de bergantijn na *d'Oceaen* afzeilde, stond in d'uiterste ongelegendheid. Het volk had nu, zedert uit *Quito* trokken, een moeyelijke weg vier honderd mijlen lang bewandelt: de paerden waeren meest alle opgegeten: vele sterven aen ongezonde kruiden: andere vielen dood van honger en langwijlige ongemakken: de klederen slingerden verrot door regen en wind om 't lijf: de schoenen versleeten: de degens verroest: de voeten vol bleinen: de lichaemen in distelen en doornen jammerlijk gequetst: nergens vaertuig, die 't heir over de stroomen scheepte. *Pizarrus* dan verlaet de rievier *Maranon*, en neemt een andere weg niet min moeyelijk wegens de steile rotzen en ongebaende bergen. De valleyen begonden bezaeyt te worden met lijken en half-levendige. De kranke en amechtige konden 't leger niet volgen, alzoo te haestig voort trok; want ieder oordeelde zoo veel te vorderen tot behoudenis, hoe veel meer wegs hy afleide. Die besweeken, riepen bekende en onbe-

Land Zumaque.

Kaneelboomen.

Wondere waterval.

Land Guema.

Verwonderens waerdige togt van Gonzalvus Pizarrus:

Als ook van Orellana.

Rivier Maranon.

Gebrek van een leger zeer gedenkwaerdig.

kende om hulp. De paerden ontbraeken, om de swakke te voeren. Elk zag den dood voor oogen. Weshalven te rugge geroepen, niet eens te rugge keeken, de barmhertigheid in schrik verandert zijnde. De verlaetne schreeuwden tot santen en santinnen, en om bystand aen *Pizarrus*; maer, voor doove ooren smeekende, en door wanhoop woedende, wenschten d'overige gelijke uitkomst en even zulke vrienden toe, wanneer de zelve nood haer avond of morgen inschelijx overviel. *Pizarrus*, wegens hartzeer en schaemte bekommert, als die 't volk aldus op de vlees-bank bragt, vaerdigde weinig ruiters voor af, die binnen *Quito* de tyding deser ellendige toestand bragten: ten einde levens-middelen te gemoet quamen. Hy was nu op vijftig mijl de stad genaedert, wanneer leeftogt uit *Quito* ontfing. 't Heir uitgehongert viel zoo hittig aen 't eeten, dat verscheide stikte. d'Overgeblevene bleven onder haer veldheer *Pizarrus* een geruime tijd tot bezetting van *Quito*: welke stad, op een vermaekelijke boodem gebouwt, zeer toenam in 't jaer vijftien honderd vier en veertig, vermids de rijke goud-mijnen toenmaels gevonden. Doch niet lang duurde dit geluk; want alzoo *Quito* de zijde des onder-koninx *Blascus Nunnez Vela* verkoos tegen *Gonzalvus Pizarrus*, heeft dese de burgers ongenaedig vermoord, en d'huisen aen koolen geleid. De zelve vetwoesting om de zelve oorzaek quam den drie dorpen over in 't landschap *Bracomoros*, by *Joan Porzel* ter eener zijde, en hopman *Vergara* aen d'ander kant ontdekt: gelijk zy ook 't geweest *Chiachiapoias* vonden, alwaer *Alfonsus Alvaradus* de vesting *Leuanto* stichte, omringt van diepe valleyen, door welke verscheide rievieren stroomen, tot byzondere versterking der stad. Rondom *Puerto Viejo* woonen d'inboorlingen boven in boomen. Om haer 't onder te brengen vonden *de Spanjaerden* groot werk; want het land niet alleen rouw en woest geen swaer leger konde voeden: maer ook wierpen *de Peruaenen* uit haer verheeven hutten swaere steenen: javelijns en potten vol siedende water, zulx veel schaede toebragten aen haer bestormers: die eindelijk onder dikke borden schuilende de boomen omhakten. De nedergestorte zijn meest van Spaensche honden verscheurt. 't Volk, gehoorig tot de hooge vuurschaer binnen *Quito*, mompelen binnens monds gelijk *de Mooren*. De mannen pleegden eertijds opentlijk sodomietery: waerom doorgaens quaed huis hielden met haer vrouwen. Draegen korte hembden zonder mouwen tot de navel: gaen met ongedekte schaemte, swart-beschilderde liechaemen, en hair geschooren na de wijze van een monnix-kruin: voor en achter is 't hoofd kael, ter zijde hangen lokken. Om d'armen en beenen bindenze dubbelde ketenen uit goud, zilver, turkoisen, esmarauden, witte en roode flekhuisjens. Zy doorbooren inschelijx den neus, lippen, wangen en ooren, en steeken in de gaten peerl-snoeren. Haer schuiten zijn gemaekt van drie, vijf, zeven, negen of elf lichte balken: de middelste is de langste, de andere leggen na boven korter en korter over malkander, en worden met een zoldering gedekt: de zeilen gelijken na een verkeerde bezaen, kleinder of grooter, na de groote of kleinheid der vlotten; want zommige voeren vijftig, andere drie mannen. Die roeyt of stiert zit op de middelste groote balk. De masten bestaen uit twee stukken, achterwaerds omgeboogen. Wanneer in zee steeken, werpenze brood en aerd-vruchten tot offerhande over boord, en bidden om voorspoedige reis. Dese vlotten konnenze licht uit malkander sloopen: als namentlijk de touwen, met welke zamen-gebonden zijn, aen stukken gesneden worden. Op dusdaenige wijze is meenig *Spanjaerd* om hals geraekt; want gebruikende de dienst *der Peruaenen*, om over te schepen op de gezeide vlotten, rukten dese onvoorsiens de touwen los: zulx de balken weg-dreeven, en zy na land swommen. Diergelijke part speelden d'inboorlingen van 't landschap *Quito* aen 't magtig heir, welk *Guaynacaua Attabalibaes* vader

Quito uitgemoord.

Stad Leuanto.

Volk, woonende in boomen, hoe uitgeroeyt?

haer vuile zeden, haer gewaed:

haer vreemd vaertuig:

met welk meenig vyand swemvelt.

der afschikte, weinig voor de komst der Spanjaerden in Peru, om Quito te bemagtigen. Hy gelaste de volkeren Guancabilcas vlotten toe te stellen; ten einde sijn leger over de wijde stroom Chongo gelijkelijk scheepte. Men had, volgens gegeven orde, meer dan duizend vlotten by d'hand: die, ter halver stroom ontsnoert, met 't gewaepend krijgsvolk in 't midden der snelle vloed weg-spoelden. De tempels, op desen boodem aller wegen, hadden deuren, met kotoene kleden behangen na 't ooslen. Binnen stonden d'afbeeldsels van twee leelijke swarte bokken of vervaerlijke draeken, waer voor geduurig welriekend hout brande. Uit 't offerhout vloeyt de gomme elemi, met welke de lijken gebalzemt alle verrotting verduuren. By d'uithoek Passao stonden verscheide kerken, alwaer gekruiste mannen, vrouwen en kinderen aen pylaeren gespijkert hingen, niet anders of leefden, uit kracht der gezeide gomme. Ook waeren menschen-koppen tegen de muuren genaegelt, en tot een kleine vuist gekrompen door bijtende oolie. De tweede hooge vuurschaer word gespannen binnen de stad los Reyos, waer onder 't voornaemste gedeelte van Peru behoord, uitgestrekt lanx de Zuid-zee drie honderd mijl, van d'uithoek Aguia, daer 't gerecht Quito begint, tot voorby de stad Arequipa, alwaer de rechts-macht van los Charcos aenvang neemt: loopt oostwaerd na Brazil en rio de la Plata. In desen omtrek leggen de steden Lima, Arnedo, la Parilla, Truxillo, Miraflores, Juan de la Frontera, San Lago, Leon, Guamanga, Cusco, Francisco, de la Vittoria, Juan del Oro, Arequipa, San Miguel, Valuerde, Cannette en Oconna. Op d'uitersle grenzen van 't gebied los Reyos leid San Miguel. Uit dese stad loopt een zandige weg, na de valleye Motupe, tusschen dorre duinen. De beeken, van de duinen nedergestort, verzinken in 't mulle zand. Waerom de reizigers, lanx de weg twintig mijl lang, kalabassen vol water of wijn draegen: trekken by nacht wegens de brandende zonne. De valleye Motupe heeft overvloedig geboomt, welk haer voedzel trekt uit een rievier, by een drooge boodem opgeswolgen. Alhier valt veel kotoen. Volgen voorts in orde de daelen Xayanca, eertijds buiten gemein volkrijk en vol paleisen. De stroom, door 't midden vloeyende, word met graften afgeleid, tot het bevochtigen der akkers. Tuqueme is niet min lustig wegens dichte bosschaedjen. De vervalle palleisen betuigen genoegzaem een aeloude heerlijkheid. Cinto behoeft naeuwelijx voor Tuqueme te wijken. Tusschen beide leggen zavelige duinen en dorre klippen, op welke noch kruid of boom wascht, noch levendig schepsel zich onthoud. De weg duurt een dag-reise, en kan niet bewandelt worden zonder bekende leiders. Volgt de valleye Collique, bewaert van een stroom even eens genaemt, en schuilt onder de schaduwe van ontelbaer geboomt. Eertijds dicht bewoont; doch zedert de Spaensche oorloogen byna t'eenemael ontvolkt: alzoo niet alleen een merkelijk aental by de Spanjaerden vermoord is; maer ook niet weinige uit wanhoop geweldige handen aen haer zelf, vrouwen en kinderen leiden. Peter Martijn raed-heer van kaizar Carel de vijfde stelt verscheide schrikkelijke staeltjens ter neder, ten bewijs: hoe de Westersche Indiaenen by honderd duizenden sneuvelden. Onder vele voorvallen knoopt hy twee aen malkander. De Spaensche hopman Olandus besliep de dochter van een Indische Cacique. Wanneer haer bevond grof swanger, wilde weten, of zy uit hem 't kind droeg. Om de waerheid door wreede pijniging uit te persen, word de bevruchte tusschen twee houte spitten naekt vast gebonden, en tegen 't vuur gebraeden. De schrik en pijn ontzielde eerlang de mishandelde. Oevel nam haer vader zulk een moord op. Hy loopt dan raezende met dartig metgezellen na 't huis van Olandus: slaet des zelfs wijf en gantsche huisgezin dood: sluit de deuren rondom toe: steekt de brand in 't huis: en verbrand met

Tempels van Quito.

Gomme elemi.

Beschrijving van de landen gelegen onder los Reyos.

Wonderе beeken.

Valleyen Motupe, Xayanca, Tuqueme, Cinto.

Colliqua gelijk ook de andere valleyen meest uitgemoord.

de Orbe Novo. dec. 5. c. 9.

Schrikkelijke geschiedenis;

met de lijken zich zelf en sijn medehelpers. De tweede voorval is niet min schrikkelijk. Een Indiaensche jonge dochter was verkracht door een Spaensche esel-drijver. Zy verhaelt 't schennis aen haer ouders: en maekt bekend, hoe bereid staet te sterven. 't Afraeden hielp niet. Zy slikt dan raeuwe *juca* door, die gekookt gezond voedzel geeft; maer anderzints een gewisse dood veroorzaekt. 't Vergif werkte langzaem. Zy vliegt dieshalven tot de naeste stroom: gewaschen breekt een klein boomtjen, onder een grooter staende, tot de hoogte van vijf voeten af: scherpt de stam: en valt met 't baerlid in de stam, dat ten buik wederom uitquam. Verscheide andere dochters, spiegelende aen dit voorbeeld, hingen haer rontom aen de takken der zelve boom op. Doch na *Collique* volgt 't dal *Zana* van gelijke gestalte, vermaerd door de stad *Miraflores*: en voorts *Pascamayo*, die alle de andere verre overtreft in vruchtbaerheid en getal der inwoonders: welke, eer zy door *de Ingas* verheert waeren, den nabuuren ontzacchelijk leefden. De valleye pronkte voortijds met prachtige tempels, meest vervallen, of tot kloosters hervormt. Tegenwoordig tieren hier buiten gemein wel de koeyen, verkens en geiten. In kotoene lywaed bestaet de voornaemste handel. 't Dal *Chacama*, alwaer *de Dominicaener monniken* een kostelijk gebouw bewoonen, levert veel zuiker. Vier mijl verder leid de ruime valleye *Chimo*, genoemt na een oude Peruaensche held: is aenzienelijk wegens de prachtige lusthuisen by *de Ingas* gesticht. In *Chimo* vertoond haer *Truxillo* nevens een rievier, wiens water niet alleen door graften loopt tot bevochtiging der akkers; maer ook ten gerief van ieder huis in de stad: welke heeft breede straeten, een groote markt, vier kloosters, twee voor Dominicaenen, een der Augustijners en een ander van Franciscaenen, een groote kerk, stijf vijf honderd huisen en 't paleis, by de koninglijke ontfangers bewoond. Naeuwelijx een plaets in *Peru* zoo leeftochtig als dese. *De Oceaen* en rievier leveren overvloedig visch: 't land allerley vee en vruchten. Meer dan vijftig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds de schatting waer op ieder gestelt staet. 't Kotoen, welk rondom her valt, word te scheep afgevoert na *de Zuid-zee* twee mijl van de stad. Buiten leggen vermaekelijke lust-huisen. De wel-gelegendheid der vruchtbaere boodem beweegde den mark graef *Franciscus Pizarrus*, om dese stad te bouwen, op 't jaer vijftien honderd drie en dartig. De haven evenwel heeft geen beschut: de schepen moeten aen d'ankers ryen, niet buiten merkelijk gevaer. Veertien mijl boven *Truxillo* ten zuiden, word 't stedeken *la Parilla*, anders ook genaemt *Santa*, voor bespoelt van *de Zuider-Oceaen*, en ter zijde door een versche stroom, welke een veilige haven maekt, beslooten tusschen kacle steenige heuvelen. In 't dal *Chancas* leid 't vlek *Arnedo*, voorzien van weelige wijngaerden en *een Dominicaener-klooster*. De valleye *Guanape* geeft de beste Peruaensche drank *chica*. Haer zeehaven verschaft een bequaeme reede. De vlakte *Santa* loopt by 't winters op-water wijd en zijd onder. 't Land leid jammerlijk verwildert, door schaersheid der menschen, alzoo van veele duizenden tot weinig honderden, zedert de Spaensche oorloogen, zijn gemindert. De dichte bosschaedjen grimmelen vol vergiftige muggen, die de reizigers ellendig quellen. Volgen in orde de valleyen *Guambacio* zeer vruchtbaer, en *Guarmey* rijk van paerden, swijnen en koeyen. *Joris Spilbergen* alhier geland, op 't jaer sestien honderd en vijftien, vond de haven voor alle winden beveiligt. Tusschen de strand en 't dorp *Guarmey* lag een besloote graft: en weinig verder een ronde poel vol versch water. Aen d'eene zijde der poel stond een vervalle slot, uit vierkantige steen gebouwt, midden van een gescheurt. *De Hollanders* planten op ieder een oranje vaendel, en bezetten de sterkte: tot beveiliging der water-haelders aen de gezeide poel,

noch een ander van eigen moerd.

Valleyen Zana, Pascamayo.

Chacama.

Chimo.

Stad Truxillo.

Stedeken la Parilla.

Vlek Arnedo.

Valleyen Guanape, Santa, Guambacio, Guarmey.

Spilbergens verrichting.

poel, tegen welkers overkant 't dorp verſpreide huiſen, en een kerk met een ſpitſe toorn vertoonde. Achter reeſen hooge bergen; lanx de voet wieſch een dichte boſſchaedje, alwaer d'inwoonders zich en haer goed bergden, zijnde by tijds gewaerſchouwt. Zulx *Spilbergen* niet vond in de leedige huiſen dan weinig meel, ettelijke hoenders, verkens en oranje appelen. Weinige Spaenſche ruiters quamen eens ontrent de kerk te voorſchijn; doch namen eerlang de vlucht boſchwaerd. *De Hollanders* bleven hier ſeven dagen leggen: verkondſchapt, hoe in de laetſte ſlag, voor weinig dagen, 't galioen *Jeſus Maria*, gevoert by d'ammirael *Rodrigo Mendoza*, en *ſanta Anna* by d'onder-zeevoogd *Peter Alvares Piger*, zonder eenig menſch te bergen, vergaen waeren. Naeſt aen 't dal *Guarmey* volgt *Parmonga*, hoewel vruchtbaer en vermaekelijk echter 't eenemael onbevolkt. De muuren van een magtig ſlot betoonen, dat eertijds bewoond was. 't Slot heeft noch verſcheide zaelen en ſchuuren: de wanden zijn beſchildert met wilde dieren en gevogelt. *De Spanjaerden* hebben 't gebouw aen alle kanten onder-graven, op hoop van ſchatten te vinden nevens de lijken, aldaer ter aerde beſteld. Twee mijl ten zuiden der valleye *Parmonga*, vloeyt de ſtroom *Guaman*, by *de Spanjaerds* genaemt na de valken, *del Halcon*: wanneer veel regens valt bedektze een groot ſtuk des dals *Barranna*. Volgen eindelijk achter malkander de valleyen *Gaura* en *Lima*. De laetſte gaet in groote alle te boven, en was eertijds ongemein volk-rijk; doch zedert de markgraef *Pizarrus* alhier de ſtad *los Reyes* timmerde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, hebben de burgers *den Peruanen* haer landeryen ontweldigt. De ſtad word na de valleye, welker grond beſlaet, *Lima* genaemt, of ook *los Reyes*, dat is *der Koningen*, om dat op *drie Koningen-dag*, de eerſte inwoonders binnen de wallen trokken.

Valleyen, Parmonga met een vervallen ſlot:

Barranna, Gaura, Lima.

Beſchrijving van Lima of los Reyes een heerlijke ſtad.

Onder den hemel leid geen gezonder, vruchtbaerder of gemakkelijker plaets. De getemperde lucht quelt niet door bytende koude of laſtige warmte. Nimmer flikkeren hier blixemen, of verſchrikken de donderſlaegen, of duikt de zonne achter eenige wolken. Alleenlijk valt geduurende de drie winter-maenden een liefelijk-ruikende daeuw, welke d'hoofd-pijn geneeſt. Nimmer ſtierven veele te gelijk door beſmettelijke ziekte. 't Land rondom de ſtad is zonder weer-gaede aengenaem. Aller-weegen vliegen ontelbaere duiven, uit kotten koſtelijk getimmert. Elders weyd't vee weelderig. De boomgaerden draegen allerley fruit-boomen: de Spaenſche herwaerds over-gebragt, ſlaegen hier beter dan in *Spanje* zelf. Ten weſten beſpoelt een verſche rievier de wallen der ſtad, en levert ſmaekelijke viſch ter markt, een vuur roers ſchoot van de markt ſnel-vloeyende byzonder des winters, wanneer hoog op-water uit 't gebergte neder-ſtort. De rievier brengt byzondere nuttigheid toe, als dewelke niet alleen door ſlooten geleyd word, om de landen in de valleye *Lima* te bevochtigen; maer zelf onder elk huis van *los Reyes*, ruſtende op ſteene ryoolen, tot byzonder gerief ſtroomt. Ieder huis heeft een erve tachentig voet breed, en eens zoo lang, getimmert met hooge trappen, die na een buiten-galdery leiden, boven met geſchildert verheemelt aen de voor-puye vaſt, door welke een deur, om binnen te gaen, gemaekt is. De gebouwen zijn ſlechts een verdieping hoog, ter oorzaek de ſtad niet wel hout kan bekomen, dan 't geen in de valleye *Lima* waſcht: welk diervoegen vergankelijk is, dat het op 't darde jaer van de wormen word gegeten. Ondertuſſchen vertoonen d'huiſen binnen en buiten een groote luiſter. De muuren, dik aen malkander gebakken, en met aerde gevult, draegen op de bovenſte lijſt aerdige prieeltjens, uit groene meyen gevlochten, onder welke de huis-genooten tegen de zonne ſchuilen. 't Dak beſtaet uit geſchilderde matten of koſtelijk lywaed, vlak geſpannen: welk te meer dienſt doet, alzoo hier nooit regent. De kamers en zaelen pronken doorgaens met prachtig behangſel. De meeſte huiſen hebben ook vermaekelijke toorentjens, gebouwt aen breede ſtraeten, die op een ruime markt uitloopen: alwaer allerley eet-waeren te koop komen, als oſſen, ſchaepen, wild-braed, zuiker, oranje-appelen, citroenen, druiven en tarwe, op de rievier in water-moolens gemaelen. De mijnen leveren goud en zilver. Byzonder word hoog geacht een kruid, draegende geele bloemkens, niet ongelijk juffrouw-merk, welk zelf een vervuilde wond binnen korten tijd geneeſt: daer het, geleid op gezond vleeſch, 't vleeſch ten been toe op-eet. d'Inboorlingen vangen 't wild zeer vreemd. Zy komen tot drie en vier duizend te zaemen: beſlaen in 't rond drie of vier mijlen: naderen op zeker gezang en geſchreeuw voet voor voet na malkander: zulx eindelijk hand aen hand een kring ſlaen: en 't beſloote gediert dood-ſchieten. Voorts woonen binnen *los Reyes* magtige koopluiden. Men laed hier meenigmael ſchepen na *Panama*, ieder meer dan tien honderd duizend dukaeten waerdig. d'Onder-koning over *Peru* houd een prachtig hof. De vuurſchaer *der Inquiſitie* word bloedig geſpannen. In een hooge ſchool leertmen de vrye konſten en Indiaenſche taelen, meeſt door beſtelling *van de Jeſuieten*. Tot de ſtoel van den aertzbiſſchop binnen *Lima* behoren de biſdommen in *Chili*, *Charcas*, *Quito*, *Cuſco*, *Truxillo*, *Guanuco*, *Popaian*, *ſan Franciſco*, *Panama*, *Nicaragua* en *Rio de la Plata*. Drie hoofd-kerken, behalven de mindere tempels, ſteeken boven de meeſte gebouwen uit. De vier beedelende ordens bewonen ieder een prachtig klooſter. Daer zijn ook twee geſtichten voor nonnen. Maer 't paleis *der Jeſuieten* ſteekt alle de loef af. De ſtads-haven leid twee mijl van *los Reyes*, word genaemt *Callao de Lima*, is ruim en veilig. Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig, roofde d'Engelſe ammirael Frans

hoedanigheid der huiſen aldaer.

Wonderlijk kruid.

Vreemde vangſt van wild.

Haven van los Reyes, genaemt Callao de Lima:

A. Navale.
B. Arx Nova.
C. Domus Proregis urbis.
D. Archithalassus Hispanicus.
E. Vice-profectus.
F. Naves onerariæ Hispanicæ.
G. Cymbæ Hollandiæ.
H. Archithalassus Hollandicus.
I. Naves incendiariæ Hollandicæ.
CALLAO d
G
G
H

LIMA

Verrichting van Draek en Spilbergen alhier.

Frans Draek alhier een swaere buit. Hy bemagtigde twaelf schepen, en bequam in een veel zijde en lywaed, behalven een groote kist vol zilver. Om dusdaenig onheil voor te komen, zijn zedert twee sterkten, van metael geschut voorzien, gebouwt. Ses en dartig jaeren na *Draek*, liep *Ioris Spilbergen* alhier ten anker: vond de plaets dicht bebouwt. Een schoone kerk, ter zijden steunende op galderyen, vertoonde van 't midden des daks een hooge toorn. Voor de kerk lag een steene sterkte aen de zee-kant met swaer geschut. 't Tolhuis was een hoog gebouw, welk aen ieder der vier hoeken een ronde toorn had. Tusschen dit en de tempel bewoonden *de Dominicaenen* een heerlijk klooster. 't Dak droeg twee toornen. Een vast slot bewaerde den mond der rievier De bezettelingen dreven d'Hollandsche vloot kogels van ses en dartig pond toe: welke 't schip *de Iager* diervoegen door-nagelden, dat het naeuwelijx scheelde of 't zonk. Veertien koopvaerdy-schepen lagen dicht onder de wal gekort. Weinig konde *Spilbergen* verrichten: alzoo wegens ondiepte belet wierd dicht aen strand te loopen. Ook vond hy geenzints raedzaem te landen: dewijl d'onder-koning meer als vier duizend man by malkander had, behalven ettelijke benden ruiters. Hy hield dan slechts eenig schut-gevaert tegen de sterkte voor de kerk: en verzeilde na *Guarmey*. 't Land by *Collao* heeft een punt, van welke een lang rif zeewaerd loopt, na 't smalle eilandeken *Isla de Callao*. Wederzijds der punt krimpt de kust weg: zulx twee inhammen halve-maens-gewijse maekt: d'eene strekt noord-west *van Callao* na de klippen *Pescadores*, d'andere zuid-zuid-oostelijk tot een tweede uit-hoek, achter welke een ruime bogt schuilt, alwaer de valleye *Pachacama* gezien word, vermaerd wegens ongemeine vruchtbaerheid en een kostelijke tempel, by *de Ingas* gebouwt. *Ferdinand Pizarrus* vond hier meer dan negen honderd duizend dukaeten, behalven 't geen de zoldaeten en hopmannen roofden.

Kust wederzijds van Callao.

Dalen Pachacama.

En ondertusschen hadden de priesters 't meeste goud en zilver versteecken: welk niemand, hoewel yzelijk gepijnigt, heeft willen melden. Tegen *Pachacama* stoot 't dal *Chilca*, alwaer nimmer regen valt, noch eenige beek of rievier de dorre grond bevochtigt: en echter wascht *maiz* en fruitgeboomt overvloedig. Inboorlingen graeven ruime en diepe kuilen, in welke zaeyen en planten. Doch het zoude niet opkomen, ten zy God door 's hemels daeuw de kuilen bevochtigde, en aen ieder zaed of plant twee hoofden van sardijn, welk zy met netten op zee vangen, geleid wierden. *d'Ingas* hadden eertijds alhier schoone lust-huisen. *Acosta* verhaelt wegens de volgende valleye *Mala* een wonder der natuur zeer verwonderens-waerdig: namentlijk een vijgeboom groent en geeft vruchten aen de zijde, welke na 't zuiden staet, wanneer het zomer is op 't gebergt: d'andere helft gekeert zeewaerd bloeyt en brengt vygen voort, als de vlakten zomer genieten. 't Dal *Guarco*, ruim en vol geboomte, draegt ook de smaekelijke fruit *guayavas* en *guavas*, als ook de schoonste terwe van geheel *Peru*: weshalven wijd en zijd getrokken word. Het slot, welke *de Ingas* op een heuvel gesticht hebben, spreekt met haer vervallene muuraedjen van een ongemeine luister. 't Bestaet uit over-groote steenen, diervoegen zonder kalk of cement te zamen-gepast, dat geen naeden gezien worden. De verwulfde zaelen binnen vertoonden konstige schilderyen. Boven uit het slot daelde een swaere steene trap tot in zee, en bestond tegen alle geweld der golven. Hier lag een onwaerdeerlijke schat opgeslooten. *De Spanjaerden* hebben dichte by gebouwt 't vlek *Cannete*, anderzints ook genaemt na de valleye *Guarco*. Twee mijl verder loopt de rivier *Lunaguana* door 't vette dal eveneens genaemt. Men schrijft de vettigheid toe aen de mest der zeevoogelen *guana*, die haer afgang by groote hoopen ter neder-leggen op eilandekens onder de vaste kust. Volgt 't dal *Chinca*, onder de grootste van

Chilca, wondere planting alhier.

Mala.

merkwaerdige vygeboom.

Guarco.

Konstig slot.

Vlek Cannete.

Vreemde mesting.

Valleyen Chinca,

gantsch *Peru*, en eertijds voor de Spaensche verwoesting zeer volkrijk. Hier stond ten tijden *der Ingas* een prachtige zonnen-tempel, by *Topaynga Iupangue* gesticht: d'inboorlingen evenwel bleven stip by den dienst van haer vereeuwde afgod *Cinciayema*. *De Ingas* verplaetsten herwaerds de verheerde vorsten, benoodzaekt ten bestemder tijd binnen *Cusco* te verschijnen; om den krijg te volgen. Veele aensienelijke persoonaedjen hadden op de heuvelen zeer kostelijke graeven: waer in *de Spanjaerden* onwaerdeerlijke schatten vonden. Onder de lommer-rijke bosschen vlieten allenthalve ruischende beeken. De wijngaerden, welker zommige uit korrelen van rosijnen voort-geteelt worden, slaegen buiten gemein wel. *De Dominicaenen* bewoonen hier een net gebouwt klooster.

Ica, Van *Chinca* leid een vlakke weg na 't frissche dal *Ica*, bewaeterd door de rievier *Pisco*, welke by zoomer droog loopt: waerom d'inboorlingen een graft uit 't gebergt af-bragten; doch nu, wegens schaersheid van volk, in de Spaensche overvallen gesneuvelt, tot groot ontrijf vervallen. Alhier ontmoetmen 't stedeken *Valverde*: nergens valt beter wijn, noch smaekelijker fruit-geboomte. Volgt

Nasca, de valleye *Nasca*, berucht door de vesting *Caxamalca*, alwaer *d'Ingas* allerley oorlogs gereedschap bewaerden. Verscheide hadden binnen de stad aenzienelijke begraef-plaetsen, by *de Spaenjaerden* berooft. Dit dal word in veele andere onderscheiden, welker meeste zuiker-riet voortbrengen: door alle loopt de beruchte koninglijke weg, weder-zijds bemuurt. Naest *Nasca* leggen achter

en andere. malkander de valleyen *Hacari*, *Oconna*, *Camana* en *Quilca*, alle bequaem om beesten te voeden en vruchten te teelen; doch jammerlijk ontvolkt. In *Camana* doed haer op het stedeken

Stedeken Ribera. *Miguel de la Ribera*, sterk twee honderd huisen. De meeste handel bestaet in wijn, vygen en rozijnen. De

Stad Arequipa. stad *Arequipa* bestaet, landwaerd na 't gebergte, den boodem des dals *Quilca*, elf mijl van *de Zuid-zee*, niet min onder een gezonde lucht, als op een genoegelijke plaets; doch dikwils gequeld door swaere aerd-beeving: welke in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, de stad over hoop smeet. Men schrijft d'oorzaek toe aen de naest-gelegen swevelberg, die altijd brand, en zomwijl gevaerlijk boven 't wijd-gaepende log vlammende sulfer uit-werpt. De mark graef *Pizarrus* stichte de stad, ses en veertig jaer voor de gezeide aerd-beeving. Tegenwoordig teltze weinig meer dan drie honderd huisen, behalven de kerk en 't klooster. Doch hoewel klein is, valt hier groote handel: alzoo 't goud en zilver uit de mijnen van *Charcas*, *Porco* en *Potosi* herwaerds gevoert word, en voorts lanx de stroom *Quilca* die de stads-wallen bespoelt, lanx *de Zuid-zee* na *los Reyes*, en voorts na *Panama*, *Nombre de Dios* en *Spanje*. 't Gebied van *Arequipa* strekt zich zeer wijd uit: namentlijk over de ruime valleyen tusschen *Hacari* en *Tarapaca*, en landwaerd over 't gewest *Condesuyo*, vol vlekken en dorpen. d'Inboorlingen aenbidden de zonne: draegen boven de hembden zonder mouwen kotoene mantels. Nevens de zee kust vliegen gieren, welker vleugelen uit-gespreid sestien palmen bedekken: zy pikken d'oogen uit der zee-wolven, en leven voorts by zulk aes. De meeuwen *alcatraces* leven by krabben: haer vleesch is niet alleen stinkende; maer ook doodelijk: volgens blijk der gene, die het wegens hooge nood nuttigden. Aen den weg van *Arequipa* na *Collao* leggen twee groote meiren: uit 't een neemt de rievier *Apurima* oorsprong. Duslang belangende de vlakke landen gehoorig onder *Lima* door de valleyen lanx *de Zuider-Oceaen*. 't Zal noodig zijn de gewesten en steden binnenwaerd te besichtigen: en van d'uitersste noorder grenzen ten oosten boven *san Miguel* te beginnen. Niet verre van de stroom *Caxas* leid 't vlek en gebergte *Guancabamba*. Tusschen dit en *Caxamalca* ontmoetmen 't landschap *Curaca Pavor*, 't dorp *Motupe* en valleye *Xayanque*.

d'Inboorlingen.

Groote gieren.

meeuwen.

Beschrijving van Peru binnen-waerd.

't Geweſt en veſting Caxamalca.

que. 't Geweſt *Caxamalca* heeft een veſting even-eens genaemt aen de voet des gebergte, bevochtigt van twee beeken met bruggen beleid. Een aenzienelijk ſlot prachtige zonnentempel, verwonderens-waerdig paleis en konſtige baden *der Ingas*, behalven verſcheide andere ſwaere gebouwen van rijke hoovelingen, brachten groot luiſter toe. *Attabalibaes* gevangenis en dood heeft zedert 't vlek beruchter gemaekt. De boodem rondom behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des weerelds te wijken. d' Inwoonders, vreedzaem en vernuftig, maeken uit geſponne wol zeer konſtige tapijten. Noordooſt ten ooſten van *Caxamalca* ſtrekt haer wijd uit over 't gebergte 't landſchap *Chiachiapoias*, vol goud-rijke mijnen en vee. *De Spanjaerden* hebben hier geſticht *Juan de la Frontera*. Tot deſe ſtad behoort niet alleen *Chiachiapoias*; maer ook de geweſten *Guancas* en *Caſcaynga*: uit welke meer als twintig duizend *Peruaenen* ſchatting betaelen aen den Spaenſchen koning. Dit volk, en byzonder de vrouwen, zijn aerdig en ſchoon boven alle andere: waerom eertijds *de Ingas* uit haer een gemaelinne en byzitten verkooren. Ten ooſten van *Frontera* rijſen de hooge toppen *Andes*: achter welke de groote ſtroom *Moyobamba* vloeyt, en ettelijke dorpen leggen, bewoond by botte menſchen, alle behoorende tot de Spaenſche ſtad *ſan Iago de los Valles* op een ongezonde boodem, wegens de dichte boſſchaedjen, hooge bergen, 't overſtroomen der rievieren en geduurige regen. Maer *Chiachiapoioas* draegt een dicht getakt geboomte met cierlijke kroon, waer aen een zappige vrucht, niet ongelijk den amandelen, in ſcherpe huisjens, ſwijmende na die der caſtanien, groeyt. De natuurkenders oordeelen, dat nergens op den aerdboodem noch liefelijker, noch gezonder gewaſch valt. *Los Motilones* ſchaerſch bewoond, wegens gebrek van lijf-tocht, en door verſcheide rievieren geſneden, ſcheid *Moyobamba* van 't geweſt *Charaſmal*. Zuidelijk boven *Caxamalca* vertoonen haer de geweſten *Guamachuco*, weinig verder *Conchucos*, en vervolgens *Piſcobamba*: alle vruchtbaer en aenzienelijk wegens ſchoone paleiſen, by *d' Ingas* gebouwt. Ter zijde van *Piſcobamba* beſlaet 't landſchap *Guaraz* een wreed gebergt, door welk *d' Ingas* haer koninglijke weg verwonderens-waerdig gebikt hebben. Een ſterk ſlot uit vier kantige ſteen bewaerd d'ingang des geweſt. 't Volk, buiten gemein arbeidzaem, werkt vlijtig in de goud-mijnen. 't Land *Pincos*, bevochtigt van een rievier, en vermaerd wegens een der koſtelijkſte Peruaenſche gebouwen, leid omringt door de geweſten *Guayalas*, *Tarama*, *Bombon*, en *Conchucos*. 't Gebergt, onveilig wegens leeuwen, over-groote beiren en ander verſlindend gediert, levert veel zilvers, de vruchtbaere boodem tarwe, maiz, druiven, vygen, oranje-appelen, queen, citroenen, cederen, ſchaepen, geiten, paerden en koeyen. d' Hoofd plaets *Leon de Guanuco* ontfing die benaeming van haer ſtichter *Vacca de Caſtro*, dewelke het *Leon* noemde, dewijl uit de Spaenſche ſtad *Leon* herkomſtig was, en *de Guanuco*, na 't heerlijk paleis *der Ingas*, hier om ſtreex te zien. De huiſen zijn gebouwt uit ſwaere ſteenen, en met ſtroo bedekt. De borgers van *los Reyes* ſtonden 't bouwen deſer ſtad hard tegen: te meer om dat eenige landeryen *los Reyes* ontnoomen, en aen *Guanuco* toe-gevoegt zijn. De getemperde lucht veroorzaekt een lang leven voor de ingezeetenen. De koninglijke weg, voorzien van verſcheide pakhuiſen, eertijds vol oorlogsgereedſchap, loopt midden door dit geweſt. Ten tijden *der Ingas* waeren hier waer-zeggers, die uit de ſterren toekomſtige zaeken voor-zeiden. Ook plachten de vrouwen met haer doode mannen levendig begraeven te worden. Eindelijk behoort tot *Guanucoos* recht-bank 't landſchap *Viticos*, diep in 't woeſt gebergte *Andes* gelegen: werwaerds *Ingo Mango* week, toen *de Spanjaerden* zich meeſters van *Peru* maekten. Tegen *Guanuco* ſtoot het koude en dorre land *Bombon*, bewoond

Stad Frontera.

Schoone vrouwen.

Stad los Valles.

Onvergelijkelijke amandelen.

Verſcheide Peruaenſche landſchappen.

't Geweſt Pincos.

Stad Leon de Guanuco.

Landſchap Viticos.

Bombon.

woond by een ſtrijdbaere landaerd. Alhier leid 't meir *Chincacocha*, groot tien mijl, met dorpen rondom bezet: in 't midden vertoonen haer eenige klippen en kleine eilandekens. Uit dit meir neemt de vermaerde rievier *de la Plata* haer oorſprong; loopt door de valleye *Xauxa*, en ontfangt te mets de ſtroomen *Parcos*, *Bilcas*, *Abancay*, *Apurima*, *Tucay* en andere meer. In orde volgen zuidwaerd de geweſten *Tarama* tarw-rijk, en de beruchte valleye *Xauxa*, omringt van ſneeuw-bergen. d'Inwoonders, met een gemeine naem *Guancas* geheeten, wierden driezints verdeelt: namentlijk in *Maricabilca*, *Laxapalanga* en *Xauxa*. d' *Ingas* bezaten onder alle zeer heerlijke luſthuiſen. Aen *Xauxa* grenſt 't dorp *Acos*, nevens een moeraſch vol riedboſſchen getimmert; doch eermen 'tdorp nadert vertoond haer een hooge vlakte, alwaer d'oude overblijfſels van een vereeuwd gebouw te zien zijn. Weinig verder ſtaet 't paleis *Pico*: van waer d'heere-weg leid na de brugge *Angoyaca* over de ſtroom *Xauxa*. Hier hadden d' *Ingas* verſcheide koninglijke wooningen en konſtige baden uit heete ſpringbronnen. Volgt 't dorp *Picoy*: tuſſchen welk en *Angoyaca*, de arm der rievier *Xauxa*, met een brug beleid is, alzoo by winter-tijd te ſnel vloeyt, om door te waeden. Men gaet uit *Picoy* na de woeſtijne, welker middel-grond het oude ſlot *Pucara* (beteikenende in de Peruaenſche tael *onwinnelijke ſterkte*) beſloeg: alwaer *de Ingas* haer ſchatting ontfingen van de volkeren om her, meeſt tuſſchen 't beſneeuwd gebergt woonachtig. De ſtroom *Parcos* bevochtigt 't landſchap gehoorig onder *Guamanga*, anderzints ook genaemt *ſan Juan de Victoria*. De mark-graef *Pizarrus* bouwde deſe ſtad, op 't jaer vijftien honderd negen en dartig, om den weg tuſſchen *Lima* en *Cuſco* te bevryden tegen d'inval der *Peruaenen*, eer hy 't rijk volkoomen verheert had. Nevens de wallen loopt een zoete beck, tot groot gerief der burgers. De oever der groote rievier *Vinaque* vertoont ſwaere muuraedjen van vereeuwde geſtichten. d'Inboorlingen verhaelen, hoe de zelve gebouwt zijn van uitheemſch volk. Dit zeggen ſchijnt eenigzints gegrond, alzoo de timmeringen een vierkantige geſtalte hebben, daer *de Ingas* gewend waren te bouwen lang en ſmal. Voorts ſtroomen verſcheide viſch-rijke beken, en byzonder vol ſmaekelijke kreeften, door 't vlakke land uit 't gebergt *Andes*, haer kruinen verheffende achtien mijl ten ooſten boven *Guamanga*. Deſe plaets leid op een vermakelijke vlakte onder een gezonde lucht. De huiſen, uit ſteen gebouwt, zijn met tegelen bedekt. De burgers bezitten wijd en zijd ruime woningen te land: weyden veel vee: bezaeyen d'akkers met voedzaeme tarwe. Drie hooſdkerken, vijf klooſters en een aenzienelijk gaſt-huis ſtrekken tot cieraed der ſtad. Meer als dartig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe ſchatting. De mijnen leveren goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer, loot, zulfer en zeil-ſteen. 't Vergiftig kruid *mio*, dood 't vee, wanneerze het nuttigen. In de boſſchaedjen loopt een beeſt, welker piſſe een vuur-roer-ſchoot verre ſtinkt: daerze eens raekt, vergaet de ſtank nooit. Volgen voorts de vlakte *Chupas* en paleiſen *Bilcas*, nu tot ſteen-hoopen vervallen, beſlaende 't middel-punt van *Peru*. Een verſche rievier, die den gezeide paleiſen haer benaeming mede-deelt, valt uit *Soras*, en beſpoelt lanx de koninglijke weg een heerlijke zonnen-tempel. *Soras* is een vruchtbaer landſchap, vol goud- en zilver mijnen. d'Inboorlingen, bebleed met wolle laeken, waeren eertijds wegens ſtrijdbaerheid zeer gezien by *de Ingas*. Die 't geweſt *Vramarca* bewoonen, worden genaemt *Chancas*. Haer gebuuren *Andaguaylas* beſlaen een ruime boodem in de lengte, vol tam vee en fruit-rijk: zijn tot een klein getal vermindert door de Spaenſche verwoedheid. De ſtroom *Abancay* heeft ſijn oorſprong op 't bergachtig landſchap *Parinacocha*, bevochtigt verſcheide koninglijke geſtichten, en looſt eindelijk in de rievier *Xan-*

Rivier de la Plata.

Valleye Xauxa.

Peruaenſche paleiſen.

Stad Juan de Victoria.

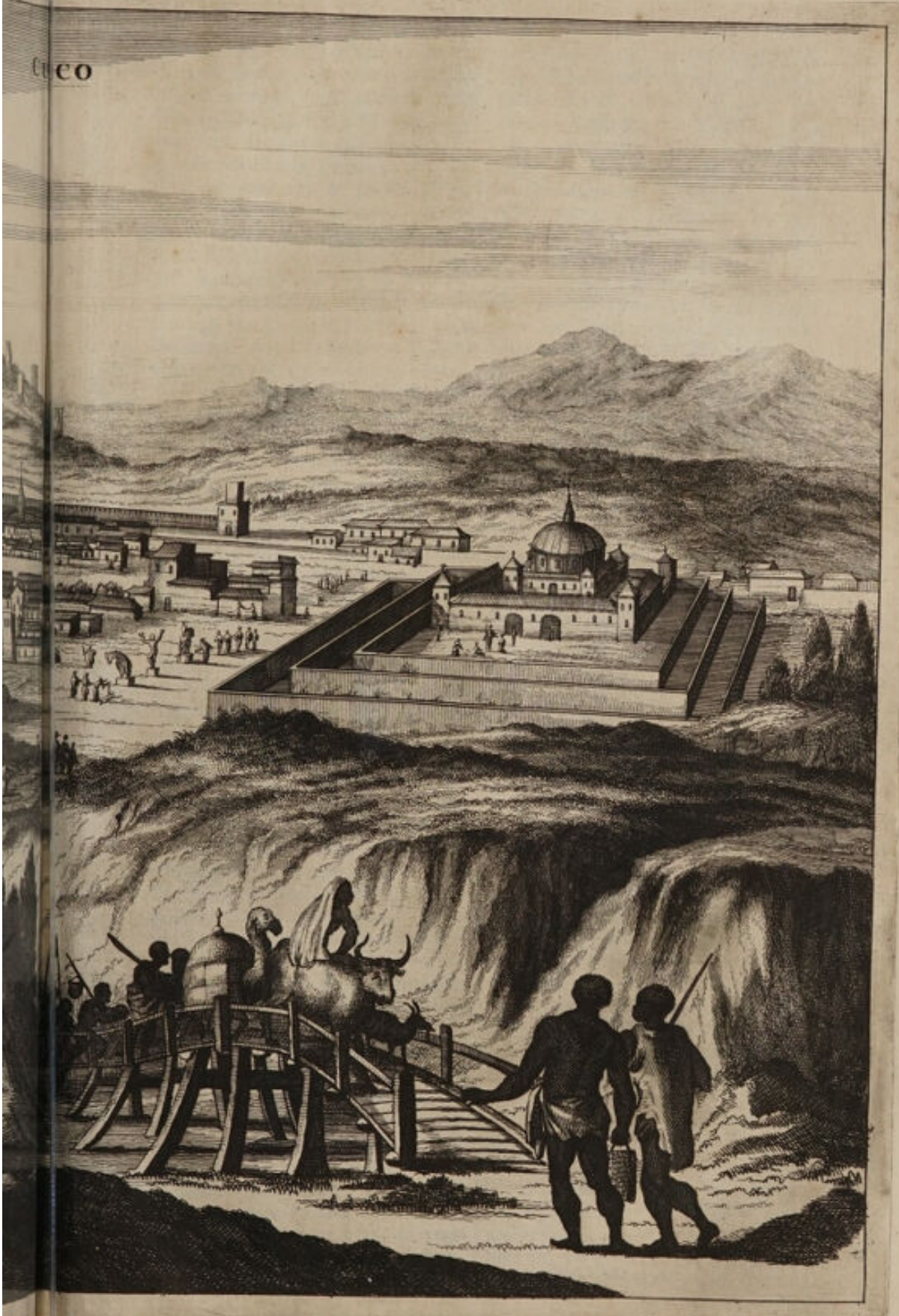
Stad Guamanga.

Een ſtinkend beeſt.

Land Soras.

Verſcheide Peruaenſche volkeren.

CUCO

Xauxa. Uit 't midden van de groote ſtroom *Apurima* rijſen twee wonderlijke ſteene pylaeren, waer over een konſtige brugge leid, by *d'Ingas* getimmert. De koninglijke weg is hier gebikt door harde ſteen-rotzen. Zedert ontmoetmen de prachtige gebouwen *Limatambo*, en over 'tgeberg te *Bilcaconga* de valleye *Xaquixagnana*, tuſſchen hooge toppen beſlooten. *De Ingas* plachten hier in ſchoone luſt-hooven zich te vermaecken. De koninglijke weg loopt, weder-zijds bemuurt, door 't midden van diepe moeraſſen, na *Cuſco*. Dit is d'hoofd ſtad van 't Peruaenſche koningrijk, gebouwt op een harde grond, rondom met bergen beſet, onder een koude, doch gezonde lucht, bevochtigt by twee beeken: beide vallenze ten ooſten van *Cuſco* in na 't weſten, d'een midden door, d'andere weinig ter zijde af. Het een gedeelte der ſtad droeg de benaeming *Hanan-Cuſco*, het tweede *Oren-Cuſco*, alwaer de voornaemſte adel en oudſte geſlachten woonde. Wegens d'oorſprong deſer hoofd plaets beuzelen *de Peruaenen* aldus. Voor ettelijke eeuwen verſcheenen drie mannen *Ayrache*, *Aranca* en *Ajarmango*, vergeſelſchapt met de vrouwen *Mamacola*, *Mamacona* en *Mamaragua*, alle buiten gemein koſtelijk gekleed. *Ayrache* had in een goude ſlinger een koſtelijke ſteen, door welkers beweeging hy de bergen verhief tot de ſterren toe, of na beliefte deed verzinken. *Aranca* en *Ajarmango* beſlooten een prachtige ſtad te timmeren, en burgers voor de zelve te ontbieden uit verre geweſten. d'Inwoonders rondom lieten zich 't voorneemen wel-gevallen. Doch eer zy 't werk by d'hand vatten, oordeelden gevoegelijkſt *Ayrache* om hals te helpen, uit nijdigheid wegens ſijn over-groote magt. De toeleg diende voorzichtig beleid. Zy dan noodigen hem in een diepe aerd-kuil: ten einde aldaer, gelijk voor-gaven, den zonne *Ayraches* vader aen-baden. Binnen geſtapt rolden geſwind ſwaere ſteenen voor den ingang, verhoopende door honger den beſlootene te vermoorden. *Arache* merkte de liſt: ſtond voor een tijd buiten gemein bedeeſt. Eindelijk grijpt hy moed: ſmijt den berg 't onderſte boven: vliegt met groote en veel-vervige vleugelen boven in de lucht: en ſchreeuwt uit de hoogte: *Vreeſt niet* Aranca *en* Ajarmango, *ter oorzaek gy luiden op mijn leven moordaedig hebt toe-geleid: bouwt hier ter plaets een ſtad: noemt de naem* Cuſco. *Binnen deſe nieuwe veſting zal de zetel ſtaen* der Ingas, *onder welker gezach, wijd en zijd uit-gebreid, ontelbaere volkeren buigen zullen: De tempel, welke de grond eerlang; volgens Gods beſluit, alhier draegen moet, zal niet alleen door konſt en koſtelijkheid alle gebouwen des weerelds over-treffen; maer ook wegens wonderbaerlijke offerhanden aen de zonne vermaerd zijn. Indien de borgers outaeren voor my ſtichten, wierook en vee ter ſlachting toebrengen, hebben zekerlijk te wachten een zegen van gelukkige wapenen en aenwaſch der magt, die alle rijken boven 't hoofd ſtaet te groeyen. Door-boort na mijn voorbeeld d'ooren, ten bewijs van gehoorſaemheid.* Aranca en *Ajarmango*, nevens de voornoemde vrouwen, beloofden 't vereiſchte te volbrengen. Hier op vereerde *Ayrache* haer een koſtelijke quiſpel, tot hoofd-cieraed voor de toekomende *Ingas*. Thans wierden *Ayrache* en *Aranca* in ſteenen verandert; doch behielden haer oude geſtalte. *Ajar-mango* dieshalven, nevens de drie vrouwen, begonde *Cuſco* te bouwen: na de zond-vloed gebrooken uit het hol *Tambo*, verwiſſelde ſijn naem *Ajarmango* met *Mangocapa*, zoo veel gezeid als *magtig heer*; en heeft zich opgeworpen tot eerſte Peruaenſche koning. Voorts leid de ſtad *Cuſco*, volgens orde *der Ingas*, verdeelt in vier wijken: ten ooſten *Andaſuyo*, ten zuiden *Collaſuyo*, ten noorden *Chinchaſuyo*, en ten weſten *Condeſuyo*, ieder alzoo genaemt na de geweſten, op welke de gezeide wijken ter poort uit zien. Indien iemand uit 't een of ander landſchap binnen *Cuſco* zich ter neder-ſloeg, gelijk zulx dagelijx gebeurde, mogt alleen den wijk bewonen, welke na ſijn vaderland ſtrekte.

Beſchrijving der hoofd-ſtad Cuſco.

Vreemde vertelling der Peruaenen, wegens d'oorſprong van Cuſco.

Vier wijken van Cuſco.

De

De markt beſlaet het midden der ſtad, waer-van vier koninglijke wegen lopen: te weten na *Quito* en *Paſto* door *Chinchaſuyo*, na *Arequipa* door *Condeſuyo*, na 't gebergt *Andes* door *Andeſuyo*, na *Chily* door *Collaſuyo*. De twee voornoemde beeken zijn allenthalven met bruggen beleid. De enge ſtraeten vertoonen wederzijds ſteene huiſen, in geſchikte orde. Op verſcheide plaetſen vindmen verwulfde kelders diep onder de aerde, en in zommige begraevene ſchatten. Deſe donkere ſchuil-hoeken verſtrekten eertijds voor wooningen der toovenaers en waer-zeggers, groot geacht by de burgers. Deſe, uit *Chili*, *Paſto*, *Bracamores*, *Toyma*, *Bombon*, *Charcas*, *Collao*, *Chiachiapoias*, *Conchucos* en voorts andere Peruaenſche geweſten herwaerds toegevloeid, genieten by zonder gemak by de water- en kooren-moolens, op de beeken binnen de ſtad gebouwt: en zouden ook meer voordeel trekken by een fontein, wiens uit-geborrelde vloed terſtond in goed zoud verandert, ten zy 't land rondom overvloedig zout verſchafte. Verwonderens-waerdig zijn de prachtige paleiſen, die de Peruaenſche adel nu en dan binnen d'omtrek van *Oren-Cuſco*, een gedeelte der ſtad, bouwde: alzoo *d'Ingas* haer benoodzaekten, aen 't hof zich ter gezetter tijd te laeten vinden: ten einde op duſdaenige voet alle wederſpannigheid beteugelden: ja de kinderen van de doorluchtigſte perzoonaedjen binnen *Cuſco* opbrachten: onder voorwending van de Cuſcoſche tael, in welke *d'Ingas* wilden aengeſprooken zijn, grondig te leeren: daer nochtans haer enkele toeleg was, om de zelve als gijzelaers te bewaeren, op dat de vaders geen opſtand zouden doen. Ondertuſſchen is by deſe gelegendheid ingevoert: dat, daer *Peru* na de verſcheidentheid der volkeren verſcheide ſpraeken ſpreekt, echter de Cuſcoſche overal verſtaen word. Tegenwoordig hebben *de Spaniaerden* de oude huiſen min of meer vertimmert; zy beſtaen uit groote ſteenen, verwonderens-waerdig konſtelijk zamen-gevoegt. Maer boven al munten uit 't paleis *der Ingas* en ſonnen-tempel. 't Paleis leid beſlooten binnen vier langwerpig-vierkante muuren. Achter de vierde muur, aen ieder hoek voorzien van een toorn, pronkt het paleis, op een verheeven heuvel. Het is rond getimmert met een verwulfſel klapmuts gewijs, bewaerd door een vijfde muur, welker vier punten elk een toorn buiten uitſteeken. 't Gaet 's menſchen verſtand te boven, hoe de ſtichters uit 't naeſt gelegen gebergte de ſteenen konden vervoeren, zijn ieder diervoegen groot, dat geen veertig paerden een van haer plaets zouden ſleepen: en nochtans is de ſteen door menſchenhanden herwaerds gebragt; want *de Peruaenen*, behalven de ſchaepen *pacos*, geen arbeidzaem vee, als paerden, kameelen, oſſen, oliſanten of diergelijke kenden, voor d'aenkomſt *der Spanjaerden*. De zaelen binnen ſtonden beſlaegen met goude plaeten. Anderzints was de dragt *der Ingas* geenzints koſtelijk. In plaets van een kroon, droegenze een roode wolle quiſpel om 't hoofd gewonden, zulx by na d'oogen bedekte: aen de quiſpel ſlingerde een draed, welke den landvoogden toereikte, om by dit teiken haer bevel te volbrengen. 't Beſchouwen deſer draed veroorzaekte zulk ontzag; dat indien *d'Inga* den inwoonders van een landſchap of ſtad gebood, haer zelf tot een toe te vermoorden, niemand bleef wederſtreevig: *d'Ingas* wierden gedragen in een goude ros baer, by honderd rijx-raeden. Wanneer by toeval een van alle ſtruikelde, moeſt de ſtruikeling aenſtonds met de dood bekoopen. Geen menſch mogt hem onder d'oogen zien, of ſpreken zonder ſchenkaedjen. Over geheel *Peru* was vermaerd de zonnen-tempel *Curichanche*, de rijkſte en koſtelijkſte welke ooit de zonne beſchouwde. Sy ſtond onder 't gezach der opperprieſter *Villanoa*. Aen dit gebouw ſpilde *de Inga Guainacapa* een onwaerdeerlijke ſchat. Onder andere overtoog hy de muuren en 't dak met dikke plaeten uit enkel goud en zilver, wan-

vier ſtraeten.

vreemde kelders:

paleiſen:

ſchranderheid der Ingas.

Cuſcoſche tael.

Heerlijk paleis.

Dragt der Ingas,

haer gezag.

Zonne tempel Curichanche.

wanneer te huis quam van de verheerſching des landſchaps *Quito*: waer uit de volkeren vervoert wierden, volgens een vereeuwde gewoonte *der Ingas*, na een verre afgelegen geweſt in *Peru*. Doch *Guainacapa*, verliefd op een Quitoſche jongvrouw, hield een geruime tijd huis binnen de ſtad *Quito*, en een prachtige bruiloft met ſijn nieuwe gemaelinne: welke den beruchten *Attabaliba* baerde. Byzonderlijk zette de vader 't herd op deſen zoon. Weinig voor ſijn dood, maekte hy hem koning van *Quito*; doch *Guaſcar*, na *Guainacapaes* overlijden, ſtond ſijn broeder geenzints toe de bezitting van dit nieuwelinx verheerde land. In 't vlakke veld *Tomebamba* leverdenſe elkander een vinnige ſlag, drie dagen en nachten achter een. Na vreſelijk bloed-ſtorten ſchoot *Attabaliba* te kort, en bleef gevangen. Uit d'hechtenis ontſnapt, door behulp van een omgekochte vrouw, (ter wijl *Guaſcars* hopmannen en krijgsknechten haer bevochte zegen met kroeſen vol *chica*, tot onbezuiſde dronkenſchap toe, begooten) maekte ſijn onderzaeten in *Quito* wijs: hoe hy, verandert tot een ſlang, door een klein gat uit de gevangenis wegkroop: en toe-zegging kreeg uit den hemel van een heerlijke overwinning tegen *Guaſcar*. Het verdichtſel, allenthalven gelooft, maekte ieder gaende. Stoutmoedig dan rukkenze den vyand te gemoet. De voorige kans verkeerde: *Guaſcars* heir bleef verſlaegen, en hy zelf binnen *Cuſco* gevangen. Maer zedert *Guaſcar* door *Attabaliba*, en *Attabaliba* door *Pizarrus* aen kant geholpen waeren, heeft *Mango Inga* haer derde broeder 't rijk aen-gevaert: deed geduurige uitvallen van ontoegankelijk gebergt op *de Spanjaerden*: en liet de kleine overblijſſels van *Peru* ſijn zoon *Zaires Topa* na: welke zich, geen goede uitkomſt uit de wapenen beoogende, den Spaenſchen koning onder-wierp, op 't jaer vijftien honderd zeven en vijftig: waer mede de Peruaenſche beroerten ten meerderen deele geſtilt zijn. Voorts ter zijde van *Cuſco* rijſt de berg *Carmenga*, waer op kleine toorentjens, by *de Peruaenen* zeer hoog geacht, gebouwt ſtaen, om rekening te houden des zonnen loops. Tegenwoordig hebben *de Spanjaerden* binnen *Cuſco* vier hoofd-kerken: en laeten geenzints toe, dat d'heidenen, het zy oude burgers, het zy *de Mitimaes*, (die naem draegen de verheerde volkeren uit haer land vervoert) den *Mocia*, een afgod, aen wiens dienſt ten tijden *der Ingas* alle verbonden bleven, mogen eeren. Vorders bewoonen *de Dominicaenen*, *Franciſcaenen*, *Auguſtiniaenen* en *de monniken Merced* ieder een koſtelijk klooſter. Doch 't geſticht *der Jeſuieten* overtreft alle de andere. Meer als honderd duizend *Peruaenen* brengen herwaerds haer jaerlijxe ſchatting. In de valleyen rondom de ſtad worden overvloedig beeſten geweyd. De tarwe, allerley kruid en fruit ſlaegen buiten gemein wel. De goud en zilver-mijnen grimmelen van zoo veel graevers niet als voor deſen; dewijl de meeſte na *Potoſi* verhuiſen. Maer belangende de dienſt, in voorgemelde zonnen-tempel gepleegt, is merkwaerdig: dat *de Peruaenen*, die andere en wederom andere Goden eer beweſen, wanneer tot *Cuſco* zich nederſloegen, den zonne, aldaer genoemt *Tecebiracoce*, voor d'opperſte God en Schepper moeſten erkennen, hoewel ondertuſſchen boomen, bergen, fonteinen en andere dingen ook aenbaden. Zy geloofden, hoe kort na de zond-vloed *Con*, de zoon der zonne en maen, uit het afgelegen noorden, na *Peru* ſnellijk overvloog. Sijn lichaem was zonder gebeente, en hing door geen zaemen-voegſelen aen malkander. Hy vulde elders de diepe valleye: wierp de bergen over 't land: en verſchaften den ingezetenen tot onderhoud wilde kruiden en wortelen. Doch, by *de Peruaenen* verongelijkt, veranderde haer vruchtbaere boodem in dorre zanden, en verjoeg de wolken, ten einde nooit regen nederviel. Evenwel, met mededoogendheid ingenomen, opende fonteinen, ſtorte rievieren en beken uit 't gebergte, om d'akkers te bewaeteren. Weshalven een geruime tijd als opperſte God zoo lang ge-eert is,

Oorlog tuſſchen Guaſcar en Attabaliba.

Mango Inga.

Zaires Topa.

Beſtier der Spanjaerden tot Cuſco, en haer gebouw.

Afgod Con t

tot *Pachacama*, inſchelijx van de zonne en maene voort geteelt, herwaerd overquam, uit een zuidelijk deel des weerelds. Voor deſe verdween *Con*, als zijnde ſwakker. *Pachacama* had nu de handen ruim. Hy verandert dan de menſchen, door *Con* geſchaepen, in meerkatten, beiren, leeuwen, papegaeyen en voorts allerley viervoetig gediert en gevogelt: maekte de voor-ouderen, uit welke de tegenwoordige *Peruaenen* zijn geſprooten: en leerde haer de aerde bebouwen. Waerom hem in 't landſchap *Pachacama* een prachtige tempel wierd geſticht: alwaer verſcheide *Ingas* te meer wilden begraeven werden: om dat de duivel, onder de gedaente van een afgrijſelijk menſch, hem zichtbaer veroonde: en den prieſteren op voorgeſtelde vraegen antwoorde. Doch de zonnen-dienſt binnen *Cuſco* ging zeer plechtelijk toe. In den tempel ſtonden hooge ſteene ſchavotten, waer op de offeraers klommen met 't eerſte krieken des daegs. Ooſtwaerd gekeert boogen d' hoofden neder, heffen d' handen wijd uitgeſpreyd om hoog: ſpraeken binnens monds geduurige gebeeden: leverden eindelijk den prieſters ſchaepen of ook kinderen ten ſlagting, en na 't verrichte offer eenig zilver of goud. Deſe, zullende offeren, vaſten, roepen zonder ophouden den gantſchen nacht over binnen den tempel de zonne aen. Ja zommige ſteeken haer d'oogen uit, als niet waerdig den zon te beſchouwen. Eindelijk behoudenze een gedeelte der ſchenkaedje voor zich; 't overige word in den tempel, nevens de potten vol aſſche van verbrande kinderen, begraeven. Vijf mijl zuidelijk van *Cuſco* leid de valleye *Yucay* tuſſchen hoog beſneeuwd geberght, onder een gemaetigde lucht, buiten gemein vermaekelijk. Op een rotze alhier bouwden d' *Ingas* een niet min groot als onwinnelijk ſlot. De rotze was omringt met verſcheide klippige wallen, d'een boven d'andere, tuſſchen welke ſchuine akkers bezaeyt wierden. De wallen ſtonden behakt met beeldeniſſen van leeuwen en ander wreed gedierte, die eenige waepens in de pooten vaſt hielden. Een koninglijk huis beſloeg d'opperſte kruin, gebouwt uit ſteenen door welke goude aders liepen, te zamen gehecht met kleevende jooden-lijm aldaer vallende. Tot 't landſchap *Condeſuyo* behooren de ſtrydbaere volkeren *Chumbibilcas* en *Ubinas*. In 't geweſt *Pomatambo* maekt men koſtelijke tapijten van ſijne wolle ſchoon geverft. De ſtad *Franciſco de Victoria* leid in de rouwe valleye *Vilcabamba*, beſlooten door 't woeſt gebergte *Andes*, gehoorig onder 't rijk *Andeſuyo*. 't Vlekke *Iuan del Oro* voert die Spaenſche naem na 't fijn goud, aldaer overvloedig gevonden, en is d' hooſd-plaets des lands *Caravaya*. Voorts ten ooſten van *Cuſco* over *de Andes* zijn vele en groote geweſten. Om de zelve te ontdekken ontzaegen *de Spanjaerden* geen moeite noch gevaer. Tuſſchen beide lagen woeſte wilderniſſen, ontoegankelijk toppen en ruig-bewaſſchen landeryen. Zy openden eindelijk vier wegen derwaerds. d'Eerſte loopt door de valleye *Paqual* na *Tono*, een dorp in 't midden van 't gebergt: voorts na de ſtroom *Opotari*, lanx welke de togt bekommerlijk valt wegens dichte boſſchaedjen en ſteile klippen. Volgen de heete en niet te min lijftochtige daelen *Abiſca*, en voorts begroeyde woeſtijnen vol ruicht en bieſen, welke 't verder onderzoek benoodzaekten te ſtaeken. De tweede weg gaet dertig mijl hooger ten zuiden, door de geweſten *Cavinas*, *Sandia*, *Camata*, en *Caravaya* na *Zama*. Op 't jaer vijftien honderd acht en dartig, trok *Peter Anzurez* lanx het gezeide pad. Uit *Zama* voort-gezet vond zeer woeſte bergen, dorre wilderniſſen en dichte boſſchen: geraekte in 't landſchap *Tacana*, en voorts tot de rievier *Omapalchas*, wederzijds bewoont, by *de Cheriabones* en *Marquires*. Alhier ſette hy met vlotten over, tegen dank *der Marquires*, die zich te weer ſtelden. Doch, vermids niet ontmoete dan dorre heiden, trok lanx de ſtroom opwaerds, bezichtigde de geweſten *Moios*, *Cothabamba* en *Chuquiabo*, enkeerde na *Col-*

afgod Pachacama.

Duivel zichtbaer.

Zonnen-dienſt hoedaenig.

Valley Yucay.

Onwinnelijk ſlot.

Stad Franciſco de Victoria.

Vlekke Iuan del Oro.

Vier wegen na de landen over 't gebergt Andes.

Wonderlijke togt van Anzurez.

Collao. Sijn meeſte volk was vergaen door ongemak en honger. Zedert zijn andere over *de Andes* na de landſchappen, ten ooſten wijd en zijd verſpreid, gereiſt door *Camata*, andere door *Cochabamba*. Eindelijk leggen lanx de zee kuſt van *Peru*, zoo verre gehoort onder het hooge recht binnen *los Reyes*, de volgende havenen, eilanden en hoofden. Zuid-ooſtelijk van d'uithoek *Aguja* doed haer uit *de Zuider-Oceaen* op 't eiland *ſan Roque*, buiten met klippen omringt, binnen duin-zandig, zonder loof of geboomte, vol penguyns, gevoogelt en robben. Midden door valt een beek, die 't eiland door-ſnijd. De haven *Malabrigo*, qualijk beſchut tegen de winden, kan by groot vaertuig niet bezeilt, dan in kalmte. Vervolgens leggen de havenen *Guanape* en *Santa*, alwaer de ſchepen uit een verſche rievier gewoon zijn water in te nemen, *Caſuia* en *Guarmay* by *Peruaenen* bewoont, die niet hebben dan houts koolen. Op de mond der reede *Gaura* ſtaet een ſchoone zout-panne: 'tzout word gevonden by groote harde ſtukken. 't Eiland *Callao* beſchut de haven voor *Lima*, Achter 't hoofd *Guarco* ſchuilt 't eiland *Lobos*. De haven *Sangallan* is zeer bequaem: weshalven lang gezin-twiſt wierd onder *de Spanjaerden*, of men de ſtad *los Reyes* alhier zoude ſtichten. d'Uithoek *Naſca* verſchaft een veilig beſchut voor de ſchepen. d'Haven *Hacari* geeft aengenaeme ververſching. Vorders vallen de ſtroomen *Oconna*, *Camana* en *Quilca* in zee. De haven van *Arequipa* is aen de mond niet meer dan een kleine kille bezet van hoog gebergt. Tuſſchen *Quilca* en de ſtroom *Tambopalla* leid 't eiland *Nuli*, en weinig zuiderlijker de havenen *Paracca* en *Piſca* dicht by malkander: en landwaerd het vlek *Yca*, alwaer de meeſte en beſte Peruaenſche wijn valt.

Eiland ſan Roque.

Haven Malabrigo.

Andere havenen.

Stroomen.

Het derde gedeelte van *Peru* genaemt *los Charcas*, en zomtijds ook na d'hoofd ſtad *de la Plata*, ſtoot ten noorden tegen 't land gehoorig onder de hooge vuurſchaer binnen *los Reyes*, geſcheiden door de rievier *Tambopala*: in 't zuiden grenſt het aen *Chili*, weſtelijk beſpoeld met *de Zuid-zee*, heeft ooſtwaerd 't gebergte *Andes*: beſlaet, onder een koudachtige hemel, volgens de lengte, ſtijf anderhalf honderd mijl, en een boodem doorgaens ondeugende tot zaeyland, hoewel 't vee by zonder fijn-wollige ſchaepen, zeer wel tieren. Ten tijden *der Ingas* waeren de ſchaepen buiten gemein vermeenigvuldigt, ter oorzaek *Guainacapa* de onderdaenen door een ſtrenge wet verbond, jaerlijx by manier van tiende het vee veldwaerd te jaegen, om den zonne toe-gewijd te blijven: als hem goed dacht ſtelde een jagt aen: en vong zomwijl veertig duizend ſchaepen te gelijk voor zijn hof-gezin. Onder de aerde maeken kleine bijen een bruine en zuurachtige hooning.

Beſchrijving des derden deels van Peru les Charcas.

Verwonderens-waerdige meenigte ſchaepen.

Maer om te komen tot de beſchryving van *los Charcas*, wy zullen de zelve beginnen uit *Cuſco*, lanx de koninglijke weg, nae het ſtedeken *la Paz*. De eerſte plaets *Mohina* leid nevens een groote poel: ter ſlinkerhand af vertoond haer 't paleis *Quiſpichance*, alwaer *de Spanjaerden*, toen *Cuſco* bemachtigden, veel zilver, goud en koſtelijke klederen vonden. d'Oude vlekke *Urcos* word van een hooge top verre gezien. De weg beſtaet uit groote ſteenen, met cement zamen-gevoegt; doch loopt voorts door rouwe rotzen, tot gemak der reizigers, uitgebikt na de *Tucay*, waer een brugge leid. Op 't gebergt bewoont 't volk *Cavinas* ſteene huiſen. Haer gebuuren *de Canches* zijn vernuftig, goedaerdig en arbeidzaem: teelen veel tarwe, mais en ſchaepen: en vangen overvloedig viſch in de ſtroomen. Volgt 't koude geweſt *Canas*, vermaerd wegens de dorpen *Chiquana*, *Hatuncana*, *Horuro*, *Cacha*, en by zondere *Ayabire*, alwaer meer prachtige graeven zijn dan huiſen. Ter rechterhand af na *de Zuider-Oceaen* verſpreid haer wijd en zijd de groote woeſtijne *Parinacocha*. 't Gebergt rondom duikt onder een dikke ſneeuw: de daelen hebben diepe moeraſſen.

De weg van Cuſco na la Paz.

't Land Canas.

Aen 't begin deſer wildernis ontmoetmen *Chuquinga* 't ſterkſte ſlot van geheel *Peru*: het pad derwaerds is diervoegen ſmal, dat geen twee menſchen nevens malkander konnen gaen, en duurt drie mijl: thans volgt een ſteile opgang na de ſterkte, beſlaende de kruin van een ſpitze berg, welker voet de rievier *Abancay* beſpoelt. Vorders boven *Horuro* woonen *de Collas*, volk-rijker dan eenige Peruaenſche landaerd, tuſſchen 't gebergt *Andes* en *Nevadas* in een vermaekelijke vlakte, genaemt *el Collao*. De inboorlingen leven by de wortelen *Papas*, *Oca* en 't zaed *Quinua*, niet ongelijk den rijs. *De mays* word van elders haer toe-gevoerd. Zy zijn tamelijk vernuftig: hadden ook voor *der Spanjaerden* aenkomſt kennis van 's hemels-loop: noemden 't jaer *mari*, den maen *alleſpaquexe* en de dag *auro*. De ſtad *Pucara* was alhier eertijds dicht bewoond: tegenwoordig valt niet te zien dan vervalle muuren van groote huiſen en ſwaere menſchen-beelden uit ſteen. Voor d'hoofd-plaets in *el Collao* wierd gehouden *Hatuncolla*. Tuſſchen dit *Pucara* leggen de dorpen *Nicaſio* en *Xullaca*. Doch van *Ayabire* voornoemd loopt een weg boven 't meir *Titicaca* na de dorpen *Aſſillo* en *Aſſangaro*, buiten gemein vee-rijk en leeftochtig. De rievier *Caravaya*, voortvloeyende uit *d'Andes* ooſtwaerd na de ſtad *Juan del Oro*, leevert veel en fijn goud, niet zonder groot verlies van menſchen, wegens d'ongezondheid der plaets. 't Meir *Titicaca* beſproeyt 't geweſt *el Collao* ten noorden; ooſtelijk leid 't landſchap *Omaſuyo*, weſtelijk *Chuquito* en zuidwaerd *Chuquiabo*. 't Meir heeft tachentig mijl in d'ommegang, en op verſcheide plaetſen zoo veel vademen diepte, weshalven by verwaeyd weder holle baeren maekt. In dit meir vloeyen tien ſwaere rivieren: door een uitlooſing, welke diep is, doch niet breed, loopt 't water weg. De ſtroom valt hier zoo geweldig, dat met geen ſchuiten bevaeren kan worden. Een ſtroo-brugge, drijvende op de vloed, geeft een veilige over-togt. 't Water zelf ſmaekt noch bitter noch brak; maer is echter wegens drabbigheid niet drinkbaer. Verſcheide eilanden, over *Titicaca* verſpreid, ſtrekten eertijds tot berging van de voornaemſte goederen, die de volkeren rondom by haer niet vertrouwden in de dorpen lanx de weg. Hier waſſchen zekere biezen *totora*, dienſtig tot verſcheide gebruik; want het is gezond voedzel voor verkens en paerden, ja menſchen zelf. Voorts dekkenze met 't zelve haer huiſen: branden het aen den haerd: en vlechten uit *totora* ſchuiten. Maer 't geen ten hoogſten te verwonderen ſtaet: *de Uros* een gantſch beeſtelijke landaerd maekten van *totora* vlotten, die zy aen malkander bonden, waer op dorpen ſtichteden, welke, na de wind waeyden, heen en weder dreven. 't Meir voed overvloedig viſch en byzonderlijk tweederhande zoort, te weten *ſuches* ſmaekelijk; doch ongezond, en *bogas* graetig; maer kleinder en van beter voedzel. Hier ſwemmen inſchelijx groote meenigte waterganzen en endvogels. Als *de Peruaenen* iemand willen onthaelen, ſtellenze een jagt (zy noemen het *chaco*) aldus aen: zy ſlaen een ruime kring op de vlotten *balſas*: roeyen tot malkander: en grijpen 't beſlooten gevoogelt met d' handen. Voorts de gezeide waterlooſing uit *Titicaca* eindigt eindelijk in een kleinder meir *Aulagas*, inſchelijx vol onbewoonde eilanden. Men vind nergens eenige uitwatering van dit meir. De natuurkenders houden 't daer voor, dat zich door onder-aerdſche gooten met een ſtroom vermengt, wiens oorſprong onbekend blijft, hoewel gezien word in *de Zuid-zee* te ſtorten. *Chuquito*, ten weſten van *Titicaca*, vertoond op een vee-rijke boodem de dorpen *Xuli*, *Acos*, *Pomata* en *Zepita*. *De Spanjaerden* hebben hier verſcheide kerken geſticht: en vele tot 't Roomſche geloof gebragt. Vervolgens ontmoetmen 't dorp *Guaqui*, en de vermaerde vlekke *Tiaguanaco*, aen d'overkant des uitlooſings van 't meir *Titicaca*. Omtrend de voornaemſte huiſen leid een heuvel, op ſterke

Vlakte el Collao, volk Collao.

Vervalle ſtad Pucara.

Goud-rijke ſtroom Caravaya.

Beſchrijving van 't meir Titicaca.

Wondere biezen totora.

Drijvige dorpen.

Vreemde jagt op vogels.

't Meir Aulagas wonderlijk.

't Land Chuquito.

Vermaerd vlekke Tiaguanaco.

ke muuren te zamen-gebragt door menſchen-handen. d'Eerſte vlakte des heuvels draegt twee ſteene menſchen beelden, niet min verwonderens-waerdig wegens ongemeine groote, als gaedelooſe konſt. De beelden vertoonen lange klederen, van geheel ander maekſel als *de Peruaenen* gewend zijn te draegen: hebben vreemde vercierſelen op 't hooſd. Achter verheffen haer ſwaere muuraedjen van een vervallen paleis, aenzienelijk door een vereeuwde oudheid. Nergens in *Peru* ſtaen zoo veel geſtichten, welke voor alle geheugenis gebouwt zijn. Ten laetſten komtmen door 't dorp *Viacha*, de vlakte *Guarina* en vlekke *Laxa*, tot *De ſtad la Paz.* *Neuſtra Sennora de la Paz*, anders ook genaemt *Pueblo Nuevo*, of ook na *Land Chuquiabo.* 't landſchap *Chuquiabo*. Deſe ſtad, gelegen tuſſchen 't gebergt in een kleine valleye vol fonteinen, fruit-boomen, weiden en maiz-landen, word van een verſche beek beſproeyt. 't Landſchap *Chuquiabo* zelf (zoo veel gezeid by *de Peruaenen* als *erfenis van goud*) heeft rijke goud-mijnen, goede zout-pannen en getemperde lucht: behalven van 't begin der wintermaend tot d'aenvang des lente, als wanneer de geduurige regen gevaerlijke zinkingen en ſteekende lenden-pijn veroorzaekt. d'Ingezetenen, klein van vernuft en moed, plagten eertijds geduurende de zomermaenden naekt te gaen. Twee en twintig mijl boven *la Paz* leid het vlek *Copavacana* by *Peruaenen* bewoont, alalwaer een Lieve vrouwe beeld de zelve wonderen doed, volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die 't eertijds omtrend *Ioannes Anachoreta* verrichte; want, als deſe eenige weeken van huis trok, zette een brandende kaers voor het beeld, die geduurende ſijn af-weſen niet verminderde. Doch nevens 't gezeide *Copavacana* leid de valleye *Caracato*, vermaerd door de beſten Peruaenſche wijnſtokken. De voorval welke 't landſchap *Chuquiabo*, op 't jaer vijftien honderd een en tachtig, beleefde, is *Vreemde voorval tot Angoango:* zeer gedenkwaerdig. De grond van 't dorp *Angoango*, bewoond by beruchte tovenaers, begon ſchielijk te ſwellen: d'aerde liep voort, gelijk een in-gebrooken zee, bykans twee mijlen verre: over-ſtolpte de huiſen onder 't zand: en damde een naby-gelegen meir gantſchelijk toe. Acht jaer voor deſe vreeſelijke aerd-beweging ſtond 't Engelſche graefſchap *Hereford* verbaeſt wegens diergelijke onheil. Niet verre van 't ſtedeken *Ledburg*, rees d'heuvel *Marcley-hill*, *als ook by Ledburg.* gelijk als uit den ſlaep gewekt, ſchielijk op tot een yzelijke hoogte: begroef al wat voor quam in on-naſpeurlijke afgronden: en loeyde dier voegen volle drie dagen: dat ieder d'hairen te bergen ſtonden. Wat vorder belangt de weg uit *la Paz* tot de ſtad *Plata*, de zelve loopt aldus: te weten over de dorpen *Hayohayo*, *Siquiſica* en *Caracollo* na 't landſchap *Paria*, welkers vlekken meeſt lanx de waterlooſing des meirs *Titicaca* leggen, alleenlijk eenige weinige naderen 't gebergte *Andes*. *La Plata*, (anders ook *Weg van la Paz na Plata.* genaemt na 't geweſt *Chuquiſaca* welker hooſd-plaets is) beſlaet, onder gemaetigden hemel, een boodem vruchtbaer tot allerley gewaſch, en byzonder van tarwe, garſt en wijngaerden. Binnen deſe ſtad word de hooge vuurſchaer van *los Charcas*, 't derde Peruaenſche deel, geſpannen. Nergens in geheel *Peru* rijker *Spanjaerden* dan hier: alzoo uit de naeſt-gelegene zilver-mijnen ongelooſlijke ſchatten by een ſchrapen. d'Hooſd-kerk is 't pronk-cieraed van *la Plata*. *De Dominicaenen*, *Minderbroeders* en monniken *de Merced* bewoonen klooſters, aen welke geen koſten ſpaerden. De oude ingezetenen der land-ſtreek rondom de ſtad waeren *de Charcas* en *Carangues*, beide ſtrijdbaer. *d'Ingas* haelden onwaerdeerlijke ſchatten zilvers uit de nabuurige mynen tot *Porco*, by tien duizend graevers geduurig bearbeid. Stijf acht honderd *Spanjaerden* bezitten vermaekelijke luſt-huiſen en ſware bouweryen, nader en verder aen *la Plata:* en meer dan ſeſtig duizend *Stad la Plata: zeer rijk.* *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe ſchatting. Achtien mijl ten weſten van *Plata* leid *Potoſi:* (by *den*

Potoſi houd en waerom.

Spanjaerden geheeten *de kaizerlijke ſtad*) aen de voed des bergs eveneens genaemd, op een barre boodem, onder een koude hemel, hoewel ſlechts een en twintig graeden ten zuiden der middag lijn. De koude ontſtaet uit d' hooge verheevendheid des lands, welk bloot legt voor de kille winden *tomahavi*, die jaerlijx, van bloey-maend af tot d' herfſt, guur doorwaeyen. Maer hoewel de dorre grond nooyt vruchten draegt, nochtans heeft geen Peruaenſche plaets meer overvloed van allerley leeftogt en lekkernyen, als deſe. De markten ſtaen gevuld met fruiten, ingezulte ſpijſen, *maiz*, *papas*, tarwe zuikergebak, en alles 't geen de noodzaekelijkheid of weliuſt zouden vereiſchen: ter oorzaek herwaerds van alle kanten toe-vloeyen ontelbaere koopluiden om 't zilver, behalven de Spaenſche huiſgezinnen meer als vijf honderd ſterk, en ruim vijftig duizend *Peruaenen*, onder *Potoſi* gehoorig.

Waerom volk-rijk en leeftochtig?

Quikzilver mynen tot Guancavilca.

De quik-zilver-mijnen *Guancavilca*, buiten de ſtad *Guamanga*, hebben groote gemeinſchap met *Potoſi*: alzoo het quikzilver tot zuivering van het zilver byzondere invloeying heeft, en dieshalven in groote menighte vervoerd word nae *Potoſi*. d' Oude *Peruaenen* ſloegen nooit acht op het quikzilver; want zy ſochten alleenlijk onder 't gebergte *Guancavilca* in mijnen wonderbaerlijk dool hofs gewijs gegraeven, 't vermilioen, om 't lichaem, volgens vereeuwde gewoonte, te ſchilderen: zulx van 't quikzilver, verborgen in het vermilioen, geen werk maekten. Zelf quam 't quikzilver tot kennis *der Spanjaerden* niet, dan eerſt op 't jaer vijftien honderd zeven en ſeſtig, by duſdaenige toeval. *Een Portugees Henrik Garces* ontfing een ſtuk van 't gezeide berg-werk: (*de Peruaenen* noemen het *Limp*:) en bekennende, hoe vermilioen en quikzilver in een ſtoffe beſlooten lag, reiſde na de voornoemde mijnen, en trok aldaer 't quikzilver van het vermilioen af. Het geheim, ruchtbaer geworden, maekte verſcheide *Spanjaerden* gaende: die, nevens een merkelijk aental Peruaenſche ſlaeven, haer huiſveſting namen by de mijnen *Guancavilca*. De voornaemſte mijne *Amador Cabrera* ontleend deſe benaeming van den eigenaer, dewelke d' ontdekking moeſt dank weten aen *een Peruaen Mavincopa*. De mijne is een harde rotze, geheel met quikzilver door-toogen, lang tachentig roeden en half zoo breed, ondergraeven tot zeventig manslengten. Niet meer als drie honderd mijneerders konnen gelijkelijk arbeiden. *Cabrera* verkocht zijn recht voor derdehalf honderd duizend dukaeten; doch betrok den kooper zedert voor recht, alzoo bewijs inbragt, dat vry boven de helft bekocht was; want de mijne wierd geſchat op tien honderd duizend dukaeten. Terwijl deſe dingtael voor recht hing, quam tot *Guamanga* de gezach-hebber *Peter Ferdinand de Valaſco* uit *Mexico*, die aldaer geleerd had, hoe het zilver door quikzilver wierd gezuivert. Weshalven na *Potoſi* reiſt, ten einde een proef nam, of het ook aldaer gelukte. De proef gelukte. Zedert wierd het quik-zilver te ſcheep op *Arica* gevoert, en voorts te land na *Potoſi*. De Spaenſche koning trekt jaerelijx uit *Guancavilcaes* mijnen, buiten alle onkoſten, weinig minder als tien honderd duizend guldens voor ſijn gewoonelijke vijfde deel. Het verdient voorts een nader onderzoek, hoe 't quik-zilver van 't vermilioen word afgetrokken. Het was geen wonder, dat zulx tot kennis quam van den voorgenoemden *Henrik Garces*; alzoo *Spanje*, en byzonder 't koningrijk *Andaluzia*, zelf ten tijden der oudſte Roomſche kaizaren, veel vermilioen leverden. Dit hieldenze in zeer hooge waerdigheid. Iaerlijx quam tien duizend pond na *Romen* over; doch in ſteen, zoo als begraeven was, en verzegelt: ten einde niemand eenig ſtuk mogte af-breeken. Men beſtreek met 't vermilioen de lippen der zeegepraelende veld-heeren, en zelf van d' afgod *Jupiter*.

Peruaenſche quikzilver hoe gevonden?

Mijnen van quikzilver merk-waerdig.

Gebruik van vermilioen.

Maer

hoe van het quik-zilver geſcheiden word?

Maer d'afzondering van vermilioen en quik-zilver gaet aldus toe. Men ſtoot den berg-ſteen te morzelen, en ſteltze in een dicht toe-geſtopte pot op een ſterk vuur. De ſteen ſmeltende, ſcheid het quik-zilver van 't vermilioen: welk onder de damp des vuurs uit-waezemt na boven, ter tijd eenig hard licchaem ontmoet, aen welk verſtijfd vaſt-kleeft: of indien niet ontmoet, trekt zoo lang opwaerds, tot door koude ſtremt: geſtremt valt het neder. Maer 't quik-zilver blijft in de potten, die niet mogen geopent, ten zy eerſt volkoomen koud zijn: anderſints, wanneer warm waeren, zoude 't quik-zilver vervliegen, en den by ſtanders aen een haeſtige dood helpen, of ten minſten alle tanden uit den mond doen vallen. De mijneerder *Rodrigo de Tores* vond een voordeelige brand tot de voornoemde ſmelting; want, daer te vooren ongemein veel houts verſtookt wierd, verrichte hy 't zelve met weinig *icho*, een gewaſch niet ongelijk de ſtoffe der vyge-korven, welk 't Peruaenſche gebergt overvloedig levert. 't Geſmolte quik-zilver word in ledere zakjens vervoert. 't Gebruik des zelfs ontrend 't zilver beſtaet op dusdaenige wijze. De zilver ſteen word eerſt tot gruis gemaelen: door een teems van kooper draed gezift: en alzoo in ketels binnen een vuur-ooven geworpen met gelijk gewigt zout, om de vetrigheid der geſtampte ſtoffe te verbyten, ten einde 't quik-zilver geklenſt door een kanifas-doek te beter het zilver vat te. Thans roerenze alles door malkander. Het is verwonderens waerdig, hoe zommige berg-ſtoffen, veel zilver uit leveren, zonder veel quik-zilver: andere in het tegendeel veel quik-zilver verdoen, en geven echter weinig zilver: andere verquiſten luttel, en brengen ook luttel zilvers voort. Eer de vuur-ovens, hoedanige tegenwoordig rondom *Potoſi* ſtaen, waeren gevonden, wierd 't geſtoote zilver-ſteen, in bakken met 't quik-zilver verſcheiden reiſen gekneed tot groote ballen, ter tijd het een met 't ander vereenigt was. Twintig dagen bragtenze aen dit werk zoek. Doch, oordeelende 't vuur een geſwinder behulp, om 't quik-zilver met 't zilver te doen mengen, wierden d'ovens geſtelt onder ſteene verwelffels. Men ſtookt alhier een zacht vuur, geduurende ſes dagen: binnen welke tijd 't quik-zilver ſijn verrichting volbrengt. Thans maelenze het een en ander in een tobbe vol waters, niet ongelijk de manier omtrend het breeken des moſter-zaeds onderhouden. 't Zilver en quik zilver blijft als zand op de grond leggen: welk wederom in water bakken af ſpoelen: zulx d'aenklevende drek verlieſt, hoewel by den geſcheiden drek altijd eenig zilver blijft, welk ten laetſten na zoeken. Maer wanneer nu 't gezuiverde zilver en quik-zilver begind te glinſteren, douwenze beide door een doek: zulx 't quik-zilver, niet vereenigt met 't zilver, uitvloeyt, en 't zilver gelijk een bal binnen de doek blijft, behoudende alleenlijk een ſeſte gedeelte; want een klomp van ſeſtig pond geeft door-gedrukt vijftig pond quik-zilver: 't zilver haelt niet meer dan tien ponden. Dit gekneed tot de geſtalte eens pijn-appels binnen hol, word geleid in een ſterk vuur, overdekt met een aerde vorm, niet ongelijk de zuiker-brooden: op de vorm ſtookenze houts koolen. Door de kracht des vuurs waezemt 't quik-zilver tegen de kruin van de vorm, aen welke drabbig kleeft: en aldus ontfangt men 't beſte quik zilver. 't Zilver behoud de zelve gedaente eer in 't vuur quam; doch verlieſt een vijfde deel des gewigts, en is vol gaten. Eindelijk tot langachtige ſtaven, ieder ſes en ſeſtig marken ſwaer, gegooten: komt ter proef: en moet dier voegen fijn weſen, dat niet kan worden verwerkt, ten zy in munt-ſtof vermindert. De zilver proef gaet merkwaerdig toe. De beziender van 's koninx wegen tot *Potoſi* knipt uit ieder ſtaef een ſtukjen: welk weegt, en ſmelt in potjens vol aſch van gebrande beenderen. 't Loot, onder zilver gemengt, verdwijnt tot rook: kooper en tin ſcheyt haer: 't zilver alleen blijft als een gloeyende kool: en,

Wonderen aerd des quik-zilvers.

Merkwaerdig vuur.

Gebruik der quik-zilvers omtrend het zilver te bereiden zeer wonderlijk.

Hoe het zilver word toebereyt?

Zilver-proef merkwaerdig.

en, schoon 't potje het onderste boven gekeert word, loopt niet een druppel zilvers uit. Eindelijk weegt de beziender elk stukjen, by de kaers met gewigtjens, die geen twintigste gedeelte van een aes haelen. Na dat ieder stukje min of meer verlooren heeft by 't smelten, slaet hy de waerdye op de staven. Hoe fijnder zilver, hoe min gewigts in 't vuur quijt-geraekt. Vorders, gaet het aldus toe met 't stampen der zilver-steenen. Zommige worden gemaelen in rosmoolens, door paerden om-getrokken, andere in water-moolens: beider getal tot *Potosi* en *Tarapaia* is groot. De twee en twintig watermolens, welke de valleye *Tarapaia* vier mijl boven *Potosi* heeft, staen op een snel-vlietende rievier: gaen met ses, twaelf of veertien stampers in metaele mortieren dag en nacht. Lanx 't meir *Potosi* zijn diergelijke gebouwt, ten getale van acht en veertig; maer op gegraeve vyvers, drie vademen diep, groot duizend zeven honderd roeden in d'omtrek. Elk heeft een schut sluis, waer door 't water binnen valt uit 't meir, welk groote schuuring veroorzaekt, en door de schuuring een beweeging der stampers. De wijl nu *Potosi* schaersch water heeft, en naeuwelijx ander, als 't geen by de drie winter-maenden valt, zoo bidden de ingezetenen hier om regen, gelijk elders om een vruchtbaeren oogst. Voor d'aenkomst *der Spanjaerden* smolten *de Peruaenen* 't zilver onder schaepen-drek gemengt, het zy 't zilver uit de rievieren verzaemelden, het zy de zilver-aderen hakten, het zy de losse stukken te zamen bragten, in forneisen *guayras* genaemt op d'hoogste toppen gemetzelt, met een open mond zuidwaerd, waer by de wind in-speelde, en 't hout vlammende hield. Het is een verborgendheid der natuur, dat zommig zilver niet kan smelten door vuur met blaes balken aengewaeyd; maer alleen 't welk de wind levendig houd. Wat belangt de vermaerde berg *Potosi*, in 't gewest *Charcas*, is donker-rosch, en rijst boven d'omleggende toppen na de wijze van een zuiker-brood. Een kapelle beslaet den oppersten kruin, werwaerds een moeijelijke opgang leid, hoewel ook te paerd kan bereeden worden. d'Hoogte maekt uit duizend ses honderd vier en twintig roeden, of ruim een vierendeel mijls. Aen de voet des bergs verheft zich byna tot halver weg *Guaina Potosi*, dat is *de Jonge Potosi*: lanx welke de stad *Potosi*, bewoond by *Spanjaerden* en *Peruaenen*, twee mijlen in de rondte beslaet. De kerk en 't klooster van *Dominicaenen* maeken de plaets zoo zeer niet aenzienelijk, als wel de groote toevloeijing der handelaers. Toen *de Ingas Peru* beheerschten, waeren de zilvermijnen tot *Porco* zeer vermaerd. *De Spanjaerden* vonden eerst op *Guaina Potosi* los zilver, beslooten binnen steenachtige beursen, en naderhand de rijke zilver-aderen, binnen den grooten *Potosi* schuilende. d'Ontdekking ging aldus toe. *Een Peruaen Gualpa* bearbeide de mijnen tot *Porco*. 't Geviel, dat ter jagt eenig wild vervolgde, welk by den steilen berg *Potosi* opvloog. De steilte stuite sijn loop. Maer alzoo de berg begroeyt stond met de ruichte *quinua*, greep hy d'eene tak voor en d'andere na, om opwaerds te klauwteren. Ten laetsten rukte hy een struik *quinua* uit de grond, aen welkers wortel een groote klomp zilver vast hing. 't Gat ontdekte een rijke zilver-ader. *Gualpa* nam ettelijke stukken 't huiswaerd, die gesmolten 't alder-fijnste zilver uit-maekten. Weshalven heimelijk d'ader bereide, en groote schatten bequam. Doch hy konde 't werk zoo dicht niet besteeken, of 't wierd ten deele gemerkt, byzonder by sijn buurman *Guanca* geboortig uit de valleye *Xauxa*. Dese dan kreeg eenige lucht: alzoo *Gualpaes* staet dagelijx verbeterde, en grooter zilver-staeven verhandelde, als tot *Porco* gegooten wierden. Hy spreekt hem dieshalven hier over aen. Ten laetsten 't hooge woord quam daer uit. *Gualpa* neemt *Guanca* tot metgezel. Zy verdeelen onderling den buit. *Gualpa* zoude d'ader, zedert *de Rijke* genaemt, behouden, en *Guanca* een an-

Het stampen der zilver-steen in moolens.

Vreemde forneisen guayras.

Verborgendheid des zilvers.

Berg Potosi beschreven.

Hoe de zilver-mijnen tot Potosi gevonden zijn't.

POTOSI

Unable to display this page

andere, tegenwoordig geheeten na *Diego Centeno*. Niet lang quamenze over een; want alzoo *Guanca* veel werks vond aen sijn ader, ter oorzaek der hardigheid, en geen deel mogt krijgen met 't geen *Gualpa* bequam, maekt hy de zaek bekend aen sijn Spaensche meester *Villaroel*. Dese sliep hier niet op. Men bevond 't aenbrengen waerachtig. *Villaroel* dan verkrijgt by de wet tot *Porco* ettelijke roeden, om voor zich te bearbeiden, mits betaelende aen den koning, volgens gewoonte, 't vijfde gedeelte: en bleef alzoo eigenaer der mijne *Centeno*. d'Aenteikening der ontdekte rijkdom van *Potosi* geschiede op den een en twintigste van grasmaend des jaers vijftien honderd vijf en veertig. Kort hier na wierd gevonden de zilver-ader *del Estanno*, ongemein rijk; doch beswaerlijk te graeven wegens hardigheid. In d'eerste ader, door *Gualpa* na-gespeurt, staet het zilver van de grond des aerdrijks kams-gewijs recht opwaerds, beslaet drie honderd voeten lengte, en dartien breedte: op de diepte van sestig mans hoogte begint het zilver te minderen. *De Peruaenen* verhaelen, hoe *d'Ingas* op *Potosi* eertijds begonden te graeven; doch 't werk lieten steeken, ter oorzaeck de mijneerders een vervaerlijk geschreeuw hoorden: *staekt gy luiden met 't geen beezig zijt: de schatten, albier verborgen, zijn bewaerd voor een volk uit vreemden lande.* Dese mijnen leveren weekelijk voor 's koninx vijfde deel veertig duizend stukken zilvers, elk stuk geschat op dartien reaelen en twaelf stuivers, de reael gerekent tegen acht en veertig stuivers. Hier by word niet getelt 't zilver welk verdonkert wort, 't geen bykans d'helft uit maekt van 't aengebragte. De mijnen van *Potosi* zijn boven andere uitmuntende, dewijl de graevers nooit water vinden, hoewel meer dan twee hondert manslengten onder de boven-grond werken: daer anderzints de zilver-mijnen de meeste ongemakken lijden van 't water. Hierom hebben *de Spanjaerden* 't uitgraven des zilvers tot *Porco* gestaekt: dewijl niet alleen harde rotzen moesten doorhakken; maer ook groot gevaer liepen, ofte ten minsten ondraegelijke arbeid besteeden, om 't water zich quijt te maeken, welk hier en daer by scheuren uitborrelde. De vier zilver-aderen van *Potosi*, namentlijk *de Rijke*, *Centeno*, *del Estanno* en *Mendieta* leggen aen d'oost-zijde des gebergt, strekken noord en zuiden: hebben ses voeten breedte, de smalste maeken een spanne uit. Dese groote aderen brengen andere kleinder voort, niet ongelijk de dikke takken eens booms, aen welke dunder en dunder wasschen. Ieder ader word verdeelt in verscheide mijnen, by verscheide eigenaers beseten. De minste mijne gaept vier roeden, de grootste tachentig; want niemand vermag, volgens een koninglijke wet, een ruimer gat graven. Ten tijde *des Jesuiets Joseph de Acosta* zichtbaere getuige, die op 't jaer vijftien honderd zeven en tachentig uit *Peru* na *Spanje* keerde, telde *de Rijke ader* acht en zeventig mijnen, welker zommige twee honderd vademen diep zonken. De mijn-kundige *Spanjaerden* oordeelen, dat de wortel *der Rijke ader* ongelooflijke schat verbergt, in een afgrond van duizend en twee honderd vademen onder de bovenste grond: hoewel d'ervarendheid tot noch toe geleerd heeft, dat het zilver vermindert in prijs en overvloed, hoe men dieper graeft. Om de mijnen gemakkelijker te bearbeiden, hebben *de Spanjaerden* grafften gedolven (zy noemenze *socabonen*) aen de voet des bergs ten westen, dwars door de berg heen, na de zilver-mijnen: ieder is acht voet breed, een mans lengte hoog, en met poorten toegeslooten: lanx welke 't zilver word uitgedraegen. d'Eigenaer *der socabon* geniet 't vijfde deel. *De socabon*, die op *de Rijke ader* uitkomt, is begonnen in 't jaer vijftien honderd ses en vijftig, en binnen negen en twintig jaeren voltrokken: bereikt de lengte van darde half honderd roeden. De mijneerders arbeiden by kaersen in 't ingewand des aerdrijks: die des daegs werken slaepen 's nachts, en de welke

Vreemd spook.

Hoe veel zilver uit Potosi gegraeven word?

Vier zilver-aderen al-daer.

de mijnen zijn wonderlijk.

Socabonen wonderlijke grachten.

Hoe mijneerders arbeiden in de zilver mynen.

de nacht over werken slaepen daegs. 't Berg-werk, hard gelijk een steen-klip, word met houweelen uit-gehakt, met koevoeten aen stukken geslaegen, en na boven op de rugge gedragen lanx ladders gedraeyt uit ossen-leer. Ieder ladder heeft drie stijlen van kabel-touws dikte, door stokken uitgespannen: zulx aen de eene zijde der middelste stijl iemand opklimpt, en ter andere kant een ander te gelijk neder-komt. Elke ladder is tien vademen lang; steunt op een soldering, alwaer de dragers rusten, eer by de vordere ladder opklauwteren; want daer zijn verscheide solderingen, na de mijne dieper of ondieper gaet. De draegers torzen de berg-stof in een zak, voor de borst toegebonden, op de schouders drie en drie teffens: de voorste bind een brandende kaers aen den duim, alzoo de mijnen hel-donker zijn: houden haer zelf met beide handen vast. Een kille schrik zoude iemand om 't hart slaen, te gedenken: hoe die ellendige *Peruaenen* by een steilte, meer als honderd en vijftig vademen hoog, geduurig op en af klauwteren. Behalven zulk ongemak storten zomtijds de mijnen toe of scheuren zomwijl groote brokken af, welke de gravers verpletteren. De mijnen bitter koud veroorzaeken aen iemand zulx ongewoon swaere duizeling en moeyelijk braeken. 't Zilver loopt meest tusschen twee steen-rotzen als in een langwerpige kasse, welker eene hand hard is gelijk vuur-steen; doch d'andere zachter. Dit zilver heeft een ongelijke waerdy. 't Beste *cacilla*, of ook *tacana* genaemt, trekt na de verve van amber: 't slechter ziet swartachtiger, en altemets rosscher en aschvervig. De Peruaensche schaepen voeren de stukken na de molens: welke, tot gruis gestampt, in ovens gesmolten worden. Van zulk slag stonden eertijds meer dan ses duizend op de toppen van *Potosi*; doch zedert 't quikzilver gevonden is om 't zilver te zuiveren, is slechts een derde deel blijven staen. Eertijds leverden de mijnen tot *Porco*, twee mijl van 't kleine meir *Aulagas* afgelegen, de overvloedige zilver-schatten, by *d'Ingas* verzameld; doch ten groote deele in Spaensche handen vervallen. Verscheidenheid des zilvers.

Zee-kust van los Charcas.

Verders belangende de zee-kust, gehoorig onder de hooge vuurschaer *los Charcas*, de zelve leid aldus. Zuidelijk van de stroom *Tambopalla* steekt een drie-klippige punt een mijl in *d'Oceaen*, en maekt d'haven *de Ylo*, in welke een versche beek valt. Volgen de ronde heuvel *Morro de los Diabolos* en d'inwijk voor 't stedeken *Arica*, beveiligt tegen alle winden behalven westelijke. 't Zilver van *Potosi* word alhier scheep gedaen, en na *Lima* vervoert. Zedert d'Engelsche ammirael *Draek* uit dese inwijk drie rijke barken roofde, isze gesterkt met een slot, van metael geschut voorzien. Negen mijl zuidelijker vloeyt *Pyssaqua* in *d'Oceaen*. Vervolgens ontmoetmen 't kleine dorp *Hicabic*, beslaende een dorre en hooge landstreek, als ook d'haven *Terrapaca*, onder 't beschut van een eilandeken vry schuilende. De kust vorders rijst zeer verheeven voorby de voet *Piqua*, 't hoofd *Tacama*, de stroom *la Hoja*, anders ook genaemt *de Loa*, alwaer zeer arm volk woond, de riever *Montelo*, d'uithoek *Morro Moreno*, om welkers uiterste punt een bogt leid, geveiligt door een eiland tegen alle winden; d'ingezeetenen, leven by raeuwe visch. Men houd de rievier *Clara* een scheiding te stellen tusschen *Peru* en *Chili*. Landwaerd ten ooSten komtmen tot *Santa Cruz*, gebouwt aen de voet van een berg, op ruime vlakte, aen een beeke uit een rotze vloeyende door de stad na een meir vol smaekelijke visch. De huisen, met palm-boom-bladeren gedekt, zijn van steen. Behalven de kerk, staet hier een klooster bewoond by de monniken *de la Merced*. Eertijds hadden *de Peruaenen* huisen uit kley te zamen gestreken; en leeden swaer ongemak door de nabuurige *Cheriguanaes* en *Titanes*: die, zoo meenig bequamen, tot een vrolijke maeltijd slachteden. 't Volk rondom *Santa Cruz* is nederig en dom: spreekt, behal-

Stad Santa Cruz.

d'Inboorlingen boosdaenig.

behalven vier verſcheide ſpraeken, *de Diagnitenſche tael*, onder alle gemein: kleede zich, voor d'aenkomſt *der Spanjaerden*, met vederen van ſtruis-vogelen; doch geleert kotoen te havenen, gaen in gewaed van zulke ſtof, met welk ook by verruiling ſterke handel drijven. 't Kotoen word konſtig geverft door gezoode wortelen en bladeren van een klein en duurzaem boomtje, tot klompen gekneed.

Land Paicanos.

Ooſtwaerd boven *ſanta Cruz* leid 't geweſt *Paicanos*, alwaer niet min ſchoone als verwonderens waerdig groote kalabaſſen groeyen, tot byzonder gerief, om natte en drooge waeren te bergen. 't Land geniet een beurtige verwiſſeling van nijpende koude en moeyelijke hette. De ſtrenge winters nemen aenvang met bloey-maend, en duuren tot 't begin der oogſt-maend. In 't hertje van onze zomer ſteekt de zuide wind, zeven weeken achter een, gantſch ſchadelijk op voor allerley gewaſch, niet zonder ſwaere plas-regenen. Omtrend Aller-heiligen valt de zaey-tijd, en d'oogſt op 't einde des lente. Terwijl de regen duurt, zijn de wegen onbruikbaer, door 't opwater uit de rievieren. Byzonder lijd 't palm-boſch, vier dagreiſens lang, geen toegang na de ſtad *ſanta Cruz*: alzoo de gevalle vocht allenthalven in diepe dellingen tot moeraſſchen zamen-loopt: behalven dat de tygers, beiren en ſlangen de paden wijd en zijd bekommeren. Door dit geweſt *Paicanos* ontdekte de Spaenſche hopman *Nuſio de Chaves* de volkeren *Taguamacis*, lanx de groote rievier *de la Plata* wederzijds verſpreyd. Doch 't land rondom *ſanta Cruz* brengt allerley vruchten voort aen geenzints duurzaeme boomen, by gebrek van vochtigheid: waerom d'inboorlingen, als de regen in graften verzaemelt ontbrak, malkander eertijds plagten te vermoorden. Ondertuſſchen ſlaegen hier buiten gemein wel *de maiz*, koorn, wijn, *granadillas*, *luiumas* en *tucumay*, gelijk ook de plante *hachal indi*, in de Latijnſche tael genaemt *mirabilis Peruana*. Deſe waſt tot de hoogte van een tamelijke ſtronk met een ſtijve zappige en weinig geele ſtamme vol knobbels, waer uit geknopte takjens ſpruiten, en om de knopjens twee blaederen, ſwijmende na 't kruid nacht-ſchaede, welker ſteeltjens tegen over elkander ſtaen. De bloemen aen d'uiterſte takjens zijn langwerp vijf-hoekig, niet min aengenaem voor 't gezicht wegens vermenging van purpur, wit en geel, door malkander glinſterende, als lieflijk voor de reuk. 't Moet geſteld onder een geheimenis der natuur, dat de geſloote bloem by nacht haer open doet, wanneer men eenig licht by de zelve brengt. De wortel heeft byzondere genees-kracht tegen water-zucht. Dus verre de beſchryving van *Peru*, niet alleen volgens de koninglijke wegen; maer ook ter zijden af. Belangende de wegen, kan waerlijk gezeid, dat de zeven beruchte werelds-wonderen gezamentlijk niet konnen uitmaecken d'heerlijkheid van een deſer wegen. *De Romainen* inſchelijx moeten ſwichten met haer weg, die *Appius Claudius* uit *Romen* leide tot *Brunduſium* toe: waer aen naderhand tot hermaeking de kaiſaren *Julius* en *Auguſtus* groot geld ſpilden. Doch 't is ſlechts kinder-werk in vergelijking 't geen *d'Ingas* op den Peruaenſchen boodem hebben verricht. Wie zal niet verbaeſt beſchouwen de diepe valleyen met hooge bergen gevult, de harde rotzen doorgebikt, de moeraſſen gedamt, over ſnelle rievieren ſwaere ſteene bruggen geleid, en midden door woeſte wilderniſſen een weg beſtraet, breed twintig voeten, wederzijds tuſſchen hooge muuren beſlooten, lang van *Quito* tot *Chili* duizend mijlen, en om de acht of tien mijl van prachtige wapen-huizen voorzien, ieder verbergende boogen, pijlen, hellebaerden, bijlen, knodzen, klederen en lijftocht voor twintig en dartig duizend man? Zommige getuigen, hoe *Guainacapa*, toen zeeghaftig wederkeerde uit 't onder-gebragte landſchap *Quito* groote ongemak leed op d'ongebaende bergen, waerom d'onderzaeten t'ſijnen dienſt de gezeide weg maekte. Maer 't komt de

Plante mirabilis Peruana.

De koninglijke wegen tot Peru, overtreffen verre de zeven werelds-wonderen.

waerheid nader, dat dit meester-stuk geen werk van een *Inga* is: te meer nadien, behalven de weg van *Chili* tot *Quito*, door 't gebergte een tweede leid over 't vlakke land uit *Cusco* na *Quito*, veertig voeten breed tusschen twee muuren, lang vijf honderd mijl, met groote op-gerechte staecken, aen welkers top koorden slingerden, afgebaekt, en aenzienelijk voor ettelijke zonnen-tempels. *De Peruaenen* verhaelen, na uit-wijsen *der quipos*, hoe *Guainacapa* de voornoemde wegen merkelijk heeft verbeterd. *De quipos* zijn rollen van veel-vervige snoeren vol allerley knoopen, verstrekkende voor geschrift, om alle geheucheniſſen te bewaeren. Hier toe waeren gestelt *Quipo-Camayos*, die niet anders als in *Europa* de beambte-schrijvers met de verscheide snoeren en knoopen 't zelve verrichten, welk 't zamen-voegen der letteren op 't papier te wege brengt, tot onthoud van geschiedeniſſen, bevestiging van verbonden, schuld of quijt-schelding. Doch behalven *de quipos* gebruikenze ook ringen vol kleine steentjens ten zelven einde: en weten met *maiz*-graenen wisser en vaerdiger te rekenen, als de gaeuwste boek-houder met cyfer-letters. d'Af-meeting des tijds hing aen de twaelf pilaeren *succanga*, buiten *Cusco* op een berg dier-voegen geplaetst door *d'Inga Pachacuto*, (zoo veel gezeid als *hervormer van 't jaer*) dat den zonne-loop aenwesen, en volgens de zonnen-loop de gezette hoog-tijden en dagen van zaeying en oogst. 't Jaer begind met winter-maend. Dit magtig *Peru*, aen de spaensche kroon vervallen, word bestierd door een onder-koning. Het gantsche land leid verdeelt in *Andes*, 't gebergte en vlakten lanx *de Zuider-Oceaen*: dese zijn bewoond by drie-derley volkeren *Yungas*, *Tallanes* en *Mochicas*, ieder gebruikende een by-zondere tael. d'Onder-koning houd een kostelijke staet binnen *Lima*, anders ook genaemt *los Reyes*: sijn gebied strekt ook uit over *Chili* en *Terra Firma*. Hy komt nooit op straet, dan met veertig hellebardiers. Als te land trekt, houden hem gezelschap, behalven d'hellebardiers, d'arts-bisschop, honderd piekeniers en vijftig vuur-roers. Hy bekleed dit aenzienelijk ambt voor ses of acht jaer: trekt jaerlijx uit 's koningx schat-kist veertig duizend dukaeten. De stad *los Reyes* zelf grimmelt vol volk, heeft anderhalf mijl lengte, en is half zoo breed. Op de grootste markt staet het stadhuis en de beurs, alwaer alles te koop komt. d'Andere drie markten draegen de benaeming na *sant Anna* en *Jacob*: de vierde word geheeten *el Sato de los Cavalles*, ter oorzaek aldaer met muilen, ezels en paerden handel valt. De hoofd-tempel is aen *Joannes d'Euangeliſt* toe-gewijd. De vier overige aen *Marcellus*, *Sebastiaen*, en *Anna*. De gast-huis kerk heeft een mis-priester, die ten dienst staet van de vier priesteren des hoofd tempels. *De Francisçaenen* bewoonen drie kloosters, *de Dominicaenen*, *Augustiniaenen*, en de monniken van *Moria de la Meriedes* ieder twee: behalven twee kostelijke gestichren *der Jesuieten*. De kloppen bezitten vijf kloosters, het eerste *de Mensch-werding*, het tweede *d'Ontfangenis*, het derde *de heilige Drie-eenigheid*, het vierde *sant Ioseph* en het laetste *sant Clara*. De drie eerste hebben ieder een kerk buiten 't klooster, toe-geheiligt aen *de Lieve Vrouwen Monsferratto*, *del Prado* en *de Loretto*. Elk klooster telt ruim darde half honderd monniken of nonnen. Hier staen ook vier ruime ziek-huisen. 't Voornaemste geheten na *Andries*, heeft zelden minder dan vier honderd kranken, welke voor niet geneesmiddelen gebruiken. De zieke *Peruaenen* leggen in 't gast-huis *sant Anna*. 't Derde, gebouwt ter eere van d'apostel *Peter*, is voor kerkelijke persoonen, die quaelijk te passe zijn: 't vierde *'t huis der Liefde* voor zieke vrouwen. Benevens dese leid by de wal 't gesticht, aen *Lazarus* toe-gewyd, alwaer de melaetsche gereinigt worden. *'t Heilige Geest-huis* ontfangt 't quynende vaerend-volk. De stad kan meer als ses honderd priesters uitmaecken. De Spaensche koning houd vier en twintig leerlingen op sijn kosten in *'t Koninglijke Collegie*: d'arts-bis-

Quipos zeer merkwaerdig, om iets te onthouden.

Wonderlijk rekenen.

Afmeeting des tijds zeer vreemd.

Verdeeling van Peru.

Beschrijving van los Reyes.

bisschop even zoo veel in 't geen na *sant Toronius* de naem draegt. Maer binnen *Martyns Collegie* woonen meer dan ses honderd, die in de vrye-konsten, taelen, rechten en gods-geleerdheid geduurige oefening genieten. Twee honderd leeraers van allerley wetenschappen nemen d'hooge schoel waer. Dese kiesen jaerlijx een nieuw opper-hoofd. 't Paleis *Contraction* word bewoond by vier koninglijke dienaers: alhier staet des koninx schat-kist en de vuurschaer *der Inquisitie*. De rievier loopt dies geweldig nevens de stads-wallen, dat noch onlanx een nieuwe steene brugge met negen swaere boogen weg spoelde. *De Dominicaener* monniken hebben voor alle andere de voeten gezet op *Peru*. d'Eerste, die met *Franciscus Pizarrus* derwaerds quam, was *Vincent de Valle Viridi*, wien eerlang volgden *Thomas de sant Martyn, Martyn d'Esquivel, Dominicus de sant Thomas, Peter Ulloa, Alfonsus de Montenegro* en *Reginald Pedraza*. 't Gerucht verspreyd van de onwaerdeerlijke Peruaensche rijkdommen maekte elk een gaende. Onder vele stapten ook vijf *Franciscaenen* scheep, namentlijk *Peter Portugues*, *Iodocus de Rijke*, *los Angeles*, *de la Cruz* en *de santa Anna*. Eerlang volgden twaelf monniken *van Augustyns orde*. Op 't jaer vijftien honderd twee en vijstig dan lande tot *los Reyes* d'overste *Andreas Salazar*, vergezelschapt met *Antonius Lozano, Ioan de sant Petro, Hieronymus Melendez, Didacus Palamino, Peter de Cepeda, Andreas Ortega, Joan Canto, Ioan Chamorro, Franciscus de Frias, Ioan Ramirez* en *Balthazar Melgarejo*. Volgens verhael, vaerdigde *Salazar* na *Guamachuco* den Priester *Ioan Ramirez*: welke d'ingezetenen aldaer ten grooten getal leerde en doopte. Zedert gereist na *Moyobamba*, kreeg onder die afgodisten een groot gezach door wonder-werken. Een oude *Peruaen* ontdekte aen *Ramirez*, hoe sijn dochter *Curi* afgooden verborgen hield. De monnik deed onderzoek: de dochter ontkent de verborgene afgooden: dieswegen van *Ramirez* bestraft, word schielijk stom, begint yzelijk te schuimbekken, en valt gelijk een tweede *Sapphira* dood ter aerde in veler tegenwoordigheid. 't Wonder maekte vele afkeerig van de Peruaensche afgoodery. Dit speet de tovenaers, die alle krachten inspanden, om *Ramirez* verdacht te maken. Zy bragten dan door duivels-konsten zoo veel te weeg, dat de tygers met groote troppen uit bosschen en holen na *Moyobamba* vlogen: en niet alleen mannen, vrouwen en kinderen op de wegen verscheurden; maer zelf binnens huis: en ondertusschen deedenze de minste schaede niet aen eenige *Spanjaerd*. Waerom *Ramirez* stoutmoedig, met een gezelschap van nieuwe Rooms-gezinden, na een meenigte tygers toestapt. Zoo haest hy dit verslindend gediert begaen kan, steekt een houte kruis voorwaerds. De tygers verschrikt door 't kruis, klauwteren gelijkelijk by een hooge boom op. Hoort d'uitslag des wonders. *Ramires* roept: *treed toe mannen, wreek de dood van uwe verslonde ouders, kinderen en bloed-vrienden. Ontbreeken pijlen? Gebruik steenen. Dat gaet u voor.* Geswind werpt hy een swaere steen opwaerds: zulx deeden ook alle de andere. De tygers vallen los uit de boom: blijven stil staen: en laeten haer als lammeren slachten en villen. Ses jaer na de voornoemde twaelf *Augustyniaenen* volgden elf andere. Uit de Spaensche haven *sant Lucar* zeil gegaen, kreegen eindelijk den Peruaenschen boodem, en braken aldaer in 't dorp *Tauca* den afgodinne *Huarella* te morzelen. Deze vertoonde een vrouwen gedaente, pleegde vuile onreinigheden met mannen: en gaf uit 't bosch, alwaer wierd aengebeden, yzelijke duivels-spraeken. Ook verbrijselden ze in 't gewest *Conchucos* d'afgod *Chanca*, onder een mans-gestalte godsdienstig ge-eert. Jaerlijx trouwde aen hem de schoonste maegd van 't land, oud veertien jaer: men hield voor 't beeld een plechtelijke bruiloft, en slachte meenigte schaepen. *De Augustijner monniken* verrichten noch meer binnen 't landschap *Conchucos*. Een tovenaer *Charimango* gaf hem zelf voor God uit, en loochende's Heilands Godheid. Tot be-

Dominicaenen komen de eerste in Peru:

Daer na de Franciscaenen en Augustyniaenen.

Merkwaerdige wonderen door een monnik verricht.

Noch een merkwaerdig wonder.

Wonderlijk bedrijf van een tovenaer in Peru.

wijs van het een en 't ander zoude hy een berg, voor aller oogen, met de voet van malkander schoppen. 't Gerucht uitgedijd maekte d'ingezeetenen van *Conchucos* gaende: zy quamen ten grooten getale ter gezetter tijd en plaets. *Charimango* schopte den top diervoegen, datze spleet tot de grond toe, en de brokken wederzijds overstorteden. Ieder stonden de hairen te bergen, behalven *den Augustyner monniken*, die den tovenaer heftig bestraften. De bestraffing was geenzints krachteloos; want aenstonds wierd hy tusschen duizend pijniging door de wormen op-gegeeten.

Wonderbaerlijke verrichting van twee Augustyners.

Zedert geschiede meer wonders door *Marcus Garcia* en *Didacus Ortiz*, beide uit *Augustyns-orde*. Over een fontein in 't dorp *Chuquipalpa* hing een witte steen, in welke de duivel zich zichtbaer vertoonde, en swaere straffe dreigde, indien d'inwoonders het Roomsche geloof aen namen. Maer *Garcia* en *Ortiz* joegen den boosen geest uit den steen: zulx zedert noch gezien noch gehoord is. Des niet tegenstaende zijn *de Peruaenen* t'zamen gerot tegen *d'Augustyners* en voorts andere monniken. 't Werk dient weinig hooger opgehaelt. Wanneer *de Spanjaerden* alder-eerst onder de oogen *der Americaenen* quamen, stonden dese verbaest over de schepen en menschen, en boven al 't los branden des geschuts. Zommige volkeren stelden haer te weer: andere behielden zeer hoge gedachten, als of *de Spanjaerden* zoonen des donders waeren: weshalven vriendschap aen booden, en met peerlen, goud en zilver kochten: te meer alzoo *de Spanjaerden* eerst de zelve kostelijkheden tegen slechte waeren ruilden, en eindelijk eischten. Maer, als t'ellekens nieuwe vlooten volk te land zetten, die huizen, sterkten, vlekken en steden begonden te bouwen, staeken *d'Americaenen* de hoofden te zamen, voornamentlijk toen door allerley overlast en moorderyen hoe lanx hoe meer ongehoorder wijze gedrukt wierden, zulx geheele landen eerlang ontvolkt lagen.

Gevoelen der Peruaenen van de Spanjaerden.

De Peruaenen oordeelden de Spaensche krijgs-knechten uit den duivel *Viracocha* herkomstig, dewijl onverzaedelijk goed en bloed inslokten: zy vervloekten *den Oceaen*, welke zulk een goddelooſen landaerd herwaerds had gevoert.

Vierde Hoofd-stuk:

BRASIL.

Oorsprong der naem Brasil.

Brasil, door *Capralis* genaemt *Santa Cruz*, ter oorzaek dit land op *Kruis-dag* ontdekte, en zedert na 't roode brasilien-hout, welk overvloedig levert, word by *de Portugesen* uitgestrekt tusschen de rievieren *Maranhon* en *de la Plata*; doch, volgens verdeelingh welke paus *Alexander de seste* maekte met goed-vinden der koningen van *Castilien* en *Portugael* beslaet *Brasil* zo veel lands niet; want begint ten noorden lanx de stroom *Para*, en eindigt voor de vloed *Capybari*, twee mijl boven 't stedeken *San Vincent*. Ten oosten spoelt *de Noorder-Oceaen*: westelijk van *Peru* gescheiden door woest gebergt. De histoorie-schrijvers verschillen onderling, belangende de eerste ontdekker. Maer buiten tegenspreeken komt dese eer toe *Americus Vesputius*, die op 't jaer veertien honderd zeven en negentig, by den Castiliaensche koning *Ferdinand* uitgeruſt, vier zeilen voor *Brasil* d'alder-eerste aen bragt. Hem volgde na twee jaeren *Vincent Agnes Pinzon*, metgezel van *Christoffel Colonus*. De togt liep ongelukkig af. Twee scheepen vergingen in harde storm: de twee overige keerden ter naeuwer nood binnen de Spaensche haven *Palos*. Zoo veel was echter verricht, dat hy 't groote gewest *Brasil* verder ontdekte, dan *Americus Vesputius*.

van wie ontdekt is.

Verrichtingen van Capralis in Brasil.

Dit bericht maekte *Emmanuel* Portugeesche koning gaende, om *Peter Alvares Capralis* af te vaerdigen met vijf honderd man, verdeelt over dartien zeilen: ten einde een vaste voet kreeg op

Quirandies
Paraquaria
GVARANIES
Carios
TERRA
DOS
PATOS
Pernacapaba
CAP. DE S. VINCENT
CAP. DE RIO
DE JANEIRO
CAP. DE SPIRITV
SANTO
TROPICVS
CAPRICORNI
BRASILIA.

Epuremei
Arowaccas pop
Tsinada
Harrytisharas
Caribes Taios
Aravara
Parime
Muchikeri
Lacs
MERAGNAN
BIASIL
LINEA EQUINOCTIALIS
Cap d'Sierra
o Ciara
Baxos de St Roque
Fernand de Noronha

A S I A

op den Brafiliaenſchen boodem. Alhier geland rechte een ſteene kruis: en deed den koning bericht wegens den ganſchen toeſtand door *Caſper Lemmius*, nevens welke twee *Braſiliaenen* overvoeren. *Portugael* ſtond verwondert over de vreemde menſchen. De man, plat van aengezicht, ging moeder-naekt. In de door-boorde onderſte lip hing een langwerpige ſteen *metara*. Door de koonen, tuſſchen de mond en neus, ſtak wederzijds een hout niet ongelijk een ganſe-ſchacht. Hy droeg op de ſchouder drie lange werp pijlen: 't hoofd pronkte met uitgebreide vederen. 't Hair ontrend de ſchamelheid was uitgeplukt, en de mannelijke roede in malkander gebonden met een ſnoer, genaemt *tacoaynhaa*, welke los deed, wanneer ſijn water maekte. 't Lichaem ſterk, ſpierachtig en veelvervig beſchildert rukte ieder in verwondering. De vrouw had een klein ſchortje, om de middel met een gordel geſtrikt. Tuſſchen de gordel ſtak een riete-tabaks-pijp. 't Schortje hing verre boven de knien. Voorts gingze naekt. Alleenlijk een breede hoed uit vederen, op wiens kruin een twee-knoppig ſtijltje ſtond, dekte 't hoofd. Aen de ooren ſlingerden koſtelijke bellen, om de hals een drie-dubbelde peerl-ſnoer. 't Lijf inſchelijx vertoonde ſwarte, roode en geele verven. *Lemmius* gaf zoo veel beſcheid wegens de vruchtbaerheid van *Braſil*, dat verſcheide Portugeeſche huiſgezinnen op-braeken, vergezelſchapt met eenige *Italiaenſche Minder-broeders*. De meenigte begon haer te verſpreiden, en elders vlekken te bouwen; maer zijn ten meeren deel dood geſlaegen en op-gegeten. Op 't jaer vijftien honderd negen en veertig, taekelde koning *Joan de derde* een ſwaere vloot toe. Onder 't beleid van *Thomas Soſa* gingze zeil van de reede voor *Liſbon*. *Jeſuieten Joan Aſpilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobus*, *Vincent Rodericius* en *Emmanuel Robrega*, afge-

Braſiliaenſche man en vrouw.

Portugeeſche volk-planting na Braſil.

afgeschikt by paus *Paulus de derde* en *Ignatius Lojola*, voeren ook derwaerds. De vloot liep ten anker binnen d'inwijk, namaels genaemt *bahia de todos Sanctos*. De goede gelegentheid lokte *Sosa* aen, om aldaer de stad *Salvador* te bouwen. Zedert hebben *de Portugeesen* den Brasiliaenschen boodem meer en meer bevolkt. *De vereenigde Nederlanders* zijn ook eindelijk derwaerds geschreept, niet min stoutmoedig als gelukkig; want zy *den Portugeesen* uitgestrekte landstreeken gewaepender hand ontweldigden, en allenthalven nieuwe sterkten en steden bouwden. Maer wy zullen voor af een algemeine beschryving ter neder stellen, om met geschikter orde te komen tot byzondere ontleeding van ieder landschap, gehoorig onder *Brasil*. *Brasil* dan maekt uit een aenzienelijk gedeelte *des Nieuwen Weerelds*, niet min vermaekelijk als gezond. De zee-kust geniet verquikking by d'ooste wind, welke voor den dag doorblaest, wanneer *de Noord-Zee* vloeyt, of als ebt met zonnen-opgang, begint te waeyen tot middernacht toe. Ten westen, alwaer woest gebergt wijd en zijd tusschen *Peru* en *Brasil* haer verspreyd, verkoelt de westelijke wind; die, hoewel ongezond gekeurt word, alzoo uit vuilen dampen van moerassen schijnt voort te komen, nochtans de inwoonders lanx de zee-kusten niet beschaedigt, ter oorzaek voor de hooge bergen stuit, of door de strijdige zee wind te rugge word gedreven. 't Jaer, maenden weeken en dagen verscheelen weinig ten opzicht van koude en hette, of van meer en minder licht en duisternis; want 't onderscheid tusschen zomer en winter, korter en langer dag aldaer naeuwelijx een merk steld. De warmte blijft de zelve 't geheel jaer door: en de zon schuilt onder de kimmen twaelf uuren, en schijnt even zoo lang: nooit verscheelt het een uur. Drie uuren voor den dageraed maekt de dauw tot zonnen-opgang een nijpende koude: waerom *de Brasiliaenen*, nevens haer hang bedden, des nachts vuur stooken, niet alleen ten beschut tegen vergiftig gedierte; maer ook de koude. Op de koudste nachten volgen de gezontste en schoonste dagen: in tegendeel, wanneer zoele nachten voorgaen. Ondertusschen hoewel, behalven de regen-tijt die met de lente begint en omtrend den oogst eindigt, d'hemel doorgaens helder staet, weerlicht het veel tegen den avond. De maen vertoond dikwils groote kringen, en de lucht regen-boogen. De regen-droppelen vallen groot en met geweldig gedruisch: voor welke een moeyelijke warmte gaet, of volgt op de zelve. De dauw, vruchtbaerder als in *Europa*, is wegens ziltigheid doordringende: weshalven licht doed verrotten de stoffen onder den blaeuwen hemel. Geduurende de voornoemde regen-maenden, waeyd uit een bewolkte hemel ten zuiden de zuid-ooste wind, sterker dan de noordelijke des zomers. De zuid-ooste drijft de stroom ten noorden op, en de noorde-wind zuidwaerd. Anderzints gevoeldmen alhier weinig vloed in *de Oceaen*. Thans vaeren *de Brasiliaenen*, ettelijke mijlen buiten 't gezicht der strand, om te visschen op 't kurkachtig hout *jangada*, uit stukken zamen-gebonden. De zee vuurt by nacht. Des middags zietmen de visschen, meer als twintig vademen onder water swemmen. De stilte *der Oceaen*, wanneer de dagen en nachten even lang zijn, is zeer gevaerlijk: byzonder als donkerdikke wolken haer vertoonen; want als dan is een vreesselijke storm op handen. Voor de meeste kust van *Brasil* leid een steene rif, twintig, dartig en meer schreeden breed, welk naeuwelijx by d'hoogste vloed schuil gaet, waer op de golven breeken. De natuur heeft hier en daer openingen gemaekt, waer door de schepen binnen 't rif loopen, en veilig voor strand leggen. By volle en nieuwe maen rijst de vloed *der Oceaen* tot twaelf voeten; en duurt langer of korter, na de zee meer of min ontsteld is, en de stroomen sterker of slaeuwer zeewaerd vallen. Geheel *Brasil* word afgedeelt in veertien *capitanien* of gezeghebberschappen, en om-

Bouwing der stad Salvador.

Gelegendheid van Brasil:

de winden aldaer:

jaer-getijde:

koude nachten:

regen-maenden:

regen:

dauw.

Visschery.

Oceaen voor Brasil breedanig.

Wonderlijk rif voor de Brasilsche kust.

Afdeeling van Brasil:

rievieren: omtrend in zoo veel rievieren, van welke ieder geweſt grooter of weiniger genot trekt. 't Ooſtelijk gedeelte heeft verſcheide beeken en fonteinen, welke voor menſchen en beeſten een aengenaeme drank verſchaffen. Aen zommige drinkt haer 't wild gedierte dronken: zulx lichtelijk gevangen word. Geduurende de winter-maenden gaet in de rievieren een ſterke ſtroom; ja deſe, ſchielijk ſwellende, loopen over d'oevers heên, en zetten de laege landen plas. Alleenlijk vloeyd de riever *ſan Franciſco* ſterkſt en hoogſt, by de zoomer-maenden: daer hy des winters, wanneer veel regen valt, laegh ebt, en weinigh water zee-waerd brengt. De oorſprong deſer ſtroom blijft als noch onbekend: hoewel het meeſt gevoelen is, dat uit een groot meir, gelegen onder 't Peruaenſche gebergt, voort komt. *d'Hollanders*, die voor eenige tijd de ſtroom opvoeren tot veertig mijl, vonden de zelve allenthalven wijd en diep, vol eilandekens en rotzen. *De Portugeeſen*, tien mijlen hooger gevaeren, ontdekten de yzelijke klippen *Cacoeras*, van welke *ſan Franciſco* ſteil neder ſtort: boven *de Cacoeras* ſtrekt zich de ſtroom na 't noord-weſten. Op de vordere Braſiliaenſche beeken, hoewel aen de mond wijd gaepen, die doorgaens niet boven twee of drie uuren gaens van haer fontein af-gelegen is, kan geen vaertuigh landwaerd vlotten, onaengezien veel ſlag-regen binnen de boezemen ontfangen. d'Oorzaek kan na geſpeurt; want alzoo 't woeſt gebergt tuſſchen *Braſil* en *Peru* overvloedig water looſt door de groote rievieren *d'Amazones*, *Maranhan*, *Franciſco*, *la Plata* en *de Jaaeiro*, in welke alle verſcheide ſtroomen ſtorten, zulx diervoegen met *d'Oceaen* vereenigen, dat zommige dartigh mijl verre verſch water wegens haer ſnelle loop in *d'Oceaen* behouden, ontfangen de minder ſtroomen minder water. Dicht by de zee leggen meiren en putten, die drinkbaer, en wederom diep landwaerd, welke brak zijn. 't Land verſcheeld allenthalven van haer eigen zelf. Daer 't zich wijd en zijd op vlakten uitſpreyd, is de grond ſwaer kleyachtig en vet: draegt weelderig allerley vruchten, en by zonder ſchoon zuiker-riet. Geduurende de regenmaenden groenen de beemden alderaengenaemſt. De zonne-hette en vruchtbaere boodem brengen de vruchten ſchielijk voort: waerom 't land niet gemeſt moet worden; maer met zand mager gemaekt: ten einde 't gewaſch niet te weelig lof ſchiete en verdorre, eer de vrucht zetten kan. Men zaeyt op 't begin der regen-maenden, zoo haeſt de avond begint te vallen. 't Zaed dient geenzins diep te leggen, alzoo ſterſt in koude grond, tot welke de zonne-ſtraelen geen warmte toe-brengen. De hooge boomen *cocos* en *palmiten* worden het gantſche jaer door verplant. De wortelen moeten ſlechts met weinig aerde gedekt, ter oorzaek geen koude konnen verdraegen: wes-halven veeltijds boven de grond waſſchen, om de hette des zons te genieten. Verſcheide geboomt draegt verkoelende vruchten: niet anders of de goed-gunſtige natuur zorge droeg wegens de quellende hette. Planten en kruiden, uit *Angola*, *Portugael*, *Nederland* en *Ooſt-Indien* herwaerds over-gebragt, ſlaegen alle by zonder wel. Maer 't land binnen de zonne-keerkringh zoude vry gelukkiger wezen, indien tegen ontelbaere meenigte mieren een help-middel was gevonden. Deſe, niet ongelijk de Europiſche mieren, als alleen dat driemael grooter zijn, grimmelen, lanx gebaende paden over 't veld en in de boſſchaedjen, mijlen weegs achter malkander: brengen gantſche heuvelen te zamen, waer onder ſchuuren vol graen verbergen. By volle maen des nachts ſleepenze ongeloofelijk zaed weg: bijten de zaeden aen de punt af, ten einde niet uit-ſpruiten: en tegen de regen-

ſtroom ſan Franciſco:

waerom veel rievieren niet bevaerbaer zyn.

Verſcheidenheid van Braſil.

Zaeying:

planting:

planten, kruiden.

Gedenkwaerdig verhael van de mieren in Braſil.

maenden, verhoogenze haer holen, op dat geen water den voorraed beſchaedige. Doch dit gedierte heeft een ſwaere vyand aen den *tamandua*, onder-ſcheiden in een groote, toe-genaemt *guacu*, en kleine *miri*. *De guacu* zal niet licht een menſch op 't lijf vallen: hoewel getergt op de achterſte pooten zit en ſelle tegenweer doed: ja, onaengezien niet grooter is dan een gemeine hond, brengt ander wild en tijgers zelfs om hals, met zulk een dwaeſe verwoedheid, dat 't gevatte niet los laet; maer vaſt houd, tot zelf van honger ſterft. *De guacu* verſcheeld van *de miri*: alzoo weinig grooter is, en een breede ruige ſtaert heeft uit grijſe en ſwarte borſtels, welken getergt om hoogh ſteekt; maer ſlaeperig dekt zich met de zelve. *De miri* ſlingert een lange gladde ſtaert om de takken: aldus hangende, door-ſnuffelt alle gaten met ſijn tong twee voeten lang; maer dun-rond en binnen met een goot: wanneer mieren op de nat-gemaekte tong voelt, haeltze ſchielijk binnen tot voedzel. Indien de mieren diep onder d'aerde verſchuilen krapt hy de grond op, en ſteekt de lange ſnuit en tonge by d'opening in. Beide *de tamandua guacu* en *miri* hebben een dikke huid en breede ſwarte vlak, van de borſt weder-zijds tot half wegen 't lichaem opwaerds; onder de vlak loopt een ſpier-witte ſtreep. Naeuwelijx een beeſt diervoegen hardvochtiger; want hoewel boven de twaelf dagen vaſt, en dan levendig gevild word, leeft ettelijke uuren zonder huid. Wonderlijk zijn de Braſiliaenſche meiren, begroeyt met allerley water groente, niet anders als een graeſige beemd, en nochtans vol gevoogelt en viſch. Daer de zee tot de meiren in-valt kruipen ontelbaere kreeften lanx de grond, en d'oeſters hangen by klitzen aen malkander; doch konnen weinige gevangen worden, wegens het bogtigh geboomte *mangle* of *mangues*, welk haer wortels diervoegen nevens 't water en in 't water ſchiet, dat uit de wortels nieuwe ſtammen voort-komen die voor de moeder-ſtamme niet wijken, en alle toegang beletten. De bovenſte bladeren draegen by zonne-ſchijn ſpier-wit zout, welk des nachts of onder betrokken lucht in ziltige dauw verandert. Vorders, alwaer *Braſil* met gebergt rijſt, is het geenzints onvruchtbaer; behalven de dorre toppen nochtans, welke op de binnen-landſche woeſtijnen hemelwaerd ſtrekken. Ondertuſſchen hoewel de vruchtbaere bergen ten tijd der regen-maenden blijde groenen, ſterven zomtijds vele boomen des zomers. De geſtorvene ſteeken d'inwoonders aen brand: de aſſche verſtrekt voor meſt, tot voorteeling van aerd-vruchten. Zommige boſſchaedjen hebben een lengte van meer als drie honderd mijl: en boomen, welker hoogte geen pijl bereikt, en uit wiens eene ſtamme een ſchuit vallen kan, die anderhalf honderd menſchen voert. Op de ſwaere takken der groote boomen groeyen andere vrucht-draegende boomen; voort-gezet uit door-geſlokte korrelen, by 't gevoogelt met haer drek gelooſt. Elders waſcht ook overvloedig welriekend geboomt, van welk of heilzaeme gomme druipt, of dierbaer hout komt, om te verven. Onder vele munt uit *ibirapitanga*, die 't braſilien-hout levert, en haer benaeming *Braſil* aen deſe groote landſtreek mede-deelt. *De ibirapitanga* is hoog en wijd-uitgeſtrekt, heeft een donkere ſchors vol korte doornen. De takken en bladeren ſtaen niet recht over malkander; maer ſpruiten in 't midden aen d'ander zijde tuſſchen d'open plaets, alwaer de tak en 't blad ter ander kant niet uit-ſpruit. De bladeren blijven groen, verſcheelen in gedaente weinig van des bus-booms loof. De takken brengen andere kleinder voort, vol geele wel-riekende boomtjens. Wanneer deſe afvallen komt in de plaets een platte lang-

Mieren zoekers hoeda nige beeſten.

Bergachtig Braſil.

Boomen.

Braſilien-hout boom.

Meiren in Braſil.

Vreemd geboomte mangle.

langwerpige vrucht, buiten donker-graeuw en ſcherp, binnen met kleine roode boontjes. 't Bovenſte der boom verft niet; maer alleen de moeder-ſtam: die, alzoo de boom binnens-land valt, niet zonder groote moeite ſcheep gevoert word. Doch *tatai-iba* wäſcht in de boſſchaedjen lanx ſtrand. De baſt aſchgraeuw heeft binnen een hart en geel hout, ſcherpe en gekartelde bladeren, vruchten niet ongelijk de moer-beeſien, doch bleek en rondom bezet door donkerachtige veezeltjens, zappig en vol witte zaedjens. 't Hout gekookt geeft byzonder ſchoon-geel. 't Moet noodwendig getelt onder de geheimeniſſen der natuur: dat de Braſiliaenſche boomen niet gelijkelijk haer groente krijgen en verlieſen; want als d'eene boom in volle blad ſtaet, is d'andere bladeloos. Ja terwijl de zelve boom t'eener kant begint te dorren, loopt aen d'andere zijde nieuw loof uit. d'Europiſche planten en kruiden met zachte wortels, veraerden in *Braſil* tot houtachtige. Ook verſcheelt het zeer hoedaenige grond beſlaen; want die op 't vlakke veld naeuwelijx een gemeine ſtruik worden, krijgen onder 't geboomt een tienmael meer dikte en hoogte. Allerley ſlag Turkſche boonen waſſchen boven d'hoogſte boom-toppen, niet anders als luſt prieelen, waer onder menſchen en beeſten tegen de hitte der zon en regen veilig konnen ſchuilen. Men heeft geen geheuchenis, dat *Braſil* ooit met aerd-beeving gequelt is: waerom ook nergens zilver of goud in haer afgronden verbergt, dewijl aldaer geen onder-aerdſche zulfer-vuuren worden gevonden: die, gelijkze goud en zilver maecken, alzoo inſchelijx ſchuddingh der gronden veroorzaeken. Alleenlijk heeft 't Braſilſche geweſt *Ceara* eenige zilver-mijnen: uit welke

Gewervende boom.

Vreemde geheimenis der boomen in Braſil:

als ook der planten.

Vreemde Turxſche boonen.

Zilver-mijnen.

d'Hollanders meer zouden hebben getrokken, ten zy te veel werk vonden aen d'oorlog tegen *Portugael*. Diep landwaerd rijsen hooge bergen, by menſch-eeters bewoond. *d'Europeers*, de welke derwaerds reisden, vonden 't land vol volk en vruchtbaer, by-zonder de valleyen; doch verſcheelde hier in van de zee-kuſten, dat meer gebrek leden wegens fontein-water, en ſwaerder ongemak door hette des daegs en koude by nacht. Elders leid 't land met ruigt en diſtelen verwildert: zulx een weg door enkel geweld moet geoopend. Doch de diſtelen draegen holle bladeren, die de vallende daeuw en regen bewaeren, tot groot gerief der inboorlingen. Behalven de ſlangen en draeken, zijn aldermeeſt de tygers en wilde ſwijnen te vreeſen, wanneer hongerig loopen: verzaedigt, worden zelf door gemeine honden gevangen. Oſſen, ſchaepen en paerden tieren buiten gemein wel in *Braſil*. *De Braſiliaenen* komen vroeg aen: en vervallen laet tot ouderdom, zonder grijsheid of kaelheid. Men vind hier geen ſcheeluwe, manke, by-ziende, gebulte of eenigzints miſmaekte: daer nochtans de kinderen nooit geſwachteld leggen; maer, zoo haeſt ter weereld komen, in koud water gewaſſchen worden. Mannen gelijken zeer na malkander, en inſchelijk ook de vrouwen: zulx 't merkelijk onderſcheid tuſſchen menſch en menſch aldaer zoo zeer geen plaets heeft, als onder andere landaerd. Weinig ziekten zijn by haer bekend. Behalven een lang leven, genieten ook meeſt geduurige gezondheid. Zy bekommeren haer weinig met 't een of ander. In een hut, niet ongelijk een omgekeerde kiel, welkers dak uit palmboom-bladeren beſtaet, ſchoolen ettelijke huiſgezinnen te zamen: en leven by ſlechte ſpijs, zonder veel toeſtel. Wanneer goed-vinden elders te vertrekken, laetenze d'hütten ſtaen. De vrouwen draegen de kinderen en 't weinig huisraed. Zy ſtellen zich gewillig tot armoede. Die meer heeft, zet by den minder hebbende, niet anders als volgens een recht, om te mogen eiſchen, en te moeten geven. 't Algemein voedſel *der Braſiliaenen* is de geſtampte wortel *mandioca*. Anderzints nuttigen ook allerley vleeſch, boom-vruchten en aerd gewaſch. Zy eten 't vleeſch gekookt, geſmoord of gebraeden. 't Gaet aldus toe. Eerſt maekenze vuur met twee houten, 't een hard en 't ander zacht: 't harde word geſcherpt, en in 't zachte, gelijk een boor omgedraeyt: zoo haeſt 't zachte begint te glimmen, leggenze boven op geplukte kotoen of drooge bladeren. 't Vleeſch gekookt in aerde ronde potten *camu* is niet onſmaekelijk; doch ſmaekelijker 't geſmoorde in een kuil, op wiens grond, beleid met groote bladeren, 't vleeſch geleid word. Over de kuil, toegeſtopt met bladeren en aerde, ſtookenze zoo lange vuur, tot 't vleeſch gaer is. 't Braeden gaet anders toe. Zy ſteeken vier ſtokken in de aerde, en leggen boven andere ſtokken, bykans als een rooſter, en op deſe 't raeuwe vleeſch, met peper en zout beſprengt, geſneden aen lange dunne ſtukken: ſtooken thans vuur onder de ſtokken. Dit vleeſch, aldus door-braeden, kan veertien dagen en langer duuren. De viſch, gezooden of gerooſt, word gegeten met de ſmaekelijke ſauſe *iuquitaya*. De kleine visjens *piaba* en *piquitinga*, in blaederen gewenteld, zijn onder heete aſſche haeſt gaer. Tot vleeſch en viſch nemenze, in plaets van brood, met drie vingeren 't meel des wortels *mandioca*, welk by de mond inwerpen, gelijk ook alle aerdvruchten, diervoegen zeker: dat nooit 't minſte kruimtje ter zijde valt. Tot 't eeten hebbenze geen gezette uuren; want zy nuttigen des daegs zeer dikwils ſpijs, ook in de nacht: ſpreeken noch drinken niet, terwijl maeltijd houden: ſlaepen op gebreyde hang makken, tuſſchen twee ſtijlen vaſt-geknoopt: nevens de hang-makken brand geſtaedig vuur, by dag om ſpijs te bereiden, 's nachts tegen de koude, die aldaer, wegens d'even-gelijke lengte der dagen en nachten, vinnig nijpt. Haer gewoonelijke drank is koud water uit

't Binnelandſche Braſil, hoedanig.

Wonders diſtelen:

Braſiliaenen hoedanige menſchen:

haer geſtalte:

manier van leven:

hutten:

ſpijs:

toebereiding van vleeſch merk-waerdig.

als ook van viſch.

en toe-ſpijs.

nacht-ruſt:

uit de fonteinen, rievieren of beeken. Anderzints ſtellenze ook den drank *caoi* toe, uit de rijpe vrucht des booms *acaiiba*. De vrucht geſtampt in een houte mortier, bezinkt, en bezonken zijgt door een teems: is eerſt wit gelijk melk; maer word na weinig dagen graeuwer: heeft een trekkende kracht, verwekkende dronkenſchap. Lang bewaerd verandert in ſterke azijn. De drank *aipii* kan tweezints toe-gemaekt; want oude tandelooſe wijven kaeuwen de kleingeſneede wortelen *aipimacaxera* tot een bry *caracu*, welk in een pot uitſpouwen, waer op water gieten: 't moet voorts langzaem kooken en geduurig geroert. Doch deſe *aipii* word ook gezooden van de gezeide wortel, zoo lang tot de verve krijgt van gekarnde-melk. Beide over gegiſt heeft geen onaengename ſmaek. Behalven dusdaenige drank brouwenze verſcheide andere, namentlijk *pacobi*, uit de vruchten der boomen *pacobebe* en *pacobucu*: als ook *abatii* van Turkſche geerſt en *maiz*. De wijn *ietici* word geperſt uit *batatas*-wortelen. De plante *nana*, de Portugeeſen noemenze *ananas*, geeft den drank *nanai*, welke zeer licht dronken maekt; doch heilzaem is voor ſlaeuwte, walging, graveel en opſtopping des waters, als ook tegen vergif. *De Tapuiyers*, toe-genaemt *Cariri*, komen ter gezetter tijd te zamen, om den drank *aipii* toe te ſtellen. Ieder bergt binnen ſijn hut, zoo veel hem is toe-geleid. Wanneer *d'aipii* genoeg heeft uit gegiſt, beginnenze 's morgens vroeg van 't eerſte huis in 't dorp, en zuipen aldaer alle kruiken leeg, en alzoo voorts hut aen hut, ter tijd niet een druppel over-blijft. Hy behaeld de grootſte eer, die meeſt drinkt en braekt. *De Braſiliaenen* zuigen meeſt alle ſterk tabak: (de tabak word genoemt *petima*, en 't blad *petimaoba*) zy droogen tabak tegen de zon, en daer na voor 't vuur, om gemakkelijker aen ſtukken te vrijven. Haer tabaks pijpen *petimbuaba* beſtaen uit ried en een geholde noot, aen 't uiterſte einde afgeſneeden, en ter zijde met een rond gat geopent, in welk het riet ſluit. Het tabak-zuigen grijpt ook onder haer plaets omtrend gods-dienſt, waer-genoomen by een wonderlijke dans. Achtien, twintig of meer *Tapuiyers* ſlaen een ronde kring op geſchikte orde even verre van elkander. Alle moeder-naekt binden een veel-vervig veder-boſch tullebandsgewijs voor de billen, met een band over de ſlinker ſchouder en rondom de lendenen vaſt-geſtrikt. Ter halver been ſlingeren gefronſte kotoene-ſluyers. Ieder buigt zich ter lufter zijde voor over, laet de ſlinkerhand nederwaerds zakken; ſteekt de rechter tuſſchen 't gezeide veder-boſch lanx de billen: en ſtampt geduurig met de rechter-voet. Ondertuſſchen vangenze gelijkelijk een droevig lied aen, welk op hoe langer hoe blijder toon begint te gaen, niet anders of de zang kunſt grondig verſtaen. d'Inhoud der liederen vervat, eerſtelijk een treurig verhael wegens d'algemeine water-vloed, die haer vereeuwde voor-ouders, op hooge boomen en bergen geklommen, weg-ſpoelde: ten andere, hoe de helden, uit welker lendenen zy voort-geſprooten zijn, voor 't gemeine beſt niet ongewrooken ſneuvelden; doch nu over een wijd-afgelegen gebergte allerley vermaek genieten met braſſen en danſen. Eindelijk verhoopenze ook eenmael na de dood derwaerds te verhuiſen. Terwijl aldus op een verwonderenswaerdige maet zingen, ſtaen drie prieſters ter midden der geſlaege kring. Ieder draegt in de ſlinker-hand den afgod *Maraka*, gelijkende na eens ſtruis-vogels ey, boven met pluimaedje geciert. Om den hals hangt een loſſe mantel, uit veelvervige vederen gevlochten, by de krop toegeſtrikt. De lendenen zijn omgort met een ſnoer, aen welke ſchoone pluimen ſlingeren. Op 't hoofd pronkt een veder-kroon. De middelſte paep vertoond een bars gelaed, en licht geduurig 't ſlinker been van de aerde. De andere weder-zijds hebben in de rechter-hand een gedraeyde pijp, waer uit een ieder

caoi:

verſcheide drank der Braſiliaenen:

aipii:

pacobis

abatii:

ietici:

nana:

Wonderlijk zuipen der Tapuiyers.

Tabak zuigen.

Merkwaerdige dans der Tapuiyers:

haer liederen:

prieſters.

't aengezicht vol tabaks-rook blaesen, zeggende 't ellekens: *ontfangt den geeſt der manhaftige ſterkte.* Na 't eindigen der dans, onthaelenze de drie prieſters vijf dagen achter een met ſpijs en drank overdadig. Zy zetten ook eeten voor *Maraka:* anderzints geſchied geen dienſt aen eenig afgod. 't Geweer *der Braſiliaenen* beſtaet in boogen uit hard hout en kotoene ſnoeren. De pijlen worden gemaekt van 't ſtijf ried *tacaara*, tot een punt geſcherpt, of veel-tandig, of bewonden met de beentjens der viſch *iperu.* Zommige *Tapuiers* gebruiken ſwaere werp-pijlen en lange knodzen uit ſwart hout, voor aen breed en vol ſcherpe punten. 't Handvadſel is bewonden met kotoene vlechten *iatirana:* onder aen ſlingert een veder-boſch des vogels *arara:* om 't midden hangen de zelve pluimen. Haer trompetten *canguenca* zijn menſchen-ſchenkels: hoewel ook andere hebben, uit groote ſchelpen of ried toegeſteld. Naeuwelijx levenze buiten oorlog, welke zy tegen elkander voeren, niet om land te winnen, of goederen te rooven; maer uit grootsheid, ten einde een aenzienelijke naem door de wapenen verkrijgen: en byzonder wegens een onverzadelijke luſt tot menſchenvleeſch. Waerom de gevangenen gemeſt worden en geſlacht. Haer veldſlaegen gaen vinnig toe. Op half kans dervenze een ſtrijd waegen: vechten niet min moedig als hardnekkig. *Emanuel de Moraes* verhaelt geſien te hebben, dat *een Braſiliaen* van *Pariba* kampte tegen drie kloeke gewaepende *Portugeeſen*: die na lang tegenweer niet ongewrooken aen kant geraekte. De taelen *der Braſiliaenen* zijn zeer verſcheiden: ieder landaerd ſpreekt een byzondere ſpraek: zulx elkander geenzints verſtaen. 't Volk *Tabuya* is verdeelt in meer als tachentig volkeren: elk gebruikende een tael, die met d'andere gantſchelijk geen over-een-komſt heeft. Ondertuſſchen grijpt een gemeine ſpraek

Geweer der Braſiliaenen.

Vreemde werp-pijlen en trompetten.

Sterkheid der Braſiliaenen.

Verſcheidentheid der Braſiliaenſche taelen.

De algemeine Brasiliaensche tael beedaning.

ſpraek over *Braſil* ſtand, welke by de meeſte verſtaen word. *De Jeſuiet Joſeph Anchieta* gaf een Braſiliaenſche letter-konſt aen 't licht binnen *Conimbrica*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig. Onder andere toond hy, hoe de gezeide tael ontbloot is van de letteren *f*, *l*, *ſ*, *z*, *rr*: en geen twee mede-klinkletters in een woord te zamen voegd, uitgezondert *mb*, *nd*, *ng*. Voorts word de *p*, *m* en *mb* dikwils d'een voor d'ander gebruikt, zonder onderſcheid. De woord-galm valt meeſt op de laetſte letter-greep. De voornoemde *Moraes*, buiten gemein ervaeren in de Braſilſche tael, heeft den weereld gemein gemaekt een boek, vervatende de voornaemſte naem-woorden en werk-woorden by *de Braſiliaenen* gebruikelijk. Het ſchijnt ons niet ondienſtig een klein ſtaeltje van beide neder te ſtellen. De naem-woorden dan luiden als volgt.

Braſiliaenſche naem-woorden.

Abâ, een menſch: *aba*, een man of ook hair: *acu*, de ſlinkerhand: *acuabeimae*, zot; *amaberaba*, de blixem: *amacùminga*, de donder: *amandiba*, d'hagel: *anâma*, een bloed-vriend: *anga*, de ziel: *angaibara*, mager: *angaipata*, boos of loos: *angaturama*, dankbaer of aengenaem: *apara*, kroon: *apecum*, de tong: *apicaba*, een ſtoel: *ara*, de tijd, lucht of dag: *ara-ibi coquime*, middag: *araya*, groot-moeder: *atapuana*, licht: *atapuâtia*, ſnel: *atuçupe*, een rugge: *atyba*, een ſchouder: *ay*, *cig*, een moeder: *ayura*, een hals: *boya*, een ſlaef: *cama*, een zoog-borſt: *canga*, een been: *caraibebê*, *apiabebê*, een engel: *caruca*, den avond: *capii*, gras: *capii goacu*, ſtroo: *catu*, lekker: *cay*, een aep: *ceba*, een blad: *cebira*, de billen: *cemiracoaobae*, een weduwenaer: *ceo*, een dier: *ceteeimibaê*, een geeſt: *cig*, *cygra*, een moeye: *coaracî*, de zon: *cobra*, een ſlang: *coemitanga*, de morgen-ſtond: *coribae*, blijde: *coya*, tweelingen: *cunha*, een wijf: *cunhaiba*, een toekomſtige bruid: *cunumigoacu*, een jongeling: *cunumi*, een jonge: *ecatuaba*, de rechter-hand: *eyruba*, een bije: *gibâ*, een arm: *guaibino*, een oud wijf: *guirarupia*, een ey: *iaci*, de maen of maend: *iacitatâ*, een ſterre: *iba*, een boom: *ibiâia*, d'hemel: *ibatinga*, *ibitinga*, de welke: *ibatebae*, hoog: *ibi*, d'aerde: *ibitira*, een berg: *ibitû*, de wind: *icopi*, de daeuw: *ig*, water: *iguaba*, een beker: *ipeca*, een gans: *ique*, een zijde: *ita*, yzer: *itâ*, een ſteen: *itacira*, een ſpae: *itapigua*, een ſpijker: *iuba*, geel: *maupiâra*, de galle: *mbabeaubora*, ziek: *mbiu*, ſpijs: *mbo*, een hand: *membeca*, zacht: *mendara*, een houwelijk: *micu*, een tee: *mita*, een hiel: *mocu*, een ael: *mormotara*, korſelheid: *muapendaba*, een lid: *nbia*, 't hart: *opacatumbae*, de weereld: *potia*, de borſt: *paranga*, ſchoon: *porerobiara*, getrouwigheid: *poruçuicobora*, arm: *potivi*, een end-vogel: *poxî*, leelijk: *pi*, een voet: *piâ*, de lever: *pirâ*, viſch of een huid: *piquiîra*, jonger van jaeren: *pitanga*, een kind: *puâ*, een vinger: *puâ-guacu*, een duim: *purva*, de navel: *puou*, lang: *putuna*, de nacht: *roig*, koude: *tagica* een ader: *tagui*, bloed: *tagira*, een dochter, 't zelve beteikent ook *menbira*; maer 't eerſte is gebruikelijk by de vaders, het tweede by de moeders: *taîra*, kinderen of een zoon: *tamûa*, een groot-vader: *tata*, vuur: *tecoacu*, geluk: *tecoateima*, gierigheid: *temerico*, man of vrouw: *tendiba*, een kinne: *tendi*, ſpeekſel: *tendipia*, een knie: *tecobecatu*, gezond: *temâ*, een ſchenkel: *tetê*, een lichaem: *tiaya*, ſweet: *tibirâ*, jonger, zoo noemen de broeders malkander; doch de ſuſters zeggen tegen jonger broeders *quibira*, en broeders tot jonger ſuſters *teindira*: *tigue*, de buik: *tigue perg*, de darmen: *tinga*, blank: *tipibae*, droevig: *tiquera*, ouder ſuſter: *tiquiera*, ouder broeder: *tuba*, ouders: *tutira*, oom van 's vaders wegen: *tubei-îma*, een wees-kind: *tuibaem*, een oud-man: *tupana*, God: *ty*, piſſe: *tyuris*, de blaes: *uba*, de heupe: *unhapuapem*, een naegel: *iia*, een fontein: *ymeneóbae*, een weduwe: *yyaobuambae*, naekt. De werkwoorden vorders klinken aldus. *Abi*, dwaelen: *abiqui*, kimmen: *acanhem*, ik ſterve: *acoy*, bedekken: *aei*, miſſchen: *ami*, drukken: *amotareima*, haeten: *anduba*, gevoelen: *angaipaba*, zondigen:

Braſiliaenſche werk-woorden.

gen: *aóba mondeba*, aen-trekken: *apina*, ſcheeren: *apition*, binden: *aroca*, verminderen: *ayaima*, ſnieſen: *berâba*, blinken: *caanga*, meeten, proeven of zeggen: *cacaba*, voor-by-gaen: *caè*, geneeſen: *capúcaya*, roepen: *capucâya*, getergt worden: *carom*, hoopen: *caruca*, piſſen: *cauccuba*, beminnen: *cecarâya*, vergeeten: *cema*, uitgaen: *cenduba*, hooren: *cenoya*, noemen: *cepiaca*, zien, beſtraffen: *cerura*, draegen: *cetuna*, rieken: *ceyara*, verlaeten: *cica*, ploegen: *cipya*, natmaeken: *ciquye*, vreeſen: *co*, gaen: *cobaitim*, te gemoet komen: *coquendaboya*, open doen: *cuaba*, kennen: *cupira*, verlichten: *cuu*, beſchermen: *ecatu*, konnen: *genonheca*, bidden: *goameenga*, bijten: *guapua*, zitten: *guata*, wandelen: *gueena*, braeken: *iababa*, ontvluchten: *iecoacuba*, onthouden: *ienumuna*, ſpouwen: *ierure*, eiſchen: *igtaba*, ſwemmen: *igû*, drinken: *maenduara*, gedenken: *mano*, ſterven: *maramonhanga*, oorlogen: *mayaoca*, verdeelen: *mba-eraca*, koopen: *mbacu*, eeten: *meenga*, overleveren: *menbirara*, baeren: *moabaîba*, betooveren, beletten: *moaguéba*, uit-bluſſchen: *moanga*, denken: *moaquima*, nat-maeken: *mobibua*, naeijen: *moete*, prijſen: *moetê*, eeren: *moendi*, aen brand ſteeken: *mogîba*, kooken: *mogyco*, polyſten: *momiya*, beweegen: *momitâ*, herbergen: *monberaba*, quetſen: *monbeu*, boodſchappen: *monbuca*, door-booren: *monbuja*, booren: *mondoca*, in-ſnijden, weg nemen, klieven: *mondoroca*, breeken: *monguy*, maelen: *monguya*, los-maeken: *monhanga*, doen: *moperuâ*, koud zijn: *mopotaya*, knoopen: *moriba*, toe-ſtemmen: *moropiâna*, veranderen: *moyaru*, boerten: *moeyeceara*, mengen: *nheangeru*, zuchten: *nheenga*, ſpreeken: *nhemboe*, leeren: *nhengara*, zingen: *paepûa*, antwoorden: *paraboca*, verkieſen: *paronduba*, onderſoeken: *pea*, mijden, afleggen: *pita*, blijven: *pitanga rempi*, ontwerpen: *pitera*, kuſſen, ſlorpen: *pitibô*, helpen: *pittiba*, zalven: *poacêma*, kermen: *pobâna*, ſpinnen: *pocuâba*, gewennen: *pocaucuba*, droomen: *porabiqui*, werken: *porara*, liegen: *potareima*, weigeren: *potara*, begeeren: *puama*, opſtaen: *puaya*, belaſten: *puca*, lacchen: *puru*, gebruiken: *quera*, ſlaepen: *queraro*, waeken: *raba*, ontbinden: *rereco*, hebben: *rura*, komen: *tara*, vangen: *tecobe*, leven: *tiquioca*, bloeden: *tiu*, ſchaemen: *tima*, planten, ſlijten, begraeven: *yaceô*, huilen: *yeaóboca*, uit-trekken: *yeupira*, opklimmen: *yucâ*, dooden. Dit zijn woorden der gemeinzaemſte tael over *Braſil*: anderzints ſpreekt ieder volk alhier een ſpraek op haer zelf. Voor de voornaemſte volkeren worden gehouden de *Tupinambu*, *Tobayaras*, *Potigi-iguaras*, *Maraquites*, *Waymoores*, *Tomonymenos*, *Waytaquazes*, *Waynaſſes*, *Topinaques*, *Porjes*, *Molopaques*, *Motayas*, *Biheros*, *Wayanawaſons*, *Tamoyes*, *Tocomans* en *Caryogs*. Geen beter geſchaepen menſchen als *de Tupinambu*: byzonderlijk haer vrouwen, welke voor de ſchoonſte in *Euroope* geenzints wijken, volgens de zichtbaere getuige *Emanuel de Moraez*. Deſe vrouwen houden den mannen gezelſchap, wanneer ten ſtrijd trekken: draegen de leeftogt en inzonderheid veel tabak, van welke doorgaens een blad tuſſchen de lippen houden. In de door-boorde lippen, zoo wel van mannen als vrouwen, leggen ſteentjens. De veelheid der vrouwen grijpt onder haer ſtand: zulx vele aen een man verbonden blijven. Men kan naeuwelijx eenige ſweem na gods-dienſt by deſe land-aerd beſpeuren. *De Tobayaras* worden gehouden voor de beſte ruiters. Maer in geſchiktheid, zang en wel ſprekendheid gaen *de Potigiiguaras* alle *de Braſiliaenen* te boven. Zy maeken reyen van twintig of dartig zangers, die niet min konſtig na de maet, als buiten gemein aengenaem, de helden-daeden der voorouders uitſchaeteren. Geen yzelijker menſchen als *de Waymoores*, beſlaende de ruime landſtreek tuſſchen *Bahia* en *Iſleos*. Deſe grof en ſterk van licchaem, konnen een paerd, te viervoet rennende, byhouden. Vijf of ſes derven een zuiker-moolen aendoen, hoewel doorgaens voorzien van ſtijf honderd

De voornaemſte Braſiliaenſche volkeren Tupinambu.

Tobayaras.

Potigiguaras.

Waymoores.

derd arbeiders. Zy zijn vuil beſtooven en beſlijkt, ter oorzaek gelijk beeſten op de grond nederleggen: draegen lang hair: en hebben geen vaſte woonplaetſen. *De Tomonymenos* omtrend *Spirito Santo* houden geſchikter huis. Zy bebolwerken haer hutten rondom met ſwaere ſteenen, waer tegen binnewaerd een aerde wal tamelijk hoog leggen. d'Hutten zelf zijn vol ſchietgaten, om den vyand met pijlen veilig af te wijſen. Haer licchaemen ſwart en roodgeſchildert, ſchuilen onder vederen. *De Portugeeſen* namen voor eenige jaeren ſeſtien duizend gevangen: ſloegen een groot deel der gevangenen dood: en vernielden 't gantſche geweſt by de rievier *Parayva*. Aen de zuid en noord-kant des hoofds *Frio* woonen *de Waytaquazes*, grooter en ſterker dan *de Waymores*: leggen als varkens des nachts op d'aerde rondom een groot vuur: houden alle menſchen voor vyand, en der zelve vleeſch de ſmaekelijkſte lekkerny. De vrouwen, met boogen gewaepend, ſtaen nevens de mannen in den ſtrijd. Op *Iſla Grande* onthouden zich *de Wayanaſſes*, kleine menſchen; doch met zeer groote buiken: gaen moedernaekt: de kruin is geſchooren, niet ongelijk der monniken: voorts hang 't hair lang rondom den kop af. Het Vrouw-volk, grof van lijf, ſchildert haer rood met *vrucu*. Dit is een wilde plante; doch by *de Wayanaſſes* zorgvuldigh aen gequeekt, wegens de korrelen beſlooten binnen boonen, buiten vol rouwe veezels. De korrelen worden niet alleen gemengt in de bekende drank *chocolata*; maer ook om aengenaem rood te verven. De plant draegt takken van wit hout, en een graeuwe baſt, gelijk d'haezelaer: de takken hebben eens ſchrijfpennen dikte: de bladeren beyde groen vertoonen de gedaente eens hart; by 't uiterſte der takken waſſchen verſcheide bloeizems: ieder bloeizem, zoo groot als een roos, beſtaet uit vijf bladeren, ten deele wit, ten deele ſlaeuw rood: in het midden des bloeizems rijzen eyergeele draeden met purpure tipjens: die naeuwelijx eenige onderſcheidelijke reuk geven. Na de bloem volgt de vrucht, lang anderhalf of twee vingeren: wanneer af leid de groente der onrijpheid, word hoe rijper hoe rooder. Ieder boon bevat dartig of veertig ronde korrelen; doch ſcherp gepunt: aengeraekt, verven d'handen rood. De boon gerijpt gaet van zelfs open, en vertoont de korrelen zilverig geſtippelt. Deſe, gedroogt, tot een klootje geſtampt, en met piſſe gemengt, geven zulk een vaſte verve; dat t ingedoopte lywaed zedert geen andere verve aen-neemt. De wortel van *vrucu*, in hoendere nat gekookt, maekt 't nat aengenaem rood en ſmaekelijk. *De Topinaques* vorders, wijd en zijd omtrent *ſant Vincent* neder geſlaegen, zijn ſterke en groove menſchen: gaen moeder-naekt, zoo wel vrouwen als mannen. Wanneer een menſch ſlachten, verven zich met de vrucht *ianipano*: ſteeken een groot vederboſch op den kop, en twee beenders in elk gat nevens de mond. Danſen met wonderlijke buiging des licchaems, nu na de ſlinker zijde en dan over de rechter hellende, drie dagen achter een: en drinken in middels een vuil nat. 't Vrouw-volk wel geſchaepen gaet zonder eenig lid te dekken: 't hoofd alleen ſchuilt onder een muts, om welke een vlecht binden, waer aen een vierkantige korf vol eet-waer vaſt gemaekt op de rugge hangt, wanneer elders vertrekken. De bergen lanx *d'Oceaen* zijn goud-rijk. *De Paries* een vreedzaeme landaerd voeren tegen niemand oorlog: ſlapen in netten van baſten: hebben geen andere wooningen, dan drie zamen-geboogen takken met palm-bladeren gedekt. Zy leven by pijn-nooten en *eyrires*, appelen met ſchellen als wal-nooten. Hier valt overvloedig koſtelijke balzem oolie. Lanx de rievier *Paradiva* woonen *de Molopaques*. 't Man-volk ruſtig en kloek is gebaerd, beleefd en aen de ſchamelheid gedekt. De vrouwen ſchoon, zedig en vernuftig lacchen nooit.

Tomonymenos:

Waytaquazes:

Wayanaſſes.

Plante Vrucu.

Topinaques:

Paries:

Molopaques:

Zy binden 't hair, veel-vervig geſchildert, om de middel met een baſt, en verbergen onder 't zelve het baer-lid. Een gezette uur van middag-mael en avond-eeten grijpt alhier ſtand, het welk anderzints nergens by *de Braſiliaenen* gebruikelijk is. 't Gebergt, beſtaende uit ſwarte aerde, heeft overvloed van goud: doch alzoo by *de Molopaques* de minſte waerdye ophaelt, word niet na-geſpeurt: alleenlijk 't geen met de regen nederwaerd ſpoelt vergaderenze tot geen andere einde, als om geſpen te maeken, aen welke netten hangen. *De Motayas*, klein en bruin, korten 't hooſd-hair, of trekken 't uit: zijn menſchen-eters gelijk ook *de Molopaques*. Nergens verſchuilt meer goud en edel geſteente, als in de bergen *Pinos*, diep landwaerd gelegen, bewoond by het tenger en ſwartachtig volk *Biberos*, anders ook genaemt *Lopos*: leven onder 't geboomt beeſtelijk onbeſchaemt; doch *de Wayanawaſons* hebben kleine vlekken lanx een naemelooſe rievier: zijn groote menſchen en zeer onnooſel. Dartien *Portugeeſen* onderwonden zich eenige jaeren geleeden, door 't land *der Wayanawaſons* te trekken na *de Zuid-zee*. Deze vonden op zommige bergen overvloedig goud en koſtelijke ſteenen. Onder andere vreemdigheden zagenze een kriſtallyne toorn tien dagen eer genaekten, over welke wegens ſteilte niet konde reiſen. Aen de voet borrelde een wijde ſtroom met groot gedruiſch. Wijd en zijd om-ſwervende, geraekten op de boodem van *de Tamoyes*. De mannen wel-geſchaepen droegen ſwaere veder-boſſchen op den kop. De vrouwen ſchootig en buiten gemein ſchoon, hadden gepikeerde borſten. Een der *Portugeeſen* ontſprong, na een gevangenis van achtien maenden, den bloedigen dans: d'andere twaelf wierden opgegeten. Wonderlijk ging ſijn verloſſing toe. Dartig duizend *Tamoyes* vielen by 't geweſt *der Amazones*, by *d'Americaenen* genaemt *Mandiocuyſyams*,

Motayas:

Wayanawaſons.

Merkwaerdigt tegt van dartien Portugeſen.

Tamoyes:

syams, verwoed in: met drie honderd geslachte hieldenze een vroolijke maeltijd: d'overige vluchten, na de rievier *la Plata*: en verkreegen hulp van *de Portugeesen*, die tien duizend *Tamoyes* neder-hakten, d'andere tot slaeven maekten, en haer gevangen lands-man verloften. *De Tocomans* klein volk woonen tusschen *la Plata* en *sant Vincent*. *De Caryoghs* bezitten veel goud en gesteente. *De Maraquites*, welke *de Wester-Indiaenen* verachtelijk *Tapuiyers*, zoo veel als *wilde menschen*, noemen, zijn verdeelt in ses en zeventig zoorten, verscheiden in tael. Onder alle munten uit de landaerd *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru* en *Poyme*. Alle levenze zonder vaste wooningen, gods-dienst of vriendschap met eenige nabuuren. De vrouwen vechten zoo wel als de mannen. *Jacob Rabbi*, dewelke een geruime tijd onder dit volk verkeerde, beschrijft haer zeden aldus. De koning *Landui*, toe-genaemt *Otshicayayna*, na de stroom die 't land *der Tapuiyers* doorloopt, laet, volgens goed-vinden, des avonds door 't leger verkondigen, werwaerds met 't rijsen van de zonne vertrekken, en wat over dag zullen verrichten; doch de koning beraedslaegt eerst met duivel jagers. Wanneer de togt zal aengaen, wasschenze de lichamen in de stroom, vrijvenze met schoon zand, en spoelen 't zelve wederom af. Thans rekkenze zich diervoegen, dat de leden kraeken: loopen na 't vuur: verwarmt, schrabben 't lijf met zekere visch tanden, zulx het bloed aen verscheide plaetsen uitgudst. Zy oordeelen dit dienstig tegen vermoeydheid. Een steen worp buiten des koninx tente leggen twee dikke stammen, een schreede van elkander. De gantsche meenigte staet recht over de stammen, in twee troppen verdeelt. Ieder trop kiest de sterkste man, die de stam op schouders weg draegt, om strijd loopende: de vermoeyde krijgt t'ellekens hulp. Dewelke met de stamme laeter komt ter bestemder plaets, word van de snelder trop uit-gelacchen. Alhier wachtenze na de jongelingen, die de wapenen na-draegen. Zoo haest dese de boogen en bijlen over-leeveren, vallenze gelijkelijk aen den arbeid. Men hakt om zeerst ettelijke boomen. De takken, in d'aerde geplant en boven toe gebonden, verstrekken voor een hut. De hutten staen in ryen nevens en over malkander: zulx straeten tusschen beide loopen. Ondertusschen koomen de vrouwen en kinderen met de pakkaedje aen. 't Man-volk loopt om te visschen, wild te vangen, of hooning te zoeken. d'Oude wijven graeven na wortels, welke klein gestampt in plaets van brood dienen. De jonger vrouwen helpen elkander binnen d'hutten om spijs te bereiden. Voorts brengen de mannen haer tijd door met wapen-oefening, worstelen en loopen. Twee vrouwen, byzonder hier toe verkooren, strijken vonnis over ieders bequamer of min bequame oefening. Wanneer d'avond begint te vallen, verdeelen haer de jongelingen in verscheide benden, en zingen voor de tenten. De dochters volgen neurende en trippelende. Ieder staet achter de vryer, welke zy bemind. Dit houdenze te wesen een bewijs van liefde. Als een jongman trouwens gezind is, brengt hy ten geschenk aen de vader des dochters hooning en wild-braed. Indien de vader meer houwbaere dochters heeft dan een, verzoekt hy raed by de waer-zeggers, en dese brengen de zaek tot den koning. De koning ontbied door een om-roeper alle vryers en vrysters buiten de leger-plaets. Te zamen vliegenze boschwaerd: de stoutste loopen voor uit, ten einde 't wild op-doen. Zoo haest iets ontdekken, keeren te rugge, en maeken het bekend aen de volgende meenigte: die geswind de plaets diervoegen omcingelen, dat nooit eenig wild kan ontsnappen. Zy rukken den gevangen beesten 't ingewand uit, welk den honden voor-werpen. De vrouwen braeden 't wild in kuilen onder d'aerde. Voorts houdenze vroolijke maeltijden, niet zonder geduurige zangen en danzeryen. Indien een

Tocomans: *Caryoghs*: *Tapuiyers*: *'t Bestier van haer koning gedenk-waerdig*: *haer vreemde togt*: *haer wooningen en huishouding*: *oefening*: *wonderlijke vryaedje*.

jongeling zich wel gequeten heeft op de jagt, krijgt hy door 's koninx toestemming de dochter, welke ten houwelijk begeert. Vier dagen voor de voltrekking des houwelijx, word den bruidegom aen wederzijds de koon met scherp hout door-boort. Aldus gewond zijnde, houtmen bruiloft. De koning leid ieder gast, na goedvinden, een gedeelte der spijs toe. d'Ouders houwelijken geen dochters uit, voor zy haer maen stonden krijgen, welk zy den toovenaers bekend maecken, en dese den koning. Over maeltijd prijsenze met vreemde gezangen de voorzichtigheid des moeders, die de kuische schaemte van de dochter voor de bruidegom bewaerd heeft. Indien een dochter houwbaer is, en geen vryer uit komt, bestrijkt haer de moeder met roode strepen onder d'oogen, en geleidze tot den koning. Dese plaetst de dochter nevens hem op een mat: warmt d'handen tegen 't vuur: streelt hem zelf en de dochter: blaest tabaksrook over sijn en haer lichaem. Eindelijk pleegt hy vleeschelijke vermenging: en likt het bloed verwekt door schenden des maegdoms. Dit vuil werk word diervoegen eerlijk gehouden, dat de dochter dieswegen te eerder aen de man geraekt. Maer 't door-priemen van ooren en lippen gaet aldus toe. De jongens, aen welke zulx zal verricht worden, komen ter plaets alwaer de gantsche meenigte danst en zingt. De duivel-jager zitten in twee reyen over malkander. Een uit haer grijpt een jongen by den kop: bind hem handen en voeten: zulx zich niet kan reppen of roeren. Geswind loopt een tweede toovenaer toe, die met een gescherpt houtje 't gat maekt in de lippen en ooren: de moeder van 't kind ondertusschen deerlijk kermende. De beswangerde vrouwen houden haer buiten gemeinschap der mannen. Wanneer gebaert hebben wijken na eenige bosschaedjen: snijden met een schelp den naevel des zuigelinx af, welk kooken en te gelijk met de naegeboorte op-eeten. De kraem-vrouw wascht haer zelf en 't kind morgens en 's avonds in koud water. Zoo lang zoogende is, wordze niet beslaepen: of het moest zijn, dat de man slechts een vrouw had. By aldien de vrouw overspel begaet, jaegt de man haer weg: doch als op de daed bevonden word, behoud hy recht, om beide te ontlijven. De koning heeft in 't midden van sijn tente een groote kauwoerde, vol gesteente *Kehnturah*, met d'eene kant van een mat bedekt. Zonder sijn last mag niemand tot de kauwoerde naderen; tenzy om de zelve met tabak te berooken, of nevens de kauwoerden wild-braed of hooning neder te leggen. 't Is merk-waerdig hoe de duivel-jagers omtrend de kranken te werk gaen. *Jacob Rabbi* zichtbaere getuige verhaelt van den koning *Drarugh*, met onlijdelijke pijn inde zijden en beenen gequelt: dat, alzoo geen hulpe vond by sijn toovenaers, die zich uitgeven voor geneesmeesters, tot den naest-gelegen koning *der Tapuiyers* vertrok, om aldaer door besweerders geholpen te worden. Drie namen aen *Drarugh* gezond te maeken. Wonderlijk liep d'handel af. d'Eerste besweerder blies geduurig tabak-rook over *Drarughs* licchaem: greep 's koninx knien: begon te zuigen, niet anders als of wilde verslinden: loeide gelijk een stier: en braekte eindelijk met veel speeksel een kleine ael in sijn hand: die, gelijk voorgaf, den koning zoo veel pijn veroorzaekte. De tweede duiveljager zoog *Drarugs* buik: brulde ondertusschen als een leeuw: en spoog ten laetsten een witte steen, vertoonende een roos, ten mond uit. De derde hield niet op te zuigen de slinker zijde van *Drarugh*, ter tijd toe iets, niet ongelijk een wortel, ten gorgel overgaf. Zedert dusdanige verrichting bequam de genoemde koning. Nauwelijx kan iemant onder *de Tapuijers* voetstappen van godsdienst vinden. Alleenlijk bewijsenze godsdienstige eer aen 't Zeven-gesternte: wanneer de vruchten der bosschaedjen en velden rijp zijn. Drie dagen brengenze over met dansen en zingen. Dan bereiden zich de jongelingen tot een spiegel-gevecht met pieken en knodsen; omwinden haer

en vreemd trouwen:

door-priemen van ooren en lippen:

kraem-vrouwen:

overspel hoe gestraft:

wonderlijke kauwoerde.

Vreemde geschiedenis van den koning Drarugh.

Zeven-gesternte gevierd, boedanig.

haer beenen met taeye takken : gieten hooning over 't hoofd : binden 't hair op aen het achter hoofd ; beſtrooyen 't opgebonden hair vol rood poyer : maeken 't aengezicht veelvervig, gelijk ook 't ganſche liechaem: in de nek ſteekenze tuſſchen 't hair een lange veder, en by 't voorhoofd een boſch witte pluimen: om den hals ſlingeren kranſen, uit roode vederen zamen gevlochten : op de rugge hangt een bondel van bladeren ſtaerts gewijs : de armen zijn verciert met de vleugelen des vogels *koſetug*. Aldus gepronkt ſtrijden drie volle dagen. d'Overwinnaers betoonen groote blijdſchap. 't Verdient byzondere aenteikening 't geen de geleerde *Gerard Voſſius* verhaelt uit de mond van *Chriſtoffel Arciſſeusky* Poolſch edelman, doch beruchter door helden ſtukken, voor *'t Vereenigde Nederland* in *Braſil*. *De Tapuiyers*, zeid hy, is een volk ſwervende zonder vaſte woon-plaetſen, tuſſchen *Siara* en *Maranthon* over een woeſte boodem, nergens bedekt als voor de ſchamelheid. Als *d'Hollanders* haer kleederen vereerden, ſtondenze vermaekt wegens de vreemdigheid; doch binnen twee dagen gaven de klederen wederom, of wierpenze weg. Zy binden de mannelijke roede met een band van kotoen of ſwakke takjens: alzoo ſchandig achten, indien vleeſchelijke beweeging toonden. In de doorboorde lippen, neusgaten, ooren en koonen hangen cieraedjen van hout, been, vederen of ſteen. Een ſware knodze en ſterke boog, beide uit hard hout, verſtrekken voor wapenen. Goud en zilver word geenzints geacht. Waerom de kiſten vol goud en zilver, by *de Pertugeeſen* begraeven, met *d'Hollanders* verruilden tegen jagthonden. Zy oordeelen haer beter dan andere menſch-eeters : dewijl niet eten 't vleeſch der vyanden : maer van vrienden, het zy geſneuvelt in een ſtrijd, het zy haer eigen dood geſtorven : om uit te drukken byzondere liefde tegen de overledenen, die anderzints door verrotting en wormen moeſten verteerd worden. Weshalven de lijken gevoeglijker in 't ingewand der naeſte vrienden nederſakken, en tot voedſel en groey van de zelve gedijen. *Arciſſeusky* verteld gezien te hebben, hoe *een Tapuiyer* buiten 't ſlot *Rio Grande* den geeſt gaf. Sijn bloedmaegſchap wieſch 't doode liechaem; ſpoelde de darmen, en ſneed 't lijk aen verſcheide ſtukken : welk in een kuil boven toegeſtopt brieden. Zy vingen ook 't afdruipende vet in ondergeſtelde pannen: hielden voorts een vroolijke maeltijd : en beten zelf ſmakelijk in de ſchaemachtige deelen des lichaems. Doch niemant had toegang tot deſe tafel, als de bloedvrienden. 't Geen niet konden nuttigen, als 't hair, tanden, nagels en beenderen, wierd verbrand : en d'aſſche zoo lang met den drank vermengt, tot t'eenemael was opgedronken. Zy erkennen een tweederhande God, een goede en quade. Den goede bewijſenze geen dienſt : om dat uit zich zelf weldaedig blijft, en niemand beſchadigt. Daerentegen biddenze den quaden zeer yverig aen ; ter oorzaek om hals helpt die hem niet eerbiedig onthaelen. Zy verreizen, noch voeren geen oorlog, tenzy eerſt den booſen God raed vragen, niet zonder plechtelijke dienſtpleging; hierom ſchrijven zy haer zelf een wetenſchap toe van toekomſtige zaeken te voor-zeggen. En waerlijk men moet bekennen, datze dikwils te vooren bekend maken, 't geen boven de menſchelijke reden gaet, om te konnen weten. Hier af kan ten bewijs dienen 't geen de Vrieſche ritmeeſter *Sapo Amama* by ervaerendheid bevonden heeft. Hy had voor *Coniahu* de wacht met een bende ruiters tegen d'uitvallen *der Portugeeſen*. In ſijn dienſt waeren ettelijke *Tapuiyers*: welke voorzeiden, hoe des anderen daegs de luitenant van *Amama*, nevens een ruiter, zouden ſneuvelen aen een kogel uit grof geſchut. 't Zeggen wierd beſpot ; doch d'uitkomſt bewaerheide 't zeggen. Diergelijke ſtaeltjens quamen dagelijx voor. Onder veele verhaelt *Arciſſeusky* een merkwaerdige geſchiedenis. Hy ligte uit de ſterkte *Rio Grande* een gedeelte der bezettelingen : om de Spaenſe vaſtigheid *Barra-Canium* ſchielijk t'overvallen. 't Ganſche werk hing hier aen; dat

Vreemde zeden der Tapuiyers;

eten haer eigen vrienden op.

Vreemd verhael van een Tapuiyer.

Godsdienſt der Tapuiyers:

haer wonderlijk voorzeggen.

Zeer merkwaerdige geſchiedenis van een gevoepen duivel door de Tapuiyers.

de toeleg verborgen bleef. Vijftig *Tapuiyers* hadden zich by *de Hollanders* vervoegd. Maer alzoo *Arciſſeusky* bedught was voor *de Tapuiyers*, ten einde 't geheim door haer mogt ruchtbaer worden, nam hy de zelve dienſt aen, onder beding, dat niet een voetſtap buiten 't gelid zouden trekken. Zy hielden woord. Drie dagen over af-weegen omgevoert, verrichten dagelijx voor ieders oogen haer gewonelijke gods-dienſt. *Arciſſeusky* verzocht, zy hem wilden ontbieden, wanneer de geroepen duivel verſcheen. 't Wierd beloofr, onder voorwaerde, dat geen aenſtoot zoude geven door eenig miſdrijf. Ten darden dag wanneer 't leger genoegzaem verfriſcht was, en ten togt vervaerdigt, is hy ontbooden: vond *de Tapuiyers* nevens den weg zitten, met de benen wijd van malkander in een half-ronde kring. Tegen haer over zat inſchelijx de prieſter ter aerde neder. Deſe vraegde alle wegens verſcheide zaeken, en alle vraegden hem: men gaf wederzijds antwoord; doch 't konde niet bequaemelijk verſtaen, by gebrek der tolken. Want die *d' Hollanders* gebruikten verſtonden alleenlijk twee taelen, d'een gemein by *de Braſiliaenen* lanx *d' Oceaen*, d'andere *de Portugeeſche*, door welke zy *den Hollanders* vertaelden, zoo veel moogelijk, 't geen *de Tapuiyers* ſpraeken: welker tael veel verſcheelt van de gemeine Braſiliaenſche: alzoo zy diep landwaerd woonen, verdeelt in verſcheide volkeren, die elkander niet verſtaen, en geduurig beoorloogen. Zulx de tael-mannen 't beſicht van *de Tapuiyers* meeſten-deel niet konden vatten: ja meer oordeel ſtreecken uit haer knikken en gebaerten. Na dat de vergaedering ophield te ſpreecken, ſtond de prieſter op, en ging buiten ieders oog boſchwaerd: alwaer met een luide ſtemme driemael den duivel riep. Doch die niet antwoordende, keerde te rugge tot de ſijne. Men begon thans wederom op d'oude voet onderling te vragen en t'antwoorden:

by

by de tolken niet verſtaen. Eerlang liep de prieſter (zoo 't ſcheen by de meenigte gelaſt) wederom na't boſch. Maer de duivel ſweeg op het tweemael herhaelde geroep voor de tweede reis. Weshalven de prieſter vruchteloos weder komt: en ten derdemael boſchwaerd ſtapt, ſchreeuwende gelijk te vooren. En toen eerſt wierd uit het diepſte der boſſchaedje gehoort een heldere, doch fijne ſtemme, niet anders als of door een fluitje geblaeſen was. *De Tapuiyers* beſlooten dieswegen, de zaek wel te ſtaen: en dat de duivel haeſt te voorſchijn zoude komen. De prieſter nu driewerf tot ſijn volk gekeert, ging 't praeten aen, gelijk te vooren. Eindelijk pakte hy zich noch eens weg. Toen riep de gantſche meenigte gelijkelijk, of ſpraeken drokker dan ooit. Ondertuſſchen naderde meer en meer de voornoemde ſchetterende ſtemme des duivels; dewelke ten laetſten met de prieſter aen-quam. De prieſter belaſt den duivel tegen de vergaedering over te zitten. Hier viel veel te zeggen: dan ſprak de prieſter, zomtijds de duivel, behoudende ſijn helder-fijne ſtemme: zomtijds riepen ettelijke uit het volk, greepen na de wapenen, en dreigden den duivel te ſlaen: het welk, wanneer haer niet te wille is, dikwils doen. Op het affcheid des duivels, door de prieſter boſchwaerd geleid, ſchreeuwde de meenigte zoo yzelijk, dat *den Hollanders* d'hairen te berge reeſen. 't Geſchreeuw, diep uit de borſt, en met een ongemein lange adem voort-gebragt, ging eveneens of duizend leeuwen en tygers gelijkelijk brulden. Terwijl dit werk duurde, pakte zich een Hoogduitſche ſoldaet uit d'achterhoede weg; doch niet zoo heimelijk, of het wierd gemerkt. De habſcheerders dan ſpeuren hem na, en vinden den man verborgen tuſſchen dichte ruigte eens kreupel-boſch. Te rugge gevoerd, loopt wederom van de bende af. Ontdekt, en dieſwegen verdacht, dat in den zin had over te loopen, wierd voor *Arciſſeuski* gebragt. Wegens ſijn trouwlooſe toeleg beticht, wende eenige beuſelachtige verontſchuldiging voor; die dewijl geen geloof verdienden, is geleid na een boom ten pyniging. Hy ſtond nu gebonden, wanneer met hooge aentuigingen ſwoer, de waerheid te zullen melden; welke hier in beſtond: ter oorzaek zedert tien jaer nooit een gebed tot God geſtort had, ſtond buiten maeten verſchrikt, wanneer den duivel zag onder *de Tapuyers* zitten: alzoo dacht, dat hem die kennende, zoude hebben weg-gevoert, daer zulke goddelooſen, gelijk hy was, verdienden gevoert te worden. *Iemand*, ſegt de geleerde *Gerard Voſſius mogt onderzoeken, of de voornoemde waerlijk de duivel geweeſt is. 't Schijnt my toe, dat niet alleen een duivelſch, maer ook menſchelijk bedrog onder deſe gantſche handel ſchuilt.* Gelegenertijd vraegde *Arciſſeusky* de *Tapuiyers*, waerom zy verzierden een duivel te zijn, welk immers een menſch was, dien hy dikwils te vooren had gezien. *De Tapuiyers* ontkenden zulx, en betuigden, dat waerlijk een duivel was. Doch *Arciſſeusky* kende den gemaekten duivel, welke de helder-fyne ſtemme maekte door eenig gras, het geen in den mond hield. En hoewel hier menſchelijke bedriegery onder liep, had nochtans de duivel ſijn rolle in dit ſpel: gelijk bleek aen 't welk ſtoutmoedig voor-zeiden, by geen menſch moogelijk te weten. Namentlijk, dat de Portugeeſche ſterkte, met verlies van drie man, in den *Hollanders* handen zoude vervallen; want zoo viel ook de toeleg uit. Maer dewijl de duivel alle dingen niet kan voorzien, zoo taſtenze omtrend zommige dingen mis. Zy zeiden, dat *d'Hollanders* op zamen-geſpijkerde planken in plaets van een brugge, zouden over de gracht zetten, de vyand zulx niet merkende. Waerlijk aldus was by *Arciſſeusky* voor-genoomen: geen wonder, dat de booſe geeſt zulx wiſt. Maer *de Portugeeſen* wierden *d'Hollanders* gewaer, eer over de gracht waeren: en verdeedigden zich met grof geſchut. Door deſe ongewoone ſlaegen liepen de verbaeſde *Tapuiyers* weg, en keerden niet weder: voor dat in de morgen-

Merkwaerdige voorval van een ſoldaet.

ſtond

ſtond 't ſlot bemagtigt, en alles binnen in ſtilte was. Zedert verbrande *Arciſſeuski* in de rievier *Monguoape* ettelijke Portugeeſche ſchepen: en behield een ſchip, voerende tien halve kortouwen vol laeden met zuiker en Spaenſche wijn. Om het zelve lanx korter vaer-water na een veilige reede af te voeren, had hy den dienſt *der Tapuiyers* van nooden. Doch zy weigerden binnens boords te treden, voorwendende: dat 't ſchip groot ongeval zoude ontmoeten. d' Uitkomſt quam met haer zeggen over een; want 't ſchip in de mond van een enge haven tegen de rotzen aen ſpaenderen ſtiet: zulx niet gebergt wierd. *De Tapuiyers* hadden 't ongeluk door duivels ingeeven te vooren geſpelt: alzoo geen gewichtige zaek by d' hand ſlaen, tenzy eerſt met den booſen geeſt raedspleegen: d'eenigſte wien gods-dienſtigheid bewijſen. Waerom een Tapuiyerſche prieſter niet wilde aennemen 't hembd, welk *Artiſſeusky* in ſijn hand *Sielo* en hem zoude ſchenken; wanneer de duivel 't hembd uit d' hand in de lucht rukte. *De Tapuiyer* nam de voorwaerde aen: beloofde terſtond den duivel te roepen: om met 't hembd na boven te vliegen. Doch als *Arciſſeusky* daer by bedong, dat hem geoorloft mogt zijn: den booſen geeſt af te ſmeeren met een ſtok, dien hy in de rechter hand hielde, konde de prieſter niet beweegt worden tot 't ontbieden des duivels. Weshalven ieder begonde te lacchen. *Arciſſeusky* eindelijk ſprak joks-gewijs tegen den prieſter: *Ik wil betoonen grooter konſtenaer te weſen dan gy; want zal morgen te wege brengen, dat uit uwe kop harts-hoornen zullen groeyen, die door deſe deur niet mogen.* De reden verſchrikte diervoegen *de Tapuiyers*, zulx alle om een goed heenkomen zagen. Alleenlijk keerde de voornoemde prieſter des anderen daegs met de tolk tot *Arciſſeusky*, verzoekende: hy beliefde hem genaedig te handelen, en geen harts-hoornen ten ſmaet op 't hoofd te planten. Ten tijden als *Jacob Rabbi* onder *de Tapuiyers* verkeerde beſtierde *Ianduy*, over d' honderd jaer oud, *de Tapuiyers*, ſwervende ter wederzijde van de rievier *Otſchunogh*, en rondom 't meir *Igtug*, in welk niemand derſt ſwemmen, wegens de meenigte van bijtende viſſchen. De koning *Pritigaba* ſtond met *Ianduy* in verbond, en oorloogden geduurig tegen de koningen *Arygpoygh*, *Wanaſewaſug*, *Tshering* en *Dremmenige*. Tenzy *de Portugeeſen* de vier laetſte *Tapuiyers* hadden in dienſt genoomen, om *de Nederlanders* te beſtrijden, deſe zouden nooit haer legers verſterkt hebben met de hulp-benden, die *Ianduy* zelf, of zomtijds ſijn zoon, of ſwager toebragt: alzoo niet zonder ongehoorde wreedheid noch menſchen, noch beeſten, noch gebouwen ſpaeren. Waer zy komen vermoorden en verwoeſten alles. Voorts is *Braſil*, behalven de genoemde eigen ingeboornen, bewoond by *Portugeeſen*, *Nederlanders*, *Hoogduitſche*, *Franſche* en *Engelſche*, welke *de Braſiliaenen* de gemeine benaeming *Ajuru-juba* toepaſſen: anderzints heetenze alle vreemdelingen *Caraiba* of *Pero*. Doch wegens de vermenging van verſcheide landaerd, ontſtaet een vijfderley ſlag van menſchen. Een die geboren is uit Europiſche ouders in *Braſil*, word genoemt *Mozombo*: uit een Europiſche vader en Braſiliaenſche moeder, *Mameluc*: uit een Europiſche vader en *een Moorinne*, *Mulato*: uit *een Braſiliaen* en Moorſche vrouw *Curiboca* of *Cabocles*: uit twee *Negers*, *Criolo*. Boven alle andere, zijn *de Portugeeſen* lanx de zeekuſten de ſterkſte. Toen aldereerſt op den Braſiliaenſchen boodem begonden te neſtelen, vonden vinnige tegenſtand: en tenzy *de Braſiliaenen* onderling over hoop lagen, zy hadden nooit zoo veel voets gekregen. Maer nu zijnze genoegſaem volkoomen meeſters: alzoo d'oude inboorlingen aen kant geholpen zijn, of landwaerd verjaegt. Anderzints derven *de Braſiliaenen* een gewaepend heir ſtoutmoedig onder d'oogen zien, gewend te ſtrijden. Wanneer malkander ſlag leveren, ſchieten, niet zonder vervaerlijk gekrijſch, met pijlen: ſpringen van d'eene zijde tot d'andere, om

Wondere voorzegging.

Tapuiyerſche Prieſters daed:

als ook van Arciſſeusky.

Wonderlijk meir.

Tapuiyers koningen.

Verſcheide uit heemſche volkeren in Braſil.

Strijden der Braſilianen.

om de pijlen te ontwijken, met verwonderens-waerdighe raddigheid. d' Overwinnaers spaeren niemand: slaen dood al wat voorkomt: de gedoode dienen tot een lekkere maeltijd. Indien nochtans eenige gevangens met een groote bast om den hals weg-sleepen: geven aen ieder een schoone jonge dochter, die haer man bewaerd en zorgvuldig mest, geduurende vijf maenden. Thans word een groot feest toegerecht: zy drinken haer alle smoordronken, na dat verzaedigt zijn met 't gebraede vleesch der gevangenen. Indien de vrouw swanger gaet by den geslachten, oordeelen nooit meer wraek te konnen nemen van haer vyanden, dan als 't kind, zoo haest ter weereld komt, op-eeten. Doch 't gebeurt somtijds, dat de vrouw, op den gevangenen haer zinnen zet, en met hem wegloopt. De geduurige oorloogen, die *de Portugeesen* gevoerd hebben met d' inboorlingen, hebben verhindert, dat geen woonplaetsen konden maeken, dan lanx de zee-kusten. De woon-plaetsen bestaen in negen plaets-voogdyschappen, by haer *Capitanias* genoemt. De zuidelijkste *sant Vincent*, heeft een stad eveneens genaemt, gelegen aen een stroom, die uit *d' Oceaen* landwaerd rond loopt, en weder in *d' Oceaen* eindigt. Groote schepen konnen niet opkomen tot de stad. *Sanctos* leid aen d'ander kant der zelve rievier, vier mijlen van de zee: teld vier honderd huisen en drie zuikers-moolens. Swaere zeilen nemen haer volle lading binnen de stad in. 't Derde stedeken *Hitauhacin* is het alder-zuidelijkste by *de Portugeesen* bewoont. Twaelf mijl van daer landwaerd hebben *de Jesuiten* getimmert 't vlekke *sant Paulo*, dicht onder de rijke goudmijnen, schuilende in 't gebergt, uitgestrekt oost en west dartig mijl. 't Vlek, tachentig huisen groot, is bevolkt van *Brasiliaenen*, en vermengde landaerd. De weg derwaerds valt moeyelijk wegens rouwe bergen en dichte bosschaedjen. Op 't eiland *Britioga* leid aen een zandige inwijk, alwaer een goede reede is, een sterkte tot bescherming der haven voor *sant Vincent*. En zedert *d' Engelsche* in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, aldaer een Spaensch schip vernielden, wierd een tweede vesting gesticht, om 't inkoomen lanx de rievier te beletten. Doch des niet tegenstaende liep *Thomas Candisch* voor-by beide de sterkten: en leide *sant Vincent* aen koolen, en brandschatte *Sanctos*. Voor de stroom, die *sant Vincent* bespoelt, vertoond haer 't eiland *Sebastiaen* tamelijk groot, vol wild en geboomte: heeft goed water, gezonde petercelie lanx de zee-kuste en bequaeme reeden tegen alle winden. Dieper zeewaerd doed zich op 't hooge en klippige eilandeken *Alcatraces*, als ook *Victorio des Busirs*, *Porto des Castellanos*, *Monte de Frigo*, *Muella* en *Queimadas*. d' Ingeboorenen van *sant Vincent* die met *de Portugeesen* vriendschap houden, worden genaemt *Tuppinikinsi* bewoonen een woest gebergt, strekkende meer als tachentig mijl landwaerd: voeren geduurig krijg tegen *de Carioes* witte en geschikte menschen, als ook tegen *de Cupin-Imbas* ten noorden, en een nameloose landaerd grenzende aen *Peru*. Voorts swerven *de Miramumins*, zeer wild volk, alhier wijd en zijd; doch ten grooten deele door d'aenkomst *der Portugeesen* gemindert. De tweede land-voogdyschap *Rio de Janeiro*, eertijds by *de Franschen* genaemt *Ganabara*, wierd ontdekt, op 't jaer vijftien honderd en vijftien, door *Joan Dias de Solis*. Maer de Franschen hebben alder-eerst een vaste voet te land alhier gemaekt, veertig jaer na *Dias de Solis*. Drie wel-bemande schepen voeren uit *Havre de Grace* derwaerds, beleid by *Nicolaes Durandus Villegagnon*. In slagt-maend bragt hy het voor *Rio Janeiro* aen: maekte aen het inkomen der rievier, omtrend een half mijl breed; op een rotze een houte sterkte, honderd voet boven lang en sestigh breed; na den ammirael van *Vrankrijk*, *Coligni* genaemt, alwaer ettelijk geschut plante, om den ingang, beslooten weder-zijds van twee steile bergen, te veiligen.

Vreemde gewoonte met gevangenen.

Vervolckte maeltijd.

Beschrijving der Lange-voogdyschap sant Vincent:

der zelver stedeken.

Candisch verrichting.

Eiland Sebastiaen.

Tuppinikinsi woest volk:

als ook de Miramumins.

Beschrijving der land-voogdyschap Rio de Janeiro.

Unable to display this page

Beschrijving der land-voogdyschap de Spiritu Sancto.

vruchtbaer en vol smaekelijk wild in de bosschaedjen. De rievieren *Parayva*, *Manangea*, *Itapemeri*, *Iritibi* en *Guarapari* zijn visch-rijk. Onder andere vangenze alhier overvloedig de visschen *piratiapuá*: by de winter-maenden in de stroomen gevoed, keeren tegen den zoomer na de rotzen, door *de Oceaen* bespoelt; hebben een zeer wijde mond vol tanden, een roodachtige tong, breede kieuwen, kleine vinnen, uitgezondert op de rugge, veel-vervige schubben, meest donker-vermilioen: ieder weegt doorgaens meer dan vijftig ponden. Voorts vallen hier de visschen *paru*, vol schubben, als geele maentjens, over een swarte huid. Boven en onder steecken by de staert lange vinnen uit: zijn plat en weinig rondachtig, met kleine koppen en staerten. *De Guebucu* vertoond een langwerpig lijf, een scherpe beene snuit, welker bovenste lid over 't onderste steekt, beide beweeglijk, een tandelooze mond, een staert in twee hoornen verdeelt, scherpe pinnen op de rugge, en een ongeschubde dikke huid, vol zilvere steekels. Dit wanschepsel verslint niet alleen de grootste visschen; maer ook menschen. Wanneer zomwijl met raserny bevangen word, loopt het met sijn snuit door een schip heen. Geen mis-maekter visch als *de abacatuaja*. Dese rondachtig-plat heeft onder twee lange vinnen en boven een, de staert gesplitst, groene vinnen, een gladde huid, zilverig glinsterende en schrikkelijke oogen. Zoo haest gevangen word, knort gelijk een varken. Vorders in de land-voogdyschap *de Spiritu Sancto*, leid een stad even-eens genaemd. De stad bestaet uit twee honderd huisen, en te aenzienelijker door een zuiker-moolen, Jesuiten-klooster en sterke handel met kotoen en brasilien-hout. Voor de stad spoelt een ruime in-wijk vol eilandekens. De naeuwste mond der inwijk word bewaerd door een slot. d'Inboorlingen *Margaias* houden de *Portugeesen* voor vrienden; doch *de Tapuias* en *Apiapetangas* doen alle mogelijke afbreuk: zulx *de Portugeesen* niet zonder lijfs-gevaer door het land van dese woeste volkeren trekken na 't vlekke *dos Reyos Magos*. Behalven de boos-aerdige menschen, loopen tusschen beide niet min vreemde als wreede beesten, byzonderlijk op den berg *Mestre Alvaro*, verre in zee gezien. Onder andere kruipt zeer verschrikkelijk de dikke slang *boiguacu*, welker gemeine lengte vier en twintig voeten bereikt: is asch-graeuw en donkerrood met kleinder en kleinder swarte vlakken, na de staert toe ketensgewijs loopende: de vlakken vertoonen in 't midden een spier-witte stippel. Verhongert springt uit de hagedoornen, of van de boomen: recht zich yzelijk by de staert op, voorzien van twee scherpe nagels: maekt een naer gezijffel: wringt een mensch, hart, geit, dasse of hoedaenig beest het zoude mogen wesen te barsten, of steekt sijn staert by den aers-darm diervoegen in: dat, 't geen bespringt, haestelijk op zulk een wijse dood: en het gedoode inzuigt. De gezeide slang bestaet binnen uit sterke ribben, en meer als zeventig vaste wervel-beenen; weshalven zich te lichter krommen kan. De wervel-beenen by de kop, zijn de grootste: verminderen meer en meer nae de staert. Dit vervaerlijk wanschepsel word door de mieren, by de open-staende bek in-gesnapt, om 't leven gebragt. Voorts voedet de landt-voogdyschap *de Spiritu Sancto* lanx meiren en stroomen den vogel *iabicu-guacu*, in groote den oeyevaer verre overtreffende: heeft een lange dikke snebbe, onder grijs: binnen zonder tong: de kruin pronkt met een wit-beene mijter: de vleugelen en staert zijn kort, de pluimen meest wit, behalven de slag-vederen, blinkende gelijk robijn: het vleesch is smaekelijk; doch eenigzints droog. Nevens de rievier, die de stadt *Spiritu Sancto* bespoelt, bewoonen de

Vreemde visschen.

Slang boiguacu, zeer vreeselijk.

Vogel iabicu-guacu.

De stad Spiritu Sancto.

Vreemde huiten.

Beschrijving der land voogdyschap Porto Seguro.

Paraibes hutten, niet ongelijk de bakovens. Aen de voornoemde landvoogdyschap volgt *Porto Seguro*, eerst ontdekt by *Peter Alvares Capralis*, de welke dit geweest de benaeming *Terra de santa Cruz* toepaste; doch veranderde eerlang den naem in *Porto Seguro;* ter oorzaek alhier een gantsch veilige haven vond. De stad, gebouwt op den top van een witte rotze, deelt 't gantsche land haer benaeming mede: zy heeft twee honderd en twintig huisgezinnen, en vijf zuiker-moolens. 't Land ten noorden der rotze rijst hoog; maer zuidwaerd strekt een effen kust lanx *d'Oceaen*. Twee mijl in zee leggen ettelijke klippen, waer op de golven breeken. De stedekens *santa Cruz* en *Amaro* zijn verlaeten: alzoo *de Portugeesen* den fellen indruk der woeste *Aymures* niet konden afslaen. Ten zuiden van *Porto Seguro* vertoonen haer de droogten *Abrolhos* ses en twintig mijl van de kust: hebben by na gelijke breedte: doch grooter lengte. Alhier verongelukte 't schip *Batavia* den tweeden pinxter-dag des jaers sestien honderd negen en twintig: te merkwaerdiger is 't ongeval, wegens de moord by d'onder-koopman *Hieronymus Cornelis zoon* onder 't gebergde scheepsvolk aengerecht. Dese had met andere voorgenomen 't schip af te loopen, indien niet gebleven was: en te verzeilen na een Spaensche haven of *Duinkerken:* om voorts te rooven de zeilen *der Vereenigde Nederlanders*. Doch de toeleg mislukte, vermits 't schip tegen *d'Abrolhos* aen spaenderen stiet. *Frans Pelsaert* opper-bevel hebber zette eerst met booten de kinderen, vrouwen en kranken of op een eiland, of op twee klippen nevens 't eiland, ongevaer drie mijl van het schip afgelegen. Zeventig mannen bleven binnens boords, die *Pelsaert* vergeefs trachte af te haelen: alzoo de zee te hol schoot: en dewijl 't onweder hand over hand toenam, en 't schip meer en meer te slarzen stiet, begaeven zich de boots-luiden in d'yselijke barningen op stukken van 't wrak na 't eiland. Zommige verdronken: andere dreeven met de golven te land. Onder de gebergde was ook *Hieronymus Cornelis zoon*, die tweemael vier en twintig uuren in de boeg-spriets mast 't leven behiel, na dat 't schip meest vergaen was. Niet afgeschrikt door zulk een ongeval, blijft by 't voor-gemelde voornemen. Op een der klippen waeren veertig zielen, en tachentig kannen waters; doch op 't eiland honderd en tachentig menschen van minder drank voorzien. *Pelsaert*, die by bezaedigder weder iets meer meinde te bergen uit het wrak, wierd benoodzaekt na versch water om te zien, aen 't een of ander eiland. Doch alzoo niet vond, verzeilde met d'opgeboeyde boot na *Batavia*: om van daer met een jagt 't volk over te voeren. Ondertusschen volbragt *Hieronymus Cornelis zoon* sijn vervloekt schelm-stuk. Hy kiest tot mede hulpers *David van Zeevang*, *Gysbrecht Welderen*, *Coenraed Huijssen*, *Cornelis Pieters zoon*, *Rutger Frederiks zoon* en *Hans Heilwerk* nevens ettelijke andere. Dese maeken al het volk op 't eiland af, van welke vijf alleenlijk met een vlot ontsnapten, na de rotze, alwaer *Weyber Hays* zich onthield met veertig man. Hy verkondschapt, hoe de genoemde moordenaers niemand verschoont hadden, behalven dartig menschen en vier jongens, maekt scherpe stokken ten tegenweer. De tweede klip had ook eenig volk, welke *Zeevang* dood-sloeg, uitgezondert eenige vrouwen en zeven jongens. Voorts nam *Hieronymus Cornelis zoon* tot sijn bed-genoot *Lucretia Jans*, en *Huijssen*, *Judith Sebastiaens*: 't overige vrouw-volk moest in 't honderd verzaedigen de geilheid der overige fielen. Thans vallen twee en twintig in twee platboomde sloepen *Weiber Hays* op 't lijf: dieze manhaftig afslaet. Doch dewijl hier te veel aen gelegen lag, indien *Hays* niet om hals hielpen, (aengezien hy 't schip, van *Batavia* verwacht, welk zy meinden af te loopen, zoude waerschouwen) hervatten ze den torn met vijftien man by de voorige gesterkt. Zy stieten dan voor de tweedemael het hoofd: weshalven beraeden vinden

vrede

Droogten Abrolhos.

Merkwaerdig verhael wegens 't verongelukken van 't schip Batavia.

vrede te maecken: die *Hieronymus Cornelis zoon* des anderen daegs be-eedigen zoude. De handel lag op bedrog. Want alzoo eenige Franſche ſoldaeten onder *Hays* lagen, beſteld *Huiſſen* en *Zeevang* heimelijk aen haer een brief, beloovende aen ieder ſes duizend guldens, indien over-quamen. De brief verviel in *Hays* handen. *Hieronymus Cornelis zoon*, hier af onbewuſt, verſchijnt ter beſtemder tijd: en word aenſtonds by den kop gevat. *Zeevang*, *Huiſſen*, *Welderen* en *Cornelis Pieters zoon* geraekten om hals: *Wouter Loos* ontvluchte. Deſe, tot opper-hoofd gekooren, waegt de vierde torn; maer, overrichter zaeke te rugge gekeert, liet't vorder beſtrijden ſteken. Ondertuſſchen quam *Pelſaert* met't jagt *Sardam* van *Batavia* voor't eiland ten anker: vaerdigde een boot na land, welke uit een ſchuitje, by *Hays* afgevaerdigt, den gantſchen handel verſtond. Geſwind keert de boot na 't ſchip. Waerom *Pelſaert* zich ten tegenweer vervaerdigt. Eerlang vernam hy een ſloep om de zuidelijke kant des eilands. Elf moordenaers, gekleed in rood ſchar-laeken met goude paſſement geboord, hielden recht op 't ſchip aen. Genadert wierden gelaſt 't geweer buiten boord te ſmyten: geraekten ongewaepend in de yſers, gelijk ook alle de overige. Haer vervloekt mis-drijf is dood-ſtraf waerdig gekeurt. Tegen over *d'Abrolhos* aen de vaſte kuſt, leid een vlak land dartig mijl lang, bewoond by *de Ouetacates* een wreed volk, die of onderling geduurig moorden, of de nabuuren ongenaedig beſtooken. Vorders behoord de landvoogdyſchap *Porto Seguro* tot den Spaenſchen hartoog van *Avero*; doch is zeer vervallen. De rievieren *Mocuripe*, *Caruvelas* en *Lucuru* voeden de watervarkens *capybara*. Deſe hebben korte pooten, borſtels en ooren, een dik lijf en kop aen de ſmuil gebaerd, en, behalven twee kromme ſlag-tanden, in elk kaeke been vier en twintig

Ouetacates wreed volk.

Water-varkens zeer wonderlijk.

mindere tanden : zijn ſtaerteloos : leven by gras en ſtruiken : des nachts zoekenze haer koſt op de oevers met groote troppen, en maeken een yzelijk geluid : konnen niet ſnel loopen ; maer vaerdig ſwemmen en onderduiken. *De tapiierete* gelijkt ook eenigzints nae een ſwijn, inzonderheid met oogen, hoofd en voeten. Anderzints heeft de groote van een ſes-maendige jongen os, een ſnuit hangende over d'onderſte lip, een mond vol tanden, een gladde pees in plaets der ſtaert, en eelandshuid met kort en donker hair. Dit beeſt is zeer geil, bederft des nachts de boom-vruchten, en byzonder het zuiker-riedt : ſlaept by dag onder het dichtſte geboomt : in 't duiſter zoekt het aes. 't Vleeſch van een jonge *tapiierete* ſmaekt bykans gelijk oſſe vleeſch. Eeindelijk brengen de konynen den ingezeetenen over *Porto Seguro* byzondere vervulling toe : te meer alzoo in vijfderley zoorten onderſcheyden, overvloedig gevangen worden, het zy met vallen of ſtrikken, het zy door ontdekken der holen ; want de jaegers ſtoppen d'ingang des hols, en graeven een gat nae der konynen legerplaets, alwaer de zelve met lange meſſen onder d'aerde door-priemt worden. Men telt in *Braſil* vijfderley konynen. De voornaemſte *paca* genaemt, niet wijkende in vettigheid en groote voor een bigge, knort even alzoo : heeft een dikke kop, kleine ooren, de voorſte voeten groter dan d'achterſte, kort, hard en bruin hair, ter zijde graeuw geſpikkelt : is zonder ſtaert. Het vleeſch word zeer ſmaekelijk gehouden. Tot de tweede zoort moet geteld *de tapeſi*, t'eenemael over-een-komſtig met een Europiſche haes. *De aguti* ſwijmt zeer na een Nederlandſch konyn : behalven dat roſch, hard en glinſterend hair draegt : gelijk een ſwijn knort, ronde ooren heeft en kaele pooten, welker achterſte, langer dan de voorſte, ſes teenen hebben, daer de voorſte vier. *De cavia cobaya*, hoewel kleinder als de konynen in *Europa*, overtreffze wegens zacht en veelvervig hair, onderſcheiden in witte, roſſche en ſwarte vlakken. Het hoofd en tanden hebben zeer groote gemeinſchap met der ratten : is t'eenemael ſtaerteloos. Geen konijnen worden diervoegen tam, gelijk deſe. Eiſchen door knorren haer ſpijs van de huisgenooten. Als dezelve overgevoerd worden nae eenig verre-geleegen landſchap, teelen zoo wel voort als in *Braſil*. 't Kleinſte van alle konynen is *aperea*, verſcheelt weinig van een haes in loop, en ten opzicht der kop en baerd : onthoud zich niet zoo zeer op zandige gronden, als binnen klippige kuilen. De boodem van *Porto Seguro* draegt ook onder andere palm-boomen *tucum* en *airi*. *Tucum* draegt dunne takken vol langwerpig-ſteekelige bladeren en een vrucht niet ongelijk den pruimen damaſt, hangende by troſſen van drie honderd en meer aen malkander ; met welke de ſwijnen en aepen gemeſt worden : geperſt, geven een heldere oolie, die in hooge achting is: de vrucht rijpende word buiten ſwart, en krijgt binnen een witte ſmaekelijke kern. Van de bladeren ſpinnen *de Braſiliaenen* een niet min fijne als ſterke draed. De ſtam ſtaet rondom bezet met takken, welke op een maet ſchijnen afgekapt. *De airi* waſcht verre boven *den tucum :* vertoond veel langer bladeren, een ſtamme met ſcherpe doornen en ronde vrucht vol wit en vet merg ; doch geenzints eetbaer. 't Hout ſwart, ſwaer en hard zinkt in 't water. *De Braſiliaenen* maeken hier af knodſen. Lanx de rievieren vliegen de voogels *cocoi*, ſwijmende na reigers, hoewel in ſchoonheid verre overtreffende. Zy hebben weinig vleeſch, een lange ſcherpe bek, voor geelachtig-groen, een ſchoone kamme op de kop met aerdige vederen, welke achter in den hals afhangen : het vleeſch is zeer ſmaekelijk, wanneer het jong is. Aen *Porto Siguro* paelt de landvoogdyſchap *los Ilheos*, alſoo genaemt na

als ook de tapiierete.

Vijfderlei konynen.

Tweederhande palm-boomen.

Vogels eteel.

Beſchrijving der land-voogdyſchap los Ilheos.

na 't ſtedeken, beſtaende uit anderhalf honderd huiſen, acht zuikermoolens. een Jeſuiten klooſter en houte kerk. d'Inwoonders leven by land-bouw, en vervoeren van eetwaren in kleine barken na *Parnambuco*. Zeven mijl landwaerd boven *Iſleos* leid een naemeloos meir, drie mijl lang en even zoo breed, meer als tien vademen diep, vol *manati*, viſſchen niet min ſmaekelijk, als buiten gemein groot, behalven meenigte krokodillen en hayen. By onſtuimig weder ſchiet het water zoo hol, gelijk in *d'Oceaen*. Uit 't meir vloeyt een ſtroom door een gat diervoegen eng, dat een boot de breedte beſlaet. Rondom ſwerven wijd en zijd *de Guaymures*; geen woeſter volk in gantſch *America*. Zy hebben reuſen-licchaemen, een witte huid, yzelijk groote pijlen en boogen: leven zonder huiſen als beeſten onder den blaeuwen hemel: verſlinden 't menſchen vleeſch gelijk tygers: vechten nooit met benden of legers: ieder loert ſlechts, om een menſch of beeſt onvoorziens te over-vallen: eeten zelf haer eigen kinderen: woonden eertijds van de rievier *ſant Franciſco* af tot d'uithoek *Frio* toe; doch, verjaegt door *de Tupinambas* en *Tupinachius*, zijn gezakt na de land-voogdyſchap *los Iſleos*: welke zedert dier voegen plaegden, dat *de Portugeeſen* niet alleen verſcheide zuiker-moolens moeſten verlaeten; maer zelf 't gantſche geweſt hadden geruimt. Aen *Iſleos* paelt *Bahia de todos los Sanctos*, gehoorig tot de Portugaelſche kroon. d'Inwijk, ontleenende haer benaeming van alle de heiligen, deelt den zelve mede aen deſe voornaemſte land-voogdyſchap. d'Inwijk zelf groot en wijd, en in 't midden van twaelf tot achtien vademen diep, leid op dartien graeden ten zuiden der middag-lijn. De kuſt vertoond haer uit zee kennelijk wit. De ſtroom vloeyt volgens zonne-loop ſes maenden om de zuid, en even zoo lang om de noord. d'Opening der inwijk

Vreemd naemeloos meir.

Guaymures woeſt volk.

Beſchrijving van Bahia de todos los Sanctos.

is

is aen 't zuiden; maer loopt ten noorden op: heeft de breedte van dardehalf mijl. Verscheide rievieren ontlooſen zich alhier. 't Uiterſte en grootſte eiland *Taperica* ſtuit de ſlag der golven uit *d'Oceaen*. Wie binnen zeilt heeft dit eiland by de ſlinker hand en de vaſte Braſiliſche kuſt ter rechter zijde, kennelijk aen een botte hoek waer op de ſterkte *Antonio* leid en d'oudſte ſtad *Villa Veja*, d'eerſte voor alle andere geſticht, aen een kleine bogt met eenig voorland ten noorden, van welke de vaſte kuſt halve maens gewijs haer kromt, eindigende by de ſcherpe punt *Tapagipe*, die verre in *Bahia todos los Sanctos* uit-ſteekt. 't Slot *Tapeſtepe* beſlaet de uiterſte punt: om welke 't land ten ooſten wijkt: d'inwijk ruimer water geeft: door een enge mond landwaerd boord: en aldaer een meir maekt, in twee bogten noorden en zuiden verſpreid. Van de mond deſes meirs ſtrekt de kuſt noordelijk tot de rievier *Pitanga*, uit 't ooſte weſtelijk af-gevloeyd. Binnen tamelijk wijd, ontfangt ettelijke minder ſtroomen. Op alle de oevers ſtaen verſcheide zuiker-moolens. Van *Pitanga* loopt de ſtrand een mijl noordwaerd, en thans weſtelijk met een kromme elleboog, in welkers omtrek twee naemelooſe eilandekens dicht onder de wal haer vertoonen. d'Elleboog eindigt in een ſtompe hoek: waer af 't eiland, *Mare*, een uur gaens lang, een half mijl afgeſcheiden de mond der rievier *Pitanga* dekt. Ten noorden van *Mare* valt ook een ſtroom uit 't vaſte land in de genoemde inwijk. Dwars af ten zuiden doet zich op 't drie-hoekig *Monniken-eiland*, immers zoo groot als *Mare*. Voorts wijkt de ſtrand diep landwaerd noordelijk: alwaer verſcheide eilandekens leggen, op ongelijke afgeleegendheid van de kuſt. 't Eerſte om de ſtompe hoek is *Birapebiâra*: 't naeſte dichter aen ſtrand *Porto Madero*. Volgt een naemeloos langwerpig eilandeken in de mond van een ſtroom. Voorts ſteekt het land na 't weſten een botte hoek uit: waer over't eiland *de Fuentes* leid, gelijk ook tegen de rievier *Tambaria*, noordelijk afgevloeyt; doch uitwaterende met een kromme ſwier na 't weſten. Voorts ſtrekt de kuſt met twee kleine bogten noordweſt, tot de ſtroom *Gereſipe*; in de mond tamelijk wijd vertoonen haer drie eilandekens op een ry: 't uiterſte *Caraibe*, het middelſte *Pycca*, 't binnenwaerdſte heeft geen naem. Deſe verdeelen de ſtroom in twee waterlooſingen. Thans kromt de kuſt met ettelijke bogten, waer in verſcheide beeken vallen, na 't zuiden tot de rievier. *Cachoera*, door minder vloeden verrijkt, en vol kleine eilandekens. Aller wegen ſtaen hier meenigte zuiker-moolens. Dwars van *Cachoera* doed haer op 't eiland *Meve:* de ſtrand buigt voorts zuidelijk; en beſchouwt ten ooſten 't eiland *Taperica*. Tuſſchen de ſcherpe punt *Tapagipe* en 't ſlot *Antonio* bouwde *Thomas de Soſa* aen den gezeiden inwijk de Braſilſche hoofd-ſtad *San Salvador*. *Soſa* lichte d'ankers in de rievier voor *Liſſebon*, op 't jaer vijftien honderd negen en veertig: lande gelukkelijk binnen *Bahia todos los Sanctos* aen *Villa Veja:* en verkoos een half uur boven *Villa Veja* een ſteile heuvel, om aldaer een nieuwe ſtad te bouwen. Hy verdeelde aen ieder erven tot wooningen. *De Jeſuiten* verkooren de ruime plaets, alwaer tegenwoordig gezien word de kerk aen *Maria* toegewijd, door *de Jeſuiten Joannes Azpilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobæus*, *Vincent Rhoterigius* en *Emmanuel Nobrega* geſticht: terwijl 't gemeine volk bezig was met hutten op te rechten, en *Salvador* tegen aenloop te verzekeren. Doch wanneer de Portugeeſche koning *Joan de derde* een prieſter over-ſchikte, om de nieuwe kerk van *Maria* te bedienen, verhuiſden de voornoemde *Jeſuiten* van daer nae een verheeven plaets, welken noemden den bergen *Calvarien*: herwaerds zakten terſtond verſcheide *Braſiliaenen*, vermaekt met de tegenwoordigheid der vreemde menſchen, en ſloegen rondom 't klooſter haer hutten op. Als *Soſa* ter genoemder ſtrand uit-ſtapte, hadden *de Portugeeſen* weinig voet op

Soſa ſticht ter van Salvador:

eerſte kerk aldaer.

SINUS OMN

A. Urbs S. Salvatoris.
B. Angelus et Castrū S. Antony
C. Castrum S. Mariæ.
D. Castrum S. Didaci.
E. Suppositus tormentorū et opus cornutum subsuly
F. Castrum Rosarie.
G. Castrum S. Petri.
H. Castrum S. Philippi.
I. Castrum S. Bartholomæi } a nostris victa
K. Statio et Suppositus tormentorum — comitis
L. Naves claudendæ urbi.
M. Insula Taperica.
N. Suppositus tormentarius collapsus.
SANCTORU
X
A
B
L
M
K
H

America. Haer volk-plantingen tot *Ilheos*, *San Vincent*, *Pernambuco*, *Villa Veja*, *Itamaraca* en *Porto Seguro*, by *Peter Alvares Capralis*, op 't jaer vijftien honderd, ontdekt, liepen by na 't eenemael te niet. Doch, behalven d'hoofd-ſtad *Salvador* in 't vervallen ſtedeken *Villa Veja*, leid drie mijl landwaerd de ſtad *Paripe*, beſtaende uit drie duizend huiſgezinnen en achtien zuiker-moolens. 't Land rondom levert overloedig kotoen. 't Eiland *Taperica*, tamelijk groot, heeft een vruchtbaere grond, op welke de tabak en beeſten wel tieren. Men kookt hier veel traen van de walviſſchen, overvloedig voor ſtrand gevangen. Twaelf mijl ten zuiden van *Salvador* vertoont haer 't vlek *Cacocheira*, een rijke *Portugees* eertijds toebehoorende, die groote vlijt deed, om de woeſte landaerd *Guaymures* tot bezaedigder leven te brengen; doch alzoo weinig vorderde is een groot gedeelte *der Guaymures* verplaetſt op *Taperica*; om dichter by hand te weſen en minder ſchaede te doen. Door d'ongewoone en ongezonde lucht ſtierven alle binnen korte tijd. De landvoogdyſchap *Bahia* heeft ongemein veel zuiker-moolens, welke of met watervallen omgaen, of met oſſen. 't Zuiker-ried, by *de Braſiliaenen* genaemt *viba* of *tacomaree*, waſcht weeliger in kleyachtige en vette beemden, waer over de opgeſwolle rievieren haer ſlibbe brengen, dan op hooge landen, heuvels en bergen. Het planten gaet aldus toe. Eerſt worden de velden omgeploegt, van onkruid gezuivert, tot voorens even verre van malkander geſneeden, en in de voorens de planten diervoegen gepoot, dat d'opperſte toppen malkander raeken. De kuilen vereiſchen meer aenvullende aerde des zoomers, dan by winter-tijd: ten einde de doordringende hette der zonne de wortels niet verzenge. Hoe meer vocht 't ried nat maekt, hoe eerder waſcht: binnen tien, of ten hoogſten twaelf maenden, krijgt het volkomen rijpheid. Louw-maend en oogſt-maend, de laetſte des winters, zijn bequaemſt tot planting: ter oorzaek d'aerde door verſche regen geweekt de wortel te lichter laet voortſchieten. 't Gerijpte ried, ter gezetter tijd afgeſneden, blijft zomtijds tot het volgende jaer op 't veld leggen: ondertuſſchen groeyt nieuw riedt: welk veeltijds te gelijk met 't oude ter moolen komt. Indien langer als twee jaer ſtaet, verteert de zoete vochtigheid, en 't ried zelf ſterft allenskens. De jonge planten, zorgvuldig aengeaerd in een goede grond, konnen veertig, ja vijftig jaer goed blijven; doch op een dorre boodem, moeten om de vijf jaer nieuwe gepoot. Zomtijds, by brandende zonneſchijn, op welke geen regen volgt, gaet 't ried uit door droogte: welk des winters afgebrand word, ten einde nieuw ried van onder d'aſſche voort koome. Wanneer ook 't water te lang de velden plas zet, verdrinken zomwijl de tedere planten. In vochtige gronden by zonder beknabbelen de ſwarte en gevleugelde wormtjens *guirapeacoca* (*de Portugeſen* noemenze *pao de galeuha*) diervoegen de wortels, dat de rieten ſterven. Ook verſtikt 't onkruid, te welig voortgezet, de planten. Waerom viermael 's jaers de grond gewied word, ter tijd toe 't ried ſterk genoeg is tegen 't onkruid. Voorts ſnijdmen 't gerijpte ried af by d'onderſte knop, en van het ried de bladeren: te zamen gebonden in buſſelen komt ter moolen. De moolen beſtaet uit drie ſterke houte aſſen met dikke yzere hoepels beſlagen: tuſſchen welke 't ried geklemt word. De water-moolens gaen om, door kracht des waters: welk lanx een ſwaere goot, uit hooge ſteilten afgeleid, in groote ſcheppers neder ſtort. Op duſdaenige manier parſenze wel raſſer de zuiker uit het ried; maer de moolens met acht oſſen omgetrokken leveren meer zuiker. De aſſen, door welke de zoete vocht vloeyt, als ook de bak waer in nederzypelt, moeten tweemael binnen vier en twintig uuren gezuivert. Het ried, van achter tuſſchen de eerſte aſſen geſtooken, draeyt tot de tweede: ten einde d'overige vocht werde uit-gedrukt.

Stad Paripe.

Eiland Taperica.

Guaymures waerom verplaetſt.

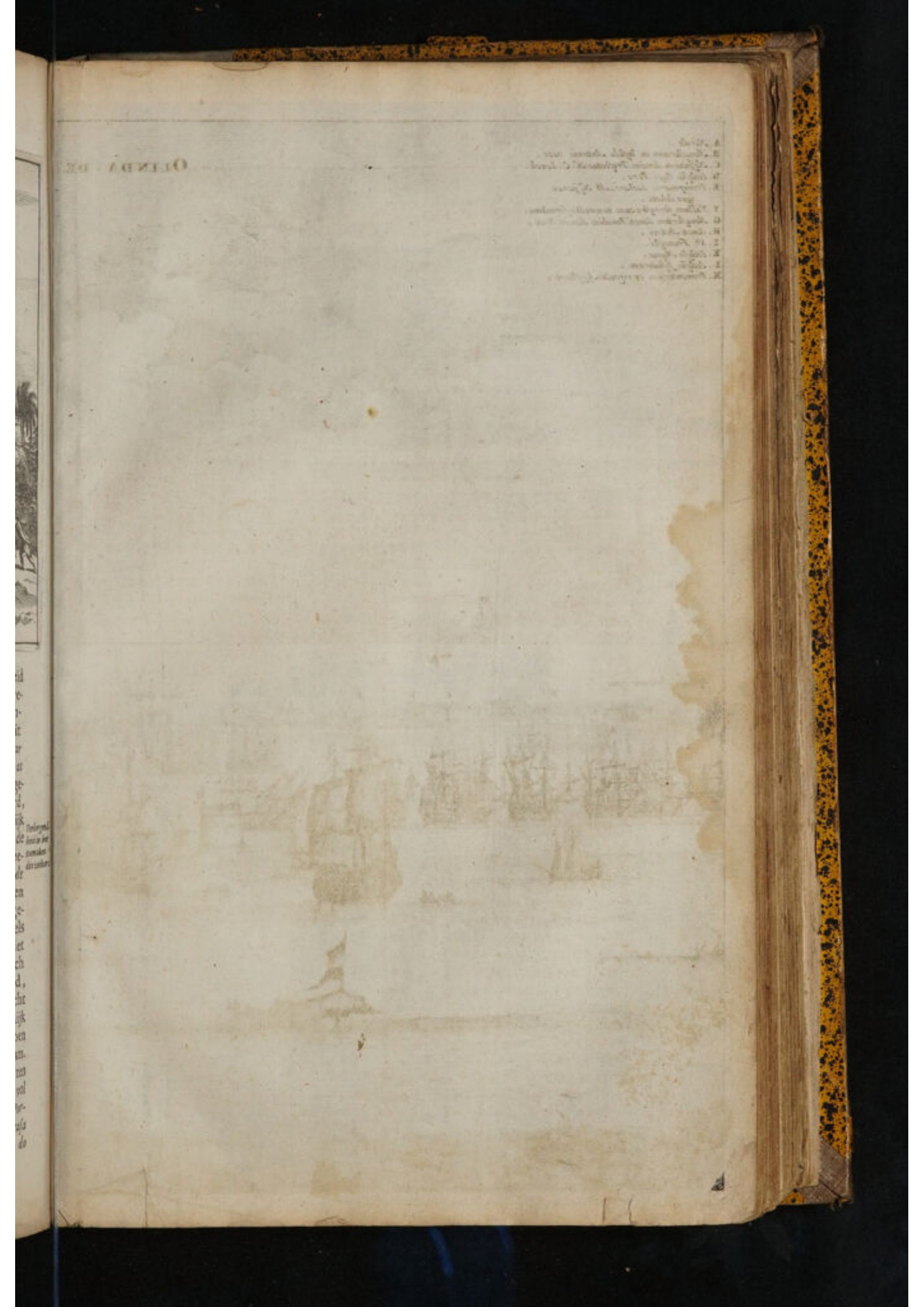
Zuiker-ried hoedaenig geplant en gebaewt.

Beſchrijving der zuiker-moolens.

't Gekneuſde ried (by *de Portugeeſen Bagaſſo* genaemt) diend ten voedſel der vlammen. Men ſtookt zulke yzelijke vuuren dag en nacht onder de koopere ketels; dat veertig voeders hout tuſſchen dag en nacht verbranden: zulx geheele boſſchaedjen worden afgekapt. De geperſte vocht *caldo* loopt door houte gooten in grote ketels: in welke of harder of zachter zied: als te hard zied, gietenze water onder de vocht *caldo*, ten einde minder verteere. Van deſe vocht word 't ſchuim afgeſchept: dit, *cagaſſa* genoemt, is eeten en drinken voor 't vee. Thans gietenze *den caldo* over in de tweede ketel: alwaer wederom zied. De Guineeſche ſlaeven ſcheppen met een langę ſchuim-ſpae den drek van den *caldo* af: gieten tot meerder zuivering looch in de borrelende vocht: en zijgen eindelijk den zelven door doeken. De droezem, welke binnen de doeken blijft hangen, ſtrekt ten ſpijs en drank voor de arbeids-luiden, die een half jaer nacht en dag meer als paerden arbeid doen. De droezem, met water gemengt, levert zoete wijn, die dronken maekt, wanneer beſteld is. Uit de groote ketels *caldero de mellar* vloeyt *de caldo* in de kleine, *tachas* genaemt, alwaer ten derden reis gekookt, en geduurig geroert word, tot de dikte van ſieroop, en eindelijk van zuiker krijgt. 't Moet onder de verborgendheden der natuur gereekent: dat terwijl de zuiker in *de tachas* kookt, oolie by druppelen dient gegooten: 't welk indien geſcheide, wanneer in de groote keetels zied, zoude *de caldo* tot zuiker niet ſtremmen. Wederom by aldien looch in de kleine ketels gegooten wierd, gelijk in de groote, zoude de vocht t' eenemael bedorven zijn: gelijk ook wanneer 't zap van een citroen of iets zuurs onder *den caldo* quam. Voorts ſtaen ontelbaere aerde potten nevens malkander op planken vol gaeten in een ruime kaemer: (*de Portugeeſen* paſſenze de benaeming *caſa do*

Verborgendheid in het toemaken des zuikers.

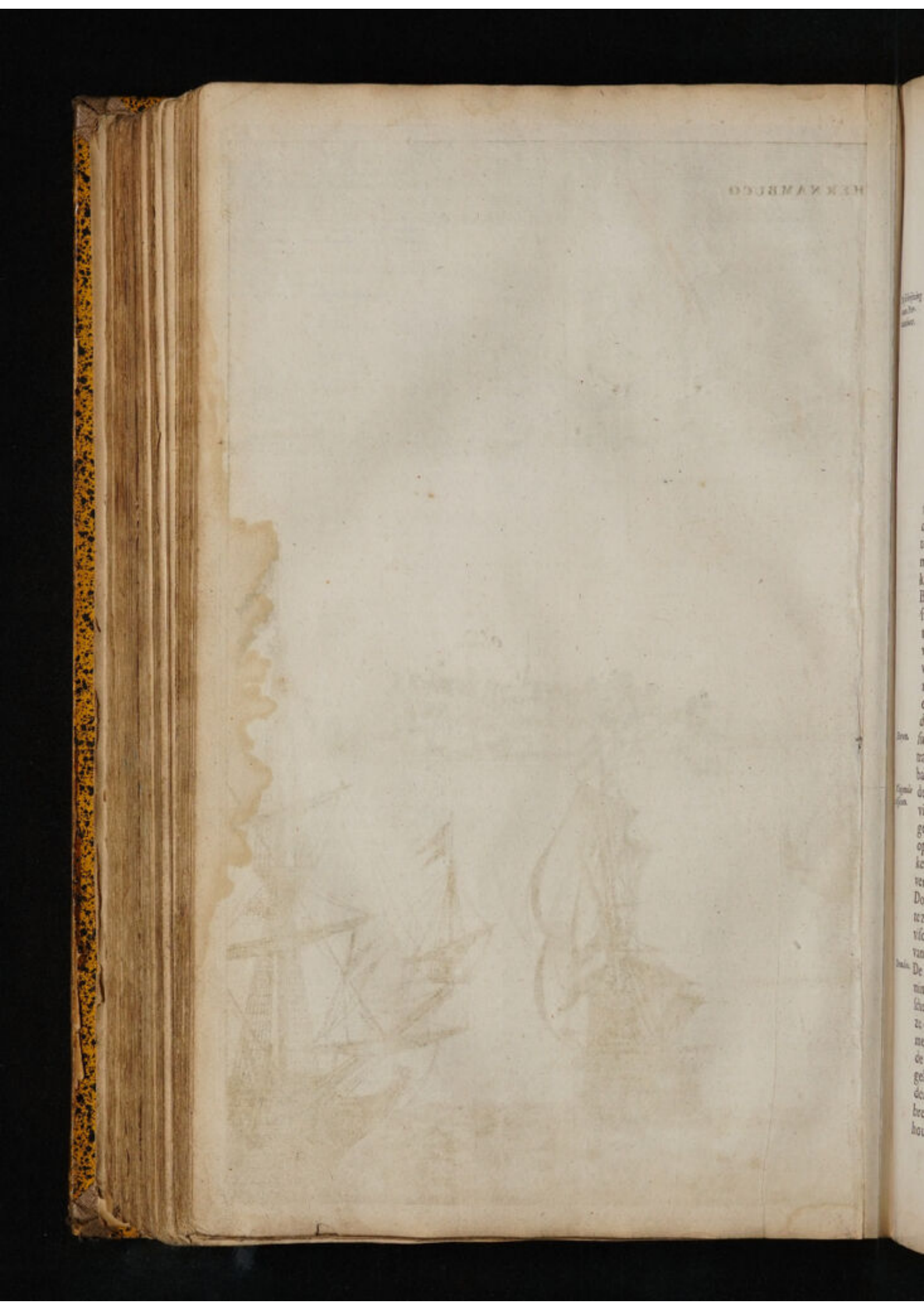
A. Navale.
B. Monasterium in Insula Antonii vaes.
C. Palatium domini Praefecti N. C. Lonck.
D. Ecclesia Fori Povo.
E. Promptuaria Sacchari, ab Hispanen
ique deleta.
F. Vallum ferreum cum nonnullis fortalitiis.
G. Monasterium Sancti Benedicti dictum Bento.
H. Sancti Antonii.
I. St. Francisci.
K. Ecclesia Matris.
L. Ecclesia Jesuitarum.
M. Promontorium ex virgultis sepsium.

OLINDA DE PER

DA DE PHERNAMBUCO

de purgar toe) de potten dekkenſe met natte kley: om den zuiker van haer ſiroop, die bruinachtige verve geeſt, te zuiveren. Uit de potten geſtort, ſcheiden bruine zuiker van de witte: beide in ſtukken geklopt worden tegen de zonne te droogen geleid, en gedroogt in kiſten gedaen. Ten noorden van *Bahia todos los Santos* leid *Pernanbuco*: begrijpt lanx de kuſt meer als zeventig mijl tuſſchen de rievier *ſan Franciſco* en land-voogdyſchap *Hamaraca*. *Pernanbuco*, zoo veel gezeid als *de mond der helle* word ten ooſten beſpoeld van *de Noorder-Oceaen*: in welke zommig gewaſch, dicht in een gegroeyt met blaederen niet ongelijk der eiken blaederen, zomtijds meer als een uur gaens lang en vijſtien of zeſtien voeten breed drijft. De ſchepen, onder dit ruicht verwert, blijven ſtil leggen: tenzy door-gekapt word met groote moeite, konnen niet voort-geraeken. De zee is ongemein viſch-rijk. By ſtil weder zietmen de viſſchen ſwemmen ſeſtig vademen onder water: weshalven 't ſcheeps volk meer vangt, als orberen konnen; want wanneer ſlechts een kromme ſpijker, met witte vederen om-wonden, aen een lijn laeten zinken, word van d'een of ander viſch in-geſlokt. Hier ſwemmen veel hayen, welker vleeſch traenig valt, en dien volgende oneetbaer; doch de herzenen zijn by-zonder goed tegen ſteen. De vliegende-viſſchen hebben gedaente van haeringen, maer nergens na zulk een groote: op haer vleugels beſtaende uit kraeke-been, vliegenze zoo lang nat blijven. Geen ellendiger viſch als deſe. Doorgaens ſchoolenze als een wolke te zaemen. Terwijl voor vervolgende viſchen uit zee op-vliegen, worden van de meeuwen in de lucht gegeten. De zee-braezems *dorados* zijn niet min ſmaekelijk, als de vliegende viſſchen. De boots-gezellen begraevenze onder 't zout, of wryvenze binnen met zout en peper, en hangenze in de zonne te droogen. *Pernanbuco* zelf, gelegen op de hoogte van vijf graeden ten zuiden der middag-lijn, brengt overvloedig voort braſilien-hout en zuiker. Zuiker is eigentlijk geen Braſiliaenſche gewaſch; want de zuiker-riet-planters zijn door *de Portugeeſen* uit de Canariſche eilanden overgebragt na *Braſil*. Zedert *Capralis*, by onweder geſlingert, voor de kuſt van *Braſil* was vervallen, heeft *Americus Veſputius*, afgevaerdigt door *Emmanuel Portugaels* koning 't land tuſſchen d'uithoek voor *Olinda* en 't eilant *Itamaraca* nader ontdekt. Hy vond een gekliefde rotze, en nevens de zelve Braſiliaenſche hutten. Hier ſtapt hy uit; vroeg na de benaeming der kuſt: en kreeg bericht, dat *Paranambuco* geheeten wierd. Hy zag 't land vol ſteil gebergt, ontoegankelijke boſſchaedjen, en elders in vlakke beemden of aengename valleyen verdeelt. 't Voornaemſte 't geen de vracht konde goed maeken, was braſilien-hout. Doch alſoo oordeelde, dat de grond ook zuiker-ried zoude konnen dragen, heeft Canariſche zuiker-ried-planten gepoot. Eertijds was *Olinda* d'hooſd-ſtad van *Pernanbuco*: volgens *Lopez Vas*, had ſtijf drie duizend huiſen en zeventig zuiker-moolens: is gelegen op verſcheide heuvelen, ten noorden ſteil en met kreupel-boſch begroeyt, tuſſchen welke hier en daer oranje-boomen waſſchen. *Joan Nieuwhof*, die op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig *Olinda* bezichtigde, vond alhier weinig *Nederlanders*, meeſt *Spanjaerden*, zich behelpende in de verwoeſte huiſen. Aen de land-zijde is de ſtad ſterk wegens de ſteile heuvelen ontoegankelijk bewaſſchen: na de zee-kant met aerde wallen voorzien. De wallen, geſterkt door veertien bolwerken en een ſteene ſlot, konden een hevige aenval lichtelijk afwijſen. 't Uiterſte hoornwerk ten zuiden wierd bewaerd by *Jooden*. Men ziet niet alleen van de geſeide heuvelen over een vlakke zand-ſtrand verre zeewaerd, alwaer ettelijke blinde klippen een zorgelijke vaert veroorzaken; maer ook ten zuiden de rievier *Biberibi* dicht onder de ſtad met een ſware ſteene brug beleid: en voorts noordelijk en weſtelijk altijd groene beemden en boſſchaedjen. *Olinda* zelf leid verdeilt aen zeven en twintig ruime ſtraeten, behalven verſcheide mindere ſteegen of ſlop-

Beſchrijving van Pernanbuco.

Hayen.

Vliegende viſſchen.

Dorados.

Zuiker van waer herkomſtig.

Beſchrijving van Olinda.

jens. Vijf kerken binnen de wallen, en twee buiten, bragten een groot cieraed tot de ſtad. De twee voornaemſte tempels waeren *ſan Salvador* en *Peter*: de andere *Miſericordia*, *noſtra Sennora del Emparo* en *noſtra Sennora de Guadalupe*. Op de verhevenſte heuvel ten noorde ſteekt 't Jeſuieten-klooſter, een meer als koninglijk gebouw, bykans vier-kantig getimmeert, verhevene daeken en muuren boven alle andere geſtichten uit. De Portugeeſche konnig *Sebaſtiaen*, door aen-drijven van ſijn oud-oom kardinael *Henrik*, ſpilde een groot geld aen dit klooſter: welk ook met rijke jaerlijxe inkomſten begiftigde, op 't jaer vijfthien honderd een en zeventig. 't Klooſter beſlooten binnen een dubbelde beſchanſing konde met weinig magt een ſterke vyand af-keeren. Nevens *de Ieſuiten* bouwden *de Capucijnen* een niet min prachtig geſticht ooſtwaerd. 't Hamburger-klooſter beſloeg byna 't midden der ſtad. *De Franciſcaenen* bewoonden inſchelijx een heerlijk gebouw. Dicht aen verhief 't paleis der ſtad-voogd hooge muuraedjen. *De Carmelieten* weeken in koſtelijke grootheid voor geen timmering binnen *Olinda*. d'Overblijffels van 't verwoeſte metzel-werk getuigen als noch een verwonderens-waerdige luiſter. Tegenwoordig weiden d'hoornbeeſten binnen d'omtrek der vervallene ſtads-wallen. Op de hoogte van d'een of ander heuvel, kanmen beſcheidelijk zien *'t Reciffa*, *Mauritsſtad*, d'uithoek *Auguſtijn* en 't waterſlot voor de reede van *'t Reciffa*. Lanx de ſtrand ſtond *het Dominicaenen-klooſter*, en boven in de ſtad 't munſter aen *ſant Bento* toegewijd, door natuur en konſt onwinnelijk geſterkt. 't Gaſthuis en geſticht der nonnen *Concepcion de noſtra Sennora*, waeren beziens waerdig. De ſterkte *Iuan d'Albuquerque* beſloot de zuidelijkſte hoek der ſtad; alwaer lanx ſtrand een weg na *'t Reciffa* loopt. 't Gerecht was nevens het hoofd, welk van de wal zeewaerd ſtrekte. Ter zijde der potte-bakkery verhief zich een hooge baeke van een der heuvelen. 't Giethuis was gebouwt dicht by de galg, en 't ſtad-huis ter zijde van de hoofd-kerk *Salvador*. Zedert *Olinda* in de handen der Weſt-Indiſche Maetſchappy verviel, is een vierkantige ſterkte geleid ten noorde, beneden *'t Ieſuiten-klooſter*, op de wal aen de zee-kant. Alhier placht eertijds een ſterke zuiker-handel te vallen: zulx zomtijds op een dag veertig ſchepen van *Olinda* met zuiker bevracht wierden: en echter immers zoo veel by de pakhuiſen bleef. De zuiker kan niet gemaekt zonder hulp der Africaenſche ſlaeven, welker getal vry hoog beloopt. 't Staet aengeteikent, hoe *Angola* alleen vijftien duizend vier honderd en dartig *Mooren* verſchafte voor de zuiker-moolens rondom *Olinda* in de jaeren ſeſtien honderd een, twee en drie en twintig. Om deſe aenzienelijke ſtad aen te taſten, is afgevaerdigt *Henrik Loncque*, die weinig te vooren met *Pieter Pieters zoon Hein* de Spaenſche zilver-vloot voor *Matanca* weg ſleepte. In 't midden van de zomer des jaers ſeſtien honderd negen en twintig lichte *Loncque* 't anker op de Goereeſche reede. Tuſſchen *Groot Canarie* en *Teneriffe* verviel hy met acht zeilen onder veertig Spaenſche ſchepen beleid by *Frederik de Toledo*: en ſloeg dwars door de vloot, niet min moedig als gelukkig. Onder 't Africaenſche eiland *ſant Vincent* wachte *Loncque* met zeven en twintig zeilen na de beloofde hulp-ſchepen: die te laeter quamen, ter oorzaek *'t Vereenighde Nederland* de geworvene krijgs-magt by de Weſt-Indiſche Maetſchappy over nam: om de Spaenſche en Kaizarſche, op *de Veluwe* ingebrooken, te ſtuiten. Doch zoo haeſt *Weſel* verraſcht en *'s Hartogen-boſch* gewonnen was, zakten op d'uithoek *Vincent* de vordere toegeruſte ſchepen af: zulx *Loncque* met twee en vijftig zeilen, na een vertoeven van weinig minder als vier maenden, op *Braſil* de ſtevens wende. De vloot voerde meer dan zeven duizent man, behalven 't boots-volk op dartien ſloepen, aen *ſan Vincent* gemaekt. Zy zukkelde een geruime tijd onder de middag-lijn door ſtilte en tegen-wind:

Klooſters binnen Olinda.

Zuiker handel tot Olinda.

Merkwaerdige verrichtingen van Loncque.

wind: zulx de scheur-buik een merkelijk getal ontzielde, en vry meer magteloos hield; want toen *Loncque* de kust *Pernambuco* in't gezicht kreeg, bevond twee honderd ses en veertig gestorven te zijn en stijf twaelf honderd krank, zedert voor *Vincent* 't anker lichte. *Olinda aengetast:* d'Eerste, die twee uuren ten noorden boven *Olinda* te land sprong, was kolonel *Diederik van Waerdenburg*. Met den dageraed verdeelde hy 't volk in drie troppen. De voor-togt, sterk negen honderd vier en dartig koppen, wierd lanx strand op *Olinda* aengevoert door *Adolf van der Eltz*: de middel bende maekte, onder *Stein-Callenfels*, duizend negen en veertig man uit: *Fouke Honx* was in d'achter-hoede met negen honderd vijf en sestig krijgs-knechten. Aldus ten strijd geschaerd vonden geen tegenweer, als voor de stroom *Dolce*: alwaer zich acht honderd *Portugeesen* achter een nieuwe beschansing te weer stelden; doch alzoo *Waerdenburg* stout ten middel toe door de rievier waede, onder 't voordeel van twee veld stukken, verliet de vyand sijn voordeel en vluchte boschwaerd. De voor togt der stad genaedert sloeg ter rechter hand op, lanx een weg door bosschaedje: en beklom de wal, achter welk *'t Jesuieten-kloosler* stond. Na eenig tegenweer drong *Eltz* door. *by de Hollanders ingenoomen:* De middel-trop nam een eng pad nevens de strand, en viel tusschen *'t Franciscaenen* en *Iesuiten-kloosler* ter stad in na de hoofd kerk *Salvador*, van waer uit de hoogte in 't kleine noorder slot met vuur-roers schooten: zulx de bezettelingen eerlang verstooven. *Fouke Honx* bestormde de beschansingen ten zuide; doch, alzoo *Stein-Callenfels* en *Eltz* bereeds meesters van *Olinda* waeren, gaven de verweerders den moed verlooren, en alles ten besten. d'Overste *Schutte* bragt ondertusschen noch vijf honderd mannen ten rugsteun aen land uit de vloot; maer alzoo de stad bereeds vermeestert was, trok zonder verhindering na binnen. d'Overwinnaers door hette en by gebrek van drank afgemat, vonden minder buit: ter oorzaek de burgers, gewaerschouwt van d'Hollandsche vloot, haer goederen op *'t Reciffa* gebergt hadden: welke de stadvoogd *Matthias Albuquerque*, broeder des adelijken heers *Duarte Albuquerque*, wien *Pernambuco* in eigendom toe quam, te gelijk met de pakhuisen verbrande: eensdeels uit misnoegen tegen d'inwoonders, in weer-wil van hem gevlucht: anders-deels om *d'Hollanders* niet te verrijken. *De Portugeesche* hopman *Gil Correa de Castel Blanca* begroot de schaede, in sijn brief aen den Spaensche koning, op twintig honderd duizend dukaeten. Ondertusschen hielden de *Portugeesen* haer sterkten op *'t Steen-* en *Land Reciffa* noch bezet. *als ook 't Reciffa:* Om 't laetste, *San Iorge* genaemt, te overrompelen trok *Stein-Callenfels* tegen de nacht uit *Olinda* met ses honderd koppen; maer alzoo de ladders te kort waeren en d'hand granaeten te langzaem aengingen, moest hy onverrichter zaeke aftrekken. Geraedzaemt dan de sterkte te belegeren. De loop-graeven waeren genaedert tot onder de graft: wanneer de bezettelingen lijfsgenaede bedongen, en uittrokken, sterk negentig man. 't Water-slot hield inschelijx niet lang tegen. Men vond binnen *San Iorge* vier duizend pond bus-poeder en vier en twintig yzere stukken: binnen 't water-slot vijftien metaele halve kortouwen. Als de Nederlandsche magt op *Pernambuco* te land stapte, bewoonden *de Portugeesen* elf plaetsen. *Hoe veel plaetsen de Portugeesen bewoonden in Pernambuco eertijds.* De voornaemste *Olinda* bleef doorgaens bezet met vier vaendelen gewaepende burgers, ieder stijf honderd koppen, en drie benden krijgs-knechten. Onder de burgers munten uit twee honderd koopluiden, welker zommige meer dan vijftig duizend kruzaeden rijk geschat wierden. Ten zuiden van *Olinda* tusschen de rievier *Bibiribe* en *d'Oceaen* loopt een smalle steen-klippige dijk, op welkers einde 't volk-rijke dorp *Reciffa* lag, alwaer de schepen laeden en ontlasten. Omtrend 't midden des rifs, een mijl lang, leid in volle zee *Pozo*, anker-plaets der groote zeilen. Op 't einde der gezeide dijk, tegen over *Pozo*, vertoonde haer een ronde toorn uit har-

de steen. De dag-aenteikeningen gehouden in *d'Engelsche* vloot, die herwaerds de stevens wende, onder het beleid van *Iames Lancaster*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentigh, verhaelen: hoe een sterkte lag aen de mond der haven voor *Reciffa*: welke sterkte *d'Engelsche* stoutmoedig bestormden, hoewel meer dan ses honderd mannen en zeven metaele halve kortouwen de plaets lichtelijk onwinbaer maekten. Buiten weinig tegenweer, meesters vloogen na *Olinda*: namen de voorstad, bestaende uit honderd huisen sonder slag of stoot in: bequamen een grooter buit, alzoo de goederen uit een schat-rijke karaeke, voor weinig dagen verongelukt, aldaer gebergt lagen: veroverden vijftien gelaede schepen: en hielden dartig dagen 't land rondom *Olinda* in rep en roer. Zedert dese overlast, bouwden *de Portugeesen* op *'t Reciffa* een derde sterkte: zulx 't vaertuig tusschen twee sterkten gevaerlijker door moet, dewijl d'ingang vol klippen leid. Van *'t Reciffa* wierden de goederen gescheept in barken of lichters na *Olinda*. Tusschen welke stad en *san Salvador* twee groote rievieren *Francisco* en *Real* vloeyen. *Francisco* behout haer versche stroom tot twintig mijlen in *d'Oceaen*. Lanx de stroom *Popitango* staen veel zuiker moolens. Vijf mijl ten noorden boven *Olinda* bewoonden *de Portugeesen* 't vermaerde vlekke *Garasu*: en voorts ook 't dorp *Reciffa* en *Moribeca* landwaerd van *'t Reciffa*: inschelijx *Antonio de Cabo* nevens d'uithoek *Augustijn*: *Serinhain* lanx een beek eveneens genaemt: eindelijk *Miguel de Poyuca*, *Gonsalvo de Una*, *Povacon de Porto Calvo*, *Alagoa del Nort* en *Alagoa del Zul*, behalven andere Brasiliaensche woonplaetsen, *aldeas* genaemt. en meer dan zeventig zuiker-moolens: welker zommige een omslag hebben, niet wijkende voor een dorp, wegens 't aenzienelijk getal menschen tot de bereiding der zuiker vereischt: weshalven geduurig schepen af en aen vaeren, om Africaensche slaven. De landvoogdyschap *Pernanbuco* heeft doorgaens een goede grond, vlakke landen, laeg gebergt, en tusschen beide vruchtbaere valleyen met zuiker-riet, welk ook weelderig wascht op de vaste toppen der bergen *Masurepe*, *Zebaatan*, *Poyuca* en *Moribeque*. 't Meest en beste brasilien-hout levert de bosschaedje *el Gran Matto de Brasil*. De swaerste handel met dit hout word gedreeven in 't dorp *Laurenzo*. Terwijl *Loncque* tegen *Matthias Albuquerque*, die zich anderhalf mijl ten westen van *Olinda* by de zuiker-moolen toebehorende *Francisco Montero* met duizend *Portugeesen* en driemael zoo veel gewaepende *Brasiliaenen* had begraeven, wierd *Olinda* af gebrooken: 't afbrek na *'t Reciffa* vervoerd: en ten laetsten in brand gestooken: alzoo de stad niet bequaemelijk tegen den vyand gesterkt konde worden. Tusschen de rievieren *Francisco* en *Real* leid 't stedeken *Sergippo del Rey* landwaerd aen een kleine beek, die met spring-ty veertien voet waters heeft. De bosschaedjen rondom voeden wilde stieren en koeyen. 't Gebergt verbergt goud en zilver-mijnen. De oudste landvoogdyschap van *Brasil* leid op 't eiland *Itamaraca*, drie mijlen lang en twee breed; doch strekt haer gebied lanx de vaste kust, van welke door een naeuwe rievier is afgescheiden, tot vijf en dartig mijlen uit. Twintig zuiker-moolens en overvloedigh brasilien-hout geven aen dese landstreek eenig aenzien. De hoofd-plaets *villa de Conception* leid op *Itamaraca* nevens *d'Oceaen*, vol klippen rondom 't eiland. *De Fransche* hebben zich hier d'eerste nedergeslaegen; doch zijn door *de Portugeesen* verdreven. 't Stedeken zelf, op een steile rotze gebouwt, heeft ter zijde een sterk slot nevens een moeras vol kreupel-bosch. Ten noorden vond *Stein-Callenfels* een klein eilandeken, naeuwelijx een roerschoot lang, welk met hoogh water onder liep, staende begroeyt met klein en dik geboomte: alwaer des avonds ten ses uuren een ontelbaere meenighte voogelen van kleine en middelbaere slag uit zee haer

Revieren van Pernanbuco.

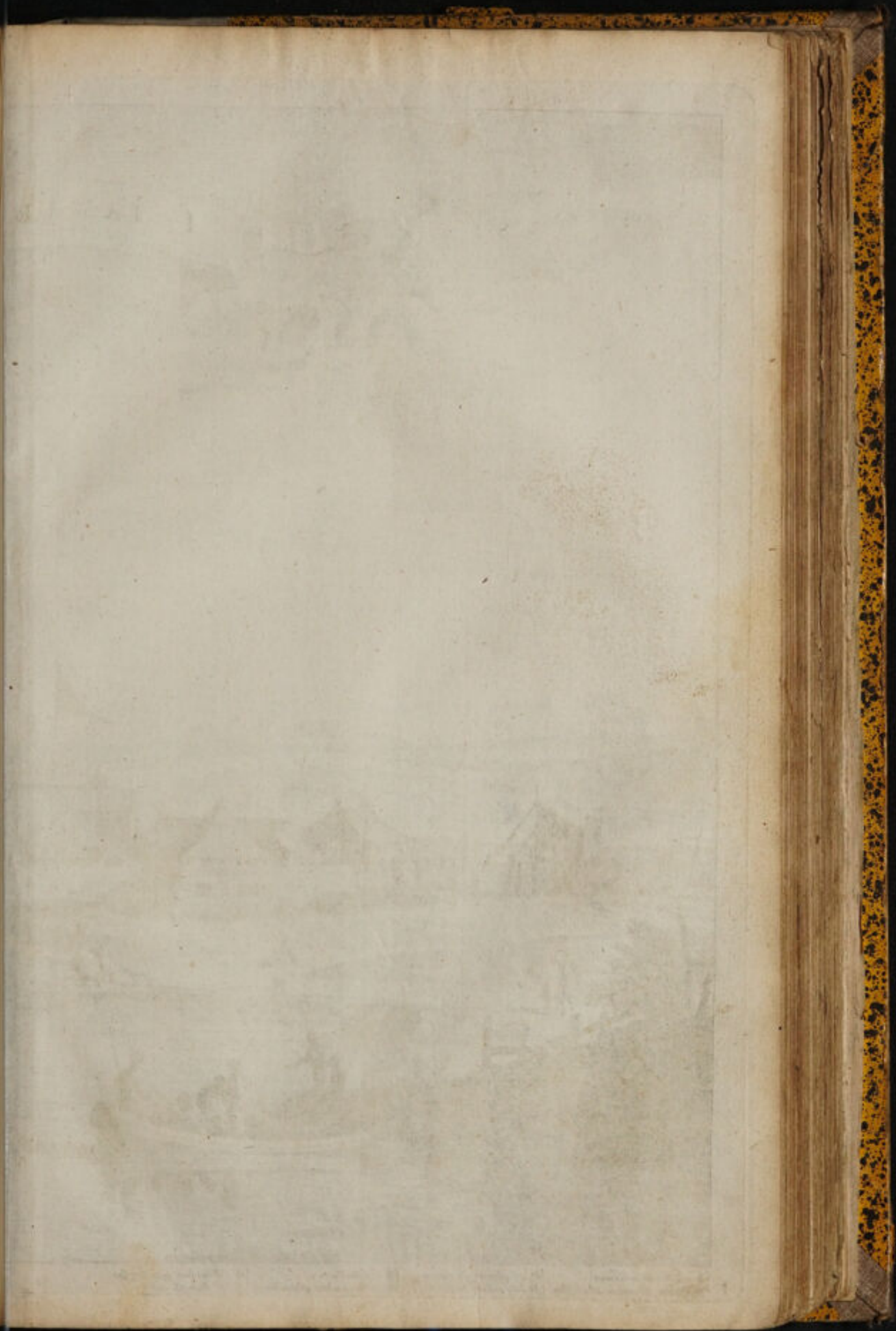
Olinda word afgebroken.

Stedeken Sergippo del Rey.

Beschrijving der landvoogdyschap Itamaraca.

Wonderlijk eilandeken.

des selven gelegendheid.

I | A. Castrum Mauritii. | C. Castrum in monte. | E. Sacellum. | G. Fluvius qui versus Caraste abit.
| B. Ostium fluminis ad Austru- | D. Oppidum Seggi. | F. Via qubus ascenditur.

MARACA.
C
B

haer neder-zette: zulx alle takken grimmelden: en onaengezien 't geschut nu en dan geloſt wietd, bleven zitten tot 's morgens ten ſes uuren, en keeren t'ellekens ter gezeider tijd weder. Doch zedert *Stein-Callenfels* de boſſchaedje afkapte, om paliſſaeden te maeken voor de nieuwe ſterkte, welk hy op *Itamaraca* tegen 't ſtedeken *Conception* ſtichte, wierden niet meer geſien. Aen *Itamaraca* grenſt de land-voogdyſchap *Parayba* ten noorden. De Franſche ſchepen namen jaerlijx alhier een volle laeding braſilien-hout in; doch zijn op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig door de Portugeeſche veld-overſte *Martijn Leytam* diervoegen uit alle havenen gejaegt: dat zedert nooit eenig bezit weder-kreegen. De land-voogdyſchap *Parayba* ontleent haer benaeming van de hoofd-ſtad, vijf mijl afgelegen van *den Noorder-Oceaen*, dicht by de rievier *Parayba*: welke by de zoomer-maenden weinig water heeft; doch vloeyt des winters zoo geweldig, dat meenigmael ſchielijk over de landen wijd en zijd ſtroomt, menſchen en vee wegſpoelt. De ſtad zelf is niet groot; doch beſtaet uit prachtige gebouwen: waer onder uit-munten drie tempels en even zoo veel klooſters, ieder bewoond of by *Franciſcaenen*, of by *Carmelieten* of by *Benedictijnen*. 't Land rondom, niets te vruchtbaer, vertoont twintig zuiker-moolens. 't Gebergte *Cupaguao* grimmelde eertijds vol *Braſiliaenen*, ter oorzaek de grond, buiten gemein vet, allerley vruchten gelukkig voortbrengt. Tegenwoordig leid het woeſt: alzoo *de Portugeeſen* alle neder-gehakt hebben. Dit gebergt levert fijn groen geſteent, welk d'ingezeetenen door de lippen tot cieraed ſteeken. 't Zelve geneeſt de ſcherpſte buik-pijn, zoo haeſt op den buik geleid word. *De Franſche*, onder 't beleid van hopman *Dourmigas*, ontdekten voor negentig jaer alhier de zilver-mijn *Copaoba*: voerden voor een tijd veel zilver en braſilien-hout af; maer eindelijk hebben zich *de Portugeeſen* volkoomen meeſters gemaekt. Voorts grenzen aen *Parayba* ten noorden de wilde landaerd *Petiguar*, in ſeſtien dorpen verdeelt. Onder 't gevoogelte, welk op den roof leeft, munt uit *de ouyra-ouaſſou*, tweemael grooter dan een arend, met ſchoone vederen, en diervoegen ſtout en ſterk, dat niet alleen ſchaepen; maer harten en menſchen zelf verſcheurt. De vogel *moyton* wijkt voor geen paeuw in ſwaerte of ſchoonheid: 't gantſche lijf ſchuilt onder ſwarte en witte pluimen: de kop vertoond een aerdige kuif: het vleeſch geeft ſmaekelijk voedzel. *De toucan* gelijkt na een ringel-duif: verſcheelt in bek en borſt; want de bek tien duimen lang en drie breed over de krop ſteekt: de borſt is oranje rood met karmoſijn omringt geplekt en voort ſpier-wit, de rugge rood, de vlerken en ſtaert pik-ſwart. Ook verdient de vreemde plante *yarammacarou* een naeuw-keurig beſchouwen. Deſe, dikker dan een dye, waſcht twaelf voeten hoog met drie takken van gelijke lengte en dikte; maer licht om te breecken, buiten groen, binnen wit, vol lange doornen en zonder bladeren: draegt een karmoſijn roode bloem met blaeuw geſtreept: waer uit een vrucht groeyt als een vuiſt, buiten rood en binnen wit, vol kleine korrelen, welker ſmaek na d'ael-beezien ſweemt. De rievier *Parayba* levert, behalven verſcheide andere viſſchen, *guara-tereba*, welke een dik lijf, platte kop, kromme rugge, geſplitſte ſtaert en zeer kleine drie-hoekige ſchubben heeft, tegen de zonne geleid glinſtert als glaſig goud. De zee verſchaft ook overvloedig wonderbaerlijke roggen met een zeer lange en dunne ſtaert. De wijfjens leggen dagelijx een ey met een yer-ſchael, even als hoenders. De mannetjens dekken de wijfjens met haer buik op de rugge der wijfjens. Beide ſwemmen zonder vinnen: zijn bezet vol vergiftige ſteekels en verdeelt in verſcheide zoorten: onder welke voor voornaemſte gehouden worden *de narinari* en *iabebara*. d'Eerſte heeft een groot drie-kantig lijf, weder-zijds breede quabben, een kop gelijkende

Beſchrijving der land-voogdyſchap Parayba.

Stad Parayba.

Berg Cupaguao.

Wild vee Petiguar.

Vreemde vogelen.

Vreemde planten.

Vreemde viſſchen.

in

in grobheid en geſtalte na een varken, een rondachtige tandelooſe mond, een herzenpan vol herzenen, achter de ronde oogen twee wijde blaes gaten, niet kleinder dan een gemeine appel, yzerachtige verve met witte ſtippelen, een gladde huid, een ſtaert ſtijf vier voeten lang, die achter meer en meer ſmal toe-loopt, en gezond vleeſch. Aen een *nari-nari* konnen veertig menſchen verzadigt worden. *De iabebara* is van gelijke groote en ſmaek; doch de huid kael en donker-geel: 't lijf drukt de gedaente van een ploeg-yzer uit. Beide onthouden haer dicht onder ſtrand: ſlingeren de lange ſtaerten om de viſſchen op welke aeſen: en ſteeken met een vergiftige angel: de ſteek baert onlijdelijke pijn: die geneeſen word met de lever der zelve viſch of gebrande aſſche des angels aen de wonde gevoegt. Voorts leid de Braſilſche zee-kuſt, van *ſan Vincent* tot *Spiritu Santo* toe, aldus. Voor de kuſt *Vincent* leggen de vier kleine eilandekens *Queimadas*, en ter zijden af *Alcatraces* en *Baſtos*. Volgt ooſt-noord-ooſt 't eiland *Sebaſtiaen*, welk haer groot uit zee opdoed. Voor de inwijk *Ubatuba* ſchuilt 't eilandeken *dos Porcos*, dicht onder een hoog geweſt: de haven ſtrekt diep landwaerd. Veertien mijl verder heeft 't eiland *Grande* verſch water, bequame viſſchery, dichte boſſchaedje en twee goede havens. Voor de reede *Garatuba* vertoonen haer verſcheide gebrookene eilandekens: 't voornaemſte is *Morambaya*. De ſchepen lanx de Braſilſche kuſt zeilende, bezichtigen vervolgens de mond der wijde rievier *Jenero*, buiten vrees voor klippen en ondiepten. Vorders loopt een zuivere grond aen de weſtelijke kant tot 't hoofd *Frio* toe: welk zich uit zee vertoont als een rotze met witte ſtreepen, in den top geſplitſt. 'tHooge eiland voor *Frio* maekt tuſſchen beide een veilige reede. Negen mijl boven *Frio* ten noorden, opent *ſan Salvador* een ruime bogt, ten zuiden bezet met verſcheide naemelooſe eilandekens. Eindelijk zijn merkwaerdig de verſcheide zout-pannen lanx de kuſt: als ook de uithoeken *ſan Thome* en *Parayva*, de inwijk *Manangea* en *Itapemeri*, en ſtroom *Guarapari*, vermaerd door den berg *Pero Cam* ten noorden, en *Guapel* ten zuiden. 't Eiland *Salvago* rond en bergachtig leid dicht voor de mond van de ſtroom *Guarapari*: de vaſte kuſt valt oneſſen en bergachtig. Aen de noord-ooſtelijke punt van *Spiritu ſanto* rijſt uit zee een lange rye rotzen: en d'inwijk alhier vertoont ten zuiden drie ſwarte bergen, en twee mijl landwaerd de gekerfelde berg *Meſtre Alvaro*, die lanx *d'Oceaen* heen ſtrekt. De rievier *des Reyos Magos* loopt rondom drie bergen, welke drie ronde eilanden maeken. De kuſt wederzijds der vloed *Dolce* is geheel vlak; maer *Cricare* heeft hoog en laeg land. In de mond van de rievier *Maranepe* ontmoetmen een witte kloof, niet ongelijk een groot ſtuk lywaed, *Parairepe* is kennelijk aen een hooge punt, vol geboomt en ondiepe zee-grond. De mond des ſtrooms *Caruvelas* leid vol zand-plaeten. Dicht onder de beeke *Tauhaen* verheft haer een roode klif: van welk een punt zanden ſtrekt na de rievier *Curubabo*. Voor *Porto Seguro* leggen gevaerlijke klippen zeewaerd: ten zuiden rijſt de hooge langwerpige top *Paſqual*. *Santa Cruz* verſchaft een goede haven aen klein vaertuig: van hier ſtrekt 't land noord-noord-ooſt en zuid-zuid-weſt tot de rievier *Grande*: tuſſchen beide veroorzaeken d'ondiepten *Baxos de ſant Antonio* een zorgelijk vaer-water: zulx de ſchepen drie mijl van de wal houden. Over den arm van *Grande* ſteeken drie kruinen, vol geboomt en zeer hoog in de lucht. Voorts tot *Ilhers* toe zijn geen ondiepten. Acht mijl verre loopt de beek *dos Contas* tuſſchen ontelbaere klippen in *d'Oceaen*: uit zee rijſt voor de mond een rotze, niet ongelijk een hoog eiland. Tuſſchen *Ilheos* en *Contas* verheft haer de kuſt; doch zakt in een bogt, alwaer witte huiſen haer verre laeten zien, zijn zuiker-moolens, eertijds toe-behoorende *Lucas Giraldes*. 't Geweſt aen weder-zijde van de ſtroom *Camanu* is vlak. De ſtroom heeft een wijde mond:

Beſchrijving der Braſilſche zee-kuſt.

mond: en bezichtigt van den noordelijken oever 't eiland *Cayepa*, gevaerlijk wegens ondiepten. De rievier *Tinhare* is kennelijk door den berg *Morro de san Paulo*, zig aen de zuidelijke oever verheffende gelijk een galley. Twalef mijl verder leid *de bahia todos de los Santos*. De sterkte *Antonio* beslaet d'oster-hoek: voor de noordelijke punt rijst 't eiland *Topoam*, ten oosten en zuidoosten vlak en steenachtig. De rievier *das Pedras* stort met een wijde vloed in *d'Oceaen*. Vervolgens vaert men voorby de stroomen *Tapicuru*, *Real*, *Vasabaris* en *Francisco*, kenbaer aen een uitstekende hoek laeg land: en voorts vallen zeewaert *Miguel*, *Antonio*, *Camaragili*, *Porto Calvo*, *Formoso* en *Serinhaem*. Naest de rievier *das Pedras* rijst d'uithoek *san Augustijn*, vertoond zich als een zadel, in kleine kreupel-bosschen verdeelt. Vijf mijl ten zuiden leid 't lage eilandeken *Alexo*. De kust van *Augustijn* na *Pernambuco* strekt noord ten oosten en zuid ten westen. 't Eiland *Tamaraca* beslaet de mond der stroom *Gajana*. Vijftien mijl verder doed haer op *Parayba*. Tussen beide loopt 't rif *Pedra furada* drie mijl lanx de kust, en een van de wal, tot de uithoek *Blanco* toe, alwaer de reede *Porto de Franeses* veilige lijf-berging den matrosen verschaft. Aen *Parayba* volgen d'havens *Treicaon*, *Pipa* en *Busios*, de stroom *Siara* en *Maragnan*, welke 't westelijk gedeelte van *Brasil* bespoelt, en gehouden word een scheidpael tusschen *Castilien* en *Portugal*, volgens verdeling by den paus *Alexander de seste* gemaekt, op 't jaer vijftien hondert twee. Eindelijk behoort tot *Brasil* 't eiland *Fernando de Noronho*, op de hoogte van stijf drie graden ten zuide der middaglijn. *De Capucijn Claude de Abbeville* bevond het ses mijl in d'ommegang, vermakelijk en ongemein vruchtbaer. Behalven 't versche water, erweten, boonen, maiz, poytates, meloenen, kotoen, ossen, wilde geiten en swaere hoenderen, voet dit eiland ontelbaere menigte vogelen, die haer laten grijpen. Hier groeyt een namelose boom, den lauwer niet ongelijk, van merkwaerdige kragt; want die d'hand over de bladeren strijkt, en daer na over d'oogen, verliest 't gezicht voor vier uren met pijnelijk gevoelen. Een andere boom verschaft geneesmiddel tegen dese blindheid en smerte. De *Fransche*, die op *Noronho* te land stapte, in't jaer sestien hondert en dartien, vonden aldaer *een Portugees* met achtien Brasiliaenen, zoo mannen, vrouwen als kinderen, uit *Pernambuco* ten ballingschap herwaerds overgevoert. *De Fransche* doopten de ballingen, en bragtenze na *Maragnan*. Dicht onder *Noronho* leid het eilandeken *de Feu*. Doch *Maragnan* maekt stijf uit vijf en veertig mijl in den ommegang: beslaet op ruim twee graeden ten zuiden des middaglijns, een groot stuk van de bogt, die zich tusschen de rievieren *Aperegha* en *Comajamu* wijd en zijd verspreyt. De oostelijke ingang deser groote bogt heeft voor d'uithoek *Arbres Secs* 't eilandeken *santa Anna*, *de Brasiliaenen* noemen het *Upaonmiri*. Recht over *Maragnan* midden weegs der gezeide inwijk vallen drie stroomen in *d'Oceaen*. d'Oostelijke *Mounin* heeft een mond een vierendeel uurs wijd. De middelste *Taboucourou* is vijf honderd mijl lang, en looft sijn water tusschen oevers, een half mijl van elkander gescheiden. De westelijke *Miary* is ses mijl omtrend *d'Oceaen* breed. Tachentig mijl van de zee valt de stroom *Maracou* in *de Pinare* en die beide in *Miary*: weshalven wonderlijk snel af loopt. Tusschen d'hoofden *Arbres Secs* en *de la Tortue* leid de kust bezet met banken, welker zommige tien mijl zeewaerd steken. Aen de ander zijde van d'uithoek *Tapouytapere* by *Maragnan*, tot de rievier *d'Amazones* toe, leggen lanx de wal zo veel eilanden, datmen onmogelijk de wal genaeken kan: dewijl de scheidingen der eilanden begroeit zijn met 't geboomt *apparituriers*, welker takken nieuwe na beneden schieten: de nieuwe wortelen tot diep in zee, en maken wederom boomen, zoo dicht onder een gevlochten, dat vele een schijnen. Behalven dit ongemak, loopt hier veel drift-zand, welk de schepen dikwils diep bewelt, zulx temets weg zinken. Na *Maragnan* leggen twee aenkomsten: d'eerste tussen d'uithoek *Arbres*

Rievier Maragnan

Eiland Noronho hoedaenig

Wonderlijke boomen.

Eiland Maragnan beschreven.

Verscheide rievieren.

Wonderlijke zee-kust.

Vreemd drift-zand.

Secs en 't eilandeken *ſanta Anna*; doch is zeer gevaerlijk. De andere, voor weinige jaeren ontdekt, ſtrekt tot onder *Maragnons* ſterkte, niet min bekommerlijk dan d'eerſte. Dit eiland heeft zeven en twintig dorpen, by inboorlingen *Oc* of *Tave* genaemt. Ieder dorp beſtaet uit vier wooningen, gemaekt van ſwaere takken, met palmboom bladeren aen alle kanten tegen 't inwateren bekleed. Elke wooning, dertig voeten wijd, en twee, drie, vier en vijf honderd ſchreeden lang, na 't min of meerder getal van menſchen, ſtaet diervoegen getimmert: dat de vier een vierkantige plaets in 't midden uitmaeken. 't Eerſte dorp tegen over *ſanta Anna* word genaemt *Timbobu*, 't tweede *Itapary*, vermaerd wegens drie goede viſſcheryen. Doch de twee grootſte zijn *Juniparan* en *Euſſaouap*: ieder telt ontrend ſes honderd zielen: d'andere dorpen hebben minder volk. Voorts geniet *Maragnan* een getemperde lucht, zelden ontſtelt door groote koude, droogte, ſchadelijke dampen of winden of hagel of donder: alleenlijk weerlicht het zomwijl des avonds en 's morgens by helder weder. Als de zonne te rugge komt van de ſteenboks keerkring na 't noorden, regent het ſes weken; maer wanneer van 't noorden zuidwaerd loopt, blaſen de felle ooſte winden *briſes*, 's morgens ten zeven uuren: wakkeren tot den middag toe: en verſlaeuwen meer en meer, hoe de zonne verder den top-punt, weſtelijk daelende, verlaet. De grond van *Maragnan*, buiten gemein vruchtbaer, levert overvloedig braſilien-hout, zuiker, kotoen, de roode verve *roucou*, tabak, balzem niet wijkende voor d'Arabiſche, peper en allerley aerdvruchten. Op de kuſt vindmen zomtijds ſchoone amber-grijs en *jaſpis*, welke d'eilanders door haer lippen ſteeken. Aen zommige plaetſen lanx de zee-kant ſtaen rotzen van rood en wit kriſtal, *d'allencon* genaemt, harder dan diamanten. Om te bouwen verſchaffen de boſſchaedjen bequaem timmer-hout, en de ſtrand ſteen en ſchelpen voor de kalk-ovens en koſtelijke ſteen-kalk. Voorts heeft *Maragnan* vermakelijke beemden en kleine heuveltjens, aen welker voeten luſtige fonteinen ſpringen of aengename beeken vlieten, die met *canoon* van 't eene dorp tot het ander bevaren worden. De boſſchen beſtaen meeſt uit palm-boomen, alwaer een ſchoone jagt van gevoogelt en allerley viervoetig gedierte valt. Onder de voornaemſte fruit-boomen munt uit *de accayou*, grooter en groover dan d'Europiſche appel-boomen: heeft bladeren niet ongelijk der okkernooten-boomen, een kleine, roodachtige en welriekende bloezem, geele peeren binnen wit en zappig, als ook een noot ſwijmende na een ſchaeps-nier, overtogen met een harde ſchelle, verbergende een olieachtige pit. Uit de gezeide peeren perſen d'eilanders een drank, niet min gezond dan ſmaekelijk, gelijk ook uit *de pacoeira* en *Bannanas*, beide zeer ſchoone planten, die in allerley grond weelig waſſchen. *Pacoeira* word voortgeteelt van de wortel, welke eerſt vier bladeren geeft, die zamen gekronkelt een dikke ſponsachtige ſtruik maken: de ſtruik krijgt te mets tien bly-groene bladeren, welke door de wind beweegt als pergament kletteren en lichtelijk ſcheuren: midden door in de langte loopt de ſteel een vinger dik en weder-zijds minder ſteeltjens in de breete: onder de bladeren hangen geſchikter orde acht wittachtig-geele bloemen van aengenaeme reuk: aen de ſteel der bloemen ſtaen vijf kleine bladeren, gelijkende na een ſchippers gieter, vol taeye en koude vocht, in ſmaek als hooning, in verve gelijk wit van een ey. Op de bloemen volgen vruchten, den konkommeren gelijk, als alleen dat driehoekig zijn en met een harde baſt, lichtelijk tot drie ſtukken gebroken, binnen vol zacht en ſmaekelijk vleeſch. Ieder *pacoeira* brengt doorgaens tachentig der gezeide vruchten voort, en ſterft dan aenſtonds; maer ondertuſſchen ſchiet een nieuwe ſpruite uit de wortel nevens de moeder-ſtam, die 't volgende jaer draegt: zulx deſe plante in haer voortzetſels gedurig leeft. *De bannanas* draegt bladren een vadem lang en twee voeten breed. Haer vrucht komt zeer overeen

Dorpen op Marignon hoedaenig:

gheoomt aldaer.

lucht boven dit eiland merkwaerdig:

haer grond is zeer vruchtbaer, en vermaekelijk:

een met die van *de pacoeira*. Beide deſe vruchten verwekken buik-winden, verkoelen maetiglijk; doch geven weinig voedzel. *Mangaa* ſwijmt zeer na een apricoos in gedaente en ſmaek. De boom *jaracaba* draegt een breede kroon, bladeren gelijk der vyge-boomen, geele bloemkens en peeren met ſchellen, voedzaem en vol kernen. *Ouaieroua*, een buiten gemein welriekende boom, brengt vruchten voort groter dan de grootſte meloenen. *Iunipap*, veel hooger, heeft appelen, die terwijl groenen bitter zijn, en gekaeuwt een helder nat geven, welk pekſwart verft: derhalve by d'eilanders in gebruik, om ſwarte ſtreepen over 't licchaem te ſchilderen. De appelen gerijpt, zijn binnen en buiten geel, zeer ſmakelijk, ſmelten in de mond. Behalven de genoemde vrucht-boomen, groeyen op *Maragnan* verſcheide andere, waer onder uitmunt *vua-pirup*, wegens haer bloeyzem, uit geel blauw en rood, en aengenaeme appelen, die rijp zijn in de regen-weken. Eindelijk is ook *de pekey* zulk een dikke boom, dat naeuwelijx by drie mannen omarmt word: de vrucht, twee vuiſten groot, heeft een harde en dikke ſchelle en binnen vier welriekende vruchten, niet ongelijk een menſchen nier, tuſſchen welke een ſteekelige ſteen verſchuilt, die den mond ſwaerlijk quetſt: waerom zorgelijk gegeten worden. d'Aerd-vruchten, die *Maragnan* voortbrengt, zijn niet min vreemd als veelerley, gezond en ſmackelijk. *De karouata* ſpant boven alle de kroon: de bladeren ruim een elle lang en twee duim breed, zijn zeer dik en wederzijds diſtelig: 't midden der plante draegt, twee voet boven de grond, buiten gemein aengenaeme vruchten, binnen en buiten geel, drie-kantig, een vinger lang, tot ſeſtig en meer rontom dicht getroſt. *Vua* een zoort van meloenen, grooter dan een hoofd, buiten groen, binnen met witte ſpijs vol ſwarte korreltjens en liefelijk zap, ſmelt over midden geſneeden tot water, zoeter als zuiker, en zeer ververſchende. *Manioch* een dikke wortel der plante *manieup*, gebladert gelijk een vijgeboom, word tot meel geſtampt, en verſtrekt voor brood. Behalven deſe aerd-gewaſſchen, heeft *Maragnan* verſcheide andere, onder welke meeſt gebruikelijk zijn de grote platte boonen *commanda-ouaſſou*, en de langwerpige erweten *commanda-miry*. Niet min verwonderlijk is de menigte als verſcheidentheid van 't gevogelt. Allerley ſlag papegaeyen vliegen by groote troppen: zijn ongemein ſchoon, leerzaem en ſmackelijk. De patrijſen *nanbououaſſou*, in groote niet toegevende aen een kapoen, draegen blaeuwe vederen en leggen blaeuwe eyeren. *De ourou* ſwijmt na een patrijs, heeft een haene-kam en gemengde pluimen uit roode, ſwarte en witte. De vledermuiſen *andheura* maeken by donker naer geluid: byten de ſlaepende menſchen, en zuigen zoo fel haer bloed: dat 't bloed naeuwelijx kan geſtempt worden. *Yandou* een ſtruis-vogel, groter dan een middel-maetig man kan niet vliegen, loopt vry ſnelder dan een menſch. De kalkoenſche haen *ſalian* met een lange bek en ooyevaers beenen, licht hem niet verder als vijftien ſchreeden boven de aerde: rent voorts diervoegen geſwind; dat geen honden mogen by-houden. *De Oceaen* rondom *Maragnan* levert de ſmakelijke viſch *pyraon*, ſes voeten lang; dikker als een bier-ton en met pik-ſwarte ſchubben, een hand groot, bezet. *Camouroupouy* verſcheelt niet van *den pyraon*, dan dat kleinder ſchubben heeft. *Ougry*, vier voet lang, heeft een breede kop, en twee ſcherpe vinnen op de rugge, die gevaerlijk quetſen. Deſe viſch ſwemt ook in de rivieren; doch riekt aldaer na muſcus. Gelijke langte met *d'ouyry* vertoont ook *de camboury ouaſſou*; ſijn verkens kop en geel-geſchubde ſtaert maekt hem tot een lelijk wanſchepſel. De rogge *yauebouyre* haelt in dikte een voet, in lengte twee vademen, en even zo veel in breedte, behalven de ſtaert ander-half vadem lang, uit welker midden een ſcherpe en groote pinne ſteekt: die zulke zorgelijke wonden geeft, dat 't gequetſte deel des menſch moet afgezet. *Narinary*, merklijk kleinder, verwond met ſijn angel, ſwart en wit geſtreept, niet min gevaerlijk. De plat-viſch *acaraiou* be-

Merkwaerdige aerd-vruchten op Maragnan:

merkwaerdig gevogelt:

merkwaerdige viſſchen:

bereikte de lengte van een voet, heeft een groene kop, dikke schubben, een geel boven lijf, en onder wit. Achtmael grooter is een *araououa*, hardgehuid en van een drie voetig swaerd voorzien, met welk andere visschen dood. 't Swaerd *despanapans* is een voet kleinder. *De pacamo* en *caramourou*, swijmende na palingen, worden overvloedig gevangen onder de rotzen. De rievieren en becken op *Maraguan* zijn inschelijx boven maeten visch rijk. Onder veele verdient geen gemeine verwondering *de pourake*, vier voeten lang, vol groene, blaeuwe, roode en witte vlekken en streepen: d'huid heeft zulk een hardigheid, dat geen toegedrongen slag van een deegen quetsen kan: weshalven zich op 't slaen niet verrept. Indien nochtans zomwijl eenige beweging maekt, veroorzaekt zulk een pijn aen d'arm des slaenders, dat terstond ter aerde neder plotst. *Caurimata*, den karper zeer gelijk, geeft de lekkerste visch, die ergens in eenig water swemt. *Pyrain*, zonder schelpen, geel en rood geverft, heeft scherpe tanden, die schaers-gewijs snyden, gelijk ook *de opean*, *tarekure*, *paraty* en *ierou*. De roode kreeften *ouassa* met ruige beenen onthouden haer veel aen de wortel van 't driftig geboomt *appariturers*. De witte kreeften *aouara-ouassa* draegen 't ambergrys, aen strand opgeworpen, na haer hoolen. Men vind hier buiten gemein groote krokodillen, *de Maragnaners* noemenze *gacare*. De mosselen *xerourou*, de smackelijke oesters *rery* en *d'apparitures*, groeyende aen de takken der boomen lanx de strand, worden dagelijx by d'inboorlingen, die dicht aen zee woonen, genuttigt. Geduurende de regen-weeken komen staende poelen, in welke jaerlijx een groey van visjens valt, door d'inwoonders op-gevangen, wanneer de poelen beginnen te verdroogen. Vorders voed dit eiland een groot getal viervoetige dieren. De harten, hinden, windhonden, konijnen en haesen verschelen weinig van d'Europische. De wilde swijnen *taiassou* draegen een togt-gat op de rugge, waer uit een aengenaeme reuk waezemt. De yzer-verkens *coendou* wijken wegens groote voor geen wilde swijnen: hoewel andere van de zelve slag vry kleinder zijn: hebben een haezemond, twee lange tanden boven in den bek en twee onder, menschen ooren, de twee voorste voeten swijmende na een das, d'achterste na een beir, en stekels ten deele wit ten deele swart, drie palmen lang: wanneer binnen d'hoolen kruipen strijkenze de opstaende borstels neder: schuilen veel onder doorn-ruichten: leven by appelen en wortelen: werpen haer borstels tegen die beschaedigen wil, niet min gewis als vinnig: des winters blijvenze zoo lang in haer hoolen, als een beir een jong draegt. Hier loopen ook de mierenzoekers *tamandua* met een verkens hoofd, honden ooren, spitze snuit, paerden hair en ossenvoeten. *De tapiyre-ete* verscheelen weinig van wilde koeyen, alleen dat langer ooren, korter beenen en staert en scherper tanden hebben; doch geen hoornen. Men vind in haer koppen *bezoar*. *De armadilloos* komen ook niet allezints over een met d'andere Brasiliaensche; want de voeten der Maragnansche zijn gelijk der biggen, d'ooren als van haesewinden, de staerten lang vol groote witte en swarte schelpen: worden verscheidentlijk verdeelt. *De armadillo ouassou* wijkt in groote voor geen schaep: *de tatouete* swijmt na een vos: inschelijx *de conaty*, dan sleept zoo groote noch dikke staert niet. De wilde katten *margaia* worden gevangen om haer schoon vel. De lossen *iauouare* en luipaerden *souassouaran*, beide verwonderens waerdig, fraey geteikent, vallen zeer wreed. Buiten gemein wanschaepen is 't traeg kruipende dier *ai*, op *Maragnan* genaemt *unau*: heeft een ronde kop vol grof en grijs hair, niet ongelijk een menschen-hoofd, aen ieder poot drie klaeuwen, dicht by een, van vingers lengte, lams-tanden, een gladde verheevene en swarte neus, kleine en droomachtige oogen, geen ooren, een stompe staert als een zuikerbrood, over 't ganssche lijf lang aschgraeuw

Vreemd verhael van een visch.

Verscheiden armadilloos.

Vreemd buist ai.

Viervoetig gedier op Maragnan.

graeuw hair en de groote van een middelbaere vos: het klimt zeer langſaem by de boomen op: en komt niet beneden, ten zy eerſt al het loof heeft kael gegeten: anderzints leeft ook by aerde: en zomtijds in de hooge takken zonder ſpijs twintig dagen: des nachts maekt het eenig geluid: 't heeft vier en twintig uuren van doen, om vijftig ſchreden voort te kruipen. *Maragnon* voed allerley aepen en meerkatten. Onder vele munt uit de zimme *cayon*, over 't ganſche lijf ruig; doch met een lange witte baerd, oudmans aengezicht, kaele ooren, ſwarte oogen en lange ſtaert, welke om een tak ſlingert: aldus hangende, beweegt 't lichaem heen en weder, ter tijd toe den naeſte boom aen d'een of ander tak kan vatten. *De cayon* is niet min ſtout als loos. Gequetſt met pijlen valt tegen den verwonder onbeſchroomd in. Wanneer by de boomen opklautert, draegt den mond en eene hand vol ſteenen: om de reizigers ter gelegener tijd te werpen. Als een gewond word loopen d'andere toe, en ſtoppen de quetzuur met bladeren en boom-moſt. De jongen omhelſen den hals en rugge des moeders, die echter ongemein ſnel kan loopen, en van d'eene boom op den ander ſpringen. *Ioan Ardenois* verhaelt, hoe *de cayons* met *de Braſiliaenen* om geld dobbelen: en de winſt in herbergen verteeren. *De Ieſuit Ioſeph Acoſta* getuigt: dat diergelijk beeſt gezonden na den wijn-kooper niet eer 't geld over-leeverde, voor de fleſſche vol was: welken tegen d'aenranzende jongens bewaerde, werpende diervoegen met ſteenen, dat ieder weg liep. En, hoewel gaerne wijn dronk, bragt altijd de wijn te huis zonder proeven. Niet min is verwonderens-waerdig, 't geen de zichtbaere getuige *Peter Martyr* van dit beeſt ter nederſtelt. 't Bemerkte namentlijk de vuur-roers, die op hem mikten. Geſwind vliegt de zimme benedenwaerd: grijpt een ſoldaetekind: en ſchuild achter 't kind. Immers zoo arg is de zimme *ſagovin*.

Vreemde zimmen:

Wondere vertellinge van de zelve.

Dese gelijkt ten aenzien der hals, kop en 't voorste licchaem eenigzints na een leeuw: vertoond een bruin vel met rood vermengt, en groote ruige ooren. Is buiten gemein lekker, teeder en hoovaerdig: zulx liever van honger sterft, als eenige mis-handelinge lijd, wanneer gevangen word. De slange *boy-ete*, twee vademen lang, zonder beenen, heeft een geschilderde huid en vier scherpe tanden: met de tonge voorzien van twee pijltjens, met de staert geeftze doodelijke wonden; doch is min gevaerlijk, dewijl op het einde der staert een blaesje staet, welk geroert, zoo een geluid maekt, als of vol geschommelde erweten stak: zulx ieder zich weg-pakt. d'Andere slangen *iouboy*, *tara-gouyboy* en *tarehuboy* verstrekken *den Maragnaners* ten spijs, gelijk ook de groote padden *courourou*. De vlooyen *ton*, quellen dit volk buiten maeten: waer tegen byzonderlijk gebruikt word de palm-boom-oolie en verve *roucou*. d'Inboorlingen, verjaegt uit het vermaekelijke landschap *Cayete* door *de Portugeesen*, zijn een zoort *der Toupinambas*, en hebben zich voor anderhalf honderd jaer op *Maragnan* neder-geslaegen. De tijd der aenkomst herwaerds plagt eertijds geviert te worden met 't groot feest *caoven*; doch, alzoo een vrouw haer verstoute een dronke gezach-hebber af te rosschen, ontstond door verdeeltheid een heevig gevecht: en zedert bleef 't eiland vyandelijk in wapenen: zulx d'een party den ander noemde *Tobaiares*, beduidende: *gy zijt mijn vyand, en ik de uwe*. De verbittering gaet zoo verre, dat elkander op eeten. Beide zijn van middelbaere gestalte: hebben platte neusen, welke de vroedvrouwen in de geboorte door indouwen maeken. Alle sterke menschen worden, zonder grijs, kael of ziek te zijn, doorgaens honderd jaer: leven maetig en onder een gezonde lucht. De vrouwen baeren kinderen, als tachentig jaeren bereiken. De kinderen wit geboo-ren, krijgen een olijf-vervige huid, door smeersel met *roucou* en oolie: zijn anderzints wel geschaepen. De mannen plukken 't hair aen 't voorhoofd uit; doch laeten het tamelijk lang nevens d'ooren en achter hangen. Den vrouwen slingert het hair over den middel: zy draegen houte rolletjens in de doorboorde ooren; maer de mannen steecken groene steentjens in gesneedene gaten der lippen en beentjens door de neus. Vorders zoo loopenze alle zonder schaemte naekt. De beenen zijn swart getaent met de vocht van het kruid *junipap*: het overige lijf vertoont veelvervige afbeeldsels. Die hard-vochtig willen schijnen vlymen haer licchaemen vol wonden, welke, met eenig vijlzel bestrooyt, in de lidtekenen 't vijlzel altijd vertoonen. Ten gewoonelijken feesten verschijnenze niet, als van den hoofde tot de voeten aerdig gepluimt. Op het hoofd pronkten de bonnetten *acangoap*, of de kroontjens *akangerar*, om den hals de kraegen *aiouacava*, om de schouders de mantels *assoyaue*, om de kuiten de kousebanden *tabacoura*, aen welke geholde nooten vol steentjens, die geluid maeken, hangen, en om de armen de ringen *mapouyh-couaychovare*. Dese gantsche toestel is konstig gevlochten uit veelvervige en schoone pluimen. *De Maragnaners* woonen binnens lands zoo dicht niet, als na de zee-kusten, wegens de visscheryen. Verhuisen om de ses jaer, behoudende nochtans de benaming van haer dorp. Elk man neemt zoo veel vrouwen, als hem goeddunkt; doch de vrouw moet haer houden by een man: tenzy echtscheiding gemaekt word, welk geschied wegens lichte oorzaken. Haer kotoene bedden *yni* hangen tusschen twee staeken: in elk kan slechts een mensch leggen. De bondgenooten houden naeuwe vriendschap: vergasten malkander dagelijx; doch zijn wreed en wraekgierig tegen vyandige nabuuren. Mesten, slachten en eeten de gevangenen. 't Minste leed, haer of haer voorouders aengedaen, brengtze in de wapenen. De wapenen zijn

Yzelijke slangen.

Maragnaners herkomst:

haer verdeeltheid:

gestalte:

sterkte:

dragt:

wanneer gepluimt gaen:

haer vreemd verhuisen:

wrack:

wapenen.

zijn de boogen *ouyrapar* en pijlen *oonne* of *tacouart*. *De Franſchen* hebben op *Maragnan* geſticht de ſterkte *ſan Louies*: waer uit ten weſten, vier mijl over zee gezien kan werden, 't landſchap *Tapouytapere*, welk by hoog water tot een eiland word: anderzints mag men droogs voets over een zandige kille na de vaſte kuſt gaen. Dit vruchtbaer geweſt heeft twintig volk-rijke dorpen. Tegen d'ondergang der zonne leid *Comma*: welken naem 't hoofd-dorp, de rievier en 't land voeren. 't Land telt feſtien dorpen: beter bebouwt en dichter bewoont, als *Maragnan* of *Tapouytapere*. Maer belangende de gemelde ſterkte op *Maragnan*, leid 't werk aldus. De Franſche hopman *Riffaut*, had door aenraeden van *Ouyrapive*, die onder ſijn *Maragnanſche* landsgenooten groot gezach voerde, drie ſchepen toegeruſt, in 't jaer vijftien honderd vier en negentig. Doch wegens oneenigheid der vlootelingen en verlies van 't voornaemſte ſchip, wierd *Riffaut* benoodzaekt de ſtevens na *Vrankrijk*, en eenig volk op *Maragnan* te laeten; onder 't opzicht van een jong edelman *de Vaux*. Deſe wiſt hem diervoegen te ſchikken na de zinnelijkheid der eilanders: datze beloofden 't Chriſten geloof aen te nemen, indien Franſche hulp-benden tegen haer vyanden over quamen. *De Vaux* berichte hier af den Franſchen koning *Henrik de Groot*, die 't werk ter herte nam: en *de ſa Ravardiere* na *Maragnan* ſchikte, ten einde hy de recht geſchaependheid des handels nader onderſtond. *De la Ravardiere* bragt hier ſes maenden zoek: doorſnuffelde alles naerſtelijk; maer weder-gekeert vond den koning vermoord: weshalven 't werk ſteeken bleef voor een tijd; want zedert nam *Ravardiere* tot mede genooten den heer *Raſilly* en baron van *Sanſi*: verſocht aen de koninginne moeder ettelijke *Capucynen*, tot bekeering *der Maragnaners*. 't Verzoek wierd ingewilligt. Op 't jaer zeſtien honderd twaelf dan, lichte drie ſchepen d'ankers in de Britoenſche haven *Cancale*. *De Franſche*, aen *Maragnan* te land geſtapt, bouwden aldaer nevens de voornaemſte haven op een berg, aen wiens voet twee diepe rievieren zeewaerd loopen, de ſterkte *ſan Louies*, welk voorzagen van twee en twintig ſtukken geſchut. Deſe nieuwe volk-planting ging eenige tijt gelukkig voort; maer *de Portugeeſen* ſloegen eindelijk *de Franſche* uit haer ſterkte: en maekten zich voorts volkoomen meeſters, gelijk ook van den grooten berg *Ibouyapap*, vier uuren gaens hoog, boven vlak vier en twintig mijl in de lengte, en weinig minder breed. Geen vermaekelijker vlakte word ergens van de zonne beſcheenen. Hier ſtaetze vol aengenaeme boſſchaedje: elders uitgebreid in weelderige beemden, onder een gezonde lucht: aller wegen ſpringen fonteinen of vlieten viſch rijke beeken en rievieren. Om dit *Braſil* eindelijk geſpte *'t Vereenigde Nederland* ſtoutmoedig 't harnas aen. 't Was te wel gelukt met de eerſte vloot, die onder 't beleid der ſchippers *Ioan Molenaer*, *Ioan Dignums zoon*, *Ioan Schellinger*, *Simon Mau* en de koopluiden *Cornelis Houtman*, *Gerard van Beuningen* en *Reinier van Hel*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, na *Ooſt-Indiën* vier ſtevens wende: alwaer zedert zulk een voet kreeg: dat gantſche koningrijken bemagtigde, en den handel wijd en zijd, tot merkelijke verrijking, over die ooſterweereld voort zette. 't Moeſt ook ten weſten gewaegt: ten einde de Spaenſche koning den zeenuwe des oorlogs mogt werden afgeſneeden: als die uit *America* on-ophoudelijk met ſchatten geſtijft wierd. De maetſchappy van koopluiden, de welke tot noch toe op *Guinæa* handelde, had lang een wigtige toeleg in 't oog: te meer alzoo *Guinæa* weinig over-winſt gaf. Maer de Spaenſche moogendheid in haer voordeel aen te taſten, was geen werk van klein belang. Eindelijk evenwel is het by d'hand gevat. *d'Algemeine Staeten des Vereenigden Nederlands* ontwerpen op 't jaer ſeſtien honderd een en twintig, een gunſt-brief voor de nieuwe Weſt-Indiſche maetſchappy, behelzende: dat

't Landſchap Tapouytapere:

en Comma.

Verhael van de ſtichting der ſterkte op Maragnan door de Franſchen.

Vermaekelijke berg Ibouyapap.

Oorſprong der Weſt-Indiſche maetſchappy.

Inhoud der gunſt-brief aen de zelve verleent by de Staeten des Vereenigden Nederlands.

dat niemand buiten verlof der gezeide maetſchappy zal vermoogen eenige handel te drijven op *Africa*, van de noorder-zonne-keerkring tot d'uithoek *Bonne Eſperance*, noch op *America* van *Terre-Neuf* tot de ſtraeten *Magellanes* en *la Maire*, noch op de Zuid-zee tot *Anian* toe: de wederhoorige zullen verbeuren ſchip en goed. Voorts word de genoemde maetſchappy gevolmagtigt, om ſterkten te bouwen, verbonden in te gaen met vreemde vorſten, recht en gerechtigheid te oefenen in den naem van *de Staeten des Vereenigden Nederlands:* aen welke, gelijk ook aen de maetſchappy, haer opper-gezachhebber en 't krijgs-volk den eed van getrouwigheid gehouden blijven te doen. Belooven *de Staeten* geen ſchepen, geſchut of eenige oologs-magt, den maetſchappy toebehoorende, ten dienſt van 't land te nemen, ten zy met haer bewilliging. Voor acht jaer word gegunt tol-vrydom. De beſtiering der maetſchappy zal beſtaen by vijf kamers, een tot *Amſterdam*, bedienende vier negende deelen: een in *Zeeland*, twee negende deelen: een op *de Maes*, een *van Noord-Holland*, een in *Vrieſland*, een der ſtad *Groeningen* *Ommelanden*, elk een negende deel. 't Hartogdom *Gelderland*, 't Sticht *Uitrecht* en *Over-Yſal*, die geen kamers hebben, zullen zoo veel bewind-hebbers nochtans mogen ſtellen, als honderd duizend guldens in-leggen. Niemand nochtans mag 't bewind-hebberſchap binnen *Amſterdam* bekleeden, dan die voor ſijn eigen belang ſes duizend guldens te berde brengt: in d'andere kamers konnenze beſtaen mer vier duizend: 't bewind-hebberſchap word ſes jaer bekleed, en thans een derde deel van 't getal by looting verandert, twee jaer daer na het tweede derde deel, en wederom na twee jaeren het laetſte derde deel. Alle drie maenden moet rekening gedaen; doch om de ſes jaer de groote rekening van winſt en verlies: zoo dikwils blijkt, dat tien ten honderd gewonnen is, zal uitdeeling aen de deel-genooten in de maetſchappy geſchieden. Tot de algemeine vergadering der kameren binnen *Amſterdam* zal *Amſterdam* acht bewind hebbers zenden, *Zeeland* vier, *Noord-Holland*, *Vrieſland*, *Groeningen* en *Ommelanden* ieder twee; doch den negen tiende perſoon zullen *de Staeten* derwaerds afvaerdigen. By deſe vergadering moeten alle zaeken, den maetſchappy betreffende, verhandelt: op 't ſtuk des oorlogs alleenlijk dient verzocht het goed keuren van *de Staeten:* aen welke verblijft de beſlichting van geſchillen, waer over de gezeide negentien elkander niet zouden konnen verſtaen. De afgezondene ſchepen blijven verbonden weder te keeren tot die kamer, van welke zijn afgevaeren. De boek-houders moeten betaelt uit 't geen de bewind-hebbers van de waerdye der ſchepen, geſchut en waeren voor af trekken. Alle opper-gezach hebbers der ſchepen zijn gehouden bericht haerer verrichting te doen aen *de Staeten*, na tien dagen, dat binnen 's lands havenen vielen. Vorders belooven *de Staeten*, tot hand-haeving der gezeide maetſchappy, tegen alle overlaſt van haer vrye zee-vaert, by te zetten tien tonnen gouds, in vijf jaer te betaelen, onder beding: dat van vijf honderd duizend guldens, nevens andere deel-genooten, winſt zullen trekken. Zy belooven ook haer by te ſpringen met feſtien oorlogs-ſchepen, welke de maetſchappy zal voorzien van volk en eedwaeren, en 't genoemde getal met feſtien andere zeilen en vier jagten verſterken. 't Geld, gemaekt van de genoomen prijſen, moet aengeleid tot voortzetting der ſcheeps-magt, betaeling van 't krijgs-volk en onderhoud der vaſtigheden; doch zullen voor af getrokken worden de koſten by 't verooveren gevallen, het tiende deel ten behoeve des ſcheeps-volks, mitſgaders de gerechtigheid die den prinſe van *Oranje* als ammirael toekomt. Eindelijk blijven de bewindhebbers verbonden elkander getrouwigheid in haer bediening plechtelijk te ſweeren. 's Jaers na deſe beraemde vergun-brief, hebben *de Staeten*

ten des Vereenigden Nederlands de zoutvaert op *Punto del Rey* den maetschappy alleen toegestaen. Zedert is ook een schriftelijk verdrag gesloten tusschen de bewindhebbers en hoofddeelgenooten in de West-Indische maetschappy. 't Verdrag door goedkeuren *der Staeten* bekrachtigt, leide minnelijk ter neder de voorige onluSten. De maetschappy dan, aldus in staet gebragt begon overslag te maeken; aen wat hoek zy ten meesten voordeel de Spaensche volk-plantingen lanx de kusten van *America* wilde bestooken. *Peru* en *Mexico* nevens *de Zuider-Oceaen* waeren rijk genoeg, om de kosten van een aenzienlijke vloot te vergoeden; doch de togten door de straet *Magellanes* of *la Maire* vielen niet alleen lang, en by gevolg kostelijk; maer ook zorgelijk: alzoo 't bezit lanx *de Zuid-zee*, by *Castiliaenen* bewoond, den Spaenschen koning toequam: zulx aldaer vinnige tegenstand te wachten stond. *Brasil* lag vry gereder, om derwaerds te komen: en magteloozer, om haer te verdeedigen: dewijl *de Portugeesen* aldaer herbergden. Want hoewel dese ook tot de Castiliaense kroon vervielen, wanneer de Spaensche koning *Philips de tweede* 't ontwaepende *Portugael* geweldiger hand bemagtigde: en voorts alle de landen en volk-plantingen, die den Portugeesche koning *Sebastiaen*, in *Africa* ellendig gesneuvelt, en na hem sijn oom de kardinael *Henrik* toe behoorden over *Africa*, *Oost-Indien* en *America*, in den schoot der Spaensche moogendheid zakten: nochtans behielden *de Portugeesen*, byzonderlijk in *Brasil* een onderscheide bezitting: alzoo niet alleen de Brasilsche plaetsen by *Portugesen* bewoond; maer ook by Portugeesche edelen in eigendom bezeten wierden. Weshalven de West-Indische maetschappy geraedzaemst vond, de Spaensche moogendheid, gehoorig tot *Portugael*, op 't lijf te vallen. Eer de gezeide maetschappy volkoomen gesloten was, sloeg *Maurits* prinse van *Oranje* voor: of niet dienstig vond, haer magt te vereenigen met de Nassauwsche vloot, (die tot een wichtige toeleg, onder 't beleid van *Iaques l'Hermite*, ten deelen op kosten des *Vereenigden Nederlands*, ten deelen van d'Oost-Indische maetschappy, zeilreede lag) te vereenigen. Doch alzoo de meeste bewindhebbers ongeraden vonden, haer middelen te wagen aen een gevaerlijke toeleg, welker uitslag niet konde geweeten worden, als na twee jaer, is een andere aenslag gemaekt. By de kamer dan der negentien bewindhebbers wierd beslooten, *san Salvador* in de inwijk *todos delos Sanctos* te bestormen. Werwaerds geschikt wierden drie en twintig oorlog schepen en drie jagten. *Iacob Willekens* en *Pieter Pieterszoon Heyn* voerden 't gezach over de vloot: aen de kolonel *Ioan van Dorth* wierd toebetrout 't krijgsvolk te land. Met 't begin des jaers seStien honderd vier en twintig geraekten de zeilen uit *Texel* en *de Maes* in volle zee, en binnen vijf maenden voor *san Salvador*. Zo haest *de Spaniaerd* om een hoek d'Hollandsche vloot ontdekte, schoot zonder ophouden uit de sterkte *Philippo*, van drie metaele stukken voorzien, als ook uit 't slot *Tapagipe* met vier halve kortouwen; doch al dervinnigst van de arduin-steene storm kat, drie kantig uit 't water opgehaelt voor *Salvador*, alwaer acht swaere metaele en vier yzere stukken geduurig los gingen. d'Onder-zee voogd *Pieter Heyn* liep met de schepen *Gelderland*, *Groeningen* en *Nassouw* tot op een vuur roers schoot aen de gezeide storm-kat: alwaer ook vijftien Portugesche schepen dicht aen de wal gekort lagen, ten bagboord van 't slot *Philippo*. Scherp liep wederzijds 't gevecht af, welk tot den avond toe duurde, met klein voordeel voor *Pieter Heyn*: waerom hy te raede wierd uit drie bemande booten de vijftien schepen te beklimmen. De stoutmoedigheid der boots gezellen verbaesde *de Portugeesen*; want, bemerkende hoe recht op haer aengezet wierd, staken haer grootste schip in brand, en vlooden stadwaerd. De vlam sloeg over in vier naest-geleegene zeilen: zulx de Hollandsche matroosen d'overige tien alleen tot haer vloot af-bragten. De vlucht *der Portugeesen* moedigde *Pieter Heyn*.

Waerom de Portugeesche volk-plantingen zijn aengetast in America, en niet de Castiliaensche.

Vloot na todos los Sanctos.

1624.

Salvador by de Hollanders manhaftig bestormt:

Geſwind voerd hy veertien booten, elk met twintig gewaepende bemand: roeyt tegen 't geſchut van de voornoemde ſtorm-kat in, en vermeeſtertze: onaengezien de arduinſteene muur acht voet ſteil uit 't water rees, en boven ſtijf ſes honderd *Portugeeſen* de voordeelige plaets verdeedigde. *De Hollanders* klommen op malkanders ſchouders en by bootshaeken na de hoogte. *Heins* trompetter kreeg de eerſte de bovengrond der ſtorm-kat onder de voet: *Pieter Heyn* zelf was de tweede. Doch alzoo aldaer bloot ſtond voor de kogels, die hem met meenigte van ſtrand wierden toegedreven: vond gezaedzaemſt af te trekken, vernaegelde alvoorens de acht metaele en vier yzere ſtukken. Ondertuſſchen zat de ammirael *Willekens* geenzints ſtil. Deſe wierp twaelf honderd krijgs-knechten te land, nevens twee honderd en veertig matrooſen, om de veldſtukken te beſtieren. De voortogt beſtond uit ſeſtig vuur-roers, onder hopman *Helmond*: hem volgden luitenant *la Main*, ſarjant *Allaerd Schouten*, *Helmonds* luitenant en hopman *Baſſeveld*, en voorts de matrooſen met ſlangſtukken, ſpaeden, houweelen en allerley oorlogs-gereedſchap. d'Achtertogt bewaerde de hopmannen *Kijf*, *Tſenach*, *Wilhem Schouten* en *Bourgeois van Mollingen*. Aldus geſchaert, wierden door de gidzen *Dirk Colver* en *Dirk de Ruiter* ſtadwaerd geleid, lanx een enge weg die *de Portugeeſen* met weinig volk hadden konnen bewaeren, tenzy de verbaeſtheid haer verwijfde voeten maekte. Aen 't einde der enge ſtraet vondenze een groot wachthuis zonder wachters; doch voor de voorſtad zulk een tegenweer, dat het volk begon in wanorde te geraeken: en het zoude lichtelijk ſlecht afgeloopen zijn, indien niet *Allaerd Schouten* de ontſnoerde gelederen herſtelde. Ondertuſſchen quam de nacht op handen. 't Geraedzaemſt in de voorſtad te vernachten, om met den dag *Salvador* te beſtormen. Maer de burgers, verſchrikt wegens d'Hollandſche ſtoutmoedigheid, eerſt te water, en nu ook te land betoont, dienden zich van de duiſterheid, en vlooden wangeſchikt boſchwaerd. De biſſchop *Marcus Teixera* nam de eerſte met ſes honderd mannen de vlucht. De ſtad-houder *Diego Mendoza de Furtado* betoonde een ontijdige moedigheid: als die, nevens ſijn zoon en weinige huisgenooten, binnen de ſtad bleef. Geen kennis had het Hollandſche leger wegens deſe toeſtand. 't Voerde dieshalven twee veldſtukken na de ſtads-poort, in het krieken des daegeraeds, om opening te maeken: wanneer *een Portugees* over de muur keek met een vreede-vaentje, roepende: *de ſtad is verlaeten*. Men trok dan geſchikter orde na binnen. Ongelooflijk groot viel de buit: alzoo *Mendoza* verbood eenig goet te vervoeren, ten einde de bezettelingen en burgers te ſtantvaſtiger de ſtad, genoegzaem houwbaer, beſchermden. En waerlijk zy hadden kans genoeg, indien hart genoeg hadden; want toen *Willekens* alhier ter reede liep bevonden zich binnen *Salvador*, behalven een merkelijk aental gewaepende burgers, meer dan ſeſtien honderd ſoldaeten. Voorts lagen op de ſterkten der ſtad of ſtads wallen drie en twintig metaele kortouwen en ſes en twintig yzere ſtukken. In de tien afgehaelde ſchepen vond d'overwinnaer veertien honderd kiſten zuiker, groote meenigte ſiroop en huiden. Hy verooverde ook vier andere zeilen: welker twee voor laeding voerden vier honderd pijpen Spaenſche wijn, 't derde *farinha*, en 't vierde zout. Uit de pakhuiſen beneden de ſtad aen de waterkant haelde hy weinig min dan drie duizend kiſten zuiker en groote meenigte tabak: en van 't eiland *Taperica* anderhalf honderd pijpen traen. Deſe heerlijke zegen was naeuwelijx bevochten, wanneer de kolonel *Dorth*, voor de uithoek *Vincent* van de vloot af-gedwaelt, na verdrietig zukkelen, 't werk bereeds beſteld vond. Binnen *Salvador* uitgeſtapt, bragt

Pieter Heins heldendaed.

Salvador ingenoomen.

A. Coenobium de Carmo.
B. Porta de Carmo.
C. Collegium Jesuiterum.
D. Coenobium S. Francisci.
E. Fossilia.
F. Carcer.
G. Aula Marchionis et Vice-regis Brasiliæ.
H. Porta S. Benti.
I. Suburbium.
K. Coenobium S. Benti.
L. Propugnacula.
M. Castellum maritimum.
N. Aqua mediterranea.
O. Castellum S. Alberti.
SA
ADOR

Urbs
SALVADOR
N
N
K
H
C
D
J

bragt 't krijgs-volk, uit-gelaeten plonderde, tot behoorlijke tucht: plakte aller wegen opene brieven aen: by welke de gevluchte burgers wierd aengebooden de zelve meer en meer vryheid onder de Nederlansche bescherming, als ooit van den Spaenschen koning genooten. Op dusdaenige plak-schriften keerden slechts weinige *Portugeesen* stadwaerd; want de meeste en voornaemste wierden eensdeels door ontzach des bisschops *Teixera*, die de wijt der verooverde stad den gevangen steevoogd *Furtado* gaf, te rugge gehouden: anderdeels dewijl oordeelden, dat *'t Vereenigde Nederland* te onmagtig was, om haer te beschermen tegen de Spaensche over-moogendheid. Terwijl *Dorth* en *Willekens* op alles orde stelden, vielen verscheide rijk-gelaede schepen van *Lisboa, Tenero, Spiritu Santo, Angola* en van elders, onkundig wegens *Salvadors* overgaen, binnen d'inwijk *todos los Santos*, en voorts in handen *der Hollanders*. De bloode *Portugeesen* herschepten nu ook moed: bestormden ter middernacht haer verloore stad, tot over den middag toe: wanneer de kolonel *Dorth* van een vergeesche togt op *Morro Pablo* te rugge keerde. *De Portugeesen* beducht dat achter bezet zouden worden, weeken af. Men bespeurde zedert nergens vyand. *Dorth* deshalven reed met klein gevolg buiten *Salvador*, ten einde de gelegendheid van 't omleggende land verspiede. Hy was geen gootelings schoot buiten de wallen, of een groot heir *Brasiliaenen* rees onverwacht uit d'hinder-laege van een kreupel-bosch: velden met pijlen 't paerd ter aerde: zulx *Dorth* inschelijx swaerlijk gewond voor over tuimelde. Geswind vloogen *de Brasiliaenen* toe, sneeden den manhaften held de kop af, en mishandelde 't lijk zeer verwoed. *Allaert Schouten*, in de plaers van *Dorth tot Salvadors* steevoogd gevordert, bezorgde niet minder, als de noodige versterking der stad. Na deses overlijden volgde sijn broeder *Wilhem Schouten*, die het noch vry slordiger maekte. 't Liep alles te loor. Elk paste zich zelf te verrijken. Onder andere buit, bequamenze 't ongemein rijke schip, welk *Francisco de Sermiento* landvoogd over *Chili* voor *Salvador* aenbragt. Van honderd acht en vijftig duizend gulden zilvers, en vry meerder schat gouds en peerlen, quam weinig tot rechte handen, behalven 't geen nooit bekend wierd. Wat vorders de stad *Salvador* belangt, gebout door *Thomas de Sosa*, beslaet een verheeven heuvel, om de hoek van een uitsteekende punt, in d'inwijk *todos los Santos*. Beneden de stad lanx de waterkant springen, na de zijde der sterkte *Philippo*, twee versche fonteinen; en nevens de zelve verscheide pak-huisen: in het grootste tusschen een ronde toorn en batery, van welke beide dapper vuur gegeven wierd op d'Hollandsche vlood, leid een ongemein groote spijker, met zuiker bestouwt, toen *Willekens Salvador* bemagtigde. Ter zijde van de spijker, als ook der ronde toorn, staet een swaer windaes, honderd vademen boven de beneden strand, door welke in houte sleeden, lanx een steil gebikt pad, alle lasten op en neder gewonden worden. Ter zijde des spijkers rijst een driekantige hard-steene halve maen uit zee: zoo verre van den oever, datmen by volle zee met een bark tusschen beide kan vaeren. De voorstad *Carmo* heeft een straet niet min lang als breed: bespoelt ter eener kant door de zee, aen de ander zijde van een wijde graft, voor gesterkt met een dubbeld hoorn-werk, en buiten het hoorn-werk met het slot *Rozaria*. Niet verre buiten *Salvador* leid in de voorstad na de strand de sterkte *Albertus*: en recht tegen over na de gezeide graft beslaet 't klooster *de Carmo*, (welk den voor-stad de zelve benaeming mede-deelt) een ruime vierkantige plaets. Voor de voor-stad leid een markt-veld, welkers slinker zijde een kapelle heeft, en aen 't einde van de smalle weg, die van de strand met een bogt na dese markt strekt, een sterk wacht-huis. *Salvador* zelf, langwerpig getimmert lanx

Hollanders nemen veel schepen.

Colonel Dorth sneuvelt ellendig.

Wanorde binnen Salvador.

Beschrijving der stad.

de zee, ſpringt by de voor-ſtad *Carmo* eenigzints breeder uit. De ſtad heeft vier markten. Op de grootſte langwerpig-vierkant loopen uit negen ſtraeten: welker een, boven andere breed, de voornaemſte huiſen vertoond. De tweede markt is van gelijke geſtalte, dan dat ter rechter hand bogtig valt: alwaer aen den ingang een vaſte kerker gezien word. De poort *Carmo* geeft een door-gang na de voor-ſtad even-eens genaemt, gelijk aen d'andere zijde de poort *Bento* na de voor-ſtad *Bento*, welke t'eenemael blood leid. 't Klooſter van *Franciſcus*, by *Jeſuieten* bewoond, beſlaet een groot perk lanx de wal, nevens welke de binnen-graft loopt. Na de zee-kant hebbenze een tweede gebouw, veel aenzienelijker dan *Franciſcus klooſter*. Dicht by den kerker ſtaet het waepen-huis: en weinig inwaerds de tempel, die noch niet onder dak was, op 't jaer ſeſtien honderd vier en twintig. Boven alle paleiſen munt uit 't geen de ſtad-voogd bewoond, omtrent in 't midden van *Salvador*; doch na de zee. Hier loopt een bogtige weg ſtrandwaerd: *De Lieve Frouwe* tempel rijſt met een verheeven dak, dicht by de poort *Bento*: buiten welke 't groote klooſter *Benti* geſticht is. d' Hoofd-tempel *Salvador* ſpant boven andere de kroon. Op d'uiterſte punt ten zuid-weſten der ſtad leid de ſterkte *Antonio*: tuſſchen welke en *Salvador* een prachtig ſpeel-huis des biſſchops gezien word. Wederzijds van dit ſpeel-huis leggen twee vaſtigheden: namentlijk, na de kant van *Antonio*, *Diego* en *ſan Maria*, en ſtad-waerd *de Lieve Frouwe de Graca* en *Vittoria*. Middenweegs tuſſchen *Vittoria* en 't klooſter *Bento* vindmen 't ſlot *ſan Iao* met vier bolwerken. Doch aen de noord zijde word de ſtad verzeekert door de ſterkten *ſan Peter*, *Philippe* en *Tapecipe*. De Spaenſche koning toonde zich gevoelig wegens 't verlies van zulk een aenzienelijke plaets. Hy takelt dan een magtige vloot toe: ten einde ſijn ſchade mogt vergoede. Deſe toeruſting konde zoo bedekt niet toegaen, of de Weſt-Indiſche maetſchappy kreeg hier kennis af. Weshalven haer ſchrap ſtelt tot tegenweer. Eerlang lagen zeilreede achtien oorlogs ſcheepen en zeven jagten, bemand met ſeſtien honderd en negentig matrooſen, en dertien honderd en vijftig zoldaeten. *Ioan Dirk zoons Lam* voerde de vlagge in deſe vloot. *Vloot van Ioan Lam:*

Doch alzoo dag aen dag geruchten quamen van d'ongemein groote toeruſting in *Spanje*, wierd goed gevonden de vloot te verſterken met veertien ſchepen en twee jagten, voerende veertien honderd een en dartig boots-gezellen en vijf honderd acht en vijftig krijgs-knechten: onder 't oppergezach van d'Edamſche burgemeeſter *Boudewijn Henrix zoon* en d'ammirael *Andries Veron*. *van Boudewijn Henrix zoon:*

Voorts vaerdigde de Weſt-Indiſche maetſchappy een derde vloot af, beſtaende uit vier ſchepen en drie jagten, waer over *Henrik Kat* 't hoogſt bevel had, met laſt om lanx de Spaenſche kuſten te kruiſen. *van Henrik Kat.*

Spanje zat ook aen haer zijde geenzints ſtil. Met 't begin des jaers ſeſtien honderd vijf en twintig lichte *Frederik de Toledo* d'ankers van een en dartig galjoenen, vier pijnaſſen, drie tartaenen en een karveel voor *Cadiz*, bemand met zeven duizend en vijf honderd koppen. De ſoldaeten waeren verdeelt in drie regementen, onder de kolonels *Peter Oſorio*, *Ioan Orallena* en *Marquis de Torrecluſa*. By *ſan Iago* voor 't Africaenſche hoofd *Verde* vereenigde *Toledo* met de Portugaelſe vloot, welke beſtond uit een en twintig galjoenen en veertien zoo karveelen als barken, en vier duizend man, meeſt matrooſen. De ſoldaeten maekten twee regementen uit, beſtiert by *Antonius Nunnez Barreio* en *Frans de Almeida*. In deſe vloot ſtond 't hoogſte gezach aen *Emmanuel Meneſes*. Deſe geduchte ſcheepsmagt bragt het den vierde van grasmaend voor *Salvador* aen. *Toledo* ſtapte zelf te land nevens de ſterkte *Antonio*: gaf by ſijn afweeſen 't bewind over de gantſche vloot aen *Ioan Fajardo*: bemagtigde geſwind 't klooſter *Bento*, alwaer den ſarjant *Troppani* met twee regementen liet: en viel voorts op 't Carmelieter munſter. Ondertuſſchen deeden vier honderd

1625

Spaenſche vloot van Toledo:

Portugeeſche van Meneſes.

derd *Hollanders* een uitval: en vochten mannelijk tegen de twee regementen, welke 't klooſter *Bento* bezet hielden. 't Liep ſcherp af: *de Spaenſche* kreegen een vinnige neep. Behalven drie gequetſte hopmannen en een groot getal ſoldaeten, ſneuvelden de bevel-hebbers *Eumanuel Aquitara*, *Alonſo de Gana*, *Peter Jan Stevan*, *Diego Eſpinoſa* en de kolonel *Peter Oſorio*. Maer *Toledo* liet aldus den moed niet zakken: hy bragt, by de voorige vijftien honderd mannen, negen en twintig halve kortouwen aen land: met welke hy diervoegen, uit de vermeeſterde klooſters, het Carmelietiſche en *Bento*, op de zeventien Hollandſche ſchepen, voor de wal gekort, ſpeelde: dat zommige zonken, andere onbruikbaer wierden. Voorts is 't Spaenſche leger in drie wijken afgeſtooken: en de ſtad van drie ſtorm-katten geduurig beſchooten. De voornaemſte ſtond binnen 't Carmelieten munſter, voorzien van drie en twintig metaele ſtukken. De tweede was geplaetſt op de ſwaere muuren van 't klooſter *Bento*; alwaer acht halve kortouwen dag en nacht tegen de ſtads wallen ſwaere kogels loſten. Binnen de ſtad liep alles in 't wild. De ſtee-voogd *Wilhem Schouten* ging ondertuſſchen dronken en vol van 't een hoer-huis in het ander: zag nergens na om: bejeegende de ſoldaeten met ſchampere woorden. Weshalven by algemeine opſtand afgezet, en de ſarjant *Hans Ernſt Kijf* tot ſijn plaetsvolger gekooren is. Men hield krijgsraed, wanneer tyding quam: hoe *Toledo* de ſtad opeiſchte. *Kijf* verbaeſd vaerdigt een trommelſlaeger aen *Toledo*, met een brief van inhoud: 't Beliefde den veldheer *Toledo* den belegerde te gunnen drie weeken, om de onbruikbaer geſchooten ſcheepen tot den aftogt na *Holland* te herſtellen: en voorts dat de bezettelingen, volgens eerlijk krijgs gebruik uittrekken met brandende lonten, vliegende vaendels, koogels in de mond, geſchut en pakkaedje. *Toledo* gaf trots antwoord. Hy was in ſijn eigen land: had vier wijken rondom *Salvador* beſchanſt, en zeven en dartig kortouwen geplant. 't Stond den belegerde geenzints toe, die immers geen ontzet konden te gemoet zien, zulke voordeelige eiſchen te doen, en hem niet vry dezelve in te willigen. Hy ſchonk haer 't leven; maer alles zoude verder bly ven aen ſijn beſcheidentheid. Ten laetſten voltrokken de gevolmagtigde *Wilhem Stoop*, *Huig Antonis zoon* en *Frans du Cheſne* in het Carmelieten klooſter 't verdrag met *Toledo*, op deſe beding-punten: d'Hollandſche bezetting zal *Salvador* overleveren in zulk een ſtand als tegenwoordig is: ongewaepend uittrekken, met knapzakken op de rugge: voorts genieten vry geleid, vaertuig en levens-middelen tot *Holland* toe. Den eerſten van bloey-maend wierd de ſtad *den Spanjaerden* in-geruimt, met zulk een wanorde: dat hy bereeds de poort *Bento* meeſter was, eermen aen d'ander zijde van *Salvador* kennis had eeniger onderhandeling tuſſchen *Toledo* en den kolonel *Kijf*. En alzoo ging de plaets, na dat een jaer onder 't gebied *des Vereenigden Nederlands* ſtond, wederom aen de Spaenſche kroon over, by meineedig ongeſchiktheid der opper hoofden: daer anderzints genoezaem houwbaer was: alzoo niet alleen de mond-koſt tot vijf maenden ſtrekken konde; maer ook geen mangel leed aen eenig oorlogs gereedſchap of volk, welk ſtijf twee duizend gewaepende konde uitmaeken. Hier quam by, dat 't jagt *de Haes*, uit de Hollandſche vloot voor af gevaerdigt, tijding binnen *Salvador* bereeds gebragt had, wegens de magt, die uit de Nederlandſche havens tot haer verſterking quam. Maer de ſchepen gehoorig tot de vlagge van den zee-voogd *Lam*, als ook des gezaghebbers *Boudewijn Henrinx zoon*, zukkelden een geruime tijd door tegenwinden, eer d'ankers konden lichten. Onder de middaglijn kregenze veel zieken en ſtilte: zulx eerſt den ſes en twintigſte van bloeymaend tot de bogt *todos de los Santos* inzeilden: zagen eerlang de Spaenſche vlaggen van *Salvadors* wallen waeijen, en vijftig klocke

Toledo beſtormt Salvador.

Scholen ſtuk der ſtad houder Wilhem Schouten.

Salvador word ſchandig overgegeven.

Nederlandsche vloot onder d'ammirael Lam:

schepen onder de stormkatten gekort leggen. De Nederlandsche vloot, verdeelt in vier slag-ordens, bestond uit vier en dartig zeilen. *Lam* voerde de vlagge aen de hoogste braemsteng. *Andries Veron* liet den top-stander waeyen op de groote steng: de onder-ammirael *Adriaen Claes zoon* van de voor-steng: en de vierde slag-orde aen de mars-zeils reede. Men vond geraedzaem weder zee te kiesen; doch na dat eenig tijd om de zuid hielden, bevonden, hoe de sterke stroom haer af-zette na de droogten, op de west-zijde van d'inwijk gelegen: weshalven over staeg smeeten na den vyand, die met acht en dartig swaere schepen volgde; doch keerde eerlang stadwaerd, en *d'Hollanders* wederom zeewaerd. Buiten geraekt hielden zuidelijk, met weinig vordering: alzoo *d'Oceaen* zeer hol schoot, en de sterke tegen-stroom haer na de wal dreef: liepen voor de rievier *Francisco* wegens d'ondiepten geen klein gevaer. By mangel van verversching stierf veel volk, en 't getal der zieken vermeerderde dagelijx: zoo dat zommige schepen haer naeuwelijx konden redderen. 't Was gevaerlijk, met zulk een swaere vloot op lager wal langer te blijven. Men vond goed d'inwijk *Trayciaon* aen te doen. Dese is gelegen een mijl ten noorden der rievier *Monguapigape*, alwaer een steene rif afstrekt tot voor *Trayciaon* toe: 't rif vloeid onder met hoog water, anders leid het blik: heeft drie openingen, twee voor groote schepen, 't noordelijkste alleen voor klein vaertuig. *d'Oceaen* breekt hier op: zulx de zeilen by alle winden veilig schuilen. 't Land begroeyt met kreupel-bosch, heeft een meir, twee mijl lang en een vierendeel breed. Aen d'overzijde lag een dorpjen, by *Portugeesen* en *Brasiliaenen* bewoond. *De Portugeesen* waren gevlucht; doch *de Brasiliaenen* hielden stand, niet zonder vriendelijke bejeegeningen. Men vond hier dartig kisten zuiker in een hutte. De zee-voogd *Lam* bragt de zieken te land: en d'hopmannen *Boshuisen*, *Swart*, *Dijke*, *Stapels* en *Uzeel* deeden nu en dan eenige togten

haer verrichting in todos los Santos.

Inwijk Trayciaon.

landwaerd: kreegen verversing van oranje-appelen en verscheide hoornbeesten. Niemand verrichte meer als 't jagt *Vosken*: welk, hoewel slechts bemand met ses en dartig koppen, voor de Brasilsche kust drie schepen veroverde: een uit d'inwijk *todos los Santos*, vol zuiker en tabak, een ander van *Pernanbuco* met de zelve koopmanschap, behalven de huiden, bevracht, en een derde voerende uit *Madera* Spaensche wijn. Op den eerste der oogst-maend stak de vloot wederom zee-waerd, tot groote onsteltenis *der Brasilaenen*: als die *den Hollanders* tegen *de Portugeesen* met de wapenen waeren toegesprongen: op hoop door haer voortaen beschermt te zullen worden; doch, nu verlaeten, hadden niet te wachten, dan een volkoomen uyt-roeying. Weshalven veele verzochten, met de vloot te vertrekken. Wegens de schaersheid der mond-kost zijn slechts weinige ingescheept. De vloot buiten geraekt wierd verdeelt. Ammirael *Veron* liep met twaelf zeilen na d'Africaensche kust. *Boudewijn Henriks zoon* behield by zich achtien schepen. d'Overige keerden met den zee-voogd *Lam* t'huiswaerd. En aldus scheide de vloot van d'ongelukkige haven *Trayciaon*: alwaer stijf zeven honderd Nederlandsche vlootelingen ellendige graven vonden. *Boudewyn Henriks zoon* verversche aen 't Caraibische eiland *San Vincent*, en liep voorts westelijk: wanneer hem een storm (de winden liepen in vier en twintig uuren 't zee-kompas rond) diervoegen slingerde, dat de groote mast gekerft, de gantsche vloot verstrooyt, en 't schip *Vlissingen* door de golven aen stukken geslaegen wierd. Voorby 't eiland *Virgin Gorda* geraekte de vloot weder by malkander, en omtrend 't einde der herfst maend voor de stad *Ioan de Porto Rico*. Met een meer als mannelijke heldaedigheit stuift *Boudewijn Henrix zoon* tot de haven in: onaengezien de enge mont met een sterkte vol metael geschut beveiligt leid. Vinnig schoot de sterkte, en hy bleef niet schuldig. Ten zy de droogten 't landen voor de stad dien dag belet hadden, zoude

Merkwaerdige verrichtingen van Boudewijn Henriks zoon.

vry

vry meer buit bekoomen zijn ; want ondertusschen bergden d'inwoonders haer beste goederen. Met het krieken des daegs sprong 't opperhoofd nevens acht honderd matroosen en krijgs-knechten te land : trok ter stad in met geslootene geleederen ; zonder eenige tegenweer : plante op 't platte dak van 't huis der steevoogd de prinse vlagge : besette sterk alle toegangen : sloeg de wijnvaten aen stukken, dewijl 't volk haer verliep in drank : beschoot van de land-zijde 't slot met drie metaele stukken : nam de reduit in, gebouwt tot bevryding der brugge, welke het kleine eiland, waer op *Porto Rico* leid, met 't groote vereenigt : maekte by lichten dage een storm-kat, waer van hy 't slot uit ses kortouwen dag en nacht beschoot : naderde yverig met twee loop graeven. Over dit werk stond hopman *Thyene*. De bevelhebber *Useel* had de wacht dicht onder 't slot ; doch, alzoo 't volk meest ziek was, konde weinig vorderen : ja *de Spaniaerds* uitgevallen, gelijk dagelijx deden, sloegen elf man dood, nevens welke *Useel* ook sneuvelde. Daer lagen nu twee toornen van 't slot om verre geschooten. De vyand zette dese schaede dubbeld betaelt : alzoo verscheide booten *der Hollanders* over-viel : zulx de toevoer het slot niet konde af-gesneeden worden. Ondertusschen versmolten de belegeraers dagelijx ; onvoorzien van oorlogs-gereedschap ten beleg vereischt. Te meer alzoo 't schip *Enkhuisen*, welk veel bus-poeder en soldaeten voerde, niet voor den dag quam. *Boudewijn Henrix zoon* vind dieshalven geraedzaem den aftogt te blaesen. Hy steekt de zeilen, onder de stad gekort, en *Porto Rico* zelf, voor welk de slot-voogd *Ioan de Haro* weigerde brand-schatting te betaelen, aen vier hoeken liever laey in brand. Eindelijk geraekten alle de schepen in zee; doch diervoegen van 't geschut der sterkte doornaegelt, dat op ly moesten smyten, om de lekken te stoppen. 't Schip *Medenblik* aen de grond vervallen, bleef den vyand ten buit. In de kleine haven *Sierra Gorda* nam 't jagt *West-kappel* een bark met vier metaele stukken. De beschaedigde vloot liep binnende westelijke bogt van 't eiland *Porto Rico* : alwaer verklutst en verversch wierd. Terwijl alhier vertoefde, zond *Boudewijn Henriks zoon* de zeilen *Hester* en *Ionas*, met rijke buit gelaeden, na 't vaderland. Door herde tegen-stroom zukkelde de vloot een geruime tijd onder *Porto Rico*, benoodzaekt aldaer te keeren binnen d'inwijk *Francisco*. *De Hollanders* deeden verscheiden land-togten, met verlies van volk : alzoo de Spaensche uit haer voordeelige kreupel-bosschen veilig en gewis treften. In 't midden van louw-maend des jaer sestien honderd ses en twintig loopt *Boudewijn Henriks zoon* by noorden *Porto Rico* na *Dominica* : en voorts lanx de eilanden *Matinino*, *Luzia* en d'uithoek *de tres Puntas*, op 't eiland *Margarita* aen : alwaer binnen de haven moedig uit-stapt en 't slot by de land-zijde bestormt. Hy zelf krijgt d'eerste, nevens vijstien metgezeilen, de borst-weering der sterkte onder de voet. *De Spanjaerden* toe gevloogen, sneeden haer den hertred af. Waerlijk zy zouden alle zijn neder-gehakt, tenzy d'hopmannen *Stapel* en *Estienne* te hulp quamen ; want *de Spanjaerden*, haer ziende by 't bolwerk op-klauwteren, stooven te rugge, na dat bereeds negen van de voornoemde vijstien hadden afgemaekt, onder welke de hopmannen *Urk* en *Molkman*. De bezettelingen sprongen in de graft, en ontsnapten meest alle. De weinig gevangenen deeden bericht : hoe de weg na 't vlek landwaerd, by *Spanjaerden* bewoont, allenthalven doorgesneden en gestopt was met gevaerlijk-steekende heesters, onmoogelijk om door te breecken. *Boudewijn Henriks zoon* voerde de buit binnen 't slot gevonden, nevens drie metaele en vijf yzere stukken, te scheep : liet de sterkte op-springen : verbrande alle de huisen : en liep na d'haven *Muchina*, aen welken de benaeming *Port Maurits* toe-paste. Alhier nam hy uit een zout panne, behalven een grooten hoop gedroogde visch, twintig last zout :

Beschorming van 't slot op Porto Rico :

Vordere verrichting van Henrix zoon.

1626.

zout : ververſchte voorts op *Janta Fe* : bezichtigde *Aves*, een laeg eiland vol hoog geboomte : bequam op *Bonayre* meer als twee honderd lammeren, meenig rood-hout en pok-hout; en voor de kuſt een Spaenſch fregat koſtelijk gelaeden : door-ſnuffelde d'havenen van *Hiſpaniola* en *Jamaica*: verviel wederom op de ſtrand van *Porto Rico*, omtrend 't eilandeken *Mona;* alwaer vier Spaenſche ſchepen ontdekte, van welke drie met rijke laeding nam, en 't vierde verbrande. Hy vong op den grooten *Caiman* meenigte ſchildpadden en krokodillen : verooverde een nieuw ſchip tuſſchen de kleine zand-eilandekens *Caios* voor *Cuba* en een bark : waer uit kondſchap kreeg, dat de vloot van *d'Honduras*, als ook uit *Nieuw-Spanje*, dagelijx tot *Havana* verwacht wierden. Liep voorts binnen d'haven *de Cabannas*, alwaer een nieuwe nagel, groot honderd laſten, bemagtigden, en te land veel planken en timmermans gereedſchap : ſtapte met zeven honderd vlootelingen aen de ooſtzijde der haven uit : trok lanx een ſmalle gebaende weg een mijl te landwaerd : vond aen 't einde een loopende beek, beemden vol vee en een vlek. 't Volk, gewaerſchouwt door d'honden, liep weg. De vlootelingen kreegen hier overvloedige ververſching, meer als twintig duizend oranjen-appelen, veel limoenen, *bananas*, verkens, kalveren en gerookt ſpek : en verbranden voorts 't vlek. Zedert vielen voor *Havana* in haer handen een Spaenſche bark, als ook een ſchip vol timmerhout, noch een bark gelaeden met twaelf honderd hoenders, een ſwaere couchenille-kiſt, geld en kraemery, noch een zeil voerende levende ſchildpadden, en een ander vol zout, gedroogde viſch en eenige koopmanſchap. Terwijl de vloot voor *Havana* kruiſte, ſtierf 't opperhoofd *Boudewijn Henrix zoon*, een man dien het niet ontbrak, noch aen onverzaegde dapperheid, noch aen wijs beleid. Zedert voerde *Adriaen Claes zoon* de vlagge; doch alzoo 't volk onderling overhoop geraekte over 't verdeelen der leef-togt, welke ſchaerſch begon om te komen, liep alles in 't wilde. De matroſen ſtonden op tegen de bevel-hebbers : zy hadden lang genoeg gezukkelt : konden niet wachten na de vlooten uit *Nieu-Spanje* noch *d'Honduras*. Men wend dan de ſtevens t'huiſwaerd : alwaer eindelijk binnen *Texel de Maes* en op de Zeeuwſche ſtroomen de reddelooſe ſchepen in vielen. Te vooren is verhaeld, hoe de vloot (die te laet, tot hulp van de ſtad *Salvador*, by *d'Hollanders* over-gegeven, aen-quam) haer driezints verdeelde. Achtien zeilen behield *Boudewijn Henriks zoon* : twaelf bleven by de vlagge van d'ammirael *Andries Veron*: dewelke over-ſtak na *d'Africaenſche* inwijk *Sierra Leona*; alwaer ter reede vond den zee-voogd *Ioan Dirks zoon Lam* met drie ſchepen, die meer als twee maenden hier zukkelde, wegens ziekte der vlootelingen. De koning *Frambore* vergunde aen d'ammiraelen *Lam* en *Veron* vryejagt, en voorts zoo veel oranje-appelen en limoenen, als tot ververſching noodig hadden. Het afgematte ſcheepsvolk geraekte eerlang hier wederom ter been, en maekte diervolgende zeil. Zy voerden onder andere van *Sierra Leona* een baviaen, welke tot verwondering toe de gedaente van een menſch uitdrukte. 't Beeſt had 't licchaem, handen, oogen, ooren, voeten en gebaerten eens menſch : dronk tabak onder 't boots-volk : maekte kinds-gehuil, wanneer geſlagen wiert. De inwoonders aen *Sierra Leona*, alwaer deſe wanſchepſels in meenigte door de boſſchaedjen loopen, gelooven : dat de zielen der afgeſturvenen in deſe baviaenen woonen. De geleerde *Ioan de Laet* getuigt in ſijn jaerlijx Verhael van de verrichtingen der Weſt-Indiſche maetſchappy : hoe een wijfje van zulke baviaenen gezien heeft, welk gewonelijke maenſtonden kreeg. De vloot liep voorts ten anker voor *Commany*. Aen *Poquena* landen twaelf honderd vlootelingen, benevens honderd en vijftig *Negers*. *Andries Veron* en *Arend Iacobs zoon* voerden dit heir na 't ſlot *del Mina*. Men vaerdigde

Verdeeldheid onder de vloot.

Hertogt van d'ammirael Veron.

Vreemde baviaen.

digde voor uit een bende onder *Hans Grijf*, om den uitval der bezettelingen te ſtuiten. De bende vermoeyd en dorſtig leide haer dicht onder de ſterkte ter neder. d'Een zocht water en d'ander zoog tabak: 't geweer lag hier en daer: de bevel-hebber bezichtigden van een naeſtgelegen heuvel de gelegendheid der ſterkte *del Mina*. Wanneer onvoorziens twee honderd *Negers* het verſtrooide heir op het lijf vielen, met een raezende verwoedheid: te meer alzoo *de Portugeeſen* op ieder kop van een verſlaegen *Hollander* een groot ſtuk geld hadden gezet. Nooit liet een leeger het ſlechter leggen. 't Wierd gejaegt als weerlooſe kinderen, en geſlacht gelijk lammeren. d'Ammirael *Veron* ſneuvelde nevens alle de hopmannen over de ſoldaeten. Binnen korten tijd waeren afgemaekt vier honderd een en veertig koppen. En tenzy het opperhooſd *Arend Jacobs zoon* wel had geſtaen met de inboorlingen van *Commany*, werwaerds het geſlaegen heir vluchte, niemand zoude dien bloedigen dans zijn ontſprongen; want de trouwlooſe *Africaenen* zijn gewoon, geen vriendſchap inziende, de overwinnaers by te ſpringen. *Veron* had vier ſchepen dicht onder *del Mina* geleid, die met ſchieten weinig vorderden: alzoo de kogels tegen het ſlot, gebouwt op een ſteen-klip, (uit welke de muuren ten deele gebikt zijn, en ten deele met diergelijke groote ſteenen op-getrokken) af-ſtuiten. Maer de vier ſchepen, verkondſchapt deſer ellendige toeſtand, zakten na *Commany*: bergden de overgebleevenen uit de nederlaeg: en keerden, nevens de andere elf zeilen, te huiſwaerd. Terwijl de togt deſer vloot aldus ongelukkig afliep, taekelde de Weſt-Indiſche maetſchappy toe, op het begin des jaers ſeſtien honderd ſes en twintig, negen groote ſchepen en vijf jagten, onder het beleid van *Pieter Pieters zoon Hein:* ten einde zich vervoegde by de kruiſende vloot, met welke *Boudewijn Henriks zoon* op de Spaenſche zeilen uit *Nieuw-Spanje* en *de Honduras* paſte. 't Jagt *de Vos* had de voortogt, om de komſt van *Pieter Hein* aen *Boudewijn Henriks-zoon* te boodſchappen. 't Geraekte op het einde van bloeymaend voorby de eilanden *Dominica*, *Guadalupe*, *Nieves*, *Chriſtoffel*, en zedert lanx *ſanta Cruz*, alwaer ter zuider kant geen reede konde vinden, wegens de klippen. Van *Mona* ſtak het over na de vaſte kuſt: ontdekte hier, zeven mijl ten weſten *Carakes*, hoog-gehakkeld land, welker bergen boven de wolken uitſlaeken: zette voorts na de uithoek *Caldera*, de eilanden *Margareta* en *Coche*, op welk laetſt veel bokken bequam, niet zonder verlies van ſes man, by *de Spanjaerden* en *Indiaenen* ontzielt. Ondertuſſchen liep de ammirael *Pieter Hein*, in het begin van hooy-maend, dicht ten zuiden van *Barbados*, een eiland tamelijk hoog, bergachtig en vol kreupel-boſch. 't Diep-lood bereikte zelf dicht onder de wal geen grond. Bezichtigde voorts *Matinino*, wiens verheevene heuvelen, met dicht geboomt bezet, de wolken dekten. *De Oceaen* ſpoelt hier over een klippige en ſchorre boodem. Niet min diep verſchuild de grond op de reede van *Dominica*, alwaer *Pieter Hein* geen andere ververſching bequam, als zeer zoet water en een vrucht ſwijmende na onrijpe druiven, welke wieſch aen een rond-geblaederde boom: 't zap genas den ſcheurbuik. Op *Guadalupe* geſtapt, vond in 't boſch een canooe, zeven vademen lang en een breed, gehouwen uit een boom. d'Eilanders, geſchikte en welgeſchapene menſchen, gingen moedernaekt, en verontſchuldigden haer: dat geen meer ververſching konden toebrengen, ter oorzaek *de Franſche* en *Engelſche* van *Chriſtoffel* onlanx haer hutten en hooven hadden verwoeſt. Onder *Mona* quam 't jagt *de Vos* by de vloot, met bericht, dat geen tijding van *Boudewijn Henriks zoon* elders had konnen krijgen. Weshalven *Pieter Hein* geraedzaemſt vond lanx de zuid-kuſt van *Hiſpaniola* te loopen, met een

Schandige nederlaeg van Veron.

Hollanders trekken van del Mina af.

Togt van 't jagt de Vos.

Togt van Pieter Hein: 1626.

wijd-verſpreyde vloot, die onder de groote *Caiman* weder zoude te zamen komen. Onder 't hoofd *de Corrientes* verviel een Spaenſch jagt met *ſalſaparilla* in ſijn handen, zedert noch een tweede met zout en viſch op de droogte voor *Cotoche*, voor d'uithoek *Antonio* een ſluit voerende talk en huiden, en ter zelver plaets noch twee ſchepen rijkelijk geballaſt. Uit de gevangenen kreeg hy kondſchap: hoe de vloot van *Nieuw-Spanje* voor een maend uit de haven *Ioan de Ulva* de ankers lichte na *Havana*: zulx buiten twijfel aldaer bereeds was aengekomen. *Pieter Hein* dieshalven zet na *Tortugas*, op hoop of noch eenige traege zeilen uit de achter-hoede konde afſnijden. Voor de uithoek *de Florida*, alwaer het dikwils binnen een gootelings ſchoot twintig vademen droogt, ontdekte hy zeven zeilen, en genaedert meer als veertig. Indien de vloot van *Boudewijn Henriks zoon* met *Pieter Hein* vereenigt was geweeſt, die dag had *'t Vereenigde Nederland* een onwaerdeerlijke ſchat veroovert. Doch was ongeraedzaem met zoo kleine magt zulk een vloot aen te taſten: welke dieshalven onverhindert voort-zeilde.

Schrikkelijke menſchen.

Pieter Hein zette dicht lanx *Florida*, alwaer drie *canooen* met ſchrikkelijke mannen aen ſijn boord quamen. 't Gantſche licchaem moedernaekt, was veelvervig beſchildert: alleenlijk voor de ſchaemelheid hing een matje, uit boombaſten gevlochten: achter ſlingerde een lange quaſt: hadden geen koopmanſchap als gomme van kleine waerde. *d'Hollanders* namen hier een Spaenſch ſcheepjen met zeene-bladeren en eenige ponden ambergrijs. Maer dewijl de ziekte hand over hand onder haer toenam, ſmeten 't over ſtaeg, en liepen ten anker in *Sierra Leona*. Tot het uitgaen van louw-maend des jaers ſeſtien honderd zeven en twintig, ververſchten ze alhier. Thans worden de ſtevens gewend na *Braſil*. Op deſe togt achterhaelde *Pieter Hein* een ſchip van *Madera*, met anderhalf honderd pijpen wijn en rijke ſtuk-goederen: ſtoof voorts in, niet zonder ongehoorde held-daedigheid, tot d'inwijk *todos los Sanctos*, tegen al het geſchut der ſterkten en ſtorm katten van de ſtad *Salvador*. Dartig ſchepen lagen dicht aen de wal gekort, beſchut van de ſtorm-katten en ſterkten. Hy echter zet midden tuſſchen den Portugeeſchen ammirael en onder-zeevoogd: ſchiet den laetſten te grond: dwong den anderen tot overgeven. De ſchepen *Hollandia* en *Gelria* taſten de overige zeilen aen: uit welke eerlang het ſcheeps-volk buiten boord ſprong. Voorts quamen de gemande booten af, (onaengezien de vyand haer duizend en duizend kogels toejoeg uit geſchut en hand-buſſchen) en haelden twee en twintig Portugeeſche ſchepen van de wal. Binnen drie uuren was het gantſche werk beſchikt. De overwinning ſtond *den Hollanders* op vijftig dooden, behalven de gequetſten, onder welke de ammirael met een kogel door de ſlinker arm geſchooten, en de ſcheenen met een ſplinter verwond. Ook raekte ſijn ſchip, nevens *Gelria*, by ſpringty op de bank, beide ten deel van het vyands geſchut. *Gelria*, meer als ſeſtigmael doornaegelt, wierd eindelijk driftig; maer het ammiraels ſchip, tot een wrak geſchooten, konde onmoogelijk vlot koomen: waerom aen brand geſtooken is. Dit ongeluk ging niet alleen. 't Schip *de Oranje-boom* ſprong met vijf en ſeſtig man in de lucht: veertien, ellendig verzengt, wierden gebergt. d'Ammirael zond na *'t Vereenigde Nederland* de ſchepen *ſant Peter*, *de Hoop*, *Noſtra Sennora de la Vittoria* en *de ſwarte Leeuw*, behalven de huiden, zilver, goude kleinoodjen, kotoen en tabak, meeſt gelaeden met zuiker: welke, aldaer gelukkelijk aengekoomen, den ſtaet der Weſt-Indiſche maetſchappy niet weinig de moed deed wakkeren. Zedert nam *Pieter Hein* twee ſchepen met ſlaven van *Angola*: welke, alzoo de ſteevoogd van *Salvador* niet wilde loſſen, en ten laſt der vloot lagen, op *Taperica* te land geſmeeten zijn. Den laetſten der lentemaend verliet *Pieter Hein* de inwijk *todos de los Sanctos*: liep

Ongehoorde helden-daed van Pieter Hein:

ſijn verdere verrichtingen:

liep voor-by *Morro Pablo* in 't eilandeken *Paesch-avond*, en met hard weder boven de beruchte ondiepten *Abrolhos*. Voor 't hooge land tusschen 't hoofd *Frio* en rievier *de Ienero*, ontdekte hy twee zeilen, welker een, met zuiker geladen, genoomen wierd: 't andere ontdonkerde. Hy stuurde voorts tot de bogtige stroom *Spiritu Sancto* in: groef putten op d'eilandekens, welke de rievier maekt, om versch water te krijgen: dewijl 't geenzints veilig was op de kust ter wederzijde; want d'inboorlingen vinnig schooten uit de kreupel-bosschen. Vorders liet 't stedeken *Spiritu Sancto* verscheide brandende vlotten met de vloed af-drijven, om d'Hollandsche vloot aen te steeken; doch alzoo licht geblusscht wierden, bragten geen ongemak toe. Alhier verviel een karveel, tot *Lisbon* geladen met wijn en stukgoederen, in handen van *Pieter Hein*. Dese, wederom onder zeil geraekt, verdeelt sijn vloot driezints. d'Onder-ammirael *Cornelis Cornelis zoon Oole* behield drie schepen, om te kruisen voor de rievier *la Plata*. *Henrik Best* had een schip, jagt en karveel, om de mond der stroom *Ienero* waer te nemen. De zee-voogd zelf voerde vier schepen, drie jagten en een bark na d'inwijk *todos de los Sanctos*: alwaer twee schepen nevens de sterkte *Tapezipe* lagen, dicht aen den oever. Geswind roeyen ettelijke bemande booten derwaerds: haelen een goede buit: en steeken voorts de twee schepen in brand. Uit een genoome bark kreeg *Pieter Hein* bericht: hoe ses geladede sluiten in een kreek van de rievier *Tapezipe* opwaerds haer verduisterden voor *de Hollanders*. Men vaerdigt terstond ettelijke booten af op kondschap. Dese vonden in de mond der stroom een kloek schip van volk verlaeten, en een half mijl verder ses Portugeesche schepen, die verder op-korteden. Zy roeyen dan te rugge, en brengen tijding aen den ammirael: die des anderen daegs op 't jagt *de Vos* overtreed, en nevens twee andere zeilen en ettelijke booten tot de rievier invaert. De sluiten waeren hooger aen-gezeilt, en onder-

noch een merkwaerdige heldendaed.

tusschen gesterkt met ander-half honderd soldaeten, onder 't beleid van hopman *Padilha*. De Portugeesche onder-zeevoogd was in d'achter-hoede: die, zoo haest d'Hollandsche booten vernam, dapper met schroot schoot: zulx de booten begonden af te zakken. 't Werk zoude vruchteloos zijn uitgevallen, ten zy d'ammirael 't volk geweldiger hand aendreef, omden onder-zeevoogd te bestormen. De mannelijke moedigheid gelukte; want *d'Hollanders* vermeesterden het schip, en sloegen alles dood. Dit voorbeeld verbaesde de twee naeste zeilen: weshalven 't volk na land swom, en haer kostelijke laeding ten besten gaf. Den verwonnene stond de nederlaeg op meer als ander-half hondert man: den overwinnaers op vijftien. Hooger aen lagen noch drie schepen; maer de rievier liep aldaer met laeg water droog, en diervoegen naeuw: dat de boomen van d'eene oever tot d'ander konden reiken. *Pieter Hein* dan vond geraedzaemst 't vordere vervolg te staeken, en de drie prijsen af te brengen: waer toe werks genoeg vond; want *de Portugeesen* hadden weder-zijds den mond der rievier *Tapezipe* beschanst, en met een gezonken schip gestopt. *Hein* zelf dan voer derwaerds: stak 't gezonken schip by laeg water in brand; en keerde, bewaerd voor duizende kogels, ongequetst tot de vloot. Hy belaste vorders, datmen op-boegzels maeken zoude van de verooverde huiden, romdom 't jagt *de Vos*, de pinas, 't karveel en de booten: om tegen musket-koogels vry te staen: te meer alzoo de schepen uit de enge en drooge rievier niet anders als met werp-ankers konden werden uitgebragt. Ondertusschen lag *Salvadors* stadvoogd met een merkelijk aen-tal bezettelingen en burgers achter de voornoemde beschansing, niet twijfelende: of zoude nu wraek nemen over de schaede, geleeden by *Pieter Hein*. Dese quam eindelijk af: haelde de verooverde schepen met schoot-vrye booten uit: ja loste diervoegen 't geschut van de koe-brugge op 't jagt *de Vos*, rondom op gezeide wijze beschanst,

dat in 's vyands borst-weering schoot. Omtrent midden des zoomer-maend, nam hy de geroofde goederen voor *Salvadors* gezichte over: alwaer zeven Nederlandsche zeilen, uit verscheide oorden, zich by hem vervoegden. Den veertienden van hooymaend gingenze alle zeil. Onder *Noronho*, kenbaer aen een berg, die de gedaente van een toorn vertoont, quam by de vloot *Cornelis Oole*, dewelke zonder verrichting had gekruist voor *la Plata*: en geraekten gelukkig binnen *Texel* en *de Maes*, met een prijs vol zuiker, tabak en brasilien-hout, in haer handen vervallen, zedert 't eiland *Noronho* verlieten.

Verrichtingen van Thomas Sickes.

Terwijl *Pieter Hein* de voor-verhaelde helden-stukken verrichteden, lichte *Thomas Sickes*, by de West-Indische maetschappy afgevaerdigt, uit *Texel* d'ankers van twee zeilen: vond by *sant Vincent* een Spaensch schip, tot 't water toe afgebrand: haelde een Poortugeesche sluit vol slaeven van *Angola* onder de kiel door: boorde nevens d'inwijk *todos los Santos* een bark in de grond, waer uit eenige potten oolie en stukken lywaed bequam: nam voor *Pernanbuco* een karveel, met honderd en tachentig pijpen wijn, en zedert een rijk schip vol zuiker en huiden: joeg noch een ander tegen strand van d'uithoek *Augustijn*. Doch *Sickes*, door drie schepen uit *Texel* en vier verooverde zeilen gesterkt, liep met vier na *todos los Santos*: twee andere schepen zouden kruisen voor de uithoek *Augustijn*, en twee andere ten noorden *Pernanbuco*. Aen 't eiland *Noronho* moesten alle een maend op elkander wachten. Na veel ongemaks keerden t'huiswaerd met rijkelijk gelaeden prijsen, die den togt tien dubbeld goed maekten. De buit gaf moed. De Zeelandsche kamer bragt, in

1627. 't begin des jaers sestien honderd zeven en twintig, drie schepen toe, onder 't beleid van *Henrik Lucifer*. Voor *Vlissingen* 't anker lichtende, wende lanx *Africa* na de rievier *d'Amazones*, en van *d'Amazones* noord noord-west, tusschen yzelijke donder-slaegen en swaere regen, na de stroom *Wiapoco*: om aldaer een volk-planting te maeken. De rievier met sloepen opvaerende, geraekte des nachts by twee leedige huisen, aen een plaets genaemt *Wacogenive*. Men oordeelde de gelegendheid alhier bequaem ten gezeiden oogmerk: weshalven te land gevoerd wierd, 't geen uit *Zeeland* voor de nieuwe bevolkers dienstig was geoordeelt. Terwijl ieder alle vlijt aenwende, om hutten te bouwen, is een *Neger* gevangen; die gevraegt, waerom d'ingezeetenen uit verbaesdheid vluchteden, bericht gaf: zulx te geschieden uit een quaede gewisse; want over ettelijke jaeren quamen een bark en twee sloepen met Christenen van de rievier *d'Amazones* herwaerds, dewelke op *Wacogenive* dartig dagen huis hielden; doch onvoorziens by de inboorlingen wierden dood-geslaegen, uitgezondert drie, die noch te lijve waeren. *Lucifer* had drie *Indiaenen* nevens een vrouw binnens boords; dreigde alle aen kant te helpen, ten zy de voornoemde gespaerde te voorschijn bragten. Des anderen daegs quam *een Duitscher*: uit welke weinig bescheid konde krijgen, alzoo sijn moederlijke tael ten meerderen deele had vergeeten. Eindelijk sprak ook de twee andere. De oudste *Ioan Hendriks zoon* verhaelde: hoe voor een geruime tijd *de Portugeesen* in groot getal vielen op de volkplanting aen de rievier *d'Amazones*, geleid door hopman *Oudaen*. Dese vocht een halve dag mannelijk; maer, temets verswakt, zakte na sijn bark, en voer in de kreek, alwaer *de Engelsche* woonden. *De Portugeesen* volgden in *canooen*, en maekten *Oudaen* en *d'Engelsche* af. Ses en veertig man ontsnapten met de bark, onder 't beleid van luitenant *Pieter de Bruine* na de stroom *Wiapoco*. Drie dagen hieldenze alhier huis, wanneer de sarjant *Matruit* den luitenant *de Bruine* verraedelijk doorschoot. Zedert verdeelden de gevluchte in vier troppen. Maer d'inwoonders, om zich deser vreemdelingen te ontlasten, maekten haer, niet zonder vriendschaps schijn, door den drank *pernau* dronken, en vermoorden de smoor-dronkene. Niemand bleef te lijf, dan hy *Ioan Henriks*

Tocht van Henrik Lucifer.

Volkplanting aen Wiapoco.

Vreemde voorval.

riks zoon, nevens twee *Duitschers*. 't Misdrijf wierd wel by *Lucifer* straf-waerdig gekeurt: doch alzoo sijn last medebragt, de landzaeten door minzaeme bejeegeningen te lokken, heeft hy voor-bedachtelijk het moordaedig schelmstuk verschoont. Men bouwde vorders een drie-puntige sterkte nevens de rievier *Wiapoco*, op een hoogte, acht vademen boven den oever: om de vaert der sloepen te beletten. Na dusdaenige verrichting bezocht *Lucifer* 't eiland *Blanca*, alwaer drie honderd bokken vong; en voorts de bogt *Honda*, alwaer d'inwoonders, stout, sterk, lang-gebaerd en met koopere ringen door d'ooren, veel genot trekken van een treffelijke zout-panne. *Lucifer*, uit *Honda* weder onder zeil geraekt, ontmoete drie jagten, by de kamer tot *Amsterdam* toe-gerust. Voor *Corrientes* scheide *Dirk Simons zoon* van *Uitgeest* met vier schepen zette streek op d'uithoek *sant Anton*: alwaer een rijk fregat met meel, zijde en stuk-goederen verooverde. Hy had nu *Cuba* ontrend de rievier *Poroos* in 't gezicht, en te gelijk twee kostelijke galjoenen van *Honduras*. Drie jagten wierpen den Spaensche onder-ammirael aen boord: welken de Spaensche zee-voogd te hulp quam. *De Leeuwinne* wierd tusschen de twee galjoenen beklemt: zulx vry wat te doen viel. *d' Hollanders* zochten te enteren; doch konden uit haer laeg vaer-tuig niet op-klauwteren tegen de hooge galjoenen. Ook staeken *de Spanjaerden* zeer geweldig met picken. Doch zoo haest de Hollandsche handgranaeden op den overloop ruimbaen maekten, beklom *Uitgeest* den onder zeevoogd: bluschte den brand van des zelfs schip: en sleepte het weg. d'Ammirael wel bezeilt bergde zich met de vlucht. *Uitgeest* aldus verrijkt, keerde te huiswaerd. 't Jagt *de Bruinvisch* vermeesterde in *Cayos* een bark vol huiden en kanasters-tabak: liep voorby *Havana*: en verstond uit de gevangenen *Spanjaerden*: hoe 't grootste slot aldaer omtrend honderd metaele stukken en veertig bus schieters had: 't kleinder ten westen van de haven weinig minder geschut en bus schieters. De derde sterkte was voorzien van zeventig halve kortouwen. Binnen de stad woonden drie duizend burgers, die in tijd van nood de wapenen voerden.

Merkwaerdige scheepstrijd.

Heldendaed van Dirk Uitgeest.

Sterkte van Havana.

Joost Jans zoon en *Claes Henrix zoon* voerde ieder een jagt: namen voor *Pernanbuco* een schip van *Lisbon*, voerende meel, zout, wijn en dartig monniken: zedert een sluit met ses honderd *Negers*, een bark vol zout en yzer, een jagt met wijn geladen, en een fregat met zuiker, brasilienhout en tabak. Voor *Itamerica* veroóverdenze noch twee prijsen, en keerden met zoo rijke buit na *Texel*. De West-Indische maetschappy, gestijft met de roof der vyanden, taekelde wederom twaelf schepen toe, onder 't beleid van *Pieter Adriaens zoon Ita*, in 't begin des jaers sestien honderd acht en twintig. Dese vloot liep voor *Blanca* ten anker. Dit eiland grimmelt van bokken: de grond bestaet uit gemorzelde keyen, en is elders klippig: heeft een kleine; doch taemelijk goede haven. *Ita* zette voorts boven *Porto Rico*; nam een scheepjen, met zeven duizend pond gember: stapte, tegen over *Hispaniola* uit op 't steenachtig eilandeken *Catalina*, alwaer versch water kreeg en etrelijke *leguaenen*, die in groote meenigte aldaer loopen: hield af en aen voor *Cuba*: veroverde ses barken: en verstond uit de gevangenen: hoe *de Honduras-vaerders*, op komende weg zijnde, met twee fregatten vol soldaeten uit *Havana* versterkt waeren, alzoo op de vloot veel ziek volk was. Ondertusschen ontdekt *Ita* den ammirael en onder-zeevoogd der vloot uit *Honduras*, die lanx de wal binnen *Havana* meinden te snappen. 't Zoude haer gelukt zijn, indien niet de schipper *Ioan Pieters zoon*, wiens jagt, voerende twee metaele en veertien yzere stukken, den onder-ammirael aen boord had geleid. Doch, alzoo geen enter-dreggen had, geraekte 't Spaensch schip van hem af, en op de grond. *Ioan Pieters zoon* volgende bleef ook eindelijk vast. De Spaenschen zeevoogd komt sijn mak-

Rijke buit by de Hollanders bekomen.

Togt van Pieter Ita.

1628.

Eiland Blanca.

Scheepstrijd tusschen Ita en d'Honduras-vaerders.

ker te hulp: en ter ander zijde van *Ioan Pieters zoon* tegen de grond. 't Stond hier jammerlijk geschaepen. 't Hollandsche jagt reikte met sijn licht geschut niet toe, daer de Spaensche halve kortouwen wederzijds doel treften. *Ita* konde, wegens stilte en tegen-stroom, niet te hulp komen: hy liet het dan een weinig om de noord door-staen, ten einde de ooste wind, die tegen den middag alhier opsteekt, onder-schepte: zakt allenskens lanx de wal na de Spaensche zeilen: werpt den onder-ammirael op zijde, en uit de mars vuurpotten in des selfs schip *san Iago*: en enterde met zulk een geweld, dat van drie honderd Spaensche bootsgezellen meer dan de helft sneuvelde: de overige sprongen over boord: weinige ontswommen. *Ioachim Gijszoon*, *Ioan Braems* en *Antonius Conde* vielen den ammirael op het lijf, die eerlang 't schip *sennora de los Remedios* ten besten gaf. *Ita* bequam hier dardehalf duizend kassen indigo, meer als ses duizend huiden, stijf dardehalf honderd pakken salsaparilla, ettelijke pottiesen balzem-oolie, zeventig duizend pond gember, een en twintig ponden ongemund zilver, twaelf metaele stukken en acht en twintig yzere gotelingen. Voorts stak hy de brand in de ontlaede prijsen. Weinig voor dese bevochte zegen, lichte 't schip *de Fortuin* in 't gezicht van *Vlissingen* het anker: om drie en sestig zielen aen 't eilandeken *Tabago* uit te zetten. Aen *sant Vincent* vondenze twee mannen, die lanx de stroom *Wiapoco*, onder den hopman *Ioannes van Ryen*, neder-geslaegen, voor de woeste inboorlingen hadden moeten opkraemen. Zy waeren ten getal van zeven in een sloep afgestooken: twee stierven op te togt: de vijf stapten op 't eiland *Trinidad* uit: alwaer *d'Indiaenen* van *Granada* drie vermoorden, alzoo *Fransche* waeren, welke zy een bittere haet toe-droegen. De twee *Nederlanders* wierden verschoont. *De Fortuin* gesterkt met 't jagtje *de Zuid-sterre* nam onder d'eilandekens *de Virgines* een rijke bark. De West-Indische maetschappy, dagelijx door nieuwe buit verrijkt, ruste wederom twaelf zeilen toe, beleid by *Dirk Simons zoon van Uitgeest*, die 's jaers te vooren twee kostelijke prijsen opbragt. Binnen de ruime en vischrijke inwijk van 't klippig eiland *Vincent* vong de vloot ettelijke bokken en schild-padden. Voor de Brasilsche kust nam *Uitgeest* twee rijke karveels, een rae-zeil uit *Pernanbuco*, en noch een kostelijk schip uit d'inwijk *todos los Santos*. Met dese buit liepen drie jagten t'huiswaerd. Zedert zeilde *Uitgeest* na *Sierra Leona*, kenbaer aen hoog en dicht geboomt op een verheeven kust. Weder-gekeert na *Pernanbuco*, verooverde ses kostelijk gelaede schepen, onder welke een galjoen van *Goa* met groote schat diamanten. De gelukkige verrichtingen der vlooten, by de West-Indische maetschappy van tijd tot tijd toe-geruft, gaven moed en kracht, om gewigtiger aenslaegen by de hand te nemen. Men maekt dan een en dartig schepen vaerdig, welke voerden omtrend vier duizend koppen, honderd en dartig metaele stukken, vijf honderd en acht en vijftig yzere gotelingen. *Pieter Pieters zoon Hein* voerde de vlagge. Hy nam omtrend de gronden *Tortugas* twee barken van *Havana*, uit welke verstond: dat de zilver-vloot aldaer niet was aengekomen, noch ook die van *Terra Firma*, maer eerst-daegs verwacht wierden. De stroom zette *Pieter Hein* buiten sijn gissing verre om den oost voorby *Havana*: zulx *Matanca* in 't gezicht kreeg. Hy achter-haelde hier een bark, afgevaerdigt by *Laurens de Cabrera* stadhouder van *Havana*, om de zilver-vloot te waerschouwen wegens d'Hollandsche zeilen, uit 't slot *Morro* voor *Havana* gezien. Ondertusschen verooverde *Ioan Ioans zoon van Hoorn* een schip, welk de voortogt had der zilver-vloot. De gevangenen deeden bericht, hoe de vloot zelf op handen was. Met den dageraed ontdekte *Pieter Hein* tien schepen, welker zommige in ly, andere te loef, op 't vuur der Nederlandsche vloot onwetende hadden aengezeilt. De lywaerdste negen, met huiden, meel, campechehout,

Groote buit by Ita bevochten.

Togt van de Fortuin.

Vreemd geval.

Togt van Dirk Uitgeest.

Tweede togt van Pieter Hein:

hout, cochenille, indigo en vordere koſtelijkheden bevracht, zijn door de gemande ſloepen genoomen, alſoo wegens kamlte de ſchepen zelf niet te paſſe quamen. Omtrend middag ontdekte *Pieter Hein* negen galjoenen; op welke geſwind jagt maekt. Deſe hielden na de wal, en ſtaken des avonds by twee lichten binnen de bogt *Matanca* aen de grond. De bevel-hebbers bergden zich met de vlucht. Ieder droeg ſijn kleinoodjen weg. Met 't krieken des daegs volgde *Pieter Hein*, vond de galjoens, viel zelfs in een boot, en voer na den Spaenſchen ammirael: die acht ſchoten deed, terwijl ſijn volk meer en meer landwaerd de vlucht nam. Onder 't galjoen genaedert, was geen kans om op te klimmen. Juiſt hing een touw buiten boord, by welk een matroos opklauwterde, die voorts touwen vaſt maekte voor andere, rondom van *Spanjaerden* omringt, ſtaende niet anders als of aen handen en voeten geboeyt waeren. Onder anderhalf-honderd man droegen ettelijke de ſakken vol goud en zilver. *Pieter Hein* liet alle 't leven. d'Andere galeoens gaven haer op lijfs-genade over. De Spaenſche kroon verloor hier, behalven de muskus, ambergrijs, bezoar en de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs, meer als honderd en vijftien tonnen gouds. De nacht, die op de verovering der zilvervloot volgde, was zeer onſtuimig: zulx de ongeankerde galeoens van de grond driftig wierden. Vijf dagen wierden zoek gebragt met het ontloſſen der genoome ſchepen. Vier galeoens en een nieuw Spaenſch koopvaerdy-ſchip voerde *Pieter Hein* uit de bogt *Matanca*, den zeventiende van herfſt-maend des jaers ſeſtienhonderd acht en twintig, na *Holland*, nevens ſijn eigen vloot: alwaer gelukkig aen quam. 't Zeeuwſche ſchip *de Tyger*, toevertrouwt aen *Lucas Pol* behoorde wel tot de vlagge van *Pieter Hein*; doch dwaelde by ongeluk van de vloot af, en liep ten anker voor *Blanka*, alwaer meer dan vijf honderd bokken vong. Dit eiland heeft ſes mijl ommegangs, en ten weſten een zandige inwijk, bequaem om te ankeren. Voorts is het klippig en ſteil. In de dalen waſcht het gras tot een half mans lengte. De boſſchaedjen zijn op de grond begroeyt met ſcherpe doornen. De veenachtige grond zoude voordeeliger gewaſch voortbrengen: tenzy de ratten, leguaenen, haegediſſen en ander ongediert het gewaſch vernielden. *Lucas Pol* liep van *Blanka* na *Tortuga*, een laeg eiland; doch ten weſten tamelijk hoog. De dorre grond heeft pok-hout, bokken en een vermaerde zout-panne. Dit alles is ook te vinden op *Orchilla*, kenbaer aen hoog gebergt ten ooſten en weſten; anderzints ſteekt de boodem geen mans lengte boven water. *Pol* vong hier meer dan twee honderd bokken, in een kuil by den oever van de weſtelijke toppen gejaegt. De ziltige boodem geeft loof noch gras. De boomen ſtaen dorre en droog; zulx met een hand ter neder konnen geſtooten. Men vind geen gevoogelt, als leelijke nacht-uilen, en behalven de bokken groote haegediſſen. *Pol* zette, voorby de negen boom-rijke eilandekens *Roccas*, en de drie *Aves*, na *Bonaire*. Dit eiland, tamelijk groot en rijzende, heeft ten weſt-noordweſten een bequaeme reede, een put met verſch water, meenigte ſchaepen, by welke *de Spanjaerden* leven, pok-hout en kotoen-boomkens. Voorts bevond *Pol* 't eilandeken *Mona* rondom klippig en vol hoorn-beeſten; doch quaelijk te vangen, wegens de dichte boſſchaedjen. Nergens vallen ſchoonder oranjen-appelen. Zedert liep hy, zonder merkelijke verrichting, voor *Vliſſingen* ten anker. Ondertuſſchen taekelde de weſt-Indiſche maetſchappy wederom twaelf ſchepen toe. Onder 't beleid van *Adriaen Ians zoon Pater* ging de vloot zeil, in 't midden der oogſtmaend: en kruiſte te vergeefs omtrend *de Vlaemſche eilanden* op de Spaenſche zeilen. Met 't begin des jaers ſeſtien honderd negen en twintig ſcheide voor *ſan Vincent* drie ſchepen, waer over *Martijn Landroede* 't opper-bewind kreeg. *Pater* liep met 't overige der vloot binnen d'inwijk

naevat de zilvervloot.

Eiland Blanka.

Togt van Pol.

Eiland Orchilla.

Eiland Bonaire.

Eilandeken Mona.

Merkwaerdige togt van Pater.

1629.

wijk *todos los Santos* tot op een mijl voor de ſtad *Salvador:* alwaer ſlechts zeven barken aen de wal lagen, Hy oordeelde niet de pijne waerd te zijn: ſchepen en volk, om zulk een geringe buit, te waegen. Wend dieshalven de ſtevens na *Pernambuco:* nam op de togt een rijke bark: kreeg uit *een Braſiliaen*, op een vlotje aen boord gevaeren, bericht: hoe drie zeil-reede ſchepen te rugge na *Reciffo* keerden, zoo haeſt tyding in quam wegens d'Hollandſche vloot. *Pater* niet ziende hier op te doen, ſmeet over ſtaeg na *de Caraibiſche eilanden*. Onder *Granada* vond hy ter reede leggen drie Hollandſche ſchepen, die inſchelijx voor de Braſiliſche kuſt vruchteloos hadden gekruiſt. Voorts ſcheiden *de Pegaſus*, *Raeve en 't Hart* van de vloot, om omtrend *Monges* op te paſſen. Aen *Blanka* vongenze duizend bokken, en tuſſchen de klippen der kleine eilandekens *Monges* overvloedig viſch. Doch alzoo geen Spaenſch vaertuig vernamen, zetten na 't eiland *de Vacca*, welk een ſchoone reede, aengenaeme boſſchaedjen, graeſige beemden, verſche beeken en overvloed van wilde paerden, ſtieren, koeyen, verkens en kleine limoenen heeft. 't Boots-volk plukte meer als tweehonderd duizend. Voor de laege uithoek *Corrientes*, vol geboomt verooverdenze twee koſtelijke prijſen van *Campeche*. Deſe drie ſchepen, gelijk ook *Walcheren* en *de Zuid-ſterre*, uit *Zeeland* af-geſtooken verſterkten *Paters* vloot; wanneer bericht kreeg: hoe eerlang een merkelijk aentael Spaenſche ſchepen uit *Campeche* zouden zeil-gaen. *Pater* ſliep hier niet op. Hy verdeelt dan ſijn vloot in drie ſlag-ordens. De voortogt beſtond in drie ſchepen: gelijk getal had d'acher-hoede. De ammirael voerde de middel-trop, vijf ſchepen ſterk. Aldus geſchaert hield voor 't hoofd *Corrientes* af en aen: wanneer *Joan Stapel* drie Hollandſche ſchepen, en de bevel-hebber *Joan van Hoorn* vier aen-bragt. *Hoorn* koos op 't einde der graes-maend uit *Texel* zee: wierd aen *Grannada* met vergiftige pijlen af-geweeſen: veroorverde een prijs, voor d'uithoek *ſant Anton*. De gevangenen deeden bericht: dat binnen *Domingo*, de ſtadhouder *Gabriel de Chaves Oſorio* een oud ſoldaet veel te doen vond met 't herſtellen van de muuren, ſterkten en gebouwen der ſtad, voor twee jaer door een harde ſtorm over hoop geworpen: dat ſes ſwaere ſchepen in laeding lagen, die na *Carthagena* de ſtevens zouden wenden, om met de galjoens op *Spanjen* over te ſteeken: alzoo lanx *Porto Rico* niet derfden laeten door ſtaen, uit vrees voor *d'Hollanders*. Voorts verdorf veel gember, by mangel van vaertuig; en de burgers leeden groot ongemak, ter oorzaek geen ſtoffen eenige tijd herwaerds uit *Spanje* over quamen. Ook ging hier niet als kooper geld om: en daer was niet te winnen. De zilver- en goudmijnen wierden geenzints bearbeid: alzoo *de Spanjaerden* geen luſt tot werken hadden: en de oude inboorlingen, over lang aen kant geholpen, in 't graf rotteden. Zulx indien niet binnen *Domingo* de hooge koninglijke vuurſchaer ſtond, waer onder *Cumana* tot *Coro* toe behoorde, de ſtad en 't eiland *Hiſpaniola* zouden licht ontvolkt worden. *Hoorn* zette voorby d'uithoek *Cruz*, een vlakke punt vol geboomte: om den hoek in de bogt, twintig mijl diep, leggen d'eilandekens *Iardin de la Reyna*. Voor *Corrientes* nam hy een wel-bezeilde bark, met drie honden en ſes vuurroers, op de beeſte-jagt herwaerds uit *Havana* afgeſtooken. De gevangenen zeiden: hoe *Havanaes* ſteevoogd *Laurens de Cabrera* volkoomen kennis droeg wegens de Hollandſche zeilen: veel volk verzaemelde: en aen alle havenen rondom her de ſchepen waerſchouwde. *Hoorn* kreeg zedert een koſtelijke fregat, en geraekte eindelijk onder *Paters* vlagge, die nu twintig zeilen telde: met welke hy na de gronden *Tortugas* wijkt. Een vreeſelijk onweder ſlingerden alhier de vloot. De donder ſloeg den groote ſteng *der Zeeuwſche Iaeger* te morzelen: ſtorte lanx de maſt na beneden: en vloog by een ſchiet-poort uit. De bottelier bleef

Eiland Vacca.

Staet van de ſtad Domingo, merkwaerdig.

Joan van Hoorns togt.

bleef hard-ſteeken dood: twee andere wierden ſwaerlijk aen 't hoofd gewond. Dagelijx viel ſwaere regen en donder: wanneer *Samuel Lucas zoon* 't ſchip *Middelburg* tot de vloot bragt, gelijk ook de bevel-hebber *Outger Minne* ſes andere zeilen. *Pater* ververſchte binnen de ruime en veilige haven *de Cabannas*, alwaer ettelijke eilandekens leggen, eertijds by herders en timmerluiden bewoond. Voorts bezichtigde *Havana*: dreef d'onderſte laegen van 't geſchut toe, en nam de braem-ſtengen af: dewijl met den herfſt-maend de gewoonelijke winterbuyen alhier aenvang nemen. En, alzoo 't hem verdroot, met zulk een aenzienelijke vloot niet te verrichten, zond negen ſchepen na 't vaderland met de buit, en wende voorts d'overige ſtevens op *de Barbados*: alwaer vijftien honderd *Engelſche* haer bezig hielden omtrend tabak planting. *Pater* liep van *Barbados* na de vaſte kuſt *America*: bezichtigde de rievier *Orenoque*: alwaer 't ſtedeken *ſan Thome*, by de gevluchte burgers zelf in brand geſtooken, zoo veel moogelijk bluſchte: en, 't geen zy niet hadden konnen af brengen, ſcheep voerde. Terwijl aldus vruchteloos zukkelde, ruſte de Weſt-Indiſche maetſchappy zeven en twintig ſchepen toe, onder 't beleid van *Henrik Loncque*, *Pieter Adriaens zoon Ita* en *Jooſt Bankart*: over de ſoldaeten ſtond *Diederik van Waerdenburg*. Aen *ſan Vincent* vertoefde *Lonque* een geruime tijd. Want alzoo de vyand op *de Veluwe* woelde, en *Amersfoort* bemagtigt had, hielden de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, 't volk, by de Weſt-Indiſche maetſchappy geworven, wegens dringende nood, in dienſt; doch zoo haeſt *Weſel* verraſcht en *'s Hartogen-Boſch* door *Frederik Henrik* prinſe van *Oranje* gewonnen was, volgden tot verſterking van *Lonque* vijf en dartig zeilen: welker zommige traeger of eer by ſijn vlagge quamen onder *Vincent*: alwaer bykans vier maenden, zonder merkelijke verrichting, had gewacht. Den tweeden van kers-dag ging hy zeil met twee en vijftig ſchepen, dartien ſloepen, aen *Vincent* opgezet, en twee prijſen, alle bemand met ſtijf zeven duizend koppen. Onder de middag-lijn zukkelde de vloot door ſtilte en tegenwind: zulx de ziekte en ſterfte hand over hand toenam. Ruim twaelf honderd lagen krank; en darde-half-honderd hadden den geeſt gegeven, zedert *ſan Vincent* verlieten. Endelijk kreeg *Lonque* de ſtad *Olinda* in 't gezicht. *Waerdenburg*, liep den vierde van ſprokkelmaend des jaers ſeſtien honderd en dartig, met ſeſtien ſchepen, voerende drie duizend man, voor 't boſch *Pavo Morello*, twee uuren ten noorden van *Olinda*: alwaer geſwind uit-ſtapte, on-aengezien *de Portugeeſen*, twee duizend ſterk, den ſtrand bezet hielden. *Waerdenburg* bleef den gantſchen nacht in wapenen: wierd des anderen daegs meeſter van *Olinda*, doorbreekende ten noorden, gelijk d' overſte *Schutte* ten zuide. Voorts gaf de vyand over de twee ſterkten op *'t Reciffo*, en verliet 't eiland *Antonio Vaes*: welk zedert vinnig beſtormde. Drie honderd *Portugeeſen* hadden bereeds de borſt-weering achter de rugge; doch d' Hollandſche bezettelingen zamen gedromt dreeven de beſpringers met groot verlies te rugge. Omtrend midden van lenten-maend quamen negen ſchepen, die aen de vloot van *Lonque* ontbraeken, voor *'t Reciffo* ten' anker. Zy voerden, nevens ruim ſes honderd ſoldaeten, veel geſchut en allerley oorlogs-behoeften, den overſten-luitenant *Alexander Seton* en drie raeden *Joan de Bruine*, *Philips Serooskerken* en *Horatius Calandryn*. Men beſchanſte aenſtonds 't kloſter op *Antonio Vaes*, en leide een ſterkte met vier bolwerken aen d'inkomſt van *Pozo*, op *'t Land Reciffo*. Vorders ſtak *Seton* d' huiſen buiten *Olinda* in brand, waer uit de vyand 's nachts ſijn verooverde ſtad begaepte. En deſe was doende met 't verſche water op *Antonio Vaes* te vergiftigen, wanneer haer *d' Hollanders* ſchielijk over den hals quamen. Twee, die 't water dronken, ſtierven: andere vervielen in ſwaere krankten. 't Scheelde weinig, of 'topper-hoofd *Lonque*, met een geley van vijftig

Schrikkelijke donder.

Vervolg van Paters reis.

Waerdenburg neemt Olinda in.

Storm op Antonio Vaes.

Vloot onder Henrik Lonque.

haer heerlijke verrichtingen.

Gevaer van Lonque.

vijftig busdraegers, uit *Reciffo* keerende na *Olinda*, was om hals geraekt. Onvoorziens besprongen by twee benden *Portugeesen* en *Brasiliaenen*, bragt van vijftig veertien man af, waer onder ses swaerlijk verwond. Immers zoo groote schaede leeden de hout-hakkers op *Antonio Vaes*, door *de Portugeesen* in een hinderlaege gelokt. Terwijl het werk aldus rondom *Olinda* afliep, liepen eerst twee schepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en zedert andere vier, beleid by *Ioan Walbeek*, en noch acht, waer over *Dirk van Uitgeest* het gezach had, voor *Reciffo* ten anker. Eerlang volgde *de Arke Noachs*. Voorts ging *Dirk de Ruiter* met ses zeilen zeewaerd, om te kruisen: en *Pieter Adriaens zoon Ita* met tien schepen ten zelven einde. In het midden der bloey-maend maekte *Longue* gereedschap ten vertrek te huiswaerd, na dat op alles behoorlijke orde had gesteld: en lichte de ankers van negen schepen.

Groot ongeval van Ita.

Doch *Ita*, trekkende van *'t Reciffo* na *Olinda*, ten einde affscheid nam van de raeden aldaer, wierd door een haestig ongemak gevaerlijk overvallen. Hy had tot bybeleiding negentig muskettiers. Schielijk storte zulk een vlaeg, dat de lonten uitdoofden, en het geweer nat wierd. De vyand merkte het uit een belaeging: zette ylinx over de rievier: en versloeg dartig man. *Ita*, by alle verlaeten, weerde zich met de zaebel een geruime tijd; doch was buiten twijfel te kort geschooten, tenzy hulp uit *Olinda* kreeg. Vorders, alzoo *de Portugeesen* geduurig op *de Hollanders* toeleiden, niet zonder schaede ter wederzijds, zond de West-Indische maetschappy nu en dan schepen ten rug-steun. Ook quamen ettelijke *Brasiliaenen* van den vyand overgeloopen. Men maekte nu ook een vijf-hoekige sterkte, behalven de vastigheid rondom 't klooster, op *Antonio Vaes*. Om het werk te beletten, hervatten *de Portugeesen*, hoewel t'ellekens met verlies afgeslaegen, torn op torn. Zy verspreyden nu ook een geruchte: hoe *Frederik de Toledo* in aentogt was met een groote scheeps-magt, om *de Hollanders* uit *Brasil* te verdrijven. Dese hier door gewaerschouwt, zetten zich schrap tot tegenweer: maekten rondom het nieuwe slot op *'t Land-Reciffo* een vast hoorn-werk. Ondertusschen quam nu en dan aldaer een prijs in. *Ioan Walbeek*, tot ammirael der Brasilsche kust by de West-Indische raeden verkooren, had een aenslag op de uithoek *sant Augustijn*; doch liep te loor, dewijl *de Oceaen* te hol brande tegen de kust. 't Gerucht van een magtige toerusting ter zee in *Spanje* maekte de West-Indische maetschappy gaende tot nieuwe werving. Zy vaerdigde dieshalven af den zeevoogd *Pater* met zeventien zeilen, welke de een voor en de ander na voor *'t Reciffo* ter reede liepen: alleenlijk *de Swarte Leeuw*, voerende den oversten luitenant *Elst* en bevelhebber *Uitgeest*, is nooit te voorschijn gekoomen. *Ioost Bankert* wende in lentemaend de stevens van acht schepen na *sant Helena*, om op de rijke kraeken, aldaer gewoonelijk verversschende, te passen. Tot oogst-maend bleef hy voor dit vruchtbaer eiland leggen: en vond niet, wanneer hier te reede quam, als een bok met de vier voeten aen een boom vast gebonden, die de groente rondom, zoo verre bereiken konde, had afgegeeten. Zag, geduurende sijn verblijf, noch schip in zee, noch mensch op 't eiland: vong omtrend vijf en twintig duizend zoo bokken als verkens, hoewel wegens de steile klippen moeyelijk te vangen. De meeuwen, geenzins schouw, lieten haer grijpen of met stokken dood slaen. *Bankert* lichte eindelijk d'ankers te huiswaerd. *Dirk de Ruiter* bragt ses schepen onder de vlagge van d'ammirael *Ita*, die voor d'uithoek *Tiburon* op de vlooten uit *Honduras* en *Nieuw-Spanje* kruiste: hy liet vijf zeilen in d'haven *de Vaca*. Dit eilandeken een mijl breed; doch vry smalder, heeft steile oevers en spitse bergen, rondom bezet met droogten, waer op veel schild-padden en zeekoeyen haer onthouden. *Ita* verooverde hier een rijke prijs. Kreeg sijn gantsche

Tocht van Bankert.

Sterkte op Antonio Vaes.

Eilandeken Vaca.

Verrichtingen van d'ammirael Ita.

gantſche ſcheeps-magt by een: en wende na *de Caimans*. 't Ooſterlijke eilandeken, omtrend drie mijl lang, vertoond ten ooſten een ſteil-klippige hoek, is voorts laegh. De noordweſtelijke *Caiman* is drie-hoekig. In haer zandige oever delven de ſchild-padden de eyers, die wegens hette van de zonne binnen tien dagen zijn uitgebroeyt. Vallen zeer overvloedig, zulx weinig volk op een nacht wel twee duizend kan bekomen. Zommige zijn zoo groot, dat dartig mannen aen een genoeg te eten hebben: ſmaeken gelijk kalfsvleeſch. De krokodillen alhier overtreffen in groote en wreedheid alle andere. *Ita* verdeelde voorts ſijn vloot in zeven ſlag-ordens: ſtelde op alles bequame orde tot ſlaen: en verſtond uit een Engelſche vrybuiter, voor de uithoek *Corrientes*, hoe *Frederik de Toledo* uit *Havana* na *Spanjen* overſtak met tachentig zeilen: van welke acht galjoenen te rugge zond, om te overwinteren tot *Carthagena*. Hy liep voorts dicht onder *Havana*: alwaer alles in rep en roer raekte: verbrande een koſtelijk ſchip tegen de wal gejaegt: en noch een ander, welke de vlagge liet waeyen van de voorſteng, en een derde met arduinſteen geballaſt vloogen in de lucht. Twee barken ontſnapten binnen *Havana*. Ondertuſſchen wierd *Ita* met twee zeilen uit *Pernambuco* geſtijft. Ook quam *Joachim Giſſen* met een jagt by de vloot. Deſe, verſteeken van de ammirael *Paters* vlagge, verviel wegens onbezeildheid van ſijn ſchip *de Dolfijn* beneden *Iamaica*: en ſtiet eindelijk door quaede toeverzicht der ſtuurluiden, op den grooten *Caiman* aen ſtukken. Seſtien weeken bragt hy alhier toe met het maeken van een jagt, uit de ſtukken des gebleven *Dolfijns*: bragt honderd en twintig man, nevens vier metaele en twee yzere ſtukken in de vloot: de andere had hy op *de Caiman* begraeven. Vijf mijl beneden *Havana* wierd een Spaenſch ſchip vol *Campeche-hout* en *zalzaparilla*, tegen de wal gejaegt, van ſijn eigen volk aen brand geſtooken. *De Hollanders* trachten vergeefs tweemael den brand te bluſſchen. De acht ſchepen, geſchikt tot byſtand der zeevoogd *Pater*, quamen nu ook onder *Itaes* vlagge, alzoo *Pater* eer te rugge was gekeert, als verwacht wierd. *Ita* dan verſpreide ſijn zeilen wijd en zijd lanx de kuſt van *Cuba*; doch vernam geen Spaenſch vaertuig: en alzoo de levens-middelen begonden ſchaers te ſtrekken, wende de ſtevens na *Texel*: alwaer zonder verdere verrichting binnen viel: behalven de bevelhebber *Ioan Gijsbrechts zoon Boon-eter*: die, volgens laſt, met vier jagten na *de Caraibiſche eilanden* zette, om *Pater*, die veel wigtige verrichtingen in laſt gegeven waeren op te zoeken: en ſijn vloot met lijftogt en oorloogs gereedſchap te ſtijven. Op deſe togt nam hy een koſtelijke prijs. *Pater* ondertuſſchen hengelde lang voor *Punta del Gallo*: meinde het ſtedeken, welk den oever van het eiland *Trinidad* beſlaet, aen te taſten. De ſterke tegenſtroom belette het voornemen: liep derhalven door het middelſte gat van *Boccas* na *Blanca*, alwaer twee duizend bokken vong: ſtak op *Bonayre* ettelijke woonplaetſen aen, en *de Spanjaerd* het veld vol dor gras, lanx welke *d'Hollanders* te rugge keerden, om haer door ſmook te ſtikken. De vond zoude gelukt zijn, indien met een naeſtgelegen boſſchaedje den aftogt veiligde. De vloot liet eindelijk *Hiſpaniola* achter uit leggen: en wende recht op *ſanta Martha*, een ſtedeken aen de vaſte kuſt tuſſchen *Carthagena* en de ſtroom *la Hacha*. Te meer alzoo voor eenige tijd een brief, by den ſtadhouder *Hieronymus de Quero* aen den Spaenſchen koning geſchreven, in handen der Hollandſe roof-ſchepen geraekte. De brief behelſde een nette beſchrijving van *ſanta Martha*. De zeekuſt, ſtrekkende van 't ooſten weſtwaerd, heeft *d'Oceaen* ten noorden, en een haven halve-maens-gewijs. d'Ooſtelijke hoek rijſt met de gebrooken ſteen-rotze *Taganga*, de weſtelijke klip *Lipar* vertoont byna gelijke gedaente. De mond tuſſchen beide gaept ſchaerſch een half mijl.

Vreemde ſchild-padden.

Joachim Giſſen lijd ſchip-breuk.

Wederom-reis van Ita.

Verrichtingen der ammirael Pater.

't Stedeken ſanta Martha.

't Midden beſlaet het ronde eilandeken *el Morro*, on-toegankelijk wegens ſteile rotzen: en bevrijd d'haven voor *Martha* tegen alle winden. Op d'ooſt-hoek van *Taganga* ſtaet een wacht-huis, waer uit de ſtad kondſchap krijgt met 't afſchieten van een yzere haex, zoo haeſt eenige ſchepen in zee ontdekt worden. *Martha* zelf leid omtrend 't midden der haven gelijx 't water. Een vierkantig ſlot met vier bolwerken ter zijden af heeft vier halve metaele kortouwen, twee yzere ſtukken, en doorgaens niet meer als zeven ſoldaeten en een bus-ſchieter. Vorders ſchrijft de ſtad-houder *Quero*, dat groot mangel leed van oorlogs-behoeften: de naeſt-gelegene ſtad *Carthagena*, voor haer zelf beducht, wilde niet byzetten. De burgers, verarmt door meenigvuldig pleiten, begonden een tael te voeren, als of wilden opkraemen: daer nochtans de plaets van groot belang is: alzoo de handel van *Nieuw-Granada* en *Quito*, lanx de groote rievier *Magdalena*, niet kan gedreven worden zonder de ſtad *Martha*. De zeevoogd *Pater*, uit deſe brief verzeekert, wegens den toeſtand van *Martha*, loopt derwaerds: ſmijt volk te land: en neemt de ſtad, zonder ſlag of ſtoot, in. De ſterkte deed eenige ſchooten; maer bedong eerlang lijfs-genaede. De ſtad wierd gebrandſchat op vijf duizend vijf honderd realen van achten, en voorts uit-geplondert. Ondertuſſchen, alzoo de lijftogt onder de vlootelingen minderde, vond *Pater* geraedzaem met de buit te huis te keeren: alwaer ook behouden aenquam. De helden daed van *Ioan Cornelis zoon Lichthart* dient voor vergeetelheid bewaerd. Hy, in het begin der wijn-maend des jaers ſeſtien honderd en dartig, met het jagt *Over Yzal*, voor *'t Reciffo* na *'t Vereenigde Nederland* het anker lichtende, verviel in de hoofden, tuſſchen de Franſche en Engelſche kuſten, onder vijf *Biſcayer roof-ſchepen*, die hem onvoorziens meinden aen boord te komen; doch alzoo wel bemerkten, dat met een dapper man te doen hadden, ſmeeten over ſtaeg. Kreeg zedert vijf mijl ten noorden van *Lezart* drie Duinkerkſche fregatten om de ooren. 't Grootſte voerde ſes en dartig metaele ſtukken, 't middelſte acht en twintig, en het kleinſte twaelf. 't Gevecht duurde acht uuren: binnen welke *Lichthart* veertien dooden kreeg en twee en twintig gequetſten. 't Jagt zelf geleek een wrak. De groote maſt dreef over boord: het roer hing aen ſtukken: het loopende wand ſlingerde by ſlenters: het had zeventien ſchooten onder water, en meer dan vier honderd door het boven ſchip. *De Duinkerkers* liepen niet mis. *Lichthart* namze waer, als afwenden, en ſchoot t'ellekens lanx ſcheeps: zulx eindelijk te rugge deinsden. *Lichthart* geraekte binnen *Pleimouth*, en voorts tot *Amſterdam:* alwaer wegens manhaftigheid een goude keten ontfing. De verrichting van 't jagt *Bruin-viſch* is inſchelijx merkwaerdig. Dit, zedert de uithoek *Verde* achter liet, zeilde voorby 't hoofd *Roxo*, lanx de wal, na de rievier *Catchieu:* alwaer den mond met twee ondiepten bezet zag: tuſſchen beide liep een gat, om binnen te zeilen. *De Bruin-viſch* zette meer als een mijl den ſtroom op, doorgaens een vierendeel mijl breed, tuſſchen oevers vol kreupel-boſch wederzijds: nam hier een Portugeeſche bark. 't Boots-volk, aen 't eiland *Biſſis* uitgeſtapt, ſpraecken met de inboorlingen de Portugeeſche tael. Deſe menſchen zijn pek-ſwart en kloek, van aſſegaeyen, pijlen, boogen en zaebels voorzien, en gedoopt by een prieſter uit *Portugael:* die aldaer, nevens weinige van ſijn landaerd, een kapelle en ettelijke huiſen had geſticht. *De Bruin-viſch* wende voorts de ſteven na een der noordelijkſte eilanden *Biſſegos*, geduurig in oorlog met *Biſſis*. Door een ſchenkaedje aen de koning, lokte het jagt de ſchouwe inwoonders aen boord. 't Eiland, vermaekelijk groen, voede ontelbaere koe-beeſten en hoenders. d'Onbeſchoft groote eilanders knorren, niet ongelijk kalkoenſche haenen, en loopen moedernaekt: alleenlijk ſlingert een ſtuk van een oſſen-huid voor de ſchaemelheid: 't hoofd-

wierd ingenomen.

Held-daedig zee-gevecht van Licht-hart.

Merkwaerdige verrichting van de Bruinviſch.

Vreemd eiland Biſſis:

als ook Biſſegos.

't hoofd-hair is wonderlijk geschooren, het lichaem vreemd gekerft en geschildert. *d'Hollanders* voortgezeilt vonden op *Noronho* 't volk afgevoert, de wooningen en hooven verwoest: zulx niet als pompoenen in het wild wasschende ten verversching bequamen. Eindelijk liet *de Bruinvisch* het anker vallen voor *'t Reciffo*. Terwijl 't voorverhaelde alduss atliep bleef de bevelhebber *Ioan Gysbrecht zoon Booneter*, (die met acht zeilen van de vlagge des ammiraels *Ita* scheide) hengelen onder *Hispaniola*, tot bloeymaend des jaers sestien honderd een en dartig. Onder *Mona* verooverde hy een rijk schip van *Porto Rico*, een ander voor 't eiland *Vaca*, en noch een derde vol gember, wende zedert na *de Tortugas* zeven in getal, meer zandige plaeten altijd blik, zonder eenig geboomt, dan eilanden. Voor *Havana* had hy jagt op ettelijke vreemde zeilen; doch ontdonkerden. Middelerwijl begon de leeftogt te korten: weshalven de vlootelingen na huis verlangde. Ongaerne verstond *Boon-eter* tot de hertogt: alzoo nu de tijd genaekte, in welke de Spaensche schepen van aller wegen na *Havana* afzakten. 't Graeuw maekte zich meester: zulx de vloot binnen *Texel* of *de Maes* viel, met klein voordeel voor de West-Indische maetschappy. Voor *'t Reciffo* lichten nu ook veertien schepen, nevens drie verdekte sloepen en zeven swaere booten, de ankers. Dese vloot voerde twaelf honderd en zestig koppen, verdeelt in twaelf krijgsbenden, onder het gezach van *Hartman Godefrid Stein-Callenfels*. Uitgestapt aen 't eiland *Tamarica*, trok lanx een slimme en smalle weg, ten deele zandig, ten deele moerasschig, na de sterkte, gebouwt op een hooge steilte, en bezet diervoegen van kreupel-bosch, dat onmoogelijk konde doorbreeken. Ondertusschen schoot de bezetting on-ophoudelijk met schroot uit geschut en handbussen. *Stein-Callenfels* dan vond raedzaem af te trekken, en 't slot aen een andere kant te bespringen. De zee-voogd *Pater*, onlanx uit *Texel* binnen *Olinda* wederom aengekomen, zond drie jagten, een sloep en twee boots boven 't stedeken *Tamarica*: om te beletten 't overvaeren des vyands, en sijn branders af te wijzen. Men kreeg nu ook bericht van drie gevangene *Portugesen* en vijf *Brasiliaenen*: hoe 't slot, rondom in moerasch en kreupel-bosch gelegen, met sestien stukken schoot: en by de voorige drie honderd bezettelingen, door *Albuquerque* gestijft was met acht honderd man. De hopmannen *le Grand* en *Arcissewski* vonden wel twee andere wegen, die na de sterkte liepen; doch t'eenemael onbequaem, om lanx de zelve een storm aen te brengen. *Pater* voer met twee roey-sloepen 't eiland rondom: diepte allenthalven de gronden. *Arcissewski*, de rievier die na *Garasu* vloeyt opgeloopen, oordeelde een beter gelegendheid gezien te hebben, van welke zich ten aenval konde dienen. Maer de raeden van *Olinda*, nevens *Stein-Callenfels*, meinden: 't was te veel gewaegt, een sterkte te bestooken, waer na de toepaden zeer voordeelig voor den vyand gingen: als die met kleine magt gemakkelijk een groote't hoofd konde bieden. 't Heilzaemst een sterkte te leggen op 't kleine eilandeken dicht aen *Tamarica* in de mond der stroom. De vest-bouwer *Buuren* dan stak metter haest een slot met vier punten en een lang hoorn-werk af. 't Kreeg de benaeming *Oranje*. d'Hopmannen *Arcissewski*, *Mellingen* en *Beyer*, bleven tot bezetting. 't Overige heir keerde na *'t Reciffo*. Middelerwijl bragt *Antonio d'Oquendo* voor *Salvador* een magtige vloot aen: en *Stein-Callenfels* uit de sterkte *Fredirik Henrik* vier benden vuur-roers, nevens een merkelijk aental matrooſen, van schoppen en houweelen voorzien, in 't veld. Geleid by een gevange *Brasiliaen*, lanx bedekte wegen zuidwaerd, vond in *d'Affogados* de rievier hoog en sterk beschanst, beneden en boven met een rije swaere stormpaelen verzeekert. Na kleine tegenweer verlieten *de Portugeesen* haet werken en geweer: d'Overwinnaers vernielden huisen en alle oorlogsgereedschap. Doch, alzoo een alge-

Boon-eters verrichting.

1631.

Togt van Stein-Callenfels na Tamarica.

Slot Oranje.

Togt van Stein-Callenfels na d'Affogados:

meine wapen-kreet uit *Real* en aller wegen veel volk op de been bragt, trok *Stein-Callenfels* geſchikter orde af: en kreeg bericht by een gevangen potte-bakker *Peter Alves*, dat de ſterkte *Affogados* die naem droeg na de rievier, op welkers oever geſticht leid: doorgaens met ander-half honderd man bezet: een vierendeel uur hooger was de vaſtigheid *Pirange*: naeſt *Albuquerque* voerde over de land-krijgs-magt *Peter d'Acunha Andrada* 't hoogſte gezach: gebruikten weinig musketten; maer meeſt vuur-roers: leeden geen gebrek aen oorlogs-behoeften, welke onlanx ſes vol-laeden karveelen overvloedig toe-bragten. Men had nu ook uit onderſchepte brieven verſtaen; hoe *de Tapuyers* zeer gebeeten waeren op *de Portugeeſen*, die voor deſe woeſte landaerd groote ſchrik hadden: en alzoo zy veel *Braſiliaenen* in dienſt hielden; wierd goedgevonden by de raeden tot *Olinda*, de *Tapuyers* tot vriendſchap te noodigen. 't Dorp *Reciffo*, tot noch toe open tegen de rievier, wierd door een ſterke borſt-weering en twee banketten verzeekert. 't Jagt *de Katte* bragt uit d'inwijk *todos los Sanctos* bericht: hoe aldaer zag vier galjoenen, achtien mindere zeilen, ettelijke barken en karveelen, alle ten oorlog toegeruſt. Ook zeiden de gevangenen, dat noch een ſterke vloot alle dagen uit *Spanje* te gemoed gezien wierd. Geſwind ſteeken dartien ſchepen en drie jagten, onder het beleid van *Pater* en de onder-zeevoogd *Martyn Thys zoon* derwaerds. *Engelbert Schutte* voerde 't gezach over negen benden ſoldaeten. Op de togt, geſtijft met twee kruiſers, verſtond *Pater* 't vertrek der Spaenſche vloot, en werwaerds ſtreek zette. Den elfden van herfſt-maend des jaers ſeſtien honderd een en dartigontdekte hy een uur voor zonnenondergang de Spaenſche vloot: moedigde alle d'hopmannen en ſchippers aen, eer en eed te betrachten: aen dit werk hing de welſtand of 't verderf van de Weſt-Indiſche maetſchappy. Doch weinig hielden woord. De moed ontzonk den meeſten; wanneer, den vyand genaedert, ſijn ſchepen en geſchut begonden te tellen; want de vloot beſtont niet uit vier galjoenen en achtien mindere zeilen, volgens 't in-gebragte bericht; maer uit twaelf Caſtiliaenſche, vijf Portugeeſche galjoenen en ſes en twintig ſpiegel-ſchepen, fluiten of karveelen, alle vol volk en geſchut. De galjoens voerden metaele heele en halve kortouwen. d'Ammirael *Antonio d'Oquendo* ſchoot uit acht en veertig ſwaere ſtukken van 't galjoen *ſant Jago*. Echter ſmijt hem *Pater* aen boord, omtrend tien uuren 's morgens: ſchipper *Joan Maſt* viel ter ander zijde. Bloedig ging de ſtrijd toe. Maer in 't midden van 't gevecht, geraekte *Paters* achter-ſchip aen brand. Te vergeefs deed hy alle vlijt, om den vlam te bluſſchen. Niemand quam den zee-voogd af-haelen. Hy hing een geruime tijd aen een touw voor 't galjoen; zakte eindelijk van vermoeydheid af, en zonk: 't Ammiraels ſchip *Prins Wilhem* ſprong eindelijk. Weinige van het geſpronge ſchip zijn door *Oquendo* gebergt. *Martyn Thyszoon* klampte 't galjoen *Antonio de Padua* aen, beleid by d'onder-ammirael *Franciſcus de Vallezilla*. 't Schip *de Provincie van Uitrecht* liep op d'ander zijde. Een half uur was *Uitrecht* ſlaeghs geweeſt, wanneer de groote maſt wierd af-geſchooten: en, na een heevig gevecht van vier glaſen, ſloeg de vlam in de zeilen. Men trachte vergeefs te leſſchen: zulx 't volk uit wanhoop op den Spaenſchen onder-ammirael over-vloog. Doch deſe, met twee honderd en ſeſtig koppen bemand, ſloeg *d'Hollanders* af: dewelke zich te water begaven, of haer leven duur verkoften. 't Gelukte *Martyn Thys zoon* beter: als die ten laetſten den onder-zeevoogd in de grond boorde, en 't galjoen *Bonaventura* vermeeſterde. 't Galjoen *Joan Baptiſta* kreeg zoo veel ſchooten onder water, dat inſchelijx zonk. De nacht ſcheide 't bloedig gevecht. De Hollandſche vloot liet het by duiſter drijven om de noord: voorneemens na *'t Reciffo* te keeren, alzoo zeer beſchaedigt was.

Zeer bloedige zee-ſlag tuſſchen de ammiraelen Oquendo en Pater.

Heldendaed van Martijn Thys zoon.

's Daegs

's Daegs hier na hadze *Oquendo* uit 't gezicht verlooren; doch zag hem wederom den vijftiende van herfstmand en de ses volgende dagen, doorgaens vijf mijl ten zuiden of oost-zuid-ooſten volgen. *Martyn Thys zoon* bragt de ſchepen den twee en twintigſten voor *Reciffo* ten anker: van waer 't ſchip *Amſterdam*, zoo haeſt aen-quam, wederzeilging, ten einde zich voor *Salvador* vervoegde tot *Paters* vlagge; doch, den ammirael niet vindende, keerde te rugge: en ontdekte voor d'uithoek *Auguſtyn* de Spaenſche vloot: weshalven dicht boven de zelve over-liep. *Oquendo* loſte viermael 't geſchut, welk uit *Amſterdam* wierd beantwoord: die hem den gantſchen nacht by-hield, op hoop: 't een af ander vaertuig van de vloot af te ſnijden. De Spaenſche onder-zeevoogd lag met klein zeil: beſchutte d'achter-hoede: en ſchoot zeer geweldig na 't wand van 't ſchip *Amſterdam*. Dit dan, bevreeſt voor een ongelukkige kogel, haelde alle zeilen by, en bragt de tijding wegens *der Spanjaerden* aen-togt op *'t Reciffo*. Zedert quam uit de Hollandſche vloot 't ſchip *d'Olifant* binnen. Men kreeg volkoomen beſcheid van de gantſche geſchaependheid der zaek: namentlijk, hoe, nevens den manhaften *Pater*, gebleven waeren de hopmannen *Thomas Sickes* en *Cormillion*, de luitenant *Steenbergen*, veel volk, en twee zeilen *Prins Wilhem* en *de Provincie van Uitrecht*. Daertegen waeren genomen 't galjoen *Bonaventura*, met ſes en twintig metaele ſtukken, wegende meer als vier en feſtig duizend pond, twee honderd en veertig *Caſtiliaenen*, een groote meenigte zuiker en tabak. Onder de gevangenen bevond zich *Franciſcus de Fuentes*, die ter onder-zoek geſteld, aldus klapte: De vloot voerde twee regementen *Spanjaerden*, een *Italiaenen*: alle drie maekten uit vier duizend man, onder gezach van *Conde del Bangniola*: acht en twintig honderd waeren bereeds voor de wal. Dewijl 's koninx broeder *Ferdinand* reis-vaerdig ſtond na *Nederland*, wierden de voornaemſte galjoens, ook zelf Duinkerkſche ſchepen op-ontbooden, en Engelſche zeilen gehuurt, om hem veilig aen de Vlaemſche kuſt uit te zetten. Waerom *Oquendo* ſwakker zeewaerd ſtak tot ontzet van *Salvador*: van welke ſtad in *Portugael* geloofd wierd, by *d'Hollanders* belegert te zijn: te meer ter oorzaek in lang geen ſchepen uit d'inwijk *todos los Santos* overquamen. Aen *Duarte d'Albuquerque*, wien *Pernambuco* in eigendom toequam, droegen de vlootelingen groot ontzach toe: verſcheen echter nooit by den ſcheeps-raed. De vloot had veel mond-koſten, volk en oorlogs-behoeften voor *Braſil*. d'Orde lag te landen aen d'uithoek *Auguſtyn*; maer geloofde, na de zee-ſlag, een ander raed-ſlot genomen te zijn. T waelf groote karveelen, ieder met twee metaele ſtukken, zouden voeren ſtijf duizend man. Aen *Parayba* moeſt een ſterkte gebouwt, te bezetten met darde-half-honderd ſoldaeten. In 't ruim van 'tgezonke galjoen *Antonio de Padua* lagen veertien metaele ſtukken, behalven de ſes en twintig die te boord ſtonden. Ook quam tyding uit 't jagt *de Wind-hond*, hoe de Spaenſche vloot haer volk te land had geworpen aen *Porto Calvo* uit dartien karveelen, die aldaer wachten na zuikerlading. Immers zoo gewigtig was 't beſcheid, welk een *Braſiliaen*, lanx *Albuquerques* leger na *Olinda* verreiſt, inbragt. Hy quam, afgevaerdigt by *Iandovi* en *Oquenou*, twee koningen *der Tapuyers*, ten einde vernam: of *de Tapotingas* (alzoo noemdenze 't volk gehoorig tot de Weſt-Indiſche maetſchappy) haer noch in *Parnambuco* onthielden: met aenbod zy *de Tapotingas* met wapenen wilden byſpringen. Verhaelde vorders: hoe, zedert 't vertrek van *Boudewijn Henrix zoon*, *de Tapuyers Petivares* omtrend de rievier *Grande* en inwijk *Trajiciaon* ten grooten getaele door de *Portugeeſen* om hals gebragt waeren, ter oorzaek *Boudewijn Henrix zoon* hielpen: alzoo haer hulpeloos liet door ſijn vertrek. Indien de Weſt-Indiſche maetſchappy *den Braſiliaenen* eenig bewijs beliefde te geven: datze *den Tapuyers* wilde d'hand bieden; zoo zoude

noodig

Steenheid van 't ſchip Amſterdam.

Schaede van't voornaemde gevecht weder-zijds.

Magt der Spaenſche vloot:

bericht van haer toeleg.

Gezant der Tapuyers komt tot Olinda.

noodig zijn, iets te onder-ſtaen op de ſtroom *Grande*. De voorſlag *der Braſiliaenen* wierd diervoegen gewigtig gekeurt: dat *Ellert Smient*, met 't ſchip *Nieuw Nederland* en een groote ſloep, na *Siara* is af-gevaerdigt, ten einde 't gantſche werk nader onderſtond. Hem vergezelſchapten een over-geloopen *Portugees Samuel Cochin* en *de Braſiliaenen*, die uit d' inwijk *Trajiciaon*, op haer verzoek, na *Holland* waeren gevoert door *Boudewyn Henriks zoon*: ten einde haer maegſchap aen de ſtroom *Grande*, in *Siara* en elders bezochten: en voorts de landzaeten tot vriendſchap met de Weſt-Indiſche maetſchappy lokten. Terwijl *Smient* derwaerds reis vorderde, vielen wederom verſcheide beraedſlaegingen wegens 't ſlechten of verdedigen der ſtad *Olinda*: gelijk ook lang te vooren meenig werf dies aengaende over en weder gezintwiſt was. Eindelijk ſloegen de ſtemmen boven, welke ſtaende hielden *Olindaes* verwoeſting: alzoo weinig aen de ſtad gelegen was, die met groote koſten en volk, wegens haer woeſte omtrek en onvaſte gelegendheid, moeſt gehouden: daer 't volk elders beter dienſt konde doen. Men begon dan wat dienſtig was na *'t Reciffo* uit *Olinda* te vervoeren. Den vier en twintigſte van ſlagtmaend wierd de ſtad met pekkranſen en vuurwerken aengeſtooken. Zy brande aen alle kanten van lieverlaey: wanneer *Stein-Callenfels* geſchikter orde de bezetting na *Reciffo* voerde. *De Portugeeſen* konden lichtelijk uit het afnemen van de pannen en nederwerpen der gevels buiten bemerken den toeleg der *Hollanders*: weshalven dicht onder de ſtad verbleven: op hoop van eenige traege in de ſtad te overvallen of de achtertogt te beſtooken. Zy vloogen dieshalven binnen het brandende *Olinda*; doch bereikten geenzints haer oogmerk. De geweekene ondertuſſchen op *'t Reciffo* zaten geenzints ſtille. Men wierp feſtien honderd man in feſtien ſchepen. *Stein Callenfels* voerde over het krijgsvolk 't hoogſte gezach. 't Zoude *Parayba* gelden. De vyand, voor feſtien dagen deſer toeleg verkondſchapt, had zich lanx de rievier *Parayba* ſterk beſchanſt. *Stein-Callenfels*, den wal genadert, zach twaelf Portugeeſche vaendelen, en de vuurroers over de borſtweering gereed, om het landen te beletten. Doch hy tegen de kogels indringende, verliep de vyand ſijn voordeel. Nevens het water lag een ſteene-ſlot, en ter zijden aen een groot pakhuis. Boven op een berg, nevens de ſtad *Parayba*, vertoonde haer het klooſter van *Franciſcus*. De ſterkte uit aerde en rijs opgemaekt, had vier bolwerken en ſes en twintig ſtukken geſchut, volgens de zichtbaere getuigen *Drevis* en *Berſter*, gelaſt de gelegendheid der ſterkte te verſpieden. Doch *Stein-Callenfels* geraekte zoo niet te land, of liet veertig man zitten, getroffen van achter de borſtweering of uit het boſch. Hy kreeg nu *een Portugees* gevangen, en uit hem volkoomen bericht: hoe een bende *Caſtilianen* en vier benden *Portugeeſen*, nevens zeven honderd *Braſiliaenen*, giſteren achter de beſchanſing lagen, toen *d' Hollanders* uit haer booten ſprongen. Voor twee maenden bragten twee benden *Caſtilianen* acht metaele ſtukken voor de ſterkte *Cabo Delo*. Doch binnen het ſlot *Parayba* ſtaen geen gebouwen, dan een onvolmaekt kruid-huis. Voorts is de wal dartig ſpannen en de borſtweering acht hoog en zonder grafften. Een mijl de rievier op, leid een ſlot met vier ſtukken geſchut: en onder de ſtad *Paraiba* twee mijl hooger een derde ſterkte, voorzien van ſes ſtukken. De ſtad heeft een bende burgers, tachentig ſterk, die giſteren ook op den oever ſtonden. De zuiker-pakhuiſen ſtaen lanx de ſtroom drie mijl boven de ſtad. Men verwachte dagelijx uit *Real* vier honderd *Caſtiliaenen* en *Napolitaeners* tot verſterking. Hier viel geen ververſching, dan weinig *caious*, en de ander zijde der rievier eenige *bacovas* en *bananas*. *Stein-Callenfels* wierp geſwind een begraeving op, twee wachthuiſen en een ſtormkat, van welke uit twee ſtukken de ſterkte beſchoot: maekte in de loop-graeven banketten: waer tegen

Tocht van Ellert Smient.

Olinda verwoeſt: hoe en waerom.

Aenſlag op Parayba.

Beſchrijving van Parayba.

beleg:

A. Castrum Mayarocke.
B. Kastinga.
C. Castrum Boreale.

OSTIUM

PA

LUMINES
YBÆ
B
C

tegen de vyand andere naderniſſen opwierp, om d'Hollandſche loopgraeven door te ſnijden. Voorts zag *Stein-Callenfels* van dag tot dag meer ſwaerigheid te gemoet. De belegerde was ſterker van volk en geſchut, dan de belegeraer. Deſe konde naeuwelijx wegens klein getal ſijn wachten bezetten: wierd afgemat onder een heeten hemel, zonder ververſching: kreeg binnen vier dagen over de twee honderd zoo dooden als zieken en gequetſten. Weshalven geraedzaemſt by tijds af te trekken. Om den aftogt te veiligen, wierd een reduit gemaekt, en met ſes krijgsbenden, beleid by de bevelhebbers *Redinchoven*, *Meppelen*, *Cloppenburg*, *Schenk*, *Byma* en *Koek*, een moedige toeleg ondernomen. Deſe verdeelt in twee troppen, trokken bedektelijk door 't boſch achter des vyands werken om. *Berſtet* voerde de benden van *Schenk*, *Cloppenburg* en *Byma*, en viel ter zijde in *der Portugeeſen* loop-graeven; uit welke haer, na eenig tegenweer, op ſloeg. Zy dan vluchten na de ſterkte, zoo vinnig vervolgt: dat de bezettelingen binnen de ſterkte voor een groot deel van haer volk de poort ſloot, beducht *de Hollanders* gelijkelijk mogten in dringen. 't Liet hier zich byſter vreemd aenzien. Zommige der buiten geſlootene klommen by de wallen der ſterkte op; maer wierden, of beneden door *Berſtet* met pieken door-regen, en kogels afgelicht, of door haer eigen volk dood geſlaegen, alzoo ook verſcheide *Hollanders*, tuſſchen *de Portugeeſen* vermengt, de wallen beklauwterden. d'Andere liepen by 't ſlot om, en in de mond der hopmannen *Redinchoven*, *Meppelen* en *Cloppenburg*, by welke alle wierden afgemaekt. *De Portugeeſen* lieten hier ſtijf honderd ſoldaeten zitten. De moedige toeleg ſtond *den Hollanders* op twintig dooden en vijftig gequetſten. En deſe ſtaken uit de loop-graeven rijſen met brandende lonten, in plaets van ſchild-wachten: geraekten onverhindert ſcheep, en onverrichter zaeke voor *'t Reciffo*. Terwijl deſe togt aldus ongelukkig af liep, verſ-

moedige en vreemde aenval,

en aftogt.

vorderde *Smient* met 't jagt *Nieuw-Nederland* en een ſloep ſijn reis: vond binnen d'inwijk *Trajiciaon* een *Portugees* zeil, dicht aen de wal gekort, onder 't beſchut van twee ſtorm-katten wederzijds: weshalven ongeraeden 't zelve aen te doen. Hy liep dan ten anker voor *Ubranduba*, twintig mijl beneden de rievier *Grande*: alwaer *de Braſiliaenen Marcial*, *Tacou*, *Ararova* en *Matauwe*, die *Holland* bezichtigt hadden, door gevaerlijke barningen geland, haer lands-genooten gingen ſpreeken: ten einde de zelve tot vriendſchap met de Weſt-Indiſche maetſchappy beweegden. 't Boots-volk vond een zink-roerſchoot van ſtrand hooge witte duinen, achter de duinen wilde palmieten, een valleye, by giſſing een mijl in 't rond, vol zout water, en voorts wilde verkens en harten. Na ettelijke dagen, wederom ter zelver plaets uitgeſtapt, liepen op twee vuuren landwaerd aen: en ontmoeten *den Braſiliaen Tacou*, nevens acht andere kloeke *Braſiliaenen* en zeventien zoo vrouwen als kinderen. Zy voerden een doodgeſlaegen *Portugees Ioan Perera* na de rivier *Grande*: hadden by hem gevonden brieven, behelzende den gantſchen toeſtand van *Siara*. *De Braſilianen* oordeelden: de bevelhebber *Smient* behoorde hier af bericht te brengen op *'t Reciffo*, en het jagt na *Siara* af te vaerdigen. Dit hield lanx de wal, boven de droogte *Guamare*, voorby de bergen *Salinas* en *Porto do Mel*, de haven *de Onces* en ſtroom *Iuaguarive*, tot *den Witten Hoek*: alwaer *de Braſiliaenen* geland, haer volk verſpraeken: bragten des avonds goede tyding aen boord: verzochten te willen zeilen tot onder *Siara*: alwaer den voorgenomen aenſlag te werk zouden leggen. De raed wierd gevolgt. *Nieuw-Nederland* dieshalven zet voorby de vierkantige ſterkte *Siara*, na een vlakke ſtrand toe, ter zijde met dichte boſſchaedje bezet. *De Braſiliaenen* meinden hier ten voorſchreven einde weder te landen; doch *de Portugeeſen* en *Braſiliaenen*, onder de zelve ſtaende, ſchooten dier voegen uit boſch, dat te

Verdere togt van Smient, merkwaerdig.

Wondere aenſlag der Braſiliaenen:

rugge keerden, 't Jagt dieshalven liep vijf mijl verder achter den hoek *Opese*, gevaerlijk wegens blinde klippen. Hier ſtapten *de Braſiliaenen* zonder tegenſtand uit, onder belofte van wederom te komen na twee dagen. Doch het ſcheeps-volk, welk nu tien, dan vijftien *Portugeeſen* met vuur-roers gewaepend aen land zag, oordeelde hier uit: dat *de Braſiliaenen* aen kant geholpen waeren: weshalven tot groot miſnoegen der Weſt-Indiſche maetſchappy, het anker lichte. Zedert de miſlukte aenſlag op *Parayba*, lieten de raeden op *'t Reciffo* den moed alzoo niet zakken, of hervatten een torn te doen in de rievier *Grande* met twaelf ſchepen en twee ſloepen, voerende tien krijgs-benden, behalven 't boots-volk. Zy vonden voor eerſt groote ſwaerigheid, om bequamentlijk te landen: alzoo op de kuſt, doorgaens klippig, *d'Oceaen* vreeſelijk brand. Liepen dieshalven lanx het ſteen rif, welk den mond der ſtroom *Grande* ten grooten deele dekt, en voorts dicht voorby het ſlot, omtrend een vuurroers-ſchoot van het vaſte land, gebouwt op een rotze, aen de een zijde door de ſtroom, aen d'ander by de rievier beſpoelt: 't vertoonde hooge ſteene muuren met vierkantige punten: ieder punt was voorzien van een ſchildwacht-huisje buiten de bovenwal uitgemetzelt: na de zee-kant ſtond een verheeven baek op het bolwerk; boven de muuren ſtaeken de kruinen van drie daken uit. Men oordeelde de magt te ſwak, om zulk een vaſtigheid aen te taſten. *Martijn Thijs zoon* dan loopt binnen een bogt, een mijl ten noorden van het ſlot *Genipabou*: ten einde onderſtond, of *de Braſilianen* tot ſijner byſtand tegen *de Portugeeſen* zouden afzakken. *Stein Callenfels* ſteekt een leger-plaets af: bekomt aen een Portugeeſche hoeve verkens en hoenders, als ook beſcheid uit een overgeloopen *Neger*: dat de landzaten rondom her zich met de vlucht hadden gebergt binnen de ſterkte *Rio Grande*. Dewijl dan niet heilzaem ſtond te verrichten, keerde de vloot na *'t Reciffo*. Zulx niets van belang is uitgerecht. Alleenlijk wierden by de kruiſers nu en dan een prijs opgebragt. Uit 't vaderland quamen gelukkig over acht zeilen. *Ionathan de Nekker*, *Cornelis Cornelis zoon tol* toegenaemt *Houte-been* en *Reinier Pieters zoon* liepen ieder met een jagt uit *Texel* na 't eiland *Vaca*: alwaer met jagen, viſſchen en fruit-plukken zeer verquikten. Zetten zedert de ſtevens op de rievier *Magdalena*, drie mijl in zee kenbaer aen dik en bleek-geel water, welk de ſtroom door drie monden looſt. Tuſſchen de weſtelijke en middelſte mond leid een eiland middenweegs der rievier. Achter dit liep *Houte-been* ten anker. *Nekker* en *Pieters zoon* hielden de wacht nevens *Punta Verde*. 's Nachts ſtak de wind hard op; doch bleef 't water ſlecht. Met den dageraed ontdekte *Nekker* een zeil: waer op jagt maekte; doch het ontdonkerde. Des anderen daegs zag een bark, die ſtrande, en voorts door *Pieters zoon* verbrand is. *Nekker* vervolgde zedert twee andere ſchepen, die inſchelijx voor hem over ontſnapten. Wende voorts zeewaerd buiten 't gezicht van 't eilandeken *Zamba*, ten weſten laeg, aen 't ooſten heuvelachtig, daer de zee op een uitſteekende punt onſtuimig brand. Hy joeg een bark tegen de wal, daer *de Oceaen* zeer hol ſchoor. Zond derwaerds een boot met acht man: van welke, alzoo de boot te ſtarzen ſtiet, vier verdronken: de andere, te land geſwommen, zijn door *de Spanjaerden* doodgeſlaegen. Kort hier na wenden vier zeilen na *Nekker* en *Pieters zoon* de ſtevens. Tenzy de nacht op handen ſchoot, 't zoude ſlecht met haer zijn afgeloopen; want zy de matroſen niet konden aen boord krijgen, als die ettelijke canooen vol wijn van ſtrand haelden, en zich overſtallig vol zoopen. Met den dag zagenze de vier Spaenſche zeilen zoo verre afgedwaelt, als men van de hoogſte ſtenge konde beoogen: namen zedert twee barken, en quamen achter *Zamba* wederom by *Houte-been*: die, door ſtorm uit de rievier *Magdalena* gedreeven tot onder *Iamaica*, aldaer een bark tegen ſtrand joeg: voor *ſanta Martha* een ſchip met vier honderd *Negers*, en zedert op de hoogte van

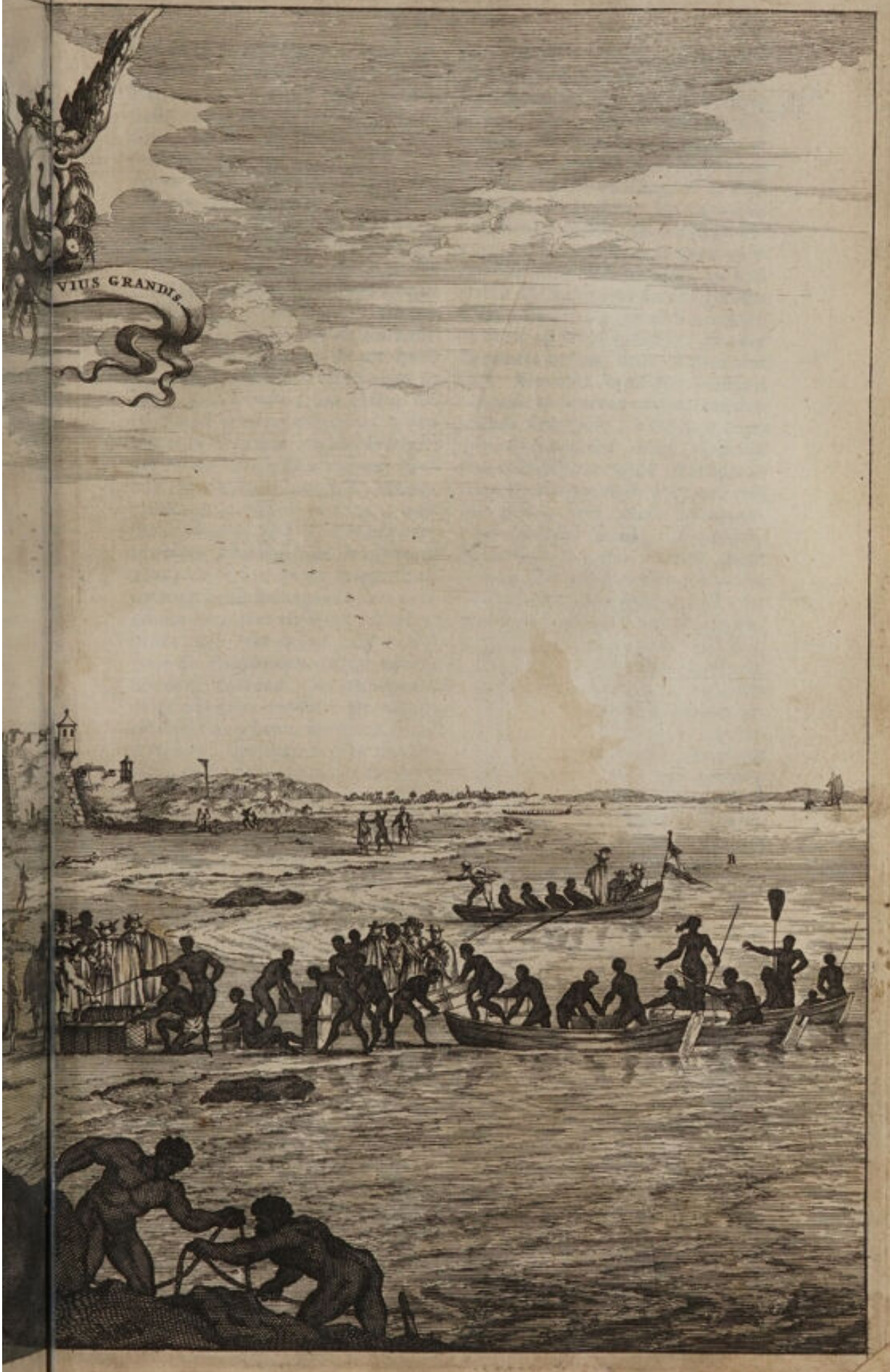
worden ſchandig verlaeten.

Aenſlag op rio Grande.

Tegt van Houte-been en ſijn twee makkers:

haer treffelijke verrichtingen.

A. Arx Coulÿ.
B. Fluvius Grandis.
C. Incolæ eâ arte modificata.
D. Mare.
A
D
C

VIUS GRANDIS

van de ſtroom *Magdalena* een rijk gelaede bark verooverde. Ook namen *Nekker* en *Pieters zoon* een koſteſijk ſchip van *Caraques*, den buit over, en de reis na huis. *Houtebeen* bleef alleen hengelen voor *Magdalena*: ontdekte by het hooge land *Martha* achtien Spaenſche zeilen, ſtreek houdende op *Carthagena*: vermeeſterde een fregat van *Carthagena*, welk wegens de harde ſtorm verlaeten moeſt; maer bemagtigde eerlang een tweede fregat. De gevangens klapten: hoe de ammirael *Thomas de Raſpure* op de uit-hoek *Anton* de ſtevens van elf ſchepen na *Porto Belo* wende, om aldaer het Peruaenſche zilver te laeden. 't Verooverde ſchip met *Angolaſche Negers* liet *Houte-been* weder vaeren; doch behield een fregat met talk, huiden, tabak en vleeſch gelaeden, welk dicht voor de kuſt *Rio Grande* nam. Hy bleef aldus ruitende, wanneer de zilver-vloot van *Nieuw-Spanje*, hoedaenige nooit belangende haer overgroote ſchat was afgegaen, d'ankers lichte voor *Iuan de Lua*. Zy voerde voor de koopluiden een en twintig honderd duizend, ſes en negentig duizend drie honderd en veertig reaelen van achten, behalven de onwaerdeerlijke rijkdom voor den koning, de koſtelijke waeren die zommige voor zich overbragten, en het geen ſteels gewijs verdonkert aen de koninglijke rentmeeſters niet was aengegeven. *Miguel de Echacareta* was de overvoering van zulk een ſchat in negen galjoens, buiten een merkelijk getal fregatten en minder vaertuig, aenbevoolen; doch alzoo ſtierf, terwijl de vloot zeilvaerdig lag, voerde *Manuel Serano de Ribera* de vlagge. Uit een afgeworpene brief geſchreven by *Peter de Ancieta*, den darde van wintermaend des jaers ſeſtien honderd een en dartig, kan 't wedervaeren deſer vloot duidelijk verſtaen. d'Inhoud luid aldus. Den eerſten dag, als op den veertienden van wijnmaend, de vloot buiten de haven van *Neuva vera Cruz* liep, wierd ik by den zee-voogd *Ribera* afgevaerdigt: om voor af tot *Havana* tijding te brengen, aen de ammirael *Raſpuru*, wegens de aentogt der zilver-vloot. Op den tienden dag, zedert de vloot verliet, begon een orkaen uit alle hoecken des hemels niet anders te waeyen, of hemel en aerde vergaen zoude. De golven ſcheenen te ſteigeren tot de wolken. De ſlag-regenen ſtorten neder, als ten dage *Noachs*. 't Onweder duurde twee volle nachten en anderhalve dag, en had zeilen en wand aen ſlarzen gerukt. 't Schip ſlingerde, dat alles kraekte: en dreef op Gods genaede, zonder de minſte kennis, waer of voor wat kuſt. Eindelijk bemerkte omtrend *Campeche* te ſwerven: weshalven derwaerds ſteevende. 't Galjoen *Franciſcus de Natividad* dreef eindelijk zeer reddeloos ter zijde. d'Hopman *Frans Nicolas* verzocht: ik, zoo veel doenelijk, hem wilde byblijven: alzoo beducht ſtond, dat dicht op de droogte *las Arcas* verviel. Doch eerlang ſtak een geweldige noordewind op, die den groote maſt over boord en 't roer aen ſtukken ſmeet. Ik dreef dan zonder maſt, zeilen en roer, buiten hoop van behoudenis. Daegs te vooren zag ik een galjoen zonder maſten; doch konde niet bykomen: alleenlijk merkte, dat *Natividad* niet was, van welk voor vijf dagen ſcheide. 's Nachts wanneer voor het anker reed, beſchouwde ik lanx ſtrand, niet zonder verwondering, verſcheide lichten: waerom met den dag te land derwaerds ſtapte. Tegen d'oever ſpoelden meenigte kaſſen vol *anil*, cochenilla, baelen zijde en lijken. Vond den hopman *Balthazar de Amezquita* eigenaer van het ſchip *Antonio*: welk, volgens ſijn verhael, zoo vol waters ſchommelde, dat ſtranden moeſt. 't Schip ſtiet terſtond aen duizend ſtukken. Verloor twee en twintig man en de gantſche ſcheeps-lading, uitgenomen het zilver, welk behield, behalven twee baer, en ſes kiſten met reaelen. Wegens de vloot wiſt niet anders: als dat ter eerſter dag, toen d'orkaen begon, het galjoen *Iuſepe* driemael om hulp ſchoot, gelijk ook het ſchip van *Domingo d'Arano*. De bevel-

De zeer rijke zilver-vloot van Iuan de Lua.

Yzelijke ſtorm.

Brief van Ancieta; behelzende het ſchrikkelijk vergaen der alderrijkſte vloot door een orkaen.

hebbet *Franciſcus de Supide* wende wel ſijn galjoen *Tereſia* ten byſtand; doch de ſtorm en hemelshooge baeren beletten het goede voorneemen. Hy zag dan de ſchepen zinken. Voorts verhaelde *Amezquita* aen *Ancieta*: hoe hy de fregatten miſchte drie dagen voor den orkaen. Het galjoen *Roſario*, gevoerd by *Balthazar Spinoſa*, dreef zonder maſten en galdery. *Tereſia* ſlingerde tot zinkens toe vol water. In zulk een jammerlijken ſtand liet *Amezquita* de vloot, op de hoogte van twee en twintig graeden, den vijf en twintigſte der wijnmaend. Aen deſe vertelling, uit de mond van *Amezquita*, knoopt *Ancieta* ſijn eigen vorder weder-vaeren. Ik keerde, ſchrijft hy, na mijn ſchip, welk by de ſtijve noorde-wind gevaer liep: geraekte eindelijk binnen de rievier *Tabaſco*: alwaer de prieſter van het dorp een brief ontfing, geſchreeven by den ſtrand-meeſter, die het aengeſpoelde goed zoude bergen: hoe vijf ſchepen tegen den avond na ſtrand liepen. De inhoud der vordere brieven luiden gelijk volgt. *Ioan de Ledeſma* verwittigde uit *Mexico* den Jeſuiet *Diego Soſa* binnen *Romen* aldus. 't Verlies der alderkoſtelijkſte vloot, uitgezonderd twee ſchepen, is buiten bedenking zeker. De Spaenſche kroon heeft vry meer goederen verlooren, als *Pieter Hein* weg-ſleepte. Onder de drenkelingen drijft ook de markgraef *Salinas*. 't Galjoen *Tereſia* is gezonken met een onwaerdeerlijke ſchat en aenzienelijke perſoonaedjen. Ten minſten bedekt *d'Oceaen* twintig honderd duizend realen. Binnen de ſtroom *Lagartos* is een ſchip gebergt. Van de overige weet niemand zekerheid. Hier komt tijding in, dat een Peruaenſch zeil met vier tonnen gouds is verongelukt. 't Zijn verborgene oordeelen Godts die Spanje ſtraffen wil. Vorders ſtaet voor handen een tweede brief uit *Mexico*, welken *Franciſcus Tirolmonte* afſchikte aen mevrouw *Maria Rodriguez*. Buiten twijfel, ſchrijft hy; zal het Spaenſche hof hebben verſtaen het ongemak der zilver-vloot, welk trefte voor de kuſt van *Campeche*, zoo als de ſtevens zette op *Havana*. 't Ammiraels ſchip *Iuſepe* en *Tereſia* 't galjoen der onder-zeevoogd, nevens andere, zijn vergaen. Nooit vóór rijker vloot af. Twee reddeloose zeilen hebben alleen *Havana* gekregen. Een is te rugge binnen *Vera Cruz* gekeert: een geſtrand bergde wat zilvers. Overlegt, mevrouw, hoe zulk ongeval den Spaenſchen kroon zal ſmerten. Uit *Vera Cruz* zond ook *Alonſo Garzia* deſe letteren aen mevrouw *Beatris Herrera*: Met de verongelukte zilver-vloot zijn geſneuvelt meer als twee duizend zielen: en rijkdommen, welker gelijk *Spanje* nooit heeft verwacht. Van de zelve plaets ſchreef *Iſidorus Mendes Sequera*, den vijftiende der louwmaend des jaers ſeſtien honderd twee en dartig. Een klein ſcheepjen van *Campeche* brengt hier voor nieuws in: hoe een verdwaeld zeil, voerende dartig koppen, die alleen uit het ammiraels ſchip *Iuſepe*, zinkende met vijf honderd zielen, haer in de ſloep begaven; doch zouden ook aldus vergaen zijn, dewijl onvoorzien van levensmiddelen dobberden: tenzy een ſcheepjen haer overnam. Men heeft ondertuſſchen bevonden, op wat wijſe zich den gantſchen handel had toegedragen: namentlijk de zeevoogd *Manuel Serano*, ſleepte de ſloep achter het galjoen, terwijl het ruim vol water begonde te ſchommelen: ten einde zoo veel volks des noods bergde, als de ſloep konde voeren. Doch de dartig tot *Campeche* geland, bemerkende 't ſchip zonk, maekten haer meeſters van de ſloep, en hakten ter neder die bereeds aldaer vonden, onder welken ook den mark-graef *Salinas*: lieten ook den ammirael niet toe, hoewel ootmoedig op 't zinkende galjoen om lijfs berging ſmeekte. *Salinas* quam meeſt om hals, ter oorzaek een koffer vol kleinoodjen in de ſloep over-zette. Dit was aller gaeding; doch konden de buit niet deelen, dan tenzy d'eigenaer aen kant geholpen was. Zoo haeſt van boord ſtaken zonk 't galjoen. Niemand had dit ſchelm-ſtuk ooit geweten, indien niet onderling on-eens wier-

Brief van Ioan Ledeſma.

Brief van Tirolmonte.

Brief van Garzia:

van Sequera.

Hoe de Spaenſche ammirael in ſtorm verging.

wierden over den buit. d'Hoogboots-man *Franciscus Granillo* scheen meer te willen hebben, uit kracht sijner bedieninge, als twee gebroeders *los Farfanes* konden goed-vinden. 't Geschil, ruchtbaer gemaekt, hielp *Granillo* in den kerker tot *Campeche*. Dese gepynigt beklapte de andere. Alle leidenze de wijt op den kapellaen *Cardenas*, die haer tot het misdrijf aenhitste. *Los Farfanes* zijn ontvlucht. Vorders komt hier een brief van *Balthazar de Amizquita*, behelsende: hoe hy op de kust *Tabasco* is gestrand: een schip hoorde schieten, welk zedert noch hoorde noch zag: de fregatten hebben 't meest tegen strand gejaegt: 't galjoen van *Alonso Suares* slingerde vol water en masteloos. Voor *Vetus Vera Cruz*, verhaelt vorders *Sequera*, heb ik gezien een groote mast, reede en boeg-spriet op strand geworpen. 't Gerucht loopt, als of de galjoenen *Natividad* en *Rosario* haer binnen *Havana* gebergt hadden. d'Overige zeilen houdmen verlooren. Noch zijn letteren onder de man, welke de gezach-hebber over *Nueva Vera Cruz* aen sijn vader afschikte. De verongelukte zilver-vloot zal byzonder de beurze tot *Sevillien* buiten gemein ontstellen. Nooit ging rijker vloot uit dese haven onder zeil. Boven alle waeren kostelijk de galjoenen *Jusepe* en *Teresta*, 't eerste gevoerd by *Manuel Serano*, 't ander by *Andræas de Aristicaval*, beide onervaerene zee-luiden, onlanx uit *China* overgekomen. Voor dit ongeval der vloot gaf God een voor-teeken sijner gramschap; want een aerd-beeving in zee schudde de schepen, en wierp ettelijke gebouwen ter aerde. Ook lichte de vloot d'ankers, zoo als 's daegs te vooren haer opper-hoofd *Miguel de Echazaretta* begraeven was: diervoegen schielijk door de dood over-vallen, dat geen uiterste wille konde ontwerpen. Weinig dagen na 't vertrek der vloot, wierden op *Iuan de Lua* honderd en zeventig huisen aen koolen geleid. 't Schijnt *de Spanjaerden*, uit vrees voor *d'Hollanders*, den tienden der wijn-maend zeil gingen, hoewel een ongeleegen tijd; want als dan in de bogt voor *Vera Crux* dikwils de *Orkaenen* een grouwzaeme zee maeken. Uit een afgeworpen brief, geschreven by den betaels-heer *Franciscus Soarez*, blijkt: hoe veel de twee regementen binnen de stad *Salvador*, 't eerste onder *Christoval Mexia Bocanegra*, bestaende uit negen krijgs-benden, ieder sterk seftig koppen, 't ander onder *Vasco de Mascarennas*, sterk dartien benden, jaerlijx den Spaensehen koning stonden: namentlijk vier honderd, twee en dartig duizend, drie honderd en negen guldens. Maer de Nederlandsche raden op *Reciffo* niet afgeschrikt door de vergeefsche toeleg des voorleeden jaers op *Rio Grande*, vatten een nieuwe aenslag by de hand Dartien krijgsbenden wierden geschoept in zeventien zeilen: ten einde aen de stroom *Formoso* een sterkte bouwden. *De Portugeesen* te onmagtig staeken een pakhuis met drie honderd zuiker-kisten in brand, en namen de vlucht. d'Ammirael *Walbeek*, aen den oever van *Formoso* geland, vond geen gelegendheid voor een nieuwe sterkte: alzoo de strand, geen vuur-roer schoot breed, bezet lag met bosschaedje, achter welke hooge bergen reesen, die over strand heerschten. Zette voorts na *Serinhain*, en aldaer ettelijke huizen, en een kostelijke zuiker-moolen in asche. By mangel van karren konde de twaelf honderd zuiker-kisten, hier gevonden, niet af-haelen. Voor *Porto Calvo* verbrande *Walbeek* een karveel: vong op *Camarigibi* eenige hoornbeesten, en keerde zonder andere verrichting na *'t Reciffo*. De kruisers ondertusschen bragten nu en dan prijsen binnen. Men hervat wederom een nieuwe torn. *Martijn Thijs zoon* voerde de vlagge onder achtien zeilen: *Stein Callenfels* 't gezach over veertien krijgs-benden. Des nachts voor d'uithoek *Augustijn* genaedert, vonden een rif lanx strand, waer op de zee hard brande: eindelijk een kleine inwijk, welker mond met een storm-kat gesterkt lag. De vyand loste een geschut op de gemande booten, die echter binnen roeyden, en niemand gewaer wierden als ses ruiters,

Brief van Amizquita.

Noch een brief behelzende het vergaen der zilver-vloot.

Hoe groot de kosten vallen van de bezetting binnen Salvador.

Togt van Walbeek op Formoso.

Verrichting van Martijn Thijszoon en Stein-Callenfels, op d'uithoek Augustijn.

ters, en weinig verder twee borſtweeringen, d'een boven den ander tegen de voet-ſtrand op geworpen. Terwijl de Hollandſche piekeniers aen land meinden te ſpringen, branden, by giſſing drie honderd *Portugeeſen*, gelijkelijk los. Op den berg vertoonde zich meer volk. De ſcheepsraed ſtond bedremmelt met 't werk. d'Inwijk was zoo naeuw, dat alleenlijk zes booten gelijk konden landen. Ook ſchoon de vyand geſlagen wierd van achter ſijn borſtweering, ſtonden de beſpringers ten deel voor 't geſchut en vuur roers uit de ſterkte *Nazareth* op den berg. Ook konde *Nazareth* (indien gewonnen wierd) naeuwelijx verdeedigt. tenzy de gantſche berg rondom beſchanſcht was, 't geen niet alleen koſtelijk zoude vallen, wegens ſwaere bezetting, hier toe vereiſcht; maer ook ondoenelijk, ter oorzaek der roode berg-aerde, niet bequaem om beſchanſing te macken. Voorts leverde de kaele berg noch hout noch ververſching. Behalven dat het ſtormen veel gevaer na zich ſleepte. d'Ingang der haven ſtond zorgelijk: dewijl een ſteene bank geen toegang liet, als tuſſchen ſmalle openingen: welker voornaemſte verzekert lag met een ſterk water-ſlot, en binnenwaerd door de vaſtigheid *Puntael*. Lanx de zee-kant beletten de barningen het landen, en een ſwaere vierkantige toorn den opgang na de ſterkte *Nazareth*, welker tempel verre in zee geſien word. Duſdanige redenen rieden den afrogt. Aldus dan keerden wederom onverrichter zake. Alleenlijk verooverde *Schuppe* op de ſtroom *Formoſo* twee karveelen met vijf honderd zuikerkiſten. *Martijn Thijs zoon* wederom uitgeruſt voerde twee en twintig zeilen tot een wigtige toeleg: vier ſchepen vol zuiker ſcheiden van ſijn vlagge na *Holland*, met den overſten luitenant *Stein Callenfels* en de raed *Serooskerken*. Voorts bleven noch voor de Braſilſche kuſt dartien ſchepen, onder 't beleid van *Ioan Maſſ*. Terwijl deſe af en aen hield lanx de wal, nam de ſtee-voogd van *'t Reciffo*, nevens d'overſte *Rembach* een gevaerlijke aenſlag voor, die wel beſloeg. Met vijf honderd man en veertig *Negers*, rukt des avonds ten ſes uuren uit *'t Reciffo*, voorby *Olinda* ſtrand lanx. De Portugeeſche ruiterwacht rende geſwind na *'t Real*, twee uur van *Olinda*, om *Albuquerque* hier af te verwittigen. De regen had, tegen gewoonte des tijds, twee dagen opgehouden: was anders onmoogelijk geweeſt voor *de Hollanders* haer oogmerk te bereiken: alzoo drie ſtroomen moeſten door-waeden, alle meer als tot de middel diep, de tweede ſtijf een vier en deel uurs wijd, ten zuiden *Paratibi*: de darde, aen d'over-zijde van *Paratibi*, bereikte een half-mijls breedte. Zy trokken voorts over hooge ſteenachtige bergen, en dan door enge paden, daer ſlechts man voor man konde gaen, twee uuren lang, by zulk een pik-ſwarte donkerheid, dat niemand onder de dichte lommer der boſſchaedje twee treden verre konde zien. Weshalven de benden nu en dan van elkander dwaelden; doch geraekten t'ellekens, niet zonder merkwaerdige beſtiering Gods, wederom by een. Voorts lag groot gevaer, om ontdekt te worden, door de meenigte huiſen en volk-rijke dorpen ter rechter en ſlinker-hand des wegs, als ook op d'een en ander zijde van *Paratibi*, behalven de verſcheide zuiker-moolens rondom *Garaſu*. Indien iemand *d'Hollanders* had gewaer geworden, konden lichtelijk de wegen met omgehakte boomen geſtopt hebben, en de togt zoo lang bekommert, tot hulp-benden bequamen uit *Real*. Waerom *d'Hollanders* d'huiſen mijden, en zoo ſtil als doenlijk voort rukten. Wie haer gemoete wierd nedergehakt: behalven weinige, dewelke zich vrywillig over gaven. Den eerſten van bloey-maend des jaers ſeſtien honderd twee en dartig, geraeken ze tegen middag voor de ſtad *Garaſu*: met drie krijgs-benden bleef *Rembach* in ſlag-orde ſtaen: met drie andere overviel de ſtee-voogd onvoorziens de ſtad. De ingezeetenen hadden de minſte vrees voor *de Hollanders*: als die de wegen onbruikbaer

Zeer merkwaerdige togt van Rembach na Garaſu.

Garaſu word overrompelt.

baer oordeelden, by de gewoonelijke regentijd. In d'eerſte torn ſneuvelden omtrend honderd *Portugeeſen*, meeſt voornaeme koopluiden; die met haer goederen, herwaerds uit *Olinda* gevlucht, zich alhier ter neder-ſloegen. Weinige, onder welke ſes *Franciſcaenen*, zijn gevangen. De zegen ſtond *d'Hollanders* op acht dooden en vijf en twintig gequetſten, nevens de verwonde *Rembach*. De ſtadhouder ſmeet twee honderd wijn-pijpen den boodem in; ten einde de ſoldaet zich niet vergat in den drank. En alzoo hier veel ſchoon vrouw-volk was, beſloot hy alle binnen *Coſmus* kerk, om tegen ſchennis te bevrijden: en bequam groote buit. De prieſter *Duarte Mendez Serraon*, wiens onder-ſchepte brief de bewind-hebber *Ioan de Laet* zelf heeft geleſen, ſchat den roof, by *d'Hollanders* weggeſleept, op negentig duizend guldens, behalven de ſchaede die *Garaſu* by haer verwoeſting leed. Verhaelt vorders: dat de ſtad, genaemt *Villa de ſanto Coſmo de Garaſu*, vijf mijl ten noorden van *Olinda* lag: doch afnam met d'opkomſt van *Olinda*: en weder begon aen te nemen zedert *Olindaes* vernieling; alzoo de voornaemſte koopluiden van die ſtad alhier huiſen bouwden. 't Had drie kerken, *Coſmus*, *Miſericordia* en *Heremitage de ſanta Grux*: als ook twee klooſters, *Invocacaon de Antonio*, bewoond by *Capucynen*, en een ander toe-gewijd aen *Franciſcus* by *Franciſcaenen*. De hoofd-tempel *Coſmus*, gebouwt op de manier van een breed Hollandſch huis, vertoond een hooge en aenzienelijke ingang: waer voor twee ſtaeken ſtonden, in wiens top een klokke hing. *'t Franciſcus-klooſters* leid binnen een ruime muur, in 't midden van een vermaekelijk hof: had wederzijds van 'tgeſticht een toorn. *Serraon* ſchrijft vorders: dat 't meeſte volk, vierende d'hoog-tijd van de ſanten *Iacob* en *Philips*, ter miſſe was, toen *d'Hollanders* aenquamen: en hoewel eenig krijgs-volk uit haer venſters zagen, meinden *Portugeeſen* te zijn, die een aenſlag maekten op *Tamarica*, gelijk 'tgerucht liep. De

Brief van Serraon.

Beſchrijving der ſtad Garaſu.

ſtad-voogd van *'t Reciffo* trok met den roof uit *Garaſu*: ſtak ettelijke huiſen in brand: en nam ſijn weg, drie uuren gaens, na 't ſlot *Oranje* op 't eiland *Tamarica*. Maer *Albuquerque*, verkondſchapt deſer togt, vaerdigde geſwind af een Spaenſch regement beleid by d'overſten *Ferdinand*, *Luidewijk Barbalho* en *Paulus de Perada*, nevens een merkelijk aental vrywillige Edelen; doch quamen veel te laet. Nu en dan vielen prijſen binnen. *Den Portugeeſen* (aldus aller wegen in geduurig wapen-kreet gehouden te land, en op zee dag aen dag ſchaede lijdende) begon 't hoofd te hangen na vrede: te meer alzoo geen ſwaere vloot uit *Spanje* ten hulp te gemoed zagen, en een gerucht ging: dat de Weſt-Indiſche maetſchappy ſterke toeruſting maekte. *Peter Alvares* dan (onder d'Hollandſche krijgs-overſten bekend, alzoo eertijds haer gevangen was) door *Duarte d'Albuquerque*, wien de land-voogdyſchap *Pernanbuco* eigen toequam, en des zelfs broeder *Matthias*, voerende 't opper-bewind des Braſilſchen oorlogs, afgevaerdigt na *'t Reciffo*, verzocht onderling geſprek, tot beſlichting der geſchillen tuſſchen haer en de Weſt-Indiſche maetſchappy. De raeden op *'t Reciffo* verſtonden elkander niet, wegens deſe beſending. Zommige meinden, dat hier een looſe trek achter ſchuilde, en de zaek den gebroeders *Albuquerque* niet ernſt was. Andere hielden het tegendeel ſtaende, Alzoo *d'Alburquerques* genoegſaem konden overſlag maken: datze *Pernambuco* quijt waeren, 't zy de Weſt Indiſche maetſchappy meeſter bleef, het zy de Spaenſche koning deſe land-voogdyſchap bemachtigde; want de koning zoude die in zulk een geval aen ſijn kroon brengen, als een geweſt met den ſwaerde gewonnen, of ten minſte d'onkoſten *den Albuquerques* afvorderen, welke geſpilt had in den oorlog, die *d'Albuquerques* nimmer zouden konnen vergoeden. De verre-zienende raeden bemerkten, hoe 't was of niet, het was een ſchaedelijk werk voor de maetſchappy, indien zich eenigzints

Portugeeſen verzoeken vrede:

in

in eenige onder-handeling inwikkelden: om te zien voor hoe veel duizend zuiker-kisten *'t Reciffo den Portugeesen* zoude worden ingeruimt. Want behalven de raeden geenzints gemachtigt waeren, buiten kennis van haer meesters de bewind-hebberen, zich in te laeten tot zulk een wichtigen handel: zoo stond daerenboven te beduchten, dat eensdeels de Brasiliaensche bondgenooten, *den Hollanders* mogten afvallen, en met de vyand verzoenen, bemerkende: hoe *d'Hollanders*, voor zuiker uit te koopen, de bond-genooten lichtelijk in den nood lieten: andersdeels sneedmen den weg af voor de Portugeesche onderdaenen, die lang haer bekomst hadden aen *Albuquerques* hardnekkige tegen-stand, om zelver met *d'Hollanders* over 't nederleggen der wapenen te spreecken: ten einde wederzijds gerustelijk voordeel genooten uit het geen de boodem van *Pernambuco* levert. By-aldien *Peter Alvares* voet kreeg tot eenig gesprek, *Albuquerque* zoude de misnoegde gedurig met dese voorwending paeyen: dat hy bereeds het werk ter hand sloeg, om eenmael het land tot rust te brengen. Na rijpe overslag dan kreeg *Alvares* ten antwoord: de West-Indische maetschppy was gezind, 't bezit op *Brasil*, met de wapenen bemachtigt, met alle mogelijke magt ten uitersten te behouden. Indien *Alvares* zoo verre *Albuquerque* beweegde, dat hy 't land ruimde, zoude voor dusdanige verrichting een rijke belooning genieten. *d'Hollanders* zedert aen *Barra Grande* te land gestapt, roofden veel wijn en tabak, en verbranden twee dorpen, als ook de zuiker-riet-velden en zuiker-moolens op *Catuwanba*, en noch een aen *Barra Grande* en drie in *Porto Francese*. Ondertusschen waeren in aentogt de bewind hebbers *Matthijs van Ceulen* uit *Holland* op het schip *de Fama* nevens drie jagten, en *Ioan Gijsseling* uit *Zeeland* op *Middelburg*, vergesellschapt met de sluit *de Leeuw*. Men had nu aller wegen uit *'t Reciffo* brieven gestrooyt onder *de Portugeesen* te landwaerd, van inhoud: de West-Indische maetschappy is onschuldig aen de verwoestingen, die gy luiden bereeds niet anders als met verschrikking kond beschouwen. Swaerder ongemakken staen te wachten. Uwe dwaese hardnekkigheid veroorzaekt zoo veel quaeds. Spaensche krijgs-knechten konnen immers *Brasil* niet verdeedigen? 't Land leid overal, zelf voor een kleine magt *Hollanders* open: om afbreuk te lijden. Gy hebt geen bystand uit *Spanje* te koopen, volgens 't af schrift der brief op 't veroverde schip *Rocque Barros* by ons afgeworpen. Hoe zal de Spaensche kroon 't hoofd bieden aen den zeeghaftigen Sweedschen koning en overwinnende Duitsche vorsten, die den kaizar *Duitsland* te bang maeken? Waerom *Portugael* ondraegelijke lasten draegt. De geduchte vloot uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* naedert. Hoe zult gy luiden dan konnen't verderf ontgaen, die nu dagelijx verdorven word? Wy bieden u aen billijke voorwaerden, op welke blijven zult by een vreedzaem bezit van het uwe. Namentlijk men staet toe, vryheid van Gods dienst en handel op *'t Vereenigde Nederland*, betaelende d'helft minder tollen, als aen den Spaenschen koning. Indien dusdaenige voorslag sottelijk afslaet, hebt af te wachten 't uiterste, 't geen den oorlog mede brengt. De verspreyde letteren deeden weinig vrucht: ter oorzaek d'ingezeetenen met krijgsvolk overlast, niet derfden reppen. Men geraekte nu ook achter't geheim van een verraeder, dewelke alle geheimenissen der Nederlandsche staet uit *'t Reciffo* over-briefde aen *de Portugees Rocque de Barros*, door *een Mulaet*: die, wegens over en weder gaen verdacht geworden, ter hechtenis gesteld, beklapte *een Dortenaer Leonard van Lom*, op-ziender op de veroverde prijsen en vertaelder der Portugeesche brieven. Dese bekende tot zulk een heilloos werk gebragt te zijn binnen *Amsterdam*, door een Portugeesch koopman aldaer, namentlijk *Duarte Rodrigues Delues*: met welken een be-eedigt verdrag sloot, en daer op de misse ontfing van een Am-

haer verzoek word afgeslagen en waerom.

Inval der Hollanders.

Brieven in Brasil gestrooyt onder de Portugeesen.

Verraed van Leonard van Lom ontdekt.

Amsterdamsche priester achter de Noorder-kerk, tot meer bevestiging. 't Verdrag behelsde, hoe zich na *'t Reciffo* zoude begeven: aldaer alle gelegendheid na snuffelen: en de zelve aen *Barros* bekend maeken, by alle moogelijke haest. Het schelm-stuk wierd doodwaerdig gekeurt. Men hakt dan *Lom* de twee voorste vingeren der rechterhand af, daer na 't hoofd, en voorts 't lichchaem aen vier stukken. *De Mulaet* is gewurgt, en inschelijx onthoofd.

Vreemd eiland Majo. Maer de bewind-hebber *Ceulen* bezichtigde het eiland *Majo*, rondom met steile steen-klippen: heeft twee zoutpannen, en overvloed van paerden, esels, veldhoenderen, verscheiden gevogelt, en inzonderheid bokken. d'Inwoonders, zoober gekleed, met halve pieken en verroeste houwertjens gewaepend, zijn gebanne *Portugeesen*, dartigh in getal, waer onder een vrouw haer bevond. Aen het opperhoofd *Amaro* schonkenze jaerlijx acht duizend bokke-vellen. Hy liep vorders voorby 't eiland *del Fogo*, kenbaer aen een hooge bergh, wiens kruin boven de wolken steekt, en vuur spouwt. *Ceulen* verooverde weinig verder 't schip *san Peter*, geladen met wijn en stukgoederen, en liep gelukkig ter reede voor *'t Reciffo:* gelijk ook, eenige tijd na hem, de bewind-hebber *Gysseling*. Wanneer dese alhier te land stapten, gingen vier schepen, twee sloepen, ses zeil-booten, een bark en boeijer, met drie benden soldaeten en honderd en veertig uitgepikte vuur-roers zeil. 't Hoogst gezach over de scheepen stond aen *Joan Mast*, over 't land-volk by d'overste *Schuppe*. Zy stapten achter 't steene rif der rievier *Alexio* uit: overvielen ettelijke *Portugeesen* en *Negers* in haer huisen: trokken des nachts diervoegen, dat voor het eerste kricken des daegs den oever der stroom *Formoso* onder de voet kregen, en aldaer twee rijke ree-zeilen en een karveel. Landen zedert in de reede *Camarigibi*: overrompelden in een vlek vijftig *Portugeesen:* verooverden een pakhuis vol zuiker-kisten en tabak: en branden alles wijd en zijd af, en onder andere gebouwen een kostelijke zuiker-moolen. Hopman *Byma* leide inschelijx een vermaerde zuiker-moolen lanx de beek *Maria Farinha* aen koolen.

Reise der bewind-hebber Ceulen.

Togt van Mast en Schuppe.

Doch *Martijn Thys zoon*, gescheiden van de vier zeilen die te huiswaerd keerden, zukkelde lang onder de middag-lijn: geraekte onder 't eiland *Vaca*, alwaer ieders beraemde orde den hopmannen ter hand stelde: verspreide de vloot; doch vereenigde wederom voor *Havana:* en liep, door de straet *Bahama*, niet zonder swaere stormen en ongemakken, na *Holland*. Doch *Galeyn van Stapels*, dewelke met een jagt van *Martijn Thys zoons* vlagge scheide onder *Bonayre*, hield voorby d'uithoek *Cotoche* na *Sisal*, welk dorp, ledig gerooft, hy aen brand stak: haelde by nacht een bark weg op de reede van *Campeche:* uit welke stad zeer verre haer in zee vertoont het witte klooster *Francisco*. Smeet eindelijk over staeg na de Zeeuwsche kust. *Cornelis Jol* toegenaemt *Houtebeen* quam in 't midden der zoomer-maend met een zeer rijke buit binnen *Texel:* zette eerlang met 't jagt *den Otter* wederom zeewaerd: bracht voor *'t Reciffo* een fluit vol wijn. d'Overste *Schuppe*, naeuwelijx te rugge gekeert, voerde 't oppergezach over vijf honderd man, en *Ioan Cornelis zoon Lichthart* de vlagge van drie zeilen, een zeilboot en vijf sloepen. *Schuppe* wierp aen de zuid-zijde van de rievier *Formoso*, gesswind 't volk te land: vloog na de hoogte, voor welke de sterkte *Formoso* aldaer blood leid. De sterkte, voorzien van wijde graften, steille hooge wallen en vier stukken geschut, wierd by hem mannelijk bestormt, en stormenderhand verovert. Hy hakte alle de bezettelingen ter neder: nam alleen gevangen den slot-voogd *Peter Albuquerque*. De bevochten zeegen was heerlijker geweest, indien niet gekocht wierd met de dood van den manhaften hopman *Philibert du Busson* by de strot in en achter 't oor uitgeschoo-

Wederomtogt van Martyn Thys zoon:

van Stapels:

van Houtebeen.

Sterkte Formoso by Schuppe ingenomen:

sijn verdere zegen.

schooten. De klem geslaegen tot de wonde, nam den gequetsten schielijk weg. Dit quaed overvalt de verwonde in *Brasil* veeltijds. Vier gelaeden barken en een pakhuis, alle vol zuiker, wierden by den vyand in brand gestooken. *Schuppe* slechte de veroverde sterkte: stak wederom zeewaerd: en lande ten noorde der rievier *Antonio Grande*. Hier bemagtigde hy een storm-kat met vijf stukken geschut: verwoeste ses schepen, die haer een tijd te weer stelden: en nam twee andere in d'haven *Camarigibi*. Hy keerde eindelijk na *'t Reciffo*. Dese togt van *Schuppe* stond *den Portugees* op dertien zeilen, ettelijke verbrande zuiker-moolens en pakhuisen, als ook een ter aerde geslecht slot. 't Jagt *Swol* quam omtrend dees tijd reddeloos binnen: had slaegs geweest tegen een Spaensch galjoen met acht en twintig swaere stukken en vol volk: zoude het echter meester geworden zijn, indien niet een ongelukkige schoot den mast en het fokke-wand weg nam. Ondertusschen bragten de kruisers geduurig prijsen op. d' Hopmannen *Byma*, *Everwijn* en *Rinking*, ieder met sijn bende keerden drie stevens noordwaerd, en stapten by *Porto Francese* te land. Leiden alhier drie zuiker-moolens in assche, behalven verscheide andere kostelijke gebouwen: en sleepten een rijke karveel weg. Wegens helddaedige verrichtingen kreeg *Laurens van Rembach* de colonels plaets des vertrokken *Waerdenburgs*. Tot overste-luitenant wierd gevordert *Sigismund Schuppe*. d'Aenbieding der Tapuyersche gezant konde niet aengenoomen, vermits 't zoomer-gety verloopen was: anderzints beloofde, dat indien *de Hollanders*, twee mijl by zuiden de rievier *Grande*, een aenzienelijke krijgsmagt te lande wilde werpen, alle *de Tapuyers* zouden haer byspringen: en *de Portugeesen* uit *Brasil* helpen jagen. Zedert gingen *Schuppe* en *Lichthart* op een gewichtige aenslag met dartien krijgs-benden en twee honderd boots-gezellen. 't Gelde *de Afogados*, alwaer de vyand begraeven lag, *Albuquerque* had dese beschanssing opgeworpen, eensdeels tot bevrijding van *Verga*, de schoonste hoek lands van geheel *Pernambuco*, daer alleen meer zuiker-moolens staen, als in geheel *Pernambuco*: andersdeels, om een open weg te houden tusschen *'t Arryal* en de uithoek *Augustijn*. Dit dubbeld voordeel porde *Schuppe* en *Lichthart* tot een torn op *d'Afogados*. Zy rukken dan voorby de sterkte *Æmilia* lanx 't vlakke land, na de stroom *Capivaribi*: over welke gezet waeren, eer het *de Portugeesen* merkten. En dese sterk honderd en dartig man, verlieten eerlang haer beschanssing, en weeken boschwaerd; doch, gesterkt met vier benden *Italiaenen*, uit *'t Real*, vallen heevig de matroosen aen, die onder 't beschut van veertig muskettiers een begraeving maekten op de breede weg, die na *'t Real* strekt. Maer dese te swak begonden te deinsen: grijpen wederom moed, zoo haest d'overste *Padburg* te hulp quam. De vyand wijkt na een andere weg, bezet by *Byma* en *Bongarson*: stiet hier wederom 't hoofd: en wend ter zijden af. Hopman *Cloppenburg*, hem ontdekkende, spat met ettelijke vuurroers op hem in. Eerlang rondom bezet, zoude te kort geschooten zijn, indien niet *le Grande* voor *Cloppenburg* ruimbaen maekte, en den vyand wanschikter orde deed vluchten. Dese liet hier twintig man en zestig vuurroers leggen. De raeden van *'t Reciffo*, om de aenslag dichter by te woonen, bevonden haer binnen de sterkte *Æmilia*: verkondschapt wegens den gelukkigen uitslag, zonden geswind alle lijfs en krijgs-behoeften na 't leger in sloepen en booten: en volgden zelf te paerd derwaerds, vergesellschapt met de bende muskettiers van *Wildschut*. *d'Hollanders* meesters der plaets, arbeiden sterk: om den voet, deze hadden op 't land aen d'ander zijde der rievier *Capivaribi*, te verzeekeren met een vastigheid. Dit spilde veel arbeid, ter oorzaek de aerde onbequaem was tot 't stichten van een sterkte: alzoo een steenachtige hardigheid heest, die met de regen weg-smelt. *Joan Smit* trefte achter ettelijke zuiker-kisten een party *Portugeesen* aen: wierd aldaer doodgeschooten. Sijn vaen-draeger zette echter toe: zulx weinig ont-

Verwoesting op Porto Francese.

De Afogados hoedanige schans.

Schuppe en Lichthart vallen op de Afogados:

harde schermutselen alhier:

en verscheide togten.

ontſnapten. 't Gelukte *le Grand*, *Cloppenburg* en *Bongarſon* immers zoo wel. Op aenſlag uitgetoogen, overvielen onvoorziens binnen de zuikermoolen van *Ioan de Mendoza* twee krijgs-benden, nevens een rot. Deſe hadden den gantſchen nacht gewaekt: in den morgenſtond ruſtende, quamen haer de drie Hollandſche hopmannen op 't lijf. Hakten meeſt alle ter neder. Zy ſpaerden den ouden bevelhebber *Antonius Ortiz de Mendoza*, met een Portugeeſch regement onlanx herwaerds gekomen, over welk opper-gezach behield, ter oorzaek de colonel aen land bleef. De zuiker-moolen wierd in aſſche geleid. De gelukkige togten gaven den *Hollanders* moed. Zy vatten dieshalven een gewichtig werk by d'hand. Men bezet de begraeving in *d'Afogados* met drie benden: en verdeelt 't leger in drie ſlagordens. Colonel *Rembach* had de voortogt: *Schuppe* voerde de middel-trop: *Byma* d'achter-hoede. Zy waeden door de ſtroom *Capivaribi*: leggen op een huis nevens de weg ettelijke vuurroers, om den aftogt te veiligen: en geraekten zonder eenige tegenweer voor *'t Arryal*. Vinden hier een lange ſtraet, wederzijds met winkels vol allerley waeren. Doortrekkende vallen aen 't rooven: onaengezien de vyand heevig uit 't naeſtgelegen ſlot ſchoot, en den colonel *Rembach* en hopman *Padburg* ſwaerlijk quetſten. Ten noorden voor 't ſlot lag een reduit met twee ſtukken geſchut: welk *Schuppe* ſtormender-hand bemachtigt: 't ſwaerd verſchoonde niemand. *Schuppe* was te ſwak, om de ſtukken na de ſterkte te keeren: hy vernaegeltze dan en trekt af. Doch dit ging zeer wangeſchikt toe: zulx de Portugeeſche bezettelingen heevig uit haer ſterkte vallen, en diervoegen toe-dringen: datmen onmoogelijk de gequetſten konden afbrengen, onder welke ook den overſten *Padburg*. 't Was ſlechter uitgevallen, tenzy de colonel *Rembach*, hoewel boven de rechter teepel met een kogel getroffen, die onder het rechter ſchouderblad bleef leggen) den indruk reis op reis ſtuite, ter tijd toe 't leger door de rievier *Capivaribi*, onder 't beſchut van 't voornoemde huis met vuurroers bezet, doorwaede. Alhier verlooren *de Portugeeſen* ſtijf vijftig man, behalven die in de voorige ſchermutzeling ſneuvelden. *Den Hollanders* ſtond de togt op honderd en dartig koppen. Deſe ruſten ſedert die togt niet: liepen geduurig op party door geheel *Verga*: vonden nergens tegenſtand, en de zuiker-moolens allenthalven vol zuiker, in bewaering van weinige *Negers* gelaeten. *Rembach* ſchikte een trommel-ſlager na 't *Real*, ten einde vernam na de gequetſten, en byzonder na d'overſte *Padburg*, met een brief van den gevangen *Antonius de Mendoza*, en verzoek: 't beliefde den landvoogd *Albuquerque* en graeve van *Bagnola*, *d'Hollanders* voor losgeld of by verwiſſeling, uit hechtenis te ontſlaen. De trommel ſlager, vriendelijk door *Albuquerque* bejeegent, bragt te rugge de wonderlijke oolie *aury* voor den gequetſten *Mendoza*: welke drie vinger breed geſtreeken rondom de quetzuur, by een kogel gemaekt, den kogel by 't gat uittrok. *Bagnola* zond aen *Rembach* de zelve oolie, tot dankbaerheid voor *Mendoza*, welken *Rembach* in een hang-bedde na *'t Real* liet voeren. Ondertuſſchen verſterkten *d'Hollanders* de begraeving in *d'Afogados* met een houtewambas van vier ſtukken voorzien, en een ſtorm-kat van een goteling. Ook wierd geduurig aen 't voorverhaelde ſlot gearbeid. Ondertuſſchen voerde *Schuppe* vier honderd koppen door de rievier *Jangada* by nacht na *Moribeca*: naderende, vond de weg derwaerds met omgehakte boomen geſtopt: weshalven ter zijde omtrok. 't Volk had de vlekke verlaeten: d'huiſen ſtonden meeſt ontleedigt van huisraed: alleenlijk waeren uit *de Verga*, door vrees voor *d Hollanders*, derwaerds geſleept vijf honderd zuiker-kiſten. *Schuppe* ſtak de brand in 't vlekke en zuiker: niet bleef ſtaen, als de kerk. Op d'aftogt leid hy noch in aſſche een nieuwe zuikermoolen, keerde zonder vyand te zien; want die gaf 't platte land ten beſten. Den landvoogt *Albuquerque*

Merkwaerdige togt van Rembach na 't Arryal.

Hollanders ſtroopen Verga af.

Beleefde vermiſſeling van gevangenen.

Moribeca verbrand.

had tot noch toe geen lijfs-genaede aen eenig *Hollander* vergunt; doch wierd nu anders beraeden. Op goedkeuren dan der Spaensche koning en Staeten *des Vereenigden Nederlands*, zijn dese beding-punten beraemt. Men zal geen kerken asbranden, tenzy d'een of ander party uit de kerken tegenweer bood. De overwinnaer blijft verbonden den overwonnene op verzochte lijfs-genaede aen te nemen: en de gevangene voor behoorlijk los-geld op vrye voeten te stellen. Wederzijds worden verboden gekaeuwde en vergiftige kogels, als ook getrokken loopen. *Schuppe* tot hoofd der krijgs-magt gevordert in *Rembachs* plaets, aen zijn wonde gestorven, ruste geenzints. Hy wierp uit elf schepen zeven benden voor de sterkte *Noſtra Sennora de Conception* op 't eiland *Tamarica*. De slot-voogd *Salvador Pigniero* hield niet lang tegen. Bedong te mogen vertrekken met de beelden en vordere tempelcieraeden: welk vergunt wierd. *De Hollanders* hadden reden om God in de kerk te danken, wegens zulk een heerlijke zegen, zonder bloed-storting bevochten; want de sterkte, voorzien van drie metaele en acht yzere stukken, behalven de bassen en steenstukken, was bestendig genoeg: om een harde belegering te verduuren. *De Portugeesen*, die vry geleide hadden bedongen, ontdekten aen *Schuppe* alle gelegendheid rondom her. Zulx de buitgangers, dag aen dag verrijkt, na 't verooverde slot keerden. Zy haelden de zuiker-kisten uit de moolens en pakhuisen van aller wegen. 't Geluktete wel, dan dat werk zoude blijven steeken. *Matthias van Ceulen* en *Schuppe* vaeren de stroom *Goyana* op met sloepen en booten. Halverweg stapt een gedeelte van 't heir onder *Schuppe* te land. *Ceulen* vervorderde de watertogt. Hy vernam verscheide beschansingen lanx d'oever, by den vyand verlaeten. Roeyde voorts, tot daer *Goyana* door twee armen in een boezem valt. Hy volgde den noorder arm; doch moest het anker laeten vallen, vermits wegens de harde tegenstroom en naeuwe keel (want de boomen wederzijds der oevers raekten malkander) niets vorderde. Een lichte boot nochtans quam met geweld van riemen een mijl hooger, tot aen de zuiker-moolen, toebehoorende *Joan Pais Barretto*, en vernam *Schuppe* aldaer niet: hoewel dit de bestemde plaets was, om weder by een te komen. *Schuppe* bleef langer achter, uit oorzaek van gewigtige verrichtingen; want zoo als landwaerd scheide, ontmoet hy een begraeving, dwars over een enge karreweg: voor de begraeving lag een graft, diep tot de gordel toe: de borstweering stond meer dan acht voet boven 't water. Achter de zelve lag *Laurens Calvacanti* met twintig vuur-roers. Op desen valt *Schuppe* moedig aen: krijgt de beschansing stormenderhand in, als ook de dicht-bystaende zuiker-moolen van *Cavalcanti*; vervolgt hen op de hielen een mijl verre, tot een huis vol rijke koopmanschappen: haelde uit de zuiker-moolen van *Pacheco* en andere lanx de rievier zoo veel kisten, als de booten en sloepen konden laeden: en verkondschapt, hoe *Salvador Pigneiro* aen d'overzijde der stroom nevens den oever begraeven lag, roeyde derwaerds. Eerlang bezichtigde het werk, en *Pigneiro* met groote trots wandelende op de bovenste borstweering. *Schuppe* zoude hem aengetast hebben, hoewel *Pigneiro* gestijft was met twee krijgsbenden uit *Garasu*: tenzy de gevangen *Negers* een weg te land aenweesen, lanx welke hy van achter konde bestookt werden. *De Negers* dan dienden voor gidzen: geleiden *Schuppe* na de zuiker-moolen *Traconhaon*, die op sijn galdery wandelde: de priester was beezig, in 't nevensstaende kapelleken, met de misse. Beide nam *Schuppe* gevangen: d'overige ontsnapten. Hy brande voorts alles voor de voet af. *Byma* scheide hier, en rukte drie krijgsbenden *Pigneiro* op 't lijf. De weg derwaerds was door-gestooken; doch *Byma* waede door de graft en beklauwterde zoo gesswind de borst-weering: dat de vyand verstoof. Hy volgt hem op de hielen; maer alzoo de vluchtende een

Beding-punten tusschen de Portugeesen en Hollanders in stuk des oorlogs beraemt.

Schuppe verooverd 't slot Conception.

Merkwaerdige togt van Ceulen en Schuppe na Goyana.

een ander pat koos, als 't geen na de beschansing van *Pigneiro* leide, pakte zich dese ondertusschen weg: was anderzints nevens *Cavalcanti* in *Bymaes* handen gevallen. Tien dagen hielden *d'Hollanders* in 't hartje van 's vyands land aldus huis, zonder eenige tegen-stand; want alle namenze de vlucht na *d'aldeas*: (zoo noemenze de Brasiliaensche dorpen.) Eindelijk keerden *Ceulen* en *Schuppe* met groote roof, byzonder van zuiker en brasilien-hout, t' huiswaerd. Op *'t Reciffo* zatmen ondertusschen niet stil. Door geduurige uitvallen leeden *de Portugeesen* swaer afbreuk. *Tourlon* verbrande des nachts een visschers dorp, lanx de stroom *Dolce*, en *Bongarson* 't kostelijk speel-huis van *Cavalkant*, dicht onder *'t Arryal*, als ook de zuiker-moolen toebehoorende *Peter Acunha de Andrada*, alwaer groote buit bequam. Omtrend dees tijd wiesch 't water ses voeten hooger, als ooit by menschen-geheugen: zulx de werken op *Antonio Vaes* gevaer liepen van weg te spoelen. Zedert wierd een gewigtige toeleg ter hand gevat; want, alzoo verscheide *Portugeesen*, door geduurige schaede verschrikt, begonden d' hoofden te laeten hangen tot de West-Indische maetschappy: als die wel bemerkten, hoe ten been toe uit-teerden, vermids de party van *Albuquerque* hielden, die zich eigendom toeschreef aen *Pernambuco*. Wat leide haer hier aen gelegen, of hy of *d'Hollander* meester was, wanneer slechts gerustelijk mogten leven. 't Lag dan gemunt op *'t Arryal*. Men trekt te veld uit *d'Afogados*. De voortogt wierd geleid door *Schuppe*: gevolgt van dardehalf honderd matroosen, draegende schoppen en spaeden. De middeltrop stond onder d'overste *de Vries*: waer achter *Abraham Roef* over *de Negers*, met levens-behoeften belaeden, gezach had. De bevel-hebber *Byma* besloot d'achterhoede. De bewindhebber *Joan Gyseling* liet zich by de togt vinden. Aen de zuiker-moolen van *Frans Brito Machado* sloegen zich *Gyseling* en *Schuppe* ter neder: bezetten de half gemaekte sterkte nevens de zuiker-moolen, toebehoorende *Marcus Andre*. Drie benden beleid by hopman *de Vries*, trokken na *Monteroos-moolen*, om de zelve te bemagtigen. Op dese pasten *de Portugeesen*, uit een sterke hinderlaege. Luitenant *Duiven-hof* voerde den verlooren trop, bestaende uit veertig vuurroers: ontdekte de hinderlaege, en verzocht aen *de Vries* te mogen invallen. Terwijl dieswegen beraedslaegt word, breekt de vyand aen alle kanten op. *Duivenhof* bleef niet schuldig. Maer de vyand zette zoo vinnig toe, dat *de Vries* en *Tourlon de Jonge* tot wanschikte orde geraekten, en 't huis verlooren, welk bezet hadden, om den aftogt te veiligen. *Schuppe* vaerdigt op het geschiet de hopmannen *Picard* en *Garstman*: die ter rechter tijd uit 't zuiker-ried gesprongen den vyand op de vlucht joegen. Doch dese nam dagelijx toe: zulx eerlang meer als twee duizend sterk onder *'t Arryal* lag. 't Hollandsche heir begonde mangel te lijden aen lijftogt. Weshalven *Jacob Huigen* last ontfangt, om levensmiddelen van *'t Reciffo* af te haelen: sijn jagt *d'Exter* te ontackelen, en nevens een boot, met huiden beschoeyt, tegen de musket kogels, den stroom door magt van riemen op te brengen, vol voorraed ten behoeve des Hollandschen legers. *Huigen* volgt sijn last. Hy was nu op een musketschoot onder de beschansing by *Schuppe* opgeworpen genaedert, in een kromme bogt der rievier: als de gantsche vyandelijke magt, van de top eens heuvels, met hooge borstweering verzeekert, diervoegen in 't jagt en de boot zonder ophouden donderde: dat beide in de loop bleven. *Huigen* zelf ontfing drie doodelijke wonden: 't meeste volk sneuvelde: weinig gequetsten bragten het leven af. *Schuppe* dan, geperst door schaerscheid van lijftogt, trok te rugge: te meer alzoo bericht kreeg: hoe de grave *Bagnola* zeven honderd man, tot stryving van de groote magt onder *'t Arryal*, aenvoerde. Manhaftig was de daed der hopmannen *Smient* en *Duinkerker*, als die in de boot gevallen een swaer Portugees schip vol

Verrichtingen van Tourlon en Bongarson.

Togt na 't Arryal.

Hard gevecht.

Ongelukkige wedervaren van Jacob Huigen.

Schuppe trekt af.

kostelijke stukgoederen binnen sleepten : daer niet meer als vier zinkroers en haer zijd-geweer hadden. *Byma* overviel ook 't vlek *Moriwere:* vond 't meeste volk ter kerk; alzoo 't feest van de geboorte *der Moeder-maegd Maria*, op den achsten des herfstmaends vierde : en bequam hier goede buit. *Albuquerque*, deser toestand door een overlooper verkondschapt, schikte geswind uit *Arryal* twee honderd koppen, die den her-tred van *Byma* zouden bekommeren. Maer alzoo hy niet te rugge keerde na *'t Reciffo*; want hy trok voort op *Tamarica*: volgden de twee honderd *Portugeesen*, beleid by de kruis-heer *Frans d'Almeda*. Dese achterhaelde *Byma*, die langzaem voort trok, dewijl de smalle wegen met omgehakte boomen gestopt lagen. Een half uur boven *Garasu* by de zuiker-moolen van *Peter Rocha* ging 't treffen aen. *Almeda*, steunende op sijn voordeel, zette van achter en ter zijde vinnig toe. Manhaftig verdeedigde zich *Byma*, Hy maekte t'ellekens hinderlaegen, waer uit de vyand zulk een schaede leed : dat *Almeda*, nevens andere voornaeme persoonaedjen, aen kant geraekte, en d'overige op de vlucht. *Byma* viel voort binnen *Garasu*, en leide dit stedeken in asschе : verschoonde alleenlijk de kerken en kloosters; volgens beding-punten tusschen *Albuquerque* en *Rembach* ontworpen. Doch *Schuppe* belet, om over de stroom *Iangada* te komen, wegens de slijkerige kreeken, keerde na *'t Reciffo* met groote roof uit een rijk pak-huis. De kruisers bragten ook nu en dan eenige prijsen op. Merk-waerdiger zijn de verrichtingen, die de vier schepen, drie jagten en een sloep, onder 't beleid des gezach-hebbers *Ian Ians zoon van Hoorn*, uitwerkten. Dese vloot bemachtigde *Truxillo*, een stad gelegen op een berg, en lanx de zeekant verzeekert door een dikke muur, ses voeten hoog, en dicht kreupelbosch aen 't hangen des gebergt. Moedig op zulk een heerlijke overwinning zet na de stad *Campeche*, beklimtze heldaedig, en vermeestertze gelukkig.

Heevig gevecht tusschen Byma en Almeda.

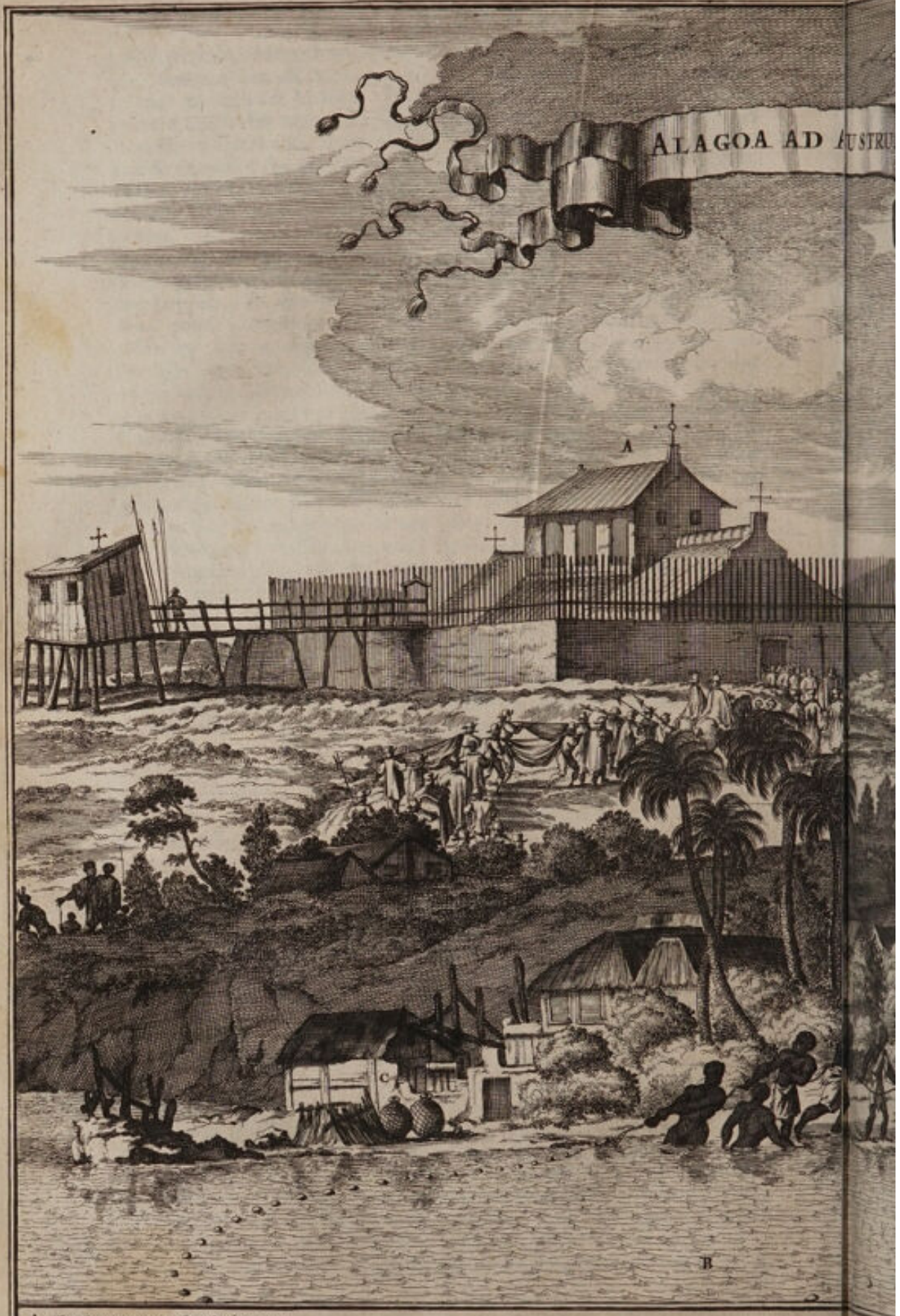
Ian van Hoorn bemagtigd Truxillo:

als ook Campeche.

De buit van twee machtige steden, op gemak aen boord gebragt, stijfde niet weinig de West-Indische maetschappy. Dus lang was 't land rondom *'t Reciffo* in geduurige waepen-kreet gehouwen door d'Hollandsche wapenen : tegen welke zich *Albuquerque* met meer voordeel konde schrap zetten, alzoo hy de gelegendheid van *Pernambuco* grondig verstond, en alle inboorlingen aen d'hand had. De raed op *'t Reciffo* dan vond geraedzaem een verdere togt na 't zuiden te doen . ten einde *de Portugeesen*, ten hoogsten mismoedig door geduurige schaede, welke rondom *'t Reciffo* leeden, meer wanhoopen mogten aen herstelling van haer dagelijx verval: wanneer bespeuren, hoe 't groot *America* te klein was, om ergens vry te schuilen voor d'overlast *der Hollanders*. In wijn mand gingen tien jagten, bemand met zeven honderd soldaeten, behalven 't bootsvolk, onder zeil. *Ioan Gysseling*, *Schuppe* en *Servaes Carpentier* voerden 't hoogste gezach. Zy liepen eerst binnen de rievier *Porto de Piedras*, alwaer uit barken, pakhuisen en moolens een merkelijk aental zuiker-kisten bequamen; waeden vorders door de kleine stroom *Tatona Mansa*: leiden 't dorp nevens *Mansa* aen koolen : en vertrokken na de rievier *Camarigibi*. De heeren *Gysseling*, *Schuppe* en *Carpentier* voeren in de nacht dese stroom op. Zy hadden slechts vier mijl gevorderr, wanneer 't begon te dagen; want de tegen-stroom en 't geboomte *mangues* beletten de snelder en vordere togt. Dese *mangues* beslaen doorgaens d'oevers der Americaensche stroomen, byzonder zoo verre ziltig zijn, door vermenging met 't zee-water. *De mangues*, (welke allenthalven de oevers diervoegen bezetten, datmen over de rievieren niet kan komen, ten zy afgehakt worden met groote moeyelijkheid) worden driezints verdeelt. De eerste zoort *eereiba* swijmt na een waterwillige; doch heeft dikker bladeren, tegen malkander overstaende. Aen de toppen der takjens wasschen tusschen twee of drie bladeren twee steeltjens : ieder steelt-

Groote verrichtingen van Gysseling en Schuppe.

je

A. *Templum aggere castrensi cinctum.*
B. *Alagoa.*
C. *Casæ Piscatoræ.*

A AD AU STRUM

je draegt vier of vijf slaeuw-geele bloemtjens, rickende als hooning. De bovenste bladeren *der cereiba* vertoonen by zonnen-schijn een blinkend zout, by donker weder of des nachts hangt het zout als een ziltige daeuw, welke met handen word afgestreecken. De boom schiet uit de takken wortels na d'aerde, en loopt met kromme bogten een oever diervoegen af: datmen nergens kan te land komen. *Cereibuna* is een andere slag van *mangues*: heeft een dik, rond en slaeuw-groen blad, een witachtige bloem en bittere noot. Wanneer eenig gevoogelt hier op aest, word haer vleesch diervoegen bitter, dat niet eetbaer is. De derde *mangue*, genaemt *guapariba*, overtreft in groote de twee andere: haer takken groeyen niet alleen recht opwaerds, als een peere-boom; maer ook nederwaerds: die nederwaerds wassen, wortelen onder d'aerde: schieten wederom voort niet onsterker als de moeder-stam: en omhelsen de andere nevens-staende takken: zulx duizend *guapariba*es slechts een boom schijnen, en alle toegang beletten. *Gysseling*, dan roeyde niet verder de rievier *Camarigibi* op, alzoo *de guapariba*es, van d'eene oever tot den ander gegroeyt, den stroom stopte. Te meer, dewijl bericht was ingekoomen uit de gevangenen: dat in *Porto Franceses* een groote schat zuiker lag. Derwaerds spoeyd dan 't Hollandsche heir: vind onder een stroo-dak in het bosch vier en zeventig kisten: uit de pak-huisen wierden vry meer weg gesleept. Men liep 't land wijd en zijd af, na *Alagoa del Norte*, *sant Miguel* en *Alagoa del Zul*. Alhier viel *Schuppe* binnen 't schoone vlek *Sennora de Concecaon*, welk verbrande: als ook een schip staende op staepel, de gebouwen aen de mond der stroom *Alagoa*, en 't gereedschap tot twee schepen. *De Hollanders* bequamen hier groote buit: te meer nadien d'ingezeetenen nergens min als voor vyand vreesden. *Tourlon de Oude* rukte van *Tamarica* vier krijgs-benden na *Mongianguape*, alwaer de bezetting uit *Garasu* en etelijke *Jesuieten* nestelden, en 't volk

Mangues merkwaerdige boomen.

Vordere verrichting van Gysseling.

Concecaon verbrand:

als ook Mongianguape.

afschrikten om zich te begeven onder de West-Indische Maetschappy, waer toe zeer over helden. Doch *Tourlon* trok zoo bedektelijk niet, of zy kregen de snuf in de neus, en zagen om een goed heen komen. Hy vond dan *Mongianguape* ledig: offerde het op aen de vlamme, gelijk ook etelijke zuiker-moolens; doch spaerde alle, die vry-geleide hadden bedongen. Ongelukkiger liep de togt van d'overste *Byma* af. Dese, om *den Portugeesen* blijk te geven, hoe nergens veilig woonden, trok na 't dorp *san Amaro*, drie mijl ten zuiden boven *'t Arryal*. Behalven honderd en veertig musketiers voerde hy twee benden. Uit de *Afogados*, by nacht voortgerukt, quam tegen den dageraed binnen *Amaro*, welk in asschе leide, nevens een zuiker-moolen en pakhuis vol zuiker, na dat ieder soldaet zoo veel genomen had, als draegen konde. Een gemeine wapenkreet bragt *de Portugeesen* in wapenen. Zy vliegen van alle kanten toe, en vallen op d'achterhoede. Aen een beek, beleid met twee boomen, over welke man voor man gaen moest, verhief de strijd vinnig. *De Portugeesen*, vier honderd sterk, kreegen alle uuren nieuwe hulp-benden. Zy hadden de wegen allerwegen met omgekapte boomen gestopt: lagen in een hinder-laege nevens 't gezeide beekjen: lieten den verlooren trop, en zeventig koppen van hopman *Everwijn* overkomen: stooven thans op: en losten de vuurroers van alle kanten. 't Had hier slecht uitgezien, ten zy *Smit* te hulpe quam. Zy swenkten dan om, tasten d'achterhoede, geleid by d'overste *Byma*, aen; maer dese weerde zich diervoegen: datze na een zuiker-moolen, gelegen op een hooge berg, afzakten: en aldaer, ten bewijs van moed, veel geruchts met trommelen en trompetten maekten, en vinnig vuur gaven. *Byma* had ten voordeel een klein boschje aen de voet des bergs: moest evenwel dicht voorby de moolen heen, ten doel van 's vyands musketten, aftrekken. Hy neemt dan een mannelijke toeleg: gebied de soldaeten de zuiker en vordere buit van den hals te werpen, en

Togt van Byma na Amaro loopt scherp af.

by

by den berg op te vliegen. De ſtoutmoedigheid verbaeſde *de Portugeeſen:* als die de vlucht namen, zonder wederom hoofd te bieden. *Byma* vervolgde ſijn weg na *de Afogados:* en liet ſtijf zeventig dooden, gevangene of gequetſten achter: van welke nochtans zommige nu en dan te voorſchijn quamen: ook wiſſelde *Albuquerque* vijftien. Het is wel af te nemen, dat *de Portugees* meer ſchaede heeft geleden, alzoo hy ten verſcheiden reiſe de wijk nam, daer hand aen hand gevochten wierd. Terwijl 't werk aldus te land toeging · kruiſte de bevelhebber *Smient* met zes zeilen voor *Parayba*. Twee ſchepen uit ſijn vloot, nederwaerds gezakt omtrend d'haven *Formoſo*, ontdekten vijf karveels, een pynas voerende ſes en twintig en een kloeke fluit achtien ſtukken, beide *Duinkerkers*. Na eenig ſchut-gevaert, liepen de pynas, fluit en een karveel in de barning op de grond en ſtieten aen ſpaenderen: twee karveelen ontſnapten binnen *Rio Grande*, twee wierden verovert. *De Portugeeſen*, bericht wegens 't verongelukken der twee *Duinkerkers*, vaerdigden af zeven barken, om eenig goed te bergen. *Lichthart* kreeg hier lucht af: liep met twee ſloepen los by de rievier *Conayou* in, op de barken aen, hoewel met zeventig ſoldaeten bemand. Deſe, na kleine tegenweer, vluchten boſchwaerd. Doch, alzoo 't boſch met de vloet onder-liep, 't welk een ſlibbige grond maekte, zakten de vluchtende tot de knien toe in de ſlijk, zulx niet voort konden. *Lichthart* verzuimde die kans niet: hy loopt met 't jagt dicht onder de wal: rukt twee metaele ſtukjens te boord: waer mede als ook met musketten, geduurig vuur gaf: zulx weinige den bloedigen dans ontſprongen. Voorts roofde hy uit de barken 't geen dienſtig oordeelde, en ſtakze aen brand. Eerlang wierd een gewigtige toeleg ter hand geſlaegen. De bewind hebber *Matthias van Ceulen* lichte d'ankers van vier ſchepen en zeven jagten, bemand met acht honderd en acht koppen, na *rio Grande*. 't Was gemunt op *tres Reyes*.

Smient verniet een Portugeeſche vloot.

Lichtharts verrichting.

Deſe ſterkte beſlaet d'uiterſte punt van 't land ter ſlinker-zijde van de rievier *Grande*, voor die uit zee binnen vaert. 't Land binnewaerd is laeg, broekachtig en vol geboomt, achter welk hooge bergen rijſen. Aen d'ander kant der ſtroom ſtaen inſchelijx verheeven toppen, draegende dichte boſſchaedjen. Lanx de zee loopt een ſteene rif, welk onder de golven duikt, en dicht by 't ſlot een opening heeft, waer door de ſchepen in en uit de ſtroom *Grande* vaeren. De ſtrand binnewaerd, door de ſtroom beſpoelt, word met de vloet plas gezet. Op 't hoogſte van de ſtrand rooken twee kalk-ovens. Ter zijde van *tres Reyes* valt *de Kruis-ſtroom* uit een kleine poel in de rievier *Grande*, aen ſijn opening tuſſchen de twee ſteene riffen diep tien, acht, negen en ſes vademen, binnen meeſt drie, behalven voor 't ſlot, alwaer de grond tot acht, zeven en negen vademen zinkt. 't Portugeeſche dorp *Natal* is gebouwt nevens de ſtroom *Grande*: tuſſchen dit en de ſterkte loopt *de Kruis-rievier*. Ter zijde van *tres Reyes* ſteekt een ondiepte, die by ebbe blik leid, diep in de ſtroom: hoedaenige hier en daer meer zijn. Tegen 't ſlot over valt een verſche vloed tuſſchen twee droogten in *Grande*: en weinig verder een zoute ſtroom, alwaer ettelijke viſſchers hutten ſtonden. Achter de ſterkte zietmen kreeken vol zoet water, en tuſſchen de kreeken zandachtige hoven. 't Slot zelf heeft hooge muuren, na de land-zijde twee ſwaere bolwerken, aen de zee een uitſteekende punt, op ieder bolwerk een wachthuis, buiten de punten uitgetimmert: weinig daken ſteeken boven de hooge wallen. *Lichthart* liep onder 't geſchut deſer ſterkte met acht zeilen binnen de rievier *Grande*. *Smient* hield de wacht met twee ſchepen en een boot: om den vyand alle toevoer van buiten af te ſnijden. *Lichthart* binnen-vaerende, ſleepte twee karveelen weg, hoewel dicht aen 't ſlot gekort lagen: wierp een krijgs-bende nevens anderhalf honderd matrooſen aen den zuidelijken oever: bezette de verſche rievier met boo-

Beſchrijving der ſterkte tres Reyes.

word belegert:

booten : trok recht op *tres Reyes* aen : en legerde zich om de waterput, die onder 't duin voor 't slot was. In middels lande 't overige heir achter de noordzijde van *Punto Negro*, in een kleine inwijk, by *de Portugeesen* rondom beschanst : alzoo men onmoogelijk ergens anders kan uitstappen, ter oorzaek de kust twee pieken steilhoog rijst, waer achter zich 't gebergte verheft. De vyand had lichtelijk 't landen gestuit, indien niet slaeuwhartig geweest was. Wanneer nu 't gantsche leger den boodem onder de voet kreeg, trok het in dese orde voort. *Byma* leide de voortogt, *Garstman* de middel-trop, en *Kloppenburg* d'achterhoede : ieder slagorde bestond uit twee krijgsbenden. Zy hielden eerst den oever ; doch alzoo te eng was, vermids 't hoog water, sloegen landwaerd : alwaer den weg beschanst vonden ; doch zonder volk. 't Was toenmaels een zeer heete dag : de weg zeer moeyelijk, wegens hooge zandduinen en diepe valleyen, daer noch water noch koel windeken verquikte : zulx veele aemechtig nederzijgden, die d'achterhoede opnam. Twee uuren had nu 't leger getoogen. wanneer een huis op een heuvel ontmoete, waer uit eenige schooten gedaen wierden. Dartig man, derwaerds gevaerdigt, maekten alhier goede buit. *Byma* geraekte na middag binnen 't dorp *Natal*, alwaer een gedeelte van 't volk leggen bleef : met d'overige trekt hy na 't slot *tres Reyes* een uur verder, over een brugge, leggende op *de Kruis-rievier*. Hy bezette dese, en vervoegde zich by *Lichthart*, achter 't duin voor de sterkte op een musketschoot gelegert. Tegen den avond quam 't overige volk in 't leger. Wederzijds wierd dapper geschooten. Men begon des nachts een loopgraef door 't duin na 't slot. Eerlang stond een stormkat op d'hoogste heuvel vaerdig : uit de verooverde karveelen bragtmen op de stormkat twee metaele achtien-ponders. Uit de mortieren wierden tien granaeden geworpen ; doch vielen alle mis, uitgezondert een. Thans vertrokken twee gezanten *der Tapuyers* na huis : ten einde d'aenkomst van *d'Hollanders* aen haer landaerd bekend maekten. De belegeraers maekten des nachts hier aen drie stormkatten klaer, en 't geschut, tusschen de schanskorven geplant, zulk een opening : dat de meeste stukken op 't slot bloot stonden, en uit haer affuiten vielen. Ook lag een groot vak der borstweering onder de voet : zulx de bezettelingen ten doel van 't schroot en minder kogels stonden. *Ceulen* dan eischte de sterkte op : de slotvoogd *Peter Mendez de Govea* antwoorde manhaftig : de Spaensche koning had hem *tres Reyes* toevertrouwt : hy wilde liever duizend dooden sterven, dan 't zelve aen iemand anders overleveren. Hier op ging 't schieten wederom aen. Van vier granaeden viel een midden in 't slot, die zulk een slag gaf : dat steenen en balken hemelwaerd vloogen, tusschen een naer gekrijt van verminkten en gequetsten. Zedert sweeg des vyands grof geschut. Zomtijds wierd een vuurroer gelost. Ondertusschen zijn des nachts wederom twee veldstukken van boord op een andere duin gebragt, die voordeelig in de sterkte speelden : terwijl hopman *Mansveld*, geduurende de duisternis, *de Portugeesen* aen een ander kant in de wapenkreet hield: maekende de mijne, als of stormvaerdig stond. Met den dageraed bragt een soldaet aen den bewindhebber *Ceulen* een brief, behelsende een verzoek, om by billijke beding punten 't slot over te geven. *Ceulen* maekte swaerigheid den brief te aenvaerden : dewijl by den slot-voogd niet was onderteikent ; doch alzoo de brenger verzeekering deed : 't getroffen verdrag zoude echter gehouden worden : waer voor zich d' overste *Sebastiaen Vinhero Coelho* sterk maekte, die 't schrift met byvoeging van sijn naem had verzegelt : zoo trok uit 't leger na binnen hopman *Maulpas*, in verwisseling tegen een Portugeesche bevel-hebber. Men verstond eindelijk wederzijds : de bezetting zal uittrekken met geweer en pakkaedje : aen

Potigi te land gezet worden: en 't slot nevens 't geschut en allerley oorlogsgereedschap, *den Hollanders* ter hand stellen. Tachentig man trok uit de sterkte, voorzien van negen metaele, twee en twintig yzere stukken, en voorts allerley oorlogs-gereedschap ten overvloed. Aen *Garstman*, tot gezachhebber over de verooverde sterkte gesteld, wierden anderhalf honderd bezettelingen toegevoegd. Na dat de werken rondom geslecht waeren, en d'ingezeetenen aller wegen verzocht, den eed van getrouwigheid te doen aen *Garstman*, ging de vloot zeil. Men veranderde de naem van 't slot *tres Reyes* in *Ceulen*, na den bewindhebber, die 't meeste bewind had over de belegering. Met 't begin des jaers seshien honderd vier en dartig, lichten voor *'t Reciffo* ses en twintig zeilen d'ankers: om by verdeelde troppen te kruisen voor d'inwijk *todos los Sanctos*, d'uithoek *Augustijn*, de rievier *Francisco* en *Parayba*. Ook gingen zeil *Schuppe* en *Lichthart* met twee schepen, een jagt, twee zeilbooten en een sloep, voerende, behalven de matroosen, twee honderd vuurroers. Wegens een harde storm, die haer op laeger wal overviel, konden niet anders verrichten: als dat binnen de rievier *Una* een zuikermoolen in asschc leide. Maer de twee gezanten *der Tapuyers* volbragten haer wederom reize niet: de voornaemste wierd op de wegh doodgeslaegen: d'andere genaemt *Ianscpretin* vluchte na het verooverde slot *Ceulen* te rugge; doch hervatte de reis, en boodschapte sijn koning *Iandovi*: hoe *d'Hollanders* zich meesters hadden gemaekt van de sterkte *tres Reyes*, nu *Ceulen* hernaemd. *Iandovi* zakte terstond na de stroom *Grande* af. 't Heir, bestaende uit een gemengde hoop van mannen, wijven en kinderen, maekte uit stijf anderhalf duizend zielen: hoewel slechts drie honderd strijdbaere mannen achter den heuvel voor 't slot haer nedersloegen. *Garstman* stelde dit volk te werk. Hy vaerdigt honderd en sestig af, onder 't opzicht van dartig *Hollanders*. Gezamentlijk trekkenze landwaerd. In een bosschaedje, acht uuren boven de sterkte *Ceulen*, wierden drie leedige huisen gevonden, ettelijke hoornbeesten en drie *Brasiliaenen* springende uit een nieuwgemaekte hut. Eindelijk geraekten omtrent een vast getimmer, werwaerds de vyand, dardehalf honderd sterk, uit alle hoeken zaemen liep. *d Hollanders* echter zetten toe, en *de Portugeesen* verbaesd door zulk een manhaftige moed, op de vlucht, zonder tegenweer. Uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* quam nu en dan versch volk op *'t Reciffo*, behalven de buit gemaekt met verooverde prijsen. En alhier wierd wederom een gewigtige aenslag ter hand geslaegen. 't Gelde de sterkten aen de rievier *Parayba*. 't Noordelijkste slot aldaer, ten deelen open, was uit sloffigheid doorgaens met weinigh volk bezet: te meer dewijl uit de stad *Parayba* en de vastigheid aen de zuider oever altijd gestijft konde worden. Herwaerds zet de vloot, twintig schepen sterk, verdeelt in twee slagordens, onder het gezach der opperhoofden de bewind-hebber *Joan Gysseling*, *Schuppe*, *Servaes Carpentier* en *Lichthart*. Tot de vlagge der achtertocht behoorden elf zeilen: uit welke *Gysseling*, beneden 't noordelijk slot *Antonio*, d'helft der vlootelingen te land zette. Om de gelegendheid der sterkte te verspieden stapte een trop voor uit; doch stuite voor een reduit met stormpaelen bezet, door welke niet konde breeken, dewijl van bijlen en houweelen onvoorzien was. Maer de negen schepen, die *Lichthart* voerde, mogten 't gat der rievier *Parayba* geenzints bezeilen, vermits tegenwind en slappe koelte: waerom benoodzaekt waeren buiten reik van 't geschut der sterkten te zetten: daer anderzints meinden op te loopen, en een eilandeken, in 't midden der stroom te bemagtigen: om de stroom te sluiten, dat geen hulpbenden voor de twee sterkten *Antonio* en *Margareta* uit de stad *Parayba* afquamen. De bezettelingen op *Margareta* ziende, hoe *d'Hollanders*

Tres Reyes word overgegeven en Ceulen genaemt.

Kruisers voor Brasil.

Onderhandeling der Hollanders met de Tapuyers.

Haer togt landwaerd is merkwaerdig.

Aenslag op Parayba, by de Hollanders ondernoomen, mislukt.

landers *Antonio* naderden, voeren met barken derwaerds ten bystand: spanden ettelijke ossen voor drie veldstukken, die geplant wierden op de reduit: en schooten vinnig by 't bosch in, alwaer *Gysseling* lag nedergeslaegen. De vyand ondertusschen was sterker als *Gysseling*: weshalven geraedzaemst een halve maen, tot veiliging der aftogt, aen strand op te werpen: te meer alzoo de slach-orde van *Lichthart* door tegenwind de rievier niet konde bezeilen. De enge mond van *Parayba* heeft dartig en meer vademen diepte, en wederzijds op d'uiterste hoeken een slot. 't Noordelijkste *Antonio* vierkant gebouwt, beslaet een rond eilandeken, door een kreek gescheiden van 't vaste land, welk t'eenemael vol bosschen staet, gelijk ook aen de zuider oever. Maer de zuidelijke vastigheid *Margareta* vertoond buiten om een sterk hoornwerk, en binnen vijf bolwerken: bestendig om een streng beleg te verduuren. Weinig inwaerds op de rievier leid een driekantig eiland, verzeekert na de zee met de sterkte *Restinga*. Dese vruchteloose aftogt viel den vlootelingen verdrietig. Zy verstonden gezaementlijk 't werk elders te hervatten. Men smijt dan over staeg na d'uithoek *Augustijn*: te meer niet onwaerschijnelijk gisten, dat de sterkten aldaer hulp-benden voor *Parayba* hadden afgeschikt. Doch belangende d'uithoek *Augustijn*, het is een hooge berg, bestaende uit vele heuvelen, welke omtrend een vierendeel uurs buiten het land zeewaerd steekt. Ten zuiden leid *de Barra*, een opening in de smalle klip dijk, die van de mond der haven, waer door de rievier *Poyuca* zich zeewaerd looft, een mijl lanx de kust rechtstreeks loopt. Tegen over *de Barra* binnen d'haven leggen twee eilandekens: 't kleinste kreeg de benaeming *Gysseling*, 't grooter *Walcheren*, beide rondom vol geboomte, en aen de waterkant met breede stranden, tusschen welke de stroom *Poyuca* door enge diepten uitwaetert. d'Haven heeft groote ruimte, vol ondiepten en een naeuwe mond, ter eener kant verzeekert van een stormkat, op de punt zeewaerd steekende, aen d'ander zijde beslooten van de gezeide klipdijk. Achter de stormkat schuilt een rotze, en weinig te land in staet een reduit. Voorts rijsen hier en daer tamelijk hooge bergen. d'Haven maekt noord-westelijk een diepe bogt, die omswiert na de rievier *Poyuca*: alwaer op een half eiland 't slot *Puntael* gezien word. Ter zijde van *'t Puntael* leggen vier langwerpige moerasschen, een stukweegs landwaerd. 't Stedeken *Nazaretta* vertoond haer schuins af van de voornoemde stormkat. Met den morgenstond liep een gedeelte der voornoemde vloot by de mond van d'haven in: onaengezien *de Portugeesen* uit de reduiten, stormkat en 't groote slot, met swaer geschut, dapper schooten, zonder merkelijke schaede: als alleen dat 't jagt *de Zee-ridder*, door quaede toeverzicht vast geraekt, in de grond geboord wierd. Geswind stapten *d'Hollanders*, beleid by *Lichthart*, uit de sloepen onder *'t Puntal* te land, en quamen diervoegen *de Portugeesen* over den hals: datze *'t Puntal* ten besten gaven: meer als twee duizend zuiker-kisten in ettelijke pakhuisen aen brand staken: en een groot schip, nevens twee barken, in de grond hakten. 't Gelukte den kolonel *Schuppe* zoo wel niet, de welke met een gedeelte der vloot lanx de kust tot de rievier *Iangada* af en aen hield; doch nergens konde landen: ter oorzaek voor de strand een klippige dijk lag, en elders zulke barningen vielen, dat de booten 't grootste gevaer liepen. Ook was het onmoogelijk voor de soldaeten doel te raemen in 't schieten, wegens 't schommelen der booten: daer de vyand, ten middel toe in zee staende, gewisser trefte. *Schuppe* dan keert te rugge, vind een gat door de klipdijk, niet wijder als een scheeps breedte, en by gemein gety acht voet diep, *den Portugeesen* zelf of onbekend, of ten minsten niet in gebruik. Alhier doorgevaren, vind *Lichthart* meester van *'t Puntal*, en bezig met 't sluiten van een steene reduit,

Beschryving der sterkten voor Parayba:

Verrichtingen der Hollanders op d'uithoek Augustijn, zyn van groot belang.

als ook van de uithoek Augustijn.

welke de vyand niet had voltrokken; was anderzints verzeekert door een wal-voet en ſtaketſels rondom. Hier leide *Lichthart* twee krijgsbenden: en wierp een begraeving na d'hoogte toe, tot een voorwacht. Ondertuſſchen kreegen *de Portugeeſen* van aller wegen hulpbenden. Aldus geſtijft, waegen een torn op *'t Puntal*: te meer alzoo d'Hollandſche magt noch ten grooten deelen binnen ſcheeps-boort lag. Zy zetten dan vijftien honderd ſterk vinnig toe, verdeelt in twee troppen. De grootſte quam door 't boſch: achter 't naeſt-gelegen moeraſch om: en drong ter zijde in, daer de vijftien ſchepen, by *Lichthart* veroovert, ten anker lagen. d'Overige *Portugeeſen* taſten d'uiterſte beſchanſing aen. *d'Hollanders* weerden zich mannelijk; doch moeſten eindelijk d'hertred nemen na de reduit. Weder-zijds liep 't gevecht ſcherp af. Doch de jagten voor de wal ſchooten diervoegen met ſchroot, dat de drang der aenvallers dapper dunde: eindelijk alle boſchwaerd vlooden: en haer dooden niet weg ſleepten, tegen gewoonte; want anderzints draegen doorgaens *de Portugeeſen* ſtroppen by zich, tot 't afvoeren der lijken. Terwijl *Gyſſeling*, *Schuppe* en *Lichthart* aldus hardebolden op *'t Puntal*, ondernam de vyand een gewichtige aenſlag: welken hem licht gelukte, ten zy de bewindhebber *Matthias van Ceulen* eenige lucht kreeg uit een overlooper. Het gelde *'t Reciffo*. Om deze plaets te misleiden, hield hy *d'Afogados* en de ſterkten op *Antonio Vaes* in geduurige wapenkreet: weshalven de meeſte krijgsmagt derwaerds trok. Twee benden burgers, die te vooren den oorlog volgden, bleven binnen *'t Reciffo* tot bezettelingen. 't Werk leid aldus. Van de ſtad *Olinda* af loopt een ſmalle reep lands, waer op verſcheide ſterkten leggen: 't einde den reep beſlaet *'t Reciffo*; welk eertijds na *Olinda* t'eenemael open lag. Doch zedert *d'Hollanders* 't verooverde *Olinda* verlieten, is het tegen die zijde meeſt geſterkt: aen 't uiterſte einde verzeekert met een ſtormkat, affnijding en ſtaketſel, welk ter eener kant tot in zee, ter ander in de rievier *Bibiryba* ſtrekt. 't Buitenſte ſlot na *Olinda* is *de Bruin*, voorzien van een hoornwerk. Voorts leggen de ſterkten *ſan Iorge* en *Wardenburg* ſchuin over malkander. Op de ſtroom *Bibiryba* houden doorgaens een of meer jagten de wacht. 't Slot *de Bruin* wierd eerſt *de Portugeeſen*, waedende door 't water, gewaer: men loſte 't geſchut. *Wardenburg* en *ſan Iorge* ſchoot inſchelijx. De bewindhebber *Ceulen* en luitenant colonel *Byma* vloogen met een bende gewaepende burgers na de ſteene ſtormkat: waer van dapper vuur gaven uit geſchut en musketten op den vyand. Echter geraekten dartig om de ſtaketſel voorby de ſteene ſtormkat. Weſhalven de bewindhebber *Ceulen* met eenig volk na binnen trok, ten einde den bende burgers te hulp quam, en de houte batery bewaerde. Voor deſe ſtuiten *de Portugeeſen*: onder welke met ſchroot en kogels diervoegen vuur gegeven wierd: datze de vlucht namen. Men verſtond uit de gevangenen: hoe *Martijn Suares*, aen wiens beleid deſe togt was toevertrouwt, ſijn volk driezints had verdeelt. d'Achterhoede beſtond uit drie honderd koppen: welke, op een bedongen teiken zouden voortzetten: wanneer d'eene trop lanx de rievier *Bibiryba*, en d'andere nevens de zeeſtrand de ſteene ſtormkat voorby geloopen, binnen *'t Reciffo* waeren ingebrooken: om de plaets aen koolen te leggen, en te gelijk alle levens-middelen en oorlogs-behoeften. Na dat *den Portugeeſen* deſe aenſlag alzoo ſlecht uitviel, kreeg *'t Reciffo* twee benden uit 't leger om *'t Puntal*, en merkelijk aental krijgsvolk, by de Weſt-Indiſche Maetſchappy in *Holland* geworven. De bewindhebber *Ceulen* en overſte *Byma*, aldus geſtijft, liepen ſterk op party: verbranden in *Verga* de zuikermoolens van *Frans Montero* en *Louies Ramires*, onder d'oogen van de bezettelingen binnen *'t Arryal*, die haer ſtil hielden: waer uit giſſing maekten, dat ſchaerſch van volk voorzien was: 't welk vijf Italiaenſche overloopers beveſtigden: als die aenbragten, hoe de

Storm der Portugeeſen op 't Puntal.

als ook op 't Reciffo:

loopt te loor.

de bezetting geen drie honderd man uitmaekte. Dit bericht moedigde *Byma* aen, om *'t Arryal* te beſtooken: hy rukt dan des nachts met duizend koppen uit *'t Reciffo* derwaerds: en ſchiet in den morgenſtond van de naeſtgelegen heuvel zeſtien granaeden, van welke zeven binnen *'t Arryal* nederplotſten, met kleine verrichting; want alzoo *'t Arryal* binnen een groote ruimte heeft, liepen de bezettelingen, giſſende ten naeſten by waer de granaeden vallen zouden, aen d'ander kant der vaſtigheid. De ſteile en hooge wallen, met genoegzaem krijgs-volk verzeekert, beletten het ſtormen. Een granaed viel te kort in de huiſen voor de ſterkte: waer door aen brand geraekten: zulx eerlang een ſtraet met koſtelijke winkels en de gantſche wijk *der Italiaenen* ten grond toe afbranden. *De Portugeeſen*, voor *'t Puntal* verkundſchapt, hoe *Byma 't Arryal* beſtookte met duizend man, giſten de bezetting binnen *'t Puntal* ſwak te zijn, alzoo meinden: dat de meeſte vertrokken waeren na het leger voor *'t Arryal*: te meer nadien *d'Hollanders* weinig te voorſchijn quamen, en kort binnen de reduiten bleven, welke *Lichthart* aen een ſtorm-kat vaſt ſloot. Weshalven zy lanx de voorige weg met twaelf honderd man een ſtorm op *'t Puntal* hervatten. Een karveel met twee metaele ſtukken en een krijgs-bende lag ten anker tegen de aenkomſt *der Portugeeſen*, onder welk dicht voorby moeſten trekken: toen de vuurroers haer bereiken konden, gingen alle los, en dunden zeer de voortogt van de vyanden: die aldus raeuwelijk onthaelt, zonder vordere verrichting, te rugge deinſden. Zedert zijn de huiſen op *'t Puntal* met een wal verzeekert. *Lichthart* maekte voorts drie beukeryen: aen de noordzijde van 't eilandeken *Walcheren* lag een, voorzien van ſes yzete en vier metaele ſtukken. 't Volk deed doorgaens alle nachten invallen landwaerd. Eindelijk licht de gantſche vloot d'ankers, met een groote buit zuiker. Drie jagten alleen, nevens de raed *Servaes Carpentier*, bleven voor *'t Puntal* wacht houden. Ondertuſſchen quamen nu en dan prijſen aen *'t Reciffo*, en ſchepen uit 't vaderland. Zedert wierd eenige onderhandeling gehouden, uit naem der graeve *Bagnola* ter eener zijde, en van de gevolmagtigde opperhoofden binnen *'t Reciffo* ter ander kant, tuſſchen de Spaenſche overſte *Veedor* en de gezach-hebber *Byma*. *Bagnola* verzocht dit beſprek, onder voorwenden eeniger geſchillen, nopende de beſloote bedingpunten op 't ſluk van lijfgenaede en 't loſſen der gevangenen. *Veedor* een ſtaetig man begon aldus: *Bagnola* verzocht, uit een vredelievende toegenegendheid tot *d'Hollanders* herſtelling der plaetſen in *Braſil* door haer veroovert, op billijke voorwaerden. Hy wilde alle onkonſten, by de Weſt-Indiſche maetſchappy gemaekt, ten vollen vergoeden: dewelke immers weinig uit trok uit de verheerde plaetſen, ja haer onkoſten nergens na betaelt zag met de buit, die nu en dan mackte. De Spaenſche koning had tot noch toe zich de Braſilſche zaeken weinig gekreunt, ter oorzaek niet anders konde bevroeden, of 't werk der Weſt-Indiſche maetſchappy zoude van zelfs wel dood loopen; doch begint nu gevoelen te krijgen, zedert *d'Hollanders* hebben afgeloopen *de Affogados*, *Verga* en *Parayba*. Weshalven ſwaere toeruſting maekt, om herwaerds een oorlogs-magt over te ſchikken, welke de Weſt-Indiſche maetſchappy, ſchoon driemael magtiger als nu is, geenzints zal weerſtaen. De koning heeft onlanx twee rijke zilver-vlooten behouden ingekreegen. Indien gy luiden de toekomſtige vloot derft afwachten, zult grouwelen, wanneer voor *'t Reciffo* ten anker loopt. *Den Veedor* wierd tot antwoord te gemoed gevoert: 't Geſprek was by den graeve *Bagnola* niet verzocht, om zulke ſwetzeryen te hooren; maer tot ſliſſing van voorgewende geſchillen omtrend 't bedongen lijfs genae. Nooit zoude de Weſt-Indiſche maetſchappy voor geld of koop-waeren afſtand doen van haer plaetſen in *Braſil* met den ſwaerde gewonnen; maer ten uyterſten by alle

Byma beſtookt te vergeefs 't Arryal.

Tweede ſtorm op 't Puntal word afgeſlagen.

Onderhandeling van vrede tuſſchen Portugeeſen en Hollanders.

Reden van Veedor tot Byma.

Antwoord van Byma.

moogelijke middelen verdeedigen. Zedert beklom luitenant *le Temps* het gebergt, op welk de vyand een sterke beschansing had gemaekt buiten *Olinda*: en stak de huisen binnen de begraeving in brand: zulx de vlam op *'t Reciffo* by lichten dage gezien wierd.

Veranderinge der namen van de plaetsen by d'Hollanders veroverd.

Men veranderde nu ook de naemen van zommige Portugeesche veroverde plaetsen: 't Slot aen d'uithoek *Augustijn* wierd geheeten *Gysseling*, het stedeken op *Tamarica Schuppen-stad*, de sterkte aen *d'Afogados Prins Wilhem* en *'t Puntal* de vastigheid *van der Dussen*.

Verrichting der bewindhebberen Ceulen en Gysseling.

Onaengezien 't verzoek by de algemeine Staeten en West-Indische maetschappy gedaen tot langer verblijf der gevolmagtigde bewindhebberen *Ceulen* en *Gysseling*, maekten zich vaerdig tot de reis t' huiswaerd: byzonder ter oorzaek te gemoed zagen een groote schaersheid van lijftogt, tenzy spoedig uit *'t Vereenigde Neederland* levens-middelen bequamen. Geduurende haer twee jaerig bestier, haddenze veroovert vijf duizend vijf honderd en negentien zuiker-kisten, honderd negen en vijstig duizend, negen honderd negen en dartig ponden brasilien-hout, een en dartig schepen gelaeden met goederen, welk uitmaekten drie en twintig tonnen gouds: behalven de prijs der schepen en 't geschut, de verooverde sterkten, verbrande zuiker-moolens en andere gebouwen. Zy lieten, tot verzekering van *Brasil*, vier duizend, een honderd en ses en dartig soldaten, verdeelt in twee en dartig krijgs-benden, onder d'opperhoofden *Schuppe* en *Arcisseuwski*. Bragten met haer over stijf honderd krijgs-knechten, een en vijstig zieken of verlemde. Voorts bleven aller wegen voor de Brasilsche kust kruisen twee en dartig zeilen, bemand met duizend zeven en tachentig bootsgesellen: behalven de vier jagten voor d' uithoek *Augustijn*, en ses schepen in de haven van *Pernambuco*. Na dat *Ceulen* en *Gysseling* dan zee hadden gekooſen t' huiswaerd, quamen verscheide prijsen binnen vallen, als ook schepen uit *Texel* en *de Maes*. *De Hollanders* liepen sterk op party. *Schuppe* en *Lichthart* lichten ook d'ankers van acht zeilen, gesterkt met ses krijgs-benden: om alle havenen ten zuide af te loopen: alzoo hier en daer, volgens aenbrengen van hopman *Wilhem Cornelis zoon*, zuiker ingelaeden wierd by Portugeesch vaertuig. Doch *Iandovi*, die den slot-voogd *Garstman* met sijn *Tapuyers* by sprong, wanneer *d'Hollanders* haer meesters hadden gemaekt van de sterkte aen de mond der stroom *Grande*, hielp hem doen twee land-togten. Hy versloeg op d'eerste togt zeven en dartig *Portugeesen*, op de tweede honderd en sestig: vertrok na een vriendelijk afscheid van *Garstman* t' huiswaerd: liet sijn zoon de jonge *Iandovi* en broeder *Caracara* onder des zelfs opzicht: en nam met zich ses Hollandsche muskettiers. Eerlang zond *Garstman* den jongen *Iandovi* te rugge, verzoekende door den zoon: de vader beliefde, hoe eer hoe liever af te zakken na de stroom *Grande*, tot een gewichtige aenslag. *Iandovi* vaerdigde sijn zoon, neve *Copun* en vier van de Hollandsche muskettiers te rugge, berichtende: hy stond om te sluiten met de naest gelegene *Tapuyers*, ten einde haer magten zamen-smolten: en gelijkelijk, zich vervoegende tot *d'Hollanders*, geweldiger hand *de Portugeesen* op 't lijf vielen. Ondertusschen vertrokken *de Ionge Iandovi* en *Copun* na *'t Reciffo*. Uit nieuws gierigheid begeerdense derwaerds te trekken: welk verzoek te lichter is toegestaen: om te dooden een gerucht onder *de Tapuyers* door *de Portugeesen* verspreid: namentlijk, 't was met *d'Hollanders* gedaen: zy maekten alle moogelijke toebereiding, ten einde *'t Reciffo* verlieten, en voorts geheel *Brasil*: zulx haer bondgenooten aen de Spaensche magt ten besten gaven. *De Ionge Iandovi* dan en *Copun* schepten groot genoegen in het bezichtigen der bateryen, reduiten, beschansingen en vordere versterkingen, rondom *'t Reciffo*. Om nader met *de Tapuyers* te handelen, vertrokken na *rio Grande* de raed *Jacob Stakhouwer* en colonel *Arcisseuwski*. De tolk *Antonius Parapoava* bragt bericht aen den ouden *Iandovi*: hoe twee voor-

Land togt der Tapuyer Iandovi met Garstman.

Onderhandeling met de Tapuyers.

voornaeme heeren van *'t Reciffo* waeren afgekomen: ten einde met hem handelde, wegens een gewichtige aenflag op de *Portugeefen*, als ook wat trekken zoude, wanneer den West-Indifche maetfchappy met de wapenen byfprong, zoo dikwils ontbooden wierd. Ondertuffchen deeden *Stakhouwer* en *Arciffewski* dagelijx groote landtogten, tot tien en elf mijlen verre: vernachten hier en daer in verlaetene huifen: vonden nergens eenig menfch; want alle gevlucht waeren, niet alleen uit fchrik voor *d'Hollanders*; maer inzonderheit voor *de Tapuyers*, die geen levendig fchepfel verfchoonen: waer af zy blijk zagen in een leedig huis, alwaer tuffchen nedergehakte menfchen de beenderen lagen van meer dan twee honderd hoorn-beeften. Voorts bezichtigden met verwondering, hoe de rievier *Grande* vier mijl boven 't flot *Ceulen* dood loopt. *Caracara Iandovis* broeder wees een diepe droge delling, binnen welke eertijds de ftroom vloeyde. Hy zelf was eens drie weeken opwaerds gevaeren lanx de ftroom, levende by jagt, *cayous* en wortelen: niemand wift, waer 't water verzonk, of een andere ftreek nam. Vorders berichte hy, hoe *Iandovi* over feftien honderd zielen heerfchte: de vrouwen droegen den mannen achter na d'hamakken, om des nachts te ruften, reifden zonder vafte wooningen geduurig van d'eene plaets tot de andere, meeft verdeelt in troppen, ten einde beter aen de koft geraekten. 't Iong volk bleef by *Beretiawa*, d'oude by *Iandovi*: rondom welkers land woonden de fwakke landaerd *Aciki*, als ook *Iuckeryjou*, *Ocioneciou*, *Pajoke* en *Aponoryjou*: d'eerfte heeft tot koning *Coclaculy*, de tweede *Marakou*, een vriend *der Portugeefen*, de derde *Nonhu*, de vierde *Kidoa*, en de laetfte *Iarepo*. *Kidoa* en *Iarepo* wijken in magt niet voor *Iandovi*, de andere volkeren zijn fwakker. Vier geflachten ftaen geduurig in wapenen tegen *Iandovi*: namentlijk *Iembo*, zoo diep landwaerd gelegen, dat nooit *Chriften* tot haer kennis quam. Voorts *Woyana*, *Carivy* en *Caryrywaffu*: welke drie laetfte *den Portugeefen* byftand doen. Doch de tolk *Parapoava* ontmoeten op fijn reife een trop *Tapuyers*, beleid by *Commendaoura* zoone van *Iandovis* fuster, aen wien 't gebied vervallen zoude, na *Iandovis* dood, volgens gewoonte onder *de Tapuyers*, alwaer niet de zoonen ftaetvolgers worden; maer de fufters zoonen. *Commendaoura* hield den tolk by zich: zeggende gevolmagtigt te wefen van fijn oom, om met d'Hollandfche heeren te handelen. Hy quam dieshalven met veertig man voor 't flot *Ceulen*, en berichte: hoe *Iandovi* met fijn gantfche magt niet konde afkomen, ter oorzaek in 't gebergte *Mytiapa* des zomers geen verfch water is: ook hield de rouwe uit van fijn overleeden gemaelinne. Voorts wierd *Iandovi* verzocht te trekken na *Parayba*, alwaer groote buit zoude bekomen: *d'Hollanders* wilden eerlang met aenzienelijke magt derwaerds zetten. Twee bootsgezellen, by *de Portugeefen* gevangen, waeren uit een karveel, zeil-reede na *Portugael* voor *Connayou*, buiten boord gefprongen: en, aen de noord-ftrand gefwommen, geraekten behouden binnen 't flot *Ceulen*. Uit haer kreeg *Arciffewski* ander bericht, als de overloopers tot noch toe aenbragten, belangende 't ftedeken *Philippina*, welk niet had een graft of bolwerken; maer alleenlijk eenig gefchut op d'aenkomften: zulx twee ftukken geplant waeren na de rievier, gelijk getal by de kerk, en even zoo veel op de weg, die tegen *'t Arrayal* uit-loopt. 't Was anderzints een open vlek: de huifen ftonden in twee ryen, behalven zommige verftrooyde hutten buiten af. De inwooners leefden armelijk. Zy zagen flechts weinig foldaeten: verftonden uit eenige *Duinkerkers*, hoe op een klein eilandeken in de rievier *Parayba* een fterkte onlanx gebouwt wierd; doch konden 't niet bezichtigen: alzoo geblind ftadwaerd geleid zijn. Voorts wierdenze vervoert na *Barra Conayou*, lanx een gemakkelijke karre-weg, tot de rievier *Monguangape*, breed en vol ondiepten. Kreegen aen d'over-zijde een moeyelijk pad, tot een naemeloofe ftroom, door

Togt van Arciffewski te land.

Iets wonderlijx van de rievier Grande.

Manier van leven der Tapuyers.

Soorten der Tapuyers.

Aenbrengen van twee bootsgezellen.

Stedeken Philippina.

Reis der twee bootsgezellen.

door welke ſwemmen moeſten. De ſterkte aen *Barra Conayou* geleek na een vierkante dubbelde reduit: de wallen reeſen twee mans lengten hoogh, zonder zydelinxe borſtweeringen en punten, aen 't hangen van een berg: de graft zeven voet diep ſtond met ſtorm-paelen rondom bezet. *Een Duinkerker*, alhier tegen ſtrand gejaegt, had deſe verzekering gemaekt: terwijl een nieuw ſchip ſtijf honderd laſten timmerde. Op de ſterkte ſtonden tien yzere ſtukken en twee haeken. Zy vonden geen ſlot of beſchanſing aen de mond der rievier *Mongnoangape*: drie ſchepen laeden aldaer zuiker.

Arciſſewski na Conayou:

Arciſſeuwski, aldus bericht wegens den toeſtand van *Conayou*, rukt des nachts uit de ſterkte *Ceulen* met ſtijf twee honderd man, over drie beken. Acht mijl boven het ſlot *Ceulen*, vond hy een vierkant huis, rondom door een ſterk ſtaeketzel verzeekert: de leger-hutten ſtonden hier en daer, binnen welke *de Braſiliaenen*, ettelijke honderd ſterk, hadden gehuiſveſt. De veertig *Tapuyers*, die het leger volgden, ſchoten meer beeſten, als de krijgsknechten konden orberen. Tegen den avond ſloegh *Arciſſewski* hem neder in een dorpjen, gelegen nevens het groot meir *Pernambuco* en dichte boſſchaedje vol vee. Geraekte des anderen daegs met den donker aen een groot viſſchers huis, gepropt met honden en bokken: en eerlang op twee geſchut-ſchooten onder de ſterkte *Conayou*. Alhier ſchaert hy het volk in vier troppen, ten einde de vier hoeken der ſterkte gelijkelijk beſtormden. De eerſte ſwaerigheid lag, hoe men beſt voor by de wijn-tenten en 't huisje, ſtaende nevens de ſterkte, ongemerkt zoude aenvallen. *Arciſſewski* dan kroop, nevens een der ontvluchte matroſen, door een dichte ruichte tot aen de graft: bevond de ſtorm-paelen lichtelijk konden uitgetrokken; maer de graft ſtijf een pick diep, en de buiten-wallen even zoo hoog. De honden in de Portugeeſche tenten baſten zeer: evenwel maekte de ſchildwacht geen wapenkreet, dewijl nergens menſchen vernam. *Arciſſewski* te rugge gekeert, belaſte de lonten te dooven, en ettelijke glimmende te dekken onder de hoeden: trok voet voor voet ſtil voort. 't Was nieuwe maen en een pek-donkere nacht. Hopman *Baut*, dewelke de muskettiers geleide, ſloeg een verkeerd pat in: en dewijl de voorgaende miſchte, meinde met een ſneller tred de zelve in te haelen: weshalven eer aen de ſterkte quam, als beſtemt was. De vyand wierd hem gewaer, loſte 't geſchut en handbuſſen; doch zonder ſchaede: alzoo hy in de lengte achter de ſtormpaelen ſchuilde. Hier door brak de geſtelde orde. De matroos, geſchikt om 't pael-werk om te hakken met bijlen, quam nergens te voorſchijn. Echter ging de ſtorm voort. De houwers maekten opening. Men ſwom door de graft, beklauwterde de buiten-wal, en geſwind ook de binnenſte, hoewel anderhalf pick hoog. 't Quam de beſtormers te paſſe, dat de ſterkte geen ſtrijk-weeren had: anderzints zoudenze beſwaerlijker meeſters geworden zijn. Zy vonden elf dooden binnen *Conayou*, tien yzere ſtukken, twee haeken en ettelijke zuiker-kiſten: kregen onder andere gevangen den hopman *Alvares Fragoſo d'Albuquerque*. *Stachouwer* was zeil gegaen, wanneer *Arciſſewski* te land trok uit het ſlot *Ceulen*: ten einde malkander gezetter tijd vonden voor *Conayou*: doch dewijl *Stachouwer* door tegenwind niet konde opkomen, liep den karveel, vollaeden met zuiker, in 't gezicht van *d'Hollanders* na *Portugal*. Deſe ſtaeken eindelijk *'t Duinkerkers* ſchip, noch op ſtaepel ſtaende, in brand, en ſlechten 't ſlot *Conayou*. Zedert ſtapte *Arciſſewski* ſcheep: wende de ſtevens na *Mongoangape*: alwaer den ſtroom opwaerds roeyde: een jagt met twee honderd zuiker-kiſten verooverde, naderhand noch een karveel en boot, en lande, daer de rievier zich kromt om een berg. *De Portugeeſen*, hier door verſchrikt, ſtaeken de zuiker-moolen van *Antonius Marino* aen. De rievier

Miſſlag van Baut:

Conayou ſtormender hand ingenoomen.

ſijn krijgsliſt.

Rievier Mongoangape.

rievier *Mongoangape* is breed en diep, wederzijds bezet met kreupel-boſch en *mangues*, zulx naeuwelijx ergens geland kan worden. Aen de mond heeft de ſtroom twee zand-punten, niet min zorgelijk als hoog. Op de lufter-hand, lanx welke haer kille behoud, lagen *de Portugeeſen* beſchanſt: gaven dapper vuur op de booten; doch zonder ſchaede: alzoo de zelve, met zuiker-kiſten opgeboeyt, 't volk ſchootvry bewaerden. De vloot verooverde zedert een bark vol wijnen, en quam te rugge voor *'t Receffo*. Ondertuſſchen zat *Schuppe* niet ſtille: hy trok met ſes krijgs-benden de rievier *Camarigibi* op: brande alles voor de voet af, gelijk ook wederzijds der ſtroom *Alagoa*: verooverde alhier vier rijke karveels en veel zuiker: en leide ettelijke zuiker-moolens aen koolen. Nu en dan quamen ſchepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en prijſen genoomen voor de Braſilſche kuſt, binnen d' haven van *Pernambuco*. Op 't einde der ſlagt-maend des jaers ſeſtien honderd vier en dartig, liepen twee en dartig zeilen, verdeelt in twee ſlag-ordens, (d' eerſte voerende op een en twintig ſchepen negentien honderd, vijf en veertig ſoldaeten, de tweede op elf jagten vier honderd en negen koppen) onder 't beleid van *Schuppe*, *Arciſſewski*, *Carpentier* en *Stachouwer* zeewaerd na *Parayba*: alwaer *Schuppe* eerſt aen land ſprong, en geſwind ſes honderd man in ſlagorde ſtelde: met welke diervoegen op den vyand toezette: dat hy verſtoof, en veel geweer, hoeden en kazakken achter liet. 't Scheelde weinig, of 't opperhoofd *Antonius de Albuquerque* was uit de vlucht achterhaelt. Ondertuſſchen lande het overige heir. *Caſper Ley* trok lanx een karre-wegh met drie krijgs-benden recht op de ſterkte *ſanta Margareta* aen: en legerde zich achter een heuvel op een musket-ſchoot van de wallen. *Schuppe* rukte lanx den oever: vond allerwegen verlaetene beſchanſingen: en begroef zich, aen de ſlinker zijde van 't ſlot tot de rievier toe. *Arciſſewski* nam ſijn wijk ter rechter hand, tegen de zee, vlak voor de oogen der bezettellingen. In de ſtroom lag een eilandeken, geſterkt met 't ſlot *Reſtinga*, van welk uit het vaſte land de ſterkte *Margareta* geduurige toevoer konde ontfangen. Om dit te bemagtigen, viel *Lichthart* met zeven jagten en ſes bemande booten tuſſchen het eiland en het ſlot *Margareta* binnenwaerd: verooverde achter 't eilandeken twee barken en een boot: trok door een boſſchaedje na *Reſtinga*; doch bevond hoe de vaſtigheid, van 't eilandeken afgeſcheiden, met water omringt lag: waerom boſchwaerd te rugge deinſde, ter tijd toe de ſtroom gevallen was. Thans beſtormde *Lichthart* zoo fier de vaſtigheid *Reſtinga*, hoewel uit twee metaele ſtukken met ſchroot los brande: dat heldaedig ingenoomen wierd, en alles, 't geen in de wapenen vond, ter neder gehakt. *Schuppe* ſchoot ſterk van een ſtorm-kat, en wierp geduurig granaeden: welker zommige binnen de ſterkte *Margareta* vielen. *Arciſſewski* naderde meer en meer met ſijn loop-graeven, waer in *de Portugeeſen* dapper ſchooten; doch men bleef haer niet ſchuldig. Eindelijk na dat de borſtweeringen meeſt onder de voet lagen, leverde de ſlot-voogd *Simon d'Albuquerque* de ſterkte *Margareta* aen *Schuppe* over: anderhalf honderd, meeſt aldaer gehuiſt en gehooft, vertrokken na haer woningen landwaerd: de overige zijn elders vervoert: alle onder bedingh, niet te mogen dienen tegen de Weſt-Indiſche maetſchappy in ſes maenden. Binnen 't ſlot zijn gevonden ſes metaele halve kortouwen en vijftien gootelingen, nevens andere krijgs-behoeften. d' Overwinnaers vervolgden haer zegen. Zy maekten zich vaerdig, om lanx 't kreekjen, welk twee mijl de rievier opwaerds loopt na de ſtad *Parayba*, de ſtad aen te taſten: wanneer twee *Franſche*, uit de noorder ſterkte *Antonio* overgeloopen, bericht inbragten: hoe de ſterkte van weinig volk en bus-poeder voorzien was, en indien *d' Hollanders* een torn derfden waegen, zouden het lichtelijk bemagtigen: hoewel ander-

Verrichtingen van Schuppe.

Reſtinga door Lichthart ingenoomen.

Margareta overgegeven.

Sterkte Margareta belegert.

zints wegens gelegendheid onwinbaer gehouden wierd. *Schuppe* oordeelde, bedrog te schuilen onder zulk aenbrengen: te meer alzoo de graeve *Bagnola* ses honderd man tot versterking herwaerds bragt. Evenwel, om een proef te nemen, vaert een trommelslaeger over, en eischt *Antonio* op. De slot-voogd *Magaglianes* verzoekt drie dagen uitstel: 't verzoek word plat afgeslaegen; maer toegestaen, volgens sijn verzoek, dat hy de koninglijke standaerd zoude afvoeren, en *d'Hollanders* de mijne van bestormen maeken: ten einde niet scheen sulk een vastigheid, zonder slag of stoot, overgegeven te hebben. *Lichthart* dan trok binnen, verwondert wegens zoodanigen zegen; want de sterkte, aen welke geen kosten gespaert waere, lag op een ontoegankelijke plaets, voorzien van vijf metaele kortouwen en negentien yzere stukken. *d'Hollanders* moedig door zulk een geluk, rukten den zelven nacht met sestien honderd koppen de rievier *Parayba* op na de kreuk *Tambia Grande*: alwaer te land stapten: vonden de beschansing verlaeten, drie yzere stukken uit roo-paerden geworpen, de stad *Parayba* leedig gevlucht, en het geschut onbruikbaer gemaekt, of in de haven gezonken. *Een Hamburger*, die binnen *Parayba*, anders ook genaemt *Philippea*, lang gewoont had, deed van alles opening. Namentlijk de graef *Bagnola*, geen kans ziende om *Parayba* te beschermen, was geweeken na *Goyana* met dardehalf honderd man, *en Antonius d'Albuquerque* met twee krijgsbenden, d'eene *Italiaenen*, en de ander *Spanjaerden*, boschwaerd: na dat drie schepen en twee pakhuisen vol zuiker aen brand staeken: welke vlam weinig minder als drie duizend zuiker-kisten vernielde. Eer dese aenslag op *Parayba* by de hand gevat wierd, vaerdigde de West-Indische maerschappy vier zeilen af, onder 't beleid van *Ioan Walbeek*, na 't eiland *Curacao*, welker gelegendheid *Ioan Otzen* grondig kende, dewijl aldaer lang gevangen zat. *Walbeek* geraekte door een enge mond, tusschen verscheide rotzen, in een veilige haven van *Curacao*. Vijf en zeventig vuurroers gingen op party; doch wierden bevochten van zeventig *Brasiliaenen*, met knodsen gewaepend, by *de Spanjaerden* dronken gemaekt, en zoo ten strijd aengedreeven. De bevel-hebber *Pierre le Grand* kruiste het eiland door en door: verbrande 't dorp *Maria*: en verdroeg eindelijk met den landvoogd *Alonso Lopes de Morla*: dat hy *Curacao* zoude ruimen. Dit eiland acht en twintig mijlen groot in d'ommegang, heeft een steenachtige grond en bosschaedjen vol stok-visch-hout, gebruikelijk by de ververs. Doch *Schuppe* veranderende de Portugeesche naem der verooverde plaets *Parayba* of *Nossa Sennora das Nieves* of *Philippea* in *Frederik-stad*, ter eere des prinse van *Oranje Frederik Henrik*. De stad heeft twee groote markten, twaelf straeten en een magtig *Franciscaener-klooster* nevens een meir gebouwt en rondom bemuurt, leid aen een brede boezem, welke de rievier *Parayba* voor de stad maekt. 't Land rondom valt bergachtig, op andere plaetsen, byzonder lanx de stroom, leggen vruchtbaere vlakten: elders ook groeyt ydel en hard gras, en een meenigte *mandioca* tot meel gestampt, *patates*, limoenen, oranje-appelen, kool, konkommers, *bananas*, cocos-nooten, gembar, *araha*, zeer liefelijk wanneer met zuiker is ingezult, en *caious*, aengenaemer dan een castanje, waer van d'inboorlingen een dronkenschap-verwekkende drank maeken. Voor den oorlog liep hier een grooter getal koeyen, ossen, bokken, geiten, schaepen en verkens. De bosschaedjen krielen van allerley wild, byzonder van harten, haesen en konynen. De paerden vallen sterker als d'Europische: loopen vaek een gantschen dag zonder voedzel: leven by enkel gras en de uiterste toppen van het zuiker-riet. Onder het gevoogelte munten uit de veld-hoenderen, faisanten, tortel-duiven, reigers, snippen, water-hoenders, hoenders, kalkoenen, groote eenden, en boven alle driederley zoort

als ook het onwinnelijk slot Antonio.

De stad Parayba ledig gevlucht word by de Hollanders bezat.

Walbeek bemagtigt Curacao:

beschrijving van dit eiland:

als ook van Frederik-stad:

en 't land rondom:

vruchten:

viervoetig gedierte:

vogelen:

zoort papegaeyen, niet min schoon als leerzaem. De zee en stroomen leveren overvloedig allerley smaekelijke visch. In de bosschen loopen ontelbaere land-krabben: waer by d'ingezeetenen nevens 't meel uit gestampte *mandioca* leven. Zy bouwen d'huisen aldus. Eerst rechtenze zoo veel staende stijlen op, als 't begrip vereischt: leggen dan een solderring ruim eens mans lengte boven d'aerde: vlechten de zijden, voor en achter-geevel met dik rijs; bestrijken het buiten en binnen met leem, waer onder hooy gemengt is: en witten het eindelijk met kalk. 't Dak bestaet uit pannen of cocos-bladeren. 't Beneden huis verstrekt voor de pakkaedje: onder 't dak woonenze. Doch binnen *Frederik-stad* staen eenige aenzienelijke gebouwen van witte gehouwe steen. Die geen zolder hebben behelpen haer nevens d'aerde op een harde kley-vloer. Buiten de stad word kalk gebrand uit gegraeve steen. Voorts is de landvoogdyschap *Parayba* bewoont by vrye of lijf-eigenen. De vrye zijn *Portugeesen*, *Nederlanders* of andere Europische landaerd, behalven d'inboorlingen van 't geslacht *der Petiguares*, kleine menschen en geenzints arbeidzaem: zy bewoonen zeven *aldeas*: waer onder de voornaemste *Pinda-Una* vijftien honderd zielen telt, andere hebben slechts drie honderd en minder. *De aldeas* bestaen uit vier, vijf, ses of meer lange huisen, in welke hier en daer door kleine deuren in en uitgaen, zijn met cacos-bladeren bekleed. De mannen draegen een kleedje voor de schaemelheid, de vrouwen linnen-hembden, welke de mans by *de Portugeesen* verdienen. Haer meeste huisraed zijn kotoene hamakken, aerdig gevlochten, waer op by daeg luyeren en 's nachts slaepen: gebruiken voorts boogen, pijlen, bijlen en hak-messen. De houwelijke staet word kuisch onderhouden. De mannen vallen doorgaens min-yverig over de vrouwen. Behalven dat ieder *aldea* haer eigen opperhoofd had, zoo stelden *de Portugeesen* ook een hopman, die *der Petiguares* arbeid voor grof lywaed huurde; doch meestentijd den bedongen loon verkorte: waer uit zeer verbittert wierden tegen *de Portugeesen*, en *d'Hollanders* toevielen. Doch de lijf-eigenen zijn of gevangene *Americaenen*, door *de Tapuyers* aen *de Portugeesen* verkochr, of *Negers* uit *Angola*, of *Tapuyers* van *Maragnon*. Dese mogen tegen geen arbeid: wanneermen haer te veel vergt, eeten aerde, door welke de tong begint wit uit te slaen, en sy sterven. d'Angolasche *Negers* doen den meesten arbeid in de zuiker-moolens, gedwongen door harde slagen: de Guineesche slaeven, dewijl nergens na zoo sterk zijn, verrichten 't huiswerk. De voornaemste handel word gedreeven met zuiker, verf-hout, tabak, huiden en kotoen. Achtien zuiker-moolens staen nevens de stroom *Parayba*: welker zommige met water maelen, andere met ossen. Op den oever zijn gebouwt twee pakhuisen, om de zuiker-kisten gemakkelijk af te schepen. Ieder kist betaelt een schelling voor 't bergen, en even zoo veel voor 't merken. Als de gesworen waeg-meester de zelve weegt, ontfangt dubbeld loon, en houd van de ponden zuiker net boek. Terwijl binnen *Parayba* op alles orde gestelt wierd, deed d'overste *Picard* met acht benden een togt na 't huis *Validaris*: ten einde hy 't opperhoofd *Antonius d'Albuquerque* by den kop kreeg; doch dese had zich by tijds weg gepakt, verlaeten van alle *de Brasiliaenen*: die, onder haer gezach-hebber *de Jesuiet Emanuel de Morais*, met *Picard* te rugge quamen. Ondertusschen wierd alomme een schrift verstrooyt op naem der Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en West-Indische maetschappy, van volgende inhoud: Allen inwoonderen van *Parayba* word vergunt volkoomen vryheid in Godsdienst: toegezeid bescherming tegen alle overlast, en genot haerer goederen: mits betaelende tienden der landvruchten, en de tollen der koopwaeren, in en uit *Holland* gaende, gelijk daer toe staet:

en visschen in Parayba:

't bouwen der huisen aldaer hoedaenig:

inwoonders:

Petiguares hoedaenige:

haer aldeas zeer vreemd gebouwe.

Lijf-eigenen in Parayba.

Manier van zuiker-handel aldaer.

Verrichting van Picard.

Vreedzaeme voorslaegen aen Parayba vergunt:

die vertrekken wil, zal vaertuig genieten. Indien de Spaensche kroon *Parayba* weder bemagtigde, mag elk nevens *d'Hollanders* scheep stappen. Die onder d'Hollandsche landbestiering gerust wil leven, moet den eed van getrouwheid doen. In geschil tusschen *Portugees* en *Hollander* belooft de rechter vonnis te wijzen zonder aenzien van persoonen: 't krakeel, welk d'eene *Portugees* met d'ander heeft, zal een Portugeesche scheidsman ter nederleggen. Zijdgeweer en vuurroers, tot tegenstand der struikroovers, word aen alle vergunt. Maer zoo lang *Albuquerque* dicht onder *Parayba* hield, quamen weinige te voorschijn: om den eed van getrouwigheid te doen; doch zedert hy voor *Picard* de vlucht nam, hebben *Duarte Gomes*, en voorts de voornaemste *Portugeesen*, nevens een merkelijk aental van minder staet, op de voornoemde beding-punten den eed van getrouwigheid gedaen: gelijk ook de inwoonders der landvoogdyschap *rio Grande* ten zelven einde binnen *Frederick-stad* haer lieten vinden. *Arcisfewski* en *Stachouwer* na *Goyana* gerukt met acht-half honderd man, legerden zich binnen 't dorp *Capivaribi*, gelegen aen een rievier van de zelve naem: alwaer de gantsche burgerschap van *Goyana* met volkoomen genoegen de ontworpen beding-punten beeedigde, en den Spaenschen koning af-swoer. Maer de Spaensche hopman *Rebellino* kreeg, door toedoen *der Jesuieten*, binnen 't dorp *Mosuik* drie honderd soldaeten by een, behalven een aenzienelijke magt *Brasiliaenen*, onder de bevelhebber *Camaron*. Dese verbranden de zuiker-ried akkers en 't Brasilien-hout in *Goyana:* en hielden voorts aldaer onmenschelijk huis. *Arcisfewski* rukt geswind den vyand onder d'oogen: die niet lange stand hield: en zelf't dorp *Mosuik*, kerk en Jesuieten-klooster aen brand stak: vluchteden na den wonderlijken berg *Miritibi:* alwaer zich in een hinder-lage verstak. Wat *Miritibi* belangt, 't verdient byzondere aenmerking, hoe geduurende de regen-maenden, voornaementlijk als sterke stort-vlaegen vallen, de berg een geluid geeft niet ongelijk de schrikkelijkste donderslaegen of 't geluid van swaer geschut. 't Zelve wonder bespeurtmen aen den berg *Pasyra*, in een bosschaedje achter de zuiker-moolen van *Girgolio Barros*. De natuur-kenders mogen zulk een diep geheim, indien moogelijk, naspeuren. *Arcisfewski* volgde *Rebellino* kort op de hielen, die zich een half uur buiten *Mosuik*, als gezeid is, in een hinderlaege verbergde; doch, niet dervende *Arcisfewski* afwachten, vlood na de zuiker-moolen *Musurepe*: en hield alhier ook geen stand. Sijn vluchtend volk verliep meer en meer. Ondertusschen zakte *Schuppe* af met sterke hulp-benden voor *Arcisfewski*. Beide, zamen vereenigt rondom *Musurepe*, vaerdigden tachentig vuurroers, onder luitenant *Metting*, na 't naestgelegen bosch, alwaer *Rebellina* zich onthield. Dese drong hard toe op *Metting*, alzoo sesmael sterker was; doch vluchte na *Nazareth*, zoo haest *Metting* door *Schuppe* gestijft wierd. Zedert zat 't land rondom in rust. *Arcisfewski* bleef, om *Parayba* tot een goede stand te brengen: en legerde zich niet verre van 't slot *Real*. Sijn oogmerk was niet de sterkte te beleggen; maer alle toevoer langzaemer hand af te snijden: te meer nadien bericht kreeg, hoe binnen de sterkte voor drie honderd *Portugeesen* en zeven honderd *Brasiliaenen* niet meer als ses en sestig duizend kannen meel en vijf en sestig hoorn-beesten waeren. 't Slot *Real* beslaet een heuvel, op een geschut-schoot van de rievier *Affogados*, aen welkers overkant de Hollandsche sterkte *Affogados* anderhalf mijl is afgelegen. Na de stroom heeft *Real* weinig geboomt: anderzints leid het omringt met bosschaedje: de ruime vlakte rondom de wallen, kan een vuurroer bereiken. De wallen zijn hoog, steil en sterk; doch geenzints na de konst ontworpen. Negen bolwerken steeken wanschikter orde uit. De twee grootste leggen, 't een na 't slot *Affogados*, het ander na d'heuvel *Autero del Conde*. De graften rondom bereiken een diepte van anderhalf piek. *Arcisfewski*, benieuwt

als ook aen rio Grande, en Goyana.

Verrichting van Rebellino en Camaron.

Wonderlijke berg Miritibi.

Rebellino verjaegt.

Sterkte Real word beschreven.

Arciſſewskis verrichting voor 't Real:

benieuwt om *'t Real* te bezichtigen, wierd verleid door ſijn gidzen, die hem recht op de Spaenſche krijgswacht aenvoerde. Deſe ſpatte tegen *Arciſſewski*, ſterk ſeſtig vuurroers, vinnig uit. Men vocht hand aen hand. De vyand voetſlaekte tot aen de buitewerken van *'t Real:* zulx *Arciſſewski* niet zonder manhafte dapperheid wederom aftrok: en maekte aen de weg *Fidalgo*, nevens de ſtroom *Affagodes*, op een vuurroer-ſchoot onder *'t Real*, een reduit, rondom een huis by *de Portugeeſen* afgebrand, en in de reduit een ſtormkat, van welke twee halve kortouwen op 't ſlot vuur gaven. Deſe reduit ontleende haer benaeming van d'overſte *Hinderſon*. De tweede batery na hopman *Verdoes* genaemt, is toegeſtelt op de heuvel *Autero del Conde*, niet zonder groot bloedvergieten; want de vyand met wederzijds verlies geduurig uitviel, om 't werk te verhinderen. Doch hy liet zich immers zoo veel gelegen aen de derde reduit, voerende *Trelons* benaeming; want alzoo op een ſteenworp onder *'t Real* gemaekt wierd, konde dies te meer beſchaedigen. De ſtoutmoedigheid *der Hollanders*, die dicht onder d'oogen der bezettelingen dit werk beſtonden, verbaeſde haer diervoegen: dat gelijk met gebonden handen en voeten twee dagen lang ſtonden; maer alzoo ten derden dag *Arciſſewski*, door d'arm getroffen, wierd afgevoerd na ſijn wijk *Pantaleon* ten verband, ſpatte de vyand ſterk uit op *Trelons* reduit. d'Aenval en tegenſtand waeren beide manhaftig. *Arciſſewski* bed-leegerig hoorde 't loſſen van handbuſſen en geſchut: ſprong te paerd: vond den hopman *Payman* en luitenant *Reed* geſneuvelt, en naeuwelijx ſes gezonde mannen, die teweer konden bieden. Hy moedigt dan zelf de gequetſte aen: rukt by een zoo veel volk als dicht by d'hand was: en voltrekt *Trelons* reduit. Ter ander kant, byna even dicht onder *'t Real*, wierd de ſtormkat *Erneſtus* opgeworpen: van welke twee mortiers geduurig granaeden binnen 't ſlot wierpen; maer dewijl de granaeden, quaelijk toebereid, te lang lagen, eer

Belegering van 't Real.

aen ſtukken ſprongen, hadden de bezettelingen tijd: om zich binnen onderaerdſche kuilen te bergen. Tuſſchen de bateryen *Erneſtus* en *Trelon* ſtond midden weegs onder't geboomte *Chriſtiaenſzoons reduit*. Maer *Arciſſewski*, geſterkt met vier honderd man, verleide ſijn wijk dichter na 't ſlot, achter een kleine hoogte, *cocos* en *pacoves boomen:* en maekte het den belegerden diervoegen bang: dat, hebbende verduurt een driemaendig beleg, op deſe beding-punten *'t Real* aen hem overleeverden. Namentlijk, zy zouden uittrekken met brandende lonten, kogels in de mond, vliegende vaenen en pakkaedje: geſcheept worden na *Tercera* of *Madera*. De kerkcieraeden en beelden vermag de geeſtelijkheid weg te voeren: 't geſchut en vordere oorlogs-behoeften blijven voor de belegeraers, en d'inwoonders ter beſcheidentheid der zelve. De ſlotvoogd *Andres Marini* dan vertrok met vijf honderd uitgepikte krijgsknechten, behalven anderhalf honderd ſoldaeten uit 't land, en twee honderd huisgezinnen, rondom *'t Real* gehuiſt en gehooft. Deſe randzoeneerden haer goederen voor vijftig duizend guldens. Men vond binnen de ſterkte vijftien metaele en vijf yzere ſtukken. *Lichthart* ondertuſſchen liep met ſes ſchepen en vijf kleine jagten, voerende vijf krijgsbenden, onder zeil: lande op *Barra Grande:* trok twee uur lanx ſtrand na de kerk *ſant Bento*, op een hooge berg gebouwt: rondom welke zich nederſloeg, en tegen aenloop met ſtormpaelen verzeckerde. Herwaerds quamen d'ingezeetenen van *Porto Calvo*, en deeden in groote meenigte den eed van getrouwigheid aen de Weſt-Indiſche Maetſchappy. *Lichthart*, geſtijft met de bende van hopman *Cornelis Exel*, zette recht op *Porto Calvo:* onaengezien geen grooter magt had, dan drie honderd zeven en twintig koppen. Hy reiſde lanx een moeyelijke weg, berg op en af: en, naderende aen *Porto Calvo*, verſtond uit *een Portugees:* hoe de graef *Bagnola* aldaer binnen de kerk vol ſchiet-gaeten met twee honderd uitgeleſen ſoldaeten

Real overgegeven.

Heerlijke daden van Lichthart:

lag, behalven een krijgsbende verſch aengekomen van *Serinhain*. Voorts had hy aen de rievier een ſterke beſchanſing. *Lichthart* echter trok los op hem toe: ontdekte eerlang ſijn heir, op een ſteile berg ten ſtrijd geſchaert: en ſtuift tegen d'hoogte met zulk een helddaedige fierheid: dat *Bagnola* dit voordeel verliep, als ook d'hinderlaege aen een breede weg, ja zelf de kerk, die allenthalven ſterk gemaekt, licht te verdeedigen was. Ondertuſſchen quamen tachentig *Braſiliaenen*, ettelijke *Portugeeſen* en een bende *Napolitaenen* van achter invallen; doch ziende *d'Oranje* vlagge boven op de kerk afwaeyen, en *Bagnola* geſlaegen, trokken te rugge. Deſe zegen ſtond *den Hollanders* niet meer als op zeven dooden en achtien gequetſten: *de Portugeeſen* lieten vry meer volk zitten. d'Inwoonders van *Camarigibi*, *Antonio* en rondom *Porto Calvo* namen de voorwaerden, binnen *Parayba* ontworpen, aen: en ſwoeren den Spaenſchen koning af. Ondertuſſchen zedert *Arciſſewski* de ſterkte *Real* bemagtigt had, en 't gezach aen *Verdoes* opgedraegen, brak hy met tien benden en drie honderd *Braſiliaenen* op: om zich te vervoegen by *Schuppe*, die de veſting *Nazaretta*, nevens d'uithoek *Auguſtijn*, belegert hield. Wanneer *Schuppe* op *Nazaretta* toezette, vluchte de landvoogd *Albuquerque* met drie honderd man, uit vrees dat beſlooten zoude worden: en liet 't gezach aen *Peter Correa de Gamba* en *Louies Barbalho Bizerra*. Doch *Schuppe* vorderde diervoegen met loopgraeven en granaeden: dat *Corea*, verkundſchapt van *Arciſſewskis* aentogt, den moed verlooren gaf, en de veſting over, op duſdaenige beding-punten: de bezettelingen zullen uittrekken, volgens eerlijk krijgsgebruik: de ſlaeven, behalven twintig ten dienſt der bevelhebbers, moeten blijven ter beſcheidentheid van *Schuppe*, gelijk ook de goederen en menſchen, voor 't beleg binnen de veſting gevlucht. *d'Hollanders* bequamen hier vijftien metaele en drie yzere ſtukken, allerley oorlogs-behoeften. Hadden nu te vooren bemagtigd 't waterſlot aen de mond der haeven, twee reduiten, *'t Kraeye-neſt* en een ſtormkat ten noorde van *Nazaretta*. Zedert deze verovering ruſte *Schuppe* niet: hy trok lanx den oever, en *Arciſſewski* door 't land: beide om den vyand in *Serinhain* te verneſtelen. *Arciſſewski* vond een moeyelijke weg, en den raed *Schotte* met ſes krijgsbenden tot *Miguel de Poyuca*, een luſtige plaets: alwaer *Schotte* de kerk beſchanſt had; ontmoete weinig verder een heerlijk *Franciſcaener-klooſter*: en ontfing hier de droevige tyding: hoe de landvoogd *d'Albuquerque* de ſterkte *Porto Calvo* had overvallen. De zaek leid aldus. Na dat *Lichthart* binnen de gezeide plaets op alles bequaeme orde had geſtelt, en d'overſte *Alexander Picard* tot ſlotvoogd met drie honderd bezettelingen, liep zedert ſijn vertrek een gerucht, als of de gantſche Portugeeſche magt op *Porto Calvo* afzakte: weshalven *Picard* om hulp ſchrijft, en verkrijgt. Hy konde nu ruim vijf honderd man uitmaeken, beſtendig tegen 't ſwaerſte beleg. d'Aenkomſt van 't Portugeeſche heir wierd dagelijx meer en meer ingebragt. Weshalven de landzaeten rondom her de vlucht namen. *Picard* bekommert, dat zich tot den vyand mogten vervoegen, bood alle te rugge op lijfſtraf. Maer *Patilha* afgevaerdigt, ten einde 't ſchriftelijk ontbod aller wegen aenplakte, liep over na *Matthias d'Albuquerque*. Niemand wilde uit, om kondſchap: alleenlijk bood zich hier toe aen *Sebaſtiaen de Souto*: die des nachts alles, (gelijk voorgaf) verſpiede, en tyding te rugge bragt: hoe de landvoogd *Albuquerque* zich had nedergeſlaegen rondom de zuikermoolen van *Rodrigo de Barros*, dewelke tegen ſijn eed niet te rugge quam. De meeſte inwoonders van *Porto Calvo* en *Camarigibi* hadden haer vervoegt by *Albuquerque*: die tegen den anderen dag een groote magt te gemoed zag uit *Alagoa*, en van de rievieren *Miguel* en *Franciſco*. Men ſliep dan op het werk niet. *Picard* verſterkte 't vlek rondom met ſtorm-paelen: bragt 't volk in de wapenen boven op d'oude kerk, als ook be-

ſlaet Bagnola.

Porto Calvo ingenomen.

Schuppe veroovert Nazaretta.

Togt van Arciſſewski.

Merkwaerdig verhael van 't innemen van Porto Calvo door Albuquerque.

OBSIDIO ET
PORTUS
D
A
5.

EI EXPUGNATIO
ORTUS CALVI.

A. Castrum. paracon.
B. Urbs.
C. Basilica.
D. Castella duo hosti. derelicta.

beneden voor de schiet-gaten, in twee vaste huisen en de nieuwe kerk: maekte 't geschut en hand-bussen klaer: vulde alle de water-vaten: en kreeg bericht van d'aentogt der colonel *Schuppe*. Tegen den middag quamen eenige weinige troppen des vyands ten berg af. *Souto*, te paerd gesteegen, zoude 't heir ontdekken. *De Portugeesen* schooten op hem; doch, gelijk namaels verstonden, met loos-kruid. *Souto* dan reed te rugge, en liet een brief vallen, behelsende den gantschen toe-stand van *Porto Calvo*. Eerlang bestormde *d'Albuquerque* d'oude kerk: rukten de stormpaelen uit: en alzoo de borstweer gantsch steil op de graft lag, hakte hy gaeten in de borstweer: en d'een klom op d'anders schouder na boven. Hopman *Joan Boyaerd* loste slechts driemael twee metaele stukjens: en droeg zich zoo verwijfd, dat niet eens de balken en steenen op de bestormers nederwierp, ten dien einde lanx de kruin der borstweering geleid. *De Portugees*, meester der oude kerk, verschoonde niemand. Ondertusschen viel *d'Albuquerque* 't dorp by alle kanten geweldig aen. Luitenant *Lacroy* vluchte uit sijn huis zonder tegenweer na de nieuwe kerk, daer hy 't genoegzaem tegen een aenloop konde verdeedigen. Ook verlieten de soldaeten de sterke reduit op *Vairadoura*, tot bescherming der booten geleid. *Lacroy* te rugge gezonden na 't huis, weerde zich zedert mannelijk. De vyand schoot boven van de oude kerk met een yzer stuk, negen voet lang, door 't dak en leeme wanden van 't huis: bragt ten laetsten 't stuk na beneden: plante het op een steenworp na voor 't huis: en schoot onophoudelijk met kogels én yzere bouten. Doch *Lacroy* verswaerde de wanden met tonnen en kisten vol aerde, zulx weinig schaede leed. De vyand dan hing vuur-potten aen 't huis; doch verrichte niet. Men hervatte 't werk: en bestreek bosschen van droog rijs, riet en stroo met teer en harpuis vol buspoeder gestrooyt. Dit aen de paelen gebragt, waer op 't huis gebouwt stond, begon liever laey te branden. *d'Hollanders* wierpen zoo veel verrot hout, zand en steenen, darze de vlam slischte. Maer *de Portugeesen* bragten voor de dardemael vuur aen, welk geweldig ontstak, en boven door de pannen sloeg: weshalven *Lacroy* na de nieuwe kerk vlucht. Dit veroorzaekte een groote verslaegendheid: waer toe niet weinig hielp de sarjant van hopman *Muller*: zy waeren, zeid hy, van loot, lonten, water en levens-middelen schaersch voorzien: hadden quaelijk zeven goede vuurroers: en geen ontzet te wachten. Vergeefs zocht *Picard* 't volk neder te stellen: zulx hy tegen dank een plaets van zoo grooten belang aen *Albuquerque* moest in-ruimen. Ondertusschen spoeyde *Schuppe* zoo veel doenelijk tot ontzet, door *Serinhain*, *Una* en *Barra* na *Furicoso*, een mijl van *Porto Calvo*. Alhier bericht, hoe zich de plaets ter bescheidentheid der landvoogd *Albuquerque* ondergestelt had, bleef wachten na *Arcissewski*, die met zeven krijgsbenden herwaerds voort-rukte over de diepe en kromme stroom *Serinhain* voor *Villa Formoso* een vermaekelijke vlek, alwaer een oud Jesuieten-klooster en kleine kerk stonden: en voorts aen de ander zijde der rievieren *Formoso* en *Antonio* by *Schuppe* geraekte: zamen sterk zeventien krijgsbenden te voet en een kornet paerden. *Een Neger* uit *Albuquerques* heir overgeloopen, bragt bericht: dat *Albuquerque* had doen vierendeelen *Domingo Calabar*, een man wiens sterkte voor den beruchten *Milo Crotoniates* onder d'oude *Grieken* niet behoefde te wijken. Onder vele proeven word verhaelt, dat hy een rennende stier in volle loop by d'hoornen greep, den hals omdraeyde en den tong ten buik uitrukte. *Albuquerque* woede zoo tegen dese man, ter oorzaek tot *d'Hollanders* overquam, en sijn *Portugeesen* groote schaede toebragt. *Schuppe* en *Arcissewski* trekken na *Porto Calvo*, om *Albuquerque* sterk acht honderd *Portugeesen* en duizend *Brasiliaenen* slag te leveren; doch vonden de plaets verwoest, omtrend honderd *Hollanders* onbegraeven, en *Albuquerque* (drey-

Verraedery van Souto.

Verwijfdheid der Hollanders.

Mankafsige verdeedigging uit een huis.

Porto Calvo overgegeven.

Schuppe komt te laet tot ontzet.

Sterkte en doed van Calabar.

Schuppe vervolgt Albuquerque.

(dryvende 't land-volk rondom *Porto Calvo* voor zich, nevens drie honderd gevangenen) vertrokken nae *Alagoa:* volgden hem: en leiden een sterkte aen *Paripuera*, om *den Portugeesen* de weg na 't landschap van *Porto Calvo* af te snijden. *Schuppe* vorderde voorts noch drie krijgsbenden, alzoo 't heir zeer verswakt was; want stijf twee honderd man gantschelijk geen dienst konden doen, aen de voeten ellendig geplaegt door *de bicios*, een klein ongediert, welk by de sweet-gaetjens inkruipt, en gevoelige pijn verwekt. 't Verzoek wierd te lichter ingewilligt: alzoo de raed op *'t Reciffo* goed-vond, de sterkte *Real* en vesting *Nazaretta* zijnde zeer vervallen, en beide ondienstig, te slechten: en de bezettelingen in 't veld te houden. *Schuppe* zoude lang den vyand in *de Alagoas* aen-getast hebben; maer 't ontbrak hem aen lijf-togt en klein vaertuig, noodwendig tot dese togt. Hy, landwaerd gereist, liet 't bewind aen *Arcissewski*, die zeer bevorderde de nieuwe sterkte op *Paripuera*. 't Jaer seshien honderd vijf en dartig begon nu ten einde te loopen: wanneer, met krieken des daegs, twee en dartig zeilen recht op *'t Reciffo* de stevens wenden. Twee schepen waeren buitengemein groot, negen swaere galjoenen volgden: 't overige der vloot bestond in sluiten, barken en karveelen. Naderende wierden erkend Spaensche te zijn. 't Stond slecht geschapen met *'t Reciffo:* haer meeste scheeps-magt kruiste wijd en zijd voor de Brasilsche kust: 't oorlogs-volk lag te velde, verre van de hand. Ses slagvaerdige schepen reeden voor d'ankers: vijf andere vol-laeden konden weinig tegenweer bieden. Ondertusschen naderde de Spaensche ammirael, tot op een gooteling-schoot 't jagt *de Faem*: loste een stuk; en wende zeewaerd: dewijl by vallend water den wal niet derfde aendoen: bleef hengelen voor d'uithoek *Augustijn*, gereedschap maekende aldaer te landen. Doch bericht, hoe de sterkten *Real* en *Nazaretta*, by *d'Hollanders* bemagtigt, en geen hulp-benden van *Albuquerque* voor handen waeren, stak wederom zeewaerd: en maekte mijne, gelijk of door *Barra Grande* ter reede wilde loopen, na *'t Reciffo*. 't Watersloot en 't jagt *het Wapen van Delft* genaedert, wierp de Spaensche zeevoogd wederom over staeg. Ondertusschen wierden alle Hollandsche plaetsen gewaerschouwt, wegens deze vloot: welken *Lichthart*, met ses schepen en twee jagten, voerende behalven 't boots-volk, twee krijgsbenden, kort volgde: zulx geduurig in 't gezicht hield. Hy zag eindelijk de zelve voor *Paripuera*, (alwaer een gedeelte van 't leger onder *Arcissewski* lag) ten anker loopen: de kleinste schepen af en aen vaeren tot de grootste: en 't volk te land werpen. Weshalven ook *Lichthart* uitstapte, nevens de raed *Carpentier:* zich vervoegde by *Arcissewski:* en nam een manhaftig raedslot: namentlijk hy zoude met sijn acht zeilen dicht onder de Spaensche vloot afzakken: terwijl *Arcissewski* by nacht ses hondert uitgepikte soldaeten na *Iaragoà* rukt: om den vyand 't landen te beletten. De Portugeesche gidze liep een verkeerde weg: zulx *Arcissewski* de Spaensche vloot geankert zag achter een verre afgelegen punt, en d'Hollandsche schepen niet op haer af komen: ter oorzaek wel een goede wind hadden, om binnen de bogt te loopen; maer niet om weder te keeren. Weshalven *Arcissewski* d'hertred neemt, en den weg na *Paripuera* verzeekert. Ondertusschen wierden de Portugeesche inwoonders tegen haer eed wederhoorig, om toevoer na 't Hollandsche leger te brengen: staken d'hoornen allenthalven op: maekten zamen-sweeringen met de Spaensche vlootelingen: sloegen *d'Hollanders* lanx de wegen en in de huisen dood: wapende heimelijk de jongmanschappen: de Paepen schreven alle geheimenissen over: *de Negers* bragten de brieven: en vermoorden d'handelaers, die op haer gegeven woord, als vrienden by *de Portugeesen* huisvesting genooten. Hoewel nu en dan dusdaenige verraeders gestraft wierden, verspreyde 't quaed echter hoe lanx hoe meer.

Bicios hoedaenig ongediert.

Nazaretta en Real geslecht.

Sterkte op Paripuera.

Een groote Spaensche vloot voor 't Reciffo:

word van Lichthart gevolgt.

Portugeesen tegen eed afvallig:

Om

Unable to display this page

indigo, geld, canaſter-tabak, en ſtukgoederen, dat *de Otter* noch *Brak* meer laeden konden. Weshalven de ſtevens t'huiſwaerd wend. In d'Engelſche hoofden verviel *Houtebeen* onder zeven *Duinkerkers*: de minſte voerde eens zoo veel geſchut, als hy. d'Ammirael *Colaert* zelf ſmeet hem op zijde. Ellendig doornaegelt viel in *Colaerts* handen. 't Gelukte *Abraham Rooſendael* beter: die, uit *Texel* afgeſtooken, ettelijke rijke prijſen nam. Hoewel te vergeefs den zilver vloot van *Havana* ettelijke dagen byhield, op hoop of ergens een zeil in d'achter-hoede konde affnijden: diende hem zedert 't geluk, dat een fregat verooverde met ſes en veertig kasjens vol reaelen van achten, uitmaekende ſes en tachentig duizend, tot betaeling voor de krijgs-magt op *Porto Rico*. 't Zilverwerk bedroeg ook veel. *Rooſendael* bragt den buit gelukkig binnen. Terwijl voorts voor *'t Reciffo*, of ſchepen uit 't vaderland quamen, of derwaerds zeil-maekten, of prijſen inbragten, maekte zich *Arciſſewski* ſterk lanx het kromme rieviertje *Paripuera* vol krokodillen, die niet beſchaedigen, dan getergt. Dit loopt vijf mijl ten noorden *Punta de Iaragoa*, alwaer de Spaenſche vlootelingen te land ſtapten. Zuidelijk van *Iaragoa* leggen *d'Alagoas del Nort en Zul*, onderſcheiden door een hooge ſtreek lands. Alhier liet de Spaenſche veld-heer *Louies Rochas Borgia* ſijn geſchut en duizend man, onder 't beleid der grave *Bagnola*. Hy zelf, driemael ſterker, ſpoeyde na *Porto Calvo*: om de tijd voor te komen, welke by d'Hollandſche plak-ſchriften geſtelt was, dat d'ingezeetenen moeſten verhuiſen. *Arciſſewski* had aen de mond van *Paripuera* ten noorden een reduit ſlots-gewijs geleid, uit welkers midden een houte toorn rees, met aerde gevult, verzekert door een halvemaen. Ter zijden al lag hy begraeven met vijftien krijgs-benden. Ten zuiden der ſtroom waeren twee ſterke buiten-wachten. *Arciſſewski*, geenzints denkende, dat *Borgia* over het gebergt en door ontoegankelijke boſſchaedjen en moeraſſchen een weg konde baenen, om van achter *Porto Calvo* in te breeken, kreeg des avonds laet, op den dartienden der louw-mand van 't jaer ſeſtien honderd ſes en dartig, 1636. tijding door een overgeloopen *Neger*: hoe 't Spaenſche heir, drie duizend ſterk, tot de zuiker-moolen van *Rodrigo de Barros*, vijf mijl van *Paripuera* genaedert was: zulx eerlang den colonel *Schuppe* binnen *Porto Calvo* op den hals ſtond te komen. *Arciſſewski* derhalven breekt geſwind op, met twaelf honderd man en twee veld-ſtukjens: brande huiſen, moolens en zuiker-riet-velden voor de voet af. *Borgia*, voor wien *Schuppe* uit *Porto Calvo* te rugge deinſde, bemerkende aen de rook te landwaerd, dat *Arciſſewski* d'inhoud van ſijn plak-ſchriften te werk ſtelde: liet een ſterke bezetting binnen *Porto Calvo*, en rukte met ſijn uitgeleeſenſte volk *Arciſſewski* onder d'oogen. Deſe, tuſſchen *Camarigibi* en *Porto Calvo* gevordert, zonder kondſchap van den vyand, liet de voortogt, beſtaende uit drie benden vuurroers, by hel-donkere nacht, een half mijl voor uit trekken, met duidelijke laſt: niet ſtil te ſtaen, noch te deinzen, tenzy met de Spaenſche hand-gemein wierden. De vuurroers liepen den vyand op het lijf, en zonder weinig tegenſtand wanordentelijk te rugge. Weshalven *Arciſſewski* 's vyands gros ſtuite, en maekte ſijn ſlag-orde op een musket-ſchoot aen de zelve: welker pieken uit d'hand, en degens van de zijde, gerukt wierden door d'hopmannen *Tourlon* en *Nicholſon*. Naeuwelijx gewaegen de hiſtoorien van vreemder oorlogsvoorvallen. Den gantſchen nacht ſtonden de legers wederzijds in wapenen. De wachten, elkander gemoetende, maekten t'ellekens een nieuwe wapen-kreet. 't Was eens zeer gevaerlijk geſchaepen met het Hollandſche heir. By dikke duiſterheid kroopen zommige *Spanjaerden* uit

word genomen.

Rooſendael veroovert een koſtelijke prijs.

Togt van Borgia.

Wonderlijke toeſtand van twee legers, elkander by nacht ontmoetende.

uit de valleye na den berg, alwaer 't leger ſtond) tuſſchen d'achterhoede en middelſte ſlag-orde, en gaven vuur. De middelſte ſlagorde ſwenkte geſwind om, en loſte op d'achterhoede, en deſe wederom op de middelſte: ieder meinende van vyand beſprongen te zijn. *Arciſſewski* merkte de miſlag, ſloeg de musketten om hoog, en riep luids keels, *'t is eigen volk*. Diergelijk misverſtand ontſtond ook onder de vyand: zulx ettelijke ſneuvelden. *Arciſſewski* bragt den gantſchen nacht door, met ieder bende hart in 't lijf te ſpreken: welk ten hoogſten noodig was: alzoo, door het deinzen der voornoemde vuurroers, den moed liet zakken. Uitgezondert twee hopmannen, rieden alle d'andere, datmen by duiſter zoude aftrekken: 't was te veel gewaegt, tegen een vyand meer dan eens zoo ſterk. Doch *Arciſſewski* voerde haer te gemoed: men konde onmoogelijk d'hertred neemen, daer de vyand op de rug hing: die in ſijn hand had, tot een veld-ſlag te benoodzaeken: en uit d'hertred meer moed zoude grijpen. Naeſt God, moeſt de behoudenis van ſtrijdbaere handen te gemoed gezien worden. Niemand verwachte lijfsgenaede, by een niet min bloeddorſtige als hoovaerdige landaerd. Niemand denk door de vlucht te ontſnappen, daer duizend woeſte *Braſiliaenen* in 't leger van *Borgia* dienen. Haer loop zal geen *Euroopeer* ontloopen. Betracht dieshalven eer en eed. Met den dageraed ſtorte 't Hollandſche heir een yverig gebed. De zonne rees nu boven de kimmen: wanneer de legers een gantſch uur elkander vreedzaem beſchouwden. De plaets lag tuſſchen dichte boſſchen en diepe valleyen omringt: een berg rees ten noorden met een kaele en breede kruin, alwaer *Borgia* ſlagvaerdig ſtond. Op de zuidelijke top, kleinder, laeger en vol ruichte, had *Arciſſewski* ſijn benden geſchaert. Deſe twee bergen vereenigden door een dijk, alwaer vijftig man in gelid konden ſtaen. *Borgia* eindelijk vaerdigde ettelijke musketiers ten berg af, die uit een graft dapper vuur gaven. *Arciſſewski* hield zich echter ſtil: alleen loſte een metael ſtukje na den boom, onder welke *Borgia* ſtond, om naeuwe kennis te nemen van d'Hollandſche ſlagordens. Op dit geſchiet begon met 't gantſche heir van ſijn berg neder te komen. Hier tegen voerde *Arciſſewski* de voortogt aen, en terſtond ook de middelſte ſlag-orde. Hopman *van den Braude* leide ſijn bende tot op twee pieken lengte, eer d'handbuſſen loſte. Voorts vloogen de vuur-roers buiten laſt tegen de ſlinker vleugel van *Borgia* in: en bragten ſijn musketiers aen 't vluchten. De piek-draegers booden ook de ruggen, zonder bot van tegen-weer. Eerlang zette 't geheel Spaenſche heir op de loop: zommige na de boſſchaedje, andere in de moeraſſchen, de meeſte lanx de enge weg na *Porto Calvo*. Deſe weg lag bezaeyt met musketten, pieken en ander krijgs-geweer. *d'Hollanders*, af-gemat door ſwaere togten, hadden in vier en twintig uuren nat noch droog geproeft: weshalven door aemechtigheid te ſlaeuwer vervolgden. Omtrend honderd lijken bleven leggen op de plaets der veld-ſlag, onder welke ook de veld-heer *Borgia* zelf: die, na dat hem 't been was af-geſchooten, te paerd meinde t'ontvluchten; doch een hopman had zich van 't paerd gedient, om te ontkoomen. *Borga* kreeg zedert een ſchoot in de borſt: wierd in een dichte ruichte geworpen, en ſtierf aldaer. Hy was, van vaders en moeders wegen uit d'aenzienelijkſte huiſen der hartoogen *Lerma* en *Borgia*, oud acht en veertig jaeren: had den Spaenſchen koning in *Nederland* een geruime tijd gedient. Doch *Antonius Felice*, na *Alagoa* gevlucht tot ſijn vader de graeve *Bagnola*, wierd van hem in yzeren gekluiſtert, en zoo na *Spanje* verzonden. De zegen ſtond *den Hollanders* op veertig dooden, en eens zoo veel gequetſten. Zy dankten God met geboogen knien: dekten de lijken in een graft onder rijs: en keerden, niet zonder ſwaer ongemak,

Arciſſewski moedigt in de nacht ſijn volk aen.

't Spaenſche leger geſlaegen.

Borgia blijft dood.

Bagnola vangt ſijn zoon.

Veldſlag tuſſchen hem en Borgia.

na *Paripuera*: alwaer eerlang *Schuppe* en de raed *Harkman* ter reede liepen: om de benden aen d'ander zijde van *Porto Calvo* te verleggen. De gevangenen, en byzonder een Napolitaensch edelman *Hector de la Calce*, ten onderzoek gevordert, gaf bericht. Met de laetste Spaensche vloot waeren geland in *Alagoa* twee duizend vier honderd koppen, met twintig metaele veld-stukken, overvloed van kruy-wagens, bylen, schoppen en spaden: welk oorlogs-gereedschap in *Portugael* beliep tot acht honderd duizend kruisaeden. *Borgia* leide enkelijk hier op toe: een vaste voet aen land te maeken: *den Hollanders* alle toevoer af te snijden: een veld-slag aen haer te waegen, alzoo vry sterker te veld quam, dan zy: indien den strijd won, zoude de verwonnenen besluiten binnen de sterkten, tot aenkomst der groote vloot uit *Spanje*: om als dan *d'Hollanders* gelijkelijk weg te jaegen: en schoon de nederlaeg kreeg, konde lichtelijk d'hertred nemen na *Alagoa*, en aldaer afwachten nieuwe hulp-benden. Vorders verhaelde *de la Calce*: hoe de Spaensche koning in *Spanje*, *Italien* en *Duitsland* aller wegen sterk werfde: om by d'eerste gelegendheid een vloot toe te taekelen, tot welker bestiering wierden aengenoomen vier duizend en twee honderd vlootelingen. *Castilien* zoude hier by doen acht duizend vijf honderd soldaeten, en twee duizend bootsgezellen, en gelijk getal *Portugal*, om te land te dienen, en *Brasil* t'ontleedigen van alle uitheemsche volkeren. Dese toeleg was lang in 't werk gesteld: tenzy *d'Albuquerques* den Spaenschen koning geduurig misleiden, onder voorwending: dat de Brasilsche zaeken geen gevaer liepen. *d'Albuquerque* zoude sijn recht op *Brasil* moeten afstaen; doch de koning wilde hem met een graefschap in *Portugal*, by manier van ruiling, te goed komen. Zy namen uit *Alagoa* niet meer dan weinig *farinha* tot de togt na *Porto Calvo*: doch vonden in de bosschaedjen alles ten behoef, by d'inwoonders toegebragt. En dewijl *Borgia* de lijstogt met gereed geld betaelde, wierden zoo overvloedig de levens-middelen na *Porto Calvo* gevoert: dat 't heir voor ses maenden geen gebrek behoefde te lijden. Dit heir vorders trok van *Paripuera* vijf mijl lanx strand: sloeg thans by de slinker-hand boschwaerd in: vond een moeyelijke weg: zulx zomwijl op een dag over ses en dartig steile bergskens klauwterde. Doch *Schuppe* en *Arciszewski* vonden geenzints geraedzaem den vyand in *Porto Calvo* te bestooken. 't Was dienstiger *Paripuera* te bezetten met vier honderd man, onder d'hopmannen *Day*, en *Philips Andries*, voor vijf maenden van lijstogt voorzien: en vorders het land te beschermen tegen alle vyandelijke indruk. Zy stappen dan scheep met elf honderd koppen: lichten aen *Barra Grande* twee krijgs-benden *Brasiliaenen*, landen achter 't eiland *Alexio*: en komen voor dag in *Serinhain*: alwaer alles boschwaerd gevlucht was, uit vrees voor wraek: alzoo onlanx d'Hollandsche achtergelaetene zieken schandig vermoorden. Hier naeuwelijx te rust geleid, kregen bericht van *Ioan Talibon*: hoe 't Spaensche heir de reduit in *Barra Grande* beslooten hield. De reduit lag op een swakke plaets, en konde weinig voordeel doen: weshalven beslooten de zelve te slechten, en de twee benden bezettelingen tot versterking van haer swakke leger af te haelen. Na dusdaenige verrichting gesterkt met levens-middelen uit ettelijke jagten, onder 't beleid der ammirael *Lichthart*, nemen d'hertred: om geduurende de winter-maenden te legeren binnen *Serinhain*. De vyand bleef in *Cockau* ter zijde van *Una* en *Serinhain* hengelen: en hield met zommige *Portugeesen*, tot *de Hollanders* overgekomen, heimelijke mond-gemeinschap. Zoo fel quam haer *Arciszewski* over den hals: dat alle de vlucht namen na *Porto Calvo*. Hy kreeg hier ook gevangen drie munniken. De voornaemste *Fray Cosmo de Amien*, provinciael over *de Minder-broeders*, had alles in de landen der West-Indische maetschappy naeuw doorsnuffelt: om

Borgia

Bericht van den gevangen de la Calce.

Tegt van Arciszewski en Schuppe na Serinhain.

Fray Cosmo, sijn boose aenhitzing.

A. Templa Urbis.
B. Coenobium.
C. Gubernatoris domus.
D. Hoc modo transferuntur omnia vehiculis, hc-am. operâ.

RINHAIM.

Borgia hier af te dienen ; doch, verklikt by zommige goede ingezeetenen, was by de raeden op *'t Reciffo* aller wegen beſchreeven, en den monniken tot *Poyuca*, *Parayba* en elders gelaſt, hem by den kop te vatten; doch deſe ſtommelden hem weg: weshalven, nevens *Coſmo de Amien*, na *'t Reciffo* gevankelijk vervoert zijn. *Schuppe* begon nu ook de ruichte lanx de mond der rievier *Serinhain* weg te kappen : ten einde aldaer een ſterkte maekte. De ſtad *Formoſa* beſtaet uit een zeer lange rechte ſtraet, waer over een andere leid in 't midden bogtig : en ter zijde af twee mindere wijken wederzijds, tuſſchen ieder een kerk, huisgewijs gebouwt. Een ſtukweegs buiten de ſtad word geaonden een vervallen klooſter : en dicht by 't klooſter de wooning van een kluiſenaer. Ter ander kant ontmoetmen een lang-vierkantige kapelle : en vry verder een ſchoon edelmans huis 't Getimmer, by den ſteevoogd bewoond, is verzeekert tegen aenloop met ſtormpaelen, die punten, niet ongelijk bolwerken, uitſteecken. De ſtad, dartien mijl van *'t Reciffo*, beſlaet een vermaekelijke grond. Rondom ſtaen twalef zuikermoolens : de minſte leevert jaerlijx zeven duizend aroben zuiker, ieder arobe gerekent tegen achtien Hollandſche ponden. Uit afgeworpene brieven quam bericht in : hoe 't Spaenſche heir meinde in te breeken boven *Serinhain* door de boſſchaedjen na d'uithoek *Auguſtijn*. Weshalven de raed *Stachouwer* met drie honderd man derwaerds trekt; doch vernam geen vyand. Ondertuſſchen lieten het acht der kloekſte Hollandſche zeilen, afgevaerdigt om d'inwijk *todos los Sanctos* te verſpieden, ſchandig leggen. Deſe ontmoeten twee galjoens : 't een *de Groote Napolitaen* voerde ſeſtig ſtukken, ſes honderd ſoldaeten en den Portugeeſchen ammirael : 't ander was minder. De Hollandſche ſcheeps-raed beſloot niet te enteren, alzoo geen krijgsknechten binnen hadden; maer met ſchieten af te matten; want haer vloot dardehalf honderd ſtukken te boord bragt. Uitgezondert twee ſchepen, quam nooit een onder ſchoot der galjoenen : zulx onverhinderd voor *Salvador* ten anker liepen. Kort hier na bragten acht en twintig zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* verſch volk, oorlogs-behoefren en lijftogt, van welk *'t Reciffo* ſchaerſch voorzien was, aldaer aen : nevens twee raeden *Henrik Schild* en *Paulus Serooskerken*. Naeuwelijx was deſe vloot binnen, of des avonds quam tyding : hoe 't Spaenſche heir, acht honderd man ſterk, door *Poyuca* gebrooken, den zuiker-moolen *Velho*, toebehoorende *Joan Paez Baretto*, bemagtigde : alles neder-hakte; doch *d'Hollanders* weerden zich mannelijk uit de kerk : zulx lijfs genaede bevochten. Hy ſloeg voorts plak-ſchriften aller wegen aen : waer by 't manvolk gelaſte, op lijf-ſtraf, gewaepend onder ſijn vaendels te verſchijnen. Eerlang ſtappen meenigte *Portugeeſen*, tegen eed van getrouwigheid, ter been. Zulx lichtelijk bleek, dit verraed niet zonder haer heimelijke zamen-ſweering en opruien des minderbroeders *Coſmo de Amien*, gebrouwen te zijn. 't Woedende heir wierd geleid by d'overſten *Rebellino* en *Madurera*: rukte na *Laurenzo* en *Maſſiapi*: en kreeg dagelijx meer toeloop. Niet weinig ſtond de raed op *'t Reciffo* met dit werk bedraeyt. Indienze *Schuppe* uit *Serinhain* op ontbooden, de vyand van *Una* en *Porto Calvo* zoude volgen, en hem tuſſchen beide beſluiten. Zelf haddenze geen beſtendige magt, om *Rebellino* 't hoofd te bieden. Men vind dieshalven geraedzaemſt : dat *Arciſſewski* hem begeve in 't leger by *Schuppe* : ten einde onvoorziens de Spaenſche magt in *Una* overvalle. Terwijl dit raedſlot genoomen word, quamen honderd en twintig *Tapuyers*, by *Iandovi* afgeſchikt, op *'t Reciffo*, met toezegging: dat *Iandovi* zelf, nevens verſcheide andere verbondene koningen in aentogt ſtond. De raed *Wijntjens* leide deſe woeſte landaerd na *Serinhain*. Volgens 't ſlotvonnis der raeden, rukt *Schuppe* des nachts door de zuikermoolen van *Rio Formoſo* : ruſte over dag in de valleye *Orekinda* : bezet alle

Beſchryving van de ſtad Formoſa Serinhain.

Verwijdering van ſicht Hollandſche ſcheepen.

Verſterking voor 't Reciffo.

Treuwloosheid der Portugeeſen.

Tapuyers op 't Reciffo.

Vruchteloose togt van Schuppe.

huisen en paden: en verdeelde 't heir driezints aen 't rievierken *Manbukava*. Ter slinkerhand zoude *Schuppe* 't dorp *Una* bestooken: *Mansveld* ter rechter zijde in de zuikermoolen *Iettas* honderd *Spanjaerden* bevechten: en *Arcisſewski* de wacht in de moolen van *Diego Pays* overvallen. Doch *Mansveld* wierd door *een Neger*, dienende voor gidze misleid. *Arcisſewski* vond den weg gestopt met omgehakte boomen. Weshalven, verdrietig over dit zukkelen by donker, vinden raedzaem gelijk los te gaen op 't dorp *Una*. Met den morgenstond binnen getrokken, ontmoeten niemand, dan weinig inwoonders. De vyand had sijn magt over *Manbukava* gescheept, en d'oever beschanst. De stroom vloeyde te diep, dan om ergens over te komen. Voorspoediger viel de togt uit, die *Stachouwer*, *Maulpas* en *Lichthart* deeden met twaelf honderd koppen. Onder *Laurenzo* besprong haer *Rebellino* uit een hinderlaege. *Maulpas* bestierf sijn quetzuur. Hopman *Hyk* en luitenant *Waldek* wierden namaels van haer wonden geneesen. Dusdaenige raeuwe bejeegening veroorzaekte geen kleine ontsteltenis onder *d'Hollanders*; doch eerlang hervatten moed, en dringen diervoegen op 't Spaensche heir toe: dat *Rebellino*, in de schouder gequetst, met groote wan-orde door de zuiker-ried velden van *Peter Acunha*, *d'Andrada*, na *Porto Calvo* vluchte: en van vijftien honderd koppen slechts vier honderd binnen bragt. d'Overige waeren gesneuvelt, of wijd en zijd verstrooyt. Twee en veertig gevangene *Hollanders* bequamen nu ook haer vryheid. d'Aenslag *der Portugeesen* op *Paripuera*, liep inschelijx niet zonder haer groote schaede, te loor. Doch alzoo nu verscheide proeven van *der Portugeesen* meineedige ontrouwigheid voor oogen stonden, als die t'ellekens de vyanden toe-vielen: wierd by den Hollandschen raed noodig geacht, haer alle te ontwaepenen. Uit *Serinhaim* liepen geduurig partyen, om de Spaensche af-breuk te doen: en *Arcisſewski* speurde met acht honderd man de sluipgaten na, lanx welke de vyand gewend was door te breeken. Buiten *Peris-Peris* wachte hy op drie en twintig karren vol lijstogt, die d'ammirael *Lichthart*, nevens honderd en tachentig matroosen en tachentig krijgsknechten, ten steun toebragt. De weg viel, ter oorzaek de geduurige slag-regen, zeer moeyelijk. Vier ossen trokken een karre voort; doch moesten zomtijds een half uur verre door de diepe paeden swemmen. Aen 't huis van *Emanuel Olivera* leverden hem ettelijke vuurroers en twee veldstukjens. In een verlaeten vlek, bestaende uit twaelf leeme hutten en een slecht kapelleken, stond *Arcisſewski* verleegen: niemand der gidzen kende de weg. Zagen zedert twee dagen niet een mensch. Haelden een oude *Portugees* vier mijl te rugge: dese, volgende 't spoor, waer lanx de Spaensche gewend waeren door te breeken, bragt *d'Hollanders* door verwonderens waerdige sluipgaten, die zomtijds met bijlen geoopent moesten worden. Eindelijk stuitenze voor *Capivaribi*, een zeer wijde en droge rievier, met steile en dicht-begroeyde oevers, lanx welke veel verlaeten huisen en hooven stonden. Vorders liep 't spoor des vyands na 't huis *Girgolio de Barros*. Dit, gebouwt van steen en sterke gebinten, op een vlakte nevens een stroom, heeft boven vier wachthuisjens vol schietgaten, ter oorzaek op de grenzen *der Tapuyers* leid. Nergens wascht schoonder Brasilien-hout dan hier; doch moet dartig mijl nederwaerd na *d'Oceaen* gevoert. Niet verre af leid de berg *Pasyra*, die swaere donderslagen geest, wanneer regen op hem valt. *Arcisſewski* vervordert sijn togt na *Musurepe*; want derwaerds gingen de voetstappen: en gelaste de karren, in *Alagoa Grande* achtergelaeten, derwaerds te spoeden. Hier vond hy twee brieven, by de raed *Serooskerken* geschreven, behelzende: *Camaron* leid om de reduit *Capivaribi* in *Goyana* met vijftien honderd koppen: de belegerden konnen het naeuwelijx vier dagen houden. De vyand heeft twee barken vol oorlogs-behoeften en eed-waeren, derwaerds ge-

Stachouwer en Lichthart verslaen Rebellino.

Merkwaerdige togt van Arcisſewski.

Huis van de Barros.

geschikt, onderschept. Zulk een bedroefde tyding maekte voor *Arcisfewski* vlugge voeten. Hy quam een uur na sonnen-opgang voor *Capivaribi*, en vond *Camaron* gevlucht twee uuren te vooren: achterlaetende een stormtuig op drie karren, rondom beschoeyt met scheut-vrye planken: welk na de wallen gekruyt was. Voorts gaf *Camaron* ten besten een Borgondisch vaendel, de steenstukken en levensmiddelen van de twee verooverde barken. De vyand nam sijn vlucht op *Tapiserica*, en verder na *Terra Nova*. Terwijl *Arcisfewski* de werken der beleggers bezichtigde, en 't volk in slagorde stond, vloogen etelijke honderd *Brasiliaenen*, die tot bescherming binnen de reduit waeren geweeken, na buiten: roofden *Camarons* achtergelaeten lijftogt: verspreyden zich voorts landwaerd. Beroofden de Portugeesche huisen: en vermoorden 't volk. Zoo haest *Arcisfewski* op alles goede orde had gestelt, liet hy *de Brasiliaenen*, onder 't gezach van den raed *Eyssens*, in *Goyana*: zelf volgde den gevluchten vyand, onaengezien swaere regenbuyen vielen: hield halte binnen 't verlaeten vlek *Tapiserica*, eertijds bewoond by drie duizend zielen. Men vond hier noch groote gebouwen, niet ongelijk lijnbaenen, een prachtig Jesuieten klooster en schoone kerk. 't Bequaem water en de gracsige weyden lokten 't leger aen: om een nacht uit te rusten. Voortgezet na *Terra Firma* ontmoete een sterke beschansing, versch opgeworpen; maer zonder volk: hoorde dicht onder *Terra Nova* des vyands wacht schieten. *Arcisfewski* deelde sijn heir in vier troppen. De twee sterkste volgden zachtjens: met de overige spatte hy zelf voor uit, en wierd eerlang heftig beschooten by *Camarons* hinderlaege, tusschen ruichte verborgen. Hopman *Talibon* ontfing last, om tegen d'hinderlaege in te dringen; doch dewijl zulx met groote wanorde toeging, vloog *Arcisfewski* toe, ter rechter hand der hinderlaege: terwijl de tweede trop, onder *Lichthart*, stil stond. De vyand, hier door verschrikt, vluchte zonder tegenweer boschwaerd: liet, behalven een merkelijk aental dooden, veel geweer, speeltuig, trommen, boeken, papieren, buspoeder, kogels, karren en ossen achter. Des anderen daegs had hopman *Boharts* de voortogt. Op 's vyands spoor gevolgt, had een mijl achter zich, eer 't gebed in de volgende Hollandsche slagorde gedaen was: en verviel onder *Camarons* laeglegging. *Arcisfewski* hoorde 't schieten na het zuiden: spoeyde geswind derwaerds; doch zag den vyand opgeslaegen, eer het konde tot *Boharts* aenbrengen. De vlucht leide uit een boschaedje na een berg opwaerds, kenbaer door 't meel welk de vyand van den hals afwierp. Een mijl volgde hem *Arcisfewski* over den berg: geraekte thans in een boschaedje: alwaer zich eindelijk 's vyands groote spoor verdeelde tot ses minder spooren. Men wist niet werwaerds diende gevolgt, noch of ook elders water te vinden was. Ja de gidzen bekenden, dat geen kans zagen om 't leger wederom uit 't bosch te leiden, indien te diep introk. Voorts konde niemand geraedzaem oordeelen, zonder levens-middelen en krijgsnoodzaekelijkheden voort te trekken. *Arcisfewski* dan bleef in *Nova Terra* eenige tijd loeren op *Camaron*; doch quam nergens te voorschijn. Hy dan verwoeste alles: trok van *Laurenzo* 't land rondom door en door. Ondertusschen zaten *Rebellino* noch *Louies de Sosa* niet stil. De raed *Eyssens*, opperhoofd over *Parayba*, vertrok met vijf en twintig soldaeten, eenige jonge kooplui den en *Brasiliaenen*, na sijn zuikermoolen, eertijds toebehoorende *Emanuel Pires*: onaengezien sterke geruchten liepen van *Rebellinoos* optogt. En dese quam hem eerlang over den hals. *De Brasiliaenen*, die 't huis niet konden krijgen, namen de vlucht. *Rebellino* brande vinnig los: die binnen waeren weerden zich ook mannelijk; maer onvoorzichtig: alzoo in een uur haer buspoeder verschooten. *Rebellino* merkte d'ongelegendheid: hy nadert stout, en steekt de de moolen aen brand. Men barst dan, door rook en vlam genoodzaekt, met de

Arcisfewski entzet Capivaribi.

Uitval der Brasiliaenen.

Vlek Tapiserika.

Arcisfewski verslaet Camaron:

sijn vordere verrichtingen.

De raed Eyssens door Rebellino verslaegen.

de degens in de vuist op de vyand los. Negen, onder welke *Eyssens* en sijn geheim-schryver, sneuvelden op de plaets, weinige wierden gevangen, d'overige ontsnapten. Onaengezien dusdaenige voorval en de geruchten dagelijx ingebragt, (hoe *Henrik Dias* zich liet zien omtrend de zuikervelden van *Cabral*, en *Sosa* bereeds was aengekomen tot *Sennora de Luz*: ja *Rebelbin* voortspoeyde, om met *Camaron* te vereenigen) gelasten echter de raeden op *'t Reciffo*, dat *Arcissewski* tot *Laurenzo* zoude blijven leggen: daer hy nochtans vry heilzaemer verrichtingen konde hebben uitgevoert. Nu en dan vielen uit 't vaderland schepen en prijsen binnen de haven van *Pernambuco*. *Arcissewski* kreeg bericht uit twee gevangenen, wegens de Spaensche magt onder *Sosa*, *Dias* en *Rebellino*, te zamen gesmolten in 't bosch *Antonio*, waer by ook *Camaron* verwacht wierd. Hy zet dan derwaerds met d'helft van sijn leger, en gebood de hopmannen *Metting* en *Tourlon* des anderen daegs te volgen; doch genaedert vond de Spaensche stijf acht honderd sterk: en by gevolg raedzaemst, de komst der gezeide hopmannen af te wachten. Door haer gestijst, maekte ruim vijf honderd koppen uit: met welke op den vyand los ging, die een hooge top besloeg, aen wiens voet een diepe valleye lag. Onaengezien zulk ongemak, streeft *Arcissewski* door de valleye opwaerds. De moedigheid verbaesde 't Spaensche heir: welk, zonder een schoot te wachten, boschwaerd vluchte. *Metting* en *Tourlon* keerden te rugge na de leger-plaets *Laurenzo*. Doch *Arcissewski* verwoeste allerwegen *de rossas*, waer van *'t farinha* komt: ten einde den vyand, door schaerscheid van levens-middelen, het geduurig ruiten belet mogt worden. Tien schepen uit het vaderland bragten versch volk, oorlogsbehoeften, lijftogt en twee genoomen prijsen voor *'t Reciffo*. Ter zelver tijd spatte *Rebellino* uit de landvoogdyschap *Pernambuco* na *Parayba*: alwaer hem hopman *Bongarson* in de zuiker-moolen van *George Pinto* diervoegen overviel: dat tommelinx verstoof, zich vereenigende met de benden van *Dias*, *Souto*, *Barretto*, *de Melo* en andere: die haest ses honderd sterk voor *Musurepe* vertoonden. *Arcissewski* kreeg hier lucht af, en by de rievier *Antonio* een betreede spoor, welk niet volgde de groote weg; maer slimme bosch-paden. Langx de zelve spoeide *Arcissewski*: vond een nachtleger, tusschen dicht geboomt, en in 't verlaeten leger vederen van gepluckte hoenders, versche schaeps-vellen en brandende vuuren: vervolgde het zelve spoor na het sterke huis van *Diego d'Acosta*, schuilende onder een swaere bosschaedje: ten einde aldaer den vyand schielijk bestookte. Hier zag hy de zelve tekenen van vuur en genuttigde spijs. *Een Neger* deed hem bericht: dat het Spaensche heir stijf drie mijl voor uit was, en zich haestede na 't bosch *Poynca*. Men zag geen kans om te achterhaelen, en swaerigheid om verder te volgen: alzoo geen *Negers* by de hand waeren, die de lijftogt en krijgs-behoeften na droegen. *Arcissewski* dan keert na *Laurenzo*. Men verstond nu ook uit afgeworpen brieven, geschreven by de graef *Bagnola* en *Emanuel d'Andrada*: hoe de vyand sijn volk na *Porto Calvo* ontbood: den bevelhebbers gelaste alle jongelingen en *Negers* mede te voeren: de zuiker en 't brasilien-hout wijd en zijd te verbranden. Hy was nu genoegzaem van eetwaeren voorzien, en voorneemens, een gewigtige toeleg by de hand te vatten. Doch *Houtebeen*, uit sijn gevankenis binnen *Duinkerken* ontzlaekt, ging van *Holland* zeil met drie scheepen: nam voor *Matanca* uit een schip tien yzere stukken, uit een ander ettelijke wijn-vaten, zedert *een tartane* van *Havana*, twee fregatten vol meel, een vol hout met twee stukken, twee barken, voerende *bananes*, een rijk fregat, twee scheepen met huiden en een met zuiker. Onder d'eilanden *Baru* hoorde hy fel schieten met grof geschut: op 't geluid aengezeilt, vind den Zeeuwschen roover *Martman* slaegs geweest tegen een koninx jagt, voerende tien metaele en ses yzere stukken, welk onder

Arcissewski verstroit 't Spaensche heir.

sijn merkwaerdige Landtogt.

Manhafte daeden van Houtebeen.

onder de wal had afgewend. *Houtebeen* en *Martman* voeren met een bemande boot derwaerds. De Spaensche verwachte haer aenkomst: staecken het jagt in brand, en vluchten. De vlam had d'achter-spiegel alleen verteert: wierd voort gebluscht. Vijftig man maekten 't jagt vlot, begonden de tabak te losſen en metaele ſtukken over te hyſen: wanneer de kruid-kamer aenging, het ſchip borſt, en 't volk in de lucht ſmeet. De ſlag quetſte vier en twintigh ſwaerlijk: een bleef dood: de overige geraekten heels huids af, niet zonder verwondering. *Houtebeen* veroverde zedert een ſchip met huiden: bevrachte 't fregat *Alcmaer*, om den buit na *Texel* te voeren: liep dicht onder *Carthagena*: hield de zilver-vloot een geruime tijd by: en ſleepte eindelijk een der loefwaerdſte weg. Aldus verrijkt wierp over ſtaeg t'huiſwaerd. Terwijl de zaecken op zoodanige voet in *Braſil* te land en zee ſtonden, wierd de Weſt-Indiſche maetſchappy te raeden, een doorluchtig opper-hoofd derwaerds te ſchikken. Ieders oog viel op graef *Maurits van Naſſauw*, niet min aenzienelijk wegens de luiſter van een hoog adelijk bloed, door houwelijken vermaegſchapt aen kaiſers en koningen; maer ook ten aenzien der ſchrandere oorlogs-kennis, welker proeven niemand onbekend zijn: als die tegen *Spinola* na *de Paltz* optoog, en in de vermaerde belegeringen van *Grol*, *'s Hertogen-Boſch*, *Venlo*, *Maeſtricht*, *Rhijnberk* en *Schenkenſchans* groote eer behaelde. Aen hem dan is 't hoogſte bewind, met bekrachtiging der Algemeine Staeten, by de weſt-Indiſche maetſchappy opgedraegen: om over burgerlijke en oorlogs-zaecken volkoomen te handelen, ten beſten der Braſilſche ſtaet. Men had eerſt voor, een vloot van twee en dartig zeilen toe te taekelen. Doch dit getal wierd namaels vermindert tot twaelf, te bemannen met twee duizend zeven honderd koppen. Deſe toerusting ging ook langzaem toe: en dewijl door uitſtel der togt voor een verder verloop in

Vreemde toeval.

Graef Maurits gaet na Braſil.

zee-togt van Maurits.

Braſil te duchten ſtond, ging *Maurits* zeil, den vijf en twintigſte van wijnmaend des jaers ſeſtien honderd ſes en dartig, met vier zeilen. 't Ammiraels ſchip *Zutfen* voerde niet meer als vierde half honderd koppen. Omtrend *de Sorlings* ontſtond een hard weder: zulx de vloot binnen *Faelmuyen* ter reede liep: en, na veertig dagen vertoevens, de ſtevens wende op d'uithoek *Verde*, en ververſchte aen 't eiland *Macy*, vermaerd wegens zout-pannen, en by eenige *Negers* en gebannene *Portugeeſen* bewoond. Den drie en twintigſte van louwmaed des jaers ſeſtien honderd zeven en dartig, quam *Maurits* voor *'t Reciffo*, by ieder beleefd ingehaeld. Gelijkelijk ſtapte *Adriaen van der Duſſen* te land: en eerlang volgden *Matthias van Ceulen*, *Servaes Carpentier* en *Joan Gyſſeling*, den graef tot geheimen raed toegevoegd. 't Eerſte werk was, den ſtaet der krijgsmagt duidelijk te kennen: welk tweezints verdeelt wierd, of in bezettelingen, om ſteden en ſterkten te bewaeren, of in oorlogs-volk, welk te veld trok. Twee duizend en ſes honderd zijn geſchikt voor de vaſtigheden *'t Reciffo*, *d'Afogados*, de uithoek *Auguſtijn*, *Tamarica* en *Parayba*. 't Groote veld-leger beſtond uit twee duizend en negen honderd koppen: 't mindere uit ſes honderd. Dit vliegend leger zoude geduurig op de been zijn: om aller wegen den vyand werk te geven. Men maekt voorts overſlag wegens lijftogt en oorlogsgereedſchap. *Maurits* bevond, dat het aen beide ſchorte, en byzonder aen lont. Hy onderzocht voorts den toeſtand van des vyands magt en ſterkten. Uit *Porto Calvo* ſtroopten *de Portugeeſen* het land rondom af: zulx *de Braſiliaenen*, uit haer dorpen gevlucht, onder de Hollandſche vaſtigheden ſchuilden. De bezetting in *Serinhain* viel vry te ſwak, om de invallen te ſtuiten: te meer nadien *de Portugeeſen* lanx bedekte wegen af en aen liepen. *Maurits* dan ſchrijft een bede-dag uit, ten einde Gods hulp verzocht wierd over een zeer gewigtige toelegh.

komt op 't Reciffo:

ſijn eerſte verrichting:

Hy trekt met 't Hollandſche leger na *Serinhain*: voorts over de ſtroom *Una* op *Barra Grande*: en alhier den graeve *Bagnola* onder d'oogen, die, hoewel vier duizend man ſterk was, behalven *de Negers* en *Braſiliaenen*, de wegen allenthalven ſtopte met omgehakte boomen, en de toegangen hier en daer beſchanſte. Op een berg een mijl van de ſterkte *Porto Calvo* hield *Bagnola* ſtand. Aen de voet des bergs vloeyde een beek, welker oever vol rijs en takken bezet lag, en voor de ruigte een aerde wal. *Maurits* ſlaet zich tegen over de vyand met den avond ter neder: voornemens hem des anderen daegs in ſijn voordeel te beſtooken: hoewel 't leger, welk zoude aenvoeren, niet boven anderhalf duizend man telde, van welke ſes honderd *Braſiliaenen* waeren. De lijf-bende der grave *Maurits* had de voortogt. *Lichthart* met 't bootsvolk d'achterhoede. *Schuppe* en *Arciſſewski* bewaerden de middeltrop. 't Geſchut los gebrand maekte den vyand verbaeſd. Twee benden *Braſiliaenen* en drie *Hollandſche* kroopen door de ruichte des bergs ter rechter hand, en even zoo veel aen de ſlinker ſluipsgewijs opwaerds: en vielen onvoorziens den vyand ter zijde in. Doch *Maurits* lijf-bende hardebolde met duizend *Portugeeſen*, vloog door het water en by de beſchanſing op, met zulk een edelmoedige fierheid: dat *Bagnola* de rugge keerde. De nederlaeg ſtond hem op vier honderd man, behalven drie koopere halve kortouwen en een groote meenigte gevangenen. Die 't ontliepen bergden haer binnen *Porto Calvo*. Maer *Bagnola*, bevreeſt voor beleg, pakte zich weg uit *Povacon*. Dit ſlot, ter zijde van 't ſtedeken *Porto Calvo*, leid vijf en twintig mijl buiten *'t Reciſfo*, op een vlakte, ten deelen omringt met weylanden, ten deelen met gebergt. De ſtroom *Porto Calvo* loopt diervoegen met kromme bogten: dat bykans 't ſlot en ſtedeken becingelt. 't Land leid allezints vol poelen. Twee ſterkten, ieder op een berg, dicht by *Povacon*, had *Bagnola* ondermijnt, en de mijnen met buspoeder gevult; doch gingen aen, eer *d'Hollanders* derwaerds quamen. Deſe vondenze tot een molshoop opgeſprongen en noch rookende. *Maurits* vervolgt ſijn zegen, en werpt zich rondom *Povacon*. Hy nedergeſlaegen beneden den berg, daer een der ſterkten geſprongen was, werpt geſwint een ſtormkat op, en nadett met een loopgraef tot de graft. *Schuppe* begon te werken lanx 't ſtedeken van de kerk af. *Lichthart* maekte ten noorden een beukery vaerdig: en weinig verder *Arciſſewski*. Men beſchoot nu *Povacon* van vier bateryen: de belegerden bleven niet ſchuldig. Den dartienden dag des belegs gaf *Michael Giberton* 't ſlot over, op eerlijke oorlogs voorwaerden. De bezettelingen, *Italiaenen*, *Portugeeſen* of *Caſtiliaenen*, ſterk vijf honderd man, behalven de gequetſten en zieken, zijn overgevoert na *Tercera*. *Maurits* bequam hier twee en twintig metaele, vijf yzere ſtukken, vier mortieren, meenigte koogels, lont, buspoeder en vordere oorlogs-behoeften; want dit het waepenhuis was des Spaenſchen koninx. By *Moribeca* en voor *San Laurenzo* kreeg de vyand inſchelijx een ſchendige neep, door 't vliegend leger, gevoert by *Stachouwer*. Luitenant *Helmich* leide hier byzondere eer in. *Maurits* ſtapte in *Barra Grande*, een groote inwijk dicht onder *Porto Calvo* ſcheep: landeaen d'uithoek *Sergoa*: en vervolgde den vyand tot de ſtroom *Franciſco*. d'Ingezeetenen rondom verzochten en verkreegen vrygeley. *Bagnola* ondertuſſchen lag aen d'overzijde der rievier *Franciſco*, binnen 't ſtedeken *Openeda*. Weshalven *Schuppen*: die na *d'Alagoas* was afgevaerdigt, om den vyand op d'hielen te zitten, gelaſt wierd na *Openeda* af te zakken: om den overtogt voor *Maurits* te helpen bevorderen. Doch dewijl laeter aenquam, rukte *Maurits* met ſchuiten na de ſtrand, op welk *Openeda* lag. Hy kreeg hier een groote buit: alzoo de landzaeten niets hadden gebergt, dewijl *Bagnola* haer wijs-maekte: dat 't ſlot *Povacon* ten minſten een viermaendig beleg konden verduuren.

by trekt den graeve Bagnola onder de oogen:

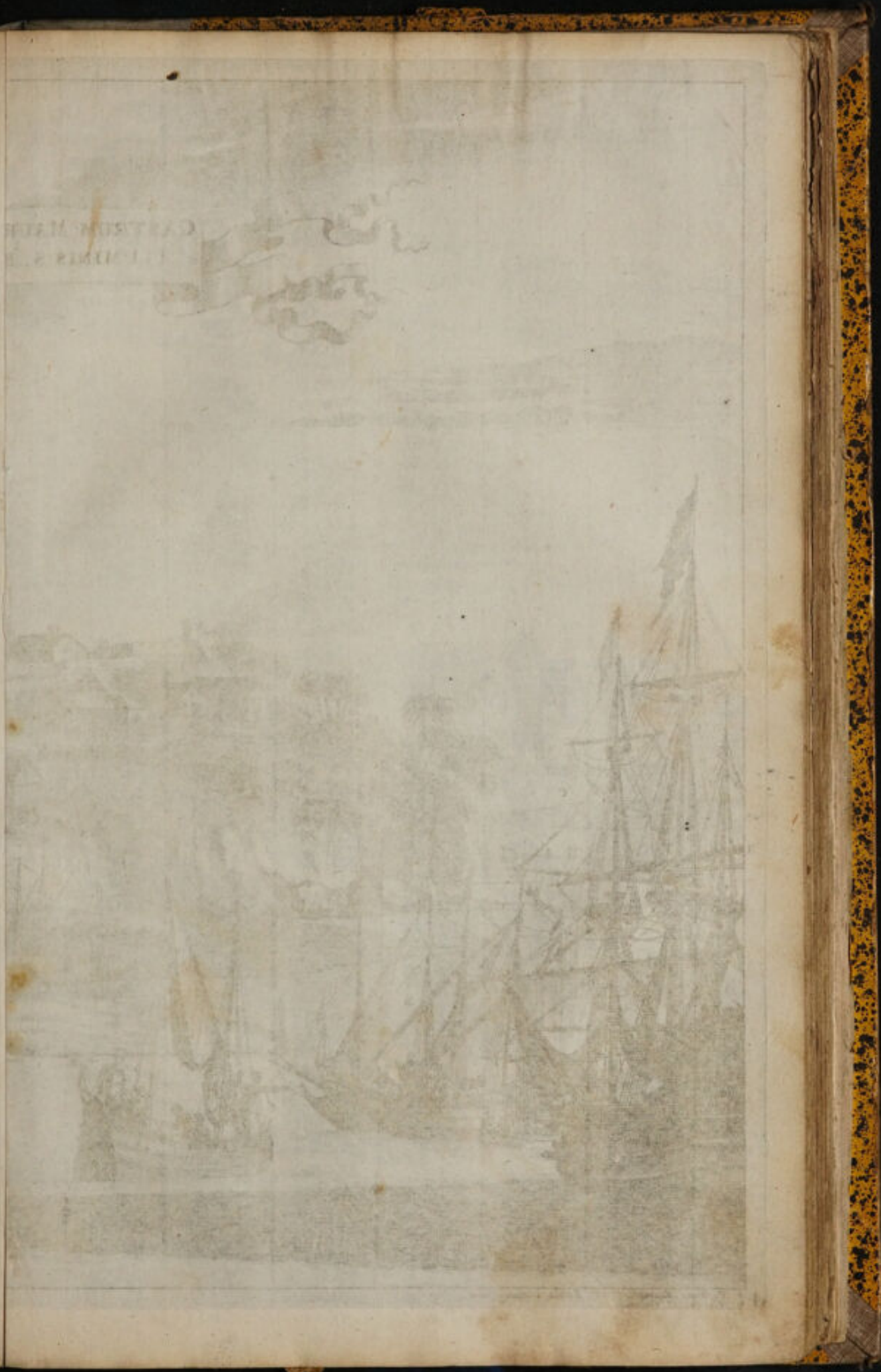
en ſlaet hem.

Beſchrijving van Povacon.

Povacon ingenoomen.

Vordere verrichting van Maurits.

Ope-

A. Castrum Mauritii. C. Insula Amoenissima.
B. Fluvius St. Francisci.

MAURITIJ AD RIPAM
S. FRANCISCI
A

Openeda behoorde in eigendom toe den heer *Melchior Albes*. Nevens het ſtedeken rees een ſteenrotze uit de diepe rievier *Franciſco*, tachentig voeten hoog. De rotze wierd tot vijf punten met graften gebikt, en *Mauritsſlot* genaemt. Lanx d'oever der gezeide ſtroom leggen zeer vermaekelijke eilandekens. *Bagnola* vluchte wonderlijker wijſe. Sijn volk knielde ieder op een vlot, en ſchepte met platte ſtokken na den noorder oever: onaengezien de ſtroom buiten gemein ſnel driftig is, en diervoegen wijd: dat een ſes-ponder naeuwelijx overreiken kan. Aen de mond deſer rievier leide *Maurits* inſchelijx een ſlot. Een mijl van ſijn leger-plaets hadden zich zeven honderd *Tapuyers* nedergeſlaegen, een groot, woeſt en ſterk volk, welker tael noch *de Portugeeſen*, noch de *Braſiliaenen*, of *de Tapuyers* van *Iandovi*, geenzints verſtonden. Met gebaerten en beweeging der handen gavenze te kennen: zy wilden *de Portugeeſen* dood-ſlaen, indien ooit trachten over te ſchepen. *Maurits* liet deſe ſijn verrichting aen prins *Frederik Henrik* weten: verzocht volk-plantingen herwaerds, het zy van verdreevene *Hoog-duitſche*, het zy van tuchtelingen zelf uit raſp-huiſen: dewijl anderzints 't vruchtbaere land de Weſt-Indiſche maetſchappy klein voordeel konde toebrengen, noch d'invallen der Spaenſche ſtuiten. De vruchtbaerheid deſer ſtreek behoeft voor geen geweſt des aerdboodems te wijken. De hoorn beeſten en allerley vee weyden by troppen van vijf ſes en zeven duizend te zamen. Eindelijk deed *Maurits* bericht, wegens de ſchaersheid van levens-middelen, zonder welke d'oorlog niet konde gevoert werden. Hy beſtelde vorders zeer voorzichtig den burgerlijken ſtand. Men verdeelde alle vrye ingezeetenen op 't *Reciffo*, die geen ambten bedienden, in vier rot geſelſchappen onder hoofd mannen, vaendels en eede. Voorts wierd d'opgeſtelde ſchatting hoog verpacht:

Maurits ſlot.

Vlucht van Bagnola.

Vreemde Tapuyers.

Voorzichtig werk van Maurits.

't ongeschikt trouwen by de priesters ingetoomt, volgens Nederlandsche wetten: *den Iooden* toegestaen vryheid van wacht op de sabbath: alle ontheiliging van de dag des Heere streng verbooden: en 't bywoonen van dronke gelaegen en vordere ongeschiktheid strafbaer gekeurt. Men opende ook verscheide schoolen voor de jeuchd, en onderwees *de Brasiliaenen* door korte geloofs-ontwerpen wegens 't waere Christendom. Ieder wierd vryheid vergunt: om binnen het verwoeste *Olinda* nieuwe huisen te bouwen, of de vervallene gebouwen, t' herstellen. Eindelijk vond de geheime raed van *Maurits*, namentlijk *Gysseling*, *Ceulen*, *vander Dussen* en *Carpentier*, goed, tot bevordering, der goede zaek: dat zy zelf liever wilden by-woonen 't geen voorgenomen was, om tegen den vyand uitgevoert te worden, dan d'uitvoering aen andere te beveelen, en t' huis met luye wenschen den uitslag te gemoet te zien: zulx van 't geluk een ander d'eer weg droeg, en 't ongeluk haer te last geleid wierd. Maer zommige *Portugeesen* bliesen *Maurits* d'ooren vol met de zilver-mijnen van *Couhaou*, *Copaou*, *Terra Nova* en omtrend *Augustijn*. Haer voorgeven verdween tot wind. *Maurits* bestelde voorts schouten over de dorpen, opzienders over 't gasthuis en weesen, en orde omtrend de leeftogt; welke dewijl schaers om-quam, moest ieder in dienst der West-Indische maetschappy op een bescheiden deel gezet: ten einde de mond-kosten langer strekten. Dit bestek van levens-middelen bragt *Maurits* in den haet. Zelfs gingen de klagten zoo verre: datze tot een algemeine opstand scheenen uit te zullen barsten, tenzy tydelijk door omzichtig gezach by-geleid waeren. De vervallene en leedige zuiker-moolens der gevluchte *Portugeesen* zijn te koop aengeslaegen, en verkocht: zommige voor dartig, andere voor sestig, zeventig en honderd duizend guldens. Zulx de West-Indische maetschappy uit dese verkooping ruim twintig tonnen golds trok. Men versterkte nu ook alle vestingen; of brak eenige, onnut gekeurt, af. *De Brasilianen*, vriendelijk onthaelt, kregen vryheid: om haer vlekken te bewoonen, en 't land te bouwen: ten einde zelf levens-middelen verzaemelden, en wegens hongersnood den landman geen overlast deeden. *De Portugeesen* inschelijx, die onder de Hollandsche magt schuilden, bedongen volle vrydom: om den godsdienst waer te nemen, volgens stijl der Roomsche kerk: alleenlijk zouden geen priester mogen ontbieden van *san Salvador*: dewijl zoodaenige bevonden werden aenstookers van verraderyen en moorden: zy vermogten haer huisen binnen *Olinda* te herbouwen, mits betaelende schatting nevens *d'Hollanders*. Vorders is haer toegezeid: dat tegen alle overlast door d'Hollandsche wapenen zouden bevrijd worden. Men beraemde nu ook een vaste voet, belangende de tienden der zuiker en *'t farinha*. De verpachting van visscheryen en veeren bragten ook groot geld op. Om 't bedrog in koophandel voor te komen, zijn de maeten en 't gewigt gesteld na d'Amsterdamsche markt. Tot bekeering der Heidenen, Jooden en Rooms-gezinde wierden ten platten lande bestelde bequaeme onderwijzers. Omtrend dese tijd liep een sterk gerucht: als of den bewindhebbers 't hoofd hing, om den zetel des gebieds van *'t Reciffo* over te brengen na 't eiland *Tamarica*. Doch *Maurits* deed zoo veel bericht aen de bewindhebbers: dat de verplaetsing steeken bleef. *Lichthart* ondertusschen kruiste een geruime tijd voor d'haven *todos los Santos*: kiel-haelde binnen de bogt *Camaniu*: bemachtigde met anderhalf honderd man 't stedeken *Isleos*, gelegen op een berg, welke verre in zee uitsteekt; doch bequam weinig buit aldaer. Hy verschoonde d'huisen, meest van steen gebouwt, als ook de vier kerken en 't Jesuieten-klooster: en keerde na *'t Reciffo*. Omtrend dese voorvallen, wierd d'onwinnelijke sterkte *Mina* (*de Spanjaerden* noemden 't slot *san Joris*) helddaedig verovert. 't Werk leid aldus. *Nicolaes van Ype-*

Manhaftig voornemen der geheime raed.

Zuikermoolens verkocht.

Onderhandeling met Brasilianen en Portugeesen.

Tienden en verpachtingen op 't Reciffo.

Verrichtingen van Lichthart.

Merkwaerdige togt van Joan Coin na Mina.

Yperen gezachhebber over *Guinæa* berichte *Maurits* : hoe 't slot *Mina* lichtelijk zoude vermeestert worden, indien hem van *'t Reciffo* bequaeme oorlogsmagt toequam. *Maurits* sliep op het werk niet. Hy vaerdigt geswind *Joan Coin* met negen toegeruste schepen derwaerds. Dese ging zeil, den vijf en twintigste van zoomermaend des jaers seshien honderd zeven en dartig : geraekt voorspoedig voor de Guineesche kust, en op de reede *Commendo* by den gezachhebber *Yperen*. Beide vinden raedzaem, haer te legeren achter een berg, dicht onder *Mina*. *De Negers* rondom, ontroert door dese nieuwe beweegingen en onzeeker wegens d'uitkomst, bedongen vreede van *d'Hollanders*, onder een wonderlijke voorwaerde : namentlijk zy zouden vrienden blijven, wanneer *Coin* meester wierd van *Mina* ; doch, indien onverrichter zaeke aftrok, was 't getroffe verdrag krachteloos. d'Hollandsche magt bestond uit acht honderd krijgsknechten en vijf honderd matroosen. *Wilhem Latan* had de voortogt : *Joan Godlat* voerde de middeltrop : d'achterhoede stond onder de bestiering van *Coin*. Aldus geschaert naederde 't leger binnen een geschutschoot onder *Mina*, nevens een dorp, by *Mooren* bewoont : wanneer schielijk uit een dichte bosschaedje, duizend *Negers* op de spits van 't heir vielen, met zulk een geschreeuw en verwoedheid : dat het gedaen geweest was met 't gantsche leger, ten zy bestond uit oude krijgsknechten, die meenig vyand onder d'oogen hadden gezien. *De Negers* hielpen ter eerster indruk eenige *Hollanders* per aant: sneeden d'hoofden der lijken af: deegenze op vercheevene stokken. *Godlat* quam *Latan* met de middeltrop vuurroers te hulp : doch zy drongen tegen de trompen in : sneeden de nedergestorte den hals af : en gaven zich onverzaegd bloot, terwijl andere moorden, om door andere gemoord te worden. Nevens veertig gemeine soldaeten sneuvelde ook d'overste La-

Vreemd verdrag met de Negers.

Hollandsch leger voor Mina.

Een gelijk gevecht tusschen Hollanders en Negers.

Latan. Eerlang hervatte een nieuwe trop *Negers* niet min vinnigen torn: ſtooven tegen de koogelsen gewiſſe dood manhaftig in. Ten laetſten ſlabbakte de roekeloose moed. Zedert ſloegen haer neder onder de beſcherming van 't ſlot: en betoonden meer een omzichtige bloodhartigheid, als verwoede ſtoutmoedigheid. Ook gewende 't Hollandſche heir aen *der Negers* naer gehuil en ſchrikkelijke aengezichten wegens dikke lippen, waer tuſſchen witte tanden blinken, vlammende oogen, opgeſparde neusgaten, rookende van dulle gramſchap. Doch *Coin* opende door hout-hakkers van twee bergen twee wegen: d'een liep na ſtrand, om d'oorlogs-behoeften aen te voeren: d'ander ſlotwaerd. Op de laetſte top leide hy een ſtormkat, waer mede *Mina* heftig beſchoot. Hy vorderde weinig met granaeden, alzoo meeſt te kort vielen. *De Mooren* van 't dorp *Commendo*, welke aen de zijde *der Hollanders* hielden, beſtookten *de Mooren*, die 't vlek nevens *Mina* bewoonden: roofden al haer vee: en dreeven het diep te land: en keerden na weinig tijd te rugge. Zy meinden het vlek onder *Mina* te verwoeſten; doch wierden door 't geſchut afgeweeſen. *Coin* eiſcht ten ſeſten dag de ſterkte op: by weigering dreigde te ſtormen. De ſlotvoogd verſchrikt, levert *Mina* over, genoegſaem op ſchandelijke beding-punten: de bezettelingen zouden uittrekken ongewaepend, zonder zijdgeweer, brandende lonten, vliegende vaendels of kogels in de mond: zullen met Hollandſch vaertuig na 't eiland *ſan Thome* overgevoert worden: alle huisraed, goud, zilver blijf voor den overWinnaer. De ſterkte mogt vry langer beleg verduuren: als welke omringt lag met dubbelde graften, ieder vijf en twintig voet diep, en hooge bolwerken: konde niet ondermijnt wegens haer klippige grond. *Coin* leide een ſterkte op den berg, van welke *Mina* beſchooten had. Hy vond binnen de ſterkte dartig halve metaele kortouwen: ſtelde tot ſlotvoogd *Walraeven Malburg:* en keerde na *'t Reciffo*. Terwijl de Weſt-Indiſche maetſchappy zulk een zegen in *Africa* bevocht, woelde de graef *Bagnola* zeer, omtrend *Seregippa del Rey*: liep met ſterke partyen 't land wijd en zijd af. *Maurits*, afgemat door een drie-maendige koorts, vaerdigde hem *Schuppe* en *Gyſſeling* te gemoed, met twee duizend drie honderd krijgsknechten, dardehalf honderd matrooſen en vier honderd *Braſiliaenen*. *Lichthart* wende de ſtevens na d'inwijk *todos los Santos:* om den vyand na de zeekuſten te lokken. *Bagnola* verſtoof voor *Schuppe* na *Torre Garcie d'Avila*. En deſe verwoeſte tot de grond toe 't ſtedeken *Seregippa*, des vyand zuikermoolens en alle vruchtboomen: en rukte met ongeloofelijke haeſt na de ſtroom *Franciſco*. Alhier nedergeſlaegen op de zuidelijke oever, dreef drie duizend hoornbeeſten voor zich, om den vyand door honger uit te mergelen. Middelerwijl verzochten *de Braſiliaenen* in *Siara* byſtand tegen *de Portugeeſen*. Indien *d'Hollanders* haer veſting aldaer bemagtigden, zouden zich haeſt alle *de Portugeeſen* quijt maeken. d'Onkoſten van 't beleg mogten lichtelijk goed gemaekt: dewijl 't land overvloedig ambergrijs, kriſtal, kotoen, peerlen, zout en andere koopmanſchappen geeft. Ten verzekering haerer goede meining, lietenze twee kinderen van voornaeme perſoonaedjen in *Siara* op *'t Reciffo*. De togt derwaerds wierd *Georgius Garſtman* aenbevoolen. Hy aldaer te land geſtapt, laet ſijn komſt weten 't Braſiliaenſch opperhoofd *Algodoi:* die hem met twee honderd man, draegende witte vreede-vaenen, lanx den oever te gemoet trekt. Aldus geſtijft gaet op *Siara* los. Deſe ſterkte is vierkantig gebouwt, aen de voet van een berg: heeft binnen ſes huiſen, twee reduiten vol ſchiet-gaten, een ten noorden en een ander ten zuiden, half wegen uit de wal gemetzelt, als ook twee poorten, met ſtaketſelen wederzijds verzekert. Buiten de veſting ſtaet de wooning des ſlotvoogds. Voorts leggen rondom hier en daer d'hutten der *Portugeeſen* verſpreyt. De land-voogdyſchap *Siara* word onder

Mina belegert:

word ſchandelijk over gegeven.

Bagnola verjaegt.

Verrichtingen van Schuppe.

Verbond met de Braſiliaenen van Siara.

Togt van Garſtman.

Beſchryving van 't ſlot Siara.

Unable to display this page

A. Castrum. B. Fluvius. C. Via.

SIA A.

versus. D. Sylva. E. Campestria.

en der landvoogdyschap.

der de noordelijkſte van *Braſil* gereekent : begrijpt in ommegang niet meer dan twaelf mijlen. d'Haven, welk de rievier *Hacu* voor 't ſlot maekt, is niet veel te beduiden. De grond rijſt elders met bergen : ſtaet ook ter ander kant vol boſſchaedje : of zinkt wegens laege weyden, byzonderlijk lanx de rievier. *De Nederlanders*, dewelke op 't jaer ſeſtien honderd en negen, aen deſe kuſt uitſtapten, vonden hier zeer groote menſchen, met mis-maekte aengezichten, lang hair, doorboorde ooren, ſlingerende over de ſchouders, en een ſwart geverfde huit; aen d'onderſte lip en 't middel-ſchot der neus hingen ſteentjens en beentjens. *Garſtman*, voor 't ſlot *Siara* genaedert, vond kleine wederſtand. De veroovering der ſterkte koſte wederzijds weinig bloed : weinige ontſnapten : verre de meeſte *Portugeeſen* wierden gevangen. Thans bemoeyde zich *Maurits* zeer met burgerlijke zaeken. Hy vond geld-middelen tot het ſtichten van een ſtadhuis : ſchikte 't bergwerk uit de Braſilſche mijnen gegraeven na *Nederland*, om ter naeuwſte keur te komen : zette geld voor die eenige *Negers* den vyand ontweldigden, ſwaere ſtraffe op de ſluikers der tollen, en naeuwe orde tegen brand-ſtichters, ſtruikroovers en doodſlagers. Om de ſchaersheid van leef-togt te verbeeteren kreegen d'heeren, welke *Negers* gebruikten, laſt : dat jaerlijx in louw-maend en oogſtmaend *mandioca* moeſten planten. Van vonnis over min-gewichtige verſchillen zoude zedert niemand ſijn party betrekken tot hooger vuurſchaer. Voorts nam *Maurits* ter hand de ſwaerigheden, by de kerkelijke vergadering in-gelevert aen den geheimen raed. Men vond dan by raedſlot goed : den dag des Heere niet te ontheiligen, door ſlaefachtig werk : de opperhoofden over *Parayba* zouden de Roomsgeſinde ommegangen aldaer ſluiten : als ook 't ſtichten van nieuwe kerken tot de pauſelijke leer, en het trouwen by Roomſche prieſters : *den Iooden* wierd toegeſtaen haer kerk-zeden te plegen binnens

Vreemd ſlag van menſchen.

Voorzichtige orde beraemd by graef Maurits, wegens verſcheide burgerlijke en kerkelijke zaeken.

huis : op de vleeſchelijke vermenging *der Negers* tegen de wetten ſtond groote ſtraf : nieuwe zuiker-moolens mogten voortaen niet meer door een prieſter, maer recht-zinnig leeraer ingezeegent. Men beraemde ook een wijſe voet, na welke 't koopen en verkoopen moeſt gericht, en de bediening van geeſtelijke en burgerlijke ambten. Doch *Maurits*, uit ſijn langwijlige ziekte herſtelt, nam een verre landtogt aen na de rievier *Grande* en *Parayba* : ten einde de leeftogt, oorlogs-behoeften en verſterking der veſtingen bezorgde. Onder 't ſlot *Ceulen* begroeten hem de gezanten *der Tapuyers* met geſchenken, beſtaende in boogen, pijlen en ſchoone ſtruis-vogels veders, by haer gebruikelijk als ten oorlog trekken : waer voor wederom blijdelijk genooten lijwaete hembden, meſſen, ſchellen, korael, glas, viſch-hoeken en ſpijkers. Voorts groef *Maurits* een dieper en wijder graft rondom de vervalle ſterkte *Cabo Dello* : haelde de borſtweeringen hooger op : en paſte het ſlot de benaeming van ſijn ſuſter *Margareta* toe : hy liet ook de veſting *Antonio* ſlechten : behield alleenlijk een toorn tot beſcherming der grond. Ook wierd *Reſtinga* met ſtorm-paelen bezet : en 't klooſter, nevens 't ſtedeken *Parayba*, tegen aenloop geſterkt. *Elias Harkmans* kreeg hier den laſt af. Middeler-tijd vielen ter zee en land verſcheide oorlogs toevallen voor. Schipper *Schaep* ſloeg alleen, tuſſchen *todos los Sanctos* en *terre Garcie d'Avila*, tegen drie Spaenſche ſchepen. Het grootſte, van volk en geſchut ſterk voorzien, konde hy niet bemagtigen : het ander joeg hy tegen ſtrand : en het derde ſleepte hy weg. Keerde mismaekt door wonden ; doch voordeelig voor 't vaderland na *het Reciffo*. De brieven, in het verooverde ſchip gevonden, melden : hoe op de rievier van *Lisbon* tien galeaſſen, en twintig andere voor *Calis* ten anker lagen : by welke haer dartig ſluiten zouden voegen. Zommige meinden, dat het deſe vloot gemunt had op *Braſil* : andere, dat de Spaenſche koning zulx ſlechts veinſde, om geld den gemeinte af te par-

Togt van Maurits.

Manhaftig gevecht van ſchipper Schaep.

Merkwaerdige brieven.

parsen, volgens gewoonte der vorsten: te meer dewijl hy zich 't verlies der Portugeesche landen weinig ter herten trok, verzoopen in wellusten. Hy eischte van *Portugael* de vijfde penning, tot swaere ontroering: weshalven ook de koninglijke tol-meesters aldaer verjaegt of dood-geslaegen waeren, tot heimelijk genoegen *der Castiliaenen*: als die zich wilden dienen van zulk misdrijf: om *Portugaels* vryheid meer te besnoeyen.

Verzoek van Maurits:

Maurits dan schrijft den West-Indische maetschappy: zy beliefde met alle moogelijke vlijt een aental schepen toe te taekelen: welke de voornoemde Spaensche vloot mogt aentreffen: en op de wederkomst de zuiker af-brengen, die in *Brasil* na laeding wachte. Ondertusschen zetten *de Portugeesen* over de stroom *Francisco*, en ruiten tot de rievier *Miguel* toe. *Picard*, tegen haer afgezonden, dreefze te rugge.

sijn gewichtige toeleg op stad Salvador:

Maurits had lang het oog gehad op *Salvador*, hoofd-stad van 't Portugeesche *Brasil*, eertijds manhaftig by de kolonel *Dorth* en *Pieter Hein* veroovert, en eerlang door verfoeyelijke slaeuw-hartigheid van *Wilhem Schouten* en *Hans Kijf* verlooren. Hy was wel niet magtig genoeg: om zulk een gewichtige toeleg ter hand te slaen; doch dewijl, indien langer wachte, de tijd hem tegen zoude vallen, stapte moedig scheep: in hoop de beloofde hulp-benden uit *Nederland*

sijn heir:

ten steun zouden komen. Sijn heir bestond uit drie duizend en vier honderd *Nederlanders*, by welke zich lieten vinden duizend *Brasiliaenen*. *Maurits* was verkundschapt uit *Salvador*: hoe de bezettelingen aldaer muiten, wegens wan-betaeling: ook lagen de stad-voogd en graef *Bagnola* dapper over hoop, belangende den voet van oorlogs-bestier. Doch, eer *Maurits* zee koos, had hy alle plaetsen tegen vyandelijke indruk behoorlijk verzeekert: Gods zegen demoedelijk op een bede-dag verzocht: en twee en twintig zeilen van oorlogs en lijfsbehoeften omzichtig voorzien. Den achtsten van gras-maend des jaers sestien honderd acht en dartig, lichte hy d'ankers: op zee gestijft met negen andere schepen. Ten sesten dag, geraekt voor de mond van d'inwijk *todos los Santos*, konde door tegenwind niet binnen zeilen: bleef kruisen voor de riever *Vermelho* en 't eiland *Tapoam*. Weshalven *Salvadors* steevoogd en *Bagnola* de Portugeesche magt derwaerds rukken: om hem 't landen te beletten. Tegen de middag liep de wind voordeelig om, en *Maurits* tot onder 't geschut der schepen, sterkten, wallen en storm-katten van de stad *Salvador*: donderde tegen haer kortouwen aen: en lande op d'uithoek nevens de schans *Bartholomeus*, zonder de minste tegenstand, anderhalf mijl van de stad, op een bequaeme plaets: alwaer een kaele berg rees, door wiens valleyen versche beeken vloeyden. Hier nedergeslaegen, verstond uit de gevangenen: dat een half mijl verder een engte lag, wederzijds met moeraesch bezet, zulx niet als by laege ebbe man voor man trekken konde. *Tourlon*, met drie honderd vuurroers afgeschikt, om de plaets te verspieden, vond niet alleen 't werk geschaepen, volgens bericht der gevangenen; maer den vyand ook aldaer sterk beschanst. *Maurits* echter schaert sijn leger in slagorde tegen over den vyand: belast den zee-hopman *Ioan vander Mast* met veertien zeilen recht op de stad aen te loopen: en even buiten schoots d'ankers te laeten vallen. *Maurits* had met dese krijgslist voor, de vyandlijke magt van d'engte af te trekken, uit vrees voor de ledige stad. De toeleg gelukte; want *de Portugeesen*, beducht voor de scheeps-magt, onder de stad genadert, stooven schielijk te rugge: hoewel zommige van de Spaensche krijgsraed hard drongen: men behoorde *den Nederlanders* slag te leveren: alzoo afgemat door de zeetogt en vry swakker waeren: daer zy, schoon de kans tegen liep, altijd een veilige hertred in *Salvador* behielden. *De Oceaen* zette in de voornoemde engte onder water: zulx *Maurits* onmoogelijk konde doorbreeken. Des anderen daegs quam de steevoogd wederom aen de voorige plaets; doch verliet sijn voordeel, na dat eenige veld-

komt voor d'inwijk todos los Santos:

loopt binnen en land:

pleegt een aerdige krijgs-vond:

rukt manhaftig tegen de vyand in:

begraeft zich onder Salvador:

veld-ſtukken los-gingen. *Maurits* voortgerukt moeſt door alle paden, heggen en oevers gewaependerhand breeken: zulx eindelijk zich begroef onder de buitenwerken der ſtad. *De Portugeeſen* maekten de mijnen, als of een kans wilden waegen; maer hielden zich te vreeden met ſchieten op de belegeraers van de wallen. Een bende *der Hollandſche Braſiliaenen*, te zorgeloos bloot, leed eenige ſchaede. 't Steene ſlot *Alberto*, by den vyand verlaeten, bezette *Maurits*: waer door 't their van de zee-kant tegen hinder verzeekert wierd. d'Overſte *Brand* bemagtigde met kleine magt de ſterkte *Philippo* op den oever gebouwt, hoewel van vijf ſtukken geſchut voorzien. Des anderen daegs beſtormde *Maurits* de veſting *Bartholemæo*, diervoegen helddaedig: dat eerlang meeſter wierd, onaengezien dartien metaele halve kortouwen en een ſwaere bezetting had. Door 't verooveren van deſe ſterkten ſtond den belegeraers een vrye toegang tot haer vloot. Geſwind worden twee beukeryen opgeworpen: d'eene ſpeelde met zeven ſwaere ſtukken: d'andere met gelijk getal veld-ſtukken dag en nacht op 't ſlot *Roſario*. *De Portugeeſen* vielen nu en dan uit zonder eenige verrichting: en verlieten eindelijk 't gezeide ſlot. Doch dewijl bloot ſtond voor haer ſtorm-kat, konde by *Maurits* niet bezet worden: zulx tuſſchen beide ontvolkt leggen bleef. Rondom de top van 't Carmelieter klooſter was een hoorn-werk, tot verſterking van de ſtad *Salvador*. Uit dit hoorn-werk wierd dapper geſchoten. De belegerden verhoogden het, niet zonder ongeloofelijke vlijt, in een nacht vier voeten: zoo dat wederzijds elkander niet konden beſchaedigen, wegens d'opgetrokken hoogte daer lag aengelegen, 't hoornwerk te vermeeſteren. Vier hopmannen dan voerden ieder een bende, honderd koppen ſterk, nevens twintig die hand granaeden wierpen en twee honderd leger-werkers. Deſe, moedig voortgerukt, vervielen in een hinderlaege van vier honderd *Portugeeſen*, tegen welke een geruime tijd twijfelachtig hardebolden, bykans met gelijke ſchaede aen beide de kanten. Eindelijk doorgedrongen ontmoeten twee honderd ſchild wachten, die de wapenen verwijſd nederwierpen: en, onaengezien lijfs-genaede verzochten, in heevigen moede zijn nedergehakt. Een klein maenlicht ſcheen in den avondſtond: wanneer, na een ſcherp gevecht van twee uuren, *d'Hollanders* 't hoorn-werk te vergeefs beſtormden; want de vyand, door een overlooper gewaerſchouwt, had groote krijgsmagt, boven de gewoonelijke bezetting, herwaerds gevoerd. Meer dan drie honderd granaeden waeren nu, met moedige behendigheid, onder de verweerders geworpen. *De Portugeeſen* echter hielden ſtand: alzoo aen dit hoornwerk de behoudenis der ſtad hing. Ja zy vielen geduurig ter zijden uit, nadien veel meer volk hadden dan de beſtormers. Doch *Hinderſon* ſtuite haer bloedige indruk, niet zonder verlies voor d'een en ander. Hopman *Houwijn* en de veſt-bouwer *Berchem*, terwijl zich trachten meeſters te maeken van 't geſchut *der Portugeeſen*, ſneuvelden: en nevens haer d'overſten *Echtbrecht*, *Boward*, *Hollinger* en vier en negentig ſoldaeten. De dagh ontdekte de lijken des vyands, vermengt met *Hollanders*: en hoe ieder of gevlucht was of ſtand gehouden had. Men bedong voor weinig uuren ſtilſtand van wapenen: ten einde de dooden wederzijds ter aerde geraekten. De meeſte *Hollanders* lagen binnen de beſchanſing: ten bewijs van mannelijke ſtoutmoedigheid, hoewel geen zegen bevochten. De ſteevoogd van *Salvador*, bericht uit de gevangenen; wegens de ſwakke krijgsmagt van *Maurits*, ſtelde op de toppen der bergen ſtorm-katten, van welke dag en nacht in 't Hollandſche leger gewis donderde: zulx geduurig andere gequetſt, andere geveld wierden. De kogels vloogen te ſchaedelijker, dewijl de krijgs-knechten binnen d'hutten moeſten ſchuilen, om den regen. Doch een groot gedeelte bergde zich in de boſſchaedjen. Ook keerden t'ellekens de krijgs-

neemt drie ſterkten in:

't Slot Roſario beſchooten.

Merkwaerdige beſtorming van een hoornwerk voor Salvador.

Salvaders ſteevoogd beſchiet 't Hollandſche leger.

benden, by *Maurits* afgevaerdigt, om 't vee af te haelen, leedig te rugge: alzoo de vyand 't zelve met sterke wacht bewaerden, waer tegen geen kans derfden waegen. By dit quaed quamen verscheide andere ongelegendheden. 't Leger, meer als vier mijl van den oever begraeven, verschafte gelegendheid voor d'overloopers: om den toestand des Hollandschen heirs aen *de Portugeesen* te verklikken. Ook kreeg de stad by donkere nachten met klein vaertuig toevoer van aller wegen: onaengezien *Maurits* scharpe wacht hield. Door swaere stormen spilden twaelf schepen van d'ankers, niet zonder gevaer voor schip-breuk. 't Heir was verssmolten op twee duizend en vier honderd koppen, behalven negen honderd *Brasiliaenen*. *De Portugeesen*, meer als tweemael sterker, dienden zich veilig van haer beukeryen, bolwerken en schansen. De regen-maenden veroorzaekten swaere ziekte en zekere sterfte. d'Hopman der graefelijke lijf-bende *Joan Wendovil* en d'overste *Israel Twijn*, nevens een merkelijk aental gemeine soldaeten, waeren bereeds gestorven. 't Volk lag in 't veld bloot voor 't vyandlijk geschut. Men zag geen hulpbenden te gemoed. Weshalven *Maurits* geraedzaemst vond, 't beleg op te breeken. Hier vereischte de toestand een schrandere krijgsvond: om scheep te komen zonder schaede: daer een magtige vyand op de rug hing, moediger door duizend en vier honderd man, welk de graef *Bagnola* ten hulpsteun had aengebragt. *Maurits* dan verspreyd een gerucht, als of hy 't geschut afvoerde scheep: ten einde den stad op een andere hoek bestooken zoude. Hy loopt 't naeste eiland af, en plaetst aldaer de Brasiliaensche wijven: op dat niemand vermoede mogt krijgen, wegens sijn voorgenoomen vertrek. Ja op het oogenblik, als opbrak, versterkte hy de beukeryen en begraeving: en begaf zich diervoegen stil in den donker na de vloot: dat *de Portugeesen* met den dag tot negen uuren toe in de ledige legerplaets, volgens gewoonelijke felheid, schooten: eer gewaer wierden, dat *Maurits* zich had weg-gepakt. En dese staeken d'Hollandsche hutten aen brand, en schooten van *Salvadors* wallen en sterkten rondom los: ten bewijs van blijdschap. *Maurits* bragt dien dag over met 't volk op de vloot te verdeelen: en zond een trompetter na binnen, om sestig gevangenen te lossen; maer de vyand, moedig door sijn verrichting, sloeg 't verzoek af: te meer dewijl ter zelver tijd een Portugees zeil d'Hollandsche vloot boven wind ontsnapte, en tyding bragt: hoe een groote scheeps-magt tot ontzet naderde. *Maurits* kreeg thans ook bericht, wegens 't voorige valsch aenbrengen: als of tusschen *Salvadors* steevoogd en *Bagnola* groote oneenigheid gereesen was: daer in tegendeel de steevoogd 't opperste bewind aen *Bagnola* toestond: en de bisschop de nood-lijdende bezetting met sijn schatten te hulp quam. Dese togt van *Maurits* liep meest vruchteloos af: ter oorzaek de verwachte bystand uit *Nederland* achter-bleef. Ondertusschen lagen de Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers over hoop, wegens 't openen van een vrye vaert op *Brasil*, en 't overbrengen van volk-plantingen derwaerds. *Maurits*, verzocht om sijn gevoelen te uiten, beweerde met krachtige redenen: dat de vrye-vaert en volk-plantingen ten hoogsten tot voordeel strekten der West-Indische maetschappy: 't welk eindelijk by d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en bewind-hebberen ook is goed gekeurt: zulx de bewind-hebbers alleen voor zich behielden den handel van *Negers* en brasilienhout, en de toerusting ten oorlog. Op d'in en uitgaende waeren wierd behoorlijke tol gesteld. Voorts bleeven den bewind-hebbers zelf voor haer eigen aldaer te handelen ongeoorloft. Eerlang rusten verscheide koopluiden verscheide schepen toe: die met groote winst *Brasil* van alle noodwendigheden voorzaegen. De volgende zeilen bragten minder voordeel haer reeders te huis. Maer de bewind-hebbers, gedenkende aen de schatten die *Pieter Hein* uit *Matanca* na *Hol-*

Slechte gestalte des zelve.

Maurits breekt 't beleg voor Salvador op, met een gantsche krygs-list.

Twist tusschen d'Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers.

Holland sleepte, vonden geraeden de zelve toeleg ter hand te slaen. Zy brengen dan veertien zeilen in zee, onder 't beleid van *Cornelis Iol*, toegenaemt *Houtebeen*, welke in *Texel* d'ankers lichte, den veertiende van grasmaend des jaers sestien honderd acht en dartig: en gelukkig voor 't *Reciffo* ter reede quam. *Houtebeen* raeds-pleegde ettelijke dagen met *Maurits*: en terwijl wederom scheep stapt, klemt sijn dye tusschen de boot en een stuk te boord uitsteekende: 't welk zommige bygeloovige voor een ongelukkig voor-spook hielden. Dese vloot deed *America* zidderen; want *de Spaensche* waeren verzeekert: dat *Houtebeen* niet gerings beoogde: als dewelke of heerlijk over sijn vyand zoude zegepraelen, of eerlijk met hem sterven. En dese ontdekte de Spaensche vloot van *Terra Firma* onder *Cuba* voor de klippen *Organes*. De vloot bestond uit acht swaere galjoenen en ses mindere zeilen, waer over *Carel Dievaro* 't hoogste gezach voerde. Haer rijkdom wierd geschat op twee honderd tonnen gouds. *Houtebeen* dan leid den ammirael aen boord: smijt de dreggen over; en maekt zich vast, voornemens te sterven met den vyand of zegen te bevechten. d'Onder-zeevoogd *Abraham Michiels zoon Roosendael* klampte op gelijk wijse den Spaenschen onderzeevoogd aen: en de schout by nacht *Ioan vander Mast* des vyands schout by nacht. d'Overige Hollandsche zeilen bleven buiten schoots. Scherp liep 't gevecht af. De kogels verspreyden tusschen vonken en damp wederzijds een gewisse dood. De splinters quetsten of vernielden veel volks. *Houtebeens* mars stak weinig boven de hooge boord der Spaensche ammirael uit. Herwaerds klauwterde de matroos, en wierp van boven onder de Spaensche granaden swaer vier en twintig en acht en veertig ponden: welke diervoegen borsten, datze den overloop ruimden, en 't boven-schip ten besten gaven. Een bootsgezel klom nu om hoog, ten einde de vlagge afhaelde: wanneer de Spaensche onder-zeevoogd en schout by nacht, van de dreggen los geraekt, op *Houtebeen* aenquamen. Hy dan houd af, om niet rondom becingelt te worden: te meer nadien bereeds sijn onderzeevoogd en schout by nacht, nevens de graefelijkheids-bezorger *Antonius Muis*, gesneuveld waeren, en met haer dood de door-naegelde schepen te rugge gedeinst. *Houtebeen* vond de vloot verstrooyt: ontbied de trouwloose hopmannen: snaeuwd haer bit ter toe: zy vergaeten eer en eed. Hoe schandelijk, dat zeeluiden verschrikten voor de grootheid van Spaensche zeilen, die immers by dappere mannen konden vermeestert worden. Laet de bloodhartige haer afzonderen, ten einde door quaede voor-gang geen hinder toebrengen aen andere, die bereid zijn een kans te waegen. Hervat de torn. Wat is de vyand anders, als een bewaerder van goud, welk in uwe handen vervallen zal, indien gy hem onder d'oogen derft zien? Aldus alle moedigende, wend wederom den steven op *Dievaro* aen; maer zoo haest 't geschut konde toe-reiken smeeten *d'Hollanders* over staeg. 't Hielp niet, dat *Houtebeen* haer meineedige verwijfdheid te wijt leide. d'Een bekende verbaest te wesen: d'ander vergroote des vyands magt: ja zommige beschuldigden *Houtebeen* van roekeloosheid, die alle tot een zeker verderf aenvoerde: ettelijke dreigden weg te trekken. Zy hadden zamen opgesteld niet te luisteren na den ammirael. Doch des volgenden daegs neemt hy alle een nieuwen eed en hand-schrift af: waer by beloofden te vechten tot den laetsten droppel bloeds. De vloot dan wierd aldus geschaert. *Houtebeen* zelf had de voortogt met 't schip *de Salamander*: in orde zouden volgen *d'Oranjeboom*, *de Faem*, *d'Hoop*, *Zwol*, *Ter-Toolen*, *Ernestus*, *Over Yssal*, *Goereede* en *Mercurius*. 't Scheen toenmaels of zy moed schepten. Doch de zee schoot hol, de vyand lag boven wind, en d'Hollandsche vloot ten doel van sijn geschut. Evenwel wierd schutgevaert gehouden: in welk sneuvelde d'hopman *Ioan Verdiest* op *d'Oranje-*

1638.

Tegt van Houtebeen.

wordt schandig tot verscheide reisen van sijn volk verlaeten.

hy ontdekt de Spaensche vloot:

laid den ammirael aen boord:

boom. Ook hielden ettelijke geen woord, die van verre vergeefs schooten. Den zeventiende der herfstmaend, verstond *Houtebeen*, hoe de Spaensche vloot voor de zand-plaeten van *Cuba* en steenklippen *Organes* dreef: weshalven derwaerds wend: om voor 't laetst een kans te waegen. Maer hy bevond de matroosen klagtig over haer bevelhebbers: zy wilden niet vechten, zoo lang dusdaenige blood-hartige gezach voerden. *Houtebeen* dan zet vijf hopmannen af, en andere in haer plaets. Nu waeren alle gemoedigt 't uiterste te waegen. Tot *d'Organes* genaedert, vonden de Spaensche ontsnapt. Weshalven *Houtebeen* eenige schepen na *Brasil* verzent: andere gebied hy te kruisen omtrend *Cuba*: en hy zelf loopt t'huiswaerd. Terwijl dese zeetogt diervoegen ongelukkig afliep, vaerdigde *Cameron* overste *der Brasiliaenen* drie gezanten aen *Maurits*: hy verzocht een verbond aen te gaen met de West Indische maetschappy: alzoo tusschen hem en de graef *Bagnola* swaere onlusten waeren geresen. *Maurits* toonde zich ten hoogsten genegen tot de voorslag: beschonk de gezanten; maer kreeg eerlang bericht: hoe *Cameron* een wispeltuurig mensch wederom vriendschap had gemaekt met *Bagnola*. Alleenlijk verlieten acht honderd *Tapuyers* de Spaensche zijde. Indien levens-middelen, krijgs-behoesten en volks genoeg by d'hand waeren geweest, *Maurits* vond gelegendheid, om den vyand groot voordeel af te zien. Doch, onaengezien sijn geduurige klagten, bleef het haperen aen alle kanten. De zuiker oogst beloofde achtien duizend kisten. Op *Houtebeens* ongelukkige togt volgde een heimelijke zaemen-sweering van zommige voornaeme *Portugeesen*: die, hoewel onder bescherming der West Indische maetschappy leefden, echter in 't hart zich aen de Spaensche zijde hielden: De belhaemers der toeleg *Peter Cunhà de Andrada*, *Ioan Cannaro*, *Philips de Barretto*, *Arnold de Olanda*, *Roderic Pimentello*, *Barnardijn de Carvalha*, *Franciscus Beringelio*, *Melchior Alius*, *Antonius Pais*, bezittende meest alle zuiker-moolens in de landvoogdyschap *Pernambuco*, en *Ioan de Souto* uit *Parayba*, zijn dieswegen ter hechtenis besteld. *Carpentier*, *Coin*, *Tourlon* en *Aldricht*, tot rechters gekooren, velden eindelijk een vonnis: waer by zommige na *Salvador*, andere verder westwaerd verzonden, en andere in banden gedoemt zijn geduurende haer leven. Zedert verzochten de vuur-schaeren der byzondere landschappen byzondere waepens, om alle lands-brieven met zegel te bekrachtigen. *Maurits* gaf aen *Pernambuco* een maegd, haer zelf met verwondering bezichtigende in een spiegel: in de rechterhand houdze een zuiker-riet. De rechtbanken van *Serinhain*, *Garazu*, *Porto Calvo* en *d'Alagois* kreegen ieder ook een wapen. *Tamarica* ontfing een wijndruive rank, *Parayba* ses zuiker-brooden, *Rio Grande* een struis-vogel, welke alhier overvloedig gevonden word. Doch 't wapen des hoogen-raeds bestond uit de vier voornoemde wapenen te zamen gesmolten in een schild, boven welk uitstak 't wapen van *'t Vereenigde Nederland*, en onder der West Indische maetschappy: de Gerechtigheid betrapte de kruin van 't Nederlandsche wapen. Men verpachte nu ook de tienden der zuiker: welke in *Pernambuco* beliepen tot honderd acht en veertig duizend en vijf honderd guldens, geduurende 't loopende jaer. *Moses Navarro* was hier kooper. *Peter Seullijn* pachte de tienden van *Itamarica* en *Gojana* voor negentien duizend, en de voornoemde *Navarro* die van *Parayba* voor vier en vijftig duizend guldens. De tollen op de zuiker-moolens over *Pernambuco* bedroegen ses en twintig duizend guldens, volgens inkoop by *Ioan Ferdinand Vieira*, voor een jaer. d'Andere landschappen gaven vry minder. Doch te zamen bragten de zuiker-moolens uit, behalven de gezeide tienden, twee honderd tachentig duizend en negen honderd guldens. Zulx *Brasil* d'oorlogs-onkosten lichtelijk konde vergoeden. Met den ingang des jaers sestien honderd negen en dartig, vertoonde haer de Spaensche vloot,

trekt na huis.

Cameron gesanten.

Zamen-sweering der Portugeesen.

Maurits voorziet ieder Brasils landschap van een wapen.

Verpachting der Brasilsche tienden.

1639.

Spaensche vloot.

vloot, sterk acht en twintig zeilen, meest galjoenen, in 't gezicht van *'t Reciffo*; doch hield zuidelijk. *Maurits* vaerdigt terstond eenige bezeilde jagten af: ten einde verspieden werwaerds de stevens wenden, of meinden te landen: hy zelf volgt lanx den oever tot *Porto Calvo* toe; doch bericht hoe binnen d'inwijk *todos los Sanctos* was geloopen, keerde na *'t Reciffo:* alvoorens de sterkten *Porto Calvo*, *Una*, *Serinhain* en aen d'uithoek *Sant Augustijn* van alle noodwendigheden bezorgende. Omtrend dese voorval keerde *Arcissewski* voor de derde reis na *Brasil*, om d'oppervoogdy te voeren over de krijgs-magt aldaer.

Groote onlusten tusschen Maurits en Arcissewski.

Twee maenden hielden *Maurits* en d'hooge raed vreedelijk huis met *Arcissewski*: hoewel ondertusschen verscheide laster-woorden onder 't graeuw gingen tegen *Maurits*. Eindelijk bragte *Arcissewski* een brief voor den dag, afgeschikt aen d'Amsterdamsche burger-meester *Albert Coenraeds zoon vander Burg*, behelsende swaere beschuldiging tegen *Maurits* en den hoogen raed. *Maurits* dieswegen gevoelig, leid een vergaedering van alle de raedsheeren: voor welke aldus sijn beklag doed: Ik heb nu twintig jaer ettelijke proeven gegeven wegens getrouwigheid omtrend den staet *des Vereenigden Nederlands*: en zal nooit toelaeten, dat door mijn schelmstukken of zelf wanplichten het doorluchtig Nassausche stam-huis te recht gebrandmerkt worde. Doch wanneer ik bespeur 't woelen van *Arcissewski* en sijn brieven, met welke herwaerds overkomt, en die hy aen den heer *vander Burg* heeft geschreeven, bespeur te gelijk, dat verdacht worde gemaekt van snoode land-bestiering. *Arcissewski* zelf geeft volmondig af: hy is gezonden, ten einde den vervallen stand in *Brasil* herstelle: na 't welk tenzy ik luisteren wil, zal geen toevoer uit 't vaderland overkomen. Wat blijft my dan overig, nevens d'hooge raed, als een ydele naem van landvoogd? Verdienen onse zorgen en gevaer voor de Brasilsche welstand aldus schendig geheekelt te worden? O onbeschaemde *Arcissewski*, die sijn lasterschrift my en u derst voor leesen, op dat hy zoo veel getuigen hebbe van logenen, als ik aen u alle van mijn vlyd! Niet zonder bitterheid spouwt hy zelf onder mijn huisgenooten allerley gal uit: en ried onlanx sijn onder-ritmeester wederhoorig te zijn om een togt tegen *de Portugeesen* by te woonen, op welke ik voordeel te gemoed zag. Ja de luitenant van *Arcissewski* weigerde de toegesonde orde, by mijn hand onderteikent, te gehoorzaemen, ten zy eerst bevel van sijn Generael (zoo noemde hy *Arcissewski*) ontfing. Wie kan nu op zoo een heimelijke tegenparty steunen, door wiens eenzydige driften d'eenigheid word gescheurt, en de gemeine zaek in 't uiterste gevaer gestelt. Zulx niet noodig is door *een Spanjaerd* overwonnen te leggen, indien elkander door burgerlijke tweedracht overwinnen. Velt gy luiden een vonnis: dat of ik, wijkende voor *Arcissewski*, opgezonden worde, of *Arcissewski*, wijkende voor my, te rugge trek. Dit vereischt een dringende noodzaekelijkheid. Ik vertrek, ten einde gy luiden vryheid moogt genieten, om uwe stemmen tot 't een of het ander te geven. De hooge raed stond met zulk een gewigtige zaek bedraeyt. Te vergeefs zochtenze beide te vereenigen: weshalven eindelijk eenpaerig goed vinden 't vertrek van *Arcissewski*: die eerlang met de schepen, in *Parayba* zeilvaerdig, na *Holland* 'tanker licht. Doch de brief by *Arcissewski* geschreven aen *vander Burg*, waer uit d'onlusten tusschen hem en *Maurits* ten grooten deel ontstonden, luide aldus:

Reden van Maurits tegen Arcissewski.

Brief van Arcissewski.

Belieft de schuld van mijn traeg schryven, achtbaere heer, te leggen op 't graveel, waer aen een geruime tijd bedlegerig heb moeten blijven. d'Ellendige stand van *Brasil* is zoodaenig, dat wederzijds stil zitten: twijfelachtig of wy *den Portugees*, of hy ons op 't lijf wil vallen. Een scheeps-magt met duizend vlootelingen leid zeilreede. Waer het gelden zal word voor my verborgen gehouden. In de raed verschijn ik nooit, tenzy ontbooden.

Om iets voordeelig te verrichten, ontbreekend'oorlogs-behoeften, dus-lang vergeefs te gemoed gezien uit het vaderland. Uit mijn regement zijn drie honderd van haer krijgs-eed ontslaegen, of tot andere vaendels over-gegaen. Zommige benden, sterk anderhalf honderd, toen in *Texel* het anker lichteden, zijn zedert versmolten tot honderd, binnen twee maenden. *Maurits* vergeeft, na eigen goeddunken, de krijgsambten, welke in mijn regement open-vallen: en leeft diervoegen met 't zelve: dat ik 't minste gezach niet behoude. Daer in *Holland* by d'algemeine Staeten en bewind-hebbers, (toen af-sloeg, om de wanorde der Brasilsche oorlogstucht, wederom na *Brasil* te trekken) my liet gezeggen: mits behoudende volle magt over 't oude regement, met welk eertijds zoo veel voordeel op den vyand bevocht. d' Eigen hand der Staeten en bewindhebbers, dies-aengaende den raed binnen *'t Reciffo* vertoond, als onaenneemelijk verworpen. Eindelijk, wat zal ik verrichten met een volk 't geen my niet kent noch ik? verzoek dieshalven, of versche soldaeten uit 't vaderland, of herstelling van de beloofde; of verontschuldiging dat niet konde uitwerken, of ontslaeging der krijgslast. *Maurits* liet den brief van *Arcissewski* geenzints onbeantwoord. Hy schreef dan aen d'Algemeine Staeten: Wie kan gelooven, dat *Arcissewski* 't bed gehouden heeft, die onlanx ter bruiloft, en acht mijl buiten *'t Reciffo* na 't dorp *Jan Laurens* ging? Daer hy den tijd beter had besteed; indien, volgens plicht, de wapen-huisen en sterkten bezichtigde. De togt der toegeruste vloot is hem geenzints onbekend. En hoe ongegrond de vordere klagten ter neder-gestelt worden, wegens 't lichten van volk uit sijn regement, verdient naeuwelijx beantwoording: ten zy iemand oordeelde voor een veldheer ongeoorloft te wesen: by byzondere voorvallen de soldaeten van d'eene plaets te vervoeren na d'andere. En dewijl zelf klaegt, dat geen hulp benden uit *Holland* herwaerds komen: waerom neemt hy het dan qualijk, indien uit sijn regement volk word gelicht, daer de nood zulx vereischt? Vorders behoorde hy zoo onbeschaemt niet te liegen, als of drie honderd koppen hem ontrokken waeren. onder andere vaendels gestooken, of van krijgs eed ontslaegen. Ook belieft het *Arcissewski* ontrouwelijk te verswijgen, 't getal der gestorvenen: daer 't blijkt uit de dood-rollen, dat zommige benden twintig, andere dartig, op de reis herwaerds, hebben verlooren. Ik ontken voorts den krijgs-order alhier verwart te zijn door eenigerley quaedwilligheid, staet-zucht of onervarentheid. De oorlogs bedieningen, welker vergeeven hy oordeelt aen hem te staen, waeren bereeds vergeeven eer *Arcissewski* op *'t Reciffo* voet aen 't land zette. En, dewijl den toestand van *Brasil* recht kende, had hy niet behooren zoodaenigen volmagt-brief den Algemeine Staeten en bewindhebbers af te vergen, gelijk hier vertoont heeft: nadien de noodzaekelijkheid in *Brasil* dikwils vergt: om iets ter hand te slaen, 't geen met een bepaelde last niet was over-een te brengen. By zulke toeval word zoo zeer niet verandert de last der opperhoofden: als wel ten goeden einde geschikt, na tijds-gelegendheid. En wat meind *Arcissewski*? Zal hy met sijn regement *Brasil* tot een goede stand brengen? En waerom d'Algemeine Staeten, welker wapenen verschrikkelijk voor den Spaenschen koning gevoert worden, in dit spel getrokken, als of niet konden nakomen 't geen beloofden? En hoe zal hy vechten met onbekende soldaeten daerze dagelijx in d'oorlog geoeffent, hier af bewijs genoeg geven, zoo meenigmael tegen den vyand worden aengevoert? Sijn driederhande verzoek inschelijx is hem toegestaen; want hy konde wachten na de hulp-benden uit 't vaderland, tot vervulling van 't vereischte regement: of dat, hem 't volk, na verrichting der voorgenoomen togt, wederom ter hand zoude gesteld worden: of dat t'huiswaert indien goet vond vertrok. En dit laeste is by eenpaerige stem-

Antwoord van graef Maurits op den brief van Arcissewski.

men

men der hooge raed hem ingewilligt. Want waerlijk 't werk ſtond hier zoo geſchaepen: een van beide, ik of hy, moeſten nootwendig *Braſil* verlaeten.

Arciſſewski keert na Holland.

Arciſſewski dan te rugge gekeert verſchijnt onverwacht voor d'Algemeine Staeten en bewind-hebbers: alwaer, volgens 't oordeel van zommige, beſtraffing verdiende wegens onzeedigheid tegen *Maurits*: andere hadden medelijden met den man, als wiens helden-ſtukken onder verachting ſcheenen te verſchuilen, terwijl gelijk een onnut werktuig te rugge geſchikt wierd. De meeſte leiden de ſchuld op de bewindhebbers: die onvoorzichtig hem met hoog gezach over de krijgs-zaeken den graeve *Maurits*, niet zonder beſnoeying van des zelfs, oppermagt, toezonden. Indien eenige wanorde te verbeteren ſtond, zulx moeſt niet *Arciſſewski*; maer *Maurits* en den hoogen raed aenbevoolen zijn. Duſdaenige mompelingen ſtrooyden doorgaens uit dewelke niet geroepen waeren, om over deſe verhandeling vonnis te vellen. *Joan Coin* wierd veld-marſchalk in de plaets van *Arciſſewski*. Ondertuſſchen maekten zich de raedsheeren *Matthias Ceulen*, *Adriaen van der Duſſen*, *Joan Gyſſeling* en *Servaes Carpentier* reisvaerdig t'huiſwaerd. Den negen en twintigſte der wijnmaend des jaers ſeſtien hondert negen en dartig, gingenze voor *Parayba* onder zeil. Merkwaerdig is 't vertoog 't geen *Van der Duſſen* aen de bewindhebbers overleverde: alzoo een net verhael behelſt wegens den gantſchen toeſtand van *Braſil*, voor ſoo veel tot de Weſt-Indiſche maetſchappy behoort.

Verſcheide gevoelens wegens hem.

1639.

Raeds-heer Van der Duſſen ontwerpt een net verhael van Braſil voor ſoo verre behoort tot de Weſt-Indiſche maetſchappy.

Alle de landſchappen, ſchrijft hy, door de wapenen der Weſt-Indiſche maetſchappy, op den boodem van *America*, t'ondergebragt, worden verdeelt in ſes geweſten, namentlijk *Seregippa*, *Pernambuco*, *Itamarica*, *Parayba*, *Rio Grande* en *Siara*. De togt ondernoomen by *Gyſſeling* en *Sigiſmund Schuppe* heeft *Seregippa* ontvolkt: alzoo d'ingezeetenen opkraemden na de kuſt *todos los Santos*. *De Portugeeſen* bezaeten eertijds *Siara*, ſchaerſch bewoont: en hadden aldaer een onſterke ſterkte. Zedert de zelve weinig voordeel toegebragt, als alleenlijk: dat nu en dan eenige *Braſiliaenen* ten ſteun van de Nederlandſche benden afquamen. *Pernambuco*, gelegen tuſſchen de rievieren *Franciſco* en *Tamarica*, ſpant in aengenaemheid en aenzien de kroon boven de andere geweſten. 't Woord zelf beteikent by *de Braſiliaenen* een holle rotze, onder welke 't water neder-ſtort. Deſe rotze word gezien dicht by 't eiland *Tamarica*. Voorts heeft *Pernambuco* verſcheide havenen: namentlijk de buitenſte reede voor *'t Reciffo* in volle zee, en dienvolgende onveilig, de binnenſte tegen alle ſtormen zeker. Voorts d'uithoek *Auguſtijn*, alwaer de mond der haven eng valt, wegens rotzen gevaerlijk en de grond ondiep. 't Eiland *Alexio* is bequaem om ſchepen te kielhaelen. *Barra Grande* vertoond een ruime inwijk gemakkelijk voor allerley vaertuig; doch moet wijken voor *Cororipa*. Eindelijk zijn vermaerd d'havenen *Iaragoa* en *Franco*: en onder de rievieren munten uit *Iangades*, *Serinhain*, *Formoſo*, *Porto Calvo*, *Camarigibi*, *Antonio*, *Michaël* en *Franciſco*. Vorders word *Pernambuco* verdeelt in ſes gerechts-banken: d'eerſte en oudſte *Igarazu*, de tweede en grootſte *Olinda*, de darde *Serinhain*, de vierde *Porto Calvo*, de vijfde *d'Alagoas* en ſeſte *rio Franciſco* ſcheidpael van *Pernambuco* ten zuiden. Deſe landvoogdyſchap telt ook vijf ſteden, *Garazu*, *Olinda*, *Maurits-ſtad*, waer onder ook behoord *'t Reciffo*, *Bella Pojuca* en *Formoſa*. De vlekken *Moribeca*, *ſan Laurens*, *Antonio*, *Amaro* en andere, wijken voor geen kleine ſteden. 't Land rijſt doorgaens met gebergt: is byzonder vruchtbaer in de valleyen en lanx de rievieren. De valleyen brengen de meeſte zuiker voort. Van honderd een en twintig zuiker-moolens ſtaet een groot getal ſtil, by gebrek van *Negers*. Aen *Pernambuco* volgt *Tamarica*, welk ſlechts een ſtad en haven, en drie en twintig zuiker-moolens heeft; doch dartien alleen worden bearbeid. Dit eiland draegt ongemein ſchoone druiven en meloenen: anderzints leid het ten

groo-

Unable to display this page

en nacht: maeken haer drank uit de gekaeuwde wortel *mandioca* of d'appelen *tajovis*: zijn nergens voor bekommert, als voor drank en lywaed: van 't lywaed ſtellenze hembden toe voor haer vrouwen, en voor zich ſchorten, om de mannelijkheid te dekken. Zy zouden geen geld achten, ten zy voor geld Spaenſche of brandewijn bequaemen. Indien geen toezegging van loon hebben, willen niet aen den arbeid: anderzints ontzien geen moeyte. Over ieder dorp, ja huis, ſtaet een gezach-hebber, wien vrywillig gehoorzaemen. Nevens dit opperhoofd is ook *een Hollander*, die de traege aenprikkelt, en zorge draegt: dat haer de meeſters der zuikermoolens geen ongelijk doen. Zy verhuuren zich nooit langer, dan twintig dagen: en willen loon genieten voor 't voltrokken werk: worden meeſt gebruikt, om hout te kappen voor de zuiker-keetels. Doch, wegens ſchaersheid *der Negers*, moeten ook zomwijl ander werk doen: waerom veeltijds zich weg-pakken: gelijk ook als ten oorlog dienen zullen. Men kan haer naeuwelijx onder krijgs-tucht bedwingen. Om een lichte oorzaek loopenze buiten gelid. Den vluchtende zittenze geſwind op de hielen, en verſchoonen niemands leven. Omtrend den godsdienſt blijvenze dom en nalaetig. Weinige hebben van de Roomſche prieſters geleerd 't Gebed onſes Heere en de twaelf geloofs-punten. De predikant *Davil* heeft de Braſiliaenſche ſpraek geleert: verſcheide heidenen tot kennis van 't chriſtendom gebragt: en in haer dorpen gedoopt. De dorpen *Alagoa, Una, Michaël, Goyana, Parayba* en *rio Grande* leveren weinig minder als twee duizend gewaepende mannen uit, behalven de vrouwen en kinderen, gewend ten ſtrijd met de mannen te trekken, welker getal ruim driemael grooter is. De Braſiliaenſche ſlaeven zijn by *de Portugeeſen* voor ettelijke jaeren van *de Tapuyers* opgekocht, of tot ſlaeven gemaekt: ter oorzaek *Boudewijn Henriks zoon*, in d'inwijk *Trahiſon* geland, met de wapenen byſprongen. Doch hebben zedert wederom vryheid uit de Portugeeſche dienſtbaerheid bekoomen. d'Angolaſche ſlaeven mogen boven andere tegen bloedige arbeid. De braſilien-hout-boomen waſchen doorgaens tien of twaelf mijlen landwaerd, niet met gantſche boſſchaedjen; maer onder ander geboomt hier en daer verſpreyd. *De Negers*, wanneer de zuiker-moolens ſtil ſtaen, beſteeden haer tijd, om de witte baſt, drie vingeren dik en rouw, af te ſchillen. De boom zelf draegt donker-groene bladeren, klein en ſteekelig aen 't einde, hangende by dunne ſteeltjens; doch krijgt geen bloeyzem of vrucht: zet voort uit de wortels. 't Oofnabrugs lywaed ſtaet in groote achting by *de Braſiliaenen*, gelijk ook veelvervig laeken, kooper, tinne, wijn, bier, boter, kaes, meel, ſtokviſch, ſpek, gerookt vleeſch en ham. *Maurits* draegt byzondere zorg voor de gemeine welſtand. De hooge raed, die eertijds beſtond uit negen, is door de dood van *Hoogeveen* en 't vertrek van *Ioan Bodecher* tot zeven vermindert: deſe zijn *Elias Herkmans, Nomnus Olfards zoon, Balthaſar van Voorde, Peter Mortamer, Gijsbrecht Witte, Peter Ras* en *Daniel Alharts zoon*. Doch *Ras* leid voor opperhoofd tot *Porto Calvo* en *Serinhaim*: *Olfards zoon* over de landvoogdyſchap *Franciſco* en *Alagoas*: *Mortamer* op *Tamarica*: en *Alberts zoon* binnen *Parayba*. *Herkmans* en *Voorde* bezorgen de gemeine ſchat-kiſt: weshalven de gerichts-bank niet konnen waerneemen: zulx noodwendig meer raedsheeren vereiſcht worden. Tot duſdaenige waerdigheid zouden bequaemelijk gevordert zijn de reekenmeeſter *Jacob Alrich*, d'artz *Wilhem Piſo* en *Theodoſius Kaiſar*. De bediening der kerk op *'t Reciffo* ſtaet aen *Frederik Caſſelerus*, *Peter Landman* en d'hofprediker *Franciſcus Plante*. Binnen *Olinda* en op de Braſiliaenſche dorpen prediken *Ioachim Soller* en *Ioan Polhem* in de Franſche en Portugeeſche tael; *David Doriſlaer* in de Braſiliaenſche en Portugeeſche. Vorders verkondigen 't euangelium *Cornelis Poel* aen

Predikant Davil.

Braſilien-hout-boſſen.

Hooge raed op 't Reciffo.

Predikanten in Braſil:

d'inwoonders van *Tamarica*, *Ioan Stetyn* op d'uithoek *Augustyn*, in *Serinhain Ioan Eduards zoon*, en binnen *Parayba Samuel Rathelar*. *Porto Calvo*, *Openeda*, d'uithoek *Antonio*; *Capigoaribe* en *Gujana* belijden haer met zieken-troosters niet buiten verwijt *der Portugeesen*: te last leggende als of zonder gods-dienst leefden, dewijl zy geen predikanten hebben.

Catholijken en Priesters aldaer.

Franciscaenen: Carmelieten: Benedictyners.

De Catholijken plegen haer godsdienst aldaer opentlijk. De geestelijkheid word verdeelt in priesters of monniken. De monniken bestaen uit *Franciscaenen*, *Carmelieten* en *Benedictyners*. *De Franciscaenen*, verre de sterkste, bewoonen ses prachtige kloosters: anderzints hebben geen eigen gronden of inkomsten: leven by 't geen dagelijx gegeven word. Haer kloosters staen binnen *Frediriks stad*, *Iguaraca*, *Olinda*, *Pojuca*, *Serinhain* en op *Antonio Vaez*. Doch *de Carmelieten* hebben drie gestichten tot *Parayba*, en zoo veel binnen *Fredrik stad* en *Olinda*: komen rijkelijk toe met 't geen van de landbouw, huisen en uiterste wille der sterfvende trekken. *De Benedictyners* hoewel slechts twee kloosters bezitten, een binnen *Frederik-stad* en een ander tot *Olinda*, hebben ondertusschen de meeste inkomsten uit de zuiker-moolen *Masureppa*, landeryen rondom *Parayba*, 't vee en zuiker-ried velden. Tot de bekeering *der Portugeesen* is weinig kans: alzoo zeer vast kleeven aen haerer Roomsche overleeveringen.

Beschrijving van 't Reciffo:

't Reciffo, de stoel des oorlogs, heeft twee hoorn-werken na de kant van *Olinda*: 't eerste uit steen opgemetzelt, beschermt d'haven met zeven metaele halve kortouwen: 't ander leid tegen de rievier *Biberibi*, en draegt vijf metaele en twee yzere stukken. *'t Reciffo* heeft rondom een sterke heining in geschikte orde, om 't geschut voordeelig te losse. By het kruid-huis staen twee storm-katten, van geschut voorzien. Op de strand na *Olinda* leid recht over de mond der haven het steene slot *sant Ioris* op een hoogte, sterk wegens een marmer bolwerk en dartien yzere stukken. 't Water-slot, rond gebout, rijst uit de zee, en beslaet 't uiterste des steene rifs, alwaer *d'Oceaen* een opening vind, door welk de schepen in en uit vaeren, die *'t Reciffo* af en aen doen. De sterkte *Bruin* heeft vier punten, zeven metaele stukken en rondom storm-paelen. Weinig verder vertoont zich de reduit *juffrouw Bruin*, voorzien van twee koopere stukken. Men is bezig met herstellen van de zuidelijke vesting voor twintig bezettelingen: ten einde de burgers binnen *Olinda* herwaerds een veilige hertred mogten nemen, by overval van stroopers. 't Slot *Waerdenburg*, voor de mond der rievier *Capibaribi*, in de ruime boezem welke *Biberibi* maekt, vertoont drie punten, hoewel vierkantig opgeworpen is: ter oorzaek 't vierde bolwerk tegen over *Antonio Vaez* niet kan vol-trokken worden, alzoo d'aerde geduurig wegzinkt. De sterkte *Ernestus* beslaet de noorder zijde van *Maurits-stad* op 't eiland *Antonio Vaez*. Aen de kant der sterkte legt *Maurits-stad* open: welke ten zuiden 't slot *Frederik Henrik* heeft, met vijf punten en een dubbeld hoorn-werk; veiliger tegen vyandlijke indruk; dewijl 't land rondom by vloed onder loopt. Op 't hoornwerk staen acht metaele stukken. De vier reduiten lanx de stroom *Capibaribi* zijn vervallen. De vierkantige vesting *Prins Wilhem* beslaet een laege grond, niet verre van de rievier *Afogados*. 't Vertoond vier bolwerken: leid beslooten binnen een diepe graft en sterke stormpaelen. De kerk steekt boven d'andere huisen van 't slot uit. Men kan hier *Olinda* zien. Doch *Mauritsstad* doed haer vermaekelijk op lanx de rievier *Biberibi*, en word achter bespoelt door de stroom *Capibaribi*. 't Hof der graeve *Maurits* verheft tegen over *'t Reciffo* op den oever van *Biberibi* twee verheevene toorns, midden uit aengenaeme tuinen. Buiten 't slot *Ernestus* ontmoet men een potte bakkery, en ter ander kant onder de sterkte *Frederik Henrik* zeven water-putten en ettelijke moerasschen. Binnen een roer-schoot van

van Maurits-stad.

Frede-

Arx
Principi Gui

A. Fluvius affluorum.
B. Castrum.
C. Civitas oblonda à longe.
GUILELMI

Frederik Henrik aen de water-kant ſtaet een ſteene ſtorm-kat, dicht by een entery. Voorts is *Maurits-ſtad* aenzienelijk door een ruime timmerwerf, prachtig wapenhuis, Franſche kerk en ſtadhuis. De gebouwen zijn hier doorgaens zoo hoog niet als op *'t Reciffo*: daer ze meeſt met drie verdiepingen rijſen, ter oorzaek de grond buiten gemein koſtelijk valt. 't Paleis der hooge raed en de nieuwe waeg worden gereekent onder de voornaemſte geſtichten van *'t Reciffo*. De ſterkte *Oranje*, aen de zuidelijke mond der haeven, heeft, wegens drooge graften, een hecht ſtaekerſel, vier punten en twaelf ſtukken geſchut. De bolwerken rondom de kerk en ten beukery voor de haven verſtrekt *Schuppenſtad* tot beveiliging tegen *de Portugeeſen*. De beukery is voorzien van negen yzere en twee metaele ſtukken. Aen de noorder ingang der haeven ſtaet een toorn met drie ſtukken. De vaſtigheid *Margareta* ſchiet uit veertien metaele en twee en veertig yzere ſtukken. *Reſtinga*, rondom bezet van ſtormpaelen, rijſt aen een zandpunt middenweegs der rievier. 't Slot *Antonio*, ten meerderen deel van de zee weg-geſpoelt, behoud niet dan een toorn, veilig genoeg tegen aenloop. 't Franciſcaener-klooſter met een muur en aerde wal verſtrekt *Frederik-ſtad* voor een ſlot: te geruſter wegens d'halve maenen, graften, heiningen en een ſtormkat aen de mond der haeven. De vaſte veſting *Ceulen* leid tegen de zee. Dit zijn de ſterkten van *'t Noorder Braſil*. Ten zuiden *des Reciffo* vertoont zich d'uithoek *Auguſtijn*: alwaer de ſterkten *vander Duſſen* en *Domburg* en een ſteene beukery d'haven veiligen. *Porto Calvo* word verdeedigt door een ſlot, op een ſteile heuvel veertig voeten hoog gebouwt. De ſterkte *Maurits* heeft gebied over 't veer van *rio Franciſco*: 't beſlaet den kruin van een berg, niet min verheeven als ſteil, met vijf bolwerken. De benedenſte vlakte word door de rievier by de zoomermaenden onder water gezet. De wapenhuiſen zijn ſchaerſch voorzien: en indien niet haeſtelijk toevoer komt, ſtaet te beduchten, dat een groote hongersnood veel onheil zal veroorzaeken, gelijk bereeds veroorzaekt. Men moet het de ſlaphartige nalaetigheid des vyands dank weten, dat niet meer onheil getreft heeft. De krijgsbenden leggen verdeelt in de ſterkten of op de dorpen: ten einde beter aen de koſt zouden geraeken: d'aenkomſt der geduchte Spaenſche vloot mogten waernemen: en alle vyandlijke indruk ſtuiten. *Maurits-ſlot* heeft vijf honderd en veertig bezettelingen. *d'Alagoas* twee honderd drie en negentig, *Camarigiba* en *Porto Calvo* vier honderd en tachentig, *Serinhain* acht te half honderd. *Pojuca* vijf en zeventig, de moolen *Panterra* zeven en negentig, d'uithoek *Antonio* twee honderd en veertig, 't ſlot *vander Duſſen* honderd en zeventig: gelijk getal leid binnen *Amaro* en *Moribeca*. Vorders houden in 't dorp *ſan Laurens* vier honderd twee en twintig ſoldaeten huis: binnen de ſterkte prins *Wilhem* twee honderd drie en ſeſtig. *Frederik Henrik* teld twee honderd en dartig: *Erneſtus ſchans* honderd en tachentig: *'t Reciffo* twee honderd zeven en zeventig: 't ſlot *Bruin* honderd vijf en twintig: *Olinda* honderd drie en negentig: *Iguaraza* drie en negentig: *Oranje* honderd twee en tachentig: *Gojana* honderd vijf en ſeſtig: *Frederik-ſtad* honderd en een: de veſting *Margareta* drie honderd en ſeſtig: 't ſlot *Ceulen* acht en tachentig. Op *Antonio Vaez* leid de lijf-bende van *Maurits*. *Siara* word toebetrouwt aen veertig krijgsknechten. Zulx de gantſche magt beſtaet in ſes duizend, honderd en tachentig krijgsknechten: te ſwak getal, om den vyand te water of te land afbreuk te doen. Ja indien hy onlanx moeds genoeg had, 't zoude ſlecht zijn afgeloopen met de ſtand der Weſt-Indiſche maetſchappy in *Braſil*; want de Spaenſche vloot, onlanx voor *Cadiz* afgeſtooken, voerde drie duizend koppen, behalven zeven honderd uit *Salvador* gelicht. De graef *Bagnola* ſtond reis-vaerdig, om de vlootelingen, by te ſpringen

Schuppenſtad.

Frederikſtad.

Sterkten in Braſil:

ellendige toeſtand aldaer:

Krijgs-magt der Nederlanders hoe ſterk en hoedanig verdeelt.

met twee duizend *Portugeesen* en duizend *Brasiliaenen*: en had hoop, dat gelijk getal hem zoude toevallen uit *Parayba*, *Pernambuco*, *Seregippa*, *Itamarica*, *rio Grande* en *Siara*, tegen eed aen den hoogen raed op *'t Reciffo* gedaen. Doch de Spaensche vloot, binnen de bogt *todos los Santos* geloopen, heeft als noch weinig anders verricht: dan dat ettelijke benden landwaerd stroopen op de Brasiliaensche dorpen. Vorders doen *de Mulaeten* en *Negers* allenthalven groote schaede: te meer nadien door bedekte wegen af en aen trekken: zulx naeuwelijx konnen nagespeurt worden. De meeste schepen quaelijk gesteld konnen quaelijk zeebouwen. De krijgsknechten loopen tot schande ontbloot: zulx kleeding ten hoogsten noodig is. Niet staet meerder in de weg als de stad *Salvador*, die 't platte land in een geduurige waepenkreet houd, en *d'Oceaen* met roofschepen onveilig. Vijf duizend man waeren noodig: om dit roofnest te vermeesteren. Achtien zeilen, en even zoo veel jagten, dienden herwaerds over te komen, behalven allerley klein vaertuig. De gemeine schatkist is diervoegen ten achteren: dat naeuwelijx iemand betaeling ontfangt. De meesters van de zuikermoolens willen geen zuiker leveren, dan voor gereed geld: alzoo te gemoed zien een verhuising *der Nederlanders*. Dit verhael van den Brasilsche toestand is schriftelijk ter hand gesteld aen d'Algemeine Staeten en Bewindhebbers by *Van der Dussen*. Maer *Maurits* maekte de leedige grond voor *Ernestus-schans* op *Antonio Vaez* tot een vermaekelijke hof, lanx de rievier *Biberibi*. De buitenste cingel vertoonde een dubbelde dreeft cocosboomen: en besloot aen d'eene kant een vyver vol allerley visch: tegen welke een tweede vyver lag, die rondom een konijn-berg vloeyde. Ter zijde af stond een kaetsbaen, en nevens de zelve een bloemhof, konstig in ronde beddekens verdeelt. De wonderlijke boomen *bakhovens* besloegen geschikter orde een langwerpig vierkant perk: welk eindigde tegen een groot hoenderkot. Na de rievier toe vertoonde haer een kostelijke paerde-stal: aen wiens zijde een bleekveld en warmoes-tuin gezien wierden. Voorts was dese hof aenzienelijk door een ruim vak vol oranje-boomen, een galdery van wijngaerden, die om de drie maenden rijpe druiven droegen, een lustige entery, heiningen van gevlochte limoen-boomen. Ter ander kant van 't paleis *Fryburg* stond op d'uiterste hoek een speelhuisje, een galdery pronkende met granaet-appelen, een vak vol vygeboomen en een citroenheining. Achter 't paleis lag een vyver, en in de zelve twee verblijfplaetsen voor de swaenen. 't Duivenhuis verhief zich dicht onder *Ernestus-schans*: alwaer *de Negers* de paerden gaede sloegen. Een schoone put verschafte den paerden water. Voor 't paleis stak een steene stormkat halvemaens gewijs in de rievier. 't Paleis zelf verhief twee toornen, welker een ten baek in zee verstrekte. *Maurits* leide voorts sijn nieuwe stad uit tot de sterkte *Frederik Henrik*: verdeelde de grond vol moerasschen tot burgwallen: en sloeg een brug over de rievier *Biberibi*, tusschen *'t Reciffo* en *Maurits-stad*, en een andere over de stroom *Capivaribi* tusschen *Maurits-stad* en 't vaste land. Ten tijden als *Albuquerque*, uit naem der Spaensche koning, *Brasil* bestierde, is lang en breed gezintwist onder *de Portugeesen*: of niet dienstig was de stad *Olinda* te verlaeten: d'ingezeetenen na *'t Reciffo* te doen verhuisen: en *'t Reciffo* door een brugge vast te hechten aen 't eiland *Antonio Vaez*: alzoo dese plaetsen onwinnelijk, en voor de schepen vry bequaemer lagen, als *Olinda*. Doch dewijl *d'Hollanders* haer schielijk over den hals quamen, bleef 't een en 't ander steeken. Maer *Maurits* besteede de brugge over de rievier *Biberibi*, tusschen *'t Reciffo* en *Antonio Vaez*, voor twee honderd en veertig duizend guldens. De bouwmeester had nu vijftien steene stijlen uit de grond opgehaelt: wanneer in de diepte der stroom, van *Antonio Vaez* afgenaedert, begonde te wanhoo-

Beschrijving van den hof en 't paleis Fryburg.

wonderlijke brug, over Biberibi.

A. *Arx.* B. *Domus fabrilis.* C.

[illegible] . Solis . D . Navis in statione sua . E . Mare .

A. Fluvius Capibaribi.
B. Domus Boavista, sive boni visus.
C. Pons.
D. Palatium Fridurgum.
E. Mauritiopolis.
F. Templum Gallicum.
G. Castrum Crucis.
H. Castrum Fred. Henrici.
I. Recessus.
K. Recessus lapidosus.
L. Navis portu contenta.
M. Olinda eminus visa.
BOAVIST
D
M
G
E
F
L

A
B
H
C

pen aen de voltrekking des werks. ter oorzaek de grond ſchuilde onder hoog water, en de vloed zeer geweldig ſtroomde. Die huiſen op *'t Reciffo* bezaeten, riepen eenſtemmelijk: men ſloeg een werk ter hand, welk de menſchelijke kracht te boven ging: en had ondertuſſchen nu meer dan een tonne gouds aen vijftien ſtijlen onnut geſpilt. Zulk verwijt wierd te heeviger op *Maurits* ſchouders geleid: dewijl d'eigenaers van huiſen op *'t Reciffo* vreeſden: dat veele na 't vermaekelijke eiland *Antonio Vaez* zouden verhuiſen, wanneer de brug ſijn volle beſlag kreeg: by welke voorval d'huiſen van *'t Reciffo* tot een laeger prijs ſtonden te vervallen. Doch *Maurits* achte ſijner ſchande te gedyen: indien de brug ten halven bleef ſteeken. Hy hakt dan op eigen koſten harde balken, veertig en vijftig voet lang, die de verrotting verduurden, en heydze in de grond, zommige recht en andere ſchuin tegen de ſtroom. Binnen twee maenden is 't werk ten einde gebragt. Ten eerſten dag ging zoo veel volk over de nieuwe-brug: dat de tol uitmaekte ſes honderd en twintig gulden: en jaerlijx verpacht wierd voor acht en twintig duizend guldens: een burger betaelde voor overgaen twee ſtuivers, een ſoldaet en *Neger* een; doch een ruiter vier, en een oſſe-karre zeven. Zedert bouwde *Maurits* een tweede brugge, met welke hy de rievier *Capivaribi* beleide, en *Antonio Vaez* vaſt-maekte aen 't vaſte land. De brug uit duurzaem hout lang ſes en tachentig roeden, wierd binnen zeven weeken voltrokken. Vorders ſtichte *Maurits* voor de brug op eigen koſten en grond het vermaekelijk ſpeel-huis *Boaviſta:* waer uit ter eener kant 't paleis *Fryburg*, *Olinda*, *Erneſtus-ſchans*, *Maurits ſtad*, *'t Reciffo*, de Franſche kerk en ſchepen op de reede, en aen d'ander zijde 't ſlot *Frederik Henrik* bezichtigde. 't Speelhuis zelf, vierkantig getimmert, vertoont aen ieder hoek een toorn: uit het midden rijſt een zael twee vierkanten hoog, met een kap toorns gewijs. Ondertuſſchen, terwijl gevreeſt wierd, dat de Spaenſche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* ergens een gewigtige toeleg ter hand mogt ſlaen, hield *Maurits* een waekende oog: herſtelde alle verval van veſtingen: werfde nieuw volk: vaerdigde eenige zeilen af, om te paſſen op de vlooten, die den vyand toevoer bragten uit *de Zilverſtroom* en *Ianuarius*: verbood 't verſcheepen van levensmiddelen; moedigde de Braſiliaenſche opper-hoofden ten ſtrijd tegen *de Portugeeſche*: en benoodzaekte alle de meeſters der zuikermoolens tot het planten van meer *mandioca*: ten einde de lijſtocht ruimer mogt omkomen. De vyand, met twaelf honderd man over de rievier *Franciſco* gerukt, wierd eerlang geſtuit door d'overſte *Donker*. Doch na dat de Spaenſche vloot een vol jaer voor *Salvador* ten anker bleef, zonder eenige verrichting: (ter oorzaek ſtijf drie duizend man lanx d'Africaenſche kuſt door beſmettelijke ziekte ſneuvelden: zulx op hulpbenden van aller wegen wachte) ging eindelijk, den negentiende der ſlachtmaend des jaers ſeſtien honderd negen en dartig, onder zeil, bemand met ſeſtien duizend koppen, verdeelt over zeven en tachentig ſchepen, onder welke dartig ſwaere galjoenen. *Ferdinand Maſcarenhas graef van Torre* voerde de hoogſte vlagge op 't ſchip *Domingo* en ſeſtig metaele ſtukken: De Portugeeſche ammirael *Roderik Lobo* was binnen boord van 't galjoen *Bernardo* met twee en vijftig ſtukken. Uit een genoome zuiker-fluit ontfing *Maurits* by een afgeworpen brief volkomen bericht, wegens de magt en 't oogmerk der Spaenſche vloot: welke geen kleine hoop ſchepte op den afval van de *Portugeeſen*, die ſlechts door dwang de zijde der Weſt-Indiſche maetſchappy hielden. Twee volle jaeren was de vloot gelaſt zee te houden voor de Braſilſche kuſt: en groote magt aen land te ſmijten, onder 't beleid van *Bagnola*, *Franciſcus de Mora*, *Antonio Roderik*, *Nunus de Mello*, *Jacob Pirezius*, *Franciſcus Pezara* en *Lopes Barbalio*. Weshalven *Maurits* geduurig ſchreef om hulp-benden:

Vrees voor de Spaenſche vloot.

gaet onder zeil.

bericht van de zelve ingebragt.

tweede brug.

Speel-huis Boaviſta.

indien niet de West-Indische maetschappy haer bevochte voordeel, en en zoo veel menschen, als goed en bloed by 't lieve vaderland in *Brasil* opzetteden, ten buit en bloedige moedwil wilde overgeven. Een gevangen *Neger*, dienende onder den Spaenschen hopman *Henrik Dias*, deed berichr: hoe de Spaensche vloot zeer verswakt was door een vergiftige lucht voor d'Africaensche wal: een merkelijk aental vervulde 't gasthuis binnen *Salvador*. Hy zelf was gestarkt: om met wijd verspreyde benden alles voor de voet af te branden: en *de Negers*, *Mamoluken*, *Mulaeten* en *Brasiliaenen* aen sijn zijde te trekken: en voorts de vlootelingen, die aen *Nazaretha* meinden te landen, in 't gemoet. Doch *Maurits* hield dusdaenig bericht verdacht, als t'eenemael ongelooflijk: nademael *de Spanjaerd* geen twijfel sloeg, of hy zoude met sijn geduchte magt *Brasil den Nederlanders* ontweldigen. Waerom dan verwoest tot eigen nadeel, 't geen zelf eerlang meinde te bezitten? Niemant wist, waer 't de Spaensche vloot gemunt had. Dese, zeil gegaen met de vervaerlijke scheepsmagt, welke *Antonio Oquendo* voerde, om *Nederland* te bestormen, wende in zee na *Brasil*, en eindelijk uit de inwijk *todos los Santos* na *Gojana*. Vier dagen te vooren eer d'ankers lichte, quam *Wilhem Cornelis zoon Loos*, die eenige tijd op de Spaensche voor *Salvador* kruiste na *'t Reciffo* te rugge met dartien schepen, welke alles gebrek hadden. 't Zoude slecht afgeloopen hebben met de West-Indische maetschappy, indien niet ter gelegener tijd eerst acht, daer na twee, en ten laetsten negen zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* eenige levens-middelen en oorlogs-magt toebragten. Naeuwelijx ontladen, maekten haer alle slag-vaerdig, en te zamen uit een en veertig schepen geenzints te vergelijken tegen de Spaensche: als welker kleinste vaertuig meer geschut en volk voerde, dan de voornaemste Hollandsche schepen. De gantsche vloot telde niet meer als twee duizend zeven honderd ses en negentig koppen. Schip voor schip had ieder min dan twintig yzere stukken. Met dese kleine magt trekt d'ammirael *Wilhem Corneliszoon Loos* den vyand onder d'oogen: voor de stroom *Michaël* nam hy vier Spaensche zeilen, die toevoer in hadden voor 't leger, welk *Lopes Barbalio* te land voerde: ontdekte, den twaelfde van louwmaend des jaers sestien honderd en veertig 1640. den Spaensche vloot tusschen *Itamaraca* en *Gojana*. Aen *Paomorello* meinde *Mascarenhas* zeven duizend man te landen: en zy waeren bereeds ten dien einde in klein vaertuig over gestapt: wanneer d'Hollandsche vloot los op hem af-zakte. Ten drie uuren na middag verhief zich een bloedig gevecht. Vier uuren sloeg *Loos* tegen den Spaensche zee-voochd en vier swaere galjoenen. Hy zelf sneuvelde in 't heevigst van den strijd: die met den donker eindigde. *Jacob Huigens* voerde des anderen daegs de vlagge, en in 't gezicht van d'uithoek *Blanco*, met geen minder moed en beleid sijn vlootelingen tegen *Mascarenhas* aen. Weinige kleine schepen bevochten veele groote: hadden hier in alleenlijk voordeel, dat geswind konden wenden en keeren: en zomwijl van achteren by de spiegel langs scheeps de laeg geven. *Huigens* verloor 't schip *de Geele zonne*, welk met d'overste *Mortamer*, nevens vier en veertig matroosen zonk: vier en dartig ontsnapten in de boot. Na de heevigheid des gevechts was de schaede over de Hollandsche vloot te kleinder: ter oorzaek d'hooge galjoenen meest boven *Huigens* kleen vaertuig schooten: daer hy geduurig water-pas de laeg in 't hart der schepen gaf. Twee dagen bloed vergieten matte *Huigens* niet af. Men hervat de torn ten derden mael voor *Parayba*. *Huigens* dan stuift den Castiliaensche en Portugeesche ammiraelen moedig onder d'oogen: en dreef eindelijk den Spaensche vloot na de noordelijkste kust van *Brasil*: alwaerze door een sterke vloed westwaerd dobberde. 't Schip *de Swaen*, gevoert by *Iacob Alderik*, verloor sijn groote mast: en wierd door twaelf galjoenen van de vloot af-

Hulp-schepen voor 't Reciffo.

Togt van d'ammirael Loos.

valt den Spaenschen vloot aen:

Huigens hervat de strijd:

doet de Spaensche deinsen.

af-gesneden. Drie honderd *Spanjaerden* hadden bereeds den overloop in: wanneer *Alderik* van de vyand af-slingerde na de wal. Hy hervat dan moed: zulx *de Spanjaerden* nedergezaebelt wierden, of buiten boord sprongen. Doch *Antonius Cunha de Andrada*, onkundig dat *Alderik* vast zat, werpt hem op zijde inschelijx aen de grond. Hier ontstond een nieuw gevecht. Eindelijk gaf *Andrada* sijn galjoen over, en te gelijk dartig duizend guldens gemunt en ongemunt zilver, behalven d'andere rijke buit, en twee honderd en dartig man: alle gevangen na *'t Reciffo* opgezonden. Den zeventiende der louwmaend, hervatte *Huigens* voor de vierde reise een torn. Tusschen *rio Grande* en *Conjahou* den Spaensche vloot genaedert belette hem een schielijke stilte slag te leveren. Tegen den avond begon de wind te wakkeren; doch dewijl niet te pijnewaerd scheen voor weinig uuren een gevecht te waegen, is 't bloedig werk tot den volgenden dag uitgesteld. Met 't eerste licht liep *Huigens* dwars door de Spaensche vloot; en donderde diervoegen op *Mascarenhas:* dat hy voor wind over staeg smeet: schandelijk de vlucht nam: en, dewijl niet konde zeilen boven d'ondiepten *Baxios de Rochas*, noch water krijgen op de kust, (alzoo d'Hollandsche jagten de strand allerwegen bezet hielden) stak na de ruime zee en middag-lijn met een zuid-ooston wind. *Huigens* bericht uit de gevangenen, hoe *de Spanjaerden* by gebrek van water door dorst stikten, zulx in haer eigen verderf liepen, bleef voor *rio Grande* acht dagen leggen: om te ververschen, en adem te scheppen: en viel, op den eerste van sprokkel-maend, binnen d'haven van *'t Reciffo*. Over zoo heerlijk bevochten zegen schreef *Maurits* een dankdag uit. Onder de vyand was een groote verslaegentheid. Verscheide wonderen worden aengeteikent, waerdig voor de geheuchenis der nakoomelingen. Want de Spaensche vloot kreeg geen kleine kracht door sterfte voor d'Africaensche kust: zulx een rond jaer binnen d'inwijk *todos los Santos* stil leggen bleef: om van allerwegen nieuwe bystand te verzaemelen. Ondertusschen stelde *Maurits* op alles, zoo veel doenlijk, een noodige orde. Ook zukkelde de vloot eenige maenden met stilte en tegenwind: daer anderzints die reis tusschen *Salvador* en *Pernambuco* in twaelf dagen meer of min doorgaens afgeleid word. Dit zammelen veroorzaekte een sterfte en slaphertigheid onder de Spaensche. Middelerwijl quamen versche schepen uit *Nederland* voor *'t Reciffo*, zonder welke onmoogelijk viel *den Spanjaerden* slag te leveren: te meer nadien alle lijfs en oorlogs-behoeften ontbraeken. Ook genoot *Huigens* geduurig 't voordeel van de wind: en verloor in vier bloedige zee-strijden niet meer als twee schepen en vier en twintig man, behalven twee en tachentig gequetsten. Voorts hebben slechts twaelf schepen tegen zulk een geduchte vloot edelmoedig gehardebolt: d'overige vergaeten ten meerderen deele eer en eed. Weshalven twee schippers *Ioan Koopman Rijk* en *Pieter Iacobs zoon* ten swaerde gedoemt zijn. De degens van *Cornelis Ians zoon* en *Pieter Dirks zoon*, wierden door den beul openlijk voor haer voeten gebrooken. *Cornelis Lucifer*, *Dirk Eger* en *Iacob Claver* gingen vry met bannissement, andere met geld-boete. Doch de Spaensche vloot liet in dese slag, viermael hervat, twintig schepen en ettelijke duizend man achter. 't Schip *Ioseph* alleen had vier honderd dooden. Eindelijk, onder 't eiland *Margareta* geankert, geraekten de Portugeesche ammirael *Cosmo de Conto* en Castiliaensche zee-voochd *Franciscus Pimentello* vinnig over hoop. Dese wende de stevens op *Tercera*, en voorts na *Caliz*, alwaer weinig vlootelingen te land zette: alzoo de meeste door honger en dorst in de wederom-reis sneuvelden. De galjoenen *Ioseph*, *Dominicus*, *Philips* en *Bernard*, nevens de sluiten *Ioannes* en *Georgius*, kregen de Spaensche havenen: d'overige stranden voor *Nieuw Spanje*, of verzonken, of keerden na d'inwijk *todos los Santos*. Eer de voornoemde vloot d'ankers lichte

Moedig gevecht van Alderik.

Na een gevecht van vier dagen word de Spaensche vloot verwinnelt.

Heerlijke zegen der Hollanders.

Wondere voorvallen omtrent de Spaensche vloot aengemerkt.

Straffe over de bloedhertige schippers.

Staet der Spaensche vloot zedert de slag.

Landtogt van Cameron, Vidal en Barbalio.

lichte voor *Salvador*, trokken twee duizend *Portugeesen*, behalven *de Brasiliaenen* en *Tapuyers*, onder 't beleid van *Cameron*, *Vidal* en *Barbalio*, met verspreide benden landwaerd: eensdeels om beter aen de kost te geraeken: andersdeels om wijd en zijd afbreuk te doen. Haer last lag in het dorp *san Laurens*, zeven mijl boven *Paomarello*, wederom te vereenigen: ten einde ruim baen maekten voor de vlootelingen om te landen: indien misschien de Nederlandsche krijgsmagt de zee-kust bezet hield. Ook waren bereeds *de Brasiliaenen* en *Portugeesen* heimelijk opgeruyt: om de Spaensche vlootelingen gewapend by te springen, zo haest 't hard onder de voeten kreegen. Doch *Maurits*, moedig door de bevochten zegen ter zee, stelt aenstonds ook orde te land. Hy vaerdigt dan den veld-marschalk *Coin* af tegen den Brasiliaensehen gezachhebber *Cameron*: die sijn leger, in kleine benden gedeelt, verstrooyde door 't bosch. De zelve voet hield *Coin*: als dewelke inschelijx met verspreyde troppen *Camerons* heir na-jaegt. Sijn hopman *Tak*, twee honderd sterk, achterhaelde onder *Pojuca* den overSten *Lopes Barbalio*: die, hoewel ses honderd koppen voerde, echter de rugge keerde: eerlang dicht by 't dorp *san Laurens* ontmoete den wachtmeester *Mansveld*: aen wien, na kleine tegenstand, d'hielen liet zien, achterlaetende verscheide papieren van gewicht. Onder andere bequam *Mansveld* een brief, in welke *Barbalio* gelast wierd noch *Nederlanders*, noch *Brasiliaenen* by 't leven te spaeren; maer alles zonder aenzien van ouderdom of staet aen kant te helpen, uitgezondert *de Portugeesen*. Voorts roeyde *Andries Vidal* de bezitters van de zuiker-moolens in 't Nederlandsche *Brasil* ter sluik op: zy moesten geswind met de wapenen in de vuist voor den dag springen, en haer oude vryheid geweldiger hand wederom herstellen: zoo haest *Mascarenhas* met de Spaensche vloot lanx de Brasilsche kust verscheen. *Vidal* wist door brieven en mond-gemeinschap zoo veel te arbeiden: dat de meeste *Portugeesen* tegen eed vaerdig stonden, tot demping der Nederlandsche naem. 't Teiken ten afval bestond in 't branden van zommige zuiker-moolens, wanneer de Spaensche vloot op de Brasilsche kust te voorschijn quam. *Vidal* vergat niet 't beloofde teiken te geven: te meer op dat hy de Nederlandsche bezetting van de strand af zoude trekken, en alzoo plaets maeken voor de vlootelingen, om te landen. Doch de bezetting, lanx den oever by *Alexis*, onder de veldmaerschalk *Coin*, niet onbewust wegens 's vyands krijgs-listen, hield stand, en liet de moolens branden. 't Zelve deeden *Kraey* aen d'uithoek *Augustijn*, en *Picard* tot *Paomarello*, en hopman *Day* tot *Cantolaria*, en *Donker* op *Gojana*. Tegen de bosch-loopers hield *Hoogstraeten* binnen 's lands de wacht. *Tourlon*, by *Maurits* afgevaerdigt tegen *Franciscus Sosa* en *Henrik Dias*, die wijd en zijd omtrend de rievier *Conajou* stroopten, quam haer diervoegen vinnig over den hals: dat hy zeven en tachentig neder-zaebelde, een merkelijk aental quetste: d'overige namen de vlucht na *Salvador*. Twee maenden, voor de Spaensche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* zeil ging, zakten drie duizend *Tapuyers* na *rio Grande* af met wijf en kinderen, uit een onbekend geweSt diep landwaerd. *Maurits* verzocht haer koning *Joan de Wy*, hy beliefde een oog in 't zeil te houden lanx de zee-kust, en de Spaensche vlootelingen 't landen te beletten. *De Wey* zond sijn zoon binnen 't slot *Ceulen*, niet zonder hooge aentuigingen: hy zoude goed en bloed by *de Nederlanders* opzetten, en *de Portugeesen* uit *Brasil* verjaegen. Ten bewijs van zulk een voorneemen sloeg hy twaelf gevangene *Portugeesen* den kop te pletteren. *Maurits* voegde by *de Tapuyers* twee duizend *Brasiliaenen* en den overSten *Garstman* met sestig koppen: om de woeste landaerd, zoo veel moogelijk, aen de Nederlandsche krijgstucht te gewennen. Ondertusschen wierden de wijven en kinderen *der Tapuyers*, om haer dies te meer te verbinden, op 't eiland *Tamarica* vriendelijk

Barbalio word geslaegen.

Sosa en Dias geslagen.

Drie duizend Tapuyers komen den Nederlanders te hulp.

Brief aen Cameron. lijk onthaelt. *Maurits* zond ook een af-geworpen brief, by *Barbalio* geschreven, aen den Brasiliaenschen gezach-hebber *Cameron*, wiens getrouwigheid tot de Portugeesche party *Barbalio* verdacht hield. Voorts wierd bericht ingebragt: hoe 't opperhoofd *Mascarenhas* van drie ankers gespilt groot gevaer liep. Eindelijk op een jagt over-gestapt geraekte binnen *Salvador*. Doch *Bagnola* vluchte met ander-half duizend mannen te land derwaerds: de zieke en zoo meenig den togt niet konden by-houden wierden om hals gebragt: ten einde aen *den Nederlanders* niet zouden melden, wat weg hy in-sloeg: gelijk namaels uit de gevangenen, die haer in de bosschen voor 't moorden by tijds bergden, verstonden. Omtrend de grenzen van *Parayba* hield de Portugeesche overste *Vidal* leelijk huis: verbrande aller wegen de zuiker-riet-velden en moolens. *Maurits* schikte tegen hem ettelijke benden, voor welke *Vidal* te rugge verstoof. *Carel Tourlon* deed nu ook een naeuw onder-zoek na zommige Nederlandsche soldaeten in *Alagois* en *Porto Calvo*, die ten platten lande d'ingezeetenen swaere overlast deeden. Voorts bragten de verkochte *Negers* groot geld op. d'Hopmannen *Picard* en *Lochman*, in *Gojana* geen goede wacht houdende, zijn door de vyand aen kant geholpen: nevens haer sneuvelden honderd krijgs-knechten: d'andere ontsnapten met de vlucht. *Maurits*, gevoelig wegens zulk een schendige neep, trekt zelf te veld met een groote magt, uit de bezettingen rondom gelicht; doch dewijl *de Portugeesen* zich wegh-pakten voor *Tourlon*, bleef de togt steeken. Sestig monniken, zoo *Franciscaenen* als *Dominicaenen* en *Carmelieten* overtuigt, dat zy *den Portugeesen*, by de laetste inval, toevoer van levens-middelen hadden gedaen, en haer zijde gekoosen, zijn voor eerst op *Tamarica* ter hechtenis gestelt, en eindelijk na *West-Indien* vervoert. Met den aenvang van Lente-maend des jaers sestien honderd en veertigh brachten *Houtebeen* en *Lichthart* uit *Nederland* een sterke vloot ten anker voor *'t Reciffo*. Men over-leide ernstelijk waer dese scheeps-maght de meeste dienst konde doen. Ieder had wel 't oog op *Salvador*, onlanx vergeefs bestookt. Doch *Maurits* oordeelde geen magt genoeg by de hand te zijn, om zulk een wigtige toeleg te hervatten: vond geraedzaemer 't versche volk omtrend *Salvador* aen land te werpen: ten einde de zuiker-moolens aldaer en voorts alles voor de voet af-brande, ten weer-wrack van 't geen de vyand op *Parayba* had gedaen. *Lichthart* dan en *Tourlon* wenden de stevens van twintig schepen, bemant met darde-half duizend koppen, na d'inwijk *todos los Santos*: alwaer zy alle Portugeesche zuiker-moolens, ten grooten getaele, in koolen leiden, gelijk ook de huisen en dorpen. 't Swaerd verschoonde niemand, als 't vrouw volk en minderjaerige. Men voerde 't vee na de vloot, en verbrande alle eedwaeren. *Houtebeen* en *Coin* vielen binnen *Porto Franco*, en verwoesten alles, met geen ander inzicht: dan den vyand te benoodzaecken sijn krijgsmagt van *'t Nederlandsche Brasil* te rugge t'ontbiede tot bescherming der landvoogdyschap *todos los Santos*. Doch hopman *Brand*, met sijn benden te diep landwaerd gespat, wierd schielijk bezet. Stijf honderd koppen bleven op de plaets: een groot getal, waer onder ook *Brand*, wierd gevangen. Ook viel de bestorming van 't stedeken *Espiritu Santo* voor *Coin* ongelukkig uit: ter oorzaek hy een ongeoefent volk aen-voerde, gebrek leed wegens klein vaertuig, om onvoorziens te landen: en de vyand, tydelijk gewaerschouwt, haestig een beschansing om 't stedeken op-wierp, gesterkt met versche hulp-benden: en van een berg uit vijf metaele stukken gewis trefte. *Coin* trachte ten berg op te stuiven; doch moest den aftogt blaesen, alzoo sijn volk kleinmoedig slabbakte. Binnen 't stedeken ingebrooken, stak zommige huisen aen: die alzoo uit steen gebouwt waeren, den vlam veilig wederstonden. Alleenlijk haelde hy van

wreedheid tegen zieken.

Vidal verjagt.

Ficard en Lochman verslagen.

Monniken gebannen.

1640.

Lichthart en Tourlon verbranden de zuiker-moolens rondom Salvador.

Brand geslagen.

Coins vergeefsche aenslag.

de rievier af vier honderd en vijftig zuiker-kisten en liet hier festig man achter, behalven tachentig gequetsten. Doch terwijl *Lichthart* rondom *Salvador* een jammerlijke verwoesting mackte, rukte *Barbalio* sijn uitgehongerde krijgs-magt over de rievier *Francisco* derwaerds. Ondertusschen wierden d'inkomsten der West-Indische maetschappy zeer besnoeyt: eensdeels door de struikroovers, die ten platten land groote moed-wil bedreeven: zulx weinig brasilien-hout te voorschijn konde komen uit de bosschaedjen: andersdeels ook dewijl de brandstichters onwaerdeerlijke schaede toebragten. Onder dusdaenige was opper-hoofd *een Neger Peter Vist*, die uit schuil-hoecken, lanx onnaspeurlijke afwegen, schielijk voor den dag sprong: hoewel onlanx honderd *Negers* van sijn heir wierden afgesneden, die hy nu en dan uit de zuiker-moolens geweldiger hand lichte. Tegen zulke onheilen hield *Maurits* een waekend oog, mits hier en daer krijgs-volk verspreyde. Hy ging ook de *Portugeesen* vriendelijk aen: die hoewel gehoorzaemheid beloofden, als woonachtig onder 't gebied der West-Indische maetschappy, echter by alle voorvallen van trouwloose inborst t'ellekens baerblijkelijke bewijsen gaven. *Maurits* voerde den voornaemste (op *'t Reciffo*, voor den geheimen raed, uit *Pernambuco*, *Itamarica* en *Parayba* ontbooden) te gemoed: zy konden licht bezeffen, hoe ydelijk verwachteden, dat de Spaensche kroon *Brasil den Nederlanders* zoude ontweldigen: voor desen had ieder het breed met de geduchte vloot, onder 't beleid van *Mascarenhas*; doch dewijl door kleine magt schandelijk ontdaen is, leid zulk een hoop in d'asschc. Wildenze nu voort den koophandel tot eigen voordeel handhaeven, zy waeren verzeekert: dat nooit aen goed of gods-dienst eenig overlast zouden lijden door Nederlandsche krijgs magt. Die de rekenboecken der West-Indische maetschappy hielden, vonden by slot: dat omtrend dees tijd de tienden, ten brand-schatting gevordert van de Spaensche zuiker-moolens, bedroegen vierde-half tonne-gouds; doch kregen eenige afflag, ter oorzaek by de laetste inval groote schaede leeden. De waeren, door enkele koop-luiden uit *Nederland* herwaerds gevoerd, hadden 't voorleeden jaer van tol ten gemeine schat-kist vier honderd duizend guldens gemaekt, en weinig minder de geroofde buit. Doch 't geld verzaemelt uit verkooping van zuiker-moolens, gronden en gevangene *Negers* haelden ruim vier en twintig tonnen gouds: en *de Negers*, in *Africa* gekocht en op *'t Reciffo* verkocht, hadden gegolden ses honderd duizend guldens. Dus hoog liepen de Brasilsche inkomsten, behalven de winsten welke de West-Indische maetschappy te huis deed. En tenzy de prijs van zuiker laeg liep, zy maekten grooter voordeel: als ook indien by een vaste wet, die eertijds onder *de Portugeesen* stand greep, verbod geschiede: dat niemand om schuld *de Negers* of de ketels van de zuiker-moolens mogt haelen: dewijl by zulke voorval de moolens stil-stonden, tot groote schaede voor 't gemeine best. De Napolitaensche veld-marschalk *Hector de la Calce*, uit d'inwijk *todos los Santos* met een oud schip, voerende ses honderd man, in zee gestooken, wierd benoodzaekt binnen d'haeven *Parayba* aen de grond te jaegen. Hy nevens de voornaemste gezach-hebbers bleven gevangen en boogen voor de gemeine soldaeten: die ter oorzaek van de schaerscheid der lijf-togt op vrye voeten gestelt zijn. Doch *Houtebeen* en *Licht-hart* wenden vier en twintig schepen, voerende twee duizend boots-gezellen, en duizend en zeven honderd krijgsknechten, na *Havana*: om op de zilver-vloot te passen; doch, alzoo dese binnen d'havens bleef; liep de togt te loor: te meer dewijl een swaer onweder de zeilen ellendig raebraekte: zulx festien bin-

De Neger Peter Vist, sijn bedrijf.

Maurits handelt beleefd met de Portugeesen.

Hoe veel inkomsten de West-Indische maetschappy jaerlijx trok, en waer uit?

waerom minder voordeel trok?

De la Calce gevangen.

Zee togt van Licht-hart en Houtebeen zeer ongelukkig.

binnen de bogt *Matanca* 't ontstelde verlapten : een bragt d'ongelukkige tijding na *Holland* : twee slingerden door de straet *Bahama :* en vijf stranden op *Cuba*. Eerlang schikte *Maurits* ettelijke zeilen onder *Lichthart*, om te kruisen voor de rievier *Ianuarius*, en andere ten zelven einde na *Angola*. Doch *Lichthart* rechte weinig anders uit, als dat hy twee schepen verooverde : welker een met wijn vol-laeden, voor vier en negentig duizend guldens verkocht wierd. Ondertusschen verzocht de mark-graef *Montalvan* aen *Maurits* een onderhandeling wegens zachter voet van oorlog : waer over ter eener zijde *Martijn Fereira* en *Peter de Arenas* by *Montalvan* gevolmagtigd, en aen d'ander kant *Dirck Codden van der Burg* en *Nunnius Olfardszoon* raedsheeren van *Maurits* minnelijk te zaemen verdroegen : wanneer *Montalvan* een vreemd bericht aen *Maurits* liet toe-komen : naementlijk hoe *Portugal* den hartoog van *Bregance* ten koninglijken throon gevordert had, en 't Castiliaensche jok afgeworpen. *De Iesuit Franciscus Vilhena* en d'onder-veldmaerschalk *Peter Corera de Gama* wierden door *Bregance* na *Salvador* afgevaerdigt, niet alleen om de tijding te brengen van d'opstand *der Portugeesen ;* maer ook ten einde *Montalvan* den nieuwen koning getrouwigheid swoer. Omtrend welk verzoek zich geenzints onwillig toonde. Zulx, behalven de Castiliaensche en Napolitaensche bezettelingen, alle eendrachtig Castiliens kroon gehoorzaemheid ontzeiden. *Montalvan* eindelijk verzocht aen *Maurits* waepen-stilstand : ter tijd toe wederzijds bericht ontfingen, wegens 't geen *Tristan Mendoza*, uit naem der nieuwe Portugeesche koning, met d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* afgehandelt had. En, om 't verzoek smaekelijker te maeken, zijn ettelijke Hollandsche gevangenen los gelaeten, en de benden, die *Paulus Acunhas* op *Pernambuco* voerde, te rugge ontbooden. Doch *Maurits*, verzoekende by brieven ontslag van sijn Brasilsche dienst, ontfing door d'Algemeine Staeten ten antwoord : 't Was gantsch ondienstig voor den gemeinen staet nu t' huiswaerd te keeren : daer hy den stant des nieuwen weerelds grondig verstond : en iets goeds konde verrichten, inzonderheid by dese afval *der Portugeesen*, aen welke zy beslooten hadden een merkelijke onderstand te doen. Door dusdaenige toeval lag de magt der Castiliaensche kroon gebrooken. Men moest nu iets gewichtigs ter hand slaen. By dit verzoek der Algemeine Staeten voegde ook de West-Indische maetschappy ernstige letteren, behelsende de zelve voorslag. *Maurits* dan liet zich gezeggen : stelde sijn wederom-reis uit, en zich schrap om een werk van belang aen te vaerden. Eerstelijk dan hechte hy 't landschap *Seregippe del Rey* aen het Nederlandsche *Brasil :* bouwde aldaer een sterkte en wapen-huis, en leide een wal rondom 't stedeken. Dit werk wierd te meer beyvert : om dat *Seregippe* stiet tegen de landvoogdyschap *todos los Santos*, en overvloedig vee voede, en groote hoop gaf van zilver-mijnen : welcke echter namaels verdween, alzoo 't berg-werk, volgens de keur-meester *Peter Morthamer*, geen waerdye ophaelde. Doch *Maurits*, bezeffende 't groot voordeel welk *d'Angolasche Negers* opbragten, en dat de Spaensche zuiker-moolens zonder dese landaerd niet gaen en konden, nam zedert voor de Neger-handel den West-Indische maetschappy eigen te maeken. 't Oog lag op de sterke stad *Loanda san Pauli*. Herwaerds lichte *Houtebeen* d' ankers van twintig schepen, bemand met negen honderd boots-gezellen, twee duizend soldaeten en twee honderd *Brasiliaenen*. Over 't land-volk voerde *Hinderson* 't hoogste gezach. De vloot behield goed weder en een voorspoedige wind : zulx den vier en twintigste van oogst-maend des jaers sestien honderd en veertig, tusschen des vyands slooten *san Crux*, *Bento*, *Sibylla*, *Vincent Velho* en tegen vijf storm-katten lanx de water-kant, alle van geschut voorzien, held-daedig in stoof : en dier voegen dapper op de sterkten en

Onderhandeling tusschen Montalvan en Maurits.

Portugal valt Castilian af.

Maurits verzoekt, vergeefs te vertrekken :

verzekert Seregippe.

Houtebeen en Hinderson bemachtigen Loanda san Pauli.

beukeryen vuur gaf: dat de vyand sijn voordeel verliet, en plaets ruimde voor *Hinderson* om te landen: die geswind stadwaerd klimt. Hier zette zich de stee-voochd *Peter Casar de Menezes* met negen honderd gewaepende *Portugeesen*; nevens ettelijke duizend *Negers*, ten tegen-weer schrap: en stond den eersten torn uit; doch *Hinderson* toezettende verbaesde *de Negers*, die gelijkelijk de ruggen keerden. *Menezes* volgt eerlang haer voet-stappen: zulx *Hinderson* de stad meester word, waer in niet een mensch ontmoete, dan ettelijke dronke soldaeten, afgeleefde oude luiden, en negen en twintig metaele stukken, behalven negen en sestig yzere, en een groote overvloed van allerley levens middelen en oorlogs-behoeften. In *Houtebeens* handen vervielen dartig schepen, onder de wal gekort. De stad zelf leid op een berg, aenzienelijck door prachtige gebouwen en kloosters. Onder de kloosters munten uit *'t Jesuiten* en *Capucijnen*. Lanx de zee-kant, aen de benedenste voet des bergs, staet inschelijx een zeer lange reex huisen. *Hinderson* wierp geswind tegen alle aenkomsten bolwerken op, en twee nieuwe schansen: de grootste beslaet d'uiterste punt van *Loanda*, nevens de sterkte *Sibylla*. Twaelf benden bleven tot bezetting, gantsch buiten 'tgevoelen der stee-voochd *Menezes*: als die geen andere gedachten had, of de Nederlandsche vloot quam slechts, om een roof te haelen: en geenzints om de stad by oorlogs-recht te eigenen: weshalven door brieven sijn klagt doed aen *Houtebeen* wegens overlast: alzoo bereeds tusschen de Portugeesche koning en d'Algemeine Staeten, een vast bestand getroffen was, en de voorige oorlog in minnelijke wapen schorsing verandert. Doch *Houtebeen* antwoorde: hy droeg geen kennis wegens 't verdrag geslooten tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*: en schoon hier af kennis had, hoe konde hy weten of *Menezes* de zijde hield van de Castiliaensche of der Portugeesche kroon. Wist *Menezes* van dit verdrag, en zich gevoegt te zijn tot de party *der Portugeesen*, waerom stelde hy zich dan vyandlijk aen, tegen die voor vrienden moest erkennen? De klagte quam te laet, nu bereeds de zegen met gevaer en bloed bevochten was. *Menezes* dan, ziende geen kans om *Loanda* weder te krijgen, het zy door klagten, het zy door geweld, verzoekt acht dagen stilstand van wapenen: ten einde middeler-wijl zich beried elders te vertrekken, of onder d'overwinnaers zich gehoorzaem te buigen. Geen ooren had hier toe de Nederlandsche bezetting, welcke hem gelaste sestien mijl van *Loanda* af te trekken. Ondertusschen d'Angolasche vorsten vervolgden *de Portugeesen* aller wegen vyandlijk: en kooson de zijde *der Nederlanders*. Vorders keerden verscheide burgers, ook zommige monniken, wederom binnen *Loanda*: en booden afstand aen van d'helft *der Negers*: indien met d'andere helft vry en vrank na *Salvador* mogten overgevoert worden. Doch men vond raedzaemer de gekeerde burgers te houden en d'overige door voordeelige beloften te lokken: alzoo by d'Angolasche reken-boeken bleek, hoe *de Neger-handel's* jaerlijx konde opbrengen ses en sestig tonnen gouds: d'onkosten tot de toerusting der schepen en bezettelingen afgetrokken zijnde. De Spaensche koning lichte hier jaer voor jaer meer dan vijftien duizend *Negers*, om te gebruiken in d'Americaensche mijnen. Doch *Houtebeen* stak van *Loanda* over na 't eiland *Thomas*: smeet eenig volk te land voor de zuiker-moolen *sant Anna*: liep met de vloot ten anker dicht onder 't vierpuntig slot: met inzicht, geen vyandschap te plegen, tenzy eerst getergt wierd. *De Portugeesen* losten dan 't geschut: waer op *Houtebeen* niet schuldig blijft. 't Schip *Enkhuisen* sprong in de lucht. De gelande aen de zuikermoolen vonden eenige tegenstand, alzoo *de Negers* hier en daer 't hoofd booden. Anderzints geraeckten zonder slag of stoot in de kleinste sterkte, voorzien van ses stukken geschut, en terstond binnen de stad *Pavaosa*, alwaer d'inwoonders niet achter-lieten als

Beschrijving van Loanda.

Klagte van Menezes:

Houtebeens antwoord.

Neger-handel brengt zeer veel op.

Houtebeen bemachtigt 't eiland Thomas.

als leedige huiſen. Van 't groote ſlot waerenze benoodzaekt af te trekken: ter oorzaek de ſtorm-ladders den kruin der wallen, hoog acht en twintig voet, niet bereikten. *Houtebeen* hervat den aenval: werpt achter 't naeſte kapelleken een ſtorm-kat op, van welk uit ſes halve kortouwen geduurig dondert, en eerlang vijf en feſtig granaeden onder de belegerde werpt. Twintig inzonderheid gaven zulke ſlaegen: dat alles rondom aen ſtarzen ſprong: en de bezetting, ſterk tachentig koppen, uyt-trok: onaengezien met twintig metaele ſtukken en feſtien yzere, benevens allerley oorlogs-behoeften, een ſtreng beleg gemakkelijk had konnen verduuren. *Houtebeen*, meeſter van alles op 't eiland *Thomas*, ontbood de geweekene *Portugeeſen* ſtadwaerd, op billijke aenbiedingen: by vele ingezeetenen en *Negers* gewillig omhelſt. Doch terwijl *Houtebeen* op alles orde ſtelt, ontſtak de land-ziekte onder de vlootelingen. Die weinig te vooren by dikke troppen na de kruin der wallen flux en moedig klauwterden, waeren afgemat en krank nedergeſlagen. Die met ſterke benden tegen den vyand in ſtooven wierden nu met gelijke orden ten graeve beſteld. Van honderd man bleven doorgaens ter naeuwer nood tien gezonde: d'andere hadden den geeſt gegeven, of lagen bedleegerig. d'Ongezonde lucht trefte zonder onderſcheid groote en kleine. De bevel-hebbers *Maſt-maeker*, *Valet*, *Dammert*, *Claudius*, *Teer*, *Tak* en de beleider van deſe togt *Houtebeen* vonden in d'hoofd-kerk van *Pavaoſa*, een ruſt-plaets onder d'aerde, na zoo veel bloedige arbeid. Meeſt alle klaegden onlydelijke hoofd-pijn, tot razerny toe, wegens de hette der zonne: weinige gevoelden ook ſnijding in den buik. Dien 't hoofd of de buik begonde wee te doen, was binnen vier dagen een lijk. d'Oorzaek van zulk een doodelijke beſmetting wierd na ieders giſſing verſcheidentlijk geraemt. Zommige leiden het op de vleeſchelijke vermenging met de Moorſche vrouwen: andere op de ſchielijk gezochte verkoeling na groote verhitting en 't ſlaepen ter aerde: andere op het groot mis-bruik van ſwarte zuiker en 't zap uit cocos-nooten. Niemand zoude derven tegenſpreeken, of onder rouwe vlootelingen zijn gevonden, die door geile luſt tot hoerery, of door onbedachtzame drift tot ververſching, of door graege begeerte tot eeten, in doodelijck ongemak vervielen. Doch voornaementlijk moet 't quaed toegeſchreven aen de vergiftige damp, die 't eiland zomwijl bedekt: wanneer ieder zich onder dak moet bergen, 't welk by *de Nederlanders*, dies onkundig, verzuimt wierd. *De Portugeeſen* aldaer woonachtig gelecken haer zelf niet, zoo zeer waerenze verbrand wegens d'onlijdelijke hette: zy betuigden dat haer landaerd niet lang leefde: weinige bereikten 't vijftigſte jaer: echter hielden ſtand, op hoop der winſt, die buiten gemein groot viel. Verſcheide hadden twee en drie honderd *Negers*, om in de zuikermoolens te werken. Voor meer als honderd jaer voerde de Portugeeſche koning *Joan de derde* herwaerds een volk-planting: welke als d'ongezonde lucht ontzielde, bleef 't werk niet ſteecken; want hy vaerdigde wederom nieuwe inwoonders af, die zich eerſt in *Guinea*, zedert in *Angola*, en eindelijk op 't eiland *Thomas* nederſloegen: om beter te gewennen aen de vreemde lucht. Ook verkocht de voornoemde koning *de Jooden*, weigerende 't Roomſche geloof te omhelſen, voor ſlaeven: en liet der zelve kinderen doopen: die zedert, ten grooten getaele herwaerds overgeſcheept, de meeſte tegenwoordige inwoonders by voort-teeling hebben verſchaft. Tweemael 's jaers, namentlijk in de lente-maend en herfſt-maend, ſchijnt haer op middag de zon recht boven 't hoofd: zulx geen ſchaduwe maekt. De hette word in de lente en herfſt een weinig gebrooken door regen, in de zoomer door de weſte en zuide wind; want nimmer een ooſte of weſte wind waeyt. De blanke luiden alhier woonachtig gevoelen om d'acht dagen een koortsje. Eerſt beginnenze te rillen, thans koud te worden en

Groote ſterfte op ſan Thomas.

Houtebeen ſterft.

Oorzaek der ſterfte onderzoekt.

Bevolking van 't eiland Thomas:

beſchrijving van 't zelve.

eindelijk heet. Dit koortsje duurt slechts twee uuren. Tegen zulk een quaed is heilzaem een aderlaeting vier reisen des jaers. *De Negers* komen doorgaens tot hogen ouderdom, en veeltijds boven de honderd jaer. De swarte huid der zelve grimmeld vol luisen en vlooyen: welk ongediert geen blanke menschen quelt. 't Eiland draegt de benaeming *Thomas*, ter oorzaek gevonden wierd by *de Portugeesen* op den dag aen desen sant toegewijd. Uit 't midden des eilands rijst een boom-rijke berg, wiens kruin onder dikke sneeuw schuilt: de sneeuw zijpelt geduurig met rijke beeken door de bosschaedjen benedenwaerd, tot verversching der zuiker-ried-velden. De grond zelf is taey en rosch: waer op licht blaeuwe kreeften, gelijk mollen onder d'aerde vroeten, en alle wortels wijd en zijd beschaedigen. De stad *Pavaosa* leid aen een klaere en aengenaeme beek: word bewoond omtrend by zeven honderd huisgezinnen: heeft een bisschop, verscheide Roomsche geestelijke, bergen en heuvelen zeer bequaem voor zuikergewasch; doch een ongezonde lucht: zulx dit eiland beswaerlijk by *Nederlanders* kan verdeedigt worden, dewijl geduurig versterven. Hierom ried *Maurits* de Staeten *des Vereenigden Nederlands* dit eiland te houden voor een verberg-plaets van deugenieten en rasp-boeven, die alhier voordeliger voor 't gemeine best houden leven, en min schandelijk voor haer zelf sterven, dan in de kerkers. Doch de land-togt, by *Elias Herkmans* edelmoedig ter hand geslaegen, verdient geen gemeine verwondering. Hy vertrok uit *'t Reciffo* den derden van herfst-maend des jaers seshien honderd een en veertig: hield een nacht stil binnen *Igarazu*, en wederom voor de rievieren *Garamanna*, en *Mombaba*, ter oorzaek de vloeden zeer hoog swollen. Tot *Frederik-stad* voorzag hy zich van gidzen, bijlen, zeizems, schoenen, laersen, heelmiddelen en leef-togt. Trad in onderhandeling met *Emanuel Roderic*, die binnen vijf maenden honderd en vijftig mijlen af-leyde, met sijn hopman *Gregorius Lopez*, voor drie maenden van lijftogt voorzien: d'overige tijd behielp zich met wilde hooning, slangen en ratten. De gantsche weg was droog en dor: zulx twee van dorst stikten. 't Gebergt verhief hier en daer zeer hooge toppen. Op de vlakten wierden putten, een elle diep, vol versch water gevonden. Veertig mijl reisde hy 't woeste landschap *Copaoba* in; doch moest by gebrek van levens-middelen te rugge keeren. *Herkmans*, aldus onderrecht, trok uit *Frederik-stad* na 't dorp *Tiberi*, en voorts na de rievier *Tenhaba*: vond zomwijl beleefde, zomwijl gemelijke heeren op de zuiker-moolens. Zedert gevordert tot 't geweest *Paoatanua*, alwaer *Ventura Menduzio* een groote vee-hoedery en zuiker-ried-velden bezat, vond by een klein beekje zilver-glinsterende zand, en onder de aerde meenigte doorluchtige bladeren, niet ongelijk Moscovis-glas. Hier telde *Herkmans* veertig koppen, en ettelijke Brasiliaensche vrouwen, die voor zoetelaeressen volgden. Zeven karren voerden de leef-togt. Vier vry-willigen hadden zich, uit nieuwsgierigheid om vreemde landen te bezichtigen, by dit heir vervoegd: daer dartien *Nederlanders* en vier en twintig *Brasiliaenen*, uit weerzin in de reis, of swakheid des licchaems, den trop verlieten. Lanx de stroom *Warta* in een verwoest dorp hield *Herkmans* halte: trok vorders, over vlakten, door dichte bosschaedje en waterloose beeken, na de stroom *Poesapayba*, alwaer niet zonder verwondering een vreemd slag van boomen beschouwde: welke beneden nevens d'aerde en boven onder de kroon zeer dun waeren, daer de stamme tusschen beide meer als de dikte van een tonne bereikte. Hy liet nu de velden vol vee, toe-behoorende *Duarta Gommez de Silveira* nevens de rievier *Mongongoappi*, achter zich: wanneer met bijlen en zeizems door struiken en ruichte brak, en een gebergte onder de voet kreeg. Alhier verversht ontmoete wederom een verwilderde bosschaedje ander half mijl lang: zulx niet zonder sware arbeid wederom

Wonderlijke kreeften.

Stad Pavaosa.

Merkwaerdige landtogt van Elias Herkmans.

1641

een

een weg moest openen. Over de stroom *Karnuhu* gezet, geraekte op een vlakke boodem, van welke 't steil gebergte *Copaoba* bezichtigde. By de voet om-getrokken, kreeg een betreede pad, bequaem voor karren en paerden: aen 't einde deed haer een bosch op, welker holle boomen overvloedig wilde hooning verschafte: quam buiten 't bosch voor de vermaekelijke vloed *Schivaubuch*, wiens oevers vol wel-riekend geboomte beplant stonden. Dicht by lag een moeras, en weinig verder de heide *Arararuquaia*, die liever-laey brande. Men vermoede zulx by d'ingezeetenen verricht te sijn, om *den Nederlanders* een schrik aen te jaegen. Maer dese wierpen takken en blaederen op de brandende heide, en rukten door smook en een kreupel-bosch na de groote rievier *Arassaohoh*. Zy vonden hier verwonderens-waerdige struiken, welker zommige lanx de aerde kroopen, andere uit de wortels op nieuw voortquamen, andere haer vlochten om de naeste boomen, andere nederwaerd kromden tot in de aerde, en aldaer uit nieuwe wortels nieuwe spruiten schooten. De doorgesneedene stammen gaven een donker-bloed-rood zap, welk terstond lijmachtig stolde, by zonderlijk heelzaem tegen allerley wonden. *Herkmans* vorderde reis, door een ruime vlakte vol riet. 't Stond hier ellendig geschapen; want, indien d'ingezeetenen 't ried rondom aen brand gestooken hadden, niemand was ontkoomen. Thans deeden zich op hooge bergen, voor paerden of karren ontoegankelijk, wegens afgebrookene steilten. Zulx de karren na *Parayba* keerden, en tijding bragten van de moeyelijke togt, dus verre afgeleid. *Herkmans* klauwterde by den naesten berg *Irupari-bakau* op: en maekte den kruin kennelijk, vermits 't wapen der West-Indische maetschappy in een verheeven hoogte inhakte. De naem *Irupari-bakau* beteikent, *dus verre heeft de duivel te rugge gezien*. De berg-wooners alhier gelooven: dat de boose geest, uit verwonderinge over allerley vreemdigheden, van den top deses bergs 't hoofd achterwaerds keerde. *Herkmans* vorders beschouwde voor uit niet dan ontoegankelijke toppen, vol dichte bosschaedjen: weshalven ten noorden afzakte na de laegte: alwaer twee volkoomen-ronde moolen-steenen vond, van ongemeine groote: de grootste stond op de kleinder: uit het midden wiesch de struik *karawata*. Men kan niet bevroeden, waerom of op wat manier dese steenen aldaer gemaeckt, gebragt en d'een op den ander geraekt zijn. In 't dorp der *Petiguares* verzochten *d'Americaenen*, die *Herkmans* uit *Parayba* vergeselschapten, om te blijven: alzoo haer ouders, voor *de Portugeesen* vluchtig, d'inwijk *Trahison* eertijds verlieten, en zich in vermaekelijke valleyen alhier nedersloegen. *Herkmans*, die haer dienst van doen had, sloeg 't verzoek af: hakte een opening door dicht-begroeyde ruichte: geraekte lanx een slijkerige weg, in welke zomwijl tot de knie toe in zonk, aen een berg, by welke niet zonder moeyelijk gevaer topwaerds klom. Nevens een versche beek vernachtende, maekte zedert een weg over hoog gebergt en door diepe valleyen: vond hier en daer buiten gemein groote steenen, outaersgewijs op gerecht: bezichtigde 't verlaetene dorp *Wiraremboca*, alwaer menschen-voetstappen bespeurde: en hernoemde de rievier *Tambabuja* met benaeming *Moschi*: ter oorzaek een sterke muskus-reuk uitwaesemde, welke de krokdillen en zommige slangen van haer gaven. Eindelijk liep *Herkmans* togt aldus af. Hy ontdekte voor de klaere stroom *Capariguaba* een verscheide grond, als tot noch toe bewandelde; want daer d'eerste meest zaevelachtig en donker-graeuw was, wierd de boodem vorders geel, kleyachtig en vruchtbaer, vol doornen en onkruid, by mangel van landbouw. Hy ontmoete in een valleye twee rotzen, niet ongelijk twee ronde toorns: d'een stond van den berg af-gescheyden, d'ander ten deele aen de berg gehecht door de natuur. De berg zelf stak verre boven alle toppen rondom uit; doch men konde evenwel van de kruin niet verre zien, we-

wegens de nevelachtige lucht. Hier lag eertijds de sterke en bevolkte stad *Arazembea:* welken de Portugeesche veld-heer *Duarta Gomez de Silveira*, stormender-hand bemagtigt, ten grond toe verwoeste: ter oorzaek *Arazembea* met *de Fransche* handel dreef. d'Ingezeetenen wierden meest nedergehakt: uitgezondert weinige na de zee-kusten vervoert, onder welke ook de koning zelf, die namaels in *Spanje* stierf. Twee van sijn zoonen volgden *Herkmans* op dese togt: die nevens d'andere *Brasiliaenen den Nederlanders* d'ooren vol bliesen: men wierd tot een gewisse dood gevoert: het water zoude voortaen ontbreeken. En wie zag een einde van dese togt, niet min moeyelijk als gevaerlijk en vruchteloos. *De Nederlanders* luisterden na *de Brasiliaenen:* ieder toonde zich even onwillig, om verder te reisen. Weshalven *Herkmans* zich niet weinig bedraeyt vond. Hy spreekt dan alle moed in 't lijf. By de meeste vonden sijn redenen zoo veel klem: dat beloofden zuur en zoet met hem uit te staen: 't mogt loopen, zoo het wilde. Tien alleenlijk keerden te rugge na *Parayba.* Zedert vorderde *Herkmans* sijn reis na 't zuiden of westen, volgens de bogten van 't gebergt; doch langzaem, wegens de steile rotzen, diepe valleyen, donkere bosschaedjen en snelle beeken. Hy leide dagelijx ten hoogsten niet meer als drie mijlen weegs af: quam binnen een vervallen vlek *der Tapuyers.* In d'hutten, schuilend: onder de bladeren *carawatta*, wierden gevonden kalabassen, aerde drink-vaten, mutsen, schoenen, visschers-gereedschap, boogen, pijlen, schellen en vreemd speel-tuig; doch alles verrot en beschimmelt. Waer uit lichtelijk was af te meten: hoe d'inwoonders *Tapiviori* schielijk de vlucht genomen hadden. Eindelijk quam *Herkmans* op de grenzen *der Tapuyers:* alwaer zich tusschen omgehakte boomen t'ellekens des nachts sterk maekte tegen alle vyandlijke indruk. Voort-gereist vond smakeloos water, daer na geen, en eindelick brak: zulx 't volk klagtig viel over de ongemakkelijke togt. *Herkmans* moedigde alle: zy behoesden zoo zeer niet sijn gebod, als voorgang te volgen: wilde met haer leven of sterven: indien noch eenige dagen moed hielden, zouden 't quaedste over zijn. Uit schaemte en vrees ging de reis wederom voort, tot onder 't hoog gebergt *Capaoba.* Hier stond de meenigte op: zy vergingen van dorst en kommer: wierden tegen een gewisse dood aengevoert: 't was lang genoeg met 't gevaer en ongemak gehardebolt. *Herkmans* dieshalven, door dusdaenige klagten benoodzaekt, stemt de wederom-togt toe: op welke in de rievier *Arassoahuh* boomen zag, wiens kruinen, boven water steekende, mos en kroos droegen: ten bewijs dat de rievier zomwijl over de zelve heen spoelt. Muisen, ratten en slangen vond hy aller wegen overvloedig: doch geen wild of ander vee: alleenlijk zijn gevangen vier *armadilloos.* De lucht was zonder voogels, en allenthalven een naere wildernis. Men keerde dan ter plaetse, alwaer de karren met lyf-togt aen de voet van 't gebergt staen bleven: en trok zedert noordelijk, tot de zamenvloeying der stroomen *Arassoa* en *Marignia* hooge rieden en biesen, en kreupel-bosschen vol *Cassia Fistula.* De rievier *Marignia*, liep met zulke kromme swieren: dat *Herkmans* zeven-mael moest overschepen op vlotten. Hy vond aen de voet van een onbekende berg glinsterende steenen, welke zilver beloofde; maer nader onderzocht stelden de groote verwachting der vinders ten spot. Ondertusschen nadien zich meer en meer woeste heiden, schraele bergen, droevige valleyen en naere bosschaedjen vertoonden, oordeelde geraedzaemst na *'t Reciffo* te keeren, alwaer den derden van slagtmaend, zonder andere verrichting, als dat de Brasilsche woestynen landwaerd in bezicht had, aen-quam. Weinig te vooren lichten *Licht-hart* en *Coin* d'ankers van acht groote en ses minder zeilen. 't Lag gemunt op 't eiland *Maragnon.* Dicht onder de stad *san Luidewijk* slapte *Coin* te land: rukte geswind na de sterkte, be-

Einde van Herkmans togt.

Coin en Lichthart bemachtigen Maragnon.

beſpoelt van twee zijden door de ſtroom, die zich aldaer in twee boezems verdeelt. De bezettelingen waren te kleinmoedig, om geweld af te wachten. De ſlot-voogd dan vaerdigt aen *Coin* twee voornaeme perſonaedjen af, met aenbod zich te willen onder-ſtellen, op billijke voorwaerden. *Coin* vergunde alle lijfs genade en volkoomen bezit van goederen: ja de bezetting, ſterk drie honderd en dartig koppen, vermogt mits ontwaepend binnen de ſtad *Jan Luidewijk* te verblijven, tot nader orde beraemd wierd by *Maurits* en den hoogen raed op *'t Reciffo*. Men vond binnen 't ſlot vijf en vijftig ſwaere ſtukken geſchut, en overvloed van allerley krijgs behoeften. Ses honderd *Nederlanders* bleven binnen de ſterkte *Maragnon*. Maer de nieuwe koning over *Portugal* klaegde door ſijn gezant *Mendoza* aen de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, wegens de verrichtingen der Weſt-Indiſche maetſchappy: die hem *Loanda* en d'eilanden *Thomas* en *Maragnon* afhandig maekte: terwijl hy in vreedehandeling ſtond met 't Nederlandſche gemeine beſt: ja hem hulp benden van 't zelve toequamen tegen de Caſtiliaenſche koning. Doch hy klopte voor een doof-mans deur: alzoo het veroveren van *Loanda*, *Thomas* en *Maragnon* voor viel, of eer 't tien-jarig beſtand met *Portugal* geſlooten of by den koning goed gekeurt, of ten minſten afgekondigt was. Doch *Maurits*, zedert niet konde, volgens verdrag, op *de Braſilſche Portugeeſen* heil zoeken, zocht een andere weg, om met de wapenen iets voordeeligs te bevechten: alzoo de welſtand der Weſt-Indiſche maetſchappy enkelijk aen 't oorlogs geluk hing. Hy kreeg het oog op *de Zuid-zee*: werwaerds de vaert uit *Braſil* te gemakkelijker viel, door de ſtraet *Magellanes* of *le Maire*, dewijl des zomers voor d'Americaenſche kuſt meeſt noordelijke winden waeyen. Ook was op *de Zuider-Oceaen* bequaeme gelegentheid, niet alleen om de rijke *Mantlha-vaerders*; maer ook de Peruaenſche zilvervloot te onderſcheppen. Behalven datmen met kleine onkoſten en moeyte zoude konnen navorſchen, of elders aen *'t Onbekende Zuidland* eenige voet van koophandel te veſtigen ſtond. Dit jaer ſeſtien honderd een en veertig was niet alleen merkwaerdig wegens d'af-val *der Portugeeſen*; maer ook door byzondere waters-nood, die veel ſchade toebragt. De ſtort-vlaegen vielen onophoudelijk ter neder: de opgeſwolle ſtroomen liepen over alle dijken en dammen: 't gewaſch ſpoelde weg, of wierd van kleine water-wormtjens afgeknabbelt, zoo haeſt 't water viel. By deſe landplaeg plaegden de pokjens d'ingezeetenen wijd en zijd over *Braſil*. Veele ſneuvelden aen dit quaed. Andere ſleepten de lendenen na. By mangel *der Negers*, onder welke de ſterfte hard voortging, ſtonden veel zuiker-moolens ſtil. 't Zuiker-gewaſch bleef verſtikt. Ondertuſſchen kreeg *Maurits* aenſchrijvens van 't beſtand tuſſchen de Portugeeſche Koning en Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands*: ieder behield 't geen door de wapenen had eigen gemaekt, de koophandel ſtond wederzijds vry: alle ſterkten en plaetſen in *America*: gehoorig tot *Caſtiliens-kroon*, worden voor vyandlijk by d'een zoo wel als d'ander verklaert: de geweſten, die tuſſchen d'uiterſte grenzen *der Portugeeſen* en *Nederlanders* leggen, zullen verdeelt worden, ten einde weder-zyds een vaſte land-ſcheiding zy: alle handel op *'t Caſtiliaens America* zy verbooden: elk eigenaer zal blyven by 't bezit der goederen, welk had ten dage als dit tien-jarig beſtand wierd afgekundigt. Maer, terwijl *Maurits* geen verlof konde verkrygen, om weder t'huiſwaerd te keeren, vaerdight hy ſijn geheimſchryver *Carel Tolner* na *Nederland*: ten einde aldaer bericht deed, belangende den Braſilſchen toeſtand, en een verzoek van 't geen de noodzaekelijkheid vorderde. Deſe dan maekte bekent: hoe *Braſil* van *Maragnon* af tot de ſtroom *Real* toe volkomen vreede genoot: het verval (by de oorlog wierd allenthalven herſteld. Doch *Maurits* konde onmoogelijk goed keuren 't beſnoeyen der krijgs-

Klagten der Portugeeſen over de Weſt-Indiſche maetſchappy.

Waters-nood in Braſil.

Beſtand tuſſchen Portugal en 't Vereenigde Nederland.

Tolner deed bericht van den Braſilſche toeſtand.

magt en 't afdanken van ettelijke bevel-hebbers: alzoo *de Portugeesen* heimelijk toeleiden, onaengezien 't beſtand, om by alle gelegendheid de verloorene plaetſen in *Braſil* en *Africa* wederom te bemachtigen. Ook voedenze een bittere haet tegen de Weſt Inſche maetſchappy, ter oorzaek *den Ieſuieten* en monniken de Braſilſche boodem ontzeid is: overlaetende ſlechts ettelijke prieſters. Vorder waeren veel *Portugeeſen* aen de Weſt-Indiſche maetſchappy zeer ten achteren: zulx na beroerten haekten, om niet te betaelen. Haer booſe toeleg bleek onlanx genoeg, wanneer de geduchte Spaenſche vloot zich vertoonde voor *'t Reciffo*. Op *de Ioden*, ſtout genoeg tot booſe ſtukken, was even zoo weinig ſtaet te maeken. De tijding van 't afdanken der bevel-hebbers had bereeds te wege gebragt: dat verſcheide dienſt namen onder de Portugeeſche koning: gebelgt, zulk een loon te ontfangen voor haer bloedige moeyelijkheden. Onder andere hoofd-ſtukken, was ten hoogſten noodig, de beſtiering der Weſt-Indiſche maetſchappy niet te veranderen jaerlijx: dewijl nieuwe heeren dikwils nieuwe wetten maekten, die uit onkunde der Braſilſche ſtaet weinig voordeel toebragten. *Tolner* voegde hier by: *Maurits* had tot noch toe vergeefs geklaegt over de ſchaerſcheid der levens-middelen. De menſchen moeten door honger uit-teeren, en alles ſtaet geſchaepen ten verderf: tenzy haeſtig toevoer derwaerds komt. Een groot aental ſterft by mangel van geneesmiddelen. Voorts leverde *Tolner* over een blaffert, behelſende 't getal der ſoldaeten, die de weſt-Indiſche maetſchappy in dienſt hield: namentlijk *Seregippe del Rey* had drie vaendels, de ſterkte *Maurits* lanx de rievier *Franciſco* vier, *d'Alagoas*, *Poyuca*, en de ſchans *Prins Wilhem* ieder twee, de vaſtigheden *Antonio*, *vander Duſſen*, *Frederik Henrik*, *Erneſtus-ſchans*, *'t Reciffo*, 't ſlot *de Bruin* en 't water-ſlot, *Olinda*, *Igaraſua*, *Itamarica*, *Frederik-ſtad*, de ſterkte *Oranje*, *Ceulen*, *Siara* en *Tapicuru* elk een bende. Vier vaendels verdeedigden de veſtingen *Margareta* en *Reſtinga*. d'Onder-veld-marſchalk *Hinderſon* bewaerde de ſtad *Loanda* en 't ſlot *Benguela* met tien vaenen: vier lagen op 't eiland *Thomas*, en even zoo veel op *Maragnon*. Zulx de gantſche krijgsmagt beſtond in vier duizend acht honderd en drie en veertig koppen: welk getal dagelijx verminderde: dewijl zommige ſtierven, andere na *den Portugees* overliepen. Dieshalven indien geen nieuwe hulp-benden kreeg, hy konde niets tot voort-zetting der Weſt-Indiſche maetſchappy ter hand ſlaen, ja de verooverde plaetſen geenzints verdeedigen: en zoo geen leeftogt bequam, niet leven. Maer de brief, geſchreven by *Maſcarenhas*, eertijds *Salvadors* ſtee-voogd, aen *Maurits* luide aldus. Hy ſtond tegenwoordig in d'hoogſte gunſt des nieuwen koninx te hoof. Wenſchte alles goeds van *Maurits* te verſtaen. Konde niet nalaeten te berichten, hoe de Portugeeſche kroon een diep miſnoegen ſchepte over 't geweld, door *de Nederlanders* gepleept, tegen *Loanda*, *Thomas* en *Maragnon:* terwijl *Mendoza* met de Staeten *des Vereenigden Nederlands* in onderhandeling van vrede ſtond. Hy hoopte deſe overlaſt geſchied te zijn, buiten kennis van *Maurits:* als die ſijn adelijk Naſſouwſche huis voor ſchand-vlek van booſe ſtukken altijd trachte te bewaeren. Konde vorderslichtelijk zien, hoe de plicht vereiſchte: d'onlanx bemagtigde plaetſen wederom in te ruimen aen de rechte eigenaers: of anderſints hielt zich *Portugal* niet aen het tien-jaerig beſtand. Eer de tijding tot *Lisbon* quam van 't gepleegde voor *Loanda*, op *Thomas* en *Maragnon*, ſcheen de koning zeer genegen: om *Maurits* ſijn heir-krachten in *Braſil* te bevelen. Weinig kreunde zich *Maurits* aen zulk ſchrijven, en kelijk bekommert met 't beſtellen der burgerlijke toeſtand, by deſe geruſte tijd. Hy vergunde vryheid van tienden aen de nieuwe volk-plantingen voor zeven jaer: verkocht ettelijke velden ten land-bouw: verbeterde alle verval der veſtingen: bedwong d'openbaere Roomsgeſinde: ſtelde naeuwe orde op de ſchoolen, gods-huiſen en den gang der munt: vergunde *den*

Brief van Maſcarenhas aen Maurits.

Maurits ſtelt op alles naeuwe orde.

Por-

Portugeesen byzondere vryheid in het geestelijke en wereldlijke. Ondertusschen wierd een droevige tijding ingebragt: hoe *de Maragnaeners*, gestijft door *de Brasiliaenen* en *Portugeesen*, de sterkte *Calvaria*, nevens de rievier *Tapicuru*, hadden over-rompelt: de bezetting nedergehakt: en de stad *san Luidewijk* bestormden. Gesswind rukt *Hinderson* met drie honderd *Nederlanders* en twee honderd *Brasiliaenen* uit *Siara* derwaerds. De vyand, zeven honderd *Portugeesen* sterk, behalven drie duizend *Brasiliaenen*, hield geen stand: stak van 't eiland *Maragnon* na de vaste kust over: en legerde zich tusschen eng gebergte. De gantsche schuld deser zaemen-sweering wierd te last geleid aen den dronken stee-voogd van *san Luidewijk* en des zelfs geheim-schrijver *Wilhem Negenton*, die de land zaeten door stuursche wreedheid afkeerig maekten. Onder andere zettenze vier en twintig *Portugeesen* uit enkele moedwil, zonder de minste schijn-reeden, te land: daerze door *de Tapuyers* zijn opgegeten. *Maurits* ondertusschen beoogde een gewigtige toeleg. Hy had het gemunt op de stad *Buenos Aires* in 't zuidelijk gedeelte van *Brasil*, aen de rievier *la Plata* gelegen: alwaer een weg te land na *Peru* leide: weshalven zomwijl 't zilver herwaerds, en *de Negers* derwaerds gevoert wierden: by zonder wanneer eenige ongelegendheid 't vaerwater na *Panama* toesloot. Terwijl *Maurits* alles vervaerdigde tot dese togt, quam een droevige tijding op *'t Reciffo*: namentlijk twee Portugeesche schepen smeeten eenig volk aen 't eiland *Thomas*, onder 't beleid van *Laurens Pirez*: die de Nederlandsche bezetting uit 't stedeken *Pavaosa* joeg: en de sterkte hard belegerde. De schaerscheid van water benoodzaekte veele trouwlooze tot de vyand over te loopen. 't Stond te beduchte, dat gelijke bejegening de stad *Loanda* en *Seregippa del Rey* zoude ontstellen. Hier mede wierd de togt na *Chili*, onder *Henrik Brouwer*, en de toeleg van *Lichthart* op *Buenos Aires* gestaekt. *Maurits* dan waerschonwde *de Nederlanders* in *Angola*: zy zouden op haer hoede zijn, en voorzichtig wachten voor de meineedige trouwloosheid der *Portugeesen*: als die voorgaven: 't stond vry met gelijk recht wederom te haelen, geduurende 't tien-jaerig bestand, 't geen haer ontweldigt was, terwijl van bestand in *'s Graeven-haege* wierd gehandelt. Door dusdaenige stoutigheid, gepleegt op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas*, staeken *de Brasiliaensche Portugeesen* d'hoofden te zamen: ja gebruikten een oproerige tael: zulx *Maurits* hem benoodzaekt vond, de meeste belhamers te ontwaepenen. En dewijl *de Negers* uit de *Palmares* groote overlast deeden, byzonder aen de land-bouwers in *d'Alagoas*, stelde *Maurits* orde: ten einde die roofneesten verwoest wierden. *De Palamares* zijn twee dorpen, lanx de rievier *Gungohuby*, schuilende onder dichte bosschaedje, ses mijl ten noorden van *Parayba*. d'Inwoonders ses duizend sterk, zijn meest gevluchte *Negers*, die herwaerds zamen vloeyen, en 't land rondom af-stroopen. Zy bewoonen hutten uit gevlochte takken en stroo, achter welke hooven leggen, en landeryen vol palm-boomen: bootzen na den godsdienst en 't burger-bestier, onder *de Portugeesen* gebruikelijk. Een slaef verkrijgt sijn vryheid, wanneer een *Neger* gevangen brengt binnen *Palmares*; doch, indien vrywillig derwaerds vlucht, geniet alle voorrechten nevens d'andere. Zy leven by boonen, *patates-wortelen*, *mandioca*, Turksche tarwe, twee-mael 's jaerlijx in-geoogst, wild-braed, (want tam vee word aldaer niet gevonden) en visch, welke de noorder arm der rievier *Allagoa* overvloedig verschaft. Tegen den avond te huis gekeert van de jagt, zetten eerst rondom schild-wachten uit, en danzen voort, niet zonder yzelijk geschreeuw, tot midder-nacht: slaepen voorts laet in den dag. Terwijl drie honderd vuur-roers, honderd, *Mamelukken*, en zeven honderd *Brasiliaenen* zich vervaerdigen tot de togt na *de Palmares*, quamen op *'t Reciffo* de gezanten des koninx van *Congo*, die voor *Maurits* ten vereering bragten twee honderd *Negers*, een goude hals-band en pot, behalven een meenigte

Hinderſons verrichting op Maragnon.

Der Portugeeſen trouwloosheid.

Palmares hoedaenige dorpen:

haer inwoonders.

Negers aen de West-Indische maetschappy. De gezanten verzochten hulp tegen den graef *Sonho*: die verraederlijk toegeleid had, om den koning uit *Congo* te verdrijven: welke toeleg ontdekt was by afgeworpene brieven, onderteikent van den stee-voogd en bisschop tot *Loanda*, weinig te vooren eer *Loanda* door *d'Hollanders* vermeestert wierd. *Maurits* onthaelde de gezanten vriendelijk: bood zich aen tot middelaer, om 't geschil te beslechten: en schonk haer een lange sullepe mantel met zilvere en goude boorden, een zijde rok en sluyer, en een bevers-hoed vol goude borduursels. Eerlang quamen ook de gezanten van *Sonho*, biddende: 't Beliefde *Maurits*, geen bystand te doen aen den koning van *Congo*. Een der gezanten vertrok na 's *Graevenhage*. Zedert quamen uit *Congo* twee andere koninglijke afgezanten, die haer brieven openden voor den prinse van *Oranje Frederik Henrik*. Dit waeren sterke mannen, swart en vaerdig: zy swierden haer slag-swaerden met een vervaerlijk gezicht: dansten op een vreemde wijse: vertoonden de gedaente van haer koning, zittende niet zonder stil-swijgende staetigheid: als ook hoe de gezanten hem eer beweesen. Vorders droegenze gemakkelijk drie honderd vijf en twintig ponden: haer cieraed bestond uit olifants-staerten. Terwijl dese gezanten haer last volbrokken, verdroegen onderling *Cornelis Nieuwland* stee-voogd van *Loanda* en 't Portugeesche opper-hoofd *Peter Cæsar de Menese*s, alzoo 't tien-jaerig bestand nu geslooten was tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*: dat *Menese*s, (verfoeyende d'overlast by sijn landaerd op 't eiland *Thomas* gepleegt) 't geweest besproeyt door de stroom *Bengo* zoude bebouwen, en de gevluchte landzaeten tot d'oude voet van handel en leven wederom te zaemen roepen. 't Beloofde wierd ter goeder trouwe na-gekomen: ja *Menese*s zette *Nieuwland* zoo veel meel by, als tot onderhoud van duizend gekochte *Negers* vereischte. *De Portugeesen* en *Nederlanders* begonden nu meer en meer malkander gewent te worden: als echter *Nieuwland*, niet alleen door 't geen op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas* onlanx voorviel; maer ook wegens ander quaed vermoeden gaende gemaekt, uit *Loanda* twee honderd bus-draegers by nacht afschikte: ten einde hy 't opper-hoofd *Menese*s, nevens weinige andere, door welkers verraederlijke opstand vreesde, by den kop kreeg. De soldaeten dan vielen in 't krieken des daegs de slaepende *Portugeesen* onvoorziens aen: hakten veertig ter neder: voerden *Menese*s gevangen weg, en, nevens verscheide andere aenzienelijke persoonaedjen, een buit geschat op meer dan honderd duizend dukaeten. Men bestelde voorts honderd en sestig *Portugeesen* in een onbequaem vaertuig, met weinig eed-waeren, om na *Salvador* te schepen. Dese zukkelden een geruime tijd op zee: acht stierven van honger: d'overige, ten been toe uitgeteert, liepen binnen *Pernambuco*: alwaer *Simon Alvares de la Benho*, ontzet wegens de mishandeling aen sijn lands-genooten gepleegt, swaere klagten inbragt tegen *Nieuwland*, *Mols* en *Kroes*, aen welke 't hoogste gezach over *Loanda* stond: zy hadden 't recht der volkeren geschonden: en de beswooren bestands-punten meineedig gebrooken. 't Was billijk, dat de ballingen hersteld wierden in haer land en goed. *Maurits* antwoorde: *Loanda* behoorde tot de West-Indische maetschappy: had over die stad niets te zeggen. De bewindhebbers, dieswegen aengesproken, zullen zich buiten twijffel aen dit werk ten hoogsten laeten gelegen zijn: te meer nadien, lanx de draed van 't geen buiten *Loanda* is voorgevallen, lichtelijk sullen geraeken achter 't geheim des overlasts gepleegt op 't eiland *Thomas*. De vrye *Neger Christoffel Santches* had bereeds verklaering gegeven: hoe *Antonius Cavalho* uit het eiland *Thomas* den toestand des zelve over-briefde aen *Laurens Pierez* woonachtig tot *Lisbon*: *de Nederlanders* waeren ten meerderen deele door de landziekte gesneuvelt: zulx 't gantsche eiland met kleine moeyte wederom gebragt konde worden

als ook der verst Sonho:

hoedaenig de gezanten van Congo waeren.

Nieuwland uit Loanda overvalt de Portugeesen.

Klagte van Benho over Nieuwland:

antwoord van Maurits.

den onder de Portugeesche kroon. *Pierez* ruste geswind, met kennis des koninx twee schepen toe, kreeg last van hoogerhand, de Nederlandsche bezetting, het zy met beloften, het zy met geweld, te verjagen. *Pierez* dieshalven voor *Lisbon* zeil gegaen, met 't begin der hooymaend des jaers 1642. seshien honderd twee en veertig, weigerde eerst den gewoonelijken tol aen 't eiland *Thomas*: viel moordadig de Nederlandsche bezettelingen aldaer op 't lijf: hield haer, gevlucht binnen de sterkte, hard belegert: en vergiftigde tegen 't recht der volkeren, de wateren rondom. Ondertusschen drukte d'honger niet alleen *Loanda*; maer ook *Brasil*. Om 't quaed in het toekoomende voor te komen, vond *Maurits* geraedsaem: de landeryen in *d'Alagoas* aen nieuwe volkplanters te verkoopen. Over dit werk wierd gestelt *Henrich Moucheron*: ten einde de velden rondom *Porto Calvo* en lanx de rievier *Francisco*, als ook in *d'Alagoas*, bezaeyd wierden, en brood verstrekten. Merkwaerdig is de togt, welke *Rudolf Baron* met drie metgezellen *Tapuyers* ter hand sloeg. Uit 't dorp *Careri*, zonder eenige voorraed van mondkosten vertrokken, liet 't gebergte *Cupaova* aen de rechter zijde leggen: vorderde zeventig mijlen landwaerd, zonder eenig volk t'ontmoeten: alleenlijk vond een berg, meest bestaende uit Moscovisch glas. Hier liep hy zuidelijk tot in de dorpen *der Waripebares* en *Caripati*: vriendelijk onthaeld, vergezelschapten hem uit ieder dorp een: ten einde graef *Maurits* begroeteden. Dese zond haer beschonken na huis. Doch *de Waripebares* en *Caripati* bewoonden veertien dorpen op 't gebergt, welk *Brasil* ten westen besluit: leven by de jagt, vischvangst, wilde hooning en allerley aerdvruchten: voeren gestaedig oorlog tegen magtige volkeren, verspreyd over een vlakke boodem na den zonnen-ondergang. *Maurits* leide *Baron* een jaerlijx inkoomen toe: om nieuwe gewesten zonder stil te zitten t'ontdekken. Doch *de Tapuyers* dwaelen wijd en zijd tusschen de rievieren *Grande*, *Quoauguho*, *Ocioro*, *Upamema* en *Voiroguo*, zonder vaste woonplaetsen. Het zijn sterke menschen, met wreede oogen en swart hair: wijken geen paerd in snelheid. Wanneer de priesters in de bosschaedjen met den duivel te raede zullen gaen, mompelen eenige woorden binnens monds: weder-gekeert schreeuwen luids keels: *ga, ga, ga, annes, annes, annes, jedas, jedas, jedas, hade, congdeg:* waer op 't volk antwoord, *houh*. In plaets der besnijdenis der jonge kinderen gebruikenze een in-snijding. 't Werk gaet aldus toe. De duiveljagers staen op een lange ry, trippelende en zingende. Een der priesters swaeyt het kind voor de gantsche meenigte rondom: loopt met 't zelve een stuk weegs: wedergekeert houd het op sijn schoot vast: terwijl een andere paep een gat maekt door de ooren en lippen, in welke zekere beentjens steekt. De moeder ondertusschen schreyd bitter. By deze verrichting, die met gezang en dansery eindigt, laet zich de koning altijd tegenwoordig vinden. De maegden blijven onder 't opzicht der ouders, ter tijd de moeder haer eerste maendstonden verneemt. Dit geheim maektze den Priesters bekend, en dese openbaeren het den koning: voor welken de dochter, rood beschildert, gebragt word: die haer en hem zelf met tabak berookt: en konstig na de krans, die de bruid op 't hoofd draegt, met een pijl werpt, indien de pijl treft, lekt de koning het bloed af: waer uit de gequetste hoop schept van een lang leven. Zoo haest de man sijn vrouw beswangert, heeft hy zedert geen vleeschelijke gemeinschap; maer slaept voorts by de andere wijven, welker getal meer of minder is, na ieders goed-dunken. De kraemvrouwen eeten haer eigen nageboorte op. 't Overspel staet den mannen vry: de vrouwen, op 't zelve mis-drijf betrapt, boeten 't met de dood. De moeders en naeste bloedverwantinnen bereiden de gestorvene kinderen tot een vroolijke maeltijd. Als 't planten en zaeyen ten eynde gebragt is, roept de koning 't volk en priesters te zamen. Hy zelf pronkt met groene

Tapuyers.

Togt van Rudolf Baron is merkwaerdig.

Zeden der Waripebares en Caripati.

kranſen behangen : alle komen beſchildert over 't gantſche licchaem en vol veel-vervige pluimen bezet te voor-ſchijn : zitten ter aerde neder: droogen eenige boom-vruchten tegen 't vuur : de vruchten geſtampt en met water gemengt worden zoo lang gedronken, tot wederom uit-bracken. De prieſters zingen, ſteeken haer pijpen hemelwaerd, en ſtaen niet anders, dan of in de lucht een vreemd ſpook, door verbaeſtheid weg-gerukt, beſchouwden. Op de rugge van zommige hangt een bondelken ſtruis-vogels vederen : andere werpen lichte pluimen om hoog : ten einde zien, hoe de wind waeyt. Zy gelooven dat op 't gezeide bondelken brood uit den hemel daelt. Wanneer in grasmaend des jaers ſeſtien honderd een en veertig, de over-ſtroomende rievieren groote ſchaede den land-bouw toe bragten, zijn de duivel-jaegers raed gevraegt. De koninglijke kalabas, in welke d'heilige ſteenen *cehuterah* en *titſcheyouh* verborgen leggen, quam te voorſchijn. 't Werk begon met danſen en zingen. Daer ſtonden ſes prieſters op een ry, dewelke zouden waerzeggen. d'Eerſte nam een ſteen, en ſprak *de Nederlanders* hebben ſlag geleevert aen de bezetting binnen *Salvador*; doch zijn nu beezig, om onderling te verzoenen. De tweede toonde een bloeyzem van Turkſche terwe, en voorzeide een vruchtbaer gewas der terwe. De derde hield een witachtige key, en beloofde overvloed van melk. De vierde vatte een ſteen gelijkende na brood, en gaf te kennen, hoe 't land veel brood zouden voort-brengen. De vijfde ſtak een pijl en boog met pluimen behangen opwaerd, en riep : dit is een ſchenkaedje der engelen : 't wild zal dichter gevangen worden, als hier vederen ſlingeren. De ſeſte nam een waſſche klomp, waer uit bekend maekte 't gelukkig werk der byen. Zy eeren 't hemels-teiken *de Groote Beer-in*. Wonderlijk in haer manier van 't licchaem te zuiveren : zy ſteeken een

Vreemde handel van de prieſters der Tapuyers.

een ſtronk gevlochten uit ſcherpe bladeren by 't keelgat tot in de maeg, alwaer zoo lang draeyen tot bloed ſpouwen. Des zoomers vloeyenze ten ſpiegel-gevecht te zaemen. 't Feeſt duurt drie dagen. De kampers komen wonderbaerlijk voor den dag: zy zijn omhangen met alderlei pluimen: draegen in plaets van laerzen boombaſten om de voeten: 't hooft glimt van hooning: 't hair, in een tuit gebonden, ſlingert achter af: op de kruin pronkt een vederbos, en rondom den hals een pluimekrans: aen d'armen bindenze de vleugelen der vogel *kohitub:* over de rugge hangt een groene tak: 't gantſche licchaem is veelvervig beſchildert: 't hoofdhair ſteekt vol rood ſtof. Aldus gaenze malkander te keer: en, indien onderling een wrok voeden, word het ſpel ernſt: zulx meenigmael verſcheide ſneuvelen. d'Overwinnaer verwijt den overwonnene met vreemde ſprongen ſijn verwijfdheid: en geniet ten prijs des zelfs wijven en kinderen. Zy eeten de ſlangen *manuah* vier ellen lang. Deſe hebben aen de ſtaert een horen, welken by 't lichaem van menſch of beeſt met een geweldige ſlag injagen, ſlaen ſich om een boom, en zuigen tot de laetſte droppel 't bloed uit 't lichaem. Men vind hier ook ſlangen diervoegen vergiftig: dat door de minſte wonde den dood veroorzaeken; ten zy 'tgequetſte deel terſtond uitgeſneeden of afgekapt word. De prieſters hakken de lijken aen kleine ſtukken. Oude wijven braeden de ſtukken: de vrouwen knabbelen 't vleeſch rondom de beenderen af: de beenderen, bewaerd tot het gewoonelijk feeſt, worden geſtampt, met water gemengt en gedronken. Doch de licchaemen van adelijke perſoonaedjen moeten niet als by edel-luiden opgegeten. Men huld de koning in, niet zonder vreemde plechtelijkheden. De prieſters, met vederen behangen, zalven hem met welriekende balzem, en zetten op ſijn hooft een cierlijke kroon uit veelvervige pluimen. Thans is ieder uitgelaeten in hippelen en zingen; maer, zoo iemand begint te reppen van den overleeden koning, heſſenze gelijkelijk een naer gehuil aen. Het koninglijk gezach beſtaet meer in raeden dan gebieden. De zielen, der gene die haer eigen dood ſterven, geloovenze onſterfelijk te zijn; maer dewelke door vyandlijk geweer of vergif of een verſlindend dier aen kant geraecken, worden na ziel en licchaem vernietigt. Zy beuzelen wegens de vos, dat hy de gunſt der godheid *de Groote Beerinne* van *de Tapuyers* heeft afgekeert; want voor ettelijke eeuwen leefden haer vaders in een gelukzaelige ſtand: welke den nakomelingen, tot arbeid geſchaepen, niet mag gebeuren, ter oorzaek de gezeide God verſtoort blijft. Zy ſtellen den afgrond ten weſten, nevens een donkere poel, alwaer de duivel onderzoekt, hoedaenig de zielen op aerde leefden, wat dood ſtierven. De goede worden overgeſcheept na een vermaekelijke valleye, alwaer overvloedig viſch, vleeſch en hooning valt. De booſe worden jammerlijk gepijnigt. In de woeſtijnen verbrand alles door weerſchijn der zonneſtraelen tegen de hooge toppen en diepe laegten. Met de regen, gevallen in louwmaend, verfriſt het gezengde gewaſch. Zy leven onderling vreedzaem, op gelijk recht om te eiſchen die niet heeft, en te geven dewelke heeft. By nacht ſtaekenze haer togten, uit vrees voor de ſlangen en ander wild gediert. Ten zy de zon eerſt den daeuw optrekt, zullen niet opkramen. Haer vrienden ontfangenze eerſt blijdelijk: daer na ſchreyenze. Voor een vyand is geen genaede. De koning *Iandovi*, meer als honderd jaer oud, verzocht ten houwelijk de ſchoone dochter der vorſt *Iucker* door ſijn prieſters; doch afgeſlaegen, bedacht een looſe vond. Hy noodigt *Iucker* met ſijn landzaeten tot een ſpiegel-gevecht. Deſe verſchijnt: men was wederzijds doende: wanneer de vrouwen uit 't heir van *Iandovi* toevloogen: *Iuckers* kampers by 't hair greepen: zulx voor de wreedheid van *Iandovi* bloot ſtonden: en een merkelijk aental vermoord wierd. *Iandovi* ſchaekt aldus de begeerde dochter.

Wonderlijke kamp-vechters.

Slang manuah.

Lijken opgegeten.

Godsdienſt der Tapuyers.

Wreedheid van Iandovi.

Hy

Hy had toenmaels veertien wyven en seſtig kinderen: besliep te vooren vijftig vrouwen. *Ioan Rab een Hoogduitſcher* uit *Waldek*, die door laſt van graef *Maurits* vier jaer verkeerde onder *de Tapuyers*, om haer spraek te leeren, is zichtbaer getuige der voorverhaelde vreemdigheden. Maer *Henrik Brouwer* lichte d'ankers van vier zeilen voor *'t Reciffo* na *Chili*. Ondertuſſchen overvielen eenige benden *Braſiliaenen* de ſterkte *Siara:* de ſlot-voogd *Gideon Morritz* wierd nevens alle de bezettelingen en arbeidsluiden neder-gehakt. 't Gelukte *Rudolf Baron* beter, die met weinige Nederlandſche ſoldaeten en honderd *Tapuyers* op *'t Groote Palmares*, een verſchuil der ruitende *Negers*, ſtoutmoedig aen viel: hy leide 't dorp, geſterkt met een dubbelde heining, aen koolen. Duizend huiſgezinnen hadden zich hier nedergeſlaegen, behalven d'ongetrouwde. Rondom lagen ruime zuiker-riet-velden. Hoenderen liepen in overvloed. Anders was hier geen buit te bekomen. *Baron* veldde honderd *Negers*, en voerde een-en-dartig gevangen weg: d'overige ontſnapten in de dichte boſſchaedjen. Maer *Maurits* verkreeg eindelijk ſijn lang-verzochte oorlof, om te vertrekken. Hy had nu door beleefde brieven afſcheid genoomen van de gezach-hebbers *in Serinhain*, *Porto Calvo*, *Iguarazua*, *Itamarica*, *Parayba*, *rio Grande* en de raed op *'t Reciffo:* die hem alle eenpaerlijk bedankten voor ſijn wijſe land-beſtier, betuigende haer hert-grondige droefheid wegens ſijn vertrek, welke buiten twijfel geen kleine onheilen zoude na zich ſleepen. Doch hoewel de bewind-hebbers der Weſt-Indiſche maetſchappy den af-togt voor graef *Maurits* geſteld hadden, op d'aenvang der lente van 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, ging de reis toenmaels niet voort: ter oorzaek de graef gelaſt wierd, de krijgs-magt te verminderen tot achtien vaendels, en d'inkomſten van die de kerk, of 't raedhuis bedienden te beſnoeyen, eer te huis keerde. Hy vond hier groote ſwaerigheid om zulk een raed-ſlot ter uit-voering te ſtellen. Weshalven ſchreef aen d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands:* hoe onmogelijk was den Braſilſchen kring, eenige honderd mijlen wijd, te beſchermen met zoo weinig krijgs-magt: *de Portugeeſen* bedekten d'haet onder vleyende veinzeryen: paſten op alle gelegendheid, om 't tegenwoordig bezit *den Nederlanders* uit d'hand te wringen: zy vervloekten d'opgeſtelde tollen, vryheid van gods-dienſt *den Iooden* vergunt, en 't uitbannen der Roomſche geeſtelijkheid. En, alzoo meer dan negen en vijſtig tonnen gouds ten achteren ſtonden aen de Weſt-Indiſche maetſchappy, leiden enkelijk toe: om by beroerde tijden nooit te betaelen. Zulx door gewaepend ontzag in toom moeſten gehouden. Na dat *Maurits* deſe brief na 't vaderland af-ſchikte, gaf hy het bewind *van Braſil* aen den hoogen raed over, de krijgs-magt aen *Henrik Hoes* hopman der graefelijke lijf-bende, en een ontwerp behelſende den voet der Braſilſche land-beſtiering, d'Inhoud luid aldus. Driederhande ſlag van menſchen ſtaen onder 't gezach der opper-hoofden, namentlijk ſoldaeten, koop-luiden en burgers, zoo *Portugeeſen* als *Nederlanders*. Ook word de manier van heerſchen verdeelt in een burgerlijke, kerkelijke en krijgs-heerſchappy. Leg enkelijk toe, om de gunſt der ſoldaeten te winnen: ten einde zy gehoorzaemen niet uit dwang, maer vrywillig. Draeg zorge voor de betaeling; want zonder geld worden de wapenen krachteloos. Men moet te meer over-hellen in krijgs-ſtraffen tot geſtrengheid: om dat de ſoldaet door ommegang met woeſte heidenen lichtelijk woeſte zeden over neemt. Houd een minzaeme gemeenſchap met de krijgsoverſten. Vergeef d'oorlogs-ambten, niet uit zucht; maer aen die 't verdienen. Draeg ernſtige zorg, dat de landman noch zuiker-moolens overlaſt lijden door ſoldaeten. Verbind eenige *Portugeeſen* van aenzien met beloften en vriendelijk onthael: om uit haer bericht te krijgen, wegens de toeleg der Portugeeſche kroon. Houd d'over-

Siara overvallen.

Baron verwoeſt het Groote Palmares.

1643.

Brief van Maurits aen d'Algemeine Staeten:

ſijn ontwerp, behelſende de manier om Braſil te beſtieren.

d'overloopers verdacht. Laet geen veſtingen vervallen. De brug voor *Boaviſta* dient noodig voorzien van een ſterke reduit, en de brug tuſſchen *'t Reciffo* en *Maurits-ſtad* zorgvuldig bewaert. De verraderſche *Portugeeſen* handel geſtreng, na verdienen; doch verbind anderzints deſe landaerd, zoo lang buiten miſdrijf leeft, door beleefdheid en weldaedigheid. Vergun niet alle 't gebruik der wapenen. Ik heb zulx niet alleen toegeſtaen aen weinige *Nederlanders*, *Franſche* en *Engelſche*, die in 't land haer verrichting hebben: als ook eetelijke *Portugeeſen*, dewelke zich verdeedigen moeten tegen ſtruikroovers en 't wild gediert. Stelt de tollen niet te hoog. De gierigheid van de bezorgers der dingtaelen dient noodwendig beteugelt. De laſt van de bewindhebbers zal niemand te buiten gaen: ten zy zomwijl de welſtand der Braſilſche ſtaet zulx by byzondere voorval noodwendig vereiſchte. Vorder yverig d'uitſtaende ſchulden van de Weſt-Indiſche maetſchappy. Alleenlijk handelwat zachter de bezitters der zuiker-moolens: ter oorzaek meenigwerf een ſchaers gewaſch haer geld-kiſten ten achteren zet. Straf zonder uitſtel de ſtraedſchendery. Verkondig vryheid voor een ſtruik-roover, indien hy ſijn mede plichtige aen 't gerecht overlevert. Laet *de dag des Heere* naeuw by ieder onderhouden worden. Stel 't herbouwen van *Olinda* vry, en ſwaere ſtraf op het dobbelen. Die den Spaenſchen ſtruik-roover *Soute* levendig of dood in handen brengt, begiftig rijkelijk. Om alle ongerechtigheid voor te komen, is noodig 't gewigt en ellen te yken. De burgerwacht laet naeuw waergenomen, en geen eed-waeren uit *'t Reciffo* vervoert worden. De wetten gemaekt tegen gods-laſter, hoerery en overſpel voer ſtrengelijk uit. Teiken de vrye luiden in een byzondere blaffart aen. Laet de vier buite-vaders den weeſen naeuw gaede ſlaen. Vrye viſchvangſt zy allen vergunt, behalven in verpachte wateren en vyvers. De burgery moet aller wegen op geweer ſtaen, en d'eetwaer op een gezette prijs. De Roomſche prieſters zullen geen zending ontfangen van *Salvadors* biſſchop: noch de grenzen, gehoorig tot de Weſt-Indiſche maetſchappy naderen, dan by verkreegen oorlof, en afgeleide eed van getrouwigheid. De kerkelijke inkomſten moeten vervallen aen de gemeine ſchat-kiſt. *De Iooden* mogen geen nieuwe ſynagoogen timmeren, noch iemand tot 't joodendom trekken, noch een Chriſten vrouw ter echt nemen, noch den Chriſten-leer laſteren. Zedert *Maurits* dan op alles wijſe orde had geſtelt, vertrok uit *Maurits-ſtad* door *Paratibi* en *Iguarazu* na *Parayba*: alwaer *Iandovi* aen hem zond drie van ſijn zoonen, met twintig *Tapuyers*, verzoekende: hy beliefde ſijn vertrek te ſtaecken. Twee der zelve, nevens vier *Carapaten* en *Waypebaeren*, die onlanx zich meeſters maekten van *'t Groote Palmares*, gelijk ook vijf *Braſiliaenen*, ſtapten uit de ſchans *Margareta* met hem ſcheep, den twee en twintigſte van bloeymaend des jaers ſeſtien honderd vier en veertig. De vloot beſtond uit dartien zeilen, bemand met duizend vier honderd koppen van allerley ſlag, voerende koop-waeren geſchat op ſes en twintig tonnen gouds. *Maurits* liep binnen *Texel*: ſtapte onpaſſelijk aen *den Helder* uit: en deed eindelijk bericht wegens ſijn Braſilſche land-beſtier. Hy verhaelde 'tan onder andere: hoe *Braſil* eertyds plagt te leveren jaer voor jaer zeven en twintig honderd mael honderd duizend ponden zuiker, van welke de koning tienden trok, behalven de ſlechtſte zuiker *paniella*, die driewerf meer ponden uitmaekte, als 's koninx tienden. Niemand vermogt dit zoet gewaſch elders vervoeren, dan na *Portugal*, en in ſchepen t'huis behoorende tot *Lisbon*, of in d'eilanden *Tercera*, *Canaria*, en *Madera*. Drie honderd, zoo galjoenen als karveelen, hielden haer in 't vaer-water: dewelke geduurig na *Braſil* voerden wijn, oolie, meel, gezoute viſch, lywaed wolle-laekenen, yzer, kooper, en andere Europiſche koopmanſchappen: waer voor

Maurits vertrekt na Holland.

1644. *ſijn vloot.*

by doet bericht in den Haege wegens den toeſtand van Braſil:

voor zuiker te rugge bragten tot grote winſt. *Braſil*, zoo verre behoort onder de Weſt-Indiſche maetſchappy, ſtrekt zich uit van de rievier *Real* af, welk *Seregippa* ſcheyt van *Salvadors* landvoogdyſchap, tot *Maragnon* toe. *Seregippa* zelf beſlaet lanx de zee-kuſt twee en dartig mijlen: en is alder-eerſt door *Chriſtovan de Barros Cardoſo* onder *Spanje* gebragt. *Cardoſo* gevolmagt by de Spaenſche koning, om dit nieuwe geweſt te bevolken, lokte vele uit *ſan Salvador:* die aldaer vier zuiker-moolens, een ſtedeken van honderd huiſen, en vier honderd af-ſchutſels voor groot vee timmerden. Doch 't ſtedeken, door d'oorlog verwoeſt, heeft niet na-gelaeten als een droevig overblyfſel. 't Vee is *den Nederlanders* in handen gevallen, of van de tygers verſlonden. d'Inwoonders kraemden wederom op na *Salvador*. Veel ſwaerigheden beletten *Seregippaes* herſtelling. *Pernambuco* behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des aerdboodems te wijken, ten zy daer de grond zandig of ſteenachtig valt. De velden voeden overvloed van ſchoon vee, de boſſchaedjen wild en gevoogelte, *de Oceaen* en rievieren allerley ſmaekelijke viſch. 't Word niet verder als acht mijlen landwaerd bewoont: ter oorzaek de ſtrand bequaemſt valt voor alle toe-voer en uit-voer. Ook konden *de Portugeeſen* om haer klein getal zich niet wyder verſpreyden: te meer nadien ſterke tegenſtand vonden by *de Braſiliaenen*. Men begroot 't getal *der Negers*, die de zuiker-moolens bearbeyden tuſſchen de rievieren *Grande* en *Franciſco*, op veertig duizend. *d'Uithoek Verde*, *Mina*, *Angola*, *Ardra* en *Calabaria* leveren jaerlijx doorgaens drie duizend: om 't getal der geſturvene of gevluchte te vullen. Dit geweſt had rijkelijk haer zelf gevoed: ten zy de luyigheid en quaede huis-houding *der Nederlanders* 't gebrek van levensmiddelen had veroorzaekt. Vorders d'oorzaeken des vervals in *Braſil* zijn verſcheiden. Als namentlijk de groote ſchulden, die *de Portugeeſen* ten achteren blijven: waer op gevolgt is een verval der gemeine ſchat-kiſt en verwerring aller reckeningen. De trouwloosheid deſer landaerd brengt geen minder onheil toe; want zy zoekt ſlechts gelegendheid, om het Nederlandſche gebied van den hals te ſchudden: en te gelijk op duſdaenige voet nooit te betaelen. Dewijl *de mandioca*, 't voornaemſte voedzel in *Braſil*, ſchaerſch word voortgeteelt, by gebrek van land-bouwers, rijſen d'eetwaeren tot een zeer hooge prijs. Waerom ook 't verhongerde graeuw tot dievery en roof, by-zonder ten platten lande, uit-ſpat. De handel met braſilien-hout word inſchelijx t'eenemael inſtallig gemaekt: ter oorzaek geen orde is op 't om-hakken der boomen. Behalven de tollen geeft de zuiker groote winſt. Ondertuſſchen evenwel, nadien de koop-handel zeer verſlaeuwt, zal d'ontfang en uit-gift van *Braſil* malkander niet verre ontloopen. Veel wiſſel-brieven komen bedriegelijk te rugge. Veel pakken zich weg, zonder de ſchuld heeren te voldoen. Niemand zet geld op renten, dan onder pand. De pak-zolders ſtaen leedig, d'Huiſen mogen het derde deel in huur of koop niet macken, als voor weinig tijd. De prijs *der Negers* is een vierde afgeſlaegen. Ambachts-luiden hebben geen werk. Men konde zedert twee jaer den ſoldaet geen betaeling doen. Doch tegen deſe onheilen dient herſtelling geſocht. d'Armoede *der Portugeeſen* ontſtaet ten deelen uit de verwoeſtende oorlog, ten deel uit hoop geſchept op de Spaenſche vloot; want alzoo geen andere gedachten voeden, of *de Nederlanders* zouden nu ongetwijfelt *Braſil* quyt geraeken, kochten de landen, zuiker-moolens en *Negers* tot een zeer hooge prijs, onbekommert voor betaeling. De maekelaers dreeven inſchelijx de koop vinnig voort, om het genot van haer gewoonelijke trek-geld. By deſe duure inkoop quamen verſcheide andere quaden; want de laege prijs der zuiker, ſchaersheid van leef-togt, ſterfte onder *de Negers* aen de kinder-pokjens,

in't byzonder van Seregippa:

van Pernambuco:

getal der Negers:

Oorzaeken des vervals in Braſil, zeer merkwaerdig:

raed tot herſtelling van Braſil.

Unable to display this page

Unable to display this page

rio Grande en *Parayba* waeren openbaere schouwspelen afgekondigt, tot welke de bezettelingen haer buiten twijfel zouden laeten vinden. De speelders verbergden onder haer klederen een pistool en pook: de kijkers schielijk afgemaekt zijnde, vervielen de sterkten van zelf in haer handen. Om elkander naeder te verbinden tot uitvoering van sulk een bloedige toeleg, had *Viera* de voornaemste hoofden der zaemensweering op 't hoog outaer duure eeden afgevordert. De vier en twintigste van zoomer-maend des jaers seshien honderd vijf en veertig was ten moord gestemt: wanneer weinig dagen te vooren 't verraed uitlekte door twee *Portugeesen* en vijf *Jooden*, die de zamensweering hadden toegestemt; doch namaels een wroeging kreegen, wegens zulk een moorddaedig opzet. Ook ontfing de raedsheer *Moucheron* zeker bericht: hoe de Portugeesche kolonellen *Camarron* en *Diez* met groote krijgsmagt uit *Salvador* in aentogt herwaerds waeren. De hooge raed, die *Viera* gemakkelijk by den kop konde krijgen, ontbood hem door *een Jode Abraham Coing:* onder voorgeven om eenig verdrag, met de West-Indische maetschappy aengegaen, te sluiten. *Viera* beloofde tegen den avond te komen; doch vermoedende, wat hier gaende was, vluchte bosschwaerd, en waerschouwde geswind alle andere met-plechtige: dewelke hem ten grooten getaele volgden. De soldaeten, tot onderzoek van *Vieraes* huis afgevaerdigt en de vordere wooningen aldaer, vonden niet als kinderen en oude mannen. Raedsheer *Van Houten* spoeyde met zeven zuiker-schepen na *Parayba:* verzekerde de schansen *Margareta*, *Restinga* en *Antonio*: ruimde voor *de Brasiliaenen*, verhuist uit haer buurten en dorpen, plaets op in d'huisen binnen *Frederik stad*, by *de Portugeesen* verlaeten. *Amador da Rouge* rukte met een bende uit *Poiouca* vyandlijk door 't land: sloeg zeven Hollandsche matroosen dood: doorgriefde drie *Jooden*: rechte aller wegen galgen en wippen; dreigende op te hangen, dewelke voor den Portugeeschen koning niet gewaepend te voorschijn quamen. De kolonel *Hous*, hier af verkondschapt, trok met vijf honderd koppen na *Poiouca den Portugeesen* onder d'oogen, die in de naeste bosschen verstrooyden. Hy las vorders een plak-schrift af: waer by yder vryheyd kreeg tot haer wooningen te keeren, en vergiffenis wegens de gepleegde opstand, indien op nieuws den eed van getrouwigheid deeden: alleenlijk bleven buiten de vergiffenis geslooten de belhaemers *Viera*, *Cavalcantelca* en *da Rouge:* op welker lijven d'hooge raed negen duizend guldens zette. Dit maekten twee honderd inwoonders binnen *'t Reciffo* gaende, om, onder hopman *Blar* landwaerd verspreid, de gezeide verraeders aen te treffen. Eindelijk by *Hous* vervoegt, volgden de veldvluchtige *Portugeesen*. d'Hooge raed vaerdigde in een jagt d'hopmannen *vander Voort* en *Hoogstraeten* aen *Salvadors* steevoogd *Antonio Telles de Silva*, wegens de verraederlijke opstand *der Portugeesen*, waer by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* ten hulpsteun afzakten. Dit heilloos stuk, zeidenze, konde by d'Algemeine Staeten niet anders als een meineedige verbond-breuk der Portugeesche kroon opgevat. *Silva* antwoorde: *Camarron* en *Diez* stonden niet onder den eed van *Portugal*: hy wilde d'afvallige in *Pernambuco* door aenzienelijke persoonaedjen tot haer plicht vermaenen: ten einde de West-Indische maetschappy volkoomen vergenoegen mogt scheppen. Doch *Dirk Hoogstraeten*, die in mond-gemeinschap buiten *vander Voorts* kennis met *Silva* getreden was, verdroeg voor groot geld, hem *d'uithoek Augustijn* over te leveren. De verrader was aldaer wachtmeester: en kreeg op *'t Reciffo* gekeert, de slotvoogdyschap der gezeide sterkte: ter oorzaek, beducht voor quaed vermoeden 't geen *Voort* konde vatten uit sijn heimelijke handel met *Silva*, hy den raed bekend maekte: hoe hem *Silva* tot overleveren van *d'uithoek Augustijn* verzocht had: welk verzoek inwilligde, met geen ander inzicht

word meer en meer ontdekt.

De verrader Viera ontsnapt by onvoorzichtigheid des hooge-raed.

Van Houtens voorzorge.

Wreede verrichtingen van da Rouge.

vlucht voor Hous.

Gezantschap aen Salvadors steevoogd:

sijn antwoord.

Hoogstraetens schelmachtige handel.

dan een trouwlooſe in eigen netten te vangen, en d'afgezondene *Portugeeſen* aen kant te helpen. Indien de raed de minſte wantrouw voede, zy beliefde ſijn dienſt elders te gebruiken.

Wreedheid der Tapuyers in Conahou.

Terwijl 't werk op duſdaenige voet ſtond, vielen ander half honderd *Tapuyers*, beleid by een hoog-duitſche ſoldaet *Iacob Rabbi*, uit haer naere boſſchaedjen *Conahou*, een groot vlek, onder de landvoogdyſchap *rio Grande* : ſtooven ter kerk binnen : vermoorden alle *de Portugeeſen* : aten 't raeuwe vleeſch : en vernielden de plaets ten grond toe.

Ongelukkige verrichting van Hous.

Hous beſtormde zeer ongelukkig den berg *Santantan*, alwaer de vyand ſterk begraeven lag : zulx met verlies van ſtijf honderd koppen, waer onder hopman *Lo*, moeſt aftrekken.

Mauritsſtad en Friburg jammerlijk afgebrooken.

Ondertuſſchen brak d'hooge raed twee deelen van *Maurits-ſtad* af, als ook 't prachtig paleis *Friburg*, waer voor *de Iooden* aen graef *Ioan Maurits* gebooden hadden ſes tonnen gouds. De heerlijke tuin, welken de beruchte *Theſſaliſche Tempel* moeſten wijken, wierd inſchelijx uit geroeyt. Men arbeide ook nacht en dag aen de vervallene veſtingen van *'t Reciffo*.

Portugeeſche vloot voor 't Reciffo.

Middelerwijl bragt de zeevoochd *Salvador Correo de Bonavides* vier en dartig ſwaere zeilen ten anker voor *'t Reciffo*. Sijn galjoen voerde feſtig metaele ſtukken. d'Ammirael *Lichthart* liep met vijf lichte ſchepen tegen *Bonavides* uit, en liet hem weten : indien afzakte, dewijl boven wind lag, zoude verneemen, of niet vijf ſchepen onder d'oogen derfden zien een vloot ſes-mael ſterker. *Bonavides* ſchikte twee booden aen *Lichthart*, berichtende : hy quam als vriend, om te dempen *der Portugeeſen* opſtand in *Pernambuco* : ten welken einde ettelijke benden bereeds aen *Tamandera* te land had geworpen.

Lichtharts heldendaed.

Lichthart zond de booden in een ſloep na *'t Reciffo* : waer op de hooge raed twee uit 't midden der vergaedering volmachtigden : om by *Bonavides* te onderſtaen, wat laſt en oogmerk had, belangende ſijn togt herwaerds : te meer nadien, zonder voorige verwittiging, tegen 't geſloote tien-jaerig beſtand, met een oorlogs-vloot voor de wal van *'t Reciffo* liep. Terwijl de twee gevolmagtigden met duſdaenige laſt na de Portugeeſche vloot voeren, poogde een Nederlandſch ſchip, hoewel de wind geenzints diende, buiten d'haeven te loopen, om *Lichthart* te ſterken. Dit verſchrikte *Bonavides* : zulx noordelijk voor wind af liep. *Lichthart* achterhaelde een jagt uit de vluchtende vloot. Te land beſloeg het *den Portugeeſen* beter : die twee duizend ſterk, onder *Vidal*, *Diez*, *Camarron* en *Accognes*, de veſting *Serinhain* beſtormden.

de Portugeeſen vervaren Serinhain :

De Franſche hopman *Montagne* konde weinig tegenweer doen : alzoo niet meer als veertig man, onvoorzien van lijf-togt en oorlogs behoeſten, uitmaekte. Negen dagen ſloeg hy de ſtormen af : bedong voorts twee barken ten aftogt na *'t Reciffo*.

haer vloot eeneenig :

Doch de Portugeeſche vloot geraekte onderling over hoop. *Bonavides* wende nevens weinige zeilen op *Liſbon* : d'overige liepen weder onder *'t Reciffo* ten anker. Uit de gevangene vlootelingen quam bericht : hoe tot geen ander einde zich ter eerſtermael voor *'t Reciffo* vertoonden : dan om *de Portugeeſen*, volgens heimelijk beſprek, door haertegenwoordigheid tot de waepenen op te hitzen : te meer nadien aen *Tamandera* twaelf honderd koppen aen land zetten, behalven 't leger by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* na *Pernambuco* over land gevoerd.

Hous ellendig gevangen.

Hous, te rugge ontbooden, bleef echter met vijf honderd man op de komſt van hopman *Blak*, af-gevaerdigt om de Portugeeſche vrouwen aller wegen af te haelen, drie mijl buiten *'t Reciffo* wachten : wanneer hem *Vidal* ter midder-nacht met twee duizend *Portugeeſen* op den hals quam. *De Braſiliaenen*, die de helft van ſijn heir uitmaekten, ontſnapten door de vlucht. Zulx weinig meer als twee honderd *Nederlanders* tegen *Vidal* vochten. Eindelijk afgemat, moeſten zich alle ter beſcheidentheid der overwinnaers ſtellen : die haer, nevens kolonel *Hous*, gevangen weg-voerde na *Salvador*. Zedert deſe nederlaeg gaven *de Nederlanders*, gevlucht binnen de naeſte ſterkten, 't veld ten beſten.

Op

Unable to display this page

voor *Tamandera*, sedert *Bonavides* met d'overige schepen na *Portugal* overstak, wierd by *Lichthart* held-daedig aengetast. Den negenden van herfst maend des jaers seshien honderd vijf en veertig ging de scheeps-strijd aen. *Lichthart* voerde 't schip *Uitrecht*. Vorders behoorden tot sijn vlagge de schepen *Zeeland*, *Veer*, *Over Yssal*, de sluiten *Zoute-lande* en *Leiden*, de jagten *Gulde Reede* en *Eenhoorn*, een dogboot en drie barken. In 't gat der haven van *Tamandere* hielden drie Portugeese karaweelen de wacht: onder een storm-kat vol geschut lagen drie barken gekort, en d' andere zeilen nevens de wal een weinig ter zijden af. Van de stormkat gaf de vyand dapper vuur; maer de schepen lieten het drijven tegen strand, en 't volk sprong buiten boord. Alleenlijk bood de zeevoochd *Ieronymo Serao de Payva* eenige tegenweer; doch gaf zich en 't schip eindelijk over. De Nederlandsche barken sloegen weinig min als zeven honderd *Portugeesen* in 't water dood. *Lichthart* verbrande de geheele vloot: behalven den ammirael en onder-zeevoochd, welker vlaggen hy na *'t Reciffo* sleepte. Dese overwinning konde niet op-haelen de schaede die de West-Indische maetschappy leed by de verkochte uithoek *Augustijn*, en de verooverde sterkten *Porto Calvo* en *rio Francisco*: aen de twee laetste sterkten quam 't vaertuig te laet, om de bezetting na *'t Reciffo* af te haelen: alzoo bereeds in Portugeesche banden zaten, ten getaele van vijf honderd, zoo soldaeten als land-luiden. *Vidal* rukte voorts na *Tamarica*, en bestormde *Schuppenstad*; doch vond zulk een tegen-stand by den wachtmeester *Georg Garstman*, die de plaets der gevangen *Hous* bekleede: dat hy drie-honderd man liet zitten. Aldus af-geslaegen, tracht door *den Portugees Fernandes Bouilloux* 't opper-hoofd van *Parayba* om te koopen: ten einde voor vijftien duizend guldens de sterkte *Margareta* over-leeverde. 't Opperhoofd *Deliges* hier toe verzocht, worgde, zonder rechts-vordering, den verzoeker *Bouilloux*. Trouwlooser handelde een Hollandsche sarjant binnen *Olinda*, die de plaets voor duizend guldens en een Portugeesch vaendel verkocht: en sijn soldaeten tot een moord-daedige slachting verried. Aldus wierd *'t Reciffo* rondom benaeuwt, en binnen niet minder. De dorst, onder een brandende hemel, en door zoute Hollandsche spijs te meer verooorzaekt, konde met brak water (want geen ander was te bekomen) niet gestist. d'Honger nam dagelijx toe: zulx de armen dreigen tegen de rijke in opstand te komen. Weshalven d' overigheid gewaepend huis in, huis uit onderzoek deed na ieders voor-raed; welke opgeschreeven; binnen 't gemeine pakhuis geslooten: en aen elck, zonder aenzien van menschen, met gelijke maete uitgedeelt is. Ook quam 't brand-hout schaersch om: zulx 't vleesch van veele raeuw of half gaer gegeten wierd. d'Oovens, gestookt by 't geharpuisde hout der gesloopte schepen, gaven een bitter brood, welk swaere hart-pijn veroorzaekte. Ondertusschen moest elk on-ophoudelijk arbeiden aen de vestingen van *'t Reciffo*, door de regen nedergeslaegen: en de soldaet op de gestaedige wapenkreet, by den vyand gemaekt, in wapenen staen. De sterfte nam hand over hand toe. d'Ellendige evenwel kreegen nu en dan eenige verquikking. Twee Amsterdamsche sluiten bragten eenige levens-middelen, en tyding van een volgende vloot tot ontzet. *Een Flaver, den Portugeesen* ontloopen, verzeekerde den hooge raed: hoe vele gevangene *Nederlanders*, tegen dank den vyand dienende, niet anders zochten, als gelegendheid om over te komen. Indien men met ettelijke benden een schermutseling waegde, 't stond geschaepen: dat waerachtig bevonden zoude worden, 't geen aen-bragt. *Rhynbag* dan en *Montagne* gaen tegen de nacht, ieder met een vaendel, op *de Portugeesen* los. Dese darde half duizend eerlang in wapenen geraekt, dreeven de twee vaenen te rugge: en volgden zeer onvoorzichtig tot onder 't geschut *der Affogados*: aen welker

Lichthart slaet de Portugeesche vloot.

Porto Calvo en rio Francisco verloorn.

Vidal bestormt Schuppenstad.

Deliges getrouwigheid.

Olinda verraeden.

Groot gebrek van drank en spijs op 't Reciffo.

Groote ellende aldaer.

Aenbrenger van Flaver.

ker schroot meer dan veertig sneuvelden. Ook liep *Klaes de Visscher*, in de ongelukkige slag nevens *Hous* gevangen, aen wien *Vidal* een vaendel schonk, ter oorzaek iets byzonders in hem bespeurde, met tachentig man na *'t Reciffo*. En aldaer bragt *Pieter Duinharder* een prijs vol Maderasche wijn binnen, die hy af liep: daer de prijs eens zoo veel sijn volk, als bark, voerde. *Een Terre-Neufs-vaerder* liep met volle laeding van de gedroogde visch *bocraillo* aldaer inschelijx ten anker. Uit de schansen in *Parayba* vielen drie honderd koppen zoo *Nederlanders* als *Brasiliaenen* op negen honderd *Portugeesen* diervoegen manhaftig aen: dat dese de vlucht namen, niet zonder merkelijk verlies. *De Brasiliaenen* over-vielen zedert in de zuiker-moolen van *Andræas Diez de la Figuereda* tachentig *Portugeesen* ter misse verzaemelt. Volgens gewoonte deser woeste landaerd, wierd niemand verschoont, dan *Figueredars* dochter: over wiens gaedeloose schoonheid *de Brahliaenen* verbaest stonden: ja haer troosteden, terwijl naer kermde: en eindelijk ongeschend overleeverden aen de landvoogd van *Parayba*. Maer *Vidal*, raezende van spijt, ter oorzack nu en dan eenige gevangenen ontsnapten, bragt zeven honderd verwoed om. Hy bond zommige rug aen rug: die met houwers stukken gekapt wierden: andere zonk hy in de beeken: andere slingerden by haer schaemelheid, aen takken vast gemaekt: andere zijn met knodzen dood-geslaegen. Binnen *'t Reciffo* staecken de soldaeten, bestaende uit allerley landaerd, d'hoofden op. Men hongerde alle uit. Waerom, riepenze, niet tegen den vyand gevoert, om eens dood te vechten, daer nu duizend dooden sterven? De raeds-heeren zelf verrieden *Brasil*. Zy zouden zich eens weg-pakken, en voorts alle aen Portugeesche moord-priemen blood zetten. Dreigden voorts de leef-togt geweldiger hand uit des lands pakhuisen te haelen. Hadden lang genoeg dorst en honger geleeden. In *Holland* wierd dese Brasilsche handel zeer oevel op-gevat. 't Haegsche graeuw ter been gestapt zoude 't huis van de Portugeesche gezant aldaer ten puin-hoop neder-geworpen hebben, uit wraek over de wreedheid gepleegt tegen *de Nederlanders* op den Brasilschen boodem: ten zy prins *Frederik Henrik* 't schennis tydelijk voor quam. De Portugeesche gezant ontkende kennis te hebben van zulk misdrijf: bood alle middelen aen, om de West-Indische maetschappy volkoomen vergenoeging te geven. d'Algemeine Staeten, geenzints met woorden voldaen, daer de daed het tegendeel bewees, klaegden aen de Franschen koning over d'ondankbaere meineedigheid der Portugeesche kroon: dreigden wraek te nemen door de wapenen. Zy kreegen hier weinig gehoor: kropten 't een en ander voorzichtig op: ontsloegen vijf en twintig vaendels, ten einde de West-Indische maetschappy te lichter vier duizend man, behalven de matroosen en vrye luiden, na *Brasil* overscheepte. De vloot, twee en twintig schepen sterk, bescheiden voor *Vlissingen*, bleef drie maenden bevrooren. In 't begin der sprokkel-maend des jaers seslien honderd ses en veertig onder zeil geraekt, voerde den heer *Schoonenburg* lid der Algemeine Staeten, de raeds-heer *Goch* en voorspraek van's lands geld-kist *Beaumond*, mannen van byzondere ervaerendheid in land-bestier. Haer wierden toegevoegt de vermaerde Amsterdamsche koopluiden *Haeks* en *Trovire*, om de reken-boeken der West-Indische maetschappy te houden: en *l'Heremiet* tot geheim-schrijver. *Sigismund Schuppe* behield 't gezach over 't krijgs-volk. Den Zeeuwschen ammirael *Bankert* wierd de scheepsmacht aenbevoolen. Naeuwelijx leed een Nederlandsche vloot ooit meer ongemak, als dese. Door swaere storm binnen *Duins* geloopen, spilden twee schepen van de ankers en stieten tegen 't zand aen flarzen. De vloot, met ruimer wind

Klaes de Visscher loopt na 't Reciffo.

Portugeesen geslaegen.

Merkelijke toeval over schoonheid.

Onmensche-lijke wreedheid van Vidal.

Onenigheid op 't Reciffo.

Algemeine Staeten nemen 't Brasilsche werk hoog op.

Verrichting der Portugeesche gezant.

Een sterke vloot in Nederland toegerust voor Brasil:

1646.

opper-hoofden over de zaeke.

Wird belet-pen van swaere stormen:

buiren geraekt, moest eerlang, wederom benoodzaekt door een groot onweerder, onder *Wicht* zetten binnen d' haven *Helena*: alwaer in negen weecken wegens d'ongestaedige buijen, geen zeil konde maken. Geduurende dit droevig zukkelen, bezichtigde 't Brasilsche schip, geschat op twintig tonnen gouds, tegen een klip van 't eiland aen stukken gestooten. Uit drie honderd zielen waeren slechts dartig gebergt. Een sluit, binnen twee maenden voor *'t Reciffo* afgestooken, bragt den vlootelingen een onaengename tijding: namentlijk 't stond voor sijn vertrek aldaer diervoegen geschapen: dat buiten twijfel de vloot te laet ten bystand zoude komen. Dese dan verhaeste te meer: zulx niet zonder groote moeyte en gevaer wederom d'ankers lichte. Ondertusschen stak de wind hand over hand op: de golven schooten hol, en dreeven de schepen na de Portlantsche kust met klippen bezet. Zy hadden zoo dicht de wal aen boord, dat een schotsch zeil aen stukken zagen slooten tegen de rotzen. Tenzy de wind omschoot en 't onweeder bedaerde, de vloot was vergaen. Dit gevaer ontkoomen, trefte een ander: de soldaeten op den ammirael, klachtig over de schaersche om deeling van kaes, brande-wijn en tabak, maekten zich meesters der eet-kaemer: dreigden d' heeren *Goch* en *Beaumond* te vermoorden. Dese, door de kajuitvensters met volk van d'andere schepen gestijft, bragten zulk een schrik onder de muitelingen: dat vergiffenis begeerden. 't Wierd redens-halve vergunt. Voorts zijn d' oproer-maekers by zeven over de vloot verdeelt. In de Spaensche zee hield *Goch* algemeine scheeps-raed: ten einde elkander by nacht zouden kennen, en by alle ongelegendheid te hulp komen. Doch *Beaumond* hield staende: hy behoorde de vlag te voeren, alzoo sijn last ontfing uit de voornaemste kamer, namentlijk van *Holland*, welken buiten tegen-spreecken de voor-rang niet kan geweigert. *Goch* antwoorde: *Beaumond* quam wegens *Dordrecht* en hy van *Middelburg*: nu was kennelijk, dat *Middelburg* en niet *Dordrecht* naest *Amsterdam* in de vergaedering der Negentiene d' eerste plaets beslaet. De bevelhebbers, hier over vergaedert, bleven onderling verdeelt: de Zeeuwsche stemden voor *Goch*, en d' Hollandsche voor *Beaumond*. Weshalven *Beaumond* met d' Hollandsche zeilen een andere streek hield, en *Goch* verliet. Dese, onder de middaglijn gevordert, dobberde thans in een schaedelijke stilte ses dagen. De scheurbuik verstijfde spieren en zeenuwen, veroorzaekte een swarte verrotting aen 't tand-vleesch, swaere hoofd-pijn en geduurige koorts-'t Water uit de lucht gevallen gaf vergiftige druppelen vol kleine wormen. 't Aengezicht en handen van dese druppelen geraekt, liepen op met pijnelijke bleinen. Veele stierven. *Goch* quam lanx d'uithoek *Augustijn* voor *'t Reciffo* ten anker: welk hy in d'alderuiterste nood bevond: ja 't lag bereeds beslooten den volgende dag *de Portugeesen* te verzoeken, om de plaets over te geven, behoudens 't leven. Niemand stiet zulk een besluit meer tegen de borst dan *den Iooden*? alzoo *de Portugeesen* swoeren *de Iooden* levendig te verbranden, als *'t Reciffo* in haer handen viel. Waerom ook zy vast stelden met de wapenen in de vuist te sterven, en haer huid duur te verkoopen. Ses weecken na *Gochs* aenkomst bragt het 't overige der vloot, door vreeselijke stormen geslingert, aen *'t Reciffo*. Vijf schepen, behalven de twee die in *Duins* vergingen, waeren op de togt vergaen, nevens vijf honderd man. De Opper-hoofden stelden gemagtigde, dewelke weekelijk voor ieder uitdeelden twee pond swart brood, anderhalf pond vleesch, een pond spek, een gezette maet van erweten, boonen, oolie, brandewijn en edik. De voorzitter *Schoonenburg* beslechte 't geschil tusschen *Beaumond*, *Goch*, *Haeks* en *Trovire*, wegens den rang in de vergaedering: naementlijk dat zulx by beurten zoude om-gaen. d'Oude bestierders *Hamel*, *Bassi* en *Bulleftraeten* kreegen de wijt by ieder een van het Brasilsche verval.

is in groot gevaer.

Oproer op 't ammirael schip.

Twist tusschen Goch en Beaumond.

Ellende op Gochs vloot.

't Reciffo en Iooden in nood.

't Overige der vloot voor 't Reciffo.

Na

Mamel, Baſſe en Bullestraeten vertrekken schandig.

Na *Holland* over-geſcheept wierden met den nek aen gezien: en opentlijk in gedrukte blacuw-boekjens voor trouwlooſe eigen baetzoekers uitgemaekt. Vele dreigden haer in geding te roepen. Ook *Schooneburg* bragt tegen de zelve beſchuldiging in: namentlijk zy hadden den Braſilſchen toe-ſtand niet na waerheid overgeſchreven. 't Werk was vry meer vervallen, dan zy te kennen gaven. Zulx de tegenwoordige magt haer te ſwak bevond, om iets voordeeligs tegen den vyand te verrichten. By dit quaed quam een tweede, d'afval *der Tapuyers* en *Braſiliaenen*, die tot noch toe de zijde van *de Nederlanders* volgden, doch *der Portugeeſen* zijde kooſen, ter oorzaek *Georgius Garſman* aen kant hielp *Jacob Rabbi*. Deſe, uit *Duitsland* herkomſtig, begaf zich onder *de Tapuyers*, van welke ten hoofd verkooren, en grootelijx bemind was: als die haer tot rooven en moorden geſtaedig aenvoerde. Dieshalven *Joan Dary* eiſchte *Garſman*, ten einde over hem vonnis velde; want hoewel *Rabbi*, zeid hy, mogt ſchuldig geweeſt zijn, 't geen *Garſman* niet bewees: zoo ſtond het echter aen *Garſman* niet, om dieſwegen recht te doen: aengezien de Weſt-Indiſche maetſchappy hem gemagtigde 't onderzoeken na 't miſdrijf by eenige *Tapuyer*, waer over koning ſtond, gepleegt. Doch *Garſman* wende voor: *Rabbi* was een bloeddorſtige ſchelm, een rover wiens overlaſt *Braſil* lang genoeg verdroeg. Had ook onlanx *Garſmans* ſchoon-vader ſchelmachtig gedood: waer af weerwraek nam. *Dary* bragt hier tegen in door ſijn gezanten: *Garſmans* ſchoon-vader gaf *Rabbi* wettige reden, om aen kant geholpen te worden. De gepleegde roovery by *Rabbi* ſtrekte nergens anders toe, dan 't leven te behouden: dewijl geen leeftogt van de Weſt-Indiſche maetſchappy ontfing: voor welke nochtans ſijn leven meenigwerf in de waeg-ſchael ſtelde. Hy hield *Rabbi* hooger als acht honderd *Tapuyers*. Wilde deshalven met *Garſman* te dooden wraek nemen. De raeds-heeren gaven ten antwoord:

Afval der Tapuyers en Braſiliaenen waer door veroorzaekt.

Koning der Tapuyers eiſcht 't opper-hoofd Garſman ten ſtraf, en waerom?

Zy waeren zeer miſnoegt over de dood van *Rabbi*; doch konden *Garſman* noch leveren, als zijnde een hoog-bevelhebber, noch onverhoort veroordeelen, noch ter dood verwijſen, dewijl zich van 't gevelde vonnis zoude beroepen op de kaemer *der Negen tiene*. Ondertuſſchen beloofdenze 't geheim naerſtig t'onderzoeken: weshalven *Garſman* in 't aenſchouwen van de Tapuyerſche gezanten bonden en voor recht ſleepten. Maer deſe bleven dies niet tegenſtaende even miſnoegt. *d'Hollanders* ſnacuwdenze, zullen eerlang berouw hebben, datze *Garſman* niet overleveren aen den koning *Dary*. *Garſman* voor recht geſtelt loochende de moord aen *Rabbi* gepleegt: leide de ſchuld op twee ſoldaeten van ſijn vaendel. De ſoldaeten bekenden de moord; doch bragten tot verontſchuldiging by: hier toe gelaſt te zijn door den vaendraeger *Jacob Boulan*: die wederom voorwende 't bevel van *Garſman*. Eindelijk is bevonden, hoe *Garſman* en *Boulan* onderling verdroegen in de dood van *Rabbi*, uit inzicht op een groote ſchat, by *Rabbi* begraeven, en haer beide bekend. Welk geheim *de Tapuyers* ontdekten, klaegende: indien het *Garſman* om 't bedolven zilver en goud te doen was geweeſt, 't zoude hem geſchonken zijn, wanneer het verzocht had: aengezien zy geen zilver noch goud behoeven, ja niet achten. Hy behoorde dieſwegen *Rabbi* niet te vermoorden. De rechters dan maeken de goederen en verdiende zoudye van *Garſman* en *Boulan* prijs: ſtellenze van haer bedieningen af: en zendenze voor ſchelment huiſwaerd. De hooge raed ondertuſſchen, die niet veel goeds uit de wapenen beoogde, zocht by minzaeme wegen d'afgevallene *Portugeeſen* tot gehoorzaemheid te lokken: ſloeg ten dien einde aller wegen plak-ſchriften aen, by welke vergiffenis der opſtand wierd aengebooden. Alleen bleeven buiten quijt-ſchelding *Fernand Viera*, *Amador da Rouche*, *Antonio Cavalcantelca* en *Dirk Hoogſtraeten*, op welker lijf groot geld zette.

Garſmans verantwoerding.

Vonnis tegen Garſman en Boulan.

Plak-ſchriften der hooge raed:

Hier tegen verkondigden *de Portugeesen*: zy zouden *de Nederlanders*, die tot haer overquamen, in genaede aennemen: haer achter-ſtallen aen de Weſt-Indiſche maetſchappy betaelen: en overvoeren werwaerds wilden. Duſdaenige brieven, geſchreven in de Nederlandſche, Franſche, Engelſche en Portugeeſche taelen, hingen allerwegen aen de takken der boomen: en deeden vry andere werking, als de plak-cedels der hoogeraed; want daer naeuwelijx *een Portugees* over quam, verliepen vele, onaengezien de naeuwe toezicht uit *'t Reciffo* na den vyand. De hoogeraed en krijgs-hoofden bragten drie volle maenden zoek met overſlag te maecken, wat te doen ſtond. *Schuppe* vaerdigde ettelijke mael drie, vier en vijf honderd koppen uit: om na den toeſtand *der Portugeeſen* te verneemen. d'Afgezondene wierden eindelijk uit een hinder-laege zoo raeuw onthaelt: dat veele ſneuvelden, en weinige ontvluchten. Op *'t Reciffo* nam de ſcheur buik en buikloop veel volk weg: als welk aen de heet-brandende lucht niet gewend was: behalven dat haer de wormen uit bedurven voedzel jammerlijk quelden. Zommige ſtierven in de gaſt-huiſen: andere op de ſtraeten, by mangel van ververſching. De laetſte uit-val *der Nederlanders* liep ſchandelijk af; want door vijf honderd *Portugeeſen* aengetroffen keerden de rugge, daer immers zoo ſterk waeren: ja hoewel *Schuppe* de vluchtige met acht honderd man te hulp quam, konde haer vlucht geenzints ſtuiten, wat hy ook deed: zelf ſchoon uit toorn een vaen-draeger, ſarjant en twee ſoldaeten, die alder-eerſt d'hielen lieten zien, met eigen handen doorgriefde. Onaengezien duſdaenige ſchandige en ſchendige neep, wierd beſlooten *Olinda* en d'uithoek *Auguſtyn* aen te taſten: terwijl *Hinderſon* zich meeſter maekte van *rio Franciſco* met vijftien honderd koppen, en het land aldaer wijd en zijd te vuur en ſwaerd verwoeſte: ten einde alzoo *de Portugeeſen* bedwong van *'t Reciffo* af te trekken. Terwijl *Hinderſon* na *rio Franciſco* ſcheepte, vielen *de Tapuyers*, die *Ioan Dary* verlieten, en de Portugeeſche zijde kooſen, dewijl haer *Garſman* niet wierd overgelevert, in *Siara*: alwaer zy alle *Nederlanders* ten platten lande deerlijk aen kant hielpen: en geſchenken zonden aen den koning *Dary*: ten einde hem verplichten met *de Portugeeſen* zamen te ſpannen. Doch deſe antwoorde, hy wilde liever haer booſe ſtukken, tegen de ingezeetenen van *Siara* te werk geſteld, ſtraffen. De hooge raed, hier af verkondſchapt, vaerdigde den tael-man *Roelof Baron*, die lang onder *de Tapuyers* verkeerde, met een geſchenk van bylen, meſſen, wiggen, ſpiegels, hembden, kammen en diergelijke ſnuiſtery aen *Dary*. *Baron* verzocht, hy beliefde in ſijn voorige getrouwigheid te volharden: 't welk *Dary* beloofde, mits hem by ſtand tegen zoo veel weder-partyders, die hy maekte om *der Nederlanders* wille, uit *'t Reciffo* toe quam. *Baron* beloofde de verzochte hulp, zoo haeſt de verſche benden aen *Braſil* te land ſtapten uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland*. Doch *Hinderſon*, aen *rio Grande* geland, kreeg de ſterkte aldaer zonder ſlag of ſtoot in: alzoo *de Portugeeſen* op ſijn eerſte aenkomſt boſchwaerd vluchten. *Lichthart* bewaerde de zee. *Hinderſon* vond overvloed van vee; want naeuwelijx een land in de weereld welk zulk een getal aen fokt. Verſcheide landbouwers telden vijftien duizend hoorn-beeſten. Om de ſchaerſche leef-togt op *'t Reciffo* te doen ſtrekken, is veel vee bewaerd. Weshalven den ſoldaeten ſtreng verbooden wierd, eenig beeſt te dooden: zy zouden echter van hooger hand overvloedig voorzien worden. Doch dewijl de geſlachte oſſen, koeyen of ſchaepen eerſt door d'handen der krijgs-overſten gingen, die de beſte ſtukken uit kooſen, bleef niet alleen 't overſchot voor 't graeuw; maer ook dewijl 't vleeſch haer laeter ter hand quam was bereeds bedorven; want wegens de overgroote hette ſtonk het, zoo haeſt gehandelt wierd, in weinig uuren. Met azijn beſproeyt en met zout gevreeven konde naeuwelijx

plak-cedels der Portugeeſen doen vele af-vallen.

Swaere ſiekte op 't Reciffo.

Schuppe ſchandelijk geſlaegen.

Moord by de Tapuyers gepleegt in Siara.

Geſchenken en verzoek aen Dary:

Hinderſon bemagtigt rio Grande:

overvloed van vee aldaer:

wonderlijk vleeſch:

welijx

welijx een dag duuren. Doch *Hinderſon* ſmeet de bemachtigde veſting, ter oorzack op een ongeleegen plaets lag, ter aerde: en wierp geſwind een andere ſchans op, die beter te houden was, wegens de voordeelige grond. Sijn ſoldaeten, afgemat door ſpitten en kruyen, verliepen, uit weerzin, tegen den moeyelijken arbeid, onder zoo brandende hemel, na den vyand over by gantſche troppen. Andere ſchreeven den toeſtant van 't Nederlandſche heir aen den vyand, byzonder zommige *Roomsgezinde* ſoldaeten: als die zich weinig kreunden aen den krijgs eed, en uit zucht tot 't pauſelijke geloof *den Portugeeſen* een gunſtig hart toedroegen. Onder andere wierd *een Antwerpenaer* betrapt, die door ſijn makker t'ellekens den vyand alle gelegendheid over-briefde. Aen de galge geknoopt viel driemael op ſijn voeten ter neder, dewijl de ſtropt'ellekens gelijk een verzengde draed brak. Hy verzocht driewerf ootmoedig genaede; doch de verraedery moeſt noodwendig met de dood geſtraft: te meer om dat de ſchuld des gedoemde vergroot wierd wegens beſwaerlijke muitery, te ſcheep op de togt aengerecht. De gevluchte *Portugeeſen* ondertuſſchen aller wegen met verſche hulp-benden, en byzonder uit *Salvador*, tot twaelf honderd koppen geſtijft, ſloegen de uiterſte wacht twintig ſterk dood. De naeſte ſchild wacht, door 't gedruiſch gewaerſchouwt, maekte een wapenkreet aen de nieuwe ſterkte, welke ten tweedemael naeuwelijx herſteld was, alzoo een plas-reegen, geduurende ſes dagen, de wallen plat geſlaegen had. *Hinderſon* aen 't been gequetſt vaerdigde hopman *Montagne* af tegen den vyand, van welker macht een klein gevoelen behield. *Montagne*, genaedert tot den boodem, die d'uiterſte ontzielde wacht beſloeg, gemoete twee honderd *Portugeeſen*, in drie benden ten ſlag geſchaert. Deſe deinſden te rugge: *Montagne* volgt onvoorzichtig. De vluchtende bieden 't hoofd, zoo haeſt midden tuſſchen 't gros van haer duizend makkers, tot vijf troppen verdeelt, in-weeken.

Een nieuwe ſchans:

Hinderſons volk verloopt.

Paepſche ſoldaeten trouwloos.

Wonderlijk hangen van een Antwerpenaer:

Montagne gaet op de Portugeeſen los:

Thans verhief zich de ſtrijd voor en weder-zijds. *Montagne*, onder d'eerſte vechtende bleef dood, nevens drie honderd van ſijn volk: by na gelijk getal wierd gevangen, onder welke ook de predikant *Aſtette*. Vier honderd ontſnapten binnen de veſting, alwaer *Hinderſon* na d'uitſlag van *Montagnes* verrichting wachte. Met *Hinderſons* nederlaeg liep *Schuppens* toeleg t'eenemael teloor: als die door de togt na *rio Franciſco* den vyand van *'t Reciffo* meinde te lokken. Men neemt dieshalven een andere voorſlag; namentlijk om van de zee-kant *Salvador* te plaegen, gelijk *'t Reciffo* aen de landzijde gequelt wierd. *Hinderſon* kreeg laſt met ſes honderd man, die van vijftien honderd by hem overig waeren, ſtand te houden aen *rio Grande*. Een bark vol levensmiddelen voor *Hinderſon* wierd genoomen, en 't volk op ſtrand in koelen bloede door *de Portugeeſen* vermoord. Men ſtrooyde voorbedachtelijk een geruchte binnen *'t Reciffo*, welk ter ooren des vyands uit-dijde: namentlijk *Schuppe* ging met den ammirael *Bankert* onder zeil tot *Hinderſons* byſtand. Om *den Portugees* meer te verleiden, liep *Schuppe* met derde-half duizend man na *rio Franciſco*: alwaer ettelijke dagen ten anker bleef. De ſteevoogd van *Salvador* dieshalven ſchikt derwaerds ettelijke hulp-benden. Dit beoogde *Schuppe*, die geſwind de ſtevens op *Salvador* wende. Aen 't eiland *Taperica*, vier mijl in ommegang, gelant, roofde een rijke buit. 't Swaerd verſchoonde niemand. Twee duizend menſchen ſneuvelden aen 't ſtael; of dat hol over bol in de barken vielen, om zich binnen *Salvador* te bergen; want 't meeſte vaer-tuig te vol geladen zonk. Onder d'aenzienelijkſte gevangenen na *'t Reciffo* op-gezonden waeren twee *Minder-broeders*, welken gelijk onthael toe-gezeid wierd, als de predikant *Aſtette* binnen *Salvador* genoot. *De Minder-broeders* vertoefden niet te ſchrijven aen haer klooſter-voochd; hy beliefde zorge te draegen, dat *Aſtette* niet levendig verbrand wierd, gelijk *de Portugeeſen* den bezettelingen binnen de veſting

blijft dood:

ſijn volk geſlaegen.

Wreedheid der Portugeeſen.

Togt van Schuppe:

land aen Taperica.

Onthael der predikant Aſtette.

rio Franciſco en *'t Reciffo* toe-riepen: aengezien zy 't zelfde hadden te wachten. Zedert quam *Aſtette* uit ſijn naere kerker, en verkreeg vryheid, om *Salvadors* ſtraeten te bewandelen. Doch *Schuppe* maekte zich ſterk op *Taperica*, daer de ſtrand beſpoelt word door d' inwijk *todos los Santos*. Onder de nieuwe ſchans vond d' ammirael *Bankert* een veilige reede: paſte nevens *Lichthart* op alle Portugeeſche zeilen. *Lichthart*, alhier overleeden, wierd op *'t Reciffo* ter aerde beſtelt. Doch *Salvadors* ſtee-voochd, verdrietig over zulke laſtige gebuuren, nam voor zich de zelve quijt te maeken. Hy werpt ten dien einde vijftien honderd koppen aen een andere hoek van *Taperica* te land by donkere nacht: die zich aldaer met groote haeſt begraeven: en dagelijx uit haer begraeving tegen *Schuppe* ſchermutzelden: zulx doorgaens weder-zijds veel volk ſneuvelde. *Schuppe* evenwel verſwakte aldermeeſt, ter oorzaek, ſijn ſoldaeten in grooten getaele over-liepen: alzoo binnen *Salvador* wel onthaelt wierden. Hy deed hier af bericht aen den nieuwen raed, die inſchelijx wegens de zelve trouweloosheid klaegde. Onder andere was aldaer voorgevallen een droevige geſchiedenis van drie jonge krijgsknechten. d'Oudſte bereikte ſlechts ſeſtien jaer. Een uit haer, geboortig tot *Roan*, had ſijns vaders geld-kiſt beſtoolen: zich na *Holland* gepakt met een fregat: alwaer hy de geſtoole penningen dwaeſlijk verquiſte. d'Armoede dwong hem dienſt te nemen. Met de voornoemde vloot op *'t Reciffo* geland, zocht eerlang nevens twee makkers by laeg water tot *de Portugeeſen* over te loopen: alzoo, dartel opgevoed in 't rijke huis ſijns vaders, de armoede niet gewent was. Uit de vlucht te rugge gehaelt wierd ter galge gedoemt. 't Hielp niet dat voorwende, hoe hy door de moeyelijke togt, zoute ſpijs en vreemde lucht, ververſching zocht by oranje appelen en citroenen, die over de ſtroom wieſchen. Zulx geenzints voornam den vyand by te ſpringen. Sijn vader zoude hem gaerne voor tien duizend kroonen van de galg koopen. De rechters behoorde immers eenig inzicht te nemen op d'ouderdom, welke geen vijftien jaer haelde. Maer de noodzaekelijkheid ſtopte d'ooren voor eenig medelijden. d'Uitgevoerde ſtraf ontſtak deernis onder de kijkers. Weinig weeken na deſe geſchiedenis ſtond *'t Reciffo* verbaeſt over een ander dood-vonnis, geſtreeken tegen *een Mulaet* en *Portugees*. *De Portugees* had zich, zedert d'afkundiging van een algemeine vergiffenis, na *'t Reciffo* begeven: en aldaer een boots-gezel omgekocht voor twee honderd kroonen, om een brief, beſlooten in een loode doosjen, aen de ſlotvoogd op d'uithoek *Auguſtijn* te behandigen. Indien hy elders achter-haelt wierd, konde 't doosje ergens in 't water werpen. De brief, met kriskraſſen geſchreven, behelſde; opening van 't klein getal der bezettelingen op *'t Reciffo*, terwijl de meeſte Nederlandſche magt *Taperica* inhield. Indien *'t Reciffo* langx den dijk en uit *Maurits-ſtad* beſtormt wierd, zoude lichtelijk te bemagtigen zijn. *De Portugees*, ten ſtraf gevoert, riep luids keels: Gy luiden ſchept vermaek in 't beſchouwen van mijn dood; doch zult binnen weinig oogenblikken verbaeſt ſlaen. En waerlijk toen de beul den half-geworgden miſdaediger met ſtroo zengde, onſtond een wondere beweeging onder 't volk. d'Een begon den ander te tergen, met d'elleboogen en ruggen te ſtooten: met vuiſten te ſlaen. Middelerwijl rees een vreemde warrel-buy uit het midden van de markt, welke alle voor een korte oogenblik deed waggelen, gelijk menſchen, die 't wegens dronkenſchap niet ter been konnen houden. Hoeden en mutzen vloogen door de lucht. Thans wierd de gantſche meenigte over hoop ter aerde geſlaegen. De gewaepende krijgsknechten vlooden binnen de naeſte huiſen. De beul ſich alleen bevindende ſprong van 't ſchavot. Stijf een vierendeel uurs duurde duſdaenige verwarring. Eindelijk quam 't volk we-

Onthael der Predikant Aſtette weerdig.

Lichthart ſterft.

Portugeeſen beſtoken Schuppe:

ſijn ſoldaeten loopen over.

Gedenkwaerdige geſchiedenis van drie jongens ter galge gedoemt.

Wonderbaerlijke dood van een verraederſche Portugees.

wederom tot bedaeren, en de ſcherp-rechter aen 't werk. Hy ſneed dan *den Portugees* neus, ooren en de mannelijke roede af, en 't hert uit het lijf, met welker bloed de wangen verfde, en wierp de gezeide leden voor twee groote honden, dieze op-aten. Vierendeelde voorts 't lichaem. De ſtukken wierden aen vier oorden ten ſpiegel vaſt geſpykert. Gelijke ſtraf ontfing *de Mulaet*: ter oorzaek twee treffelijke ſchepen in de haven trachte in brand te ſteecken. Onaengezien zulke ſtraf-oefeningen verliepen de ſoldaeten dagelijx. De meeſte ſchuld van dit quaed droeg d'hooge overigheid, dewælke geen acht nam op de klagten van 't krijgs-volk over de bevelhebbers: als die 't derde deel der lijf-tocht haer ontrokken; want de bevelhebbers deeden uit 't voorraets-huis de levens-middelen binnen eigen wooningen draegen, en deelden aldaer na eigen goed-dunken. De gemeine kreet ging: dat te veel kreegen om te ſterven, en te weinig, om te leven. Indien iemand kikt, dat het geſtelde randzoen diefachtig meer als een derde afgeknipt word: men klaegt de klaegers van opſtand aen. En wat vorders in zulk een voorval te wachten, dan kerkers, wippen, galgen en ſtaeken? Wreed ging de krijgs-tucht toe. Om de minſte misſlag zat een quynend lichaem van kommer, honger en dorſt op 't houte paerd, met ſwaere koogels aen de beenen, en ſes musketten op de ſchouders, onder een brandende hemel. De gaſt-huiſen lagen gepropt vol zieken en het kerk-hof vol dooden. Tegen *de Portugeeſen* kreeg het *Schuppe* hoe lanx hoe meer te quaed; want niet alleen verſlond de ſterfte veel volk; maer ook liepen gantſche benden na den vyand. Zulx hy 't eiland *Taperica* ten beſten moeſt geven, en zich beſluiten binnen ſijn naeuw-opgeworpen ſchans. 't Gelukte den zee-voochd *Bankert* beter. Hy kruiſte met vijf ſchepen voor d'inwyk *todos los Santos*: nam zomtijds een vaertuig, of ſchoot het in

Waerom de ſoldaeten van 't Reciffo verloopen?

Wreede krijgs-tucht.

Heerlijke zege van Bankert.

in de grond: taste de Portugeesche vloot sterk zeven groote zeilen, niet min manhaftig als gelukkig, aen: een schip ontsnapte na *Salvador*, een zonk, en d'overige vijf, geschat op meer dan twintig tonnen gouds, wierden genoomen. Stijf vier honderd *Portugeesen* sneuvelden. Derde half honderd te lijve gespaert en aen de kiel van een schip vast-gespijkert, zijn na *'t Reciffo* gevoert. Onder de gevangenen waeren de nieuwe onder-koning over *Brasil*, d'ammirael, d'onder-zeevoochd, andere aenzienelijke persoonaedjen en drie *Minder-broeders*. *'t Reciffo* begon nu door zulk een zegen weinig adem-togt te krijgen: te meer alzoo de veld-marschalk *Hous* zeven schepen, met vijf honderd soldaeten bemand, aldaer aenbragt. Dit is de zelve *Hous*, die, den zeventienden van oogst-maend

1645. des jaers sestien honderd vijf en veertig, gevangen wierd op 't huis *Engenho*, uit welk zoo lang vocht: tot 't buspoeder verschooten was, en *Vidal* onder 't huis, hout, stroo en sweevel gebragt had. *Matthæus van den Broek*, die ook zich hier by bevond, beschrijft

Droevige nederlaeg van Hous.

de droevige nederlaeg en 't gevolg op de zelve zeer omstandiglijk. Wanneer wy ons, zeid hy, niet langer konden verdeedigen, riepen om lijfs-genaede: 't welk *Vidal* beloofde. De luitenant *la Motta*, na buiten gezonden, ten einde bedong met volle geweer na *'t Reciffo* te trekken, keerde de rugge in gezelschap van een Portugeesch hopman. *Hous* verzocht aen den hopman: hy mochte tot mondelinge onder handeling komen met d'opperhoofden *Vidal* en *Viera*. Beide binnen *Engenho* gestapt, stonden alleenlijk toe een ongewaepend vertrek. Terwijl over dit werk spraeken, trok een paep, dien het te lang duurde, *Vidal* by de mouw, en snaeuwde hem toe: dese ketters zijn immers alle in uwe handen? Waer toe zoo veel tijd versleeten met 't een en ander te bedingen? Gy hebt heden noch grooter werk te verrichten. *Vidal* aldus geprikkelt, antwoordde: neemt de gegunde voorwaerden aen, of ik neem de wapenen wederom aen. *Hous* dieshalven moest te vreden zijn met enkel lijfs-genaede voor *de Nederlanders* en *Brasiliaenen*. Dit verdrag beswoeren *Vidal* en *Viera* op 't euangelium. En dese ontwaependen eerst *de Nederlanders*: en vielen zedert *de Brasiliaenen* honderd sterk te lijf: die ziende, hoe 't leven gelde tegen den eed, verkochten haer huid zoo duur als konden. Zy stierven niet t'eenemael zonder wraek. Toen alle in 't bloed gewentelt ter aerde lagen, stapte een Portugeesch vaen-draeger met drie soldaeten over de lijken: stiet met de voet tegen *een Brasiliaen*: alzoo vermoede, dat den geest noch niet had uitgeblaesen: de geschopte sprong op, en stak den vaen-draeger met een mes 't hart af: ja zoude inschelijx een der soldaeten afgemaekt hebben, tenzy de derde hem den kop van achteren stukken kapte, en meer dan honderd steeken na sijn dood gaf. *Viera* voerde stijf twee honderd gevangenen na *Casa de Prugar*; onder de gevangenen wierden byzonder naeuw bewaerd *Hous*, de gezach-hebber *Brisson* en *Listry* en d'hopmannen *Wildschut* en *Blar*. Doch *Blar*, nevens *Brisson* en *Wildschut*, na *Salvador* gebragt, wierd tusschen *Serinhain* en *San Amaro* uit een kreupel-bosch met vier zilvere koogels van 't paerd geschooten. Doch *Hous* scheepte uit *Salvador* na *Portugal*, uit *Portugal* na *Holland*, en keerde wederom uit *Holland* na *Brasil*: alwaer niet dan slechte toestand der West-Indische maetschappy boodschapte: ja dat alles noodwendig in 't wild moest loopen, tenzy d'Algemeine Staeten 't werk by de hand sloegen. De versche soldaeten, by hem overgevoert, wierden aenstonds na *Taperica* gescheept, ten hulp-steun van *Schuppe*: die, aldus gestijft, met ses honderd koppen landwaerd inrukte; doch wierd zoo raeuwelijk onthaelt door duizend *Portugeesen*, dat sestig man achter liet. Zedert kreeg *Hoog-straeten* last, om *Schuppe* by midder-nacht met drie duizend man te bestooken in sijn schans: te meer nadien uit de gevangene, welker zommige levendig gevierendeelt wierden binnen *Salvador*,

Meineed d. Portug.

Heldendaed van een Brasiliaen.

Blar vermoord.

Schuppe geslagen.

berich-

bericht was ingebragt: dat *Schuppe* geen twaelf honderd koppen ten tegenweer konde wapenen. *Hoogstraeten* dan besprong de schans aen twee zijden zeer heftig. De storm duurde twee uuren: in welke vier honderd *Portugeesen* sneuvelden, behalven een merkelijk aental gequetsten. Weinig voor den dageraed trokken de stormers af: en lieten groote papieren achter, vertoonende geschilderde vuur-roers, pieken, hellebaerden, morgen-starren, knodzen, swaerden, pijlen, groote en kleine kruisen met de letter H. vermengt, onder welke Latijnsche vervloekingen stonden tegen 't Nederlandsche geweer. De Portugeesche lijken hadden zulk papiere-beschut by zich. Buiten twijffel was haer wijs gemaekt, dat aldus onquetsbaer zouden vechten: even gelijk eertijds *Thomas Muncer* vader *der Weder-doopers* de zaem-gerotte boeren uit *Swaben* en *Frankenland* ten strijd moedigde onder *Frankenhuisen* tegen *Georgius van Saxen*, met verzeekering: hy zoude alle koegels in sijn mouwe vangen. Ondertusschen quamen negen roofschepen, by Hollandsche en Zeeuwsche kooplui den toegetaekelt, voor de Brasilsche kust kruisen; want zulx was staets-gewijs toegestaen: ter oorzaek de West-Indische maetschappy haer te magteloos bevond, om vordere bystand na *Brasil* te schikken. Weshalven ook de hooge raed op *'t Reciffo* de gehuurde zeilen by de maetschappy, en voorts andere tot de zelve gehoorig, t'huiswaerd zond: te meer alzoo wegens ouderdom weinig dienst konden doen: ja de scheeps-timmermans oordeelden, dat verscheide meer dienden gesloopt, dan om volk na *Holland* over te voeren. Echter 't wierd gewaegt; doch ses der swakste scheepen quamen nooit te voorschijn. Maer de negen roof-schepen maekten vijf *Portugeesche* zeilen prijs: en, zedert onder *Bankerts* vlagge geraekten, vermeesterden vier andere schepen vol zuiker gelaeden in d'inwijk *todos los Santos*. Men wierp honderd en twintig *Portugeesen* en vijftig Hollandsche overloopers buiten boord. *Brasil* verzocht spoedige bystand aen *'t Vereenigde Nederland*; doch de Staeten aldaer geraekten over hoop: vermits de Spaensche koning door sijn gesant in *'s Graeven-haege* een vreedens-voorslag deed, met aenbieding: hy zoude *de Portugeesen* in *Brasil* bestooken. *Zeeland* wilde geenzints luisteren na eenige onderhandeling met *Spanje*. d'Hooge raed op *'t Reciffo*, verkundschapt deser tweespalt, stond zeer verzet: te meer alzoo *Bankert*, d'eenigste schrik voor de vyand ter zee, door de Zeeuwsche Staeten te huis ontbooden wierd: 't welk hem d'Algemeine Staeten duidelijk verbooden. Dit verachterde niet weinig de Brasilsche zaeken. Men schreef op *'t Reciffo* een vasten- en beede-dag uit: ten einde 't God beliefde *'t Vereenigde Nederland* in eenigheid te verbinden, en 't gedrukte *Brasil* genaedig te zijn. De soldaeten alhier waeren tot achtien honderd versmolten. De leeftocht konde schaersch verstrekken voor zeven maenden. De hooge raed vond raedzaem iemand uit haer vergaedering na *'s Graevenhaege* te schikken: om den uitersten nood van *Brasil* aldaer bekend te maeken. Elk wilde gaerne dese last uitvoeren. Boven andere wenschte de voor-zitter *Schoonenburg* 't ongelukkig *Brasil* te mogen achter hem zien; doch, dewijl sijn vertrek niet zonder morren des volks zoude toe-gaen, is *Haeks* afgevaerdigt: ten einde in den schoot des vaderlands ter neder leide een droevige klagte: namentlijk of *de Nederlanders* in *Brasil* gebannen waeren, om te vergaen door honger en kommer. Indien de staet niet gezind was, genoegzaeme heir-krachten over te schikken, waer toe meer volk en kosten gespilt? Waerom niet de verhongerde zielen van *'t Reciffo*, *Parayba*, *Taperica*, en *rio Grande* te huis ontbooden? Met tien duizend man konde *Brasil* niet alleen in stand gebragt; maer ook van de *Portugeesen* ontledigt. *Haeks* dan ging nevens *Hinderson* (in geen achting zedert de ne-

Hoogstraetens nederlaeg.

Vreemde wapenen.

Thomas Muncer.

Portugeesche prysen.

Ambod van Spanje.

Onenigheid in den Hage.

Slechte toestand van 't Reciffo.

Klagte van Haeks.

Bankert na Zeeland: derlaeg aen *rio Grande*) op *Bankerts* schip met vijf andere zeilen na 't vaderland. *Sijn vloot:* Dese vloot voerde geen gewoonelijke zuiker-laeding; maer een ballast van misnoegde boots-gezellen, verminkte en zieke soldaeten, ondienstige *Iooden*, verarmde reizigers, gevangene *Portugeesen*, en schaersche leef-togt, slechts voor tien weeken: daer anderzints alle vaertuig, op de wederom-togt uit *Brasil*, drie maenden levens-middelen plagt in te nemen; doch men konde nu zoo veel niet misschen. *Oräe op 't vertrekken uit Brasil.* De hooge raed ontwierp thans een vaste voet, op welke ieder vertrekken zoude: namentlijk dat haer naemen in een lijst aen de kerk-deur, geduurende ses weeken, moesten aengeteikent staen: ten einde de schuld-heeren geen schaede leeden, by 't af-scheepen der schuldenaers, of een misdaedige den verdiende straf ontliep. Indien eenig schipper iemand weg voerde tegen de beraemde orde, verviel in swaere breuke. Een raets-heer en de bezorger van 's lands geld-kist bezochten alle schepen zeer naeuw, eer 't anker bestonden te lichten. *Vreemde voorval.* *Piere Moreau* verhaelt, hoe een man en vrouw, by gonst der boots-gezellen zonder verlof-briefje binnens boords geraekt, haer lieten kuipen in een ton, om d'onderzoekers te ontdonkeren: wierden beide zedert gestikt bevonden. *Bankert sterft:* Maer *Bankert* stiert aen een beroerdheid, na dat de voornoemde schepen naeuwelijx een week zee hadden gehouden. *Sijn lof:* Hy was een man, die door heldenstukken van slecht bootsgezel tot hopman gevordert was: welk ambt manhaftig bekleede. Sijn achting rees byzonder zedert tegen dartien *Duinkerkers* sloeg, van welke drie in de grond schoot: by drie aengeklamt, en door overige beschooten, weigerde zich op aengebooden lijfs-genaede over te geven: stelde sijn oudste zoon met brandende lont aen de kruid-kaemer, gelastende op levens verlies 't schip nevens *de drie Duinkerkers* te doen springen, zoo haest zulx gebood. De bruske stoutmoedigheid verbaesde den vyand: zulx *Bankert* ruimte kreeg, en eer een wrak dan 't schip binnen bragt. In *Duins* bevocht hy groote eer tegen den Spaenschen zee-voochd *Oquendo*. Sijn twee zoonen, die den laetsten snik haers vaders by woonden, beletten dat des zelf swaerlijvig licchaem buiten boord gezet wierd, hoewel ondraegelijk stonk: ja diervoegen, dat de spijs een leelijke snuf kreeg. 't Hielp niet, 't ingewand weg geworpen wierd, 't lijk gezouten, met vier dik zeil-doek omwonden, in een gepekte kist verborgen en onder de ballast begraeven lag. Ses mael was matroos beesig, om den overleeden ammirael *d'Oceaen* tot een rust-plaets te geven; doch vreesde voor ongemak, wanneer den Zeeuwschen boodem onder de voet kreeg. *Swaere storm.* De vloot ondertusschen, gevordert tot achter *de Vlaemsche eilanden*, wierd beloopen van zulk een swaere storm: dat 't oude schip des onder-zeevoogds over midden borst: 't meeste volk wierd gebergt. Tusschen *Calis* en *Doeveren* ontmoetenze acht *Oostendenaers*, tegen welke zy haer slag-vaerdig maekten; doch dese betoonden alle vriendschap uit last der Spaensche koning. Alle levens-middelen waeren ten einde, wanneer voor *Vlissingen* ten anker liepen: alwaer *Bankerts* lijk met heerlijke lijk-staetsie ter aerde besteld wierd. Ondertusschen had *'t Vereenigde Nederland* een vloot toegerust, tot bystand voor 't benauwde *Reciffo*: alzoo *Portugal* geen ooren had, om den eisch der West-Indische maetschappy te voldoen; want dese oordeelde, by de meineedige opstand *der Brasilsche Portugeesen* twee honderd, en tachentig tonnen gouds ten achteren te zijn: welke penningen zy voor haer geledene schaede vorderde. *Portugal staet verlegen met den Brasilschen handel.* De Portugeesche koning ondertusschen begon met het werk in *Brasil* verleegen te staen; want eerstelijk had hy geen andere gedachten, of *Brasil* zoude binnen drie maenden in sijn handen vallen: vermits 't verraed aldaer zoo listig was bestooken. Ook dacht niet, dat zich d'Algemeine Staeten met den handel der West-Indische maetschappy zouden bemoeyen: daer

swist over sijn lijk, ter oorzaek zeer stonk.

daer nu het tegendeel bemerkte. Hier quam by een derde quaed: namentlijk de Spanſche kroon hengelde, om een vredens-beſluit te treffen met *'t Vereenigde Nederland*. Men leide dan enkelijk toe om de vloot, na *Braſil* geſchikt, of te rugge of ten minſten op te houden. Uit *Portugals* naem deed de Franſche geſant zeer voordeelige aenbieding. De koning wilde wederom inruimen alle veroorverde plaetſen in *Braſil*: en de geleedene ſchaede vergoeden. Immers konden d'Algemeine Staeten niet meer bevechten door de wapenen, als haer buiten oorlogs-gevallen en koſten gegeven wierd. De vloot ondertuſſchen, na *Braſil* geſchikt, bleef leggen: terwijl de Staeten beraedſlaegen over een antwoord op de verhaelde voorſlag. Maer wanneer *Haeks* in den *Haege* bericht bragt, wegens den trouwlooſen handel *der Portugeeſen*, keerde 't blad t'eenemael om. De Portugeeſche gezant liep voor de tweede reis levens gevaer; doch 't ſchennis wierd voorgekoomen met de gevankenis van d'aenſtookers tot oproer. Ook wierd de vloot gelaſt, de togt na *'t Reciffo* te verhaeſten, met belofte: dat een andere vloot, met ſes duizend koppen bemant, eerlang zoude volgen. *Haeks* geſchikt, om zulk antwoord te rugge te brengen, veinſde zich ziek; doch wilde by beter gezondheid, gelijk voorgaf, volgen. Maer de nieuwelinx aengenoomen matrooſen en ſoldaeten begonden te zaemen op te ſtaen: zy wilden niet vertrekken na *Braſil*, alzoo bericht waeren: hoe zy niet alleen dagelijx ten vleeſch-bank gebragt wierden, onder een ongezonde lucht, en op onbekende wegen: daer de vyand van de lucht geen misquaemheid had, en van de kennis der wegen zich ten voordeel diende; maer dat ook op de reis veel ongemak moeſten uit-ſtaen, en aen land ellendig honger-brokken. Weshalven al die buiten ſcheeps boord quamen, zich weg-pakten. Eindelijk den laetſten der winter-maend des jaers ſeſtien honderd zeven en veertig, geraekte de vloot onder zeil.

Aenbod der Portugeeſen aen d'Algemeine Staeten.

Vloot na 't Reciffo: 1647.

Opſtand der vlootelingen.

Eenige weeken voor 't vertrek van deſe vloot, was *Schuppe* benoodzaekt 't eiland *Taperica* te verlaeten, tot ontzet van *'t Reciffo*, welk *de Portugeeſen*, uit een opgeworpen ſchans aen d'over-zijde der rievier *Biberibi* opgeworpen, ten mols-hoop ſchooten: niemand was ſijn leven zeker in d'huiſen of op de ſtraet. De Portugeeſche gezant *Franciſco de Souſa Continho* bood ondertuſſchen den Algemeine Staeten aen: hy wilde zelf na *Braſil* trekken: en aldaer de landeryen, den Weſt-Indiſche maetſchappy ontweldigt, wederom ter hand ſtellen. Doch de maetſchappy eiſchten behalven vergoeding der ſchaede ook de ſtad *Salvador* en *Tercera*. Men handelde ook met graef *Maurits*, om de tocht na *Braſil* t'hervatten. Sijn eiſch liep ſoo hoog, dat 't werk bleef ſteeken; want hy begeerde veertig duizend guldens voor ſijn taefel jaerlijx, vijftig duizend geduurende ſijn leven, twintig duizend tot d'uitruſting, en twaelf duizend man, om *Salvador* te beleggen: alzoo de plaets by vier duizend bezettelingen verzeekert wierd, en dartig karveelen zeil reede lagen voor *Lisbon*, die vier duizend koppen derwaerds zouden overvoeren. Doch de vlootelingen, onder de vlagge van *Witte Corneliſzoon de Wit* uitgevaeren, zijn temets tot op d'helft verſmolten. *Angola* en *Loanda* wierden door *de Portugeeſen* bemagtigt. De Weſt-Indiſche maetſchappy hield ernſtig by d'Algemeine Staeten aen, om handhaeving. *Holland*, in 't eerſt niet zoet op 't voorgeſlaege verzoek, voegde zich ten laetſten tot *Gelderland*, *Uytrecht Overyſſal* en *Groeningen*: die een raedſlot uitmaekte: namentlijk de Portugeeſche gezant zoude rond uit zeggen: of ſijn koning wilde herſtellen aen de Weſt-Indiſche maetſchappy, al 't geen dezelve beraet, ten tijde wanneer 't tienjaerig beſtand met *Portugal* is afgekondigt? *Franciſco de Souſa* antwoorde: hy moeſt, belangende *Loanda*, nieuwe laſt uit *Lisbon* verwachten, dewijl 't veroveren van die plaets eenige verandering inbragt. De Staeten ſchepten geenzints vernoeging in zulke uit-

Schuppe breekt op van Taperica.

Aenbod der Portugeeſche geſant. 1648.

Onderhandeling met graef Maurits.

1649.

Handel der Algemeine Staeten met de Portugeeſche gezant.

uit-vluchten, als schaedelijk en schandelijk voor *'t Vereenigde Nederland:* en stelden ter uitvoering de punten te vooren beslooten: Namentlijk de Oost-Indische maetschappy wierd gevolmagtigt de Portugeesche schepen prijs te maeken, tot betaeling van de vijftien tonnen gouds ten behoeve der West-Indische maetschappy tegen *Portugals* overlast verstrekt: de West-Indische maetschappen ontfing brieven van weder-neming, om op alle Portugeesch vaertuig voor rekening van *Brasil* te kruisen: de sterkten der West-Indische maetschappy in *Brasil* zullen de Staeten verzeekeren met vierde-half duizend man. Doch d'afgezondene hulp-benden verrichten aldaer weinig. Den zeventiende van sprokkel-maend des jaers seshien honderd negen en veertig, drie duizend sterk, behalven twee honderd *Negers* en even zoo veel boots-gezellen, die ses veld stukjens en een mortier gaede sloegen, na *Gararappes* gerukt, vonden den vyand op een berg diervoegen voordeelig begraeven, dat hem niet konden bespringen: hy dan doed met kleine benden geduurige uitvallen: en week gewind binnen sijn beschansing. Eindelijk dan braeken *Schuppe* en de raeds-heer *Goch* op, niet zonder wanschikte orde: weshalven *de Portugeesen*, die weinig min als dardehalf duizend uit maekten, d'achterhoede vinnig aen tasten. 't Hielp nier wat vlijt de bevelhebbers aen wenden, om 't volk te brengen tot stand. Ieder trachte zich te bergen door de vlucht. De Portugeesche ruiters, bestaende in honderd en dartig lanciers, hielpen veel aen kant. Elf honderd *Nederlanders* bleven op de plaets leggen, en negentien vaendels ten zegen-prael voor *de Portugeesen*. De kolonellen *Brink* en *Houteryve* sneuvelden. Ten vijtden dag na d'ongelukkige veld-slag, verkreeg *Goch* bewilliging, om de dooden te begraeven, die bereeds wegens der zonne-hitte niet alleen buiten gemein stonken; maer onkenbaer laegen, gepikt door 't gevoogelt, en andere by 't wild gedeirt gescheurt. 't Geschut en vordere oorlogs-behoeften bleven achter. De sterkte op 't eiland *Thomas* wierd nu ook aen de inwoonders verkocht. *Zeeland* betoonde haer, boven andere landschappen *des Vereenigden Nederlands*, gevoelig wegens de trouwlooſe handeling der Portugeesche kroon. Dreigde vergoeding van schaede te zoeken op allerley wijse: of dat anderzints de West-Indische maetschappy te grond ging, aen welkers hoofdzomme, drie honderd en sestig tonnen gouds, de steden *Middelburg*, *Vlissingen* en *Veere* voor een vijfde deel aenpart droegen. 't Geschrey van weduwen en weesen, hier by verkort, doorsneed ieders hart. De Algemeine Staeten taekelden ondertusschen toe ses swaere schepen en even zoo veel jagten, bemand met acht en twintig honderd koppen voor *Brasil:* alwaer het alles slordig toeging. d'Hooge raed klaegde over de krijgs-raed, en d'ammirael *de Wit* wegens 't verval der vloot: de kielen wierden door de worm opgegeeten, de stok-visch en 't brood van de mijt en kalander, het spek en vleesch door het zout: gort en erweten stonken vermust: hy vond geen plaets om te kiel haelen, noch hout tot vertimmering der schepen. Indien geen voorraed van 't een of 't ander verkrijg, zie geen kans, schreef hy, hoe te huis zal keeren: had zonder eenige verrichting gekruist op de Portugeesche vloot voor *rio Ianeiro:* konde op *'t Reciffo* noch zeilaedje, noch touw-werk, noch leef-togt van den hoogen raed bekoomen: wilde liever, indien 't met een goed gemoed mogt geschiede, *den Turk* dienen dan de West-Indische maetschappy: een eerlijk man was te goed, die aldus sijn leven moet eindigen. 't Lie alles in 't wild. d'Hooge raed viel klagtig over de koppigheid der zee-voochd *de Wit:* als dewelke niet anders beoogde, dan te vertrekken. De bewindhebbers leiden de wijt op de wan-betaeling van 't onderstand, by de landschappen *des Vereenigden Nederlands* belooft. *Nederland* hield zich ten hoogsten 't onvreeden over de trouwloosheid der Portugeesche kroon. De Zeeuwsche Staeten drongen

Schuppe en Goch schandelijk geslaegen.

Jammerlijke toestand der verslaegenen.

Zeelands yver voor Brasil.

Brasilsche opperhoofden twistig.

Klagte van d'ammirael de Witte.

1650.

gen hard: men behoorde *Portugal* aen te taſten. *Amſterdam*, eenſdeels niet zeer genegen tot de Weſt-Indiſche maetſchappy, anderſdeels bekommert voor 't verlies van haer Portugeeſche handel, hield zich koel. *Vrieſland* liet 't gantſche werk drijven: ter oorzaek geen voldoening genoot, wegens eenig vereiſch belangende de Ooſt-Indiſche maetſchappy. *Walter Schoonenburg* voor-zitter in de Braſilſche hooge raed ſchreef aen d'Algemeine Staeten: d'Ammirael *de Wit*, nevens vijf hopmannen, was trouwloos gekeert na 't vaderland, met zoo veel leef-tocht als bekoomen konde: zulx *'t Reciffo* naeuwelijx voor drie weken mond-koſten overhield. Ten zy toevoer kreeg, was benoodzaekt *'t Reciffo* ter beſcheidentheid van *de Portugeeſen* over te geven. In *'s Graeven-haege* ondertuſſchen wierd overſlag gemaekt, wegens 't vinden der koſten, die vallen moeſten op de twintig ſchepen en vijf jachten, tot *Braſils* onderſtand geſchikt. Maer de ammirael *de Wit* t'huys gekeert wierd uit kracht der beſchuldiging van de Braſilſche hooge raed en de veldoverſte *Sigiſmond Schuppe* gevangen gezet op de voor-poort binnen *'s Graven-haege*. Tot *Rotterdam* en *Amſterdam* geraekten ook de vijf zee-hopmannen, die nevens hem buiten bewilliging der hooge raed van *'t Reciffo* vertrokken, in hechtenis der ammiraliteiten, hier toe gelaſt by d'Algemeine Staeten. Doch d'overigheid tot *Amſterdam* (oordeelende zulk doen haer rechts-macht te krenken) verzocht aen d'ammiraliteit aldaer ontſlaeging der gevangene hopmannen. Terwijl geen uitſlag quam over 't verzoek, ſloeg d'Amſterdamſche opperſchout 't ammiraliteits gevangen-huis open: en haelden d'hopmannen *Steven Kuiper* en *Nicolaes de Witte* uit de hechtenis geweldiger hand. 't Zelve wedervoer den ammirael *de Wit*; want de Staeten van *Holland* wilden hy op vrye voeten geſteld wierd. *De Wit* beriep zich op de laſt der Algemeine Staten, volgens welke verbonden was niet langer als voor een jaer de Weſt-Indiſche maetſchappy in *Braſil* te dienen. Hy had meenigwerf de Braſilſche hooge raed aengeſprooken, of haer eenig naeder bericht belangende de tijd ſijns dienſts van hooger hand was toegekomen: 't welk altijd ontkende. Doch, ſprak *de Wit*, 't ſcheen de Weſt-Indiſche maetſchappy hem zochten onder beuls handen te laeten ſterven: ten einde niet betaelde de tachentig duizend guldens, welke aen haer ten achteren ſtond. Terwijl dit werk aldus bleef hangen, verzocht een nieuwe Portugeeſche gezant *Zouſa Macede* gehoor by d'Algemeine Staeten. Na langwijlig overſlag, wierd het verzoek ingewilligt. *Macede* dan begon met een ſchamper verwijt: als of de Staeten 't recht der volkeren ſchonden, zoo lang hem gehoor hadden geweigert. Hy verhaelde wijd en breed de verbonden en 't vermaegſchappen van ouds her tuſſchen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*. Gebruikte vorders verſcheide beweeg-redenen tot vrede. Vertoonde eindelijk een volmagt-brief, behelzende: hoe vermogt te ſluiten wegens d'herſtelling der plaetſen, den Weſt-Indiſche maetſchappy in *Braſil* ontweldigt. Doch wanneer hem de plaetſen in 't byzonder ſchriftelijk wierden overgelevert, welke de maetſchappy eiſchte, gaf ten antwoord: de vereiſchte herſtelling was den Algemeine Staeten aengebooden. In plaets van aenneeming zondenze een ſwaere vloot na *Braſil*: om met de wapenen te haelen, 't geen by vriendelijk verdrag konden krijgen. Onaengezien de gepleegde vyandſchap hield de Portugeeſche koning ſijn woord: maer de Staeten vergrooten haer eerſte eiſch, in plaets van met d'eerſte vergenoegt te weſen. Ondertuſſchen waeren *de Braſilſche Portugeeſen* meer verbittert, en diervoegen wapen-kundig geworden: dat haer zelf volkoomen konden beſchermen: of indien moogelijk te kort ſchooten, zouden *Caſtilien* te hulp roepen. Zulx *Portugal* niet meer gezach had over de wederſpannige in *Braſil*. Evenwel, om den Nederlandſchen ſtaet, zoo veel moogelijk, voldoening te geven: de koning bood aen een gelijk-waerdige

Brief van Schoonenburg.

1651.

Reden van de Portugeeſche gezant in den Hage.

De Wit in den Hage gevangen.

Handel der overigheid tot Amſterdam.

Verantwoording van de Wit.

vergelding, namentlijk vrye handel op *Brasil*, tachentig tonnen gouds aen de West Indiſche maetſchappy, acht honderd duizend guldens voor de Zeeuwſche weeſen, en betaeling van alle byzondere ſchulden wederzijds. *Macede* maekte geen gewach van herſtelling der Braſilſche plaetſen, en ſcheen in ſijn gantſche vertoog met d'Algemeine Staeten den ſpot te drijhen. En deſe toonden ſich dieſwegen gevoelig: lieten den gezant aenzeggen: hoe hy alle vordere onder-handeling met hem plotzelijk af-ſneeden, en niet meer voor gezant erkenden. De ſchuld-heeren, ook die aen ſijn voorzaet *Souſa Continho* merkelijke penningen ten achteren bleven in *'s Graevenhaege*, vorderden betaeling: welke eindelijk bequamen. In *Braſil* ondertuſſchen liep 't werk der West-Indiſche maetſchappy hoe lanx hoe meer te rugge. Ia dier voegen, dat op 't jaer ſeſtien honderd vier en vijftig alle ſterkten quijt-geraekte. *Walter Schoonenburg* deed hier af in *'s Graevenhaege* duſdaenig bericht. Na een moeyelijke reis van vier maenden, ſprak hy, op 't einde der hooy-maend voor *Vliſſingen* ter reede geloopen, hebbe d'eerſte gelegendheid gezocht: om de rechte geſchaepentheid des verlies van *'t Reciffo* bekend te maeken. d'Algemeine Staeten hebben genoegzaem bericht wegens de Braſilſche toeſtand zedert onſe aenkomſt derwaerds, en voorts van tijd tot tijd. Alleenlijk dient de laetſte uitkomſt van dit treur-ſpel geopent. 't Schijnt de beloofde byſtand volgens aenſchrijven des voorleeden jaers, niet alleen by de bewind-hebbers, maer ook uit naem der ſtaet gedaen, te rugge gebleven is, door de droevige oorlog tuſſchen *Britannien* en *'t Vereenigde Nederland*. *De Portugeeſen* hebben zich gedient van deſe ongelegendheid: *'t Reciffo* te water belegert met ſeſtig ſchepen, en te land met een magtig heir, by welk zich lieten vinden een merkelijk aental *Moradores*, *Mulaeten*, *Mamelukken*, *Braſiliaenen* en *Negers*. Den twintigſten der winter-maend des jaers ſeſtien honderd drie en vijftig, nam 't beleg een aenvang. Wat orde gehouden is tot tegenweer, kan blijken uit de nevens-gaende dag-aenteikening. d'Oorzaeken dan des verlies zijn verſcheiden: namentlijk een algemeine onluſt tot den oorlog: de ſoldaet klaegde over wan-betaeling, ſchaerſcheid van levens-middelen en naektheid: de krijgs-behoeften ontbraeken voor ſchepen en ſterkten: de wapen-huiſen ſtonden leedig: *de farinha*, 't eenigſte brood op *'t Reciffo*, rees van dartig ſtuivers tot dartien guldens. De Portugeeſche veld-overſte ſtrooyde aller wegen briefjens, waer by aen ieder *Nederlander*, tot hem overgeloopen, beloofde ander-half honderd guldens, een nieuw kleed en vry overvoeren na *Holland*. Ook klaegden d'ingezeetenen van *'t Reciffo*, zy waeren haer lijf niet zeker: alzoo 't krijgs-volk dreigde de ſtad af te loopen, gelijk bereeds geſchied was op 't eiland *Itamaraca*. Hier uit ontſtond een algemein gekerm en verzoek: men zoude immers een goed verdrag by *de Portugeeſen* bedingen, eer alle in haer moordaedige handen vielen; want zy hadden genoegzaem haer bloed-gierige inborſt getoont tot *Serinhaim* en elders: alwaer de mannen aen de ſtorm-paelen zijn verworgt, de vrouwen en kinderen tot een eeuwige ſlaeverny weg-gevoert. Eindelijk kan niet nalaeten hier by te voegen 't ongelijk my byzonder treffende: namentlijk dat daer aen-genoomen was voor drie jaer, ik geen ontſlag heb konnen krijgen in negen jaer: en hoewel belooft was alle ſes maenden betaeling van mijn zuur-verdiende loon, heb in ſes jaer niet genooten. Ettelijke dagen voor *Schoonenburg*, had ook *Sigiſmund Schuppe* in de vergaedering der Algemeine Staeten opening gedaen wegens den Braſilſchen handel. Het kan, ſprak hy, Hoog-moogende Heeren, niet onbekend zijn, hoe ik, ſedert 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig, van tijd tot tijd hebbe overgeſchreven de dagelijxe verſwakking der krijgs-magt in *Braſil*, meeſt veroorzaekt door overloopen tot den vyand, en 't overloopen door ſlecht onthael, ſchaerſche leef-togt, wanbetae-

Braſil verloren.

1654.

Bericht van Schoonenburg wegens 't verlies van Braſil.

Schuppens verhael wegens het overgaen van 't Reciffo aen de Portugeeſen.

betaeling en 't weigeren van afloſſing der uitgediende ſoldaeten. Ten zy 't verval met nieuwe vlooten herſtelt wierd, moeſt noodwendig *Braſil* te gronde gaen. Tot hoe grooten verloop 't werk aldaer gekomen was, kan blijken uit de gemeine kreet der krijgsknechten, die opentlijk riepen, toen de Portugeeſche vloot acht en ſeſtig zeilen ſterk voor *'t Reciffo* ten anker liep: haer verloſſers van d'ondraegelijke dwinglandy der Nederlandſche bewindhebbers waeren nu by de hand: zy zouden de lange achterſtallen haelen uit den roof op *'t Reciffo* te vinden, in de huiſen van de vrye luiden. Ter tijd als de gezeide vloot te voorſchijn quam, lag hier niet meer dan een ſchip: welk binnen ontbooden, ten einde 't ſcheeps-volk eenige dienſt deed, zeewaerd ſtak: zulx geen tegenweer te water konde geſchieden. De ſterkte *Altena*, by den vyand belegert, verzocht meer oorlogs-behoeften, als *'t Reciffo* had. Wegens gebrek van geld konden de bolwerken niet in ſtant gebragt, om 't geſchut te draegen: gelijk door d'hopmannen *Cornelis Caroen* en *Otto Keye* alhier bekend gemaekt is. Dewijl nu noch het een noch 't ander by de Weſt-Indiſche maetſchappy bezorgt wierd, heeft eindelijk d'hooge raed *'t Reciffo* aen *den Portugees* moeten intuimen. Doch de bewindhebbers, gevoelig over haer verlies, namen geen vergenoeging met d'overgeleeverde ſtukken by *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe*: ter oorzaek niet vervatten de dag-aenteikening van alle verhandeling, noch de beſcheiden, om 't een en ander te bewaerheiden, noch den ſtaet der pakhuiſen, eer *'t Reciffo* over-ging. Voorts eiſchtenze voldoening op de navolgende punten: namentlijk, waerom de ſterkte *Afogados* verlaeten is? De bezetting uit het noorden niet na *'t Reciffo* ingetrokken? Geen vaſte voet op 't land gehouden, mits bezettende d'overige plaetſen, zedert *'t Reciffo* over-ging? Waerom zoo luid wierd uitgekreeten 't gebrek van levens-middelen en oorlogs-behoeften, tot verſlaeuwing des volks? Waerom 't aengebooden geld by zommige burgers niet aengenoomen wierd? Des vyands vloot niet aen brand geſtooken, dewijl dit werk, volgens voorſlag van zommige, licht te doen was? Hoe bewijſen zouden d'onwilligheid der ſoldaeten, nadien geen krijgs-hoofden hier over klaegden? Of wel middelen ter hand zijn geſlaegen, tot moed-geving van de belegerde? Wie, en wie niet, 't overgeven toeſtemden? Of geen gunſtiger voorwaerden konden bedongen worden? Waerom, tegen alle oorlogs gebruik, de plaets geruimt, daer geen vyand omtrend was, en meer gezorgt is voor de krijgsmagt, als Weſt-Indiſche maetſchappy. Wijders gaven de bewindhebbers redenen, waerom oordeelden niet ſchuldig te zijn aen de ſoldaeten, zedert *het Reciffo* den vyand ter hand ſtelden: aengezien van die tijd als gevangenen moeſten aengemerkt, en die geen dienſt den Weſt-Indiſche maetſchappy deeden. Zulk verzoek-ſchrift wierd den Algemeine Staeten behandigt, en by d'Hollandſche en Zeeuwſche Staeten beſlooten: *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe* in haer huiſen te verzeekeren: ten welken einde dan *Schuppe* bewaekt wierd by ſes ſoldaeten. Tegen den negende van herſſtmaend des jaers ſeſtien honderd vier en vijftig, zijn uit de krijgs-raed beſchreven binnen *'s Graeven-Haege* de kolonels *Wijnbergen*, *Kirchpatrik*, *Byma*, *Killegreuw* en *Hallart*, d'onder-kolonel *Schot*, d'opper-ſarjanten *Dorp*, *Droſt*, *Santen*, de graeflijkheids-bezorger *Wilhem van Stryen* en geheim-ſchrijver *Alfen*. 't Gemein gerucht liep: *de Portugees* had by de veroovering van *'t Reciffo* bekomen meer dan twee honderd metaele ſtukken, meeſt heele kortouwen, en vier honderd yzere ſtukken, zamen geſchat op tien honderd duizend rijxdaelders. De pakhuiſen waeren genoegzaem voorzien van allerley lijfs- en oorlogs-behoeften. 't Geen de Weſt-Indiſche maetſchappy toebehoorde, wierd den vyand ten buit gegeven: d'hooge raed en krijgs-magt bedongen eigendom van al haer goederen. *Schoonenburg* quam zomwijl in veertien dagen van ſijn

De Bewindhebbers klagen over Schoonenburg en Schuppe:

eiſchen voldoening van haer handel.

Schoonenburg en Schuppe in verzeekering genomen.

Rechters uit de krijgsraed over Schuppe.

Gerucht wegens d'hoedanigheid des overgaens van 't Reciffo.

sijn kamer niet: liet alles in 't wild dryven. *Schuppe* liet verluiden: daer was wel overvloed van levens-middelen; doch, als de zelve begonden t'ontbreeken, zoude geen voordeelig verdrag konnen bedingen. In 't noorden lagen vijf honderd soldaeten: die, na *'t Reciffo* ontbooden, de belegerden aldaer zoo sterk konden maeken binnen, als de belegeraers buiten waeren. *Schuppe* verontschuldigde zich tegen dese beschuldiging, met de last hem gegeven: namentlijk te staen onder de hooge raed, zonder wiens bewilliging hy niet een soldaet mogt afvaerdigen. Doch de krijgs-raed, beschreeven om over 't verrichte by *Schuppe* te oordeelen, weigerde zulx: ten zy te gelijk onderzoek deed na 't verhandelde by *Schoonenburg* en *Haeks*, onder welke *Schuppe* stond op *'t Reciffo*. Dese gaven voor, zy waeren benoodzaekt tot over-leveren van *'t Reciffo*, door verscheide dringende redenen: men konde namentlijk geen staet maeken op de soldaeten, als dewelke bestaende uit allerley landaerd tot den vyand daegelijx trouwloos over-liepen: 't krijgsvolk maekte geen elf honderd man uit, welk ten minsten eens zoo sterk moest zijn, om de sterkten *Frederik Henrik*, *Ernestus*, *de Bruin*, *Waerdenburg*, *'t Water-* en *Land-slot*, *Maurits-stad* en *'t Reciffo* behoorlijk te bezetten: ter zee hield de Portugeesche vloot zoo scherpe wacht, dat niet een schip in of uit mogt: ook quamen geen kruisers, hoewel op ontbooden, te voorschijn: ja 't eenigste schip der West-Indische maetschappy, genaemt *Brasil*, liep tegen dank der hooge raed zeewaerd: de vyand konde onmoogelijk uit sijn begraeving op-geslaegen worden: 't onbrak aen geld en werk-tuig ten oorlog vereischt: niemand wilde arbeiden aen de bolwerken en borstweeringen of tegen de Portugeesche loopgraeven: 't krijgs-volk dreigde haer opper-hoofden gebonden den vyand over te geven, ten einde een goed verdrag mogten bekomen: men zag geen hulp uit *Nederland* te gemoet: en dewijl de soldaeten, boven haer tijd dienende, zich van krijgseed ontslaegen oordeelden, wilden alles zonder slag of stoot *den Portugeesen* ten besten geven: waer door zoo veel duizend zielen voor 's vyands moord-geweer bloot stonden. d'Hooge raed, door dusdaenige dringende redenen beweegt, vond eindelijk goed met *de Portugeesen* te verdraegen, op de volgende voorwaerden: *Franciſco Barrette* hoofd over *Pernambuco* steld in eeuwige vergetenis al 't geen tusschen de Portugeesche kroon en de West-Indische maetschappy te water of te land ooit of ooit voorgevallen is: onder dit verdrag zijn begreepen alle wie het zoude mogen zijn, zelfs ook *de Jooden*: aen ieder word vergunt vrye eigendom der bezittingen: *de Nederlanders*, getrouwt met Portugeesche vrouwen, zullen 't zelve recht genieten, als of *Portugeesen* waeren, gelijk ook die zich onder *Portugals* gehoorzaemheid willen blijven: de sterkten rondom *'t Reciffo* en *Maurits-stad*, als namentlijk *de Vijf-hoek*, *de Bruin*, *Driehoek*, *sant Joris*, *'t Water-slot*, 't huis *Boavista*, 't klooster *Antonio* en de kat binnen *Maurits-stad* moeten aenstonds met haer geschut en oorlogsbehoeften *den Portugeesen* ingeruimt: de bezettelingen, mits de wapenen overleveren, mogen drie maenden op *'t Reciffo* verblijven: haer goederen t'huiswaerd vervoeren, en zich op de reis dienen van de leeftogt in de pakhuisen gevonden: de schulden, die iemand aen eenige *Portugeesen* ten achteren blijft, zal hy mogen vorderen by 't hof binnen *Lisbon*: 't vaertuig voor de Brasilsche kust kruisende, mag vryelijk voor *'t Reciffo* ten anker loopen, en *de Nederlanders* af-haelen. Vorders sloot *Franciſco Barrette* dit na-volgende verdrag met de krijgsraed op *'t Reciffo*: alle vyandschap zy wederzijds ter neder-geleid: 't krijgsvolk zal uittrekken met gewoonelijke wapenen en vliegende vaendels, welke zullen worden opgeslooten, ter tijd toe afscheepen: 't eiland *Fernando Noronho*, *Siara*, *rio Grande*, *Parayba*, *Itamarica*, *Maurits-stad*, *'t Reciffo*, en alle sterkten en reduiten rondom met haer geschut, vervallen in handen der Por-

Verontschuldiging van Schuppe:

van Schoonenburg en Haeks.

Bedingpunten, op welke 't Reciffo overgegaen is aen de Portugeesen.

Bedingpunten voor de soldaeten.

Portugeesche kroon: de zieken en gequetsten mogen zoo lang in de gasthuisen blijven, tot volkoomen hersteld zijn: aen alle zy vergunt volle vergiffenis, ook den verraeder *Antonio Mendos*. Dese schandige verdrag-punten wierden onderteikent by *Andræas Vidal, Alfonso d'Albukerque, Francisco Alvarez Moroira, Allanoël Correia, Gysbrecht de Wit, Huibrecht Brest, Wilhem van de Wal* en *Wilhem Falloo*: ter zijde stond *Francisco Barrette*. De Nederlandsche krijgs-knechten, uit *'t Reciffo* gescheept na *Holland*, klaegden aldaer over de bewindhebbers, die betaeling weigerden, zedert *'t Reciffo* den vyand in-ruimden: zy hadden betaeling ontfangen in Brasils-geld, verscheelende van 't Hollandsche vijf en twintig ten honderd: ja kreegen in plaets van geld bedurve klederen, zuur bier, boontjens, *farinha*, verrotte tabak en stinkend spek, aengereekent, als waerdig waeren. De Algemeine Staeten volmagtigden vorders de voornoemde krijgs-raed, om recht te doen over *Sigismond Schuppe*; doch dese vond haer in dit stuk verleegen: ter oorzaek de Staeten elkander niet verstonden, wegens de rechts-vordering over *Schoonenburg* en *Haeks*; want *Holland* dreef, dat ieder behoorde te recht gestelt by sijn eigen landschap, daer d'andere meinden zulx te staen aen 't oordeel der Algemeine Staeten. En voor dese vergaedering bragten de bewindhebbers haer klagten: zy konden 't Brasilsche krijgs-volk geen betaeling doen, dewijl niet ontfingen de penningen, die *'t Vereenigde Nederland* had belooft: sulx gevaer van leven liepen, wegens 't onbezuisde graeuw, vorderende de verdiende zoudye. Zy verzochten vorders, dat op middelen gedacht mogt worden, om den Portugeeschen koning tot reden te brengen. Eindelijk heeft de krijgs-raed uitspraek gedaen over 't verhandelde van *Schuppe* in *Brasil*: zy verwees hem, vervallen te weesen van 't geen voor-gaf aen de West-Indische maetschappy goeds te hebben, zedert den ses en twintigste van louwmaend des jaers sestien honderd vier en vijftig, wanneer 't verdrag hielp sluiten met *Barette*, wegens 't over-leveren van *'t Reciffo*. Ondertusschen behield *Portugal* een volkoomen bezit van *Brasil*; doch niet buiten vrees en oorlog. Weshalven de Portugeesche gezant in *'s Graeven-Hage* den Algemeine Staeten aenbood tot vergoeding der schaede, die de West-Indische maetschappy in *Brasil* had geleeden, tachentig tonnen gouds: voorts een vrye handel op *Brasil*, en betaeling der schulden, die *de Brasilsche Portugesen* ten achteren stonden aen de West-Indische maetschappy; maer *Brasil* wederom over te geven, was buiten magt der Portugesche kroon. Hier tegen beloofde *Spanje*: hy zoude *Brasil den Nederlanders* ter hand stellen, zoo haest *Portugal* t'onder-bragt. De Zeeuwsche Staten begonden na sulk een voorslag scherp te luisteren: als dewelke gebeten op de trouwloose ondankbaerheit *der Portugesen*, niet anders wenschten, dan na weerwraek. *Holland*, dewijl grote handel op *Portugal* dreef, helde meer tot vreede. d'Engelsche koning bood sijn dienst aen, tot bemiddelling der geschillen tusschen de Portugeesche kroon en *'t Vereenigde Nederland*. Eindelijk wierd, de seste van oogstmaend des jaers sestienhonderd een en sestig, de vreede met *Portugal* geslooten. De beding-punten luiden aldus: *Portugal* belooft uit te keeren aen *'t Vereenigde Nederland* tachentig tonnen gouds, of in gereden gelde, of in zuiker, tabak en zout, of uit den tol, die in de Portugeesche havenen gevordert wort: 't geschut op *'t Reciffo* zal de West-Indische maetschappy wederom ter hand komen: de zout-koopmanschap tot *Sant Uves*, en vordere handel na *Portugal*, of de gewesten in *Africa* en *Brasil*, onder *Portugal* gehoorig, word *den Nederlanders* vry gestelt, mits betaelende de tollen, welke *de Portugesen* self opbrengen: de veroverde plaetsen wederzijts blijven in eigendom des bezitters: de koning vermag nooit eenig beslag te doen, onder wat voorwending 't soude mogen wesen, op eenig Nederlandsch vaertuig: welk ook aen de vyanden der Portugeesche kroon vermag toe te brengen allerley oorlogs-gereedschap, mits 't selve niet vervoert werde uit d'havenen van *Portugal*: wegens

Klagte der soldaeten.

Klagten der bewind-hebbers van de West-Indische maetschappy.

Vonnis over Schuppe.

1654.

Portugals aenbod:

als ook Spanjens.

Engeland's bemiddeling.

1661.

De Staeten maeken vrede met Portugal.

geloofs-verschil zal geen *Nederlander* voor eenig rechter gedagvaert worden: hem zy vergunt vrye oefening der gods-dienst in sijn huis of schepen, en bequaeme begraef-plaets: indien eenige onlusten reesen tusschen *Portugal* en *Nederland* zullen de zelve niet strekken tot nadeel des handels ter weder zijde; want het zal ieder koopman vry staen sijn schulden in te manen en goederen onverhindert af te schepen: door't misdrijf van eenige onderdanen in *Oost* of *West-Indien*, mag dit tegenwoordig verbont geenzints gebroken: de voldoening hangt aen't straffen der schuldige door sijn wettelijke rechter: d'havenen voor oorlogs-schepen en koopvaerdy-vaerders blijven ter een en ander kant geoopent: *de Nederlanders*, in *Portugal* handelende, mogen gewapent gaen, wooningen bezitten, pak-huisen sluiten: de goederen, in vyands vaertuig ingescheept, worden voor goede prijs verklaert: *de Brasilsche Portugesen* moeten haer achterstallen aen de West-Indische maetschappy, of wie't zoude mogen zijn, deuchdelijk opbrengen: waer over drie gevolmagtigden binnen *Lisbon* byzonder zullen zitten, om d'ingebragte bewijsen te onder-zoeken, en voorts zonder de gewoonelijke omweegen, in rechts-vordering gebruikelijk, te vonnissen: 't gewijsde zal aenstonds van hooger hand ter uitvoering gesteld. Weinig dagen na 't gesloten vredens-verbond vertrok de Portugeesche gezant *Henrik Sousa de Tavares*, en quam op 't einde der herfst-maend binnen *Lisbon*.

Gelderland, Zeeland en Groeningen te onvreeden over 't verbond met Portugal.

Niet alleen *Gelderland* en *Zeeland* hielden haer zeer t'onvreeden over dit verdrag; maer ook *Groeningen*, beschuldigende den voorzitter *Schuilenburg*, dat zich tegen orde te voorbaerig in 't sluiten met *Portugal* getoont had: ja toegegeven, 't geen by de Staeten van *Groeningen* hem niet gelast was; want zy verstonden op geen andere voet tot de gezeide vreede: dan dat *Portugal* de beloofde tachentig tonnen-gouds in baeren gelde betaelde binnen korten tijd: daer in tegendeel wierd toegestaen een betaeling met koop-waer, en op lang dag. Weshalven 't beslooten verdrag met *Portugal* door *Joan Schuilenburg*, op naem van *Groeningen* en *Ommelanden*, allenthalven quaed keurde, en by gevolg vernietigde, Ja *Schuilenburg* wierd om dese daed, by welke zedertook andere beschuldigingen ingebragt wierden, ten swaerde gedoemt; doch hy ontsnapte uit d'hechtenis. Die't vredens-verbond met *Portugal* geslooten ongaerne zaegen, brachten verscheide swarigheden in: namentlijk de Portugeesche koning had 't verdrag alleenlijk onder-teikent, zonder de rijx-standen: waer uit bleek de krachteloosheid van 't verhandelde: te meer alzoo de kroon eerlang stond te vervallen aen 's koninx broeder, of wel licht wederom onder *Spanje*. En van waer zullen de beloofde tachentig tonnen gouds, tot vergoeding der geleeden schaede in *Brasil*, komen? Datze *Portugal* geenzints wil geven, blijkt aen verscheide staeltjens, als welke niet minder houd dan een voltrokken verbond. En wat betaeling kan de koning met zout geven, daer de zout-pannen niet hem, maer byzondere koop-luiden toebehooren? Hy heeft geen inkomsten als 't brasilien-hout. De tollen zijn doorgaens by *de Iooden* verpant. *Portugal* moet noodwendig door d'oorlog met *Spanje* van jaer tot jaer verarmen. 't Brasilsche geschut, versmolten of verdonkert, zal nooit te recht komen. De vrye vaert op *Brasil* is bereeds geweigert aen de twee scheepen *Lammeren-burg* en *Catharina*. Ettelijke Amsterdamsche zeilen hebben, tegen 't geslooten verdrag, tweemael aen *de Portugesen* moeten vertollen, eerst tot *Lisbon* en voor de tweede reise tot *sant Uves*: behalven dat d'haven-meesters een schandige overloon den Nederlandsche schippers af-persen. Men houd onder verstierde voorwendsels niet alleen de koop-vaerders; maer ook de oorlog-schepen, ettelijke weeken aen malkander, in de Portugeesche havenen geduurig op. De mishandeling *der Nederlanders* gaet de kerf te buiten: zy worden na de goddeloose zinnelijkheid van een moedwillige *Portugees* ter hechtenis bestelt. En niet minder is vry als d'oeffening des waeren gods-

Schuilenburg ter dood gedoemt.

Redenen waerom 't verbond met Portugal quaed gekeurt wierd.

dienst.

dienſt. Ondertuſſchen doen de Portugeeſche zee-roovers *Tamborin*, *Carlos* en *Bils* groote ſchaede omtrend 't Nederlandſche vaertuig. Niet lang geleeden haelde *Tamborin* de fluit *de Olifant* op *Cadix* reede by nacht weg: welk ſchip tegenwoordig van *Lisbon* af-ſteekt na *Brafil*. Deſe en verſcheide andere redenen wierden by ſtaetkundige ingebragt: niet alleen om te bewyſen, dat de vreede met *Portugal* getroffen ſchaedelijk en ſchandelijk was; maer ook dat *Portugal* niet minder hield als haer woord. d'Ervaerendheid leerde te mets, hoe de voornoemde klagten niet t'eenemael ongegrond waeren; want als, op 't jaer
1665. ſeſtien honderd vijf en ſeſtig, d'Algemeine Staeten de tonnen gouds, welke nu twee jaer ten achteren ſtonden, binnen *Lisbon* vorderden, kreegen ten antwoord: 't Rijk was diervoegen gedrukt door d'oorlog tegen *Caſtilien*, dat geen geld konde miſſchen. Zedert wierd een voorſlag gemaekt by d'Algemeine Staeten, tot herſtelling der vervallene Weſt-Indiſche
1668. maetſchappy; doch met weinig gevolg. Weshalven de hoofd-deel-genooten in de gezeide maetſchappy den Staeten binnen *'s Graeven-haege* een vertoog ter hand ſtelden, behelzende kortelijk 't geen van tijd tot tijd was voorgevallen: namentlijk de maetſchappy had ten eerſten ingeleid vier en zeventig tonnen gouds, veele vlooten onder d'ammiraelen *Wilkens*, *Joan Dirks zoon Lam*, *Boudewyn Henrix zoon*, *Pieter Hein*, *Adriaen Pater*, *Henrik Lonk*, *Dirk Uitgeeſt*, *Pieter Ita*, *Loos*, *Cornelis Houtebeen*, *Lichthart*, *Bankert* en andere ten verſcheiden tyden uitgeruſt: waer door de Spaenſche magt een ongemein groote krak heeft gekreegen, tot byzonder voordeel *des Vereenigden Nederlands*: alzo *de Spanjaerd*, niet alleen ſijn magt verdeelen moeſt, om *America* te bewaeren; maer ook op en voor *America* de rijkdommen, zeenuwen des oorlogs, quyt raekte, met welke den ſtaet alhier geweldig had gedrukt. En wie weet niet, hoe de Weſt-Indiſche bewindhebbers tot eigen nadeel haer oorlogs-magt lieten gebruiken, om den vyand, op

Bondig vertoog by d'hoofd-deelgenooten in de Weſt-Indiſche maetſchappy aen de Algemeine Staeten overgelevert.

de Veluwe ingebrooken, te ſtuiten, toen *'t Vereenigde Nederland* ſcheen te hangen aen een zijde draed? En wat zoude het geweeſt zijn, indien de magtige Spaenſche vloot onder *Oquendo*, in *Duins* bevochten door den zeevoochd *Martyn Tromp*, verſterkt was geweeſt met de ſes en ſeſtig zeilen, welke de graef *la Torre* tegen de Weſt-Indiſche maetſchappy moeſt gebruiken voor de Braſiliſche kuſten? Hoe heeft vorders de maetſchappy aengequeekt 't zee-vaerend volk: als welke, op 't jaer ſeſtien honderd negen en twintig, meer dan honderd ſchepen in het vaer-water hield, en over de vijftien duizend koppen in dienſt. Weshalven *'t Vereenigde Nederland* overſlag maekende, dat d'oorlogs-laſten voor de maetſchappy te ſwaer vielen, jaerlijx onderſtand toeſtond: welk nochtans niet is opgebragt. Waerom geld op renten wierd opgenoomen, en een bylaeg van dartig tonnen gouds by de deelgenooten in de maetſchappy gedaen, tot herſtelling der zelve. Doch 't een en ander is aen de ſwaere oorlog geſpilt, zonder genot der zeven tonnen gouds jaerlijx, by de Nederlandſche ſtaet belooft. Ook heeft de togt van *Henrik Brouwer* na *Chili* den kas grootelijx ten achteren gezet: dewijl de togt, aen den vyand ontdekt, vruchteloos af-liep: hoewel hy ondertuſſchen dieſweegen groote ſchrik kreeg: alzoo *Brouwer* een weg uit vond, om binnen twee maenden van *'t Reciffo* 't rijk *Chili* te bezeilen, en by gevolg den Spaenſche moogendheid een korte doodſteek te geven: dewijl haer rijkdom lanx *de Zuid-zee* bloot leid. Dit alles heeft *den Spanjaerd* afgedrongen het aenzienelijk vreedens-verbond voor *'t Vereenigde Nederland*, geſlooten binnen *Munſter* op 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig. Doch onaengezien de Weſt-Indiſche maetſchappy zulke merkelijke voordeelen den ſtaet heeft toegebragt, is zelf blijven ſteeken onder een laſt ten verderf, en zonder byſtand verlaeten: als blijkt by 't ſlot der rekening door de bewindhebbers overgelevert aen de Algemeine Staeten; want de bewindhebbers

komen aen haer te kort ses en sestig tonnen gouds, drie en veertig duizend, twee honderd en negentig guldens. Weshalven gedwongen zijn geld te lichten, tot betaeling der loopende renten. Ondertusschen hield de West-Indische maetschappy omtrend vijftig swaere schepen in 't vaerwater: haer volk-plantingen en zoutpannen stonden zeer wel. Zoo haest verleng ontfing der verleende gunstbrief tot het uit-einde deser loopende eeuw, en voldoening van de Portugeesche kroon, volgens 't laetst gesloote verdrag, zoude den handel met nieuwe wakkerheid voortgezet worden. Indien nochtans d'Algemeine Staeten omtrend dit billijk verzoek eenige swaerigheid maekten, zy konden hier over de bewindhebbers hooren: die buiten twijfel alle voorgewende swaerigheid lichtelijk zouden op-lossen. Ach hoe veel duizend weduwen en wesen schieten by de West-Indische maetschappy te kort, welke haer penningen hebben te kost geleid aen de krijgs-magt, die in de twaelf eerste jaeren *den Spanjaerd* zulk een af-breuk deed, dat de schaede begroot word op elf honderd en tachentig tonnen gouds? 't Verzochte by de hoofd-deel-genooten hebben de Algemeine Staeten toegestaen: zulx de West-Indische maetschappy, uit kracht van een nieuwe vergun-brief, den handel op *Africa* en *de Caribische eilanden* als noch drijft: benoodzaekt ondertusschen *Brasil* te laeten in handen der trouwloose *Portugeesen*: die zedert aldaer gelijk te vooren meenigte *Brasiliaenen* volgens haer schrijven tot de schoot der Roomsche kerk bragten. Doch de voort-zetting des Roomschen geloofs onder de woeste *Brasiliaenen* wierd meer te rugge gezet, zedert 't jaer vijftien honderd drie en tachentig: wanneer *de Mamelukken* (zoo worden genoemt die gebooren zijn uit een Portugeesche vader en Brasiliaensche moeder) een aenhang van nieuwe gods-dienst maekten. Zy verkooren een Mamelukesche paus, bisschoppen en priesters: onderhielden de biecht: lasen misse en roosenhoedjens: riepen 't volk tot 't gebed door 't geklop op geholde kalabassen: gebruikten boeken, van boom-schorsen gemaekt: de boeken begreepen in kris-krassen veel bygeloovige kerkzeden: stelden groote heiligheid in 't beeven, uit-steeken der tonge en een hol geluid, voortgebragt uit de borst, tot welke verrichting een zeker kruid knaeuwden: gaven voor, hoe haer ouders, over ettelijke honderd jaeren gestorven, te scheep herwaerds stonden te komen, om *Brasil* van 't Portugeesche jok te verlossen: *de Portugeesen* die door de vlucht ontsnapten zouden verandert worden in visschen of verkens: waeren zeer op de zelve verbittert, ter oorzaek zy d'oude ingezeetenen ten grooten getaele vermoord, van de zee-kusten landwaerd in verdreeven, en tot ellendige slaverny vervoert hadden. Maer *de Brasilaenen*, zedert de West-Indische maetschappy een vaste voet op *Brasil* kreeg, zijn geoefent, om met 't Europische geweer om te gaen: zommige hebben de zijde *der Portugeesen*, en andere van *de Nederlanders* gekoosen. Te vooren toen noch versch voor oogen stonden de bloedbaeden tegen haer landzaeten aengerecht, plachtenze elkander ten oorlog op te hitsen. d'Aenzienelijkste wegens ouderdom riepen tot de jongmanschap: Zullen wy wachten, niet zonder luye slaeuwhartigheid, dat *de Margniaten* (zoo noemenze *de Portugeesen*) en *die Peros Engaipa*, zoo veel gezeid als *schalke volkeren*, ons binnen de hutten overvallen? Thans kloppenze met de handen op d'oxelen en billen, en schreeuwen: *Erima, erima, toxouquinambaults comoni, ouassou, tan, tan:* dat is, *geenzints, geenzints, gy sterke jongelingen, laet ons wreeken de dood der vaderen.* d'Aenmoediging tot de strijd duurt gemeinelijk ses uuren lang: na welke de meenigte aendachtig, zonder te kikken, luistert: en rukt geswind uit alle dorpen ter bestemder plaets in grooten getal te zamen, met de swaere knodsen *tacapes* ses voeten lang, de sterke bogen *orapats*, scherpe pijlen, en schilden, trommels-

Schaede der Spanjaerd, geleeden by de West-Indische maetschappy.

Een nieuwe godsdienst der Mamelukken in Brasil:

en waer in bestaet.

Brasiliaenen hoe elkander tot den oorlog plagen op te hitzen:

mels-gewijs gemaekt, van de huid des beest *tapirousſou*. Meeſten tijd beſtaet 't leger uit acht of tien duizend man: waer over bevel voeren, die de meeſte menſchen gedood en gegeeten hebben, kenbaer aen diepe kerven geſneeden lanx de borſt, billen en dyen en vol ſwart poeyer beſtrooit, welk altijd in de lit-teikenen blijft. De vrouwen draegen in d'ooren lange ketenen van ſlek-huisjens, ſlingerende over de borſt en ſchouders: het aengezicht is vol veel-vervige ringen met ſtreepjens rondom bezet: den hals en armen vercierenze met banden uit witte dunne beentjens: volgen de mannen ten oorlog, ten einde de leeftogt torzen. Met d'hoornen *inubia* vorderenze 't heir ten geſchikte ſlagorde: andere pijpen op menſchenbeenderen, te vooren geſlacht. Indien een water-togt doen, gebruiken ſchepen uit ſchorſen, ieder kan vijftig man voeren, die ongelooflijk ſnel voort-roeyen. De ſterkſte ſpoeden voor uit met groote ſtilheid. Zoo meenig man, vrouw of kind in haer handen vervalt, word aenſtonds op de rooſters *boucans* gebraeden. De dorpen beſtaen uit wooningen tachentig en honderd treeden lang, weinige, die naeſt aen den vyand leggen, zijn met pael-werk tegen een aenloop verſterkt. De veldſlaegen gaen zeer yzelijk toe. Wanneer malkander in 't gezicht krijgen, verheffen wederzijds een gehuil, niet ongelijk der wolven: welk hoe ſwaerder verdubbelt word, hoe meer en meer naderen. De hoornen en ſchinkels geven ondertuſſchen een naer geluit. Zy ſlingeren wederzijds de tanden der vyanden, aen ſnoeren gereegen twee ellen lang om den hals: ſchreeuwen, dat d'een den ander terſtond ten ſpijs verſtrekken zal. De pijlen, met allerley vederen gepronkt, vliegen by duizende door de lucht. Een gequetſte rukt de pijl uit, in welke gelijk een raeſende hond bijt. Met d'houte knodſen ſlaenze d'herſenen aen ſtukken. 't Gevecht duurt doorgaens ettelijke uuren, eer d'een voor d'ander het veld ruimt. De gevangene gemeſt verſtrekt tot ſpijs op een vroolijke maeltijd. Na dat met de meenigte zeven uuren gedanſt en gezoopen heeft, word by drie mannen met touwen, gevlochten uit baſten der boom *iuira*, gebonden, en door het dorp geleid. De gebondene keert 't aengezicht herwaerds en derwaerds, ſnaeuwt deſen toe: *hoort gy, ik heb uwe vader gegeten*: en wederom tot andere: *uwe broeder is door my gebraeden*: *uwe neef ſmaekte eertijds lekker*: *over mijn dood zal genoegzaeme wraek genoomen worden.* Aldus rondom gevoert, ſtappen wederzijds af die den gevangen leide, en rukken 't touw ſtijf om des zelfs middel toe, zulx noch voorwaerds noch achterwaerds wijken kan. Thans worden den gevangene, aen voeten en handen los, ſteenen en pot-ſcherven toe gereikt, en hem gezeid: *neem wraek van u dood, eer gy ſterft.* Geſwind dient hy zich van het toe-gereikte werp-tuig, ſmijt na ieder dien bereiken kan, en als de ſteenen ontbreeken gooyt zeer verwoed met aerde. Eindelijk komt de beul, vol vederen beſtooken, met een ſwaere knodze, en vraegt: *hebt gy niet t'eeniger tijd iemand onſer bloed-verwanten opgegeten?* Onverzaechd antwoord de gevangene: *Pa che tan tan, aiouca, atoupave*: dat is, *Ik ben die ſterke, die veele van u volk doode en op-at*: en leggende beide d'handen op 't hoofd, roept blijdelijk: *hoe dapper heb ik my in zulk werk gedraegen?* De ſcherp-reehter ſnaeuwt hem hier op toe, *en daerom zult gy ook, van my gedood, tot ſpijs voor deſe meenigte verſtrekken.* De gevangene antwoord ſtoutmoedig: *Wat is hier aen-gelegen, dewijl niet ongewrooken zal ſterven?* Terwijl ſpreekt, word hem de kop met een knodze van achteren te pletteren geſlaegen. Op 't neder-geſtorte licchaem valt ſijn vrouw, (want d'overwinnaer ontziet hem niet de gevangenen in echt te verbinden aen ſijn ſuſter of dochter) en beweent 't lijk met geveinſde traenen: alzoo onder d'eerſte haers mans gebraeden vleeſch eet. Ondertuſſchen loopen d'oude wijven toe, en broeyen 't licchaem in ziedend water, tot de huit af-ſtroopt.

haer bevelhebbers:

vrouwen:

haer water-togt en werkwaerdig:

Veld ſlaegen zeer yzelijk:

Vreemd ontbael met d gevangenem.

Hoe een gevangene geſlacht en gegeten word.

De heer, wien de gevangene toequam, deelt onder-ſijn gaſten met groote vaerdigheid 't ſchoon-gemaekte lijk. De ſtukken, op d'houte roosters *boucans* te braeden geleid, nemen de oude vrouwen waer, likken 't afdruipende vet, vermaenen de nevens-ſtaende jongelingen, om meer zulke koſt toe te brengen, en beſtryken met het bloed d'aengezichten der kinderen. Ten laetſten vat ieder gaſt een ſtuk, en knaeuwt niet zonder wreed gezicht 't vleeſch ten been toe af. De beenderen worden tot zeeg-teekenen bewaert. Doch gelijk *de Braſiliaenen* elkander ongenaedig quellen, alzoo wordenze inſchelijx gantſch jammerlijk door de duivel (zy noemen hem *Aygnan* en *Kaagerrel*) geplaegt. De zichtbaere getuige *Ioan Leerius Borgonjon* verhaelt, hoe hy haer meenigwerf zag ſweeten van benauwdheid, met d'handen kloppen op de dyen, ſchreeuwende: *Mair autouraſſap, acequerey, Aygnan atoupave:* dat is, *mijn ſot, mijn makker, den duivel vrees ik voor alle ander quaed.* Onder verſcheide ziekten, welke *Braſil* onderhaevig blijft, treſt *pians* niet min beſmettelijk als de Spaenſche pokken, ontſtaende uit geilheid: 't gantſche lichaem ſtaet ſtijf van puiſten, grooter dan 't lid van een duim. Anderzints worden de vreemdelingen in *Braſil* zeer gequelt met zinkingen, veroorzaekt door de koude des nachts; gelijk ook met zeere oogen, dieze krijgen, wanneer onder den blaeuwen hemel loopen by zonnen-ondergang of in den vroegen dageraed. De klem gaet ook alhier buiten gemein in ſwang: welk iemand diervoegen ſchielijk overvalt, dat hy binnen weinig tijd neder-plotſt, verſtijft en een yzelijk geluid geeft. Zommige beginnen haeſtig te knerſen op de tanden: de mond word ſcheef getrokken en toe-geklemt: d'afgang ontſchiet haer: loopen veeltijds gevaer van te ſtikken. Behalven deſe quaeden, vallen taeye ſluimen uit 't hoofd en 't rugge-been op de leeden, welke de zeenuwen en 't geelhair

De Duivel quelt de Braſiliaenen ongenaedig.

Haer ziekten hoedanig:

als ook der vreemdelingen in Braſil.

hair verſtrammen: waer by komt een koude verſtijving van aderen, ſlagaderen, 't vleeſch, vlies en huid. Doch geen ziekte verſlint of quelt in *Braſil* meer menſchen als de roode loop, water-zucht, 't drukken ter kamergang, 't rood meleſoen, de gal-ziekte, ontſteeking der aers-darm, de wormen, maeſelen en vuurige ſchurfdheid. De bejaerde *Braſiliaenen* zijn doorgaens ervaerene kruid-kenners: zy haelen de kruiden ſchrander uit de boſſchaedjen: en eigenen die den kranke van binnen en buiten voorzichtig toe. Byzonder boven alle menſchen wetenze raed tegen vergif. By de genees-middelen, die haer van hand tot hand zijn overgelevert, blijvenze hartnekkig: willen liever 't leven dan gevoelen in deſen af-ſtaen: en zy miſſchen niet altijd; maer betoonen menigwerf, datze d'artzeny beter vatten, als d'Europiſche wondheelers. De geleerde *Guilielmus Piſo* getuigt, hoe hy in 't leger, welk graef *Maurits* op den Braſilſchen boodem tegen *de Portugeeſen* te veld bragt, meenigwerf gezien heeft: dat *de Braſiliaenen* haer gequetſten met verſche gommen en heelende ſmout gelukkig genaeſen: daer de Nederlandſche baerd-ſcheerders den verwonde armen en beenen af-zetten. *Piſo* voegt hier by, dat hy zelf in de gaſt-huiſen te vergeefs den konſt van *Hippocrates* en *Galenus* omtrend zommige geſwellen en kankers te werk leide, welke *de Braſiliaenen* met enkel zap van tabak herſtelden: ja zy genaeſen op ſtaende voet door vochtigheid, uit de verſche wortel *iaborandi* geperſt, ingegooten den ziel-toogende, en bereeds by alle Europiſche artzen verlaeten: weshalven niet ongaerne toeliet, datze omtrend kranken en gequeſten zich nevens hem lieten vinden. Vorders verſcheelen de ziekten in *America* zeer veel van *d'Europiſche*, niet alleen ten opzicht der kenteikenen; maer ook van geneſing. Wanneer de ziekte niet luiſtert na de toegepaſte genees-middelen, ontbied een huis vader of moeder de gebuuren: ten einde een hulp-middel, volgens plicht van ſchuldige liefde, aenwijſen, indien raed weten voor 't tegenwoordige quaed. Duſdaenige gewoonte greep ook eertijds ſtand onder de oude *Grieken*. Zy onderhouden vorders een zeer naeuwe eet-regel en zorge, om den zieken te bewaeren voor de zonne-ſtraelen en land-wind des nachts. Wegens iemands krankte houd 't gewoonelijk danſen en zingen niet op. Maer indien ſterft, by zonder een huis-vader, huilen over hem gelijk wolven: met een beevende ſtemme roept d'een den ander toe: *die ſterke man is overleeden, die zoo veel gevangenen tot een lekkere maeltijd en weer-wraek na huis ſleepte. O wat een geſwinde jager en verſtandige viſſcher heeft 't leven afgeleid! Wy zullen hem niet wederom zien, dan als onſe zielen verhuiſen achter d'hooge bergen, daer de man-hafte voor-ouderen, aen reyen geſchaert, huppelen.* 't Vrouw-volk, elkander omhelſende, maekt 't grootſt gebaer. Dit duurt ſes volle uuren, wanneer 't lijk in een graf, niet ongelijk een wijn-pijp, op ſijn voeten gezet word, en nevens 't lijk een veder-cieraed en 't geen waer by de levende meeſt vermaek ſchepte. Maer nevens 't graf plaetſen de naeſte bloed-vrienden vaten met meel, viſch, vleeſch en de drank *cauou-in*: ten einde de duivel *Aygnan* door duſdaenige offerhande verzoent, 't lijk niet weg ſleepe. Doch wanneer verhuiſen, bedekkenze het graf met 't kruid *pindo*. Deſe gewoonte evenwel grijpt geen ſtand onder alle *Braſiliaenen*; want zommige eeten haer afgeſturvene maegen op.

Merkwaerdige Braſiliaenſche genees-meeſters.

Rouwe over de dood van een Braſiliaen.

begraevenis.

Vreemde gekheyd.

Vijfde

Vijfde Hoofd-stuk.

WILDE KUST of GUAIANA.

AEn *Maragnan*, 't noordelijkste deel van *Brasil*, stoot *Guaiana*, anderzints ook genaemt *de Wilde-kust*, bequamelijk verdeelt in de landschappen bespoelt door de rievier *d'Amazones*, en die leggen tusschen *d'Amazones* en *Orinoque*, als ook *Orinoque* zelf. De groote stroom *Amazones*, (zommige noemenze *Tobo*, *Topoi* en *Tapera*) is eerst ontdekt op 't jaer vijstien honderd en veertig door *Franciscus Orellana*. Dese, met *Gonzalvus Pizarrus* uit *Quito* gereist, ten einde 't gewest *Cundirumarca* vonden: (alwaer d'inboorlingen, volgens bericht van een vreemde gevangene *Americaen*, met goude plaeten gewaepent gingen) geraekte na veel zukkelings aen de rievier *Maranon*. Alhier bouwde *Pizarrus* een bergantyn, in welk de zieken en pakkaedje gescheept wierd, onder 't gezach van *Orellana*, gelast om leeftocht op te zoeken, waer aen 't leger, te land volgende, groot gebrek leed. *Orellana* dreef binnen weinig dagen met de geweldige stroom zoo verre af: dat in geen jaer kans zag wederom op te komen: had dagelijx te strijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine schuitjens stoutmoedig na boord voeren. Eindelijk vermeesterde hy een vlek lanx den oever, alwaer levens-middelen, eenig goud en kleinoodjen bequam: liep zedert groot gevaer wegens een rievier, die met yselijk gedruisch storte in 't vaer-water 't welk hy bevoer: ontmoete vorders in twee honderd mijlen noch menschen noch wooningen. Thans in een dorp uitgestapt, wierd door de dorp-voochd begiftigt met schildpadden, papegaeyen, patrysen, visch en andere leef togt: en gewaerschouwt voor de strijdbaere vrouwen *d'Amazones*, die sy *Comapuyara* noemde. Tachentig mijl afgedreeven zonder tegenstand, ontmoete zeer steile en woeste bergen ter weder-zijds van d'oever: zulx nergens gelegendheid was, om aen land eenige verversching te haelen. Gevordert tot 't bevolkte landschap *Machiparo* leed vinnige aenstood twee volle dagen en nachten; want zoo lang vervolgde hem in ettelijke canooen *de cacique Aomagua*. Na dat een vlek had overvallen, uit welk verscheide gebaende wegen landwaerd liepen, ontmoete een rievier wiens mond drie eilanden vertoonde: dese ontfing de benaeming *de la Trinidad*, besproeyende een vruchtbaere kust. Veel kleine schuitjens hielden geduurig in sijn vaer-water. Weinig beneden *Trinidad* lag een dorp en lust huis, alwaer *Orellana* veel leeftogt, zilver, goud en aerdwerk, konstig verglaest en geschildert, roofde; doch vond swaerigheid om lanx de effene wegen landwaerd te trekken, alzoo het over al vol volk grimmelde. Honderd mijl afgezakt, quam aen 't gewest, gehoorig onder de heer *Paguana*, die hem vriendelijk onthaelde, en begiftigde met schaepen niet ongelijk de Peruaensche, en allerley aengenaeme vruchten, welke 't land overvloedig voort brengt. Zedert ontdekte hy ter slinker-hand een rievier, die sijn pek-swart water met zoodaenig geweld in d'andere rievier wierp, dat dese een bruine streep behield twintig mijlen lang. Hy bezichtigde ettelijke dorpen, en vond ten laetsten de stroom zoo breed, dat van d'eene oever geenzints den andere konde over zien: nam alhier een dorp in, zonder tegenstand: alzoo binnen de hutten niet als vrouw-volk was; doch de mannen quamen tegen den avond t'huis. Nevens een groot vlekke stonden zeven hoofden op staeken: waerom 't landschap de benaeming *de las Picotas* kreeg. Hier gingen ettelijke wegen met steenen beleid, en weder-zijds met geboomt in goede orde bepoot, landwaerd. Weinig beneden *Picoias* uitgestapt, voorzag zich van maiz, schild-padden, gansen en papegaeyen: nam aen een eilande-

Verdeeling van Guaiana.

Wonderbaerlyke togt van Franciscus Orellana.

Pek-swart rievier.

Granada
Tabago
Cobina
Pt.a de Galera
Trinidad
Iles Blanquisles
MAR
PARIA.
Nimbaleny R.
R. Amazones
C. de Salomon
C. Nassau
Iwarepice
Aromaia
Amapaia
R. Tartarona
I. Ozema
R. Arinjuas
R. Cassiporé
R. Mapa
R. Aguru
R. Berbice
Macurewarai
Muchikeri.
R. Paune
R. Oberro
Mapoa, ó de Dorado
PARIME LACUS.
Epuremei
Arowacu pp.

GVIANA
siue
AMAZONVM
REGIO.
NORT
LINEA ÆQUINOCTIALIS
Harry tiahans
Ape - - hous pop.
Rio de las Amazonas

landeken een Americaensch wijf gevangen. Dit schrander genoeg, wist bericht te doen: hoe *Orellana* was onder 't gebied *der Amazones*, en binnens land een volk *den Spanjaerden* niet ongelijk woonde, onder welk twee witte vrouwen van beneden de rievier op, door een heer derwaerds opgebragt, verkeerden. Hy liet niet weinig dorpen aen weder-zijds der oevers leggen. Ten laetsten aen een vlek geland, vond aldaer overvloedig haver, drank uit haver gekookt, kotoene-lywaeten, een kerksken rondom met wapenen behangen en twee bisschoppelijke myters veel-vervig geweeven. Voor een uithoek, diep in de rievier steekende, ging zulk een harde stroom, dat hy niet konde landen. Op d' uithoek stonden verscheide aenzienelijke gebouwen, en witte wijven groot van lichaem met lang hair die de mannen moedig ten strijd aenvoerden. Ter oorzaek op *sant Ians dag* 't geweest ontdekte, (welk zich anderhalf honderd mijl lanx de oevers met gebergt vol eiken en schoone jagt of vlakke velden dicht bewoond uit-strekte) noemde het *provincie de san Iuan*. Ontmoete eindelijk verscheide eilanden: 't grootste bereikte vijftig mijl lengte: alle hoog, lustig en vol volks: welk in schuitjens (by haer genoemt *piraguas*) *de Spanjaerden* moedig bevocht; doch dese kreegen *een Indiaen* binnen een bosch gevangen, en zoo veel bericht uit hem wegens *d' Amazones*: datze bezaten steene huisen, bemuurde steeden, veel zilver en goud, en vier prachtige tempels, met goude plaeten gedekt en aen de zonne toegewijd. Doch *Orellana* zeilde vorders honderd mijlen, lanx een kust gehoorig onder d'heer *Caripuna*, volgens getuigenis der gevangene. d'Inwoonders schooten aller wegen vergiftige pijlen. Men wende de steven door verscheide eilanden: voer niet buiten 't gezicht des lands in de bogt *Paria*, en geraekte den elfde der herfstmaend des jaers vijftien honderd een en veertig voor 't eiland *Cubagua* ten anker, na dat achtien honderd mijl was afgeleid. *Orellana* deed bericht

Land der Amazones.

sijns weder-vaerens aen 't Spaensche hof, en een verzoek, om 't hoogste bewind over 't landschap *der Amazones*. Hy verkreeg na lang aen-houden 't verzochte. Voor *Lucar* zeilgegaen vertoefde op 't eiland *Teneriffe* met drie schepen en vijf honderd koppen drie maenden, en twee maenden op d'uithoek *Verde*. Van *Teneriffe* verliepen veele, en acht en negentig vonden haer graf-steeden aen de gezeide uithoek: alwaer ook vijftig kranken leggen liet. Na *Brasil* over-gestooken, zoude wegens langwylige tegen-wind, van dorst verschmacht zijn, indien niet de stortvlaegen verversching toe-bragten. Een der drie schepen, voerende zeventig zielen en elf paerden, is nooit te voorschijn gekomen. De twee overige liepen onder *Baxos de san Roque* en voorts honderd mijl boven *Maragnon* ten noorden: alwaer diep in zee versch water vonden. *Orellana* hield in 't versche water, en geraekte tusschen twee eilanden binnen de rievier *de las Amazones*. Aen dese eilanden verkreeg hy by mangeling leef-tocht: zette de rievier honderd mijl op: liep ten anker nevens weinige hutten, van weinig voorraed voorzien. Alhier wierden drie maenden zoek gebragt, om een jagt te timmeren, uit een der schepen welk hy sloopte. Middelerwijl stierven zeven en vijftig boots-gezellen. Twintig mijl hooger aen-gezeilt, verloor het laetste schip. Men was bezig, om uit het wrak een bark toe te stellen: terwijl *Orellana* met 't jagt dartig dagen vruchteloos zocht na de voornaeme arm der stroom *Amazones*. De bark vol-timmert binnen darde-half maend, vond boven d' eilanden *Marribuique* en *Caritan* drie swaere stroomen gevallen in *de Amazones*, welke aldaer twaelf mijl breed was; doch alzoo te swak van volk alles gebrek had, smeet over staeg na het vruchtbaer land *Comao*, alwaer honderd *Spanjaerden* zich ter neder-sloegen. d'Overige zakten met de bark af, om *Orellana* op te zoeken: welken verstonden, volgens bericht van sijn huis-

Tweede togt van Orellana zeer merkwaerdig.

vrouw, uit hartzeer geſtorven te zijn. *De Nederlanders* en *Engelſche*, die, zedert *de Spaenjaerden* 't werk ſtaekten, herwaerds voeren, ſchrijven den mond van de rievier *Amazones* een wijdte toe van vijftig of ſeſtig mijl, welk zoo geweldig ſijn water in *de Noorder Oceaen* uit-werpt; dat het tot dartig mijl haer verſcheid in zee behoud, volgens d'oog-getuige hopman *Harcourt*. De weſt-hoek *Race*, by *de Nederlanders de Noord-kaep* genaemt, heeft een groote vlakte, welke diep zeewaerd ſteekt. Voorts ter zijden af meeſt noordweſtelijk vallen de ſtroomen *Taponaowyny*, *Arowary*, *Arykary*, *Caſſepouri* en *Wiapoca* in *d'Oceaen*. Zommige beſproeyen groote wildernisſen vol geboomt, andere, vlieten tuſſchen luſtige landouwen. Tachentig mijl de rievier *Amazones* opwaerds hebben *de Vliſſingers* op *Cogemine* een ſmal eiland, twintig mijl lang, en door een kreek van d'oever geſcheiden de ſterkte *Naſſouw* geſticht, en een tweede genaemt *Oranje* zeven mijlen laeger: uit welke vaſtigheden handel drijven met d'ingezeetenen *Arowaccas* en *Apehous*, tegen eenige Europiſche ſnuiſteryen verruilende kotoen, tabak, zuiker, gommen en verſcheide verven. d'Engelſche zeevoochd *Walther Ralegh* vaerdigde, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, uit *Wiapoco* den hopman *Fisher* af na *Leonard Ragapo*, in *Engeland* gedoopt voor eenige jaeren. *Ragapo* beheerſchte 't landſchap *Coosbebery*, gelegen tuſſchen de rievieren *Amazones* en *Wiapoco*; ontfing *Fisher* beefdelijk, en geleide hem vijftig mijl ten zuiden landwaerd tot den berg *Coweb*: wiens top, in een diepe poel, de ſmaekelijkſte viſch, en rondom de poel het glinſterende geſteente *topaeſen* heeft. *Ralegh* liet zich aen *de topaeſen* te meer gelegen zijn, dewijl de zelve grond in *Ooſt-Indien* de diamanten verbergt, alwaer *de topaeſen* gevonden worden. 't Landſchap *Coosbebery* vorders rijſt met vermaekelijke heuvelen; doch beſtaet meeſt uit ſchoone velden en boſſchaedjen. In den inham *Wiapoco* looſt zich de rievier *Arocawo*, en waetert te gelijk met de ſtroom *Wiapoco* tuſſchen d'hoofden *Oranje* en *Comariboo* in *de Noorder-Oceaen* uit. De meeſte rievieren van *Guiana* leggen vol eilandekens, en konnen niet hoog opwaerds bevaeren worden, wegens deſwaere water-vallen. *De Tayos*, lanx de genoemde ſtroomen woonachtig, zijn goedaerdig, en gaen naekt. Zy vangen viſch op een zonderlijke manier: werpen ſlechts, 't ſterk-riekende hout *ayauw* in 't water, waer door de viſſchen diervoegen bekaeyen, dat met d'hand gegreepen worden. De bekende Americaenſche wortel *caſſavi* verſtrekt haer voor brood, gebakken tot ronde koeken op heete ſteenen, Uit deſe koeken bereidenze den drank *perrinoe*, welk eenigzints ſmaekt na oud bier. De toe-bereiding word verricht by oude wijven en ſnotterige kinderen, die *de caſſavi* knaeuwende quijlen, en 't quijl in een vat vol water uit-ſpouwen. Dit mengel-moes blijft eenige tijd ſtil ſtaen: eindelijk word het door een zeef gegooten, en aen 't giſten geholpen met *patatas-wortelen*. Geen ongediert quelt haer meer als de kleine vlooyen *niguas*, in-kruipende tuſſchen de naegelen en ſweet-gaten. Op de zeekuſt vallen veel ſchild-padden, welker vleeſch ſmaekelijk is; doch ſwaer om te verteeren. Schaepen hebben hier gantſch geen tier, noch ook d'hoorn-beeſten. Daerentegen zouden de verkens buiten gemein voortzetten, indien de vleder-muiſen haer des nachts niet veel-tijds de teepels afbeeten. Doch de rievier *Wiapoco* heeft verſchiede zorgelijke water-ſtortingen, de een hooger als d'ander. Weinig boven d'eerſte ſtorting valt de ſtroom *Arwy* in *Wiapoco*. Drie dagt-reiſens weſtwaerd woonen *de Marashewaccas*, welker ooren tot over de ſchouders ſlingeren. Zy eeren binnen een geheiligd huis een beeld voor haer God. 't Beeld vertoont een man, wiens hielen tegen d'aerde leggen, d'elleboogen ruſtende op de knien, de handen en 't aengezicht met een wijd-gaepende mond hemelwaerd gekeert. Ten nood-weſten van *Wiapoca* rijſt de berg

Go-

Mond der Amazones.

Sterkt en op d'Amazones door de Vliſſingers gebouwt.

Togt van Fisher.

Berg Coweb.

Landſchap Coosbebery.

Tayos hoedaenig volk.

Vreemde drank perrinoe.

Vlooyen niguas:

vremde vledermuiſen.

Volk Marashewaccas.

Gomeribo, welkers grond gelukkig voed tabak, maiz, cottoen-boomen en wijngaerden. Aen de zelve kant loopt de kreek *Wainary* vol verſch water, een dag-reis landwaerd ten weſten. Een hoog gebergt bequaem voor tabak en zuiker-riet ſtrekt zich van de gezeide kreek na de rievier *Apurwaca*. *De Wiapocaries* bewoonen alhier een uit-geſtrekte landſtreek. Ten noord-weſten van *Wiapoco* vloeyt *Aperwacque*, wiens gebergt Braſilien-hout en wilde kaneel draegt lanx d'oevers. De ſtroom zelf neemt haer oorſprong uit een ruim meir, welker midden een hoekig eiland vertoont. Ten zuid-ooſten van 't meir woonen *d'Harrytiahans*. Volgen voorts in orde de rievieren *Cauwo*, *Wia* en *Cajani*. Lanx d'eerſte onthielden haer, op 't jaer vijftien honderd ſes en negentig, volgens *Laurens Keymis*, *de Iaos*, door *de Spanjaerden* uit *Moruga* verjaegt. Zy bezaeten eertijds 't grootſte gedeelte in *Guaiana*: en onderſcheiden haer zelf van andere volkeren door afbeeldſels, geprikt in het aengezicht met de tand eens beeſt, den rat niet ongelijk. Doch tegenwoordig zedert 't vertrek der *Iaos*, leid 't geweſt alhier onbevolkt. *Wia*, diep uit 't hooge land gevloeyt, heeft een wyde mond, en onder ettelijke eilandekens een bequame reede. 't Grootſte *Gowateri*, bewoont by *de Shebaios*, is lijf-tochtig, wegens overvloed van gevoogelt, viſch, ſmaekelijke vruchten, wilde verkens en ander wild. *De Triangel-eilanden* weſtelijker afgelegen zijn inſchelijx vruchtbaer; doch geenzints te vergelijken met *Gowateri*. Zoo verre de kuſt alhier met gebergt rijſt, draegtze Braſilien-hout: de laeger grond brengt voort kotoen, peper, zijde, balzem en de wortelen *wiapaſſa*, ſmaekende na gember, en zonderling goed tegen buik-loop en hoofd-pijn. Voor de mond van *Cajani* doed haer hoog op 't eiland *Mattoory*, omringt door de minder eilandekens *Sannawony*, *Epeneſari*, *Eponeregemeræ* en *'t Verlooren Kind*. Tuſſen de rievieren *Cajani* en *Macaria* ontmoetmen 't laege eiland *Muccumbro*. uit wiens midden twee bergen zich verheffen. 't Word bewoond, gelijk ook de vaſte kuſt, by *Caraïbes*, welker overſte *Arrawicary* voor eenige jaeren *den Nederlanders* groote vriendſchap bewees. Zy onderhouden geen vaſte voet van land-beſtier: overſpel en dood ſlag ſtraffenze met de dood: zijn zeer min-yverig ontrend haer vrouwen: welke om de minſte krenking van kuisheid d'herſenen worden ingeſlaegen: ieders aenzien beſtaet in 't grootſte getal van wijven: d'oudſte onder deſe doen alle huis-werk. *De Caraïbes* worden gehouden voor d'eerſte inwoonders van dit geweſt; want *de Iaos*, *Sappaios*, *Arowaccas* en *Paragotos* zijn door *de Spanjaerden* herwaerds verjaegt uit *Trinidad* of *Orinoque*. *De Wilde Caraïbes* woonen dieper landwaerd, en vallen zomwijl zeer verwoed d'andere op het lijf. Doch zedert *de Nederlanders* haer van geweer voor-zaegen, lijdenze zoo veel overlaſt niet van *de Wilde*. Na *Macavia* volgt de rievier *Caurora* zoer eng, doch diep: en voorts de ſtroomen *Manamanary*, *Sinamary*, *Cunanama*, *Juraca*, *Mawary*, *Amana* en *Marawyny* vol eilanden, en in de mond vier mijlen breed. Lanx de oever waſſchen kleine boomkens, welker blaederen verwelken, zoo haeſt een menſch de zelve aenraekt; doch bekomen wederom tot haer eerſte ſtant, na een half uur. Vorders vloeyen de ſtroomen *Sorrenam*, *Sorrenamme*, *Copanama*, *Marateka* en *Curetyni*. Aen *Curetyni* hebben *de Nederlanders*, uit kracht van een gunſt-brief by d'Algemeine Staeten verleent, voor eenige jaeren handel gedreven. Vervolgens looſen in *d'Oceaen Berbice*, *Apary*, *Maycawini*, *Mabeyca*, *Mirara* en *Eſſekebe*, welkers uit-waetering en fontein twintig dag-reiſens van malkander afgelegen zijn: alwaar een groote meir, (*de Iaos* noemen het *Roponowini*; doch *de Caraïben Parime*) zich wijd en zijd uit-breid: op de noorder oever vertoont haer de ſtad *Manoa*. Lanx *Eſſebeke* valt ſchoon letter hout, de verve *orellana* en veel *caſſavi*. In de mond der ſtroom leid 't eiland

Rivieren van Guaiana.

Wiapocaries.

Harrytiahans.

Iaos heedaewig volk.

Eilanden van Guaiana:

vruchten.

Caraïben, haer zeden.

Wilde Caraïben.

Wonderlijker boomkens.

Ottoma. Eindelijk ontmoet men, tusschen *Essebeke* en de geweldige rievier *Orinoque*, de minder vloeden *Iwapoi*, *Pauroma*, *Wayni Moruga*, *Ammacoura* en *Paryma*; voor *Parima* worden ettelijke naemelooſe eilanden gezien.

Togt van Colonus:

Chriſtoffel Colonus, op ſijn derde togt na *Weſt-Indien*, ontdekte 't groot eiland *Trinidad*: alwaer voor de mond der bogt *Vallena*, nevens 't ſchip gevoert by *Alonſo de Oieda*, groot gevaer liep door de ravelingen, die de groote rievier *Tuyapar*, anders ook *Orinoque* geheeten uit 't hooge land *Paria*, met yzelijk geweld in zee gevallen, maekt: waerom hy de gezeide mond noemde *bocca del Drago*. Zulx *Colonus*, op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, voor *Americus Veſputius* de vaſte Americaenſche kuſt benoorde *Guaiana* gevonden heeft, tot d'uithoek *de la Vela* toe. *Diego d'Ordas* wende herwaerds drie zeilen, met vier honderd *Caſtiliaenen* bemant: kreeg voor *Guaiana* vier *Caraiben* in een canoe gevangen, en van haer een esmaraud, bereikende de groote van een hand, op 't jaer vijftien honderd een en dartig. De gevangenen deeden bericht, hoe opwaerds de rievier een klip ſtond, beſtaende uit zoodaenige geſteenten, en een berg, aen welker hooge boomen wierook groeyde. De geweldige tegen-ſtroom en gevaerlijke ravelingen beletten *Ordas* op te zeilen. Afgeſchrikt door verlies van een ſchip, liep lanx de wal na *Paria* en overviel de ſterkte, welke *Antonio Sedenno* bevelhebber van *Trinidad* aldaer had opgeworpen, en toevertrouwt aen *Iuan Goncales*. *Ordas* wende voor, hoe *Sedenno* tegen 's kaiſars orde en buiten de paelen des gebieds onder hem gehoorig, de vaſtigheid maekte: behalven dat hy d'ingezeetenen tot ſlaeverny vervoerde. *Martyn Iannez Taſur* bleef binnen de verooverde ſterkte, door laſt van *Ordas*: die ondertuſſchen de riever *Orinoque* opvoer, niet zonder drukkende ongeleegendheden: alzoo de levensmiddelen ſchaerſch toe-reikten, en de ſtekende moskieten des daegs en de bytende vleder-muiſen in de nacht 't volk on ophoudelijk quelden. Eindelijk gevordert tot een vlek, waer over *Viapari* 't hoogſte gezach voerde, wierd van hem vriendelijk onthaelt: weshalven *Ordas* aldaer overwinterde in weer-wil van ſijn vlootelingen, die liever landwaerd wilden trekken, om elders zich neder te ſlaen. Zoo haeſt de reegen-maenden ten einde liepen, zette *Ordas* wederom den rievier *Orinoque* ongelukkig op; want ſijn ſchip ſtiet tegen een droogte aen ſtukken: zulx hy genoodzaekt was met twee honderd voet-knechten en veertig ruiters den oever te volgen. Vijftig dagen zukkelde *Ordas*, alles gebrek hebbende: ontmoete geen menſchen, als weinige viſſchers, niet min arm dan wild: en ſtuito eindelijk voor een onbekende rievier, die in *d'Orinoque* viel. De Guaianſche gidze, welke *Ordas* wierd toegevoegt door *Viapari*, ried hem den oever der nieuwe rievier te volgen: alzoo leide na een volk wel gekleed en rijk. Maer *Ordas* hield ſijn voorige ſtreek lanx *d'Orinoque*, tot daer de ſtroom over hooge klippen neder-ſtort, en zulk een geweldige kabbeling maekt: dat 't vaertuig van *Ordas*, welk hem geduurig op zijde hield, onmoogelijk vorder konde geraeken. Twee honderd mijl had nu achter zich, wanneer benoodzaekt wierd wegens de gezeide water val ſcheep te ſtappen, en af te zakken. Sijn volk, afgeſchrikt door de moeyelijke en gevaerlijke togt, verliet hem op 't eiland *Cubagua*: weshalven over *Hiſpaniola* na *Spanje* keert, alwaer eerlang door hartzeer af-lijvig wierd. Dit ongeval ſchrikte *Hieronimo Ortal* geenzints af, om 't werk te hervatten, daer *'t Ordas* liet ſteeken. In 't jaer vijftien honderd drie en dartig, ging hy voor *ſan Lucas* zeil na de ſterkte, die *Ordas* ontweldigt had den ſlot-voogd *Iuan Goncales*. Van hier ſteekt *Ortal* over op *Cubagua*: om een gedeelte van ſijn volk, aldaer verzeilt, af te haelen: en ſchikte den luitenant *Alonſo Herrera* met vijf jagten, voerende twee honderd man, tot de togt, dien *Ordas* ten halven liet ſteeken. *Herrera* geraekte voor *Ordas-water-ſtorting*, en ontlaede hier ſijn jagten, welke hy dicht onder

van Ordas zeer gedenkwaerdig.

Merkwaerdige togt van Herrera.

onder den oever door de ſtorting boven de klippen geweldiger hand trok. Vlakke velden zonder menſchen verſpreiden zich tot de mond der rievier *Meta*: alwaer hy 't vaertuig verbergde, en ten laetſten met groote moeyelijkheid, over moeraſſchen en poelen, de zaey-akkeren *der Xaguas*, een volk niet min wreed als ſtrijdbaer, onder den voet kreeg. Na een hevig gevecht, wierd hy meeſter van haer dorp, alwaer leef-tocht vond: gelijk ook in 't naeſt-gelegen vlek. Sijn uitgehongerd heir begon nu adem te ſcheppen: en wierd byzonder verquikt met 't voedzaem en ſmaekelijk vleeſch van ſtomme honden, aldaer in meenigte te vinden. Binnen dit vlek over-winterende, zijn door *de Caraïbes* heevig beſprongen. De verwonde *Spanjaerden* ſtierven in raezerny, wegens 't vergif der quetzende pijlen: onder welke ook *Herrera* zelf aldus 't leven eindigde. Sijn ſtaet-volger *Alvaro Ordas* keerde na 't vaertuig, aen de mond der ſtroom *Meta* verborgen, en zeilde aldus onverrichter zaeke te rugge; want 't oogmerk lag, om te vinden de goud-rijke ſtad *Manoa*, op den oever des grooten meirs *Parime*. Zedert hervatte *Peter Hernandez de Serpa*, met drie honderd *Spanjaerden*, ettelijke *Braſiliaenen* en *Negers*, 't zelve werk; doch, eer hy de rievier *Orinoque* kreeg, wierd door de woeſte landaerd *Wikiri* afgemaekt: achtien alleenlijk bragten de tijding van zulk droevig weder-vaeren. Uit *Quito* had *Peter de Orſua*, volgende de voetſtappen van *Gonzalvus Pizarrus*, 't goud in *Guaiana* gezocht: op de rievier *Amazones* vermoord door *Lopes Agira*, liep de togt met hem vruchteloos af. Uit *Nieuw Granada* reiſde ten zelven einde *Antonio Berreo* na *Guaiana*: vervallen in handen der Engelſche zee-voogd *Walter Ralig* verrichte niet anders: als dat hem bericht deed, wegens 't geen op de reiſe ontdekte: namentlijk hy zocht een weg te openen lanx de rievier *Caſſanar* tuſſchen *Nieuw Granada* en *Guaiana*: voer uit *Caſſanar* na de ſtroom *Meta*, en van *Meta* na *Orinoque*: alwaer groot gevaer liep wegens ſcherpe klippen, over welke de vloed, met geweldige drift, verſcheide eilandekens beſpoelt. Een gantſch jaer bragt hy zoek, eer aen d'uiterſte grenzen van *Amapaia* geraekte: verloor te water verſcheide barken, te land veel paerden en volk, door ongemak geſneuvelt, of aen de vergiftige pijlen der ingezeetenen. Seſtig van ſijn beſte ſoldaeten wierden afgemaekt op den boodem van *Amapaia*, wijd en zijd verſpreyd lanx *d'Orinoque*: behalven 't groot getal welk aldaer ſtierf aen 't water, vol vergiftig ongediert: 't water vloeyde over een veenachtige en modderige grond, waer door drabbig en roſſachtig was. Ses maenden hield hy huis in 't landſchap *Amapaia*: maekte eindelijk vreede met d'inwoonders *Anebas*: die hem tien konſtige beelden uit louter goud vereerden. *d'Orinoque* is hier doorgaens twaelf Engelſche mijlen breed en zeven honderd lang, eer in *d'Oceaen* valt: allenthalven verrijkt met rievieren, welke ten zuiden en noorden ontfangt. Hy zocht wel zuidelijk na *Guaiana* af te zakken; doch wierd belet wegens 't ſteil gebergt: vervorderde dieshalven ſijn togt ooſtwaerd, en kreeg 't geweſt *Emeria* onder de voet: alwaer minzaem volk en overvloedig leef-tocht vond. De landvoochd *Caripana*, omtrend honderd jaer oud, had lang verkeert by *de Chriſtenen* op d'eilanden *Trinidad* en *Margareta*, en een goede voet van volk-beſtier geleert. *Berreo* voer *d'Orinoque* af, tuſſchen de meenigte eilanden voor de mond der rievier na *Trinidad*, en voorts op *Margareta*, alwaer vijftig man in dienſt nam. Hy zelf, afgeſlooft door zulk een moeyelijke togt, bleef aen *Trinidad* uitruſten: en verviel aldaer onder d'handen der *Engelſche*. Doch eer gevangen wierd zond hy ettelijk volk te rugge na *Caripana*: die haer den weg wees, om den koning *Morequito* te vinden: dewelke voor drie jaeren met veel gouds geweeſt was aen *Cumana* en op *Margareta*, en *den Spanjaerd Vides* zoo veel wijs maekte, wegens 't goud-rijke *Guaiana*: dat by 't Spaenſche hof vergunning kreeg,

Vreemde honden:

als ook pylen:

Ongelukkige reis van Serpa:

van Orſua:

als ook van Berreo:

op welkers togt veel gedenkwaerdige zaeken zijn voorgevallen.

Rivier Orinoque.

Land Emeria.

om *Guaiana* te ontdekken. *Vides* beducht, dat hem *Berreo* mogt voortkomen, rokkende *Morequito* tegen *Berreo* op. En dese luisterde na *Vides*. *sijn verrichting,* Hy liet dan d'afgezondene door sijn land trekken, om goud te haelen uit desstad *Manoa*. d'Afgezondene, alhier verrijkt, keerden te rugge; doch wierden op de grenzen van *Aromaia* nevens een monnik door *Morequito* gedood. *dood,* Een alleen ontsnapte den bloedigen dans. *Berreo*, wegens de moord gevoelig, schikt krijgs-knechten af: om wraek te nemen over *Morequito*, die tot den landvoochd *Vides* vlucht. *Berreo* eischt hem uit 's koninx naem van *Vides*: dewelke *Morequito* overleevert. Onaengezien een groot losgeld aenbood, wierd wreedelijk gedood. *Aromaia verwoest.* *Berreo* aldus niet van wraek verzaedigt, liep *Aromaia* te vuur en swaerd af: kreeg *Morequitoos* oom *Topiawari* gevangen, die sijn leven kocht voor honderd plaeten gouds en ettelijke edele gesteenten. Nam voorts veel volks in *Spanje* aen voor 't goud, welk derwaerds overschikte: voer met barken op de stroomen *Barema*, *Pattroma* en *Dessequebe*: alwaer tegen vrouwen en kinderen eenige slechtigheden verhandelde, en van de gekochte menschen groot geld maekte op 't eiland *Margareta*. Dit bericht, welk *Walter Ralegh* uit den gevangen *Berreo* verkreeg, porde hem aen, om een togt te doen na *Guaiana*. *Togt van Ralegh na Guaiana.* Hy vaerdigt dieshalven hopman *George Gifford* met een jagt en bark na de rievier *Capuri*; doch 't water ontviel, eer 't vaertuig boven de zanden in de mond der stroom konde geraeken. 't Gelukte *Ioan Domglos* beter, die, inschelijx door *Ralegh* uit-gezonden, met booten bevond: hoe *Orinoque* negen armen ten noorden en zeven ten zuiden heeft; welke verscheide eilanden, ter rechter zijde genaemt *Pallamos*, ter slinker *Horotomaka*, aengrijpen. De mond der stroom bereikt de breedte van honderd mijl. Op de gezeide eilanden woonen *de Titiriras*, een geschikt en fraey volk: spreken een manhaftige tael: des zoomers onthouden ze haer te land, en 's winters tusschen bloey-mand en herfst-maend in de toppen der boomen: ter oorzaek *d'Orinoque*, geduurende die tijd, dartig voet hooger rijst: en alle d'eilanden diep onder water zet, behalven eenige hoogten en heuvelen. Doch *Ralegh* zelf roeyde by de groote rievier *Amana* op: 't boots-volk versmachte van hette: de leestogt quam schaersch om. Tenzy d'Indiaensche pieloot een andere stroom, gemakkelijker te bevaeren had aen-geweesen, hy zoude vruchteloos te rugge moeten keeren. Uit een dorp lanx d'oever wegens lijstogt voorzien, nam zedert van vier canooen een: en kreeg *een Atwaccas*, die hem binnen vijftien dagen in *d'Orinoque* bragt, alwaer 't hoog gebergt van *Guaiana* leggen zag. *Ralegh* geankert voor een schoone zand-bank, welke op de zamenvloeying van drie stroomen lag, vong veel schild-padden. en ontfing allerley ververscking, by de landvoogd *Toparimaca* minnelijk toe-gebragt. Dese bewoonde 't vermaekelijk dorp *Arowocay* op een klein bergsken gesticht. Rondom vertoonde haer aengenaeme hoven en landeryen, bebouwt by *de Nepoios*, van welke *Ralegh* een ervaeren pieloot binnens boord ontfing. Met een stijve ooste wind westwaerd aen gezeilt, ontmoete d'eilanden *Assapana*, lang vijf en twintig mijl en ses breed en *Iwana* van gelijke groote. *d'Orinoque* is hier dartig mijlen wijd, en in hem vallen de rievieren *Arrawopana* en *Europa*. Zeilde vorders voor by d'eilanden *Ocaywita* en *Putayma*, over welk aen 't vaste land de berg *Oecope* een verheven kruin hemelwaerd stak. Ter rechter zijde spreyde haer een schoon vlak land wijd en zijd uit. De pieloot deed bericht: hoe dit geweest de benaeming droeg van de vlakten *Sayma*, ten noorden uitgestrekt honderd en twintig mijl tot *Cumana* en *Caracas*, bewoont by vierderley landaerd, namentlijk *Sayma*, *Assaway*, *Wikiri* en *Aroras*. d'*Aroras* pek-swart gebruikten zeer vergiftige pijlen. *Ralegh* liep zedert tusschen de twee bergen *Aroami* en *Aio*, en eindelijk ten anker onder 't eiland *Murrscolima*, en voorts

Ralegh verdere togt merkwaerdig.

Dorp Arowocay.

De vlakte Sayma.

Beschryving der rievier Orinoque.

't Volk Tiriras.

in

Koning Topiawari. in d'haven *Morequito*. De koning *Topiawari*, oud honderd en tien jaeren, bragt op-ontbooden allerley fruit, hoenderen, gevoogelt en vifch aen boord: en deed bericht wegens de toeftand van *Guaiana*: te weten de gantfche landftreek tot *Emeria* toe draegt de benaeming *Guaiana*: d'inwoonders noemen zich *Orinoque Poni*, en ftooten tegen de bergen *Wacarima*: aen welker andere zijde de ruime valleye *Amariocapana* leid, alwaer *de Guianiatas* huis-houden. Zuidelijker hebben *d'Oreiones* en *Epuremei*, uit vreemde geweften herkomftig, d'oude ingezeetenen vernielt, behalven *d'Awarawaqueri* en *Caffipagoios*. *d'Epuremei* bouwden aldaer de prachtige ftad *Macurewarai*. Maer *Ralegh* reis vorderende bezichtigde 't eiland *Caiama*, en quam voor de mond der rievier *Caroli*, welkers ftijve ftroom onmoogelijk konde doodroeyen: weshalven hulp verzocht aen *Wanuretona* landvoochd over *Canuria*. En dees bragt allerley ververfching, en magt van volk, om d'Engelfche booten door de fterkfte ftroom te trekken: verhaelde vorders, hoe de rievier *Caroli*, uit het ruime meir *Caffipa* oorfpronkelijk, ter flinker-hand bewoond wierd by *d'Iwarawakeri*, en 't meir *Caffipa* by drie magtige volkeren *Caffiapagotos*, *Eparagotos* en *Arawagotos*, alle geflaegen vyanden *der Spanjaerden*. *Ralegh* fchikte eenig volk derwaerds, welk met groote hoop van rijke goud-mijnen te rugge keerde. 't Voornoemde meir levert ook de rievieren *Aroi*, *Atoica* en *Caora*. Nevens *Caora* woonen *d'Ewaipanoma* zonder hals en kinne: d'hoofden fchuilen tot de monden toe in de fchouderen. Ten noorden valt de rievier *Cari* in *d'Orinoque*, en ten weften *Limo*. Tuffchen beide woonen *de Canibales*: welker hoofd-plaets *Acamacari* vermaerd is wegens een vreemde koop-handel; want aldaer word het vrouw-volk ter markt gebragt, en by *d'Arwaccas* opgekocht. Doch alzoo het dagelijx hard regende, en de ftroom *Caroli* zeer ftijf afliep, keerde *Ralegh* te rugge na *Morequito*. *Putima* koning over *Warapana* leide hem tot een goud-rijke berg in fijn land, en voorts lanx de rievieren *Mana*, *Oiana* en *Cumaca*, tot daer *d'Orinoque* zich verdeelt in drie heerlijke ftroomen: de voornaemfte *Cararoopana* befpoelt 't landfchap *Emeria*: uit welkers gebergte de rievieren *Waracayari*, *Coirama*, *Akaviri* en *Iparoma* na *de Noorder Oceaen* vloeyen: gelijk ook *Araturi*, *Amacura*, *Barima*, *Wana*, *Morooca*, *Paroma* en *Wyni*, alle armen van *Orinoque*. Zonder andere verrichting keerde *Ralegh* t'huifwaerd: en vaerdigt uit *Engeland Laurens Keymis* en *Thomas Masham* te rugge na *Guaiana*. *Keymis* bezocht alle de rievieren tuffchen *d'Amazones* en *Orinoque*: en *Masham* de ftroom *Wiapoco*. Beide fmeetenze onverrichter zaeke over ftaeg. Ondertuffchen bleef 't werk een geruime tijd fteeken: alzoo *Walter Ralegh*, nevens *Gray*, *Cobham* en de Roomfche prieflers *Watfon* en *Klerk*, fchuldig bevonden aen hoog verraed tegen *Jacobus*, wien *Elizabeth* d'Engelfche en Ierfche kroon by erfenis na-liet, ter dood gedoemt wierd. *Jacobus* evenwel verzachte 't vonnis: zette *Ralegh* op *den tour* van *Londen* gevangen: alwaer veertien jaer doorbragt met 't befchryven van *Guaiana*. De koning *Jacobus* vond in fijn papieren zulk een fmaek, dat hem uit de hechtenis los liet: byzonderlijk dewijl aenwees, hoe *Engeland* haer meefteres konde maeken van verfcheide goud-rijke mijnen, aen welke *Spanje* geen eigendom mogt voor-wenden. *Ralegh*, aldus op vrye voeten geftelt, hervatte de togt na *Guaiana* met tien fchepen, in 't jaer feftien honderd en zeventien. Geflingert door gevaerlijke ftormen liep met vijf zeilen na de rievier *Calliana*: alwaer in fwaere krankheid verviel. Hy fchikt dieshalven hopman *Keymis* met vijf fchepen af na *Orinoque*: om 't volk aen de goud-mijnen te geleiden. Ieder fchip voerde vijftig koppen, onder 't gezach van *Parker*, *Noort*, *Thornap* en *Ralegh de Ionge*. Aen *d'Orinoque* hielden *de Spanjaerden* een fterke bezetting, welke dapper vuur gaf op *d'Engelfche*, die groote fchaede leeden. Onder andere fneuvelden ook

Inwoonders van Guaiana.

Rievier Caroli.

't Meir Caffipa.

Wonderlijk volk.

Wederomtogt van Ralegh.

Togt van Keymis.

Ralegh gevangen:

fijn tweede togt na, Guaiana zeer merkwaerdig.

Raleghs

Raleghs zoon. d'Overige vijf zeilen bleven onder de vlagge van *Ioan Pennington* aen 't eiland *Trinidad* leggen, niet buiten vrees voor de Spaensche vloot. Doch *Keymis* konde op *d'Orinoque* zeer beswaerlijk landen, wegens de banken lanx den oever welke *Diego de Palameque*, uit *Puerto Rico* met volk en geschut versterkt, bezet hield. Eindelijk vond hy een vlakke strand: derwaerds geroeyt wierd van de Spaensche vuur-roers diervoegen raeuw bejeegent, dat ettelijke ter dood gewond zijn. Echter tegen de koogels ingedrongen, liet de goud-mijnen leggen, alzoo de weg derwaerds door een bosschaedje liep, alwaer de vyand sijn hinder-laegen had. Ook oordeelde zich te swak, om de mijnen te bearbeiden; welker een toe-behoorde *Peter Rodrigo de Parama*, d'andere *Herviano Frontino*, de derde *Franciscus Fashardo*. Ook waeren *d'Engelsche* verschrikt door de wreedheid *der Spanjaerden*, die onlanx verscheide koop-luiden levendig vilden. *Keymis* dan dorst het niet waegen; doch alzoo 't stedeken *san Thome* leedig gevlucht was, rooft het 't geen *de Spanjaerd* niet konde weg-draegen, en steekt het aen brand. Vorders liep hopman *Whitmy* met een schip uit de vloot weg. *Keymis* onverrichter zaeke weder-gekeert tot *Ralegh*, wierd van hem dapper over-gehaelt: hy gaf hem de wijt van 't onnoodig spillen der kosten, en de schande der vruchteloose togt. Zoo diep treften de schampere woorden: dat *Keymis* in de kajuit geweldige handen aen zich zelf leide. Maer *Ralegh* na *Londen* gekeert, wierd aldaer door de Spaensche gezant *Gondemar* beschuldigt, wegens 't verbranden van *san Thome*: sijn koning nam 't werk zoo hoog op: dat hy *Engeland* met den oorlog dreigde, ten zy over *Ralegh* een dood-vonnis ging. Dese bragt wel tot verontschuldiging by: *de Spanjaerden* toonden eerst vyandschap tegen *d'Engelsche*, die slechts geweld met geweld afkeerden. Ook was de zaek geschied buiten sijn last; want *Keymis* volgde geenzints 't geen hem gebooden wierd, namentlijk 't ontdekken der goud-mijnen. Hoewel *Raleghs* redenen by ieder gewichtig scheenen, zoo achte d'Engelsche koning meer gelegen aen de vreede met *Spanje*, dan aen eens mans leven. Men laet dan *Gondemars* beschuldiging achter; doch voert het dood-vonnis uit, te vooren gevelt wegens hoog verraed. *Ralegh* oud seslig jaer wierd uit de Westmunsterssche gevangenis geleid na de markt voor 't parlaments-huis, alwaer aen een bijl op 't schavot sneuvelde. Uit de romp stroomde ongemein veel bloeds. Hy toonde in de dood zich niet minder te zijn, als een god-verloochenaer: welke laster hem by nydige na-ging. Zedert hebben de Nederlandsche koopluiden jaerlijx acht of negen schepen na *d'Orinoque* om tabak-laeding afgeschikt. Onder d'eilanden *de Sotavento*, is *Trinidad* 't grootste: leid drie-hocks gewijs voor de bogt, welke *Paria* en *Guaiana* heeft: bereikt in de lengte vijf en twintig, en achtien mijl in de breedte: voed veel volk, hoewel een onvruchtbaere grond beslaet: vertoont drie punten d'oostelijke *de la Galera*, ten zuiden *Redonda*, na 't westen *de Anguilla*: staet vol bosschaedjen: de velden, met rievieren doorsneeden draegen zuiker-ried, gember, tabak, *maiz* en *cassavi*. Eertijds wierd het verdeelt in de landschappen *Camucaraos*, gehoorig tot den heer *Baucumar*, en *los Chacomares*, welker opperhoofd was *Maruan*. Is alsnoch bevolkt van verscheide landaerd, namentlijk *Iaio*, *Aruacas*, *Salvaios*, *Nepoios* en *Carinepagotes*. *De Spanjaerden* bouwden 't stedeken *san Ioseph*, nevens 't rieviertje *Carone*; doch is door *Walther Ralegh* aen koolen geleid: zulx zedert niet meer bewoonen als het vlekke *Pueblo*. Aen d'uithoek *Picho* vindmen meenigte van pek, welk in de zonne niet smelt. *Robert Dudley*, die voor *Ralegh* alhier te land stapte, ontdekte een veilige inwijk vol pelikaenen, met witte vederen, donker-roode snebben, drie vingeren breed en twee spannen lang; doch d'onderste een hand palm grooter als de bovenste: zy weeken in lengte niet

Droevige reis van Keymis.

Thome verbrand.

Ralegh onthalst.

Beschryving van 't eiland Trinidad.

Pelikaenen.

niet voor een middelmaetig man: aeſden op viſch: ſlokten d'oeſters door, en ſpoogenze weder uit: om d'oeſters door de warmte te doen gaepen: gaeven een geluid, niet ongelijk 't bulken van een eſel: maekten haer neſten uit takken lanx d'oever. *Dudley* verruilde bellen, meſſen, glaeſen en andere ſnuiſtery met d'eilanders, moeder-naekt en rood geverft, en anderzints wel geſchaepen, tegen verkens, *potatos*, tabak en hoenders. Ter zijde van *Trinidad* leid 't eiland *Tabago*: welk, ten tyde als *Laurens Keimis* aldaer lande, onbewoont was, ter oorzaek de woeſte gebuuren op *Dominica* niemand te lijf lieten, die in haer handen viel. Maer wat belangt de geſtalte des luchts boven *Guaiana* verſcheelt onderling. Omtrend de ſtroom *Amazones* begint de droogte met oogſt-maend, de geweldige winden en ſtort-vlaegen met ſprokkel-maend; doch ten weſten na *d'Orinoque* neemt de zomer aenvang in wijn-maend, en de winter in grasmaend. De dagen en nachten zijn meeſt even lang: en 't onderſcheid tuſſchen koude en hette is zeer klein. Heete koortzen, water-zucht en *de jawes* verſlind veel volk. *James*, niet ongelijk de Spaenſche pokken, ontſtaet uit vleeſchelijke vermenging met de Guaianaſche vrouwen, die dit quaed van natuuren onder-heevig zijn. De ingezeetenen worden in verſcheide volkeren verdeelt: de voornaemſte *Caraïbes* gaen naekt, alleenlijk dekken de ſchaemachtige leden met een lap: welken de vrouwen weg-werpen, wanneer een of twee kinderen gebaert hebben. En deſe zijn doorgaens niet min ſchoon als geel. Beide mannen en vrouwen beſtryken de licchaemen met d'oranje verve *anotta*, die op kleine boomtjens in ſchaelen waſcht. Zy door-booren den neus, lippen en ooren, en hangen glaeſe bellen of ſtukken kooper of andere ſnuiſtery, welke van *de Engelſche* of *Nederlanders* ruilen, aen de genoemde ledematen. Om hals, armen en beenen ſlingeren ſnoeren van korael of viſch-ſchelpen. Haer huiſen met laege daeken, dienen tot verblijf des nachts: alwaer kotoene hamakken, in 't vierkant ſtijf geſpannen, ten nacht-ruſt ſtaen. By dag ſchoolenze te zamen in wooningen hoog getimmert, en rondom open, ten einde de door-waeyende wind koeſte veroorzaekt. 't Huisraed beſtaet uit aerde potten en ſchotelen, konſtig geſchildert. Zy leven geſchaert in geſlachten by malkander. 't Geſach ſtaet aen d'outſte. De krijgshandel word beſtierd van die de meeſte geezel ſlaegen zonder bewijs van ſmert kan ſtaen. d'Hoofden der geſlachten hebben doorgaens drie of vier wijven: andere zijn met een te vreede. De mannen ſteeken d'handen naeuwlijx aen eenig ſlaefachtig werk: leggen alle laſt op de ſchouderen der wijven. Ja zelf wanneer de vrouw gebaert heeft, moet terſtond tot de gewoonelijke arbeid keeren: en de man houd op een hang-bedde den kraem uit. Haer tael luid niet onaengenaem; doch valt beſwaerlijk te leeren: ter oorzaek veel woorden weinig verſchillen in uit-ſpraek, en nochtans een gantſch verſcheiden beteikenis hebben. Als tegen den vyand te velde zullen trekken, zend de veld-heer aen de onderhoorige dorpen een ſtok, op welke zoo veel kerven ſtaen, als dagen over ſchieten tot den togt: op ieder dag word een kerf uitgeſneeden: aen 't einde vervoegt zich ieder ter beſtemder plaets. Diergelijke gewoonte onderhoudenze in belofte; want zy geven elkander zoo veel ſtokjens, als dagen nemen tot nakoomen van 't een of ander. Alle dagen werpenze een ſtokje weg; en wanneer zich 't laetſte quyt maeken, gedenken aen 't volbrengen der gedaene belofte. Zy kennen geen hooger getal dan tien: twintig drukkenze uit met de tien vingeren te voegen aen de teenen van de voet. 't Geen boven de twintig gaet vergelijkenze by de hairen des hoofds, ſchreeuwende: *Ounſa awara*. Haer geſchilderde canooen, uit een boom trogs-gewijs geholt, konnen zommige twee en drie laſt voeren. Zy gebruiken ten oorlogh boogen, vergiftige pijlen, korte ſtokken van geſpikkelt hout

Eiland Tabago.

Beſchrijving van Guaiana:

haer inwoenders:

haer dragt:

huiſen:

manier van leven:

en van oorlogen:

vreemde beloften:

wonderlijk tellen:

haer canoen:

gewer:

en schilden vol gesneden beelden. Vechten vorders zonder orde: en gaen op geen aenslag, dan by nacht, en met schijnbaer voordeel. Gevangene kinderen en vrouwen worden tot slaeverny verkocht; doch de mannen, niet zonder alle bedenkelijke wreedheid, gedood. Men kan naeuwelijx een sweem van gods-dienst by dit volk bespeuren. Alleenlijk bewijsen eenige eerbiedigheid aen de zon en maen, van welke gevoelen, datze beide leven; doch doen aen haer geen offerhanden. De dood-maelen over aenzienelijke persoonaedjen gaen vreemd toe. De mannen danzen vol en dol in den drank *parranoro* drie of vier dagen achter malkander: die 't meest zuipt en overstallig beschonken is, leid de grootste eer in. De wijven ondertusschen vasten, en maeken naer gehuil over d'afgesturvene. De priesters *Peeaios* hebben geen klein aenzien: ter oorzaek voorgeven: hoe gemeinzaem omgaen met de duivels *Wattipa* en *Yarakin*, welke *de Guaianers* zeer vreesen, dewijl meenigwerf blond en blaeuw van de zelve worden geslaegen. *De Peeaios* geven haer ook uit voor heelmeesters; maer indien den kranke niet geneesen, loopen levens-gevaer, tenzy zich by tijds weg pakken. De lijken worden verbrand, nevens alles wat den overleedenen lief was. Een Opper-hoofd krijgt ook tot gezelschap in 't ander leven sijn slaeven, op den dag der begraefenis jammerlijk vermoord. Zy gelooven dat de goede *Guaianers* na *Caupo* (zoo noemenze den hemel) verhuisen: en de goddelooſen hellewaerd onder de aerde na *Soy*. Tenzy d'ooste winden de sterkste hette temperden, 't land was niet te bewoonen. De stroomen zetten nu en dan de laege landen plas. 't Gebergte verbergt overvloedig zilver en goud. De wortel *cassavi* uitgeperst, met peeper gezooden, gedroogt, gestampt en op heete steenen gebakken, verstrekt voor brood. Ieder graen levert doorgaens in den oogst meer dan vijftien honderd granen. 't Meel geeft niet min smaekelijk als gezond bier *passiaw*, en de gestoote *cassavi* den drank *parranow*. In holle boomen en onderaerdsche kuilen word overvloedig wilde hooning gevonden. De wijnstok verschaft tweemael 's jaers lekkere druiven. Nooit staet een plant en boom zonder blad, bloeyzem of vrucht: uitgezondert d'Europische appelboom, dewelke geenzints veraerd: alzoo ter gewoonelijker tijd op den boodem van *Guaiana* haer blad, bloeyzem en vruchten krijgt en verliest, even als in *Europe*. De wilde verkens *pokkiero*, welker navel op de rugge staet, en *de panigo*, niet ongelijk de Nederlandsche swijnen, geven een groote vervulling tot levens-middelen. Men vind hier ook zeer smaekelijke water-verkens; doch dewijl schouw zijn, en op 't minste gerucht of gezicht onder-duiken, worden zelden gevangen. 't Geboomt krielt van aepen, baviaenen, meerkatten en 't luye beest *ai*. De haesen bruinhairig met witte spikkelen, en roode konijnen vallen ongemein goed. *America* voed nergens zoo groote *armadillos* als hier: zommige weegen tachentig pond. De mieren-beer is donkergraeuw, heeft een lange ruige staert, met welke 't gantsche lijf bedekt voor de regen; hy steekt sijn tong ter lengte van een voet in de mieren-nesten: en leeft by zulk voedzel. De tygers zijn swart of gespikkeld of rood. De swarte overtreffen d'andere in wreedheid; doch worden zelden gezien omtrend bewoonde plaetsen. De gespikkelde vernielen veel vee. De roode zullen niet lichtelijk een mensch aen-doen, byzonder des daegs. De bosschaedjen krielen van land-schildpadden: welke d'ingezeetenen vangen en binnen kotten sluiten, om zich te dienen van haer vleesch. d'Egels, buiten gemein groot, werpen met haer scherpe pennen, na dieze wil vatten. De meerkatten maeken ter gezetter uur, zoo wel des nachts als by daeg, een yzelijk en doordringend geluid; want het word twee mijl verre gehoort. De *marmazet* een klein beestjen bijt de meerkatten en aepen in d'ooren, en dwingtze te springen van

gods-dienst:
wondere dood-maelen:
priesters.
lijken verbrand.
Vordere beschryving van Guaiana:
vruchten en dieren aldaer.
tygers:
schildpadden:
egels:
meerkatten:
andere vreemde beesten:

van d'eene boom op den ander. De smartachtige *quotto* gelijkt na een oud besje, en slingert, hangende aen de staert, van d'eene tak tot den andere. *Cuscary* is een bruin vier-voetig dier, van groote als een kleine hond; doch heeft eens leeuws gedaente. Vorders brengt *Guaiana* voort taelingen, gansen, veel-vervige reigers, kraenen, ooyevaers, faisanten, patrysen, duiven, lysters, meerlen, sneppen, valken, pijl-staerten, pluviers en papegaeyen van allerley slag: behalven 't vreemd gevoogelt, onder welke uitmunten, wiens vederen als rood scharlaeken glinsteren, en doorgaens met groote troppen, gelijk soldaeten in orde geschaert, voort treeden. De zee levert overvloedig steen-braezems, meulenaers, tongen, scharren, roggen, swaert-visschen, steuren, geele salmen, garnaet, kreesten en oesters hangende aen boom-takken. Onder alle is *de cassoorwa* weinig grooter als een spiering, wonderlijk: dese heeft in elk oog twee gezichten, welker een swemmende altijd boven water, en 't ander beneden 't water houd. Hier vallen ook overvloedig de groote visschen *manati* en *num-eel*, niet ongelijk den paeling; doch indien van eenig levendig schepsel aengeroert word, slaetze met verstijfde beroerdheid. Verscheide ongediert plaegt *Guaiana*. Men vind hier slangen dartig voet lang, die uit het water opkomen, en te land weyden; doch doen weinig schaede, alzoo niet vergiftig zijn. Een kleinder slag valt zoo gevaerlijk, dat haer beet 't vleesch doed verrotten binnen vier en twintig uuren. Andere slangen draegen hoornen aen de staert, en slag-tanden aen 't geheemelt der bek. De krokodillen verslinden meenig vee. De schorpioenen zijn swart, swijmen na een kreeft, verschuilen onder droog hout of koorn: d'angel leid in de staert: een geraekte van de zelve gevoeld, buiten levens gevaer, ondraegelijke pijn: de genees-middel verschaft de gedoode schorpioen, op de wonde geleid. De vleder-muisen zijn niet kleinder als duiven: zuigen menschen en vee dier voegen behendig 't bloed af, dat het quyt zijn, eer gewaer worden: waerom verscheide volkeren benoodzaekt zijn op te kraemen. De mieren brengen inschelijx groot ongemak toe, byzonder op zandige gronden. En niet min plaegen de moskieten des nachts; daerze byten, rysen pijnelijke puisten. Dese muggen quellen aldermeest aen de zee-kust in laege landen: weshalven de visschers haer in 't zand begraeven, zulx alleen de neus en mond vry houden, om nachtrust te genieten. Nergens maeken de kik-vorschen zulk een schel en naer geluid, als hier: voornaementlijk wanneer een stort-vlaeg gevallen is. De grond behoeft voor geen boodem des weerelds te wijken, om zuikerriet voort te teelen. De gemeinste koopmanschap bestaet in kotoen, hennip, vlasch, de beesie *annoto*, welke schoon oranje verft, een andere die blaeuw, bladeren dewelke hoog-rood, en hout wiens zap purpur en karmosijn geeft. Vorders levert *Guaiana* de gommen *lemnia*, *barattu* en *carriman*. De *carriman* swart en brokkelig riekt gesmolten aengenaem, en geneest hoofd-pijn, geraektheid, pijn in de lendenen, jicht en wonden. Byna de zelve kracht heeft de gomme *baratta*. Hier vallen ook goede zeene-bladeren, *bolus armenus*, *cassia fistula*, *terra lemnia*, de beezien *keletté*, zeer dienstig tegen den bloed-gang, het zap uit het lof *upee*, heelende de quetzuuren van vergiftige pijlen, de vocht uit de struik *icari*, goed voor hoofd-pijn en slaep-appeltjens, diervoegen sterk, dat de minste beet een dood-slaep veroorzaekt. De boom, welke doorgaens omtrend *der Guaianers* wooningen wascht, verdient een byzondere verwondering. De takjens gemorzelt op een steen, en in de kreeken met hoog water vol goede visch geworpen, doed de visch boven drijven op de rugge. 't Letterhout (zy noemen het *pira timinere*) geeft goede winst: gelijk ook het kostelijk gesteente *jaspis* en *porphyr*.

gevoogelt:
visch:
ongediert zeer vreemd in Guaiana:
koopmanschappen:
gommen:
wonderlijke boom:

De tabak slaegt inschelijx buiten gemein wel. De goud-en zilver-mijnen worden niet na-gespeurt. 't Koorn groeyt op een steel zeven voet hoog: ieder draegt twee airen, vol korrelen, zoo groot als een erwete: rijpt binnen vier maenden. 't Zuiker-riet krijgt de dikte van een mans arm, en ses voeten hoogte: om 't jaer afgesneeden, word gebrooken en geperst in een moole: 't zap gekookt in koopere keetels tot een behoorlijke dikte: thans gegooten in houte bakken, boven vierkantig breed; doch smal toeloopende na den boodem, met een klein gestopt gaetjen: welk men opend, zoo haest de zuiker genoegzaem gestolt is: door d'opening zijpelt de zieroop. De zuiker eindelijk in oxhoofden geslaegen gaet scheep. *De Negers* uit *Angola* en *Guinæa*, welke de zuiker-moolens waerneemen, worden zeer hard gehandelt: waerom dikwils door mismoedigheid haer zelf van leven berooven.

Zuiker-riet.

Seste Hoofd-stuk:

NIEUW-ANDALUSIA.

TEgen *Guaiana* stoot *Nieuw-Andalusia* ten zuiden verdeelt in eilanden en de vaste kust. 't Grootste eiland *Margareta* ontdekt by *Christoffel Colonus*, op 't jaer veertien honderd acht en negentig, begrijpt in d'ommegang twee en dartig mijlen: heeft veel geboomt en teel-land; doch weinig versch water. Ten ooslen leggen de klippen *Testigos*, alwaer 't bergachtig rijst, gelijk ook westwaerd. Rondom valt smaekelijke visch: zonder welke d'ingezeetenen niet konden leven: dewijl de brakke grond weinig eed-waeren verschaft. 't Voornaemste welk *Margareta* vermaerd maekt is de peerl-vangst: waer toe een merkelijke aental barken vol *Negers* in 't vaerwater na de peerl-banken geduurig af en aen roeyen, *De Spanjaerden* leeren *den Negers* het duiken na de peerlen niet zonder onmenschelijke wreedheid; want zy slaen d'onwillige ongenaedig, bedruipenze met ziedende oolie of drukken op 't naekte lichaem gloeyende yzers. De peerl-banken verschuilen onder vijf, ses, zeven en acht vademen waters: van welke *de Negers* met zulk een geweld d'oesters op de grond af-rukken, dat 't bloed ten neus en mond uit-gudst, wanneer boven water den adem haelen. Tot verfrissing ontfangenze een dronk wijn en pijp-tabak. De Spaensche koning geniet 't vijfde deel der beste peerlen. Doch, dewijl d'oesters verloopen zijn, of haer groey belet is door al te greetige vangst, worden zedert eenige jaeren weinig peerlen alhier gevonden: waerom ook *Margareta* meer en meer vervalt. Tusschen dit eiland en de vaste kust *Paria* leggen d'eilanden *Cubagua* en *Coche*. 't Eerste heeft een onvruchtbaere en sweevelachtige grond, zonder geboomt, gevoogelt en vier-voetig gediert: behalven pok-hout, zee-voogels en konynen. De Castiliaensche verkens derwaerds gevoert veraerden wonderlijk; want binnen korten tijd wasschen haer klaeuwen een halve palm om-gekromt uit. De Spaensche koning plagt eertijds uit 't vijfde deel der peerl-vangst te trekken vijftien duizend dukaeten jaerlijx. De winst lokte veele derwaerds: zulx eindelijk op *Cubagua* 't stedeken *Nova Cadiz* gebouwt wierd, in 't jaer vijftien honderd een en twintig. Maer, wanneer *d'Arayaenen* het *Minderbroeders* klooster op *Paria* vernielden, vluchten *de Spanjaerden*, drie honderd sterk, uit *Nova Cadiz* na *Hispaniola*: alwaer de koninglijke vuurschaer niet wel nam zulk een verwijfde vlucht. Men vaerdigt dan vijf schepen, onder 't gezach van *Iacomo de Castellan* na *Cubagua*: om nieuwe steene huisen in *Nova Cadiz* te timmeren. Zedert wierd 't stedeken wederom bewoont; doch als de peerl-visschery ophield, is 't eiland en 't stedeken t' eenemael verlaeten. Tegen over

Eiland Margareta:

peerl-vangst aldaer, zeer wreed.

Eiland Cubagua.

Nova stad aldaer.

word verlaeten.

over *Margareta* steekt d'uit-hoek *Araya* zeewaerd, achter welke een brak meir leid: alwaer overvloedig zout gevonden word, niet alleen boven 't water; maer ook onder, met welk zout de Spaensche, Engelsche en Nederlandsche kielen bevracht worden. *Isaac du Verne* zichtbaere getuige beschrijft de zout-panne aen *Araya* zeer omstandelijk. Rondom, zeid hy, vertoont haer bergachtig of dor en brak land, zonder versch water: welk drie mijl verder in de bogt *Comena* uit een beek, vloeyende van 't gebergte *Bordones*, word gehaelt: gelijk ook allerley verversching. Ten westen van de punt *Araya* is een veilige reede, alwaer de schepen haer zoutlaeding in-neemen. Drie honderd schreeden van den oever leid een groote zout-pan, alwaer 't zout aen stukken geslaegen, eerst in praemen en voorts met kruy-waegens en booten aen scheeps-boord word gevoert. De kleine zout-pan levert minder zout, en is van de hand af-geleegen: waerom ook weinig vaertuig aldaer vracht zoeken. 't Land allenthalven, dicht begroeyt met steekende heesters, maekt het af-schouwelijk: te meer ter oorzaek in die ruichte verslindende tygers en zeer vergiftige slangen schuilen. Hier loopen inschelijx veel harten, hinden, haesen en konynen, behalven ander vreemd gediert. Tot het jaer seftien honderd en vijf voeren de Nederlandsche zeilen onverhindert om zout: wanneer acht Spaensche galjoens haer onvoorziens over den hals quamen: en het boots-volk wreed mishandelde. Zedert *'t Vereenigde Nederland* met *Spanje* een twaelf-jaerig bestand trof, wierd de vaert op *Araya* wederom hervat; doch ten einde des bestands bouwde de Spaensche koning de sterkte *san Iago*, die de groote zout-panne dwong, en *den Nederlanders* de zoutlaeding belette. Dese bestormden 't slot meer stoutmoedig, dan voorzichtig: de voorbaerigste bleven dood: d'overige keerden leedig te huiswaerd. Vorders beslaet *Cumana* een groote streek, lanx *de Noorder Oceaen*, tegen over 't eiland *Margareta*. Dit gewest word zeer geplaegt door yzelijke krokodillen: heeft een ruime inham *Cariaco*, welke veertien mijl landwaerd inboord: en is by verscheide volkeren bewoond. Alle loopenze moeder-naekt, behalven dat de schaemelheid bedekken met een stuk van een kalabas, of eenige schelpen, riet of goude kookerkens. De mannen omhangen kotoene mantels, en besmeeren 't licchaem met kleevende gomme, waer op allerley vederen plakken: wanneer ten oorlog trekken, of haer gewoonelijke feesten vieren: scheeren 't hair af tot boven d'ooren: plukken den baerd uit: en verven de tanden met zeker kruid swart. De heeren nemen zoo veel vrouwen, als haer goeddunkt, en geven de schoonste aen de gasten, om beslaepen te worden. Maegden achten d'hoerery geen schande; maer getrouwt zijnde leven kuisch, tenzy de man in haer overspel verwilligt. De vrouwen jaegen, schieten, swemmen en nemen de landbouw vlijtig waer. Hebben meest alle quaede oogen, niet zoo zeer, (gelijk zommige verkeerdelijk meinen) ter oorzaek de wateren uit de stroom *Cumana* drinken, als wel dewijl allerley ongezond voedzel, zelf spinnen, uytroeyen. Onder veelerhande slag van boomen munten zommige uit, welke of een witte wel-riekende gomme geven, of geronne melk, buiten gemein smakelijk: of een vrucht den moer-beezien niet ongelijk, tot een aengenaeme sieroop gekookt, (uit het hout slaetmen vuur) of scheeps-planken of voogel-lijm. 't Aerdrijk brengt inschelijx overvloedig voort *camoa-fistula*, roosen en andere sterk-riekende bloemen en kruiden. Behalven leeuwen, tygers en wilde verkens loopen hier ettelijke vreemde beesten: gelijk onder andere *cappa*, grooter als een eesel, ruighairig, pek-swart en wreed: 't loopt voor een mensch weg; doch vernielt anderzints al wat hem voor-komt. *d'Aranata* heeft een bokke-baerd en de groote van een haese-wind: huilt zeer vervaerlijk: loopt by troppen: en leeft by boom-vruchten. De wilde

Zout-panne van Araya beschreeven.

vreemde zeden der inwoonders.

gewassen.

Beschrijving van Cumana:

katten ſpringen met haer jongen van d'eene boom op den ander. Voorts komt des avonds een vreeſelijk dier, gelijkende na een magere hond, omtrend d'hutten *der Cumaeners*: ſchreyt gelijk een kind: en verſcheurt al wie 't hoofd derſt buiten ſteeken. Waerom ieder die uit de tent by donker gaet, brandend hout in de hand neemt; want het beeſt ſchrikt voor de vlam. De lucht is vol papegaeyen en ander ſchoon gevoogelte. De vleder-muiſen zijn ongemein groot, en zeer ſchaedelijk: zuigen menſchen en 't vee veel bloed af. De moskieten ſteeken ongenaedig. De ſpinnen, vry grooter als d'Europiſche en veelvervig, maeken ſterke webben. Lanx de zee-kuſt en in de rievieren valt ſmaekelijke viſch. Op 't jaer vijftien honderd en dartien, ſcheepten twee *Dominicaenen* uit *Terra Firma* na *Cumana*; die vriendelijk onthaelt zijn by d'ingezeetenen; doch alzoo een Spaenſch ſchip, om de peerlhandel aldaer geankert, den landvoogd geweldiger hand nevens zeventien dienaers weg-voerden, dreigden d'inwoonders de twee *Dominicaenen* te dooden: tenzy haer heer weder beſchikten. Deſe beloofden de vereiſchte herſtelling binnen vier maenden; maer alzoo de koninglijke raed op *Hiſpaniola* den landvoogd niet wilde ontſlaen, wierden de twee monniken gedood. Zedert evenwel hebben *de Franciſcaenen* en *Dominicaenen* ieder een klooſter gebouwt in 't landſchap *Chiribichi*: alwaer vreedzaem met *de Cumaners* omgingen, tot het jaer vijftien honderd en twintig: wanneer *Alonſo de Oieda* voor *Maracapana* ten anker liep, voor-wendende: dat *maiz* wilde verruilen aen *de Tagarez* tegen eenige Spaenſche ſnuiſtery. *De Tagarez* quamen vijftig ſterk van 't gebergte, op welk drie mijl landwaerd in woonen, en bragten *maiz* op ſtrand; doch *de Spanjaerden* namen ſes en dartig gevangen, quetſten of ſchooten d'overige onder de voet. De landvoogd *Gil Gonzales* gevoelig over zulk een trouwloosheid gepleegt aen ſijn onderzaeten, maekt den naeſt-gelegen vorſt *Maraguey* gaende, tegen *de Dominicaenen* en *Franciſcaenen*; alzoo zy *Oieda* tot 't voor-noemde misdrijf hadden opgeruyt. *Gonzales* dan verdraegt met *Maraguey*: dat *Maraguey* de monniken zoude vermoorden, en hy *Oieda* aen kant helpen. De toeleg van beide wierd ter uitvoering geſtelt. Oevel nam de koninglijke raed binnen *ſan Domingo* deſen handel op. Men zond eerlang drie ſchepen, met drie honderd koppen bemand, onder 't beleid van *Goncalo de Ocampo*: die, binnen d'haven *Maracapana* geloopen, zich veinſde uit *Spanje* afgezeild, en onkundig wegens 't verhandelde tuſſchen *Oieda* en *Gonzales*: ten einde ettelijke ingezeetenen binnen ſcheeps-boord lokte. Een merkelijk aental was nu over-geſtapt: als *de Spanjaerden*, onder 't verdek gewaepend verborgen, ſchielijk te voorſchijn ſprongen: d'ellendige *Cumaners* aen de reeden ophingen: 't vlek *Maracapana* aen koolen leiden: en 't land wijd en zijd te vuur en ſwaerd verwoeſten. *Ocampo* bouwde een half mijl landwaerd 't ſtedeken *Toledo*: alwaer hem de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* bezocht en gelaſte, te ſtaeken d'onmenſchelijke wreedheid tegen *de Cumaners*, welke dagelijx gewurgt, geblaekt en gebrand wierden, of tot ſlaverny verkocht. *Caſas* zelf was bezig met een kleine ſterkte op te werpen aen de mond der rievier *Cumana*: ten einde by de hand mogt zijn, om 't moorden en ongehoorde overlaſt, welk ſijn lands-luiden pleegden, te verhinderen. Doch alzoo d'inwoonders van *Cubagua* hem ſijn bouw-meeſter ontrokken, bleef 't gebouw ten halven ſteeken. *Caſas* liet 't gezach over ſijn volk aen *Franciſco de Soto*: en vertrok te rugge na *Hiſpaniolo*: alwaer binnen *Domingo* voor de koninglijke vuurſchaer een ernſthaftig beklag deed wegens *der Spaenjaerden* verwoedheid; doch kreeg weinig gehoor: weshalven zich uit miſmoedigheid begaf in een klooſter *der Dominicaenen*: namaels gevordert tot biſſchop van *Chiapa*. Ondertuſſchen had *Soto* tegen laſt van *Caſas* twee

ſche-

gevoogelt:

viſch.

Dominicaenen vermoord.

Verrichting van Oieda:

als ook van Ocampo:

Syn wreedheid.

Handel van Caſas in Cumana.

Unable to display this page

Sevende Hooft-ſtuk:

VENEZUELA.

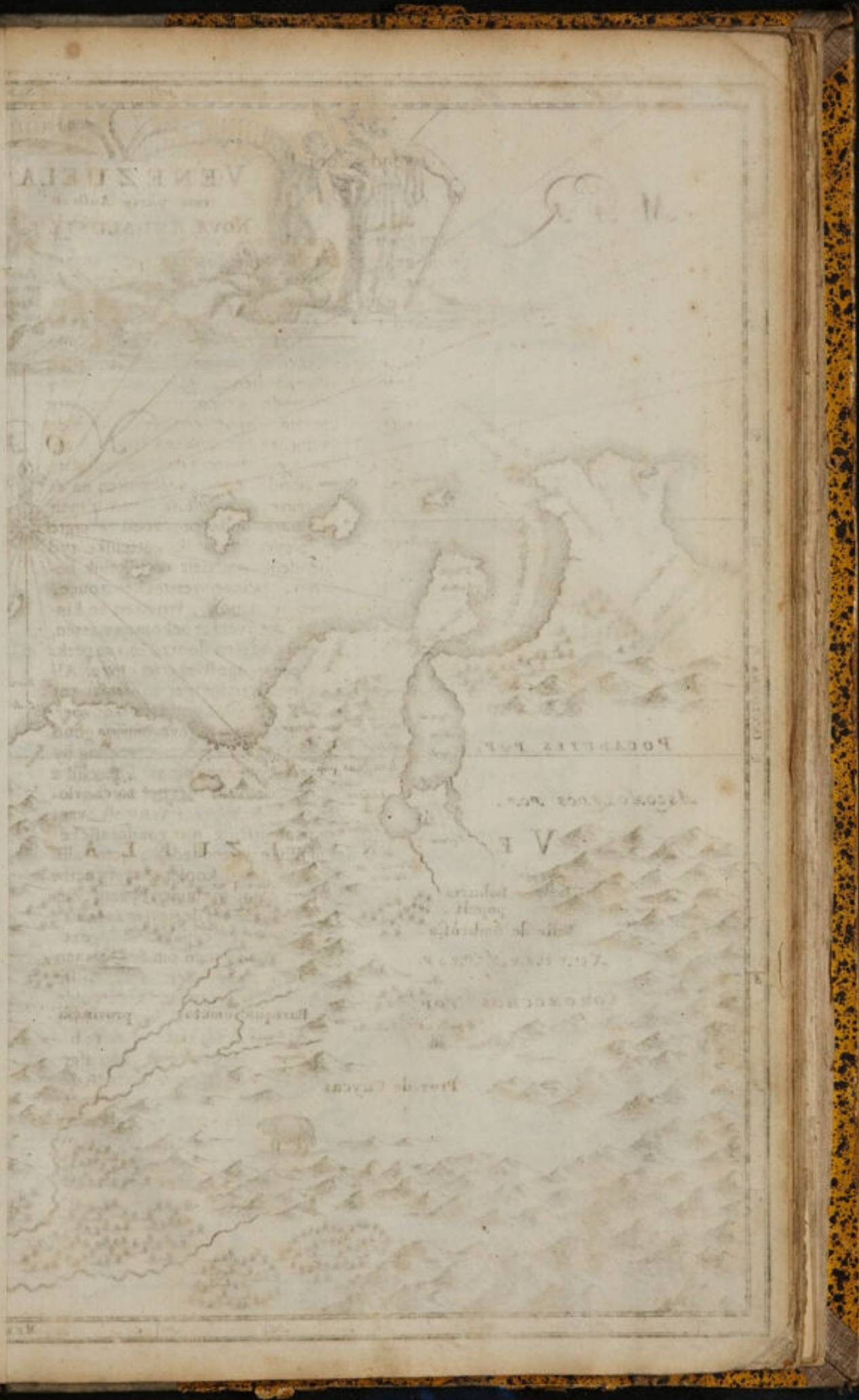
Gelegendheid van Venezuela: DE land-voogdyſchap *Venezuela*, in de lengte uit-geſtrekt lanx *de Noorder Oceaen*, tuſſchen *Maracapana* en d'uit-hoek *de la Vela* twee honderd mylen, en tachentig landwaerd tot *Nieuw Granada*, levert overvloedig koorn, kaes, vee, kotoen, huiden, *ſarzaparilla*, allerley wild, viſch en eenig goud. De naem *Venezuela* beduid zoo veel als *Klein Venetien*: ter oorzaek *Alonſo de Oieda*, in 't jaer veertien honderd negen en twintig, aldaer een ſtad ontdekte, welker huiſen, oppaelen uit 't water gebouwt, met bruggen aen malkander raekten, na de manier van *Venetien*. 't Landſchap begrijpt de geweſten *Curiana*, *Cuycas*, *Caracas*, *Bariquicemeto*, *Tucuyo*, en *Carora*. Meer als honderd duizend ingezeetenen ſtaen onder geld-opbrenging; van welke laſt, volgens orde by 't Spaenſche hof beraemd, al 't man-volk boven de vijftig jaeren, of jonger dan achtien, vry is. Doch dit land had eertijds vry meer volk; want het wierd diervoegen uit-gemoord door *d' Hoog-duitſche*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, dat meer dan vijftigmael honderd duizend zielen, gelijk de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* verhaelt, aen kant geraekten: ja geheele volkeren uitgeroeyt zijn, onaengezien den ſtruik roovers minzaem onthael deeden. Belangende dit werk, 't leid aldus. Wanneer kaizar *Karel de Vijfde* met *Iſabella* dochter der Portugeeſche koning *Emmanuel* trouwde, op 't jaer vijftien honderd ſes en twintig, verdroegen met hem *de Welſaren*, Duitſche edelen binnen *Augsburg* voor een ſtuk gelds: om de ſtad en landſchap *Venezuela* te beheerſchen. En deſe ſchikten derwaerds *Ambroſius Alfinger* en *Bartholomæus Sayltar* met vier honderd voet-knechten en tachentig ruiters. Aen *Venezuela* geland verjoegen *Ioan de Ampues*, die uit *ſan Domingo* afgeſcheept de kuſt lanx *Coriano* ontdekte, en bereeds met *Manaure* magtig heer aldaer een verdrag geſlooten had. Maer *Alfinger*, na 't meir *Maracaybo* voort-gerukt, liep 't geweſt *der Axaguas* verwoed af. *De Axaguas* quamen hem danzende te gemoed met rijke ſchenkaedjen van goud; doch hy verſchoonde niemand: joeg een groote meenigte binnen een huis, alwaer de gevluchte aen ſtukken wierden gekapt: en, die op 't dak zich bergden, verbrand. Zedert vertrokken na *de Pocabuyes*, ten weſten van 't meir *Maracaybo* onder een woeſt gebergte verſpreyt: by welke ettelijke tyd vriendelijk onthaelt en rijkelijk begiftigt, wanneer vertrekken zoude: greep hy mannen, vrouwen en kinderen, zoo veel te bekomen waeren, by den kop: en ſlootze in een perk, door een hooge ſtaeketſel omzet. Alhier leedenze honger en dorſt: tot elk een groot ſtuk goud ten randzoen op-bragt. Die 't gevorderde goud niet konde uit-maeken, verging by mangel van ſpijs en drank. Op gelijke voet handelde hy met het naeſt gelegen volk *Alcohelados*: van welke veel gouds afperſchte, niet zonder alle bedenkelijke wreedheden: zette alle gebouwen aen koolen: verwoeſte vorders 't land te vuur en ſwaerd, van *Thamalemeque* tot de rievier *Lebrixa*: voerde een merkelijk aental ingezetenen, met ketenen om den hals aen malkander geſchaekelt: ieder torſte meer dan honderd pond geroofde goederen: zoo haeſt iemand door honger onder den laſt begon te beſwijken, wierd ſtrax den kop afgeſneeden. Maer *Alfinger* kreeg eindelijk een koud gebergt onder de voet: alwaer een manhaftig volk zich dapper te weer ſtelde: zulx hy zelf gequetſt wierd, en na *Coro* gekeert ſijn wonde beſtierf, op 't jaer vijftien honderd twee en dartig. *De Welſaren* ſchikten zedert tot *Alfingers* ſtaetvolger *Ioan Aleman*: die eerlang door de dood

Landſchappen:

Schendig uit gemoert:

van wie en wanneer dit land verheert is.

Verrichtingen van Alfinger zeer merkwaerdig.

VENEZUELA
cum parte Australi
NOVÆ ANDALUSIÆ
M A R
NORTE
Caracas
Margarita
Para
goana
Cabo Blanco
Farillon
Provincia
de
los Caracas.
POCABUYES POP.
Axaguas pop.
Llanos
de
Carora
ASCONOSADOS POP.
VENEZUELA
Bobures
populi.
Valle de Ambrosio.
XORARA PROV.
COROMOCHOS POP.
Barinas
provincia.
Prov. de Cuycas
OCCIDENS
MERID.

D E S
Dominica
Matalino
Stª Lucia
S. Vicente
Barbada
Granada
Tabago
Margarita
Cubagua
Coche
I. de Trinidad
Golfo de Paria
S. Josef
Indios de Perito.
PARIA.
Indios Palenques.
NUEVA ANDALUSIA.
Iwarepice.
Orinoco
S. Thomas
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia.

dood plaets ruimde voor *Iorge de Espoira* en *Nicolaes Federman*. 't Hoogste gezach stond aen *Espira*, dewelke drie jaer spilde met om te swerven landwaerd in, zonder eenige merkwaerdige verrichting: alleenlijk lag geduurig over hoop met sijn luitenant *Federman*. De voornaemste stad alhier is *Coro*, anderzints ook genaemt *Venezuela*, en by d'ingezeetenen *Corana*: zy beslaet, onder een gezonde lucht, een waterloose vlakte, rondom met gebergt bezet: heeft twee havenen, een ten noorden en d'ander westwaerd, als ook een goede zout-panne. De kerk behoort onder 't bisdom *Domingo*. Op 't jaer vijstien honderd vijf en negentig wierd *Coro* by *d'Engelsche* stormender hand vermeestert en verbrant. Noordelijk van de stad steekt 't landschap *Paragoana* den uithoek *san Roman*, tegen over d'eilanden *Aruba* en *Quracao*, diep zeewaerd. *Paragoana* zelf is vlak en vol wild. Uit 't midden rijst een hooge berg. d'Inboorlingen zijn buiten gemein minzaem en gast vry. De leeuwen vlieden hier voor menschen; maer nergens loopen wreeder tygers. Van *Coro* loopt een weg landwaerd over 't gebergt *Xizaezaras* na 't gewest *Bariquicemeto*. Tusschen beiden leggen vruchtbaere valleyen, welke byzonderlijk overvloedig *maiz* voortbrengen: of woeste heuvelen, bewoond by de mensch-eeters *Axaguas*. Sestig mijl oostwaerd van *Coro* leid op d'ongemein hooge kust *Caracas* de stad *Nostra sennora de Carvalleda*, met een onbequaeme en vervalle haven: en, drie mijlen verder ten zuiden, 't stedeken *san Iago de Leon*, alwaer de land-voogd over *Venezuela* meest gewend is huis te houden. Zuid-westelijk van *san Iago* vertoont haer de stad *Neuva Valentia*, dicht by 't meir *Tocarigua*. Voorts leggen ten zuiden van *Valentia* op een ry de steden *Xerez*, *Segovia* en *Tucuyo*. In 't jaer vijftien honderd twee en vijstig, ontdekte *Ioan de Villegas* 't landschap *Tucuyo*, en aen 't gebergte *Pedro*, waer uit de stroom *Burio* vloeyt, tamelijk rijke goud-mynen. 't Goud beweegde hem, om nevens *Burio* te stichten *Segovia*: welk eerlang ter oorzaek d'ongezonde lucht verlegt wierd, en gebouwt op d'oever der rievier *Bariquicimeto*, alzoo genaemd wegens 't water welk geroert asch-vervig is. 't Vlakke land rondom beslooten tusschen gebergt, zoude ondraegelijker heet zijn, indien niet koele winden van 't gebergte vielen. d'Inboorlingen, verdeelt in volkeren, die elkander geenzints verstaen, leven by kalabassen, harten, konynen en de struiken *cocuy*, waer uit een siroop trekken. In de rievieren *Hacarigua* en *Boraute* werpen ze de gestampte wortel *Barbasco*, welke de visschen dier voegen driftig maekt, dat met d'hand gegreepen worden. By zoomer-tijd voorziet ieder zich van wild-braed. De vangst gaet aldus toe. Zy steeken 't drooge gras en struiken in brand: de wilde varkens, bokken, harten, armadillen, tygers, de groote slangen *bobas* en meer ander gediert vlieden voor de vlam uit d'aengestooken struiken. Weinig ontkoomen: alzoo de jaegers, ervaerene boogschieters, vinnig op-passen. In 't hol geboomt nevens de rievieren maeken de byen overvloedig hooning. De meeste rievieren vallen in de stroom *Huriapari* vloeyende uit 't Peruaensche gebergt na *de Noorder Oceaen*. 't Landschap *Chioas* levert goud. d'Inboorlingen rondom *Segovia* zijn blood, verstandeloos, zeergemindert door de pokken, en geneegen tot dronkenschap: dronken vermoorden elkander: leven onbekommerd by wilde wortelen tot *de maiz* rijp is: welke op zommige plaetsen binnen veertig dagen, op andere eerst in drie maenden haer volkoomen rijpheid krijgt. Dicht onder *Segovia* vloeyt de beek *Claro*: 't helder water zinkt niet verre van de fontein onder d'aerde: by zoomer stroomt het hoog, des winters loopt de boezem bykans droog. Hier vliegen allerley vogelen; doch aldermeest quakkelen en ringduiven. d'Hoorn-beesten schaepen, geiten en verkens vermeenigvuldigen ongemein: worden veel gedreven te koop na *Nieuw Granada*. De geweeven kotoenen brengen goede winsten toe. Uit *Segovia* loopt een weg door

Stad Coro.

't Land Paragoana.

Steden in Venezuela.

Goud-mynen.

Stad Segovia.

Vreemde visch-vangst.

als ook van wild.

Stroom Huriapari.

Inwoonders van Segovia.

Stroom Claro.

Vogelen.

Vee.

Stad Tucuyo.

een valleye twaelf mijl lang na de ſtad *Tucuyo*, gebout op een laege grond, rondom bezet met gebergte, onder een gezonde lucht. 't Land geeft overvloedig koorn, Spaenſche moeskruiden, zuiker, kotoen, oſſen koeyen, paerden, ſchaepen, harten en geiten. De tygers en leeuwen doen groote ſchaede. De goud-mijnen blyven leggen, by mangel van volk. Hier valt ook bezoar-ſteen. Het ſtedeken *Truxillo*, anders ook genaemt *noſtra Sennora de la Paz*, leid in 't geweſt *der Cuycas*, een ſtrydbaer en wreed volk. 't Vlek *Laguna* vertoont haer dicht aen den oever van 't meir *Maracaybo*: heeft ter zijde een woeſt veld vol wild; doch word zeer geplaegt van de tijgers, die des nachts tot de huiſen zomtijds inbreeken. *Maracaybo* zelf loopt veertig mijl landwaerd, is tien breed, vloeyt en ebt, ontfangt verſcheide rievieren, en voed de groote viſſchen *manati*. d'Inwoonders rondom 't meir ſtichten d'huiſen op paelen boven 't water. Ten weſten woonen *de Pocabuyes* en *Alcoholados*, beide vreedzaem en goud-rijk. 't Landſchap *Xuruara* beſlaet ten zuiden een vlakke boodem, ſchuilende achter hoog gebergt, alwaer zich onthouden de ſtrijdbaere *Coromochos*, en ten noorden van *Xuruara de Bohures*, dicht by 't ſtedeken *Merida*. 't Land rondom valt ongezond en moeraſſchig: 't volk word zeer gequelt van de moskieten. De haven *Maracapana* is de beſte *van Venezuela*, leid aen 't ooſtelijkſte deel des landſchaps. Op 't gebergt aldaer zijn de woeſte *Chiugotos* neder-geſlaegen, die zoo meenig *Spanjaerd* bekoomen, ten maeltijd toe-bereiden. De vordere havenen ten weſten wijken voor *Maracapana*: als namentlijk *Flechado*, *Sardinas* en *Burburate*, alwaer ettelijke Spaenſche huiſgezinnen een zoutpanne hebben. Ses mijl landwaerd ontmoetmen 't verſche meir *Tocarigua*, vol bewoonde eilandekens, welker ingezetenen vreedzaem leven en goud verhandelen. Ten noord-weſten maekt *d'Oceaen* de groote inwijk *Triſte*: voor welke 't eiland *Bonayre*, boven gemein vee-rijk, gezien word. Weder-zijds leggen *d'Aves* vol gevoogelt, en *quracao*. d'Uithoek *Jan Roman* ſteekt twintig mijl zeewaerd: en 't hooſd *Coquibocoa* reikt noch verder in *d'Oceaen*. Tuſſchen beide loopt de ſtraet *Venezuela*, welke 't meir *Maracaybo* aengrijpt. Voor *Coquibocoa* ziet men de vier laege eilandekens *Monjes* met witte zand-krecken en dicht geboomt. Uit 't middelſte rijſt een hooge berg. Op de vaſte kuſt landwaerd verheft 't gebergte *de Azieyte* gehakkelde toppen. Om de hoek verſchaft de bogt *Honda* een veilige reede. 't Hooſd *de la Vela* heeft ter eener zijde den inwijk *Portete* en ten andere kant de vlekken *Rancheria* en *noſtra Sennora de los Remedios*: tuſſchen beide vloeyt de ſtroom *la Hacha*. d'Hoog duitſche gezach hebber *Nicolaes Federman* meinde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, aen *Vela* een ſtad te bouwen; maer bevond den boodem laeg, roſſachtig en onvruchtbaer, de peerlen klein, en landzaeten levende by viſch een ſmaekeloos zaed van wild kruid. Voorts leggen voor *Venezuela* behalven de genoemde eilanden *Aves*, *Bonayre*, *Quracao* en *Aruba* het eiland *Tortuga*, alwaer d'Enkhuiſer ſtierman *Simon Simonſzoon*, op 't jaer ſeſtien honderd drie en twintig, veel bokken en geboomt, onder welk eenig pok-hout, als ook een zoutpanne, zag.

Truxillo.

Meir Maracaybo.

Volkeren in Venezuela.

Havenen.

Eilanden.

Uithoeken.

't Hooſd Vela.

Achtſte

PARAGVARIA
olim
PARAGVAY.

PERUANI
PARS
REGNI
CHACAS.
TUCUMANA
Chirigoanas
Orechones
Paya guas
Zapinla guas
Polomos
Guazalcas
Guay curus
Mocobis
Anipones
Frentones
Calchaqui
Rio de la
PARAQVARIA
Vulgo
PARAGVAY.
Cum adjacentibus.

Notularum explicatio
BRASI=
SIÆ
PARS.
MAR
DES
NORT.
GUAIRA
GUANANAS
Tupini
Chiquit
Itatarusa
Caazmo
Caagoas
Los Patos
Cayllos
Lata

Achtſte Hooft-ſtuk:

RIO DE LA PLATA.

Grenzen van Rio Plata.

't LAnd *Rio de la Plata*, alzoo genaemt na een vermaerde rievier, heeft geen bepaelde ſcheiding ten weſten; maer ten ooſten door *d'Oceaen* beſpoelt, ſtuit in 't noorden tegen *Braſil*, en zuidwaerd voor de ſtroom *de la Plata*. 't Geweſt, voor zoo veel bekend is draegt overvloedig terwe, zuiker, wijn en allerley Spaenſche vruchten. De weyden voeden ontelbaer vee, welk jaerlijx zeer vermeenigvuldigt: byzonder zijn de paerden ongemein toe-genoomen, zedert *de Spanjaerden* uit *Buenos Ayras* op-kraemden, en aldaer achterlieten zeven hengſten en dartig merrien. Hier loopen driederley harten. De grootſte met vreeſelijke hoornen wijken in groote voor geen koey, onthouden haer op moeraſſchiege gronden en riedt-landen. Over het vlakke land rent een kleinder ſlag; doch de alderkleinſte vindmen op het gebergt, nevens ontelbaere daſſen en ſmaekelijke verkens, die den naevel op den rugge draegen. De Spaenſche ſwijnen, boven gemein ſwaer, maeken een merkelijk getal uit. Zommige meerkatten hebben een gemeine mans lengte en lange baerden: tieren yzelijk als iemand na haer mikt om te ſchieten: rukken de pijlen uit het lijf, en werpenze op den ſchutter. De ongebaerde baviaenen vallen kleider. De leeuwen, tygers, ſlangen, die gantſche harten inſlokken, en ander ongediert maeken 't land zeer afſchouwelijk. De chameleons draegen doorgaens ſes of ſeven jongen op zijde, en houden den bek geduurig open tegen de wind: waerom gezeid worden by wind te leven. Voor weinig jaeren zijn hier ontdekt mijnen van goud, zilver, kooper, yzer en koſtelijke amatiſten. 't Landſchap *Rio de la Plata* behoort onder 't beſtier des Peruaenſche onder-koning. Doch de rievier *de la Plata* (d'inboorlingen noemenze *Paranaguazu*) is naeſt de ſtroom *de Amazones* de grootſte des gantſchen aerdboodems: valt in *de Noorder Oceaen* tuſſchen de hoofden *Antonio* en *Maria*, dartig mijl van elkander geſcheiden: ontfangt van ooſten en weſten verſcheide rievieren tot het meir *Xarays* toe, drie honderd mijlen boven de mond van *la Plata* opwaerds gelegen: en in *Xarays* looſen ettelijke ſwaere ſtroomen, uit het Peruaenſche gebergte *Andes* neder-geſtort. d'Eerſte die tegen deſe groote rievier invoer, op het jaer vijftien honderd en vijftien, tot een eiland in het midden der vloed, was *Ioan Dias de Solis*: dewelke, alzoo hem onvoorzichtig te land begaf, wierd nevens verſcheide *Portugeeſen* dood-geſlaegen en gegeten. Elf jaeren na deſe voorval ging *Sebaſtiaen Gabottus* uit *Spanje* onder zeil: om door de ſtraet *Magellanes de Specery eilanden* aen te doen; doch wierd benoodzaekt, wegens ſchaersheid van lijf-togt en onwilligheid der vlootelingen, binnen de rievier *la Plata* te zetten. Dertig mijl na boven gezeilt, ankerde onder een eiland, welk den naem *ſan Gabriel* toe-paſte: voer met booten zeven mijl verder, en ontdekte de ſtroom die in *la Plata* ſtorte. Hy noemde de ſtroom *Salvador*, en wierp aen de mond een ſterkte op, alwaer d'inham een bequaeme haeven verſchafte voor allerley vaertuig. Vond vorders *la Plata* doorgaens ſtijf tien mijlen breed, en vol eilanden: en ten weſten de rievier *Zarcaranna*, aen de zuid-kant bewoond by de vernuftige ingezeetenen *Diaguitas*. Daer *Zarcaranna* in *la Plata* valt, wierp

Paerden zeer veel.

Driederlei harten.

Yzelijke meer-katten:

wilde dieren:

Chameleons.

Allerlei mijnen.

Rivier de la Plata.

Solis ontdekt deſe ſtroom:

tocht van Gabottus herwaerdts merkwaerdig.

hy 't slot *Santi Spiritus* op, en zelf vervorderde reis. Westwaerd liet hy leggen de volkeren *Tenbues*, *Mequaretas*, *Mepenes* en *Aigais*, ten oosten *de Quiloacas* en *Santana*: en sloeg voorts uit de rievier *la Plata* by de stroom *Parana* noord-oostelijk in. Hy had nu op dit vaer-water vol eilandekens twee honderd mijl afgeleid, wanneer uit *Parana* tegen de stroom *Paraguay* inliep. Alhier ontmoete hy volk, met de land-bouw bezig, hoedanig op de gantsche togt niet gezien had. Dese booden vinnig tegenweer: zulx vijf en twintig *Spanjaerden* sneuvelden. Dit onthael benookzaekte *Gabottus*, zonder andere verrichting, wederom te keeren, met den Portugeesschen pieloot *Diego Garcia*, die, 't zelve vaer-water ingeslaegen, *Gabottus* op *Parana* gemoete. En dewijl beide eenig zilver bequamen, noemdenze de groote rievier na 't zilver *de la Plata*. De vordere ontdekking bleef zedert negen jaer steeken. Thans liep *Peter Mendoza* met elf schepen, voerende acht honderd man, tot 't eiland *Gabriel*, en bouwde aen de zuid-zijde de vastigheid *Buenes Ayres*: alwaer veel volk van honger stierf: zulx weinig verricht wierd. Op *Mendozaes* voetstappen volgde eerlang *Alvares Cabeca*, die 't landschap *Rio de la Plata* boven andere ontdekte en bevolkte.

Verrichting van Mendoza:

Beschrijving der mond van la Plata:

De mond van *Plata* beschrijft *Laurens Bikker* aldus. Buiten 't hoofd *santa Maria* leid 't vlakke eiland *Castilhos* zonder eenig geboomt, vertoont een rosssche strand, en aen de noord-zijde een rotze, niet ongelijk een vervalle slot: ten zuiden rijsen twee andere klippen. Recht voor de mond ontmoetmen 't steenachtig eilandeken *de Lobos*, op welk niet te vinden is, dan een meenigte zee-wolven: ten oosten steekt een steene rif diep in de rievier, kenbaer aen kabbelende raevelingen. d' Uithoek *Maria* is vlak en kael; doch binnenwaerd verheft zich hoog land voor d'eilanden *Flores* en *Maldonado*. Dit heeft een goede zand-oever, reede en versch water tusschen de klippen. Doch *Flores*, rijsende met twee heuvelen, brengt niet voort. De stroom *Solis* valt hier in *la Plata*: nevens verheft de berg *Seredo* een hooge kruin. De slinker oever van *Plata* begind met d'uithoek *Antonio*: word gesneeden door de rievieren *Ortis* en *dos Sanctos*: en vertoond 't stedeken *Buenos Ayres* op een effen strand. *Martyn del Barco* vervolgt de beschryving van *la Plata*. De stroom valt gevaerlijk wegens d'ondiepten. d'Eilanden op de rievier leggen aldus: die de benaeming *San Gabriel* draegen zijn vijf in getal. *Martijn Garcia* staet vol geboomt, en is wegens 't goede zaey-land by *Peter de Mendoza* bevolkt, en naderhand ook door *Joan Ortiz Carate*. Min vruchtbaer zijn d'eilandekens *Lazaro*, alwaer de rievier *Vrayg* den *Plata* aengrijpt; doch in *Vrayg* valt *Salvado*, en in *Salvado* de swarte vloed *Negro*, welke uit moerasschen zachtjens loopt, geheel diep en vol visch is. Vorders krijgt *la Plata* elf armen, ieder buiten gemein wijd, en vol eilanden, bewoont by *de Guaranys*. Stijf honderd mijl opwaerds hebben *de Cherandyes* haer neder-geslagen op vermaekelijke eilanden, niet verre van de stad *sant Fe*, gelegen op de punt, welke de rievier *Bermeio* maekt, daerze in *la Plata* uit watert. Opwaerd leid 't landschap *Ana*, ten deele wegens vruchtbaerheid dicht bewoont, ten deele verdronken: voorts de rotze *Pennapobre*: niet verre van 't stedeken *Guayra* stort *la Plata* zeer yzelijk over hooge klippen. Doch belangende d'inboorlingen van dit gewest: het word by verscheide, malkander zeer ongelijk in tael en zeden, bewoont. Aen de zuid-kant der gezeide rievier, van d'uithoek *Antonio* tot *Buenos Ayres*, swerven wijd en zijd *de Quirandies*, niet min wreed als strijdbaer, die met 't vleesch van meenig *Spanjaerd* nu en dan een vroolijke maeltijd houden. Landwaerd loopen *de Juries* en *Diaguitas*. Lanx *la Plata* leggen verspreyt *de Tenbues*, een gezeggelijk volk, welk meest by de visch-vangst leeft. Nevens de rievier *Paraguay* onderhouden *d'Ameguaes* de zelve voet van leven. Maer *de Carioes* houden vee en bouwen 't land. Honderd mijl verder leven *de Payaguaes*. Diep in 't land

Inboorlingen van 't Eiland la Plata zijn vele en verscheiden.

woonen

woonen *de Chanes* en *Carcares*, die veel goud en zilver bezitten. *Joan d'Ayola*, alhier verrijkt, wierd met al sijn volk, door *de Chanes* afgemaekt. Op 't jaer vijftien honderd een en veertig, scheepte uit *Spanje Alvarez Nunez Cabeca*, voor land-voogd herwaerds; doch konde, wegens tegenwind en stroom *la Plata* niet bezeilen: weshalven aen de rievier *Itabucu* te land stapt: trekt over hoog gebergt: bragt zedert negentien dagen zoek, om door ruige bosschaedje te hakken: geraekte thans in 't gebied *Armiriri*, en een dag-reis verder in *Cipoyay*, en eerlang ook op den boodem *Tocanguazu*. De landzaeten *Guaranies* oogsten tweemael's jaers *maiz* en *cazavi*: voeden ganzen, hoenderen en papegaeyen binnen haer huisen: zijn mensch-eeters en ongemein wraekgierig. *Cabeca* paste dit gewest de benaeming *Vera* toe: vervorderde reis over de rievieren *Ignazu*, *Tibagi* en *Taquari*, op wiens oever 't vlek *Abangobi* gezien word, en weinig verder *Tocanguzir*. De grond, aller wegen vruchtbaer, heeft lustige vlakke velden, schoone rievieren en vermaekelijk geboomt. Maer hier aen volgen woeste bergen, diepe moerasschen, onveilige riet-velden wegens 't schuilende ongediert, en dichte bosschen. *Cabeca* had dese ongelukkige gronden achter zich: wanneer de voet zette op 't vrucht-rijke gewest *der Guaranies* zeer woeste menschen. 't Land geest overvloedig *maiz*, *batatas*, graenen en een schynbaere hoope van zilver-mijnen. Westelijk voort-reisende over de rievier *Piqueri*, bragt achtien dagen toe, eer wederom geraekte aen de stroom *Ignazu*, die in *de Parana* valt. Hy kreeg ook eindelijk den vloed *Paraguay* op zijde: vond lanx den oever de reusen *Agazès*, dewelke geen landbouw waerneemen; maer geduurig in canooen ten roof vaeren. Naderhand is dit volk, volgens *Martyn del Barco*, tot een toe uitgeroeyt door *de Spanjaerden*. Niet verre van *d'Agazes* woonen de strydbaere en radde *Guaycurues*; en hooger op *de Cacoues*, welker gewest goud en zilver leevert. Landwaerd zijn nedergeslaegen *de Guxarapos*, die jaerlijx verhuisen na *de Paraguay*, om aldaer te visschen, wanneer 't water laeg gevallen is; want anderzints met het begin van louw-maend smelt de rievier zoo geweldig: dat het land stijf honderd mijl meer als ses vadem diep plas leid. Eindelijk verliest *de Paraguay* zich zelf in 't groote meir *Xarayes* vol eilanden. Onder andere stroomen uit 't gebergte *Andes*, valt ook in dit meir *d'Ignazu*, lanx welke de volkeren *Xacoaes*, *Xagueſſes* en *Chaneſſes* huisvesten. Volgt vorders een groot stuk verdronken lands, waer achter *de Xarayes* bequaeme wooningen hebben. Dese door-booren de lippen, planten *maiz* en spinnen kotoen. Haer gewest stoot tegen een naere wildernis, die eindigt omtrend 't landschap *Tapuaguazu*, wiens inwoonders *Tarapecocies* van allerley leeftogt overvloedig voorzien zijn. *De Payzunoes* ter zijden af gelegen zijn als noch niet recht bekend. Boven 't stedeken *Assumcion* woonen *de Mayas*, op den weg na *Peru*. *De Mayas* grenzen aen *de Tamacoas*: beide bezitten zilver mijnen. De eerste stad des landschaps *Rio de la Plata* is *Buenos Ayres*, op een vlakke boodem, gehoorig tot *de Morocotes*, gebouwt door *Peter Mendoza*, in 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, sestig mijl van de mond der rievier. De nieuwe burgers hielden wangeschikt huis: zulx ieder eerlang om een goed heenkomen zag. *Alvarez Nunnez Cabeca* bevolkte wederom den verlaete plaets: welke omtrend twee honderd inwoonders uitmaekte, die by den landbouw en handel op *Brasil* leven. Ook brengen zomwijl de karren uit *Potosi* eenig zilver herwaerds, hoewel ter sluik; want de Spaensche koning zulx geenzints toe-staet. Tusschen *Buenos Ayres* en *Corduba* leid 't vlakke land *Despoplado*, negentig mijl lang zonder huisen en boomen: de graesige grond voed meenig honderd duizend paerden, die in 't wild weyden. Hier vlieten na *la Plata* de stroomen *Luchan*, *los Arrechivos*, *Arreca*, *Zarcaranna* en andere. 't Valt onveilig voor een klein gezelschap te reisen over dit gewest:

Togt van Cabeca zeer gedenkwaerdig.

Reusen uitgeroeyt.

Schriklijke water-vloed.

Vreemde volkeren.

Stad Buenos Ayres.

't Land Despoplado.

alzoo de swervende *Iuries* niemand verschoonen. Maer d'hoofd-stad van *Rio de la Plata* is *Neustra Sennora del Assumcion*, (andere noemenze *Ascenssion*) getimmert aen de rievier *Paraguay*, vierde half honderd mijl af van de mond der stroom *de la Plata*. De burgery bestaet uit vier honderd *Spanjaerden* en drie duizend *Mestiecen*. De landvoogd en andere koninglijke bevelhebbers houden alhier huis: onder welker gezach meer als vier honderd duizend *Americaenen* staen, dagelijx vermeenigvuldigende. Binnen *Assumcion* woonen doorgaens meer vrouwen als mannen, ter oorzaek de mannen nu en dan in togten tegen *de Carios* en *Agazes* sneuvelen: hoewel anderzints *de Guatataes*, *Cheriguanes*, *Mogolaes* en *Connanequaes den Spanjaerden* dienstwillig gehoorzaemen. In 't gezicht van *Assumcion* steekt de berg *Lambare* sijn top boven de wolken. Weinig verder verspreid zich 't meir *Ytapua*, ut wiens midden een steile klip, hoog honderd vademen hemelwaerd rijst. Zeventig mijl ten noord-oosten van *Assumcion* ontmoetmen 't stedeken *Real*, anderzints ook genaemt *Oliveros*, lanx de rievier *Paratta*. Alhier valt overvloedig brood, wyn, vleesch, visch en allerley Spaensch gewasch, hoedaenig inschelijx rondom *Assumcion* is te vinden. Niet verre boven *Real* stort *de Parana* over steile klippen in een laegte van twee honderd vademen. Geen vaertuig derst op een mijl weegs aen dese water-val naederen, of het loopt in de sterke mael-stroom merkelijk gevaer. De vesting *santa Fe* beslaet een vlakke landouw, welke stoot tegen 't groot gewest *Tucuman*. Rondom *Fe* woonen *d'Aigais*, *Mepenes*, *Mequaretas*, *Chiloacas*, *Calchinos* en *Tenbues*. De zee-kust eindelijk heeft een gelijke en veilige strand zonder blinde klippen; doch vol duinen en bergen. De rievier *Grande* vloeyt hier door een enge mond zeewaerd; en breyd zich binnen wijd uit tegen 't gewest *Patos*. Vorders vloeyen vervolgens in *d'Oceaen* de rievieren *Tamandabug* en *Ararungo* en 't meir *Alagoa*. Noord-oostelijk boven *Alagoa* leggen de eilanden *Catharina* en *Gale*. In de bogt *Tojuqua* vertoonen haer verscheide eilandekns. De stroomen *Tajahu* en *Ytabuca* vallen uit hoog gebergt, bewoont by de volkeren *Anniriri* en *Cipopay*. 't Gewest bespoelt door de rievier *Ararapira* verschaft overvloedig verversching.

Stad Assumpcion.

Stedeken Real.

Sekerkelijke water-val.

Vesting santa Fe.

Negende Hooft-stuk:

CHILI.

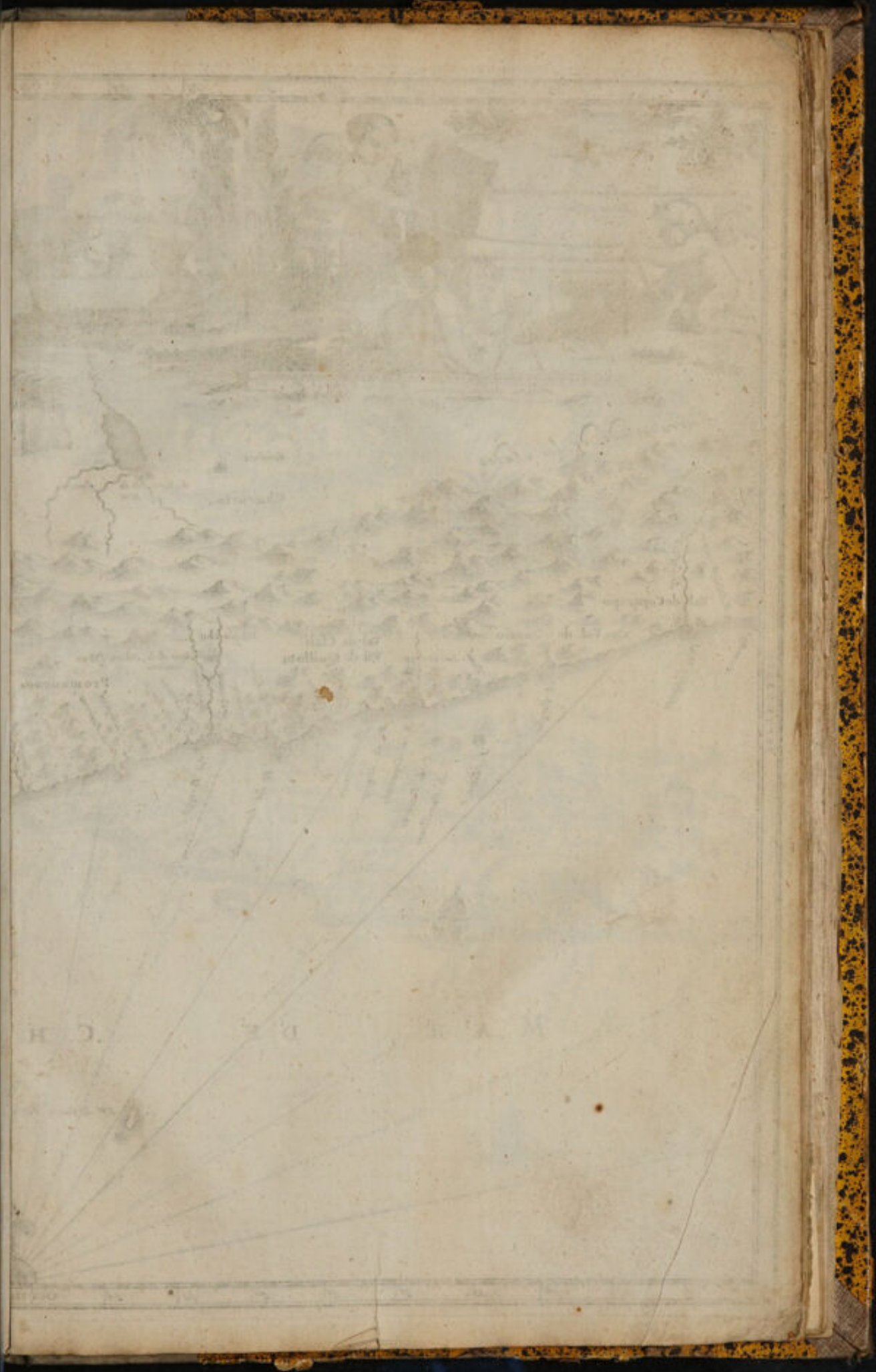
Grenzen van Chili.

CHili strekt haer uit tusschen *Peru* ten noorden, en d'uit-hoek *Diego Gallego* zuidwaerd, lanx *de Zuid-zee*, tot twee honderd en zeventig mijl: de breedte bereikt twintig en minder mijlen; na dat 't hoog gebergt *Andes*, wiens toppen onder een geduurige sneeuw duiken, meer afwijkt van *d'Oceaen* of naedert. 't Land is meest vlak, behalven daer de bergen *Serrania*, herkomstig uit *Peru*, doorgaens drie mijl de zee myden, en zomwijl tot dicht aen strand loopen. De winter alhier komt gelijk met de zoomer in *Spanje*: alzoo *Chili* by na de zelve hoogte heeft ten zuide der middaglijn, gelijk *Spanje* ten noorde. Waerom ook *Chili*, onder een getemperde lucht tusschen hette en koude, niet anders als *Spanje*, overvloedig koorn, wijn en voorts allerley smaekelijke vruchten geeft, en weelig vee aenqueekt. De lente begint met d'herfst-maend, de zoomer met winter-maend, d'herfst met lente-maend, en de winter met zoomer-maend. De warmte nochtans is doorgaens grooter dan de koude. Men verneemt hier weinig donder of blixem. In zommige valleyen valt een dikke daeuw, welke verstijft en gezond voedzel geeft, niet ongelijk *'t manna*. 't Gras behoud een geduurige groente, en 't geboomt bladeren. De weyden, jagt en visschery staen, volgens

gelegendheyd van 't zelve.

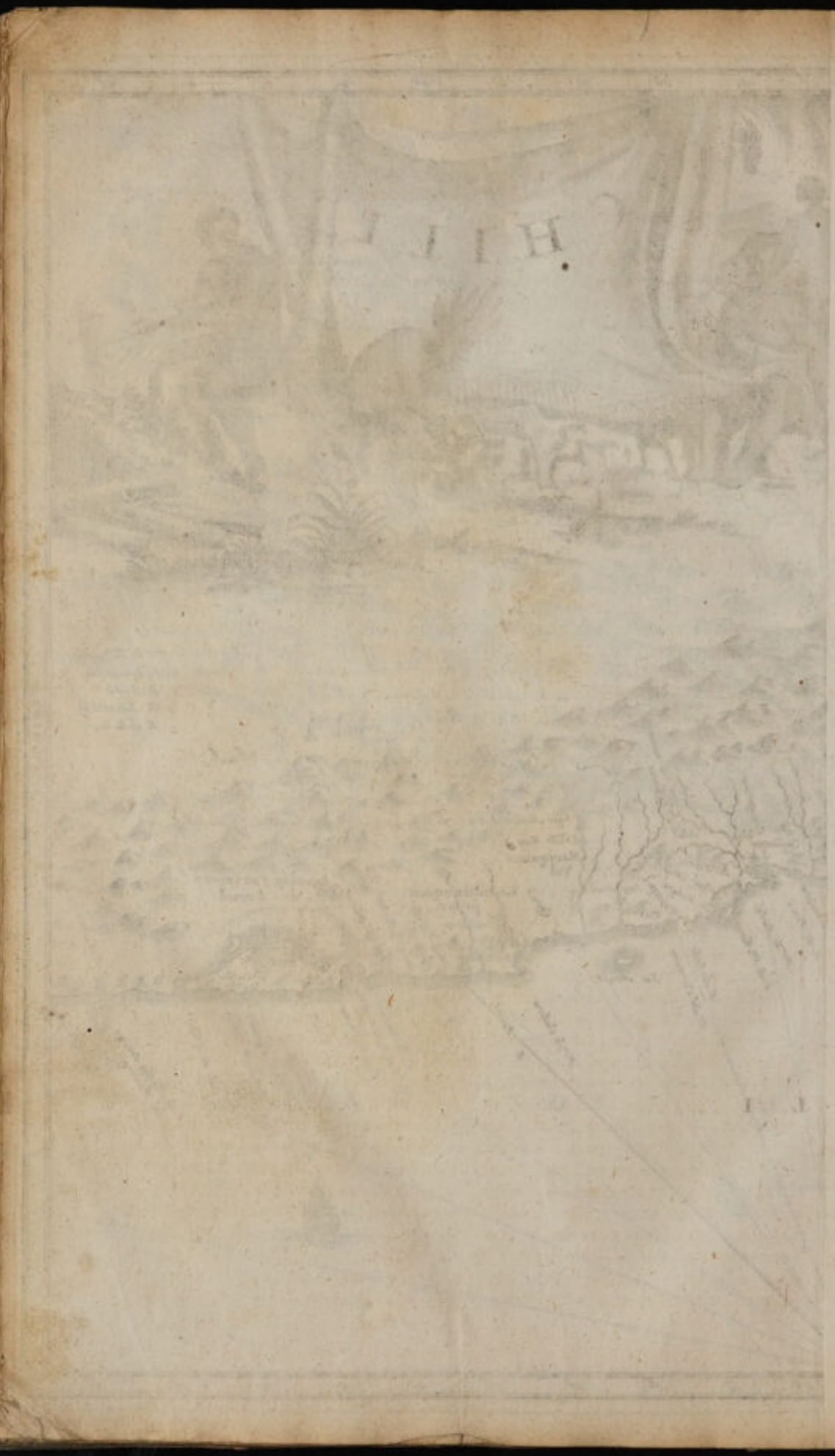
jaer-getyen aldaer.

Verstijfde daeuw.

Sierra nevada de los Andes
Mendoça
Chucuito.
Val de Copayapo
Val de Guasco
Val de Chili
Val de Quillota
Mapocho
Promaucaes
MAR DE .CHI
SEPTENTRIO

CHILI
1. Pte de Talcaguano.
2. I. Quiriquina.
3. R. Biobio
4. R. Mendalien
5. R. de la Laxa
Sierra nevada de los Andes
Mariquina Val
Arauco
Gualdalaquen prov.
Agualay Provincia de Aucud
La Mocha
MERIDIES
CHILI.

gens orde des Spaenſchen koninx, voor ieder vry. Alle reizigers worden 't gantſche land door koſt-vry onthaelt. Men vind hier tweederhande ſchaepen, tamme en wilde. Onder de tamme worden gerekent de kameel-ſchaepen met lange fijne wolle, een hals vier voet hoog, de voorſte pooten viermael geſplitſt, d'achterſte eens, en een wijde muil: waer uit ſchuim brieſchen op welken vergrammen, en vijſten te gelijk diervoegen, dat niemand omtrend haer duuren kan: wanneer door laſt vermoeyt neder-vallen, ſtaen niet op, ſchoon doodgeſlaegen wierden. 't Vleeſch valt taey, gelijk der paerden. De wilde berg-ſchaepen zijn rood, en hebben zachte glinſterende wolle, welke lakenen geeft van luiſter als kamelot. Deſe ſchaepen loopen ſnelder dan een paerd. *De Chileeſers* leidenze met een koorde geſtooken door de ooren. Vorders brengt *Chili* niet alleen tarwe, garſt, *maiz* en allerley aerd-gewaſch overvloedig voort; maer byzonder *de teca*, welk een halve elle hoog groeyt, niet ongelijk de garſt, 't graen ſwijmt na rogge: in de ſchooven gedroogt by zon, word gedorſcht, in heet zand gerooſtert, en op een vierkant-platte ſteen met een ſteene rolle gemaelen. Dit meel, ongemein voedzaem, (een klein muddeken voed een man voor een gantſche week) verſtrekt ten ſpijs en drank; want met veel waters gemengt geeft aengenaeme lavenis, en met weinig vocht een aengenaem eeten. De vrucht *unni* (*de Spanjaerden* noemenze *murtilla*) is gelijk een kleine roſſche druif, van ſmaek tuſſchen zuur en zoet. De wijn, uit *unni* geperſt, is helder voor 't oog, liefelijk op de tong en goed voor de maeg, zonder hoofdpijn te verwekken: zy geeft ook ſchoonen edik. 't Voornaemſte van *Chili* zijn de rijke goud-mijnen. 't Land leid ten grooten deele woeſt, wegens geduurige oorloogen, welke de ſtrijdbaere *Arauco* en haer bondgenooten tegen *de Spanjaerden* diervoegen manhaftig voeren, dat nergens in *America* ooit harder tegenſtand vonden, of meer afbreuk leden. Zy ſpreeken een mannelijke tael, volgens blijk by *Elias Herkmans*: die uit de mond *der Chileeſers* de volgende woorden aenteikende. Het zal den leſer niet verdrietig vallen, indien ettelijke alhier ter neder ſtellen. Zy ſpreeken dan aldus: *tepanto*, een jaer: *tien*, een maend of de maen: *toninco*, een week: *ante*, de dag of zon: *paun*, de nacht: *tabuyo*, den avond: *eppeun*, morgenſtond: *rangiante*, middag: *urle*, morgen: *eppoe*, over-morgen: *vya*, giſteren: *putey*, eergiſteren: *bachiante*, heden: *mintay*, nu: *weytiva*, toenmaels: *wantarulei*, des morgens vroeg: *taptou*, laet: *biliante*, altijd: *chumel*, wanneer: *chemehuem*, gelijk als: *hueno*, d'hemel: *quereb*, lucht of wind: *tomo*, wolken: *wangelen*, ſterren: *pillan*, donder: *gualio*, blixem: *buta que quereb*, ſtorm: *maoni*, regen: *piren*, ſneeuw: *verqumao*, dauw: *pilingei*, ys: *quetal*, vuur: *ko*, water: *tue*, aerde: *mappo*, land: *pele*, kley: *cura*, ſteen: *maviel*, hout: *aluven*, timmer-hout: *millia*, goud: *lien*, zilver: *paila*, metael: *titi*, tin: *pavillue*, yzer: *qutal-cura*, een key-ſteen: *chadi*, zout: *lijl*, een klip: *milla-mappu*, een goud-ader: *alyquen*, een boom: *caku*, kruid: *neho*, nooten: *pino*, gras: *cayron*, hooy, *wento*, een man: *domo*, een wijf: *quiduugen*, een jongeling: *Techo*, een jonge dochter: *penien*, een knechtjen: *domo penien*, een meisjen: *chou*, vader: *nenque*, moeder: *cheche*, grootvader: *domo-cheche*, groot-moeder: *weuco*, moeders-broeder: *mama*, moeders-zuſter: *pelcuchau*, ſtief-vader: *caulla*, ſtief-moeder: *botum*, een zoon: *neaque*, een dochter: *penu*, broeder: *lamoen*, zuſter: *guempo*, ſchoon-vader: *vilca*, ſchoon-moeder: *choupo*, ſchoon-zoon: *weuro-penco*, bloedvriend: *cunewa*, wees-kind: *buytha*, oud-man: *cude*, oud-wijf: *penienboe*, voedſter: *apo curaca*, opper-hoofd: *curaca*, heer: *apo*, alderhoogſte gezach-hebber: *nentoque*, beſtierder: *ulmen*, een aenzienelijke perzoonaedje: *pulmen*, een edelman: *machi*, een genees-meeſter: *cona*, een ſoldaet: *retave-caman*, een ſmit: *guito-wok*, een weever: *challo-acaman*, een viſſcher: *nilla caboe*, een koopman: *turintawe*, een

Wonderlijke ſchaepen.

Aerd-wruchten in Chili.

Teca vreemd gewaſch.

Wijn.

Chili waeran meeſt woeſt leid.

Arauco hoedaenig volk.

Tael der Chileeſers.

een verver: *chumpiro-caman* een mutse-macker: *tultunca caman*, een trommel-slaeger: *nichetaniweni*, een knecht: *voerquin*, een boode: *langamcheboe*, een dood-slaeger: *chuguiboe*, een dief: *illuiboe*, een bedelaer: *alvee*, de duivel: *ruca*, een huis: *ullin*, een deur: *chaquana*, een trap: *pylca*, een muur: *wana-ruca*, een dak: *pithe-ruca*, een hut: *guetaltuange*, een haerd: *lolcura*, een eetens-kas: *cawyto*, een bed-steede: *depotuarica*, een gevangen-huis: *weltelve*, een galg: *pengal*, een graf: *louquen*, de zee: *levo*, een rievier: *butawampo*, een schip: *pichuampo*, een scheepje: *dolio*, een canoo: *wampo*, een boot: *aliwen*, een mast: *mou*, touwen, *vela*, zeilen: *wyta*, een riem: *guetal*, vuur: *tubquen*, asch: *cuju*, een doove-kool: *ale*, vlam: *aypel*, een brandende kool: *wietum*, rook: *catila*, een kaers: *wyno*, een mes: *witi*, een lepel: *guidi*, een pot: *lepoe*, beezemen: *lepoboruwe*, een tand-stooker: *pavilla-lonco*, een stormhoed: *waiqui*, een piek: *pylqui*, een pijl: *pulque-tuboi*, een boog: *tultunca*, een trompet: *macane*, een yzere knodze: *cachal*, een bijl: *wita*, een spaed: *juisue*, een zeef: *chilca*, een brief: *charawilla*, een broek: *icla*, een vrouwen-kleed: *domo-ruida*, een rok: *couchon*, een sak: *pino-chompiro*, een stroo-muts: *congi*, spijs: *cobque*, brood: *nul-cobque*, 't binnenste des broods: *liquangue*, licht: *dumingei*, duisternis: *quemeiquen*, lekkernyen: *medda*, pap: *core*, vloesch-nat: *ilon*, vleesch: *cuichailon*, schaepen-vleesch: *wara ilon*, ossevleesch: *cuchi-ilon*, verkens-vleesch: *cuchi-cham*, een hamme: *chaditues-ilon*, gezoute-vleesch: *caucan*, gebraeden-vleesch: *avaun*, gezooden-vleesch: *puytscha*, de darmen: *curam*, een ey: *quecuram*, de dooyer van 't ey: *lycuram*, 't wit van het ey: *iwyn*, boter: *ylu*, melk: *puuloo*, drank: *uino*, wijn: *chiche*, bier: *cutan*, pijn of ziekte: *aren-cutan*, de koorts: *towongen*, 't hoofd: *lanco-cultano*, hoofd-pijn: *veno-aren*, schurft: *albungien*, een wonde: *molbuen*, bloed: *touma*, een blinde: *cawinto*, een maeltijd: *colchou*, de kinder-pokjens: *wocubu*, een wild-dier: *pangi*, een leeuw: *naguel*, een tyger: *cuchy*, een swijn: *michun*, een kalf: *dewe*, een muis: *waren*, een rat: *tuwe-dewe*, een mol: *tewa*, een hond: *pulpeo*, een vos: *noquen*, een beerin: *lame*, een zeehond: *lemo-cuchi*, een wild-swijn: *chumam*, een hart: *puedo*, een zeebok: *quelen*, een staert: *chiliweki*, een schaep: *zunem*, een vogel: *lyppe*, een pluim: *mepoiinem*, een vleugel: *guelem-inem*, een kleed uit vederen: *dani inem* een nest: *achawal*, een henne: *alchahawal*, een haen: *pylken*, een endvogel: *pilo*, doof: *hilca*, die een oog heeft: *topilgen*, scheeluw: *topil*, mank: *jeca*, een raef: *guereo*, een lyster: *cogo*, een koekoek: *uullyn*, een bye: *pulli*, een vlieg: *uulgnmusky*, der byen-koning: *petar*, een luis: *nerem*, een vlooy: *piro*, een worm, *culculla*, een mier: *cunincunin*, een staepel: *vilo*, een slang: *bylcum*, een haegedisse: *ponono*, een padde: *challua*, een visch: *cawel*, een dolfijn: *iene*, een walvisch: *nouqui*, een spiering: *vilochalva*, een ael: *chadituel-chalva*, gezoute visch: *anquen-chalva*, gedroogde visch: *quinpilon*, oesters: *chapes*, mosselen: *coinouw*, een kreeft: *quichiquinchio*, een valk: *manco*, een arend: *choroi*, een papegaey: *poo*, een tak: *kempomamel*, een stronk: *bopemamel*, verdort hout: *nebue*, een okkernoot: *nido-iwas*, een wijngaerd: *nidu*, een staek: *uaguen*, aerdbeezien: *couchouw*, swarte aelbeezien: *litue*, paddestoelen: *cachu* kruid: *pilun-proque*, weegbree: *calicai*, drie blad: *curi*, barnende netel: *pragyn*, bloemen: *manen*, zaed: *methen*, meel: *chiquelen*, zemelen: *gueli-uanca*, koracl: *kispy*, glas: *cudi*, een molensteen: *pel*, modder of lym: *tassaquido*, schatting: *quengu*, houwelijx-goed: *dereno-culyn*, schuld: *culyn*, loon: *nillawijn*, los-geld: *quyn*, een: *eppo*, twee: *quila*, drie: *meli*, vier: *quechu*, vijf: *cuyn*, ses: *relgi*, zeven: *pura*, acht: *ailla*, negen: *maripataco*, honderd: *warama*, duisend: *guiltui*, een kerne: *tapel*, loof: *mil*, een schorsch: *pelli*, de ziel: *oalel*, 't lichaem: *lai-calel*, een lijk: *ven*, vleesch: *molvin*, bloed: *boro*, een been: *telqui*, vel: *uel*, een zeenuwe: *uen molvin*, een ader: *lonco*, 't hoofd: *tol*, 't voorhoofd: *lenglen*, d'harzen-pan: *lonco*, 't hair: *teren-lonco*, grijsheid: *lolo*, d'herzenen: *angen*, 't aengezicht: *taun*,

de

de koonen : *ne*, d'oogen : *tacune*, ledemaeten : *denen*, wijn-braeuwen : *ju*, de neus : *peloju*, de neusgaeten : *merum*, ſnot : *pilum*, ooren : *oun*, een mond : *adem*, ſweet : *quewen*, de tong : *melbue*, de lippen : *boru*, de tanden : *ilga*, de kieſen : *bida-bida*, 't verheemeld des monds : *coun*, ſpouſel : *mewe*, de keel : *neen*, adem : *quette*, de kinne : *paiun*, de baerd : *pylco*, de hals : *pel*, de nek : *lipan*, een ſchouder : *puilpa*, een arm : *cue*, een hand : *mancue*, rechter-hand : *welecoe*, ſlinker-hand : *puley cue*, 't plat des hands : *changel-cue*, de vingeren : *buta-changel*, de duim : *wili*, de naegelen : *zevo*, de borſt ; *moju*, de mammen : *pue*, de buik : *weddo*, de naevel : *cadi*, de ribben : *buri*, de rugge : *anca*, de lendenen : *quichio*, de billen : *penem*, de mannelijkheid : *metu*, 't baerlid : *chan*, de dyen : *lucu*, de knien : *wetunthoy*, de knie-ſchijf : *hemum*, de kuiten : *kamon*, de voet : *pinque*, 't hart : *wocun*, de longe : *que*, de maeg : *curique*, de lever : *ueca que*, de milt : *quelche*, de darmen : *villin*, de blaes : *mee*, ſtrond : *perquen*, een ſcheet : *momoy*, ſtank : *pelengſley*, een ſpinne : *inche*, ik : *eimi*, gy : *tubei*, hy : *inchen*, wy : *tecengen-eimen*, gy-luiden : *liengen*, zy-luiden : *emma*, alzoo : *muh*, neen : *pichumei*, dicht-by : *auerjngei*, verre : *taymen*, tegen : *woecuu*, buiten : *compay*, binnen : *pulon*, beneden : *wono*, boven : *buri*, achter : *junengen*, voor : *quelleb*, nevens : *munai*, genoeg : *alengei*, te veel : *munalai*, te weinig : *chemibla*, waerom : *ueinibla*, daerom : *uei-mai*, laet het zoo zijn : *wei*, deſe : *temunei*, ſchoon : *woranei*, leelijk : *newonei*, ſterk : *leptungei*, ſnel : *chouwo*, luy : *alilonconei*, zeer wijs : *wentannei*, deftig : *queunei*, hoovaerdig : *culenei*, rijk : *cunewal*, arm : *toucu*, dwaes : *molgei*, naekt : *ilungey*, gekleed : *queten*, eng : *anquen*, droog : *prequin*, gierig : *prequiboe*, mildaedig : *buta*, groot : *pichi*, klein : *montingei*, vet : *toutau*, maeger : *pettun*, verve : *queli*, rood : *calbu*, blaeuw : *carel*, groen : *choot*, geel : *curi*, ſwart : *lye*, wit : *nilla-caju*, verruilen : *illuwyn*, geven : *tuignei*, vroolijk zijn : *umatum*, ſlaepen : *limen*, uit den ſlaep ontſlaepen : *tangnube*, breeken : *bemgue*, bouwen : *playn*, vinden : *uangen-byn*, verlieſen : *necul*, loopen : *amon*, gaen : *utalegen*, ſtaen : *wiwijn*, zijn : *jucheleyn*, leggen : *tecanen*, danſen : *padenatum*, vallen : *utalenen*, opſtaen : *auinge*, zitten : *dimgue*, ſpreeken : *temelenge*, ſwijgen : *puronge*, zingen : *pylcunge*, roepen : *quipay*, komen : *ien*, eeten : *butun*, drinken : *mepai*, kakken : *willam*, piſſen : *cudepain*, ſpeelen : *locatum*, kyven : *langawyn*, dooden : *mecowyn*, draegen : *chuquin*, ſteelen : *guallulueno*, weder-geven : *pelteney*, betaelen : *lay*, ſterven : *rengalgei*, begraeven worden : *quedau capay*, arbeiden : *intunge milla*, goud uitgraeven : *nilla-teubyn*, verkoopen : *nilla-vin*, koopen : *quimla wi tami piel*, ik kan u niet verſtaen : *chu pipaimi*, wat doed gy ? *champaila*, niet : *juei pingeimi*, hoe word gy genaemt ? *Iuan pingen*, ik word *Ioan* genaemt : *cheo ruaimi*, waer gaet gy na toe ? *Moppo muruam*, ik ga landwaerd : *cheo tui mi*, van waer komt gy ? *Niro comotoun*, ik kom van huis : *chumel quipa*, *tuai mi*, wanneer zult gy komen ? *chumel prutuai mi*, wanneer zult gy gaen ? *Ale prungi tamruca*, is uwe wooning verre afgeleegen ? *picherungei*, 'tis dicht by : *aleprungei*, zy leid verder : *inchi quiparum camappumu*, ik denk te vertrekken na andere landen : *chemnibla quiparui camappumu*, waerom wild gy vertrekken na andere landen ? *Merelya tiva mappumu*, hier is geen leeftocht : *aleibelay twachi tipanto*, *benibliaale geniep ayn*, het jaer is hier onvruchtbaer geweeſt, daerom hebben wy gebrek : *cheo mappungen tamichau*, in wat landſchap woond u vader ? *Alu ei ei*, de duivel heeft hem weg gehaelt : *ai eimi ruaju inchio*, wilt gy hem gezelſchap houden ? *Ailan*, ik wil niet : *aien*, ik wil : *chuben quecken neieimi tania*, hebt gy iets voor te zetten, om t'eeten ? *cancan achawal*, neen ik hebbe gebraeden hoenders : *mu wy*, hoe

veel? *Munalei enchintavia*, zy zullen voor ons genoeg zijn: *chuben putuayn*, waer zullen wy drinken? *Aile mangunmeinis*, ik dank u: *chuben domo trivo*, wat vrouw is dese? *Inchi tan curi*, 't is mijn vrouw: *ni nave*, mijn dochter: *ni domo*, mijn byzit: *ale teminigei vei domo*, het is een schoone vrouw: *quipangnei*, kom hier: *amotunge*, loop weg: *umatuayn*, laet ons te bedde gaen: *utajuca*, laet ons op staen: *wira cuchai compay tan mapumu*, *de Spanjaerden* zijn in dit land gevallen: *quipa waicha laimi*, willen wy zamen vechten? *Waiquinagelan*, ik heb geen wapenen: *ina en pea in waiqui*, volgt my, wy zullen wapenen krijgen: *ali teum inche*, ik ben te vreeden. De vlootelingen, die onder de vlagge van *Henrik Brouwer*, op 't jaer sestien honderd drie en veertig, uit *Brasil* om goud voeren na *Chili*, bragten voor goud dusdaenigen woorden-schat te rugge. *Chili* vorders, alzoo genaemt wegens de strenge koude (*chili* beteikent by *de Peruaenen* koude) behoeft niet te wijken voor eenig gewest in *America*: als welk een gezonde lucht en vruchtbaere grond, zeer dicht bewoont, geniet. 't Voorziet *Peru* meenigmael van leestocht: te vaerdiger derwaerds gevoert, dewijl de zuide-winden geduurig lanx de kust waeyen. De De Peruaensche onder-koning stelt hier een land-voochd. 't Heeft twee bisdommen *san Iago* en *l'Imperial*. Zommige *Chileesers* staen onder 't gebied *der Spanjaerden*, en leven in hutten: andere zijn meer woest, en verdeedigen haer vryheid gewaepender hand. Zy hebben groote koppen met platte aengezichten. De mannen rukken 't hair aen de lippen, kinne en schamelheid met gescherpte schelpen, ten dien einde om d'hals hangende geduurig uit: doch vryven het eerst met warme asschc. 't Hoofd hair gekort tot d'ooren, word met de band *tariwelonco* gestrikt. Aenzienelijke persoonaedjen hechten aen de band zilvere plaetjens en turkoisen. Zommige evenwel draegen op 't hoofd d'afgestroopte huid van weesels of diergelijke beesten, zulx de kop 't voorhoofd, en de staert 't achterhoofd bedekt. Dusdaenig dexel noemenze *maniewelonco*. Weinige hebben mutsen, die zy op haer manier toe-stellen. Doorgaens zijn *de Chileesen* de langste niet; doch gezet en sterk, tusschen blank en zaluw. Die onder Spaensche dienstbaerheid staen voeden lang hair, door welk onderscheiden worden van de geschoorene *Ucais*, de welke *den Spanjaerden* alle moogelijke afbreuk doen. De vrouwen, doorgaens klein, loopen bloots hoofds: 't hair slingert los over de schouders: 't word opgebonden, wanneer maen-slondig zijn. Doch, die rondom *Castro* woonen, draegen lokken, niet ongelijk de Nederlandsche juffrouwen. In *Coquimbo* en *Loquimbo* gaenze als 't vrouw-volk in *Peru*. Alle hebbenze dicht en swartachtig hair. Haer kleding is slecht, hoewel zindelijk. De mannen trekken een wijde broek aen, om de lendenen toegebonden: nemen voorts een wolle kleed, vierde half ellen lang en twee breed, met een gat midden-weegs, waer door 't hoofd steeken: zulx 't kleed over de schouderen afhangt: d'armen en beenen blijven bloot. De vrouwen bedekken haer met de zelve wolle slof; maer op een andere wijse. Zy maeken een schort om de lendenen vast, en een langerok tot d'aerde toe, voor de krop met zilvere of koopere spelden zamen-gehecht: 't hoofd, borst en beenen zijn ongedekt. 't Laeken zelf vertoont roode, witte, blaeuwe en eyer-gele streepen, aen de boorden gefronst. 't Vrouw-volk is van sterke gestelteheid. *Henrik Brouwer* getuigt, hoe zommige op sijn schip een kind haelden, die binnen een half uur 't kind zoogden wandelende: ettelijke hadden zulke groote borsten, datze den kinderen, op de rugge gebonden, te zuigen konden geven, werpende de borsten over de schouders. Op feestdagen trekkenze konstig-gebraeyde kousen aen. Haer hutten, laeg nevens d'aerde, bestaen uit stroo, ried en liesen, en zijn niet opgeslaegen als gints en herwaerds by gebuurten, in welke d'huisgesinnen van een geslacht, somtijds dartig, vijftig, hondert of hondert

Vruchtbaerheid van Chili:

haer inwoonders hoedanig:

der zelve dragt:

sterke Chileesche vrouwen:

Hutten:

en

zamen-woningen: en twintig, onder 't gezach van een opper-hoofd, (zy noemen hem *caraca*) te zamen-woonen. 't Huisraed is weinig en slecht: namentlijk twee of drie kannen, om den drank *chica* te bewaeren, een hoorne beeker, een steen op welke 't koorn breeken, en een of twee houte stoelen: de vermogenste gebruiken ook schaepe-vachten, welke voor de

huis-raed:

land-bouw: gasten ter aerde spreyden. Zy leven zonder eenige bekommernis: zaeyen noch planten meer, als voor een jaer. Haer rijkdom leid aen 't vee, van welk nochtans geen groote overvloed hebben. Met den ingang der wijn-maend komt een gantsche buurt te zamen: de een helpt d'ander spitten, ploegen en zaeyen. In twee dagen beschikken de mannen dit werk: 't vordere blijft den vrouwen aenbevoolen; want de mannen slaen geen hand aen 't wiejen of

eten: 't inoogsten. Zy eeten en drinken van den morgen tot den avond, wanneer niet op eenige togt trekken: by welke voorval des middags en avonds maeltijd houden. De

dranck: drank bestaet uit water met garste-meel of terwe gekookt. Op feest-dagen zuipenze *chica*, gebrouwen van *maiz*, geknaeuwt by tandelose oude-wijven. Anderzints wort ook een drank toegestelt uit de vrucht *unni*, welke smaekt na Maderasche wijn. Ieder trouwt zoo veel vrouwen, als hy kan koopen en de kost geven; *koop-handel met vrouwen:* want de vrysters en weduwen, moeten van d'ouders gekoft worden. Ieder gelt, zoo zeer niet na schoonheid en aenzien, als na kracht en yver, tot voorstand des huisgezin. 't Vryen gaet *vreemd vryen,* vreemd toe. Een zoon heeft geen eigendom; maer leeft op genaede van sijn naeste bloed-vrienden: d'een schenkt hem een varken, d'ander een koe, de darde een schaep, de vierde iets anders. Aldus verrijkt, hangt eenige *en vol-trekken van houwelijk:* turkooisen en plaeten zilvers om den hals van de vader des vrysters: maekt bekend hoe veel houwlijx-goed kan looven: en bedingt eindelijk, ten naeuwsten als kan met sijn toekomstige schoon-vader. Zomtijds geeft hy twintig, zomwijl vijftig, ja honderd schaepen, ossen, koeyen, varkens, paerden, hoenders, een tabbaerd en ettelijke vaeten vol *chica*. Thans leid de vader sijn dochter na 't huis des

bruidegoms, alwaer met ſpijs onthaelt word; maer moet den drank zelf bekoſtigen. Ettelijke dagen na deſe vereeniging, komen de naeſte bloed vrienden den nieuwe vrouw verwellekomen: en zingen over maeltijd een bruilofs-lied aen d'houwelijx-god *Maruapeante*. Alle zittenze ter aerde neder op ſchaepsvachten. 't Gebeurt meenigmael, dat de maegen, den man ſijn vrouw ontweldigen, byzonder wanneer haer hard handelt: hoewel een man over de vrouw magt heeft om te dooden: van welk miſdrijf de bloed-verwanten zomtijds wraek nemen. Elk neemt zoo veel wijven als hem goed dunkt. De vermoogende maeken voor ieder vrouw een byzondere hut. Wanneer zich met een wil vleeſchelijk vermengen, laet zulx heimelijk weten. Een bemind hy boven andere. d'Overige ſijn niet meer als ſlavinnen, die allerley arbeid moeten waer-nemen. De mannen vallen buiten gemein minyverig. Indien een vrouw een vreemdeling ſlechts onder d'oogen ziet, word jammerlijk afgeroſcht: en op overſpel betrapt, zonder rechts-vordering, dood-geſlaegen. En daerom zijnze evenwel niet kuiſch; maer zeer tot geilheid genegen. Als een vrouw een kind krijgt, waſchtze haer zelf en 't kind in koud water: men ſlacht een lam *chiluraque*: houd een blijde maeltijd: de kraem-vrouw ontfangt nevens de gaſten een ſtuk vleeſch: en keert des anderen daegs tot het gewoonelijk werk. *De Spanjaerden* getuigen, hoe haer vrouwen inſchelijx meer en meer door de lucht verharden, en even als *de Chileſche* de vrucht ontfangen. 't Staet een weduwe vry wederom te trouwen; doch moet aen haer kinderen giften uitdeelen. Indien buiten houwelijk blijft, en tot haer ouders keert, ſtrekt tot meerlof. Beide mannen en vrouwen baeden des morgens, ook by nijpende koude, in de ſtroom. Zy kennen noch God noch gods-dienſt, behalven *Pillan* en de duivel, die allerley quaed veroorzaekt: weten van geen opſtanding: achten 't leven onder 't hoogſte goed: waerom als iemand geſturven is zy gewend zijn te zeggen, *alverey*, beduidende *de duivel heeft hem weg gehaelt*: thans verheffen de bloed-verwanten en vrienden een naer gehuil. 't Begraeven gaet vreemd toe. De lijken blijven drie en meer maenden onbegraeven: worden vol ruikende kruiden geſtopt, en in de zelve gewentelr, tegen de ſtank. Als eindelijk ter aerde beſtelt zullen worden, komen de vrienden drie dagen te vooren by een; ſlagten een ſchaep: zijn zamen vroolijk: en werpen 't lijk in een kuil dicht by de hut, welken d'afgeſturvene bewoonde: men leid ook in 't graf een ſtuk van 't geſlachte ſchaep en een kruik vol *chica*. Maer belangende den afgod *Pillan*, welken ſy eenige liedjens toe-zingen met vreemde gebaerten, geloovenze: dat een geeſt beſtaende uit lucht is, die alle zaeken op aerde beſtiert: andere houden *Pillan* de donder te zijn, welk ook alzoo genaemt word: waerom *Pillan* aldermeeſt eeren, wanneer het dondert; want dan ſteekenze een pijl en ſteene bijl in de aerde: en grijpen de wapenen in de vuiſt, niet anders als of een magtige vyand haer ſchielijk over den hals quam: alzoo meinen door de donder gewaerſchout te worden wegens d'aenkomſt *der Spanjaerden*, van welker wreedheid een diepe afkeer voeden. Zy noemen alle helden *Pillan*, en ſchryven de zelve goddelijke deugden toe. Zy zuigen ſterk tabak: en als den rook in de lucht, niet zonder vreemde potzeryen, blaeſen, ſchreeuwenze: *ontfang dit, o Pillan*. Zeeghaftig uit eenige veldſlag te huis gekeert ſtecken de ſteene bijl in d'aerde: ſtaen gewaepend rondom den bijl: zuipen tot overſtallige dronkenſchap: en zingen 't liedeken *pawary* ter eeren *Pillans*. Zy ſpringen zeer wreed met de gevangenen om. Deſe, ten dans geleid, maeken haer met d'overwinnaers luſtig vroolijk: wanneer 't ſpel op haer beſt is, worden met bijlen den kop ingehakt: d'harten uit de lijven getarnt: in welk ieder verwoede tanden zet. Op gelijke voet ſtraffenze de ſtruik-roovers, dieven en verraeders. Doch, die veel *Chica* aen de voornaem-

bruiloft:

ontweldigen van vrouwen:

een vrouw boven alle de andere bemint:

min-yver der mannen:

wonderlijk baren:

kertrouwen der weduwen:

gods-dienſt.

vreemd gevoelen van ſterven:

als ook begraeven zeer wonderlijk:

afgod Pillan hoedanig:

helden:

tabak zuigen:

vreughd over bevochte zeegen:

ſlachten wreed de gevangenen:

naemste persoonaedjen schenken kan, koopt zich vry van de gezeide straf.

straffe over toovenaers: Dit nochtans geld niet omtrend toovenaers of hexen, die zonder genaede, met alles 't geen bezitten, levendig verbrand worden. Zy hebben geen priesters of dewelke den godsdienst waernemen. Alleenlijk zijn in hooge achting, die best *'t pawary* zingt.

afgod Maruapeante. De tweede afgod *Maruapeante* geeft haer door inblaesing of in den droom te kennen, wanneer een wijf moeten trouwen of beslaepen. Maer zulx geschiet niet, ten zy bevoorens t'sijner eere dol en vol gezoopen en liedekens geschreeuwt hebben.

Land-bestier: De landbestier staet aen voornaeme edelen *Ulmen* of byzondere heeren *Curacen*. Op zommige plaetsen heerscht een alleen, die de benaeming *Pulmen* draegt. Dese *Ulmen* en *Curacen* staen zomtijds over vijf en twintig, of vijftig of honderd huisgezinnen. Haer

bepaelde magt der bestierders: magt is gelegen in vergaedering van al het volk te beschryven, en met 't zelve wegens lands-zaeken te beraedslaegen: vermoogen zulx met niemand byzonder doen, noch eenige schatting af te vorderen, dan by hooge noodzaekelijkheid: moeten de meenigte tegen den vyand voorstappen: staen onder d'algemeine bevel-hebber *Apocurace*, of onder een *Nentoque*. De waerdigheid der *Curacen* en *Pulmen* versterft van ouders op kinderen: of, by mangel van zoonen, op swaegers en naeste bloed-vrienden. Zomtijts zien de schranderste den ander wel een voordeel af: en lichten den rechten erfgenaem uit sijn staet. Andere mindere ambten worden vergeven by *de Curacen* of *Pulmen*.

Verkiesing van een Nentoque merkwaerdig. Maer de verkiesing eens *Nentoque* gaet aldus toe. Wanneer dit eerambt open staet, maekt iemand, die na 't zelve dingt, overslag: of sijn middelen zoo verre strekken: om *de Curacen* en *Pulmenen* met een heerlijke maeltijd te onthaelen. Indien zulx kan goed maeken, ontbied alle ter bestemder plaets: werwaerds zich gewaepend begeven. Onder 't brassen en zuipen heft eindelijk de verzoeker een reden aen: behelzende sijn edele afkomst, treffelijke daeden, rijkdom en vrienden: weshalven smeekt, om de bediening der afgesturvene *Nentoque* te bekleeden. Thans staet een *Curace* op, wiens hals by de verzoeker behangen word met een keten turkoisen of gesleepe witte schelpen. *De Curace* beweegt d'andere tot de verkiesing, zonder eenige voorgaende beding-punten. De verkoorene belooft alles ten besten van de gemeine zaek te zullen bestieren. Terstond neemt *de Curace* den turkoise halsband, en deeltze onder de voornaemste uit. Dese handel eindigt met langwijlig smullen, drinken, dansen en zingen. Op gelijke wijse maekt men een *Apocurace* of 't hoogste opperhoofd: hoedaenigen *de Ucaes*, zedert een geruime tijd, om meer vryheid te genieten, over haer niet gestelt hebben.

Wapenen der Chileesen. De wapenen *der Chileesen* zijn lancien, eens zoo lang als d'Europische, aen de punt gescherpt: zy gebruiken ook knodsen met yzer beslaegen, en bloote Spaensche degens, alzoo de scheeden van langer hand verrot zijn.

Pulches hoedaenig volk. *De Pulches*, oostwaerd achter 't hoog gebergt *la Cordilbra* woonachtig, schieten vinnig met vergiftige pijlen. Van dikke ossen-huiden maeken ze helmetten en borst-harnassen, tegen een swaerd steek- en slag-vry. Alle weten handig met paerden en lancien om te gaen; doch schroomen zeer voor d'handbussen en vuurroers.

Wonderlijke booden in Chili. Terwijl noch lesen noch schryven konnen, maeken de opperhoofden door een getrouwe boode aen d'andere gezachhebbers bekend, 't geen in oorlog of vreede tot welstand des gemeine best noodig achten. De boode draegt een pijl, aen welke een band hangt, ten bewijs van onderlinge gemeinschap: de pijl word gevat met de rechter hand: en indien hy, dieze ontfangt, wil antwoorden, stuurt den pijl, verdikt door een tweede, te rugge; maer wanneer dienstig acht, andere *Curacen* en *Pulmen* van de zelve bootschap bericht te doen, zend door sijn eigen dienaer den pijl op gelijke wijse aen haer af. Dus verre belangende de zeeden *der Chileesen*. Het kan niet ondienstig wesen, hier by te voegen 't geen de zichtbaere getuige

Alonso d'Ouaglie, wegens de lucht-streek en 't aerd-gewasch in *Chili* ter neder geveld. De winter-maenden zeidhy, zijn diervoegen onstuimig, dat zomwijl de boomen niet alleen uit d'aerde waeyen; maer 't aerdrijk zelf verstuift. Zommige valleyen leggen vol sneeuw: zulx de sneeuw de toppen bereikt: welke, als ontdooyt, de rievieren dapper doed swellen: waer door de landen veel slib ontfangen, tot vruchtbaere mesting. De koude valt hier scherper: ter oorzaek van 't naestgelegen gebergte winden waeijen, die vel en vleesch door-snyden. Dese winden zouden 't gewest allenthalven ontvolken, tenzy 't gebergt meest vol swaere eiken-boomen stond, op welke de winden breeken. Ook leveren de valleyen gegraeve kolen, die d'inwoonders tot duurzaeme brand beezigen. De winter ontbloot de vruchtboomen van bladeren; doch niet de dichte bosschaedjen. De velden staen in de lenten zo vol wel-riekende bloemen, dat zonder tal zijn, niet alleen ten opzicht der meenigte; maer ook van verscheidentheid. Uit de zelve word gekookt *'twater der Engelen*, alzoo genaemt wegens liefelijke reuk en gezonde smaekelijkheid. 't Gras wasch inschelijx zeer weelig. In de slacht-maend en winter-maend bereiktet d'hoogte van staende koorn. Raepen, munte, drieblad, venkel en mostaerd-zaed zaeyen haer zelf, ettelijke mijlen verre. Vorder heeft *Chili* verscheide genees-kruiden, welker kracht de heel-meesters en meestaressen (zy worden genaemt *Maci*) voor *de Spanjaerden* verbergen. *De Maci* staen in hooge achting, niet alleen by *de Chileesen*; maer ook *Spanjaerden*: dewijl groote kennis der artzeny hebben. Onder d'heilzaeme kruiden munt uit *quincia-mali*, welk niet meer als een halve hand palm boven de aerde groeyt: 't heeft takjens, verspreyt gelijk een bondel bloemtjens: ieder takjen eindigt in een saffraen-gele bloem. Dit kruid, met de wortel uit-getrokken, word in water gekookt, en het warm water een gequetste ten drank gegeven. 't Werkt niet zonder wonderlijke kracht, om 't bloed, welk binnen de wonde neder-gezakt, verrot, na boven te trekken, en te looseu door de wonde. Niet min heilzaem geneest het zap van *culen* buiten op de quetzuur gestreeken, en binnen ingegooten. *Culen*, noemen *de Spanjaerden albaciga*: 't heeft riekende blaederen en een zeer hooge stamme. Vorders wasch hier en daer een naemeloos kruid, niet ongelijk fijn gras: welk, in water gezooden, aenstonds de quaedaerdige koortsen en zijd-pijn geneest, en 't bloed ongemein zuivert. Men vind inschelijx genees middelen, welke den steen in blaes en nieren verbryselen en afzetten. De plante *luce* komt voort uit de reeten der rotzen, welke de zee zomwijl onder water zet: dese, gedroogt en gestampt, levert een gantsch smaekelijk brood. Dus verre de gemeine beschrijving van *Chili*: volgt de byzondere, behelzende de landschappen, steden, eilanden, valleyen, havenen en rievieren. Noordwaerd dan maekt de woestijne *Atacama* een scheiding tusschen *Peru* en *Chili*. De woestijn bereikt de lengte van negentig mijl: des zoomers dorre en droog, by winter geslooten, wegens hooge sneeuw en ondraegelijke koude. Nergens vindmen eenig voedzel, dan weinig wilde schaepen *guanacos*, en omtrend midden wegs de beeke *la Sal*, uit 't oostelijk gebergt west-waerd gevloeyt door een diepe valleye na *de Zuider-Oceaen*. 't Water uit de beek, in eenig vat geschept, verandert terstond tot zout. Allenthalven lanx d'oever leggen grooter en minder stukken zouts. Zulx de weg door *Atacama* uit *Peru* na *Chili* gantsch moeyelijk valt; maer die over 't sneeuw-gebergte *Andes* derwaerds loopt, is vry erger: dewijl verder omgaet, en den reiziger een gewis verderf dreigt, wanneer de rechte jaer-tijd niet waernemen: want op dese bergen waeyt, geduurende de wintermaenden, een koude wind, welke diervoegen door-dringt, dat een mensch buiten gevoelen dood ter aerde neder ploft, en verstyft tegen de verrotting. *Ioseph d'Acosta* getuigt, hoe lijken gevonden zijn, niet anders of leefden: die voor ettelijke jaren aldus op *Andes* aen haer einde geraekten.

Jaer-getijden in Chili:

dikke sneeuw:

felle winden:

bloemen:

gras:

byzondere genees-kruiden.

Byzondere beschrijving van Chili.

Woestijn Atacama.

Wegen uit Peru na Chili:

Wonderlijke wind.

Diego

Almagro ontdekt Chili.

Diego Almagro ontdekte d'eerſte *Chili*, op 't jaer vijftien honderd ſes en dartig: met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten derwaerds gerukt door de geweſten *Charcas*, *Chicas*, *Xuxuyes* en *Chaquana*: kreeg voorts over een ſweevelachtige grond en 't beſneeuwde gebergt *Andes*, d'eerſte Chileeſiſche valleye *Copayapo* onder de voet: na dat geen klein aental menſchen en paerden, wegens ongemak en koude, om hals was geraekt. d'Ongelegendheid dierhalven van beide de voornoemde wegen, tuſſchen *Peru* en *Chili*, benoodzaekt de reizigers te trekken lanx de ſtranden, by *de Zuider-Oceaen* beſpoelt. *Copayapo* draegt deſe benaeming na de ſchoone turkoiſen, welke een berg aldaer overvoedig leevert. De valleye zelf heeft de vruchtbaerſte grond van geheel *Chili*: nergens waſcht *de mais* ſmaekelijker, grooter en overvloediger: d'halmen bereiken een half elle, de ſtruiken de lengte van een lancie: ieder gezaeyde korrel geeft doorgaens ſtijf drie honderd in den oogſt. De Spaenſche vruchten ſlaegen hier beter dan in *Spanje*. Midden door *Copayapo* ſtort een rievier even eens genaemt, twintig mijl lang uit *d'Andes*: en maekt aen de mond een bequaeme reede voor *de Zuid-zee*. Tegen *Copayapo* ſtoot ten zuiden de valley *Guaſco*, min vruchtbaer als d'eerſte; doch heeft een bequaeme haeven, in welke een verſche beek valt, door ſlooten afgegraeven tot bewaetering der zaey-landen. Voorts zijn hier overvloedig patrijſen, wilde ſchaepen en graeuwe eek-hoorntjens, welker vellen een hooge prijs op-halen. *Valdivia* bouwde hier eertijds nevens de ſtroom *Topocolma* 't ſtedeken *ſan Iago de la nueva Eſtremadura*, in de landſtreek *Mapocho*, veertien mijl van *de Zuider Oceaen*, en nevens 't ſtedeken een ſterkte; doch beide wierden eerlang verlaeten. Zuydelijk af vloeyen de rievieren *Maypo*, *Chachapool*, *Loro* en *Maule*. Boven deſe vloeden ten ooſten ſchuilen *de Promaucaes* onder 't gebergte *Andes*. Aen *Guaſco* volgt de valleye *Chili*, welke 't gantſche land haer benaming mede-deelt. Hier waeren eertijds de vermaerde goudrijke mijnen *Quillota*, waer uit *Valdivia*, op 't jaer vijftien honderd vier en veertig, onwaerdeerlijke ſchatten trok: en ſtichte tot verzeekering der graevers, de ſtad *la Serena*, anderzints ook geheeten *Coquimbo*, na de valleye, welker grond beſlaet. *De Zuid-Zee* maekt een groote en bequaeme inham voor allerley vaertuig, twee mijl beneden de ſtad, aen een kleine rievier getimmert, die nochtans de vlakke landſdouw rondom diervoegen bevochtigt: dat allerley aerd-gewaſch gelukkig teelt. 't Regent naeuwlijx meer dan drie reiſen 's jaers. Uit de voorval, die *Francois Draek* alhier ontmoete, kan de magt van *Serena* genoegſaem afgemeeten; want als *d'Engelſche* alhier geland waeren om water te haelen, zijn door drie honderd Caſtiliaenſche ruiters en twee honderd voet knechten ter ſtad uitgevallen, niet zonder groot verlies weg-gejaegt. Hoewel de mynen overvloedig goud verbergen, leveren zeer weinig: ter oorzaek *de Spanjaerden* d'oude ingezetenen wijd en zijd tot een eenig menſch hebben uitgeroeyt, volgens getuigenis der Chileeſche piloot, die *Olivier van Noord* gevangen kreeg. Doch de voornaemſte ſtad van *Chili* is *ſan Iago*, alwaer de land-voogd over *Chili*, geſtelt by de Peruaenſche onder-koning, hof houd. *De Dominicaenen* en *Franciſcaenen* bezitten ieder een klooſter. d'Hooft-kerk ſteekt heerlijk af. De ſtad telt ſtijf acht honderd huiſen. Meer dan tachentig duizend *Chileeſen*, verdeelt in ſes en twintig *repartiementos*, (alzoo noemen *de Spanjaerden* de huiſgezinnen *der Chileeſen*, welke een Spaenſche opperhoofd beſtiert) behooren tot *ſan Iago*, welk, achtien mijl van *de Zuider-Oceaen* landwaerd in gelegen aen de ſtroom *Topocalma*, groot voordeel trekt uit d'haven *Valparayſo*, welke de gezeide rievier maekt: alzoo in deſe haven de vrachten van *Lima* ontlaeden worden, waer tegen de ſchepen goud over-nemen. 't Land rondom leevert overvloedig wijn, appelen, koorn, talk allerley vee en by zonder paerden, te zul-

Valleye Copayapo.

Valleye Guaſco.

Valleye Chili.

Stad Serena.

Stad ſan Iago.

Haven Valparayſo.

zulk een meenigte voort-gezet, dat by duizenden in 't wild loopen. In *Valparayso* verraschte d' Engelsche ammirael *Draek* een schip van *Valdivia*, geladen met vijf en twintig duizend baeren fijn goud. 't Gelukte den Nederlandschen zee-voochd *Joris Spilbergen* zoo niet: dewelke, op 't jaer seshtien honderd en vijftien, met vijf schepen alhier ter reede geloopen een Spaensch zeil ontdekte. Sijn bemande booten geschikt om een Spaensch vaertuig, voor drie huisen op den oever gekort, af te haelen, vonden 't zelve brandende te zeilen binnen een kleine inwijk met veel klippen bezet. De klippen verstrekten *den Spanjaerden* tot een borstweering, achter welke schuilden, en dapper vuur gaven. *Spilbergen* met twee honderd man te land gestapt ontmoete een merkelijk aental Spaensche voet-knechten en ruiters, ten strijd geschaert: doch die eerlang te rugge deinsden. De stad *la Concepcion*, gelegen lanx *de Zuider-Oceaen*, heeft een bequaeme haven, in welke, uit de valleye *Andalien*, twee beeken vlieten: de kleinste loopt midden door de stad, schuilende achter heuvelen met fruit-boomen beplant. Behalven de kerk staen hier twee kloosters: 't een bewoonen *de Dominicaenen*, 't ander *de Franciscaenen*. Voor de stad leid 't eiland *Quiriquyna*, welkers stroo-hutten *Spilbergen* aen koolen leide. De zee leevert overvloedig visch, en de strand uit een mijne swarte steen, brandende gelijk smits-koolen. Ten tijde als *Olivier van Noord* alhier ter reede liep, had de steevoochd *Franciscus de Quinones* 't gezach over zeven honderd Spaensche soldaeten, om d'afvallige *Chileesen* te bedwingen. Vier mijl buiten *Concepcion* leggen de goud-rijke mijnen *Quilacoya*: die eertijds groote rijkdom opbragten. De stad heeft veel verlooren van haer voorige luister, zedert tot viermael door *de Chileesen* is verwoest. Tegenwoordig, voorzien van een vaste muur en sterk slot, vreest minder de strijdbaere nabuuren in de valleye *Arauco*: tegen welke haer uit zee opdoed 't eiland *Maria* in een ruime inham, door 't geweld der golven gemaekt. Alhier wascht overvloedig tarwe en gerst. Rondom word veel visch gevangen, onder welke ook de meir-spinne, aen wiens oogen vratten groeyen, die de peerlen zouden overtreffen, indien harder waeren. Twee *Spanjaerden* hebben op *Maria* gezach over veertig inboorlingen, dewelke diervoegen onder slaeverny gehouden worden; dat geen appelen, peeren, druiven, hoenderen of schaepen, hoewel overvloedig te vinden zijn, mogen nuttigen. *Elias Herkmans* zoude dit eiland voor de Nederlandsche staet verzeekert hebben, tenzy door byzondere ongelegendheid was verhindert. Tusschen de stedekens *Concepcion* en *Imperial* leggen de landschappen *Arauco*, *Tucapel* en *Puren*, vol strijdbaere volkeren, die *den Spanjaerd* veel werks geven. In ieder geweest stichte *Valdivia* op 't jaer vijftien honderd een-en-vijftig een sterkte; acht uuren was de eene van de ander afgelegen. Hy ontdekte ook de rijke goud-mijnen *d'Ongol*: en bouwde aldaer de vesting *Confines*. d'Inboorlingen, door *de Spanjaerden* jammerlijk gedrukt, beraedslaegden onderling, om haer oude vryheid te verkrijgen: vielen dieshalven onvoorziens op de sterkte in *Puren*. De bezettelingen, onmagtig zich te verdeedigen, verstooven na *Tucapel*, en uit *Tucapel* binnen *Arauco*: ten einde aldaer stand hielden. *Vildivia*, met drie en vijftig man na 't slot in *Tucapel* gerukt, wierd aen de rievier *Lebo* diervoegen aengetast, dat sijn volk tot een toe om hals geraekte, en hy zelf in handen *der Chileesen*, die hem gesmolten goud ten mond in gooten. Een jonge ontvluchte, en bragt de tyding der nederlaeg aen de bezetting binnen de sterkte in *Arauco*. Dese vluchte na *Concepcion*, gelijk die van *Puren* na *Imperial*. Zedert trok de luitenant *Franciscus de Villagra* met honderd en sestig krijgs-knechten op na *Raquetta*, een uithoek tegen *de Zuid-zee* in *Arauco*; ten einde wraek nam over de dood van sijn veld-heer *Valdivia*; doch hy vond zich eerlang ten hoogsten verleegen: alzoo ses en

Stad Concepcion.

Valleye Arauco.

Meir-spinne.

Eiland Maria.

Verrichting van Valdivia.

Opstand der Chileesen tegen de Spanjaerden.

Valdivia.

en Villagra geslaegen.

en negentig man achter liet, en met d'overige ter naeuwer nood binnen *Concepcion* ontſnapte. De zeegpraelende *Chileeſen* kreegen hier door zulk een on.zach: dat *de Spanjaerd* de ſteden *Concepcion*, *Rica*, *ſan Iago* en *Confines* verliet en ten beſten gaf: en zich daer nae ſterk maekten binnen *Imperial*. Doch belangende *Arauca*, is een klein landſchap, lang twintig mijl en zeven breed. d'Inwoonders zijn buiten gemein ſtrijdbaer: die het gebergt bewoonen, worden genaemt *Pulches*, en vallen door den bank dommer, als dewelke haer in de valleye onthouden. Alle gebruiken ten oorlog lange picken, helbaerden, boogen, pijlen, helmetten en borſtwapenen uit robben-vellen: zy werpen beſchanſingen op: ſluiten en ontſnoeren haer geleederen: en ſtellen ſlag-ordens na de krijgs-kunſt. Waerom dan de Spaenſche koning weinig voordeel uit *Arauco* trekt, hoewel vol rijke goud-mijnen is: dewijl de bezettelingen van 't ſlot aldaer, doorgaens vijf honderd ſterk, naeuwlijx buiten haer veſting derven komen. Tot *Arauco* behoort 't eiland *la Mocha*, aen de noord-zijde laeg en ten zuiden rijzende met rotzen, tegen welke *de Oceaen* zeer verbolgen hooge baeren ſmijt: in 't midden verheft zich een geſplitſt gebergt, uit welker keep een verſche beek vloeyt. De vruchtbaere boodem leevert overvloedigh pompoenen, *maiz*, *patatas* en voorts allerley aengenaeme vruchten: als ook oſſen, hoenders, ſchaepen en ander vee, en loopt allerwegen by groote troppen. Het dorp telt omtrend vijftig huiſen; langwerpig getimmert van ſtroo, met een deur in 't midden boven verwelfs-gewijs. d'Engelſche ammiraelen *Draek* en *Candiſch* wierden eertijds by d'ingezeetenen raeuw bejeegent. Gezeggelijker toondenze haer tegen de Nederlandſche zeevoochden *Olivier van Noord* en *Ioris Spilbergen*. Op 't jaer ſeſtien honderd liep *van Noord* alhier ter reede: zette *Ioan Claeſzoon* (verweeſen wegens miſdrijf om elders aen land geworpen te worden) met eenige ſnuiſtery op *la Mocha*. Uitgeſtapt wierd beleefdelijk onthaelt: zulx de vlootelingen vrymoedigheid namen, om des anderen daegs te landen. Alles ging minnelijk toe. 't Opper-hoofd van *Mocha* voer zelf na boord: vernachte aldaer: en geleide zedert den ammirael door 't dorp; maer verbood, dat geen *Nederlander* tot de hutten inging. Op zeker yzelijk geroep, vloogen de vrouwen uit de hutten, en knielden in drie troppen ter aerde neder. Ondertuſſchen ſprong een oud wijf voor den dag met een groote kruik vol *chica*: en gaf *den Nederlanders*, zittende op blokken in 't velt, te drinken. Ieder trouwt hier zo veel vrouwen, als voeden kan. Leven alle vreedzaem met elkander: gaen gekleed met een broek en hembd-rok ſonder mouwen. 't Vrouwvolk vlecht 't hair achter in de nek: de mannen laeten 't ſluik by 't hoofd hangen. Doch *Spilbergen*, vijftien jaer na *van Noord*, met vier gemande boots te land geſtapt, vond den oever vol volk, die allerley ververſching van ſchaepen, hoenders en gevoogelt gekookt en raeuw toe bragten, om tegen bijlen en meſſen te verruilen. d'Eilanders, aen de ſchepen gevaeren, ſtonden verbaeſt over 't krijgsvolk in wapenen gebragt, en byzonder toen 't geſchut los ging: zy leeverde meer dan honderd ſchaepen, onder welke een met een geheel lange hals en beenen, haeſe-mond en kameels-bult. Ten weſten van *Mocha* diep zeewaerd leggen de twee eilandekens *Iuan Ferdinando* zeer hoog uit 't water. 't Weſtelijke is het kleinſte, en rijſt met barre klippen. 't Grootſte valt bergachtig vol aengenaem geboomt, bokken en verkens. De zee geeft ongemein veel viſch. Nevens een vermaekelijke valleye is een goede reede, om te ankeren. 't Stedeken *los Confines* by *Garcias Mendoza los Infantes*, word beſpoelt door de rievier *Lacco*, en ten ooſten en weſten beſlooten van gebergt. 't Land rondom heeft gelukkige weyden en vrucht-

Landſchap Arauca.

Eiland la Mocha.

Van Noords bedrijf op Mocha.

Inwoonders van Mocha.

Eilandekens Fernando.

De ſtedeken Confines.

baere teel-akkers: die, nevens andere vruchten, voort-brengen smaekelijke roosijnen, vygen en wijn, behalven meenigte wel-riekende cipres-boomen. *De Dominicaenen* en *Franciscaenen* bewoonen ieder een kloosterbinnen *Confines*. West-zuid-
Imperial: west van *Confines* leid *Imperial* aen d'oever der rievier *Cauten*. Indien dese stad niet verhindert wierd door *de Chileesen*, zoude veel goud uit de naest-geleegene mijnen haelen.
Villa Rica: 't Stedeken *Villa Rica* vertoont haer beneeden 't meir *Mallobouquen* ten westen nevens de water-loosing *Tolten*, uit 't gezeide meir voort-gevloeyt. Oostelijk van *Villa Rica* springen twee fonteinen, aen de voet van een brandende berg. De fonteinen ontlossen in *Mallobouquen*. Het Stedeken zelf beslaet een witte grond, bequaem om aerd-werk te bakken. Behalven pijn-boomen wasscht hier weinig. Oostwaerd strekken haer uit zandachtige wil-
Baldivia: dernissen. De vermaerde stad *Baldivia* leid omtrend halver-weg tusschen 't begin van *Chili*, daer *Chili* stoot tegen *Peru*, en de straet *Magellanes*, in het landschap *Guadalanquen*, twee mijl van *de Zuid-zee*, op vlakke hoogte, aen een rievier, wiens mond een mijl wijd is. De Nederlandsche ammirael *Henrik Brouwer*, alhier ten anker geloopen, op 't jaer seshien honderd drie en veertig, verstond uit *de Chileesen*: hoe zy voor vier en veertig jaer *Baldivia* verbrand, en de Spaensche bezettelingen vermoord hadden. De steevoochd wierd gespaert tot swaerder straf. Men goot hem gesmolte goud ten mond en ooren in: maekte van sijn bekkeneel een drink-beeker, en van de schinkels toet-hoorens. *Brouwer* vond eenige overblijssels der verwoeste stad, welke eertijds vier honderd en vijstig huisen telde. Zy stond diervoegen niet met zoo veel ruichte begroeyt, of de twee marcken, straeten en dwars-wegen waeren kenbaer. Swaere mueren gaven noch genoegzaem bewijs van d'oude luister welke de stad te voore vertoonde. 't Land rondom draegt weelig tarwe en garst. Nergens leggen mijnen, die zuiverder goud geven. De rievier, die na *Baldivia* loopt, vertoont in de mond een klein eilandeken. 't Man-volk alhier valt grof en vet: brengt den tijd door met dronke drinken en dansen, de vrouwen moeten 't werk doen. Een andere stad *Osorno* genaemt, grooter *Osorno;* dan *Baldivia* lijd gebrek van lijftogt: heeft een koude hemel en en een grond vol goud-rijke mijnen. Meer als twee honderd duizend *Chileesen* staen den Spaensche bezettelingen alhier ten dienst. *Ca-* *Castro:*
stro (*de Chileesen* noemen het *Chilue*) is de laetste stad ten zuiden, die by *Spanjaerden* bewoond word: beslaet de grond van een gehakkelt eiland in d'inwijk *Agualay*, welke *d'Oceaen* maekt tot het gebergte *Andes* toe. *Castro* zelf leid op een vermaekelijke berg, met fruit-boomen beplant. Rondom den berg verspreyden haer vruchtbaere bouw-landen, bevochtigt door fonteinen en versche becken. 't Grimmelt aller-wegen van schaepen en varkens. De zee vloeyt met een gemein ty veertien voet. Zedert *Teunis Swarte-Teun*, onder *Spilbergens* beleid, de plaets met kleine magt bemagtigde en verwoeste, heeftze als noch haer schennis niet goed gemaekt. De overblijssels van prachtige gebouwen zijn getuigen van een groot verval. Aen de water-kant tusschen twee kleine beeken is een geringe sterkte opgeworpen. Over *de Andes* beslaen de stedekens *Mendoca* en *Iuan de la Frontera* een onvruchtbaere boodem. d'Uiterste hoek van 't eiland, alwaer *Osorno* leid, vertoont het vlekke *Carel-Mappa*, op *Carel-*
het jaer seshien honderd drie en veer- *Mappa.*
tig verbrand door *Henrik Brouwer*. Dese wierp alhier ses en seshig man, geleid by den vaendraeger *Blaeuwenhaen*, te land, onder 't beschut van ettelijke booten met steen-stukken wel voorzien. Negentig *Spanjaerden*, zoo te voet als te paerd, vielen tegen haer uit, doch weeken eerlang

eerlang boschwaerd, achterlaetende ses dooden en vijstien paerden. *Zee kust van Chili.* De zee-kust van *Chili* leid aldus. Ten noorden begintze met de valleye *Copayapo*: loopt zuidelijk na d'haeven *Coquimbo*: maekt de ruime inwijk *Atongayo*. Vorders ontmoet men zuidwaerd de bequaeme haeven *Quintero* aen de mond der rievier *Concagua*, alwaer veel wilde paerden loopen op vlak land, achter met gebergt bezet. Naest *Quintero* volgen de havenen *Valparayſa*, *Topocalma* en *Penco*, kenbaer aen gebergt onder sneeuw schuilende. De stroom *Labapi* watert uit in de visch-rijke bogt *Arauco*, alwaer de zee, over strand gespoelt, zout maekt. Op den oever der rievier *Lebo* bouwde *Garcias Mendoza*, 't stedeken *Cannete*, welk eerlang wegens d'oorlog tegen *de Chileesen* is verlaeten. Uit d'haven *Carnero* loopt een vaert na de stad *Confines*. De rievier *Cauten* maekt een veilige reede voor de stad *Imperial*. *rivieren van Chili.* Vervolgens vloeyen de stroomen *Tolten*, *Queule*, *Valdivia*, *Chabin* en *Bueno*. Aen d'uithoek *Gallego* eindigt *Chili* ten zuiden. Landwaerd in ten ooſten leid 't groote landschap *Tucuman*, bewoont by driederley volkeren, namentlijk *Iuries*, *Diagnitas* en *Tucumans*, van welke 't geweſt haer benaeming ontleent. Dit slot ten noorden tegen *de Chicas*, gehoorig onder 't zilver-rijke *Potosi*, ooſtwaerd eindigt het omtrend de landvoogdyschap *la Plata*, en springt weſtelijk na *de Zuid-Zee*. *De Stad san Iago.* De voornaemste stad *san Iago del Eſtero*, eertijds genaemt *Varco*, pronkt met de woonplaets der landvoochd en bisschoppelijke stoel. De grond valt zandachtig en ziltig. De burgers leven meest by wolle-weevery. d'Inboorlingen gaen gekleed, en zijn van zeedige inborst. De rievier *Eſtero* vloeyt jaerlijx over 't land: welk, met slibbe gemest, overvloedig *maiz*, garste, terween voorts allerley aerdvruchten geeft. De stroom *Salado* loopt even als *Eſtero*, van 't weſten ooſtwaerd door een vlak geweſt; maer heeft brak water en overvloedig visch. Tusschen beide de stroomen word veel hooning, wasch, kotoen en conchenilje gewonnen. 't Vee zet hier allenthalven gelukkig voort. De harten-jagt en ander wild slaegt wonder wel. Patrijsen, ring-duiven en ander smaekelijk gevoogelt geven een groote vervulling. Tygers en leeuwen doen veel quaeds. *De Spanjaerden* trekken geen klein voordeel uit laekenen, kotoen en een zout-panne. De tweede Spaensche stad in 't landschap *Tucuman* is *san Miguel*, gelegen aen de voet van een woest gebergt, voorzien van aengenaeme water-leidingen, die d'hoven, wijn-bergen en zaey-landen bevochtigen. Nergens gezonder lucht dan hier. Het derde stedeken *Nueſtra Sennora de Talavera* beslaet den oever van *Salado*: en levert een groote meenigte lywaet, kotoen, hooning, wasch en veelderhande verven. Het vierde Spaensche Stedeken *Cordova* leid omringt van vee-rijke wey-landen, onder een gezonde lucht, en meenigte kleyne dorpen. Ieder dorp, in het rond getimmert, en met doornboomen beplant tegen vyandlijke indruk, word by een vermaegschapt geslacht bewoont. Men ontmoet meer dan tachentig versche beeken, welke dit geweſt besproeyen. *Garcias Mendoza* stichte hier de stedekens *Neuva Londres* in het landschap *Calchaqui*, en *Cordura* op den boodem der *Iurias*, doch wierden eerlang verlaeten. Vorders behoort tot *Tucuman* de stad *Bernardo de la Frontera*, als ook *Lerma* en *Salvador*: 't eerſte voor weinig jaeren gebouwt in de valleye *Salta*, het ander in *Iuiuy*. Tusschen *Peru* en *la Plata* achter 't gebergt strekken haer wijd en zijd uit de vlakten *Omaguaza*, lanx de rievieren *Paraguay* en *Bermejo*, onder een getemperde hemel. Het volk gaet gekleed, en hoed veel vee. Men vind hier aller-wegen afgrijzelijke baviaenen met lange staerten en baerden: die gequetst, de pijlen uit de wonde rukken, en op den schutter, niet zonder

Stad san Miguel.

3 Stedeken Cordova:

andere stedekens.

De vlakten Omaguaza.

leelijk misbaer, te rugge werpen. De slangen vallen diervoegen groot, dat gantsche harten inslokken. De rievieren voeden wreede krokodillen, de bosschaedjen leeuwen en tygers. De inwoonders verscheelen onderling in zeeden en spraek. De meeste leven in geduurige dronkenschap: houden jaerlijx een groot feest, om de zielen van haer voor-ouderen te verzoenen. Ten dien einde brengenze zoo veel gebraede struis-vogels, als voor zielen willen offeren. Drie dagen duurt het brassen: wanneer 't hoofd der schoonste dochter, die haer vrywillig ter slagting aenbied, rondom gedraegen word. Thans begint ieder naer te kermen. Een uur duurt de droefheid. Op 't weenen volgt een uitgelaeten lacchen, meesten-tijd beslooten met onderling moorden. Dusdaenige gewoonte grijpt alder-meest stand onder *de Matarani*. *d'Abipones* loopen by de zoomer moeder-naekt: 's winters dekken zich met vellen: beschilderen 't gantsche licchaem met vlekken, niet ongelijk der tygers: tellen kaelheid onder de hoogste schoonheid: kerven 't lijf vol wonden, in welke struis-vogels vederen steeken, gelijk ook door de neus-gaten lippen en ooren. Zy eeren voor halve goden, die yzelijke pyniging lijdzaem verdraegen. Hier toe gebruikenze yzere pinnen en scherpe steenen: met de pinnen door boorenze 't geheele licchaem: de steenen dienen om d'huit af te villen. De vrouwen steeken de borst en 't aengezicht vol peerlen. Voeden niet meer als twee kinderen: boven dit getal slaense dood. *De Plani* swerven zonder woon-plaetsen onder den blaeuwen hemel. De reusen *Tobae* spreeken een nette tael; doch zijn buiten gemein wreed. Op 't jaer seshien honderd zeven en dartig, at *Eroüaca* sijn eigen suster, huisvrouw, moeder en kinders. Als een togt voor handen is, braedenze haer zoonen en dochteren: om by zulk een spijs te leven. De zieken worden aenstonds levendig in de aerde gedolven. *De Caaguiaren* blijven binnen dichte bosschaedjen, in verspreyde hutten woonachtig: leven by wormen, muysen, mieren, aepen, tygers en wilde hooning. De meeste gaen bultachtig gekromt, en alle met vachten gedekt.

Vreemde offerhande.

Abipones wonderlijk volk.

Een wreede reus.

Vreemde volkeren.

Tiende Hoofd-stuk:

MAGELLANICA.

TEgen *Chili* en *Rio de la Plata* stoot ten noorden 't gewest welk na *Ferdinand Magaglianus*, by mis-verstand *Magellanica* genaemt word. Verscheide togten zijn gedaen by dese en die landaerd van *de Noord-Zee* tot *de Zuider-Oceaen:* op welke andere en wederom andere streeken wierden gehouden; want zommige volgden de straet *Magellanes*, andere zeilden meer of min zuid-west. Alzoo opende *le Maire* tusschen *Mauritius* en *'t Staeten-eiland* een nieuwe doortogt, en *Henrik Brouwer* een weg beneden *'t Staeten-eiland*. Alle wenden de steevens westwaerd: zulx niemand lanx 't zelve vaer-water te rugge keerde, als *Elias Herkmans*, en voor hem d'hopman *Ladrillero*, van *Chili* afgestooken na *de Noord Zee*, alwaer zulke stormen uitstond, dat na *Chili* over staeg te rugge smeet: gelijk *Herkmans* uit *Chili* na *Brasil*. Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig lichte ook *Peter Sarmiento* d'ankers van twee schepen voor *Callao de Lima* door de straet *Magellanes* na *Spanje*. Hy liep voorby d'eilanden *Felix* en *Ambor*: ontdekte in een inwijk vijf en tachentig eilanden, meest onbewoond: diepte aller wegen d'havenen: vond in 't zee-kroos ontallijke oesters, en binnen d'oesters peerlen: noemde een inham *Francisco*, en den berg, die ter rechter hand uitstak, *Punta de la Gente:* ter oorzaek 't volk haer licchaem rood beschilderde. Voorts vond *Sarmiento* de havenen *Misericordia* en *Candelaria* en 't eiland *Sataynes:* alwaer vijf inboorlingen bericht deeden wegens d'Engelsche admirael *Frans Draek*, op wien hy kruiste:

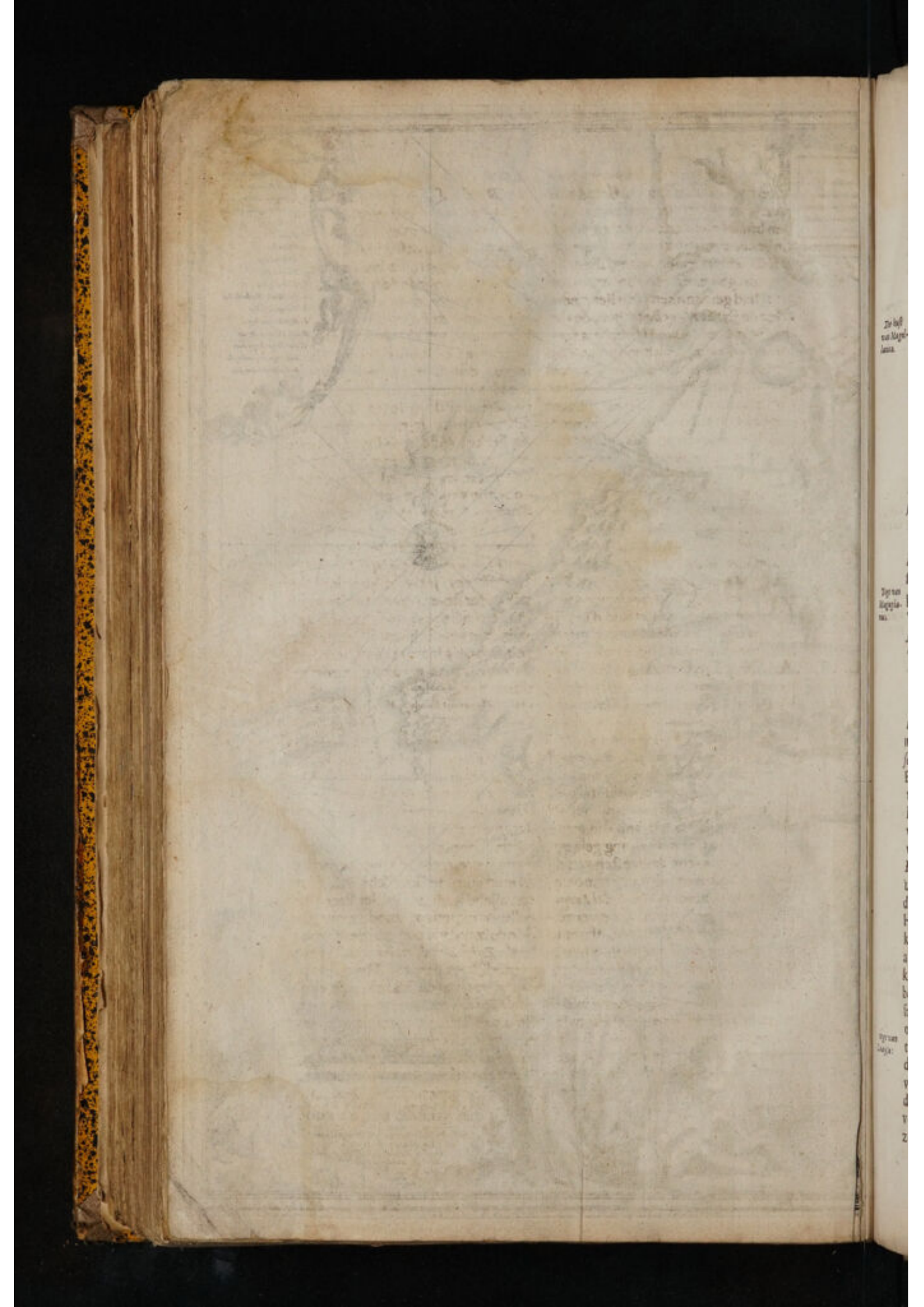
Togten na Magellanica.

Reis van Sarmiento.

Unable to display this page

Unable to display this page

MAR DEL
NORT.
Notarum explicatio
Fretum Magellanicum
LANICA.
Mauritius Landt
Staten Landt
Straet van Lemaire
AVSTRALE.
TABULA
MAGELLANICA,
QUA TIERRÆ DEL FUEGO,
cum
celeberrimis fretis a F. Magellano
et I. Le Maire detectis

ſte: bezichtigde een ſneeuw-berg, wiens top vuur ſpoog. Aen d'uithoek *Ana* leide hy onder een houte kruis een brief, behelzende: hoe 't niemand onbekend moeſt zijn, dat Paus *Alexander de ſeſte* den Spaenſchen koning de geweſten rondom in eigendom had geſchonken. Hy liep zedert door de ſtraet *Magellanes* lanx de Braſilſche kuſt na *Spanje*. Maer belangende de zee-kuſt, ſtrekkende van *Chili* na *Magellanica*, leid aldus: Op d'uithoek *Felis* volgen *Cypriaen*, *Clara*, *Cabo de las Iſlas*, 't eiland *Socorra*, d'haven *Domingo*, 't hoofd *Gallego*, de reede *Stevan*, de hoofden *Andres* en *Ochavario*, en de valleye *Neuſtra Sennora* tuſſchen twee heuvelen. Vervolgens lanx *de Zuider-Oceaen* leggen *Abra de ſan Guillen*, *Punta del Gada*, *los Reyes*, *Innocentes*, *Auguſtijn*, *Roia*, *Catalina*, *Amaro* en *Victoriano*: voor welke de drie eilandekens *Sorlinges* in de mond der ſtraet *Magellanes* tegen *de Zuid-Zee* gezien worden. *Magaglianus* overwinterde binnen de ſtraet in d'inwijk *ſant Iuliaen*: vertoefde twee maenden voor de mond der rievier *ſanta Crus*, alwaer overvloedig viſch vong: liep zedert lanx de zuid-kuſt tot d'uithoek *las Virgines*, welke die benaeming ontfing, ter oorzack ontdekt wierd op den dag, toegewijd aen *Urſel* met haer elf duizend maegden. Een mijl landwaerd vond hy een hutte, alwaer meer dan twee honderd lijken vreemder wijſe ter aerde beſtelt waeren: en dicht aen ſtrand een grote walviſch, by ſtorm op droog gejaegt. En dewijl by nacht ten weſten van de uithoek *Severino* veel vuur zag, noemde 't land ten zuiden *Terra del Fuego*. Hy verwonderde ſich over de vermakelijke kuſten wederzijds der ſtraet, te aengenaemer door verſcheide inwijken, en 't gebergt met welriekend geboomt, welker toppen onder dikke ſneeuw ſchuilden. *Magaglianus* wierd op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig gevolgt van *Garcias Loayſa*: die, by d'uithoek *Virgines* ſtraetwaerd ingevaeren, nijpende koude leed, en in de haven *Iorge* groen kaneel vond en verſchrikkelijke reuſen: van welke zommige moedernaekt gingen, dan dat een net uit gevlochte vederen, om de lendenen toegeſtrikt, tot weinig boven de knien droegen, en andere een mantel los over 't bloote lijf geſlaegen. *Loayſa* paſte 't land, by deſe reuſen bewoont, de benaeming *Patagones* toe: oordeelde de ſtraet *Magellanes* honderd en tien Spaenſche mijlen lang, tuſſchen de twee uithoeken *Virgines* aen *de Noord-Zee* en *Deſſeado* tegen *de Zuider-Oceaen*: binnen leggen drie inhammen, welke de breedte van zeven mijl bereiken. *Simon Alcazova* ſloeg negen jaer na *Loayſa* 't zelve vaer-water in: mijde 't land ter ſlinker zijde in de ſtraet *Magellanes*, ter oorzaek toenmaels diep onder water lag: wierd benoodzaekt door zijn volk over ſtaeg te ſmijten na d'haven *Leones*: alwaer hy met de vlootelingen aen een deerlijk einde geraekte. Zedert ruſte de biſſchop van *Plaſencia* drie zeilen toe, die in 't begin des jaers vijftien honderd veertig ter ſtraet *Magellanes* ongelukkig binnen liepen; want 't ammiraels-ſchip ſtiet aen ſtukken. d'Onder-zee-voogd overwinterde aen d'inwijk *las Zorras*: (alzoo genaemt ter oorzaek alhier veel voſſchen vingen op een vlakke boodem zonder geboomt) en keerde zonder andere verrichting na *Spanje*. Het derde ſchip bragt het ter naeuwer nood voor *Arequipa* aen. d'Engelſche hopman *Richard Hawkins* vond 't land ten zuide der ſtraet meeſt gebrooken, en weinig hutjens hier en daer ter loops opgeſlaegen. In 't jaer vijftien honderd acht en zeventig quam de vermaerde *Frans Draek* herwaerds lanx de Braſilſche kuſt. Aen een eiland in de mond der ſtraet *Magellanes* uitgeſtapt doode meer dan drie duizend vogels: en wierd zedert in *de Zuid-Zee* door ſwaere ſtormen gevaerlijk geſlingert. Hy ontdekte halver weg van de ſtraet, hoe de vloed uit *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen* tegen elkander ſtieten, alwaer een groote bogt zuidelijk omkromt: gaf aen drie eilanden de benaeming *Elizabeth*, *Bartholomæus* en *Georgius*: dreef zonder zeil te voeren, drie weeken in ſneeuw-jagt, dikke miſt en regen: verviel tuſſchen zorgelijke klippen

Zee kuſt van Magellanica.

Togt van Magaglianus.

togt van Loayſa:

van Alcazova.

Andere togten na Magellanica.

Reis van Draek:

ankerde eindelijk in d'haven *Health*, welk alzoo noemde, ter oorzaek 't afgematte ſcheeps-volk aldaer by gezonde ververſching wederom ter been geraekte. Zedert ſmeet *Draek* overſtaeg t'huiſwaerd. *Thomas Candiſch* ſloeg 't zelve vaer-water in, acht jaer na *Draek*: vond binnen de ſtraet *Magellanes* aen een engte *Philips ſtad*, by de Spaenſche getimmert, om de togten uit *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuid-zee* voor haer landaerd in eigendom te houden. Vier honderd man hielden de nieuwe veſting bezet. Vier bolwerken, ieder van een metael ſtuk geſchut voorzien, verdeedigden de ſtad, gelegen neven een aengenaem boſch. Doch dewijl *de Spanjaerden* de koude lucht niet konden verdraegen, en geen gewaſch in-oogſten, als welke geduurig door de woeſte inboorlingen verdorven wierd: begon na drie-jaerig verblijf d'honger diervoegen toe te nemen: datze in haer huiſen by meenigte den geeſt gaven. De geſtorvene veroorzaekten vuile ſtank, en de ſtank beſmettelijke ziekte, niet ongelijk de kinder-pokjens. Drie-en-twintig, onder welk twee vrouwen, vonden geraedzaem 't geſchut te begraeven: en met haer vuurroers zich landwaerd te begeven. Een vol jaer ſwerfdenze, niet zonder groote armoede: leefden by boomblaederen, wilde wortels en gevoogelt, welk nu en dan ſchooten. Eindelijk namen voor over land na *rio de la Plata* te vertrekken; doch nooit quam beſcheid, waer gebleven zijn. Alleenlijk was *een Spanjaerd Ferdinand*, van den trop afgedwaelt, in *Candiſch* handen vervallen, wien hy 't voornoemde bericht deed. *Candiſch* vond binnen *Philips-ſtad* een halve galg, aen welke een miſdaediger hing, een kerk, d'huiſen vol menſchen door honger geſturven, en vier metaele ſtukken, die hy uit d'aerde had gegraeven. Hy liep voorts tot een verſche rievier in, (welke de ſtraet *Magellanes* aengrijpt) weder-zijds bewoont by wreede menſch-eeters. Hier lag laeg wey-land, daer anderzints de ſtraet met hooge rotzen rijſt. *Candiſch* vond by deſe menſch-eeters Spaenſche meſſen en pooken: bleef een gantſche maend in de weſtelijke mond van *Magellanes* leggen, wegens ſwaere ſtorm: leefde by moſſelen, ſlekken en gevogelt: en zeilde voorts met een buit van twintig tonnen gouds den weereld om na *Engeland*. Op 't jaer vijftien honderd negen-en-negentig, liep *Simon de Cordes* gezachhebber over vijf Nederlandſche zeilen binnen de ſtraet *Magellanes*: vond alhier in *de Groene-Baey* moſſelen een ſpan lang, overvloed van endvoogels en ganſen, en meenigte boomen niet ongelijk den lauwrier: alleenlijk waeren grooter en hadden een ſcherp-bytende ſchelle. De wind viel zeer onſtuimig over de hooge rotzen: zulx de ſchepen meenigwerf voor vier ankers door-gingen. *Olivier van Noord* volgde *Cordes* na weinig maenden: zette onder *de Pinguyns* eilanden, 't kleinſte genaemt *Talke*, het grootſte *Caſtemme*. 't Volk woont in onder-aerdſche kuilen, en leeft by de vogelen *Pinguyns*: de vellen verſtrekken voor mantels, 't vleeſch ten ſpijs. De vogels wegen doorgaens vijftien of zeſtien pond: hebben een ſwarte rugge, witte buik, een zeer dikke huid, lange raevens-bek, kort dikke hals, twee gepluimde vinnen in plaets van vleugelen, ſwarte ganſe-voeten en ſmaekelijk vleeſch, daerze nochtans op viſch aeſen: ſwemmen ſeer ſnel met de gezeide vinnen, welke lanx 't lijf weder-zijds nederhangen, wanneer op 't land recht over einde gaen: zitten meeſten tijd vier in getal binnen haer hoolen, diervoegen gemaekt, dat men lichtelijk tot de knie toe inzakkende van haer jammerlijk gebeten word. 't Scheeps-volk van *Cordes* vong in twee uuren meer dan negen honderd *Pinguyns*. Hy zelf ontdekte hier de woeſte menſchen *Enoo*, bewoonende 't geweſt *Coſſi*, verdeelt in geſlachten, *Kemenetes*, *Kennekas* en *Karaike*. d'Eerſte beſloegen 't geweſt *Karray*, de tweede *Karamay*, en de derde *Morine*. Alle ſchilderen de wangen en 't voorhooſd. De mannelijke roede hing met een draed toegebonden, en een pinguyns vel voor de ſchaemelheid der

van Candiſch.

Philips ſtad door honger uitgeſtorven.

Candiſchs vordere verrichting.

Togt van Cordes:

van Olivier van Noord.

Vogelen Pinguyns.

Enoo een wooſt en groot volk.

der vrouwen. 't Hoofd-hair ſlingerde den mannen over 't voor-hoofd; doch is den vrouwen afgeknipt. Landwaerd zijn neder-geſlaegen *de Tirimenen*, reuſen elf voeten lang, die geduurig oorlog voeren met de volkeren rondom. Vorders ontdekte *Noord* in de ſtraet *Magellanes* verſchei de inwijken, vol ys en verſch water.

Togten na de ſtraet Magellanes.

Zedert hebben uit *'t Vereenigde Nederland* d'ammiraelen *Wilhem Schouten*, *Spilbergen* en *Iaques l' Heremite* ſtoutmoedige ſtevens gewend na *de Zuider-Oceaen*. Het gemein gevoelen, dat het land ten zuiden der ſtraet *Magellanes* geen vaſte kuſt is, heeft d'ervaerendheid beveſtigt. *Schouten* bevond zulx, op 't jaer ſeſtien honderd en ſeſtien. Uit *Porto Deſire* reis vorderende, liet de ſtraet *Magellanes* ter rechter-hand leggen: liep zuidelijk aen door bleek water: ontdekte op vier en vijftig graeden een engte acht mijlen breed, door welke ſterke ſtroom ging. De kuſt rees met hoog geberge, wiens toppen onder ſneeuw verſchuilde. d'Uitterſte punt wierd na den prinſe van *Oranje* genaemt *Mauritius*, d'hakkelig-hooge kuſt ter over-zijde *'t Staeten eiland*, en de ſtraet zelf *le Maire*; volgens begeerte der opper-koopman *Jacob le Maire*, wiens vader *Iſaac* d'hoofd-reeder was der twee zeilen, van welke *Schouten* de vlag voerde. En deſe vond hier zulk een meenigte walviſchen: dat naeuwelijx konde mijden, alzoo by honderden ſwommen. De zee-meeuwen, grooter dan ſwaenen, ongewoon menſchen te zien, lieten haer op de ſchepen van 't boots-volk grijpen. Vorders noemde hy de dorre graeuwe klippen, met andere minder eilanden bezet, noord-ooſtelijk van d'uithoek *Hoorn* afgelegen, *Barneveldts-eilanden*. Boven d'uithoek *Hoorn* geordert, is geſlingert door holle dyningen uit den weſten, in blaeuw water. Doch het wierd zoo haeſt niet duchtbaer, dat de ſtraet *le Maire* by *de Nederlanders* was gevonden, of de Spaenſche koning *Philips* ſchikte derwaerds twee karveelen, onder 't beleid van *Garcias de Nodal*. Deſe nam naeuw-keurig kennis wegens d'hoofden, reeden en inhammen, gehoorig tot de gezeide ſtraet: en keerden, zonder andere verrichting, te rugge. Maer *Diego Flores* wende bereeds vier jaer voor d'Engelſche zee-voogd *Candiſch*, de ſtevens van dric en twintig zeilen, bemand met vierde half duizend koppen, behalven vijf honderd oude Nederlandſche ſoldaeten na de ſtraet *Magellanes*. Hy lichte ongelukkig d'ankers voor *Cadiz*; want, eer buiten de Spaenſche wal geraekte, verloor vijf ſchepen en acht honderd man. Zedert reis vorderende over-winterde aen de Braſilſche kuſt: en wierd omtrend 't eiland *Catalina* van zulk een ſtorm beloopen: dat 't vrouw-volk, geſchikt om in de ſtraet *Magellanes*, onder 't opzicht van *Peter Sarmiento*, vaſte wooningen te maeken, op zee bleef, nevens 't voornaemſte oorlogs-gereedſchap en vordere lijfs-behoeften. Voorts nam, d'Engelſche ammirael *Fenton* drie ſchepen uit deſe vloot van *Flores*: twee vergingen op de rievier *la Plata*: een liep te rugge na *Spanje*. *Flores* quam met d'overige zeilen binnen de ſtraet *Magellanes* ten einde der lente-mand, wanneer 't land aller wegen onder dikke ſneeuw ſchuilde: weshalven, geen kans ziende om elders land te kieſen tot vaſte wooning voor *Sarmiento*, wierp met acht ſchepen over ſtaeg na *Braſil*: verbrande op deſe wederom-togt drie Franſche zeilen, nam twee, en liep t'huiſwaerd. Doch ſijn luitenant *Diego Ribera* en de landvoochd *Peter Sarmiento* landen 's jaers na 't vertrek van *Flores* met vier honderd man, dartig vrouwen en lijftogt voor acht maenden in de ſtraet *Magellanes*. *Ribera* voer te rugge; maer *Sarmiento* bouwde aen de noord-zijde der mond van *Magellanes-ſtraet* 't ſtedeken *Nombre de Jeſus*, en vijftig mijl verder op de meeſte engte *Philips-ſtad* met vier bolwerken, eerlang door hongersnood verlaeten. De kuſt, tegen over 't vaſte land *der Patagones* ten zuiden gelegen, tuſſchen welke de ſtraet *Magellanes* loopt, word na de meenigte vuuren, des nachts by d'eerſte ontdekkers gezien, *Terra del Fuogo* genaemt.

Straet le Maire.

Van Flores, gedenkwaerdig.

Verrichting van Sarmiento.

Terra del Fuego, hoedaenig land:

naemt. Het is een hakkelig land met hooge bergen vol geboomt en door aengenaeme afwateringen besproeyt. Onder d'aerde, doorgaens drie voet veenachtig, schuilt een klipachtige grond. De lucht word schielijk beweegt door ongemein swaere buyen uit den westen. d'Inboorlingen zijn blank-bleek: doch beschilderen 't lichaem veelvervig: hebben langh, dik en swart hair en zeer scherpe tanden.

haer inwooners.

De mannen loopen moeder-naekt: 't vrouw-volk dekt de schaemelheid met een stuk leer, en draegt om den hals schelpe-snoeren. Weinige werpen een robbe-vel over de schouders, welk nochtans weinig beschut geeft tegen de koude, die alhier 's winters vinnig nijpt. Haer hutten bestaen uit boomen, beneden in 't ronde zamengestelt, na boven spits toe-loopende met eenige opening voor de rook: zy zijn drie voet in de aerde geholt, en voorts rondom tegen de boomen met aerde bezet. Binnen d'hutten is niet te vinden, dan biese korfjens met visch-tuig van lijntjens en steene hoeken, konstig toe-gestelt. 't Geweer hebben de mannen geduurig by zich: ter oorzaek tegen de nabuuren onverzoenelijk oorloogen. Zy gaen behendig om met knodsen, slingers, boogen en lange werp-pijlen, van scherpe steene weerhaeken ter eener kant voorzien. Aerdig stellenze haer schuitjens toe uit een dikke boombast. De bast word uitgesneeden, toegenaeyt en geboogen, na de gedaente van een boot, welke voor en achter rijst. Vijftien of sestien voet lang en twee breed, kan acht menschen bequaemelijk voeren: die een verwonderens-waerdige snelle vaert maeken. 't Volk is niet alleen beestachtig; maer ook moordaedig. Eindelijk, behalven de straet *le Maire*, heeft *Henrik Brouwer* ten oosten boven *'t Staeteneiland* een nieuwe doortogt gevonden uit *de Noorder-Oceaen* na *de Zuid-Zee*.

Elf-

Elfde Hoofd-ſtuk:

ONBEKENDE ZUID-LAND.

verſcheide ontdekkingen van Zuid-land.

't Onbekende *Zuid-land* ſteekt hier en daer eenige kuſten in *d'Oceaen*, welke by verſcheide landaerd meer gezien, dan ontdekt zijn. Tegen over 't Ooſt-Indiſche eiland *Gilolo* leid *Terra des Papous*, welk *Iacob le Maire* de benaeming *Nieuw-Guinæa* toe-paſte. d'Engelſche ridder *Richard Hawkins*, achter *Papous* ten zuiden omgezeilt, vond d'inwoonders ſwart gelijk *Mooren*. Rondom vertoonden haer verſcheide eilandekens en bequaeme havenen. *Herrera* ſtelt alhier ten ooſten 't geweſt *Aguada*, de reede *ſan Iago*, 't eiland *los Creſpos*, d'haven *Andræas*, de rievier *Virginum* en 't kleine eilandeken *la Vallena*, voor de mond der ſtroom *Auguſtyn*. Voorts ontmoet men vervolgens ooſtwaerd de ſtroomen *ſan Peter* en *Paulus*, d'haven *Hieronymus*, de eilanden *Puntaſalida*, *Abrigo*, *Malagente* en *Maire de Dios*, by blanke menſchen bewoont. d'Eerſte die *Nieuw-Guinæa* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, was *Alvares de Savedra*. 't Wort gelooft dat zommige van d'eilanden *Salomons* tegen *Nieuw-Guinæa* ſtooten. Achtien van de meenigvuldige eilanden *Salomons* munten boven de andere uit: welker zommige drie honderd mijl in d'ommegang groot zijn, andere twee honderd, andere honderd, en ettelijke vijftig. Alle wordenze bewoont: hebben een vruchtbaere grond, allerley lijf-togt, meenigte varkens en hoenders. d'Inboorlingen verſchillen onderlingh zeer; want eenige zijn ſwart, andere blank of ros. De voornoemde *Hawkins*, wendende na de ſtraet *Magellanes*, wanneer by giſſing vijftig mijl meinde af te weſen van de vaſte Americaenſche kuſt, verviel op veertig graeden ten zuiden der middag-lijn met een weſte wind voor *'t onbekende Zuid-land*, welk bevond uit laege weyden te beſtaen, en bewoond: dewijl des nachts veel vuuren aen land bemerkte. Doch de Spaenſche bevel-hebber *Peter Fernandes de Quir* en ammirael *Luidewyk Paez de Torres* hebben dit geweſt nader ontdekt. Op *'t Zuid-land* uitgeſtapt ontmoeten verſcheide volkeren: eenige waeren bruin, andere blank of zaluw, met lang, kort, ſward, rood, ſluik of gekrult hair: hadden noch koning, noch wetten, noch bewalde ſteden, noch ſterkten. Onderling verdeelt voerden oorlog met ſchichten, werp-pijlen, knodſen en ſtokken. Haer huiſen uit hout getimmert ſchuilden onder 't dak van palm-boom bladeren. 't Huis-raed beſtond in aerde potten, weef-getouwen, viſch-netten, ſluiten, trommels en verniſchte lepels. Van parlemoer maektenze beitels, zaegen, houwelen en halscieraeden. De hooven waeren zindelijk geſchikt. Nevens de tempels ſtonden begraef-plaetſen. Zy voeren handig in kleine ſchuiten. 't Brood voedzaem en ſmaekelijk wierd uit lange en dikke wortelen gebraeden en gekookt. Hier waſſchen ſeſterley *platanos*, groote meenigte amandelen, nooten, oranje-appelen, citroenen, dikke zuiker-rieten, palm-boomen die wijn geven, *cocos* en *obos*, niet ongelijk in ſmaek en gedaente den queen. 't Meeſte genot trekkenze van *de cocos*; want het merg is aengenaeme ſpijs en drank: de buitenſte ſchorſen verſtrekken tot vaten en fleſſchen, de binnenſte tot werk en touwen voor 't vaertuig: de bladeren geven zeilen, matten en ticchelen: van de ſtammen worden gemaekt riemen, knodſen, pieken en huis-ſtijlen. Behalven verſcheide moes-kruiden groeyen hier zeer hooge kawoerden en *bledos*. 't Land grimmelt van varkens, hoenderen, duiven patrijſen, end-vogels, geiten en ander gemein vee. Het water verſchaft elft, tongen, zalmen, roggen, zee-haenen, paelingen, ſardynen, garnaet en verſcheide andere onbekende viſſchen, niet min voedzaem als ſmaekelijk. Vorders levert

Fernandes de Quir land aen het Zuid-Land:

inwoonders aldaer:

haer zeden:

vruchten:

nuttige cocos.

beeſten:

viſch:

dit geweſt noote-muskaet, maſtik, peper, gengber, kaneel, goud, zilver, peelen, zijde, zuiker, annys, hooning, waſch, ebben-hout, terpentyn, leemputten en marmor. d'Inwijk *Philips* kromt zich tot twintig mijlen: heeft een veilige reede en ſchoone grond, beſtaende uit ſwart zand: twee groote rievieren vallen in deſe boght: rondom ſtaen luſtige boſſchaedjen vol vogels. quartels, nachtegaelen, diſtel-vinken, periquieten en papegaeyen, die een wonderlijk-zoete zang maekten. De bloeyzems, byzonder van oranjeboomen en 't kruid *alvahaca*, geven een aengenaeme reuk. De gezonde lucht voed bejaerde menſchen. *Peter Fernandes de Quir* leverde in geſchrift 't voorverhaelde over aen de Spaenſche koning *Philips de tweede*: ten einde hem beweegde, om een volkplanting te leggen op *'t Onbekende Zuidland*: te meer dewijl aldaer niet gevonden had beſneeuwde bergen, noch verdronke velden, noch krokodillen, mieren, ruſpen, muggen, of eenig ſchadelijk gediert. Doch kreeg weinig gehoor: zulx geen *Spanjaerd* zedert na *'t Onbekende Zuid-land* de ſtevens wende. Maer d'Ooſt-Indiſche maetſchappy *des Vereenigden Nederlands* vatte dit werk ernſthaftig by de hand. Twee ſchepen *Heemskerk* en *de Zee-haen* wierden, onder 't beleid van *Abel Taſman* afgeſchikt, om *'t Zuidland* nader te ontdekken. Den twaelfden der oogſtmaend op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig, lichtenze d'ankers voor *Batavia*: liepen door de ſtraet *Sunda* na *Mauritius-eiland*, alwaer in de noord-weſtelijke haven voor 't ſlot *Frederik Henrik* ter reede quamen, den vijfden der herfſtmaend des voornoemden jaers. Zy vonden hier 't Amſterdamſche ſchip *den Swarten Arend*: om 't ſlot van levens-middelen te voorzien, en een laeding ebbenhout in te nemen. Den achtſten van wijnmaend ſtak *Taſman* na *'t Zuidland* over: wierd beloopen van yzelijke ſtormen: ontdekte den vijf en twingſte der ſlagt-maend een dorre wal, tegen welke de zee onſtuimig barnde. Hy hield lanx deſe kuſt: vond een beſmeaeme inham; doch moeſt wegens 't hard weder zeewaerd over ſtaeg ſmijten. Zedert de ſtrand genaedert, vond aldaer dikke boomen, binnen uitgeholt: rondom lagen moſſelſchelpen. Uit 't boſch verhefte haer een ſchel geluid van zingende menſchen: waerom door ſchrik wederom na boord voer: en zag een dikke damp op gaen tuſſchen 't geboomte. Herwaerds des anderen daegs gekeert, bond een oranje vlagge aen een pael, in welke 't merk der Ooſt-Indiſche maetſchappy geſneeden wierd. Hy noemde deſe inwijk *Frederik Henrik*, en de gantſche kuſt *Antonius van Diemen*: zette voorts ſtreek ooſtwaerd: en ontdekte den achtiende van wintermaend een bequaeme haven. De ſloep afgevaerdigt, om den oever te ontdekken, quam tegen den avond te rugge, gevolgt door een vaertuig uit de wal. Dit naderde hoe lanx hoe meer; doch *Taſman* konde geen beſcheid zien wegens duiſternis: alleenlijk hoorde hy naer geſchreeuw van groove ſtemmen en een ſchelle klank, niet ongelijk een trompet. De Nederlandſche vlootelingen riepen tegen haer aen: bliefen op trompetten: en ſchooten eindelijk een ſtuk geſchut los. Thans begonden *de Zuidlanders* ſchrikkelijk te tieren: toeten op een hoorn: en keerden na land. *Taſman* beſtelde voorts de wacht: en beleide d'overloop met zabels, pieken en vuurroers. Des anderen daegs roeyden *de Zuid-landers* in verſcheide praeuwen, twee en twee aen een gebonden, en met planken over de boorden beleid, na de ſchepen *Heemskerk* en *Zee-haen*, dobberende aen werp-ankers. De buſſchieter van *Heemskerk* voer met de boot nevens ſes man, om 't geſchut der *Zee-haen* op te vroeten. De boot wierd halvervaert tuſſchen de twee ſchepen rondom aengeranſt van *de Zuid-landers*; die naederende een yzelijk geluid maekten, en de zeven matrooſen diervoegen onthaelden: datze vier met lange ſtokken dood-ſloegen. De drie overige ontſwommen. Na verrichting deſer moord, roeydenze niet zonder ongelooflijke vaerdigheid na de wal: zulx eer *de Nederlanders*

Smeekſchrift van de Quir.

Zeer merkwaerdige togt van Abel Taſman na het Onbekende Zuid land.

Merkwaerdigh daedt der Zuidlanders:

landers 't geweer konden gebruiken, waerenze buiten schoots. *Tasman* bemerkende dat hier niet te doen viel, als boots-gezellen te waegen tegen dese verwoede menschen, ging onder zeil, gevolgt van verscheide schuitjens: op welke d'achter-stukken met schroot geladen los gingen, en verscheide troffen: zulx de schuitjens te rugge keerden. Dit volk was grof, onverzaecht, sterk en van getaende verve: 't hoofd-hair, rondom opgestreeken, wiert in een tuit boven op de kruin toegebonden: de kruin pronkte met een stijve witte veder: om d'hals hing een vierkante plaet: over de borst stond een lange witte streep: zy droegen een vierkantige mantel, voor de krop toegeknoopt. In 't midden der schuitjens, twee en twee aen malkander gebonden, was de gezaghebber, die de roeyers aenmoedigde. Onder de gezaghebbers munte uit een grijs man, die dicht aen boord quam, en riep met een groove en holle stemme. Alle gebruiktenze stokken zonder scherp. *Tasman* noemde de reede, ter oorzaek de wreede bejeegening, *de Moordenaers-baey*: bevond zich zedert rondom bezet van land: slingerde by harde storm aen 't anker, voor een kust, alwaer veel rook zag opgaen: en zeilde voorts lanx de wal, tot den vijfde der louwmaend des jaers sestien honderd drie en veertig: wanneer onder een klein klippig eilandeken ter reede liep. Alhier vielen twee straelen waters van een hooge rotze met groot gedruisch in zee. d'Inwoonders kloeke menschen wenkten 't boots-volk riepen yzelijk, en wierpen met steenen: andere steunden op een dikke knodze, of schermden met de zelve. Dicht aen de wal lagen twee schuitjens van stroo gevlochten. De sloep met twee kamer-stukjens, afgeschikt om versch water te haelen, keerde onverrichter-zaek te rugge: alzoo de zee hol schoot tegen de hooge klippen van het eilandeken. *Tasman* dieshalven zeilde voort, te meer nadien geen goede anker-grond bespeurde: en ontdekte zedert twee laege eilanden met hoog geboomte. Van 't grootste quam een klein vaertuig, welk voor en achter scherp toeliep: aen bag-boord stak een houte vlerk uit, op dat het niet zoude omvallen. Drie geele mannen zaten achter malkander, en roeyde ongemein vaerdig op 't schip *Heemskerk* aen. *Tasman* gebood 't volk van den overloop te vertrekken: ten einde de drie *Zuid-landers* niet afgeschrikt zouden werden, om binnen scheeps-boord te komen: hy zelf wierp achter uit de galdery een stuk lywaed: welk een, in zee gesprongen, opvischte: en tot een teiken van dankbaerheid op sijn hoofd leide. Zulx vryer geworden dicht onder 't roer naderden: alwaer een mes gebonden aen hout uit 't water haelden: en schonken hier tegen een parlemoere visch-hoek, hangende aen een kotoene lijn. *Tasman* den wal genaedert zag een groote menichte menschen lanx strand loopen met twee vaentjens op stokken. Ettelijke schuitjens roeyden dicht onder 't geschut. Een uit den hoop verstoute zich in 't schip te klimmen. 't Was een staetig man, met een breede swarte baerd: om den hals hingen groene blaederen: ging met de beenen onder 't lijf op den overloop nederzitten: en buigde 't hoofd ettelijke reis tot de grond toe. *Tasman* deed desgelijx, en vatte hem by de hand, om binnen de kajuit goed onthael te doen; doch, alzoo de hond begonde te bassen, wierd vervaerd, en stapte wederom in sijn vaertuig. Ondertusschen swommen verscheide *Zuid-landers* aen boord: andere bragten in schuitjens de verversching *pisang* en *klappes*. Tegen den avond roeyde een groot vaertuig, omringt van mindere sloepen, met een yzelijk getier na 't schip *Heemskerk*: alwaer de matroosen, beducht voor gevaer, op 't geweer pasten; doch waeren te zorgelooser, toen schenkaedjen ontfingen van de landvoogd. Des anderen daegs liep een vreemd schuitje voor de boeg van de fluit *Zee-haen*. Twee sloepen, aen malkander vast gemaekt, en over de boorden met bamboesen beleid, voerden ettelijke mannen, bestiert by een overste, (zy noemden hem *Orangkaey*)

haer gestalte,

gewaed.

schuitjens.

Vordere togt van Tasman.

Vreemd eilandeken.

Tasmans wedervaeren aen het Zuid-land.

Vreemd schuitje.

die zommige gebood te zwijgen, andere neder te zitten, andere na beneden te loopen of te roeyen. Alle gehoorzaemden. Op 't midden van 't verdek der twee schuiten stond een hut, boogs-gewijs uit bamboesen gevlochten en met *pisang-bladeren* gedekt. 't Zeil was van matten, en macktе een snеedige voortgang. Rondom dese sloep roeyde minder vaertuig, op naer geschreeuw van ieder, *hael*. Geduurende 't schreeuwen, bleven *de Zuid-landers*, die te vooren aen de schepen *Heemskerk* en *Zee-haen* geswommen of geroeyt waeren: op d'overloop onbeweegd zitten. Zulx *Tasman* niet anders konde bemerken, of de koning zelf quam hem bezoeken. En dese bragt ettelijke verkens, hoenderen, *klappes* en *pisang*, alle met witte dockjens bewonden, tot een gifte: droeg een kleed, welkers stof sweemde na Chinees papier, dubbeld aen malkander gekleeft. Hem volgden een groote sleep mannen, vrouwen en kinderen: zommige voeren na boord: andere swommen: alle pek-swart. Zy ruilden tegen oude spijkers en andere snuistering haer kleederen en hals-snoeren, bestaende uit parlemoere-koraelen, tusschen welke witte kinkhoorentjens gereegen waeren, en parlemoere visch-hoeken. *Tasman* trok een oude *Orangkaey* een hembd, broek en wambais aen, en zette hem een hoed op 't hoofd. Aldus gekleed, stond een geruime tijd verwonderd over zich zelf: sijn onderzaeten keeken niet min verbaest; doch landwaerd gekeert, quam zedert zonder kleeding te voorschijn. Een andere *Orangkaey* met een roomer wijn beschonken, goot de wijn uit: zette den roomer op 't hoofd: en voer weg, blyde met sijn gifte. Vorders bezichtigden zommige land-voogden 't schip *Heemskerk* boven en beneden: by 't geschut gebragt, wilden 't gebruik weten: men loste dieshalven een stuk: de slag verbaesde alle diervoegen: dat uit schrik buiten boord zouden gesprongen zijn, indien niet wederhouden waeren. Dagelijx wierde allerley verversching den vlootelingen toe-gebragt in een groot vaertuig, rondom welk verscheide mindere roeyden: tellekens als de riemen te water gingen, macktenze een groot geschreeuw. Zy scheenen te vraegen, van waer en waerom de twee zeilen herwaerds quamen? *Tasman* bragt ettelijke ledige vaten boven, te kennen gevende, hoe versch water zocht. *d'Orangkaeys* wesen na land: voeren zelf met twee Hollandsche booten derwaerds; doch keerden zonder water: alzoo d'inwoonders zelf kuilen moesten graeven, waer uit water schepten. Ondertusschen waeren wederom verscheide *Zuid-landers* aen boord gekomen: voor welke de stuurman en hoogbootsmans jonge op trompetten bliesen, een andere speelde op de fluit, de vierde op een fiool: 't scheeps-volk danste: waer over *de Zuidlanders* diervoegen zich verwonderden, dat den mond vergaeten toe te doen. *Tasman* bevond toenmaels uit een woordboek, behelsende de spraek op *Salomons-eilanden* gebruikelijk, dat veele naemen defer menschen groote gemeinschap hadden met die van *Salomons-eilanden*. Nevens de mannen quamen ook veel vrouwen binnen scheeps boord: dese waeren alle ongemein groot; doch onder alle munten uit twee yzelijke reusinnen, welker een knevels had: zy vatten beide den wondheeler *Henrik Haelbos* om den hals: ieder verzocht vleeschelijke vermenging: waer over onderling in woorden geraekten. Alle hadden dik, gekrult en swart hair. d'Andere wijven taesten de matroosen oneerlijk in de voorbrock, en gaven zoo veel te kennen: datze wilden by slaepen. De mannen prikkelden tot zulk een schennis de bootsgezellen aen: verven 't swarte hair, gevlochten tot kleine tuitjens, ros: kemmen met tien kleine ronde stokjens, boven zamen-gebonden en onder in losse tanden verdeelt. 't Hair van zommige evenwel slingerde aen lange vlechten. Zy scheeren de kneevels kael af; maer houden een vierkantige baerd aen de kinne. Onder d'oude nochtans wierden gevonden, die de wangen ruich begroeyt

Wonderlijke koning.

Merkwaerdige voorval.

Reusinnen verlieven op de Hollanders.

Zuid-landers koeddaenige menschen.

groeyt waeren. Zy schrappen 't hair af met visch-tandekens, aen een stokjen vast gemaekt. Alle loopenze bloots hoofds: behalven dat weinige een vier-kantig beschutsel boven d'oogen bonden tegen de zonne. Het beschutsel zelf bestond uit gevlochte klappes-blaederen of groene en roode veertjens, zeer aerdig door malkander gebreyt. Het boven-lijf van alle bleef naekt: om de middel droegen eenige een lieſen-gordel, aen welke verscheide lieſen nederwaerds hingen: andere hadden een matje van klappes-bolster voor de schaemelheid: 't matje was buiten ruig en binne-waerd kael: zommige knoopten om 't onder-lijf een doek, niet ongelijk dubbeld Chinees-papier, met groove veel-vervige streepen. Rondom de mannelijke roede stonden swarte lit-teikenen gebrand, gelijk ook op andere deelen des lichaems. 't Gewaed der vrouwen verscheelde weinig van der mannen: alleenlijk hing weinig langer, namentlijk tot de knien. Zy trokken haer gewaed uit, en ruilden het tegen spijkers. De baerdelooſe jongelingen bestreeken haer lippen met swarte verve, na de manier van lange kneevels. Eenige *Orangkaeys*, in de kajuit wel onthaeld, stonden verbaest, wanneer den kogel uit een boven-stuk zoo verre zagen wateren: spraken een liefelijke tael: droegen om den hals peerlemoer-schelpen, of witte kink-hoorens, of riekende bloemen, of groene blaederen, of de geruilde spijkers.

Vreemd afkappen der vingeren.

Zommige bejaerde vrouwen waeren beide de kleinste vingeren quyt: de jonger behielden een pink. Ettelijke oude mannen waeren inschelijx de pinken afgekapt. *Haelbos*, wijsende op het stompje, vraegde een na de oorzaek; doch hy leide d'hand onder de kinne en maekte voorts eenige vreemde gebaerten, waer uit geen begrip konde gekreegen worden. Den drie en twintigste van louw-maend voer *Tasman* voor de tweedemael na land om water: voerde met zich houweelen en schuppen, ten einde kuilen groef. Twee booten hielden malkander dicht by: in ieder waeren drie *Zuid-landers*. *Tasman* riep tot de roeyers, *lustig*, *lustig*: welke woorden d. *Zuid-landers* in *Tasmans* boot, bemerkende zulx tot meerder vordering tellekens herhaelden: en wanneer zy d'andere boot voorby roeyden, jouwden haer lands-luiden, die met *de Zee-haens* boot voeren, schamper uit. *Tasman* ontdekte thans verscheide eilandekens van verre: wierd zeer minnelijk onthaelt: en des avonds by vier mannen door 't water aen de sloep gedraegen. Zy hadden twee stokken, tusschen welke in 't midden een matte gebonden was: ieder man leide een eind der stokken op de schouder: en bragten *Tasman*, zittende op de matte, na boord: en te gelijk negen verkens gegraeven water. *Tasman*, om de hoek des eilands gevordert, bevond 't jagt *Heemskerk* onder zeil: weshalven na *de Zee-haen* roeyde; alwaer bericht kreeg: hoe *Heemskerks* anker door-geslipt was: weshaven met *de Zee-haen* volgde: en des anderen daegs een ander groen eiland in 't gezicht kreeg: lanx den oever liep een hoop volks met stokken, waer aen witte doeken slingerden. Zommige voeren na boord en bragten de zelve verversching, welke 't voorige eiland leverde. Dit lag op de hoogte van twintig graeden ten zuide der middag-lijn, en had de lengte van twee honderd en ses graeden. d'Inwoonders ruilden tegen eenige kleinigheden clappes, piesang, hoenderen, verkens, peerlemoere visch-hoeken, steene bylen, kleine stoeltjens, swaere stokken vol diepe kerven, om felder te quetsen, met een swart geverfde scherpte een arm lang, en kantig door harde weer-haeken. De booten kregen hier overvloedig versch-water. 't Volk quam in spraek, zeden en kleding zeer over een met die van 't eerste eiland; doch was zoo vriendelijk niet. Een *der Zuid-landers* stal een halve piek uit de boot: welk hem sijn makkers dwongen te herstellen. De voornoemde *Haelbos* vertelt, hoe hy te land gestapt, nevens eenige soldaeten, de huisen bezichtigde, en bevond de zelve vreemd gebouwt: zommige

Wonderlijke huisen op 't Onbekende Zuid-land.

namentlijk waeren rond toorens-gewijs uitried in d'aerde gestooken, boven wijder dan onder met een spitse kap, zonder lucht-gaten: andere hutten hadden een langwerpig dak van *piesang* of klappes-bladeren: het dak ruste op paelen. Binnen zulk een getimmer schuilde *Haelbos* tegen een stort-vlaeg: en vond aldaer een merkelijk aental jonge mannen en wijven, neder gezeeten op matten: by welke een vrouw ter aerde neder-lag blind wegens ouderdom, die noch gaen noch staen konde: dese bewaeyde haer met een waeyer piesang-blaederen. De mannen eindelijk weggaende deeden zoo veel blijk, dat *de Hollanders* tot de wijven zouden ingaen; maer als zy haer niet handelden, gelijk verzochten, stonden gelijkelijk op, en dansten niet zonder vreemde gebaerten en liedekens, rondom *d'Hollanders*. De mannen alhier hadden in de borst en schouderen lit-teekenen een duim diep en halve vinger lang. Zommiger wonden bloeden noch: waer op meenigte vliegen zaten. De vrouwe waeren niet gequetst. Aten alle zeer wonderlijk. Zy rukten de bolsters van de klappes-schaelen met de mond: klopten d'harde schaelen op d'elleboog aen stukken: en nuttigden alzoo de kern. 't Vleesch word niet gaer gekookt of gebraeden; maer slechts warm gemaekt. Zy slaepen ter aerde neder op matjens: een klein stoeltje met vier pooten, uit een hout gesneeden, verstrekt tot een hoofd-kussen: hebben groote hoovaerdy in 't hair: die geen lang hair hebben, gebruiken paruiken: leven by 't geen het aerdrijk uit haer zelf voortbrengt: en beduiden eindelijk, hoe haer vyand de hooge kust, welke voor uit lag, bewoonden. Derwaerds wende *Tasman* de stevens, gevolgt uit eenige kleine eilandekens van zeil-vaertuig, welker zommige *een bosch-klappes*, andere *pisang* om hoog staeken: aen d'uiterste takken slingerde een wit vaentje; doch alzoo de scheepen reis vorderden, wierpen den *piesang* en *klappes* buiten boord. Men zette den streek westelijk en

Merkwaerdige beygeseting van Haelbos.

Vreemde wonden.

Vreemd eten.

Manier van leven der Zuid-landers.

west ten zuiden: ondekte drie eilandekens: by 't laetste viel een yzelijke branding, na welke des nachts, niet zonder 't uiterste gevaer, zeer genaedert wierd. Zedert ontdekte *Tasman* aen ly en loefwaerd een hooge kust, die haer verre uit-strekte; doch de zee storte hier diervoegen: dat geen land derfde aendoen. Ook brande *d'Oceaen* vreesselijk op een lang rif, eerst tien, daer na vijf, vierdehalf, wederom tien, veertien en zeven vademen diep: zy konden nu en dan de grond duidelijk zien: weshalven de bijl by plecht anker klaer lag tot kappen, en de boots gereed gemaekt: om zich na *de Zee-haen* te bergen, indien 't schip aen stukken stiet. Eindelijk over 't rif geraekt, zagmen aen loef zeer hoog land en lywaerd heuvelachtige eilanden. De zee was vol blinde klippen en ondiepten: zulx alle uur groot gevaer liepen: te meer nadien dagelijx harde stormen waeyden: verlooren eindelijk 't land uit gezicht. Op vijf graeden ten zuiden der middag-lijn is de streek westelijk aengezet na *Nieuw-Guinæa*. Den twee-en-twintigsten van lente-maend ontdekten ze laeg groen land vol hoog geboomt, met ontallijke eilanden bezet, alwaer de zee op ettelijke riffen vervaerlijk brande: zulx wederom in groote nood waeren: en zedert tusschen achtien eilandekens, gevaerlijk wegens droogten en harde stroomen, die de zeilen na de wal dreeven. Terwijl met kleine vordering boegzeerden, om boven d'ondiepten te stevenen, quam een klein vaertuig, voerende een groote vleugel aen stier-boord, van strand af: 't trees achter meer dan over steven: was over de boorden met planken beleid, op welke zeven mannen zittende roeyden. Alle bruinachtig en naekt, dekten de schaemelheid met een hairige gordel, aen de kruin des hoofds vast gebonden: onder de voeten hing iets, welk in plaets van schoenen gebruikten: om den hals slingerden bloemen: 't lichaem stond beschildert met swarte verve. Onder de zevene munte uit een kloek

Verdere togt van Tasman.

is in groote nood.

Een Zuidlands schuitje.

en

en vet man, op wiens hoofd twee vederen ſtaeken: hy ſtond en bood den matroſen twee *klappes* aen. *Taſman* wierp hem tot vergelding een bamboes met ſpijkers toe en een ſtuk zeildoek: welk wanneer diep onder water zonk dook een oud man na de grond: bragt het zeil-doek boven water: en klom wederom tot ſijn ſes metgezellen. Dit volk deed geen bewijs van dankbaerheid voor de ſchenkaedjen: droegen pijl en boog: voerde weinig ſpraek: weſen, dat *de Hollanders* op 't eiland zouden komen: noemden *de klappes anieuw*, gelijk ook d'andere eilanders. Voortgevaeren ontdekten twee vlakke eilanden met laeg geboomte, en drie mijl aen bag-boord een hooge kuſt, en ter ander kant een groot eiland: werwaerds in ſtilte afdreeven. Zy naderden 't land, als twee ſchuitjens, ongemein ſmal en weder-zijds met een vleugel bamboeſen, op zijde van de ſluit *Heemskerk* liepen. 't Grootſte vaertuig voerde ſes man, het kleinſte drie: alle zeer wanſchaepen. Zy gingen moeder-naekt: alleenlijk was de mannelijke roede met een dun bandeken tegen den buik opwaerds gebonden: om de armen hingen parlemoere ketenen: zy waeren pek-ſwart; doch wegens 't kaeuwen van *pieſang* rood in de mond: 't hoofd-hair pronkte met een houte kamme, het voor-hoofd met blaederen; doch in ieder ſchuitje ſtond een die een gekneuſd takjen bamboes pluims-gewijs in de nek vaſt-maekte. 't Grootſte vaertuig was beſchildert met rouwe gedaenten van menſchen en vreemde kris-kraſſen. Zy gebruikten roode pijlen en boogen: en, na dat eenige woorden den matroſen toeſchreeuwden, roeyden te rugge na ſtrand: welke *Taſman* achter uit liet leggen, en liep tuſſchen de vaſte kuſt (by alle voor *Nieuw-Guinæa* gehouden) en verſcheide groote eilanden, voor de vaſte kuſt wijd en zijd verſpreyd. Alhier naderden uit de wal vier ſmalle ſchuitjens, met konſtig beeldwerk geſneeden, gelijk een gekronkelde ſlang; maer hielden op een roer-ſchoot van de ſchepen af. Eindelijk ſprong een over boord, en ſwom na 't kleinſte ſchuitje, waer uit een ander zich te water begaf na 't ander, met welk verwiſſelde. Deſe verſtoute zich onder *Heemskerks* galjoen te loopen. 't Was een pek-ſwart man: voor de ſchaemte hingen eenige blaederen, om d'elleboogen arm-banden drie vingeren breed: door 't middel-ſchot der neus-gaten ſtak een witte beene priem weder-zijds ſcherp, en voorts een vinger dik: d'hals pronkte met een keten witte kink-hoorens en ſchelpen. Niemand voerde eenig geweer. *Taſman*, lanx de vaſte kuſt voortgezeilt, ontmoete eerlang achtien ſchuitjens: de roeyers leiden de riemen op haer hoofden niet zonder vreemde gebaerten: ſchreeuwden yzelijk: en noodigden *d'Hollanders* aen land te komen. De voor- en achter-ſteven van 't vaer-tuig vertoonde aerdig beeld werk: voorts was het kalk-wit, en had een vlerk op zijde. Zommige ſcheepjens voerden twee mannen, zommige drie, vier en vijf mannen. Acht quamen binnen ſcheeps-boord, alwaer met arak beſchonken wierden. Deſe *Zuid landers* gingen moeder-naekt: zommige hingen voor de ſchamelheid eenige blaederen, andere niet. Zy hadden een ſwarte huid; doch ſchilderden 't voor-hoofd boven de neus met een roode ſtreep tot d'ooren toe. 't Bruine hair, dicht in een gekrult, wierd roſch geverſt: hoewel andere het graeuw maekten. Eenige hing los over de ſchouders: andere bonden het in een tuit op de kruin, ſchuilende onder de kap van een pieſang-blad: andere droegen hair naeuwelijx twee vingeren lang, door het middel-ſchot der neus-gaten een ſtuk bamboes of een ſwarte pen, en een breede baerd zonder kneevels. Zy hadden niet te ruilen als kink-hoorens, weinig kleinder dan een hoofd, op welke een wonderlijk geluid maekten. 't Geen ruilden rookenze eerſt, niet ongelijk d'honden: hadden geen gaeding in ſpijkers, gelijk alle de andere *Zuid-landers*. Haer viſch-vangſt ging vreemd toe. Zy bonden aen een rotting veel klein halve klappes-doppen, kettings gewijs

Leelijke menſchen.

Een wonderlijk man.

Geſtalte en gewaed van zommige Zuid landers.

wijs zamen-geregen : rammelden met dit werktuig boven op het water , om de viſch by een te vergaederen. In de ſchuitjens lagen langwerpig ronde planken , in 't midden met een ſtrik , welke voor ſchilden gebruikten. Toen deſe *Zuid-landers* van boord ſtapten, dreigde een de matrooſen af te roſſchen, ſchuddende heen en weder een ſwaere knods. Geſwind roeyden de ſchuiten ſtrandwaerd : terwijl iemand uit den hoop wederzijds op de boorden der ſchuit met een ſtok klopte , niet anders of een wapen-kreet maekte. Onder deſe had een geruilt een out wambais, waer mede vreemde potzen uitrechtede alzoo het tellekens averechts aentrok : dan over ſijn beenen, dan op 't hoofd, dan met de knoop-gaten achterwaerds. De ſchepen liepen vorders lanx hakkelig land : en ſchudden den twaelfde der gras-maend door een ſchrikkelijke aerd-beeving , geduurende anderhalf uur, dier voegen: datze ſcheenen aen ſtarzen te ſtampen, in een vaerwater, alwaer 't dieploot geen grond bereikte: vonden vorders een hooge brandende berg op een eiland, tuſſchen welk en de vaſte kuſt, alwaer een andere berg boven de wolken ſtak , doorzeilden : tot eindelijk vervielen in wit water, door een ſterke ſtroom beweegt uit het vaſte land. Onder 't eiland *Iamna* ten anker geloopen , zagen d'eilanden *Moa* en *Arimoa* voorwaerds leggen. *De Iamneeſen* paſten *Nieuw-Guinæa* de benaeming *Betaf* toe , en gaven zoo veel te kennen: dat tegen d'inwoonders aldaer geduurig oorloogden met pijlen. Dit volk was inſchelijx ſwart. Zommige droegen los gekrult hair, andere in lange ſtrengels gebreyd, andere twee dikke lokken nevens d'ooren. Alle pronktenze met vier vederen op 't hoofd. De mannen trokken den baerd uit : ſtaken een groote beene ring door d'ooren : aen de ring ſlingerde een ſchelp , niet ongelijk een ſpoor. Weinige, of zy hingen om 't hoofd roode rooſen , en om den hals varkens-tanden en kleine ſchelpjens , aen een koorde zamen-gereegen. Zy bewoelde den buik onder de navel met een riem , anderhalf hand breed. De lendenen pronkten met een gordel van kleine hoorntjens, waer aen een ſmal lapjen hing, om de ſchaemte te dekken ; doch alzoo niet meer dan twee vingeren breedte had, en gints en weder ſlingerde, verſchafte het geen eerbaer dekſel. Door 't middel ſchot der neusgaten ſtak een varkens-tand of ſtuk van een riet. Op de voor- en achterſteeven der ſmalle ſchuitjens ſtond een afbeeldzel, aldernaeſt gelijkende na een kleine leeuw. Een onder deſe eilanders was zeer kluchtig: herhaelde alle de Nederlandſche woorden: weshalven de naem papegacy kreeg: hoedaenig ook ſijn landsluiden hem noemden. *Taſman* liep zedert voor *Moa* dicht aen de vaſte kuſt ten anker, tien mijl boven *Iamna*. Hier quam een groote praeuw, voerende zeventien mannen, die meenigte pijlen na 't ſcheeps-wand ſchooten. Echter klommen des anderen daegs binnen ſcheeps-boord. De wond heeler *Haelbos* vereerde aen een uit den hoop een muts : *de Iamneſer* wilde dankbaerheid bewijſen: verzocht *Haelbos* beliefde neder te zitten : begon voorts ſijn hair rouwelijk te handelen , en kort by de grond van 't voorhoofd af na de nek toe te vlechten : alwaer bond de einden der vlechten in d'hals toe. Vorders liep *Taſman* tuſſchen *Nieuw-Guinæa* en 't eiland *Infou* : en bragt weinig meer als weinig woorden van *Iamna* : namentlijk d'eilanders noemden een boog, *vertilia :* een varken, *paro:* een mes, *ſappera :* koraelen, *ſaſſera:* een ſpijker, *tortor :* ſlaepen, *moeni :* een ratte *aſphoo*. Hy zeilde thans nevens *Arimoa* grooter en hooger als 't nabuurig *Amoa*, welk niet qualijk ſwijmt na een toppersmuts : liet *Nieuw-Guinæa* achter uit leggen, alzoo noordelijk over ſtaeg ſmeet : en liep buiten *Schoutens-eiland* om : alwaer acht ſwaere ſchuiten op hem aenhielden. Ieder ſchuit had weder-zijds een vleugel : beneden roeyden in vier ryen twee en twee ; op de vleugels zaten even zoo veel ; doch met de voeten in 't water. Naderende ſtaken een ſtok om hoog, waer aen een

Vreemde viſch-vangſt :

en zeden van een volk.

Aerd-beeving.

Eiland Iamna :

der zelver inwoonders.

Taal van Iamna.

een wit doekje slingerde. *Tasman* liet inschelijx de vreede vlag waeyen. *De Zuid landers* braken ondertusschen de pijlen op haer hoofden: vilchten een keten koraelen, aen een stuk hout gebonden en uit de kajuit gesmeeten: riepen luids keels; doch deinsden te rugge, zoo haest d'hoogbootsmans jongen op de trompet begonde te blaesen. Dit volk was geel, en dekte de schaemelijke leeden. Doch 't breeken der pijlen ging zeer plechtelijk toe. Eerst stakenze den pijl hemelwaerd, en thans in 't water: trokkenze op 't hoofd aen twee stukken: 't een stuk wierpenze weg aen bak-boord, en 't ander by stuurboord. Die den pijl brak stond op, en sprak veel tegen *d'Hollanders*: dewelke zulx voor een eed aen-namen. Ieder vaertuig voerde acht of negen en twintig menschen. *Tasman* reis vorderende ontdekte des anderen daegs een ander eiland en kromme elleboog van *Nieuw-Guinæa*: zulx vermoede, dat alhier een openinig was tusschen *Guinæa* en *Gilolo*: liet aen stier boord ontallijke groote, kleine, heuvelachtige, klippige of laege eilanden leggen: had nu en dan blinde klippen, gevaerlijke droogten en zeer oneffene gronden: ankerde nevens een rotze, die by de vloed schuil ging. Alhier quam een schuit met ses man aen boord: 't hair hing achter lang af: een uit den hoop riep in de Ternataensche tael: *Wat volk?* Een matroos, die de gezeide spraek spreecken konde, schreeuwde: *Spanjaerden*. Hy vraegde vorders, *uit wat land, en werwaerds?* Kreeg ten antwoord, van *Moa* na *Ternaeten*. Hier op snaeuwde *de Zuid-lander*: *gy gaet met loogens om: u schip is geen Spaensch; maer Hollandsch maeksel.* Thans liet *Tasman* een oranje-vlagge waeyen: op welk beschouwen *de Zuid-lander* wederom riep: *gy toont u immers aen de vlagge Hollanders te zijn, ons veel aengenaemer, dan de Spanjaerden?* De matroos bekende geloogen te hebben; doch 't hielp niet: alzoo zy zedert buiten schoots bleven: alleenlijk riep de voornoemde eens van verre, dat aen land overvloedig *piesang, klappes, patates*, zuiker-riet en andere vruchten wieschen. *Tasman* voer noordelijk voort, tusschen meenigte van eilanden en de straet die *Nieuw Guinæa* van *Gilolo* scheid, voorby *Ceram, Manipe, Bolao* en *Burro* na de enge opening, alwaer *Pangesane* aen bagboord met klippen verwonderenswaerdig steil rijst, en *Botton* op gelijke wijse aen stuur boord. De dorre klippen vertonen boomen en groene ruichte. In 't midden van dese straet leid een rotze, wegens haer gedaente *de Galey* genaemt. Eindelijk quam *Tasman*, den vijftienden der zoomermaend op 't jaer seshonderd drie en veertig, voor *Batavia* ten anker.

Vreemde voorval tusschen een Zuid-lander en matroos.

Tasman voor Batavia.

EYNDE.

BLAD-WYZER

DER

Beſchryving van *America* en *'t Onbekende Zuid-land.*

A.

Arinchel een landſchap, *Fol.* 258
Abacatuaia een wonderlijk viſje, 157, 379
Abad een haven 207
Anbancay een rievier 342, 348
Abaſca lakenen 302
Abbati vreemd gewaſch 96
Abel Taſman ſijn wonderlijke togt na het Onbekende Zuid-land, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585
Abibe een gebergt 286
Abibeiba, ſijn paleis in de toppen der boomen, 65
Abipones ſchikkelijk volk 572
Abraham Roet 437
Abraham du Verne ſpringt op 156
Abrollos droogten 380
Aburra valleye 293
Acaiou, boom 192
Acamapixtli wonderlijk ten koning verkooren, 238. ſterft 239
Acamari ſtad van wondere koophandel 543
Acapulco vermaerde ſtad en haven, 211, 247, 248
Accayou een boom 394
Accadie landſchap, havenen, rievieren, inwoonders 119
Achalaqui vreemd landſchap 146
Achiote een boom 232
Achuſi een haven 147
Acla een verlaete ſterkte en ſtad 284
Aclet jonge kloppen, waerom levendig begraeven 307
Acomas wonderlijke boom 192
Acoma wonderlijk dorp 217
Acos dorp 342
Acuen een koningrijk 215
Acuzamil landſchap 35
Adadien een zonne-beeld 174
Adargatis een godinne 174
Adbothuis wonderlijke viſch 118
Adives wonderlijke honden 251
Adriaen Blok 123
Adriaen Claes zoon 406, 408
Adolf vander Elſt 389
Adriaen Pater ſijn merkwaerdige zee-togt, 186, 187. ſijn merkwaerdige verrichtingen, 415, 417, 419. bloedige zee-zlag tegen *Oquendo*, 422, 423
Adriaen vander Duſſen 469. ſijn merkwaerdig verhael van *Braſil*, 479, 480, 481, 482, 483, 484
Ægydius Annius loopt de eerſte in volle zee 3
Æmilia een ſterkte 434
Aerd-beving in America 101. zeer wonderlijk 237, 238, 340
Aſſogados een ſterkte 421, 422, 434, 435, 452
Afgooden merkwaerdig, haer groot getal, 247, ongemein grouwelijk, 248, 249. der *Galleiſers* 22
Agazes reuſen door de Spanjaerden uit-geroeit 557
Agberonnſe een tolk 125
Agoutijs een vreemd beeſt 199
[A]guada Segura een inwijk 211
[A]loa wonderlijke boom 292
[A]loa kruid 329
Aigretten hoedanige vogels 195
Ai een vreemd beeſt 396, 397
Aipy wonderlijke drank 365
Akambue goede geeſten 179
Akoveka een vlek 177
Alagoa del Norte en *Alagoa del Zul* 439
Albardaoſia landſchap in Florida 151
Albert Coenraets zoon vander Burg 477
Alcatraces vergiftige meeuwen 340
Alchichican een meir 253
Aldeas hoedaenige dorpen 451
Alexander de ſeſte Paus 75, 204
Alexander Picard, ziet *Picard.*
Alexander Setos 417
Alfonſus Alvaradus ſijn verrichting 317
Alfonſus de Caceres 276
Alfonſus Calera 278
Alfonſus Caſtellanus ſijn vreemd wedervaeren 214, 215
Alfonſus Curiado 276
Alfonſus Fogeda ſijn merkwaerdige togt, 62, 63, 284
Alfonſus de Piſa ſijn wonderlijke reis 87, 88
Alfonſus Sanches de Huelva geeft de eerſte aenleiding tot ontdekking van America 42
Alibano een ſlot 147
Allaguaci maegden-klooſter 307
Alguazils Americaenſche uit-roepers 217
Allard Schouten ſijn verrichting 402, 403
Allonſo Lopes de Mota 450
Alouzie een eiland, ziet *Lucia.*
Almagro de Jonge ſijn verrichtingen 317, 318
Almaguer ſtedeken 294
Almeria een rievier 252, 253
Alonſo Herrera ſijn togt 540, 541
Alquinotex een *cacique* ſijn merkwaerdige vertelling 279
Alonſo de Ojeda. 550, 552
Alvarado rievier 252
Alvaradus, ziet *Peter Alvaradus.*
Alvaradus vermaerd hopman 85
Alvares Fragoſo de Albuquerque 448
Alua een haven 253
Alvares Cabeca, ſijn togt 556, 557
Alvares Cueto 320
Alvares Ordaz 541
Alvares de Savedra 577
Alyoxcucan 253
Amador Cabrera vind quik-zilver-mijnen 350
Amador da Rouge 508, 509
Amaiauna hoedaenig hol 162
Amana landſchap der Cofachiten 174
Amandelen ongemein lieflijk 371
Amapaia landſchap 541
Amaro verlaten ſtedeken 380
Amaſis Egyptiſch koning 22
Amatique landſchap 276
Amazones hoedaenige vrouwen, 333, 537, rievier en landſchap 536, 537, 538
Ambata rievier 328
Ambergrijs 171
Ambroſius Alfinger ſijn verwoede verrichtingen 552
Ameies een volk 217
America is by de oude onbekend geweeſt, 4, 5, 6, 7, 8, 9, en bevolkt kort na de zond-vloed, 36, 37. door Noach, 37. is vaſt aen Tattarye 39. ver-

verdeeling des zelve, 281. hoedaenig ten noorden is, 100, 101. driederhande land-beſtier aldaer 298
Americaenen wanneer *America* door haer bevolkt is, 10, 11. konſtige zilver-ſmeeden, 11. op wat manier herwaerds quamen? niet te water, 13, 14. maer te land, 14. hebben kennis der ſond-vloed, 15. De Noorder-Americaenen zijn geen Phenicíers, 16, 17. noch door Carthaginienſers ontdekt, 18, 19, 20. Uit over-een-komſt der zeden en gods-dienſt tuſſchen haer en de Phenicíers kan niet bewesen worden, datze van deſe herkomſtig zijn, 20, 21, 22. noch ook uit d'over-eenkomſt der taelen, 23, 24, 25. Americaenen zijn verdeelt in by na ontelbaere taelen, 25. erkennen *Cham* niet voor een vader, 25, 26. noch zijn niet herkomſtig van de Joden of de tien verſtrooyde ſtammen Iſraels, 26, 27. noch van de Carthaginienſers en Jooden, 27, 28. noch van de Noorwegers, 28, 29, 30, 31, 32. Herkomſt der Zuidelijke Americaenen, 32, 33, 34. Deſe beſtaen uit verſcheide volkeren, 34, 35. gebeugen van goddeloose reuſen, 37. Alle zijn herkomſtig uit *Tattarye*, 38, 39, 40, 41 42. eeten zeer aerdig 69
Americus Veſputius ſijn togt, 56, 57. vreemd gevecht, 58. wonderlijk wedervaeren van eenige ſijner vlootelingen, 59. ſtrijd twijfelachtig tegen de Canibaelen: keert na *Spanje*: ſijn tweede togt: ontdekt een beeſtachtig volk, en yzelijke reuſen, 60, 61. ſijn derde togt: ontdekt *Braſil*: ſijn vierde togt: vind wreede draken, 61, 62. en meir-ſpinnen: keert te rugge 62
Ameſtris wreede koningin 22
Ana landſchap 556
Anacaona verhangt haer zelf 161
Ananas hoedanige plant 166
Anciſus ſijn verrichting 63, 64, 65
Andalien een valleye 568
Andræas de Ariſticaval 429
Andræas Dorantes ſijn vreemde ontmoeting 214, 215
Andræas Marini 453
Andræas Munes Iſerrera 113
Andræas Salazar 357
Andræas Vidal 488. ſijn verraed 508
Andræas eiland 211
Andries Veron ſijn verrichtingen 404, 406, 408 ſchandelijke nederlaeg 409
Anegada een der Caraïbiſche eilanden 184
Angaſmayo rievier 294
Angelos een ſtad 237. een biſdom 251
Anguilla een der Caraïbiſche eilanden 185
Angoango een dorp en wonder aldaer 349
Angola levert ſlaeven 388. een vlek 202
Anime vermaerde gomme 238
Annaſco hopman 146
Andaguaylas een volk 342
Andes wonderlijk gebergt 295. een vrucht 296, 298. 341, 342. wegen over het zelve 346
Angoyaca wonderlijke brug 342
Angra beſchryving der ſtad 51
Anian een ſtraet is nergens te vinden, 39. waerom zoo genaemt 42
Annaquito een veld 326
Antiedda vreemde boom 120
Anolis zoort van hagediſſen 191
Antigua een der Caraïbiſche eilanden 191
Antiquera biſdom, 254. hooftſtad 255
Antiochia ſtedeken 293
Antonio een rievier 276
Antonio Alamino ervaeren zee-man 72, 73
Antonio de Albuquerque 449, 451
Antonio Berreo ſijn merkwaerdige togt 541, 542
Antonio Cavalcantelca ſijn vervloekte toeleg 508, 509
Antonio Cunha de Andrada 487
Antonio Eſpeno, 214, 215. ſijn merkwaerdige togt 215, 216, 217, 218, 219
Antonio Felice van ſijn vader gevangen 459
Antonio Marino 448
Antonius Mendoca 209
Antonius Mus 475
Antonio Nunnez Barreto 203
Antonio d'Oquendo Spaenſch ammirael, 421, 422, 423, 486
Antonio Parapoava 446, 447
Antonio Robles, 323. ſijn vreemde nederlaeg *ibid.*
Antonio Sedenno 540. ſijn togt 551
Antonius Sherley Engelſch hopman 166, 276, 277, 289
Antonio Ortiz de Mendoſa 435
Antonio Pacheco 229
Antonio Telles de Sylva 509, 510
Antonio Vaes eiland 417. merkwaerdige verrichtingen aldaer 418, 437
Anzerma ſtad 293
Apachites bergen gods-dienſtig gediente 306, 307
Apalache landſchap, gedenkwaerdige voorvallen aldaer 145, 146, 173
Apalachiten haer helden-daeden en merkwaerdige liſt 173, 174. haer oorſprong uit de Tattars 176. hoe Chriſtenen wierden 177
Apalchia landſchap 151
Apalite hoedaenige afgod 216
Apehous 538
Apiapetangas woeſt volk 379
Aporath vreemde vogels 117
Appariturers merkwaerdig geboomt 393
Appopanaca een merkwaerdige opſiender 307
Apurwaca rievier 539
Apurwacque rievier *ibid.*
Apurima rievier 324, 340, 343
Aquapulque een ſtad 108, 112
Aquarga valleye 294
Aquivilco rievier 255
Arabiers offerden aen de zonne 175, 305
Aranives een vlek 280
Arauco ſtrijdbaer volk 559, 566. haer land 568, 569
Araya, merkwaerdige zout-pannen aldaer 549
Arcites merkwaerdige liedekens 161
Arend Corſen Nieuwhaven 125
Arend voerd een boer door de lucht 245, 246
Arenden hoe veelerley: haer wonderlijke aerd 138
Arequipa ſtedeken, inwoonders 323, 340
Argal Engelſch hopman 121
Arica een ſtad 101
Aris Claeſzoon 109
Arma rievier 293
Armadillos zijn verſcheide 396
Aroca wo rievier
Arouages een volk 173, 178, 180
Arougheun een beeſt gelijkende na een bever
Arowakkas volk

Arowoca een dorp 542
Arras een schoone vogel 195
Arrecibo een stedeken 168
Arryal een sterkte, 434. merkwaerdige verrichtingen aldaer, 435, 436, 437. aenslag op het zelve loopt te loor 444, 445
Assabin de zon by de Mooren godsdienst aengebeeden met kaneel 175
Assapanik gelijkt na een eekhoorn 137
Assareth landschap 27
Assumcion hoofd-stad 558
Atabalo een kostelijk slot 326
Acama woestijne 566
Atahocan afgod 116
Atacutse een hemelsche vrouw ibid.
Atocos, sijn nederlaeg 300
Atlas een gebergt 19
Atlantica van *Plato* 4
Atlaciuayaya een vlak veld 263
Atlisco een valleye 251
Atorens heeft kinderen by sijn moeder 98, 151
Atris een valleye 294
Attabalba sijn magt en pracht, 90. onderhandeling met een Spaensche bisschop: word gevangen: 314, 332. bedingt sijn randzoen, 91, 92. word verworgt, 93. sijn oorlogen en wreedheid, 300. afkomst 345
Atzompan valleye 238
Auanares een koningrijk 151
Auche een landschap 148
Audbeura vleer-muis 395
Auero hertoog 381
Aves een eiland 195, 408, 415
Auger Fransch opperhoofd 186
Augustijn stad en slot op Florida 149, 152
Augustijn een uithoek, beschrijving, 443. verrichting der Hollanders aldaer 444
Augustijn Ruyz een Franciscaener: sijn verrichting, 215. word vermoord 217
Augustus sijn zee-togt 1
Avondmael des Heere wonderlijk nagebootst 310
Aury wonderlijke oolye 435
Autzol koning van Mexico 243, 244
Aymoray merkwaerdig feest 311, 312
Aygnan een duivel 534
Aymures volk 380
Axayca koning van Mexico 243
Axagua volk schendig vermoord 552, 553
Axi peper 224
Ayotextetlan een landschap 248, 249
Ayrache, vreemde vertelling der zelve 343
Azcapuzalco een stad, 219, 239. stormender hand ingenoomen 240
Aztlan een vreemd volk 220, 238

B.

Baal Hanan Edomitisch koning 25
Baal-zebahim afgod 174
Baal-zebub 174, 305
Bacalar een landschap 260
Bacchus eiland, en des zelf inwoonders, 119, 120
Bahaboni een rievier 161
Bahal gezeid een heer 174
Bahia de Fonsera 274
Bahia todos los Santos 383, 384, 393
Balthazar de Gallegos 146
Baldivia door honger verlaeten, 113. hoedanige stad, 114. leid verwoest 507
Balthazar de Amezquita 427, 428, 429
Balthazar Spinosa 428
Bagnola graef: sijn merkwaerdige verrichtingen, 423, 445, 450. word geslaegen, 453, 454 neemt sijn zoon gevangen, 459, 464. wederom geslaegen, 466. sijn grouwelijke vlucht, 467, 470, 472, 474, 476. sijn wreedheid, 489
Baisampsa een stad 175, 305
Balsas een rievier 247
Barichena eiland 45
Bananas plant 394, 395
Banderas een rievier 252
Bankert ammirael: sijn verrichtingen, 513, 514, 519, 520. keert na huis, 521. sterft 522
Baorico landschap 158
Baptista Antonelli vermaerd vest-bouwer, 155, 167, 276, 283, 284
Baracao stedeken 154
Barbada eiland 189
Barbara rievier 326
Barbados een eiland 197, 198
Barboriere een Fransch schipper 171
Barboude prachtig eiland 191, 192
Barientes een hopman 87
Barlet Engelsch hopman 171
Barnevelds-eilanden 109
Bartholome een dorp 271
Bartholomæus eiland 188, 575
Bartholomæus Colonus, sijn merkwaerdige verrichtingen 43, 44, 46, 49
Bartholomæus Sayltar sijn wreedheid 552
Bartholomæus de las Casas klaegt over de wreedheid der Spanjaerden tegen de Americaenen, 75. sijn verrichting op *Cumana*, ibid. sijn vermaerd boek, 156. verrichting in Nieuw Andalusia 550, 551
Barra een gat 443
Barra Canayau een sterkte 447, 448
Bashabes volk 122
Bassi keert na Holland 514, 515
Bartholomæus Gosnold 139
Bataviers haer verhuising 14, 161
Batata smaekelijke wortel 224, 285
Baucius Gapetus beschermer van Spanje 35
Baviaenen eertijds voor menschen gehouden 17, 18. vreemd gevecht met de zelve, 84. een die wonderlijk was 270, 408
Baut hopman 448
Bayla Baya 106
Bayamo rievier voort-brengende ronde steenen 154
Beatrix Cuova, haer schrikkelijke godloosheid 90
Beaumond sijn twist met *Goch* 514
Beauport een haven 120
Becune een vervaerlijke visch 194
Beeken zeer vreemd 274, 335
Bel afgod 23
Beeld van marmer zeer wonderlijk 72, 236
Beelden zeer grouwelijk, 81. wonderlijk 349
Beest zeer stinkende 342
Begraefenis zeer afgrysselijk, 307. vreemd 303
Beiren haer vreemde natuur, 125. wonderlijke 272, 273
Bekia een eiland 198
Belez stedeken 292
Bemarim landschap 115
Bengala vreemde voorval aldaer 256
Bento Salvadors voorstad 404

Ber-

Bergen zeer vreemd, 255. altijd smookende, en wondere voorval aldaer 273, 274
Bergo landschap waerom zoo genaemt 42
Bermudes eilanden haer gelegendheid: lang onbezichtigt: waerom zoo genaemt: levert amber-grijs: is verdeelt in kabelingen, 171. een kerk alhier gesticht: vuurschaer gespannen: sterkten gebouwt: havenen: klippen: strand: grond verscheide: putten: lucht: tweemael oogst-planten: verkens: zijdwormen: tabak, schild-padden, hoe gevangen, haer eyeren, 172, cederen 172, 173
Bernardin Beltran 215
Bernardino Mendosa 134
Bernardin Ignigues sijn verrichting 72
Berstet sijn wonder gevecht 425
Bualcazar sijn verrichting 316, 332
Leuchio Anacauchoa sijn hof-houding 50
Beuningen sijn vreemd onthael 103, 104
Bevers haer natuur en nesten 127, 128
Bewind-hebbers der West-Indische maetschappy haer misnoegen 527, 528
Bezerril Spaensche hond, vreemd bedrijf 93
Bezoar-steen in wat beesten gevonden 273
Biberibi rievier 387, 444
Biegt in Peru merkmaerdig 310
Bilbao hopman, sijn helden-daed 318
Bilcaconga een gebergt 343
Bilcas paleisen 342
Billen van mans gebraeden ter tafel gebragt 14
Bimini eiland 143
Bissegros eiland 420, 421
Bissis eiland 420
Bladeren voort-kruipende als wormen 76
Blaeuwen-haen sijn verrichting 570, 571
Blanca eiland 252, 413, 415
Blanco een stroom in welk hout met steen begroeyt 271
Blasius Nunnez Vela sijn merkwaerdige verrichtingen 95, 319, 321, 334
Blemyes een goddeloos volk 22
Bloedig water wonderlijk 104
Bloed-schande zeer vervloekt 98
Bogota een cacique 290
Boharts hopman 463
Boavista heerlijk speelhuis 485
Boilus Benedictijner monnik 48, 49
Boomen wonderlijk 393, 269, 279, 539
Bonagre eiland 408, 415
Bongarson sijn verrichtingen 434, 437, 464, 465
Bonite zoort van visch, 185. ongemein dik 56
Borondon een eiland niet te vinden 208, 209
Borsten van vrouwen ter maeltijd gebraeden 14
Boots-gesellen vijf in getal, haer verwonderenswaerdig weder-vaeren, 173. als ook van twee andere 447, 448
Boudewijn Henrixzoon, 198. sijn verrichting 404, 406, 407, 408, 423
Boyes vreemde priesters, 179. haer merkwaerdige handeling met zieken 184, 202
Boy-ete vreemde slang 398
Braeden van levendige menschen gantsch wonderlijk 133
Braeken zeer merkwaerdig 170
Brasil eerste benaeming, bepaeling, ontdekking, 358. Portugeesche volk-planting derwaerds: d'eerste Jesuieten, die over-scheepten, 359, 360. markwaerdige winden: lucht even-gelijke dagen en nachten: daeuw: stroom ne rif voor de strand, 360. afdeeling va *sil* in veertien capitanien, 360, 361. wo lijk water: de grond zeer verscheide: bo men, 361, 362. meiren merkwaerdig: bra lien-hout, 362, 363. is geen aerdbeeving onderworpen, 363. voornaemste volkeren, 368. 369, 370, 371. by hoe veel uitheemsche volkeren meer bewoond word: verdeelt in vijfderley menschen, 376. en negen landvoogdyschappen, 377. eilanden, reeden en zee-kust, 392, 393. haer magt toen *Ceulen* en *Gysseling* vertrokken, 392, 393. haer toestand toen *Vander Dussen* na Holland keerde, 479, 480, 481, 482, 483, 484. oorzaek van 't verval der West-Indische maetschappy aldaer, 506, 507, 508. ziekten in *Brasil* merkwaerdig 534, 535
Brasiliaen sijn wonderlijke stoutmoedigheid 26
Brasiliaenen haer oude dragt, 359. zijn stoute visschers, 360. haer gestalte, ouderdom en manier van leven: hutten: spijs en merkwaerdige toebereiding der zelve, 364. drank, 364, 365. verscheidentheid van drank: tabak-zuigen, 365. geweer, vreemde werp-pijlen: sterkte der inwoonders, 366. haer gemeine tael, 366, 367. zijn stout en strijdbaer, 376, 377. eten gevangenen en kinderen, 377. hoe zich hebben gehouden omtrend de Portugeesen en Nederlanders: als ook hoe zich eertijds ophitsten tegen de Portugeesen, 532, 533. haer bevelhebbers: vrouwen: oorlogen: water-togten: wreede veld-slaegen, 533. wonderlijke mishandeling der gevangenen, 533, 534. zeer gequelt van de duivel, 534. ervaerne genees-meesters: merkwaerdige geneesing: beschreyen en begraeven der dooden 535
Bratti smaekelijke visch 96
Brava eiland 102
Breton eiland 117
Brezier, iets merkwaerdig omtrend het zelve 91
Briareus een reus 37
Bristok Engelsch edelman 173
Brood-baey 106
Brouwers-haven 113
Bruiden goddeloos beslaepen 154
Bruiloft zeer schrikkelijk 508, 509
Bruin een sterkte 444
Buena Esperanca stedeken 275
Buenes Ayres een stad 556
Buena Guia 210
Bulleststraeten keert na *Holland* 514, 515
Buretiawa een Tapuyer 447
Buritica goud-rijk gebergt 293
Burytron een vlek 253
Byen in *Guatemala* hoedanig 272

C.

Caaguaren schrikkelijk volk 572
Caaopia een vreemd boomtje 188
Cabamas haven 408
Cabo de Corrientes waerom zoo genaemt 143
Cabo Delle sterkte 471
Cacavata een drank 279
Cacochoira een vlek 385
Cachoera een vlek 384
Caci een drank 365
Cacao bekende vrucht, 273, 268. verstrekt voor

ld, 230. verſcheidentheid der boomen, 230 231, 232, 279
ventli aengenaeme vrucht 231
ros een boom-vrucht met welke ſterke han- gedreven word 81
nen, haer vreemd onderzoek na toekom- ge dingen, 163, 164. hoedaenig eertijts haer gt op Hiſpaniola 159
ras yzelijke klippen 361
ito een vrucht 294
Canay een landſchap 158
Caimans twee eilandekens 408, 419
Cairabon een rievier 168
Cairo heerlijke ſtad 72
Caizimus wonderlijke rotze 164
Calebaſſe boomen 188
Callacan een vlek 207
Cali valleye 293
Calibiten komen over-een met de Canibalen 173
Calichoe een wild man 101
Californis togten derwaerds, 205, 206, 207, 208 209, 210, 211, 212, 213. beſchrijving van dit eiland 213, 214, 215
Callao de Lima ſtad, merkwaerdige verrichting aldaer 112, 338, 339
Calvarien een berg 384
Camachiron, een land droſt, ſijn vreemde be- jeegening 87, 88
Caman merkwaerdig feeſt 311
Cameron Americaens veld-heer: ſijn verrichtin- gen, 452, 464. 488, 509, 510. ſijn geſanten, 476
Camoteia 't eerſte huis op Hiſpaniola 161
Campechiers 258
Campechium vermaerde ſtad: haer beſchryving 72, 73, 259, 260, 438
Canada een rievier 118
Canapeys landſchap 292
Canapote een meir 286
Canariſche eilanden van wie ontdekt 37
Canares volk 328, 332
Canas koud geweſt 347
Canches volk ibid.
Canguiſta Tattariſch koning ſijn oorlogs-dae- den 39
Canela vrucht 330
Cannete een vlek, 339. ſtedeken 571
Canibales haer merkwaerdige woonplaetſen, 44 vermoorden de Spanjaerden, 168 haer ver- ſcheide benaemingen, 173. wegens haer her- komſt verſcheide gevoelens ibid.
Canides de ſchoonſte en vernuftigſte vogel des aerdboodems 195
Caoven groot feeſt 398
Capacrayme wonderlijk feeſt 309, 310
Capacypanqui Peruaenſch koning, ſijn helden- daeden 34
Capaba een ſterk dorp 147
Capaguao gebergt 391
Caparra ſtedeken 167
Capivaribi rievier, 462. een reduit belegert en verlaeten 463
Capivarthi een dorp 452
Capullana koningin 314
Capybara een ſchaedelijk beeſt 225
Caracato een valleye 349
Caracolis koopere pronk-penningen 178
Caracaracoles hoedaenige mannen 162
Caraïbanen ziet ook Canibales verhuiſen na Mexi- co 173. zijn eertijds Cofachiten genaemt: be- teikenis der naem Caraïbanen: haer twiſt met d'Apalachiten 175, 176. worden onderlingh twiſtig: bevolken uit Florida de Voor-eilan- den van America 176. hoedaenige menſchen zijn 177, 178. beſchilderen 't lichaem won- derlijk: haer vreemde pronkeryen: iets won- derlijx in haer tael: haer oefening, zeden en onwetendheid 178, 179. ſpijs, offerhande, prieſters, duivel-dienſt, tovenaers en oude overlevering 179. haer gevoelen van de ziel 179, 180. van de donder: haer hutten, bed- den, keuken-tuig, ſpijs, drank, hoenders: manier van verhuiſen: vuur, eten, krabben, ſchepen, ſpeel-tuig 180. vreemd gezang en dans: merkwaerdige braſſery: vaſten, ſchild- wachten en oorlogs-kundſchap: onthael van vrienden en vyanden zeer wonderlijk 181, 182. zoodanig ook haer krijgs-togten, hin- der-laegen en gevecht: rouw over nederlaeg zeer naer: wreede handel met de gevange- nen: haet tegen de Engelſche 182. en Span- jaerden 182, 183. manier van houwelijken zeer vreemd: veelheid der wijven: ſtraf we- gens overſpel: kinder-baeren en kraem uit- houden merkwaerdig: naem geven aen de kinderen: boog-ſchieten 183. inhulding tot ſoldaet wonderlijk 183. worden doorgaens zeer oud: haer ziekten en vreemde genees- middelen 184
Caramatex een cacique 175
Caramanta landſchap 293
Carangue koſtelijk paleis 326
Caraques haer vreemde dragt 328
Caraſche vreemt ſchurft 31
Carcaparilla een plant 272
Caravaya landſchap 346
Carbet eet-plaets 181
Carel-Mappa ſtedeken verbrand 113, 570
Carel Dievaro ammirael 475
Carel de negende Franſche koning 99
Carel de vijfde kaiſar 171
Carels-burg uiterſte hongers-nood by de bezet- zettelingen, 98. word uitgemoord 99
Carel Tolner ſijn verhael wegens den toeſtand van Braſil 497, 498
Carex eiland 286
Carioes volk 377
Caripana land-voochd 541
Carlos vlek 280
Carmenga berg vol toorentjens 345
Carrapa landſchap 293
Cartama landſchap ibid.
Carthagena landſchap en ſtad, 285, 286. ſtede- kens daer onder gehoorig 287
Carthago ſtedeken, 294. oud Carthago verbied de zee-vaert, 4, 28. haer tael 26
Carvayales ſijn verrichting 322, 323
Carvo Salvadors voor-ſtad 403, 404
Caryoghs een volk 371
Caſa-Nova Franſch hopman 100
Caſpar Coligni 97
Caſpar Lemmius 359
Caſquin een landvoogd 147

Cassine een drank
Castro stad, 329,
Castello del Oro lat
Castellion sijn wre
Cassiterides of Vl
Casiorium wat hee
Catamazin vermaerd veld-heer 81
Catamez, vreemde inwoonders aldaer 313
Cataminus een vorst 78
Cava merkwaerdig kruid 110
Cavinas volk 347
Caunaboaes verrichting 48, 49
Caunana landschap 162
Cauca rievier 287, 293
Cauto grootste rievier van *Cuba* 153
Caxas rievier 340
Caxamalca Peruaensche stad 313, 315, 340
Cayon zoort van zimmen: wonderlijke verteiling van de zelve 397, 398
Cayo vreemde dans 312
Cazabi wortel 88
Cazibaxagua vreemd hol 162
Ceara heeft zilver-mijnen 363, 364
Cedros een eylant 207
Cecori eep dorp 274
Cedavilla een kruid 224
Cevida geberght 214
Chaco wonderbaere jagt 348
Chachalmus ongemein wreede priesters 236
Chalco landschap 241
Chachapoyas amandelen 296
Chacama valleye 336
Chagre een rievier 282
Chalaque landschap 146
Champlain een meir 119
Chanca afgod 357
Chancos teufen 294, 299
Chaoussarou wonderlijke visschen 119
Chapultepec een berg 263
Charcas land vol schaepen, 347, haer beschrijving, 347, 348. zeekust 354
Charimange een towenaer 357, 358
Chasquis merkwaerdige post-booden 302, 303
Chamaris hoedaenigen uithoek 17
Chaconoks een volk 136
Chesapeak een inwijk 134, 136
Chetuba een vlek 254
Chiachapoyas landschap 341
Chiaka een koningrijk 80
Chiamula landschap, en haer inwoonders, 225, 226
Chiapa bisdom, 269. vlek, 270. rievier en valleye 271
Een *Chippen* een bloedige afgod 287
Chiapaes een koning 66, 67, 70
Chiapanecas volk 269, 271
Chaischis vreemd koning 45
Chiapon laet d: Spanjaerden 72
Chicacolla een dorp 147
Chichimeca woest volk 219, 220, 225, 229
Chicoza een dorp 147
Chica drank 563
Chicora landschap 144
Chicomucelo een vlek 271
Chiglia een heerlijke stad verwoest 84
Chilo valleye 296
Chilam waerseggaet onder de Canibalen 258
Chilca valleye
Chilicuchima Peruaensch veldheer 300, 314
Chili een valleye
Chili haer lengte, breedte, jaer-getijden, v
vryen en vertrekken van houwelijk, 563. bruiloft: ontweldigen van vrouwen: een vrouw word boven de andere bemind: min-yver der mannen: wonderlijk baeren: hertrouwen der weduwen: gods-dienst: gevoelen van sterven: begraeving der opper-hoofden: wapenen en vreemde booden, 555. lucht, sneeu, winden, bloemen, gras, genees-kruiden, wegen, 566, rievieren, 567. wild gedjert, 372, Chileesen staen tegen de Spanjaerden op, 568. haer zeekust, 571. is zeer veel stormen onderworpen, 113. en ellendig mishandelt van de Spanjaerden 114
Chimo valleye 336
Chimita een land vol schoone vrouwen 287
China hoedaenige wortel 272
Chinca valleye 339, 340
Chincacocha een meir 342
Chineesen verdeelt in driedetley gods-dienst, 33, 34. haer letters 34
Chirihichi landschap 550
Chisca een slot 147
Chiuppa, sijn vreemde manier van eeten 87
Chiurutical een schoone stad 78, 79
Chocolata hoedaenige drank 230, 231, 232
Cholula een stad, en vreemde voorval aldaer, 245
Cholateca een land 274
Chouenos landschap 296
Chontal, hoedanige tael 260
Chontales woest volk: haer tael 275
Chovacoet rievier 122
Christoffel eiland 201, 202, 203, 204
Christoffel Arcissenski sijn zeer merkwaerdig verhael van de verschijning des duivels, 373, 374, 375, 376. sijn land-togten, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456. wonderlijk gevecht by nacht, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 466, keert voor de derde mael na Brasil: onluist met graef Maurits aldaer, 477. sijn brief, 477, 478. verscheide gevoelens over sijn opsenden na Holland 479
Christoffel Colomus ontdekt America, 4, 280. sijn afkomst, en merkwaerdige nagelaeten eerenis: vlijt omtrend de zeevaert, 42. by wat gelegendheid den togt na de Nieuwe weereld in 't hoofd krijgt, 42, 43. verzoekt vergeefs vaertuig, om een togt derwaerts te doen tot Genua, als ook by d'Engelsche en Portugeesche Koningen: vaert eindelijk op kosten der Castiliaensche kroon: de vlootelingen staen tegen hem op: ontdekt Hispaniola, 43. bouwt aldaer een houte sterkte, keert na Spanje: word ammirael: stapt op Guadalupe uit, alwaer een schrikkelijke vertooning ziet, 44. komt op Matanino by yselijke vrouwen bewoont, 44, 45. word van de Canibalen stoutmoedig bevochten: en sind sijn volk op Hispaniola vermoord, 45. en waerom, 45, 46. bouwt de stad Isabella, 46. en de sterkte sant Thomas, 46, 47. bekomt veel gouds: ontdekt Iamaica en Cuba, 47, 48. sijn vreemd wedervaren op Cu-
't slot Conception: sijn volk
ge overlast op Hispaniola:
an een yselijke storm: keert
n weder na Hispaniola,

BLAD-WYZER.

geluk en aerdige vond: sterft, 53, ontdekt
uba en Trinidad 540, 154
ffel Morantes sijn merkwaerdige togt 72
ffel Nieuwpoort Engelsch hopman 276,
139, 140
ffel Olivus, 85. vermoord 86
ffel Santches 506
ffel Sosa sijn helden-stuk 318
ffel Soulos 95
ftorval eiland 191
ftova de Barros Cardosa. 506
ateus beest, 293. zee-slekjens 281
ayo rievier 329
ebibloos volk 346
ebo landschap 328
ar een groote vlakte 342
ayba landschap 340
ayga sterk slot 348
ayo landschap ibid.
ruso strijd tegen Colocuno 49
wagtig land: merkwaerdig voorval al- 208, 209
aer 217
een vlek 106
een drank 209
ayaz rievier 52
anos wilde menschen 293
a woest gebergte 228
ata landschap ibid.
ebos landschap 340
ieyema afgod 335
o valleye 289
ad de los Reyes stedeken 250
uchiantopec een vlek 354
a eiland 332. rievier 121
ana eiland 80, 246
apoyca een koning
tepec berg, en wonder aldaer voor gevallen
1.. 20
vlan gebergt 255
ffigaken, 333. en wonderlijke vrucht 296
548
d eiland 223, 230, 251
bastia 199
cos-boomen 382
n merkwaerdige vogel 122
een inwijk 63
cho een land, en verrichtingen aldaer
facbiter haer merkwaerdige oorlogs daeden,
173, 174. vereenigen met de Apalachiten 174
ego rievier 328
ba landschap 701
abrey een gaedeloos schoon vogeltje 200
a een groote vlakte 296
las volk 348
igue valleye 335, 336
naca een heerlijke stad merkwaerdige hoe-
een: prachtige kerken en yzelijke offerhan-
len aldaer 77
amay landschap 499
kmende Africaensche reede 470
umendauma Tapuyer 447
npostella stedeken 225
nperus, sijn konstig paleis 64
wonderlijke afgod 345, 346
ecorin stedeken 280, 568
ueiren een volk 300
ubo volk 216
ubey landschap 346
ffa stedeken, 569. land rondom 569, 570
ata rievier 294
ita rievier 329
ita-bassoan
ivacan vlek en wonder a
anare-ariba rievier a land, 269. bo
ou Tapuyer 449

Coquera een land-vorst 5
Cornelia Caron
Cornelis Corneliszoon Tol sijn merkwaerdige v
richtingen, 426, 427. zie Houtebeen.
Cornelis Corneliszoon Oolst 4
Cornelis Janszoon, sijn vruchteloose togt 1
Coxiemes een uithoek 2
Cqal een tovenaer 238,
Cornelis Nieuwlandt sijn verrichting 5
Croft stad verbrand
Cubanel een prachtig eiland
Cunbary vreemde boom
Cuyoyou lichtende vliegen
Cuxe een haven 120,
Cruz la Real een vlek
Cruz eiland 185,
Cu een heerlijke tempel, 242, 243, 244.
brand
Cuba hevet verscheide benaemingen gehad: le
te en breedte van dit eiland; is vol geberg
visch-rijke rievieren: wijngaerden, gevo
slangen, schild-padden, koeyen, herkens,
toen, door de Spanjaerden ontvolkt, 153.
grond vruchtbaer: de lucht gemaetigt: go
loos beslapen der bruiden aldaer. stede
van Cuba 154. waer door zoo ontvolkt is

Cubagua eiland en sterkte aldaer, 548. al
peerl-vangst
Cuenca stedeken
Cuentlavaca merkwaerdig vlek
Culhuacan landschap
Culen heelzaem kruid
Cumana uitgemoord, 75. een groot land,
haer inwoonders, zeden, geboomt en be
549, 450. gevogelt en visch
Cumbeba brengt cochenillie voort
Cumbi zoort van lakenen
Curacao, beschryving van dit eiland 450
Curacoen hoedanige heeren
Curacas Peruaensche land heeren
Curiana merkwaerdig land wegens peerl-

Curichana zeer kostelijke zonne tempel 34
Cusco beschryving der stad: vreemde beuse
van d'oorsprong, 343, 344, 345. zonnen
aldaer zeer vreemd, 346, 347. word ing
men 93, 30
Cuxibamba merkwaerdig dal
Cuyacan vermaerd dorp
Cuyacan een stad, merkwaerdige verrichti
daer
Cuytlavacan een stad, zeer vreemd verm

Cuzcatan een dorp
Cuzcovicca wonderlijke offerhande
Cyperen-hout

D.

Dabaiba een koning
Dagua rievier
Daniel Tuckard sijn verrichting op de I

Danta wonderlijk beest
Danzeryen zeer vreemd 268, 279,
Darien een rievier, 70, 284. een ongezo
schap, 284, 287. een lage kust
Dawn
Deliges slot-voogd
Desaguadero rievier
eiland
Espambur Fransche landvoogd 196,

Despoplada land vol paerden 557
Deucalion en *Pyrrha* 14
Dezeiba boom ongemein dik 278
Diamant een merkwaerdige rotze 197
Dido wat beteikent 26, 161
Didac. Almagro de jonge vermoort *Fr. Pizarrus* 94
Didacus Alvaradez 320
Didacus Gottierez sijn gedenkwaerdige togt: word by sijn volk verlaeten; door nieuw volk gestijft: dreigt *Camachiren* te braeden 87. word door een Indiaen bestraft: vind een ongemakkelijke weg en vreemde hutten: lijd swaere honger: is zeer wreed: word verslaegen 88
Didacus Salazar, sijn wreedheid met een hond 93. word steevoogd van *Cusco*, en Peruaensch maerschalk 93. trekt na *Chili*: word verworgt 94
Diego Almagro 567. sijn verrichtingen 313, 314,
Diederik Waerdenburg sijn helden-daed 389 vordere verrichting 417
Diego Centeno bemachtigt *Cusco* zeer merkwaerdig 322, 323. word ellendig geslagen 323, 324
Diego Flores, sijn ongelukkige togt 575
Diego Garcia pieloot 556
Diegos Garzeas 320
Diego Mendez *de Valdex* sijn verwijfdheid 167
Diego Mendoza de Furtado sijn ontijdige kloekmoedigheid 402
Diego Mora sijn verrichting 322
Diego Munnos de Camargo 238
Diego Nicueza sijn merkwaerdige togt 63, 64, 283
Diego de Ordaz 252. sijn merkwaerdige togt 540
Diego Palameque 544
Diego Pizarrus geslaegen 316
Dietus Velasques 72. verwijst *Cortesius* ter dood 77. sticht op Cuba de stedekens Jago, Baracoa, Salvador en Trinidad 154. sijn wreetheid 275
Dieren-huis wonderlijk 267
Dieven-eiland 106
Dirk Hoogstraeten sijn vervloekte verraderye 509, 510. bestookt Schuppo 520, 521
Dirk de Ruiter 418
Dirk Simonszoon van Uitgeest, sijn verrichtingen 199, 413. tweede togt 414
Dochter, haer heldaedige dapperheid 285
Domingo stad op Hispaniola: kerken, kloosters, paleisen, Latijnsche school, gast-huis, aertsbisdom, sterkte, handel 160. haer groote ongelegendheid 416, 417
Dominicus eiland 44
Dominicus Gurgius sijn helden-daed 99, 100, 148
Dominico eiland: verdichtsel der Caraybanen alhier 195, 196. een sterkte 49
Domingo Calabar een zeer sterk man 455
Donder schrikkelijk 416. hoe ge-eert in Chili 564
Donnacona een koningin 120
Donna Paula 330
Dood-vonnis zeer merkwaerdig uitgevoert 518
Doopen zeer merkwaerdig 258, 265
Dorade zoort van visch 185, 387
Dorpen driftig op biesen 348. zeer vreemd gebouwt op paelen 58
Dorth kolonel sijn verrichting en dood 402, 403
Dournigas Fransche hopman 391
Draek in de Hesperische hoven, wat beteikent 37
Drank zeer grouwelijk 266
Draough koning wonderlijk genesen 372
Drie-eenige God of by de Peruaenen en sommige andere heidenen is gelooft 311
Drift-zanden merkwaerdig 393
Droom zeer wonderlijk 238, 239
Druides priesters 22
Duarta Gomes de Silveira 496
Duarte Albuquerque 389, 423, 431
Duivels-beelden op schepen 21
Duivels-dienst waer onderhouden *ibid.*
Duivels-spraek 307, 311. sijn verschijningen zeer merkwaerdig 373, 374, 375. antwoord uit doods-beenderen 179
Duiven zeer vreemd 109
Duivenhof luitenant 437
Du Pont Fransch hopman 378
Durango een stad 229

E.

Ecaregniendi een wonderlijke rots 116
Ecatepec een berg 271
Ecatepeque een dorp geplaegt door slangen 269
Echt-breuk, by wie zeer wreed gestraft 315
Eek-hoorens sterley: doen groote schaede 257
Eelanden waerom zoo genaemt 261
Eerst-geboorene zoonen geoffert 151
Egydius Fletscher 40
Egnoge een wilde vrouw 101
Egyptens afgoden-dienst 175
Eiland zonder grond 109
Eilandeken vreemd gevoelen van het zelve 274. een ander zeer merkwaerdig wegens gevogelt 390, 391
El Mal Pais zeer vreemde heuvel 274
Elemi hoedaenige gomme 335
Elizabeth Boadilla 65
Elias Herkmans, sijn verrichting in *Chili* 114. zeer merkwaerdige land-togt 494, 495, 496, 568,
Elisa wat het beteikent 26
Ellert Smient 424, 425, 426
Emeria landschap 541
Emmanuel Menesses 203, 404
Emmanuel de Moraez 27, 366, 367, 368, 451
Emmanuel Portugaels koning ontdekt Oost-Indiën 4
Emmanuel Roderik, sijn merkwaerdige togt 494
Emmanuel de Sa 378
Enceladus een reus 37
Engama een uithoek 210
Engelbert Schutte, sijn helden-daed 112, 422
Eneo woeste menschen 574, 575
Erena een stedeken 228
Erfenis zeer vreemd 164
Erik Rauder ontdekt Groenland 29
Erouaca een reus die sijn eigen kind'ren op-at 572
Erythreesche of Roode Zee, waerom zoo genaemt 25
Esau waerom *Edom* genaemt *ibid.*
Esdre sijn getuigenis van de togt der tien stammen 27
Esmarauden, gedenkwaerdig verhael van de zelve 288, 328
Esmaraud-pieloer 288
Espiritu-Santo een stedeken 225, 489
Estevanico een Moor merkwaerdige landtogt 207
Estoti land by wie ontdekt 29
Esurgi een wit korael word op een wonderlijke wijse gevischt 119
Eua in d'heidensche gods-dienst geschreeuwt en waerom 226
Euemond Masse merkwaerdige verrichting 120
Eusebes een wonderlijke stad 19
Ewaipanoma mismaekt volk 543
Eyssens raeds-heer, ellendig geslaegen 463, 464

F.

Fales een sterke water-val 141
Farfanes twee broeders, haer misdrijf 429
Fauwes hoedaenige vogels 194
Ferdinand de Alarcon sijn merkwaerdige togt in de Zuid-zee 110
Ferdinand Cortesius steekt uit *Spanje* over na *Iucatan*: strijd aldaer: vermeestert de stad *Potanchanum*:

chanum: word ter dood gedoemt: ſticht de ſtad *Vera Crux* 77. trekt met de *Zempoalenſers* tegen *Mutezuma*: word heftig beſtreden van de *Taſcaltecaners*: neemt *Taſcaltica* ſtormender hand in 78. heevig gevecht binnen *Chiautecal*: trekt na *Tenuſtitan*: ontfangt rijke geſchenken van *Mutezuma* 79. trekt *Mexico* in: word onthaelt by de hovelingen van *Mutezuma*: neemt hem gevangen 80. komt binnen *Tenuſtitan* 81. bezichtigt d'heerlijke luſt-huiſen 82. neemt *Pamphilus Narvaecy* gevangen: word drie dagen vinnig beſtreeden uit *Tenuſtitan* gejaegt: verovert de groote ſteden *Tepeaca*, *Guaccachiulla*, en *Izuca*: maekt een verwonderens-waerdige water-leiding na *Tenuſtitan*: belegert deſe ſtad 83. neemtze ſtormender hand in: zent groote ſchat na *Spanje*: vat *Garajus* by den kop 84. vordert ſwaere ſchattingen: lijd groote ſchaede ter zee 85. vertrekt na *Spanje* 16. bouwt een koſtelijk paleis 235. ſijn vordere verrichting in *Mexico* 246, 247. als ook in *Panuco* 248, 251, 254, 258, 260, 332

Ferdinand de Luque prieſter 89. ſijn verrichting 313

Ferdinand Magaglianus verricht gewichtige dingen voor *Portugael* 75. tracht de weereld om te zeilen: word gedood 76, 573

Ferdinand Maſcarenhas ammirael der magtige Spaenſche vloot 485

Ferdinand Pizarrus 317. ſijn over-winning 320, 323, 324. godloosheid: beraedſlaeging tegen *Gaſca* 322. word meer en meer verlaeten 323. beſchanſing tegen *Gaſca* 324. geeft zich over 324, 325. word verworgt 325, 339

Ferdinand Sotto ſijn verrichting op *Florida* 76. zeer merkwaerdig 146, 147. vordere handel 90, 92. ſterft miſmoedig 97, 147

Ferrea een eiland 44

Figueras inwijk 85

Flammans hoedaenige vogels 188

Florida by wie ontdekt 97, 143, 149. merkwaerdige handel aldaer 98, 99, 100. waerom zoo genoemt 143, 148. wonderbaerlijke voorvallen aldaer 144, 145, 146, 147, 148. haer landſcheiding: ſterkten: ſtad en klooſter: inwoonders: koning: prieſters: drank, ſpijs, ſtrijden 149. wonderlijke duivel-jaegers 149, 150 wreedheid tegen verwonnene: vreemde handel der vrouwen 150, 151. begraeving der koningen: verſcheidentheid der volkeren: mannen en wijven te gelijk: huis-houding: vangſt der krokodillen en harten: geneeſing van zieken: ouderdom en bloedſchande: ſchrikkelijke en beſpottelijke gods-dienſt 151, 152

Floridaenſche koningen haer vreemde gebaerten: manier van ſtrijd te beginnen 149

Floryn Franſche zee-roover 85

Floripondium wonderlijke boom 229

Fogo eiland 433

Honduras landſchap, oorſprong der naem: wreedheid aldaer gepleegt 275

Fonteinen merkwaerdig 256, 296. van pek 154 een ander zeer heelſaem 291

Formoſe ſterkte ingenoomen 433

Forteſcu Engelſch hopman 166, 167

Fouke Honx, ſijn verrichting 389

Frambore koning 408

Fra de Villagra geſlaegen 568, 569

Francisco rievier 390

Franciſcus Bombadilla ſlaet-volger van *Chriſtoffel*: blijft op zee met een groote ſchat 53

Franciſco Barrete veroovert het *Reciffo* 528, 529

Franciſcus Chaves vermoord 94

Franciſcus Carvayales ſlaet *Vela* 95. word levendig gevierendeelt 96

Franciſcus Draek, ſijn geringe afkomſt en heldendaeden 134, 156, 338, 339. togt rondom d'aerd-kloot 101, 102. ſijn vordere togten 102, 152, 211, 212, 213, 283, 567. ſterft 284

Franciſcus Fernandez, ſijn merkwaerdige togt 72, 257, 258, 278

Franciſcus Frank raeds-heer 161

Franciſcus de Fuentes ſijn verhael 423

Franciſcus de Garay 248, 84, 85

Franciſcus de Godoy 317

Franciſcus d'Ivarra 106

Franciſcus las Caſas word in een zee-ſlag van *Olitus* gevangen 85. vermoord *Olitus* 86

Franciſcus Lopes ſijn togt 215. word vermoort 217

Franciſcus Maroquin 273

Franciſcus Menendus 248

Franciſcus Monteio, ſijn verrichting 276. merkwaerdig onthael 279, 280, 390

Franciſcus Orellana, ſijn merkwaerdige togt 333 334. als ook door 't land der *Amazones* 536, 537. tweede togt 537, 538

Franciſcus Pelſaert merkwaerdige verrichting 380

Franciſcus Pimentello ammirael, ſijn ongelukkige togt 487

Franciſcus Pizarrus ſijn togt na *Peru* miſlukt tweemael 89, 313. word hervat voor de derde reis 314. ſijn ſtrijd op *Puna* 89. neemt *Taxamalca* ſtormender-hand in: krijgt *Attabaliba* gevangen: eiſcht onwaerdeerlijk randzoen 91, 92. verworgt *Attabaliba*: veroovert *Cuſco*, en moord aldaer ſchrikkelijk 93. word markgraef van *Peru*: ſtrijd tegen *Almagro*, welken hy verworgt 94. vordere verrichtingen 316, 317. word zelf vermoord 94, 331, 332, 333

Franciſcus Poreſius verrichting tegen *Colonus* 53

Franciſcus de Quinones 568

Franciſcus Sermiento 403

Franciſcus de Soto vermoord 550, 551

Franciſcus de Souſa Continho 523

Franciſcus de Supide 428

Franciſcus de Toledo Spaenſch ammirael 388

Franciſcus Vaſques de Cornado, ſijn wonderlijke togt 209, 215, 218

Franciſcus Velaſques, ſijn ongelukkige togt na *Sibolla* 90. merkwaerdige verrichting 146, 147

Franciſcus de Vittoria een ſtad 346

Franciſcus de Ulloa, ſijn merkwaerdige togt 205

Franciſcus Villena 491

Franciſcus Wiat 171

Franſche zeven in getal haer wonderlijk wedervaeten 177

Franciſcus de Yuarra 226, 228, 229

Fray Coſmo de Amien Minder-broeder 460, 461

Frederik-ſtad na wien genaemt 450, 451

Frederik de Toledo neemt *Salvador* weder in 404

Fregatten, hoedaenige vogels 194

Friſland by wie ontdekt 29, 100

Fryburg konſtig paleis en hof 484. afgebroke 510

Fuentes de Otzumba ſpring-bronnen 254

G.

Gabriel de Chaves Oſorio 416

Gabriel Carvayal 316

Gabriel de Royas ſijn verrichting 276

Galera een uithoek 210

Galeyn van Stapels ſijn verrichting 433

Gallo een eiland 295, 313

Galloiſers offerden levendige menſchen 22

Garaſu vermaekelijk vlek 390. namaels een ſtad, word over-rompelt 430, 431, 438, 447

Garcias Alvaradus word vermoord 95

Garcias Holgun ſijn verrichtingen 332

Garcias Loayſa, ſijn merkwaerdige togt 573
Garcias Leon 322
Garcias de Nodal, ſijn togt 575
Garſtman Hollandſch hopman 441. word ſlotvooged over de ſterkte van *Ceulen* 442. ſijn land-togt 446. ſlaet *Vidals* ſtormen af 512. vordere verrichtingen 470. word ter dood gevordert van de Tapuyers en waerom 515, 516
Garua vreemde regen 295
Gaſpar Cortereal 115
Gaſpar Moralis, ſijn verrichting op 't Peerl-eiland 70, 71
Gayaquil een rijke ſtad word verbrand 112
Gayra een ſtroom 288
Geboorte-viering wonderlijk 300, 301
Gebouwen zeer beziens-waerdig 258
Geen Huigen Schapenham ſijn merkwaerdige verrichting 112. hy ſterft 113
Geffreſon een kolonel 202
Gehoorſaemheid der onderzaeten aen haer opper-hoofden in *Lucajas* en *Tattarye* zeer merkwaerdig 40 en elders inſchelijx 152
Gekakte peper hoog-geacht 71, 72
Gengber hoedaenig waſcht 166
Georges eiland, ſterkte aldaer 172
George Giffort, ſijn merkwaerdige togt 542
George Porreo 248
Georgius Robledo 286
George Sommers, ſijn reis na *Virginia* 141, 171
German ſtedeken 167
Gevangenen zeer grouwelijk mishandelt 236
Gevecht zeer ſchrikkelijk 147. een ander merkwaerdig ter zee tuſſchen Spaenſche en Franſche 155
Gideon Morrits 404
Gieren ongemein groot 341
Gil Correa de Caſtel Blanca 389
Girgoles de Barros, ſijn ſterk huis 462
Goch raeds-heer ſijn twiſt met *Beaumond* 514. jammerlijk geſlaegen 524
Godinne uit den hemel gedaelt: vreemde verſierſels van de zelve 133
Godyn ſijn verrichting 123
Golfo Dulce 272
Gonçalo de Ocampo, ſijn grouwelijke wreedheid
Gonzales de Alvarado 276
Gonzalus Dadaviens, ſijn wonderlijke togt 71
Gonzales Davila 274
Gonzalvus Pezarrus Peruaenſch opper-hoofd 95. word verworgt 96. ſijn gedenkwaerdige verrichtingen 319. en togt 332, 333
Gonzales de Tapia geſlaegen 316
Gonzales Ximenes de Quejada, ſijn togt 290, 288
Gonzales de Zandival 255
Gooſen Engelſch hopman 166
Gorgona eiland 295, 313
Gorgones of *Zoute-eilanden*, waerom zoo genaemt 17
Gowateri eiland 532
Goud, waer en hoe gevonden 331. wonderlijk raepen 46
Goya Cuſſilimay bloedſchendige koningin 303
Graf-ſteeden beziens-waerdig 105, 146
Grande rievier, en ſlot aldaer 426, 147
Gran Matto de Braſil boſſchaedje 390
Granada eiland 198, 199. een ſtad 278
Granganimeo eens koninx broeder 142
Gratias à Dios een ſtad 276
Guaccanarillo koning, ſijn onderhandeling met *Columbus* 43, 44, 46. wreed mishandelt 160
Guacci een wild dier 282
Guadaquinajes een beeſt 293
Guadalaira een groote rievier 224. ſtad 225, 249
Gregorius Lopes ſijn togt te land 494
Groote Beerin geſterkte gods-dienſtig aengebeden 503
Guaiana landſchap, haer verdeeling 536. rievieren, inwoonders beeſten 538. volkeren, eilanden, vruchten, wondere boomkens, en verſcheide ſtroomen 539. verſcheide togten na dit land 539, 540, 541. verſcheide inwoonders 543. de lucht: dragt der inwoonders: huiſen: manier van leven: oorloogen: vreemde beloften: canoocn 545. geweer 545, 546. oorlogsliſten: gods-dienſt: dood-maelen: prieſters: verbranden der lijken: vruchten en dieren 546, 547. gevoogelt, viſch, vreemd ongedierte: koopmanſchappen: gommen, wonderlijke boom, letter-hout 547 tabak en zuikerriet 548
Guaialar een boom die zeer wonderlijk voortzet 169
Guaina Potoſi 352
Guaipa zilver-mijnen van *Potoſi* 352, 353
Guamanga ſtedeken 350
Guamares oorlogs-helden 225
Guana gevogelt 339
Guanca ſijn verrichting omtrend de zilver-mijnen 352, 353
Guannaba een vrucht die de zielen eeten 163
Guancabilcas volk 329, 335
Guancalvilca quik-zilver-mijnen 350
Guanica valleye 167
Guarabo rievier *ibid.*
Guarapucu merkwaerdige viſch 227
Guarco valleye en wonderlijk ſlot aldaer 339
Guaſcar ſijn overwinning en nederlaeg 345. ſijn ſchatten 93. levendig verbrand 300, 92
Guatavita een meir 291
Guatapori rievier 289
Guatemala landſchap 257, 230. begrijpt twaelf groote geweſten 268. wilde dieren aldaer 272. gelegenheid, ingezetenen en boomen 272
Guatimala een ſtad vreeſelijk door ſtorm verwoeſt 90, 273
Guatulco een haven 212, 230, 243, 256
Guaymoco een vlek 274
Guaymures zeer woeſt volk 383. worden verplaetſt 385
Guaynacus Peruaenſch koning 93. ſijn daeden zeer gedenkwaerdig 300, 301, 307, 334, 335
Guaymabo een meir 157
Guayras wonderlijke fourneiſen 352
Guaxaco heerlijke valleye 254. hoofd-ſtad 255
Guaxutla een ſtedeken 250
Guazazingers landſchap 80
Guebucu ſchrikkelijke viſch 379
Gueguenoca een merkwaerdige water-leiding 234
Guercheville een markgraef 121
Guilhelmus Piſo ſijn merkwaerdige getuigenis van de Braſiliaenſche genees-meeſters 535
Guinea van wie ontdekt 3
Guineeſch koning, zeer vreemd van kleeding en zeden 103, 104
Guirapeacoca vreemde wormtjens 385

H.

H. hoedanig uitgeſproken by d'Americaenen 25
Hacha ſtedeken 289
Haegdiſſen 198, 224. voor Goden geviert 226
Haeks verrichting in den *Haeg* 251. ſijn beſchuldiging 527. en verantwoording 528, 229
Hagota, wat het beteikent 208
Haguaro een rievier 275
Hamel raed op *'t Reciffe* keert na Holland 514
Hanan Cuſco een merkwaerdig geſlacht 298
Hang-matten 57, 58

Hanno sijn gedenkwaerdige zee-togt 1, 2, 17. maekt zich tot een God op een vreemde wijse 18
Hannibal van wie zoo genaemt 25
Hans Grijf 409, 405
Harten-vangst merkwaerdig 126, 151
Hartman Godefrid Stein-Callenfels: sijn togt na *Tamarica* 421. na *d'Affogados* 421, 422. trekt uit *Olinda* na *Parayba* 424. sijn wonderlijk gevecht 424, 425, 426. aenslag op d'uithoek *Augustijn* 429, 430. keert na *Holland* 430
Hathuey levendig verbrand: sijn fier antwoord 157
Hatvey, waerom het goud in diepe poelen werpt 168
Hatuncolla stad 348
Havana sterke stad op *Cuba* 154. vreemd gevecht alhier: word tweemael verwoest 155. noch eens ten derden reis 156
Hauteyn Hollandsch ammirael ibid.
Hayboait een rievier 157
Hector de la Calce, sijn verhael 460. schip-breuk 490
Heliogabalus, sijn wonderlijke maeltijd 13
Helle, vreemde vertelling van de zelve 343, 344
Helmich luitenant 466
Henrik Best 411
Henrik Brouwer, sijn merkwaerdige togt na *Chili* 113. sterft 114, 562
Henrik Corneliszoon Schaep 39
Henrik Garces 350
Henrik Haelbos 580. vreemd bejeegent van de Zuid-landers 581, 582, 584
Henrik Hoes 504. ontfangt wijse raed van graef *Maurits* 504, 505. vervolgt de verraederlsche Portugeesen 569. bestormt ongelukkig *Santanton*, word gevangen 510, 511, 520
Henrik Hudson, sijn togt 123, 129, 130
Henrik Jacobszoon Lucifer 156. sijn helden-stukken 412, 413
Henrik Lacher door hongers-nood van 't boots-volk gegeten 98
Henrik Longue, sijn togt zeer merkwaerdig 417, 418
Henrik Mamiques 250
Henrik Martijn 234
Henrik Moucheron 501
Henrik de zevenste Engelsche koning 149
Henrik Schild raed op 't *Reciffo* 461
Henrik Souza de Tavares 530
Henrik du Vivier 201
Herists Engelsch hopman 139
Herman Speult 113
Hernando Teres 321
Hernando Camelo 171
Hernando Cortes 205
Hieronymus d'Aguilar 258
Hieronymus Aquilaris, sijn vreemd weder-vaeren 77
Hieronymus Benso wonderlijk ontsnapt uit een bloedige veld-slag 88. sijn merkwaerdige zamen-spraek 279, 280. en wonderlijke landtogt 282
Hieronymus Cornelis zoon, sijn vervloekte daed 380, 381
Hieronymus Loaisa 322
Hieronymus Ortal sijn togt, 540, 541. wreedheid 551
Hieronymus de Quero 419, 420
Higuanama koningin, verhangt haer zelf 161
Himilcons zee-togt 17
Hinderson hopman, 473, 491, 492. sijn vordere verrichting 516, 517
Hispaniola waerom eertijds *Haity* en *Quisqueia* genaemt is, 161. omtrek van dit eiland: is vruchtbaer: handel met osse-huiden: lichtende wormtjens alhier: visch *manati* en *abacatuaia*, 157. haer verdeeling: levert veel goud, gember, zuiker en maiz, 158. is uitgemoord: wanhoop der inboorlingen: verscheide rievieren, 159. d'hoofd-stad *Domingo*: de negen vordere steden, zijn zeer vervallen, 160. wreedheid der Spanjaerden, aldaer gepleegt: herkomst der inboorlingen: voorzegging van des eilands ondergang, 161. de beelden zemes: haer God, en des zelfs moeder: wonderlijk gevoelen van de schepping, 162. van de oorsprong der zee, 162, 163, van de zielen der afgesturvenen: wonderlijke handel met kranken, als ook met dooden, 163. onderzoek na toekomstige dingen: dienst-pleging omtrend de geboorte van een kind der *caciquen*: zeer vreemde erfenis: wreede lijkstaetsien: verscheidentheid van tael: voorts leid *Hispaniola* bezet met andere minder eilandekens 164
Hispaniola zeer vermaekelijke rievier 46
Hitaubacin stedeken 377
Hitucilopucho een vlek 237
Hocata sijn oorlogs-daeden 39
Hochelaga een rievier, 118. landschap en inwoonders, 119
Hoender-vederen, iets gedenkwaerdig omtrend de zelve 285
Hojeda sijn togt 46
Hol zeer merkwaerdig 251
Holland een stedeken in Pruisen 36
Holli zekere vocht 232
Holquaburzel een boom ibid.
Homars zoort van kreeften 199
Honden die niet konnen baffen, 48, 137. worden in de oorlog gebruikt tegen de naekte Americaenen, 66, 67. zeer wreed, 214. wonderlijk verhael van de zelve, 255. doen groote schaede, 257. voor lekkerny geslacht, 81, 541. wonderlijk geoffert 308
Honden-eiland 109
Honguedo gebergt 108
Hongers-nooden op *Hispaniola*, 49. op *Veragua*, 63, 64. onder de bezettelingen van *Florida*, 98. een andere zeer yzelijk op *Malhado*, 146. en *Marognon*, ibid. wonderlijk geleden 224
Hoogduitsche vallen d'Engelsche af in *Virginia* 340
Hoogduitsche zoldaet sijn wondere verrichting 375
Hoorn van een zee-gedrogt zeer merkwaerdig 108, 109
Hoornsche eilanden, vreemde voorval aldaer 109, 110
Horaba een valleye 227
Hotuel, sijn verrichting 194
Hout zonder verrotting 70
Hout-luisen bijten in korten tijd door dikke stijlen 190
Houtebeen sijn heerlijke verrichtingen, 457. word gevangen, 458. vordere daeden, 464, 465. telle zee-slag tegen de Spaensche vloot: word schandig verlaeten, 475. hervat de torn held-daedig, 476. vordere verrichtingen, 489 ongelukkige togt, 490, 491. veroovert *Loanda san Paulo*, 491, 492. sterft 493
Houwelijx wetten wonderlijk 303
Huarella afgodinne 357
Huarqui vreemd feest 312

Huba-

Hubates gebergt 218
Hudſon 205
Hugo Grotius wegens d'herkomſt der Americaenen wederleid, 28, 29, 30. ſijn misſlag wegens d'oorſprong der Peruaenen 32, 33, 34, 41
Hugney een landſchap 158
Huiſen op paelen, 554. in boomen, 295, 334
Hunifride Engelſch hopman 167
Huracanes ſchrikkelijke winden 168

I.

Iabicu-guacu wonderlijke vogel 379
Iacob Alderik, ſijn helden-ſtuk 486, 487
Iacob Boudan 515
Iacob Canus, ſijn zee-togt 3, 4
Iacob Claeſzoon Ilpendam 105
Iacob Engelſche koning 171
Iacob Huigens, ſijn held-daedig gevecht 486, 487. ſijn ongelukkig weder-vaeren 437
Iacob le Maire, ſijn togt rond'om d'aerde 108, 109, 110, 111
Iacob Rabbi, ſijn merkwaerdige verrichtingen 371, 372, 376, 504. ſijn wreedheid 510. word vermoord 515. groote onſteltenis dieſwegen 515, 516
Iacob Stakhouwer 446, 447
Iacob Vegeer een boos menſch, onthalſt 111
Iacob Willekens, ſijn verrichtingen 401, 402
Iaen ſtedeken 278
Jaer-afdeeling merkwaerdig 267
Iaguazia landſchap in *Florida* 151
Iago een ſtad 102, 567, 571
Iago de Cuba een haven 457. ſtad 154
Iago de los Vallos ſtedeken 249, 250, 341
Jagt zeer vreemd 222, 283
Iaia een magtig man 162, 163
Iamaica, grootheid van dit eiland: onmenſchelijke wreedheid aldaer gepleegt: vruchtbaere grond: tweederlei brood: cazavi-koeken 166, pataten, ananas, altijd levende kruid; gengber, kotoen, ſteden en havenen 166. word by d'Engelſche bemagtigt 166, 167
Iames Lancaſter Engelſch hopman 390
Iames Towne een veſting in *Virginia* 193. verbrand en herbouwt 140
Iangada zoort van hout 360
Iaos volk 539
Iaoias wonderlijke prieſters 174. ſtellen zich tegen de Chriſtenen 177
Ian Ianſzoon van Hoorn 198. ſijn helden-ſtuk 259, 277, 438
Iandovi koning 371, 376, 442, 446, 447. ſijn moord-daedig feit 503, 504
Ianſpretin Tapuyer 442
Japanders, haer verhuiſing 14
Japans-kaertjen merkwaerdig 39
Iaques l'Heremite, ſijn togt rondom d'aerd-kloot 111, ſterft 112
Iaques Mahu, ſijn togt; ſterft 102
Iaques Quartier 118, 119. togt na *Nova Francia* 120
Iaracha een boom 395
Iardin de la Reina eilandekens 416
Iarroma hoedaenige vrucht 153
Iaſmin-hout 191
Iavaris een wonderlijk beeſt 169
Iaveiro een ſtad 104
Iawas prieſters 149
Ibibobaca vreemde ſlang 270
Iboryapap zeer vermaekelijke berg 399
Ica valleye 340
Icheiri een afgod 179
Ichneumon Indiſche muis 252
Ieronymo Serao de Payva 512
Ieſaiba een boom 238
Ieſſo woeſt landſchap 39
Iguana hagediſſen zijn tweederley 224
Iguanas ſlangen 211
Iguanna ſlang zonder vergif 270
Iluma een merkwaerdig beeſt in *Peru* 31
Iluntar wonderlijke kool 269
Iſonſo des los Zapotecas een ſtedeken 255
Inbeelding zeer merkwaerdig 299
Indiaenen, haer vreemd weder-vaeren op zee 2
Infortunatiſche eilanden 76
Ingas Peruaenſche koningen: haer tweederhande geſlachten 15. vreemd gevoelen van de zelve by de Peruaenen 298. haer geboorteviering merkwaerdig 300. als ook der zelver ſtaet-volging, inhulding en land-beſtier 301. wierden in en na 't leven gods-dienſtig geviert 307. haer vreemde biecht 310. inwying van een jonge *Inga* 310, 311. haer ontzacchelijke heerlijkheid 315, 316. wijſe land-beſtier, paleis en groot gezach 344. bloed-ſchendig trouwen: godloos begraeven 303. haer wetten 302
Inga Saritopa valt den Spanjaerden toe 300
Intiraymi vreemd feeſt 312
Ioachim Gyſſen 419
Ioan d'Ayola 557
Ioannes Anachoreta 349
Ioan Boyaerd, ſijn verwijfdheid 455
Ioan de Bruine 417
Ioannes Carthagena 76
Ioan Chilton, ſijn vreemd wedervaeren, 249, 250 251
Ioan Coin veroovert *Mina*, 469, 470. ſijn vordere verrichtingen, 488, 489, 490, 496 497
Ioan Cointak 97
Ioan Corneliszoon Lichthart, ſijn held en daeden, 420. vordere verrichtingen, 433, 440, 442, 443, 444, 449, 450, 453, 454, 460, 462, 466, 468, 469. ſijn ongelukkige togt, 490. verovert *Maragnan*, 496, 497. ſijn helden-ſtuk, 510, 511, 512. ſterft 518
Ioan Dias de Solis opgegeten 555
Ioan Dirckszoon Lam ſijn daeden, 404, 406, 408, 409
Ioan Doughty onthalſt 134
Ioan Fajardo 203, 404
Ioan Fernandes Viera, ſijn vervloekte verraederij 408, 509
Ioan Fonſeca berucht timmerman 44
Ioan Godlat 469
Ioan Griſalua, ſijn togt 258, 73, 74
Ioan Gysbrechtszoon Boon-eter 419, 421
Ioan Gyſſeling ſijn merkwaerdige verrichtingen, 432, 437, 438, 439, 442, 443. vertrekt na Holland, 446. keert na *Braſil* 465, 470
Joan de Haro 407
Joan Hawkins Engelſch ammirael, 99. ſterft, 102, 249, 254, 134
Joan Henrikszoon ſijn vreemd onthael, 412, 413
Joan Holzius 298
Joan de Miranda 277
Joan Moncoy Bilbao 457
Joan Maſt 433, 434
Joan de Ortega ſijn daeden 285
Joan Otzen 450
Joan Oxenham 284, 285
Joan Palomino 323

Joan Pais Barretto 436
Joannes de Mey 190
Joan Pieterszoon, sijn helden stuk 413,414
Joan Ponce de Leon sijn verrichtingen, 143, 149 167
Joannes Pontius sijn wedervaeren op *Guadalupa*, 71. ontdekt *Florida* 97
Ioan Portugaels koning ontdekt *Congo*, 3. zoekt na *Indien* 4, 493, 359, 360
Ioan Rada sijn moordaedig werk 94
Ioan Ramires, sijn wonder-werken 357
Ioan Ribald, 97. bouwt *Carels*-slot op *Florida*, 98, 177. verliest sijn vloot door storm: word levendig aen 't vuur stukken gehakt 99, 148
Ioan Rodrigo Cabrillo sijn verwonderens-waerdige togt 210
Ioan Rodrigos de Fonseca 274
Ioan Sanchez 234
Ioan Schmith hervat sijn ongelukkige togt, 102, 135, 139, 140, 141, 143
Ioan Sebastiaen de Lano zeilt de weereld om 76
Ioan de Silva 108
Ioan Solisius opgegeten 70, 71
Ioan Squibel 165
Ioan Stade, sijn wonderlijk weder-vaeren 96
Ioan de Texela 167
Ioan de la Torre, sijn vreemde bejeegening 321
Ioan Verazana sijn togt 121
Ioan Verdiest 475, 476
Ioan Walbeek, sijn verrichtingen 418. op *Curacao* 450
Ioan Wendovil 474
Ioan Wite 142, 143
Ioan Wilhemszoon Verschoor sijn heerlijke daeden 112
Ioan de Wy koning 488
Iocauna Guamaonocon afgod op *Hispaniola* 162
Ioost Bankert, sijn togt 418
Iorge een slot 389
Iorge Esboira, sijn togt 553
Ioris van Spilbergen, sijn merkwaerdige togt rondom d'aerd-kloot 106, 107, 108, 329, 330, 339, 247, 248, 568
Ioseph Anchieta 367
Iouana-boina een vreesselijk hol 167
Iouskeha afgod 116
Ipaima Vitzliputli een wonderlijke ommegang 263, 264
Isleos landvoogdyschap 382, 383
Isabella stedeken 46
Israël Twyn 474
Israëls tien stammen, waer gebleven zijn 27
Iuan de Salinas landschap 331
Iuan Fernando twee eilanden 109, 112
Iuan de Frontera stad 341
Iuan de Porto Rico hoofd-stad 167. word ingenoomen door d'Engelsche 167, 168. beschryving der stad 168, 169, 170
Iuan de Porto Cavallo een vlek 276
Iuana landvorst 71
Iucatan landschap, waerom zoo genaemt 72, 73
Iulianen Sumanus 97
Iulius Samano sijn togt 148
Iunipa zoort van appelen 178. als ook van boomen 185
Izcoalt een held-daedig koning 239, 240, 241
Iztapalapa een heerlijke stad 80

K.

Kaagerrel een duivel 534
Kamer-speelders binnen *Mexico* rechten wonderlijke potzen aen 266
Kaneel-boomen 333
Karouata, schoone aerd-vruchten 395
Kauwoerde gods-dienstig aengebeden 372
Kawewipepiche een maeltijd van menschen-vleesch 96
Kelders zeer afgrijselijk 81, 82
Ketel-vang merkwaerdig onderzoek na toovery 20
Keten zeer wonderlijk 300, 301
Kinder-wasschen ongemein vreemd 32
Kinderen haer opvoeding in *Mexico* 268
Kinder-offer 308, 309
Kink-hoornen beziens-waerdig 194
Kiriach Morfey een Tattar 40
Klaes de Visscher 513
Kleeding der Americaenen 32
Klein een vreemde ziekte in *Brasil* 534, 535
Kloppenburg hopman 441
Kockawoughe hoedaenige wortel, 136. des zelfs toe-bereiding 137
Koekjens merkwaerdig 262
Koninx-eiland vol eyeren 108
Konijnen vijfderley, 382. wonderlijk vreemd 213
Koorts zeer vreemd 493, 494
Kotoen, hoe wascht, 166. en toe-bereid word 355
Kraem-vrouwen wonderlijk 562, 564
Krabben geschildert: haer vreemde aerd 185
Kreeften hoe mosselen en oesters vangen, 199. vangst der zelve, 256. zeer vreemd slag, 494
Kristallijne toorn merkwaerdig 370
Krokodillen, hoe gevangen, 151. zeer vermeenigvuldigt 252
Kroon van *Peru* hoedaenig 301
Krooning der Mexicoosche koningen merkwaerdig 241
Kruid zeer wonderbaer 166, 269, 338
Kruis een rievier 440, 441
Kuskarawaoks een landschap 135

L.

Lactantius, sijn misslag 5
Lacroy, sijn manhafte tegenweer 455
Ladrones eilanden 76, 112, 211
Lælia Roomsche jong-vrouw 288
Laguna een meir 232, 234, 244
Laguna de Nicaragua een groot meir 278
Lake, sijn bestiering op *Nieves* 189
Lamantins wonderlijke visschen 194, 201
Lambis vreemde kink-hoorens 194
Lampsen een Zeeuws heer 188, 190, 201
Lancetten, haer wonderlijk gebruik 236, 262
Land-snoeken zeer vreesselijk 194
Land-bouw zeer vreemd 275
Lanzu Chineesche duivel-jaegers 33, 34
Latane-boomen 199
Laurens een inwijk 120
Laurens Aldana 322
Laurens Piercez sijn verrichtingen, 499, 500 501
Laurens Calvacanti 436
Laurens Keymis, sijn togt, 543, 544. vermoord hem zelf *ibid.*
Laurens van Rembach sijn verrichtingen, 430, 431 434, 435, 436. besterft sijn wonde 436
Laurenzo een dorp 390, 489
Ledburg stedeken 349
Leif brengt een volk-planting op Groenland 115
Leon een stad 278

Leon de Guanuco een ſtedeken 341
Leonard van Lom, ſijn verraederye 432, 433
Leonard Ragapo 538
Letti, wonderlijk volk 38
Levella een uithoek 166
Levendig menſchen-villen 262
Lieves een eiland 118
Lima ſtad, 101, 337. de lucht is hier buiten-gemein gezond: merkwaerdige huiſen: kruid: rijkdom: klooſters, 338. de haeven *Callao de Lima*, 339. vordere beſchrijving van *Lima* 356, 357
Lindiri een meir 278
Loanda ſan Pauli ingenoomen 491, 492
Lobos eiland 330, 332, 337, 556
Longur eiland 119
Lonies Ramires 444
Loopers zeer wonderlijk 151
Lopes Barbalio, 486. geſlaegen 488, 490
Lopes de Mendoca, ſijn land-togt 228
Lopes Rochas Borgia ſijn vreemd gevecht tegen *Arciſſewski*, 458, 459. nederlaeg en dood 459, 460
Loquillo gebergt 168
Lonies een ſterkte 399
Loyſa Pizarra 113, 114
Loxa ſtad 330
Lucajos eilanden: haer inwoonders, zeden en dragt, 152. ſpijs en vruchten 153
Lucas Giraldes 392
Lucas twee viſſchers eilanden 210
Lucas Pol 415
Lucas Vaſquez de Ayllon, ſijn togt na *Florida* 143. onder-handeling met de koning aldaer 143, 144. ſijn trouwloosheid: word van de Floridaenen geſlaegen 144
Lucia eiland 197
Lucht-ſtreeken zijn vijf 5, 6
Luidewyk d'Alvarado 147. ſijn nood, wreedheid, nederlaeg en vlucht 148
Luidewyk Cancellus aen ſtukken gekapt 97
Luidewyk Lampaguano ſijn togt 75
Luidewyk Mercado 71
Luidewyk Pontius rechts-geleerde 86
Luidewyk Ribera 323
Luidewyk de Velaſco 229, 233, 234
Luipaerden: een vreemde voorval der zelve 13, 14
Lunaguana een rievier 339
Luys ſtedeken 228
Lijken zeer merkwaerdig toebereid 55, 64, 106, 108, 145, 299
Lijken uit welke de duivel ſpreekt 163
Lijf-landers, haer gods-dienſtigheid tot een ſlang 226

M.

Maboujats ſchaedelijk ongediert 191
Mabouya een booſe geeſt 174, 178, 179, 180
Mabrabomma onbewoond eiland 108
Maca een beeſt 328
Machimus wonderlijke ſtad 19
Machochael hoedaenige ſchild-wacht 162
Machys vermaerd beeld 316
Maci Chileeſche genees-meeſters 566
Macurewarai een ſtad 543
Madera, van wie bevolkt 3, 51
Madok ontdekt 't Noorder-America 35, 36
Maduvera een veld-heer 461, 462
Maegden-eiland 74
Magaglianes ſijn blood-hartigheid 450
Magapatan een vlek 259
Magdalena rievier 290, 426, 286
Magellanes ſtraet: reuſen aldaer, en een yzelijke vrouw 104, 105
Magellanica 572. zee-kuſt: gebergt: geboomt: reuſen: de ſtraet Magellanes hoe lang: togten derwaerds, 573, 574, 575. woeſte menſchen aldaer 574, 575, 576
Maguey een wonderlijke boom 225
Maguen vreemde boom 237
Mahikans hoedaenig volk 123
Maio eiland 433, 465
Maiobanexius een koning 52
Makwaes hoedaenig volk 123, 125
Malabrige een haven 347
Malacca een reede aen de Zuid-zee 211
Malebarre een bewoonde haven 120
Malhado een eiland 146
Mamaoclo beleefde meer dan drie honderd kinds-kinderen 300
Mamei een wortel 88
Mameien aengenaeme vrucht 296
Mamelukken, haer nieuwe gods-dienſt in Braſil 532
Manoello bloedſchendige koningen 303
Manoa hoedaenige boom 186
Manati wonderlijke viſch 157, 260, 272, 279
Mangaa een plant 395
Mangle vreemd geboomt 362
Mancius Sierra ſijn vreemde dobbel 304
Mandihoca hoedaenige wortel 69, 364
Mangoags een volk 136
Mangocapa, ſijn bedrijf 298. hoofd der *Ingas* 15. ſijn togt 33. land-beſtier 34, 343
Mango Inga 1, 300, 316, 345
Manceniller-boom 195
Manhattans rievier een volk 123
Manioc, haer oorſprong 179
Mangues geboomt is driederlei 438, 439
Manila beziens-waerdige ſtad 147
Maniton een duivel 116
Mannahoaks een volk 135
Manoa goud rijke ſtad 541
Manſeny een kleine arend 184
Manſveld, ſijn verrichting 462
Manuah een ſlang 503
Manuel Serano de Ribera 427, 428
Maracapana haven 554
Maracoybo een meir *ibid.*
Maraka wonderlijke afgod 365
Maragnon eiland, ingenoomen 496, 497. rievier 333. en eiland 393. dorpen, lucht, vruchten, grond, beemden, fonteinen 394. boomen, gevogelte en viſſchen 395, 396. vier-voetig gediert 396, 397. ſlangen, inwoonders en haer herkomſt, verdeeltheid, geſtalte, ſterkte, dragt, vreemd verhuiſen, wraekgierigheid 398. haer wapenen 398, 399
Marcley-hil voortgaende berg 349
Marcus de Niza ſijn land-togt 207. 208
Marcus Teixera biſſchop 402, 403
Marcus Zeno, ſijn wonderlijke togt 29
Mare eiland 384
Mares een rievier 154
Margaias volk 379
Margarita eiland en ſterkte heftig beſtormt 407, 548
Maria een eiland 106. dorpen aldaer verbrand 107, 568
Maria Antiqua een gehucht 70
Maria Winkefield 171
Maria del Puerto verbrand 160
Maro eilandeken 96
Maroquita ſtedeken 292
Marigalante eiland 194

Marashewaccas wonderlijk volk 538
Marquires volk 346
Martha een eiland vol woeste menschen: haer beziens-waerdige huisen 68. een stedeken 419, 420, 167
Martman Zeeuwsch roover 464, 465
Martinico eiland verdeelt in vijf wijken 196, 197. word door de rievieren onder water gezet 197
Martyres eilandekens, waerom zoo genaemt 143
Martijn Ambisius, sijn wondere voorval 285
Martijn Astete 316
Martijn Forbisser, sijn vruchteloose togt na 't Noorder-America, word hervat: ontdekt zeer woeste menschen 100. keert na Londen 101
Martijn Jannes Tasur, sijn togt 540
Martijn Suares bestormt 't Recifso 444
Martijn de Vijfde Paus 186, 187
Martijn Tyszoon schenkt Africa en Oost-Indiën aen Portugal 3, 433, 422, 423, 429, 430
Martijn een der Caraïbische eilanden: heeft zoutmijnen 186. gelegendheid der stad 187. het eiland verdeelt tusschen Fransche en Hollanders 188
Massachusets hoedaenig volk 122
Matanca een vermaerde inwijk 156
Matanino eiland 161
Maton visch 157
Matonwaks eiland 123
Matthias Albuquerque 389, 390, 431, 432, 434, 435. maekt beding-punten met de West-Indische maetschappy 436, 437, 454, 455, 456
Matthijs van Ceulen, sijn merkwaerdige verrichtingen 432, 433, 436, 440, 441, 442, 444. vertrekt na Holland 446. keert na Brasil 465. wederom na Holland 479
Maulpa hopman 441
Marvincopa Peruaen 350
Maurits van Nassouw sijn togt na Brasil: eerste werk aldaer 465. slaet *Bagnola*: neemt *Povacon* in 466 sijn wijse staets-bestiering 467, 468. voorzichtige keuren: land-togt: onderhandeling met de Tapuyers 471. belegert Salvador 472. bestormt het: veroovert ettelijke sterkten rondom 473. breekt 't beleg op 474. klaegt, dat geen hulp krijgt: voorziet ieder Brasils landschap van een waepen: verpacht de tienden 476. geraekt over hoop met *Arcisseuski* 477. antwoord op *Arcisseuskis* brief 478. sijn merkwaerdige bruggen 484, 485. voor-zorge tegen de geduchte Spaensche vloot 485. onderhandeling met de Portugeesen 490. met Montalvan 491. brief van Mascarenhas aen hem 498. stelt op alles orde 498, 499. ontfangt de gezanten des konings van Congo en vorst van Sonho 499, 500. neemt afscheid van Brasil 504. sijn wijse raed 504, 505. keert na Holland 505. verhael van Brasils toestand 505, 506, 507. sijn stam-huis 507, 508. word verzocht na Brasil te keeren 523
Maurits-slot 467
Maurits de Nassouw een uithoek 109
Maurits-stad half afgebrooken 510
Maydo een heilig koning 176
Mayo een rievier 99
Mechoacan een bisdom 256. zeer gequelt door de tygers 256, 257. eek-hoorens en vosse-pis 257. haer inwoonders, stedeken, kloosters en haven 257, 258
Melchionius, sijn verrichting op Hispaniola 46
Meir wonderlijk 376, 253
Meir-spinnen 568
Melilot een hoofd-stad 175, 177
Melilla een stedeken 166
Memberton een oud heer 120
Menatonon een koning 142
Mendoca stedeken 570
Menelaus sijn zee-togt 2
Menschen-offer en eeten 22, 32. by Tattars en Americaenen gebruikelijk 40. zeer yzelijk 300
Merica een haven 134
Merida stedeken 292
Messica een koningrijk 81
Messou, vreemde verdichtselen van hem 116
Mestre Alvaro een berg 379
Metting luitenant 452, 464
Meye eiland 384
Mexi vermaerde veldheer 220
Mexicalcingo rievier 233
Mexicaeners, haer gevoelen wegens herkomst en zeden 30, 32. haer tael heeft geen gemeinschap met d'Europische tijd-rekening 32
Mexico vreemd verhael van de stichting deser stad 238. koningen aldaer 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246. haer merkwaerdige inhulding 241. tempels aldaer 242, 243. nonnen, jongens en monniken binnen de zelve 262. d' inwoonders hadden een af-keer van haer eigen gods-dienst 262, 263, 264, 265. voltrekken des houwelijx 265. vreemd feest *Texcoalt* 265, 266. als ook *Quitzaalcoalt*: de Mexicoosche almanak 266. schrift aldaer gebruikelijk, boeken, land-bestier, dieren-huis, rijx-vorsten, vuurschaeren en wapenen 267. manier van oorloogen 267, 268. veldheeren: opvoeding der kinderen: aerdige speel-tuigen, buitelaers en dansers *ibid.* de stad word stormenderhand ingenoomen 247. herkomst der naem 220. naerder beschrijving der stad 232, 233. beziens-waerdige markten 233, 234. kloosters van Franciscaenen, Augustijners, Dominicaenen, Gast-huisen, kerken, Paleisen en Bisschops-stoel 235
Mexico, ziet ook *Temistitan.*
Michatoya rievier 273
Michiel Adriaenszoon de Ruiter 188
Michiel Sancius 211
Miguel een stad 314, 329, 571. een vlek 274
Miguel de Ribera stedeken 340
Mieren in *Brasil* wonderlijk 361, 362. tot spijs gebruikt 291. ter markt gebragt 274
Milcom de zonne 174
Miles Philips, sijn togt 249, 250
Mina slot 409. held-daedig ingenoomen 468, 469, 470
Mini hoofd-stad 259
Mio vergiftig kruid 342
Mirabilis Peruana hoedaenige plante 355
Miraflores stedeken 336
Miramamolines Arabisch koning 288
Miramumins volk 377
Mirititibi wonderlijke berg 452
Mismaekte menschen in arme hutjens 111
Miswijsingen van 't kompas 9
Mitimaes volkeren 345
Mixes wreed volk 255
Mnevis een os de zon toegewijd 175, 305
Moabitische koning, sijn wreedheid 22
Mocha eiland: *Olivier van Noord* alhier vreemt onthaelt: zeden der inwoonders 105, 106, 107, 134
Mocia afgod 345
Molle een boom 296
Molochs schrikkelijk beeld 309. zeven gloeyende kamerkens 174
Momin merkwaerdige boom 198

Mo-

Monachigga eiland 102
Monbain-boomen 193
Montagne 510, 512. jammerlijk geslaegen 517
Montel Fransch edelman 195
Mont-serrat eiland 192, 193
Moolen-steenen van juyste rondte uit de natuur 153
Morequito koning 541, 542
Moord zeer vreezelijk 220
Mooren wreede stroopers, en waerom 282. bevolken een eiland 284
Mormor een uithoek 283
Moromoro merkwaerdige schaepen 296, 297
Morro de los Diabolos 354
Morro Empinado een sterkte 167
Morro Moreno uithoek 354
Moscobo hoofd-stad 72
Mosse een wonderlijk beest 122
Motayas geschikt volk 370
Mousiikes zeer quellende muggen 190, 260
Moyobamba wonder aldaer geschied 357, 341
Moyton schoone vogel 391
Mumbacho smookende berg 278
Muskus-katten, haer beschryving 126, 127
Muskus-kruid 193
Mussascus een wonderlijk beest 137
Mutezzuma negende koning van *Mexico* 78. geeft aen *Cortesius* 't rijk over 80. word gevangen 80, 81. sijn pracht en lust-huisen buiten gemein wonderlijk 82, 83. geraekt om hals 83, 246, 260. sijn groote daeden 246, 260. prachtige krooning en hof-houding 245
Mutezzuma vijfde koning over *Mexico* 241. sijn daeden 242, 243
Muur zeer merkwaerdig 80
Myneerders na 't zilver, haer bloedige arbeid 353, 354

N.

Nacas een rievier 229
Naco valleye 274, 276
Naelden wonderlijke visschen 193
Naevel, vreemd gevoelen van de zelve 163
Naemen wonderlijk verandert 181, 183. naemgeven zeer vreemd 164
Naemen der plaetsen, den Portugeesen ontweldigt, verandert 446
Naguachato Americaensch overste 210
Namaconas nonnen 328
Namontac een Virginiaen 140
Napaluca een dorp 252
Nasca een valleye 340
Nata, een stedeken 284
Nathanael Butler 171, 172
Natiscotec een eiland 118
Navatlacas haer gedenkwaerdige togt 219, 220, 221, 222, 238
Navidad voornaeme haeven 210, 257. word verbrand 211
Nazareth een stedeken 430. verovert 454. geslecht 456
Negers, haer vreemd beding en verwoede strijd 469, 470. vuilheid en ouderdom 495. handel met de zelve gedreeven 507. mishandelt 548
Nentoque, hoe verkooren word 565
Nero sijn vreemd kijken 288
Nequen zoort van lywaet 237
Nevada gebergt 237, 238, 287, 288, 294
Neuva Segovia 278
Neyba een gewest 290
Nicaragua een landschap 230, 278
Nicolaes Olanda onder-koning, verleid de stad Domingo 53, 160
Nicolaes Durandus Villegagnon, sijn togt 96. bouwt Coligny: vermoord sijn volk: keert na Vrankrijk 97, 377
Nicolaes Federman, sijn verrichtingen 553
Nicolaes de Witte 525
Nicolaes van Yperen 468, 469
Nicolaes Zeno sijn vreemde togt 29
Nieves eiland 189, 190
Nieuw Amsterdam 123, 134
Nieuw *Andalusia* 70. verdeeling in vaste kust en eilanden 548. woeste inwoonders: zoutpannen: sterkte san Jago 549
Nieuw Biscayen 119, 207, 229
Nieuw Engeland 121, 122
Nieuw Galicien 210, 211. haer omtrek, gewest, lucht, grond, wolven, mousticken, zilver en kooper-mijnen en zout 222. vyge-boomen van sesterley slag 222, 223. boom-gewasch 223. aerd-vruchten: haegdissen 224. inwoonders 224, 225. haer drank merkwaerdig: land-bestier: hoofd-stad 225. havenen 229
Nieuw Granada 215, 290, 291, 292, 287
Nieuw Guinæa, vreemde inwoonders 110, 577
Nieuw Leon een koningrijk: in hoe veel landschappen verdeelt: haer vruchten, visschen, inwoonders, koopmanschappen, meiren, bergen, steden en vlekken 278, 279
Nieuw *Mexico* 215, 216, 217, 218, 219, 220.
Nieuw Nederland, haer bepaeling, by wie ontdekt: haer stad Amsterdam: water-vallen, gezonde wateren, vloed en zee-kust 123. geboomt, aerd-gewasch, wijngaerden, wijn, water-limoenen, kalabassen, tabak, pepoenen, tarwe, Turksche boonen, erweten, grond, indigo, garst, bloemen, 124. berg-kristal, moscovisch glas, marmer, goud: inwoonders met beschilderde waepenen en licchaemen, schilderyen, vreemd hair, wonderlijke ziekten der paerden en koeyen, varkens, schaepen, harten, gevoogelt, leeuwen, beiren en vreemde beesten 125, 126. eelanden, harten 126. muskus-katten 126, 127. bevers 127, 128. arenden, spechten, duiven en aerdig vogeltje 128. kalkoenen, swaenen, ganzen, visch in stroomen, meiren en d'Oceaen: ratel-slang: gestalte der inwoonders: haer spijs en vreemde zeden 129. kleding 130. huisen 130, 131. sterkten, verhuising, veelheid der vrouwen, houwelijken, echt-scheiding, hoerery, vreemd vryen en kinder-baeren: begraefenis 131. rouw over dooden: toovenaers: vierderley hoofd-taelen: geld: vreemde bad-stooven: krijgs-orde en wapenen 132. schrikkelijke handel met gevangenen 132, 133. wetten, dood-slag, vreemde verbintenissen, raeds-vergaederingen en gods-dienst: duivel-dienst: gevoelen van God, schepping en de zielen 133. nieuwe volkplanting na Nieuw Nederland. 134
Nieuw Spanje, van wie alzoo genaemt 83. haer lengte, breedte, naest-gelegene volkeren, vruchtbaerheid 230, 231, 232. haer verdeeling en hoofd-stad 232. yzelijke wreedheid aldaer gepleegt in den gods-dienst 236. steden en dorpen 236, 237. wonderlijke aerdbeeving 237, 238. afgooden, priesters en nonne-kloosters 262, 263, 264
Nieuw Valladolid stedeken 275, 276
Nieuwe weereld by de oude onbekend; doch vermoeden datter een was 5, 6
Nigua een schaedelijk springend wormtje 158
Nixaga een vlek 274
Noach heeft America bevolkt 37
Nobete een dorp 249

Nombre de Dios, oorſprong der naem, beſchryving der ſtad 134, 283
Nonnen zeer vreemd 262
Noorwegen heeft geen inwoonders verſchaft aen America 28, 29, 30, 31
Norembo eiland 412, 421
Norte een rievier: zeer beleefd volk aldaer 217
Nortumbega hoedaenige ſtad 29, 30
Noſtra Sennora een rievier 210
Nova Francia door wie ontdekt: haer inwoonders, der zelve zeden omtrend ſpijs, kranken, lijken 115. wondere proef van manhaftigheid: gevoelen van God en de zond-vloed: haer toovenaers: ſchijnen kennis der Heilige Schrift gehad te hebben: haer geloof van de ſchepping, onſterfelijkheid der zielen en donder: wonderlijke rotzen 116. verdichtſelen van een boom waſſchende ten hemel: gevangenis der zon: dood-maelen 117. verſcheide volkeren: haer ſpraek, ſpijs en houwelijken 119
Nuchtley een plant 172
Nueſtra Sennora de la Vittoria 260
Nufflo de Chaves ſijn verrichtingen 355
Nunnez Cabeca ſijn vreemd wedervaeren 145, 146
Nunnez Guſman 225. ſijn merkwaerdige togt 226, 227, 228

O.

Ocama ſtedeken 289
Ocampus beſtrijd *de Caſis* 75
Occam rievier 142
Oceaen des zelf beſchryving 1
Ocotlan een vlekke 237
Ocoughtanamins een zoort van kappers 136
Oculiem een druiven-boom 185
Ocumba rievier 252
Offer van kinderen 21, 22. van menſchen door wie afgeſchaft 22. verandert in een wonderlijk ſpel *ibid.* menſchen-offer zeer yzelijk 74, 266, 335, 346
Oiſeaux eilandekens 117
Oke afgod 138
Oki beſtierder der zee en tijden 116
Olaimi een berg geſchikt ten zonnen-dienſt 174
Olandus ſijn yzelijke wreedheid 335
Olinda hoofd-ſtad van *Pernambuco* 387. klooſter der Jeſuieten zeer prachtig 388. de ſtad word by d'Hollanders ingenoomen 389. afgebrooken 390, 417. in brand geſtooken 424. wederom herbouwt 468
Olivier Cromwel 166
Olivier van Noord, ſijn togt rondom d'aerd-kloot 104, 105. neemt rijke ſchepen: ſlaet den Maniliaenſchen ammirael: keert na Holland 106
Oiota merkwaerdige ſchoen 303
Olotocara Floridaenſch veld-heer 99
Omaguaza een groote vlakte 571
Ommegang zeer wonderlijk 263
Ondergang des weerelds, gevoelen der Mexicaenen hier af 267
Onweder zeer yzelijk 49. noch een diergelijk 87. een derde 146, 333
Opaſſem vreemd beeſt 137, 169
Opechancanoug een gevangen koning 140
Openeda ſtedeken 466, 467
Orangkaen een opper-hoofd in 't Onbekende Zuid-land 579, 580
Oranje een ſterkte 421. eiland 538
Orcades eilanden 100
Ordal yzelijk onderzoek na tovery in Nederland 120
Orenoke zoort van arenden 198
Orinoque rievier 540, 541. vloeyt hoog, en is vol eilanden 542. ontfangt veel rievieren 543
Oriſtan ſtedeken 166
Oſcotarach neemt d'harſenen uit menſchen hoofden 116
Oſiris de zonne 75. 570
Oſorno ſtad 114
Otabalo een geweſt 292, 293
Otomis een volk 251
Otto Keye 527
Otumba een ſtad 85
Ouaieroua een boom 395
Ouboutou, hoedaenig gezach-hebber 181
Ouderdom zeer merkwaerdig 258
Ouetacates wreed volk 381
Oumekous hoedaenige zielen 180
Ouragan een vreeſelijke wind: byzondere voortekenen van de zelve 190
Outger Minne 417
Owen Guyneth, vreemd bedrijf van zijn zoonen 35
Ozama rievier 160

P.

Pablo vruchtbaere valleye 253
Pacaritambo, een verſiert hol 298
Pachacama valleye 339. wonderlijke afgoden-tempel 307
Pachamaca een afgod 91
Pachacuto een *Inga* 299, 356
Pachayachaci Schepper van hemel en aerde 302. wonderlijke afgod 346
Pachuca zilver-mijnen 234
Pacoeira een plant 394
Pacos 226, 227. wonderlijk geoffert 308
Pacra een woeſt koning, door Spaenſche honden verſcheurt 67
Padden zeer vreemd 253. uit 't water gegroeyt 70. wonderlijk 274
Padde-viſch 137
Padilha hopman 411
Paerden, haer gebruik in Tattaryen 41
Paerden-eiland merkwaerdige voorval alhier 114
Paes de Torres, ſijn verrichting op het Onbekende Zuid-land 37, 38
Palma ſtedeken 292
Palmas rievier 250
Paicanos landſchap 355
Palmares twee dorpen 499, 500
Palm-boomen tweederley 382, 198
Palpas landſchap 329
Pamaunke een rievier 135
Pampelona 290
Pamphilus Narvaez, ſijn ongelukige togt 76, 77, 144, 145, 146
Panama, beſchryving der ſtad 281, 282, 283
Panuca landſchap 151, 250
Panucus een verwoeſte ſtad 84
Panthers, merkwaerdige jagt met de zelve 13
Papa een vervloekte prieſter 236
Papas vreemde wortel 306, 317
Papaye boom zeer vreemd 186
Papegaeye-vangſt wonderlijk 71, 217
Paquipe een meir 142
Paracouſſis een koning, ſijn merkwaerdige liſt 174
Paragoana landſchap 553
Paraguaye rievier 556
Paraibes volk 379, 380
Parana rievier 556
Parcos rievier 342
Parcuwe boomen 188

Paria een landſchap 349. haer inwoonders 57. haer vreemde zeden 57, 58. huiſen, trouwen, rijkdom, begraefenis, genees-middelen 58, 540
Paraiba landvoogdyſchap en ſtad in Braſil 391. beſchryving der ſtad 424, 425. aenſlag op de zelve 425, 426, 442, 443. haer ſterkten Antonio en Margareta 443. veroovert 449, 450. vruchten, gediert en huiſen aldaer 550, 445. ſchrift rondom verſtrooyt 451, 452
Parilla ſtedeken 336
Parime groot meir 539
Parinacocha een woeſtijne 347
Paripe een ſtad 385
Paripuera een ſterkte 456, 457. rievier 458
Pariza ſlaet de Spanjaerden 71
Parlemoer-oeſters zeer wonderlijk 194
Parmonga valleye en ſlot 337
Parquet verwekt ſwaere oorlog 196, 197
Paru vreemde viſch 379
Paſſao een uithoek 335
Paſcamayo ſtedeken 336
Paſſaguates hoedaenig volk 216
Paſto ſtedeken 294, 320
Paſyra wonderlijke berg 452
Pathamama godinne 306
Patarabueyes geſchikt volk 216
Pataten hoedaenige wortelen 166
Pataxomek halve zilver-mijn 140
Pavaoſa een ſtad, ingenoomen 492, 493, 494, 499
Paulo een vlek 377
Paulus Acunhas 49
Paulo Inga 316
Pawary hoedaenige liedekens 564, 565
Pawtuxunt een rievier 135
Payta een ſtad beſtormt 329. verwoeſt 330
Paz ſtedeken 347, 349
Peerl-oeſters 52, 61. peerl-vangſt merkwaerdig 67, 548. ſchoone peerl 70
Pennobſcot landſchap 121
Pelikaenen 544, 545
Periquete een koning 71
Pernambuco 337, 390
Perico landſchap 329
Petatlan rievier 228
Perſiaenen, haer drievoudige feeſten aen de zon, en waerom 305. haer oorloogen 27
Perua een vreemd bondelken 311, 312
Peruaenen hebben geen letters: bewaeren de geheugenis by liedekens 34. haer vertelling van een vereeuwde zee-togt 13. gevoelen van de zond-vloed 15. zijn niet herkomſtig uit China 33, 34
Peru de benaeming verſcheidentlijk genoomen: lengte, verdeeling, wonderlijke eigenſchappen, bergen, dieren 295. vruchtbaere valleyen, veelerley vruchten 296. merkwaerdige ſchaepen 297. gewaed der inwoonders 297, 298. reuſen oorſprong van Peru: eerſte koning, en verſcheide geſlachten: tweede koning 298. vordere koninglijke ſtam-huiſen: derde en vierde koning 299. vijfde, ſeſte en zevende koning 300. Peru word vierzints verdeelt 301. gebouwen alhier wonderlijk: als ook bruggen, ſchatting, orde op d'armen, ſtijl van leven, dragt en ren-booden 202. huiſen, ſpijs, wapenen, begraeving 303. afgoodery 303, 304. eert den zon, en waerom 305, 306. donder, aerde, regen-boog, ſterren, ſtroomen, bergen, kruiden en wortelen voor Goden gehouden 306. beelden hoedaenig: tempels, prieſters en kloppen 307. vreemde offerhanden en waſſchingen: kindermoord 308. offer van zoonen 308, 309. een ſchaduw van 't avondmael des Heilands 309, 310. biegt zeer merkwaerdig: tovenaers, waerzeggers en feeſten 310. inwying der jonge Inga 310, 311. merkwaerdige feeſten 311, 312. voorſpooken van de over-heerſching des rijx door de Spanjaerden 313. Peru van wie ontdekt is 313, 314. Peruaenen weeren zich mannelijk 317. beſtierd by onderkooningen 325. haer valleyen 335, 336, 337, 338, 339, 340. ſchoone vrouwen; verſcheide landſchappen 341. havenen 347. hoe beſtiert word, en by wat volkeren bewoont 356. monniken derwaerds over-geſcheept 357. verdichte wonderen aldaer 357, 358
Peter Acunha d'Andrada 422, 437
Peter Adriaenſzoon Ita, ſijn verrichting 413, 414 is in groot gevaer 418. keert na Holland 419
Peter Ahumada, ſijn togt na Florida 148
Peter Arias, ſijn merkwaerdige togt 65, 68, 72 wonderlijke ſtrijd met de baviaenen 84
Peter Albuquerque 433
Peter Alfonſius Hinioſa, ſijn verrichtingen 322
Peter Alfonſius Nignus, ſijn togt 292. ſtrijd met de Canibales 54. word gevangen, en ſijn ſchat prijs verklaert 55
Peter Alvares, ſijn verrichtingen 431, 432, 332, 337, 380, 273
Peter Alvaradus 89, 90
Peter Anzures, ſijn vreemde togt 346
Peter del Barz 314
Peter Biart Jeſuiet 120, 121
Peter du Bre, een jonge wonderlijk bewaert 148
Peter Capralis ontdekt Braſil 358, 359
Peter Cæſar de Meneſes 492. gevangen 500
Peter de Candia, ſijn ongemeine ſtoutigheid 314
Peter Carpentier 256
Peter Corea de Gama 491
Peter Fernandes de Quio 577
Peter Fernandes de Serpa 541
Peter Fernando de Velaſco ſcheid quikzilver van Vermilioen 350
Peter Gaſca ſijn brief aen Pizarrus 321. merkwaerdige beraedſlaegingen tegen hem 322. trekt tegen Pizarrus 323. ſijn krijgs-liſt 324. overwind Pizarrus 324. is zeer verlegen 325
Peter de Heredia 286
Peter Melandes woed tegen de Franſchen 99, 152 177. ſijn doortraptheid 95. wreedheid tegen de Peruaenen 96
Peter de Lerma 317
Peter Mendez de Govea 441
Peter Morthaemer 491
Peter de Orſua 541
Peter Pueller 319
Peter Richer predikant 97
Peter Sarmiento, ſijn togt 572, 573, 575
Peter Viſt een Neger 490
Peter Valdivia 317, 324
Peter Umbria 283
Petiguares een volk 451
Peyta een ſtedeken, word verbrand 108
Phœniciers hoedaenig volk 15, 16. van wie herkomſtig 25, 26
Philibert du Buſſon 433, 434
Philips Amadas ſijn merkwaerdige togt 141, 142
Philips Cleverius wederleid 311
Philips Corzuilleray 378
Philippibillo een goddeloſe tolk 315
Philips Serooskerke 417
Philips-ſtad door honger verlaeten 105
Pieter Duinharder 513

Pieter Hein sijn helden-daeden 156, 401, 402, 409, 410, 411, 412. neemt de zilver-vloot 414, 415
Pizis toovenaers 179
Pizsla landschap 226
Pico kostelijk paleis 342
Pillatoas wonderlijke tovenaers 116
Pincos landschap 341
Pinguyns-eilanden 108
Pingyns hoedaenig gevoogelt 104
Pinos een uithoek 210, 274, 284
Pintados wonderlijk volk 208
Pirabeben vliegende visschen 227
Piracoaba wonderlijke visch 227
Piratiapua vreemde visch 379
Pirauges hoedaenige schepen 180
Piscadores een inwijk 112
Pisslacie-nootjens 190
Pitanga rievier 384
Plata vermaerd eiland 331
Plessis een Fransch heer 193
Pleymouth een vlek 122
Plinius wederleid 127
Poala een vlek 217
Pocchorosa Americaensch koning 68
Pocone een wortel 137
Poel zeer vreemd 186
Poomeno een koning 142
Point Comfort een volk-planting der Engelsche 141
Pontenchiamum prachtige stad 74. word ingenoomen 77
Popayan landschap, haer beschryving 292, 293, 294, 295
Popocatepeque een yzelijke berg 79
Pokken, by welk volk zeer gemein 326
Porceleinen zoort van kinkhoorens 194
Porco zilver-mijn 349
Pories vreedzaem volk 369
Porto Calvo 453. den Hollanders ontweldigt 454, 455
Porto Rico stad en eiland, lucht, groote, inwoonders, haer oorloogen tegen de Canibalen, 't stedeken Cayoarra 167, 168, 169. 170. word bestormt 406, 407
Port Royael een sterkte 120. word geslecht 121
Porto Seguro landschap in Brasil en stad 380, 381. vreemde beesten aldaer 381, 382
Potosi 349. haer koude gelegendheid en overvloed van leeftogt 350. gedaente des bergs, water-moolens en stad 352. zilver, hoe aldaer ontdekt is 352, 353. vier zilver-aderen, hoedaenig: een spook in de mijnen: hoe veel zilvers weekelijk levert 353
Pourake wonderlijke visch 396
Powhatan een landschap en stroom 135
Poyuca rievier 443
Pozo landschap 293
Pucara een oude sterkte 298, 342. stad 348
Puchuca stedeken 250
Puebla de los Angelos stad 251
Puerto de los Marques 247
Puente de Aguilar een rijs-hoofd 167. eiland vol zilver en goud: heeft veel rievieren, zuiker-moolens, geboomt van geneesende kracht, als ook wonderbaer vergiftig 168. vreemd kruid en boom *guaiabas*, die 't eiland afloopt: 't beest *iavaris* 169. en *opassum* 169, 170
Puerto del Principe stedeken 154
Puerto Viejo 298, 328, 331
Puna eiland, haer inwoonders 89, 331, 332
Punchao een kostelijk beeld 304
Puquio fontein 296
Pururancas wonderlijke steenen 299

Q.

Quaimarotte rievier 276
Quaque gebergt 331
Quarequan uitgemoord 66
Quatrobarrios een vlek 226
Quautitlan een rievier 234
Quauxicalli merkwaerdige steen 236
Quaxutatlan een landschap 243
Quelenes een volk 269, 271. landschap 271
Queretaro een dorp 237
Quesitangal vermaerd veld heer 78
Quetzaalcoalt, wonderlijke afgod 222, 245. ongemein afgrijselijk feest 266
Quetzen van zich zelf zeer wonderlijk 236
Quibey een doodelijk kruid 169
Quicuxtemoc een Mexicoos veld-heer 246
Quik-zilver mijnen 350. gebruik omtrend zilver en wonderlijke aerd 351
Quilacoya goud-mijnen 568
Quilca rievier 340
Quillota goud-mijnen 568
Quimba vrucht 327
Quimboya landschap 293
Quincia-mali heilzaem kruid 566
Quines hoedaenige priesters 77
Quinibequi een rievier 119
Quinola een dorp 226
Quipocamayos wonderbaerlijke reken-meesters 301, 302
Quipos zeer merkwaerdige snoeren 356
Quirrandies wreed volk 556
Quisipichance een paleis 347
Quitlavaca 237
Quito stedeken 296. word ingenoomen 345. een koningrijk 300, 320, 321. beschryving des zelven 326, 327. zinkingen, pokken, vruchten, visch, herbergen, kleding, inwoonders, steeden, vreemde brug, paleis 326. hoofdstad 326, 327. uitgemoord 334. tempels 335
Quivera landschap 209, 214
Quiximies rievieren 331
Quixos landschap en vruchten aldaer 330. hoofdstad, stedekens 331. inwoonders 332
Quizquiz veld heer van Attabaliba, trekt tegen de Spanjaerden 93. sijn vordere verrichting 300, 316

R.

Racaxipe Veliztli een afgrijselijk feest 248
Radijs ongemeen groot 296
Raevens zeer wonderlijk 118
Ralph Lane brengt d'eerste tabak in Engeland 134, 136, 139
Ramada stedeken 289
Rambos wonderlijke visschen 193
Rang-appelen zeer vreemd 198, 330, 331
Rangheria dorp van peerl-vangst 289
Rannak een eiland: de volk-planting aldaer is nooit te voorschijn gekomen 142, 143
Rassilly, sijn verrichting 399
Ratel-slang zeer vreeselijk 129
Ratten tot cieraed aen d'ooren vast-gemaekt 137. veroorzaeken hongers-nood 171. hoe in Peru zijn gekomen 316. gemuskerde ratten 199
Ravardiere sijn verrichting 399
Raudalis water-stortingen 278
Ravetten schaedelijke wormen 190

Ray-

Raymond Breton 193
Real ſtad en ſterkte 270, 271, 390, 558, 434, 452, belegert en over-gegeven 453. geſlecht 454
Realeio een vlek 278
Rebellino, ſijn verrichtingen 452, 461, 463, 464
Reciffo 389, 390. vinnig beſtormt 444. is in groot gevaer 456, 457. ſchrikkelijk verraed op 't zelve 508, 509. hongersnood aldaer 512. oneenigheid 513. hooge raed, haer plak-ſchriften 515, 516. ſterfte 516. ſoldaeten verloopen 519. word aen de Portugeeſen overgegeven 526, 527. voorwaerden op welke 528, 529
Redonda een eiland 189
Reekenen in Peru zeer wonderlijk 356
Regen zeer merkwaerdig 260, 271
Renatus Laudonier ſijn togt na Nova Francia: word gevangen 98. na Florida 148, 151
Reſtinga ſterkte 449, 450
Reuſen in America 37. een buiten gemein groot 75, 76. in Peru 13. vreemde voorval met reuſen en reuſinnen 60, 61. wondere vertelling van de zelve 298
los Reyes, ziet *Lima* 316, 335
Reyos Magos een vlek 379
Rhiobamba vlek 328
Richard Greenville, ſijn togt 142
Richard Hawkins, ſijn togt 573, 577
Richard Moor, ſijn verrichting 171
Rienier Pieterſzoon, ſijn merkwaerdige daed 426, 427
Rievier ongemein krom 274
Riffaut Franſch hopman 399
Rinconada een herberg 254
Rincons wreede menſchen 294
Rio Grande, ziet *Magdalena*.
Rio Janeiro landvoogdyſchap in *Braſil* 377, 378
Rio de la Plata landſchap en rievier: haer bepaeling, vruchten, driederley harten, yzelijke meerkatten, wilde dieren, chameleons en allerley berg-mijnen 555. mond der rievier *Plata*: eilanden binnen de mond: verſchende inwoonders 556. 557. hoofd-ſtad, ſtedekens, gebergt, eilanden en ſtroomen 558
Robert Dudley 544, 545
Robert Contæus ſijn gevoelen van d'herkomſt der Americaenen word wederleid 15, 16, 17
Roccas eilandekens 415
Rocou een verve 178, 181. groeyt aen een boom 192
Rocque de Barros, ſijn verrichtingen 432, 433
la Roche, ſijn togt 36
Roderik de Baſſidas vermoord 287
Roderik Colmenares, ſijn merkwaerdige verrichtingen 64, 65
Roderik Contreras 87
Roderik Lobo Portugeeſche ammirael 485
Roderik Talerus 76
Rodrigo de Mendoza 248. levert een bloedige zee-ſlag aen *Spilbergen* 107. zinkt 108
Rodrigo de Orgonnes veld-heer 317
Rodrigo del Rio 229
Rodrigo Salazar 318
Rodrigo de Tores, ſijn merkwaerdige vond 351
Roggen zeer wonderlijk en verſcheiden 391, 392
Roldanus Ximenes woed op Hiſpaniola 51
Romainen waerom niet gezoeht hebben na America 7, 8
Roomſche geloof waerom zoo licht by de Mexicaeners is aengenoomen 262, 263
Roque eiland 347
Roquetten een zoort van haegediſſen 191
Roſſellan Franſch bevelhebber 197
Roſſey Franſch hopman 203
Rots ongemein wonderlijk 296
Roxo een uithoek 206
Rubel Petracor, geeft zich uit voor een tovenaer 98
Rudolph Baron, ſijn merkwaerdige togten 501, 502, 503. verwoeſt groot *Palmares* 504, 516
Ruminagui overſte van *Attabaliba* 91. ſijn verfoeielijke wreedheid 93. merkwaerdige verrichtingen 316, 332

S.

Sabæ dor eiland 185
Sable ellendig eiland 36. de Portugeeſen brengen hier koeyen en verkens 117
Sacatecas rijke zilver-mijnen 250, 251
Sacſahuana valleye 300
Sacrificie-eiland 73, 74, 252, 253
Sagdaboch een rievier 122
Sagipa een cacique 290
Sal vreemde beek 566
Salamanca een ſtad 260
Salomons eilanden 577
Salvador vruchtbaer geweſt en ſchoone ſtad 274
Salvador Correo de Bonavides Portugeeſch ammirael 510
Salvador hoofdſtad 384. word ingenoomen 401, 402. beſchryving der ſtad 403, 404. ſchandig over-gegeven 405. van wie gebouwt 360
Salvago eiland 392
Salvador Pigniero ſlot-voogd 436, 437
Samana een landſchap 158
Samogithen eeren d'haegdiſſen 226
Samuel Purchas wegens Americaes bevolking wederleid 11, 12
Samuel Lucaſzoon 417
Sanctes ſtad 377
Sandovalles vermoord de menſch-eters 85
Santa Cruz, een ſtedeken verwoeſt 284, 354, 355
Santa Cruz de Mopox 287
Santa Fe ſtedeken 280. een ander even eens genaemt 290, 291, 556
Sanbikans hoedaenig volk 123
San Jago een ſtad 273, 287, 331
San Jorn de Picho, van wie bevolkt 3
Santa Maria de Comoyagua 276
Santa Martha beſchryving des landſchaps 287. ſchoone haven 288. hoofd-ſtad en vordere ſtedekens 289
San Pedro ſtad 275, 276
San Steven een ſtedeken 84
Saona een eilandeken uitgemoort 164
Santantan-berg 510. 513, 514, 515
Sapovicca wonderlijke offerhande 308
Sappaen hoedaenige pap 129
Sardinas een haven 210, 211
Saſqueſahanok een landſchap: zeden der inwoonders, dorpen zeer wonderlijk 135, 136
Saſſafras een boom 200
Saturiona een koning 98. zeer oud 151, 177
Saturnus offert ſijn eigen zoon 21
Schaep ſchipper, ſijn held-daedig zee-gevecht 471
Schaepen zeer vreemd 107. groot 215. weelig voort-geteelt 238
Sciequia, hoedaenige ſekte 33
Schat zeer wonderlijk ontdekt 321

Schepen en deelen der zelve van wie gevonden 7
Scheep-vaert der ouden hoedaenig *ibid.*
Scheur-buik, wanneer eerstmael is bekent geworden 120
Schild-padden, waerom niet gegeten 179. beschreeven 419
Schoonenburg ziet *Walter Schoonenburg.*
Schoonheid van een dochter merkwaerdig verschoont 513
Schutte sijn verrichtingen 389
Scorzonera een wortel 289
Sebastiaen een stad 378. eiland 104, 377. een dorp 226. een andere stad, word verlaeten 284
Sebastiaen de Beualcazar, sijn merkwaerdige togt 290, 292, 293
Sebastiaen Gabotus ontdekt Florida 97, 115, 149, 555, 556
Seabstiaen de la Plata stedeken 294
Sebastiaen Ramirez de Fuendeal 235, 251, 252
Sebastiaen de Souto, sijn verraed 454, 455
Sebastiaen Vinbero Coelho 441
Secotan een landschap 142
Seekanauk een wonderlijke visch 143
Segura een stad 253
Selay een rievier 177
Seregippa stedeken verwoest 470
Seregippo del Rey stedeken 390, 491, 499, 506
Serinhain rievier 455. sterkte 460, 361. ingenoomen 510
Serrania gebergt 295, 296, 558
Seryllas Fransche graef 199
Servaes Carpentier, sijn verrichtingen 433, 434, 435. verovert Nostra Sennora de Conception 436. vordere daeden 437, 438, 439, 440, 442, 443, 445, 449, 450, 465. keert na Holland 479
Serena stad 567
Servilla een stedeken 166
Seyo een landschap 210
Shebaios volk 539
Siara een sterkte overvallen 504. beschryving der sterkte, landeryen en inwoonders 470, 471. word uit-gemoord 216
Sibolla een landschap 90
Sierra Leona een berg zeer vreesselijk 17
Sigismond Schuppe sijn verrichtingen 433, 434, 435. verovert Conception 436. vordere daeden 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 449, 450, 454, 455, 456, 460, 461, 462, 466, 470. beformt Schuppen-stad 512. valt op Taperica, alwaer groote moord verricht 517, 518, 519, 520, 521. verlaet Taperica 523. word jammerlijk geslaegen 524. gevangen in den Haeg 525. sijn verhael wegens de Brasilsche toestand 526, 527. rechters gekooren over sijn zaek 527, 528. sijn verantwoording 528
Silver-mijnen in America hoedaenig 11
Simon Alcazova, sijn ongelukkige togt 573
Simon Alvares de la Benbo 500
Simon de Cordes sijn togt 103, 104, 160, 574
Situa vreemd feest 312
Sincuchimalar landschap 78, 246
Slaeven zeer merkwaerdig 71
Slangen op Tabago 200. zeer vreemde vertooningen met de zelve: gods-dienstig aengebeden 226. zeer vergiftig 269. gebraeden en gegeeten 47, 59. aen d'ooren gehangen 137. zeer wonderlijk 154
Slekken zeer merkwaerdig 195, 196
Smient vernielt een Portugeesche vloot 440, 441
Socaboren wonderlijke graften 353
Socomusco landschap 271
Sombrero eiland: vreemde vogels aldaer 184. als ook geschilderde krabben, en der zelve wonderlijke aerd 185
Somovia landschap 151
Soras landschap 342
Sotavendo eilanden 544
Sotto Major, volk-planting op *Porto Rico* 167
Spanjaerd, sijn vreemd weder-vaeren 134
Spanjaerden, waerom Viracochas genaemt 300. konnen voor 's Heilands geboorte na America gezeilt zijn, en waerom 35
Spechten zeer vreemd 28
Spiegel-gevecht 241
Spierings-baey 108
Spiritu Santo stedeken 411. landvoogdyschap in Brasil 378
Stachouwers verrichtingen 448, 449, 462,
Staeten-baey 122
Staeten-eiland 575
Staeten-Land 109
Stein-Callenfels sijn verrichtingen 389, 390, 391. ziet *Hartman Godefrid Stein-Callenfels*
Steenen aengebeeden 306, 307. vol goude aderen 331. Steen wonderbaerlijk 274
Sterren aengebeeden en hoe 306
Steven van een schip gedenkwaerdig 2
Storax-hout 153
Stormen op gezette tijd 272, 273
Straet le Maire 109, 575
Stuk geschut van goud gegooten 85
Succanga merkwaerdige pylaeren 356
Suchimalcos een der ses geslachten van de vermaerde Navatlacas 219, 240, 241
Suere sijn vreemde manier van eeten 87
Suip-peereboom 197, 198
Swaluwen op d'Americaensche eilanden 188

T

Tabac, hoe op Tabago wascht 200
Tabago eiland 414, 545, 199, 200 201
Tabasco koningrijk 73. vreemde zeden aldaer 74. beschryving 260, 261, 262
Tabuya een magtig volk 366
Tacatacouru een rievier 148
Tacunga een landschap van een geborsten 313. een paleis 328
Tadoussak een haven 118
Tael gansch wonderlijk 178
Taelen hebben zomtijds door toeval groote gemeinschap met malkander: als de Hebreeuwsche met de Griexe en Latijnsche 23. Duitsche en Griexe met de Latijnsche 23, 24. Latijnsche met de Duitsche *ibid.* Griexe en Persiaensche met de Duitsche 24
Tagarez een volk uitgemoord 550
Taguamacis een volk 355
Tajoques vergiftige mieren 291
Talievera stad 571
Talisse een stad 147
Talibon hopman 463
Tamalameque een stedeken, haer goddeloose inwoonders 289
Tamandere haven 511, 512
Tamandua vyand der mieren: word onderscheiden in *guacu* en *miri*: beider wonderlijke aerd 362
Tambaria rievier 384
Tambopalla een rievier 347, 354
Tamebamba een Peruaensche stamme 300
Tamoyes een volk: vreemde geschiedenis aldaer 370
Tamos een koningrijk 218

Tampez een ſtad 89
Tampice ſtedeken 250
Tanaconas ſlaeven 317
Tanto een duivel 40, 122
Taovaſcaron een afgod 116
Taperica een eiland 384
Tapeſiepe een ſlot 384. rievier 411
Tapiſerica verlaeten vlek 463
Tapiviori een volk 496
Tapotingas worden genaemt de dienaers der Weſt-Indiſche Maetſchappy 423
Taprobane, hoedanig eiland 13
Tapuierete vreemd beeſt 382
Tapuyers haer vreemd zuipen 365. en danſen 365, 366. vreemde werp-pijlen en trompetten 366. worden verdeelt in ſes en ſeventig volkeren: beſtier van haer koning: vreemde togten, wooningen, oefening, vryaedje 371, 372. uit-houwelijken: doorbooren van ooren en lippen: kraem-vrouwen: ſtraf tegen overſpel: geneezing van ziekten 372. leven zonder gods-dienſt *ibid.* vreemd ſpiegelgevecht 372, 373. vreemde zeden: eeten haer afgeſtorvene vrienden: erkennen een tweederhande God, zonder dienſt te doen *ibid.* voorzeggen toekomſtige dingen 373, 334. roepen den duivel zeer merkwaerdig 373, 375. voorzeggen wonderlijk 375, 376 haer koningen 376, 423. verbond met de Weſt-Indiſche Maetſchappy 423, 424, 442. manier van leven: verſcheide zoorten 447. haer wreedheid 451. wonderlijk ſlag van Tapuyers 467. komen den Nederlanders te hulp 488. haer ommegang met den duivel: ſnyden der kinderen: vreemd trouwen 501. haer drinken: wonderlijke handel der prieſters 502. kamp-vechters: eeten de lijken: inhulding der koningen: gevoelen van de zielen 503. haer wreedheid 510. waerom van d'Hollanders af-vallen 515, 516
Taracura een koning 71
Tarapaia een merkwaerdige zilver-mijn 352
Tarquinius Priſcus 307
Taſcalteca ſtrijdbaer landſchap, en prachtige ſtad 78, 246
Taſcaluſa een reus 147
Tatai-iba wonderlijke boom 363
Tatarrax een arm koning 214
Tatixa een vlek, vermaerd door een wondere fontein 271
Tatona Manſa rievier 438
Tattarye haer beſchrijving: of de Tattars overblijſſels zijn der tien Iſraëlitiſche ſtammen 38. zy grenzen aen *America*: en zijn verdeelt in verſcheide volkeren 39. komen in geſtalte en zeden over een met de Noorder-Americaenen 40. gaen behendig om met paerden 41
Tattariſche ſteden zijn doorgaens zeer groot 39
Tatou wonderlijk beeſt 170
Taumalis hoedaenige ſpijs 180
Taurapaſa een eiland 134
Taxamalca Peruaenſche ſtad: ſtormender-hand ingenoomen 95
Teca vreemd gewaſch 559
Tecpatlan een dorp 271
Tecuilhuacan vreemd volk 220
Tegen-voetelingen, 't gevoelen hier af der oude 6
Teguantepek ſtad 243
Telilabin een koning, ſijn ſtaetſie en merkwaerdige liſt 175, 176
Tempel binnen *Tenuſtitan* merkwaerdig 81. in *Peru* zeer koſtelijk 89
Tendhuc d'uiterſte hoek van *Tattarye*, waerom zoo genaemt 42
Tenuſtitan koninglijke hoofd-ſtad beſchreven 81 82. ziet *Mexico*.
Tepanecas een der ſes geſlachten van de *Navatlacas* 219, 220. haer verrichtingen 239, 439
Tepexco een dorp 237
Tepique landſchap 225
Teſcuco voorſtad van *Mexico* 233, 241
Terra Firma landſchap 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289
Terra del Fuogo 111, 112
Tetonteac een landſchap 215
Tezhlacokaugni vreeſelijke ſlang 269, 270
Tezcatlipuca merkwaerdige afgod 221, 222, 265 266, 243
Tezcuco een ſtad 237, 245
Tezcuco een land-voogd, ſijn merkwaerdige reden tot *Mutezuma* 244, 245
Thomas Button 505
Thomas Candiſch, ſijn togt rondom den aerdkloot 574, 102, 256, 332, ziet *Candiſch*.
Thomas-klooſter in *Groenland* 115
Thomas Martyn 322
Thomas de Raſpure 427
Thomas Sickes ſijn verrichtingen 412
Thomas Soſa, ſijn verrichting 359, 360, 384
Thome ſtedeken verbrand 544. eiland 17, 18, 492, groote ſterft aldaer 493. is ongezond 493, 494
Thomebamba een paleis 328. vlak veld 345
Tiaguanaco vermaerd vlek 348, 349
Tiburons booſaerdig zee-gedrocht 193
Ticiquaque rievier 304
Ticovic Mexicoos koning 242, 243
Tiguas landſchap 215, 217
Timagoa een koning 177
Tirimenen reuſen 575
Titicaca vermaerd meir 348
Titiritas volk 542
Tijd-rekening in *Honduras* 275
Tlacaellel vermaerd held in *Mexico* 240. ſijn merkwaerdige daeden 241, 242, 243
Tlaloc een duivels-beeld 221
Tlaſcala een ſtad 219. biſdom 251, 252
Tlaſcaltecas een der ſes geſlachten van de *Navatlacas* 219, 220
Tlatelulco een ſtad 238
Tlatluicas een der geſlachten van de *Navatlacas* 219
Tobaxe reuſen 572
Tobayras volk 368
Tocaima ſtedeken 291
Tocci een vel van een koningin levendig af-geſtroopt en aengebeden 221
Tocomans kleine menſchen 371
Todos Santos vier eilandekens 194
Tolu koſtelijke balzem 287
Tomahavi winden 350
Tombezers tandeloos volk, en waerom 89
Ton vlooyen 398
Tonatzuli merkwaerdig vogeltje 176
Topia landſchap 229
Tora een hoek lands 221
Totonoga een blinde koning 71
Totora zeer dienſtige biezen 348
Topa Yupangny maekt een bloed-ſchendige wet 303
Topiawari koning 543
Toucan vreemde vogelen 72, 391
Topilzin een vervloekte prieſter 236
Tovenaers, merkwaerdig 310. heel-meeſters 372. haer potzen 132
Tovery vreemd onderzoek na de zelve 20, 21

Tover-kunſt opentlijk geleert 21
Tourlon, ſijn verrichtingen 437, 439, 448, 464, 473, 489
Tourlon de Iange, ſijn verrichtingen 437
Toumbinambauti woeſt volk 378
Toxcoalt wonderlijk feeſt 265, 266
Triangel-eilanden 539
Trayciaon een inwijk 406
Trembloos hoedaenige vogel 198
Tres Reyes ſterkte 440. belegert 441. overgegeven 442
Trinidad een uithoek 207, 210. een eiland 540, 544. ſtedeken 154
Triſtan Vaſcus loopt d'eerſte in volle zee 3
Trommel-ſlag zeer merkwaerdig 266
Truxillo een ſtad, haer beſchrijving 276, 277, 336. word ingenoomen 438
Thlxochitl een vreemde plant 232
Cubanama koning 68
Tuculala een vlek 237
Tucuman een groot land 571
Tucuyan landſchap 209
Tucuyo landſchap en ſtedeken 553, 554
Tumbez een valley 314
Tunal-boom, vreemde vertelling van de zelve 238
Tunas een boom van dierley aerd 223, 228, 230
Tupinambu ſchoone menſchen 368
Tuppinikinſi een volk 377
Turken haer merkwaerdige verrichtingen 27
Tyger, vreemde voorval van de zelve 67, 68. noch een andere 84, 256, 257
Typhon een vreeſelijk beeld 22
Tyriers haer ſchip-vaert 7
Tyzoyopangui Peruaenſch veld-heer 317

V.

Vaca eiland 418, 457
Vacapa een vlek 208
Vacca de Caſtro rechts-geleerde houd wreedelijk huis in Peru: word gevangen 95. ſijn vordere verrichtingen 318, 319, 341
Vaertuig der Americaenen: haer gevoelen van d'Europiſche ſchepen 13. zeer vreemd vaertuig 334, 335
Valentijns-inwijk 113
Valken wonderlijk 269
Valle een mark-graef, ſijn togt 205
Valledolid een ſtedeken 259
Valparayſo een haven 101, 107, 567, 568
Valverde ſtedeken 340
Vangſt van wild wonderlijk 553
Vaſcus Gama 4
Vaſchus Nunnez, ſijn verrichtingen 284. togt merkwaerdig 64, 65, 66, 67, 70, 72
Vaſquez Coronatus, ſijn merkwaerdige land-togt 214
Vaſſer Franſche hopman 98
Ubinas een volk 346
Ucais woeſt volk 562
Verapaz een landſchap 171
Veedor Spaenſche overſte 445, 446
Vega een ſtad t'eenemael verwoeſt 166
Vela een uithoek 554
Vene tiaenen drijven aldereerſt handel met Ooſt-Indiën 2
Venezuela een ſtad 237, 288. groot landſchap: oorſprong der naem: uitgemoord: verſcheide volkeren aldaer 552. hoofd-ſtad *Coro* en vordere ſteden: goud-mijnen, vogelen en vee 553. ſtedekens 554. ingezeetenen, rievieren, havenen, eilanden, uithoeken 553, 554
Vera Cruz gebouwt 77. beſtormt 80, 246, 253, 254
Veragua een landſchap 280, 281
Verbond-maeking zeer vreemd 74
Verde een eiland 252
Verga ſchoon landſchap 434
Vergiftig kruid zeer wonderlijk 254
Verhuiſing van zommige volkeren na andere landen 14
Vela Nunnez ſijn vreemde voorval 321. ziet *Blaſcus Nunnez*.
Vereenigde Nederland maekt vrede met Portugael 529, 530. word van vele tegengeſprooken 530, 531
Verkens wonderlijk veraerdende 548
Vertoog van de Hoofd-deelgenooten in de Weſt-Indiſche Maetſchappy zeer merkwaerdig 531, 532
Vermilioen, waer en hoe gevonden 350. wonderlijk geſcheiden van quick-zilver 350, 351
Vermio een zee 214
Veſtaelſche maegden, waerom levendig begraeven, en hoe 307, 308
Vetchunquoies een wilde kat 137
Vibbacaronca wonderlijk vuur 308
Victoria een ſchip welk de weereld om-zeilde 76
Vicunas vreemde geiten 295
Vidal ſijn groote wreedheid 489, 513. ziet *Andries Vidal*.
Vilcabamba valleye 346
Villa de Conception ſtedeken 390
Villa del Eſpiritu Santo ſteden 255
Villa Formoſo een vlek 455
Villamanrique een mark-graef 229
Villa Rica ſtedeken 253, 570
Villaroel krijgt een zilver-mijn op Potoſi 353
Villa de Santiſtevan een ſtad 249 ! ziet *Panuco*.
Villen van levendige menſchen zeer wonderlijk 248
Vinaque rievier 342
Vincent eiland 198. landſchap, ſteden en dorpen 377
Vincent Agnez Pinſon, ſijn merkwaerdige togt en vreemd gevecht 55. loopt lanx Paria: lijd ſchip-breuk: keert na Spanje 56, 358
Vincent Paul 321
Vincent de Valle Viridi, ſijn onderhandeling met *Attabaliba* 90, 91, 357
Viracocha Peruaenſch afgod 299. bloedig offer aen hem 301. ſijn verſcheide benaemingen: tempel 303
Viracocha koning, ſijn bedrijf 15, 299
Virginia, oorſprong des naems, lucht 134. winden, bergen, kriſtal, grond, ſtroomen, velden 135. verſcheide volkeren: boomen, boom-vruchten, wijngaerden: brood en moes-kruiden 136. koorn met moeite geplant: allerlei beeſten: gevoogelt en viſch. *Virginia* is ſchaerſch bevolkt: dragt der inwoonders: haer inborſt 137. huiſen, geweer, ſchuiten, ſpinnen, gods-dienſt, afgoden 138. verdeeltheid der Engelſche aldaer: worden vermoord: krijgen hulp-benden 141, 171. onderſcheid tuſſchen Noorder- en Zuider-Virginia 143
Virgin Gorda eiland 198
Viſſchen zeer vreemd 247, 319, 387
Viſch-vangſt op een wonderlijke manier 48, 387, 538, 583, 584. overvloedig 117
Vitacucho koning door honden verſcheurt 146
Vitzilovitli vermaerd veldheer 220. een koning 239
Vitzliputzli een wonderbaerlijke duivel 220. ſijn beeld 221, 238, 241, 244, 263

Vlaem-

Vlaemſche eilanden 51
Vleer-muiſen zeer groot 64,65,273. en ſchadelijk 70,248
Vliegen zeer vreemd 192
Vliegen-eiland 109
Ulmen hoedaenige heeren 565
Vliſſingers, haer volk-planting 538
Vlucht zeer merkwaerdig 320
Ulva een rievier 275
Vlijmen zeer wonderlijk 262
Una rievier 442
Unni aengenaeme vrucht 559
Utina een koning, word gevangen 98
Vogel baſſende gelijk honden 108. een zeer merkwaerdig 245
Vogel-eiland 198
Vogel-vangſt wonderlijk 71
Volkeren verhuiſt veraerden wonderbaer 36
Voorſpooken gedenkwaerdig 245,313,429
Voorval ongemein vreemd 256,257,370,371
Voorzeggingen zeer merkwaerdig 161,162,373
Vos, vreemde vertelling van de zelve 503
Vos-aep een wonderlijk beeſt 279
Vraba vruchtbaer geweſt 285, 286. naemaels *Nieuw Andaluſia* 66
Vramarca landſchap 342
Vredens-verzoek der Portugeeſen by d'Hollanders afgeſlaegen, en waerom 432
Vries hopman 437
Urin Cuſco merkwaerdig geſlacht 298
Vrouwen op *Matanino* zeer vreemd 44,45. op *ſanta Cruz* ſtrydbaer 45. aen *Paria* inſchelijx 57,285,286. waer niet lang leven 272. gantſch ſchaemteloos 110
Vreu wonderlijke ſchaepen 308
Urira goud-mijnen 280
Uros, haer vreemde wooningen 348
Vua-pioup een boom 395
Vuichilabuchichi een yzelijk beeld 81
Vruco wilde plant, haer gebruik 369
Vuur zeer verſchrikkelijk 98
Uxitipa een valleye 228
Vygeboom wonderlijk 339

W.

Wacogenive geweſt 412
Waernard Riche 202,203
Walcheren eiland 443
Walraven Malburg 470
Walruſſen een zee-gedrocht 117,118
Walter Ralech ſijn merkwaerdige togten 134, 139,142,538,541, 542, 543. word onthaalt 544
Walter Schoonenburg voor opperhooft na *Braſil*: ſijn ongelukkige togt 513,514. brief 525. verhael wegens 't verlies van *'t Reciffo* 526. beſchuldiging tegen hem 527,528. ſijn verantwoording 528
Walviſſchen zeer meenigvuldig 109,575
Wanſchepſel gantſch wonderlijk 56
Ware een baron 141
Waripebares een volk 501
Water zeer wonderlijk 44,273. ongemein klaer 68,288. oude menſchen jong-maekende 143
Water-gedrocht zeer ſchaedelijk 271
Waterland een eiland 109
Water-meloenen 198
Waters-nood in *Braſil* 497
Water der Engelen hoedaenig 566
Water-leiding zeer merkwaerdig 244
Water-val merkwaerdig 333
Water-paerden 218
Water-verkens 381,382
Wayanaſſes wanſchaepen menſchen 369
Wayanawaſars onnoozel volk 370
Waymores woeſt en vuil volk 368,369
Waytaquazes beeſtelijke menſchen 369
Weereld hoedaenig eerſt bevolkt is by *Noachs* kinderen 10,11
Weg der *Ingas* zeer merkwaerdig 326,327,329, 355,356
Welſaren hoog-duitſche edelen, haer verrichting 28,289,552,553
Werowances bevel-hebbers 135
Werowocomoco een ſtad 135,139,140
Weſt-Indiſche Maetſchappy: haer oorſprong 399. gunſt-brief: kamers 400. waerom *Braſil* aentaſt 401. verſchil onder Bewind-hebbers 474. haer verval 524. magt 532
Wet van Bajona 170
Weyber Hays 380,381
Weyden van ſchaepen zeer vreemd op *Moeha* 106,107
Wiapoco rievier 538. ſlot aldaer 413
Wigcomoco een rievier 140
Wikiri vreemd volk 541
Wilde-dieren, hoe op de verre geleegene eilanden zijn gekoomen 6,13
Wilde-katten 283,396
Wilde-koeyen 396
Wilde-kuſt: ziet *Guaiana*.
Wilde paerden 107
Wilde ſwijnen 396
Wilhem Betancourt 37
Wilhem ten Bergen ſijn helden-daed 113
Wilhem Eyleyled 39
Wilhem Chartier 97
Wilhem Cornelisſzoon Loos, ſijn heldendaed 486
Wilhem Cornelisſzoon Schouten, ſijn merkwaerdige togt rondom d'aerde 108,109,110,111, 575
Wilhem Kieft, ſijn verrichting in *Nieuw-Nederland* 125
Wilhem Latan 469
Wilhem Negenton ſijn miſdrijf 499
Wilhem Parker, ſijn verrichting 259,277
Wilhem Schouten 403, ſijn ſchelm-ſtukken 405
Wilhem Xuaren vermoord 95
Winden zeer wonderlijk 566
Winden-afgod zeer yzelijk 138
Wingandocoa by d'Engelſche hernoemt *Virginia* 141, 142
Wingina een koning 142
Witte Cornelisſzoon de Wit, ſijn togt na *Braſil* 523. onluſt met d'hooge raed op *'t Reciffo* 524. keert na *Holland*: en word in den *Haeg* gevangen 525
Wolfs-hoofd een uithoek 98
Wokokon een eiland 141
Wormen wonderlijk 250
Wratten zeer vreemd 328
Wreedheid ongemein 250,275,335,336
Wijn verbooden te drinken 252
Wijngaerden met zeer dikke ſtammen 153
Wijntjens raeds-heer 461

X

Xagua een haven op *Cuba* 153. ongemein bequaem 156. een boom 289
Xaguas wreed volk 541
Xaliſco, haer oorlog tegen de Spanjaerden 90. landſchap 222,225. haer inwoonders 228
Xamanzal een vlek 258
Xaquixaguana een valleye 343

Xara-

Xaragua een paleis 50. landſchap 158
Xarays een meir 555
Xarayes vreemd volk 557
Xauxa een valleye 323. rievier 342
Xayanca valleye 335
Xeres de la Frontera een ſterkte 229
Xicalango een ſterkte 260
Xicalapa een rievier 271
Xicotencalt een berg 251
Xochinacatlis een boom 232
Xuala een luſtige valleye 146
Xuta een vreemd beeſt 328

Y.

Yaen een ſtad 329
Yaguara, ſijn vreemd onderzoek na d'onſterfelijkheid van een Spanjaerd 168
Yaguarguaque Peruaens koning 298, 299
Yaguarcocha een yzelijk meir 326
Yaguas een wortel 329
Yayos hoedaenig volk 538
Yalcones ſtrydbaer volk 294
Yandou ſtruis-voogel 395
Yaquimi rievier 228
Yaquimo landſchap 158
Yaraminacarou wonderlijke plant 391
Yucay valley, ſlot en rotze aldaer 300, 316, 346, 347
Yucayagua een landſchap 158
Yllescas levendig gevilt 93
Yucatan een landſchap: oorſprong der benaeming: beſchryving der zelve 257, 258, 259
de zee-kuſt hoedaenig 260
Yhuris Peruaenſche biegt-vaeders 310
Yomas een wortel 291
Yſlanders haer weder-vaeren 28, 29
Yu vreemd ſeeſt 312, 313
Yzalcos vreemde land-ſtreek 273
Yzer-boom 192, 193
Yzer-hout 271
Yzer-verkens wonderlijk 396
Yztacpalapa een ſtad 237
Yztepeque een vlek 274

Z.

Zacatecas een landſchap 226
Zacatula landſchap 252
Zaemen-ſprack tuſſchen *Midas* en *Silenus* merkwaerdig 19, 20
Zaeying ongemein vreemd 339
Zaguato een dorp 218
Zahuatl een rievier 251
Zaires Topa koning 345
Zalango haven 331
Zalving zeer wonderlijk 265
Zamba valleye 286. eiland 426
Zamora ſtad 329
Zana valleye 336
Zand-berg aengebeeden 306
Zapotecas een klippig geweſt en woeſt volk 255
Zapuatan een landſchap 226
Zarcaranna rievier 555
Zee-appelen wonderlijk 188, 189
Zee-boomen 189
Zee-duivelen 194
Zee-gevecht ongemein merkwaerdig 487
Zee-honden wonderlijk 105
Zeeland yvert voor de Weſt-Indiſche Maetſchappy 524, 525
Zee-leeuwen 108, 113
Zee-meeuwen 109, 575
Zee-ſneppen 197
Zee-ſtarren 188
Zeil-ſteen van wie gevonden, en haer merkwaerdige kracht 8, 9
Zeiba zeer dikke boom 168
Zeltates een volk 269, 271
Zemes ſchrikkelijke afgooden 65
Zempoal een ſtad 77. landſchap 251
Zenu rievier en landſchap 287
Zepe-boom merkwaerdig 188
Zeyba wonderlijke boom 291
Zieken vreemd gehandelt 58
Ziekte ongemein vreemd 104
Ziel-miſſen 302
Zielen-dorp 116
Zilver wonderlijk vervoert 297, 354. zeer merkwaerdig belangende de toebereiding 351. de proef 351, 352. aderen en mijnen 353, 354, 228, 229
Zilver-berg 218
Zilver-mijnen 228, 229
Zilver-vloot door ſtorm vergaen 427, 428, 429
Zimatlan een ſterkte 260
Zingis Chan een Tattar ſijn verrichting 38
Zivet, wat het is 127
Zond-vloed bekend by de Chineeſen, Japanders, Ooſt-Indiaenen en Americaenen 15. Deſer vreemd gevoelen van de zond-vloed 15. 298
Zonne-beelden 311
Zonnen-offer 15, 151, 152, 174, 345, 346. by de Grieken wonderlijk onderhouden, en waerom 175. is zeer oud 304, 305. waerom gevviert 305, 306
Zonne-tempels in Peru 304, 305, 328, 340, 341, 342, 444
Zoomer-vogeltje zeer wonderlijk 253
Zoques volk 269, 271. hoedaenige tael 260
Zouſa Macede Portugeeſch gezant 525, 526
Zout zeer vreemd 55. hoe gemaekt 80, 283, 287. brood uit zoût 290. zout-pannen 392
Zubo eiland 76
Zuid-land by de Spanjaerden ontdekt 37, 38. haer eilanden, uithoeken, haevenen, inwoonders en der zelve manieren, vruchten, beeſten, ſchuiten, viſch, togten derwaerds 577. vogelen 578. Togt van *Abel Taſman* na 't Onbekende Zuid-land 578, 579, 580, 581, 582, 584, 585
Zuiker-moolens haer beſchryving 385, 386
Zuiker-ried hoe geplant word en zomwijl verderft 385. van waer na Braſil gebragt is 387. handel met zuiker 451. kooken van 't zuiker zeer merkwaerdig 386, 387
Zuny landſchap 218
Zwaerd-viſſchen 191

NAEMEN DER SCHRYVERK

in het tegenwoordig Werk aengetoogen.

ABraham Mellinus.
Abraham Mylius.
Adriaen van der Donk.
Ælianus.
Albertus Magnus.
Aldrete.
Ælius Lampridius.
Alexander Aphrodienſis.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Guaginus.
Alonſo Garcia.
Alonſo de Ouagli.
Andræas Cæſarienſis.
Angrin Jonas.
Antonius de Herrera.
Apuleus.
Ariſtonicus Grammaticus.
Ariſtoteles
Athanaſius Kircherus.
Auguſtinus.
Auguſtijn de Tarcate.
Auguſtus Thuanus.
Ayton Armenier
Balthazar de Amizquita.
Barnabe Cabo.
Bartholomæus de las Caſas.
Benjamin Tudalenſis.
Caſpar Barlæus.
Caſtaldus.
Charles Rochefort.
Chriſtoffel Arciſſewski.
Cicero.
Claude de Abbeville.
Clemens Alexandrinus.
Conradus Geſnerus.
Cornelius Nepos.
Cornelius Wijtfliet.
Cteſias.
Curtius.
Cyprianus.
David Ingran.
David Powellus.
Diodorus Siculus.
Dionyſius Halikarnaſſæus.
Dirk Ruiters.
Dithmar Bleſken.
Duarte Mendez Serraon.
Egydius Fletſcher.
Emmanuel de Moraez.
Eraſmus Stella.
Erik Roothaer
Everhard Reid.
Euſebius.
Euthymius Zibagenus.
Feſtus Avienus.
Franciſcus Burmannus.
Franciſcus Delapuente.
Franciſc. Lopes de Gomeſa.
Franciſcus Raphelingius.
Franciſcus Soarez.
Franciſcus Tirolmonte.
Franciſcus Xaverius.
Fullerus.
Galenus.
Garcilaſſus de la Vega.
Genebrardus.
Gerardus Joannis Voſſius.
Guido de Brez.
Guilielmus Piſo.
Guilielmus Poſtellus.
Harmannus Moded.
Henrik Haelbos.
Henrik Hawks.
Hernando de Leon.
Herodotus.
Heſychius.
Hieronymus Benzo.
Hieronymus Cardanus.
Homerus.
Hugo Grotius.
Hugo van Linſchooten.
Jacob Bontius.
Jacob Planenſis.
Jacob Rabbi.
Inca Garcilaſſo.
Joannes Ardenois.
Joannes Bertius.
Joannes Chilton.
Joannes Gyſius.
Joannes Jonſtonus.
Joannes de Laet.
Joannes de Lejeſma.
Joannes Leonclavius.
Joannes Lery.
Joannes Mariana.
Joannes Nieuwhof.
Joan van de Sande.
Joſeph Acoſta.
Joſeph Anchieta.
Joſeph Scaliger.
Journaelen verſcheide ongedrukte
Iſaacus Pontanus.
Iſaac du Verne.
Iſidorus Mendes Sequera.
Julius Cæſar.
Julius Cæſar Scaliger.
Lactantius.
Laurens Ananias.
Laurens Bikker.
Laurens Guaſcus Geraſcius.
Laurens Keymis.
Levinus Lemmius.
Lopez Vas.
Lucanus.
Lucretius.
Luidewijk Leo.
Lyſcander.
Manethon Perſa.
Markgravius.
Marcus Zeno.
Martijn del Barco.
Martijn Perez.
Matthæus van den Broel
Matthiolus.
Melchior Soiterus.
Michalon Lithouwer.
Michovius.
Miles Philips.
Moſes.
Nicolaus Zeno.
Olympiodorus.
Paulus Venetus.
Peter de Ancieta.
Peter Bizarus.
Peter Fernandez de Quir.
Peter Maria.
Peter Martyr.
Peter Ordonnes de Cevallos.
Peter van Gend.
Philo Judæus.
Philippus Cluverius.
Philippus Mornæus.
Phylarchus.
Piere Moreau.
Pinedas.
Plato.
Plinius.
Plutarchus.
Pomponius Mela.
Proclus.
Procopius.
Quarterius.
Rabbi Simeon.
Richard Baker.
Robert Comtæus.
Samuel Purchas.
Sebaſtiaen Schroten.
Simplicius.
Salluſtius.
Sigiſmond Baro.
Strabo.
Theodotio.
Theopompus.
Thevet.
Tertullianus.
Trigautius.
Vegetius.
Virgilius.

AENWYZING

Voor de Boek-binders, waer na zich dezelve, in het inbinden der groote Platen, te ſchikken hebben.

Generale Kaert van America,				*Fol.* 1.
Chriſtoffel Colonus,		42		43
Angra op Tercera,		50		51
Americus Veſputius,		60		61
Ferdinand Magellanus,		74		75
Vetus Mexico,		80		81
Athabaliba,		90		91
Arx Carolina,		98		99
Novi Belgii quod nunc Novi Jorck vocatur,		122		123
Nova Virginia Tabula		134		135
Virginiæ partis Auſtralis & Florida,		142		143
Pagus Hiſpanorum in Florida,		148		149
Havana,		154		155
Urbs Domingo in Hiſpaniola,		160		161
Porto Rico,		166		167
Mappa Æſtivarum Inſularum alias Barmudes,		170		171
Inſulæ Americanæ in Oceano Septentrionali,		172		173
Urbs Martini,		186		187
Vizтlipuztli,		220		221
Nova Hiſpania, nova Galicia & Guatimala,		230		231
Nova Mexico,		232		233
Muteczuma,		244		245
Portus Acapulco,		246		247
Franciſco de Campeche,		258		259
Yucatan & Guatimala,		258		259
Truxillo,		276		277
Terra Firma, Regnum Granatenſe & Popayan,		280		281
Carthagena,	tuſſchen blad	284	en	285
Peru,		294		295
Franciſcus Pizarrus,		318		319
Callao de Lima,		338		339
Cuſco,		342		343
Potoſi,		352		353
Braſil,		358		359
Sinus omnium Sanctorum,		384		385
Olinda,		386		387
Itamaraca,		390		391
Urbs Salvador,		402		403
Oſtium fluminis Paraybæ		424		425
Fluvius Grandis,		426		427
Alagoa del Zul,		438		439
Obſidio & expugnatio Portus Calvi,		454		455
Serinhaim,		460		461
Caſtrum Mauritii ad ripam Franciſci,		466		467
Siara,		470		471
Mauritio Poli		482		483
Arx Principis Guilhelmi,		482		483
Arx Naſſovii,		484		485
Boaviſta,		484		485
Guiana ſive Amazonum regio,		536		537
Venezuela cum parte Auſtrali novæ Andaluſiæ,		552		553
Paraquaria,		554		555
Chili,		558		559
Magellanica,		572		573

